عزیز التفاسیر

د قرآن کریم پښتو ترجمه او تفسیر

ابو حذیفه
مولوي سلطان عزیز اعزیز عفی الله عنه

ناشر
دار الکنوز العلمیة

Maktaba Tul Ishaat

تمام فنون کے کتب ہمارے ویب سائٹ اور پلے سٹور سے فری ڈاون لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید نئے کتب شامل کر رہے ہیں نئے شامل شدہ کتب لیے روزانہ ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو باقاعدگی سے چیک کیا کریں۔

اپنی کتاب کو ہمارے ویب سائٹ پر شائع کرنے کے لیے رابطہ کریں

تفاسیر	خطبات	منطق
احادیث	سیرت	معانی
فقہ	تاریخ	تصوف
سوانح حیات	صرف	تقابل ادیان
درس نظامی	نحو	تجوید
لغت	فلسفہ	نعت
فتاوی	حکمت	تراجم
اصلاحی	بلاغت	تبلیغ ودعوت
آڈیو دروس	مناظرے	تمام فنون

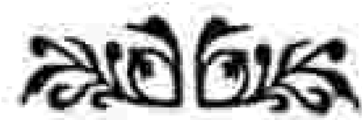
maktaba.tul.ishaatofficial@gmail.com

بسم الله الرحمن الرحيم

- د دې کتاب ليکنه د الله ﷻ په توفيق په دار الهجرة (پيښور - پاکستان) کې په ۱٤۱۱/۲/۳ هـ ق = ۱۳٦۹/٦/۲ هـ ش نيټه د جمعې د شپې په دوه بجو پيل، او په ۱٤۲٦/٤/۱۲ هـ ق = ۱۳۸٤/۱/۳۱ هـ ش نيټه پای ته ورسيده.
- په ۱٤۲۹/۱/۱ هـ ق= ۱۳۸٦/۱۰/۲۰ هـ ش نيټه يې بيا کتنه، تصحيح او ډيزاين ترسره شوه او د الله ﷻ په فضل چاپ ته چمتو شو.
- له شروع نه تر پايه ورباندې اوولس کاله، څلور مياشتې او اوولس ورځې تيرې شوې، البته په دې حساب کې هره مياشت د ديرشو ورځو په لحاظ نيولې شوې ده.
- کمپوز: مولوي تبيان الحق عزيز حقاني. تصحيح: قاضي اسامه عزيز، د (دکتور اظهار الحق عزيز، نبراس الحق عزيز او حذيفه عزيز) په همکارۍ. ډيزاين: نبراس الحق عزيز، د حذيفه عزيز په همکارۍ.

څلورم چاپ

۱٤۳۷ هـ ق / ۱۳۹۵ هـ ش

....

د اړيکو پتې:

۱) بريښناليک: azizultafasir@gmail.com

۲) ګرځنده تلفون: (۰۰۹۲۳۰۰۵۸٤٤۳۵۱)، (۰۰۹۲۳۱٦۵۲۷۹۳۰۳)

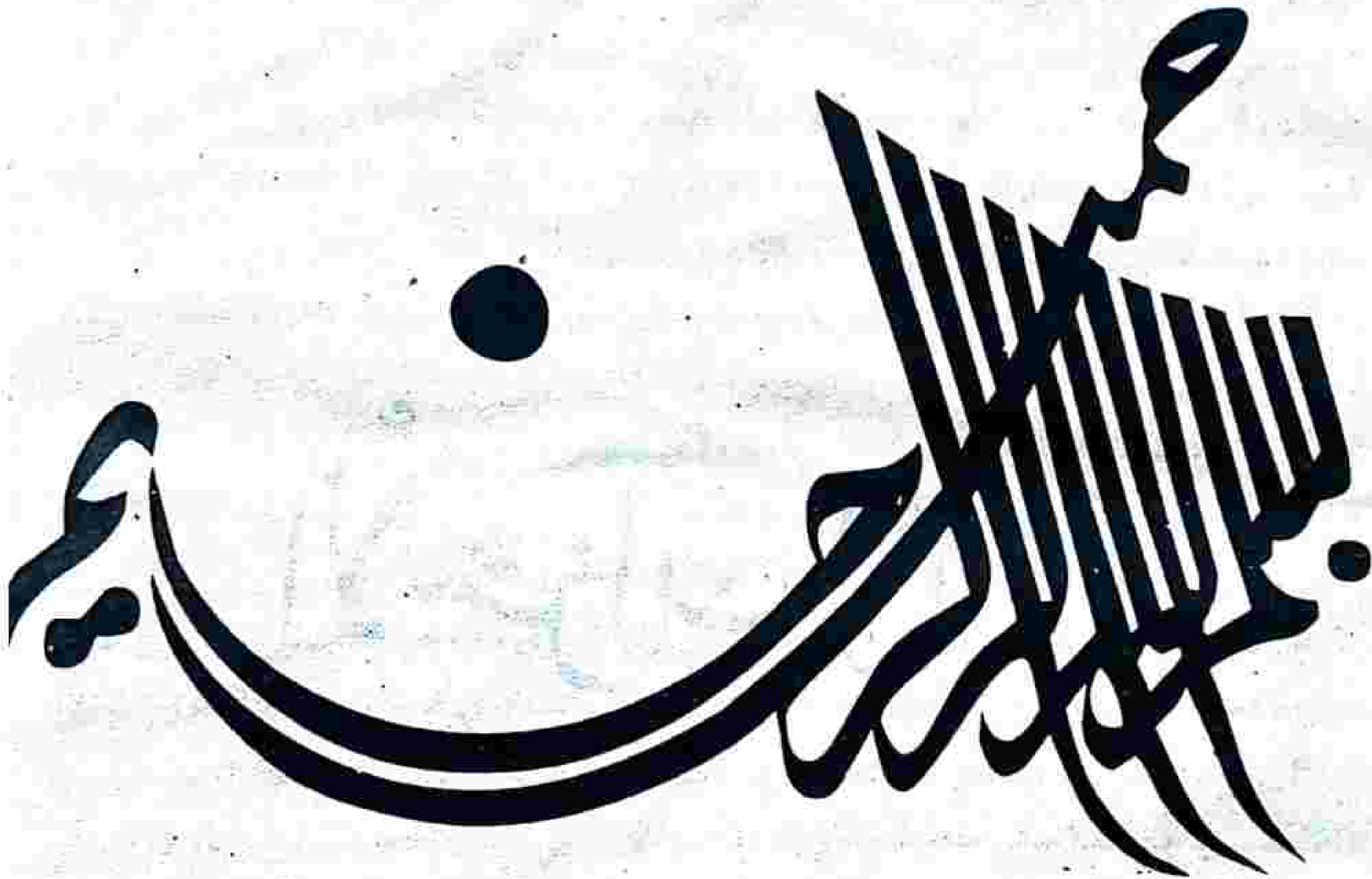
د لاسته راوړلو پتې:

۱) رشيديه کتب خانه، کابل، افغانستان.

ګرځنده تلفون: (۰۷۷۱۹٦۱۰۲۸)، (۰۷۹۰۹٦۲۸۰۷)

۲) رشيديه کتب خانه، صدف پلازه، محله جنګي، د قصه خواني شاته، پيښور، پاکستان.

تلفون: (۰۹۱۲۵٦۵۵۳۸)

الأحزاب (٣٣)

سریزه

۱ـ دا سورت د "الأحزاب" په نوم نومولی شوی دی چې همدغه کلمه د دې سورت په [۲۲] ایت کښې نازله شوې ده.

شاید چې دغه نوم به وربانديې د دې دپاره اینبودلی شوی وي، ترڅو د قیامت تر ورځې پورې تول مؤمنان د الله ﷻ هغه بارز نصرت په اذهانو کښې وساتي او د همېشه دپاره ورته اُمید وکړي، کوم چې په "الأحزاب" نومې غزا کښې د غازیانو په برخه شوی وه.

د دغې غزا ځینې مهم ټکي په دې سورت کښې نازل شوي دي، په دې غزا کښې مختلفو کفري ډلو سره لاس یو کړی وه، ترڅو د مؤمنانو بنیاد وباسي او د همېشه دپاره یې په دنیا کښې ختم کړي، خو الله ﷻ د پربښتو او باد په سبب د دغو ډلو مجموعه ناکامه کړه او د خجالت سره بېرته ستنه شوه، لکه چې تفصیل یې ـإن شاء الله ﷻـ راروان دی.

۲ـ دا سورت د مفسرینو کرامو په اجماع سره مدني سورت دی[۱] چې د هجرت څخه وروسته نازل شوی دی.

۳ـ د دې سورت د ایتونو مجموعه درې اویا (۷۳) ایتونو ته رسېږي[۲].

۴ـ د دې سورت د کلماتو شمېر یو زر دوه سوه اتیا (۱۲۸۰) کلمو ته رسېږي، او د حرفونو شمېره یې پنځه زره اوه سوه نوي (۵۷۹۰) حرفونو ته پورته شوې ده[۳].

۵ـ د دې سورت عمده احکام په اعمالو پورې ارتباط لري لکه چې په مدني سورتونو کښې عموماً همدا خاصیت دی چې د عملي احکامو بیان پکښې د عقیدوي احکامو د بیان څخه زیات وي.

۶ـ نو په همدې بنیاد د دې سورت (الأحزاب) مناسبت د وراندېني سورت (السَّجْدة) سره هم پوره واضحه شو، چې هغه مکي سورت وه او په عقایدو پورې یې زیات تماس نیولی وه او دا مدیني سورت دی په اعمالو پورې زیات تماس نیسي، او دین خو د همدغو دوه وو برخو څخه تشکیل شوی دی، چې هلته یې یوه برخه مطرحه شوې ده او دلته یې بله برخه مطرحه کېږي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ ٱتَّقِ ٱللَّهَ وَلَا تُطِعِ ٱلْكَٰفِرِينَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا
﴿١﴾ وَٱتَّبِعْ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٢﴾ وَتَوَكَّلْ
عَلَى ٱللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿٣﴾ مَّا جَعَلَ ٱللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِى جَوْفِهِۦ ۚ وَمَا جَعَلَ

(۱) المحرر الوجيز ج۱۳ ص۴۵
(۲) تفسير البغوي ج۳ ص۵۰۵
(۳) تفسير الخازن ج۵ ص۸۲

أَزْوَٰجَكُمُ ٱلَّٰٓـِٔى تُظَٰهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَٰتِكُمْ ۚ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَآءَكُمْ أَبْنَآءَكُمْ ۚ ذَٰلِكُمْ قَوْلُكُم
بِأَفْوَٰهِكُمْ ۖ وَٱللَّهُ يَقُولُ ٱلْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى ٱلسَّبِيلَ ﴿٤﴾ ٱدْعُوهُمْ لِءَابَآئِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِندَ
ٱللَّهِ ۚ فَإِن لَّمْ تَعْلَمُوٓا۟ ءَابَآءَهُمْ فَإِخْوَٰنُكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَمَوَٰلِيكُمْ ۚ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
فِيمَآ أَخْطَأْتُم بِهِۦ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه

[۱] ای پیغمبره! د الله ﷻ څخه وډار شه (خپل ډار ته ادامه ورکړه)، او د کفارو او منافقانو اطاعت مه کوه (عدم اطاعت ته يې ادامه ورکړه).

يقيناً الله ﷻ پوه (او) د حکمت والا دی.

[۲] او (ای پیغمبره!) د هغه شي پيروي وکړه کوم چې تاته د خپل رب ﷻ د پلوه وحې کېږي، يقيناً الله ﷻ په هغو (اعمالو) باندې خبردار دی کوم چې تاسو يې (روزمره) عملي کوئ.

[۳] او (هم) په الله ﷻ توکل (او اعتماد) وکړه، او الله ﷻ د کارسازوونکي په حيث بس (او کافي) دی.

[۴] الله ﷻ د (يوه) سړي دپاره په (يوه) ګېډه (بدن) کښې دوه زړونه نه دي ګرځولي (پيدا کړي)، او (همدارنګه) الله ﷻ ستاسو هغه ماندينې ستاسو مورګانې نه دي ګرځولي د کومو څخه چې تاسو ظهار کوئ (او د خپلو مورګانو سره تشبيه ورکوئ)، او (هم) الله ﷻ (د زامنو په نامه سره) ستاسو بللي شوي (پردي زامن) ستاسو زامن نه دي ګرځولي (چې ستاسو د اصلي زامنو غوندې حيثيت ولري).

دغه (مذکورې درېواړه جملې فقط) ستاسو په خولو سره ستاسو خبرې دي (واقعيت ته تغير نه شي ورکولی). او الله ﷻ حقه (ربښتيا) خبره کوي، او همدی ﷻ (سمې) لارې ته لاربښودانه کوي (نو نه څوک دوه زړونه لري، او نه په ظهار سره ماندينې مورګانې ګرځي او بالآخره نه په زوی نيولو سره پردی سړی زوی جوړېدلی شي).

[۵] (ای مؤمنانو!) تاسو هغوی (زامن بللی شوي کسان) خپلو پلرونو ته وروبلئ (همدوی ته يې منسوب کړئ)، دا (خپلو پلرونو ته وربلل) د الله ﷻ په نزد ښه انصافي خبره ده. نو که تاسو يې په پلرونو باندې علم نه لرئ (چې څوک-څوک دي) نو (هغوی خو) په دين کښې ستاسو ورونه او ستاسو محبوبان (دوستان) دي (نو د ورونو او دوستانو په نامه يې وبلئ).

او په تاسو باندې په هغو (غلطو) بللو کښې ګناه نشته چې تاسو پکښې خطاً (او سهوه) شئ (چې يا مو معلومات غلط وي او يا مو ژبه غلطه وچلېږي)، مګر په هغو (غلطو) بللو کښې (په تاسو باندې ګناه شته) چې ستاسو زړونو ورته قصد کړی وي (او په قصدي توګه يې په غلطې بلنې سره وبلئ). او يقيناً الله ﷻ ښېونکی (او) مهربان دی.

ارتباط او شان نزول

د وړاندېنې سوړت په وروستني ايت کښې الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته توصيه کړې وه چې د کفارو د ناندريو څخه مخ واړوه او خپل نصرت ته منتظر اوسه. د دې سورت په ړومبيو ايتونو کښې په ذکره شوې توصيه باندې رڼا اچولې شوې ده، او څه وضاحت ورکړې شوی دی.

اما د شان نزول په باب یې مفسرينو کرامو متعدد روايات ليکلي دي[1]، خو مونږ يوازې د يوه روايت په ذکر باندې اکتفاء کوو هغه دا چې:

د احد د غزا څخه وروسته د مکې معظمې يوه مشرکه جرګه د ابو سفيان په مشرۍ د امان په اخستلو سره مدينې منورې ته تللې وه او هلته په عبد الله بن أُبي (رئيس المنافقين) باندې مېلمنه شوې وه. د جرګې موخه دا وه چې د نبي کريم ﷺ سره خپل مشکل د خبرو د لارې حل او فصل کړي.

جرګه د ځينو منافقانو په شمول د نبي کريم ﷺ حضور ته ورغله او يو وړانديز يې وکړ چې مضمون يې دا دی:

الف: ته زمونږ د معبودانو بده مه وايه! او په دې اعتراف وکړه چې دوی شفاعت کولی شي او هم خپلو عابدينو ته ګټه رسولی شي.

ب: نو په مقابل کښې به مونږ تاسو پرېږدو چې يوازې د خپل رب ﷻ عبادت وکړئ، او شريک ورسره پکښې ونه دروئ.

ج: په اصطلاح ته به خپل کار کوې او مونږ به خپل کار کوو، ته پوهېږې او کار دې او مونږ پوهېږو او کار مو، يو به د بل په کړنلاره کښې مداخله نه کوو.

دغه وړانديز سمدستي منافقانو تائيد کړ، چې دا ډېره ښه او متوسطه د حل لاره ده. په تائيد باندې علاوه منافقانو او يهودو وويلې چې که نبي کريم ﷺ دا وړانديز ونه مني نو مونږ به يې ترُور کړو او ژوندی به يې پرېنږدو.

په دغه وړانديز باندې نبي کريم ﷺ او صحابه کرام ؓ ډېر خپه شوه حتى عمر ؓ د ذکر شوې مشرکې جرګې د وژلو اجازه وغوښتله، خو نبي کريم ﷺ د امان د کبله د وژلو اجازه ورنه کړه.

لنډه دا چې د دغه کفري وړانديز په رد کښې ځينې ذکر شوي ايتونه نازل شوه[2] چې حاصل يې داسې راځي:

ای پيغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحيم" د ويلو څخه وروسته لاندې مطالب قرائت کړه:

۱ـ د وړاندېنيو توصيو په تعقيب څه نورې توصيې هم واوره او په کلکه ورباندې خپل عمل ته ادامه ورکړه، هغه دا چې:

الف: ته خو يوازې د الله ﷻ څخه ډارېږې، نو همدغه حال ته ادامه ورکړه او په همدغه ډار باندې

---

(۱) زاد المسير ج۶ ص۱۷۹؛ تفسير القرطبي ج۱۴ ص۱۱۴؛ الدر المنثور ج۶ ص۵۶۰

(۲) اسباب النزول للواحدي ص۲۳۶؛ روح المعاني ج۲۱ ص۱۴۳

ارتباط او شان نزول

د وراندېنې سوړت په وروستني ایت کښې الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته توصیه کړې وه چې د کفارو د ناندریو څخه مخ واړوه او خپل نصرت ته منتظر اوسه. د دې سورت په ړومبیو ایتونو کښې په ذکره شوې توصیه باندې رڼا اچولې شوې ده، او څه وضاحت ورکړې شوی دی.

اما د شان نزول په باب یې مفسرینو کرامو متعدد روایات لیکلي دي(۱)، خو مونږ یوازې د یوه روایت په ذکر باندې اکتفاء کوو هغه دا چې:

د احد د غزا څخه وروسته د مکې معظمې یوه مشرکه جرګه د ابو سفیان په مشرۍ د امان په اخستلو سره مدینې منورې ته تللې وه او هلته په عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) باندې مېلمنه شوې وه. د جرګې موخه دا وه چې د نبي کریم ﷺ سره خپل مشکل د خبرو د لارې حل او فصل کړي.

جرګه د ځینو منافقانو په شمول د نبي کریم ﷺ حضور ته ورغله او یو وړاندیز یې وکړ چې مضمون یې دا دی:

الف: ته زمونږ د معبودانو بده مه وایه! او په دې اعتراف وکړه چې دوی شفاعت کولی شي او هم خپلو عابدینو ته ګټه رسولی شي.

ب: نو په مقابل کښې به مونږ تاسو پرېږدو چې یوازې د خپل رب ﷻ عبادت وکړئ، او شریک ورسره پکښې ونه دروئ.

ج: په اصطلاح ته به خپل کار کوې او مونږ به خپل کار کوو، ته پوهېږې او کار دې او مونږ پوهېږو او کار مو، یو به د بل په کړنلاره کښې مداخله نه کوو.

دغه وړاندیز سمدستي منافقانو تائید کړ، چې دا ډېره ښه او متوسطه د حل لاره ده. په تائید باندې علاوه منافقانو او یهودو ویلې چې که نبي کریم ﷺ دا وړاندیز ونه مني نو مونږ به یې تُرور کړو او ژوندی به یې پرېنږدو.

په دغه وړاندیز باندې نبي کریم ﷺ او صحابه کرام ﷺ ډېر خپه شوه حتی عمر ﷺ د ذکر شوې مشرکې جرګې د وژلو اجازه وغوښتله، خو نبي کریم ﷺ د امان د کبله د وژلو اجازه ورنه کړه.

لنډه دا چې د دغه کفري وړاندیز په رد کښې ځینې ذکر شوي ایتونه نازل شوه(۲) چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحیم" د ویلو څخه وروسته لاندې مطالب قرائت کړه:

۱_ د وړاندېنیو توصیو په تعقیب څه نورې توصیې هم واوره او په کلکه ورباندې خپل عمل ته ادامه ورکړه، هغه دا چې:

الف: ته خو یوازې د الله ﷻ څخه ډارېږې، نو همدغه حال ته ادامه ورکړه او په همدغه ډار باندې

---

(۱) زاد المسیر ج۶ ص۱۷۹؛ تفسیر القرطبي ج۱۴ ص۱۱۴؛ الدر المنثور ج۶ ص۵۶۰

(۲) اسباب النزول للواحدي ص۲۳۶؛ روح المعاني ج۲۱ ص۱۴۳

کلک اوسه (د ده ﷻ څخه په غیر بل د هیڅا څخه مه ډارېږه چې تا ته ترور کړي شي).

ب. همدارنګه یوازې د الله ﷻ اطاعت ته ادامه ورکړه او هیڅکله د کفارو او منافقانو اطاعت مه کوه او وړاندیز یې مه قبلوه

یقیناً الله ﷻ ستا په ثبات او استقامت او ټولو کیفیاتو باندې پوه دی، خو د دې سره-سره د حکمت څښتن هم دی، که د حکمت غوښتنه نه وی نو الله ﷻ به سمدستي د باطلو وړاندیز کوونکي هلاک کړي وی.

ج. نه د هیڅا پروا مه کوه، په پوره متانت او اطمنان سره د هغه حکم پیروي کوه کوم چې تاته د د خپل رب ﷻ د پلوه وحي کېږي او درښودل کېږي. یقیناً الله ﷻ په هغو ټولو کارونو باندې خبردار دي کوم چې تاسو یاست چې کوئ یې، او په هغو رواجونو باندې هم خبردار دی کوم چې په تاسو کښې د جاهلیت د زماني څخه پاتې دي.

د: د کفارو او منافقانو غابنې چیچي او اخطارونه تاته هیڅ ضرر نه شي رسولی، ته فقط او فقط په الله ﷻ باندې توکل او اعتماد وکړه او دا ځکه چې الله ﷻ د کارساز په حیث بس او کافي دی. د هر چا دپاره چې الله ﷻ وکیل او کارساز وي هغه ته څوک ضرر نه شي رسولی او نه یې څوک کارونه ورانولی شي.

۳ـ ای پیغمبره! ستا په نسبت د کفارو کفري وړاندیزونه او غوښتنې بالکل د محال شي غوښتنې دي، دا ځکه چې الله ﷻ ستا په شمول هیچا ته په یوه بدن کښې دوه زړونه نه دي ورکړي، او کوم مبارک یو زړه یې چې تاته درکړی دی، هغه خو د الله ﷻ په اطاعت باندې ډک دی، په هغه کښې خو د بل چا د اطاعت دپاره ځای پاتې نه دی.

هو! که کفار ستا په هکله خیال وکړي چې ته د دوه وو زړونو خاوند یې نو دا محض د خولې خبره ده، واقعیت ته هیڅکله تغیر نه شي ورکولی.

نو لکه څنګه چې ته د کفارو په خوله د دوه وو زړونو درلودونکی نه شې جوړېدلی او حقیقت وړباندې نه شي بدلېدلی، همدارنګه په هیڅ ځای کښې محض په خبره حقایق تغیر نه خوري. د ښه وضاحت دپاره لاندې صورتونه قرائت کړئ:

الف: الله ﷻ ستاسو هغه ماندینې ستاسو مورګانې نه دي ګرځولي د کومو سره چې تاسو ظهار وکړئ او محض په خولو هغوی ته د خپلو میندو نسبت وکړئ، نو په دغه صورت کښې هغوی ستاسو میندې نه ګرځي او په تاسو باندې په ابدي توګه نه حرامېږي.

ب: همدارنګه الله ﷻ ستاسو دپاره هغه کسان زامن نه دي ګرځولي کومو-ته چې تاسو د خپلو زامنو لقب ورکړئ او په زوی توب سره یې ونیسئ: او دا ځکه چې:

په دغو دواړو صورتونو کښې تاسو صرف د خولې خبره کړې ده چې حقیقت ته تغیر نه شي ورکولی، نو نه مو هغه مورګانې جوړېږي او نه مو دغه زامن ګرځي.

په همدې بنیاد باطل معبودان هم شفیعان نه شي جوړېدلی که څه هم بالفرض المحال نبي

کریم ﷺ د مشرکانو وړاندېز منظور کړي او هغو ته د شفیعانو لقب ورکړي. او دا ځکه چې هغوی په واقع او حقیقت کښې د شفاعت کولو توان نه لري، او په خبرو حقایق نه بدلېږي.

۳_ ای بندګانو! یوازې الله ﷻ حقه وینا کوي او همدی ﷻ تاسو ته په هره موضوع کښې د حقې لارې ښودانه کوي، په دې مقام کښې حقه لاره دا ده چې:

الف: په لومړي صورت کښې فقط کفاره ورکړئ او د خپلې هغې دروغینې خبرې تلافي وکړئ کومه چې ستاسو د خولو څخه وتلې ده.

ب: او په دوهم صورت کښې لاندې ارشادات عملي کړئ:

اول: د زامنو په نامه بلل شوي کسان د بلونکو په نامه نه بلکې د خپلو پلرونو په نامه دروبلئ چې: ای د فلانکي زویه!، همدغه ډول بلل د الله ﷻ په نزد انصافي خبره ده او د واقعیت سره برابره ده.

دوهم: که تاسو د هغوی پلرونه نه پېژانده چې څوک دي او څه نومونه لري، نو هغوی د "یَا أَخُونَا، یَا مَوْلَانَا، یَا مَوْلَى فُلَان" په کلماتو سره وبلئ چې: "ای زمونږ وروره!، ای زمونږ دوسته، ای د فلانکي مولی (ازاد کړی شویه)" او داسې نور. ځکه چې هغوی خو بل څوک نه دي فقط ستاسو ورونه او ستاسو دوستان دي او یا مو غلامان او ازاد کړی شوي دي.

دریم: هو! که په خطا او سهوې سره ورته په پخواني لهجه اواز وکړئ او یا ستاسو معلومات غلط وي چې د هغوی دعوتي پلرونه درته حقیقي پلرونه برېښېدلي وي، نو د دې باک نشته، ځکه چې تاسو ته د الله ﷻ د پلوه خطا او سهوه عفوه کړی شوې ده.

مګر تاسو په هغه خطاب باندې نیول کېږئ کوم ته چې ستاسو زړونه قصد وکړي او په عمدي توګه ذکر شوی ارشاد د پښو لاندې کړئ (د جاهلیت رابلل بېرته راژوندي کړئ)، په دې صورت کښې باید مغفرت وغواړئ، ځکه چې الله ﷻ مغفرت کوونکی او د مهربانیو خاوند دی، نو لکه څنګه چې د خپلې مهربانۍ د مخې په سهوه او خطا سره نیول نه کوي، همدارنګه تاسو اُمید وکړئ چې په قصدي ګناه کښې به درته هم بښنه وکړي.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې: په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ ٱتَّقِ ٱللَّهَ ﴾ کښې په ﴿ ٱتَّقِ ٱللَّهَ ﴾ سره نبي کریم ﷺ مخاطب کړی شوی دی، حال دا چې نبي کریم ﷺ خو د متقیانو رئیس دی؟

مونږ وایو چې: د دغه سوال دپاره مونږ د [البقرة:۱۴۷] ایت لاندې ښه مفصل جواب لیکلی دی، خو دلته وربانديې اضافه کوو چې: په ﴿ ٱتَّقِ ٱللَّهَ ﴾ سره په خطاب باندې د تقوی لوی شان ته اشاره ده، چې دا دومره عظیم الشان صفت دی حتی چې نبي کریم ﷺ هم وربانديې مکلف ګرځولی شوی دی.

څوک دوه زړونه نه شي درلودی

۲_ په ﴿ مَّا جَعَلَ ٱللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِى جَوْفِهِۦ ﴾ کښې د ځینو کسانو د خبرو رد نازل شوی دی، هغه دا چې:

الف: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې: منافقانو به اتهام لګاوه چې نبي کريم ﷺ دوه زړونه لري، يو زړه يې زمونږ سره دی او بل زړه يې د خپلو صحابه وو کرامو سره دی[1].

ب: د قرآن کريم د نزول په زمانه کښې يوه سړي ـ چې "جميل بن معمر الفهري" نوميده ـ خپل خان ته د "ذُو الْقَلْبَيْنِ" (د دوه وو زړونو خاوند) لقب ورکړی وه، چې زه دوه زړونه لرم او په هر يوه زړه سره د محمد څخه ډېر هوښيار يم.

نوموړي د بدر په غزا کښې د مشرکانو په همکارۍ ګډون کړی وه، خو کله چې قريشي لښکر ماتې وخوړه نو نوموړی مکې معظمې ته په داسې حال خپل خان ورساوه چې يوه پڼه يې په لاس کښې نيولې وه او بله يې په پښه وه.

په همدغه حال کښې د ابو سفيان سره مخامخ شو او لاندې سوال جواب يې ورسره وکړ:

ابو سفيان: د قريشي لښکر څه حال وه؟

جميل: دغه لښکر ډېر زيات فاحش شکست وخوړ.

ابو سفيان: نو تا ولې يوه پڼه په لاس کښې نيولې ده او بله دې په پښه ده؟

جميل: دېته زما هيڅ فکر نه وه، زما ګومان وه چې دواړه پڼې مې په پښو دي[2].

يوه پښتون شاعر ذکر شوی مضمون په خپلو اشعارو کښې[3] په ډېر ښه توګه رانيولی دی چې:

واړه ته يې خندول که ژړول کړې :: زه پخپله نه خندا کړم نه ژړا کړم

زړه که يو دی ما خو تا لره درکړی :: مګر نورو لره نور زړونه پيدا کړم

ظِهار څه ته وايي؟

۳ـ په ﴿ وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمُ اللَّائِي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ ﴾ کښې د ﴿ تُظَاهِرُونَ ﴾ کلمه د "ظِهَار" څخه اشتقاقه شوې ده، "ظِهَار" ډېرې معناوې لري، يوه معنی يې د هغو کلماتو ويل دي په کومو باندې چې څوک خپله ماندينه د ابدي محرمې ښځې سره مشابه کړي او مخاطبه يې کړي چې:

"اَنْتِ عَلَيَّ كَظَهْرِ أُمِّي"[4] يعنې ته په ماباندې داسې حرامه يې لکه څنګه چې په ماباندې د خپلې مور شا حرامه ده. يا په بل عبارت: ستا سره جنسي ارتباط نيول په ماباندې داسې حرام دي لکه څنګه چې راباندې د خپلې مور سره جنسي ارتباط نيول حرام دي.

په دې مقام کښې د مفسرينو په اتفاق همدغه معنی مراده ده او دا څکه چې د جاهليت په زمانه کښې رواج وه چې هر چا به د خپلې ماندينې سره ظهار وکړ او په ذکرو شوو کلمو سره به يې مخاطبه کړه نو هغه به ورباندې د مور غوندې په ابدي توګه حرامه ګڼله کېدله[5].

---

(۱) الدر المنثور ج۶ ص۵۶۱
(۲) اسباب النزول للواحدي ص۲۳۶
(۳) د عبد الرحمن مومند ديوان ص۹۶
(۴) روح المعاني ج۲۱ ص۱۴۵
(۵) المحرر الوجيز ج۱۳ ص۴۷؛ احکام القرآن للجصاص ج۳ ص۳۵۴

الله ﷻ په دغه ارشاد سره د جاهلیت ذکر شوی رواج رد کړ، چې محض د خولې په وینا باندې څوک مور نه شي جوړېدلی او نه محض د خولې په وینا باندې څوک زوی جوړېدلی شي.

۴ـ پاتې شوه دا خبره چې زمونږ په شریعت کښې ظهار کول څه حکم لري؟

نو د دې جواب دا دی چې الله ﷻ د آته ویشتمې (۲۸) سپارې په لومړنې سورت (المُجادلة) کښې په همدې هکله ګټور ارشادات نازل کړي دي، الله ﷻ ته اُمید کوو چې توفیق راکړي او هلته مو ورسوي ترڅو پکښې د همده ﷻ په کومک د ضرورت په اندازه څېړنه وکړو.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وایي چې: د ﴿ ذَٰلِكُمۡ قَوۡلُكُم بِأَفۡوَٰهِكُمۡ ﴾ په ارتباط د وړاندېنیو توضیحاتو او تشریحاتو څخه د سړي ذهن ته ورځي چې د وخت خلکو د خپلو ماندینو سره ظهار کول او پردي (أجنبي) سړي ته د خپل زوی لقب ورکول د حقیقت او واقعیت بدلون ګڼه، حال دا چې دغه ډول خیال خو ماشومان هم نه کوي. یا په بل عبارت: هیڅوک عقیده نه شي کولی چې د یوې ښځې زېږولی شوی ماشوم دې بله ښځه د دوهم ځل دپاره وزېږوي.

نو پوښتنه دا ده چې: ایا د ذکرې شوې جملې مضمون د وړاندېنیو عادتونو او رواجونو رد جوړېدلی شي، چې دغه ستاسو د خولو خبره ده، حقیقت ورباندې نه بدلېږي؟

مونږ وایو چې: د وخت خلکو خپلې ماندینې ته په ظهار سره د خپلې مور حقوق ورکول او بللی شوی زوی یې په حقوقو کښې د خپل زوی غوندې باله.

نو د دوی دغه کړنلاره داسې وګڼله شوه لکه چې دوی په خپلو خولو سره د حقیقت د بدلون دعوه کړې وي، دا ځکه چې دوی خو د شرعي حقوقو د ورکولو حق نه درلود، د شرعي حقوقو ورکړه (تحریم او تحلیل) خو یوازې الله ﷻ او د ده ﷻ په پیغمبر ﷺ پورې اختصاص لري او بس.

عبد الله بن عمر رضی الله عنهما څه ویلي دي؟

۶ـ په ﴿ ٱدۡعُوهُمۡ لِأٓبَآئِهِمۡ ﴾ الآیة کښې ټول مؤمنان مکلف ګرځولي شوي دي چې په راتلونکي کښې پردي زامن په زوی توب سره مه نیسئ او کوم مو چې پخوا په زوی توب سره نیولي دي هغوی په خپلو محاورو او مجالسو کښې د خپلو نومونو څخه وشکوئ او خپلو پلرونو ته یې منسوب وګرځوئ ترڅو د جاهلیت د رسم او رواج جرړې او بنیاد وویستلی شي او نښې او آثار یې ورک شي.

د همدې کبله عبد الله بن عمر رضی الله عنهما وایي چې: «مَا كُنَّا نَدْعُوهُ إِلَّا زَيْدَ بْنَ مُحَمَّدٍ حَتَّى نَزَلَ الْقُرْآنُ»[1] یعنې مونږ نه وو چې د نبي کریم ﷺ ازاد کړی شوی (زید) په بل نامه وبولو، مګر د "زید بن محمد" په نامه مو باله، تر دې چې ذکر شوی ایت شریف نازل شو.

دا د یو پلوه، او د بل پلوه هر چاته په کار دي چې خپل ځان د خپل پلار څخه په غیر بل چاته

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۰۵

منسوب نه کړي او دا خکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ ادْعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ غَيْرُ أَبِيهِ فَالْجَنَّةُ عَلَيْهِ حَرَامٌ»[۱] يعني هر څوک چې د خپل پلار څخه په غير په بل چا دعوه وکړي چې دا مې پلار دی او په دې باندې پوه وي چې هغه يې پلار نه دی نو په دغه کس باندې جنت حرام دی.

مولی څه معنی؟

۷ـ په ﴿ فَإِخْوَٰنُكُمْ فِي ٱلدِّينِ وَمَوَٰلِيكُمْ ﴾ کښې د "مَوالِي" کلمه د "وَلْي" ـلکه "ضَرْب" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د نژدېکت معنی ورکوي[۲]، برابره خبره ده چې دا نژدېکت د نسب يا مکان او هم يا د دين او نصرت او هم يا د صداقت او نورو صفاتو د کبله وي.

نو "مَولی" کلمه په متعددو معناوو کښې استعمالېږي لکه دوست او ناصر، او لکه تره او د تره زامن، او هم لکه د غلام ازادونکی او غلام ازاد کړی شوی او داسې نور[۳]. نو څه لرې نه ده چې د ذکرې شوې کلمې د استعمال په وخت کښې سرې همغه معنی مراده کړي کومه چې د مقام سره مناسبه وي.

دا هم څه لرې نه ده چې په ايت شريف کښې نازلې شوې دواړه کلمې ورته استعمال کړي لکه چې نبي کريم ﷺ يوه ورځې زيد بن حارثه ﷺ مخاطب کړ چې: «أَنْتَ أَخُونَا وَمَوْلَانَا»[۴] ای زيده! ته زمونږ ورور او زمونږ محبوب يې.

مونږ څکه په دې حديث کښې ذکره شوې کلمه په "محبوب" سره ترجمه کړه چې په يوه بل اوږده حديث کښې نبي کريم ﷺ زيد ﷺ په «وَأَحَبُّ الْقَوْمِ إِلَيَّ»[۵] سره مخاطب کړی دی، يعنې ای زيده! ته ماته په قوم کښې ډېر محبوب او ګران يې.

سوال جواب

۸ـ که څوک وايي چې: ايا سړي ته جائزه ده چې د خپل زوی څخه په غير بل چاته د شفقت د کبله د زوی خطاب وکړي چې "ای زويه!"؟

مونږ وايو چې: په ايت شريف کښې د جاهليت د زمانې رواج رد شوی دی هغه دا چې: د خپل زوی څخه په غير بل څوک د خپل زوی په حيث ونيسي او د زوی توب په ټولو حقوقو ورته قائل شي[۶]. د مثال په توګه: چې د ښځې او لورانو حجاب يې د منځه لاړ شي او هم بې نکاحورباندې حرامه وګڼله شي او بالآخره په ميراث کښې هم ورته په برخه قائل شي او داسې نور.

اما د شفقت د کبله فقط د زوی لقب ورکول څه باک نه لري.

د ښه وضاحت دپاره لاندې احاديث ولولئ:

---

(۱) صحيح مسلم ج۱ ص۵۷
(۲) مفردات الراغب ص ۵۷۰
(۳) لسان العرب ج۱۵ ص۴۰۸
(۴) صحيح البخاري ج۱ ص۵۲۸؛ مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۲۴۵
(۵) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۱۸۲
(۶) تفسير القاسمي ج۱۳ ص۲۲۵

الف: أنس ﷺ وايي چې ما ته يوه ورځې نبي كريم ﷺ وويلې چې: «يَا بُنَيَّ...»[۱] ای زوی گوتیه!
ب: عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما وايي چې: مونږ (د عبد المطلب د اولادې کوچني ماشومان) نبي كريم ﷺ د مزدلفې څخه د جمرو د ويشتلو دپاره وړاندې راولېږلو «فَجَعَلَ يَلْطَخُ أفْخَاذَنَا وَيَقُولُ أُبَيْنِيَّ لَا تَرْمُوا الْجَمْرَةَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ»[۲] نو شروع يې وکړه چې په خپل مبارک لاس باندې يې زمونږ ورنونه وهل او راته ويلې يې چې: ای زوی گيوا تر هغه وخته پورې جمره مه ولئ ترڅو چې لمر راوخېژي.

يوه ډېره ضروري خبره

۹_ په دې مقام کښې ډېره ضروري خبره دا ده چې: په ايت شريف کښې د دې کبله د زوی نيولو په ممنوعيت صراحت شوی دی چې د قرآن کريم د نزول په زمانه کښې د هلکانو په زوی توب سره نيول د جاهليت د کرغېړنو رواجونو څخه يو رواج پاتې وه، او خلک ورباندې اخته وه. که نه نو د بېگانه انجلۍ په لورولۍ او يا په خورولۍ نيول، او يا بېگانه سړی په ورورولۍ سره نيول هم د ايت شريف په استناد جواز نه لري، البته په دې شرط سره چې د قرابت په حقوقو ورته قائل شي.
نن ورځ[۳] هم ډېري خلک ذکر شوی جاهلي بدعت راژوندی کوي او وايي چې فلاني سړي فلانکۍ ښځې ته د ورورولۍ او خورولۍ لاس ورکړی دی او يا يې په لورولۍ او پلارولۍ سره يو تربله لاس نيوی کړی دی، نو د ده او د هغې ترمنځ حجاب او پرده نشته، فإنا لله وإنا إليه راجعون.
بالآخره ډېري جهال او بدعتيان خيال کوي چې بېگانه غير محرم سړی د هغې ښځې دپاره محرم او پلار گرځي کومه يې چې د خپل ځان د نکاح ورکولو دپاره وکيل وټاکي، حتی چې د نکاح پلاري لقب ورکوي او د حجاب ايتونه تول تر پښو لاندې کوي، ثم إنا لله وإنا إليه راجعون.
دغه جاهلان دې ته نه گوري چې نوموړي وکيل ته جائزه ده چې خپله موکله ښځه پخپله په نکاح واخلي البته په هغه تفصيل سره کوم چې د فقهې په کتابونو کښې ليکلی شوی دی، نو که په وکيل گرځولو (په نکاح پلار جوړولو) باندې څوک ربنتيا پلار جوړېدلی نو په کار وه چې نکاح يې ورته جائزه نه وی گڼلې شوې.

﴿ ٱلنَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِٱلْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ ۖ وَأَزْوَٰجُهُۥٓ أُمَّهَـٰتُهُمْ ۗ وَأُو۟لُوا۟ ٱلْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِى كِتَـٰبِ ٱللَّهِ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُهَـٰجِرِينَ إِلَّآ أَن تَفْعَلُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَوْلِيَآئِكُم مَّعْرُوفًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِى ٱلْكِتَـٰبِ مَسْطُورًا ﴿٦﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مِيثَـٰقَهُمْ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٍ وَإِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ ۖ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَـٰقًا

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۱۰؛ سنن ابي داوُد ج۲ ص۳۲۲
(۲) سنن ابن ماجه ص۲۱۷
(۳) ۱۴۲۱/۸/۱۱ هـ ق = ۱۳۷۹/۸/۱۷ هـ ش

غَلِيظًا ﴿٧﴾ لِّيَسْـَٔلَ ٱلصَّـٰدِقِينَ عَن صِدْقِهِمْ ۚ وَأَعَدَّ لِلْكَـٰفِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٨﴾

[۶] نبي كريم ﷺ مؤمنانو ته (په گټه او خير رسولو كښې) د دوی د خپلو نفسونو څخه ډېر نژدې (او بهتر) دی، او د نبي كريم ﷺ ماندينې (په تعظيم او توقير كښې) د دوی مورگانې دي.

او د قرابتونو خاوندان څينې يې څينو (نورو) ته (د وارثانو په حيث) د الله ﷻ په كتاب (او حكم) كښې د مؤمنانو څخه بهتر دي (چې په عقد موالات او ايماني دوستۍ سره يو تربله ميراث يوسي)، او (همدارنگه هغوی) د مهاجرينو څخه (بهتر دي، چې د هجرت په بنياد وارثان جوړ شي).

مگر (دا خبره ممنوعه نه ده) چې تاسو د خپلو دوستانو سره (په شريعت كښې) معروف فعل (او كومک) وكړئ (البته د وراثت په حيث نه بلكې د دوستۍ په حيث).

دغه (مذكور احكام) په لوح محفوظ (او قرآن كريم) كښې ليكلی شوي دي.

[۷] او (ای پيغمبره!) هغه وخت (ياد كړه) چې مونږ د ټولو پيغمبرانو څخه (عموماً) كلک عهد واخست (چې يو به د بل كومک كوئ او د الله ﷻ احكام به خلكو ته ابلاغوئ)، او (خاصتاً مو) ستا څخه او هم د نوح ﷺ او ابراهيم ﷺ او موسى ﷺ او عيسى بن مريم ﷺ څخه (هم كلک عهد واخست). او (يو ځل بيا هغه وخت ياد كړه چې) مونږ (ستاسو په شمول) د ټولو پيغمبرانو څخه محكم (او قوي) عهد واخست.

[۸] (البته عهد مو ترې) د دې دپاره (واخست) چې الله ﷻ (د قيامت په ورځ) د صادقانو څخه د دوی د صدق (او رښتياني عمل) پوښتنه وكړي (چې جنت يې ورته تيار كړی دی)، او (د كفارو څخه د كفر پوښتنه وكړي، چې) كفارو ته يې دردناک عذاب تيار كړی دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو كښې د جاهليت د زمانې بدعتي رواجونه رد شوي وه، او په دې ايتونو كښې په همدې ارتباط لاندې مطالب نازل شوي دي:

الف: د رواجونو په محوه كولو كښې د نبي كريم ﷺ احترام او اطاعت.

ب: د اسلامي مواخات (وروروليی) اختتام.

ج: ذكر شوي رواجونه د بخوانيو پيغمبرانو څخه نه دي پاتې شوي، بلكې بدعتونه دي.

د: د بدعتونو د مخنيوي په هكله د نبي كريم ﷺ سره په دعوت چلولو كښې ونډه اخستل.

نو حاصل يې داسې راځېږي چې ای پيغمبره! په خپل أمت باندې لاندې مطالب قرائت كړه:

۱_ د الله ﷻ د پلوه ورته ابلاغ كړه چې:

الف: د الله ﷻ پيغمبر د مؤمنانو دپاره د هغوی د خانونو څخه ډېر بهتر او ډېر نژدې دی، كومه گټه چې ورته د نبي كريم ﷺ د پلوه په دنيا او آخرت كښې رسېږي د هغې عشرِ عشير (د لسمې لسمه برخه) هم ورته د خپلو خانونو څخه نه شي رسېدلی.

نو مؤمنانو ته په کار دي چې خپلې نفسي غوښتنې د نبي کریم ﷺ د غوښتنو او ارشاداتو قرباني کړي. که څه هم د پخوانیو رواجونو تر پښو لاندې کول ورته درانه تمامېږي خو د نبي کریم ﷺ د هدایاتو په بنیاد ورته باید اسان شي.

ب. د شرعي حقوقو ورکړه (تحلیل او تحریم) د ربوبیت معنی لري او ربوبیت یوازې الله ﷻ پورې مختص او متوقف دی. بندګان نه شي کولی چې محض په خپلو خولو چاته د مورتوب یا زوی توب حقوق ورکړي.

ج. نو الله ﷻ مؤمنانو ته ابلاغوي چې د نبي کریم ﷺ بيبیانې د دوی دیني مورګانې دي. او په کار دي چې د خپلو نسبي مورګانو غوندې بلکې لا د هغوی څخه اضافه احترام یې وکړي. چې دیني احکام ترې په آینده کښې زده کړي کوم چې هغوی د نبي کریم ﷺ څخه مستقیماً زده کړي دي.

۲ـ کومه وروروليچې نبي کریم ﷺ د هجرت په لومړیو وختونو کښې د مهاجرینو او انصارو ترمنځ قائمه کړې وه، هغه تر همدې وخته پورې وه (دائمي نه وه)، د نن څخه وروسته په ذکره شوې ورورولۍ سره یو تربله میراث نه شي وړل کېدلی، او نه د عقد موالات په سبب میراث وړل کیدلی شي.

بلکې د قرابت خاوندان د الله ﷻ په حکم (د میراث په وړلو) کښې د مؤمنانو څخه بهتر دي چې د دین په سبب میراث یوسي، او هم د مهاجرینو څخه بهتر دي چې د هجرت په سبب د میراث مستحق جوړ شي.

هو! که تاسو یو تربله د میراث په حیث نه بلکې د دوستۍ په حیث څه نیکي او شرعي معروف کومکونه کوئ، نو په هغو کښې څه ممانعت نشته، او د منځه نه دي وړلی شوي.

ذکر شوی حکم په ذکر شوي تفصیل سره د الله ﷻ په کتاب (لوح محفوظ او هم په قرآن کریم) کښې لیکلی شوی دی، چې هغه موقت وه او دا ابدي دی.

۳ـ یعنې ای پیغمبره! مونږ د تشریع (تحلیل او تحریم) حق هیچا ته نه دی ورکړی، د همدې کبله مو خلکو ته یو لک او څلېرشت زره ـ زیات یا کم ـ پیغمبران استولي دي او د دوی څخه مو کلک عهد اخستی وه چې هر یو به په خپله ـ خپله زمانه کښې زمونږ د پلوه لېږلي شوي شریعتونه خلکو ته ابلاغوي او یو تربله به نصرت او کومک کوي.

مونږ دغه کلک عهد ستا څخه هم اخستی دی او د نوح ؑ څخه هم او د ابراهیم ؑ څخه هم او د موسی ؑ څخه هم او د عیسی بن مریم ؑ څخه هم.

مونږ د دغو ټولو څخه د تشریع د ابلاغ په هکله ډېر غلیظ او پېړ عهد اخستی وه، نو د همدې کبله نه پخوانیو خلکو د تشریع حق درلود او نه ستا په زمانه کښې څوک د تشریع حق لري.

۴ـ دا ټول د دې دپاره چې الله ﷻ د قیامت په ورځ د صادقانو څخه د رښتینتوب پوښتنه وکړي او د نعمتونو او درجاتو بهتره جزا ورکړي. او همدارنګه د کاذبانو (دروغژنانو) څخه د هغوی دروغ وپوښتي چې: تاسو ولې په الله ﷻ باندې دروغ تړلي وه؟، او په پای کښې ورته سخته سزا ورکړي، او دا ځکه چې الله ﷻ د کفارو دپاره دردناک عذاب تیار کړی.

توضیحات

۱ـ په ﴿ ٱلنَّبِىُّ أَوْلَىٰ بِٱلْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ ﴾ کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: د همدې ایت شریف مضمون ته په بل ایت شریف کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ ...بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾ [التوبة:۱۲۸] یعنې تاسو ته داسې پیغمبر درغلی دی چې په مؤمنانو باندې ډېر زړه سوزونکی او ډېر مهربان دی.

ب: نبي کریم ﷺ مؤمنانو بلکې ټولو خلکو ته د دوی د نفسونو څخه بهتر دی، چې د أور څخه نجات ورکوي خو خلک پکښې په لوی لاس خپل ځانونه وراچوي.

د همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّمَا مَثَلِي وَمَثَلُ أُمَّتِي كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَوْقَدَ نَارًا فَجَعَلَتْ الدَّوَابُّ وَالْفَرَاشُ يَقَعْنَ فِيهَا فَأَنَا آخِذٌ بِحُجَزِكُمْ وَأَنْتُمْ تَقَحَّمُونَ فِيهَا»[۱] یعنې زما مثال او زما د امت مثال داسې دی لکه چې یوه سړي أور بل کړی وي نو په خمکه باندې خوځېدونکي او پتنګان شروع وکړي چې پ. دې اور کښې ځانونه وراچوي (خو ذکر شوی سړی یې مخه نیسي او د اور څخه یې بچ کوي)، نو زه ستاسو د ملاګانو څخه نیونکی یم (چې د أور څخه نجات درکړم) او تاسو پکښې ورداخلېږئ (او خپل ځانونه پکښې وراچوئ).

ج: د نبي کریم ﷺ سره محبت او مینه درلودل د ایمان نښه ده. نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ»[۲] یعنې ستاسو یو کس به تر هغه د (کامل) ایمان خاوند جوړ نه شي ترڅو چې زه ورته د خپل پلار او خپل اولاد او بالآخره د ټولو خلکو څخه محبوب او ګران وګرځم.

د: د نبي کریم ﷺ سره د زیات محبت معیار دا دی چې یوه لور ته د شریعت حکم وي او بل لور ته د پلار یا ا ...د او هم یا د خلکو غوښتنې او نفسي خواهشات وي، خو سړی د شریعت په حکم باندې عمل وکړي، او د نورو ټولو غوښتنې تر پښو لاندې کړي.

هـ: د ربښتیني محبت یوه مثال ته نبي کریم ﷺ په خپل یوه اوږده حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «وَرَجُلٌ طَلَبَتْهُ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ»[۳] یعنې د قیامت په ورځ به هغه سړی هم د الله ﷻ د رحمت تر سیوري لاندې وي کوم چې یوه باشرفه او د ښایست خاونده ښځه ترې د فحاشۍ غوښتنه وکړي خو نوموړی سړی ورته ووایي چې: زه د الله ﷻ څخه ډارېږم (زه ستا غوښتنه او د خپل نفس غوښتنه تر پښو لاندې کوم او د الله ﷻ حکم سره سم د بد کار څخه اجتناب کوم).

و: نبي کریم ﷺ د ذکر شوي ایت شریف په ارتباط په یوه اوږده حدیث کښې فرمايلي دي چې: «مَا مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَأَنَا أَوْلَى بِهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ»[۴] یعنې هیڅ مؤمن نه دی مګر په داسې حال دی چې

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۱۵
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۷
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۹۱
(۴) صحیح البخاري ج۱ ص۳۲۳

زه ورته په دنیا او آخرت کښې (د هر شي څخه) بهتر یم (نو هر یوه ته په کار دي چې زما اتباع او پیروي وکړي او بس).

ز: نبي کریم ﷺ د همدغه ایت شریف په اړه فرمایلي دي چې: «أنا أوْلى بكلِّ مُؤمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ فَأيُّمَا رَجُلٍ مَاتَ وَتَرَكَ دَيْنًا فَإِلَيَّ وَمَنْ تَرَكَ مَالًا فَهُوَ لِوَرَثَتِهِ»[1] یعنې زه د هر مؤمن دپاره د خپل ځان څخه بهتر یم. نو هرڅوک چې مړ شي او په خپله غاړه باندې څه دَین (قرض) پرېږدي، نو قرضدار دې ماته راشي چې زه د مړي قرض ورکړم، او هرڅوک چې د خپله مرګه وروسته څه مال پرېږدي نو هغه د نوموړي د وارثانو د پاره دی (زه یې قرض خلاصوم او مال یې نه اخلم).

ح: په ایت شریف کښې د ﴿ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ کلمه نازله شوې ده چې د نارینه وو دپاره وضعه شوې ده مګر د تغلیب په توګه دغه کلمه زنانه وو ایماندارو ته هم شامله ده، لکه چې د قرآن کریم په نورو ایتونو کښې د ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟﴾ کلمات زنانه وو ته هم د تغلیب په توګه شمولیت لري.

نو په همدې بنیاد نبي کریم ﷺ د مؤمنانو (نارینه وو او زنانه وو) ټولو دپاره د دوی د نفسونو څخه بهتر دی، نه یوازې د نارینه وو دپاره.

د مؤمنانو میندې

۲_ د ﴿وَأَزْوَٰجُهُۥٓ أُمَّهَـٰتُهُمْ﴾ په اړوند لاندې مطالب یاد ساتل په کار دي:

الف: په دغې جمله کښې د [الأحزاب:۴] ایت مضمون تائید شوی دی، چې د یوې ښځې په مور جوړېدلو کښې د خلکو خولې د اعتبار قابلې نه دي حتی د مؤمنانو د خولو وینا هم د اعتبار قابله نه ده. او د نبي کریم ﷺ بیبیانې ځکه د مؤمنانو مورګانې ګرځېدلې دي چې الله ﷻ ورته د "أُمَّهَاتُ الْمُؤْمِنِيْن" لقب ورکړی دی.

ب: د علماوو کرامو په اجماع سره، په تعظیم او توقیر کښې د نبي کریم ﷺ بیبیانې د مؤمنانو معنوي مورګانې دي[2]، او په هر چا باندې یې احترام واجب دی چې نوموړې یې په احترام سره واخلي او د دوی په هکله د توهین آمیزه کلماتو د استعمال څخه ځان وساتي.

د همدغه تعظیم او توقیر د کبله الله ﷻ په [الأحزاب:۵۳] ایت کښې د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته د هغوی د نکاح په تحریم باندې صراحت کړی دی.

ج: اما په متباقي حقوقو کښې هغوی د حقیقي مورګانو څخه فرق لري[3]. د مثال په توګه:

اول: د هغوی د حجاب مراعات په ټولو مؤمنانو باندې واجب دی، که څه هم په مورګانو باندې د زامنو په هکله حجاب نشته.

دوهم: د هغوی موروالی د هغوی نورو خپلوانو ته سرایت نه کوي، په دې معنی چې د هغوی ورونه

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۵ ص۱۴

(۲) تفسیر القرطبي ج۱۴ ص۱۲۳

(۳) تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۴۶۸؛ روح المعاني ج۲۱ ص۱۵۱

او خویندې د مؤمنانو ماماګان او تروري ګانې نه ګرځي. نو عبد الرحمن بن أبي بکر رضي الله عنه ته څوک د ماما، او أسماء بنت أبي بکر رضي الله عنها ته د ترور (خاله) لقب نه شي ورکولی.

دریم: په ذکرې شوي مورولی باندې د میراث ورل اثبات نه شي موندلی.

د. مونږ د الله ﷻ په توفیق په وړاندېني توضیح کښې لیکلي دي چې د تغلیب په توګه د ﴿بِالْمُؤْمِنِينَ﴾ په کلمه کښې ایمانداري زنانه هم شاملې دي.

څرنګه چې په ﴿أُمَّهَٰتُهُمْ﴾ کښې ضمیر همدغې کلمې (الْمُؤْمِنِيْن) ته راجع دی نو معلومه شوه چې د دغه لقب (أُمَّهَاتُ الْمُؤْمِنِيْن) معنی ایماندارو زنانه وو ته هم د تغلیب په توګه شمولیت لري، که څه هم ځینو علماوو پکښې اختلاف کړی دی او د ایماندارو زنانه وو دپاره یې ورته د "أُمَّهَاتُ الْمُؤْمِنَات" لقب خانګړی کړی دی.

ه. که څوک وایي چې د ذکر شوي عبارت غوښتنه دا ده چې نبي کریم ﷺ ته د "أَبُ الْمُؤْمِنِيْن" لقب ورکول هم جواز ولري، ایا دغه مفهوم اخستل ترې جائز دي؟

مونږ وایو چې: په همدغې موضوع کښې علماء کرام دوه ډلې شوي دي[1].

اول: ځینې وایي چې دغه ډول لقب ورکول نبي کریم ﷺ ته، جواز نه لري. لکه چې د [الأحزاب: ۴۰] ایت غوښتنه همدغه ده.

دوهم: ځینې نور وایي چې دا لقب ورته جائز دی، لکه چې په دې مقام کښې یو قرائت داسې اوربدلی شوی دی چې: وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَهُوَ أَبٌ لَهُمْ "[2] یعني بیبیانې یې د مؤمنانو مورګانې دي او پخپله نبي کریم ﷺ یې پلار دی.

همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ بِمَنْزِلَةِ الْوَالِدِ أُعَلِّمُكُمْ»[3] یعني یقیناً زه ستاسو دپاره د پلار غوندې یم چې تاسو ته (د دین) ښودانه کوم (حتی چې اودس ماتې ته د کېناستلو طریقه هم درښایم).

تبصره

و. نبي کریم ﷺ خو د مؤمنانو معنوي پلار دی بلکې هر یو پیغمبر د خپل‌خپل إجابتي أُمت دپاره د پلار حیثیت درلود، خو مونږ ته داسې بهتره برېښي ـ والله ﷻ أعلم ـ چې بدون د تشبیه څخه (لکه چې په وړاندې حدیث کښې پرې صراحت شوی دی) وربانډې د پلار اطلاق ونه کړی شي د مثال په توګه:

اول: داسې اطلاق دې وکړی شي چې نبي کریم ﷺ مؤمنانو ته د پلار په شان دی.

دوهم: داسې دې ونه ویلی شي چې نبي کریم ﷺ د مؤمنانو پلار دی.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۴۶۸

(۲) تفسیر القرطبي ج۲ ص۱۲۶

(۳) [illegible]

يو د بېر څټ دروغ

ژ: د نبي کريم ﷺ تولو بيبيانو ته الله ﷻ په خپل متواتر کلام (قرآن کريم) کښې د "أُمَّهَاتُ الْمُؤْمِنِينَ" لقب ورکړی دی، نو په دروغو سره يې ترې څوک بېرته نه شي اخستلی.

نو په همدې بنياد د اهل التشيع هغه خبره بالکل غلطه او دروغ ده، کومه چې د هغوی د خولو څخه خينو مفسرينو کرامو د رد کولو دپاره راحکايته کړې ده[1] هغه دا چې:

علي ﷺ د جمل په جنګ کښې بي بي عائشه (ام المؤمنين رضي الله عنها) د "أُمَّهَاتُ الْمُؤْمِنِينَ" د جملې څخه ويستلې ده، او د وکالت په توګه يې طلاق ورکړی دی.

أهل التشيع وايي چې نبي کريم ﷺ علي ﷺ ته د خپلو بيبيانو د طلاقولو وکالت ورکړی وه چې ته کولی شې چې زما د مرګ څخه وروسته زما کومې بي بي ته زما په وکالت طلاق ورکړې.

حال دا چې عمار ﷺ په يوه اوږده حديث کښې -چې حکماً مرفوع دی- وايي چې: «إِنِّي لَأَعْلَمُ أَنَّهَا زَوْجَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ»[2] يعني هرومرو زه پوهېږم چې عائشه رضي الله عنها د نبي کريم ﷺ زوجه (مېرمن) ده په دنيا او آخرت کښې.

ح: ذکره شوې خبره څکه دروغ او باطله ده چې د متواتر کلامْ (قرآن کريم) سره مناقضه ده، چې د همدې موضوع پورې اړوند څه وضاحت -إن شاء الله- د [الأحزاب:٣٣، ٥٣] ايتونو لاندې راروان دی.

په دې باندې علاوه، که بالفرض المحال ذکرې شوې خبرې څه حقيقت درلودی نو امير المؤمنين (علي ﷺ) به د جمل جنګ د اختتام څخه وروسته نوموړې آبې رضي الله عنها په احترام سره نه وی رخصته کړې، او د حقارت په نظر به يې ورته کتلي وی. حال دا چې د هغې رضي الله عنها د احترام او تعظيم دپاره يې د برش تنه ښځې ورسره ولېږلې چې په احترامانه توګه يې مدينې منورې ته ورسوي[3].

سوال جواب

٣_ که څوک وايي چې: په ﴿وَأُوْلُواْ ٱلْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَٰبِ ٱللَّهِ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ﴾ کښې خو د توريث د اسبابو څخه د هغه مواخات (وروروليو) سببيت منسوخ ګرځېدلی دی کوم چې نبي کريم ﷺ د هجرت په ابتداء کښې د انصارو او مهاجرينو ترمنځ قائم کړی وه[4]؛ نو په کار وه چې د ﴿مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ﴾ په عوض "مِنَ الْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرِينَ" نازل شوی وی، ترڅو يې په خپل صورتحال باندې په ښه وضاحت سره دلالت کړی وی؟

مونږ وايو چې: ذکر شوی اعتراض به په هغه وخت کښې وارد شوی وی چې د ﴿مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ

---

(١) روح المعاني ج٢١ ص١٥٢
(٢) صحيح البخاري ج١ ص٥٣٢
(٣) تفسير القرطبي ج١٤ ص١٨٢
(٤) تفسير القاسمي ج١٣ ص٢٢٩

﴿ وَٱلْمُهَـٰجِرِينَ ﴾ مجموعه د ﴿ أَوْلَىٰ ﴾ دپاره مفضل علیه واقع شوې وي، خو دغسې نه ده، بلکې ذکرې شوې دواړه کلمې په انفرادي توګه ورته مفضل علیه دي.

یا په بل عبارت په ﴿ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ سره د عقد الموالات سببیت منسوخ شوی دی او په ﴿ وَٱلْمُهَـٰجِرِينَ ﴾ سره د توریث دپاره د هجرت سببیت منسوخ ګرځېدلی دی.

د همدې جواب د ښه وضاحت دپاره باید د [النساء ۱۱، ۳۳] ایتونو وضاحتونو ته یو ځل مراجعه وکړی شي. چې هلته یې د الله ﷻ په توفیق ښه پوره شرحه تېره شوې ده.

د پیغمبرانو میثاق

۴ـ په ﴿ وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مِيثَـٰقَهُمْ ﴾ کښې هغه کلک عهد ته اشاره شوې ده کوم چې د پیغمبرانو څخه اخستلی شوی وه. دغه عهد مونږ د الله ﷻ په توفیق د [آل عمران: ۸۱] ایت لاندې څېړلی دی چې دا په دنیا کښې اخستلی شوی دی او که په عالم الذر کښې.

که څه هم هلته مونږ دې ته ترجیح ورکړې ده چې دا دنیاوي عهد دی او د هر پیغمبر څخه د پیغمبر په حیث د را استولو په وخت کښې اخستلی شوی دی. لکه چې همدا د ځینو مفسرینو کرامو نظر دی[۱]. خو دلته ورباندې دومره اضافه کوو چې که د میثاق څخه ما یطلق علیه المیثاق اراده کړی شي او دواړو عهدونو ته شامل شي نو ښه خبره ده.

أولو العزم پیغمبران څوک ـ څوک دي؟

۵ـ په ذکر شوي ایت او په [الشورى: ۱۳] ایت کښې الله ﷻ نبي کریم ﷺ په خطاب سره یاد کړی دی (دلته په ﴿ وَمِنكَ ﴾ سره او هلته په ﴿ إِلَيْكَ ﴾ سره) او نور څلور پیغمبران (نوح ؈، ابراهیم ؈، موسی ؈ او عیسی ؈) یې په نومونو سره یاد کړي دي، چې ټول پنځه تنه کېږي.

مفسرین کرام وایي[۲] چې دغه پنځه تنه د أولو العزم پیغمبرانو په لقب سره د نورو څخه ممتاز ګرځولی شوي دي، چې د کلک تصمیم او قوي ارادې خاوندان وه.

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَآءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ۝٩ إِذْ جَآءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ ٱلْأَبْصَـٰرُ وَبَلَغَتِ ٱلْقُلُوبُ ٱلْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِٱللَّهِ ٱلظُّنُونَا۠ ۝١٠ هُنَالِكَ ٱبْتُلِىَ ٱلْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا۟ زِلْزَالًا شَدِيدًا ۝١١ ﴾

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۴۶۹

(۲) تفسیر البغوي ج۳ ص۵۰۸، التحریر الوجیز ج۱۳ ص۵۲، الدر المنثور ج۶ ص۵۷۰

[۹] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! په خپلو ځانونو باندې د الله ﷻ نعمت یاد کړئ، چې کله تاسو ته (کفري) لښکرې درغلې، نو مونږ ورباندې باد ور ولیږه (وچلاوه)، او (د پرښتو) داسې لښکرې (مو هم ور واستولې) چې تاسو نه لیدلې.

او الله ﷻ په هغو (کارونو) باندې بینا دی کوم چې تاسو یې کوئ.

[۱۰] هغه وخت چې کفري لښکرې تاسو ته ستاسو دپاس طرفه او (هم) ستاسو څخه د لاندې طرفه درغلې (تاسو یې احاطه او محاصره کړئ) او چې کله سترګې (د زیاته ډاره د خپل استقامت څخه) کږې شوې او زړونه ستونو ته ورسېدل (نژدې وه چې د بدن څخه بهر ووځي)، او تاسو په الله ﷻ باندې ګومانونه کول (ډېر) ګومانونه.

[۱۱] په دغه ځای (یا دغه وخت) کښې ایمان راوړونکي امتحان کړی شوه او وجړقول شوه، سخت جړقول.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې مؤمنانو ته ابلاغ شوې وه چې د دوی دپاره نبي کریم ﷺ د دوی د خپلو ځانونو څخه غوره او بهتر دی، په دې ایتونو کښې د یو پلوه د نبي کریم ﷺ د بهترۍ یو مثال ښودلی شوی دی چې مؤمنان د همده ﷺ په برکت د قوي دښمن څخه بچ شوه او د نجات نعمت یې په برخه شو. او د بله پلوه د مؤمنانو د محبت یوه مثال ته هم اشاره شوې ده چې په ډېر سخت حالت کښې د نبي کریم ﷺ په اطاعت باندې کلک شوه او خپلې نفسي غوښتنې یې تر پښنو لاندې کړې.

نو حاصل یې داسې راځي: ای پیغمبره! د الله ﷻ د پلوه مؤمنان مخاطب کړه او ورتهووایه چې:

۱ ـ ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی او د نبي کریم ﷺ محبت او اطاعت وربانديې فرض دی! تاسو د خندق د غزا وخت درپه زړه کړئ چې:

الف: په دغه وخت کښې الله ﷻ په تاسو باندې ډېر لوی عظیم الشان نعمت درپېرزو کړ، البته کله چې تاسو یو لوی کفري لښکر احاطه کړئ او خپل کور (مدینې منورې) ته درپسې درغی.

ب: خو په مقابل کښې مونږ په همدغه کفري لښکر باندې ډېر تېز باد وچلاوه او د پرښتو داسې لښکر مو ورواستاوه کوم چې تاسو په سترګو نه لیده (غیبي لښکر وه).

ج: الله ﷻ په هغو کارونو باندې بینا دی کوم چې تاسو یې عملي کوئ او ستاسو د لاسه پوره وې او توان مو ورته رسېږې، خو ذکر شوی کفري لښکر داسې لښکر وه چې تاسو د هغوی د مقابلې توان نه درلود.

۲ ـ تاسو خو هغه وخت درپه زړه کړئ چې کله تاسو ته د احزابو لوی لښکر ستاسو دپاسه (د مشرق د طرفه) او هم ستاسو د لاندې (مغرب د طرفه) مدینې منورې ته درغی او تاسو یې محاصره کړئ، نو تاسو د ډېر سخت حالت سره مخامخ شوئ چې:

الف: په دغه وخت کښې مو سترګې د لیدلو څخه کږې شوې او د زیاته ډاره یې لیدل نه شو کولی، (ستاسو په اصطلاح په سترګو مو توره شپه جوړه شوې وه).

ب: زړونه مو د ډېره خوفه د ګوګلونو څخه ستونو ته اوچت شوي وه ، تابه ويل چې سات کړی نه به د بدنونو څخه خارج شي.

ج: تاسو په همدغه حيرتناک حال کښې په الله ﷻ باندې ډول-ډول ګومانونه کول، او هرچا د خپل ايمان په معيار وضعه تحليلوله، چې دغسې حالت راروان دی او د هغسې حالت سره مخامخ کېدونکي ياستو او داسې نور.

۳ـ ای پيغمبره! په دغه وخت او په دغه ځای کښې هغه کسان ښه پوره امتحان کړی شوه او په سختو جړقولو سره وجړقول شوه کومو چې کلمه طيبه ويلې، او خپل خانونه يې په ايماندارانو کښې شمېرل، نو د هر چا د ايمان د قوت او ضعف اندازه د هغه د خبرو څخه څرګنده شوه.

توضيحات

۱ـ په دې ايتونو کښې چې کومې غزا ته اشاره ده هغه په لاندې دوه نومونو باندې يادېږي:

الف: يو نوم يې د "احزابو غزا" ده، چې د عربو مختلفو قومونو ـ د يهودو په شمول ـ تولو سره لاس يو کړی وه، او په اجتماعي توګه يې په مدينه منوره باندې حمله وکړه، ترڅو د مؤمنانو بنياد وباسي او د دنيا مخ څخه يې بالکل محوه او نابود کړي.

ب: بل نوم يې د "خندق غزا" ده، چې نبي کريم ﷺ د سلمان الفارسي ﷺ په مشوره د مدينې منورې د هغو څنډو څخه د خندق کمربند تاو کړی وه د کومو د پلوه چې د کفري لښکرو د ورداخلېدلو امکان وه.

د خندق يا د احزابو غزا

۲ـ د سيرت کتابونو[1] او هم مفسرينو کرامو[2] دغه غزا ډېره ښه تفصيلواره ليکلې ده، که د چا ښه زيات تفصيل ته شوق وي نو لطفًا هملته دې مراجعه وکړي، مونږ په همدې اړه د څو ټکو په ذکر باندې اکتفاء کوو چې کتاب راڅخه اوږد نه شي، هغه دا:

الف: د دغې غزا دپاره يوه بله غزا سبب جوړه شوه کومې ته چې الله ﷻ د "الحشر" په سورت کښې اشاره کړې ده، چې د بني النضير غزا ده[3].

او دا څکه چې کله نبي کريم ﷺ د يهودو درېوو قبيلو (بنو قينقاع، بنو نضير، بنو قريظه وو) د جملې څخه د بنو نضيرو غزا په دې باندې ختمه کړه چې هغوی د مدينې منورې جلا وطني قبوله کړه، او په خيبر او نورو وطنونو کښې خواره واره شوه.

د بنو نضيرو د جلا وطنۍ څخه وروسته د أحد غزا پېښه شوه چې مؤمنانو پکښې ماتې وخوړه او د دښمنانو حوصلېورباندې پياوړې شوې.

(۱) سيرت ابن هشام ج۳ ص۲۲۹

(۲) تفسير البغوي ج۳ ص۵۱۳، تفسير القرطبي ج۱۴ ص۱۳۰؛ تفسير الخازن ج۵ ص۸۹؛ تفسير القاسمي ج۱۳ ص۲۳۹؛ تفسير ابن كثير ج۳ ص۴۷۰؛ تفسير المظهري ج۷ ص۳۸۹

(۳) المحرر الوجيز ج۱۳ ص۵۳

نو د همدې کبله د بنو نضيرو او نورو يهودانو مشرانو د قريشو په شمول په تولو عربي قبائلو باندې وژړل چې زمونږ سره مله شئ؛ ترڅو په مدينه منوره باندې ښه قوي حمله وروړو او د نبي کريم ﷺ او د ملګرو يې بنياد وباسو، نو تولو قبائلو ورسره منښته وکړه او په سوق الجيشي باندې يې پيل وکړ.

د دواړو لوړو د لښکر شمېره

ب: په دې غزا کښې د کفري لښکر شمېره لسو زرو (۱۰۰۰۰) تنو ته رسېدله[1] او ځينو لا دولس زره (۱۲۰۰۰) يا پنځلس زره (۱۵۰۰۰) تنه ښودلې ده[2].

خو د مسلمانو مجاهدينو تعداد فقط درې زرو (۳۰۰۰) تنو ته پورته شوی وه، په دغه تعداد کښې منافقان هم شامل وه[3].

د خندق د غزا نېټه

ج: ځينو محدثينو کرامو[4] د دې غزا د پېښېدلو نېټه د هجرت څلورم کال ښودلی دی، مګر د سيرت کتابونه[5] په دې ټينګار کوي چې د هجرت په پنځم کال د شوال په مياشت کښې واقع شوې وه، چې د څه پلټنې څخه وروسته مونږ ته هم همدغه وروستنی قول صحيح وبرېښېد، والله ﷻ أعلم.

د خندق په باب معلومات

د: د خندق په باب لاندې معلومات ولولئ:

اول: د خندق د کنودلو مشوره نبي کريم ﷺ ته سلمان الفارسي ﷺ ورکړې وه چې په دغه وخت کښې د غلامۍ څخه ازاد شوی وه[6].

دغه مشوره د مؤمنانو دپاره په زيات خير تمامه شوه او کفار ـ چې د دغه ډول کار سره نابلده او ناآشنا وه ـ د خندق په ليدلو سره هک پک پاتې شوه، او ونه توانېدل چې په مدينه منوره باندې په اجتماعي توګه هجوم وروړي.

دوهم: د همدې کبله نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ الْجَنَّةَ تَشْتَاقُ إِلَى ثَلَاثَةٍ عَلِيٍّ وَعَمَّارٍ وَسَلْمَانَ»[7] يعنې يقيناً جنت درې کسانو ته ډېر شوقمند دی چې ورداخل شي، يو علي ﷺ او بل عمار ﷺ او درېم سلمان ﷺ.

درېم: که څه هم مونږ ته د خندق د پلنوالي (عرض) او ژوروالي (عمق) محدده اندازه د پلټنې څخه وروسته څرګنده نه شوه، خو شايد چې په دومره اندازه به پلن او ژور وه چې چا به ترې په اسانۍ

---

(۱) تفسير القاسمي ج۱۳ ص۲۴۰
(۲) روح المعاني ج۲۱ ص۱۵۵
(۳) سيرت ابن هشام ج۳ ص۲۳۵
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۵۸۸
(۵) سيرت ابن هشام ج۳ ص۲۲۹
(۶) تفسير المراغي ج۲۱ ص۱۳۷
(۷) جامع الترمذي ج۲ ص۲۲۰

سره ټوټې نه شو وهلی او نه به ترې په اسانۍ سره څوک پورته راختلی شو.

اما د اوږدوالي اندازه يې داسې معلومېږي چې دولس زره (۱۲۰۰۰) گزه وه، ځکه چې د مجاهدينو تعداد درې زره کسان وه او نبي کريم ﷺ هرو لسو کسانو ته څلوېښت گزه برخه ورکړې وه[۱]. نو د حساب قواعدو ته په کتلو سره سرې کولی شي چې ذکر شوی مقدار په دغه صورت سره وښاکي: ۳۰۰۰ ÷ ۱۰ = ۳۰۰ × ۴۰ = ۱۲۰۰۰.

څلورم: د خندق په کنودلو کښې پخپله نبي کريم ﷺ هم برخه اخستې ده، او مبارک بدن يې پکښې په خاورو ليت پيت گرځېدلی وه.

البراء بن عازب ﷺ وايي چې: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَوْمَ الْأَحْزَابِ يَنْقُلُ التُّرَابَ وَقَدْ وَارَى التُّرَابُ بَيَاضَ بَطْنِهِ»[۲] يعنې د أحزابو د غزا په ورځ ما نبي کريم ﷺ وليد چې (د خندق د کنودلو) خاورې يې انتقالولې حال دا چې خاورو يې د مبارکې گېډې سپينوالی پټ کړی وه (او خړ پړ يې گرځولی وه).

پنځم: د خندق د کنودلو په وخت کښې نبي کريم ﷺ د عبد الله بن رواحه ﷺ لاندې اشعار لوستل چې[۳]:

اللَّهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا :: وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا :: وَثَبِّتْ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا

إِنَّ الْأُولَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا :: وَإِنْ أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا

يعنې اې الله! که ستا فضل نه وی نو مونږ به نه هدايت موندلی وی او نه به مو صدقه ورکړې وی او نه به مو لمونځ کړی وی. نو ته په مونږ باندې ضرور سکينه او ډاډ رانبکته کړه، او که د دښمن سره ملاقي شو نو پښې مو کلکې کړه، چې ونه تښتو. يقيناً دغو کفارو بې شکه په مونږ باندې بغاوت کړی دی، او چې دوی د فتنې اراده لري نو مونږ منعه کوو (مونږ يې ورسره نه منو).

شپږم: د خندق د کنودلو په وخت کښې ځينې خوارق هم ځرگند شوه ترڅو مؤمنان ډاډه شي، چې ځينو علماوو کرامو روايت کړي دي[۴]، مونږ دلته د اوږدوالي د کبله رانقل نه کړه.

مونږ لاشونه نه پلورو

هـ: د خندق په غزا کښې د کفارو څخه درې کسان ووژل شوه هغه دا:

اول: عمرو بن عبدود، دا په هغه وخت کښې د علي ﷺ د پلوه ووژلی شو کله چې د کفارو په آسونو باندې څه سواره کسان د خندق د يوه تنگ ځای څخه تېر شوه او نوموړی عمرو د خپل آس څخه ښکته شو او د علي ﷺ سره يې مقابله پيل کړه، خو په نتيجه کښې يې خپل ځان د لاسه ورکړ (ووژل شو) او متباقي سواره بېرته وتښتېدل

(۱) تفسير البغوي ج۳ ص۵۱۲
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۳۹۸
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۵۸۹
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۵۸۸

دوهم: منبه بن عثمان، چې په همدغه غزا کښې زخمي شوی وه او بيا په مکه معظمه کښې د همدغه زخم (ټپ) د کبله مړ شو.

دریم: نوفل بن المغيره، دغه نفر خندق ته وربښکته شوی وه چې مجاهدينو ورباندې د ډېرو باران جوړ کړ، نو غږ يې وکړ چې د دغه حال څخه راته په توره وژل بهتر دي، نو علي ﷺ وربښکته شو او حمله يې ورواږه، خو مړی يې په خندق کښې پاتې شو.

کفري لښکر د نبي کريم ﷺ څخه غوښتنه وکړه چې لس زره به درکړو خو د نوفل لاش مونږ ته راکړه، نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «هُوَ لَكُمْ لا نَأْكُلُ ثَمَنَ الْمَوْتَى»[1] يعنې دغه لاش دې بدون د پيسو ستاسو وي مونږ د مړو (د لاشونو) پيسې نه خورو (که څه هم پيسو ته ډېر اړ ياستو).

اما د مؤمنانو د غازيانو څخه شپږ کسان شهيدان شوي وه[2]، شهيد سعد بن معاذ ﷺ هم په دغو شپږو تنو کښې شامل وه، چې د لاس په يوه رګ باندې ټپي شوی وه او څه وخت وروسته د همدغه ټپ د کبله شهيد شو چې کله يې د بنو قريظه وو فيصله وکړه. چې څه ذکر يې ان شاء الله ﷻ وروسته د [الأحزاب:۲۶] ايت لاندې راروان دی.

کفري لښکر ناکام شو

و: د خندق غزا تقريباً يوه مياشت دوام وکړ چې يوه خوا او بله خوا د غشو اوکاڼو تبادله روانه وه خو د هجومي جنګ مخه خندق نيولې وه[3]. په نتيجه کښې الله ﷻ کفري لښکر ناکام بېرته ستون کړ چې د شرمندګۍ څخه په غير بل هيڅ شی لاس ته ورنغی.

الله ﷻ کفري لښکر ته په خپل قوت سره ماتې ورکړه هغه دا چې:

اول: الله ﷻ ورباندې باد وچلاوه چې اورونه يې ورته مړه کړه، د څارويو موږې يې ور وويستل او خېمې يې ورته چپه کړې او داسې نور.

همدغه باد ته نبي کريم ﷺ اشاره کړې ده چې فرمايي: «نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ»[4] يعنې ماته الله ﷻ په ښکيني باد سره نصرت راکړ او عاديان په پاسني (برو) باد باندې هلاک کړی شوي وه.

دوهم: الله ﷻ ورباندې د مؤمنانو د کومک دپاره د پرښتو غيبي لښکر ور ولېږه چې په زړونو کښې يې ورته رعب او ډار واچاوه او د غازيانو جمعيت يې ورته ډېر قوي ورڅرګند کړ او داسې نور.

په ﴿ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا ﴾ کښې ذکرو شوو دواړو سببونو ته اشاره نازله شوې ده.

يادونه

ز: د کفري لښکر د ماتې وخت نژدې وه چې نبي کريم ﷺ حذيفه ﷺ د شپې په تياره کښې د

(۱) روح المعاني ج۲۱ ص۱۵۶؛ تفسير البغوي ج۳ ص۵۱۳
(۲) روح المعاني ج۲۱ ص۱۷۵؛ تفسير القرطبي ج۱۴ ص۱۴۲
(۳) سيرت ابن هشام ج۳ ص۲۳۸
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۵۸۹

معلوماتو د راوړلو دپاره د کفارو قرارګاه ته ورولېږه، چې په ډېره خارق العاده توګه هلته ورغی او په خارق العاده توګه ترې بېرته راستون شو، نو ځرنګه چې دغه مزه ناکه قیصه ډېره اوږده ده مونږ یې دلته د رانقلولو ځخه صرف نظر کوو هیله ده چې په دې هکله اوږدو کتابونو ته مراجعه وکړی شي[1].

نبي کریم ﷺ څه وویل؟

ځ: د غزا په ترځ کښې چې کفري لښکر ناکامه بېرته ستون شو، نبي کریم ﷺ وویلې چې:

اول: «الْآنَ نَغْزُوهُمْ وَلَا يَغْزُونَنَا»[2] یعنې اوس (د دې ځخه وروسته) به مونږ کفارو پسې ورځو او غزا به ورسره کوو، او هغوی به مونږ پسې نه راځي چې غزا راسره وکړي (هغوی ته به الله ﷻ دومره توان ورنه کړي چې مونږ پسې د جنګ دپاره راشي او راپسې راوخوځېږي).

دوهم: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ أَعَزَّ جُنْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَغَلَبَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ فَلَا شَيْءَ بَعْدَهُ»[3] یعنې: په حقه معبود نشته مګر الله ﷻ دی، همدی ﷻ یوازې په حقه مبعود دی او بس، همده ﷻ خپل لښکر (مؤمنانو) ته عزت ورکړ او خپل بنده ته یې نصرت ورکړ او په احزابو (کفري لښکرو) باندې یوازې غالب شو، نو د ده ﷻ ځخه وروسته هیڅ شی نشته، همدی ازلي او ابدي دی او همېشه باقي دی.

د زیغ او حنجرة معناوې

۳ـ په ﴿ وَإِذْ زَاغَتِ ٱلْأَبْصَٰرُ ﴾ کښې د ﴿ زَاغَتِ ﴾ کلمه د "زَيْغ" ـ لکه "زَيْب" ـ ځخه اشتقاق شوې ده، "زَيْغ" دې ته وضعه شوی دی چې یو شی د خپل استقامت ځخه کوم پلو ته کوږ شي او میلان وکړي[4]. یعنې هغه وخت چې د ډېر خوف د کبله سترګې د خپل حالت ځخه واووښتې، چې تیغې ختلې وې او یا کلکې پلکې په ځای ولاړې وې او دښمن ته په ځیر وې.

او په ﴿ وَبَلَغَتِ ٱلْقُلُوبُ ٱلْحَنَاجِرَ ﴾ کښې د "حَنَاجِر" کلمه د "حَنْجَرَة" جمعه ده، "حَنْجَرَة" د ستونې په هغه ځای دلالت کوي کوم چې د بېرون د پلوه اوچت دی، او د یوې غوټې په شکل برېښي[5].

دغه دواړه جملې د خوف او ډار د شدت ځخه کنایه دي، دغو دواړو جملو ته ورته جملې په پښتو ژبه کښې هم د ډار د شدت ځخه د کنایې په توګه استعمالېږي، لکه چې وایو: له ډېره ډاره راباندې سترګې پټې شوې ځه مې نه لیده، او هلته زه دومره وډار شوم چې نږدې راځخه زړه وتلی وه، او داسې نور.

ظن ځه معنی؟

۴ـ په ﴿ وَتَظُنُّونَ بِٱللَّهِ ٱلظُّنُونَا۠ ﴾ کښې د "ظُنُون" کلمه د "ظَنّ" جمعه ده، "ظَنّ" خو اصلاً په غیر

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۱۰۷: تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۴۷۱
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۵۹۰
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۵۹۰
(۴) مفردات الراغب ص۲۲۳
(۵) لسان العرب ج۴ ص۲۱۶

جازم اعتقاد کښې راجح طرف ته وضعه شوې دی خو کله-کله يې په علم باندې هم اطلاق کيږي چې جازم اعتقاد دی[١].

په دې مقام کښې مونږ ته بهتره برېښې چې د "ما يُطلق عليه الظن" (هر هغه شي د ظن اطلاق پرې کيږي) په لحاظ واخستلی شي ترڅو د منافقانو گومانونو ته او د مؤمنانو پخو جازمو عقايدو (تولو) ته شامل شي.

پاتې شوه دا خبره چې دغه گومانونه او علوم کوم-کوم وه چې په ذکره شوې ﴿ ٱلظُّنُونَا ﴾ کلمه کښې ورته اشاره شوې ده؟

نو د دې جواب دا دی چې الله ﷻ د منافقانو د گومانونو يوه مثال ته په راتلونکي متصل ايت کښې اشاره کړې ده چې: ﴿ وَإِذْ يَقُولُ ٱلْمُنَـٰفِقُونَ ﴾ الآية، او د مؤمنانو د عقايدو يوه مثال ته په راتلونکي [الأحزاب: ٣٢] ايت کښې اشاره شوې ده چې: ﴿ وَلَمَّا رَءَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْأَحْزَابَ ﴾ الآية، اما متباقي گومانونه او متباقي علوم الله ﷻ ته معلوم دي چې څه به وه.

مؤمنان يعنې څوک؟

٥_ په ﴿ هُنَالِكَ ٱبْتُلِىَ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴾ الآية کښې د ﴿ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴾ کلمه په دې مقام کښې يوازې په مخلصو مؤمنانو پورې اختصاص نه لري بلکې دا کلمه هغو تولو کسانو ته شامله ده کومو چې په طيبه کلمه باندې اعتراف او اقرار کاوه، برابره خبره ده چې منافقان وه او که مخلص مؤمنان وه.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه ذکرې شوې ابتلاء او ازمېښت يوازې د قوي دښمن سره د مخامخ کېدلو د کبله صورت نه وه نيولی بلکې په دغه وخت کښې نور مشکلات هم ډېر وه، لکه لوږه، زياته سړوبنه او داسې نور.

شايد چې د ابو طلحه ؓ لاندې حديث به په همدغه وخت کښې تحقق موندلی وي چې وايي: مونږ نبي کريم ﷺ ته شکايت وکړ او د خپلو گېډو څخه مو يوه-يوه ډبره ورته لوڅه کړه (چې د لوږې د کبله مو وربانديې ترلې وه) «فَرَفَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ بَطْنِهِ عَنْ حَجَرَيْنِ»[٢] يعنې نو نبي کريم ﷺ د خپلې مبارکې گېډې څخه جامه پورته کړه او دوه ډبرې يې راښکاره کړې.

او دا څکه چې أنس ؓ د خندق د کنودلو په اوږده حديث کښې وايي چې: «ثُمَّ قَامَ وَبَطْنُهُ مَعْصُوبٌ بِحَجَرٍ وَلَبِثْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لَا نَذُوقُ ذَوَاقًا»[٣] يعنې په خندق کښې چې کلکه بکرينه ډبره راښکاره شوه نو نبي کريم په داسې حال کښې ورپورته شو چې په مبارکه گېډه باندې يې ډبره ترلې شوې وه، نو کولنگ يې واخست او بکرينه ډبره يې وربانديې ووهله، نو داسې ميده-ميده شوه لکه ميده شگې، او مونږ درې ورځې تېرې کړې چې هيڅ څکه مو نه وه کړې.

---

(١) القاموس المحيط ج٣ ص١٣٠

(٢) شمائل الترمذي ص٢٥

(٣) صحيح البخاري ج٢ ص٥٨٨

﴿وَإِذْ يَقُولُ ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾
وَإِذْ قَالَت طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ يَٰٓأَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَٱرْجِعُوا۟ ۚ وَيَسْتَـْٔذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ ٱلنَّبِىَّ
يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِىَ بِعَوْرَةٍ ۖ إِن يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾ وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِم مِّنْ
أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا۟ ٱلْفِتْنَةَ لَءَاتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا۟ بِهَآ إِلَّا يَسِيرًا ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ كَانُوا۟ عَٰهَدُوا۟ ٱللَّهَ مِن
قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ ٱلْأَدْبَٰرَ ۚ وَكَانَ عَهْدُ ٱللَّهِ مَسْـُٔولًا ﴿١٥﴾ قُل لَّن يَنفَعَكُمُ ٱلْفِرَارُ إِن فَرَرْتُم
مِّنَ ٱلْمَوْتِ أَوِ ٱلْقَتْلِ وَإِذًا لَّا تُمَتَّعُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٦﴾ قُلْ مَن ذَا ٱلَّذِى يَعْصِمُكُم مِّنَ ٱللَّهِ
إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوٓءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ۚ وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧﴾﴾

[۱۲] او هغه وخت (یاد کړه) چې منافقانو او هغو کسانو وویلې د کومو په زړونو کښې چې (د ضعف) مرض دی، چې مونږ سره الله ﷻ او د ده ﷻ پیغمبر ﷺ (د نصرت) وعده نه ده کړې مګر د غولولو وعده (چې هیڅ واقعیت نه شي موندلی).

[۱۳] او هغه وخت (هم یاد کړه) چې د منافقانو څخه یوې ډلې وویلې چې: ای د یثرب (د مدینې منورې) اوسېدونکو! تاسو ته (دلته) د اوسېدانې ځای نشته (خپل خانونه مه وژنئ) نو تاسو بېرته (خپلو کورونو ته) ورو ګرځئ (او هملته غلي کښنئ).

او (هغه وخت هم یاد کړه) چې د منافقانو یوې لویې ډلې د نبي کریم ﷺ څخه اجازه وغوښتله (او) ویې ویلې چې: یقینًا زمونږ کورونه حفاظت ته ضرورت لري (په خطري ځایونو کښې پراته دي نو مونږ ته اجازه راکړه چې ورستانه شو).

حال دا چې د دوی کورونو حفاظت ته ضرورت نه درلود، (نو په اجازه غوښتلو سره) د دوی اراده نه وه مګر (د جنګ د میدان څخه) د تښتېدلو.

[۱۴] او که چرته (د دوی) کورونه (په داسې حال کښې د لښکرو د پاره) د ورننوېستلو ځایونه ګرځولی شوي وی چې د مدینې د اطرافو څخه (وربانديې ورتوی شوي وی او) بیا ترې څه فتنه (او ورانکاري) غوښتله شوې وی، نو دوی به سمدستي هغه ورکړې وی (د هغوی اجابت به یې کړی وی) او ایسارتیا به یې پرې نه وی کړې مګر ډېر لږ وخت.

[۱۵] او یقینًا همدوی وه چې پخوا یې الله ﷻ ته عهد ورکړی وه چې دوی به (جنګ ته) شاګانې نه وراړوي. او د الله ﷻ عهد غوښتلی شوی دی (ضرور یې پوښتنه کېږي).

[۱۶] (ورته) ووایه چې: هیڅکله به تاسو ته تښتېدل څه ګټه ونه رسوي که چرته تاسو د مرګ یا وژلو څخه وتښتئ، او په دغه وخت کښې به (چې وتښتئ) تاسو ته څه فائده درنه کړی شي مګر لږ

وخت (چې لیکلی شوی عمر مو پوره شي).

[۱۷] (ورته) ووایه چې: دا هغه څوک دي چې تاسو د الله ﷻ (د تصرف) څخه منعه کړي که الله ﷻ تاسو ته د بدی (د مشقت) اراده وکړي، او یا تاسو ته د رحمت (او مهربانی) اراده وکړي؟ (څوک یې مخه نیولی شي؟).

او (ای پیغمبره!) دوی به د خپلو ځانونو دپاره د الله ﷻ څخه په غیر نه دوست مونده کړي او نه کومک کوونکی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د وروستني ایت مضمون په ابتلاء او ازمېښت باندې مشتمل وه، په دې ایتونو کښې د همدغه ازمېښت څه نتائجو ته اشاره شوې ده، چې حاصل یې داسې راځي:

ای پیغمبره! د خندق د غزا د کلک امتحان د نتائجو څه مثالونه په خپل اُمت باندې قرائت کړه چې د قیامت تر ورځې پورې ترې عبرت واخلي، هغه دا:

۱ـ په دې امتحان کښې د هر چا د ایمان اندازه او کیفیت پوره په ډاګه شو او د منافقانو دروغژن ایمان څرګند شو، او دا څکه چې:

الف: ته هغه وخت وریه یاد کړه چې منافقانو په ډاګه وویلې چې: زمونږ سره الله ﷻ او د ده ﷺ پیغمبر د نصرت وعده نه ده کړې مګر د غولوني دپاره، زمونږ نصرت او په دغه لوی لښکر باندې (چې شاوخوا سیمه یې محاصره کړې ده) غالب جوړېدل بالکل دروغ خبره ده، په نن سبا کښې به وګورئ چې د مسلمانانو بنیاد به وویستلی شي او د تل دپاره به د ځمکې د مخ څخه محوه او نابود شي.

ب: هغه وخت ورته هم یاد کړه چې د منافقانو ذکره شوې بدګوماني ځینو د کمزورې ایمان خاوندانو هم ورسره بدرګه کوله البته د کمزورۍ په تفاوت سره، چې چا به ورسره د بدګومانۍ لکۍ ډېره تاووله او ځینو کمه، او ځینو به اقلاً نه ردوله او په سکوت سره به یې اورېدله.

ج: او هغه وخت هم وریه زړه کړه چې د منافقانو څخه یوې ډلې نور مخاطب کړه او ورته یې وویلې چې: ای د مدینې منورې اوسېدونکو! تاسو ټول ښه پوه شئ چې نن ورځ ستاسو دپاره دلته د اوسېداني او پاتې کېدلو هیڅ ځای نشته، مګر په دې شرط چې یا بېرته پخواني دین ته واوړئ او یا د احاطه کوونکي لښکر د مشرانو سره خپل ارتباط قائم کړئ او د خپلو ځانونو دپاره ترې امان واخلئ، نو هلئ ژر شئ په تونډۍ سره د دغو کارونو څخه یو کار وکړئ (یا مرتد شئ او یا د جنګ د میدان څخه بېرته وګرځئ او د امان غوښتلو بندوبس وکړئ).

د. هغه وخت هم ورته یاد کړه چې د منافقانو څخه یوه ټولګي د نبي کریم ﷺ څخه اجازه غوښتله چې لطفًا اجازه راکړه چې بېرته کورونو ته ستانه شو او دا څکه چې زمونږ کورونه په امن ځایونو کښې نه دي پراته بلکې په خالي ځایونو کښې اباد دي، مونږ دارېږو چې څوک به یې تالا والا کړي.

حال دا چې د دغو منافقانو ذکره شوې خبره محض پلمه وه او دوی غوښتل چې په همدې بهانه د جنګ د میدان څخه خپلې پښې سپکې کړي او وتښتي، که نه نو په دغه وخت کښې خو یوازې

د دوی کورونه په خطره کښې واقع نه وه، بلکې د دغه ښار د ټولو مجاهدينو کورونه په خطر کښې وه، د همدې کبله ټول مجاهدين په سنګرونو کښې ناست وه چې د خطر مخنيوی وکړي، ايا نورو مجاهدينو کورونه نه درلوده؟

۲ـ ای پيغمبره! د دغو کسانو ذکره شوې خبره (چې مونږ ته د خپلو کورونو د حفاظت دپاره اجازه راکړه) د دوی د بې ايمانۍ او د ايمان د کمزورۍ څخه منشا اخلي.

نو که بالفرض هغه کفري لښکرې (چې د مدينې منورې په شاوخواوو کښې پرتې وې) د دوی کورونو ته په داسې حال کښې ورداخلې شوې وی چې دوی پکښې ناست وی، او ترې غوښتې يې وی چې هلئ ژرشئ کفر او شرک ته راواوړئ، نو دوی به سمدستي ورستانه شوي وی او کفر به يې قبول کړی وی، بلکې دوی به ورته هيڅ ځنډ نه وی کړی مګر لږ وخت.

هو! که بالمقابل ذکر شوی حالت په مخلصو مؤمنانو باندې ورشي نو ترهغه به د کفري لښکرو سره وجنګېږي چې يا شهيدان شي او يا دښمن ته ماتې ورکړي، خو نه به کفر ته بېرته واوړي او نه به د کفارو غوښتنه قبوله کړي.

۳ـ ذکرو شوو کسانو ته په کار وه چې په بهانو انو سره يې د تښتېدلو په غرض اجازه نه وی غوښتې. او دا ځکه چې دوی د الله ﷻ سره پخوا عهد کړی وه چې د جنګ په ميدان کښې به کلک درېږي او شاګانې به نه وراړوي چې وتښتي.

بې شکه د الله ﷻ سره د عهد ماتول بې پوښتنې نه پاتې کېږي، نو ضرور به عهد ماتوونکي د سزا سره مخامخ شي.

۴ـ ای پيغمبره! ذکرو شوو کسانو ته ووايه چې:

الف: هيڅکله تاسو ته تښتېدل څه ګټه نه شي رسولی، ځه چې تاسو ته په ازل کښې ليکلی شوي وي هغه به ضرور دررسېږي، که په ازل کښې درته مرګ ليکلی شوی وي د مرګ څخه به په تښتېدلو خلاص نه شئ، او که هلته تاسو ته وژل ليکل شوي وي نو د وژلو څخه به نجات مونده نه کړئ.

ب: په همدې بنياد په دغه وخت کښې چې تاسو د جنګ ميدان ته شا کړئ نو د ژوند څخه به هيڅ استفاده ونه کړئ مګر هغه لږ ګټه چې تاسو ته ليکل شوې وي.

۵ـ ای پيغمبره! دا هم ورته ووايه چې:

الف: که الله ﷻ اراده وکړي چې تاسو ته بدي او مشقت در ورسوي نو دا هغه کس څوک دی چې تاسو ته نجات درکړي او د مشقت څخه مو وساتي؟

ب: که الله ﷻ تاسو ته د رحمت او نعمت د درکولو اراده وکړي نو دا هغه کس څوک دی چې مخه يې ونيسي؟

ج: لنډه دا چې دوی بلکې ټول مخلوقات د خپلو ځانونو دپاره د الله ﷻ څخه په غير نه دوست مونډلی شي او نه کومکي، چې په دوستۍ يا کومک سره ورته څه ګټه ورسولی شي. او يا ترې اقلاً د څه ضرر مخنيوی وکړی شي

توضیحات

۱ـ د ﴿ وَإِذْ يَقُولُ ٱلْمُنَـٰفِقُونَ ﴾ الآیة په ارتباط د سرې په ذهن کښې دوه پوښتنې ګرځي:

الف. یوه دا چې: د ﴿ وَٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ ﴾ د کلماتو څخه څوک مراد دي؟

د دې پوښتنې په جواب کښې علماوو کرامو دوه قوله کړي دي چې[1]:

اول. د دغو کلماتو څخه پخپله منافقان مطلب دي او په دوهم ځل ذکر کښې د منافقت تعریف ته اشاره ده، چې هغوی د عقیدوي مرض د کبله منافقان بلل کېږي.

دوهم: په دغه کلماتو کښې د کمزوري ایمان خاوندانو ته اشاره ده، لکه چې ځینې جدید الایمان خلک په عین وخت کښې په همدغه مرض (د عقیدې په ضعف) باندې اخته وه.

مونږ ته دوهم قول ترجیح لري چې په دې کښې تاسیس دی او د تاکید څخه تاسیس بهتر دی، نو داسې معلومېږي چې کفري خبره به اصلاً منافقانو کړې وي، او ضعیف العقیده خلکو به یې ورسره لکۍ تاوه کړې وي، او په "هو" یا خندا سره به یې بدرګه کړې وي، او یا به یې ورباندې سکوت کړی وي او رده کړې به یې نه وي.

ب: بله دا چې په ﴿ مَّا وَعَدَنَا ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ ﴾ کښې کومې وعدې ته اشاره ده، چې منافقانو ورته د دروغینې وعدې لقب ورکاوه؟

مونږ وایو چې: د همدغې وعدې ذکر په قرآن کریم او احادیثو ـ دواړو ـ کښې صورت نیولی دی، لاندې مثالونه یې ولولئ:

اول: الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ ٱلْغَـٰلِبُونَ ﴾ [الصآفات:۱۷۳] یعنې او یقیناً زمونږ لښکر (مؤمنان) همدوی (په خپلو دښمنانو باندې) غلبه موندونکي دي.

دوهم: د یوه اوږده حدیث لنډ مضمون دی چې نبي کریم ﷺ د خندق د کنودلو په وخت کښې وفرمایل چې: «أُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ الْيَمَنِ»[2]، یعنې نبي کریم ﷺ هغه بکرینه غټه ډبره په خپل کولنګ سره په درېوو ګوزارونو سره میده-میده کړه کومه چې په خندق کښې راڅرګنده شوه او د ماتولو توان یې د چا سره نه وه، او هم یې صحابه وو کرامو ﷺ ته بشارت ورکړ چې ماته د شام او فارس او هم د یمن کونجیګانې راکړې شوې چې زما امت به ورباندې اسلامي حکومت وچلوي.

ته به وایې چې د شام او فارس او یمن حکومتونه د هغې زمانې کلکې ډبرې وې او نبي کریم ﷺ په کولنګ باندې میده-میده کړې.

همدارنګه نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې عدي بن حاطب ﷺ مخاطب کړی وه چې: «وَلَئِنْ طَالَتْ بِكَ حَيَاةٌ لَتُفْتَحَنَّ كُنُوزُ كِسْرَى»[3] یعنې که ژوند (عمر) دې اوږد شو نو خامخا به وګورې چې

---

(۱) روح المعاني ج۲۱ ص۱۵۸
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۴۴۵؛ سنن النسائي ج۲ ص۶۴
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۵۰۸

هرومرو ضرور به د کسرى خزانې د مسلمانانو په لاس فتحه کړی شي.

که څه هم ذکره شوې خبره په اول وار يوازې مُعتب بن قُشير منافق کړې وه خو څرنګه چې ټول منافقان وربانديې راضي وه او ټولو يې تصديق کاوه نو ځکه په ايت شريف کښې يې ټول منافقان قائلان ګڼلی شوي دي[1].

دوی به دا هم ويلې چې: مونږ ته د شام او فارس او هم د يمن د نيولو وعدې راکول کيږي حال دا چې زمونږ يو کس هم د ډاره اودس ماتولو ته نه شي کېناستلی چې وبه وژلی شي[2].

سوال جواب

۱ ـ که څوک د ﴿ وَإِذْ قَالَت طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ يَٰٓأَهْلَ يَثْرِبَ ﴾ په ارتباط ووايي چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ سَمَّى الْمَدِينَةَ يَثْرِبَ فَلْيَسْتَغْفِرِ اللهَ ﷻ هِيَ طَابَةُ هِيَ طَابَةُ»[3] يعنې هرڅوک چې "المدينة" په "يَثْرِب" سره ونوموي نو هغه دې د الله ﷻ څخه مغفرت وغواړي، دا خو پاکيزه ده، دا خو پاکيزه ده.

نو پوښتنه دا ده چې: ايا ايت او حديث څه منافات نه لري؟

مونږ وايو: که څه هم ځينو مفسرينو کرامو ذکر شوی حديث ضعيف ګڼلی دی[4]، خو بهتره دا ده چې په جواب کښې وويلی شي چې:

الف: په حديث شريف کښې د «هِيَ طَابَةُ هِيَ طَابَةُ» جملو څخه څرګنديږي چې په "يَثْرِب" ويلو سره هغه څوک ګنهګاريږي (بايد مغفرت وغواړي) کوم چې ورباندې د دغه نامه اطلاق د وصفيت په لحاظ وکړي، دا ځکه چې د «يَثْرِب» کلمه په اصلي تورو کښې د "تَثْرِيب" د کلمې سره متحده ده، او "تَثْرِيب" خو د ملامته کولو او پيغور ورکولو معنی ورکوي[5].

نو حاصل يې داسې راځي چې: مدينه منوره د ملامتيا او پيغور ځای نه دی بلکې پاکيزه او سپيڅلی مقام دی چې په اوسېدانې سره يې هيچا ته د بدۍ ګوته نه نيوله کيږي.

ب: په ايت شريف کښې خو د منافقانو قول حکايت شوی دی، او اعتراض به په هغه وخت کښې واقعًا صورت نيولی وی چې د الله ﷻ د پلوه بدون د حکايته په همدغه نامه ياده شوې وی.

ج: څه لرې نه ده چې حديث شريف د هغه وخت څخه په وروسته وخت باندې محمول شي چې نبي کريم ﷺ ورباندې د "يَثْرِب" په عوض د "الْمَدِينَة" نوم کېښود. که نه نو په لومړيو وختونو کښې خو نبي کريم ﷺ هم په همدغه نامه (يَثْرِب) باندې ياده کړې ده لکه چې فرمايي: «رَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أُهَاجِرُ مِنْ مَكَّةَ إِلَى أَرْضٍ بِهَا نَخْلٌ فَذَهَبَ وَهَلِي إِلَى أَنَّهَا الْيَمَامَةُ أَوِ الْهَجَرُ فَإِذَا هِيَ الْمَدِينَةُ يَثْرِبُ»[6] يعنې

(۱) تفسير ابي السعود ج۷ ص۹۴
(۲) اللباب في علوم الكتاب ج۱۵ ص۵۱۴؛ تفسير الكشاف ج۳ ص۵۲۷
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۴۰۹
(۴) تفسير ابن كثير ج۳ ص۴۷۳
(۵) لسان العرب ج۱ ص۲۳۵
(۶) صحيح البخاري ج۱ ص۵۱۱

ما په خوب کښې ولیده چې یقیناً زه د مکې معظمې څخه داسې ځمکې ته هجرت کوم په کومه کښې چې د کجورو ونې دي، نو زما خیال "الْیَمَامَة" یا "الْهَجَر" ته لاړ (چې دا به مې هجرتځای وي) خو ناڅاپه معلومه شوه چې په خوب کښې لیدلې ځمکه المدینه (یثرب) وه.

عورة څه معنی؟

۳_ په ﴿ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ ﴾ کښې د ﴿ عَوْرَةٌ ﴾ کلمه مونږ د الله ﷻ په توفیق د [النور: ۳۰] ایت لاندې د مقام په لحاظ تعریفه کړې ده چې دا د انسان د هغه اندام څخه عبارت ده د کوم په لوڅولو باندې چې سړی شرمېږي او نه خوښوي چې څوک یې وګوري.

خو د دې مقام په لحاظ وربانديې اضافه کوو چې:

که څه هم دغه ﴿ عَوْرَةٌ ﴾ کلمه اصلاً مصدر ده مګر د مبالغې په توګه دلته په ﴿ بُيُوتَنَا ﴾ کښې په "بُیُوت" باندې حمله شوې ده، نو مفسرینو کرامو یې حاصل داسې اخستې دی[1] چې:

یقیناً زمونږ کورونه په خطرناک ځای کښې موقعیت لري، د دې خبرې ډار شته چې مونږ به دلته پاستو او هلته به مو په کورو باندې غلو او داړه مارانو چپاو وروړی وي او هرڅه به یې تالا والا کړې وي، چې دا کار مونږ نه خوښوو او وربانديې شرمېږو، نو اجازه راکړه چې مونږ د دغه شرم څخه خپل ځانونه بچ کړو او د کورونو حفاظت وکړو.

څو نکات

۴_ په ﴿ وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِم مِّنْ أَقْطَارِهَا ﴾ الآیة کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: ځینو مفسرینو کرامو په ﴿ دُخِلَتْ ﴾ کښې مستتر ضمیر په وړاندېنۍ ایت کښې د ﴿ يَثْرِبَ ﴾ کلمې ته راجع ګڼلی دی، مګر بهتره دا ده چې دا ضمیر په ﴿ إِن بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ ﴾ کښې د "بُیُوت" کلمې ته راجع شي، کومه چې د ﴿ يَثْرِبَ ﴾ د کلمې څخه ورته نژدې ده.

ب: که څه هم "دَخَلَ، يَدْخُلُ" لازم باب دی متعدي نه دی چې مجهوله ماضي ولري، خو په دې مقام کښې د "جَعَلَ" معنی ته متضمن دی نو ځکه ترې مجهوله ماضي "دُخِلَتْ" هم اشتقاقه شوې ده.

ج: په ایت شریف کښې ځکه صراحت نه دی شوی چې که بالفرض د منافقانو کورونه د هغه یا دغه لښکر دپاره د ورننویستلو ځای ګرځولی شوی وي نو د هغه اجابت به یې کړی وي، ترڅو په عموم باندې دلالت وکړي، چې منافقان به په ډېرې اسانۍ سره کفر ته وراووښتي وي که کوم لښکر ورباندې چپاو وروړی وي، برابره خبره ده چې محاصره کوونکی لښکر وي او یا بل کوم لښکر وي.

د: د ﴿ عَلَيْهِم ﴾ کلمه د دې دپاره نازله شوې ده ترڅو څرګنده شي چې د لښکر د ورننویستلو په فرضیه کښې دا هم شامله ده چې منافقان په خپلو کورونو کښې ناست وي او لښکر وربانديې د کومه طرفه حمله وروړې وی. حال دا چې دوی خپلو ځانونو ته د کورونو د ساتونکو لقب ورکړې وه

[1] تفسیر القاسمي ج۱۳ ص۲۳۳؛ تفسیر الخازن ج۴ ص۹۷

خو د دې سره-سره د کورونو حفاظت به يې نه وی کړی بلکې فتنه به يې خپله کړې وي.

ه: په دې مقام کښې علماوو کرامو د "فِتْنَة" کلمه په متعددو معناوو سره تفسيره کړې ده[1] لکه:

اول: چې منافقان صريح کفر ته وربللی شوي وی.

دوهم: چې دوی د مسلمانانو جنګ ته وردعوت کړی شوي وی چې: هلئ ژرشئ! تاسو د داخل څخه ورباندې جنګ پيل کړئ.

غالبه دا ده چې مفسرينو کرامو به د فتنې دپاره يو-يو مثال ښودلی وی او حصر به يې مراد نه وي، نو مطلب به دا وي چې که د منافقانو څخه هغوی هر ډول ورانکاري غوښتې وی، دوی به په لبيک ويلو سره وردانګلي وی.

نو د پاسنيو نکاتو په ملحوظ د ايت شريف مضمون داسې راخېژي چې:

منافقانو د جنګ د ميدانه د تښتېدلو په غرض اجازه غوښتله چې مونږ د بې ايمانۍ يا د ايمان د کمزورۍ د کبله اجازه نه غواړو بلکې مطلب مو فقط د کورونو حفاظت دی.

خو که بالفرض د هغوی کورونه په داسې حال کښې د دښمن د ورننوېستلو ځايونه ګرځولی شوي وی چې هغوی پکښې د حافظانو په حيث موجوديت درلودی، نو هم د خپلو کورونو حفاظت به يې نه وی کړی، او سمدستي به يې د دښمن هرې غوښتنې ته لبيک ويلی وی که څه هم غوښتنه کفر ته دعوت وی، يا د مسلمانانو په مقابل کښې وسلوال جنګ وی، او داسې نور.

نو په دغه وخت کښې به پوره څرګنده شوې وی چې د هغوی د کورونو حفاظت مطلب نه وه، بلکې د جنګ د ميدانه يې تښتېدل مطلب وه.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وايي چې په ﴿وَلَقَدْ كَانُوا۟ عَـٰهَدُوا۟ ٱللَّهَ مِن قَبْلُ﴾ الآية کښې کوم عهد ته اشاره ده؟ يا په بل عبارت: منافقانو يا ضعيف الايمانو مسلمانانو په کوم وخت کښې عهد کړی وه چې مونږ به د جنګ ميدان ته شاګانې نه وراړوو؟

مونږ وايو چې: که څه هم مفسرينو کرامو د دغه عهد د تعين دپاره متعدد صورتونه ښودلي دي، خو کوم صورت چې بهتر برېښي ـوالله ﷻ أعلم ـ هغه دا دی چې: د خندق د غزا دپاره به هم نبي کريم ﷺ د غازيانو څخه عهد اخستی وي چې د جنګ د ميدان څخه به نه تښتي او مقاومت به کوي. لکه څنګه يې چې همدغسې عهد ترې د حديبې په ورخ اخستی وه.

جابر ﷛ د حديبې عهد ته په خپل يوه حديث کښې اشاره کوي چې: «بَايَعْنَاهُ عَلَى أَنْ لا نَفِرَّ»[2] يعني: مونږ د نبي کريم ﷺ سره د حديبې په ورخ بيعت وکړ چې مونږ به نه تښتو او د دښمن په مقابل کښې به مقاومت کوو.

---

[1] تفسير الطبري ج۲۱ ص۱۳۶؛ تفسير الكشاف ج۳ ص۵۲۸

[2] صحيح مسلم ج۲ ص۱۲۹

خو دغه د خندق د غزا عهد منافقانو مات کړ ـ لکه چې بحث پکښې روان دی ـ او مخلص مؤمنان ورباندې کلک ودرېده، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُواْ مَا عَـٰهَدُواْ ٱللَّهَ عَلَيْهِ ﴾ [الأحزاب:۲۳] يعنې د مؤمنانو څخه داسې کسان دي کومو چې د (منافقانو په عکس) هغه عهد رښتيا کړ کوم چې دوی الله ﷻ ته ورکړی وه، چې مونږ به تېښته نه کوو.

یادونه

۶ـ ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې په دغې غزا کښې اتيا (۸۰) تنه بدون د نبي کريم ﷺ د اجازې څخه د جنګ د ميدان څخه خپلو کورونو ته لاړه[1]، الله ﷻ پوهېږي چې څومره کسانو به په دروغينې بهانې سره اجازه ترلاسه کړې وي او څومره کسانو به په رښتياوو سره.

﴿ قَدْ يَعْلَمُ ٱللَّهُ ٱلْمُعَوِّقِينَ مِنكُمْ وَٱلْقَآئِلِينَ لِإِخْوَٰنِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا ۖ وَلَا يَأْتُونَ ٱلْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٨﴾ أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ۖ فَإِذَا جَآءَ ٱلْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَٱلَّذِى يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ ٱلْمَوْتِ ۖ فَإِذَا ذَهَبَ ٱلْخَوْفُ سَلَقُوكُم بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى ٱلْخَيْرِ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا۟ فَأَحْبَطَ ٱللَّهُ أَعْمَـٰلَهُمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾ يَحْسَبُونَ ٱلْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا۟ ۖ وَإِن يَأْتِ ٱلْأَحْزَابُ يَوَدُّوا۟ لَوْ أَنَّهُم بَادُونَ فِى ٱلْأَعْرَابِ يَسْـَٔلُونَ عَنْ أَنۢبَآئِكُمْ ۖ وَلَوْ كَانُوا۟ فِيكُم مَّا قَـٰتَلُوٓا۟ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْـَٔاخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾ ﴾

[۱۸] بې شکه الله ﷻ ستاسو (د جملې) څخه د خيريه کارونو په بندوونکو باندې پوهېږي، او په هغو ويونکو (باندې هم پوه دی کوم) چې خپلو ورونو ته وايي چې: مونږ ته راشئ (د جنګ د ميدان څخه راوتښتئ)، او (بالآخره په هغو کسانو باندې هم پوه دی کوم چې) جنګ ته نه ورځي مګر لږ وخت (چې د رياکارۍ مطلب يې پوره شي او بس).

[۱۹] په داسې حال کښې (هغوی د خيريه کارونو مخنيوی کوي) چې ستاسو (په ګټه) باندې ډېر سخت بخيلان دي (ډېر زياتورباندې خپه کېږي).

نو کله چې (د) ډار (وخت) راشي نو ته هغوی ګورې چې تاته په داسې شان سره کتل کوي چې سترګې (د سترګو ګاتې) يې (په کولکونو کښې) د هغه چا غوندې اوړي را اوړي (چورلېږي) په کوم باندې چې د مرګ کېدلو د کبله بې هوشي وراچولی شوې وي (ورغلې وي).

(۱) البحر المحيط ج۸ ص۴۶۱

نو کله چې (د) ډار (وخت) لاړ شي (تېر شي بيا) تاسو ته په تېرو ژبو (او لوړ اواز) سره ضرر دررسوي، په داسې حال کښې چې دوی په غنيمتي مالونو باندې ډېر حارصان (او بخيلان) وي (چې يوازې همدوی يې ترلاسه کړي او بس).

(ای پيغمبره!) دغو کسانو (په واقع کښې) ايمان نه دی راوړی نو الله ﷻ د دوی (نېک) اعمال ضائع کړه (هيڅ اجر به ورباندې ورنه کړي)، او دا کار په الله ﷻ باندې اسان دی (دا خيال دې څوک نه کوي چې ظاهري ايمان به يې مخه ونيسي).

[۲۰] (د زياتې بې همتۍ د کبله) دغه کسان ګومان کوي چې (کفري) ډلې نه دي تللې (بېرته نه دي ستنې شوې).

او که (بالفرض دغه کفري) ډلې راشي (بېرته راتاوې شي) نو دوی (دغه کسان) به خوښوي چې کاشکې چې يقيناً دوی په بانډچيانو کښې د بيديا اوسېدونکي وی (او د يو بل څخه) يې ستاسو د خبرونو پوښتنې کولی. او که (بالفرض) چرته دوی په تاسو کښې (د ښار اوسېدونکي) وی نو جنګ به يې نه وی کړی مګر ډېر لږ وخت.

[۲۱] (ای مؤمنانو!) يقيناً تاسو ته د الله ﷻ په پيغمبر کښې غوره (او ښايسته) اقتداء پرته ده (نو استفاده ترې وکړئ. البته دا) د هغه چا دپاره کوم چې د الله ﷻ د لقاء (ديدار) او د وروستنۍ ورځې (د قيام) اميد لري او الله ﷻ ډېر يادوي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې هم د وړاندېنيو ايتونو مضمون تعقيب شوی دی او د منافقانو څه نور بد عادتونه او خاصيتونه شرحه شوي دي. او هم پکښې مؤمنان هڅولی شوي دي چې د منافقانو دعوت او غوښتنې تر پښو لاندې کړي او د نبي کريم ﷺ په اتباع او پيروۍ باندې دائم او قائم پاتې شي. نو حاصل يې داسې راځېږي:

ای پيغمبره! په خپل اُمت باندې د منافقانو څه نور عادات هم قرائت کړه ترڅو ترې دوی د قيامت تر ورځې پورې د عبرت درس واخلي، هغه دا:

۱ـ ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ـ برابره خبره ده چې په اخلاص سره وي او که په منافقت سره ـ تاسو لاندې ټکو ته متوجه شئ:

الف: الله ﷻ ستاسو د جملې څخه په هغو کسانو باندې ښه پوه دی کوم چې د مؤمنانو پښو ته تيرې وراچوي او د جهاد څخه يې را ايساروي، چې قرار په کورونو کښې کښېنئ او د جنګ ميدان ته مه ورځئ:

ب: او هغه خلک هم ورته ښه پوره معلوم او څرګند دي کوم چې خپلو نسبي او ديني او هم مسلکي ورونو ته وايي چې مونږ ته راشئ او زمونږ غونډې په کورونو کښې ارام وکړئ او د نبي کريم ﷺ ملګرتيا ته مه ورځئ:

ج: بالآخره هغه کسان هم د الله ﷻ څخه پټ نه دي، کوم چې جنګ ته فقط او فقط د رياکارۍ، دپاره سرونه وربښکاره کوي چې خلک يې وګوري، او کله چې همدغه غرض په لړ وخت کښې لاس ته ورشي نو سمدستي بېرته کورونو ته ستنېږي او د جنګ د ميدان څخه تښتي.

دغو درېواړو ډلو ذکره شوې تګلاره څکه خپله کړې ده چې دوی ستاسو په نصرت او بري باندې ډېر زيات بخل کوونکي دي او دوی نه غواړي چې تاسو د ښې ورځې خاوندان جوړ شئ. نو دوی چې هر څه کوي ودې کړي، يقيناً دوی ټول الله ﷻ ته په تفصيل سره معلوم دي نو هرې يوې ډلې او د ډلې هر يوه غړي ته به د هغه د حال سره موافقه سزا ورکړي.

۲_ ای پيغمبره! د ذکرو شوو کسانو بل خاصيت او عادت دا دی:

الف: کله چې وېره او ډار راشي نو د ډېر بې زړه توب د کبله ته هغوی ګورې چې تاته داسې کتل کوي لکه چې ارواګانې يې الوزي. يا په بل عبارت: د دوی سترګې په کولکونو کښې داسې اوړي او را اوړي، ته به وايې چې خنکدن يې دی او سات ګړی ته به ومري.

ب: خو کله چې ډار د منځه لاړ شي نو سمدستي د ذکرو شوو کسانو حال بدل شي، سمدستي تاسو ته خپلې تېرې ژبې در اُوږدې کړي او د غنيمت په مال کښې د هر چا څخه غټه ونډه غواړي. او دا څکه چې دوی په مال باندې ډېر زيات شومان دي او نه خوښوي چې د همدوی څخه په غير نور څوک ترې استفاده وکړي، د دوی زړونه غواړي چې د ټول غنيمت څخه غېږه راتاوه کړي.

۳_ ای پيغمبره! دغو کسانو واقعي ايمان نه دی راوړی او محض په خولو طيبه کلمه وايي، نو الله ﷻ به د دغو کسانو هغه اعمال هم ضائع کړي کوم چې دوی يې د نېکو اعمالو په شکل ترسره کوي.

هو! که دغه کسان دې ته په تمه وي چې الله ﷻ به يې اعمال ضائع نه کړي، د ده ﷻ مهرباني زښته ډېره ده، نو دا تمه دې نه کوي، دا څکه چې دا کار الله ﷻ ته ګران نه دی او د مهربانۍ د لوېوالي سره څه منافات نه لري، چې د نېک عمل د قبول دپاره د ايمان موجوديت شرط دی او دا شرط په دوی کښې نشته.

۴_ د ذکرو شوو کسانو نور خاصيتونه دا دي:

الف: دوی د ډېر بې زړه توب د کبله اوس هم ګومان کوي چې کفري لښکري بېرته نه دي ستنې شوې او ماتې يې نه ده خوړلې، د دوی خيال وه چې هغوی ته به هيڅوک ماتې ورنه کړی شي.

ب: او که بالفرض کفري لښکري بېرته راشي او بيا په مدينه منوره باندې د يرغل اراده وکړي، نو دغه کسان به دا خوښه کړي چې کاشکې دوی د باندچيانو سره په بيديا کښې اوسېدلی او بالکل د ښاره وتلي وی، او بالآخره هملته په بيديا کښې ستاسو د خبرونو څخه پوښتنه وکړي، چې د نابودۍ او محوې وخت ورباندې ورغلی دی او که ورنژدې شوی دی؟ او داسې نور.

ج: که بالفرض کفري لښکري بېرته راستنې شي او ذکر شوي کسان ستاسو په منځکښې موجوديت ولري او بېديا ته نه وي تېښتېدلي، نو په دغه وخت کښې به هم په اخلاص سره جنګ ونه کړي بلکې

د ریاکارۍ دپاره به پکښې د پخواني عادت په مطابق د هر لږ وخت اشتراک وکړي او بس.

۵ـ ای مخلصو مؤمنانو! ستاسو دپاره د الله ﷻ د لېږلي شوي بنده (محمد ﷺ) په عالي شان کښې ډېره ښه او ګټوره اقتداء نغښتې ده، نو په همدغې اقتداء باندې کلک شئ او د منافقانو د پیروۍ څخه ځانونه بچ وساتئ. خو په یاد ولرئ چې:

د پیغمبر ﷺ پیروي او هغه پسې اقتداء د هغو کسانو په نصیب کېږي او ګټه ترې اخلي کوم چې:

الف: د الله ﷻ ملاقات (دیدار) ته په تمه وي.

ب: او د قیامت په قیام (په وروستنۍ ورځې) باندې عقیده درلودونکي وي.

ج: او بالآخره الله ﷻ ډېر یادوي او خپل اطمنانورباندې حاصلوي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ قَدْ يَعْلَمُ ٱللَّهُ ٱلْمُعَوِّقِينَ ﴾ کښې د "مُعَوِّقِیْنَ" کلمه د "تَعْوِیْق" څخه اشتقاقه شوې ده چې مجرد یې "عَوق" ـ لکه "قَوْل" ـ دی، "عَوْق" د خیر د کار څخه منعه کولو ته وضعه شوی دی[١] په دې مقام کښې د خیر کار د ایمان راوړلو او د مؤمنانو سره د کومک کولو څخه عبارت دی.

د همدې مضمون څخه الله ﷻ په [القلم: ۱۲] کښې په ﴿ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ ﴾ سره تعبیر کړی دی.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په ﴿ مِنكُمْ ﴾ کښې ټول هغه کسان مخاطب دي کومو چې په ژبه باندې طیبه کلمه ویلې وه او د ایمان دعوه کوونکي وه[٢]، برابره خبره ده چې په دعوه کښې رښتیني وه لکه صحابه کرام ﷺ، او که پکښې دروغژن وه لکه منافقان.

پاتې شود دا خبره چې دغه کسان څوک وه کومو ته چې په آیت شریف کښې اشاره شوې ده؟ نو د دوی د تعین په هکله مفسرینو کرامو متعدد صورتونه ښودلي دي[٣]، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي، مونږ ته یې په تعین کښې څه خاصه ګټه ونه بریښېدله، مونږ فقط همدومره لیکو:

هرڅوک چې وه خو په اول سر کښې یې منافقان واقع وه لکه معتب بن قشیر، عبد الله بن أبي بن سلول او داسې نور. او د قیامت تر ورځې پورې دغسې کسان د الله ﷻ څخه نه شي پټېدلی، نو په خپل وخت کښې به موافقه سزا ورکړي.

شُح څه معنی؟

۲ـ په ﴿ أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ﴾ او ﴿ أَشِحَّةً عَلَى ٱلْخَيْرِ ﴾ کښې د ﴿ أَشِحَّةً ﴾، ﴿ أَشِحَّةً ﴾ دواړه کلمې د "شُح" څخه اشتقاقې شوې دي، "شُح" هغه شدید بخل ته وایي د کوم سره چې حرص هم ملګری وي[۴].

(۱) مفردات الراغب ص۳۶۵
(۲) نظم الدرر ج۶ ص۸۶
(۳) روح المعاني ج۲۱ ص۱۶۳؛ زاد المسیر ج۶ ص۱۸۸
(۴) لسان العرب ج۲ ص۴۹۵

نبي كريم ﷺ په يوه اوږده حديث كښې فرمايلي دي چې: «وَاتَّقُوا الشُّحَّ فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ»[1] يعنې او تاسو د كلک بخل څخه ځېل ځانونه وساتئ ځكه چې همدغه شديد بخل هغه خلک هلاک كړي دي (د دوزخ كندې ته يې غورځولي دي) كوم چې ستاسو څخه وړاندې تېر شوي دي، او دا ځكه چې همدغه بخل هغوى د خپلو وينو په تويولو باندې ور وخېژول، او هغوى د همدغه بخل د كبله محارم حلال وګڼل، او ناجائزه كارونو ته يې د جائزه كارونو لقب وركړ.

نو په دې مقام كښې يې د معنى حاصل داسې راځېږي چې: منافقان په تاسو باندې د هرې نفعې بخيلي كوي، او نه يې خوښېږي چې تاسو نصرت او خوشالي مونده كړئ دا د يو پلوه، او د بله پلوه همدغه كسان په غنيمتي مالونو باندې ډېر حارصان او بخيلان دي او نه غواړي چې تاسو ترې استفاده وكړئ. ته به وايې چې دغه غنيمت فقط او فقط همدوى ترلاسه كړى دى او بس.

د سَلَق معنى

۳_ په ﴿ سَلَقُوكُم بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ ﴾ كښې د "سَلَقُوا" كلمه د "سَلْقٌ" _لكه "ضَرْبٌ"_ څخه اشتقاقه شوې ده، كه څه هم د "سلق" دپاره نورې معناوې هم شته خو يوه معنى يې په شدت سره اواز پورته كول دي[2]. په همدغې معنى باندې په يوه حديث كښې هم استعمال شوى دى چې نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «أَنَا بَرِيءٌ مِمَّنْ حَلَقَ وَسَلَقَ وَخَرَقَ»[3] يعنې زه د هغه چا څخه بېزار يم كوم چې د مصيبت په وخت كښې خپل وېښتان وباسي او اواز اوچتوي (په لوړ اواز سره ژاړي) او خپلې جامې (ګرېوان) څيروي.

يعنې اى مؤمنانو! د منافقانو خاصيت دا دى چې د جنګ په وخت كښې د بې زړه توب د كبله داسې بربښي لكه چې ساګانې يې خېژي او مري، خود غنيمت د وېش په وخت كښې په لوړ اواز سره غوښتنه كوي او تاسو ته په تېرو ژبو ضرر رسوي، چې هلئ ژر شئ مونږ ته يې راكړئ. زمونږ څخه زيات مستحق بل هيڅوک نشته.

سوال جواب

۴_ كه څوک وايي چې الله ﷻ ته خو د هر كار اجراء كول اسان دي، نو د څه حكمت په بنياد يې په ﴿ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴾ كښې د منافقانو اعمالو ته اشاره وكړه چې د دغو حبطه كول (ضائع كول) په الله ﷻ باندې اسان دي او څه اشكال ورته نه لري؟

مونږ وايو _والله ﷻ أعلم_ چې: دا د دې دپاره ترڅو د منافقانو هغه تصور د منځه يووړل شي د كوم ظهور چې امكان درلود هغه دا چې دوى به ويلې چې الله ﷻ ډېر زيات مهربان دى، تمه شته

---

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۳۲۰
(۲) لسان العرب ج ۱ ص۱۵۹
(۳) صحيح مسلم ج۱ ص۷۰

چې زمونږ دغه رياکارانه عمل به هم قبول کړي او اجرونه به راکړي.

دا د يو پلوه، او د بل پلوه دا هم څه لرې نه ده چې د ذکر شوي عبارت په نزول سره الله ﷻ خپل قهاريت ته اشاره کړې وي، چې د منافقانو د اعمالو په ضائع کولو سره الله ﷻ ته څه مشکل نه شي جوړېدلی او هيڅوک او هيڅ شی يې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي واقع کېدلی.

همدې مضمون ته په بل ايت کښې اشاره شوې ده چې: ﴿ وَلَا يَخَافُ عُقْبَٰهَا ﴾ [الشمس: ۱۵] يعنې الله ﷻ ثموديان هلاک کړه او د عاقبت څخه يې (د انسانانو غوندې) نه ډارېده چې د دغه کار څخه به راته څه مشکل جوړ شي او د انتقام سره به يې مخامخ شم.

﴿ وَلَمَّا رَءَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْأَحْزَابَ قَالُوا۟ هَٰذَا مَا وَعَدَنَا ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَصَدَقَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ ۚ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّآ إِيمَٰنًا وَتَسْلِيمًا ﴿۲۲﴾ مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا۟ مَا عَٰهَدُوا۟ ٱللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُۥ وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا۟ تَبْدِيلًا ﴿۲۳﴾ لِّيَجْزِىَ ٱللَّهُ ٱلصَّٰدِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ ٱلْمُنَٰفِقِينَ إِن شَآءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿۲۴﴾ وَرَدَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا۟ خَيْرًا ۚ وَكَفَى ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱلْقِتَالَ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا ﴿۲۵﴾ ﴾

[۲۲] او هر کله چې مؤمنانو (مختلفې کفري) ډلې وليدلې نو (د منافقانو په عکس) دوی وويلې چې: دا هغه (نصرت) دی د کوم وعده چې زمونږ سره الله ﷻ او د ده ﷻ پيغمبر ﷺ کړې وه، او الله ﷻ او د ده ﷻ پيغمبر ﷺ رښتيا ويلي دي (زمونږ د نصرت وخت ډېر رانژدې دی). او دغو (لېدلو) ورته زيات نه کړ مګر ايمان او انقياد (چې عقيدې يې لا کلکې شوې او غاړې اېښودل يې لا اضافه شوه).

[۲۳] د مؤمنانو د جملې څخه داسې سړي (نارينه) شته چې هغه خبره يې رښتيا کړه په کومه باندې چې هغوی د الله ﷻ سره عهد کړی وه (چې مونږ به په پوره مېړانه جنګېږو).

نو د همدوی خينې هغه څوک دي چې خپل نذر يې اداء کړ (شهادت يې په برخه شو او يا ورته مرګ ورسېد)، او خينې هغه څوک دي چې (د خپل عهد تکراري رښتيا کولو ته) منتظر دي، او دغو (مؤمنانو خپل عهد د منافقانو غوندې) تبديل نه کړ، تبديلول.

[۲۴] (مؤمنانو او منافقانو دواړو ډلو خپله-خپله کړنلاره) د دې دپاره (غوره کړه) ترڅو الله ﷻ صادقانو ته د خپل صدق (رښتينتوب) جزا (اجر) ورکړي او (ترڅو) منافقانو ته عذاب ورکړي، (البته) په دې شرط چې (د تعذيب) اراده يې ورته وشي.

او (بالآخره) يا ورباندې په رحمت سره رجوع وکړي (توبه يې قبوله وګرځوي که دوی توبه تائب شي)، يقيناً الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

[۲۵] او الله ﷻ هغه کسان چې کفر یې غوره کړی وه، د خپلو غُصو سره په داسې حال کښې بېرته ستانه کړه چې هیڅ خیر (او ګټه) یې مونده نه کړه.
او (په دې باندې علاوه) الله ﷻ مؤمنانو ته د جنګ (په لحاظ) کافي شو (د دوی جنګ کولو ته یې اړتیا پرېنښودله). او الله ﷻ زورور (او) د کلکې ارادې څښتن دی.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د خندق د غزا د وروستنۍ کړۍ بیان نازل شوی دی چې حاصل یې داسې راڅرګنېږي چې:

ای پیغمبره! د منافقانو د حالاتو د بیان څخه وروسته اوس بالمقابل په خپل اُمت باندې د مخلصو مؤمنانو څه حالات قرائت کړه چې د خندق په غزا کښې ورباندې تېر شوه، هغه دا:

۱ـ کله چې مؤمنانو کفري لښکرې ولیدې چې د مدینې منورې په شاوخوا کښې یې سنګر ونیوه او منطقه یې په محاصره کښې واخستله، نو د دوی حالات بالکل د منافقانو د حالاتو په ضد وګرځېدل چې:

الف: مؤمنانو سمدستي یقین او باور څرګند کړ، چې الحمد لله ﷻ زمونږ د نصرت او فتحې وخت رانژدې شو، الله ﷻ او د ده ﷻ پیغمبر ﷺ مونږ ته په حقه د نصرت وعده راکړې ده، په دغې وعده کښې هیڅ دروغ او غولول نشته، دا وعده د واقع سره برابره او رښتیانۍ وعده ده.

ب: کفري لښکرو د مؤمنانو حوصله کمزورې نه کړه او بلکې ایمانونه او استقامتونه یې لا پیاوړي شوه او انقیادونو یې تقویه وموندله.

۲ـ مؤمنانو په دغه سخت حالت کښې د الله ﷻ د وعدې تصدیق وکړ او په خپلو هغو وعدو باندې هم کلک ودرېدل کومې چې دوی په همدې هکله د جنګ د پیل څخه وړاندې الله ﷻ او د ده ﷻ پیغمبر ﷺ ته ورکړې وې. نو:

الف: ځینو خپل نذر او عهد پوره او انجام کړ، چې یا شهیدان شوه او یا وفات شوه، او د خپل ژوند د وروستنۍ سلګۍ پورې یې خپل عهدونه وساتل.

ب: او ځینې نور منتظر دي چې خپل-خپل عهدونه په نورو غزاګانو کښې تکراراً او بیا-بیا رښتیا کړي، ترڅو چې دوی هم خپل نذرونه اداء کړي او د شهادت یا د مرګ سره مخامخ شي.

ج: لنډه دا چې مؤمنانو په خپلو عهدونو کښې په هیڅ ډول سره بدلون واقع نه کړ، لکه څنګه چې منافقانو خپل عهد بدل کړ، او د جنګ د میدان څخه په یوه بهانه او بله بهانه وتښتېدل.

۳ـ ای پیغمبره! مؤمنانو او منافقانو متقابلې کړنلارې ځکه غوره کړې چې:

الف: ترڅو الله ﷻ رښتینو مؤمنانو ته د خپل رښتینتوب اجرونه او ثوابونه ورکړي.

ب: او ترڅو د منافقانو د خط السیر نتیجه دا وګرځي چې الله ﷻ یې معذب کړي البته کله یې چې اراده وشي، او یا ورباندې په رحمت سره رجوع وکړي او د توبې توفیق یې په نصیب کړي.

یقیناً الله ﷻ هم بښونکی دی چې چاته یې اراده وشي، او مهربان دی چې چاته یې اراده وشي، دا دواړه د الله ﷻ لازم صفات دي، خو دا بېله خبره ده چې د خپل اقدس ذات سره یې فیصله کړې ده، چې کفارو او منافقانو ته مغفرت نه کوي او د اُخروي مرحمت څخه یې محروم ګرځوي.

۴ـ د خندق د غزا نتیجه دا شوه چې:

الف: الله ﷻ په خپل فضل سره کفري لښکرې له غُصې ډکې بېرته ستنې کړې او په غیبي قوت سره یې ماتې ورکړه.

ب: کفري لښکرو ته هیڅ ګټه په لاس ورنغله، بې د دې چې د لښکر کشۍ د لګښتونو متحمل شوه او په ټوله نړۍ کښې شرمنده او خجالت شوه

ج: په دې غزا کښې مؤمنانو دې ته اړ نه شوه چې کفري لښکرو ته په جنګ سره ماتې ورکړي، بلکې یوازې الله ﷻ د ماتې ورکولو کافي شو، چې د پرښتو غیبي لښکرې یې ورباندې ورنازلې کړې او سوړ تېز باد یې ورباندې وچلاوه.

الله ﷻ د ډېر قوت خاوند دی چې هیڅوک یې مقابله نه شي کولی، او هم د کلکې ارادې څښتن دی چې هیڅوک یې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي واقع کېدلی.

توضیحات

۱ـ په ﴿وَلَمَّا رَءَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْأَحْزَابَ﴾ الایة کښې د الهي وعدې په ارتباط لړ وړاندې د [الأحزاب: ۱۲] ایت په توضیحاتو کښې څه شرحه تېره شوې ده ـوالحمد لله ﷻـ، چې د دې مقام د وضاحت دپاره یې یو ځل کتل ښه دي.

۲ـ د ﴿مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا۟﴾ الآیة په ارتباط لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: زید بن ثابت ﷺ وایي چې: د عثمان ﷺ د خلافت په دوره کښې د قرآن کریم د صحائفو څخه د مصاحفو د ترتیبولو په هکله چې مونږ کوم وروستنی ایت ثبت کړ، هغه همدغه ایت شریف وه چې بحث پکښې روان دی[۱].

ب: که څوک وایي چې علماوو کرامو لیکلي دي[۲] چې ذکر شوی ایت شریف د أنس بن النضر ﷺ په شان کښې نازل شوی دی کوم چې د خندق د غزا څخه وړاندې د احد په غزا کښې شهید شوی وه؛ نو ایا وروستنی ایت د وړاندېنۍ واقعې دپاره شان نزول جوړېدلی شي؟

مونږ وایو: څرنګه چې سلفو صالحینو په مصداق باندې د شان نزول اطلاق کاوه[۳] نو دلته د شان نزول څخه مصداق مطلب دی او د مصداق دپاره خو د ایت شریف د نزول څخه وروستوالی ضرور نه وي، نو ذکره شوې قیصه د ایت شریف د شان نزول څخه ګڼله کېږي خو د مصداق په معنی.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۰۵
(۲) اسباب النزول للواحدي ص۲۳۷
(۳) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷، تفسیر المنار ج۹ ص۶۴۲

د أنس بن النضر ﷜ د شهادت قیصه

ج: د أنس بن النضر ﷜ د شهادت قیصه علماوو کرامو ښه مفصله لیکلي ده خو څرنګه چې په دې مقام کښې ورپورې ذکر شوي سوال جواب څه ارتباط لري نو مونږ یې په لاندې ټکو کښې په لنډیز باندې اکتفاء کوو[۱]:

اول: أنس بن النضر ﷜ په لومړنۍ غزا (بدر) کښې ګډون نه وه کړی، نو دغه (عدم اشتراک) وریاندې ډېر دروند تمام شوی وه.

دوهم: یوه ورځې یې وریاندې خپل تحسر داسې څرګند کړ چې: که الله ﷻ ما د کفارو بلې غزا ته حاضر کړي (او تر هغې مې ژوندۍ پرېږدي) نو هرو مرو او ضرور به الله ﷻ وګوري چې زه څه کوم.

درېیم: نو کله چې د أحد د غزا وخت ورسید او نه مړي ﷜ پکښې اشتراک وکړ نو خپله ذکره شوې ژمنه یې پوره کړه.

څلورم: او آن تر هغه وخته پورې د مسر (دانو په) وجنګېد، ترڅو چې شهید شو.

پنځم: او څه د پاسه آتیا ټپونه یې اوخت کړ چې د تورو، غشو او د نېزو په ټپونو باندې مشتمل وه، او د کفارو د پلوه مثله شوی هم وه او نه پېژانده کېده چې دا د چا لاش دی.

شپږم: بالآخره خپلې خور یې د لاس د یوې ګوتې څخه وپېژاند چې دا د أنس بن النضر ﷜ لاش دی.

نَحب څه معنی؟

د: په ﴿ فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُ ﴾ کښې د "نَحْب" کلمه د متعددو معناوو دپاره وضعه شوې ده[۲].

لاندې مثالونه یې ولولئ:

اول: په خپل ځان باندې د یوه شي نذر ګرځول د "نَحْب" په نامه یادېږي.

دوهم: "نَحْب" د "مَوْت" (مرګ) سره مرادف دی، او داسې نورې.

ځینو مفسرینو کرامو په ایت شریف کښې د مرادې معنی په تعین کښې ډېر اوږد بحث کړی دی[۳] خو کومه معنی چې مونږ ته د مقام او د ایت شریف د جملاتو سره مناسبه برېښي هغه دا ده چې: دلته د "نَحْب" کلمه په ذکرو شوو دوارو معناوو باندې دلالت کوي په دې ډول سره چې: مرګ د هرچا دپاره حتمي او ضروري شی دی نو مجازاً داسې ګڼلی کېږي لکه چې هرچا په خپل ځان باندې نذر کړی وي.

نو د معنی حاصل به یې داسې راوخېژي چې: تولو رښتینو مؤمنانو په خپلو عهدونو باندې وفاء وکړه، چې د هغوی د جملې څخه ځینې وفات یا شهیدان شوه، او خپل نذرونه یې اداء کړه، او ځینې نور لا ژوندي پاتې دي او دې ته منتظر دي چې بیاببیا په خپلو عهدونو باندې وفاء وکړي او په پای کښې خپل نذرونه اداء کړي، چې یا وفات شي او یا د شهادت په درجو نائل شي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۳۹۳؛ صحیح مسلم ج۲ ص۱۳۹

(۲) لسان العرب ج۱ ص۷۵۰؛ نظم الدرر ج۶ ص۹۴

(۳) روح المعاني ج۲۱ ص۱۷۰

سوال جواب

هـ: که څوک وايي چې: يوه ورځې نبي کريم ﷺ طلحه بن عبيد الله ؓ ته اشاره وکړه او ويې وفرمايل چې: «هَذَا مِمَّنْ قَضَى نَحْبَهُ»[۱] يعنې دغه صحابي ؓ، د هغې ډلې څخه دی کوم چې خپل نَحب (نَذر) يې اداء کړی دی. نو که د "نحب" کلمه په مرګ سره تفسيره شي د حديث شريف مطلب به داسې راوځېږي چې دغه صحابي ؓ مړ دی او ژوندی نه دی، حال دا چې دا مطلب صحت نه لري؟

مونږ وايو چې: طلحه بن عبيد الله ؓ د أحد په غزا کښې د ډېرو مهلکو ځايونو څخه ژوندی تېر شو حتی چې يو لاس يې هم په همدغې غزا کښې شل شوی وه، نو نبي کريم ﷺ داسې وګڼه لکه چې نوموړی شهيد شوی وي او خپل نظر يې اداء کړی وي.

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ په يوه حديث شريف کښې اشاره کړې ده چې: «مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى شَهِيدٍ يَمْشِي عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ»[۲] يعنې که څوک خوښوي چې داسې يو شهيد ته وګوري کوم چې د شهادت سره-سره د ځمکې په مخ ګرځي، نو هغه دې طلحه بن عبيد الله ؓ ته وګوري (چې هم شهيد دی او هم ګرځي).

يادونه

۳_ په ﴿لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ﴾ الآية کښې د "ل" توري په متعلق کښې ځينو مفسرينو کرامو متعدد صورتونه جائز ښودلي دي[۳]، کوم صورت چې مونږ ته په زړه پوری برېښي هغه دادی چې: دغه "ل" د وړاندېنيو ايتونو مضمون پورې ارتباط نيسي چې د مؤمنانو او منافقانو _دواړو_ د حالاتو په بيان باندې مشتمل دی، ته به وايې چې داسې نازل شوی وي چې: "إِنَّمَا فَعَلَ الْفَرِيْقَانِ مَا فَعَلَا لِيَجْزِيَ اللهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ" الآية. يعنې يقيناً ذکرو شوو دواړو ډلو هغه څه وکړه کوم يې چې وکړه او وړاندې بيان شوه، ترڅو الله ﷻ صادقانو ته د خپل صدق جزا ورکړي او ترڅو الله ﷻ منافقان په خپل منافقت سره تعذيب کړي.

همدې مضمون ته وړاندې په [الأحزاب:۸] ايت کښې اشاره شوې وه چې الله ﷻ به د دواړو ډلو څخه پوښتنه وکړي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: نظر پاسنۍ شرحې ته ذکر شوی "ل" د مؤمنانو په هکله حقيقتاً د تعليل دپاره دی، چې د دوی غرض همدا وه چې په خپل صدق سره الهي جزا او اجرونه حاصل کړي، او همدا ورباندې باعث وه. اما د منافقانو خو د خپل منافقت څخه الهي تعذيب غرض نه وه مګر

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۱۲
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۲۱۵
(۳) اللباب في علوم الكتاب ج۱۵ ص۵۲۹

مجازاً داسې وګڼل شوه لکه چې د دوی همدغه الهي تعذیب حاصلول غرض وه، نو ځکه یې د زښتو ډېرو دلایلو او خوا ږقو سره-سره منافقت ته ادامه ورکړه.

نو د دوی په هکله خو ذکر شوی "ل" حقیقتاً د عاقبت دپاره دی، چې مونږ د الله ﷻ په توفیق د [القصص:۸] ایت لاندې ښه پوره شرحه کړې دی هغه دا چې: د عاقبت "ل" د هغه "ل" نوم دی کوم چې په داسې نتیجه باندې داخلېږي چې د فاعل غرض نه وي، او بدون د ارادې یې د هغه په فعل باندې ترتب موندلی وي.

نو پوښتنه دا ده چې: په ذکر شوي بیان سره یوه کلمه (ل) په حقیقي معنی او هم په مجازي معنی دواړو کښې په یوه حال او یوه ایت کښې استعماله شوه، چې دا ډول استعمال په عربیت کښې مقبول استعمال نه دی؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې د "ل" کلمه د مجاز د عموم په توګه د "ما یطلق علیه التعلیل" دپاره استعماله شوې ده چې حقیقي او مجازي دواړه معناوې پکښې شمولیت لري، او دا ډول استعمال مقبول هم دی، او د قرآن کریم په نورو ایتونو کښې هم نظایر لري لکه چې یو نظیر یې په [الحج:۱۸] ایت کښې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ علی ذلک.

﴿ وَأَنزَلَ ٱلَّذِينَ ظَٰهَرُوهُم مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ مِن صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٢٦﴾ وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَٰرَهُمْ وَأَمْوَٰلَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطَـُٔوهَا ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرًا ﴿٢٧﴾ ﴾

[۲۶] او (الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې) د اهل الکتابو د جملې ځخه یې هغه کسان هم د خپلو قوي (او دنګو) کلاګلانو ځخه رابښکته کړه کومو چې د کفري لښکرو سره کومک کړی وه (د پیغمبر ﷺ سره معاهده یې ماته کړې وه، چې د بنو قریظه وو ځخه عبارت دي)، او الله ﷻ د همدوی (یهودي ډلې) په زړونو کښې رعب واچاوه (چې د قوي کلاګلانو ځخه رابښکته شوه).

(نو دغه دی چې) تاسو یې یوه ډله قتلوئ (اعداموئ) او (بله) ډله (ماشومان او زنانه) یې اسیران ګرځوئ.

[۲۷] او الله ﷻ تاسو ته د دوی زراعتي ځمکې او د دوی کورونه (تعمیرات) او د دوی (منقولي) مالونه وریا درکړه. او (هم یې په خپل کامل علم کښې نورې) داسې ځمکې (هم وریا درکړې) کومې چې (تر اوسه پورې) تاسو پای مال کړې نه دي (چې د قیامت تر ورځې پورې به وخت په وخت ظهور کوي).

او (دا ځکه چې) الله ﷻ په هر شي باندې د کامل قدرت ښښتن دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د خندق د غزا بیان اختتام موندلی وه او په دې ایتونو کښې د بنو

قریظه وو د غزا بیان ته اشاره شوې ده کومه چې د هغې غزا په تعقیب پیوسته واقع شوې وه، نو بیان د وقوع مطابق صورت نیولی دی. د دې غزا څه وضاحت ـ إن شاء الله ﷻ ـ په توضیحاتو کښې راروان دی، نو د ایتونو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! الله ﷻ یوازې کفري لښکرې نااُمیده او شرمنده په شا ونه تمبولې بلکې د هغوی په ملګرې قبیله (بنو قریظه وو) باندې یې هم خپل غضب ورنازل کړ چې څه تفصیل یې دا دی:

۱ـ کله چې کفري لښکرې بېرته ستنې شوې او خپله محاصره یې ماته کړه نو د اهل الکتابو څخه د هغوی ملګرې قبیلې (چې بنو قریظه نومېده) په خپلو قوي کلاګانو کښې مورچې ونیولې او د کلاګانو دروازې یې بندې کړې.

د دوی خیال وه چې د هیچا به وروباندې زور ونه رسېږي، خو الله ﷻ د همدغې قبیلې جنګیالان د مورچو څخه رابښکته کړه او د خپلو قوي قوي کلاګلانو دروازې یې وروباندې پرانستلې.

۲ـ د دوی په زړونو کښې الله ﷻ رعب او ډار واچاوه او ونه توانېدل چې خپلې کلابندۍ ته ادامه ورکړي، نو خکه یې خپلې سلاوې په ځمکه باندې کېښودې.

۳ـ نو ای مؤمنانو! د هغوی د رابښکته کېدلو څخه وروسته لاندې کارونو صورت ونیوه:

الف: یوه ډله تاسو ووژل او خپل زړونه مو وروباندې ساړه کړه، کومو چې سلاوې پورته کولې شوې، او بلوغ ته رسیدلي وه.

ب: او بله ډله چې سلاوې یې نه شوې پورته کولی او د زنانه وو او ماشومانو څخه عبارت وه، هغه مو اسیران کړه او په نتیجه کښې ستاسو دپاره وینځې او غلامان جوړ شوه.

ج: الله ﷻ د غنیمت په توګه د هغوی زراعتي ځمکې او اباد کورونه او هم د هغوی منقولي مالونه تاسو ته وړیا درېبرزو کړه.

د: په دې باندې علاوه الله ﷻ ځینې نورې ځمکې هم ستاسو په قبضه کښې درکوي چې تر اوسه پورې تاسو هغه نه دي تر پښو لاندې کړي، خو د ده ﷻ په علم کښې تاسو ته درکړی شوې دي، چې موقع په موقع به وروباندې تاسو خپله قبضه ټینګه کړئ. او دا ځکه چې الله ﷻ په هر شي باندې قدرت لري او هیڅ شی یې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي جوړېدلی.

توضیحات

۱ـ د بنو قریظه وو غزا د خندق د غزا په اختتام کښې پېښه شوه، چې کله کفري لښکرو د شپې د پلوه ماتې وخوړه او بېرته ستنې شوې نو د همدغې شپې په سبا نبي کریم ﷺ او نور مجاهدین خپلو کورونو ته ستانه شوه، خو په عین ورځ کښې د ذکر شوې غزا اعلان وشو.

د بنو قریظه وو د غزا په باب څه معلومات

۲ـ که څه هم د دغې غزا په ارتباط علماوو کرامو[1] زښت ډېر اورېده معلومات راغونډ کړي دي

(۱) تفسیر البغوي ج۳ ص۵۲۱، تفسیر الخازن ج۵ ص۱۰۴، تفسیر المظهري ج۷ ص۳۱۲، تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۴۷۰

او ښه پوره تفصیل یې ورکړی دی. مګر مونږ فقط د لاندې معلوماتو په ذکر باندې اکتفاء کوو هیله ده چې د زیاتو تفصیلاتو دپاره هملته مراجعه وکړی شي:

الف: د دې غزا د شروع کېدلو وجه دا وه، چې بني قریظه وو (د یهودانو قبیلې) خپل هغه عهد مات کړ کوم چې دوی د نبي کریم ﷺ سره کړی وه، چې دواړه جانبه به یو د بل په ضد کار نه کوي، او دښمن به یې نه تقویه کوي.

ب: کله چې کفري لښکرو د مدینې منورې په شاوخوا کښې سنګرونه ونیول، نو د دغو لښکرو یو کس -چې "حیي بن اخطب" نومېده او د بنو نضیرو یهودانو څخه وه کوم چې لا وړاندې د مدینې منورې څخه شړلی شوي وه- بنو قریظه وو ته ورغی او د ډېر جر او بحث څخه وروسته یې دغه قبیله دې ته چمتو کړه چې خپل عهد مات کړي او په مؤمنانو باندې د کفري لښکرو په تائید د داخل څخه حمله وکړي.

ج: خو د الله ﷻ فضل وه چې د عامر د قبیلې یو سړی په اسلام باندې مشرف شو او خپل اسلام یې پټ وساته[1]، دغه سړي -چې نعیم بن مسعود نومېده- نبي کریم ﷺ ته خپل اسلام څرګند کړ او ترې وې غوښتل چې څه کار کول ورته وسپاري.

د: نبي کریم ﷺ نوموړی مکلف کړ چې د کفري لښکرو او بنو قریظه وو هغه معاهده مختله (وړانه) کړي کومې چې د اسلام په ضد صورت نیولی دی.

دغه صحابي ﷺ ذکر شوی تکلیف ترسره کړ او پکښې کامیاب شو، نو د همدې کبله ذکر شوې قبیلې په جنګ باندې سمدستي پیل ونه کړ او ورته زړه نازړه وه.

ه: کله چې کفري لښکرې د الله ﷻ په فضل بېرته ستنې شوې او مجاهدین هم خپلو-خپلو کورونو ته په کامیابه توګه بېرته ور وګرځېده، نو په عین وخت کښې جبرائیل ﷺ نبي کریم ﷺ ته الهي فرمان ابلاغ کړ او لاندې سوال جواب یې ورسره وکړ:

جبرائیل ﷺ: ای پیغمبره! تا خو وسله کېښودله او په الله ﷻ باندې سوګند دی چې مونږ (د پرښتو ټولګي) تر اوسه پورې نه ده ایښې. نو د دوی غزا ته ور ووځه.

نبي کریم ﷺ: «فَإِلَى أَيْنَ؟» نو کوم ځای ته ورووځم.

جبرائیل ﷺ: «هَا هُنَا» دغه ځای ته

«وَأَشَارَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ» او د بنو قریظه وو کلو ته یې اشاره وکړه.

و: «فَخَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَيْهِمْ»[2] نو سمدستي نبي کریم ﷺ د دغې قبیلې غزا ته ووت. او اعلان یې وکړ چې «لَا يُصَلِّيَنَّ أَحَدٌ الْعَصْرَ إِلَّا فِي بَنِي قُرَيْظَةَ»[3] هیڅوک دې د مازدیګر لمونځ نه کوي مګر په بني قریظه قبیله کښې

---

(۱) سیرت ابن هشام ج ۲ ص ۲۴۲
(۲) صحیح البخاري ج ۲ ص ۵۹
(۳) صحیح البخاري ج ۲ ص ۵۹۱

ز: صحابه کرام ﷺ د نبي کریم ﷺ په قیادت د دغې قبیلې څخه چاپېر شوه او پنځه ویشت ورځې یا تقریباً یوه میاشت یې په خپله محاصره کښې وساتله.

ح: کله چې دغه قبیله په محاصره کښې تنګه شوه نو د نبي کریم ﷺ څخه یې وغوښتل چې مونږ ته لُبابه بن المنذر ﷺ راولېږه ترڅو مونږ ورسره د خپلې تګلارې په هکله مشوره وکړو.

ط: لُبابه ﷺ هلته ورغی، نو هغوی ترې پوښتنه وکړه چې: که مونږ محمد (نبي کریم ﷺ) ته خپل خانونه ورتسلیم کړو نو زمونږ عاقبت به څنګه شي؟

لُبابه ﷺ خپل ستوني ته اشاره وکړه، یعنې ستاسو عاقبت او انجام به مرګ وي[1].

ي: لُبابه ﷺ سمدستي په خپله غلطۍ باندې پوه شو چې د الله ﷻ د پیغمبر سره یې خیانت وکړ، نو بېرته ترې راستون شو او د جومات د ستنې پورې یې خپل خان کلک وتاړه او ویې ویلې چې زه به خوراک او څښاک ونه کړم ترڅو چې زما توبه قبوله شي.

یا: دغه صحابي ﷺ د ستنې پورې شپږ یا اوه ورځې تړلی وه چې خپلې ماندینې به دانساني ضروریاتو او لمونځونو دپاره خلاصاوه او بیا به یې بېرته تاړه.

یب: بالآخره الله ﷻ د نوموړي صحابي ﷺ توبه قبوله کړه او نبي کریم ﷺ په خپل مبارک لاس باندې خلاص کړ.

د دغې عجیبې بندیخانې نښه اوس هم د منځه نه ده تللې او د نبوي ﷺ جومات په یوه ستنه باندې د لُبابه ﷺ نوم لیکلی شوی دی، ترڅو د قیامت تر ورځې پورې ترې خلک عبرت واخلي.

یج: بالآخره د بنو قریظه وو قبیله د خپلو قوي کلاګانو څخه راښکته شوه او نبي کریم ﷺ ته یې خپل خانونه تسلیم کړه، چې ته زمونږ په هکله هره یوه فیصله اختیاروې هغه زمونږ قبوله ده[2].

ید: نو په دغه وخت کښې د أوس د قبیلې څینې کسان نبي کریم ﷺ ته ورغله او عرض یې وکړ چې: ای د الله رسوله! دغه (بنو قریظه) پخوا زمونږ حلیفان وه نو زمونږ په لحاظ ورسره داسې معامله وکړه لکه څنګه معامله دې چې د بنو قینقاع د قبیلې سره کړې وه، چې د وطنه یې وشړه، خو د قتل فیصله ورباندې مه کوه.

یه: نبي کریم ﷺ دوی مخاطب کړه چې: ایا تاسو په دې باندې خوښېږئ چې د دوی د فیصلې په هکله زه همدا ستاسو د قبیلې (أوس) څخه یوه سړي ته اختیار ورکړم چې هغه سړی سعد بن معاذ ﷺ نومېږي؟ نو دوی ټول په همدغې خبره باندې راضي شوه. نو نبي کریم وفرمایل چې: «فَذَاكَ إِلَى سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ»[3] یعنې دا فیصله همدغه صحابي ﷺ ته وسپارله شوه.

یو: سعد بن معاذ ﷺ د خندق په غزا کښې زخمي شوی وه، کله چې نبي کریم ﷺ د فیصلې دپاره راوغوښت نو په خره باندې سور د فیصلې مجلس ته حاضر شو او د نبي کریم ﷺ ترڅنګ کېناست.

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۴۷۳
(۲) سیرت ابن هشام ج۳ ص۲۵۷
(۳) تفسیر الطبري ج۲۱ ص۱۵۲

سوال جواب

یز که څوک وايي چې: تاسو وړاندې ولیکل چې بنو قریظه د نبي کریم ﷺ حکم ته تسلیم شوه او خپلې مضبوطې کلاګانې یې پرېښودلې او تړې رابنکته شوه حال دا چې کله سعد بن معاذ ﷛ د فیصلې مجلس ته حاضر شو، نو نبي کریم ﷺ مخاطب کړ چې: «هَؤُلَاءِ نَزَلُوا عَلَى حُكْمِكَ»[۱] یعنې دغه د بنو قریظه وو قبیله ستا په حکم باندې د خپلو مورچلونو څخه رابنکته شوي ده، نو ته وړباندې څه حکم کوې؟، بلکې په یوه اوږده حدیث کښې نبي کریم ﷺ په بل عبارت سره هم صراحت کړی دی چې: «انْزِلُوا عَلَى حُكْمِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ، فَنَزَلُوا»[۲] یعنې ای د بنو قریظه وو قبیلې! (که تاسو زما په حکمیت نه رابنکته کېږئ چې لُبابه ﷛ ډار کړي یاست نو) د سعد بن معاذ ﷛ په حکمیت رابنکته شئ (چې ستاسو د جهالیت د زمانې حلیف او دوست دی)، نو هغوی رابنکته شوه.

نو پوښتنه دا ده چې آیا ستاسو لیکنه د حدیث شریف منافي نه ده؟

مونږ وایو چې: ذکر شوی منافات د دوه وو لارو څخه د یوې لارې په التزام سره د منځه تللی شي، هغه دا چې:

اول: چې بنو قریظه وو د خپلې فیصلې حکمیت سعد بن معاذ ﷛ ته ورکړی وي، خو د هغه حکمیت داسې ګڼلی شوی وي لکه چې پخپله نبي کریم ﷺ حَکَم ګرځولی شوی وي. او دا ځکه چې د هغه حکمیت د نبي کریم ﷺ د منظورۍ څخه وروسته د اعتبار قابل ګرځېدلی وه.

دوهم: چې هغوی پخپله نبي کریم ﷺ ته د فیصلې حکمیت سپارلی وي، نو څرنګه چې نوموړي صحابي ﷛ ته د نبي کریم ﷺ د پلوه د فیصلې وکالت ورکړی شوی وه نو داسې به ګڼلې شوې وي لکه چې هغه مستقیماً د هغوی د پلوه حَکَم ګرځولی شوی وي.

تبصره

د احادیثو د صراحت څخه د لومړۍ حل لارې تائید معلومېږي لکه چې په اعتراض کښې ورته اشاره شوې ده، او د یوه وړاندیز څخه دوهمه حل لاره تائید استفاده کوي، لکه چې وړاندې په "یه" کښې شرحه شوې دی. او دا ځکه چې: که هغوی د سعد بن معاذ ﷛ په حکمیت رابنکته شوي وی نو په کار وه چې دغه وړاندیز یې د نبي کریم ﷺ په عوض سعد بن معاذ ﷛ ته کړی وی، چې فیصله یې په لاس کښې وه، والله ﷻ أعلم بحقیقة الحال وإلیه المرجع والمآل.

د سعد بن معاذ ﷛ فیصله

یح: کله چې سعد بن معاذ ﷛ مطمئن شو چې د ده ﷛ فیصله په ټولو نافذه ده حتی نبي کریم ﷺ هم ورته په درنه سترګه ګوري، نو ویې ویلې چې: زما فیصله دا ده چې د بنو قریظه وو بالغ نارینه

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۹۲۶

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۴۷۳

دې ووژل شي، او متباقي ماشومان او زنانه دې غلامان او وینځې وګرځولی شي، او هم دې د دوی منقولي او غیر منقولي مالونه د مؤمنانو ترمنځ توزیع کړی شي.

يط: د سعد بن معاذ ﷺ فيصله عملي شوه، چې (٦٠٠) او لا زيات كسان ووژلی شوه او په هغو خندقونو کښې دفن کړی شوه کوم چې د همدوی دپاره کنودلی شوي وه[1]. همدارنګه د (٧٥٠) کسانو په شاوخوا کښې ماشومان او زنانه غلامان او وینځې جوړ کړی شوه، چې د نجد په بازار کښې وپلورل شوه او په پیسو باندې یې د جهاد دپاره سلاوې ویېرودلې شوې[2].

ک: د ذکرې شوې فیصلې په اورولو سره نبي کریم ﷺ سعد بن معاذ ﷺ مخاطب کړ چې: «قَضَيْتَ بِحُكْمِ اللهِ أَوْ بِحُكْمِ الْمَلِكِ»[3] یعنې تا خو د الله ﷻ او یا د حقیقي واکدار ﷻ په حکم سره حکم وکړ، یعنې همدا د هغو کسانو جزا ده څوک چې په عین جنګ کښې خپل عهد مات کړي.

کا: په وژلو شوو کسانو کښې لاندې دوه ټکي په پام کښې نیولی شوي وه:

اول: په زنانه وو کښې فقط یوه زنانه د قصاص په توګه ووژله شوه چې "بنانه" نومېده[4]. او دا ځکه چې هغې یو صحابي د مېچنې په پله (غټه درغن) باندې وژلی وه چې خلاد بن سوید ﷺ نومیده، نورې زنانه یوه هم ونه وژله شوه.

دوهم: ماشومان هم ونه وژل شوه، صرف هغه کسان اعدام شوه چې بالغان وه او په عانو باندې یې وېښتان راټوکېدلي وه[5] یا په بل عبارت چې د نامه څخه لاندې یې وېښتان درلوده.

کب: د سعد بن معاذ ﷺ په ارتباط لاندې معلومات ولولئ:

اول: مونږ وړاندې لیکلي دي چې سعد بن معاذ ﷺ د خندق په غزا کښې ټپي شوی وه نو د ټپي کېدلو څخه وروسته یې الله ﷻ ته سوال وکړ چې: «اللَّهُمَّ لَا تُمِتْنِي حَتَّى تُقِرَّ عَيْنِي مِنْ قُرَيْظَةَ»[6] ای الله! ما تر هغه مه مړ کوه ترڅو چې زما سترګې په بنو قریظه وو باندې یخې شي (او هلاک یې وګورم).

دوهم: سعد بن معاذ ﷺ د فیصلې څخه وروسته سوال وکړ چې: «فَإِنْ كَانَ بَقِيَ مِنْ حَرْبِ قُرَيْشٍ شَيْءٌ فَأَبْقِنِي لَهُ حَتَّى أُجَاهِدَهُمْ فِيكَ وَإِنْ كُنْتَ وَضَعْتَ الْحَرْبَ فَافْجُرْهَا وَاجْعَلْ مَوْتَتِي فِيهَا»[7] یعنې ای الله! ته خو پوهېږې چې زه د هغه چا سره د جهاد کولو ډېر محبت لرم کوم چې ستا د پیغمبر تکذیب کوي، نو که (ستا په علم کښې) د قریشو د جنګ څه برخه پاتې وي، نو ما ورته ژوندی پاتې کړې ترڅو ستا په لاره کښې ورسره جهاد وکړم، او که چرته تا زمونږ او د هغوی ترمنځ جنګ ختم کړی وي چې بیا دوی په مونږ باندې حمله نه شي راوړلی، نو زما همدغه ټپ وشړوې او مرګ مې د

(١) تفسير البغوي ج٣ ص٥٢٤
(٢) روح المعاني ج٢١ ص١٧٩
(٣) صحيح البخاري ج١ ص٥٣٧، ج٢ ص٥٩١
(٤) تفسير الخازن ج٥ ص١٠٧؛ تفسير القرطبي ج١٤ ص١٤٣
(٥) مسند احمد بن حنبل ج٧ ص٢١
(٦) مسند احمد بن حنبل ج٩ ص٤٧٢
(٧) صحيح البخاري ج٢ ص٥٩١

همدغه تپ څخه وګرځوې چې شهادت مې په برخه شي (د دغې لوړې درجې څخه محروم نه شم).

نو الله ﷻ يې سوال قبول کړ، که څه هم زخم يې جوړېدو ته نږدې شوی وه خو الله ﷻ وشړاوه او وينې ترې جارې شوې چې په نتيجه کښې يې شهادت په نصيب شو، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

درېم: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «اهْتَزَّ عَرْشُ الرَّحْمَنِ لِمَوْتِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ»[۱] يعنې (د زياتې خوشالۍ څخه) د ډېر مهربان الله ﷻ عرش عظيم ولړزېد البته د سعد بن معاذ ﷛ د مرګ د کبله.

څلورم: يوه ورځې نبي کريم ﷺ ته د ورېښمو جامه سوغات ورکړی شو نو صحابه وو کرامو ﷛ تعجب کاوه چې دا څومره پسته مسته ده. نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «أَتَعْجَبُونَ مِنْ هَذَا لَمَنَادِيلُ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ فِي الْجَنَّةِ أَحْسَنُ مِنْ هَذَا»[۲] يعنې ايا تاسو د دغې ورېښمينې جامې د پوستوالي څخه تعجب کوئ، حال دا چې ضرور په جنت کښې د سعد بن معاذ ﷛ دسمالونه د دغې جامې څخه ډېر ښايسته (او پاسته) دي.

صياصي څه معنی؟

۳ـ په ﴿ مِن صَيَاصِيهِمْ ﴾ کښې د "صَيَاصِي" کلمه د "صَيْصَة" جمعه ده[۳]، نو وروستنۍ "ي" يې په جمعه کښې زياته شوې ده. او يا د "صَيْصِيَة" جمعه ده[۴]. په هر تقدير صَيْصَة يا صَيْصِيَة هغه شي ته ويل کېږي په کوم باندې چې څوک د خپل ځان څخه دفاع کوي، د همدې کبله د غوايه ښکرو ته ذکر شوی لقب ورکول کېږي چې د خپل ځان په دفاع کښې ترې کار اخلي او د اضرارو مخه ورباندې نيسي.

ذکره شوې کلمه په دې مقام کښې سلفو صالحينو په کلکو او قوي کلاګانو سره تفسيره کړې ده[۵] چې بنو قريظه وو پکښې پناه اخستې وه او ډېر ورباندې نازېده چې مونږ ته هيڅوک څه زحمت نه شي ايجادولی، خو الله ﷻ ترې په ډېر لږ وخت کښې رابښکته کړه او د مؤمنانو په لاس يې اعدام کړه.

يو لوی بشارت

۴ـ په ﴿ وَأَرْضًا لَّمْ تَطَئُوهَا ﴾ کښې علماوو کرامو د "أَرْض" کلمه په متعددو ځمکو سره تفسيره کړې ده[۶] لکه د خيبر ځمکه او د مکې معظمې ځمکه او يا لکه د شام او فارس او نورې ځمکې، خو بهتره دا ده چې ذکره شوې کلمه په عموم سره پرېښودله شي ترڅو هغو ټولو ځمکو ته د بشارت په توګه اشاره شي کومې چې د قيامت تر ورځې پورې د مؤمنانو په لاس فتحه کېږي.

نو حاصل به يې داسې راوځېژي چې: الله ﷻ په خپل کامل علم کښې تاسو ته (د بنو قريظو وو په ځمکو باندې علاوه) نورې ځمکې هم درکړي دي په کومو باندې چې لا تر اوسه پورې تاسو قدمونه نه

---

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۲۹۴
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۲۲۴
(۳) مفردات الراغب ص۲۹۹؛ لسان العرب ج۷ ص۵۲
(۴) القاموس المحيط ج۳ ص۸۷۵
(۵) تفسير ابن كثير ج۳ ص۴۷۸
(۶) تفسير القاسمي ج۱۳ ص۲۴۶؛ البحر المحيط ج۸ ص۴۷۰

دي ایښې چې د قیامت تر قیامه پورې به یې تاسو وخت په وخت فتحه کړئ. یا په بل عبارت ستاسو دین به په ټولو ادیانو هرومرو او ضرور غلبه مونده کړي او د دنیا سلطه به ستاسو لاس ته درشي.
لنډه دا چې په دې ایت شریف کښې هغه بشارت تصدیق شوی دی په کوم باندې چې نبي کریم ﷺ د خندق د کنودلو په وخت کښې مؤمنانو ته وعده او زیرې ورکړې، د کوم تفصیل چې د [الأحزاب:۱۲] ایت لاندې په اولنۍ توضیح کښې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ إِن كُنتُنَّ تُرِدۡنَ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيۡنَ أُمَتِّعۡكُنَّ وَأُسَرِّحۡكُنَّ سَرَاحٗا جَمِيلٗا ﴿٢٨﴾ وَإِن كُنتُنَّ تُرِدۡنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَ فَإِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلۡمُحۡسِنَٰتِ مِنكُنَّ أَجۡرًا عَظِيمٗا ﴿٢٩﴾ يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ مَن يَأۡتِ مِنكُنَّ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖ يُضَٰعَفۡ لَهَا ٱلۡعَذَابُ ضِعۡفَيۡنِۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٗا ﴿٣٠﴾ ﴾

[۲۸] ای پیغمبره! خپلو بیبیانو ته ووایه چې: که تاسو یاست چې نژدې (او حقیر) ژوند او د همدې ژوند ډول (او سنګار) غواړئ (خوښوئ)، نو راشئ چې (د طلاق) متعه درکړم او خوشې مو کړم ښایسته خوشې کول.

[۲۹] او که تاسو یاست چې الله ﷻ او د ده ﷻ پیغمبر ﷺ او (هم) وروستنی کور غواړئ (خوښوئ)، نو یقیناً الله ﷻ محسنو ښځو ته لوی اجر تیار کړی دی چې (محسنې ښځې) همدا ستاسو څخه عبارت دي.

[۳۰] ای د پیغمبر ﷺ بیبیانو (ښځو)! که چرته ستاسو د جملې څخه هره یوه په څرګنده سخته بدي، سره راتګ وکړي (هره یوه سخته بدي چې وي)، نو هغې ته به عذاب غبرګ کړی شي غبرګ کول (دوه چنده کول).
او دغه کار (د عذاب غبرګول) په الله ﷻ باندې اسان دي (دا خبره یې مخه نه شي نیولی چې تاسو د پیغمبر ﷺ بیبیانې یاست او الله ﷻ ډېر مهربان دی).

ارتباط او شان نزول

۱ ـ وړاندې په [الأحزاب:۶] ایت کښې الله ﷻ مؤمنانو ته توصیه کړې وه چې د نبي کریم ﷺ بیبیانې د دوی معنوي مورګانې دي، بیا د ځینو مناسباتو په لحاظ د خندق او د بنو قریظه ور غزاګانو بیان نازل شو. د دغو دواړو غزاګانو د بیان څخه وروسته په دې ایتونو کښې د نبي کریم ﷺ بیبیانو ته د اشارې په توګه توصیه شوې ده. چې دوی هم باید د مور توب حیثیت وساتي او د خپلو معنوي اولادونو د تعلیم په غرض دیني احکام زده کړي چې عند الموقع یې ورته تعلیم کړي.
که بالفرض دوی د نورو ښځو عرندې د دنیا په ډول او سنګار مشغولې شي نو د دین د احکامو زده کړه به ترې پاتې شي. او په راتلونکي کښې به د مورتوب حیثیت د لاسه ورکړي.

۲_ دا د يو پلوه، او د بله پلوه په دې ايتونو کښې هغه تصور رد شوى دى کوم چې أمهات المؤمنين رضي الله عنهن ته د وړاندېنيو متصلو ايتونو په ارتباط پيدا شوى وه او د همدې ايتونو د نزول سبب ګرځېدلى وه. يا په بل عبارت: د همدغه تصور رد د ايتونو شان نزول دى چې محدثينو کرامو[1] په اوږدو احاديثو کښې روايت کړې دى خو مونږ يې د لنډون په غرض د لاندې څو ټکو په ذکر اکتفاء کوو:

الف: يو خلې أمهات المؤمنين رضي الله عنهن د نبي کريم ﷺ څخه وغوښتل چې مونږ ته څه مصارف راکړه، البته هغه مصارف چې پخوا يې نه غوښتي وه او نه ورته پخوا ورکړې شوي وه.

شايد چې دا تصور به د هغوى سره د دې کبله پيدا شوى وي چې د بنو قريظه وو منقولي او غير منقولي مالونه په غازيانو ووېشل شوه او د هغه احتياج مخه ونيوله شوه د کوم په سبب چې مهاجرين د انصارو دپاره د اوږو پېټى ګرځېدلى وه.

هغوى به د نورو غازيانو مېرمنې لېدلې وي چې په خوراک او څښاک او هم يې په لباس کښې د پخوا څخه بدلون صورت ونيوه، نو د هغوى زړونو به هم غوښتي وي چې په سيالى کښې ورسره برابرې شي، نو ځکه به يې نبي کريم ﷺ ته د وړاندينې مطلب وړانديز کړې وي.

ځينو مفسرينو کرامو د ذکر شوي تصور وجه دا ښودلې ده[2] چې: د أمهات المؤمنين رضي الله عنهن خيال وه چې د بنو قريظه وو او نورو يهودانو د مالونو ذخائر به په نبي کريم ﷺ پورې اختصاص لري، نو ځکه يې ورته خپلې مطالبې وړاندې کړې. دا د يو پلوه، او د بله پلوه د هغوى رضي الله عنهن زړونو غوښتل چې د وخت د شاهي کورنيو د زنانه وو سره خپل ځانونه برابر کړي، لکه د کسرى او قيصر د شاهانو لورګانې او مېرمنې او داسې نورې.

په دې باندې علاوه ځينو نورو مفسرينو کرامو يې نورې وجې په ګوته کړې دي[3] خو څه لرې نه ده چې ټولې وجې د ايت شريف د نزول سبب ګرځېدلې وي، څه منافات سره نه لري، والله ﷻ أعلم.

ب: نبي کريم ﷺ د أمهات المؤمنين رضي الله عنهن په وړانديز خپه شو، او سوګند يې ياد کړ چې تر يوې مياشتې پورې به د يوې أم المؤمنين کور ته هم ورنه شي، نو د همدې کبله يې په يوه کوټه کښې يوازې دېره ونيوله.

ج: أبو بکر رضي الله عنه او عمر رضي الله عنه هر يوه، يو په بل پسې اجازه وغوښتله او د نبي کريم ﷺ په حضور مشرف شوه. نو د دې دپاره چې عمر رضي الله عنه د خپل ځان دپاره د خبرو زمينه برابره کړي او نبي کريم ﷺ په خبرو راولي د خپلې ماندينې قيصه يې ورته واوروله، چې فلانکۍ (د عمر ماندينه) زما څخه اضافه مصارف غوښتل نو څټ مې ورباندې ورتاو کړ او غلې مې کړه.

د: د دغې قيصې په اورېدلو سره نبي کريم ﷺ په خندا کښې وفرمايل چې: «هُنَّ حَوْلِي كَمَا تَرَى

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۳۳۴؛ صحيح مسلم ج۱ ص۴۸۰؛ سنن النسائي ج۲ ص۱۰۶

(۲) البحر المحيط ج۸ ص۴۷۱

(۳) تفسير القرطبي ج۱۴ ص۱۴ ص۱۶۲؛ تفسير البغوي ج۳ ص۵۲۵؛ روح المعاني ج۲۱ ص۱۸۱

يَسْأَلْنَهُ النَّفَقَةَ»[۱] يعنې دوی (أمهات المؤمنين) لکه چې ته يې ګورې زما په شاوخوا کښې ناستې دي او د اضافه مصارفو غوښتنه کوي.

هـ: سمدستي أبو بکر ﷺ د خپلې لور (عائشه رضي الله عنها) او عمر ﷺ د خپلې لور (حفصه رضي الله عنها) څخه اقرار واخست چې: «وَاللهِ لَا نَسْأَلُ رَسُولَ اللهِ ﷺ شَيْئًا أَبَدًا لَيْسَ عِنْدَهُ» يعنې په الله ﷻ دې زمونږ سوګند وي چې مونږ به د نبي کريم ﷺ څخه هيڅکله داسې شی ونه غواړو کوم چې د ده ﷺ په نزد موجوديت نه لري.

و: کله چې مياشت پوره شوه او د نبي کريم ﷺ د سوګند موده ختمه شوه، نو ذکر شوی د تخيير ايتونه نازل شوه.

ز: نو نبي کريم ﷺ په خپلو ټولو بيبيانو (أمهات المؤمنين) باندې ذکر شوي ايتونه جدا-جدا قرائت کړه او د ټولو څخه وړاندې يې أم المؤمنين عائشې رضي الله عنها ته واورول. چې حاصل يې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پيغمبره! خپلې بيبيانې (أمهات المؤمنين) مخاطبې کړه او ورته ووايه چې:

۱_ که تاسو ياست چې نړدې او حقير ژوند خوښوئ او زړونه مو د همدې ژوند ډول او سنګار غواړي، ترڅو مو د نورو زنانه وو سره سيالي برابره شي، نو تاسو راشئ چې يو-يو جوړ جامه درکړم او د خپلې نکاح څخه مو خوشې کړم، ښايسته خوشې کول. يا په بل عبارت: چې شرعي طلاق درکړم او د بل مېړه دپاره مو مخه خلاصه کړم، په هر ځای کښې او هرڅوک چې ستاسو خوښ وي همغه په نکاح واخلئ ترڅو اضافه مصارف درکړي او د نورو زنانه وو سره مو سيالي برابره شي.

۲_ او که تاسو ياست چې د الله ﷻ رضا غواړئ او د الله ﷻ پيغمبر ﷺ مو خوښ وي او هم ستاسو په نظر کښې د وروستني کور ابادولو ځای نيولی وي، نو د نړدې او حقير ژوند سامانونه او مصارف مه غواړئ، او هغه نعمتونه په نظر کښې ونيسئ کوم چې په آخرت کښې د ايماندارانو دپاره تيار کړی شوي دي.

په دې باندې علاوه، يقينًا الله ﷻ ستاسو د جملې څخه د اخلاصمندو زنانه وو دپاره ډېر لوی اجر تيار کړی دی، چې دغه اخلاصمندې زنانه همدا ستاسو څخه عبارت دي او همدا تاسو ياست.

۳_ ای پيغمبره! خپلې بيبيانې (أمهات المؤمنين) مخاطبې کړه او د الله ﷻ د پلوه ورته ابلاغ کړه چې:

الف: ای د پيغمبر ﷺ بيبيانو! تاسو خپل شان وپېژنئ!، تاسو خو د بل چا مېرمنې نه ياست بلکې د الله ﷻ د پيغمبر ﷺ مېرمنې ياست. دغه افتخار او امتياز الله ﷻ يوازې ستاسو په برخه کړی دی نو تاسو د دې نعمت شکريه وکړئ او د الله ﷻ د پيغمبر ﷺ سره د شريعت په ابلاغ کښې همکاري وکړئ.

ستاسو سره عادي زنانه سيالي نه شي کولی او نه ستاسو مراتبو ته رسېدلی شي. نو تاسو د هغوی

(۱) صحيح مسلم ج۱ ص۴۸۰

سره په سیالي کولو باندې خپل عالي مراتب مه رابښکته کوئ، او د دنیا ډول او سینګار مه غواړئ.

ب: په یاد ولرئ چې ستاسو د جملې څخه هره یوه زنانه چې د خپل عالي شان څخه تجاوز وکړي او د الله ﷻ پیغمبر ﷺ ته د شریعت د چوکاټ څخه وتلې خبره واوروي او یا ترې څرګنده بې اطاعتي وکړي نو هغې ته به د الله ﷻ د پلوه غبرګ عذاب ورکړی شي، غبرګ عذاب. او دا ځکه چې ستاسو بې اطاعتي د نورو زنانه وو د بې اطاعتۍ غوندې نه ده، ستاسو په بې اطاعتۍ سره د عصیان او نافرمانۍ ډېره اېښودله کېږي، په تاسو پسې نورې ښځې اقتداء کوي.

ج: تاسو خیال مه کوئ چې ستاسو د بې اطاعتۍ غبرګه سزا به په الله ﷻ باندې درنه تمامه شي چې أُم المؤمنین یاست، بلکې دغه ډول سزا په الله ﷻ باندې اسانه ده او هیڅ درنه وربانديې نه تمامېږي. لنډه دا چې تاسو ته په کار دي چې خپل عالي شان وپېژنئ او خپل عالي حیثیت وساتئ.

توضیحات

۱_ په کوم وخت کښې چې ذکر شوي ایتونه نازل شوه او نبي کریم ﷺ أُمهات المؤمنین رضي الله عنهن ته اختیار ورکړ چې ستاسو خوښه چې دنیا خوښوئ او که آخرت؛ نو په دغه وخت کښې نهه أُمهات المؤمنین رضي الله عنهن ژوندۍ وې چې نومونه یې دا دي: ۱_ عائشه ۲_ حفصه ۳_ أُم حبیبه ۴_ سَودة ۵_ أُم سلمه ۶_ صفیه ۷_ میمونه ۸_ زینب بنت جحش ۹_ جویریه، رضي الله عنهن[۱].

۲_ أُم المؤمنین عائشه رضي الله عنها وایي چې: د ټولو بیبیانو (أُمهات المؤمنین) څخه وړاندې نبي کریم ﷺ ماته د تخییر حکم وړاندې کړ او ارشاد یې راته وکړ چې په جواب باندې تادي او عجله مه کوه، بلکې د خپل مور او پلار سره مشوره وکړه، بیا جواب راکړه. خو ما ورته وویلې چې: «فَفِي أَيِّ هَذَا أَسْتَأْمِرُ أَبَوَيَّ فَإِنِّي أُرِيدُ اللهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ ثُمَّ فَعَلَ أَزْوَاجُ النَّبِيِّ ﷺ مِثْلَ مَا فَعَلْتُ»[۲] یعنې نو د دغه په کومه برخه کښې زه د مور او پلار سره مشوره وکړم؟ زه (بدون د مشورې) الله ﷻ او د ده ﷺ پیغمبر ﷺ او هم وروستنی کور خوښوم او غواړم، او ستا فراق او جدایي نه خوښوم.

بیا د نبي کریم ﷺ نورو بیبیانو هم هغه څه وکړه کوم چې ما وکړه (ټولو زما غوندې خبره وکړه او نبي کریم ﷺ یې غوره کړ).

فَاحِشَة څه معنی؟

۳_ په ﴿ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَـٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ﴾ کښې د "فَاحِشَة" کلمه هغه فعل یا قول ته ویل کېږي د کوم بدي او قبحه چې ډېره زیاته وي[۳].

څرنګه چې په دې مقام کښې ورته د ﴿ مُّبَيِّنَةٍ ﴾ کلمه صفت واقع شوې ده نو د معنی حاصل یې

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۴۸۱
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۷۰۵
(۳) مفردات الراغب ص۳۸۷

داسې راښکاره شي چې: ای د پیغمبر ﷺ مېرمنو! بالفرض که چرته ستاسو څخه کومه یوه بې بې څرګنده سخته بدي وکړي نو هغه به په غبرګ عذاب باندې معذبه کړی شي.

دغه څرګنده سخته بدي په دې مقام کښې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په نشوز او بدخلقۍ سره تفسیره کړې ده[1]، یعنې که ستاسو څخه کومه یوه د نبي کریم ﷺ سره بدخویي وچلوي او ښه ګوزاره وزسره ونه کړي، نو هغه به په غبرګ عذاب سره معذبه شي.

خو مونږ ته بهتره برېښي چې څرګنده سخته بدي په عموم سره پرېښودله شي ترڅو ټولو جنایاتو ته شمولیت ولري، او دا ځکه چې د تخصیص دپاره هیڅ دلیل نشته. شاید چې رئیس المفسرین رضي الله عنه به یې محض یوه مثال ته اشاره کړې وي او حصر به یې مطلب نه وي، والله ﷻ أعلم.

دا د یو پلوه، او د بل پلوه ﴿ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ ﴾ شرطیه جمله ده، چې د وقوع په امکان باندې دلالت نه کوي بلکې په محالاتو کښې هم استعمالېږي. د مثال په توګه: الله ﷻ نبي کریم ﷺ مخاطب کړی دی چې: ﴿ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾ [الزمر: ۶۵] یعنې ای پیغمبره! که بالفرض المحال ته چرته د الله ﷻ سره په شریک باندې قائل شې نو هرومرو ضرور به دې عمل ضائع شي او هرومرو ضرور به ته د زیانکارانو څخه وګرځې.

نو لکه څنګه چې د نبي کریم ﷺ څخه د شرک او کفر واقع کېدل محال دي او په شرطیه جمله کښې یې ذکر ته اشاره شوې ده، همدارنګه د اُمهات المؤمنین څخه هم د ځینو ګناهونو واقع کېدل ممکن نه دي خو د شرطیه جملې په شکل ذکر شوي دي.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې اُمهات المؤمنین رضي الله عنهن ته په ګناه سره غبرګ عذاب ټاکلی شوی دی او د نورو مؤمنانو د ګناه په څېر مثل په مثل نه دی؟

مونږ وایو چې: د دغه سوال جواب دپاره علماوو کرامو متعدد جوابونه کړي دي، کوم جواب چې مونږ ته بهتر برېښي هغه دا دی چې: د اُمهات المؤمنین رضي الله عنهن عصیان د اُمت د عاصیانو دپاره جرئت اضافه کوي. ته به وایې چې د هغوی دپاره د عصیان ډېره ږدي، بلکې د مشرانو ګناهونه د همېشه دپاره د کشرانو د ګناه کولو سبب جوړېږي، چې ګناه ورته خفیفه په نظر ورولي

اللَّهُمَّ أَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا اتِّبَاعَهُ وَأَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلًا وَارْزُقْنَا اجْتِنَابَهُ.

د یو ویشتمې سپارې ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په فضل او کرم ختم شو.

مونږ د الله ﷻ څخه لا زیات توفیق غواړو.

۲/رمضان المبارک/ ۱۴۲۱ ه ق = ۱۳۷۹/۹/۲ ه ش = ۲۰۰۰/۱۱/۲۸ م

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۴۸۱

﴿ وَمَن يَقْنُتْ مِنكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتَعْمَلْ صَٰلِحًا نُّؤْتِهَآ أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا
كَرِيمًا ﴿٣١﴾ يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِىِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ ٱلنِّسَآءِ ۚ إِنِ ٱتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِٱلْقَوْلِ
فَيَطْمَعَ ٱلَّذِى فِى قَلْبِهِۦ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٣٢﴾ وَقَرْنَ فِى بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ
تَبَرُّجَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ٱلْأُولَىٰ ۖ وَأَقِمْنَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتِينَ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِعْنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ ۚ إِنَّمَا
يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ ٱلرِّجْسَ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾ وَٱذْكُرْنَ مَا
يُتْلَىٰ فِى بُيُوتِكُنَّ مِنْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱلْحِكْمَةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾ ﴾

[۳۱] او ستاسو د جملې څخه چې هرڅوک د الله ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبر ﷺ (حکم) ته تواضع وکړي او (هم) نیک عمل وکړي، نو مونږ به ورته خپل اجر دوه کرته ورکړو، او (همدارنګه) مونږ هغې ته (په جنت کښې) د کرامت څخه ډکه روزي تیاره کړې ده.

[۳۲] ای د پیغمبر ﷺ ښځو (بیبیانو)! ستاسو تولګی د ښځو د یوه تولګي غوندې هم نه دي، خو په دې شرط چې تاسو (د الله ﷻ څخه) وډارې شئ (ستاسو مراتب ډېر لوړ دي).

نو تاسو په خبرو کښې نرمي مه کوئ (که نه) نو هغه څوک به په تمه کښې پرېوځي د کوم په زړه کښې چې (د نفاق یا فجور) مرض وي. او تاسو (په شریعت کښې) معروفه خبره کوئ (او په زړه لهجه کړېږئ).

[۳۳] او تاسو په خپلو کورونو کښې قرار ونیسئ (بدون د حاجته بهر مه وځئ)، او (همدارنګه) تاسو د خپلو محاسنو ښکاره کول مه کوئ (البته) د وړاندېني جاهلیت د ښکاره کولو غوندې (چې ښځو به خپل ډول او سنګار نارینه وو ته ښکاره کاوه).

او تاسو (د تولو حقوقو سره خپل) لمونځونه ودروئ، او زکاتونه ورکړئ او د الله ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبر ﷺ اطاعت وکړئ.

یقیناً الله ﷻ اراده لري (غواړي او خوښوي) ای د پیغمبر ﷺ د کور والاوو! چې ستاسو څخه (د هر ډول ګناه) پلیتي لرې کړي او چې تاسو (د ګناهونو څخه) پاکې وګرځوي پاکې ګرځول.

[۳۴] او تاسو هغه شی (په علم او عمل سره) یاد کړئ کوم چې ستاسو په کورونو کښې لوستلی کېږي، چې د الله ﷻ د ایتونو او (د نبي کریم ﷺ) د حکمتي کړو وړو (او احادیثو) څخه عبارت دی.

یقیناً الله ﷻ د (ډېرو) باریکو شیانو لیدونکی (او هم په هر شي باندې) خبردار دی (نو په هر شي کښې خاص د همده ﷻ څخه وډار شئ).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی او اُمهات المؤمنین رضي الله عنهن ته

پکښې څه نور ارشادات هم نازل شوي دي چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! په خپلو بیبیانو (أمهات المؤمنین رضي الله عنهن) باندې څه نور ارشادات هم قرائت کړه هغه دا چې:

۱ـ د الله ﷻ د پلوه هغوی ته ووایه چې: ستاسو څخه چې هره یوه بي بي (أم المؤمنین) خاص د الله ﷻ او د ده ﷻ پیغمبر ﷺ ته تواضع وکړي (او په احکامو یې تکبر ونه کړي) او په دې باندې علاوه نور صالح اعمال هم وکړي نو مونږ به هغې ته د هغې اجر او ثواب دوه کرته ورکړو، د هغې یو ځل نېک عمل به داسې وګڼو لکه چې هغې دوه ځله اجراء کړی وي.

او برسېره په دې هغې ته به په جنت کښې د کرامت او عزت څخه ډکه روزي ورکړو چې مونږ ورته هلته تیاره کړې ده.

۲ـ دا هم د الله ﷻ د پلوه ووایه چې: ای د پیغمبر ﷺ بیبیانو!:

الف: تاسو خپل حیثیت وپېژنئ، تاسو د بل چا نه بلکې د الله ﷻ د پیغمبر مېرمنې یاست، نو په دې شرط سره چې پرهېزګاري کوئ او د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ د بې اطاعتۍ څخه خپل ځانونه ساتئ، تاسو د نورو زنانه وو د یوې غونډې هم نه یاست، د هغوی یوه هم ستاسو درجې ته نه شي در اوچته کېدلی، بلکې تاسو په ټولو باندې د پاسه یاست.

ب: حتی تاسو د نورو ښځو دپاره د امامانو حیثیت لرئ، ستاسو کړه وړه هغوی د خپلو ځانونو دپاره د مثال په ډول ګرځوي.

نو تاسو چې کله د ضرورت په وخت کښې د بېګانه وو سره خبرې کوئ او یا هغوی ته څه دیني زده کړه کوئ نو خپلې خبرې په نرمۍ سره مه کوئ بلکې په زګه لهجه باندې مطالب اداء کوئ.

که نه نو ستاسو د پستو او نرمو خبرو څخه به هغو کسانو ته ستاسو په هکله څه تمه پیدا شي د کومو په زړونو کښې چې د منافقت مرض وي، هغوی به په تاسو باندې د عادي او بدخاصیته ښځو خیال وکړي، او په همدې سبب به یې دنیا او آخرت دواړه برباد شي.

ج: په خبرو کښې هم تاسو هغه خبرې وکړئ کومې چې په شریعت کښې معروفې وي، بې هوده او بې مطلبه عبثیات مه وایاست. یا په بل عبارت: داسې خبرې مه کوئ د کومو څخه چې د بد اخلاقۍ بوی پورته کېږي، او هم د مطلب د اداء کولو څخه علاوه بې ځایه خبره مه اوږدوئ.

د: ای د پیغمبر ﷺ بیبیانو! تاسو په خپلو کورونو کښې ارامې اوسېږئ او بې ضرورته بهر مه وځئ.

هـ: تاسو په عمومي توګه د خپلو کورونو څخه بهر مه وځئ او خصوصاً په هغه ډول خو بالکل مه وځئ په کوم ډول باندې به چې پخوا د جاهلیت د زمانې ښځې د خپلو کورونو څخه راوتلې، چې خپل ښایست او سنګار به یې پردیو نارینه وو ته ځرګنداوه.

و: تاسو په هر کار او هر یو قول کښې د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر اطاعت کوئ او فرمانبرداری ته یې ادامه ورکړئ.

ز: تاسو خپل لمونځونه ودروئ او خپل زکاتونه ورکړئ بلکې د خپلو اخلاقو او خویونو تزکیه وکړئ او لا ادامه ورکړئ.

ح: ای د پیغمبر ﷺ اهل بیته! الله ﷻ په دغو ارشاداتو سره غواړئ چې ستاسو څخه د ناپاکیو او ګناهونو مخنیوی وکړي او هم مغفرت درپېرزو کړي، یا په بل عبارت: الله ﷻ اراده کوي چې تاسو ظاهرًا او باطنًا پاکې کړي پاکول.

نو په همدې بنیاد په الهي ارشاداتو کښې ستاسو دپاره دنیاوي او اُخروي ګټې نغښتې دي.

ط: ای د پیغمبر اهل بیته! تاسو هغه شرعي احکام یاد او حفظ کړئ کوم چې ستاسو په کورونو کښې لوستل کېږي، برابره خبره ده چې تاسو یې پخپله لولئ او که د پیغمبر ﷺ او یا د جبرائیل امین ﷺ د پلوه لوستلی کېږي، چې دغه لوستلی شوی شی د الله ﷻ د ایتونو څخه او هم د نبي کریم ﷺ د احادیثو څخه عبارت دی.

دا د دې دپاره چې تاسو یې خپلو معنوي اولادونو (مؤمنانو) ته ورسوئ او د هغوی وربانديې عمل وکړي، او هم د دې دپاره چې تاسو د خپل مورتوب حق پوره اداء کړئ.

یقینًا الله ﷻ ډېر باریک لیدونکی دی، هیڅ شی ترې نه شي پټېدلی، او هم په هر شي باندې خبردار دی، د هیڅ شي څخه ناخبره نه دی.

توضیحات

۱ـ په ﴿ وَمَن يَقْنُتْ مِنكُنَّ ﴾ کښې د ﴿ يَقْنُتْ ﴾ کلمه د "قُنُوت" څخه اشتقاقه شوې ده، "قُنُوت" دېته وایي چې: څوک په عاجزۍ او تواضع سره په دوامداره توګه اطاعت وکړي[1] خو دلته ترې یوازې عاجزي او تواضع مطلب ده، دا ځکه چې په اطاعت باندې په متصله جمله ﴿ وَتَعْمَلْ صَٰلِحًا ﴾ کښې صراحت شوی دی. یعني: ستاسو هره یوه چې الله ﷻ او د ده ﷺ پیغمبر ته تواضع کوي او تکبر ورباندې نه کوي، او هم خپل صالح عمل (اطاعت) ته ادامه ورکوي، نو هغې ته به دوه کرته اجر ورکړی شي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې دلته د اجر په هکله د ﴿ مَرَّتَيْنِ ﴾ په عوض د "ضِعْفَيْنِ" کلمه نازله نه شوه لکه څنګه چې په وړاندېني متصل ایت کښې د عذاب په هکله همدغه د ﴿ ضِعْفَيْنِ ﴾ کلمه نازله شوې ده؟

مونږ وایو چې: دا د دې دپاره ـوالله ﷻ أعلمـ ترڅو اُمهات المؤمنین رضي الله عنهن ته په نورو مؤمنانو باندې امتیاز ورکړی شي، چې: الله ﷻ په یوه نېکۍ باندې هر مؤمن ته اقلاً لس چنده اجرونه ورکوي خو اُمهات المؤمنین رضي الله عنهن ته ورباندې لږ تر لږه دوه کرته اجر ورکوي چې شل نېکۍ کېږي، نو د مؤمنانو د اجرونو وروکی عدد لس دی او د اُمهات المؤمنین د اجرونو وروکی عدد شل (۲۰) دی.

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۲۸

نو که بالفرض د ﴿ مَرَّتَيْنِ ﴾ په عوض "ضِعْفَيْنِ" نازل شوی وی ذکر شوی امتیاز به فوت شوی وی.

د أحَد کلمه عامه ده

۳ـ په ﴿ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ ٱلنِّسَآءِ ﴾ کښې د "أحَدٌ" کلمه د مفرد او جمعي او هم د مذکر او مونث تولو دپاره استعمالېږي[۱]، چې په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه د مونثې جمعې څخه عبارت ده نو د معنی حاصل يې داسې راځېږي چې:

ای بيبيانو! ستاسو ټولګی د نورو زنانه وو د يوه ټولګي غوندې هم نه دی بلکې هر يو ټولګی ستاسو څخه په رتبه کښې ښکته دی، نو تاسو د هغوی عادتونه مه خپلوئ که نه نو هغوی ته به په رتبه کښې وربنکته شئ.

پوښتنې او جوابونه

۴ـ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف: که څوک وايي چې: د څه حکمت په بنياد په دې مقام کښې د تشبيه حرف "ک" په مشبه باندې داخل کړی شوی دی، او لکه څنګه چې اصل دی په مشبّه بِهِ باندې نه دی داخل شوی چې داسې معنی يې ورکړې وی چې:

ای بيبيانو! د نورو ښځو يو ټولګی هم ستاسو د ټولګي غوندې نه دی.

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې د أمهات المؤمنين رضي الله عنهن ترهيب مطلوب دی چې د نازل شوي عبارت څخه په ډېره ښه توګه څرګندېږي، لکه چې په درېمه توضيح کښې واضحه شوي دي، والحمد لله ﷻ.

او که د تشبيه توری "ک" په مُشبه بِهِ باندې داخل کړی شوی وی نو د نورو ښځو په ترغيب به يې دلالت کړی وی چې تاسو د أمهات المؤمنين رضي الله عنهن غوندې نه یاست هلئ ژر شئ هغوی ته خپل ځانونه په نېکو اعمالو او عاداتو سره ورنژدې کړي. حال دا چې دلته دا مطلوبه معنی نه ده.

ب: که څوک وايي چې: ايت شريف د أمهات المؤمنين رضي الله عنهن د ټولګي په فضيلت باندې دلالت کوي خو د هرې يوې أم المؤمنين په فضليت باندې صراحت نه دی شوی. نو د دې څه وجه ده؟

مونږ وايو چې: ايت شريف د هرې يوې په فضيلت باندې هم دلالت کوي او دا ځکه چې دغه فضيلت خو ټولو أمهات المؤمنين رضي الله عنهن ته د نبي کريم ﷺ د زوجيت د امله ورپه برخه شوی وه، چې په دغه نسبت باندې په إفراد او جمعيت کښې څه اثر نه پرېوځي.

ج: که څوک وايي چې: فاطمه الزهراء رضي الله عنها هم د زنانه وو د جملې څخه ده. نو ايا أمهات المؤمنين رضي الله عنهن د دې رضي الله عنها څخه هم بهتري دي؟

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې نبي کريم ﷺ سره د زوجيت فضيلت مطرح دی چې په همدې

---

(۱) تفسير الکشاف ج۳ ص۵۳۶

حیثیت کښې أمهات المؤمنین رضي الله عنهن د دنیا د ټولو ښځو څخه بهترې دي، اما د فاطمة الزهراء رضي الله عنها فضیلت خو د نبي کریم ﷺ څخه د جزئیت په لحاظ سره دی نه د زوجیت په لحاظ، نو د جزئیت په لحاظ خو د دغې بي بي سره هېڅوک سیالي نه شي کولی.

څو نکات

۵ـ په ﴿ وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ ﴾ الآیة کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: د "قَرْنَ" کلمه په اصل کښې "اقْرَرْنَ" وه چې د "قَرَار" څخه اشتقاقه شوې ده، او د "علم یعلم" د باب څخه د بې لامه امر د مؤنثې جمعې مخاطبه صیغه ده.

د تخفیف دپاره د لومړي "ر" حرکت "ق" ته نقل شوی دی او یوه "ر" حذف شوې ده، چې په مضاعفو کښې کله-کله یو توری حذف کېږي لکه چې په ﴿ فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴾ [الواقعة:۶۵] کښې د "ظَلْتُمْ" کلمه په اصل کښې "ظَلَلْتُمْ" وه چې یو "ل" ترې حذف شوی دی.

په دې باندې علاوه، وصلیه همزه هم پکښې حذفه شوه چې موجودیت ته یې څه حاجت پاتې نه شو، نو "قَرْنَ" ترې جوړ شو[۱] لکه چې مونږ یې همداسې قرائت کوو. یعني ای د پیغمبر ﷺ بیبیانو! تاسو په خپلو کورونو کښې قرار ولرئ بې ضرورته بهر مه راوځئ:

سوال جواب

ب. که څوک وایي: چې ایت شریف مطلق دی نو تاسو د "بې ضرورته" په قید باندې په څه دلیل مقید کړ، د همدغه اطلاق د کبله د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته أم المؤمنین سوده رضي الله عنها بالکل د خپل کور د دروازې څخه بهر نه شوه آن تر دې چې جنازه یې د کوره وویستله شوه او په هدیره کښې خاورو ته وسپارله شوه[۲]؟

مونږ وایو چې: په ذکر شوي قید باندې د اسلامي شریعت عمومات دلالت کوي حتی چې د ضرورت د کبله سړي ته د مردارې خوړل هم جائز ګرځولی شوي دي، د همدې کبله د راشده خلفاوو ﷺ په زمانه کښې أمهات المؤمنین رضي الله عنهن حج او عمرې ته د زیات مراقبت او حفاظت لاندې تلې راتلې او هیڅا وربانديې اعتراض ونه کړ، ځکه چې دا یو شرعي ضرورت وه. ته به وایې چې په همدغه قید باندې د صحابه وو کرامو ﷺ سکوتي اجماع منعقده شوې ده.

په دې باندې علاوه په همدغه قید باندې په یوه حدیث شریف کښې صراحت شوی دی چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ خپلې بیبیانې مخاطبې کړې چې: «قَدْ أَذِنَ اللهُ لَكُنَّ أَنْ تَخْرُجْنَ لِحَوَائِجِكُنَّ»[۳] یعني الله ﷻ تاسو ته اجازه کړې ده چې تاسو د خپلو احتیاجاتو د پوره کولو دپاره د کوره بهر ووځئ.

---

(۱) البحر المحیط ج۸ ص۴۷۶

(۲) تفسیر القرطبي ج۱۴ ص۱۸۱؛ الدر المنثور ج۶ ص۶۰۰

(۳) صحیح البخاري ج۳ ص۷۸۸

پاتې شوه د أُم المؤمنين سَوده رضي الله عنها خبره چې د کوره بالکل ونه وتله، نو دا کار د هغې د خپل خان دپاره اجتهاد وه، د همدې کبله يې په نورو بيبيانو باندې څه اثر ونه غورځاوه.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

ج: که څوک وايي چې: نبي کريم په حجة الوداع کښې خپلې ټولې بيبيانې مخاطبې کړې وې چې: «هَذِهِ ثُمَّ ظُهُورَ الْحُصُرِ»[۱] يعنې دغه ستاسو حج دی بيا نو په تاسو باندې په پوزکيو کښناستل لازم دي، يا په بل عبارت: بيا تاسو د خپلو کورونو څخه بهر مه وځئ.

نو پوښتنه دا ده چې: ايا دغه حديث شريف د أُم المؤمنين (سَوْدَة رضي الله عنها) نظر نه تائيدوي؟

مونږ وايو چې: د حديث شريف مطلب دا نه دی چې تاسو بيا د هيڅ ډول ضرورت دپاره هم د خپلوکورونو څخه بهر مه راوځئ، بلکې مطلب يې دا دی چې حج کول په ټول عمر کښې فقط يو ځل فرض دی کوم چې تاسو دغه دی اداء کړه، بيا په تاسو باندې د فرضي حج د اداء کولو دپاره بهر راوتل نشته. همدغه مطلب ترې نورو بيبيانو رضي الله عنهن بلکې ټولو صحابه وو کرامو رضي الله عنهم اخستې وه، لکه چې وړاندې تېر شو.

آهل التشيع څه وايي؟

د: په دې مقام کښې اهل التشيع (رافضيان) په أُم المؤمنين (عائشې رضي الله عنها) باندې اعتراض کوي چې هغې په ذکر شوي ايت شريف باندې عمل ونه کړ او د خپله کوره د هغه جنګ دپاره ووتله کوم چې د علي رضي الله عنه په مقابل کښې صورت نيولی وه، کوم چې په بصره کښې واقع شوی وه او تقريباً اولس زره (۱۷۰۰۰) کسان پکښې وژل شوي وه[۲].

د اهل التشيع د ذکر شوي اعتراض د رد او جوابولو دپاره ځينو مفسرينو کرامو[۳] ښه مشرح بيانات ليکلي دي خو مونږ ترې دلته فقط د لاندې يوويشتو ټکو په رانقلولو سره اکتفاء کوو:

أول: أُم المؤمنين (عائشة رضي الله عنها) د خپله کوره د جنګ دپاره نه وه وتلې بلکې د حج دپاره ترې وتلې وه، چې د أُمهات المؤمنين د جملې څخه دوه نورې مورګانې هم ورسره ملګرې وې چې يوه أُم سلمه رضي الله عنها او بله صفيه رضي الله عنها وه، کومې چې اهل التشيع ته ډېرې مقبولې دي.

دوهم: د هغې د کوره د وتلو څخه وروسته د عثمان رضي الله عنه واقعه پېښه شوه چې د منافقانو د پلوه په شهادت ورسول شو.

دريم: کله چې عائشه رضي الله عنها ابي د واقعې څخه خبره شوه نو ډېره زياته خپه شوه او پوهه شوه چې اوس نو د مسلمانانو د بې اتفاقي او اختلاف کولو وخت راورسېد.

څلورم: په دې وخت کښې څو تنه صحابه کرام رضي الله عنهم د مدينې منورې څخه مکې معظمې ته په

---

(۱) سنن ابي داود ج۱ ص۲۴۱؛ مسند احمد بن حنبل ج۱۰ ص۲۲۹

(۲) تفسير نمونه. د اهل التشيع تاليف ج۱۷ ص۳۰۲

(۳) روح المعاني ج۲۲ ص۹

داسې حال کښې ورغله چې د عثمان ﷺ د قاتلانو څخه تيښتېدلي وه او د مدينې منورې ټول جريانات يې ورته هو بهو بيان کړه، او بيا يې مشوره ورکړه چې:

پنځم: هيله ده چې ته بېرته مدينې منورې ته سمدستي ستنه نه شې، چې د عثمان ﷺ قاتلان د علي ﷺ څخه راتاو دي او علي ﷺ يې د مقابلې توان نه لري، او هم هلته اوضاع ډېرې خرابې دي او اختلاف مخ په وړاندې روان دی.

شپږم: زمونږ مشوره دا ده چې ته د اوس دپاره بصرې ته تشريف يوسې ترڅو په مدينه منوره کښې وضعه ارامه شي او هم اُميد دی چې ستا په لحاظ به خلک د اختلاف او شقاق څخه لاس واخلي، او ته به د خپلمنځي اصلاح دپاره ډېره ښه ذريعه وګرځې.

اوم: لنډه دا چې ته زمونږ سره بصرې ته لاړه شه ترڅو د يو پلوه مسلمانان خورېدلو ته پرېنږدو او په علي ﷺ باندې يې راغونډ کړو او د بله پلوه د عثمان ﷺ د قاتلانو څخه کسات واخلو.

اتم: عائشې ابي رضي الله عنها د هغوی خبره ومنله او د اجتماعي خير او اصلاح دپاره بصرې ته په داسې حال کښې روانه شوه چې د اوسپنې په کوجاوه کښې په اوښ باندې سوره شوه، څرنګه چې اوښ ته په عربي کښې جمل وايي نو په نتيجه کښې راتلونکې جنګ د جمل په نامه سره شهرت وموند.

نهم: په شپه کښې کاروان يو ځای ته ورسېد چې هلته سپيو غپل، کله چې ابي رضي الله عنها د سپيو غپار واورېده نو پوښتنه يې وکړه چې د دې ځای نوم څه شی دی؟

جواب ورکړ شو چې د دې ځای نوم "الْحَوْأَب" دی.

لسم: د جواب په اورېدلو سره عائشې رضي الله عنها وويلې چې: زه د همدې ځای څخه بېرته ستنېږم او دا ځکه چې مونږ ته نبي کريم ﷺ فرمايلي وه چې: «أَيَّتُكُنَّ تَنْبَحُ عَلَيْهَا كِلَابُ الْحَوْأَبِ»[1] يعني ستاسو په کومې يوې باندې به د "الْحَوْأَب" سپي وغاپي، لکه چې نبي کريم ﷺ خوښ نه وه چې زمونږ کومه يوه د "الْحَوْأَب" په مقام باندې مرور او عبور وکړي.

يوولسم: خپل خوريي (د اسماء رضي الله عنها زوی) عبد الله بن الزبير ﷺ ورته وويلې چې: «بَلْ تَقْدَمِينَ فَيَرَاكِ الْمُسْلِمُونَ فَيُصْلِحُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ ذَاتَ بَيْنِهِمْ»[2] يعني ته بېرته مه ستنېږه وړاندې لاړه شه، اُميد دی چې الله ﷻ به ستا په ذريعه د مسلمانانو خپلمنځي اختلاف د منځه يوسي او ټول به په علي ﷺ باندې متفق شي.

دولسم: مګر عائشه رضي الله عنها په خپل عزم باندې کلکه وه، آن تر دې چې اتيا کسانو شاهدي ورکړه چې دا ځای "الْحَوْأَب" نه نومېږي، نو د خپل عزم څخه صرف نظر شوه او د بصرې په لور يې خپل سفر ته ادامه ورکړه.

ديارلسم: په عين وخت کښې منافقانو علي ﷺ ته د عائشې رضي الله عنها (أم المؤمنين) سفر غلط

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۳۹۱

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۳۱۰

تفسیر کړ، چې بصرې ته هغه د دې دپاره لاړه چې مقابله جبهه جوړه کړي او ستا د خلافت په ضد خلک راپورته کړي.

څوارلسم: که څه هم په مدینه منوره کښې حسن ﷺ، حسین ﷺ، عبد الله بن جعفر ﷺ او عبد الله ابن عباس رضي الله عنهم علي ﷺ ته مشوره ورکړه چې ته دلته په مدینه منوره کښې څه وخت ځنډ وکړه ترڅو کیفیت ښه پوره څرګند شي چې ایا ربښتیا أم المؤمنین عائشه رضي الله عنها ستا د مقابلې دپاره خلک راپورته کوي او که دا خبره دروغ ده مګر علي ﷺ د منافقانو د فشار د امله ذکره شوې مشوره ونه منله او د یوه تولګي ملګرو سره ـ چې منافقان هم پکښې شامل وه ـ د بصرې په لور روان شو.

پنځلسم: هلته چې ورسېد نو "القعقاع ﷺ" یې أم المؤمنین رضي الله عنها ته ورواستاوه ترڅو ترې وپوښتي چې هغه دلته د څه د پاره راغلې ده؟ هغې جواب ورکړ چې: زه د دې دپاره راغلې یم چې د خلکو تر منځ اصلاح وکړم او بې اتفاقي او اختلاف د منځه یوسم.

شپاړلسم: همدارنګه القعقاع ﷺ د أم المؤمنین رضي الله عنها د ملګرو مشرانو سره هم وکتل لکه طلحه ﷺ او نور، او لاندې سوال جواب یې ورسره وکړ:

القعقاع ﷺ: د اصلاح طریقه څه ده؟

طلحه ﷺ: د اصلاح طریقه دا ده چې د عثمان ﷺ قاتلان قصاص کړی شي، او انتقام ترې واخستلی شي.

القعقاع ﷺ: دا کار سمدستي ممکن نه دی، ترڅو چې مسلمانان په اتفاق نه شي او بې اتفاقي د منځه لاړه نه شي تاسو دا خبره پټه وساتئ.

طلحه ﷺ: مونږ ستا وړاندیز قبول کړ، د اوس دپاره مو د انتقام خبره پټه کړه.

اولسم: په ذکره شوې فیصله باندې امیر المؤمنین (علي ﷺ) هم ډېر خوشاله شو او د ټولو یقین راغی چې لانجه حل شوه، او په همدې بندوبس کښې وه چې مدینې منورې ته بېرته ستانه شي.

اتلسم: په همدې موضوع کښې طلحه ﷺ او څه نورو مشرانو د امیر المؤمنین (علي ﷺ) سره په داسې حال وکتل چې په مجلس کښې یې منافقانو ګډون درلود، نو د همدې کبله منافقان ډېر زیات وارخطا شوه چې مسلمانان متفق شوه او زمونږ هلې ځلې عبثې شوې.

نولسم: نو دوی (منافقانو) د دسیسې په توګه د أم المؤمنین رضي الله عنها په ملګرو باندې د شپې د مخې حمله وکړه ترڅو هغوی ګومان وکړي چې د امیر المؤمنین ﷺ غدر او ټګي مطلب ده او سوله یې مطلب نه ده، نو بالمقابل هغوی هم حمله وکړه او د سولې موضوع ـ چې تصویب ته نژدې شوې وه ـ د پښو لاندې شوه.

شلم: منافقان په خپل پلان کښې کامیاب شوه او دواړه جانبه په جنګ اخته شوه چې هر یوه جانب به په مقابل جانب باندې د غدر تور لګاوه، آن تر دې چې د دواړو جانبو څخه په زرګونو کسان ووژل شوه.

یوویشتم: د وړاندینې وضاحت څخه څرګنده شوه چې عائشه رضي الله عنها د امیر المؤمنین (علي ﷺ)

د مقابلې دپاره جنګ ته د کوره نه وه وتلې، بلکې د حج د اداء کولو دپاره وتلې وه چې يو اسلامي عبادت دی، حتی ځينې علماء کرام وايي چې هغې رضي الله عنها په خپل ځان باندې حج نذر کړی وه او د همدغه نذري واجبي حج دپاره مکې معظمې ته وتلې وه[1]، او بيا د مکې معظمې څخه بصرې ته د مسلمانانو په منځکښې د اصلاح دپاره تللې وه، چې د مسلمانانو خپلمنځي اختلاف د منځه وړل د هر مسلمان فريضه ده.

د تبرج څه معنی؟

هـ: د ﴿ وَلَا تَبَرَّجْنَ ﴾ کلمه د "تَبَرُّج" څخه اشتقاقه شوې ده، "تَبَرُّج" دېته وضعه شوی دی چې کومه ښځه خپل ډول او سنګار او خپل محاسن سړيو ته بربنډ کړي[2] ترڅو د هغوی توجه خپل ځان ته راواړوي.

د الْجَاهِلِيَّة الأُولَى تفسير

و: د ﴿ ٱلْجَـٰهِلِيَّةِ ﴾ د کلمې معنی خو واضحه ده خو کله چې په ﴿ ٱلْأُولَىٰ ﴾ سره توصيفه شوې ده نو علماوو کرامو د همدغه توصيف په لحاظ په ګڼو تفسيرونو سره معنی کړې ده چې تقريباً پنځلسو معناوو ته رسېږي[3]، کومه معنی چې مونږ ته غوره او په زړه پورې برېښي هغه دا ده چې:

دلته هغه "الأُولَى" مطلب نه دی د کوم په مقابل کښې چې د "الثانية" کلمه استعمالېږي بلکې په دې مقام کښې د "الْقَدِيْمَة" معنی ورکوي، چې مونږ يې په "وړاندېنې" سره ترجمه کوو.

پاتې شوه دا خبره چې وړاندېنې جاهليت په کومه زمانه کښې تحقق موندلی وه چې زنانه پکښې په ډول-ډول بې حيا او بې شرمه کارونو باندې اخته وې او خپلو ځانونو ته په جذب او جلب باندې مبتلا وې؟ نو د دې جواب دا دی چې: مونږ دغې زمانې ته د کوم خاص وخته پورې تخصيص نه ورکوو، بلکې فقط همدومره ليکو چې د نبي کريم ﷺ د مبعوثيت څخه وړاندې د وړاندېنې جاهليت زمانه وه، برابره خبره ده چې د مبعوثيت څخه ډېره وړاندې وه او که لږه[4].

په همدغه مطلب باندې لاندې احاديث هم دلالت کوي:

اول: په يوه اوږده حديث کښې راغلي دي چې يوه ورځې ابو ذر ﷺ چا ته کنځل وکړه، نو نبي کريم ﷺ ورته وفرمايل چې: «إِنَّكَ امْرُؤٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ»[5] يعني يقيناً ته يو سړی يې چې د جاهليت د زمانې څه خوی درکښې پاتې دی.

دوهم: نبي کريم ﷺ د حجة الوداع په ورځ ووېلې چې: «أَلَا وَإِنَّ كُلَّ دَمٍ كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ»[6]

---

(١) تفسير القرطبي ج١۴ ص١٨١

(٢) لسان العرب ج٢ ص٢١٢

(٣) زاد المسير ج۶ ص١٩٧؛ تفسير القرطبي ج١۴ ص١٧٩

(۴) المحرر الوجيز ج١٣ ص٧٢

(۵) صحيح البخاري ج١ ص٩

(۶) جامع الترمذي ج٢ ص١۴٠

يعنې خبر اوسئ! هره وينه چې د جاهليت په زمانه كښې تويه شوې وي هغه وضعه كړې شوې ده، د هغې انتقام به څوک نه اخلي.

دريم: نبي كريم ﷺ په يوه بل اوږده حديث كښې فرمايلي دي چې: «وَالنَّاسُ مَعَادِنُ خِيَارُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقِهُوا»[۱] يعنې او خلک د معدنونو غوندې دي (ښه او بد پکښې شته او يو تربله تفاوت لري) نو د جاهليت د زمانې غوره كسان د اسلام په زمانه كښې هم غوره دي خو په دې شرط چې په خپل دين باندې په دقت سره پوه شي او د منحرفې لارې څخه اجتناب وكړي.

دغه ارشاد عام دی

ز: دغه ارشاد ټولو مؤمنو زنانه وو ته د قيامت تر ورځې پورې شموليت لري[۲] كوم چې بايد بدون د ضرورته د كوره ونه وځي او خپل ډول او سنګار بېګانه وو نارينه وو ته بربنډ نه كړي.

د ښه وضاحت دپاره لاندې احاديث ولولئ:

اول: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «خَيْرُ مَسَاجِدِ النِّسَاءِ قَعْرُ بُيُوتِهِنَّ»[۳] يعنې د ښځو بهتر جومات د خپلو كورونو داخل دی (د دوی لمونځ همدلته ډېر غوره دی).

دوهم: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «صَلَاةُ الْمَرْأَةِ فِي بَيْتِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي حُجْرَتِهَا وَصَلَاتُهَا فِي مَخْدَعِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي بَيْتِهَا»[۴] يعنې د ښځې لمونځ په خپله كوټه كښې بهتر دی د دې د لمانځه څخه چې په خپل كور (حويلۍ) كښې يې اداء كړي، او د دې هغه لمونځ چې د كوټې په دننه په بله كوټه (پسخانه) كښې يې اداء كړي د هغه لمانځه څخه افضل دی كوم چې په خپله كوټه كښې يې اداء كړي.

دريم: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الْمَرْأَةُ عَوْرَةٌ فَإِذَا خَرَجَتْ اسْتَشْرَفَهَا الشَّيْطَانُ»[۵] يعنې ښځه عورت ده (بايد په پرده كښې ژوند وكړي) نو كله چې د كوره (د پردې څخه) ووځي شيطان يې د خپل نظر لاندې ساتي ترڅو وربانديې نارينه وو ته لغزش وركړي او ترڅو دوی په نارينه وو وغولوي.

اهل البيت څوک-څوک دي؟

ح: د ﴿أَهْلَ ٱلْبَيْتِ﴾ كلمه په دې مقام كښې د حرف ندا (يا) په تقدير سره او يا د "أعني" په تقدير سره منصوبه ده[۶]، پاتې شوه دا خبره چې دلته د اهل البيت څخه څوک-څوک مراد دي، نو د دې جواب دا دی چې دلته د نبي كريم ﷺ بيبيانې (أمهات المؤمنين رضي الله عنهن) مرادې دي او دا څكه چې:

اول: لكه چې وړاندې د [الأحزاب:۲۸] ايت لاندې مونږ د الله ﷻ په توفيق د احاديثو په رڼا كښې ليكلي دي چې دغه ايتونه د امهات المؤمنين رضي الله عنهن په شان كښې نازل شوي دي، او دا خو

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۴۹۶، ص۴۷۳
(۲) احكام القرآن للجصاص ج۳ ص۳۶
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۱۰ ص۱۸۴
(۴) سنن ابي داود ج۱ ص۸۴
(۵) جامع الترمذي ج۱ ص۲۲۲
(۶) تفسير الكشاف ج۳ ص۵۳۸

به بالکل د تعجب خبره وي چې ایتونه د همدوی په شان کښې نازل شوي وي خو پخپله دوی پکښې شاملې نه وې، لکه چې اهل التشیع همدغسې عجیب نظر لري[1].

دوهم: وراندېني او وروستني احکام أمهات المؤمنین رضي الله عنهن پورې مستقیماً تړاو لري، نو پوره واضحه ده چې په ﴿أَهْلَ ٱلْبَيْتِ﴾ کښې به هم په ندا سره د همدوی توجه جلبه شوې وي، هسې نه چې ندا علي ﷺ، فاطمې رضي الله عنها، حسن ﷺ او حسین ﷺ ته شوې وي او د ندا جواب (احکام) أمهات المؤمنین رضي الله عنهن ته متوجه وي، لکه څنګه چې اهل التشیع خیال کوي.

دریم: الله ﷻ د ابراهیم ﷺ د مېرمنې (سارې رضي الله عنها) څخه په "أهل البیت" سره تعبیر کړی دی چې: ﴿أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ رَحْمَتُ ٱللَّهِ وَبَرَكَٰتُهُۥ عَلَيْكُمْ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ﴾ [هود:٧٣] یعنې پرښتو د ابراهیم ﷺ مېرمنې (سارې رضي الله عنها) ته وویلې چې: ایا ته د الله ﷻ د امر څخه تعجب کوې (چې ته به د اسحق ﷺ مور وګرځې)؟ ای د ابراهیم ﷺ د کور اهله! په تاسو باندې د الله ﷻ رحمت او د همده ﷻ برکتونه دي (نو تاسو تعجب مه کوئ اسحق ﷺ د همدغو برکتونو یو مثال دی).

نو ایا دا عجیبه نه ده چې بي بي ساره رضي الله عنها د ابرهیم ﷺ دپاره اهل البیت وګڼله شي، اما أمهات المؤمنین رضي الله عنهن د نبي کریم ﷺ دپاره اهل البیت ونه ګڼلی شي؟

څلورم: ډېره عجیبه خبره خو دا ده چې پخپله نبي کریم ﷺ أمهات المؤمنین ته د خپل اهل لقب ورکوي خو اهل التشیع وربانديې بخل کوي. د ښه وضاحت دپاره لاندې دوه احادیث ولولئ:

یو دا چې انس ﷺ په یوه ډېر اوږده حدیث کښې وایي چې نبي کریم ﷺ د أُم المؤمنین (عائشې رضي الله عنها) حجرې ته ورغې او هغه یې مخاطبه کړه چې: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ وَرَحْمَةُ اللهِ»[2] یعنې په تاسو دې سلام وي ای اهل البیته! او د الله ﷻ رحمت هم.

بل دا چې نبي کریم ﷺ د "إِفك" په اوږده واقعه کښې وویلې چې: «فَوَ اللهِ مَا عَلِمْتُ عَلى أَهْلِيْ إِلَّا خَيْرًا»[3] یعنې په الله ﷻ مې دې سوګند وي چې زه په خپل اهل (عائشه رضي الله عنها) باندې علم نه لرم مګر د خیر.

پنځم: په همدې مضمون باندې چې أمهات المؤمنین رضي الله عنهن د نبي کریم ﷺ د اهل البیت څخه دي زښت ډېر احادیث روایت شوي دي، چې یوه غټه مجموعه یې ځینو مفسرینو کرامو راغونډه کړې ده[4] هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

سوال جواب

ط: که څوک وایي چې: که د اهل البیت څخه أمهات المؤمنین رضي الله عنهن مرادې وی نو په

---

(١) تفسير نمونه تاليف اهل التشيع ج١٧ ص٢٩٤
(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٧٠٧
(٣) صحيح البخاري ج١ ص٣٦٤
(٤) تفسير ابن كثير ج٣ ص٤٨٣

﴿لِيُذْهِبَ عَنكُمُ ٱلرِّجْسَ﴾ کښې به د ﴿عَنكُمْ﴾ په عوض "عَنْكُنَّ" نازل شوی وی چې "کُنَّ" د مونث جمعیت دپاره دی او د "کُمْ" ضمیر په مذکر جمعیت باندې دلالت کوي؟

مونږ وايو چې: په ايت شريف کښې اُمهات المؤمنين رضي الله عنهن په "کُمْ" سره د ﴿أَهْلَ﴾ د لفظ په لحاظ مخاطبې کړی شوي دي، لکه څنګه چې په [هود:۷۳] ايت کښې يوازې ساره رضي الله عنها په همدغه لحاظ په "کُمْ" سره مخاطبه کړی شوې ده. او دا ځکه چې د "أَهْل" د کلمې په مونث او مذکر او هم واحد او ډېرو باندې اطلاق کېږي[۱].

دا هم څه لرې نه ده چې د تذکير خطاب د تغليب په بنياد صورت نيولی وه لکه چې راتلونکي توضيح کښې يې -ان شاء الله ﷻ- شرحه راروانه ده، چې علي ﷺ او حسين ﷺ هم په اهل البيت کښې شامل دي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

ي: که څوک وايي چې: د يوه حديث شريف مضمون دی چې کله ذکر شوی ايت شريف نازل شو نو نبي کريم ﷺ علي ﷺ، فاطمې رضي الله عنها او حسن ﷺ او حسين ﷺ ته اشاره وکړه او ويې فرمايل چې: «اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي فَأَذْهِبْ عَنْهُمُ الرِّجْسَ وَطَهِّرْهُمْ تَطْهِيرًا» يعنې ای الله! دغه (څلور کسان) زما اهل البيت دي نو د دوی د څخه پليتي محوه کړې او د (ګناهونو) څخه يې پاک وګرځوې پاک ګرځول.

نو پوښتنه دا ده چې: ايا د ذکر شوي حديث شريف څخه د اهل التشيع د نظر تائيد نه معلومېږي چې اُمهات المؤمنين په اهل البيت کښې شاملې نه دي؟

مونږ وايو چې: حديث په دې باندې دلالت کوي چې ذکر شوي څلور کسان اهل البيت دي اما په دې باندې دلالت نه کوي چې اُمهات المؤمنين رضي الله عنهن ترې وتلي دي، د همدې کبله کله چې په عين وخت کښې اُم سلمی (اُم المؤمنين رضي الله عنها) وويلې چې: ای د الله رسوله! زه هم د دوی سره يم؟ نبي کريم ﷺ ورته جواب ورکړ چې: «أَنْتِ عَلَى مَكَانِكِ وَأَنْتِ عَلَى خَيْرٍ»[۲] يعنې ته په خپل ځای يې او ته په خير سره يې. يا په بل عبارت: ته په اهل البيت کښې شامله يې او خير دې په برخه شوی دی، د دې خبرې څه اړتيا نشته چې ستا په هکله سوال وکړم.

نو زمونږ (اهل السنت والجماعت) عقيده دا ده چې اُمهات المؤمنين رضي الله عنهن او ذکر شوي څلور کسان ﷺ ټول په اهل البيت کښې شامل دي.

د يوې غلطۍ د کبله بله غلطي

يا: اهل التشيع يوه غلطي دا وکړه چې اُمهات المؤمنين رضي الله عنهن يې د اهل البيت د جملې څخه وويستلې نو دغه غلطي د بلې غلطۍ سبب شوه هغه دا چې اهل البيت (فقط څلور تنه رضوان الله عليهم) يې

---

(۱) لسان العرب ج۱۱ ص۲۸
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵۶

د پیغمبرانو په شان د ګناهونو څخه معصومین وګڼل او تطهیر یې په عصمت سره تفسیر کړ.

نو که هغوی د ﴿ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ ﴾ کلمه أمهات المؤمنین رضي الله عنهن ته شامله ګڼلې وی، نو بیا به ورته په عصمت باندې نه وی قائل شوي.

یادونه

یب: که څوک د اهل البیت په هکله اضافه څېړنه غواړي نو هیله ده چې د اهل التشیع[1] او هم د اهل السنت والجماعت اوږدو کتابونو[2] ته مراجعه وکړي چې دا موضوع پکښې نفیًا او اثباتًا بنه شرحه شوې ده.

﴿ إِنَّ ٱلْمُسْلِمِينَ وَٱلْمُسْلِمَٰتِ وَٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَٱلْقَٰنِتِينَ وَٱلْقَٰنِتَٰتِ وَٱلصَّٰدِقِينَ وَٱلصَّٰدِقَٰتِ وَٱلصَّٰبِرِينَ وَٱلصَّٰبِرَٰتِ وَٱلْخَٰشِعِينَ وَٱلْخَٰشِعَٰتِ وَٱلْمُتَصَدِّقِينَ وَٱلْمُتَصَدِّقَٰتِ وَٱلصَّٰٓئِمِينَ وَٱلصَّٰٓئِمَٰتِ وَٱلْحَٰفِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَٱلْحَٰفِظَٰتِ وَٱلذَّٰكِرِينَ ٱللَّهَ كَثِيرًا وَٱلذَّٰكِرَٰتِ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾ ﴾

[۳۵] یقینًا غاړې ایښودونکي سړي او غاړې ایښودونکې ښځې، او یقین کوونکي سړي او یقین کوونکې ښځې، او تواضع کوونکي سړي او تواضع کوونکې ښځې، او رښتیا ویونکي سړي او رښتیا ویونکې ښځې، او صبر کوونکي سړي او صبر کوونکې ښځې، او عاجزي کوونکي سړي او عاجزي کوونکې ښځې، او صدقه (خیرات) کوونکي سړي او صدقه کوونکې ښځې، او روژه نیوونکي سړي او روژه نیوونکې ښځې، او د خپلو عورتونو ساتونکي سړي او ساتونکې ښځې او (بالآخره) د الله ﷻ ډېر یادوونکي سړي او (ډېرې) یادوونکې ښځې، دوی (ټولو) ته الله ﷻ (د ګناهونو) مغفرت او ډېر لوی اجر تیار کړی دی.

ارتباط او شان نزول

په وړاندېنیو ایتونو کښې هغو ارشاداتو ته اشاره شوې وه کومو چې أمهات المؤمنین او نورو اهل البیت پورې مستقیمًا تړاو درلود او نورو ته په اشاره باندې اکتفاء شوې وه، او په دې ایتونو کښې د امت ټول نارینه او ټول زنانه په مستقیمه توګه یاد کړی شوي دي او د مغفرت او لوی اجر وعده ورکړه شوې ده، الله ﷻ دې پکښې مونږ ته هم برخه راکړي.

اما د شان نزول په هکله یې متعدد واقعات روایت شوي دي[3] خو مونږ فقط د لاندې یوه روایت په ذکر باندې اکتفاء کوو:

---

(۱) تفسیر نمونه تالیف اهل التشیع ج۱۷ ص۲۹۵
(۲) تفسیر القاسمي ج۱۳ ص۲۴۹ ؛ المحرر الوجیز ج۱۳ ص۷۳ ؛ روح المعاني ج۲۲ ص۱۲ ؛ تفسیر المظهري ج۷ ص۳۴۰
(۳) زاد المسیر ج۶ ص۱۹۹ ؛ اسباب النزول للواحدي ص۲۴

يوه ورځې نبي كريم ﷺ ته د ام عمارة رضي الله عنها په نامه يوه ښځه ورغله او عرض يې وكړ چې: اى د الله رسوله! زه (په قرآن كريم كښې) هيڅ شى نه ګورم مګر ټول سړيو لره دي، او زه ښځې نه ګورم چې په څه (وصف) سره يادې شوي وي نو ذكر شوى ايت نازل شو[۱]، چې نارينه او زنانه پكښې ځنګ په ځنګ ذكر شوي دي.

توضيحات

۱_ كه څه هم د ځينو اختصاصي احكامو څخه په غير اكثره اسلامي احكام په مذكرو صيغو سره بيانېږي، خو په ذكر شوي ايت كښې د لسو احكامو په ارتباط په مؤنثو صيغو سره د زنانه وو ذكر هم وكړى شو، ترڅو زنانه پوه شي چې د نارينه وو ذكر د مثال په توګه او يا د تغليب په ډول صورت نيسي، نه پكښې اختصاص مطلب دى او نه پكښې د زنانه وو د نېكو اعمالو بې قدرې مزاده ده.

۲_ د ﴿ وَٱلذَّٰكِرِينَ ٱللَّهَ كَثِيرًا وَٱلذَّٰكِرَٰتِ ﴾ په ارتباط لاندې احاديث ولولئ:

الف: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «سَبَقَ الْمُفَرِّدُونَ قَالُوا وَمَا الْمُفَرِّدُونَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ الذَّاكِرُونَ اللهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتُ»[۲] يعنې: د نورو خلكو څخه مفردينو سبقت او وړاندېوالى وكړ.

صحابه كرامو ﷺ پوښتنه وكړه چې: اى د الله رسوله! مفردين څوك دي؟

نبي كريم ﷺ جواب وركړ: كوم نارينه چې الله ﷻ ډېر يادوي او كوم زنانه چې الله ﷻ ډېر يادوي.

ب: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنِ اسْتَيْقَظَ مِنَ اللَّيْلِ وَأَيْقَظَ امْرَأَتَهُ فَصَلَّيَا رَكْعَتَيْنِ جَمِيعًا كُتِبَا مِنَ الذَّاكِرِينَ اللهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ»[۳] يعنې هرڅوك چې د شپې د پلوه د خوبه راويښ شي او خپله مېرمنه هم راويښه كړي نو دواړه دوه ركعته لمونځ وكړي، دوى دواړه به د الله ﷻ په نزد د ډېرو يادوونكو نارينه وو او ډېرو يادوونكو زنانه وو څخه وليكلى شي، كومو ته چې الله ﷻ د مغفرت او لوى اجر وعده وركړې ده.

﴿ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا مُّبِينًا ﴿٣٦﴾ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِىٓ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَٱتَّقِ ٱللَّهَ وَتُخْفِى فِى نَفْسِكَ مَا ٱللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى ٱلنَّاسَ وَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَىٰهُ ۖ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَٰكَهَا لِكَىْ لَا يَكُونَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِىٓ أَزْوَٰجِ أَدْعِيَآئِهِمْ إِذَا قَضَوْا۟ مِنْهُنَّ وَطَرًا ۚ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵۶
(۲) صحيح مسلم ج۲ ص۳۴۱
(۳) سنن ابي داود ج۱ ص۲۰۵

﴿مَّا كَانَ عَلَى ٱلنَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ ٱللَّهُ لَهُۥ ۖ سُنَّةَ ٱللَّهِ فِى ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلُ ۚ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا ﴿٣٨﴾ ٱلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَـٰلَـٰتِ ٱللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُۥ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا ٱللَّهَ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ حَسِيبًا ﴿٣٩﴾ مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَـٰكِن رَّسُولَ ٱللَّهِ وَخَاتَمَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾﴾

[۳۶] او هیڅ مؤمن او هیڅ مؤمنې ته مناسبه (او جائزه) نه ده (البته) کله چې الله ﷻ او د ده ﷺ پیغمبر ﷺ یو کار فیصله کړي، چې دوی لره دې په خپل کار کښې (د هغه په خلاف) غوره کول وي (په دوی باندې فقط إطاعت واجب دی).

او هرڅوک چې د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ (د امر څخه) عصیان (او نافرماني) وکړي، نو یقینًا هغه لاره ورکه کړه څرګند ورکول.

[۳۷] او هغه وخت (درپه یاد کړه) چې تا هغه چاته وویلې په کوم باندې چې الله ﷻ إنعام کړی وه (په قوي ایمان یې مشرف کړی وه) او تا هم وربانډې انعام کړی وه (چې حریت او ازادي دې ورکړې وه البته داسې) چې د خپل ځان سره خپله مېرمن ټینګه کړه (طلاق مه ورکوه) او د الله ﷻ څخه وډار شه.

(تا دا خبره) په داسې حال کښې (کوله) چې تا په خپل زړه کښې هغه کار پټ ساته د کوم چې الله ﷻ ښکاره کوونکی وه، او (په داسې حال کښې چې) ته د خلکو (د اعتراض) څخه ډارېدلې او الله ﷻ ډېر لایق (او مستحق) دی چې ته ورڅخه وډار شې.

نو کله چې زید ﷺ (منعم علیه شخص) د خپلې مېرمنې څخه خپل احتیاج پوره کړ (طلاق یې ورکړ او عدت یې تېر شو) نو همدغه (مېرمن) مونږ تاته په نکاح درکړه (او مونږ چې د کوم کار ښکاره کوونکي وه هغه مو ښکاره کړ).

(البته دا) د دې دپاره چې په مؤمنانو باندې د خپلو زامن بللو شوو د مېرمنو (په نکاح) کښې څه حرج (باک) پاتې نه شي، خو چې کله ترې زامن بلل شوي کسان خپل احتیاج پوره کړي (طلاق ورکړي او عدتونه یې تېر شي).

او د الله ﷻ (هر یو) کار کړی شوی دی (هیڅوک یې مخنیوی نه شي کولی).

[۳۸] په پیغمبر ﷺ باندې په هغه کار کښې هیڅ حرج (باک او اعتراض) نشته کوم چې ورته الله ﷻ ټاکلی وي (که څه هم د خلکو خوښ نه وي).

(دا طریقه) الله ﷻ په هغو کسانو (پیغمبرانو) کښې جاري کړې ده، جاري کول، کوم چې وړاندې تېر شوي دي. او د الله ﷻ هر یو کار د قوي ازلي ارادې څخه منشا اخلي (چې هیڅوک یې مخه نه شي نیولی).

[۳۹] (پخواني پیغمبران) هغه کسان دي چې هغوی به د الله ﷻ پیغامونه په داسې حال کښې

(خلکو ته) رسول چې د همده ﷻ څخه به ډارېدل او د هیچا څخه به نه ډارېدل مګر (یوازې) د الله ﷻ څخه (او بس).

او الله ﷻ د حساب کوونکي په حیث بس دی (هر چاته به مناسبه سزا یا جزا ورکړي).

[۴۰] (ای مؤمنانو!) محمد ﷺ ستاسو د بالغو نارینه وو څخه د یوه کس هم (حقیقي او شرعي) پلار نه دی (نو د زید ﷺ هم پلار نه دی)، مګر د الله ﷻ رسول او د ټولو پیغمبرانو وروستنی پیغمبر دی. او الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی (په هر مناسب کار باندې پوهېږي).

ارتباطونه او شان نزول

۱_ دا ایتونه د وړاندېنیو ایتونو سره زښت ډېر ارتباطونه لري خو لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: وړاندې په [الأحزاب:۴] ایت کښې الله ﷻ ارشاد فرمایلی وه چې د زوی په نامه سره بللی شوی کس حقیقي او شرعي زوی نه جوړېږي، په دې ایتونو کښې د هغه صحابي (زید ﷺ) قیصې ته اشاره شوې ده کوم چې نبي کریم ﷺ د خپل ځان دپاره په زویتوب سره نیولی وه خو حقیقي او شرعي زوی یې ونه ګرځېد.

ب: وړاندې أمهات المؤمنین ته اختیار ورکړی شوی وه او دلته هغه حکم ته اشاره کېږي په کوم کښې چې څوک د اختیار او غوره کولو حق نه لري.

ج: په وړاندې متصل ایت کښې د مؤمنانو لسو صفاتو ته اشاره شوې وه او دلته یې د یوولسم صفت بیان نازل شوی دی چې دوی د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ د غوره کړی شوي کار په خلاف بل کار نه غوره کوي.

۲_ اما د دغو ایتونو د اولني ایت په شان نزول کښې متعدد صورتونه روایت شوي دي[۱] او په نورو ایتونو کښې د همدغه ایت موضوع تعقیبه شوې ده، خو مونږ د دوه وو روایتونو په ذکر باندې اکتفاء کوو چې دواړه د زید بن حارثه ﷺ پورې ارتباط لري، هغه دا:

الف: یو ځل نبي کریم ﷺ خوښه او غوره کړه چې د خپل ازاد کړی شوي صحابي (زید ﷺ) دپاره خپله د ترور لور (زینب بنت جحش رضی الله عنها) په نکاح واخلي، خو دغه وړاندیز نه نوموړې زینب رضی الله عنها خوښ کړ او نه یې د هغې ورور (عبد الله ﷺ) راضي شو، ځکه چې زید ﷺ د غلامۍ دوره تېره کړې وه او دوی خپل سیال نه ګاڼه. نو الله ﷻ ذکر شوی اولنی ایت شریف نازل کړ، چې په نتیجه کښې وربانديې خور او ورور دواړه راضي شوه.

ب: یوه ورځې یوې ښځې _چې أم کلثوم نومېده_ نبي کریم ﷺ ته خپل ځان وباښه، خو نبي کریم ﷺ اراده وکړه چې زید بن حارثه رضی الله عنه ته یې په نکاح کړي، خو دا کار نه د نوموړې ښځې خوښ شو او نه یې ورباندې ورور راضي شو، چې مونږ خو د نبي کریم ﷺ سره خپلوي غوښتله نه د یوه ازاد کړی شوي غلام سره.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۴۸۹؛ تفسیر البغوي ج۳ ص۵۴۰؛ المحرر الوجیز ج۱۳ ص۲۵

نو ذکر شوی ایت شریف نازل شو او دوی دواړه (خور او ورور) د زید بن حارثه ﷺ په نکاح باندې راضي شوه.

تبصره

۳_ مونږ ته داسې برېښي _والله ﷻ أعلم_ چې د ایت شریف دپاره به لومړنی ایت اصلي شان نزول وي چې د زینب رضي الله عنها نکاح ورباندې صورت ونیوه، خو بیا چې کله نوموړي صحابي ﷺ زینب رضي الله عنها ته طلاق ورکړ او هغه په أمهات المؤمنین کښې شامله شوه نو بیا به دوهم روایت د زید ﷺ د بل واده په حیث صورت نیولی وي.

هو! دوهم روایت که څه هم اصلي شان نزول نه دی خو د ایت شریف دپاره مصداق دی، او سلفو صالحینو خو په مصداق باندې هم د شان نزول اطلاق کاوه[۱].

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! په دې مقام کښې په خپل أمت باندې لاندې مطالب قرائت کړه:

۱_ د کاملو مؤمنانو د صفاتو څخه دا هم ده چې دوی په هغه کار کښې د خپلې خوښې څخه تېرېږي په کوم کښې چې د شریعت فیصله صادره شوې وي، نو د همدې کبله هیڅ مؤمن او هیڅ مؤمنې ته مناسب نه دي چې خپلې خوښې پسې وګرځي، البته په هغه کار کښې کوم چې د الله ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبر ﷺ په فیصلې صورت نیولی وي.

دوی په دغسې کار کښې سمدستې د خپلو کارونو د خوښولو څخه تېرېږي او د نوموړي فیصلې پیروي کوي، او دا ځکه چې د خلاف په صورت کښې دوی عاصیان او خلافکاران ګرځي. او هرڅوک چې د الله ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبر ﷺ څخه عصیان او نافرماني وکړي نو یقیناً هغه بې لارې شو او سمه لاره یې ورکه کړه، چې بې لارې کېدل یې پوره څرګند دي او هیڅ شک پکښې نشته.

۲_ ای پیغمبره! ته هغه وخت هم دریه زړه کړه چې تا هغه کس ته وویلې په کوم باندې چې الله ﷻ په اسلام سره انعام کړی وه چې د کفر د تیارو څخه یې راویستلی او په اسلام یې مشرف کړی وه، او په کوم باندې چې تا هم احسان کړی وه چې د مریتوب څخه دې ازاد کړی وه او حریت دې وربښلی وه. البته هغه وخت چې کله نوموړي تاته خپلې مېرمنې ته د طلاق ورکولو د ارادې اطلاع درکړه نو تا ورته وویلې چې: خپله ښځه په نکاح کښې وساته او طلاق مه ورکوه او د الله ﷻ څخه ودار شه.

۳_ ای پیغمبره! تا دغه خبره په داسې حال کښې کوله چې په زړه کښې دې هغه خبره پټه کړې وه د کومې چې الله ﷻ ښکاره کوونکی وه او تاته معلومه وه چې دغه خبره هرومرو تحقق موندونکې ده.

تاته په کار وه چې د ذکرې اطلاع په وخت کښې تا په دغې اطلاع باندې زید بن حارثه ﷺ خبر کړی وی، نو په دې تقدیر به ستا باطن د ظاهر سره نه وی مخالف شوی وی.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسير المنار ج۹ ص۶۴۲

تا خو ذکره شوي کړنلاره د دې کبله خوښه کړې وه چې ته د خلکو څخه ډارېدلې او د همدوی څخه دې حيا کوله حال دا چې الله ﷻ د هر ښه مستحق دی چې ته ترې وډار شې او حيا ترې وکړې.

۴ـ نو بيا هغه وخت هم درپه زړه کړه چې کله زيد (ذکر شوي منعم عليه) د خپلې ميرمنې څخه خپل احتياج پوره کړ او رابطه يې ورسره په طلاق او د عدت په تېرېدلو وشکوله، همدغه مېرمن مونږ تاته په نکاح باندې درکړه او هغه کار مو څرګند کړ، د کوم چې مونږ څرګندوونکي وو او کوم چې تا په خپل زړه کښې پټ ساتلی وه.

۵ـ ای پيغمبره! مونږ ذکر شوی کار د دې دپاره وکړ ترڅو په آينده کښې په مؤمنانو باندې څه تنګوالې صورت ونه نيسي او د حرج سره مخامخ نه شي، البته په دې کښې چې: څوک د هغه چا ښځه د طلاق او عدت څخه وروسته په نکاح واخلي کوم ته يې چې د خپل زوی لقب ورکړی وي حال دا چې په واقع کښې يې زوی نه وي.

ترڅو د جاهليت دغه مزخرف رواج د هر چا څخه وراندې همدا ستا په ذريعه د منځه لاړ شي، چې د قيامت تر ورځې پورې د ټولو مؤمنانو دپاره يو بنياد کېښودلی شي او هيچاته په دغه کار کښې د ملامتۍ ګوته ونه نيوله شي.

دا د الله ﷻ کار وه او د ده ﷻ چې هر کار ته اراده وشي هغه کړی شوی وي، د هغه مخنيوی هيڅوک او هيڅ شی نه شي کولی.

۶ـ بايد ټول خلک په دې پوه شي چې د الله ﷻ په پيغمبر ﷺ باندې د هغه کار په اجراء کولو کښې هيڅ حرج او تنګي نشته او نه ورته څوک د ملامتۍ ګوته نيولی شي، کوم چې الله ﷻ يوازې د هغه دپاره فرض کړی او مقرر کړی وي، چې دا کار به ضرور کوي. يا په بل عبارت: د زينب رضي الله عنها په نکاح کولو کښې په نبي کريم ﷺ باندې هيڅوک د اعتراض کولو حق نه لري ځکه چې د الله ﷻ د پلوه ورباندې دغه نکاح فرض شوې وه او د فرض په اداء کولو کښې هيڅ اعتراض نشته.

د الله ﷻ د پلوه په پخوانيو پيغمبرانو کښې دا طريقه تېره شوې ده چې کله-کله د ځينو احکامو په هکله هغوی ته اختصاص ورکول کېده؛ او د الله ﷻ هر يو کار په دقيقه توګه ټاکلی شوی او مقرر کړی شوی دی چې هيڅوک تغير نه شي ورکولی، او نه د منافقانو په اعتراضاتو باندې بدلون قبلوي.

۷ـ ای پيغمبره! پخواني پيغمبران هغه کسان وه چې په اختصاصي احکامو باندې به يې په څرګنده توګه عمل کاوه خو د دې سره-سره د الله ﷻ پيغامونه به يې خلکو ته رسول او د همده ﷻ څخه به ډارېدل. نو د الله ﷻ څخه په غير به د هيچا څخه نه ډارېدل او په اختصاصي احکامو باندې به يې عمل کاوه.

نو تاته هم په کار دي چې په اختصاصي ارشاداتو باندې عمل وکړې او په هيڅ ډول سره د چا څخه ونه ډار شې، او دا ځکه چې الله ﷻ کافي دی چې ستا نصرت وکړي او د اعتراض کوونکو سره په خپل وخت محاسبه وکړي.

۸ـ ای خلکو! تاسو پوه شئ چې په محمد ﷺ باندې هيڅوک د زينب رضي الله عنها په نکاح کولو کښې

د اعتراض حق نه لري او دا ځکه چې:

الف: نبي كريم ﷺ ستاسو څخه د هيڅ سړي پلار نه دی. يا په بل عبارت: د ده ﷺ زامن دومره وخت ژوندي نه دي پاتې شوي چې د مکلفيت وخت ته ورسېږي او د رجل (سړي) اطلاق ورباندې وشي لکه څنګه چې په زيد ﷺ باندې د رجل اطلاق کېږي.

ب: مګر نبي کريم ﷺ د الله ﷻ د پلوه د پيغمبر ﷺ په صفت استولی شوی دی، او د پيغمبر دا مکلفيت وي چې الهي ارشادات خلکو ته ورسوي او په ډاګه ورباندې عمل وکړي، نو د بي بي زينب رضي الله عنها نکاح کول هم د ده ﷺ د مکلفيتونو څخه يو مکلفيت وه ترڅو د جاهليت د زمانې د بد عادت او رواج جرړې وباسي.

ج: که نبي کريم ﷺ د دغه بد رواج مخنيوی ونه کړي نو بل څوک دی چې مخه يې ونيسي؟ که بالفرض نبي کريم ﷺ وروستني پيغمبر نه وی او بل پيغمبر هم د ده ﷺ په تعقيب راروان وی نو د دغه بد رواج مخنيوی به د هغه پورې تړل شوی وی. خو د ده ﷺ څخه وروسته بل پيغمبر نشته، نو که همدی ﷺ د بدو رواجونو مخنيوی ونه کړي نو د قيامت تر ورځې پورې به باقي پاتې شي.

د: لنډه دا چې الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی، او هر کار په مناسب وخت کښې إجراء کوي، نو د ذکر شوي بد رواج د مخنيوي همدا وخت وه او بس.

توضيحات

۱ـ په ﴿ أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ﴾ کښې د ﴿ ٱلْخِيَرَةُ ﴾ کلمه مونږ د الله ﷻ په توفيق د [القصص:۶۸] ايت لاندې ښه شرحه کړې ده چې دوه معناوې لري، چې يوه د إرادې سره مرادفه ده، او بله معنیٰ يې ترجيح او تفضيل دی. خو په دې مقام کښې وزباندې وراضافه کوو چې دغه کلمه مصدر ده او د اختيار (غوره کولو) معنی ورکوي. يعنې هيڅ مؤمن سړي او مؤمنې ښځې ته مناسب نه دي چې دوی خپلو غوښتنو ته د شريعت په غوښتنو باندې ترجيح ورکړي.

همدې مضمون ته الله ﷻ په [النساء:۶۵] ايت کښې اشاره کړې ده.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: په ذکر شوي عبارت کښې د "هُمْ، هُمْ" دوه د جمعيت مذکر ضميرونه څه شي ته راجع دي؟

مونږ وايو چې: دغه دواړه ضميرونه د تغليب په ملحوظ "مُؤْمِنٍ، مُؤْمِنَةٍ" ته راجع دي، که څه هم دغه مرجع مثنی ده خو د نفي په سياق کښې واقع ده چې عموم يې ترې استفاده کړی دی او د عموم سره خو جمعيت ملګری وي، نو د ذکرو شوو دواړو ضميرونو سره يې تطابق حاصل شو.

زيد بن حارثه ﷺ څوک وه؟

۳ـ په ﴿ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِىٓ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ ﴾ الآية کښې د "الَّذِي" د کلمې څخه زيد بن حارثه ﷺ

مراد دی[۱]، نو د دې دپاره چې د دې مقام مطالب ښه پوره واضحه شي، مونږ د نوموړي صحابي ﷺ څه لنډ سوانح ليکو هغه دا چې[۲]:

الف: د جاهليت په زمانه کښې يوې عربي قبيلې په بلې عربي قبيلې چپاو وروړی وه ـ لکه چې په هغه وخت کښې همدا عادت وه ـ او د مغلوبې قبيلې څخه يې بنديان په ظلم سره بيولي وه، د دغو بنديانو د جملې څخه زيد بن حارثه ﷺ هم وه.

ب: غالبې قبيلې نوموړی زيد ﷺ د عکاظ په بازار کښې د بي بي خديجه الکبرى په وراره باندې د غلام په نامه خرڅ کړ، چې د خپلې ترور دپاره يې خريداري کړی وه، او عمر يې په دغه وخت کښې فقط اته کالو ته رسيده.

ج: کله چې نبي کريم ﷺ خديجه الکبرى په نکاح کړه او د مؤمنانو دپاره مور وګرځېدله، هغې خپل غلام (زيد ﷺ) نبي کريم ﷺ ته وبانښه.

د: د زيد ﷺ خپلوان خبر شوه چې هغه په مکه معظمه کښې اوسېږي او د غلام په حيث هلته پلورل شوی دی، نو پلار او تره يې ورغله او د نبي کريم ﷺ سره يې لاندې سوال جواب وکړ:

پلار او تره: مونږ خبر شوي ياستو چې زيد ستا غلام دی، نو مونږ به فديه درکړو هيله ده هغه په مونږ باندې وسپارې چې د خپله خانه سره يې بوځو.

نبي کريم ﷺ: زه ستاسو څخه فديه نه غواړم پرته د فديې اخستلو به يې درسره ولېږم، خو په دې شرط چې نوموړی ستاسو سره په تللو راضي وي.

پلار او تره: ډېره ښه ده د زيد څخه دې پوښتنه وکړی شي.

نبي کريم ﷺ: ای زيده! دغه دواړه کسان پېژني؟

هغه جواب ورکړ چې: هو! دغه مې پلار دی او هغه مې تره دی.

بيا نبي کريم ﷺ نوموړی مخاطب کړ چې اوس نو ستا خوښه چې زما سره پاتې کېږې او که د خپل پلار او تره سره خپل وطن ته ځې. سمدستي زيد د نبي کريم ﷺ سره پاتې کېدل خوښ کړه، او ويې ويل چې: «يَا رَسُولَ اللهِ! وَاللهِ لَا أَخْتَارُ عَلَيْكَ أَحَدًا»[۳] يعني ای د الله ﷻ پيغمبره! په الله ﷻ مې دې سوګند وي چې زه به په تا باندې هيڅاته غوره والی نه ورکوم!.

نبي کريم ﷺ: «أَشْهَدُوا أَنَّ زَيْدًا ابْنِي يَرِثُنِي وَأَرِثُهُ»[۴] يعني ای خلکو! تاسو شاهدان اوسئ چې زيد زما زوی دی (ما په زوی توب سره ونيوه) چې زه به د ده څخه مېراث وړم او دی به زما څخه مېراث وړي (زما د پلوه ازاد او حُر دی).

نو پلار او تره يې ډېر خوشاله شوه او بېرته خپل وطن ته ستانه شوه.

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۱۱۰۴؛ تفسير ابي السعود ج۷ ص۱۰۵

(۲) الدر المنثور ج۶ ص؛ الإصابة في تميز الصحابة ج۱ ص۵۶۳

(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۲۲۱

(۴) الإصابة في تميز الصحابة ج۱ ص۵۶۳

هـ: د همدغه وخت څخه وروسته به نوموړی د زید بن محمد په نامه بلل کېده، آن تر هغه وخت پورې چې [الأحزاب: ۵] ایت نازل شو نو بیا یې بېرته خپل اصلي پلار ته انتساب صورت ونیو، چې د زید بن حارثه په نامه یاد شو او بس.

و: په قرآن کریم کښې د بل یوه صحابي هم په صراحت نوم نه دی ذکر شوی، یوازې زید بن حارثه ﷜ دی چې په [الأحزاب: ۳۷] ایت کښې یې نوم نازل شوی او دا لوی افتخار یې په برخه شوی دی.

شاید چې دا ویاړ به د هغه ویاړ په بدل کښې ورکړی شوی وي کوم چې د نوموړي څخه واخستل شو او د "ابن محمد" نوم تري ممنوع وګرځولی شو.

ز: کله چې زید ﷜ زلمی شو نو نبي کریم ﷺ ورته "أم أیمن ﵄" په نکاح کړه چې أسامه بن زید ﷜ د همدې بي بي زوی دی، او بیا یې ورته خپله د ترور لور (زینب ﵄) په نکاح کړه چې:

ح: په مدینه منوره کښې نبي کریم ﷺ د خپلې ترور لور (زینب ﵄) د نکاح غوښتنه وکړه، نو زینب بي بي او د دې کورنۍ ډېره خوشاله شوه چې دا مطالبه نبي کریم ﷺ د خپل خان دپاره کړې ده. خو کله چې هغوی پوه شوه چې دغې مطالبې د زید بن حارثه ﷜ دپاره صورت نیولی دی نو پخپله زینب ﵄ او ورور بې (عبدالله) د نوموړي د قبول څخه انکاري شوه، نو الله ﷻ ایت شریف نازل کړ چې: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ﴾ الآیة، سمدستي دواړو دغه مطالبه قبوله کړه.

ي: د نکاح څخه وروسته د زید ﷜ او د زینب ﵄ ګوزاره خرابه شوه او زید ﷜ یې د طلاق اراده وکړه، چې تفصیل یې په ایت شریف کښې نازل شوی دی.

یا: عائشې ﵄ د زید بن حارثه ﷜ په هکله ویلي دي چې: «مَا بَعَثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ زَيْدَ بْنَ حَارِثَةَ فِي جَيْشٍ قَطُّ إِلَّا أَمَّرَهُ عَلَيْهِمْ وَلَوْ بَقِيَ بَعْدَهُ اسْتَخْلَفَهُ»[1] یعني: نبي کریم ﷺ زید بن حارثه ﷜ (د غازیانو) په هیڅ لښکر کښې نه دی استولی مګر په لښکر باندې به یې د امیر په حیث استاوه، او که بالفرض نوموړی صحابي ﷜ د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته ژوندی پاتې وی نو هرومرو به یې خپل خلیفه ګرځولی وی.

یب: نوموړی صحابي ﷜ د موته په غزا کښې شهید شو[2]. إنا لله وإنا إليه راجعون

څو پوښتنې او د هغو جوابونه

۴- په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف: که څوک وایي چې په ﴿وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ﴾ کښې د "ما" کلمه د څه شي څخه عبارت ده. یا په بل عبارت: هغه څه شی وه د کوم چې الله ﷻ څرګندوونکی وه او نبي کریم ﷺ به خپل مبارک زړه کښې پټ ساتلی وه؟

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج ۱ ص۵۷
(۲) الإصابة في تمییز الصحابة ج۱ ص۵۶۳

مونږ وايو چې: نوموړی شی د بي بي زينب رضي الله عنها د نکاح خبر وه(۱) چې الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ ته وحې کړې وه چې دا کار کېدونکی او څرګندېدونکی دی ترڅو د جاهليت بد رواج د منځه يووړل شي. خو د دغې وحې سره-سره ـ کله چې زيد رضي الله عنه نبي کريم ﷺ ته د نوموړې زينب رضي الله عنها څخه شکايت وکړ چې زما اطاعت نه کوي او زه غواړم چې طلاق ورکړم ـ نبي کريم ﷺ ورته وويلې چې: ﴿ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ ﴾ يعنې خپلې مېرمن (زينب رضي الله عنها) ته طلاق مه ورکوه (په خپله نکاح کښې يې بنده وساته) او د الله ﷻ څخه وډار شه.

ب: که څوک وايي چې: ځينې مفسرين کرام وايي چې ذکر شوی پټ ساتلی شوی شی زينب رضي الله عنها ته د نبي کريم ﷺ د زړه ميلان وه(۲) چې په طبعي توګه يې صورت ونيوه البته کله چې دغه بي بي رضي الله عنها د ده ﷺ د نظر لاندې واقع شوه. نو پوښتنه دا ده چې تاسو دغه تفسير په څه دليل خوښ نه کړ؟

مونږ وايو چې: دغه تفسير مونږ د لاندې وجوهو د کبله خوښ نه کړ:

اول: دا تفسير د يو پلوه د نبي کريم ﷺ د عالي شان سره چندان تناسب نه لري، او د بله پلوه نه په کوم حديث باندې په اثبات رسېدلی دی او نه د ايتونو د اشاراتو څخه څرګندېږي.

په دې باندې علاوه عقل يې هم نه شي منلی او دا ځکه چې:

دوهم: ذکره شوې زينب رضي الله عنها د نبي کريم ﷺ د ترور لور وه او د همده ﷺ د نظر لاندې لويه شوې وه، که بالفرض د ده ﷺ زړه ورته ميلان کولی نو په پېغلتوب کښې به يې په نکاح اخستې وی. حال دا چې نوموړې زينب رضي الله عنها او د هغې ورور (عبد الله رضي الله عنه) د نکاح د مطالبې په وخت کښې ډېر خوشاله شوه چې دغه مطالبه نبي کريم ﷺ د خپل ځان دپاره کړې ده. لکه چې پوره وضاحت يې د الله ﷻ په توفيق وړاندې په درېمه توضيح کښې تېر شو.

ج: که څوک رايي: کوم تفسير چې تاسو غوره کړی دی، د هغه د ثبوت وجې کومې-کومې دي؟

مونږ وايو چې: زمونږ د غوره کړی شوي تفسير د اثبات د وجوهو څخه لاندې وجې ولولئ:

اول: د ﴿ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ ﴾ د جملې څخه د اشارې په توګه معلومېږي چې الله ﷻ د هغه شي د څرګندولو وعده کړې وه کوم چې نبي کريم ﷺ په خپل مبارک زړه کښې ساتلی وه. خو الله ﷻ په خپله وعده وفاء وکړه او د ﴿ زَوَّجْنَاكَهَا ﴾ جمله يې نازله کړه او څرګنده يې کړه چې زينب په أمهات المؤمنين کښې شامله وګرځوله شوه.

که بالفرض پټ ساتلی شوی شی د همدغې نکاح خبر نه وی نو الله ﷻ به په خپله وعده وفا نه وی کړې او کوم شی چې نبي کريم ﷺ پټ ساتلی وه هغه به الله ﷻ هم پټ ساتلی وی (او دا ځکه چې په دغه ارتباط خو الله ﷻ د هغې د نکاح څخه په غير بل شی نه دی څرګند کړی).

دوهم: په دې باندې علاوه ذکره شوې جمله په دې هم دلالت کوي چې د زينب رضي الله عنها د نکاح

(۱) اللباب في علوم الكتاب ج۱۵ ص۵۵۴؛ تفسير القاسمي ج۱۳ ص۲۶۸
(۲) تفسير البغوي ج۳ ص۵۳۱

عقد خو صرف زمونږ د پلوه صورت نیولی دی. تا خو څه اراده نه درلوده او نه دې ورته میلان کړی وه چې تاته څه ملامتیه متوجه شوي وي.

دریم: د ﴿ وَتَخْشَى ٱلنَّاسَ ﴾ جمله هم په همدې مطلب باندې دلالت کوي، او دا خکه چې نبي کریم ﷺ د نکاح په صورت کښې د منافقانو د پروپاګند څخه ډارېده، که بالفرض پټ ساتلی شوی شی د زړه میلان وی نو د خلکو (منافقانو) څخه به نه وی ډار شوی خکه چې د زړه په میلان باندې خو د یو پلوه څوک خبرېږي نه، چې د پروپاګند زمینه ورته برابره شي، او د بله پلوه په دغه میلان باندې چاته د ملامتې ګوته نه نیوله کېږي چې هیڅوک د خپل زړه د تصوراتو ساحه نه شي محدودولی.

څلورم: بالآخره الله ﷻ د ذکر شوي عقد په سبب باندې صراحت کړی دی چې: ﴿ لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ ﴾ الآية. یعنې دغه کار ستا د قلبي میلان د کبله صورت نه دی نیولی بلکې په دغه کار (عقد) کښې د بد رواج مخنیوی او د مؤمنانو څخه د حرج پورته کول مطلب دي.

د: که څوک وایي چې: په دې مقام کښې نبي کریم ﷺ ته د عتاب آمیزه خطاب وجه څه ده؟ یا په بل عبارت: په دې مقام کښې د نبي کریم ﷺ څخه کوم نامناسب کار صورت نیولی وه؟

مونږ وایو چې: که څه هم ځینو مفسرینو کرامو[1] د عتاب آمیزه خطاب وجه دا ښودلې ده چې نبي کریم ﷺ زید بن حارثه رضی الله عنه ته په ﴿ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ ﴾ سره مشوره ورکړه، مناسبه دا وه چې یا چپ پاتې شوی وی او یا یې ورته ویلی وی چې: "انت وشانک" ته پوهېږې او کار دې.

مګر مونږ ته دغه مناسبه خبره په دې مقام کښې نامناسبه برېښي، دا خکه چې په دې تقدیر خو هغه شی پټ پاتې شو کوم چې نبي کریم ﷺ په مبارک زړه کښې پټ ساتلی وه او الله ﷻ یې څرګندول او په ډاګه ګرځول غوښتل چې په ﴿ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا ٱللَّهُ مُبْدِيهِ ﴾ کښې ورته اشاره شوې وه.

نو مونږ ته بهتره برېښي چې نبي کریم ﷺ ته مناسبه او بهتره دا وه چې په صراحت سره یې زید بن حارثه رضی الله عنه په وحې باندې خبر کړی وی چې الله ﷻ اراده کړې ده چې زینب رضی الله عنها په أمهات المؤمنین کښې شامله کړي او د جاهلیت رواج وړباندې د منځه یوسي.

همدا مطلب په راتلونکي ایت کښې د ﴿ يُبَلِّغُونَ رِسَٰلَٰتِ ٱللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُۥ ﴾ د جملو څخه هم د اشارې په توګه څرګندېږي، یعنې پخوانیو پیغمبرانو د خلکو د ډاره وحې نه ده پټه کړې او وخت په وخت یې ابلاغ کړې ده، نو تا ولې ابلاغ نه کړه؟.

د همدې کبله أم المؤمنین عائشه رضی الله عنها وایي چې: «لَوْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَاتِمًا شَيْئًا مِنَ الْوَحْيِ لَكَتَمَ هَذِهِ الْآيَةَ ﴿ وَإِذْ تَقُولُ ﴾ (الآية)»[2] یعنې که بالفرض نبي کریم ﷺ د وحې څخه د کوم شي پټوونکی وی نو هرومرو به یې همدغه ایت شریف پټ کړی وی (چې په ډېر شدید عتاب باندې مشتمل دی).

(۱) روح المعاني ج۲۲ ص۲۴؛ تفسير الكشاف ج۳ ص۵۴۱
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۱۱۰۳؛ جامع الترمذي ج۲ ص۱۵۶

ه: که څوک وايي چې: د څه حکمت په منظور د ﴿ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا ﴾ په جمله کښې د زید ﷺ په نامه باندې صراحت وکړی شو؟ ایا دا به بهتره نه وه چې د ایت شریف په اول سر کښې وربانديې صراحت شوی وی او د ﴿ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِىٓ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ ﴾ په عوض "وَإِذْ تَقُولُ لِزَيْدٍ" نازل شوی وی؟

مونږ وايو ـوالله ﷻ أعلم ـ چې: د ایت شریف په سر کښې زید ﷺ څکه د نامه په عوض په موصول (الذي) سره ذکر شو ترڅو د عتاب شدت ته اشاره وکړی شي هغه دا چې: زید بن حارثه ﷺ خو هغه سړی دی چې الله ﷻ پرې انعام کړی دی او قوي ایمان یې ورکړی دی او پخپله تا هم ورسره ښه غټ انعام کړی دی چې د مریتوب څخه دې ژغورلی دی، نو تاته مناسب وه چې په صراحت سره دې ورته وحې څرګنده کړې وی چې الله ﷻ خو دغسې اراده کړې ده ستا څنګه خوښه ده؟

نو که تا د ابراهیم ﷺ طریقه خپله کړې وی او په وحې باندې دې صراحت کړی وی نو هرومرو به زید بن حارثه ﷺ د اسماعیل ﷺ جواب خپل کړی وی چې: ﴿ ٱفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ﴾ [الصآفات:۱۰۲] یعنې هغه څه اجراء کړه په کوم باندې چې ته مامور ګرځېدلی یې.

نو کله چې نبي کریم ﷺ په خوله یوه خبره وکړه خو په زړه کښې یې بله خبره وه، نو دا کار یې خلاف الأولی او نه بهتر (غیر مناسب) کار وه، چې نبي کریم ﷺ ورته په خپلو احادیثو کښې هم اشارې کړې دي، چې یو مثال یې د عبد الله بن سعد بن ابي السرح قیصه ده کومه چې د الله ﷻ په توفیق د [الأنعام:۹۳] ایت لاندې تېره شوې ده، او بل مثال یې دا دی چې په یوه اوږده حدیث کښې نبي کریم ﷺ یوه صحابي ته وویلې: «إِنَّهُ لَيْسَ لِنَبِيٍّ أَنْ يُومِضَ»[1] یعنې هیڅ پیغمبر ته دا خبره نښته (ورسره مناسبه نه ده) چې په پټه چاته نرۍ اشاره وکړي، چې هله ژرشه دا کار وکړه، او خپل ځان وربانديې ناګاره کړي چې ما هیڅ اشاره نه ده کړې.

خو په یاد ولرئ! چې نبي کریم ﷺ ته امر نه وه شوی چې د زینب رضي الله عنها نکاح خلکو ته ابلاغ کړه، که بالفرض امر ورته شوی وی نو په هیڅ صورت کښې به یې په زړه کښې نه وی ساتلی.

او دا هم په یاد ولرئ چې د نبي کریم ﷺ د عالي شان سره د ظاهر او د باطن عدم تطابق غیر مناسب وه چې په باطن (ما في الضمیر) باندې یې اظهار ونه کړ او وربانديې غلی شو. که بالفرض المحال د باطن (ما في الضمیر) څخه یې انکار کړی وی او د هغه په خلاف یې څرګندونه کړې وی، نو په دې صورت کښې خو به د دروغو د عصیان مرتکب شوی وی. نو د ایت شریف مطلب دا دی چې تا خلاف الأولی کار وکړ، هسې نه چې تا عصیان وکړ.

و: که څوک وايي چې: ایا د پیغمبر ﷺ د عالي شان سره مناسبه وه چې د خلکو څخه وېرار شي لکه چې په ﴿ وَتَخْشَى ٱلنَّاسَ ﴾ کښې ورته اشاره شوې وه؟

مونږ وايو چې:

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۳۰۳

اول: د بشريت په لحاظ سره د غير الله څخه ډارېدل د نبوت د عصمت سره څه منافات نه لري، لکه چې موسی ﷺ د اژدها څخه ډار شوی وه [النمل: ۱۰].

دوهم: د نبي کريم ﷺ ډار په حقيقت کښې مؤمنانو ته راجع وه چې منافقان يې تېر نه باسي او کفر ته يې وانه روي، چې که دا پيغمبر په حقه پيغمبر وی نو د خپل بلل شوي زوی طلاقه شوې ښځه به يې په نکاح سره نه وی اخستې.

د همدې جواب يو نظير په يوه اوږده حديث شريف کښې ډېر ښه تمثيل شوی دی چې مونږ يې په لاندې ډول راخلاصه کوو:

نبي کريم ﷺ په جومات کښې معتکف وه، او أم المؤمنين (صفيه رضي الله عنها) د زيارت دپاره ورغله. کله چې بېرته کورته ستنه شوه نو نبي کريم ﷺ ورسره د جومات تر دروازې پورې روان شو، ترڅو هغه په اطمنان سره خپل کور ته ورسېږي. په همدغه وخت کښې د انصارو څخه دوه سړي په لاره تېرېدل او په نبي کريم ﷺ باندې يې سلام واچاوه، نبي کريم ﷺ د "وعليكم السلام" د ويلو څخه وروسته دغه دواړه سړي ودرول او ورته يې وويلې چې: دغه ښځه بل څوک نه ده صفيه (أم المؤمنين) ده.

ذکر شوي دواړه سړي وارخطا شوه او د "الله اكبرُ" او "سُبْحَانَ الله" په کلماتو باندې يې اوازونه پورته کړه چې: ای د الله رسوله! په بل چا نه ايا په تا باندې به هم څوک اتهام ولګوي؟!

نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «إِنَّ الشَّيْطَانَ يَبْلُغُ مِنَ الْإِنْسَانِ مَبْلَغَ الدَّمِ وَإِنِّي خَشِيتُ أَنْ يَقْذِفَ فِي قُلُوبِكُمَا شَيْئًا»[1] يعنې د انسان د بدن څخه شيطان د وينې د رسېدلو ځای ته رسېږي (د وينې غوندې يې په بدن کښې ګرځي) او يقيناً زه وډار شوم چې ستاسو دواړو په زړونو کښې به څه شي (شبه) واچوي (او تاسو به دواړه کافر وګرځي).

دريم: په دې مقام کښې د "تَخْشَى" کلمه د هغه "خَشْيَة" څخه اشتقاقه شوې ده کوم چې د ډار په معنی نه بلکې د حياء په معنی دی[2] يعنې ايا تا ته د خلکو څخه حياء او شرم درځي چې وواييې خپله طلاقه شوې إنګور يې په نکاح واخستله. ته به وايې چې دا ايت د [الأحزاب:۵۳] ايت يو نظير دی.

ز: که څوک وايي چې: په [الأحزاب:۵] ايت سره په ډاګه په اثبات ورسېده چې بللی شوی کس د هيچا زوی نه شي جوړېدلی، چې نه ورباندې توارث مرتبېږي او نه ورباندې د نکاح تحريم ترتب موندلی شي، نو د څه حکمت په بنياد دغه إلهي قطعي فرمان د نبي کريم ﷺ په لاس باندې عملي کړی هم شو، او يوازې د ذکر شوي ايت په نزول باندې اکتفاء ونه کړی شوه؟

مونږ وايو چې: الله ﷻ ته معلومه وه چې ذکر شوی جاهلي رواج د خلکو په زړونو کښې ژورې ريښې درلودې چې د محوه کولو دپاره يې ښه پوره قوت ته ضرورت وه، نو د همدې کبله الله ﷻ يوازې د قطعي ايت په نزول سره اکتفاء ونه کړه او نه يې د هغه تعميل د امت نورو افرادو ته پرېښود،

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۲۷۲، او ج۲ ص۱۰۶۲
(۲) تفسير القاسمي ج۱۳ ص۲۶۵

ې پخپله نبي کريم ﷺ یې د خلکو د اقتداء دپاره مکلف کړ چې ذکر شوی رواج په قول او عمل دواړو سره محوه او نابود کړي، والحمد لله ﷻ على ذلک.

ح. که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت وه چې بي بي زينب رضي الله عنها ته د هغې د عدت د تېرېدلو څخه وروسته نبي کريم ﷺ د هغې پخوانی مېړه (زيد بن حارثه رضي الله عنه) د مرکچي په حيث ورولېږه ترڅو د أمهات المؤمنين په ډله کښې شامله شي؟ «فَقَامَتْ إِلَى مَسْجِدِهَا وَنَزَلَ الْقُرْآنُ وَجَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَدَخَلَ عَلَيْهَا بِغَيْرِ إِذْنٍ»[۱] يعنې نو هغه خپل جومات ته د استخارې د لمانځه دپاره پورته شوه[۲] او د قرآن کريم دغه ايتونه نازل شوه په کومو کښې چې بحث روان دی، او بالآخره نبي کريم ﷺ د نوموړې بي بي کور ته بدون د اجازې څخه ورداخل شو (چې الله ﷻ ورته أم المؤمنين ګرځولې وه).

مونږ وايو -والله ﷻ أعلم- چې: شايد دغه ډول مرکچي لېږلو به د لاندې حکمتونو په بنياد صورت نيولی وي:

اول: ترڅو د معاندينو د اعتراض مخه بنده کړي چې زيد رضي الله عنه به د زينب رضي الله عنها په طلاقولو باندې مجبور کړی شوی وي، نو کله يې چې پخپله د هغې ريباري وکړه نو دا خيال څوک نه شي کولی.

دوهم: ترڅو د زيد رضي الله عنه او زينب رضي الله عنها ترمنځ هغه زړه بداوی د منځه يوړلی شي کوم چې د دوی دواړو ترمنځ د طلاق سبب ګرځېدلی وه.

ط. که څوک وايي چې: په ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا﴾ کښې د ﴿وَطَرًا﴾ کلمه د څه شي دپاره وضعه شوې ده؟

مونږ وايو چې: دغه کلمه اصلاً د مهم حاجت او اړتيا دپاره وضعه شوې ده[۳]، خو په دې مقام کښې د طلاق څخه کنايه ده[۴] يعنې کله چې زيد رضي الله عنه د بي بي زينب رضي الله عنها څخه خپله اړتيا پوره کړه او اضافه يې ورته حاجت نه درلود، چې طلاق يې ورکړ او عدت يې تېر شو.

ي: که څوک وايي چې: الله ﷻ د بي بي زينب رضي الله عنها د تزويج نسبت په ﴿زَوَّجْنَٰكَهَا﴾ کښې خپل اقدس خان ته کړی دی، نو دغه تزويج د بشري تزويجونو څخه څه فرق درلود؟

مونږ وايو چې: دغه تزويج لاندې فرقونه درلوده[۵]:

اول: دلته ايجاب او قبول ته حاجت پاتې نه شو.

دوهم: دلته شاهدانو ته اړتيا نه وه.

دريم: دلته د مهر تاکل صورت ونه نيوه

د همدې کبله به أم المؤمنين (زينب رضي الله عنها) په نورو أمهات المؤمنين باندې افتخار کاوه چې:

---

(۱) صحيح مسلم ج۱ ص ۴۶۱

(۲) د استخارې په اړه لږ څه زيات بيان د [القصص ۶۸] ايت لاندې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ

(۳) لسان العرب ج۵ ص ۲۸۵، مفردات الراغب ص ۵۶۳

(۴) روح المعاني ج۲۲ ص ۲۵

(۵) تفسير القرطبي ج۱۴ ص ۱۹۳، تفسير ابن كثير ج۳ ص ۵۰۰

«زَوَّجَكُنَّ أَهَالِيكُنَّ وَزَوَّجَنِي اللهُ مِنْ فَوْقِ سَبْعِ سَمٰوَاتٍ»[۱] یعني تاسو خپلو اقاربو (ولیانو) نبي کریم ﷺ ته په نکاح ورکړې یاست، او زه د اوو اسمانونو دپاسه الله ﷻ په نکاح باندې ورکړې یم.

یا: ایا د أم المؤمنین (زینب رضی الله عنها) ولیمه د نورو أمهات المؤمنین په ولیمو باندې دپاسه وه؟

مونږ وایو چې: هو! په همدې هکله انس ﷺ وایي چې: «مَا أَوْلَمَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى شَيْءٍ مِنْ نِسَائِهِ مَا أَوْلَمَ عَلَى زَيْنَبَ أَوْلَمَ بِشَاةٍ»[۲] یعني نبي کریم ﷺ د خپلو مېرمنو څخه په یوې باندې هم هومره ولیمه نه ده کړې څومره یې چې د زینب رضی الله عنها په نکاح باندې کړې ده، چې د دغې بي بي په واده کښې یې په ګډه (پسه) سره ولیمه وکړه (او خلکو ته یې غوښې او ډوډۍ ورکړې، چې په نتیجه کښې د حجاب ایت هم نازل شو چې په [الأحزاب:۵۳] کښې ورته اشاره شوې ده).

غوره تفسیر

۵ـ د ﴿ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا ﴾ په تفسیر کښې مفسرینو کرامو متعدد طرزونه اختیار کړي دي[۳] خو کوم تفسیر چې مونږ ته غوره او د مقام سره ښه مناسب ښکاره شوی دی هغه په لاندې نکاتو ولاړ دی:

الف: د ﴿ أَمْر ﴾ کلمه د کار معنی ورکوي چې په "أُمُور" سره جمعه کېږي.

ب: که څه هم د "قَدَر" کلمه په تاکلي کَم او کَیف سره د شیانو موجودولو دپاره وضعه شوې ده، خو دلته ترې د قضاء معنی مراده ده چې د الله ﷻ د ازلي إرادې او ازلي فیصلې څخه عبارت ده.

ج: د "قَدَر" کلمې سره د جَر توري (لکه "ب" یا "عَن") په لحاظ کښې شته.

د: د "مَقْدُور" کلمه د "قَدَر" دپاره تاکید واقع شوې ده لکه څنګه چې د "ظِلّ" دپاره د "ظَلِيْل" کلمه په تاکید باندې دلالت کوي.

نو د ذکرو شوو نکاتو په ملحوظ یې د معنی حاصل داسې راځېږي چې: د الله ﷻ هر یو کار د ازلي ارادې او ازلي فیصلې په اثر صورت نیسي، چې دا داسې کلکه فیصله ده چې هیڅوک یې د إجراء کولو په وړاندې خنډ نه شي جوړېدلی او نه یې څوک مخه نیولی شي.

څو مهم ټکي

۶ـ په ﴿ مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ ﴾ الآیة کښې لاندې اتو مهمو ټکو ته توجه وکړئ:

الف: د "رِجَال" کلمه د "رَجُل" جمعه ده چې د بالغ نارینه دپاره وضعه شوې ده، او د "كُمْ" کلمې ته یې اضافت موندلی دی

ب: د "كُمْ" په کلمې سره ټول انسانان (نارینه او ښځینه) مخاطب کړی شوي دي.

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۱۱۰۴

(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۷۷۷

(۳) روح المعاني ج۲۲ ص۲۷، المحرر الوجيز ج۱۳ ص۷۹

نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې: ای انسانانو! محمد ﷺ ستاسو د نارینه وو بالغو اشخاصو څخه د یوه کس نارینه هم پلار نه دی، البته داسې پلار چې شرعي احکام ورباندې ترتب مونده کړي، او پوره واضحه ده چې زید بن حارثه ﷜ هم ستاسو د بالغو نارینه وو څخه یو کس دی.

یا په بل عبارت: محمد ﷺ هېڅ بالغ نارینه اولاد نه لري، نو دغه اعتراض څومره بې ځایه دی چې محمد ﷺ خپله انګور (د زید بن حارثه ﷜ مطلقه) په نکاح کړه حال دا چې دا کار د ده ﷺ په خپل شریعت کښې جواز نه لري.

د نبي کریم ﷺ اولادونه

ج: نبي کریم ﷺ د مسلمانانو د بالغو زنانه وو څخه د څلور تنو پلار وه چې څلور واړه د خدیجه الکبری رضي الله عنها څخه وې، چې نومونه یې دا دي: زینب، رُقیه، اُم کلثوم، فاطمه رضي الله عنهن.

یوازې فاطمه رضي الله عنها د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته وفاته شوه او نورې درېواړه د نبي کریم ﷺ په ژوند کښې وفاتې شوې وې.

همدارنګه نبي کریم ﷺ د بي بي خدیجه الکبری څخه درې زامن درلوده چې درېواړه په مکه معظمه کښې د ماشومتوب په حال کښې وفات شوي وه، چې نومونه یې دا دي: القاسم، الطيب، الطاهر. یو بل څلورم زوی یې په مدینه منوره کښې د اُم المؤمنین ماریه القبطیه رضي الله عنها څخه وه او ابراهیم نومېده، چې دا هم په ماشومتوب کښې وفات شوی دی[1].

یادونه

د: عبد الله بن ابي اوفی ﷜ وایي چې ما د نبي کریم ﷺ د "ابراهیم" په نامه زوی لیدلی وه چې په ماشومتوب کښې وفات شو: «وَلَوْ قُضِيَ أَنْ يَكُونَ بَعْدَ مُحَمَّدٍ ﷺ نَبِيٌّ لَعَاشَ ابْنُهُ وَلَكِنْ لا نَبِيَّ بَعْدَهُ»[2]

یعنې که بالفرض د الله ﷻ په نزد فیصله وی چې د نبي کریم ﷺ وروسته دې بل پیغمبر وی نو زوی به یې ژوندی پاتې شوی وی، مګر د ده ﷺ څخه وروسته بل پیغمبر نشته نو زوی یې هم د ماشومتوب په حال کښې وفات شو.

سوال جواب

هـ: که څوک وایي چې: د وړاندېنې کلام څخه د کوم توهم د پیدا کېدلو امکان وه چې په ﴿وَلَٰكِن رَّسُولَ ٱللَّهِ﴾ کښې یې د ﴿وَلَٰكِن﴾ په کلمې سره مخه ونیوله شوه؟

مونږ وایو چې: دغه کلمه ـ والله ﷻ أعلم ـ د دې دپاره نازله شوه چې څوک د پلارولۍ د سلب سره د توقیر او تعظیم سلب ضمیمه نه کړي. نو حاصل یې داسې کېږي چې: نبي کریم ﷺ خو د بالغو نارینه وو دپاره مطلقًا حقیقي او شرعي پلار نه دی مګر معنوي پلار خو دی چې د الله ﷻ د پلوه د

---

(۱) تفسیر المراغي ج۲۲ ص۱۷؛ تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۴۹۲؛ تفسیر القرطبي ج۱۴ ص۲۴۱

(۲) سنن ابن ماجه ص۱۰۸

پیغمبر په حیث رااستولی شوی دی او تعظیم او توقیر یې په ټول امت باندې واجب او لازم دی.

خاتم څه معنی؟

و: په ﴿ وَخَاتَمَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ ﴾ کښې د "خاتَم" کلمه هغې آلې ته وضعه شوې ده په کومه باندې چې مُهر وهلی کیږي[1] یا په بل عبارت: دا هغه فلزي ګوته ده چې د غمي په ځای پکښې مُهر نقش شوی وي، او کله چې د مکتوب په آخر کښې ووهلی شي نو معنی یې دا وي چې دغه مکتوب په همدغه ځای ختم او تمام شو، د نور څه زیاتول پکښې امکان نه لري.

په دې مقام کښې د ذکرې شوې کلمې څخه "آخر" مراد دی. یعنې نبي کریم ﷺ د ټولو پیغمبرانو وروستنی پیغمبر دی چې د ده ﷺ څخه وروسته بل پیغمبر نشته.

همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ په یوه حدیث شریف کښې اشاره کړې ده چې: «إِنَّ مَثَلِي وَمَثَلَ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ إِلَّا مَوْضِعَ لَبِنَةٍ مِنْ زَاوِيَةٍ فَجَعَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ وَيَتَعَجَّبُونَ لَهُ وَيَقُولُونَ هَلَّا وُضِعَتْ هَذِهِ اللَّبِنَةُ فَأَنَا اللَّبِنَةُ وَأَنَا خَاتِمُ النَّبِيِّينَ»[2] یعنې زما مثال او زما څخه وړاندې د تېرو شوو پیغمبرانو مثال داسې دی لکه چې یوه سړي یوه کوټه جوړه کړې وي او ښه ښایسته او ښه ډولې یې تیاره کړې وي مګر په یوه کُنج کښې یې د یوې خښتې ځای کنډو پاتې وي، نو خلک په دغې کوټې باندې ګرځي راګرځي او د ډول او سنګار څخه یې تعجب کوي، او وایي چې دغه خښته ولې په خپل ځای کښې نه ده ایښودله شوې، نو زه همدغه خښته یم چې د نبوت کوټه راباندې کامله شوه او زه وروستنی پیغمبر یم زما څخه وروسته بل پیغمبر نشته.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

ز: که څوک وایي: په شریعت کښې ثابته ده چې کله د قیامت ورځ نژدې شي نو عیسی ؑ به د اسمانه راښکته شي، نو دا د نبي کریم ﷺ څخه وروسته بل پیغمبر نه دی؟

مونږ وایو: چې کله عیسی ؑ د اسمانه راښکته شي نو په انجیل باندې به عمل نه کوي بلکې په قرآن باندې به عمل کوي، نو په هغه وخت کښې به عیسی ؑ د نبي کریم ﷺ د خلیفه په توګه قرآني احکام اجراء کوي. د ښه وضاحت دپاره لاندې احادیث ولولئ:

اول: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې کله عیسی ؑ د اسمانه راښکته شي نو د سهار د لمانځه وخت به وي، نو عیسی ته به وویلی شي چې: وړاندې شه ای روح الله! لمونځ راکړه. عیسی ؑ به جواب ورکړي چې: «لِيَتَقَدَّمْ إِمَامُكُمْ فَلْيُصَلِّ بِكُمْ. فَإِذَا صَلَّى صَلَاةَ الصُّبْحِ خَرَجُوا إِلَيْهِ»[3] یعنې ستاسو امام دې وړاندې شي او لمونځ دې درکړي، کله چې عیسی ؑ د سهار لمونځ اداء کړي نو د دجال مقابلې ته به ورووځي.

---

(۱) لسان العرب ج۱۲ ص۱۶۳
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۵۰۱
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۵ ص۱۵۷

شايد چې د عيسى ﷺ د اولني لمانځه په عدم امامت کښې به د خلکو په غوږ وهل مطلب وي چې محمدي ﷺ شريعت باقي دی او زه هم د همدغه شريعت اتباع کوم.

دوهم نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې «كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا نَزَلَ ابْنُ مَرْيَمَ فِيكُمْ وَإِمَامُكُمْ مِنْكُمْ»(۱) يعنې ستاسو به څه حال وي کله چې عيسى بن مريم ﷺ په تاسو کښې د اسمانه په داسې حال کښې رابکښته شي چې په دغه وخت کښې ستاسو د لمانځه امام همدا ستاسو د جملې څخه وي.

ح که څوک وايي چې: ايا د ختم النبوة په هکله نور احاديث روايت شوي دي؟

مونږ وايو چې: په نبي کريم ﷺ باندې د نبوت ختم په قرآن کريم ﷺ باندې علاوه په ډېرو احاديثو سره هم په اثبات رسېدلى دی چې د معنوي تواتر معنى ورکوي، چې خينو علماوو کرامو يې بنه غټه مجموعه راغونډه کړې ده(۲) او خينو نورو پکښې ښه تحقيق کړی دی(۳).

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ ذِكۡرٗا كَثِيرٗا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكۡرَةٗ وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ ٱلَّذِي يُصَلِّي عَلَيۡكُمۡ وَمَلَٰٓئِكَتُهُۥ لِيُخۡرِجَكُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِۚ وَكَانَ بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ رَحِيمٗا ﴿٤٣﴾ تَحِيَّتُهُمۡ يَوۡمَ يَلۡقَوۡنَهُۥ سَلَٰمٞۚ وَأَعَدَّ لَهُمۡ أَجۡرٗا كَرِيمٗا ﴿٤٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ شَٰهِدٗا وَمُبَشِّرٗا وَنَذِيرٗا ﴿٤٥﴾ وَدَاعِيًا إِلَى ٱللَّهِ بِإِذۡنِهِۦ وَسِرَاجٗا مُّنِيرٗا ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ فَضۡلٗا كَبِيرٗا ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِعِ ٱلۡكَٰفِرِينَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَ وَدَعۡ أَذَىٰهُمۡ وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلٗا ﴿٤٨﴾ ﴾

[۴۱] ای هغو کسانو کومو چې ايمان يې راوړی دی! تاسو الله ﷻ ياد کړئ ډېر يادول.

[۴۲] او (هم) الله ﷻ ته سبا او بېگا د پاکۍ نسبت کوئ (او لمونځونه ورته دروئ).

[۴۳] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې په تاسو باندې رحمت (او مهرباني) کوي او د ده ﷻ پرښتې (درته مغفرت غواړي)، د دې دپاره چې تاسو (د کفر) د تيارو څخه (د اسلام) رڼا ته راوباسي (او هم مو ترې بچ وساتي)، او الله ﷻ په مؤمنانو باندې ډېر مهربان دی.

[۴۴] په کومه ورځ کښې چې مؤمنان د الله ﷻ سره ملاقي کېږي (او قيامت قائم شي نو د همده ﷻ د پلوه) د دوی تحفه (سوغات) د سلام کلمه ده (چې: السلام عليکم). او الله ﷻ ورته (په خپل نزد کښې) د کرامت والا اجر تيار کړی دی (چې د جنت د نعمتونو څخه عبارت دي).

[۴۵] ای پيغمبره! يقيناً مونږ ته د شهادت ورکوونکي په حيث (خلکو ته) استولی يې، او د

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۴۹۰؛ صحيح مسلم ج۱ ص۵۷
(۲) تفسير ابن كثير ج۳ ص۴۹۳
(۳) تفهيم القرآن ج۵ ص۲۲۵

زیري ورکوونکي په حیث (هم) او د ډاروونکي په حیث (هم).

[۴۶] او (هم مو خلکو ته) د الله ﷻ په توفیق (او تسهیل) الله ﷻ ته د بلونکي په حیث او د روښانه کوونکي ډیوې په حیث (استولی یې).

[۴۷] (نو ته د همدغو حیثیاتو په مطابق خپلو إجراءاتو ته إدامه ورکړه) او مؤمنانو ته زیری ورکړه چې یقینًا دوی لره د الله ﷻ د پلوه لوی فضل ټاکلی شوی دی.

[۴۸] او ته د کفارو او منافقانو اطاعت مه کوه (او وړاندېزونه یې مه منه)، او د همدوی اذیتونه (پروپاګند) پرېږده (انتقام ترې مه اخله، او ناندرې ورسره مه وهه)، او خاص په الله ﷻ باندې (خپل) توکل ته إدامه ورکړه (کفار او منافقان ستا په کارونو کښې خنډ نه شي جوړولی).

او الله ﷻ د کارساز په حیث بس دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنیو ایتونو څینې ارشادات مؤمنانو ته متوجه وه چې باید د شرعي احکامو په مقابل کښې خپل نفسي خواهشات د پښنو لاندې کړي، او په دې ایتونو کښې ورته هغه طریقه توصیه شوې ده په کومه باندې چې ایمان تقویه مومي او ذکر شوی خاصیت په زړونو کښې ژوندی ساتې، چې هغه د الله ﷻ د ذکر څخه عبارت ده.

او په څینو نورو ارشاداتو باندې یې نبي کریم ﷺ مخاطب کړی شوي وه چې باید د شریعت په ابلاغ او اظهار کښې خلاف الأولی (نه بهتره) طریقه غوره نه کړي. او په دې ایتونو کښې د نبي کریم ﷺ هغو صفاتو ته اشاره شوې ده کوم چې د همدغې طریقې د غوره کولو غوښتونکي دي.

نو د حاصل یې داسې راځېږي چې:

ای پیغمبره! د مؤمنانو او هم د خپل خان په ارتباط لاندې مطالب قرائت کړه:

۱ـ د الله ﷻ د پلوه مؤمنانو ته ورسوه چې: ای مؤمنانو! د دې دپاره چې ستاسو ایمان تقویه شي او خپل نفسونه د قابو لاندې راولئ چې د شرعي حکم په مقابل کښې د همېشه دپاره خواهشات د پښنو لاندې کړی شئ، نو په لاندې ارشاداتو عمل وکړئ:

الف: تاسو په هر حال کښې الله ﷻ ډېر یادوئ چې زړونه مو د دوام په توګه اطمنان او ډاډ ولري.

ب: سبا او بېګا بلکې هر وخت الله ﷻ ته د پاکۍ او تنزیه نسبت کوئ ترڅو د شیطاني وسوسو او تشویشونو څخه بچ پاتې شئ؛

ج: ای مؤمنانو! تاسو څکه د تل دپاره د الله ﷻ ذکر او تسبیحات مه هېروئ چې:

اول: الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې په دوامداره توګه په تاسو باندې خپل رحمتونه درنازلوي او د نېکو اعمالو توفیق درکوي.

دوهم: د همده ﷻ پرښتې د همده ﷻ په إذن ستاسو دپاره مغفرت او د ګناهونو عفوه غواړي.

درېم: دا د دې دپاره چې الله ﷻ تاسو د ګناهونو د تیارو څخه د مغفرت رڼا ته راوباسي لکه څنګه یې چې د کفر د تیارو څخه د ایمان رڼا ته راویستلي یاست او په ایمان یې مشرف کړخولي یاست

څلورم: الله ﷻ په مؤمنانو باندې ډېر زيات مهربان دی، نو تاسو د دغې زياتې مهرباني شکريه وکړئ او د ايمان غوښتنو ته ادامه ورکړئ.

پنځم: په دې باندې علاوه کله چې مؤمنان د الله ﷻ سره ملاقي شي او جنت ته ننوځي، نو الله ﷻ به ورته د سلام سوغات ورکړي او په دائمي توګه به يې په سلامتيا باندې مطمئن وګرځوي. يا په بل عبارت: د ډېر مهربان الله ﷻ د پلوه به ورته د "السلام عليکم" کلمات واورولی شي.

شپږم: بالآخره الله ﷻ د مؤمنانو دپاره په خپل نزد کښې د کرامت او عزت څخه ډک اجرونه تيار کړي دي چې کم او کيف يې فقط ليدلو پورې اړه لري او بس.

۲_ ای پيغمبره! ته د لاندې صفتونو درلودلو په حال کښې خلکو ته استولی شوی يې:

الف: چې ته به د قيامت په ورځ د خپل اُمت په مؤمنانو باندې د تزکيه کولو شهادت ورکړې، ترڅو دوی د نورو پيغمبرانو دپاره د شهادت ورکولو جوګه شي چې هغوی په رښتيا سره هر يوه خپل-خپل اُمت ته د الله ﷻ پيغامونه رسولي دي، او ترڅو د خپل اُمت په کفارو باندې شهادت اداء کړې چې: يقيناً تا ورته الهي ارشادات ابلاغ کړي وه خو دوی ترې انکاري شوي وه.

ب: چې ته مؤمنانو ته د الله ﷻ په رضامندۍ سره زيری ورکوونکی يې.

ج: چې ته کفارو ته د الله ﷻ په غضب او عذاب سره ډاروونکی يې.

د: چې ته خاص د الله ﷻ را نازل کړی شوي دين ته د همده ﷻ په حکم او توفيق سره دعوت چلوونکی يې.

ه: چې د ټولو دنيا دپاره د لمر غوندې ډېره لويه روښانه کوونکې ډيوه او رڼا يې.

و: ای پيغمبره! ته د ذکرو شوو صفاتو په مقتضی خپل عمل او اجراءاتو ته ادامه ورکړه او لاندې ارشادات هم په نظر کښې ونيسه:

اول: ته مؤمنانو ته زيری ورکړه چې: يقيناً دوی لره د الله ﷻ د پلوه ډېر لوی فضل او احسان ټاکلی شوی دی، چې توصيف يې د انسانانو په ژبو کښې نه ځايږي.

دوهم: ته د کفارو او منافقانو وړانديز مه منه او عدم اطاعت ته يې ادامه ورکړه، د دوی وړانديز خو د کفر او ضلالت وړانديز دی او ته د ارشاد او هدايت دپاره استولی شوی يې او بس.

دريم: ته د دغو اسلام دښمنه ټولنو اذيتونه او په ژبو سره پروپاګندونه د پامه وغورځوه او هيڅ نظر ورته مه کوه، تاته هيڅ ضرر نه شي رسولی او د اسلام د ترقۍ مخه نه شي بندولی.

څلورم: : ته فقط او فقط په الله ﷻ باندې توکل وکړه او د هيچا څخه مه ډارېږه، او دا ځکه چې الله ﷻ ستا کارساز دی، چې د همده ﷻ کارسازي ستا دپاره کفايت کوي، نو هيڅوک ستا کار نه شي ورانولی او نه دې د اجراءاتو په وړاندې خنډ واقع کېدلی شي.

توضيحات

۱_ عبد الله بن عباس رضی الله عنهما د ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ ذِكۡرٗا كَثِيرٗا ﴾ په ارتباط ويلي دي

چې هر يو عبادت چې الله ﷻ فرض کړی دی هغه يې محدود ګرځولی دی او اندازه يې ورته ټاکلې ده. او هم يې د عذر په حال کښې د هغه د ترک او نه عملي کولو اجازه کړې ده، خو يوازې هغه فريضه چې نه يې ورته اندازه ټاکلې ده او نه يې د معذرتونو په وخت کښې د هغې د نه اجراء کولو اجازه کړې ده، فقط ذکر دی او بس.

نو مؤمن ته په کار دي چې په هر حال الله ﷻ ياد کړي، که په وچه کښې وي او که په درياب کښې، په سفر کښې وي او که په کور کښې، د غناء حال وي او که د فقر، جوړ وي او که مريض، پټ وي او که ښکاره. شپه وي او که ورځ[1] او داسې نور.

عائشه (أم المؤمنين) رضي الله عنها وايي چې: «كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَذْكُرُ اللهَ ﷻ عَلَى كُلِّ أَحْيَانِهِ»[2] يعنې نبي کريم ﷺ وه چې په خپلو ټولو وختونو کښې به يې الله ﷻ ياداوه.

صَلوة څه معنی؟

۲_ په ﴿ هُوَ ٱلَّذِي يُصَلِّي عَلَيۡكُمۡ وَمَلَٰٓئِكَتُهُۥ ﴾ کښې د ﴿ يُصَلِّي ﴾ کلمه اصلاً د هغه مصدر څخه اشتقاقه شوې ده د کوم څخه چې په: ﴿ وَصَلِّ عَلَيۡهِمۡ ﴾ [التوبة:۱۰۳] کښې د "صَلِّ" کلمې اصلا اشتقاق موندلی، کوم چې د "صَلْيٌ" _لکه "ضَرْبٌ"_ څخه عبارت دی.

څرنګه چې مونږ د الله ﷻ په توفيق دغه اشتقاق هملته ښه پوره تحليل کړی دی نو دلته يې بيا تحليلولو ته څه اړتيا نه ګورو، صرف لاندې معلومات وربانديې وراضافه کوو:

الف: کله چې ذکر شوی مصدر (صَلْي) د تفعيل د باب لاندې واقع شي نو قانونًا بايد "تَصْلِيَة" _لکه "تَكْرِمَة"_ ولوستلی شي، خو په استعمال کښې د همدغه قانوني مصدر په عوض د "صَلوة" کلمه د اسم مصدر په حيث استعماليږي[3] چې په دغه وخت کښې متعددې معناوې درلودلی شي چې د ټولو په منځکښې څه شيان مشترک ګڼلی کيږي، لکه رحمت، حسن الثناء، دعاء، استغفار او داسې نور[4].

ب: که څوک وايي چې: په دې مقام کښې د مفسرينو کرامو په نزد د "صَلوة" څخه د الله ﷻ په نسبت رحمت مطلب دی او د پرښتو په نسبت ترې استغفار مراد دی[5]، نو په دې تقدير خو د يوه مشترک لفظ څخه په يوه حال او په يوه جمله کښې دوه معناوې مرادې کړی شوې، حال دا چې دغه ډول استعمال د عربيت په لحاظ مقبول استعمال نه دی؟

مونږ وايو چې: د "صَلوة" د کلمې څخه د "مَا يُطْلَقُ عَلَيْهِ الصَّلوة" (هر هغه شی چې د صلوة اطلاق پرې کيږي) په ملحوظ ذکرې شوې دوه معناوې لا څه چې ډېرې متعددې معناوې مراد ګرځېدلی شي.

---

(۱) الدر المنثور ج۶ ص۶۱۹

(۲) سنن ابی داود ج۱ ص۴

(۳) لسان العرب ج۱۴ ص۴۶۶

(۴) القاموس المحيط ج۲ ص۸۴۷؛ صحيح البخاري ج۲ ص۷۰۷

(۵) تفسير القرطبي ج۱۴ ص۱۹۸

چې مونږ د همدغې شاملې معنی څخه په "درود" سره تعبير کوو.

د مشترک دا دول استعمال د عربيت په لحاظ مقبول دی چې د مشترک د عموم او يا د مجاز د عموم په نامه يادېږي.

ذکر شوی جواب بايد هېر نه کړی شي او په راتلونکي [الأحزاب:۴۳] ايت کښې هم بايد په نظر کښې وساتلی شي.

تحية څه معنی؟

۳ـ په ﴿ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَـٰمٌ ﴾ کښې د "تحيَّة" کلمه مونږ د الله ﷻ په توفيق د [النساء:۸۶] ايت لاندې ښه پوره تحليله کړې ده خو په دې مقام کښې ورباندې لاندې مطالب ورزيانوو.

الف. دغه کلمه د "تَفْعِيل" د باب څخه د "حَيِّ" دپاره مصدر ده چې په شريعت کښې د "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" سره مرادفه ده[1].

ب. دغه کلمه په ايت شريف کښې خپل مفعول (مؤمنانو) ته مضافه ده او فاعل (د السلام عليكم ويونکی) يې محذوف دی، چې مفسرينو کرامو يې په تعين کښې متعدد اقوال کړي دي[2] لکه:

اول: د مرگ په وخت کښې به ورته ملائک د "السلام عليكم" په ويلو د سلامتی زيری ورکړي.

دوهم: کله چې دوی د قبرونو څخه راپورته کېږي نو پرښتې به ورته د سلامتيا زيری ورکړي.

درېيم: د جنت په داخل کښې به ورته پرښتې بشارت ورکړي او سلامونه به ورباندې اچوي.

څلورم: د جنت په داخل کښې به مؤمنان يو په بل باندې د "السلام عليكم" کلمه وايي.

پنځم: د "السلام عليكم" کلمه به په جنت کښې د الله ﷻ د پلوه مؤمنانو ته سوغات ورکولی کېږي.

په دې مقام کښې مونږ ته پنځم قول بهتر برېښي، چې ظاهراً د ﴿ يَلْقَوْنَهُ ﴾ بارز ضمير الله ﷻ ته راجع دی.

د نبي کريم ﷺ شهادت

۴ـ د قيامت په ورځ د نبي کريم ﷺ د شهادت په هکله مونږ د الله ﷻ په مرسته د [النساء:۴۱] ايت لاندې څه بيان ليکلی دی، خو په دې مقام کښې ورباندې د لاندې حديث ذکر وراضافه کوو:

نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې د قيامت په ورځ به د نوح ؑ قوم انکار وکړي چې مونږ ته هيڅ پيغمبر نه دی راغلی، حال دا چې نوح ؑ به د تبليغ دعوه کوي چې: ای ربه! ما خپل قوم ته ستا ارشادات رسولي دي، نو الله ﷻ به نوح ؑ ته پوښتنه راجع کړي چې: «مَنْ يَشْهَدُ لَكَ» ستا دپاره به څوک شهادت ورکړي؟ نوح ؑ به ووايي چې: «مُحَمَّدٌ ﷺ وَأُمَّتُهُ» ای ربه! زما شاهدان محمد ﷺ او د ده امت دی، بيا نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «فَتَشْهَدُ أَنَّهُ قَدْ بَلَّغَ»[3] نو مونږ به

(۱) لسان العرب ج۱۴ ص۲۱۶

(۲) تفسير البغوي ج۳ ص۵۳۵؛ تفسير ابن كثير ج۳ ص۴۹۶

(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۴۷۰

شاهدي ورکړو چې بې شکه نوح علیه السلام خپل اُمت ته الهي ارشادات رسولي وه.

یادونه

۵ـ په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو[1] دا خبره بنه پوره څېړلې ده چې: ایا نبي کریم ﷺ ته د خپل اُمت په اعمالو باندې اطلاع ورکوله کېږي او که څنګه؟

نو که څوک غواړي په ښه توګه د دې خبرې تفصیل معلوم کړي نو په اړوند کتب کې دې ولولي. نو که څوک هلته یو ځل مراجعه وکړي شاید چې په ګټه به ورته تمامه شي.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: په ﴿ وَدَاعِيًا إِلَى ٱللَّهِ بِإِذْنِهِۦ ﴾ کښې د ﴿ بِإِذْنِهِۦ ﴾ د کلمې څخه د دعوت چلولو اباحت معلومېږي، حال دا چې د دعوت چلول خو په نبي کریم ﷺ باندې فرض وه؟

مونږ وايو چې: دلته د "إذن" څخه اسانول او توفیق ورکول مطلب دي[2]. يعنې اى پيغمبره! مونږ ته په خپل نصرت او کومک سره د داعي الى الله په صفت استولى يې. چې دا کار مو تاته اسان کړى دى که نه نو دا ډېره درنه دنده ده.

یو نحوي تحلیل

۷ـ په ﴿ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ کښې د "بَشِّرْ" جمله د خپلو معطوفاتو سره په هغې مقدرې انشائيه جملې باندې عطفه ده کومه چې د وړاندېني کلام څخه د اشارې په توګه څرګندېږي. چې مونږ ترې په "فَدُمْ كَمَا أَرْسَلْنَاكَ" سره تعبير کولى شو. يعنې اى پيغمبره! مونږ چې ته په کومو صفاتو باندې موصوف ګرځولى يې د هغو صفاتو په مطابق خپلې کړنلارې ته ادامه ورکړه، او هم مومنانو ته بشارت ورکړه... آن تر آخره پورې.

یوه خاطره

۸ـ په دې مقام کښې مونږ ته يوه خاطره ذهن ته راځي او الله ﷻ ډېر ښه پوهېږي چې صحت به لري او که نه که صحت لري نو د الله ﷻ د پلوه به وي که نه نو نفسي او شيطاني به وي، هغه دا چې: شاید چې دلته به الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ د دې کبله په عالي صفاتو باندې ستايلى وي چې:

الف: ترڅو د هغو عتاب آمېزه کلماتو عوض وګرځي په کومو باندې چې په [الأحزاب:۳۷] کښې د الله ﷻ د پلوه مخاطب ګرځولى شوى وه چې: ﴿ وَتَخْشَى ٱلنَّاسَ وَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَىٰهُ ﴾.

ب: ترڅو نبي کریم ﷺ ته ډاډ او تسلي ورکړه شي چې تاته د خلاف الأولى په ارتکاب سره څکه عتاب آمېزه خطاب متوجه کړى شو چې ستا شان ډېر عالي دى او د دغو صفاتو درلودونکى يې، که بالفرض تا دغه صفات نه درلودى، نو د خلاف الأولى (نه بهتر) کار په کولو به درته ملامتي نه وى متوجه شوې.

---

(۱) روح المعاني ج۲۲ ص۴۵

(۲) تفسير الكشاف ج۳ ص۵۴۷

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نَكَحْتُمُ ٱلْمُؤْمِنَـٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ
فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا ۖ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾ يَـٰٓأَيُّهَا
ٱلنَّبِىُّ إِنَّآ أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَٰجَكَ ٱلَّـٰتِىٓ ءَاتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ
عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّـٰتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَـٰلَـٰتِكَ ٱلَّـٰتِى هَاجَرْنَ مَعَكَ
وَٱمْرَأَةً مُّؤْمِنَةً إِن وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِىِّ إِنْ أَرَادَ ٱلنَّبِىُّ أَن يَسْتَنكِحَهَا خَالِصَةً لَّكَ مِن دُونِ
ٱلْمُؤْمِنِينَ ۗ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِىٓ أَزْوَٰجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ
عَلَيْكَ حَرَجٌ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥٠﴾ تُرْجِى مَن تَشَآءُ مِنْهُنَّ وَتُـْٔوِىٓ إِلَيْكَ مَن
تَشَآءُ ۖ وَمَنِ ٱبْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا
يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَآ ءَاتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ ۚ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِى قُلُوبِكُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا
حَلِيمًا ﴿٥١﴾ لَّا يَحِلُّ لَكَ ٱلنِّسَآءُ مِنۢ بَعْدُ وَلَآ أَن تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَٰجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ
حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ رَّقِيبًا ﴿٥٢﴾ ﴾

[۴۹] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! کله چې تاسو مؤمنې ښځې په نکاح کړې (او) بیا تاسو هغوی د دې څخه وړاندې طلاقې کړې چې مسه یې کړئ (چې جنسي ارتباط ورسره ونیسئ او یا ورسره صحیحه خلوت وکړئ)، نو ستاسو دپاره په هغوی باندې هیڅ عدت (شمېرل) نشته چې تاسو به هغه شمېرئ.

نو تاسو هغوی ته متعه (یو جوړ جامه) ورکړئ او خوشې یې کړئ، ښه (او ښایسته) خوشې کول (چې بدون د اذیته یې رخصتې کړئ).

[۵۰] ای پیغمبره! یقینًا مونږ تاته ستا هغه میرمنې حلالې کړې دي کومو ته چې تا د هغوی مهرونه ورکړي دي (نو په تاباندې هیڅوک اعتراض نه شي کولی)، او هغه وینځې (مو هم درته حلالې کړې دي) چې ستا ښی لاس یې مالک ګرځېدلی دی (چې دا وینځې) د هغو ښځو څخه (عبارت دي کومې) چې الله ﷻ په تاباندې (د کفارو څخه) درتاوې کړې دي (او د غنیمت په حیث یې ستا په لاس کښې غورځولې دي).

او (تاته مو) ستا د تره لوڼانې او ستا د عمه ګانو لوڼانې او ستا د ماما لوڼانې او ستا د توریو لوڼانې (البته) هغه چې ستا سره یې (د مکې څخه مدینې ته) هجرت کړی وي (حلالې کړې دي).

او (هم مو تاته) مؤمنه ښځه (بدون د مهره حلاله کړخولې ده، البته) په دې شرط سره چې هغه پیغمبر ﷺ ته خپل ځان هبه کړي (چې زه ستا ځخه مهر نه غواړم. دغه مو حلاله کړخولې ده خو) که چرته پیغمبر ﷺ اراده درلوده چې په نکاح باندې يې واخلي (يعني د دغسې ښځې په نکاح اخستل څه لازم کار نه دی)

(ای پیغمبره! ذکر شوې ښځې مو) خاص (او سوچه) ستا د پاره بدون د مؤمنانو ځخه (حلالې گرځولې دي اما د مؤمنانو په هکله) یقینًا مونږ په هغو (احکامو) باندې پوهېږو کوم چې وربانديې مونږ د دوی د مېرمنو او هغو وینځو په هکله فرض کړي دي چې د دوی ښي لاسونه يې مالکان شوي دي (نو هغوی ته د هغوی سره مناسب احکام ورنازلوو).

(ای پیغمبره! مونږ) د دې دپاره (تاته ذکرې شوې زنانه حلالې وگرځولې) چې په تاباندې (د شریعت په ابلاغ او دعوتي چارو کښې) څه حرج (تنگي) پرېنووځي (او د مشکل سره مخامخ نه شې).

او الله ﷻ ښښونکی (او) مهربان دی (که اعتراض کوونکی توبه تائب شي نو الله ﷻ به د پخوانيو گناهونو ځخه ورتېر شي).

[۵۱] (ای پیغمبره! په مېرمنو کښې په تاباندې د نوبت مراعات هم لازم نه دی نو) ته د دغو ښځو (خپلو مېرمنو) ځخه هغه مېرمن ورروسته کولی شې کومې ته چې ستا اراده وشي (چې د نوبت ځخه يې ورروسته کړې)، او ته هغه مېرمن خپل ځان ته درنژدې کولی شې کومې ته چې ستا اراده وشي (چې درنژدې يې کړې او په خپل ځنگ کښې ځای ورکړې). او هغه مېرمن چې ته (خپل ځان ته بېرته) دروغواړې (البته چې دا) د هغې مېرمنې ځخه عبارت ده کومه چې تا (د خپله خانه) جدا (او لرې) کړې وي، نو (په دې کښې هم) په تاباندې څه باک (او گناه) نشته.

(ای پیغمبره!) دغه (د نوبت عدم وجوب) دې ته ډېر نژدې دی چې ستا د مېرمنو سترگې یخې شي (خوشالې شي)، او غمژنې نه شي، او چې دوی ټولې په هغه څه باندې راضي شي کوم چې ته دوی ته ورکوې (لږ وي او که ډېر).

او الله ﷻ په هغه شي باندې پوهېږي کوم چې ستاسو په زړونو کښې موجود دي (نو په دغې کړنلاره کښې د هغوی خوشالي او د دعوت چلولو دپاره ستا فراغت نغښتی دی). او الله ﷻ پوه (او) د حلم خاوند دی (د هغه چا په تعذیب عجله نه کوي کوم چې په تاباندې اعتراض کوي).

[۵۲] (ای پیغمبره! د زنانه وو) د ذکرو شوو (گروپونو) د حلال گرځولو ځخه وروسته (په غیر تاته (نورې) ښځې (په نکاح اخستل) حلالې نه دي، او نه (درته دا کار حلال دی) چې په موجودو مېرمنو سره د ښځو ځخه (نورې ښځې) تبديلې کړې (چې دوی ته طلاق ورکړې او هغوی په نکاح واخلې). که څه هم د هغوی حسن تا په تعجب کښې اچوي (ستا خوښې شي)، مگر (د موجودو وینځو ځخه په غیر درته) هغه وینځې (حلالې دي) د کومو چې ستا ښی لاس مالک وگرځي (په وینځو کښې په تاباندې هيڅ ډول بنديز نشته).

او الله ﷻ په هر شي باندې ځارونکی دی (د هر چا د حال سره مناسب احکام نازلوي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

لکه څنګه چې په وړاندېنیو ایتونو کښې څینې ارشادات مؤمنانو ته متوجه وه او څینو نورو په نبي کریم ﷺ پورې ارتباط درلود. همدارنګه په دې ایتونو کښې هم څینې ارشادات په مؤمنانو پورې مربوط دي او څینې نور په نبي کریم ﷺ پورې اختصاص لري، چې حاصل یې داسې راځېږي.
اې پیغمبره! د مؤمنانو په هکله او هم د خپل ځان په ارتباط لاندې مطالب قرائت کړه.
۱ـ د الله ﷻ د پلوه مؤمنان مخاطب کړه چې: اې مؤمنانو!

الف: کله چې تاسو مؤمنې زنانه په نکاح واخلئ او بیا ورته د هغه څخه وړاندې طلاق ورکړئ چې تاسو ورته لاس ور وړئ او جنسي ارتباط ورسره ونیسئ، نو په دې صورت کښې په دغو طلاق کړې شوو ښځو باندې د عدت تېرول نشته

دوی کولی شي چې سمدستي ستاسو د جملې څخه بل مسلمانان نارینه په نکاح واخلي، او همدارنګه په تاسو باندې نشته چې د هغوی د عدت شپې او ورځې وشمېرئ ترڅو هغوی ته د نورو مطلقو غوندې نفقه ورکړئ

ب: هو! په ذکر شوي صورت کښې په تاسو باندې د هغوی دپاره د متعې ورکول واجب دي چې څه دنیاوي سامان (لکه جامه او نور) ورکړئ، او په ښایسته خوشې کولو سره یې خوشې کړئ.
یا په بل عبارت: په تاسو لازمه ده چې په هغوی باندې بندیز ونه لګوئ، چې یا ورباندې جبراً عدت تېر کړئ او یا یې مخه ونیسئ او اجازه ورنه کړئ چې د بل چا سره نکاح وکړي.
۲ـ اې پیغمبره! د خپل ځان په ارتباط په نظر کښې ونیسه چې: مونږ تاته لاندې زنانه حلالې ګرځولې دي:

اول: هغه زنانه کومې چې في الحال ستا په نکاح کښې ستا سره موجودې دي، چې څینو ته دې مهرونه ورکړي دي او څینې هغه زنانه دي چې ستا ښی لاس یې مالک ګرځېدلی دی او الله ﷻ په تاباندې د کفارو څخه درتاوې کړې دي او ستا په ملکیت کښې یې شاملې ګرځولې دي، خو تا څینې ازادې کړې او په نکاح سره دې د اُمهات المؤمنین په ډله کښې شاملې وګرځولې او څینې لا تر اوسه پورې د وینځتوب په حالت پاتې دي.

دوهم: او هم هغه زنانه کومې چې ستا په پلارنې نسب پورې تړاو لري لکه د کاکا لورانې او یا د پلارنیو تروروګانو لورانې، خو په دې شرط چې ستا غوندې د مکې معظمې څخه د مدینې منورې په هجرت بریالی شوې وي.

دریم: تاته د مور د نسب مربوطې زنانه هم مونږ حلالې ګرځولې دي، لکه ستا د ماما لورانې او یا د مورنی تروروګانو لورانې، خو په دوی کښې هم د هجرت شرط شته دی.

څلورم: هغه مؤمنه ښځه مو هم درته حلاله ګرځولې ده کومه چې خپل ځان بدون د مهره تاته په دې ملحوظ وبښي چې ته د الله ﷻ پیغمبر یې. نو که چېرته د الله ﷻ پیغمبر د نوموړې زنانه د نکاح کولو اراده وکړي نو د دغه نکاح ورته بدون د مهره حلاله ده

۳_ ای پیغمبره! لنډه دا چې تاته مو اجازه درکړې ده چې په خپلو موجوده زوجاتو باندې نورې هم وراضافه کړې او د أمهات المؤمنين په ډله کښې يې شاملې کړې، خو خپل أمت ته زموږ د پلوه ابلاغ کړه چې: ذکر شوی احلال او اجازه فقط په همدا تا پورې مختصه ده، او نورو مؤمنانو ته اجازه نشته چې په ذکر شوي احلال کښې خپل خانونه له تا سره شريک وګڼي، او د څلورو ځخه اضافه ښځې په نکاح واخلي او يا يې بدون د مهره په نکاح کړي.

او دا ځکه چې: موږ په خپل کامل علم سره په هغو احکامو باندې ښه پوهېږو کوم چې موږ ستا ځخه په غير په نورو مؤمنانو باندې فرض کړي دي، البته د دوی د مېرمنو او د وينځو په هکله. يا په بل عبارت: د حکمت په مقتضی مو ځينې احکام تا پورې مختص ګرځولي دي او نور مؤمنان مو درسره پکښې نه دي شريک کړي.

۴_ ای پیغمبره! ځينې احکام په تا پورې ځکه خاص کړی شوي دي ترڅو په تاباندې هيڅ تنګي رانه شي او په دعوتي أمورو کښې څه خنډ واقع نه شي.

هو! که په دغو اختصاصي احکامو کښې په تاباندې ځوک اعتراض کوي نو الله ﷻ بښونکی او مهربان دی او د توبې دروازه يې لا تر اوسه پورې نه ده بنده کړې، نو هغوی ته په کار دي چې په خپلو کړو وړو او اعتراضونو باندې توبه تائب شي.

۵_ ای پیغمبره! په تاپورې بل اختصاصي حکم دا دی چې په تاباندې د خپلو مېرمنو په هکله نوبت او وار واجب نه دی، چې تفصيل يې دا دی:

الف: ته کولی شې چې د خپلو مېرمنو د جملې څخه کومه يوه د نوبت ځخه وروسته کړې او د وار څخه يې وباسې.

ب: دا هم تاته جائزه ده چې همغه مېرمن خپل خان ته درنژدې کړې کومې ته چې ستا اراده وشي

ج: همدارنګه ته کولی شې چې خپله هغه مېرمن بېرته خپل خان ته درنژدې کړې کومه چې تا د خپله خانه لرې کړې وي او د نوبت څخه دې ويستلې وي.

۶_ موږ ځکه ستا د غاړې څخه د خپلو مېرمنو په ارتباط د نوبت مراعات ساقط کړ چې دغه کار لاندې ګټې لري:

الف: په دې تقدير نژدې ده چې ستا د ټولو مېرمنو سترګې يخې شي او خوشاله وګرځي چې په عدم نوبت کښې ټولې يو برابرې شوې.

ب: نژدې ده چې يوه په بله غمژنه نه شي او يوه د بلې سره سيالي ونه کړي.

ج: لرې نه ده چې ټولې د هغه څه په ورکړه باندې راضي شي ـ لږ وي او که ډېر ـ کوم چې ستا د پلوه هغوی ته ورکول کيږي، او دا ځکه چې:

په تاباندې د خپلو مېرمنو ترمنځ د نوبت د مراعاتولو حق نشته او څه چې ستا د پلوه ورته ورکول کېږي هغه د حق اداء کول نه ،بلکې هغه يو احسان دی او بس.

۷_ ای پیغمبره! الله ﷻ په هغو ټولو شيانو باندې پوهېږي کوم چې ستاسو په زړونو کښې خطور

کوي او گرځي راگرځي. نو:

الف: ستا زړه هم ورته معلوم دی چې په اُمهات المؤمنين کښې کومې يوې ته زيات ميلان لرې، او دا هم ورته څرگنده ده چې د نوبت سقوط ستا دپاره څومره زيات فراغت بښي او د دعوت چلولو دپاره څومره گټور واقع کيږي.

ب: د اُمهات المؤمنين زړونه هم ورته څرگند دي چې د نوبت سقوط د دوی د اطمنان دپاره څومره لوی سبب گرځي.

ج: بالآخره: الله ﷻ ته هغه اعتراضات هم په ډاگه دي کوم چې د اُمهات المؤمنين د تعدد په هکله د ځينو خلکو په اذهانو کښې تاويږي او يا يې پکښې په لوی لاس تاووي.

خو د دې سره-سره چې الله ﷻ پوه دی، د حلم خاوند هم دی، نو د دغو عنادي اعتراض کوونکو په تعذيب باندې عجله نه کوي چې د توبې فرصت ترې فوت شي.

۸ـ ای پيغمبره! مونږ تاته د هغو ښځو په نکاح باندې اخستل حلال گرځولي دي د کوموگروپونو ته چې وړاندې اشاره وشوه، خو په دې باندې علاوه لاندې ارشادات هم په نظر کښې ونيسه:

الف: تاته حلاله نه ده چې د ذکرو شوو گروپونو څخه په غير د نورو گروپونو څخه ښځې په نکاح واخلې، يا په بل عبارت: ته نه شې کولی چې اعرابی يا اعجمی ښځه په اُمهات المؤمنين کښې شامله کړې.

ب: دا هم تاته جواز نه لري چې موجودو اُمهات المؤمنين ته طلاق ورکړې او په عوض کښې يې د ذکرو شوو حلالو گروپونو څخه نورې ښځې اُمهات المؤمنين جوړې کړې.

لنډه دا چې ته د ذکرو شوو گروپونو څخه د اُمهات المؤمنين عدد زياتولی شې خو عوض کولی يې نه شې.

ج: اما د وينځو په هکله تاته جائزه ده چې نورې هم په خپل ملکيت کښې شاملې کړې.

۹ـ او الله ﷻ په هر شي باندې څارونکی (او مراقبت کوونکی) دی، ستاسو ټول کړه وړه يې تر څارنې لاندې دي.

توضيحات

۱ـ د ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نَكَحْتُمُ ٱلْمُؤْمِنَـٰتِ﴾ الآية- په ارتباط د [البقرة:۲۲۷] ايت لاندې د عدتونو په هکله او د [البقرة:۲۳٦] ايت لاندې د متعې په هکله ښه پوره تفصيل تېر شوی دی ـوالحمد لله ﷻ علی ذلکـ، چې تکراري تفصيل ته يې څه اړتيا نه گورو.

نبي کريم ﷺ پورې څه اختصاصي احکام

۲ـ په ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ﴾ الآية. او په ﴿لَّا يَحِلُّ لَكَ﴾ الآية، دواړو ايتونو کښې هغو احکامو ته اشاره شوې ده کومو چې نبي کريم ﷺ پورې اختصاص درلود. د ښه وضاحت دپاره لاندې شرحې ته متوجه شئ:

لومړی اختصاصي حکم

۳ـ د ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَحۡلَلۡنَا لَكَ أَزۡوَٰجَكَ ٱلَّٰتِيٓ ءَاتَيۡتَ أُجُورَهُنَّ ﴾ شرحه دا ده چې

الف. د [الأحزاب:۵۲] ایت په تفسیر کښې د ځینو مفسرینو کرامو[۱] د بیان څخه معلومېږي چې د دغه ایت د نزول په وخت کښې د اُمهات المؤمنین د ټولګي څخه نهه تنه ژوندۍ وې. یعنې ای پیغمبره! دغه تعداد مونږ تاته حلال ګرځولی دی، چې په همدا تاپورې اختصاص لري. اما ستا د اُمت دپاره في نفر د څلورو څخه اضافه په نکاح اخستل جواز نه لري.

ب. پنځو تنو ته نبي کریم ﷺ پخپله مهرونه ورکړي وه چې د هغوی نومونه دا دي: عائشه، حفصه، سودة، أم سلمه، میمونه رضي الله عنهن.

ج. یوې أم المؤمنین (أم حبیبې رضي الله عنها) ته خو النجاشي د حبشې پاچا مهر ورکړی وه، دغه کار نوموړي تبرعًا کړی وه، ته به وایې چې د نبي کریم ﷺ په وکالت یې دغه کار ته اقدام کړی وه.

د. څرنګه چې الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته زینب بنت جحش رضي الله عنها په نکاح ورکړې وه نو د مهر ورکولو او اخستلو موضوع پکښې هیڅ مطرحه نه وه، لکه چې د [الأحزاب:۳۷] ایت لاندې یې څه بحث تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

هـ. صفیه رضي الله عنها د خیبر د غزا د بندیانو څخه وه، نبي کریم ﷺ ازاده کړه او د اُمهات المؤمنین په ټولګي کښې یې شامله کړه، چې همدغه ازادي یې د مهر قائم مقام وګرځول شوه[۲].

و. جویریه رضي الله عنها د بني مصطلق د غزا د بندیانو څخه وه او د ثابت بن قیس ﷺ په برخه کښې شامله وه، چې مکاتبه یې ګرځولې وه، نو نبي کریم ﷺ د مهر په عوض د هغې د کتابت قیمت اداء کړ او أم المؤمنین یې جوړه کړه.

سوال جواب

ز. که څوک وایي چې: د نبي کریم ﷺ د بیبیانو مهرونه څومره-څومره وه؟

مونږ وایو چې: د اُمهات المؤمنین په مهرونو کښې لاندې دوه ډوله احادیث روایت شوي دي.

اول: د عائشې رضي الله عنها روایت دا دی چې د هغوی مهرونه پنځه سوه درهمو ته رسېده[۳].

دوهم: داسې روایت هم شته چې: «وَكَانَ مُهُورُ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ أَرْبَعَ مِائَةِ دِرْهَمٍ»[۴] یعنې او د نبي کریم ﷺ د بیبیانو مهرونه څلور سوه درهمه وه.

شاید چې د دواړو روایتونو مطلب به دا وي چې د اُمهات المؤمنین مهرونه د څلورو سوو درهمو څخه ښکته نه وه او د پنځو سوه درهمو څخه پورته نه وه.

---

(۱) تفسیر البغوي ج۳ ص۵۳۸
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۳۶۲
(۳) سنن النسائي ج۲ ص۸۶
(۴) مسند احمد بن حنبل ج۱۰ ص۳۹۶

یوازې د أم حبیبې رضی الله عنها مهر څلور سوه دینارو ته رسېده چې د النجاشي د پلوه ورته تبرعاً ورکړی شوی وه[۱]، چې تقریبًا څلور زره درهمه ترې جوړېده.

دوهم اختصاصي حکم

۴ـ دوهم اختصاصي حکم ته په ﴿ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَيْكَ ﴾ کښې اشاره شوې ده چې وضاحت یې لاندې لوستلی شئ:

الف: د ایت شریف د نزول په وخت کښې نبي کریم ﷺ دوه وینځې په خپل ملکیت کښې درلودې، یوه ریحانه رضی الله عنها نومېده، چې نبي کریم ﷺ د بني قریظه وو د بندیانو څخه په خپل ملکیت کښې پرېښې وه، او په ایمان باندې مشرفه شوې وه. او بله ماریه رضی الله عنها نومېده، چې د مصر پاچا ورته د سوغات په توګه استولې وه[۲]، دا هم په ایمان باندې مشرفه شوې وه او د نبي کریم ﷺ یو زوی (ابراهیم) د همدې څخه وه چې په ماشومتوب کښې وفات شو.

سوال جواب

ب: که څوک وایي چې: په ماریه رضی الله عنها باندې خو د ﴿ مِمَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَيْكَ ﴾ قید نه صادقېږي او دا ځکه چې دا خو د مصر پاچا (مقوقس) د سوغات په توګه نبي کریم ﷺ ته لېږلې وه او د غزواتو د بندیانو څخه خو نه وه؟

مونږ وایو چې: علماء کرام وایي چې دغه قید د احتراز دپاره نه دی چې د اخراج معنی ورکړي او اعتراض وارد شي[۳] بلکې دا قید غالبي دی.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

ج: که څوک وایي چې: د وینځو تحلیل خو ټول اُمت ته شامل دی، نو تاسو ورته ولې د اختصاصي حکم لقب ورکړ؟

مونږ وایو چې: د نبي کریم ﷺ په وینځو کښې اختصاص دا دی چې د ده ﷺ د وفات څخه وروسته بل چاته جواز نه لري چې جنسي استفاده ترې وکړي[۴]، نه به وایې چې د ایت شریف مضمون داسې وی چې: مونږ خاص تاته ستا وینځې ګرځولې دي.

دریم اختصاصي حکم

۵ـ دریم اختصاصي حکم په ﴿ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّٰتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَٰلَٰتِكَ ٱلَّٰتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ ﴾ کښې نازل شوی دی چې شرحه یې دا ده:

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۴۹۹
(۲) الطبقات الکبری لابن سعد ج۸ ص۲۱۲
(۳) تفسیر المظهري ج۷ ص ۳۶۰
(۴) روح المعاني ج۲۲ ص۷۳

الف. څرنګه چې په ایت شریف کښې د "عَمّ، خال" کلمې مفردې نازلې شوې دي او "عمات، خالات" کلمې جمعې نازلې شوې دي، نو علماوو کرامو پکښې متعدد وجوه او حکمتونه لیکلي دي[1]، نو څوک یې چې د لوستلو شوق لري هملته دې مراجعه وکړي، مونږ ته بهتره وبرېښېدله چې الله ﷻ ته یې وسپارو.

ب. نصاراوو افراط کاوه او د اقاربو ځخه به یې هغه ښځه په نکاح اخستله چې اوه پلاره به ترې لرې وه، او یهودو تفریط کاوه حتی چې خپله ورېره او خپله خورزه یې هم په نکاح اخستله[2]

زمونږ په شریعت کښې افراط او تفریط دواړه د پښو لاندې کړی شوه او سړي ته جائزه وګرځوله شوه چې د خپل کاکا او یا خپل ماما لورانې او یا د خپلو دواړو ډولو ترورګانو لورانې په نکاح واخلي.

مګر خاص نبي کریم ﷺ ته پکښې د اولیت او افضلیت په خاطر یو شرط اضافه شو چې باید د مکې معظمې څخه یې مدینې منورې ته هجرت هم کړی وي، د همدې کبله د نبي کریم ﷺ د تره (أبو طالب) لور (أم هانئ) وایي چې: «فَلَمْ أَكُنْ أَحِلُّ لَهُ لِأَنِّي لَمْ أُهَاجِرْ كُنْتُ مِنَ الطُّلَقَاءِ»[3] یعنې ماته نبي کریم ﷺ د نکاح دعوت راکړ خو ما خپل اعتذار وړاندې کړ او د نبي کریم ﷺ په نزد باندې مقبول وګرځېد، بیا الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ او د تره د لور په نکاح کښې د هجرت شرط اضافه شو، نو زه ورته حلاله ونه ګرځېدلم ځکه چې ما هجرت نه وه کړی، زه د هغو خلکو د ډلې څخه وم کوم چې نبي کریم ﷺ د مکې معظمې د فتحې په ورځ ازاد کړي وه.

څلورم اختصاصي حکم.

۶ـ څلورم اختصاصي حکم ته په ﴿ وَٱمۡرَأَةٗ مُّؤۡمِنَةً إِن وَهَبَتۡ نَفۡسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنۡ أَرَادَ ٱلنَّبِيُّ أَن يَسۡتَنكِحَهَا ﴾ کښې اشاره شوې ده چې وضاحت یې دا دی:

الف. که څوک وایي چې: وړاندېنۍ او وروستنۍ جملې په خطاب سره نازلې شوې دي نو په دې کښې څه حکمت دی چې ﴿ لِلنَّبِيِّ إِنۡ أَرَادَ ٱلنَّبِيُّ ﴾ په عوض "لَكَ إِنْ أَرَدْتَ" د خطاب په ضمائرو سره نازل نه کړی شو؟

مونږ وایو چې: په دغه ډول نزول سره د هغه عار مخه نیولې شوې ده کوم چې د خپل ځان هبه کوونکو ښځو ته متوجه کېده چې عائشې رضي الله عنها هم ورته په خپل یوه حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «أَمَا تَسْتَحِي الْمَرْأَةُ أَنْ تَهَبَ نَفْسَهَا لِلرَّجُلِ»[4] یعنې ایا ښځه نه شرمېږي چې خپل ځان سړي ته هبه کړي.

د دغه پېغور مخه ځکه بنده شوه چې الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ د "النَّبِيِّ" په لقب سره ذکر کړ، ترڅو خلک په غور ووهي چې دغه ډول وړاندېز د یوې ایماندارې ښځې د پلوه بل چاته نه بلکې د الله ﷻ

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۱۳ ص۲۸۵؛ روح المعاني ج۲۲ ص۵۶
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۴۹۹
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵۶
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۷۶۶

پیغمبر ته د هغې د ایمان په قوت باندې دلالت کوي او د حیا، د کمزورۍ معنی نه ورکوي، که بالفرض دغه کار ورته د پیغمبر په صفت نه بلکې د یوه عادي سړي په صفت صورت نیولی وی نو د پیغور امکان به یې درلودلی وی.

نو که ذکر شوی اختصاصي حکم د ضمائرو په صورت کښې نازل شوی وی نو د نوموړي عار محتوی به نه وی شوی ځکه چې ضمائر یوازې په ذات باندې دلالت کوي او اوصاف ترې نه فهمیږي.

ب: دا حکم نبي کریم ﷺ پورې اختصاص لري چې بدون د مهره ښځه په نکاح واخلي. اما د أمت دپاره د مهر ورکول فرض دي لکه چې [النساء ۲۴] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

ج: پاتې شوه دا خبره چې آیا نبي کریم ﷺ داسې ښځه په نکاح باندې اخستې وه کومې چې ورته بدون د مهره ځېل ځان بښلی وي؟ نو په دې کښې اختلاف دی[۱].

ځینې علماء کرام وايي چې دغه ډول ښځه نبي کریم ﷺ په نکاح سره نه ده اخستې، او ځینې وايي چې میمونه بنت الحارث رضی الله عنها د همدې قبیلې ښځه وه، والله ﷻ أعلم.

یو نحوي تحلیل

۷ـ په ﴿ خَالِصَةً لَّكَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ کښې د ﴿ خَالِصَةً ﴾ په اعراب کښې علماوو کرامو متعدد تحلیلونه کړي دي[۲] خو کوم تحلیل چې مونږ ته په زړه پورې بریښېدلی دی هغه په لاندې ټکو کښې خلاصه کېږي[۳]:

الف: د ﴿ خَالِصَةً ﴾ کلمه مصدر ده لکه څنګه چې د "عَافِيَة" کلمه مصدر ده.

ب: دغه کلمه په هغه مقدر فعل باندې منصوبه ګرځېدلې ده د کوم مضمون چې ذکر شوو ځلورو وارو اختصاصي احکامو ته شامل دی.

څه لري نه ده چې مونږ ترې داسې تعبیر وکړو چې: "خَلَصَ لَكَ الإحْلَالُ المَذْكُورُ خَالِصَةً" یعنې ذکر شوي ځلور واړه اختصاصي احکام د خپلو قیوداتو په ملحوظ یوازې او سوچه په تا پورې اختصاص لري او نورو مؤمنانو ته پکښې اشتراک نشته.

ج: دا جمله ﴿ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِىٓ أَزْوَٰجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُمْ ﴾ معترضه جمله ده چې په ما بین د متعلَق ﴿ خَالِصَةً ﴾ او متعلِق ﴿ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ ﴾ کښې واقع شوې ده.

شاید چې د معترضې جملې په نازلولو کښې به دې ته اشاره وي چې ذکر شوي اختصاصي احکام یوازې او یوازې د نبي کریم ﷺ سره مناسب وه. او کومو احکامو چې د ده ﷺ د أمت سره تناسب درلود هغه مونږ په نورو ځایونو کښې ښه پوره مشرح نازل کړي دي.

---

۱) تفسیر ابن کثیر ج۳ ص ۵۰۰، اللباب في علوم الكتاب ج۱۵ ص۵۷۱
۲) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۴ ص۷۰
۳) تفسیر الکشاف ج۳ ص۵۵۱

د اُمهات المؤمنين د تعدد حكمتونه

٨_ مونږ چې د امهات المؤمنين رضي الله عنهن په تعدد كښې څه ليكو دا مو مطلب نه دى چې معاندينو او اسلام دښمنه ټولنو ته قناعت وركړو او دا ځكه چې عناديان په هيڅ دليل باندې قناعت نه كوي حتى چې په څرګندو معجزاتو باندې د سحر او جادو نوم ږدي. او دا مو هم مطلب نه دى چې مؤمنان قانع كړو، ځكه چې مؤمنان كلك يقين او باور لري چې په دغه تعدد كښې بې شمېره الهي حكمتونه پټ دي، د الله ﷻ هر يو كار او هر يو حكم د حكمتونو په مقتضى صورت نيسي. همدې ټكي ته په ﴿ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِىٓ أَزْوَٰجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُمْ ﴾ جمله كښې اشاره شوې ده. يعنې يقيناً مونږ په هغو ارشاداتو باندې پوهېږو كوم چې مونږ په مؤمنانو باندې د زوجاتو او وينځو په هكله فرض كړي دي كوم چې د دوى د حال سره ښه تناسب لري.

په دغې ليكنه كښې زمونږ مطلب فقط همدا دى چې د الله ﷻ د هغو نعمتونو څرګندونه وكړو كوم چې د اُمهات المؤمنين په تعدد كښې پټ دي، الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴾ [الضحى: ١١] يعنې او هر چې (نعمت دى) نو د خپل رب ﷻ په نعمت سره بيان كوه او خلكو ته يې څرګندونه كوه.

نو ليكو چې د اُمهات المؤمنين تعدد په شهوت رانۍ باندې ولاړ نه دى لكه چې عناديان او كفار خيال كوي، بلكې دغه كار د جامعې د مصلحت په بنياد صورت نيولى دى. نو د ښه وضاحت دپاره لاندې ټكي د نظره تېر كړئ:

الف: نبي كريم ﷺ د خپل عمر تر پنځه ويشتو كالو پورې مجرد وه (واده يې نه درلود) او په ډېر عفت سره په جاهلي ټولنه كښې اوسېد، حتى چې معاندين هم ترې انكار نه شي كولى او نه ورباندې څه اعتراض كولى شي.

ب: د خپل عمر په پنځه ويشت كلنۍ كښې يې د يوې بوډۍ ښځې سره واده وكړ چې عمر يې څلوېښتو (٤٠) كالو ته رسېدلى او يا ترې اضافه وه، چې دوه كرته كونډه شوې وه او نبي كريم ﷺ يې د خپل ځان دپاره د دربم مېره په حيث وټاكه، دغه بوډۍ "خديجه" نومېده رضي الله عنها.

ج: نبي كريم ﷺ د أم المؤمنين الخديجه الكبرى رضي الله عنها سره د خپل عمر پنځه ويشت (٢٥) كاله تېر كړه، نو كله چې نوموړې رضي الله عنها د بعثت په لسم (١٠) كال باندې وفاته شوه، نو نبي كريم ﷺ يوه بله زړه بوډۍ او كونډه په نكاح واخستله چې "سَودة" نومېده رضي الله عنها.

د: په همدغه كال كښې نبي كريم ﷺ يوه وړكۍ انجلۍ هم په نكاح واخستله چې "عائشة" رضي الله عنها نومېږي، ترڅو د همدې په ذريعه د خپل لومړي ملګري (أبو بكر رضي الله عنه) سره خپله علاقه ښه قوي كړي او د ملګرتيا سره خپلوي هم ضميمه كړي، خو د دې واده وروسته په مدينه منوره كښې د هجرت په لومړي كال صورت ونيوه.

د همدغه غرض دپاره چې د دوستۍ سره خپلوي هم ضميمه كړي، نبي كريم ﷺ خپله يوه لو.

علي ﷺ ته او دوه لورانې يې يوه د بلې پسې عثمان ﷺ ته په نكاح باندې وركړې.

ه: همدارنګه نبي کريم ﷺ د خپل انډيوال عمر ﷺ کونډه لور (حفصة رضي الله عنها) هم په نكاح واخستله ترڅو د دعوت د چلولو پرې ښه پياوړې کړي.

د دې مېړه (خُنيس ﷺ) د بدر په غزا کښې زخمي شوی وه چې څو مياشتې وروسته د همدغو زخمونو د کبله وفات شو فإنا لله وإنا إليه راجعون. دغې نكاح د هجرت په دريم کال صورت نيولی دی.

و: نبي کريم ﷺ د هجرت په څلورم کال أم سليمه رضي الله عنها هم په أمهات المؤمنين کښې شامله کړه، د دې مېړه (ابو سلمه ﷺ) د أحد په غزا کښې ټپي شوی وه، چې څو مياشتې وروسته د همدغو ټپونو له امله شهيد شو، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

دغې بي بي رضي الله عنها ماشومان هم درلوده چې د شهيد اولادونه وه او بې سرپرسته پاتې شوه، نبي کريم ﷺ يې کونډه مور (أم سلمه رضي الله عنها) أم المؤمنين وګرځوله او د هغې د ماشومانو حضانت (ساتنه) يې په غاړه واخستله.

ز: د هجرت په پنځم کال الله ﷻ زينب بنت جحش رضي الله عنها د أمهات المؤمنين په ټولګي کښې شامله کړه، د جاهليت د زمانې بدعتي رواج يې ورباندې د منځه يووړ. يا په بل عبارت: د نوموړې بي بي نكاح د تشريعي حکمت په بنياد صورت نيولی دی لکه چې پوره بيان يې د [الأحزاب:۳۷] ايت لاندې لږ وړاندې تېر شو، والحمد لله ﷻ.

ح: د هجرت په شپږم کال نبي کريم ﷺ جوريه رضي الله عنها هم په أمهات المؤمنين کښې شامله کړه، دا د يهودانو ښځه وه چې مېړه يې د بني المصطلق په غزا کښې ووژلی شو، او پخپله د بنديانو په جمله کښې شامله وه، نو نبي کريم ﷺ ورته ازادي ورکړه او په نكاح باندې يې واخستله. د همدې نكاح په سبب د يهودانو د عداوت اور مخ په سړېدو شو.

ط: د هجرت د اوم کال په لومړۍ مياشت (محرم) کښې نبي کريم ﷺ د يهودانو ښځه يوه بله ښځه هم أم المؤمنين وګرځوله چې هغه رضي الله عنها "صفيه" نومېده، د دې مېړه هم د خيبر په غزا کښې ووژلی شو او پخپله په بنديانو کښې شامله وګرځېده نو نبي کريم ﷺ ازاده کړه او نكاح يې ورباندې وتړله.

د دې نكاح په سبب هم د يهودانو د عداوت د اور لمبې د سړېدلو خواته مائلې شوې، او څه کمزورې پکښې واقع شوه.

ي: د ابو سفيان يوه لور -چې په أم حبيبې سره يې شهرت درلود- د خپل مېړه سره د مکې معظمې څخه حبشې ته په هجرت نائله شوې وه، خو هلته يې مېړه مرتد او بيا مړ شو.

دغه بي بي رضي الله عنها مکې معظمې ته بېرته نه شوه ستنېدلی چې هلته يې اقارب مشرکان وه، او په حبشه کښې يې سرپرست نه درلود، نو هلته د بې وزلۍ په حال کښې بنده پاتې وه، د همدې کبله د هجرت په همدغه اوم کال کښې نبي کريم ﷺ نوموړې په أم المؤمنين سره ملقبه کړه. نو دغې نكاح د أم حبيبې سره د خواخوږۍ په بنياد صورت ونيوه.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د هغې د پلار (أبو سفيان) او د هغې د نورو اقاربو په عداوت هم پوره اثر ولوېد حتی چې بالآخره په اسلام باندې مشرف شوه او د "رضي الله عنهم" د ویلو لایق وګرځېدل.

یا: د هجرت د همدغه اوم کال تقریباً په آخرنۍ میاشت (شوال) کښې نبي کریم ﷺ یوه بله بې وزله کونډه هم أم المؤمنین وګرځوله چې "میمونه" نومېده رضي الله عنها.

دغه وروستنۍ ښځه وه چې د مؤمنانو د ژوندیو مورګانو شمېر ورباندې نهو تنو ته ورسېد، د دغې أبې ځخه وروسته نبي کریم ﷺ بله ښځه د أمهات المؤمنين په ټولګي کښې شامله نه کړه.

یادونه

۹_ که څوک غواړي چې د أمهات المؤمنين رضي الله عنهن مشرح سوانح او حالات ولولي، نو ځينو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي مونږ د همدغو ځينو کتابونو[1] ځخه هومره بیانات رانقل کړه د کومو سره چې د ایتونو تفسیر کلک تړاو درلود، د ښه وضاحت په غرض مونږ په همدغو بیاناتو باندې لاندې یوه تبصره لیکو:

تبصره

۱۰_ د ذکرو شوو کرښو ځخه ځرګنده شوه چې د أمهات المؤمنين تعدد د شهوترانۍ په اساس صورت نه دی نیولی لکه څنګه چې اسلام دښمنې ټولنې اتهام لګوي.

او دا ځکه چې که بالفرض المحال د هغوی اتهام حقیقت درلودی نو ضرور به تعدد د هجرت ځخه وړاندې تحقق موندلی وی. د نبي کریم ﷺ د ځوانۍ دوره خو هملته (په مکه معظمه کښې) تېره شوې وه، مدینې منورې ته خو د خپل عمر د درې پنځوسم کال ځخه وروسته مهاجر وګرځېد.

همدارنګه که بالفرض المحال ذکر شوی اتهام څه حقیقت درلودی نو ضرور به تعدد د پېغلو په صورت کښې بروز کړی وی، نه د زړو بوډیو او کونډو رنډو په صورت کښې، حال دا چې نبي کریم ﷺ یوازې یوه بي بي (عائشة رضي الله عنها) پېغله په نکاح کړې وه او بس. او دا په داسې حال کښې چې نبي کریم ﷺ صحابه وو کرامو ﷺ ته د پېغلو په نکاح کولو باندې ترغیب ورکاوه، په همدې اړه په یوه اوږده حدیث کښې د جابر بن عبد الله ﷺ سره د نبي کریم ﷺ لاندې سوال جواب ولولئ:

نبي کریم ﷺ: «أَيْنَ تُرِيدُ؟» یعنې چرته په چالاکۍ سره روان یې او په اوښ باندې سور ځغلې؟

جابر ﷺ: ما یوه کونډه ښځه په نکاح اخستې ده، نو کور ته مې تادي ده.

نبي کریم ﷺ: «هَلَّا جَارِيَةً تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ»[2] یعنې ولې دې پېغله په نکاح نه اخسته چې تا د هغې سره ساتېرې کولی او هغې ستا سره ساتېري کولې.

جابر ﷺ: زما پلار شهید شوی دی، او ماته خورګانې یتیمانې پاتې دي، نو ما وغوښتل چې کونډه په نکاح کړم ترڅو زما د خویندو خدمت وکړي او د زنانه وو آداب ورزده کړي، دغه مطلب په

---

(۱) الطبقات الكبرى لابن سعد ج۸ ص۵۲، ص۲۲۱: المفصل في احكام المراة والبيت المسلم ج۱۱ ص۵۱۰

(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۳۱۰

پیغله کښې په بهتر صورت سره نه ترلاسه کېږي.

د اُمهات المؤمنین تعدد په شهوت پرستۍ نه بلکې د نورو اسبابو په بنیاد صورت نیولی دی کوم چې په مدینه منوره کښې متحقق شوي وه، هغه دا چې:

الف: په مکه معظمه کښې اکثره عقیدوي احکام نازلېده چې نارینه او زنانه پکښې یو برابر وه، اما په مدینه منوره کښې د عملي احکامو د نزول کثرت پیل شو، چې ځینو په زنانه وو پورې اختصاص درلود، لکه د حیض او نفاس او نورو شیانو احکام.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه نبي کریم ﷺ ډېر زیات حیاناک وه د همدې کبله ابو سعید الخدري ﷺ وایي چې: «كَانَ النَّبِيُّ ﷺأَشَدَّ حَيَاءً مِنَ الْعَذْرَاءِ فِي خِدْرِهَا»[١] یعنې نبي کریم ﷺ د هغې پېغلې څخه سخت (زیات) حیاناک وه کومه چې په خپله پرده کښې ناسته وي (او بهر ته نه وي وتلې). نو د همدې کبله نبي کریم ﷺ نه شو کولی چې د خپلو مېرمنو څخه په غیر نورو ښځو ته ځینې احکام په صریحو الفاظو کښې ابلاغ کړي، نو د دغه ډول احکامو د ابلاغ دپاره د مېرمنو تعدد ضرور وه.

په دې اړه د یو حدیث مضمون ولولئ چې د نبي کریم ﷺ سره یوې ښځې لاندې سوال جواب وکړ:

ښځه: ای د الله ﷻ پیغمبره! زه د حیض څخه د پاکېدلو په صورت کښې څنګه غسل وکړم؟.

نبي کریم ﷺ: په مشکو باندې یوه ککړه لته (کپړه) واخله او خپل ځان وباندې پاک کړه.

ښځه: څنګه وباندې خپل ځان پاک کړم؟.

نبي کریم ﷺ: خپل ځان وباندې پاک کړه.

ښځه: څنګه؟.

نبي کریم ﷺ: سبحان الله خپل ځان وباندې پاک کړه.

اُم المؤمنین عائشه رضي الله عنها وایي چې کله ښځه په خبره پوه نه شوه نو ما خپل ځان ته راکش کړه او ورته مې وویلې چې: «تَتَبَّعِي بِهَا أَثَرَ الدَّمِ»[٢] یعنې داسې درته وایي چې په خوشبویه کپړه باندې هغه ځایونه وموږه چې د وینې اثرات پرې موجودیت لري (خپل غلیظ عورت وباندې پاک کړه).

ب: په مکه معظمه کښې وسلوال جهاد نه وه پیل شوی نو کونډو او یتیمانو هم موجودیت نه درلود چې خواخوږۍ ته یې اړتیا پېښه شوې وی.

وسلوال جهاد په مدینه منوره کښې پیل شو چې هملته د اُم المؤمنین عائشې رضي الله عنها په واده سره جوخت د ذکرې شوې خواخوږۍ سلسله هم پیل شوه.

ج: د غزواتو د شروع سره سم دې ته هم اړتیا پېښه شوه چې نبي کریم ﷺ د ازواجو د تعدد سره د قبائلي دښمنیو او عداوتونو د اور لمبې مړې کړي، او هم پرې د خپلو انډیوالانو سره د انډیوالۍ اړیکې ټینګې او قوي کړي.

د: د نبي کریم ﷺ هر یو قول او فعل د شریعت څخه نمایندګي کوله، حال دا چې د کور په داخل

---

(١) صحیح البخاري ج١ ص٥٠٣

(٢) صحیح البخاري ج١ ص٤٥

کښې کاروبار او کړه وړه یې د صحابه وو کرامو ﷺ څخه پټ وه، خو الله ﷻ د أمهات المؤمنين په تعدد سره پټ پرېښنبودل او مؤمنانو ته یې ورځرګند کړه چې د قیامت تر ورځې پورې پرې عمل وکړي

ه: لنډه دا چې أمهات المؤمنين د مؤمنانو دپاره د استاذانو حیثیت لري او په تعدد کښې یې ډېر لوی تعلیمي حکمت پټ دی. شاید چې په همدې بنیاد به هغوی د لاندې صفاتو درلـ ودونکې ګرځولې شوې وي:

اول: په مدینه منوره کښې د أمهات المؤمنين څخه یوه هم الله ﷻ د اولادونو مور ونه ګرځوله ترڅو د شریعت په تعلم او تعلیم کښې څه خنډ واقع نه شي. بلکې دلته د نبي کريم ﷺ فقط یو زوی وزېږېد، هغه هم د کومې أم المؤمنين څخه نه وه بلکې د یوې وینځې (ماریې قبطیې) څخه وه. لکه چې وړاندې د [الأحزاب: ۴۰] ایت په شپږمه توضیح کښې ورته اشاره شوې ده، والحمد لله ﷻ

دوهم: د أم المؤمنين عائشې رضي الله عنها څخه په غیر بله یوه هم د أمهات المؤمنين په ټولګې کښې د پېغلتوب په حال کښې نه ده شامله کړی شوې، او نه د دې غوندې بله یوه همدغسې کم عمره او په عقل پخه وه، بلکې ټولې د اولادونو د روزنې څخه فارغې او په تجربوي عقلونو باندې پخې وې (د شریعت د تعلم او تعلیم دپاره مناسبې او مساعدې وې) رضوان الله ﷻ علیهن.

و: نو ذکرو شوو تشریحاتو ته په کتلو سره د ﴿ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ ﴾ د جملې مضمون داسې راڅېرې چې: مونږ څکه تاته تعدد حلال وګرځاوه ترڅو په تاباندې د شریعت په ابلاغ او د مؤمنانو سره په خواخوږۍ کښې تنګي صورت ونه نیسي، او ښه په کامله توګه وکړی شي چې د خپل أمت نارینه وو او زنانه وو ته احکام ورسوې او په احسنه طریقه ورته دعوت وچلوې.

پنځم اختصاصي حکم

۱۱ـ که څه هم علماوو کرامو د ﴿ تُرْجِي مَن تَشَآءُ مِنْهُنَّ ﴾ الآية، په متعددو معناوو باندې تفسیر کړی دی[۱] مګر کوم تفسیر چې د مفسرینو کرامو ترمنځ مشهور دی[۲] او مونږ ته په زړه پورې برېښي او د وړاندې ببرته سره ښه سمون خوري، هغه دا دی چې د "هُنَّ" ضمیر أمهات المؤمنين ته راجع دی او په ایت شریف کښې پنځم اختصاصي حکم ته اشاره شوې ده، هغه دا چې:

الله ﷻ یوازې خپل پیغمبر مختار ګرځولی دی چې د خپلو بیبیانو ترمنځ د نوبت مراعات ساتي او که نه، خو د دې سره-سره نبي کريم ﷺ آن د مرګ تر وخته پورې ذکر شوي مراعات د نظره ونه غورځاوه، لکه چې څه شرحه یې د [النساء: ۱۲۹] ایت لاندې تېره شوې ده، والحمد لله ﷻ.

دوه ډوله تفسیر

۱۲ـ د ﴿ لَّا يَحِلُّ لَكَ ٱلنِّسَآءُ مِنۢ بَعْدُ ﴾ جمله علماوو کرامو په دوه ډوله تفسیره کړې ده، او د تعدد

---

[۱] زاد المسير ج۶ ص۲۰۹؛ تفسير القاسمي ج۱۳ ص۲۸۷

[۲] تفسير البغوي ج۳ ص۵۳۷

وجي يې د "مِنْ بَعْدُ" د مقدر مضاف اليه څخه منشأ اخستې ده چې شرحه يې لاندې لوستلی شی:

الف. ځينې علماء کرام وايي چې دلته مقدر مضاف إليه د "هٰؤُلاءِ التِّسْعُ" کلمات دي[١]، يعني اى پيغمبره! تانه د دغو نهو بيبيانو څخه پرته ـ کومې چې فعلاً ستا په نکاح کښې موجودې دي ـ نورې هيڅ ښځې حلالې نه دي چې په نکاح باندې يې واخلې، لکه د کاکا او ماما لورانې او داسې نورې.

نو په دې تفسير سره دغه ايت د وړاندېني ايت دپاره ناسخ ګرځي، چې هلته ورته د نورو ښځو په نکاح اخستل جائز ګرځولی شوي وه او دلته ورته حرام وګرځولی شوه.

ب. ځينې نور وايي چې دلته مقدر مضاف اليه د "هٰؤُلاءِ الأَصْنَافِ الْمَذْكُورَة" د کلماتو څخه عبارت دی[٢]، چې مونږ يې په لاندې ټکو کښې خلاصه کوو:

اول: په ﴿ إِنَّآ أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَٰجَكَ ﴾ الآية، کښې د هغو ښځو ډولونو ته اشاره شوې وه د کومو نکاح چې ورته حلاله ګرځولې شوې وه، مګر د ښځو څه نور ډولونه په سکوت کښې پرېښودلی شوي وه چې نکاح به يې ورته حلال وګرځولی شي او که نه، دغه ډولونه د اعرابيانو او غير عربي ښځو څخه عبارت دي.

دوهم: په دغه ايت شريف کښې ـ چې د بحث لاندې دی ـ صراحت وکړی شو چې د ښځو هغه ډولونه کوم چې تر اوسه پورې په سکوت کښې پرېښودل شوي وه د هغو نکاح کول نبي کريم ﷺ ته حلال نه دي.

تبصره

١٣ـ مونږ ته دوهم تفسير غوره برېښي، چې د يو پلوه دواړه ايتونه تقريباً څنګ په څنګ قرائت کېږي نو په يوه باندې د ناسخ نوم اېښودل او بل ته د منسوخ لقب ورکول بدون د قوي دليل څخه صورت نه شي نيولی، او قوي دليل دلته موجوديت نه لري لکه چې شيخ المفسرين العلامه الطبري عليه رحمة وربانديې صراحت کړی دی.

او د بله پلوه په همدې تفسير باندې د رئيس المفسرين ﷺ يو روايت هم دلالت کوي چې د ايت شريف په تفسير کښې يې فرمايلي دي چې: «وَحَرَّمَ مَا سِوَى ذَٰلِكَ مِنْ أَصْنَافِ النِّسَاءِ»[٣] يعني په دې ايت کښې په نبي کريم ﷺ باندې په صراحت سره الله ﷻ د زنانه وو د هغو ډولونو څخه په غير د نورو په نکاح اخستل حرام وګرځول کوم چې په وړاندې ايت ﴿ إِنَّآ أَحْلَلْنَا لَكَ ﴾ کښې ورته اشاره شوې ده.

سوال جواب

١٤ـ که څوک وايي چې: عائشه رضي الله عنها فرمايي چې: «مَا مَاتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَتَّى أُحِلَّ لَهُ النِّسَاءُ»[٤]

---

(١) تفسير البغوي ج٣ ص٥٣٨

(٢) تفسير الطبري ج١٢ ص٣٠: تفسير ابن كثير ج٣ ص٥٠٢

(٣) جامع الترمذي ج٢ ص١٥٦

(٤) جامع الترمذي ج٢ ص١٥٦

یعنې نبي کریم ﷺ تر هغه وفات نه شو ترڅو چې ټولې ښځې ورته ـ د عربي او غیر عربي په شمول ـ حلالې وګرځولې شوې. نو ایا دغه روایت ستاسو د غوره کړې شوې تفسیر سره منافات نه لري؟

مونږ وایو چې: دغه روایت د یو پلوه د اعتبار قابل نه دی چې ناسخ په کښې نه دی ښودلی شوی چې نبي کریم ﷺ ته په کوم ناسخ دلیل سره ټولې ښځې حلالې ګرځولې شوې دي[1]، او د بله پلوه که څه هم دغه روایت د ذکرو شوو دواړو تفسیرونو سره منافات لري مګر په عین حال کښې د اولني تفسیر په نسبت دوهم تفسیر ته ـ چې مونږ غوره کړي دي ـ ترجیح ورکوي چې منافات یې ورسره د هغه په نسبت کمزوی دی. څکه چې: د اولني تفسیر غوښتنه دا ده چې نبي کریم ﷺ ته لسمه ښځه أم المؤمنین جوړول جواز نه درلود ـ که څه هم د ذکرو شوو څلورو اصنافو څخه وي ـ حال دا چې د عائشې رضي الله عنها د حدیث په بنیاد یوه ښځه لا څه چې ډېرې ښځې یې أمهات المؤمنین ګرځولی شوې.

او د دوهم تفسیر غوښتنه دا ده چې په نبي کریم ﷺ باندې د أمهات المؤمنین په تعداد کښې زیادت کول جائز وه خو په دې شرط چې د ذکرو شوو څلورو اصنافو څخه وي.

شپږم اختصاصي حکم

۱۵ـ په ﴿ وَلَآ أَن تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنۡ أَزۡوَٰجٖ ﴾ الآية، کښې شپږم اختصاصي حکم ته اشاره شوې ده. یعنې ای پیغمبره! تاته دا خبره حلاله نه ده چې خپلې موجوده نهه مېرمنې (أمهات المؤمنین) طلاقې کړې او په عوض او بدل کښې یې نورې ښځې أمهات المؤمنین وګرځوې، البته د هغو ګروپونو زنانه وو څخه کومو ته چې وراندې په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَحۡلَلۡنَا لَكَ ﴾ الآية کښې اشاره شوې ده.

شاید چې د طلاق عدم تحلیل به په حقیقت کښې د همدغو نهو بیبیانو دپاره د شکریې په توګه صورت نیولی وی کله چې هغوی په دنیا باندې آخرت غوره وګاڼه، چې پوره تفصیل یې د [الأحزاب:۲۸] ایت لاندې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

ډېر اختصاصي احکام

۱۶ـ که څوک غواړي چې هغه متعدد احکام د نظره تېر کړي کومو چې نبي کریم ﷺ پورې اختصاص درلود نو څینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[2]، چې د دغسې احکامو متعدد مثالونه یې راغونډ کړي دي، الله ﷻ دې ورته اجرونه ورکړي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَدۡخُلُواْ بُيُوتَ ٱلنَّبِيِّ إِلَّآ أَن يُؤۡذَنَ لَكُمۡ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيۡرَ نَٰظِرِينَ إِنَىٰهُ وَلَٰكِنۡ إِذَا دُعِيتُمۡ فَٱدۡخُلُواْ فَإِذَا طَعِمۡتُمۡ فَٱنتَشِرُواْ وَلَا مُسۡتَـٔۡنِسِينَ لِحَدِيثٍۚ إِنَّ ذَٰلِكُمۡ كَانَ يُؤۡذِي ٱلنَّبِيَّ فَيَسۡتَحۡيِۦ مِنكُمۡۖ وَٱللَّهُ لَا يَسۡتَحۡيِۦ مِنَ ٱلۡحَقِّۚ وَإِذَا

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۳ ص۳۶۹
(۲) تفسیر القرطبي ج۱۴ ص۲۱۱

سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَٰعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٍ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا
كَانَ لَكُمْ أَن تُؤْذُوا۟ رَسُولَ ٱللَّهِ وَلَآ أَن تَنكِحُوٓا۟ أَزْوَٰجَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦٓ أَبَدًا إِنَّ
ذَٰلِكُمْ كَانَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾ إِن تُبْدُوا۟ شَيْـًٔا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُلِّ
شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾ لَّا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِىٓ ءَابَآئِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآئِهِنَّ وَلَآ إِخْوَٰنِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآءِ
إِخْوَٰنِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآءِ أَخَوَٰتِهِنَّ وَلَا نِسَآئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُنَّ وَٱتَّقِينَ ٱللَّهَ
إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدًا ﴿٥٥﴾

[۵۳] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! تاسو د نبي کریم ﷺ کورونو ته مه ورداخلېږئ مګر په داسې حال کښې چې تاسو ته اجازه درکړې شي (او یا) طعام ته (وروبللی شئ. د بلنې په صورت کښې) په داسې حال (ورننوځئ) چې د طعام پخېدلو ته منتظر نه یاست.

(د طعام خوړلو دپاره اجازه هم مه غواړئ) مګر کله چې تاسو (طعام ته) وروبللی شوئ نو (هلته ورداخل شئ)، نو کله مو چې طعام وخوړ نو (سمدستي) خواره شئ. او (همدارنګه د دعوت په صورت کښې) په داسې حال (ورداخل شئ) چې د خبرو دپاره مینه کوونکي (او مجالس جوړوونکي) نه یاست (چې پلتې ووهئ او کېنئ).

یقینًا دغه (ذکر شوي کارونه هر یو) نبي کریم ﷺ ته ضرر (تکلیف) رسوي، نو ستاسو څخه شرمېږي (حیا کوي چې په دې باره کښې درته څه ووایي)، او الله ﷻ د حق (د بیان) څخه شرم (څنګه چې ورسره مناسب وي) نه کوي.

او (ای مؤمنانو!) کله چې تاسو د اُمهات المؤمنین څخه (د نفعې اخستلو) کوم شي (یا کومه خبره) غواړئ نو د پردې تر شا یې ترې وغواړئ. دغه (ډول غوښتل) ستاسو د زړونو او د اُمهات المؤمنین د زړونو دپاره ښه پاک ساتونکی دی.

او تاسو ته (مناسبه او) جائزه نه ده چې د الله ﷻ پیغمبر ﷺ ته (په شعوري یا لا شعوري توګه ضرر (او زحمت) ورسوئ، او نه دا چې د پیغمبر ﷺ (د وفات) څخه وروسته د ده ﷺ بیبیانې (خپلې مورګانې) په نکاح واخلئ.

یقینًا دغه (هر یو کار ایذاء او نکاح) د الله ﷻ په نزد ډېر لوی (جنایت) دی. (نو ځانونه ترې وساتئ).

[۵۴] (ای مؤمنانو!) که چرته تاسو څه شی ښکاره کړئ او یا یې (په زړونو کښې) پټ کړئ نو (په دواړو صورتونو کښې ورباندې الله ﷻ پوهېږي ځکه چې) یقینًا الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی.

[۵۵] (ای پیغمبره!) په اُمهات المؤمنین باندې (د یوه شي د بې حجابه غوښتلو په هکله) په خپلو پلرونو کښې څه باک (او ګناه) نشته (چې د دغسې غوښتلو موقع ورکړي)، او نه (ورباندې) په

خپلو زامنو کښې او نه په خپلو ورونو کښې او نه د خپلو ورونو په زامنو (وریرونو) کښې او نه د خپلو خویندو په زامنو (خوریونو) کښې او نه په خپلو (مسلمانانو) ښځو کښې او (بالآخره) نه په هغو وینځو کښې (که څه هم چې مسلمانانې نه وي) چې د دوی ښي لاسونه یې مالکان شوي وي (څه ګناه او باک شته چې د مخامخ غوښتلو موقع ورکړي).

او (ای بیبیانو!) تاسو د الله ﷻ څخه وډارې شئ (او د حجاب مراعات وکړئ ترڅو د قیامت تر ورځې پورې ټولې مسلمانانې ښځې تاسو پسې اقتداء وکړي او د حجاب مراعات وساتي. ځکه چې) یقیناً الله ﷻ په هر شي باندې حاضر دی (چې هیڅ شی او هیڅ کار ترې نه شي پټېدلی)

شان نزولونه او ارتباط

د ذکرو شوو ایتونو د اولني ایت د شان نزول په هکله متعدد واقعات روایت شوي دي[1] څه لرې نه ده چې ټول پېښ شوي وي خو مونږ د لاندې څو روایتونو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

۱ـ د انس رضی الله عنه د اوږده حدیث مضمون دی چې کله الله ﷻ زینب رضی الله عنها په اُمهات المؤمنین کښې شامله کړه نو نبي کریم ﷺ په خپل کور کښې خلکو ته د ولیمې ډوډۍ ورکړه، خلک راتلل او د خوراک څښاک څخه وروسته بېرته وتل، خو دوه درې کسان ځای په ځای کېناستل او خپلو خبرو اترو ته یې ادامه ورکړه.

د نبي کریم ﷺ زړه غوښتل چې دغه ناسته ډله خپلې خبرې بس کړي او دلته پلتی ونه وهي، مګر د زیاتې حیاء د کبله یې ورته نه شو ویلی چې تاسو جنابان هم مهرباني وکړئ او بهر لاړ شئ. نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ او حجاب فرض شو[2].

۲ـ عمر رضی الله عنه وایي چې یوه ورځې ما نبي کریم ﷺ ته وړاندیز وکړ چې: «يَا رَسُولَ اللهِ! لَوْ أَمَرْتَ نِسَاءَكَ أَنْ يَحْتَجِبْنَ فَإِنَّهُ يُكَلِّمُهُنَّ الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ فَنَزَلَتْ»[3] یعنې ای د الله ﷻ پیغمبره! کاش چې ته خپلو مېرمنو ته امر وکړې چې دوی د خلکو څخه حجاب وکړي، دا ځکه چې یقیناً شان دا دی چې د دوی سره نېکوکار او بدکار (هر یو) خبرې کوي (چې دا کار په ماباندې ډېر درونډ تمامېږي)، نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ.

۳ـ یوه ورځې یوه منافق وویل: که نبي کریم ﷺ وفات شي نو زه به عائشه (اُم المؤمنین) په نکاح واخلم، نو الله ﷻ ذکر شوي ایت شریف نازل کړه[4].

اما د وړاندېنیو ایتونو او د دې ایتونو ارتباط خو بالکل څرګند دی چې د هغو د مضامینو اکثریت په اُمهات المؤمنین پورې ارتباط درلود او د دې ایتونو مطالب هم په همدوی پورې مربوط دي، چې حاصل یې داسې راځېږي:

---

(۱) زاد المسير ج۶ ص۲۱۲، نظم الدرر ج۶ ص۱۲۷؛ المحرر الوجيز ج۱۳ ص۹۳
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۷۰۶
(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۵۸؛ اسباب النزول للواحدي ص۲۴۳
(۴) روح المعاني ج۱۲ ص۷۴، الدر المنثور ج۶ ص۶۴۳

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د خپلو مهرمنو او خپلو کورونو په ارتباط د الله ﷻ د پلوه مؤمنان مخاطب کړه چې:

۱ـ ای مؤمنانو! تاسو د خپل ایمان په قوت د خپل پیغمبر ﷺ سره په ناسته ولاړه کښې لاندې آداب عملي کړئ:

الف: تاسو د نبي کریم ﷺ کورونو ته مه ورداخلېږئ مګر په اجازې سره. یا په بل عبارت: که تاسو پرته د دعوت څخه وغوښتل چې هلته ورداخل شئ نو لومړی ضرور اجازه واخلئ او بیا ورننوځئ.

ب: که تاسو خوراک او څښاک ته وردعوت شوئ نو بیا هم دعوت قبول کړئ خو په داسې وخت کښې هلته تشریف ورورئ چې د خوراک او څښاک وخت وي، هسې نه چې تاسو د وخت څخه وړاندې کورته ورشئ او د خوراک پخېدلو ته منتظر یاست.

ج: لنډه دا چې بدون د دعوته صرف د خوراک دپاره اجازه مه اخلئ، خو کله چې تاسو دعوت کړی شوئ نو ورداخل شئ او کله مو چې خوراک څښاک وکړ او ترې فارغ شوئ نو سمدستي ووځئ او خواره واره شئ.

د: همدارنګه تاسو ته جواز نه لري چې د خوراک او څښاک څخه وروسته پلتې ووهئ او خپنې د خپنو نورو د خبرو اورېدلو دپاره مجالس جوړ کړئ. که تاسو دا کار کوئ نو بهر لاړ شئ او هلته سره کېنئ او خبرې اترې وکړئ.

ه: ای مؤمنانو! ستاسو ذکر شوي کارونه نبي کریم ﷺ ته په اذیت او ضرر باندې تمامېږي خو هغه ﷺ د ډېرې حیا څخه تاسو ته داسې نه شي ویلی چې: بې اجازې زما کورونو ته مه راننوځئ، یا بدون د دعوت او بلنې څخه صرف د طعام خوړلو دپاره اجازه مه غواړئ، یا د دعوت په صورت کښې د وخت څخه وړاندې مه راځئ، او همدارنګه د بلنې په صورت کښې د خوراک کولو څخه وروسته د کور په داخل کښې مجالس مه جوړوئ بلکې د دې کار دپاره بهر لاړ شئ.

و: الله ﷻ د حق د بیان څخه شرم (څنګه چې ورسره مناسب وي) نه کوي، نو د همدې کبله یې تاسو ته د ناستې ولاړې آداب درنازل کړه.

ز: ای مؤمنانو! کله چې تاسو د أُمهات المؤمنین څخه څه متاع غوښتله نو دغه کار د پردې څخه هغه خوا وکړئ او د پخوا په شان هغوی ته مخ په مخ (بې پردې) مه درېږئ.

ح: دغه ډول غوښتنه ستاسو د زړونو او د أُمهات المؤمنین د زړونو دپاره ښه پاک ساتونکې او پاکیزه ده. او همدارنګه دا د دې دپاره هم ګټوره ده چې د قیامت تر ورځې پورې مؤمنان سړي او مؤمناني ښځې ستاسو څخه عبرت واخلي او ستاسو کړنلاره خپله کړي، نو د ډول- ډول اتهاماتو او اشتباهګانو مخه به ونیوله شي.

ط: ای مؤمنانو! د ذکرو شوو څو کارونو یادونه د مثال په توګه درنازله شوه نو په تاسو باندې لازمه او تاسو ته مناسبه ده چې په هیڅ ډول سره د الله ﷻ پیغمبر ﷺ ته اذیت ونه رسوئ.

ي: تاسو ته د همېشه دپاره دا هم جواز نه لري چې د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته د ده ﷺ

مېرمنې (خپلې مورګانې) په نکاح کړئ.

یا: ای مؤمنانو! یقینًا نبي کریم ﷺ ته هر ډول اذیت رسول او هم د ده ﷺ بیبیانې د ده ﷺ د وفات څخه وروسته په نکاح سره اخستل د الله ﷻ په نزد ډېره لویه ګناه او ډېر لوی جنایت دی، نو خپل ځانونه ترې وساتئ؛

یب: که تاسو نبي کریم ﷺ ته اذیت رسونه اویا یې د وفات څخه وروسته مېرمنې په نکاح اخستنه څرګنده کړئ او یا یې په زړونو کښې پټه وساتئ، نو په دواړو صورتونو کښې د الله ﷻ څخه نه پټېږي او دا ځکه چې یقینًا الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی؛ نو تاسو ته په کار دي چې ذکر شوي هر ډول اذیت ته په خپلو زړونو کښې هم ځای ورنه کړئ.

۲_ ای پیغمبره! لکه چې په مؤمنانو باندې لازمه ده چې ستا د کورونو آداب وساتي همدارنګه ستا په مېرمنو باندې هم واجبه ده چې د اجانبو څخه حجاب او پرده وکړي. هو! که دوی د خپلو ځینو اقاربو څخه پرده ونه کړي نو څه باک یې نشته، دغه ډول اقارب د لاندې کسانو څخه عبارت دي:

د دوی پلرونه او زامن، د دوی ورونه او وریرونه، د دوی خوریونه، او مسلمانانې ښځې

او په دوی باندې د هغې کافرې ښځې څخه حجاب او پرده کول واجب نه دي د کومې چې د دوی ښي لاسونه مالکان ګرځېدلي وي.

۳_ ای پیغمبره! د الله ﷻ د پلوه خپلو مېرمنو ته ابلاغ کړه چې:

الف: تاسو د الله ﷻ څخه وډارې شئ او په خپله پرده او حجاب باندې د نبي کریم ﷺ په غیاب او حضور دواړو حالاتو کښې کلکې اوسېږئ. او دا ځکه چې:

ب: یقینًا الله ﷻ په هر شي باندې شاهد دی چې هیڅ شی ترې غائب نه شي جوړېدلی، نو که بالفرض تاسو د بندګانو څخه خپله بې حجابي پټه کړئ د الله ﷻ څخه یې په هیڅ حال نه شي پټولی.

توضیحات

۱_ په ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَدۡخُلُواْ ﴾ الآیة کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: که څوک وایي چې په ﴿ إِلَّآ أَن يُؤۡذَنَ لَكُمۡ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيۡرَ نَـٰظِرِينَ إِنَىٰهُ ﴾ کښې د ﴿ يُؤۡذَنَ ﴾ کلمه په ﴿ إِلَىٰ ﴾ سره متعدي ګرځېدلې ده حال دا چې دغه کلمه په "في" سره متعدي ګرځي، لکه چې وایي: "أُذِنَ لِفُلَانٍ فِيْ كَذَا" فلاني ته په دغه کار کښې اجازه وکړی شوه. نو پوښتنه دا ده چې: د څه حکمت په بنیاد په دې مقام کښې د ﴿ إِلَىٰ ﴾ په عوض د "في" توری نازل نه شو؟

مونږ وایو چې: دلته ﴿ يُؤۡذَنَ ﴾ کلمه د "دَعْوَة" معنی ته متضمنه ده[1] چې په "إِلَى" سره متعدي ګرځي، نو د همدغې تضمني معنی په ملحوظ د "إِلَى" توری نازل شوی دی، والله ﷻ أعلم. په همدې تضمین باندې په عین ایت کښې د ﴿ إِذَا دُعِيتُمۡ ﴾ کلمات هم دلالت کوي.

(۱) روح المعاني ج۲۲ ص۶۸

ب: د ﴿أَن يُؤْذَنَ لَكُمْ﴾ کلمات د ﴿لَا تَدْخُلُوا﴾ د فاعل څخه حال واقع شوي دي، او د ﴿غَيْرَ نَـٰظِرِينَ إِنَىٰهُ﴾ کلمات ترې دوهم مترادف حال دی[١].

ج: دا د یو پلوه، او د بله پلوه په ﴿إِنَىٰهُ﴾ کښې د "أَنَى" کلمه د "أَنَى يَأْنِي" ـلکه "رَمَى يَرْمِي"ـ دپاره مصدر ده چې د پوخوالي او وخت ته د رسېدلو معنی ورکوي[٢].

نو په ذکرو شوو ملحوظاتو سره يې د معنی حاصل داسې راخېژي چې: ای مؤمنانو! تاسو د نبي کريم ﷺ کورونو ته په هيڅ حال کښې د هيڅ شي دپاره مه ورداخلېږئ مګر د اجازه درکولو او طعام ته د دعوت درکولو په حال کښې او په داسې حال کښې چې تاسو د طعام پخېدلو ته انتظار ويستونکي نه یاست، چې د وخت څخه وړاندې ورداخل شئ او د طعام د پخېدلو پورې په خبرو اترو سره خپل مجالس تاوده کړئ.

د ايت شريف يو ارشاد

د: نظر ذکرې شوې شرحې ته د ايت شريف څخه د دې خبرې ارشاد هم معلومېږي چې بايد هيڅوک بدون د دعوت (بللو) څخه د نبي کريم ﷺ کورونو ته د خوراک او څښاک دپاره ورداخل نه شي، چې مطلب يې فقط خوراک او څښاک وي او بس که څه هم اجازه واخلي[٣].

د نـه ډول نابللي مېلمه ته په عربي لغت کښې د "ضَيْفَن" کلمه وضعه شوې ده چې د "ن" توری پکښې زائد دی او د "ضَيْف" په کلمې پورې پيوسته شوی دی.

د همدې کېله کله چې يوه ورځ نبي کريم ﷺ ته چا دعوت ورکړی وه خو يوه نابللي سړي هم وريورې خپل خان ضميمه کړ، کله چې د بلونکي د کور دروازې ته ورسېدل نو نبي کريم ﷺ بلونکی مخاطب کړ چې: «إِنَّ هَذَا اتَّبَعَنَا فَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَأْذَنَ لَهُ وَإِنْ شِئْتَ رَجَعَ» يعنې دغه سړی زمونږ پسې بدون د دعوت څخه راروان دی، نو که ستا خوښه وي اجازه به ورته وکړې (او په بللو شوو کسانو کښې به يې وشمېرې)، او که ستا خوښه وي (چې اجازه ورته ونه کړې) نو بېرته به وګرځي.

بلونکي جواب ورکړ چې: «لَا بَلْ آذَنُ لَهُ يَا رَسُولَ اللهِ!»[٤] دغـــې نه ده (چې اجازه ورنه کړم) بلکې ای د الله ﷺ پيغمبره! زه ورته اجازه ورکوم (او په بللو شوو کسانو کښې يې شمېرم).

په دې باندې علاوه د ايت شريف څخه دا هم فهمېږي چې تاسو د خپل کوم کار دپاره اجازه غوښتل د طعام د پخېدلو وخت ته مه ټالوئ[٥] ترڅو په يوه اجازه غوښتلو سره هم خپل کار ترسره کړئ او هم طعام نوش جان کړئ.

---

(١) تفسير المظهري ج٧ ص٣٧١
(٢) لسان العرب ج١٤ ص٤٨
(٣) تفسير القاسمي ج١٣ ص٢٩٢؛ تفسير أبي السعود ج٧ ص١١٢
(٤) صحيح مسلم ج٢ ص١٧٦
(٥) تفسير ابن كثير ج٣ ص٥٠٥

سوال جواب

ه: که څوک وايي چې: د "لَكِنْ" کلمه خو د دې دپاره وضعه شوې ده چې هغه توهم ورباندې د منځه یوړل شي کوم چې د وړاندېني کلام څخه چاته ذهن ته ورځي؛ نو پوښتنه دا ده چې په ﴿ وَلَـٰكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَٱدْخُلُواْ ﴾ کښې په دغې کلمې سره کوم توهم د منځه وړل شوی دی؟

مونږ وايو چې: څه لرې نه ده چې د ﴿ إِلَّآ أَن يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَىٰ طَعَامٍ ﴾ د کلماتو د ظاهر څخه چاته توهم پيدا شوی وی چې د نبي کريم ﷺ کورونو ته به صرف د طعام خوړلو دپاره اجازه غوښتل هم غير مناسب کار نه وي، نو په ذکرې شوې کلمې سره دغه توهم پورته کړی شو. يعنې تاسو د نبي کريم ﷺ کورونو ته د طعام خوړلو دپاره اجازه مه غواړئ.

هو! که تاسو طعام ته ورو بللی شوئ نو په ټاکلي وخت ورداخل شئ او د طعام د نوش جان کولو څخه وروسته سمدستي ووځئ او په څمکه کښې خواره شئ.

استيناس څه معنی؟

و: په ﴿ وَلَا مُسْتَـْٔنِسِينَ لِحَدِيثٍ ﴾ کښې د ﴿ مُسْتَـْٔنِسِينَ ﴾ کلمه د "استيناس" څخه اشتقاقه شوې ده چې د الله ﷻ په توفيق د [النور:۲۷] ايت لاندې پوره تحليله شوې ده، چې متعددې معناوې درلودلی شي؛ خو په دې مقام کښې د هغو متعددو معناوو څخه د ميلان (د محبت د اظهار) معنی په زړه پورې بربښي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه ذکره شوې کلمه په ﴿ غَيْرَ نَـٰظِرِينَ إِنَىٰهُ ﴾ باندې عطفه ده[۱] چې د "غير" معنی پکښې په "لا" سره تاکيده شوې ده. يعنې ای مؤمنانو! تاسو د پيغمبر ﷺ کورونو ته د دعوت او اذن درکولو په صورت کښې په داسې حال کښې ورداخل شئ چې هلته د طعام څخه وړاندې انتظار کوونکي نه یاست او د طعام څخه وروسته هلته د محبت او مينې مجالس جوړونکي نه یاست چې پلټې ووهئ او په مرکو او قيصو باندې پيل وکړئ.

متاع څه معنی؟

ز: په ﴿ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَـٰعًا ﴾ کښې د "مَتاع" کلمه د هغه شي دپاره وضعه شوې ده د کوم څخه چې په کور کښې استفاده کېږي او يا ترې په بله کومه وجه څه ګټه اخستله کېږي[۲]، مګر په دې مقام کښې د ذکرې شوې کلمې څخه هر هغه شی مراد دی د کوم څخه چې په دنيا او يا آخرت کښې ګټه پورته کولی شي[۳] نو په همدې بنياد د شريعت احکام او د نبي کريم ﷺ احاديث د دغې کلمې لومړني مدلولات دي.

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۳ ص۹۴
(۲) مفردات الراغب ص۴۸۱
(۳) تفسير القرطبي ج۱۴ ص۲۲۷

د حجاب معنی

ح: په ﴿ فَسْئَلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٍ﴾ کښې د "حِجَاب" کلمه د هغې شي دپاره وضعه شوې ده کوم چې د دوه وو شیانو ترمنځ حائل (پرده) واقع کېږي[1]، چې لاندې صورتونه درلودلی شي:

اول: چې پرده په دېوال غوندې شي سره صورت ونیسي حتی چې د شخص د لېدلو مانعه وي.

دوهم: چې په لوی پوړني یا څادر غوندې شي سره صورت ونیسي، چې فقط د څېرې د لېدلو مانعه وي خو د شخص د قد او قامت د لیدلو مانعه نه وي.

که څه هم په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو د ذکرې شوې کلمې څخه اولنۍ معنی مراده کړې ده[2]، مګر مونږ ته پکښې لاندې تفصیل بهتر برېښي:

په مؤمنانو باندې واجبه وه چې د یوه شي د غوښتنې په وخت د حجاب اولنۍ معنی مراعاته کړي، او د پردې تر شا ترې غوښتنه وکړي. اما په أُمهات المؤمنین باندې په اولنۍ معنی سره حجاب واجب نه وه بلکې په دوهمه معنی سره حجاب ورباندې فرض وه، لکه چې په راتلونکي [الأحزاب:٥٩] ایت کښې ورڅخه په جلابیب (لوی څادر) سره تعبیر شوی دی.

د همدې کبله د حجاب د فرضیت څخه وروسته أُمهات المؤمنین حجونو ته تللې دي او په غزواتو کښې یې ګډون کړی دی لکه چې څه مثالونو ته یې د [النور:٣١] ایت لاندې اشاره شوې ده.

عمر ﷺ دواړه ډوله حجاب خوښاوه

ط: عمر ﷺ د أُمهات المؤمنین دپاره دواړه ډوله حجاب خوښاوه، د همدې کبله یې د حجاب د نزول څخه وړاندې یو ځل أُم المؤمنین سوده رضي الله عنها ولیده چې د انساني حاجت د ترسره کولو دپاره بهر وتلې وه نو په نوموړې باندې یې اعتراض وکړ. کله چې دغه اعتراض د نبي کریم ﷺ حضور ته وړاندې کړی شو نو ویې فرمایل چې: «إِنَّهُ قَدْ أُذِنَ لَكُنَّ أَنْ تَخْرُجْنَ لِحَاجَتِكُنَّ»[3] یعنې یقیناً شان دا دی چې بې شکه تاسو ته اجازه درکړه شوې ده چې د خپلو انساني احتیاجاتو د ترسره کولو دپاره د کوره بهر لاړې شئ.

نو الله ﷻ د حجاب آیت نازل کړ او أُمهات المؤمنین ورباندې د حجاب بالابدان (چې په پورتني تقسیم کښې د حجاب دوهم ډول دی) په صورت کښې عمل وکړ.

بله ورځ د همدغه ایت د نزول څخه وروسته د عمر ﷺ د پلوه په سوده رضي الله عنها باندې ذکر شوی اعتراض تکرار شو، نو نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې بیا خپلې بیبیانې مخاطبې کړې چې: «إِنَّهُ قَدْ أُذِنَ لَكُنَّ أَنْ تَخْرُجْنَ لِحَاجَتِكُنَّ»[4] یعنې یقیناً شان دا دی چې ماته د الله ﷻ د پلوه وحې وکړی

(١) لسان العرب ج١ ص٢٩٨
(٢) تفسير البغوي ج٣ ص٥٤٠
(٣) صحيح البخاري ج١ ص٢٦، ج٢ ص٧٠٧
(٤) صحيح البخاري ج٢ ص٧٠٧

شوه چې بې شکه تاسو ته اجازه ده چې د خپلو احتياجاتو د پوره کولو دپاره (په حجابونو کښې) د کوره ووځئ: یا په بل عبارت: په تاسو باندې حجاب بالابدان فرض دی او حجاب بالاشخاص (په پورتني تقسیم کښې د حجاب اول صورت) درباندې فرض نه دی چې بالکل د کوره بهر ونه وځئ.

لنډه دا چې په أمهات المؤمنين باندې که څه هم بالاشخاص حجاب کول فرض نه وه چې بالکل د کوره بهر ونه وځي مګر مستحب وه[١]، د همدې کبله د امهات المؤمنين د ډلې څخه دوه تنه (سوده او زينب بنت حجش رضي الله عنهما) د حجاب بالاشخاص پابندې وې[٢] حتی چې نه نفلي حج ته لاړې او نه عمرې ته، او نه د مرګ د وخته پورې د خپله کوره ووتلې.

حجاب په ټولو فرض دی

ي: د ﴿ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ ﴾ د جملې څخه څرګندېږي چې د حجاب فرضيت په أمهات المؤمنين پورې اختصاص نه لري بلکې ټولې مؤمنانې ښځې په حجاب کولو باندې مکلفې دي. او دا ځکه چې په دغې جمله کښې د حجاب د فرضيت وجې ته اشاره شوې ده، نو کله چې د حجاب مراعات د أمهات المؤمنين او د دوی د معنوي زامنو (مؤمنانو) په نسبت د زړونو دپاره ښه پاکوونکی وګڼل شو، نو د پردیو ښځو او پردیو نارينه وو په نسبت خو ډېر زيات پاکوونکی او سپېڅلی ګڼل کېږي.

نو د قيامت تر ورځې پورې چې په هر ځای کښې د حجاب مراعات د پښو لاندې کړی شي هلته د ډېر زيات خبث او ناپاکۍ د رامنځته کېدو وېره شته.

مؤمنانو ته په کار دي چې خپل خانونه ترې بچ وساتي او د حجاب مراعات نه زنانه د پامه وغورځوي او نه ورته د دوی نارينه او نه اسلامي حکومت اجازه ورکړي چې مراعات یې ونه کړي.

د ايت د نزول نېټه

يا: په أمهات المؤمنين باندې د حجاب کولو فرضيت د هجرت په پنځم کال د ذي العقدې په مياشت کښې صورت نيولی او ذکر شوي ايت پکښې نزول موندلی دی[٣].

سوال جواب

يب: که څوک وايي چې: په ﴿ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَن تُؤْذُوا رَسُولَ ٱللَّهِ ﴾ کښې د ﴿ تُؤْذُوا ﴾ کلمه د "إيذاء" څخه اشتقاقه شوې ده، او پوره واضحه ده چې "إيذاء" د هغه فعل يا قول څخه عبارت ده په کوم باندې چې سړی خپه کېږي، لکه بدون داجازې کور ته ورننوتل او داسې نور، نو پوښتنه دا ده چې د نبي کريم ﷺ د وفات څخه وروسته د ده ﷺ "إيذاء" د څه شي څخه عبارت ده چې بايد مؤمنان ترې د قيامت تر ورځې پورې خپل خانونه وساتي؟

---

(١) روح المعاني ج٢٢ ص٧٥
(٢) مسند احمد بن حنبل ج١٠ ص٢٢٩
(٣) الطبقات الكبرى لابن سعد ج٨ ص١٧٦

مونږ وايو چې: د ذکرې شوې ايت په استناد د نبي کريم ﷺ د وفات څخه وروسته مؤمنان مکلف ګرځولی شوي دي چې د هغه قول يا فعل څخه ځانونه بچ وساتي په کوم کښې چې د نبي کريم ﷺ او يا د اُمهات المؤمنين سپکاوی او توهين نغښتی وي، د همدې قبيلې څخه د اُمهات المؤمنين په تعدد باندې اعتراض کول هم ګڼل کېږي چې د کفر څخه نمايندګي کوي.

يوه مسئله

يځ: په ﴿ وَلَا أَن تَنكِحُوٓا۟ أَزْوَٰجَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦٓ أَبَدًا ﴾ کښې د ټولو علماوو کرامو اجماع ده چې اُمهات المؤمنين په دنيا او آخرت کښې د نبي کريم ﷺ مېرمنې دي، او د ده ﷺ د وفات څخه وروسته په قطعي توګه د هغوی نکاح کول حرام دي[1].

يا په بل عبارت: د هغوی ازدواج د نورو ښځو غوندې د نبي کريم ﷺ په وفات سره نه دی قطعه شوی، د همدې کبله په هغوی باندې د عدتونو تېرول هم واجب نه وه، بلکې د هغوی حال هغه ښځو ته ورته وه د کومو چې مېړونه چرته په سفر سره غائب ګرځېدلي وي[2].

څو ټکي

٢ـ په ﴿ لَّا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِىٓ ءَابَآئِهِنَّ ﴾ الآية، کښې لاندې ټکو ته پام وکړئ:

الف: په دې ايت شريف کښې د [النور: ٣١] ايت غوندې مضمون نازل شوی دی، نو څرنګه چې مونږ هلته د الله ﷻ په توفيق څه معلومات تفصيلوار ليکلي دي نو دلته د هغو بيا تفصيلي ليکلو ته څه اړتيا نه ګورو هغه دا چې:

اول: هلته د دې وجه ذکره شوې ده چې د تره او ماما نومونه په محارمو کښې نه دي نازل شوي حال دا چې دوی هم د محارمو څخه دي.

دوهم: په ايت شريف کښې محارم عام دي، هغو محارمو ته هم شامل دي کوم چې د رضاع (تي رودلو) په سبب محارم ګرځېدلي وي.

دريم: د ﴿ وَلَا نِسَآئِهِنَّ ﴾ څخه مسلمانانې ښځې مطلب دي.

څلورم: په ﴿ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُنَّ ﴾ کښې د ﴿ مَا مَلَكَتْ ﴾ څخه فقط وينځې مراد دي، چې کافرې وينځې ته هم شموليت لري.

ب: که څوک وايي چې: د څه حکمت په بنياد په دې مقام کښې د هغو ټولو کسانو نومونه نازل نه شوه کوم چې هلته نازل شوي وه؟

مونږ وايو چې: دا ايت شريف د يوې پوښتنې په جواب کښې نازل شوی دی، هغه دا چې کله د اُمهات المؤمنين په هکله د حجاب ذکر شوی حکم نازل شو نو د هغوی اقارب او خپلوان نبي

(١) تفسير ابن كثير ج٣ ص٥٠٦
(٢) تفسير القرطبي ج١٤ ص٢٢٩

کریم ﷺ ته ورغله او پوښتنه یې وکړه چې: ای د الله رسوله! ایا مونږ هم (که څه غوښتل) نو د هغوی څخه یې د پردې تر شا وغواړو؟ نو الله ﷻ دغه ایت شریف نازل کړ[۱] او د ښه اطمنان دپاره یې د سوال کوونکو په قرابتونو باندې صراحت وکړ، نو د همدې کبله د هغه ایت مضمون دلته هو بهو راحکایت نه شو او د لاندې کسانو د صراحتونو څخه ساکت پاتې شو چې:

اول: د نبي کریم ﷺ ذکر خو بالکل مطرح نه وه.

دوهم: د نبي کریم ﷺ پلار ژوندی نه وه، او نه یې کوم بالغ زوی ژوندی وه چې ذکر ته یې څه اړتیا پېښه شوې وی.

دریم: بالآخره ساده چوپړان او هم ماشومان په سوال کوونکو کښې شامل نه وه.

﴿ إِنَّ ٱللَّهَ وَمَلَـٰٓئِكَتَهُۥ يُصَلُّونَ عَلَى ٱلنَّبِيِّ ۚ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ صَلُّوا۟ عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُؤْذُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ لَعَنَهُمُ ٱللَّهُ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْـَٔاخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٥٧﴾ وَٱلَّذِينَ يُؤْذُونَ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَـٰتِ بِغَيْرِ مَا ٱكْتَسَبُوا۟ فَقَدِ ٱحْتَمَلُوا۟ بُهْتَـٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٨﴾ ﴾

[۵۶] یقینًا الله ﷻ او د ده ﷻ پرښتې په پیغمبر ﷺ باندې درود استوي، (نو) ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! تاسو (هم) په پیغمبر ﷺ باندې درود واستوئ او (هم)ورباندې سلام وواياست سلام ویل (چې: "السَّلامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُه" څخه عبارت دي).

[۵۷] بې شکه هغه کسان کوم چې الله ﷻ او د ده ﷻ پیغمبر ته ایذاء (ضرر) رسوي (نو) الله ﷻ هغوی په دنیا او اخرت کښې د خپل رحمت څخه لرې کړی دی او سپکوونکی عذاب یې ورته تیار کړی دی.

[۵۸] او هغه کسان کوم چې مؤمنانو سړیو او مؤمنانو ښځو ته د هغه (کار) څخه په غیر (د بل کار په اتهام سره) ضرر رسوي کوم چې دوی کسب کړی وي (چې دروغ وریوري ترې) نو بې شکه هغوی لوی بهتان او څرګنده ګناه (په غاړو باندې) اخلي (هغوی د ډېر لوی جنایت دپاره متحمل کېږي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنیو ایتونو مضمون دا وه چې مؤمنانو ته په کار دي چې نبي کریم ﷺ ته نه په ژوند کښې او نه د وفات څخه وروسته څه اذیت او ضرر ورسوي، په دې ایتونو کښې د یو پلوه د همدغه مضمون وجې ته اشاره شوې ده او د بله پلوه د هغو خلکو په هکله وعید نازل شوی دی کوم چې نبي کریم ﷺ او یا نورو مؤمنانو ته د ضرر او اذیت رسولو په تکل کښې وي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

(۱) تفسیر الکشاف ج۳ ص۵۵۷؛ تفسیر المراغي ج۲۲ ص۳۲؛ تفسیر ابي السعود ج۷ ص۱۱۳؛ البحر المحیط ج۸ ص۵۰۱؛ تفسیر القرطبي ج۱۴ ص۲۳۱؛ تفسیر الخازن ج۵ ص۱۳۵

ای پیغمبره! په دې موقع کښې په خپل اُمت باندې لاندې مطالب قرائت کړه چې:

۱_ یقینًا الله ﷻ او د ده ﷺ پرښتې په نبي کریم ﷺ باندې درود استوي، نو ایا تاسو ته مناسبه ده چې تاسو ورته اذیت ورسوئ؟ نو په همدې بنیاد:

ای مؤمنانو! تاسو هم خپل پیغمبر ﷺ ته اذیت مه رسوئ او خپه کوئ یې مه، بلکې هم ورباندې درودونه واستوئ او همورباندې د "السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ" کلمات واستوئ.

۲_ یقینًا هغه کسان چې الله ﷻ او د ده ﷺ پیغمبر ته اذیت او ضرر رسوي نو الله ﷻ هغوی په دنیا او آخرت کښې د خپل رحمت څخه لرې کړي دي، چې په دنیا کښې به د نېکیو توفیق مونده نه کړي او په آخرت کښې به د دردناک عذاب سره مخامخ شي، او په دې باندې علاوه الله ﷻ ورته هلته سپکوونکی عذاب تیار کړی دی چې توهین او تخجیل هم ورسره ملګری دی.

۳_ ای پیغمبره! هغه کسان چې د پیغمبر ﷺ څخه په غیر نارینه مؤمنانو او مؤمنو ښځو ته ضرر رسوي او په داسې اقوالو او افعالو باندې یې متهموي کوم چې دوی نه وي کسب کړي او محض د اذیت دپاره یې ورپورې تړي، نو یقینًا دغه خلک د بهتان متحمل شوه او پوره څرګنده ګناه یې په غاړه واخسته، چې هرومرو او ضرور به یې د بدو عواقبو سره مخامخ شي.

توضیحات

۱_ د ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ وَمَلَٰٓئِكَتَهُۥ يُصَلُّونَ عَلَى ٱلنَّبِيِّ ﴾ الاية- د تفسیر دپاره لاندې نکاتو ته توجه وکړئ:

الف: د ﴿ يُصَلُّونَ ﴾، ﴿ صَلُّوا ﴾ دواړه کلمې د الله ﷻ په توفیق د [التوبة:۱۰۳] ایت لاندې د لغت د حیثه ښې پوره تحلیلي شوې دي، او په [الأحزاب:۴۳] ایت کښې ورباندې څه معلومات ورزیات شوي دي، چې تکراري تحلیلولو ته یې اړتیا نه ګورو.

ب: که څه هم مونږ د "صَلوة" او "سَلام" په هکله د [التوبة:۱۰۳] ایت لاندې څه شرعي احکام لیکلي دي ـ والحمد لله ﷻ، مګر ځینو مفسرینو کرامو[1] په همدې ارتباط په دې مقام کښې هم د شرعي نګاه څخه ښه پوره بحث لیکلی دی، که د چا زړه اوږد بحث غواړي نو هملته دې مراجعه وکړي، خو مونږ د لاندې څو ټکو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

اول: په نبي کریم ﷺ باندې په ټول عمر کښې یو ځل درود ویل فرض دي، چې په ﴿ صَلُّواْ عَلَيْهِ ﴾ کښې ورباندې امر نازل شوی دی، او امر د تکرار غوښتونکی نه دی، او په یو ځل باندې علاوه د درود استول د مستحباتو او سنتو څخه دي، خو د علماوو کرامو اختلاف پکښې شته دی[2].

دوهم: کله چې په یوه مجلس کښې نبي کریم ﷺ یاد کړی شي نو په کار دي چې درود ورباندې واستولی شي او دا ځکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «الْبَخِيلُ الَّذِي مَنْ ذُكِرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ

(۱) روح المعاني ج۲۲ ص۷۹
(۲) تفسیر القرطبي ج۱۴ ص۲۳۳

عَلَيَّ»(۱) يعنې هغه څوک بخيل دی چې د ده په نزد زه ياد کړی شم او په ماباندې درود وانستوي.

دريم: په نبي کريم ﷺ باندې په لمانځه کښې درود استول د ابو حنيفه عليه الرحمة په نزد سنت او د ځينو نورو امامانو عليهم الرحمة په نزد فرض دي(۲).

څلورم: ليکونکو ته په کار دي چې د نبي کريم ﷺ د نامه سره "صلى الله عليه وسلم" پوره وليکي او په "ص" يا بل څه سره يې اختصار نه کړي.

پنځم: هو! که بدون د ليکلو په ژبه باندې ذکره شوې جمله ولولي او په ليک کښې ورته اشاره وکړي نو باک يې نشته، ځينو امامانو عليهم الرحمة د ليک سره په ژبه باندې د ذکرې شوې جملې په لوستلو سره اکتفاء کړې ده(۳).

شپږم: اکثره سلف صالحين عليهم الرحمة په دې خبره کلک دي چې د نبي کريم ﷺ د نامه سره دې يوازې په "صلى الله عليه" باندې اکتفاء ونه کړی شي، بلکې د "وسلم" کلمه دې هم ورسره پيوسته کړی شي، چې په ايت شريف کښې په دواړو (صلاة او سلام) باندې امر نازل شوی دی.

اوم: که څه هم په دې کښې څه روايت نشته چې د پرښتو د نامه سره بايد څه ډول جمله ضميمه کړی شي، خو څرنګه چې الله ﷻ ورته په [فاطر:۱] ايت کښې د رسولانو لقب ورکړی دی نو په کار دي چې د دوی د نومونو سره هم د پيغمبرانو عليهم السلام غوندې ذکره شوې جمله ضميمه کړی شي او ـمثلاًـ وويل شي چې جبرائيل صلى الله عليه وسلم.

سوال جواب

اتم: که څوک وايي چې: ايا جائزه ده چې څوک د نبي کريم ﷺ د نامه سره د "غفر الله له" جمله ضميمه کړي حال دا چې پيغمبران د ګناه څخه معصومان دي؟

مونږ وايو چې: که څه هم د مغفرت د غوښتلو سره د ګناه موجوديت ضرور نه دي، بلکې مغفرت کله- کله د درجو د لوړوالي دپاره غوښتل کېږي، د همدې مطلب دپاره د جنازې په لمانځه کښې د صغيرانو او ماشومانو دپاره هم د مغفرت غوښتل صورت نيسي؛ مګر د نبي کريم ﷺ د نامه سره د ذکرې شوې جملې ضميمه کول په کار نه دي چې د عدم معصوميت بوی ترې پورته کېږي او عوام په اشتباه کښې لوېږي(۴).

نهم: د هغو کسانو د نامه سره بايد د "رَضِيَ اللهُ عَنْهُ" جمله او يا د "صَلَّى اللهُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ وَسَلَّمَ" جمله پيوسته شي د کومو چې نبوت يقيني نه وي، لکه "لقمان رضي الله عنه" او نور.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

ج: که څوک وايي چې: الله ﷻ مونږ ته په ذکر شوي ايت شريف کښې خبر راکړ چې هغه ﷻ په خپل

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۹۴؛ مسند أحمد بن حنبل ج۱ ص۴۲۹
(۲) الفقه الإسلامي وادلته ج۱ ص۷۲۱
(۳) تفسير القاسمي ج۱۳ ص۳۰۳؛ تفسير ابن كثير ج۳ ص۵۰۶
(۴) روح المعاني ج۲۲ ص۸۷

پیغمبر باندې درود استوي او رحمتونه ورباندې وروي، نو د څه حکمت په بنیاد الله ﷻ په عین ایت کښې مؤمنان هم مکلف وګرځول چې تاسو هم ورباندې درود واستوئ او د رحمتونو د نزول غوښتنه ورته وکړئ؟

مونږ وایو چې: په دغه تکلیف سره د یو پلوه په مونږ باندې د نبي کریم ﷺ تعظیم او اجلال واجب وګرځولی شو او د بله پلوه راته ارشاد وشو چې اجرونه او ثوابونه تر لاسه کړي.

نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا»[1] یعنې نو یقیناً هرڅوک چې په ماباندې درود واستوي نو الله ﷻ به په هغه باندې لس خله ځېل رحمت ورنازل کړي.

سوال جواب

د: که څوک وایي چې: د څه حکمت په بنیاد په ﴿صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ کښې د ﴿صَلُّوا﴾ د کلمې سره د ﴿وَسَلِّمُوا﴾ کلمه ضمیمه نازله شوه، حال دا چې د ایت شریف په سر کښې د ﴿يُصَلُّونَ﴾ د کلمې سره د "يُسَلِّمُونَ" کلمه ضمیمه نه ده نازله شوې؟

مونږ وایو چې: په وړاندې وروسته ایتونو کښې بنیادمانو ته توصیه شوې ده چې په جدي توګه د نبي کریم ﷺ د ایذاء څخه ځان ساتنه وکړي، او همدغه مطلب د ﴿وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ په نزول سره تائید شوی دی، او پوره څرګنده ده چې ضرر رسول یوازې او یوازې د بنیادمانو څخه متصور وه نو د تاکید او تائید نزول هم یوازې د همدوی سره مناسب وه او بس.

د تفسیري احادیثو مجموعه

ه: په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو ـ جزاهم الله خیرا ـ د تفسیري احادیثو ښه غټه مجموعه راغونډه کړې ده چې ایت شریف پکښې د هر حیثه پوره تفسیر شوی دی[2]. خو د دې کتاب د اوږدېدو له امله مونږ د یوه حدیث په رانقلولو باندې اکتفاء کوو چې مضمون یې دا دی:

یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وشوه چې: ای د الله رسوله! زمونږ خو په تا باندې د سلام دراستولو طریقه زده ده چې تا راښودلې ده، مثلاً په لمانځه کښې وایو چې: "السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ" یعنې ای پیغمبره! په تا باندې دې سلامتیا وي او د الله ﷻ رحمت هم او د ده ﷻ برکتونه؛ نو په تا باندې درود څنګه دراستوو؟ هیله ده چې دا هم مونږ ته رازده کړې.

نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: ووایاست «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ»[3].

---

(١) صحیح مسلم ج١ ص١٦٦؛ جامع الترمذي ج٢ ص٢٠٢؛ مسند احمد بن حنبل ج٢ ص٥٧١
(٢) تفسیر ابن کثیر ج٣ ص٥٠٦؛ الدر المنثور ج٦ ص٦٤٦
(٣) صحیح البخاري ج٢ ص٧٠٨

ایذاء څه معنی؟

۲ـ په ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُؤْذُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُ ﴾ الآية کښې د ﴿ يُؤْذُونَ ﴾ کلمه د "إِيْذَاء" څخه اشتقاقه شوې ده، "إِيْذَاء" دې ته وايي چې څوک يوه ژوندي شي ته يو ډول ضرر ورسوي، برابره خبره ده چې دنياوي وي او که أخروي، او برابره ده چې مالي وي او که ځاني او يا نور[۱].

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: د نبي کريم ﷺ په نسبت خو د ايت شريف مصداق څرګند دی چې منافقانو به د أمهات المؤمنين په تعدد باندې اعتراض کاوه او لا لګيا دي کوي يې او داسې نور، نو پوښتنه دا ده چې د الله ﷻ په نسبت د ايت شريف مصداق څه شی جوړېدلی شي؟

مونږ وايو چې: د الله ﷻ په نسبت د ايت شريف مصداق په لاندې دوه وو معناوو باندې تفسير کېدلی شي:

الف: الله ﷻ ته د ولديت اثباتول د همده ﷻ د ایذاء څخه عبارت دی، او دا خکه چې نبي کريم ﷺ په يوه اوږده قدسي حديث کښې د الله ﷻ څخه حکايت کړی دی چې: «وَأَمَّا شَتْمُهُ إِيَّايَ أَنْ يَقُولَ اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا وَأَنَا الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ أَلِدْ وَلَمْ أُولَدْ»[۲] يعنې او ماته د بنده کنځل دا دي چې په ما پورې ولد راوتپي چې ما ولد نيولی دی، او شان دا دی چې زه هغه بې پروا اقدس ذات يم، چې نه مې څوک زېږولی دی، او نه د چا څخه زېږولی شوی يم، او نه مې چرته څوک سيال (ساري) شته.

ب: نبي کريم ﷺ ته ضرر رسول (ایذاء) الله ﷻ د ډېر تکريم او توقير په لحاظ داسې تعبير کړې ده لکه چې پخپله همده ﷻ ته ایذاء رسولې شوې وي.

يا په بل عبارت: لکه څنګه چې الله ﷻ د خپل پيغمبر ﷺ خوشالي او رضامندي خپله رضامندي بولي ـ لکه چې پوره بيان يې د [التوبة:۶۱] ايت لاندې تېر شوي دی والحمد الله ﷻ والمنة ـ همدارنګه په دې ايت شريف کښې ـ چې بحث پکښې روان دی ـ الله ﷻ د خپل پيغمبر ﷺ ایذاء د خپل اقدس ذات ایذاء بللې ده.

همدا مضمون په ډېرو احاديثو کښې منعکس شوی دی، لاندې دوه يې د مثال په توګه ولولئ:

اول: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «...وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللهَ وَمَنْ آذَى اللهَ يُوشِكُ أَنْ يَأْخُذَهُ»[۳] يعنې هرڅوک چې ماته ضرر ورسوي نو بې شکه هغه الله ﷻ ته ضرر ورساوه، او هرڅوک چې الله ﷻ ته ضرر ورسوي نو نژدې ده چې الله ﷻ يې (په عذاب سره) ونيسي.

دوهم: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده قدسي حديث کښې د يوه بنده سره داسې سوال جواب راحکايت کړی دی چې د قيامت په ورځ به صورت ونيسي:

---

(۱) مفردات الراغب ص۱۱
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۷۴۴
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۲۲۵

غوښت خو تا رانه کړ.

الله ﷻ: ای زما بنده! ما ستا څخه طعام (خوراک) غوښتی وی نو ما به تاته څنګه

بنده: ای زما ربه! که (بالفرض المحال) تا زما څخه څه خوراک غوښتي وی نو ما به تاته څنګه درکړی وی حال دا دی چې ته رب العالمين يې، چې د خوراک او څښاک څخه بې پروا او پاک يې؟

الله ﷻ: ای بنده! ايا ته په دې علم نه لرې چې يقيناً زما يوه بنده (چې فلانی نومېږي) ستا څخه طعام (خوراک) وغوښت او تا ورته ورنه کړه. ای بنده! ايا ته نه پوهېږې چې که تا هغه ته طعام ورکړی وی «لَوَجَدْتَ ذَٰلِكَ عِنْدِي»[1] نو د هغه اجرونه او ثوابونه به دې (نن ورځ) زما په نزد موندلي وی.

تبصره

۴_ ذکر شوي دواړه تفسيرونه په زړه پوري دي، خو د مقام په لحاظ سره مونږ ته دوهم تفسير بهتر او غوره برېښي، والله ﷻ أعلم.

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلَـٰبِيبِهِنَّ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥٩﴾ لَّئِن لَّمْ يَنتَهِ ٱلْمُنَـٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَٱلْمُرْجِفُونَ فِى ٱلْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَآ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾ مَّلْعُونِينَ ۖ أَيْنَمَا ثُقِفُوٓا۟ أُخِذُوا۟ وَقُتِّلُوا۟ تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ ٱللَّهِ فِى ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلُ ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ ٱللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾ ﴾

[۵۹] ای پيغمبره! ته خپلو مېرمنو او خپلو لورګانو او (هم) د مؤمنانو مېرمنو ته ووايه چې: دوی دې په خپلو (ټولو) ځانونو باندې د خپلو لويو ټکريو (څادرونو) څخه ورنژدې (ورخواره) کړي.

دغه (د ټول ځان پټول) نژدې دي چې دوی (ورباندې) وپېژاندلی شي (چې دوی اصيلې حياناکې ښځې دي) نو دوی ته به (د فاسقانو د پلوه) اذيت نه وررسولی کېږي (او تمې به يې پرې شي).

او الله ﷻ ښښونکی (او) مهربان دی (که څوک په دغه حکم کښې قصور واقع کړي نو توبه تائب دې جوړ شي).

[۶۰] (ای پيغمبره!) سوګند دی که منافقان او هغه کسان د کومو په زړونو کښې چې (د فحاشۍ) مرض دی او (هم) په مدينه منوره کښې د بدو اوازو خوروونکي کسان (د خپلو کارونو څخه) منعه نه شي، نو هرومرو خامخا به مونږ تا په هغوی باندې ورسلېښت (مسلط) کړو (چې) بيا به په مدينه منوره کښې ستا سره ګوانډيتوب ونه کړي مګر لږ وخت.

[۶۱] په داسې حال کښې (به ستا ګوانډيتوب پرېږدي) چې دوی به ملعونان ګرځولي شوي وي (او د الله ﷻ د رحمت څخه به ساتل کېږي، حتی) په هر ځای کښې چې وموندلی شي نو

---

[1] صحيح مسلم ج۲ ص۳۱۸

نیولی کېږي به او په شدت سره به وژلی کېږي، په شدت سره وژل.

[٦٢] (دا طریقه) الله ﷻ په هغو کسانو کښې (جاري کړې ده) کوم چې (د دغو ورانکارانو څخه) وړاندې تېر شوي دي، طریقه جاري کول. او ته به هیڅکله د الله ﷻ (مقررې) طریقې لره بدلول مونده نه کړې (دا به تر قیامته پورې جاري وي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنې متصل ایت مضمون تعقیب شوی دی او د اذیت د مخنیوي دوه چارې ښودلې شوې دي چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د دې دپاره چې د اذیت رسوونکو د اذیت رسونې مخه ونیوله شي لاندې دوه چارې عملي کړه:

۱ـ یوه چاره دا ده چې خپلو بیبیانو او خپلو لورګانو او هم د مؤمنانو مېرمنو ته د الله ﷻ د پلوه ابلاغ کړه چې:

الف: دوی دې په خپلو ځانونو باندې د خپلو لویو ټکریو (څادرونو) څه برخې ښکته ورواچوي او خپل مخونه او خپلې سینې دې ورباندې ښې پټې کړي، خو فقط دومره وتونه دې پرېږدي چې دوی ورباندې لاره ولیدلی شي او بس.

ب: د دوی خپل ځانونه دغه ډول اداره کول او په څادرونو کښې رانغښتل دېته نژدې دي چې دوی وپېژاندلی شي چې دوی بې باکه او بې حیاء ښځې نه دي.

لنډه دا چې په دې تقدیر به د منافقانو تمې پرې شي او د اذیت رسولو پلمې او بهانې به یې د منځه لاړې شي، نو دوی ته به اذیت نه رسولی کېږي او هیڅوک به ورباندې بدګوماني نه کوي، بلکې په دې تقدیر به هغوی د ډاره اذیت ته اقدام ونه کړی شي.

ج: هو! که ذکر شوي حکم کښې د دوی څخه څه قصور واقع شي نو د هغه دپاره دې مغفرت او ښښنه وغواړي، څه لرې نه ده چې مغفرت ورته وکړی شي او دا ځکه چې الله ﷻ ډېر ښښونکی او ډېر مهربان دی.

۲ـ د اذیت د مخنیوي بله چاره دا ده چې لاندې کسان د جنایتونو د ارتکاب څخه منعه کړه:

الف: منافقان د منافقت څخه منعه کړه، چې د خپلو عادتونو څخه لاس واخلي.

ب: هغه کسان د فسق او فجور څخه منعه کړه کوم چې د ایمان د کمزورۍ د کبله مؤمنانو ښځو ته اذیت او ضرر رسوي.

ج: بالآخره، په مدینه منوره کښې د دروغینو اوازو خوروونکي هم د دغه کار څخه منعه کړه، چې د مؤمنانو خوشالي په خطره کښې وانچوي.

۳ـ ای پیغمبره! که ذکرو شوو درېواړو ډلو د خپلو بدو عادتونو څخه لاس وانخست او ستا ارشادات یې د پښو لاندې کړه، نو هرومرو او ضرور به مونږ په هغوی باندې تا او ستا ملګري (مؤمنان) ورمسلط کړو او ستاسو په لاس باندې به ورته ښه درنه سزا ورکړو. آن تر دې چې:

الف: تاسو به ذکر شوي کسان د مدينې منورې څخه وشړئ چې ډېر ژر به ستاسو ګاونډيتوب پرېږدي او تاسو به يې د اذيتونو څخه بې غمه شئ.

ب: هغوی به ستاسو د مسلط ګرځولو څخه وروسته ډېر لږ وخت په مدينه منوره کښې تم شي، ترڅو خپل انتقالي سامان راغونډ کړي او خپلې سفري بسترې وتړي، او يا ووژلی شي او دنيا پرېږدي. يا په بل عبارت: هغوی به ستاسو په مقابل کښې د خپلو خانونو څخه هيڅ دفاع ونه کړی شي او بالکل به مقاومت دلاسه ورکړي.

ج: هغوی به ستاسې ګاونډيتوب په داسې حال کښې پرېږدي چې د هره طرفه به وربانديې لعنت ورېږي او د الله ﷻ د رحمت څخه به لرې کېږي، هغه دا چې: په هر ځای کښې چې هغوی ومونډلی شي نو سمدستي به نيولی کېږي او هم به په کثرت سره وژلی کېږي، نو ځينې به يې اسيران وګرځولی شي او ځينې به ووژلی شي.

۴ـ ای پيغمبره! د فساقو او جنايتکارانو سره د الله ﷻ دغه کړنلاره په پخوانيو قومونو کښې تېره شوې ده او په همدغې کړنلاره باندې يې ورسره چال چلند کړی دی.

ته به هيڅکله د الله ﷻ د دغې کړنلارې بدلون مونده نه کړې بلکې د قيامت تر ورځې پورې به جريان ولري او نېکان به په بدانو باندې غلبه مومي.

توضيحات

۱ـ په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ ﴾ الآية، کښې په هغه حکم باندې صراحت شوی دی کوم ته چې په [الأحزاب:۵۳] ايت کښې اشاره شوې وه، هغه دا چې: هلته أُمهات المؤمنين په حجاب باندې مکلفې ګرځولې شوې وې او نورو مؤمنانو ښځو ته د اشارې په توګه توصيه شوې وه چې په خپلو مورګانو پسې اقتداء وکړي او خپل ځانونه په حجاب باندې مکلف وبولي.

د جلباب اغوستلو څرنګوالی

۲ـ په ﴿ يُدۡنِينَ عَلَيۡهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّ ﴾ کښې د ﴿ يُدۡنِينَ ﴾ کلمه د "اِدْنَاء" څخه اشتقاق شوې ده چې د نژدې کولو معنی ورکوي[1]، کله چې د کومې ښځې مخ بربنډ شي نو په عربي ژبه کښې هغې ته داسې خطاب صورت نيسي چې: "أَدْنِيْ ثَوْبَكِ عَلَى وَجْهِكِ"[2] يعنې خپله جامه دې په خپل مخ باندې ورنژدې کړه (وربانديې ورخوره يې کړه چې پټ شي).

دا د يو پلوه، او د بله پلوه د "جَلَابِيب" کلمه د "جِلْبَاب" جمعه ده، "جِلْبَاب" د هغه لوی ځادر دپاره وضعه شوې ده کوم چې د يوې زنانه د ټول بدن څخه راتاو کړی شي آن تردې چې اغوستې جامې يې هم وربانديې پټې کړی شي[3]، لکه په افغانستان کښې بوقره (څادري) او نور ورته لباس.

(۱) مفردات الراغب ص۱۷۴
(۲) تفسير الکشاف ج۳ ص۵۶۰
(۳) روح المعاني ج۲۲ ص۱۸۸؛ لسان العرب ج۱ص۲۷۳

د "جَلْبَاب" اغوستلو څرنګوالی په لاندې ټکو کښې واضحه کېږي:

الف: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د "جَلْبَاب" اغوستلو په هکله ويلي دي چې: «أَمَرَ اللهُ نِسَاءَ الْمُؤْمِنِيْنَ إِذَا خَرَجْنَ مِنْ بُيُوْتِهِنَّ فِيْ حَاجَةٍ أَنْ يُغَطِّيْنَ وُجُوهَهُنَّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِنَّ بِالْجَلَابِيْبِ وَيُبْدِيْنَ عَيْنًا وَاحِدَةً»[١] يعني الله ﷻ د مؤمنانو مېرمنو ته امر کړی دی چې کله هغوی د څه حاجت په هکله د خپلو کورونو څخه بهر وځي، چې خپل مخونه دې د سرونو دپاسه په جلبابونو سره پټ کړي او فقط يوه سترګه دې (د لارې د ليدلو دپاره) لوڅه کړي.

ب: أم سلمه رضي الله عنها (أم المؤمنين) وايي: چې کله ذکر شوی ايت شريف نازل شو، نو «خَرَجَ نِسَاءُ الْأَنْصَارِ كَأَنَّ عَلَى رُءُوسِهِنَّ الْغِرْبَانَ مِنَ الْأَكْسِيَةِ»[٢] يعني د انصارو زنانه په داسې حال سره د کورونو څخه راووتلې لکه چې په سرونو باندې يې کارغان ناست وي، چې د جامو څخه عبارت وه (په سرونو باندې يې جامې او څادرونه راخواره کړه).

ج: محمد بن سيرين عليه الرحمة وايي چې: ما د عبيدة السلماني عليه الرحمة څخه د همدغه ايت شريف په هکله پوښتنه وکړه نو هغه راته په عملي توګه په دې ډول شرحه کړ چې:

خپل لوی څادر يې واخست او خپل مخ او خپل سر يې ورباندې پټ کړه، بيا يې فقط يوه چپه سترګه لوڅه کړه[٣] (چې لاره پرې وګوري).

بيا هم د مخ پټول

٣ـ که څه هم د اصيلو ښځو په هکله د مخ د پټولو څه دلايل د [النور:٣١] ايت لاندې تېر شوي دي والحمد لله ﷻ، خو په دغه ايت شريف کښې ـچې بحث پکښې روان دیـ څه نورو دلايلو ته هم اشاره شوې ده. هغه دا:

الف: په ايت شريف کښې أمهات المؤمنين او نورې مؤمنې ښځې ټولې د جلباب په اغوستلو باندې مکلفې ګرځولې شوې دي.

څرنګه چې په أمهات المؤمنين باندې بالاتفاق د مخونو پټول واجب وه نو څرګنده شوه چې په نورو مؤمنانو ښځو باندې هم د مخونو پټول واجب دي. که بالفرض په دوی باندې واجب نه وی نو د هغوی سره به د جلباب اغوستلو په خطاب کښې نه وی جمعه شوې.

په دې باندې علاوه، دا هم څه لرې نه ده چې دلته د أمهات المؤمنين رضي الله عنهن ذکر د دې دپاره صورت نيولی وي ترڅو خلک پوه شي چې نورې مؤمنې ښځې د جلباب په اغوستلو کښې د هغوی څخه کمې نه دي.

که دا مطلب نه وی نو د هغوی رضي الله عنهن حجاب خو وړاندې نازل شوی وه، تکراري نزول به يې

[١] تفسير الطبري ج٢٢ ص٤۶؛ الدر المنثور ج۶ ص۶۵۹

[٢] سنن ابي داود ج٢ ص٢١١

[٣] تفسير ابن كثير ج٣ ص٥١٨

صورت نه وی نیولی، والله ﷻ أعلم.

ب: د ﴿ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ﴾ څخه څرګندېږي چې په اصیله مؤمنه ښځه باندې د مخ پټول فرض دي، ترڅو وپېژاندله شي او د کم اصلې څخه جدا شي.

د همدې کبله کله چې عمر ﷺ یوه وینځه (کم اصله) ولیده چې په لوی څادر (جَلباب) کښې یې خپل ځان رانغښتی وه نو هغه یې په دره ووهله او مخاطبه یې کړه چې: «يَا لُكَاعُ أَتَتَشَبَّهِيْنَ بِالْحَرَائِرِ أَلْقِي الْقِنَاعَ»[١] یعنې ای لوچکې! ایا ته خپل ځان د اصیلو غونډې جوړوې؟ دغه لوی څادر دې وغورځوه!.

نو که بالفرض په اصیلو مؤمنو ښځو باندې د مخونو پټول واجب نه وی نو دا به یې د پېژاندلو دپاره نښه او شعار نه وی ګرځولی شوی. د ایت شریف د نزول په وخت کښې د اصیلو ښځو شعار د مخ پټول وه او د کم اصلو (وینځو) شعار مخ لوڅی وه[٢].

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې څینو علماوو کرامو لیکلي دي[٣] چې مؤمنو اصیلو ښځو ته څکه د مخونو پټول شعار ګرځولی شوی وه چې د هغو فساقو د بهانې بنیاد وویستلی شي کومو به چې اصلیو مؤمنو ښځو ته په دې بهانه اذیت رساوه، چې زما په ګومان دا کم اصله (وینځه) ده نو څکه مې لاس ورووړ او یا مې ورته هغه خبرې واورولې کومې چې فحاشۍ ته دعوت ورکوي.

نو پوښتنه دا ده چې: ایا فاسقان د وینځو په اذیت رسولو باندې معذور ګڼل کېدل؟ ایا هغوی ته د وینځو په هکله د اذیت رسولو اجازه ورکړه شوې وه؟

مونږ وایو چې: شریعت د جنایتونو مخه په لاندې دوه ډوله باندې نیسي:

- الف: یو دا چې هغه اسباب او ذرائع د منځه وړي کوم چې د جنایتونو د ارتکاب دپاره لاره هواره وي. نو په دغه ډول سره که څه هم په کامله توګه د جنایتونو مخه نه نیوله کېږي مګر کمبود پکښې واقع کېږي.

ب: بل دا چې جنایتکاران په جنایتونو باندې مجازات کړی شي، او حدود او تعزیرات وربانديې تطبیق وومي.

په دې مقام کښې د اصیلو مؤمنو ښځو حجابونه اغوستل د اول ډول څخه شمېرل کېږي چې وینځې ته شمولیت نه لري. او فاسقانو ته د مجازاتو ټاکل د دوهم ډول مخنیوي څخه ګڼل کېږي چې اصیل او کم اصل دواړه ډوله زنانه پکښې یو برابري دي.

دغه مجازات ته د مجموعي په متباقي ایتونو کښې اشاره شوې ده.

لنډه دا چې ذکر شوي اعتراض به په هغه وخت کښې صحت درلودلی وی چې فساقو ته په مطلق اذیتونو باندې مجازات نه وی نازل شوي، لکه چې په لاندې کرښو کښې به شرحه شي، إن شاء الله.

---

(١) تفسير البغوي ج٣ ص٥۴۴

٢) المحرر الوجيز ج١٣ ص٩٩

٣) البحر المحيط ج٨ ص٥٠۴؛ الطبقات الكبرى لابن سعد ج٨ ص١٧۶

د ارجاف او اغراء معناوې

۵ـ په ﴿ لَئِن لَّمْ يَنتَهِ ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَٱلْمُرْجِفُونَ فِى ٱلْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ﴾ کښې د "مُرْجِفُون" کلمه د "ارْجَاف" څخه اشتقاقه شوې ده، چې اصل مصدر یې "رَجْف" دی، د "رَجْف" کلمه مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأعراف:۷۸] ایت لاندې ښه پوره شرحه کړې ده، چې سخت اضطراب او جړق دپاره وضعه شوې ده.

نود "الْمُرْجِفُونَ" کلمه د هغې ډلې معنی ورکوي کومو به چې په درغینو اوازو سره مؤمنان په اضطراب کښې غورځول او د سخت جړق سره به یې مخامخ کول، چې غازیانو ماتې وخوړه او فلانۍ قبیله په مدینه منوره باندې د حملې کولو نیت لري چې د هر ژربه دغه ښار تالا ترغه کړي او داسې نور.

او د ﴿ لَنُغْرِيَنَّكَ ﴾ کلمې د "اغْرَاء" څخه اشتقاق موندلی دی، مونږ ـ لله ﷻ الحمد والمنة ـ د "اغْرَاء" کلمه د [المائدة:۷۸] ایت لاندې ښه پوره څېړلې ده چې د سرېښولو او نښلولو معنی ورکوي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د ﴿ وَٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ ﴾ څخه جنایتکاران مسلمانان مراد اخستي دي او ﴿ وَٱلْمُرْجِفُونَ ﴾ کلمه یې په یهودانو سره تفسیره کړې ده[1]. نو د ایت شریف د معنی حاصل یې داسې اخستی دی چې: ای پیغمبره! که منافقان او فاسقان او هم یهودان د خپلو کړو وړو څخه لاس وانخلي او خپله تګلاره بدله نه کړي نو مونږ به هرومرو تاته امر وکړو چې هم یې ووژنې او هم یې د وطنه وشړې.

مګر مونږ ته دا تفسیر په زړه پوری نه برېښي، ځکه چې د ایت شریف د نزول په وخت کښې یهودانو په مدینه منوره کښې موجودیت نه درلود بلکې ټول په وژلو یا شړلو سره ختم شوي وه.

مونږ ته بهتره برېښي چې په ایت شریف کښې فقط منافقانو ته اخطار ورکړی شوی دی، چې د جنایتونو د کثرت د کبله یې په درېوو عناوینو باندې صراحت شوی دی، او دا ځکه چې منافقانو په هغه وخت کښې په منافقت باندې علاوه فسق او فجور ته هم بډې وهلې وې او ډاروونکې اوازې هم همدوی خورولې.

نو د معنی حاصل به یې په دې تقدیر داسې راوځېږي چې: ای پیغمبره! که منافقان خپل عادتونه پرېنږدي او خپله کړنلاره بدله نه کړي نو هرومرو ضرور به مونږ تا مکلف کړو چې وسلوال جهاد ورسره پیل کړې، نو په نتیجه کښې به دوی د یهودانو په شان څوک ووژلی شي او څوک به د مدینې منورې څخه وشړلی شي.

۶ـ پاتې شوه دا خبره چې منافقانو د ذکر شوي اخطار څخه وروسته کومه تګلاره غوره کړه، نو د دې جواب دا دی چې هغوی خپل خط السیر بدل کړ[2]، د همدې کبله د دوی په هکله د قتال (جنګ)

(۱) تفسير القاسمي ج۱۳ ص۳۱۱؛ تفسير المراغي ج۲۲ ص۳۹
(۲) تفسير الطبري ج۲۲ ص۴۸

فرمان نازل نه شو او یوازې د جهاد حکم نازل شو چې د وسلې پورته کولو څخه په غیر په نورو صورتونو کښې عملي شو، چې پوره شرحه او مثالونه یې د [التوبة: ۶۶_ ۷۳] ایتونو لاندې تېر شوي دي، والحمد لله ﷻ.

یادونه

۷_ د ﴿ سُنَّةَ ٱللَّهِ فِي ٱلَّذِينَ خَلَوْاْ مِن قَبْلُ ﴾ ایت د اعراب په لحاظ د [بني إسرائيل: ۷۷] ایت ته ورته دی، او د مضمون په لحاظ د [البقرة: ۲۵۱] ایت سره تړاو لري.

په دغو دواړو ایتونو کښې د الله ﷻ په توفیق څه اندازه څېړنه شوې ده، هیله ده چې یو ځل ورته مراجعه وکړی شي.

﴿ يَسْـَٔلُكَ ٱلنَّاسُ عَنِ ٱلسَّاعَةِ ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ ٱللَّهِ ۚ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَعَنَ ٱلْكَـٰفِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ﴿٦٤﴾ خَـٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِى ٱلنَّارِ يَقُولُونَ يَـٰلَيْتَنَآ أَطَعْنَا ٱللَّهَ وَأَطَعْنَا ٱلرَّسُولَا۠ ﴿٦٦﴾ وَقَالُواْ رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا ٱلسَّبِيلَا۠ ﴿٦٧﴾ رَبَّنَآ ءَاتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ ٱلْعَذَابِ وَٱلْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾ ﴾

[۶۳] ستا څخه خلک د قیامت (د قیام) په هکله پوښتنه کوي (چې کله به صورت ونیسي؟).
ته (ورته په جواب کښې) ووایه چې: یقیناً د قیامت (د قیام) علم د الله ﷻ په نزد (محفوظ) دی (د ده ﷻ څخه په غیر ورباندې هیڅوک علم نه لري).
(ای پیغمبره!) ته (د قیامت په قیام باندې) څه شي پوه کړې؟ (ته ورباندې هیڅ شي نه یې پوه کړې). شاید چې (یقیناً) د قیامت قیام نژدې دی (ډېر ژر به صورت ونیسي).

[۶۴] بې شکه الله ﷻ د خپل رحمت څخه کافران لرې کړي دي، او دوی ته یې سوزونکی دوزخ تیار کړی دی.

[۶۵] په داسې حال (به ورداخل شي) چې په دې کښې به په دوامداره توګه همېشه (اوسېدونکي) وي، چې نه به دوست مونده کړي او نه کومک کوونکی (چې د عذابه یې خلاص کړي).

[۶۶] (ته) هغه ورځ (یاده کړه) چې د دوزخیانو مخونه په اور کښې (د کباب غوندې) اړول کېږي رااړولی کېږي، دوی به (په دغه وخت کښې) وایي چې: ای کاش! چې مونږ د الله ﷻ اطاعت کړی وی او (هم) مو د پیغمبر ﷺ اطاعت کړی وی (نو اوس به په دغه عذاب باندې اخته نه وي).

[۶۷] او دوزخیان به (دا هم) وایي چې: ای زمونږ ربه! مونږ د خپلو سردارانو (آمرانو) او خپلو مشرانو اطاعت کړی وه، نو مونږ یې د سمې لارې څخه بې لارې کړو.

[۶۸] ای زمونږ ربه! دغو (گمراه کوونکو) ته د عذاب څخه غبرگ (عذاب) ورکړه، او هم یې د خپل رحمت څخه لرې کړه لوی (او سخت) لرې کول.

ارتباطونه

۱_ د [الأحزاب:۵۳] ایت څخه راپه دېخو څو واره خلک منعه کړی شوي دي چې د نبي کریم ﷺ د اذیت څخه ډډه وکړي، بلکې تقریباً دا سورت د اول سر څخه په همدې مطلب باندې مشتمل دی. په دې ایتونو کښې نبي کریم ﷺ ته د اذیت رسولو یوه خاص مثال ته اشاره شوې ده، چې ظاهراً اذیت نه برېښي خو باطناً اذیت دی، چې هغه ترې د عناد او زوزولو په غرض د قیامت د قیام په هکله پوښتنه کول دي.

۲_ د وړاندېني متصل ایت مضمون دا وه چې الله ﷻ د خپل جاري قانون د مخې په دنیا کښې د نېکانو په لاس د ورانکارانو او اذیت رسوونکو خلکو مخه نیسي، او په دې ایتونو کښې د قیامت د ورځې ذکر نازل شوی دی چې هر یو ورانکار ته به هلته د خپلو کړو وړو پوره سزا ورکړی شي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس په خپل اُمت باندې لاندې مطالب قرائت کړه:

۱_ خلک ستا څخه د قیامت د ورځې په هکله پوښتنه کوي چې دا به کله او څه وخت قائمه شي؟ او څومره وخت ورته پاتې دی؟ نو دغو خلکو ته جواب ورکړه چې:

الف: د قیامت د قیام علم یوازې او یوازې الله ﷻ پورې اختصاص لري، دغه علم الله ﷻ فقط د خپل اقدس ذات سره ساتلي دي، زه یې د دې دپاره نه یم رالېږلی چې د قیامت د قیام وخت چاته وښایم، دغه کار نه زما د وسې پوره دی او نه زما دنده ده، زما وظیفه فقط د احکامو رسونه ده او بس.

نو که تاسو زما څخه پوښتنه کوئ نو د شریعت په احکامو کښې یې راڅخه وکړئ، نه د قیامت د قیام په هکله.

ب: ای پیغمبره! کله چې الله ﷻ اراده کړې ده چې ستا په شمول هیچا ته د قیامت د قیام علم ورنه کړي، نو هغه څه شی دی چې تاته په همدې ارتباط معلومات درکړي؟

یا په بل عبارت: ته به د قیامت د قیام علم د کومه کړې چې الله ﷻ دغه علم نه درکړی دی او نه به یې درکړي، او د ده ﷻ څخه په غیر دا علم د هیچا او هیڅ شي سره نشته.

ج: سوال کوونکو ته فقط همدومره ووایه چې یقیناً د دغې ورځې د قیام وخت رانژدې شوی دی. لږ وخت وروسته به صورت ونیسي او خلک به د قبرونو څخه راپورته شي.

۲_ ای پیغمبره! د دغې ورځې د قیام په هکله نه بلکې د هغو حالاتو په هکله په خلکو باندې څه معلومات ولوله نوم به چې په همدغې ورځې کښې صورت ومومي. هغه دا چې:

الف: يقيناً الله ﷻ په دنيا او آخرت کښې په کفارو باندې خپل لعنت ورښکته کوي او د خپل رحمت څخه يې لرې باسي. د همدې کبله يې د دوی دپاره په نوموړې ورخ کښې سوزونکی اور تيار کړی دی.

ب: دغه اور (دوزخ) داسې اور دی چې کفار به پکښې د تل دپاره پراته وي، چې هيڅکله به ترې بهر راونه وځي او نه به ورباندې سوړ شي، بلکې په دوامداره توګه به تېزېږي.

ج: په دغې ورځ کښې به کفار د خپلو ځانونو دپاره نه دوست موندلی کړي چې په دوستۍ سره ورته څه ګټه ورسولی شي، او نه به مددګار په لاس ورشي چې په زور او قوت سره د الهي عذاب څخه نجات ورکړی شي.

۳_ ای پيغمبره! ته کفارو ته هغه وخت وریاد کړه او ورته متوجه يې کړه چې کله د دوی مخونه په اور کښې اړول کېږي او را اړولی کېږي او د هر طرفه ورباندې د دوزخ اور احاطه کړې وي، نو دوی به وايي چې:

الف: ای کاش! چې مونږ په دنيا کښې د الله ﷻ او د ده ﷻ د پيغمبر ﷺ اطاعت کړی وی، او ايمان مو ورباندې راوړی وی. د دغه اور څخه د نجات دپاره د ذکر شوي اطاعت څخه په غير بله لاره نشته خو افسوس چې زمونږ څخه وخت په غفلت کښې تېر شوی دی.

ب: ای زمونږ ربه! مونږ د نجات لاره خطا کړه او د ذکر شوي اطاعت په عوض مو د خپلو آمرانو او حاکمانو اطاعت وکړ، او همدارنګه مونږ د خپلو ديني مشرانو او لويانو خبره ومنله، نو همدغو دوارو ډلو مونږ د سمې لارې څخه بې لارې کړو او په ګمراهۍ باندې يې اخته کړو، که دغو دوارو ډلو مونږ نه وی ګمراه کړي نو نن ورځ به مونږ په دغه مصيبت باندې اخته نه وی.

ج: نو ای ربه! دغه ګمراه کوونکو ډلو ته د عذاب څخه غبرګه برخه ورکړه. يا په بل عبارت: زمونږ د ګمراه کولو عذاب هم ورباندې ورواچوه چې زمونږ د کافر پاتې کېدلو اصلي محرکين همدوی وه. په دې باندې علاوه په خپل لوی لعنت او غضب باندې يې اخته کړه چې همدوی د کفر امامان او مخکښان دي.

توضيحات

۱_ د هجرت څخه وړاندې به مشرکانو د استهزاء او پېچموزو په توګه د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه کوله چې قيامت به کله قائم شي؟. د دوی پوښتنې ته په مکي سورتونو کښې اشاره شوې ده، لکه چې يو مثال يې په [الأعراف:۱۸۷] ايت کښې تېر شوی دی.

د هجرت څخه وروسته به دغه پوښتنه يهودانو مطرحوله چې يا به يې ورته مستقيماً اقدام کاوه او يا به يې د خپلو لاسپوڅو (منافقانو) په ذريعه صورت ورکاوه.

څرنګه چې دا سورت (الأحزاب) مدني دی نو غالبه دا ده چې په ﴿ يَسْـَٔلُكَ ٱلنَّاسُ عَنِ ٱلسَّاعَةِ ﴾ کښې به د ﴿ ٱلنَّاسُ ﴾ کلمې څخه همدوی مطلب وي.

هېر مو نه شي

۲_ که څه هم د ﴿ لَعَلَّ ﴾ کلمه د تمې او أمید دپاره وضعه شوې ده، خو په کوم ځای کښې چې د الله ﷻ د پلوه استعمال شوې ده هلته په تحقیق او تثبیت باندې دلالت کوي[1].

نو په همدې بنیاد په ﴿ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴾ کښې د ﴿ لَعَلَّ ﴾ کلمه د قیامت د ورځې په نژدېوالي باندې دلالت کوي، چې یقینًا نژدې راروانه ده.

همدا مطلب په ډېرو احادیثو کښې هم انځور شوی دی د ښه وضاحت دپاره لاندې مثال ولولئ:

نبي کریم ﷺ په یوه ډېر اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «أَلَا إِنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا فِيمَا مَضَى مِنْهَا إِلَّا كَمَا بَقِيَ مِنْ يَوْمِكُمْ هَذَا فِيمَا مَضَى مِنْهُ»[2] یعنې اګاه اوسئ، یقینًا شان دا دی چې د دنیا د ټول عمر څخه (د دې هغه عمر ته په نسبت سره کوم چې تېر شوی دی) نه دی پاتې مګر ډېر لږ. لکه څنګه چې د دغې نن ورځې څخه نه ده پاتې مګر ډېر لږ، چې د لمر په ختلو سره پېل شوې وه او زیاته برخه یې تېره شوې ده چې سات ګړی ته به د لمر په لوېدلو سره پای ته ورسېږي.

د دغه حدیث ښه پوره شرحه د [الأنبیاء:۱] ایت لاندې لیکل شوې ده _والحمد لله ﷻ_، چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه باید چې په ذکر شوي عبارت کښې هغه نحوي سوال جواب کټ مټ تطبیق کړی شي کوم چې د الله ﷻ په توفیق په ﴿ إِنَّ رَحْمَتَ ٱللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴾ [الأعراف: ۵۶] ایت کښې تېر شوی دی، چې څه شرحه یې په دې مقام کښې هم ځینو مفسرینو کرامو[3] لیکلې ده، که د چا زړه یې لوستل غواړي نو هلته یا دلته دې مراجعه وکړي.

کفري مشران یعنې څوک؟

۳_ په ﴿ وَقَالُوا۟ رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا ﴾ کښې ځینو مفسرینو کرامو د ﴿ سَادَتَنَا ﴾ کلمه په آمرانو (حاکمانو) او د "كُبَرَآءَنَا" کلمه په نورو ګمراه کوونکو مشرانو باندې تفسیره کړې ده[4]، او ځینو نورو د لومړنۍ کلمې څخه اشراف او د دوهمې کلمې څخه علماء مراد کړي دي[5].

په هر تقدیر، د دغو بې لارې کوونکو کسانو څخه الله ﷻ په [التوبة:۱۲] ایت کښې په ﴿ أَئِمَّةَ ٱلْكُفْرِ ﴾ (د کفر په امامانو) سره تعبیر کړی دی.

یادونه

۴_ الله ﷻ چې په ﴿ رَبَّنَآ ءَاتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ ٱلْعَذَابِ ﴾ کښې د دوزخیانو د خولو څخه کومه

(۱) لسان العرب ج۱۱ ص۶۰۷؛ مفردات الراغب ص۳۷۱
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۴۳
(۳) زاد المسیر ج۶ ص۲۱۷
(۴) روح المعاني ج۲۲ ص۹۳
(۵) تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۵۱۹

غوښتنه راحکایت کړې ده د هغې رد ته یې د [الأعراف:۳۸] ایت لاندې اشاره کړې ده، هیله ده چې د زیاتو معلوماتو دپاره هلته مراجعه وکړی شي.

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ ءَاذَوْا۟ مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ ٱللَّهُ مِمَّا قَالُوا۟ ۚ وَكَانَ عِندَ ٱللَّهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَـٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾ ﴾

[۶۹] ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی! تاسو د هغو کسانو غوندې مه کېږئ کومو چې (په اتهاماتو سره) موسی ﷺ ته اذیت (ضرر) رسولی وه، نو الله ﷻ (په خارق العاده توګه) موسی ﷺ ته د هغو (اتهاماتو) څخه پاکي ورکړه په کومو باندې چې هغوی قول کاوه. او (دا څکه چې) موسی ﷺ د الله ﷻ په نزد مخور (او باعزته) وه.

[۷۰] ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! تاسو د الله ﷻ څخه وډار شئ او خبرې وکړئ حقې (او سمې) خبرې (اتهامات مه لګوئ او ناجائزې خبرې مه کوئ).

[۷۱] (که تاسو دغه ارشاد معمول وګرځاوه نو) الله ﷻ به تاسو ته ستاسو اعمال صالح کړي (او لا زیات توفیق به درکړي) او ګناهونه به مو درته وبښي.

او هرڅوک چې د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ اطاعت وکړي (او ارشادات یې عملي کړي) نو یقیناً هغه د کامیابۍ خاوند شو. ډېره لویه کامیابي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

مونږ د وړاندېنیو ایتونو په لومړنۍ توضیح کښې لیکلي دي چې نبي کریم ﷺ ته په مدینه منوره کښې د اذیت رسولو اصلي لمسوونکي یهودان وه چې په مستقیمه یا غیر مستقیمه توګه به یې دغه کار ته اقدام کاوه، په همدې ارتباط وړاندېني ایتونه نازل شوه.

په دې ایتونو کښې مؤمنانو ته توصیه شوې ده چې تاسو خپل ځانونه د یهودانو لاسپوڅي مه جوړوئ چې خپل پیغمبر ﷺ ته اذیت ورسوئ او په یوه وجه او بله وجه یې خپه کړئ.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په دې ایتونو کښې نبي کریم ﷺ ته ډاډ او تسلي هم ورکړه شوې ده. نو حاصل یې داسې راځېژي:

ای پیغمبره! ته د یهودانو په اذیتونو باندې مه متأثر کېږه چې درګرده په مستقیمه یا غیر مستقیمه توګه یې درته رسوي. د هغوی څخه ګیله په کار نه ده، هغوی د خپلې زمانې د پیغمبر (موسی ﷺ) په اذیت باندې صرفه نه ده کړې نو ستا په اذیت به څه صرفه وکړي.

یا په بل عبارت. د هغوی پلرونو موسی ﷺ ته اذیتونه رسول او اولادونه یې ستا په اذیتونو باندې اخته دي، لکه چې موسی ﷺ ورته نه وه بې حوصلې شوی، ته هم ورته مه بې حوصلې کېږه.

خو په خپل اجابتي أمت باندې لاندې مطالب قرائت کړه چې:

۱_ ای مؤمنانو! تاسو د خپل ایمان په مقتضی کلک ودرېږئ، او د منافقت څخه په جدي توګه خانونه بچ وساتئ، هسې نه چې د دین دښمنه خلکو په لمسون خپل پیغمبر ﷺ ته اذیت ورسوئ او په څه وجه یې خپه کړئ.

تاسو د یهودانو غوندې مه جوړېږئ چې خپل پیغمبر (موسی ﷺ) ته به یې په یوه او بله بهانه اذیت رساوه، او پروپاګند به یې ورپسې کاوه، خو په نتیجه کښې به الله ﷻ موسی ﷺ د پروپاګند څخه پاک وګرخاوه، او هغوی به یې د خجالت او شرمندګۍ سره مخامخ کړه او دا ځکه چې:

موسی ﷺ د نورو پیغمبرانو غوندې د الله ﷻ په نزد باعزته او مخور وه، چې د خلکو د توهین او تحقیر مخه یې ترې اړوله.

۲_ نو ای مؤمنانو! ستاسو پیغمبر (محمد ﷺ) د الله ﷻ په نزد د موسی ﷺ څخه لا زیات مخور او باعزته دی، نو که تاسو یې اذیت ته اقدام وکړئ فقط خپل خانونه به په دنیا او آخرت کښې خجالت او شرمنده کړئ، چې الله ﷻ به ورته ستاسو د اذیتونو څخه برائت ورکړي او تاسو به مختورن پاتې شئ.

نو تاسو ته توصیه کېږي چې د الله ﷻ څخه وډار شئ او سمې خبرې کوئ، او د شریعت د چوکاټ څخه بهر مه وځئ، خپلې خولې اداره کړئ او چتیات مه وایاست.

۳_ که تاسو په دغې توصیې باندې عمل وکړئ او د شریعت احکام په خپلو خانونو باندې تطبیق کړئ او بالآخره د خپل پیغمبر ﷺ توقیر او تعظیم وکړئ او د توهین څخه یې خانونه وساتئ، نو:

الف: الله ﷻ به ستاسو اعمال صالح کړي او د لا زیاتې نېک عملۍ توفیق به درکړي (استقامت به درپه برخه کړي).

ب: ګناهونه به درته وبښي او د جنایتونو د چټلۍ څخه به مو پاک وګرځوي.

ج: لنډه دا چې: هرڅوک چې د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ اطاعت وکړئ، چې په اوامرو باندې یې عمل وکړي او د نواهیو څخه یې اجتناب وکړي، نو یقیناً دغه کس په ډېرې لويې کامیابۍ سره کامیاب شو او ډېره زیاته او دائمي خوشالي یې په برخه شوه.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې موسی ﷺ ته یهودانو کوم کوم اذیتونه رسولي وه چې په ﴿ لَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ ءَاذَوۡا۟ مُوسَىٰ ﴾ کښې ورته اشاره شوې ده؟

مونږ وایو چې: د دغو اذیتونو متعددو مثالونو ته ځینو مفسرینو کرامو اشاره کړې ده[۱]، خو مونږ دلته د لنډون په غرض د لاندې اذیتونو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

(۱) تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۱۵؛ روح المعاني ج۲۲ ص۹۴؛ المحرر الوجیز ج۱۲ ص۱۰۳؛ زاد المسیر ج۶ ص۲۱۸

الف: بني اسرائيلو (يهودانو) موسى ﷺ ته د محالو (نا ممکنو) کارونو په غوښتنو سره اذيت رسولی وه، لکه:

اول: ﴿ أَرِنَا ٱللَّهَ جَهْرَةً ﴾ [النساء:۱۵۳] يعني نو هغوی وويلې چې ای موسی! مونږ ته الله ﷻ په ډاګه راوليد کړه.

دوهم: ﴿ قَالُواْ يَٰمُوسَى ٱجْعَل لَّنَآ إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ ءَالِهَةٌ ﴾ [الأعراف:۱۳۸] يعني هغوی وويلې چې: ای موسی! مونږ ته هم داسې يو معبود (بوت) ودروه لکه چې دغه قوم لره معبودان (بوتان) دي.

ب: د يوه حديث مضمون دی[۱] چې هغوی په موسی ﷺ باندې تور لګاوه چې په بدن کښې څه مرض لري لکه پيس او نور، ځکه په څرګنده توګه غسل نه کوي؛ نو الله ﷻ ورته د يوې ډبرې په حرکت سره د ذکر شوي تور څخه نجات ورکړ او ترې پاک يې کړ.

دغه حديث مونږ د [الأعراف:۱۵۴] ايت لاندې ښه په تفصيل سره ليکلی دی.

ج: قارون يوې کچنۍ ښځې ته رشوت ورکړی وه چې موسی ﷺ د خپل ځان سره تور شوی معرفي کړي[۲]. دغه قيصه هم مونږ د [القصص:۸۱] ايت لاندې ښه تفصيلواره ليکلې ده، والحمد لله ﷻ.

نبي کريم ﷺ ته د اذيت رسونې مثالونه

۲ـ نبي کريم ﷺ ته د کفارو او منافقانو په سلسله زښت ډېر اذيتونه رسولي شوي دي او لا د قيامت تر ورځې پورې ورته رسولی کېږئ چې لړۍ يې نه ده قطعه شوې. لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ د إفک په واقعه کښې وزوروليی شو چې بشپړ بيان يې د النور په سورت کښې تېر شوی دی.

ب: د أمهات المؤمنين په ډله کښې د زينب رضي الله عنها په شاملولو سره د اذيتونو سره مخامخ کړی شو چې په تفصيل باندې يې همدا سورت (الأحزاب) مشتمل دی.

ج: د غير عادل لقب ورپورې تپلی شوی دی، لکه چې په لاندې يوه حديث کښې ورته اشاره شوې ده.

د: يو ځل نبي کريم ﷺ د غنيمت مالونه ووېشل خو يوه سړي اعتراض وکړ چې په دغه وېش کښې عدالت نه دی شوی، او يا دا چې د الله ﷻ رضا پکښې په پام کښې نه ده نيولې شوې. خو کله چې نبي کريم ﷺ خبر کړی شو نو ويې فرمايل چې: «فَمَنْ يَعْدِلُ إِذَا لَمْ يَعْدِلْ اللهُ وَرَسُولُهُ رَحِمَ اللهُ مُوسَى قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ»[۳] يعني نو کله چې الله ﷻ او د ده ﷺ پيغمبر عدل ونه کړي نو هغه به څوک وي چې عدل وکړي؟، الله ﷻ دې په موسی ﷺ باندې رحم وکړي هغه ته د دغه اذيت څخه ډېر اذيت ور رسولی شوی وه خو هغه ﷺ پرې صبر وکړ (نو زه هم صبر کوم).

---

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۲۶۶؛ صحيح البخاري ج۱ ص۴۸۳

(۲) الدر المنثور ج۶ ص۴۳۶

(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۴۴۶

ه. د نن ورځې(۱) څخه تقریبًا پنځه ورځې وړاندې د پاکستان د پېښور په ښار کښې یوې ورځپاڼې د نبي کریم ﷺ په هکله ډېرې بې ادبه او غیر مناسبې خبرې لیکلي وې. دغې بې ادبۍ د مؤمنانو غُصه په جوش راوستله او په مظاهرو او اعتصابونو باندې یې پیل وکړ، نو د نوموړې ورځپاڼې دفتر یې په اور باندې شنه لوخړه وګرځاوه، او په ملیاردونو روپیو تاوان یې ورواړاوه، او هم یې د حکومتي مقاماتو څخه وغوښتل چې د ورځپاڼې چلوونکو ته د اعدام سزا ورکړي.

وېل کېږي چې د بې ادبه مضمون لیکونکی اصلاً یو یهودي دی، چې د وخت د منافقانو په لاس یې بې ادبه مضمون نشر کړ.

سدید قول څه معنی؟

۳ـ په ﴿ وَقُولُواْ قَوْلاً سَدِيدًا ﴾ کښې "سدید قول" د حقې او صوابې خبرې څخه عبارت دی(۲) چې د شریعت په لحاظ د هره طرفه د خلل او نقصان څخه بچ وي. یعني تاسو د همېشه دپاره حقې ویناوې کوئ او د خللي او اذیت رسوونکو ویناوو څخه اجتناب وکړئ، چې دغه کار تاسو ته په دنیا او آخرت کښې په ګټه تمامېږي.

﴿إِنَّا عَرَضْنَا ٱلْأَمَانَةَ عَلَى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱلْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا ٱلْإِنسَٰنُ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ لِّيُعَذِّبَ ٱللَّهُ ٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱلْمُنَٰفِقَٰتِ وَٱلْمُشْرِكِينَ وَٱلْمُشْرِكَٰتِ وَيَتُوبَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٣﴾﴾

[۷۲] یقینًا مونږ په اسمانونو او ځمکو او غرونو باندې خپل امانت (تکلیفي احکام) وړاندې کړ نو هغو منعه وکړه چې التزام یې وکړي (او ترسره کول یې په غاړو واخلي)، او هغوی د امانت (د خیانت) څخه وډار شوه، خو انسان دا (امانت) په غاړه واخست (او د هغو د اداء کولو التزام یې وکړ).

یقینًا جنس انسان ډېر ظلم کوونکی (او) ډېر ناپوه دی (خپل ځان په مشکلاتو اخته کوي).

[۷۳] (د انسان د امانت د اداء کولو نتیجه دا کېږي) چې الله ﷻ به نارینه منافقانو او زنانه منافقانو او نارینه مشرکانو او زنانه مشرکانو ته عذاب ورکړي، او الله ﷻ به په نارینه مؤمنانو او زنانه مؤمنانو باندې (په رحمت سره) رجوع وکړي. او الله ﷻ ښښونکی (او) مهربان دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنیو ایتونو مضمون دا وه چې په الهي اطاعت سره د ګناهونو مغفرت او لویه کامیابي

(۱) ۱۴۲۱/۱۱/۱۲ هـ ق- ۱۳۷۹/۱۱/۱۶ هـ ش- ۲۰۰۱/۲/۵ م

(۲) لسان العرب ج۳ ص ۲۱۰

په دې ایتونو کښې همدغه مطلب تائيد شوی دی چې حاصل يې داسې راځېږي چې ترلاسه کېږي او عصيان (بغاوت) يې د نيونې او ناکامۍ نتيجه ورکوي.

اى پيغمبره! که څه هم د الله ﷻ د تکليفي احکامو اداء کول د ډېرې لويې کاميابۍ او بريالیتوب سبب دی، مګر د عدم اداء کولو په صورت کښې د ډېرې غټې ناکامۍ او تعذيب سبب هم ګرځېدلی شي. د همدې کبله:

۱_ کله چې مونږ اسمانونه، ځمکې او غرونه مخاطب کړه چې تاسو ته اختيار دی چې زمونږ د تکليفي احکامو د اداء کولو التزام هم کوئ او که يوازې د تکويني احکامو په اداء کولو باندې بسوالی غوره کوئ. که تاسو ذکر شوي تکليفي احکام قبول کړه او د اداء کولو التزام مو خوښ کړ، نو د اطاعت په صورت کښې به ډېره غټه کاميابي ترلاسه کړئ او د عصيان په صورت کښې به د ډېرې لويې ناکامۍ او د غټ عذاب سره مخامخ شئ.

۲_ ذکرو شوو مخاطبينو د خپلو قوتونو سره-سره د تکليفي احکامو قبول ته غاړې کېښنبودې او د الهي عذاب څخه وډار شوه، چې د ناکامۍ په صورت کښې به ورسره لاس او ګرېوان شي، دوی د تکويني احکامو په التزام باندې کلک شوه چې که ثوابونه او کاميابۍ پکښې نشته نو د ناکامۍ او تعذيب خطر هم نه لري.

۳_ خو کله چې په ذکره شوې موضوع کښې انسان مختار وګرځولی شو او د اداء او عدم اداء دواړه اړخونه ورته د ثواب او عذاب په لحاظ شرحه کړی شوه نو انسان د خپلې کمزورۍ جوښې سره-سره د تکليفي احکامو د اداء کولو التزام وکړ او د ناکامۍ د احتمال څخه ونه ډار شو. او دا څکه چې:

يقيناً انسان په خپل ځان باندې ډېر ظلم کوونکی او د کارونو په عواقبو باندې ډېر ناپوه دی. يا په بل عبارت: د ذکرو شوو احکامو په عواقبو باندې يې خپل ځان ناپوه او ناخبره واچاوه.

۴_ د همدغه التزام نتيجه دا شوه چې الله ﷻ منافقانو نارينه وو او منافقانو ښځو ته او هم مشرکانو نارينه وو او مشرکانو ښځو ته تعذيب ورکوي، چې د ذکر شوي التزام سره-سره الهي احکام د پښو لاندې کوي او په خپل لوظ باندې نه ودرېږي.

بالمقابل الله ﷻ په مؤمنانو نارينه وو او مؤمنانو زنانه وو باندې په رحمت سره رجوع کوي. که څه هم دوی لکه څنګه چې مناسب وي تکليفي احکام نه شي اجراء کولی مګر دوی د خپلو نيمګړتياوو تلافي او مخنيوی په توبو سره کوي او الله ﷻ يې توبه قبلوي، او دا څکه چې الله ﷻ بښونکی او مهربان دی.

توضيحات

۱_ علماوو کرامو د ذکرو شوو ايتونو په تفسير کښې متعددې طريقې غوره کړې دي[۱]. که

---

(۱) تفسير المظهري ج۷ ص۳۸۷؛ روح المعاني ج۲۲ ص۹۶

ځوک د اوږدو بیاناتو د لوستلو تابیا لري نو هملته دې مراجعه وکړي، خو مونږ د لاندې درېوو تفسیرونو په ذکر باندې اکتفاء کوو.

لومړی تفسیر

۲_ کوم تفسیر ته چې مونږ د لومړي لقب ورکړ دا ځینو مفسرینو کرامو خوښ کړی دی[۱]، چې په لاندې ټکو ولاړ دی:

الف: د الله ﷻ احکام په دوه ډوله دي، یو تکلیفي دي او بل تکویني، تکویني هغه احکام دي کوم چې صرف د الله ﷻ په ارادې سره تحقق مومي او د مخلوق کسب ورسره څه ارتباط نه لري، د اسمانونو او ځمکو او هم د غرونو او نورو جماداتو پورې اړونده احکام د همدې قبیلې څخه دي.

تکلیفي احکام د هغو احکامو نوم دی په کومو کښې چې د الله ﷻ په ارادې باندې علاوه د مخلوق کسب سره هم څه ناڅه تړاو لري، همدغو احکامو ته د "أمانة" لقب هم ورکولی کېږي، شاید چې دا لقب به ورته ځکه ورکړی شوی وي چې د دغو احکامو په هکله د قیامت په ورځ پوښتنه صورت نیسي لکه چې هر امانت په انجام کښې د پوښتنې او ګوېګنې مورد ګرځي او بندګان هم د خپل امانت پوښتنه کوي.

ب: د ﴿ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا ﴾ درېواړه کلمې په ترتیب سره د "إباء" (منعه کول) او "حمل" (التزام کول) او "إشفاق" (ډارېدلو) څخه اشتقاقي شوې دي، او درېواړه په حقیقت باندې محمولې دي او څه مجاز او استعاره پکښې نشته.

سوال جواب

ج: که ځوک وایي چې: ایا جمادات خبرې کولی شي؟ یا په بل عبارت: اسمانونه او ځمکې او هم غرونه خو جمادات دي نو ایا منعه کول او التزام او هم ډارېدل درېواړه په جماداتو کښې صورت نیولی شي چې نه اراده لري او نه عقل او نه پوهه؟

مونږ وایو چې: بې شکه جمادات ګونګیان دي خو نظر مونږ ته، اما نظر الله ﷻ ته د سوال جواب، خبرو اترو، تسبیحاتو او تحمیداتو څخه ګونګیان نه دي.

د ښه وضاحت دپاره دغه ایت شریف ولولئ: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِۦ وَلَٰكِن لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ﴾ [بني اسرائیل:۴۴] یعنې هیڅ شی نشته مګر هغه د الله ﷻ تسبیح وایي او حمد یې ورسره ضمیمه کوي، مګر تاسو یې په تسبیح ویلو باندې نه پوهیږئ.

د دغه ایت شریف لاندې مونږ د الله ﷻ په توفیق په خپل ځای کښې په متعددو نصوصو سره په اثبات رسولې ده چې جمادات او حیوانات د الله ﷻ په نزد په دنیا کښې ګونګیان نه دي لکه چې دوی به په اخرت کښې هم ګونګوالی ونه لري.

---

[۱] اضواء البیان ج۶ ص۶۰۵

د د عبد الله بن عباس رضي‌الله‌عنهما د یوه اوږده حدیث مضمون دی چې الله ﷻ آدم ﷺ مخاطب کړ چې: ای آدمه! ما اسمانونو او ځمکو او غرونو ته خپل امانت (تکلیفي احکام) ور وړاندې کړه او هغو ته مو د التزام کولو او عدم التزام کولو اختیار ورکړ؛ خو د هغوی ورته تابیا رانه غله (وېرار شوه) نو ایا ته د دغه امانت پورته کوونکی (التزام) کوونکی یې؟

نو آدم ﷺ خپل خان ښه پوه کړ چې د دغه امانت په ساتنه کښې ثواب دی او په ضائع کولو کښې یې عقاب دی، خو د دې سره-سره یې الله ﷻ ته عرض وکړ چې: «قَدْ حَمَلْتُهَا بِمَا فِيْهَا»[1] ما دغه امانت د هغه څه سره چې په دې امانت کښې دي پورته کړه (التزام مې وکړ او قبول مې کړه).

یوه پوښتنه او د هغې جواب

ه: که څوک وایي چې: د ذکر شوي تفسیر په مقتضی باید په ﴿ وَحَمَلَهَا ٱلْإِنسَـٰنُ ﴾ کښې د ﴿ ٱلْإِنسَـٰنُ ﴾ د کلمې څخه "آدم ﷺ" مراد کړی شي، حال دا چې همدغه انسان په ﴿ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومًا جَهُولاً ﴾ کښې په ډېر ظالم او ډېر جاهل باندې ملقب شوی دی؛ نو پوښتنه دا ده چې ایا دغه دواړه لقبونه د آدم ﷺ د شان سره مناسب دي؟

مونږ وایو چې: د ﴿ إِنَّهُ ﴾ ضمیر د ﴿ ٱلْإِنسَـٰنُ ﴾ کلمې ته د نوموړي مصداق په لحاظ راجع نه دی ترڅو سوال وارد شي، بلکې د مفهوم په لحاظ ورته راجع دی چې نور متعدد مصداقات درلودلی شي. په همدې مطلب باندې د ښه پوهېدو دپاره لاندې نکات په خیال کښې ولرئ:

اول: د همدې ډول استعمال دوه مثالونه په [الأعراف:۱۸۹] ایت او [الشعراء:۵۹] ایت کښې تېر شوي دي ـ والحمد لله ﷻ ـ، او دریم مثال یې په [فاطر:۱۱] ایت کښې راروان دی، ان شاء الله ﷻ.

دوهم: دا ډول استعمال د استخدام سره شباهت او ورته والی لري؛ د علم البدیع په اصطلاح کښې استخدام دې ته وایي چې د یوې کلمې څخه په صراحت سره یوه معنی مراده وي خو ضمیر ورته د بلې معنی په ملحوظ راجع کړی شي[2].

دریم: عرب وایي چې "لِزَيْدٍ عَلَيَّ دِرْهَمٌ وَنِصْفُهُ" په ما باندې د زَید یو درهم او د یو درهم نیمایي دی، چې یو نیم درهم جوړېږي.

په دغه مثال کښې د "نِصْفُهُ" ضمیر "دِرْهَمٌ" ته د مفهوم په لحاظ راجع دی که نه نو کلام به بالکل باطل او متناقض وګرځي، چې په ما باندې د زید یو درهم او د همدغه یوه درهم نیمایي دی.

څلورم: په همدغې مطلب باندې متصل ایت ﴿ لِّيُعَذِّبَ ٱللَّهُ ﴾ الآية هم دلالت کوي، او دا څکه چې که بالفرض د ﴿ إِنَّهُ ﴾ ضمیر د ﴿ ٱلْإِنسَـٰنُ ﴾ کلمې ته د آدم ﷺ په لحاظ سره راجع وي نو دغه تعقیب به نه وی نازل شوی چې نه ورسره ارتباط لري او نه ورسره مناسب برېښي.

(۱) الدر المنثور ج۶ ص۶۷۰

(۲) مختصر المعاني ص۳۵۷

د ذکرو شوو نکاتو په ملحوظ د ایت شریف مضمون د... راخېژي کوم نه چې وړاندې د مطلب په خلاصه کښې اشاره شوې ده.

دوهم تفسير

۳_ دوهم تفسير چې ځينو علماوو کړامو خوښ کړی دی[1] په لاندې ټکو کښې خلاصه کېږي

الف. د ﴿ٱلْأَمَانَةَ﴾ د کلمې څخه د الله ﷻ احکام مطلب دي، برابره خبره ده چې تکويني وي او که تکليفي.

ب. په "أَبَيْنَ" او "أَشْفَقْنَ مِنْهَا" کښې دواړه کلمې د "إِبَاء" او "إِشْفَاق" څخه په مجازي معنی سره اشتقاقي شوې دي چې دواړه د عدم قبول څخه او د عدم قبول د وجې څخه کنايې دي.

ج. په ﴿أَن يَحْمِلْنَهَا﴾ او ﴿وَحَمَلَهَا ٱلْإِنسَٰنُ﴾ کښې دواړو کلمو د هغه حمل څخه اشتقاق موندلی دی کوم چې د خيانت معنی ورکوي.

نو حاصل يې داسې راخېژي چې:

يقيناً مونږ اسمانونه او ځمکې او هم غرونه په خپل تکويني احکامو باندې توظيف کړه چې دغو تولو پکښې د خيانت څخه ابا، وکړه او په پوره او کامله توګه يې اداء کړه او لا لګيا دي اداء کوي يې. خو مونږ په انسان باندې خپل تکليفي احکام فرض وګرځول چې ده پکښې ناغيرې وکړه او خيانت نه يې پکښې بدې ووهلې، يا په بل عبارت: په خپله غاړه کښې يې واچول، چې د قيامت په ورځ به يې سزا وګوري.

که څه هم همدا مضمون په [الحج:۱۸] ايت کښې منعکس شوی دی او په حقانيت کښې يې څه شک نشته مګر د مقام په لحاظ او د لومړي تفسير سره د پرتلې په لحاظ لاندې نيمګرتياوې لري:

اول: د ﴿ٱلْأَمَانَةَ﴾ کلمه تکويني احکامو ته هم شامله ګڼله شوې ده، حال دا چې د دغو احکامو سره د امانت لقب مناسبت نه لري ځکه چې په تعقيب او نتيجه کښې د تکليفي احکامو غوندې پوښتنه نه لري.

دوهم: "إِبَاء" او "إِشْفَاق" دواړه په مجازي معناوو کښې استعمال شوي دي، حال دا چې ترڅو پورې چې حقيقت متعذر نه وي ګرځېدلی په کار دي چې مجازي معنی مراده نه کړی شي، او دلته حقيقي معناوې متعذرې نه دي، لکه چې په لومړي تفسير کښې واضحه شوې دي.

دريم: که څه هم په ځينو استعمالاتو کښې د "حَمَل" کلمه د "خيانت" په معنی کښې استعماله شوې ده[2]، مګر متبادره نه ده، ګومان نه کوو چې په قرآن کريم کښې به په همدغې معنی سره په بل ايت کښې استعماله شوې وي.

---

(۱) تفسير الکشاف ج۳ ص۵۶۴

(۲) لسان العرب ج۱۱ ص۱۷۵

درېم تفسير

۴ـ په ايت شريف کښې ځينو علماوو درېم ډول تفسير هم خوښ کړی دی[1]، چې په لاندې بنيادونو باندې ولاړ دی:

الف: په دې ايت کښې يو فرضي مثال ته اشاره شوې ده، او د تکليفي احکامو اهميت پکښې ښودلی شوی دی او بس.

ب: نو په همدې بنياد عرض (وړاندې کول) او منعه کول او هم التزام او ډارېدل ټول د مثال په توګه ذکر شوي دي. هسې نه چې د واقع بيان دی.

ج: ذکر شوي فرضي کارونه داسې ګڼل شوي دي لکه چې واقع شوي وي.

د: دا ډول استعمال په عربي کلام کښې ډېر پېښېږي مثلاً عرب وايي چې: "قَالَ الْجِدَارُ لِلْوَتَدِ لِمَ تَشُقُّنِيْ قَالَ سَلْ مَنْ يَدُقُّنِيْ" يعنې دېوال موږي ته وويلې چې ما ولې شکوې؟ موږي جواب ورکړ چې دا پوښتنه د هغه چا څخه وکړه کوم چې ما ټکوهي.

هـ: بيا دغه فرضي مثال داسې ګڼل شوی دی، لکه چې واقع شوی وی او ايت شريف ترې حکايت کړی وي. يا په بل عبارت: الله ﷻ د تکليفي احکامو اهميت او التزام دومره عظيم او لوړ کار ښودلی دی چې اسمانونو، ځمکو او غرونو به يې هم تحمل نه وی کړی که بالفرض په دغو باندې ور وړاندې کړی شوي وی.

يادونه

که څه هم ذکر شوی مضمون حق دی او په ځينو نورو ايتونو کښې ورته اشاره هم شوې، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُۥ خَٰشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ ٱللَّهِ﴾ [الحشر: ۲۱] يعنې او که بالفرض مونږ دغه قرآن کريم په غره باندې نازل کړی وی (او پوهه او عقل مو ورکړي وی) نو هرومرو به تا غر ليدلی وی چې د الله ﷻ د ډاره به پوټې-پوټې شوی وی، نو د کفارو زړونه د غرونو څخه هم کلک دي چې ايمان ورباندې نه راوړي او د اثر لاندې يې نه واقع کېږي.

مګر د دغه ايت شريف څخه ـچې بحث پکښې روان دیـ د ذکر شوي مضمون اخستل مونږ ته ډېر لرې برېښي او څه اړتيا هم ورته نشته چې په دغسې بعيد تفسير باندې تفسير کړی شي.

أَمَانَة د احاديثو په رڼا کښې

۵ـ په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو[2] هغه زښت ډېر احاديث راغونډ کړي دي کوم چې په ﴿ٱلْأَمَانَةَ﴾ پورې تړاو لري، الله ﷻ دې ورته اجرونه ورکړي، مونږ فقط د لاندې يوه مثال په ذکر باندې اکتفاء کوو:

(۱) تفسير البيضاوي في هذا المقام
(۲) تفسير ابن کثير ج۳ ص۵۲۳

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «أَرْبَعٌ إِذَا كُنَّ فِيكَ فَلَا عَلَيْكَ مَا فَاتَكَ مِنَ الدُّنْيَا حِفْظُ أَمَانَةٍ وَصِدْقُ حَدِيثٍ وَحُسْنُ خَلِيقَةٍ وَعِفَّةٌ فِي طُعْمَةٍ»[1] يعني اى مؤمنه! څلور څيزونه دي چې کله څلور واړه په تا کښې موجوديت ولري نو د هغو دنياوي کارونو هيڅ باک نشته کوم چې ستا څخه فوت شوي وي. يو د امانت ساتنه ده، بل په خبرو کښې صدق دى، دريم د نېک (بنايسته) خوى خپلول دي او څلورم په خوراک (رزق) کښې د حرامو څخه خپل ځان پاک ساتل دي.

يعنې که تا دغه څلور واړه کارونه خپل کړه نو ستا دپاره دنيا متاع الغرور نه بلکې متاع البلاغ ده، چې آخرت ته به ورباندې ورسېږې.

د "الأحزاب" سورت ترجمه او تفسير د الله ﷻ په توفيق ختم شو، د الله ﷻ څخه لا زيات توفيق او کومک غواړو.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ التَّوَابِيْنَ وَمِنَ الَّذِيْنَ تَتُوبُ عَلَيْهِمْ بِالرَّحْمَةِ وَالتَّوْفِيقِ إِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيْمٌ.

۱۴۲۱/۱۱/۱۵ هـ ق = ۱۳۷۹/۱۱/۱۹ هـ ش = ۲۰۰۱/۲/۸ م.

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۵۹۲

سبأ (٣٤)

سریزه

۱_ دا سورت د قرآن کریم د نورو سورتونو څخه د "سبأ" په نامه سره بېل شوی دی، دغه کلمه د دې سورت په [۱۵] ایت کښې نازله شوې ده.

۲_ د دې سورت د [۶] ایت ﴿ وَيَرَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ ﴾، په مکیتوب کښې څه اختلاف شته مګر نور ټول سورت په اتفاق سره مکي دی او ټول ایتونه یې د هجرت څخه وړاندې نازل شوي دي[۱]

۳_ د دې سورت د ایتونو شمېره فقط (۵۴) ته رسېږي[۲].

۴_ او د کلماتو شمېر یې (۸۸۳) دی او د حروفو شمېر یې (۴۵۱۲) حرفونو ته پورته شوی دی[۳].

د سورت محتویات.

۵_ قرآن کریم د الله ﷻ کلام دی او د ده ﷻ د کامل علم څخه نمایندګي کوي، نو هیڅوک نه شي کولی چې د یو سورت محتویات د انحصار او ضبط په توګه ولیکي. نو د همدې کبله مونږ د مثال په توګه د دې سورت د لاندې محتویاتو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: دلته الله ﷻ د پاکو صفاتو څخه په کامل علم باندې پوره رڼا اچولې شوې ده.

ب: د مرګ څخه وروسته د بیا ژوندي کولو په حقیقت باندې پکښې زیات زور اچولی شوی دی.

ج: د معاد او توحید په هکله د کفارو اعتراضات پکښې رد کړی شوي‌دي، او اشتباهګانو ته یې پکښې جوابونه ورکړی شوي دي.

د: د کفارو هغه شبهات هم پکښې پورته کړی شوي دي د کومو څخه چې هغوی د نبوت په هکله د خپلو کافر پاتې کېدلو دپاره د بهانو په حیث کار اخست.

د دواړو سورتونو تناسب

۶_ د دې سورت (سبأ) او د هغه سورت (الأحزاب) د تناسب یوه وجه دا ده چې هغه مدني سورت دی او د اعمالو په بیان باندې پکښې زیات زور اچول شوی دی، او دا مکي سورت دی چې اکثره موضوعات یې په عقیدې پورې تړاو لري.

او پوره واضحه ده چې کامل ایمان د عقیدې او عمل د دواړو د مجموعې څخه عبارت دی، چې هلته یې یوه برخه بیانه شوې وه او دلته یې بله برخه بیانېږي.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَهُ ٱلْحَمْدُ فِى ٱلْءَاخِرَةِ ۚ وَهُوَ

(۱) تفسير القرطبي ج۱۴ ص۲۵۸
(۲) الدر المنثور ج۶ ص۶۷۳
(۳) اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۳

ٱلۡحَكِيمُ ٱلۡخَبِيرُ ﴿١﴾ يَعۡلَمُ مَا يَلِجُ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا يَخۡرُجُ مِنۡهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا
يَعۡرُجُ فِيهَاۚ وَهُوَ ٱلرَّحِيمُ ٱلۡغَفُورُ ﴿٢﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَا تَأۡتِينَا ٱلسَّاعَةُۖ قُلۡ بَلَىٰ وَرَبِّي
لَتَأۡتِيَنَّكُمۡ عَٰلِمِ ٱلۡغَيۡبِۖ لَا يَعۡزُبُ عَنۡهُ مِثۡقَالُ ذَرَّةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَآ
أَصۡغَرُ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكۡبَرُ إِلَّا فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٖ ﴿٣﴾ لِّيَجۡزِيَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ
ٱلصَّٰلِحَٰتِۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُم مَّغۡفِرَةٞ وَرِزۡقٞ كَرِيمٞ ﴿٤﴾ وَٱلَّذِينَ سَعَوۡ فِيٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ
أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٞ مِّن رِّجۡزٍ أَلِيمٞ ﴿٥﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[١] ټولې ستاینې هغه الله ﷻ لره دي چې خاص همده ﷻ ته هغه شيان دي کوم چې په اسمانونو کښې دي او هغه شيان هم (د همده ﷻ ملکيت دی) کوم چې په ځمکو کښې (موجود) دي، او (بالآخره) چې خاص همده ﷻ ته په آخرت کښې (هم) حمد (او ثناء) ده.

او همدا (اقدس ذات ﷻ) د حکمت څښتن (او په هر شي) خبردار دی.

[٢] همدی ﷻ په هغو شيانو باندې پوهېږي چې په ځمکو کښې ننوځي (او يا پکښې دننه پراته دي) او په هغو شيانو باندې (هم پوهېږي) چې د ځمکو څخه (بهر) راوځي او په هغو شيانو باندې هم کوم چې د اسمان څخه رابښکته کېږي او کوم چې پکښې پورته کېږي (هيڅ شی ترې پټ نه دی).

او همدی ﷻ ډېر مهربان (او) ډېر بښونکی دی.

[٣] او هغه کسان وايي کومو چې کفر غوره کړی چې: مونږ ته به (د) قيامت (ورځ) رانه شي.

(ته ورته په رد کښې) ووايه چې: دغسې نه ده (لکه چې تاسو پرې قول کوئ) زه په خپل رب ﷻ باندې سوګند يادوم چې هرومرو (ضرور) به تاسو ته (د) قيامت (ورځ) درشي، (زه د خپل هغه رب ﷻ په نامه سوګند يادوم) چې په ټولو غيبو باندې (د قيامت په شمول) پوهېدونکی دی.

زما د رب ﷻ (د علم) څخه د يوې ذرې په اندازه (شی) نه په اسمانونو کښې غائب کېدلی شي او نه په ځمکو کښې، او (په دې باندې علاوه) نه د يوې ذرې څخه وړوکی شی شته او نه (ترې) لوی مګر (ټول) په څرګند کتاب (لوح محفوظ) کښې (ثبت) دي.

[۴] (د قيامت قيام) د دې کبله (ضرور راتلونکی دی) چې الله ﷻ هغه کسانو ته جزا ورکړي چې ايمان يې راوړی دی او نېک عملونه يې کړي دي.

(جزا يې دا ده چې): دغه کسان چې دي خاص همدوی لره (زما د رب ﷻ د پلوه) مغفرت او باکرامته روزي ده (ورته تياره کړې يې ده).

[۵] او (ترڅو) هغو کسانو ته (هم جزا ورکړي) چې زمونږ (د) ايتونو (په ابطال او مخنيوي) کښې

په داسې حال کښې زيار وباسي (او هلې ځلې کوي) چې دوی (په خپل خيال) د الله ﷻ عاجز کړخوونکي دي (د ارادې مخه يې نيولی شي).

(د دغو کسانو جزا دا ده چې): دغه کسان چې دي خاص همدوی لره عذاب دی چې د دردوونکې سزا څخه عبارت دي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنې سورت (الأحزاب) د وروستني ايت مضمون دا وه چې: الله ﷻ به ضرور د خپل امانت (تکليفي احکامو) پوښتنه او ګوېګنه کوي او په نتيجه کښې به خائنانو او وفادارانو ته سزا او جزا ورکوي. خو په دې خبره صراحت نه وه شوی چې دا کار به د قيامت په ورځ صورت نيسي.

د دې سورت (سبأ) په لومړنيو ايتونو کښې همدا مطلب په صراحت سره بيان شوی دی چې حاصل يې داسې راځي:

ای پيغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحيم" د ويلو څخه وروسته خپل اُمت ته ابلاغ کړه چې:

١ـ يوازې الله ﷻ د ستاينې او توصيف لايق دی، چې د ټولو مخلوقاتو مالک او واکدار دی، څه چې په اسمانونو او ځمکو کښې دي د هغو ټولو څرنګوالی د همده ﷻ په ارادې باندې څرخېږي او بس. نو:

الف: خاص همده ﷻ ته جنس حمد او ثناء ده چې اول کرت يې مخلوقاتو ته عمومًا او انسان ته خصوصًا د موجوديت نعمت وربښلی دی، او په دې باندې علاوه همدغه انسان ته يې د امانت (تکليفي احکامو) نعمت هم ورپېرزو کړی دی.

ب: خاص همده ﷻ ته جنس حمد او ثناء ده چې ټولو ساکښانو ته يې عمومًا او انسان ته يې خصوصًا د دوهم ځل دپاره موجوديت ورکړی دی او په ارواګانو سره يې ژوندي کړي دي ، نو په دغه وخت کښې به د انسان څخه د خپل ورکړی شوي امانت غوښتنه او پوښتنه هم وکړي. دا ځکه چې:

ج: همدی ﷻ د حکمت څښتن دی او په هر شي باندې خبردار (خبر والا) دی، نو دغه محاسبه او پوښتنه به د حکمت په بنياد صورت ونيسي، نه د خبر حاصلولو په بنياد. او دا ځکه چې:

د: الله ﷻ په هر شي باندې علم لري چې هيڅ شی د ده ﷻ د علم څخه وتلی نه دی. د ښه وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:

اول: الله ﷻ په هغو شيانو باندې پوهېږي کوم چې په ځمکه کښې ننوځي لکه حشرات او نور. او يا د ځمکې څخه بهر وځي لکه نباتات او نور.

دوهم: الله ﷻ ته هغه ټول شيان معلوم دي، کوم چې د اسمانه راښکته کېږي لکه باران او نور، او يا پکښې پورته کېږي لکه د انسانانو ارواګانې او نور.

يا په بل عبارت: هر شی چې وځي او ننوځي او هر شی چې ښکته پورته کېږي دا ټول الله ﷻ ته معلوم دي او دا ټول د همده ﷻ په کامل قدرت باندې څرخېږي، خو د دومره کامل علم او دومره

کامل قدرت سره-سره ډېر مهربان او ډېر بښونکی هم دی.

۲_ ای پیغمبره! د دې سره-سره چې الله ﷻ د قیامت په قیام باندې علم لري هغه کسان ترې انکاري دي کومو چې کفر غوره کړی دی، دوی وایي چې مونږ ته به د قیامت ورځ رانه شي او مونږ به د مرګ څخه وروسته د قبرونو څخه راپورته نه کړی شو.

نو ته د دغو کسانو د خبرې په رد کښې دوی ته ووایه چې:

الف: دغسې نه ده لکه چې تاسو خیال کوئ، زه د خپل رب ﷻ په نامه سوګند یادوم چې هرو مرو او ضرور به قیامت قائم شي او تاسو به د مرګ څخه وروسته بېرته راژوندي کړی شئ.

ب: زه د خپل هغه رب ﷻ په نامه ستاسو د تسکین دپاره سوګند یادوم، کوم چې د پوره کامل علم درلودونکی دی حتی چې:

اول: د یوې ذرې په اندازه شی ترې نه په اسمانونو کښې پټېدلی شي او نه په ځمکو کښې. بلکې څه چې په دغو دوارو کښې سمدستي موجود دي او یا به پکښې وروسته موجودیت ومومي هغه ټول ورته ښه پوره معلوم دي.

دوهم: په دې باندې علاوه د یوې ذرې څخه نه وړوکی شی شته او نه غټ مګر هغه ټول په څرګند کتاب (لوح محفوظ) کښې ثبت دي او هیڅ شی بدون د ثبته پاتې نه دی.

نو ای کفارو! ایا تاسو د دغه کامل انضباط او کامل علم د خاوند (الله ﷻ) په مقابل کښې څرګندونه کوئ چې د قیامت ورځ به قائمه نه شي؟

۳_ دا هم ورته ووایه چې د قیامت قیام ځکه ضرور دي چې الله ﷻ دنیا عبثه نه ده پیدا کړې چې په پای کښې تصفیه او محاسبه ونه لري، نو دا دنیا به هرومرو یو وخت ورانېږي او تصفیه او محاسبه به صورت نیسي. ترڅو:

الف: الله ﷻ هغو کسانو ته نېکه جزا او آجر ورکړي کومو چې په دنیا کښې ایمان راوړی وي او نېک اعمال یې هم ورسره کړي وي.

د دوی نېکه جزا او اجر به دا وي چې همدغو کسانو لره د الله ﷻ په نزد مغفرت او د کرامته ډګه روزي ساتلې شوې ده، چې جنتونو ته به یې داخل کړي او خپل ابدي نعمتونه به ورپېرزو کړي.

ب: بالمقابل هغو کسانو ته به الله ﷻ سزا ورکړي کوم چې د الله ﷻ د ایتونو په ردولو او ابطال کښې زیار باسي او په رنګارنګ پلمو سره یې د مخنیوی هڅې کوي.

همدغو کسانو لره د محاسبې په ورځ دردناک عذاب ټاکلی شوی دی چې د همېشه دپاره به پکښې معذب وګرخولی شي.

توضیحات

۱_ په ﴿ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِی لَهُۥ مَا فِی ٱلسَّمَـٰوَٰتِ ﴾ الآية کښې د ﴿ لَهُۥ مَا فِی ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَمَا فِی ٱلۡأَرۡضِ ﴾ کلمات دغه نژدې ژوند ته اشاره ده او د ﴿ وَلَهُ ٱلۡحَمۡدُ فِی ٱلۡـَٔاخِرَةِ ﴾ کلمات د راتلونکي ژوند څخه

عبارت دي؛ نو حاصل یې داسې راځېږي:

هلته او دلته ټولې ستاینې په الله ﷻ پورې اختصاص لري، د الله ﷻ څخه په غیر د نورو مخلوقاتو ستاینې هم په حقیقت کښې د همده ﷻ ستاینې دي چې فقط همده ﷻ د ستاینې ور ګرځولي دي.

په یاد ولرئ

۲_ په یاد ولرئ چې د الله ﷻ حمد او ثناء او تسبیحات او تنزیهات د مخلوقاتو د پلوه په لاندې دوه وو ډولونو سره صورت نیسي:

الف: د کفارو په شمول ټول مخلوقات پرته د ارادې د الله ﷻ په حمد او تسبیح باندې بوخت دي.

ب: اما د الله ﷻ بالاراده حمد او تسبیح ټول د ارادې خاوندان وایي خو فقط کفار ترې ډډه کوي او د خپلو باطلو معبودانو په ستاینه مشغول دي.

ستاینه د تلذذ دپاره

۳_ الله ﷻ په متعددو ایتونو کښې د جنتیانو د خولو څخه خپل حمد او ثناء مونږ ته راحکایت کړې ده، د بیلګې په توګه: ﴿وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِىٓ أَذْهَبَ عَنَّا ٱلْحَزَنَ﴾ [فاطر:۳۴] یعنې او جنتیان به په جنت کښې وایي چې هغه الله ﷻ ته ټولې ستاینې دي چې زمونږ څخه یې غمونه لرې کړه او جنت ته یې داخل کړو.

د جنتیانو ستاینه د دنیاوي ستاینې غوندې نه ده چې د عبادت او مکلفیت په بنیاد ولاړه ده، بلکې د هغوی ستاینه د تلذذ او خوند اخستلو په توګه صورت نیسي[1].

همدا مطلب نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې ښه واضحه کړې دی چې فرمایلي یې دي: «يُلْهَمُونَ التَّسْبِيحَ وَالتَّحْمِيدَ كَمَا تُلْهَمُونَ النَّفَسَ»[2] یعنې جنتیانو ته به د الله ﷻ د پلوه تسبیح او تحمید د الهام په توګه داسې ښودل کېږي لکه چې تاسو ته تنفس د الهام په توګه ښودلی شوی دی، چې بې تکلیفه په اسانۍ سره ساوې اخلئ او د عدم تنفس په صورت کښې تنګي حس کوئ.

یادونه

۴_ د ﴿يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا﴾ الآیة، په څلورو جملو کښې چې کومو شیانو ته د "ما" په کلمو سره اشاره شوې ده د هغو په کمیت او کیفیت باندې یوازې الله ﷻ پوهېږي او بس. خو مونږ یې فقط لاندې څو مثالونه ذکر کوو:

الف: کوم شیان چې په ځمکه کښې ننوځي او یا یې په داخل کښې پراته دي، لکه د باران څاڅکي او د سیندونو او ویالو اوبه، یا لکه معدنونه او دفن کړی شوي خزانې او بالآخره لکه حشرات او د مړو لاشونه.

ب: کوم چې د ځمکې څخه راوځي، لکه ونې او بوټي، چینې او کاریزونه، غلې دانې او میوجات

(۱) روح المعاني ج۲۲ ص۱۰۳
(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۳۷۹

او بالآخره لکه حشرات چې په ځمکه کښې ننوځي او ترې راوځي.

ج: کوم شيان چې د اسمان څخه رابښکته کېږي لکه باراني اوبه او واورې، ږلې او تندرونه، د مخلوقاتو مقدرات او پرښتې او داسې نور.

د: او کوم چې اسمان ته خېژي لکه رابښکته شوې پرښتې، د نېکو بندګانو اعمال او ارواګانې او يا لکه لوګي او بخارات او داسې نور.

درېګوني سوګندونه

۵ـ مونږ د الله ﷻ په توفيق د [يونس:۵۳] ايت لاندې په سوګندونو سره د شرعياتو او معتقداتو د اثبات په هکله ښه ګټور معلومات ليکلي دي، په دې مقام کښې وربانديې وراضافه کوو چې:

په ټول قرآن کريم کښې يوازې په درېوو ايتونو کښې الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته توصيه کړې ده چې خپل دعوتي کلام د سوګند په يادولو باندې موکد وګرځوي. هغه دا:

الف: الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقٌّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ ﴾ [يونس:۵۳] يعنې اى پيغمبره! ستا څخه پوښتنه کوي چې دا (قرآن کريم يا عذاب الخلد) حق دى؟ ته ورته ووايه چې هو! په خپل رب ﷻ مې سوګند دى چې دا حق دى (هيڅ شک پکښې نشته).

ب: بل همدغه ايت شريف دى چې بحث پکښې روان دى، په دې ايت شريف کښې د ابو سفيان سوګند رد شوى دى، هغه دا چې نوموړي يوه ورځې د خپلو بوتانو په نومونو باندې سوګند ياد کړ ـپه دغه وخت کښې د "رضي الله عنه" لايق نه وه ګرځېدلى ـ او د مکې مشرکانو ته يې داد ورکړ چې هيڅکله به قيامت قائم نه شي او نه به مونږ د قبرونو څخه ژوندي راپورته کړى شو[۱].

نو الله ﷻ خپل پيغمبر ته امر وکړ چې: ﴿ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ ﴾ يعنې ته ورته ووايه چې: دغسې نه ده لکه چې تاسو خيال کوئ، زما دې په خپل رب ﷻ باندې سوګند وي چې تاسو به د قيامت د قيام سره مخامخ شئ او د قبرونو څخه به ژوندي راپورته شئ.

ج: ﴿ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ﴾ [التغابن:۷] يعنې کفار ګومان کوي چې دوى به مبعوث نه کړى شي، ته ورته ووايه چې: دغسې نه ده، زه په خپل رب ﷻ باندې سوګند يادوم چې تاسو به د قبرونو څخه ژوندي راپورته کړى شئ او بيا به د خپلو کړو وړو څخه خبر کړى شئ (او د پوره سزا سره به مخامخ شئ).

يو نحوي تحليل

۶ـ علماوو کرامو د ﴿ وَلَا أَصْغَرُ مِن ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴾ په اعراب کښې متعددې وجې ليکلي دي[۲]، خو کومه وجه چې مونږ ته غوره ښکاره شوې ده هغه دا ده چې: د ﴿ وَلَا

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۳ ص۱۰۸

(۲) اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۷

اَصْغَرُ ﴾ کلمه د خپل معطوف او متعلق سره مبتدا ده او ﴿ إِلَّا فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٖ ﴾ یې خبر دی، په دغې جمله کښې د وړاندېنۍ جملې مضمون تاکید شوی دی.

نو حاصل یې داسې راځېږي چې: د الله ﷻ د کامل علم څخه هیڅ شی نه شي پټېدلی خو په دې باندې علاوه هر شی په لوح محفوظ او څرګند کتاب کښې ثبت کړی شوی هم دی، برابره خبره ده چې د ذرې څخه وړوکی وي او که غټ.

﴿ وَيَرَى ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْعِلْمَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ ٱلْحَقَّ وَيَهْدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَمِيدِ ۝٦ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٖ يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٖ جَدِيدٍ ۝٧ أَفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَم بِهِۦ جِنَّةُۢۗ بَلِ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْأٓخِرَةِ فِي ٱلْعَذَابِ وَٱلضَّلَٰلِ ٱلْبَعِيدِ ۝٨ أَفَلَمْ يَرَوْاْ إِلَىٰ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِۚ إِن نَّشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ ٱلْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفٗا مِّنَ ٱلسَّمَآءِۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّكُلِّ عَبْدٖ مُّنِيبٖ ۝٩ ﴾

[۶] او هغه کسان کومو ته چې (راسخ) علم ورکړی شوی دی ګوري (او پوهېږي) چې یقیناً هغه کتاب کوم چې تاته د خپل رب ﷻ د پلوه درنازل کړی شوی دی همغه حق دی او د عزیز (او) حمید (الله ﷻ) لارې ته هدایت (او ښودانه) کوي.

[۷] او هغه کسان کومو چې کفر غوره کړی دی (خلکو ته) وایي چې:

ایا مونږ تاسو ته په یوه داسې سړي باندې دلالت وکړو کوم چې تاسو ته خبر درکوي چې کله تاسو په نهایت پوټی-پوټی کېدلو سره پوټی-پوټی کړی شئ (او په ځمکو کښې تیت پرک کړی شئ هم) یقیناً تاسو به (په دغه وخت کښې) هرومرو په نوي پیدایښت کښې یاست (ضرور به بېرته راژوندي کړی شئ).

[۸] ایا (نوموړی سړی) په الله ﷻ باندې دروغ تړي او یا ورپورې لیونتوب (نښتی) دی؟ (دغسې نه ده) بلکې هغه کسان کوم چې په آخرت باندې ایمان نه لري (او عقیده ورباندې نه خپلوي) په (أخروي) عذاب او (د حقیقت څخه) په لرې ګمراهۍ کښې (واقع) دي، (څکه ذکر شوي ګومانونه کوي).

[۹] ایا نو (همدغه) کفار هغو شیانو ته نه ګوري کوم چې د دوی په وړاندې دي او کوم چې د دوی په وروسته دي چې د اسمان او ځمکې څخه عبارت دي، (ایا دوی نه پوهېږي چې) که زمونږ اراده وشي ځمکه به ورباندې خسف کړو (او پکښې ډوب به یې کړو) او یا به ورباندې د اسمان څخه ټوټې ور وغورځوو؟

يقيناً په دغې (ذکره شوې خبره) کښې (الله ﷻ ته) د هر رجوع کوونکي بنده دپاره (دېر لوی) قدرتي دليل (پروت) دی (نو په کار دي چې عبرتي درس ترې واخلي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو کښې د قيامت قيام په اثبات ورسولی شو او د کفارو معتقدات رد کړی شوه، په دې ايتونو کښې د يو پلوه د قيامت د قيام په وړاندې د خلکو غبرگون ته اشاره کېږي او د بله پلوه يې په اثبات باندې څه نور قدرتي دلايل هم اقامه شوي دي نو حاصل يې داسې راځېږي:

ای پيغمبره! د قيامت د ورځې په اړوند لاندې مطالب په خپل اُمت باندې قرائت کړه:

١ـ نظر د قيامت د ورځې دلايلو ته او نظر د همدې ورځې ضرورت ته، خلک په لاندې دوه وو گروپونو ويشلی شوي دي:

الف: څوک چې عناد نه دي نيولي او حقائقو پسې تاند وهي او هم ورته د الله ﷻ د پلوه پوهه ورکړی شوې ده، هغوی لاندې حالات خپلوي:

اول: هغوی تا مخاطب گرځوي چې ای پيغمبره! کوم کتاب چې تاته د خپل رب ﷻ د پلوه درنازل کړی شوی دی، همدغه حق کتاب دی او څه چې پکښې نازل شوي دي همغه د واقع سره مطابق دي، مونږ يې په حقانيت باندې دومره کلکه عقيده لرو لکه چې په غړولو سترگو باندې مو ليدلي وی، مونږ پکښې شک نه لرو او نه پکښې شک او شبه شته.

دوهم: همدغه تاته درنازل شوی کتاب د هغې لارې ښوونکی دی کومه چې د الله ﷻ لاره ده، الله ﷻ د کلکې ارادې او د عالي محامدو (صفاتو) درلودونکي دي، د دروغو او باطلو خبرو څخه پاک او منزه دی.

ب: بالمقابل عنادي کفار لاندې عکس العمل خپلوي چې:

اول: دوی په تعجب او تمسخر سره خلکو ته او نورو کفارو ته وايي چې:

ايا مونږ تاسو ته داسې سړي درپه گوته کړو کوم چې تاسو ته په نه کېدونکو کارونو باندې خبر درکوي؟ د مثال په توگه نوموړی وايي: کله چې تاسو مړه شئ او په خاورو کښې تيت پرک وگرځئ، نو تاسو به بېرته راژوندي کړی شئ او د حساب کتاب دپاره به ودرولی شئ.

پوره واضحه ده چې دغه خبره محاله او نه کېدونکې ده، په دې خبره باندې به هغه څوک قول کوي کوم چې دروغژن وي او يا په خپل سر کښې ماغزه نه لري او ليونی وي.

نو ای خلکو! مونږ ستاسو څخه پوښتنه کوو چې: ايا دغه سړی (محمد) په الله ﷻ باندې دروغ تړي او که عصبي ناروغي لري او ليونی دی چې په بيا راژوندي کېدلو باندې عقيدې ته دعوت چلوي او په همدې باندې کلک دی؟ د دغو دواړو صورتونو څخه په يوه صورت کښې هم نوموړی د پېروۍ قابل نه دی نو تاسو ته په کار دي چې خپل پلرنی دين پرېنږدئ او په بعث بعد الموت باندې عقيده خپله نه کړئ.

۲_ دغسې نه ده لکه چې عنادي کفار ورباندې قول کوي بلکې محمد ﷺ نه په الله ﷻ باندې دروغ تړلي دي او نه لیوني دی، حقیقت دا دی چې هغوی د دې دپاره په آخرت (بعث بعد الموت) باندې عقیده نه خپلوي ترڅو په خپل خیال د اُخروي عذابه بچ پاتې شي.

خو دغه خیال به یې هیڅکله واقعیت مونده نه کړي ځکه چې هغوی د حقیقت څخه په ډېرې لرې ګمراهۍ کښې واقع دي، نو هرو مرو به د عذاب سره مخامخ شي.

۳_ ای پیغمبره! ایا نو ذکر شوي کفار د قیامت څخه په انکار باندې کلک دي حال دا چې وړاندې ېېرته او لاندې باندې نه ګوري چې د اسمان او ځمکې ترمنځ محاصره دي او د هر طرفه یې ورباندې احاطه کړې ده.

نو که زمونږ اراده وشي په ځمکه کښې به یې د قارون غوندې خسف کړو او یا به ورباندې د اسمان څخه ټوټې وروغورزوو او لاندې به یې ترې میده-میده کړو. یا په بل عبارت: د نوموړو عنادي کفارو او د عذاب د نزول ترمنځ فقط همدا خبره حائله ده چې مونږ ورته اراده نه ده کړې که نه نو د دوی کړه وړه د عذاب د نزول غوښتونکي دي.

یقیناً په دغه بیان کښې د هر هغه بنده دپاره د الله ﷻ قدرت ډېره لویه نښه ده کوم چې الله ﷻ ته رجوع کوي او د دلیل په پلټنه پسې تاند وهي، نو په دغو عنادي کفارو باندې دې افسوس وي چې د حق پلټنه نه کوي، که نه همدغه یوه قدرتي نښه کافي وه چې د قیامت قیام یې محال نه وی ګڼلی او ایمان یې ورباندې راوړی وی.

توضیحات

۱_ ځینو مفسرینو کرامو په ﴿ وَيَرَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ ﴾ کښې د موصول څخه د اهل الکتابو هغه علماء مراد کړي دي کوم چې په ایمان باندې مشرف شوي وه لکه عبد الله بن سلام ؓ او نور[۱]، نو په دې تقدیر باید دغه یو ایت په دې سورت کښې مدیني وګڼل شي.

خو مونږ ته بهتره بریښي چې د ذکر شوي موصول څخه به هغه ټول د علم خاوندان مطلب وي د کومو علم چې واقعي او ریښتیانی وي، برابره ده چې پربښتې وي او یا بنیادمان، لکه چې د [الرعد: ۴۳] ایت لاندې یې څه بحث تېر شوی دی.

نو په کار دي چې ذکر شوی ایت شریف هم د وړاندې ېېرته ایتونو غوندې مکي وګڼل شي چې د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی.

یادونه

۲_ په ﴿ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ﴾ کښې د ﴿ كِسَفًا ﴾ کلمه مونږ د الله ﷻ په توفیق د [بني اسرائیل: ۹۲] ایت لاندې ښه تحلیله کړې ده چې بیا تحلیلولو ته یې اړتیا نه ګورو.

---

(۱) اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۱۳

﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ مِنَّا فَضْلًا يَـٰجِبَالُ أَوِّبِى مَعَهُۥ وَٱلطَّيْرَ وَأَلَنَّا لَهُ ٱلْحَدِيدَ ﴿١٠﴾ أَنِ
ٱعْمَلْ سَـٰبِغَـٰتٍ وَقَدِّرْ فِى ٱلسَّرْدِ وَٱعْمَلُوا۟ صَـٰلِحًا إِنِّى بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١﴾
وَلِسُلَيْمَـٰنَ ٱلرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ وَأَسَلْنَا لَهُۥ عَيْنَ ٱلْقِطْرِ وَمِنَ ٱلْجِنِّ مَن
يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ وَمَن يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ ٱلسَّعِيرِ ﴿١٢﴾
يَعْمَلُونَ لَهُۥ مَا يَشَآءُ مِن مَّحَـٰرِيبَ وَتَمَـٰثِيلَ وَجِفَانٍ كَٱلْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَّاسِيَـٰتٍ ٱعْمَلُوٓا۟
ءَالَ دَاوُۥدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِىَ ٱلشَّكُورُ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ ٱلْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ
عَلَىٰ مَوْتِهِۦٓ إِلَّا دَآبَّةُ ٱلْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُۥ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ ٱلْجِنُّ أَن لَّوْ كَانُوا۟
يَعْلَمُونَ ٱلْغَيْبَ مَا لَبِثُوا۟ فِى ٱلْعَذَابِ ٱلْمُهِينِ ﴿١٤﴾ ﴾

[۱۰] او يقينًا مونږ د خپله جانبه داوُد ﷺ ته فضل (او نعمتونه) ورکړي وه (د مثال په توګه: مونږ غرونه مخاطب ګرځولي وه چې) ای غرونو! د داوُد ﷺ سره (تسبيحات) بدرګه کړئ.

او مرغان (مو هم ورته مسخر جوړ کړي وه چې تسبيحات ورسره زمزمه کړي)، او اوسپنه مو ورته (په ګوتو کښې) نرمه (او پسته) ګرځولې وه.

[۱۱] چې (ای داوُده!) ارتې (کاملې) زرغرې (ترې) جوړې کړه، او په اوبدلو کښې يې اندازه وکړه (د اندازې مراعات پکښې وکړه چې کړۍ يې په يوه سايز وي)، او تاسو (او ستا ټبر) صالح عمل وکړئ (او شکرګزاران جوړ شئ)، او دا ځکه چې) يقينًا الله ﷻ په هغو (کارونو) بينا دی کوم چې تاسو يې عملي کوئ.

[۱۲] او (همدارنګه مونږ) سليمان ﷺ ته باد (مسخر کړی وه چې) د دغه باد (د) سبايي (مزل) د يوې مياشتې (مسافه) وه، او (د) بېګا (مزل) يې هم د يوې مياشتې (مسافه) وه.

او مونږ ورته د جامدو ميسو (تانبې) معدن بهولی وه (او مائع مو ورته ګرځولی وه). او (هم مو ورته) د پېريانو ځنې هغه کسان (مسخر جوړ کړي وه) کومو به چې د ده ﷺ په وړاندې د همده ﷺ د رب ﷻ په اذن (أمر) سره (درانه) کارونه کول، او د دوی ځنې به چې هر چا زمونږ له امره کوږوالی (سرکشي) وکړه نو هغه ته به مو سوزونکی عذاب ورڅاکه (او پړې به مو اخته کاوه).

[۱۳] سليمان ﷺ ته به دوی هغه (کارونه) کول د کومو به چې د سليمان ﷺ اراده وشوه چې (دا کارونه) د لوړو کلاګانو ځنې عبارت دي او هم (د سنګکار دپاره) د مجسمو ځنې، او د داسې لګنونو (ښانکونو) ځنې کوم به چې د حوضونو غوندې وه، او (بالآخره) د داسې ديګونو ځنې چې خای په خای به ايښې وه (او د پېريانو ځنې په غير به چا حرکت نه شو ورکولی).

(مونږ سلیمان ﷺ مخاطب ګرځولی وه چې) ای د داوُد ﷺ ټبره! تاسو د شکرګزارۍ دپاره (نېک) عملونه وکړئ.

او زما په بندګانو کښې شکرګزاران لږ دي (تاسو په همدغو لږو کښې خپل ځانونه شامل کړئ).

[۱۴] نو کله چې مونږ په سلیمان ﷺ باندې د مرګ فیصله وکړه نو د ده ﷺ په مرګ باندې دوی (بنیادمانو او پیریانو) ته هیڅ شي ښوونه (دلالت) ونه کړ مګر د ځمکې حشرې، چې د سلیمان ﷺ همسا یې خوړله (او په نتیجه کښې یې هغه ﷺ ته سقوط ورکړ).

نو کله چې سلیمان ﷺ (د ډېر وخت څخه وروسته) وغورځېد نو پیریان (د دوی حال خلکو ته) څرګند شو چې که دوی په غیبو باندې پوهېدلی نو دوی به په سپکوونکي (سخت) عذاب کښې (تر یو کاله پورې) نه وی پاتې شوي (د درنو کارونو څخه به یې د سلیمان ﷺ د مرګه سره سم خپلې اوږې سپکې کړې وی).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېني متصل ایت کښې دې مضمون ته اشاره شوې وه چې اسمان او ځمکه د الله ﷻ د کامل قدرت لاندې دي او د همده ﷻ تکویني او امرو ته مسخر او تابع دي، په دې ایتونو کښې د همدغه مضمون د تائید دپاره د داوُد ﷺ او سلیمان ﷺ.یادونه شوې ده او د ذکر شوي تسخیر څو مثالونه پکښې ښودل شوي دي. نو حاصل یې داسې راځېژي:

ای پیغمبره! په دې مقام کښې په خپل اُمت باندې د داوُد ﷺ او سلیمان ﷺ ځینې خوارق قرائت کړه ترڅو ورته جوته شي چې اسمان او ځمکه بلکې ټول مخلوقات د همده ﷻ ارادې ته مسخر (تابع) دي، او رنګول او بیا جوړول یې هم د همده ﷻ په تکویني اوامرو سره صورت نیسي او بس. هغه دا چې:

۱ـ یقینًا مونږ داوُد ﷺ ته د خپله جانبه فضل او څه خاص نعمتونه ورکړي وه، هسې نه چې زمونږ څخه یې غوښتي وه، د مثال په توګه:

الف: غرونو ته مو تکویني امر کړی وه چې کله داوُد ﷺ د الله ﷻ تسبیحات وایي او زبور تلاوت کوي نو تاسو هم ورسره تلاوت بدرګه کړئ او خپل اوازونه ورسره غبرګ وګرځوئ.

ب: مونږ مرغانو ته هم امر کړی وه چې د داوُد ﷺ سره تسبیحات او د زبور تلاوت بدرګه کړي.

ج: مونږ د داوُد ﷺ دپاره اوسپنه نرمه ګرځولې وه، چې بدون د ګرمولو او بدون د ټټک وهلو څخه به یې په خپلو ګوتو باندې د موم او خټې غوندې اړولی او را اړولی شوه، او هرڅه به یې چې زره غوښتل هغه به یې ترې په ډېرې اسانۍ سره جوړولی شوه.

د: مونږ داوُد ته ارشاد کړی وه او د زغرو زده کول مو ورښودلي وه چې:

اول: ای داوُده! ته د اوسپنې څخه داسې زغرې جوړې کړه چې پراخه وي او ټول بدن په اسانۍ سره پټولی شي.

دوهم: ای داوُده! ته د کړیو ځخه زغرې جوړې کړه چې د اوبدلو په شکل یوه په بله کښې ننوځي او هم پکښې بنده شي. او د کړیو په تیارولو کښې د اندازې مراعات د نظره مه غورځوه چې ځینې نرۍ او ځینې پېړې جوړې کړې، بلکې ټولې په یوه اندازه تیارې کړه.

دریم: بالآخره داوُد ﷺ ته مو امر کړی وه چې ته او ستا اولاده، تاسو ټول صالحو اعمالو ته ادامه ورکړئ. یا په بل عبارت: تاسو د کسبي کارونو سره شرعي کارونه هم ضمیمه کړئ او د دنیا او آخرت دواړو کارونه مو په وړاندې بوځئ؛ او دا ځکه چې یقیناً زه په هغو ټولو کړو وړو باندې بینا یم کوم چې تاسو یې عملي کوئ او انجام ته یې رسوئ.

۲_ همدارنګه مونږ سلیمان ﷺ ته هم د خپله جانبه بدون د هغه ﷺ د غوښتنې څه امتیازي نعمتونه او خوارق العاده شیان ورکړي وه. د مثال په توګه:

الف: سلیمان ﷺ ته مو باد مسخر کړی وه چې د ده ﷺ په امر به چلیده او تخت به یې ورته د یوه وطن ځخه بل وطن ته انتقالاوه.

ب: دغه باد به د سبایي د پلوه د یوې میاشتې مزل واهه او د ببګاه د پلوه به هم د یوې میاشتې د لرې مزله په وهلو توانیده.

یا په بل عبارت: سلیمان ﷺ د سبا د پلوه او هم د ببګاه د پلوه د باد په ذریعه دومره اوږده مسافه پرې کوله که بالفرض د باد ذریعه نه وی نو په یوه-یوه میاشتې کښې به مطلوب ځای ته رسېدلی وی.

ج: مونږ سلیمان ﷺ ته د زیړو (تانبې) چینه بهولې وه چې د اوبو غوندې به بدون د ګرمولو ځخه بهېدله او په هره یوه سانچه کښې به چې بهېدونکې تانبه واچوله شوه نو مطلوب سامان به ترې جوړېده.

د: مونږ سلیمان ﷺ ته د ډېرو قوي پیریانو ځخه هم زښت ډېر تابع ګرځولي وه، چې د ده ﷺ په وړاندې به یې هغه کارونه ترسره کول کومو ته به چې د هغه ﷺ اراده وشوه، لکه تانبو ته سانچې جوړول او داسې نور.

ه: سلیمان ﷺ ته د خپل رب ﷻ په امر سره قوي هیکلو پیریانو متابعت کاوه. یا په بل عبارت: هغوی ته مونږ امر کړی وه چې د سلیمان ﷺ تابعداري وکړي او هم مو هغوی ته اخطار ورکړی وه چې هرڅوک چې زمونږ د امر ځخه کوږوالی وکړي او په تابعدارۍ کښې سستي او تنبلي وکړي نو هغه ته به مونږ سوزونکی عذاب وروڅکو او وړاندې به یې اخته کړو.

و: نو کوم کارونه چې هغوی د سلیمان ﷺ دپاره اجراء کول د هغو ځینې مثالونه دا دي:

اول: دغو پیریانو به د سلیمان ﷺ دپاره قوي او دنګې کلاګانې جوړولې چې د انسانانو د لاسه به د هغو جوړولو امکان نه وه.

دوهم: ډول-ډول تمثالونه او مجسمې به یې ورته د مختلفو موادو ځخه تیارولې.

دریم: دومره لوی-لوی لګنونه او بنانکونه به یې ورته د تانبې او نورو موادو ځخه جوړول چې کله

به د اوبو څخه ډک کړی شوه نو تا به ویل چې دا لوی-لوی ډنډونه او تالاوونه دي.

څلورم: کوم دیګونه چې پیریانو د سلیمان ﷺ دپاره جوړول هغه دومره لوی لوی وه چې بنیادمانو د خپله ځایه حرکت نه شو ورکولی، نو ځای په ځای به یې قرار درلود او د پخلي دپاره به کارېدل، چې نغري به یې درپورې نښتي وه.

۳_ ای پیغمبره! مونږ سلیمان ﷺ ته ډېر خوارق او نعمتونه ورکړي وه خو د دې سره- سره مو ورته امر کړی وه چې: ای د داوُد ﷺ اولادې! تاسو د شکرګزارۍ عمل کوئ نو لکه څنګه چې ستاسو پلار داوُد ﷺ د الله ﷻ شکرګزار بنده وه، تاسو هم د الله ﷻ شکرګزار بندګان شئ.

زما په بندګانو کښې شکرګزاران لږ کسان دي نو تاسو خپل ځانونه د همدغو لږو بندګانو څخه شمېر کړئ.

۴_ ای پیغمبره! لکه څنګه چې د سلیمان ﷺ ژوند خارق العاده وه همدارنګه د هغه ﷺ مرګ هم په خارق العاده توګه صورت ونیوه چې تر څه وخته پورې یې د خپل مرګ څخه وروسته هم په پېریانو باندې خپل حکم وچلاوه، چې تفصیل یې دا دی:

الف: کله چې مونږ په سلیمان ﷺ باندې د مرګ فیصله وکړه نو په داسې ډول مو درباندې مرګ مسلط کړ چې ډېر قوي پیریان درباندې خبر نه وه، نو سلیمان ﷺ په داسې حال وفات شو چې په خپله همسا باندې یې تکیه وهلې وه او په ولاړه ژوندی لیده کېده.

ب: پېریان په خپلو ورسپارلو شوو کارونو باندې د ده ﷺ د مرګ څخه ناخبره مشغول وه او په خیال کښې یې ورتله چې سلیمان ﷺ ژوندی دی او د دوی څارنه کوي.

خو په عین وخت کښې وَینو د سلیمان ﷺ همسا خوړله چې په نتیجه کښې ماته شوه او سلیمان ﷺ په ځمکه باندې راولوېد. نو د سلیمان ﷺ په مرګ باندې فقط وَینو پېریانو ته خبر ورکړ، که بالفرض هغو همسا نه وی خوړلې او نه وی ماته شوې نو پېریان به یې په مرګ باندې نه وی خبر شوي.

ج: په دغه وخت کښې د پېریانو حال ښه څرګند شو چې دوی په غیبو باندې نه پوهېږي، او دا ځکه چې که بالفرض دوی په غیبو باندې پوهېدلی نو د سلیمان ﷺ د وفات څخه وروسته او د همسا د سقوط څخه وړاندې به یې په سپکوونکي عذاب کښې درنګ نه وی کړی او د هغه ﷺ د مرګ سره سم به یې د درنو کارونو څخه خپلې اوږې خالي کړې وی او لاس به یې ترې اخستی وی.

توضیحات

۱_ په ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ مِنَّا فَضْلًا ﴾ کښې علماوو کرامو د ﴿ فَضْلًا ﴾ کلمه په متعددو نعمتونو باندې تفسیره کړې ده چې تعداد یې تقریبا نهو ته رسېږي[1]، خو مونږ ته بهتره برېښي چې ذکره شوې کلمه په دې مقام کښې په مطلق امتیازي نعمت باندې تفسیره کړی شي، نو په دې تقدیر به د

[1] تفسیر القرطبي ج۱۴ ص۲۶۴

اوسپنې نرموالی او د زغرو جوړول د مثال په توګه نازل شوي وي.

يو نحوي تحليل

۲ـ په ﴿ يَـٰجِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُۥ وَٱلطَّيْرَ ﴾ کښې د ﴿ وَٱلطَّيْرَ ﴾ کلمه مفسرينو کرامو د اعراب په حيث په ډېرو وجوهو سره تحليله کړې ده[۱]، خو کوم تحليل چې مونږ ته بهتر برېښېدلی دی هغه په لاندې ټکو کښې شرحه کېږي:

الف: د ﴿ يَـٰجِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُۥ وَٱلطَّيْرَ ﴾ کلمات د "سَخَّرْنَا" څخه کنايه دي، ته به وايې چې "سَخَّرْنَا مَعَهُ الْجِبَالَ" نازل شوی وی.

نو دغه جمله که څه هم په لفظ کښې انشائيه ده مګر په معنی کښې خبريه ده.

ب: د ﴿ وَٱلطَّيْرَ ﴾ کلمه د "سَخَّرْنَا" په تقدير سره منصوبه ده چې ظهور يې داسې جوړېږي: "وَسَخَّرْنَا مَعَهُ الطَّيْرَ".

علماوو کرامو همدارنګه جمله په ﴿ وَلِسُلَيْمَـٰنَ ٱلرِّيحَ ﴾ کښې هم مقدره ګڼلې ده[۲] چې ظهور يې داسې راځېږي: "وَسَخَّرْنَا لِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ".

ج: نو دغه خبريه جمله په وړاندېنۍ جملې باندې معطوفه ده چې په معنی کښې خبريه ده.

نو حاصل به يې داسې راوځېږي چې: مونږ داوُد ﷺ ته غرونه مسخر ګرځولي وه چې تسبيحات به يې ورسره بدرګه کول، او همدارنګه مو ورته مرغان هم تابع کړي وه چې خپل تسبيحات به يې د هغه ﷺ تسبيحاتو سره ضميمه کول.

مونږ څخه ذکر شوی تحليل غوره وګڼه چې په همدې عبارت باندې په [ص:۱۸، ۱۹] ايتونو کښې صراحت نازل شوی دی.

د زغرو نوی ساخت

۳ـ د ﴿ أَنِ ٱعْمَلْ سَـٰبِغَـٰتٍ وَقَدِّرْ فِى ٱلسَّرْدِ ﴾ د کلماتو څخه ثرګندېږي چې داوُد ﷺ د زغرو د جوړولو مخترع نه وه بلکې دغه صنعت د نواقصو سره-سره د وړاندې څخه رواج درلود. نواقص يې دا وه چې زغرې به د تختو په شکل جوړول کېدلې چې په ټول بدن باندې يې احاطه نه شوه کولی او ډېر اندامونه به ترې بربنډ پاتې کېده، خصوصاً لاسونه او پښې خو وربانډې بالکل نه شوه پټېدلی.

همدې مطلب ته د الله ﷻ په توفيق د [الأنبياء: ۸۰] ايت لاندې اشاره شوې ده او په همدې مطلب باندې په ايت شريف کښې لاندې کلمې دلالت کوي:

الف: د ﴿ سَـٰبِغَـٰتٍ ﴾ کلمه د "سِبَاغ" څخه اشتقاقه شوې ده، "سِبَاغ" ارتوالي او پراخوالي ته وضعه شوی دی[۳].

---

(۱) روح المعاني ج۲۲ ص۱۱۴
(۲) تفسير الكشاف ج۳ ص۵۷۱
(۳) مفردات الراغب ص۲۳۵

ب: د ﴿ ٱلسَّرْدِ ﴾ کلمه د اوبدلو او ګنډلو معنی ورکوي لکه چې موچي پنې ګنډي[1].

نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې: مونږ داوُد ﷺ ته ارشاد وکړ چې د اوسپنې څخه د کړیو په شکل زغرې جوړې کړي او یوه کړۍ په بله کښې بنده کړي او همدارنګه د کړیو تناسب او توازن د پامه ونه غورځوي، نو د دغه ارشاد په بنیاد به ارتې او پراخه زغرې جوړې کړی شي او د بدن ټول اندامونه به پرې پټېدلی شي.

د ارشاد د تعميل يو مثال

۴ـ په کوم ارشاد باندې چې الله ﷻ داوُد ﷺ مخاطب ګرځولی وه او مونږ ته یې په ﴿ وَٱعْمَلُواْ صَٰلِحًا ﴾ سره راحکایت کړي دي، د هغه د تعمیل لاندې وضاحت ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «أَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللهِ صِيَامُ دَاوُدَ فَإِنَّهُ كَانَ يَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا وَأَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللهِ ﷻ صَلَاةُ دَاوُدَ كَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيُصَلِّي ثُلُثَهُ وَيَنَامُ سُدُسَهُ»[2] يعني الله ﷻ ته د نفلي روژو محبوبه روژه د داوُد ﷺ روژه ده چې یقینًا هغه ﷺ به یوه ورځ روژه نیوه او بله ورځ به بوږه کېده (روژه به یې نه نیوله). همدارنګه الله ﷻ ته د نفلي لمونځ محبوب لمونځ د داوُد ﷺ لمونځ وه چې نیمه شپه به ویده کېده او دریمه برخه شپه به یې لمونځ کاوه او بیا به شپږمه برخه ویده کېده.

یا په بل عبارت: داوُد ﷺ ټوله شپه په شپږو برخو وېشلې وه چې نیمه شپه (درې برخې) به ویده کېده او یو ثلث (دوه برخې) به یې لمونځ کاوه او یو سدس (یوه برخه) به بیا ویده کېده، نو په هره شپه کښې به یې څلور برخې لمونځ کاوه او دوه برخې به ویده کېده.

ب: داوُد ﷺ د خپلو بيبيانو او خپلو اولادونو دپاره د عبادت کولو مهال وېش جوړ کړی وه او هر یوه ته یې بېل-بېل وختونه ټاکلي وه، نو په شپه او ورځ کښې به داسې وخت نه تېرېده چې د ده ﷺ د ټبر څخه به څوک په لمانځه باندې مشغول نه وه[3].

سليمان ﷺ ته د باد تسخير

۵ـ په ﴿ وَلِسُلَيْمَٰنَ ٱلرِّيحَ ﴾ کښې د باد تسخیر ته اشاره ده چې مونږ د الله ﷻ په توفیق همدا موضوع د [الأنبياء: ۸۱] ایت لاندې څېړلې ده، په دې مقام کښې ورباندې وراضافه کوو[4] چې:

کله چې به د سلیمان ﷺ خوښه شوه نو د سبا د پلوه به د خپلو ټولو لښکریانو سره د دمشق ښار څخه اصطخر ښار ته والوت، او هلته به یې د غرمې خوراک او څښاک وکړ، بیا به د اصطخر څخه د بېګا د پلوه د کابل ښار ته را الوت، او دلته به یې شپه تېره کړه. د ذکرو شوو درېوارو وطنونو (دمشق، اصطرخ، کابل) ترمنځ د یوې-یوې میاشتې فاصله ده، نو سلیمان ﷺ به په حقیقت کښې

---

(۱) لسان العرب ج۸ ص۴۲۳
(۲) سنن ابن ماجه ص۱۲۳
(۳) الدر المنثور ج۶ ص۶۸۰
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۵۲۸؛ تفسیر الطبري ج۲۲ ص۶۹؛ تفسیر البغوي ج۳ ص۵۵۱؛ المحرر الوجيز ج۱۳ ص۱۱۵

په يوه ورځ كښې د دوه وو مياشتو د مزله په اندازه مسافه طي كوله.

عَيْنَ الْقِطْرِ څه معنى؟

۶ـ د ﴿ وَأَسَلْنَا لَهُۥ عَيْنَ ٱلْقِطْرِ ﴾ د جملې تفسير د ځينو علماوو كرامو په نزد[۱] په لاندې ټكو متكي دى:

الف: د "أَسَلْنَا" كلمه د "إِسَالَةٌ" ـلكه "إِضَافَةٌ"ـ څخه اشتقاقه شوې ده، چې متعدي مصدر دى او د بهولو معنى وركوي.

ب: د "عَيْن" كلمه دلته د چينې په معنى سره ده.

ج: د "قِطْر" كلمه د ذوب (ويلي) كړې شوو ميسو (تانبې) دپاره وضعه شوې ده[۲].

د: ذكر شوې چينې د يمن په مملكت كښې موقعيت درلود[۳].

نو د معنى حاصل يې اسې راځېږي چې: مونږ سليمان ﷺ ته د يمن په مملكت كښې د ذوب (ويلې) كړې شوې تانبې چينه بهولې وه.

سوال جواب

۷ـ كه څوك وايي چې: ذوب كړې شوي ميس (تانبه) خو بهېږي، بهول كېږي نه، او د "أَسَلْنَا" كلمه په بهولو باندې دلالت كوي نو په كار وه چې د دغې كلمې په عوض د "سَالَت" كلمه نازله شوې وى او دا ځكه چې چينه پخپله بهېږي او بهولو ته اړتيا نه لري، لكه څنګه چې په [الرعد:۱۷] ايت كښې نازله شوې ده او د بهېدلو معنى وركوي؛ نو د څه حكمت په بنياد دلته هم دغسې نازله نه كړې شوه؟

مونږ وايو چې. د همدغه اعتراض د قوت د كبله زمونږ په نزد دلته د "قِطْر" كلمه د ذوب كړې شوو ميسو په معنى نه بلكې د جامدو ميسو (تانبې) په معنى سره ده او د ﴿ عَيْن ﴾ كلمه د معدن څخه كنايه ده[۴]، نو د معنى حاصل به يې داسې راوځېږي چې: مونږ سليمان ﷺ ته د جامدو ميسو (تانبې) معدن بهېدونكى (مائع معدن) ګرځولى وه، چې بدون د ګرمولو څخه په سانچو كښې د اچولو دپاره مساعد وه او ډول-ډول سامانونه به ترې تيارېدل.

لنډه دا چې داوُد ﷺ ته اوسپنه نرمه ګرځولې شوې وه او سليمان ﷺ ته ميس (تانبه) پاسته كړې شوي وه چې ګرمولو ته به يې اړتيا نه وه[۵]، خو دومره فرق وه چې اوسپنه به د داوُد ﷺ په ګوتو كښې نرمه وه او سليمان ﷺ ته د ميسو ټول معدن مائع ګرځولى شوى وه.

---

(۱) تفسير الطبري ج۲۲ ص۶۹
(۲) لسان العرب ج۵ ص۱۱۵؛ القاموس المحيط ج۳ ص۶۴۳
(۳) المحرر الوجيز ج۱۳ ص۱۱۵
(۴) تفسير القرطبي ج۱۴ ص۲۷۰
(۵) زاد المسير ج۶ ص۲۲۶

دواړه منافات نه لري

۸ـ په ﴿ نُذِقۡهُ مِنۡ عَذَابِ ٱلسَّعِيرِ ﴾ کښې علماوو کرامو "عذاب السعیر" په لاندې دوه وو معناوو تفسیر کړی دی[1]:

الف: الله ﷻ پیریانو ته اخطار ورکړی وه چې هرڅوک چې د سلیمان ؑ د اطاعت څخه غاړه وغړوي او ناغېږي وکړي نو هغه ته به په آخرت کښې سوزوونکی عذاب وروڅکو او وریاندې به یې اخته کړو.

ب: الله ﷻ په پېریانو باندې یوه پرښته ټاکلې وه چې د اور متروکه به ورسره وه او هر پېري به چې د سلیمان ؑ د اطاعت څخه غاړه وغړوله نو هغه به یې په همدغې اورینې متروکه باندې سماوه.

څرنګه چې دغه دواړه تفسیرونه سره یو تربله منافات نه لري نو بهتره ده چې یوې خواته هم تخصیص ورنه کړی شي.

د پېریانو صنعت

۹ـ په ﴿ يَعۡمَلُونَ لَهُۥ مَا يَشَآءُ ﴾ کښې اشاره ده چې پېریانو به سلیمان ؑ ته مختلفې چارې پرمخ بېولې، د مثال په توګه د دریابونو څخه به یې ورته جواهر راویستل چې په [الأنبیاء:۸۲] ایت کښې ورته اشاره شوې ده؛ او په دې مقام کښې د هغوی د صنعت څه نور نمونه نازل شوي دي چې تفصیل یې لاندې لوستلی شي:

الف: د "مَحَارِيبَ" کلمه د "مِحْرَاب" جمعه ده، مونږ د [مریم:۱۱] ایت لاندې د دغې کلمې دپاره متعددې معناوې ذکرې کړې دي، چې یوه معنی پکښې "دنګه او لوړه مانۍ" ده چې د لرې ځای څخه څرګندېږي؛ په دې مقام کښې علماوو کرامو په همدغې معنی سره اخستې ده[2]. یعنې پېریانو د سلیمان ؑ دپاره لوړې لوړې او دنګې مانۍ او کلاګانې جوړولې چې د هغو جوړول به د بنیادم په توان کښې نه وه.

ب: د "تَمَاثِيل" کلمه د "تِمْثَال" جمعه ده، برابره خبره ده چې د "ت" توری یې زبر ولري، او یا زور[3]؛ نو "تَمْثَال" د "ت" په زور سره د تفعیل د باب څخه د "مَثَّلَ" دپاره مصدر دی، او په زبر سره یې هغه صورت ته ویل کېږي چې د بل مخلوق په شکل جوړ کړی شي، برابره خبره ده چې بل مخلوق سالرونکی مخلوق وي او یا بې روحه وي.

په دې مقام کښې د ﴿ تَمَـٰثِيلَ ﴾ کلمه د هغه "تِمْثَال" جمعه ده کوم چې د "ت" په زبر سره دی، باتې شوه دا خبره چې دغه تماثیل او صورتونه به د کومو مخلوقاتو په شکلونو جوړول کېده؟. نو په دې کښې علماء کرام په لاندې دوه دوو ګروپونو وېشل شوي دي:

---

(۱) تفسیر البغوي ج۳ ص۵۵۱
(۲) الدر المنثور ج۶ ص۶۷۹
(۳) لسان العرب ج۱۱ ص۶۱۳

اول: ځينې وايي چې دا صورتونه د ژونديو او سالرونکو مخلوقاتو په شکل نه وه، بلکې د بې روحه شيانو شکلونه او مجسمې وې چې د مختلفو فلزاتو، ډبرو او نورو شيانو څخه به د ډول او سنګار په غرض تراشل کېدل[۱]، اما د سا لرونکو مخلوقاتو صورتونه لکه چې زمونږ په شريعت کښې جواز نه لري همدارنګه يې په هغه شريعت کښې هم جواز نه درلود.

دوهم: ځينې علماء کرام وايي چې: ذکر شوي صورتونه د ژونديو شيانو صورتونو ته هم شامل وه، که څه هم زمونږ په شريعت کښې د سا لرونکو شيانو صورتونه جواز نه لري، برابره خبره ده چې مجسمې وي او سوری لري، او يا نقوش وي چې سوری نه لري[۲]، مګر د هغه ﷺ په شريعت کښې يې جواز درلود[۳].

الله ﷻ ډېر ښه پوهېږي خو مونږ ته د اولنۍ ډلې علماوو کرامو قول بهتر برېښي چې دې کار ته هلته هم جواز نه درلود، او زمونږ په شريعت کښې خو بالکل جواز نه لري برابره خبره ده چې د ژوندي مخلوق نقش وي او په کاغذ جوړ شوی وي او يا يې مجسمې وي، چې ځينو مفسرينو کرامو يې د تحريم په هکله زښت ډېر احاديث راغونډ کړي دي[۴] الله ﷻ دې اجر ورکړي، خو مونږ فقط د يوه حديث په ذکر باندې اکتفاء کوو هغه دا چې:

يوه ورځې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په يوه اوږده حديث کښې يوه سړي ته -چې تصويرونه به يې جوړول- وويلې چې: «فَعَلَيْكَ بِهَذَا الشَّجَرِ وَكُلِّ شَيْءٍ لَيْسَ فِيهِ رُوحٌ»[۵] يعنې که ضرور د تصاويرو کاروونکی يې او پرېښودونکی يې نه يې نو په تا باندې لازمه ده چې د دغو ونو او هغو شيانو تصويرونه جوړ کړې کوم چې روح نه لري او بې سا شيان دي.

ج: د "جِفَان" کلمه د "جَفْنَة" جمعه ده، "جَفْنَة" د "قَصْعَة" سره مرادفه ده او د هغې لويې کاسې يا لګن (ښانک) نوم دی کوم چې د لسو کسانو خوراک ځايوي[۶]، خو څرنګه چې په دې مقام کښې ورسره د ﴿كَالْجَوَابِ﴾ کلمه نازله شوې ده نو دلته ترې ډېره لويه کاسه يا ډېر لوی لګن (ښانک) مراد دي. او دا ځکه چې:

د: د "جَوَاب" کلمه په اصل کښې "جَوَابِيُ" -لکه "نَوَاصِرُ"- وه چې د "جَابِيَةٌ" جمعه ده او د "جِبَايَة" څخه يې اشتقاق موندلی دی، چې د راغونډولو معنی ورکوي[۷]، او د [القصص:۵۷] ايت لاندې ښه شرحه شوې ده -والحمد لله ﷻ- چې "جَابِيَةٌ" د اُوبو د حوض يو نوم دی، شايد چې دا نوم به ورته د دې کبله اېښودلی شوی وي چې حوض د اُوبو راغونډوونکی وي.

---

(۱) تفسير القرطبي ج۱۴ ص۲۷۲؛ المحرر الوجيز ج۱۳ ص۱۱۶
(۲) روح المعاني ج۲۲ ص۱۱۹
(۳) احكام القرآن للجصاص ج۳ ص۳۷۲
(۴) تفهيم القرآن ج۴ ص۲۹۳
(۵) صحيح البخاري ج۱ ص۲۹۶
(۶) تحفة الأحوذي شرح الترمذي ج۵ ص۴۷۴
(۷) مفردات الراغب ص۸۵

نو د معنی حاصل به یې داسې راوځېږي چې: پېریانو به سلیمان ﷺ ته د فلزاتو څخه داسې کاسې او لګنونه (ښانکونه) جوړول چې په پراخوالي کښې به د اُوبو حوضونو (تالاوونو) ته ورته وه.

هـ. د "قُدُور" کلمه د "قِدْر" ـ لکه "عِلْم" ـ جمعه ده، "قِدْر" د هغه دېګ دپاره نوم دی په کوم کښې چې غوښې پخولی کېږي؛ خو په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه د ﴿ رَّاسِيَٰتٍ ﴾ په کلمې سره توصیفه شوې ده، چې په ډېر لویوالي باندې یې دلالت کوي. او دا څکه چې:

و. د "رَاسِيَات" کلمه د "رَاسِيَة" جمعه ده او د "رَسْوٌ، رَسُوٌّ" څخه یې اشتقاق موندلی دی چې د ثبوت معنی ورکوي[1].

یعني پېریانو به سلیمان ﷺ ته د فلزاتو څخه داسې لوی ښنې (نغري) لرونکي دیګونه جوړول چې ځای په ځای به ایښې وه او د ورپورته کېدلو دپاره به یې د زینو څخه کار اخستل کېده[2]. بلکې د پېریانو څخه په غیر به بل چا حرکت هم نه شو ورکولی.

نحوي تحليل

۱۰ـ که څه هم علماوو کرامو د ﴿ ٱعْمَلُوٓا۟ ءَالَ دَاوُۥدَ شُكْرًا ﴾ په جمله کښې متعدد تحلیلونه کړي دي[3]؛ خو مونږ د یوه تحلیل په ذکر باندې اکتفاء کوو چې په لاندې ټکو باندې ولاړ دی:

الف: د ﴿ ءَالَ دَاوُۥدَ ﴾ د کلماتو سره د "یا" توری مقدر دی او د سلیمان ﷺ په شمول د داوُد ﷺ ټوله اولاده ترې مراده ده.

ب: د ﴿ شُكْرًا ﴾ کلمه د ﴿ ٱعْمَلُوٓا۟ ﴾ دپاره مَفْعُول لَهُ ده.

نو حاصل یې داسې راځېږي چې: ای د داوُد ﷺ اولادې! تاسو د خپل پلار په شان د شکرګزارۍ دپاره نېک عملې وکړئ او ناشکران مه جوړېږئ چې په ناشکرۍ کښې د نعمت زوال نغښتی دی.

خارق العاده مرګ

۱۱ـ په ﴿ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ ٱلْمَوْتَ ﴾ الآية، کښې د سلیمان ﷺ خارق العاده مرګ ته اشاره ده، د دغه خارق العاده مرګ قیصه ځینو مفسرینو کرامو په تفصیل سره لیکلې ده[4] خو د اسرائیلیاتو څخه خالي نه ده[5]، د همدې کبله یې مونږ دلته په تفصیل سره نه رانقلوو او فقط د هغو ټکو په ذکر باندې یې اکتفاء کوو کوم چې د ایت شریف سره ډېر نژدې تړاو لري هغه دا:

الف: ځینو مفسرینو کرامو ته بهتره برېښېدلې ده چې په ﴿ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِۦٓ ﴾ کښې د "هُمْ" ضمیر پېریانو ته راجع شي[6] مګر غوره دا ده چې ذکر شوی ضمیر د وخت ټولو خلکو ته راجع شي

---

(۱) القاموس المحيط ج۲ ص۳۴۰
(۲) اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۱۹
(۳) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۴ ص۸۳
(۴) تفسير الطبري ج۲۲ ص۷۴، تفسير البغوي ج۳ ص۵۵۲، الدر المنثور ج۶ ص۶۸۲
(۵) تفسير ابن كثير ج۳ ص۵۲۰، تفسير القرطبي ج۱۴ ص۲۷۸؛ المحرر الوجيز ج۱۳ ص۱۲۴
(۶) روح المعاني ج۱۲ ص۱۲۱

برابره خبره ده چې پېريان وي او كه بنيادمان[1]، او دا څكه چې د سليمان ﷺ په مرګ باندې د هغه د راپرېوتو څخه وړاندې د پېريانو په شمول هېڅوک پوه نه وه، يوازې وېنې ورباندې خلک خبر کړه چې د سليمان ﷺ همسا يې وخوړه او هغه ﷺ راپرېووت.

ب: د ﴿ إِلَّا دَآبَّةُ ٱلۡأَرۡضِ تَأۡكُلُ مِنسَأَتَهُ ﴾ په ارتباط ټول مفسرين كرام متفق دي چې د ﴿ دَآبَّةُ ﴾ كلمې څخه هغه سپين رنګې حشره مراد ده كومه چې لرګی خوري، چې په پښتو ژبه كښې ورته "وَينَه" وايي او په عربي ژبه كښې په دوه وو نومونو باندې بلله كېږي چې يو د "أَرَضَة" كلمه ده ـلكه "خَشَبَة"ـ، او بل د "سُرْفَة" كلمه ده ـلكه "قُدْرَة"ـ[2].

خو د ذكر شوي عبارت څخه د همدغه مطلب په راويستلو كښې دوی په لاندې دوو اختلاف لري.

اول: ځينې وايي چې: د "أَرْض" كلمه په دې مقام كښې په متعارفه معنی سره نه ده چې په ځمكه ترې تعبير كوو، بلكې دلته دغه كلمه مصدر ده او د وَينُو د خوراک معنی ورکوي[3] لكه چې عرب وايي: "أَرَضَتِ الدَّابَّةُ الْخَشَبَةَ" يعنې وَينې لرګی خوړلی وه؛ خو په دې معنی باندې په بل ايت كښې نه ده استعماله شوې.

په دې تقدير د "دَابَّة" كلمې خپل فعل ته اضافت موندلی دی لكه څنګه چې په "بَقَرَةُ الْحَرْثِ" كښې د "بَقَرَة" كلمه خپل فعل (حَرْث) ته مضافه شوې ده، يعنې د زراعت غوا.

دوهم: د "أَرْض" د كلمې څخه خپله متعارفه معنی (ځمكه) مراده ده خو ﴿ دَآبَّةُ ٱلۡأَرۡضِ ﴾ په دې مقام كښې د وينې معنی وركوي چې په متصله جمله ﴿ تَأۡكُلُ مِنسَأَتَهُ ﴾ كښې تفسيره شوې ده، او دا څكه كومه حشره چې لرګی (همسا) خوري هغه وينه نومېږي.

ج: د "مِنسَأَة" كلمه د آلې صيغه ده چې د "نَسْء" ـلكه "ضَرْب"ـ څخه يې إشتقاق موندلی دی، "نَسْء" وروسته كولو معنی وركوي[4] همسا ته څكه د "مِنْسَاَة" لقب وركړی شوی دی چې په دې سره ضرري شيان د خپله ځانه بېرته كول كېږي او سپې ورباندې شړل كېږي.

د: په ﴿ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ ٱلۡجِنُّ أَن لَّوۡ كَانُواْ يَعۡلَمُونَ ٱلۡغَيۡبَ ﴾ كښې د ﴿ تَبَيَّنَتِ ﴾ كلمه د "تَبَيُّن" ـلكه "تَكَرُّم"ـ څخه اشتقاقه شوې ده، چې په دې مقام كښې لاندې دوه معناوې درلودلی شي[5].

اول: يوه د پوهېدلو معنی ده. يعنې نو كله چې سليمان ﷺ سقوط وكړ نو پېريان پوه شوه چې دوی په غيبو باندې علم نه لري، كه نه نو د سليمان ﷺ مرګ به ورته معلوم شوی وی او دَابَّةُ الْأَرْض (وينه) به يې ښوونكې نه وی جوړه شوې.

---

(١) نظم الدرر ج٦ ص١٦٦

(٢) لسان العرب ج٧ ص١١٣؛ روح المعاني ج٢٢ ص١٢١

(٣) تفسير الكشاف ج٣ ص٥٧٣

(٤) مفردات الراغب ص٥١١

(٥) اللباب في علوم الكتاب ج١٦ ص٣٤؛ تفسير ابي السعود ج٧ ص١٢٦

د دې معنی په اختلو سره يوه پوښتنه راولاړېږي هغه دا چې: ايا تر دغه وخته پورې پېريان نه پوهېده چې دوی په غيبو باندې نه پوهېږي؟، يا په بل عبارت: ايا تر دې وخته پورې دوی په مرکب جهل سره جاهلان وه؟

خو دا پوښتنه په دوه وو جوابونو سره جوابېدلی شي:

يو دا چې: دلته د ﴿ٱلۡجِنُّ﴾ څخه عوام پېريان مطلب دي. يعني په دغه وخت کښې عوام پېريان پوه شوه چې د دوی خواص په دروغو د علم الغيب دعوه کوي.

بل دا چې: په دغې جمله کښې د ټولو پېريانو توبيخ نغښتی دی. يعني دوی د علم الغيب مدعيان وه خو دَابَّةُ ٱلۡأَرۡضِ (وينې) پوه کړه چې تاسو دروغ واياست.

د دې جملې مثال دا دی چې څوک خپل عنادي مدعي ملامت کړي او بيا ورته ووايي چې ته اوس په خپله غلطۍ پوه شوې.

دوهم: بله د څرګندېدلو معنی ده، چې د دې معنی په اراده کولو سره وروسته متصله جمله. ﴿أَن لَّوۡ كَانُواْ يَعۡلَمُونَ ٱلۡغَيۡبَ﴾ د ﴿ٱلۡجِنُّ﴾ کلمې څخه بدل واقع کېږي. يعني: په دغه وخت کښې د پېريانو حال هر چاته څرګند شو چې دوی په غيبو باندې نه پوهېږي، که نه نو د سليمان ﷺ په مرګ باندې به پوه شوي وی، چې د هر چا څخه يې پټ صورت نيولی وه.

مونږ ته همدغه معنی غوره برېښي، چې د يو پلو، بې تکلفه ده او سوال جواب پکښې صورت نه نيسي، او د بله پلوه پکښې د دې زماني خلکو ته هم ارشاد نغښتی دی چې علم الغيب يوازې په الله ﷻ پورې مختص وېږي.

سوالونه او جوابونه

۱۲_ په دې مقام کښې د سرې په زړه کښې لاندې پوښتنې تاوېږي راتاوېږي:

الف: د سليمان ﷺ وفات څومره وخت پټ وه؟

جواب: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د روايت په بنياد تر يوه کاله پورې سليمان ﷺ وفات شوی په همسا باندې ولاړ پټ پاتې شوی وه[۱].

ب: ايا دا کار محال نه دی چې مړی دې تر يوه کاله پورې په همسا باندې ولاړ پاتې شي؟

جواب: دا کار د خوارقو څخه وه او خوارق خو ټول عادةً محال وي او ذاتًا ممکن وي، يا په بل عبارت: ټول معجزات د همدې قبيلې څخه دي.

په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو د همدې آخر الزمان اُمت د دوه وو مړو دوه عجيبې قيصې ليکلي دي چې: يو مړی د څو کالو را په دې خوا ولاړ دی. او بل مړی د څو سوه کاله راپه دې خوا ناست دی[۲]: دغه دواړه مړي په بېلو-بېلو وطنونو پورې ارتباط لري، که څوک يې د لوستلو

---

(۱) الدر المنثور ج ۶ ص ۶۸۳

(۲) نظم الدرر ج ۶ ص ۱۶۶

شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي.

ج: د سليمان ﷺ د مرګ په پټ ساتلو کښې څه حکمت وه؟

جواب: دغه حکمت ته په عين ايت شريف کښې اشاره شوې ده چې ترڅو د علم الغيب د مدعيانو دعوه تکذيبه شي.

د: ايا د سليمان ﷺ مرګ په بيابان کښې وه چې سقوط يې د پېريانو د نظر لاندې واقع شو؟

جواب: دغه مرګ په يوه کوټه (عبادتخای) کښې صورت نيولی وه چې وړاندې او بهرته يې کړکۍ درلودې[1]، او يا دغه کوټه د ښيښې څخه جوړه وه چې د ليدلو مانعه نه وه[2].

ه: ايا تر يو کاله پورې د سليمان ﷺ خپلو مقربينو هم پوښتنه ونه کړه چې مړ دی او که ژوندی دی، څه ضرورت لري او که نه؟

جواب: د سليمان ﷺ عادت وه چې په مياشتو مياشتو به يې په عبادتخای کښې خلوت خوښاوه[3] نو هغوی به ګومان کړی وي چې دا ځل به يې هم خپل ځان د عبادت دپاره فارغ ګرځولی وي.

و: کله به چې سليمان ﷺ مياشتې مياشتې په خلوت کښې تېرولې نو د خوراک او څښاک بندوبس يې په څه ډول صورت نيوه؟

جواب: که څه هم ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې سليمان ﷺ به خوری د خپل ځان سره اخست او بيا به خلوت ته داخلېده[4] لکه څنګه به چې نبي کريم ﷺ د خپله ځانه سره د حراء د غره څوکې ته خوری او توښه پورته کوله. مګر بهتر جواب دا دی چې: په دغه وخت کښې به سليمان ﷺ خوراک او څښاک ته ضرورت نه درلود او شپه او ورځ به روژه وه، لکه څنګه چې موسی ﷺ د مناجات په وخت کښې څلوېښت ورځې او شپې روژه نيولې وه.

د همدې موضوع ښه وضاحت د الله ﷻ په توفيق د [البقرة:۵۱] ايت لاندې تېر شوی دی، او د يوه حديث شريف په ضمن کښې ورباندې ښه پوره رڼا اچولې شوې ده.

د سليمان ﷺ ټول عمر

۱۳_ د سليمان ﷺ عمر ته مفسرينو کرامو[5] په لاندې ډول تفصيل ورکړی دی:

الف: سليمان ﷺ ديارلس (۱۳) کلن وه چې پاچا شو.

ب: څلوېښت (۴۰) کاله يې په نبوت او حکومت کښې تېر کړه.

ج: بالآخره د خپل عمر په درې پنځوس (۵۳) کلنۍ کښې وفات شو، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

په همدې هکله څه نور روايات هم شته[6] خو الله ﷻ پوهېږي چې رښتيانی عمر به يې څومره وه؟

(۱) تفسير تبصير الرحمن ج۲ ص۱۶۸
(۲) روح المعاني ج۲۲ ص۱۲۳
(۳) تفسير الخازن ج۴ ص۱۵۳: تفسير الطبري ج۲۲ ص۷۵
(۴) تفسير البغوي ج۳ ص۵۵۲: تفسير ابن كثير ج۳ ص۵۲۹
(۵) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۴ ص۸۳
(۶) تفسير القرطبي ج۱۴ ص۲۸۱

﴿ لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ
وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ
وَبَدَّلْنَاهُم بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَٰلِكَ
جَزَيْنَاهُم بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ ﴿١٧﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي
بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا آمِنِينَ ﴿١٨﴾ فَقَالُوا
رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّ فِي
ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا
مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ
هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢١﴾ ﴾

[۱۵] يقيناً د سبا قبيلې دپاره په خپل استوګنځای کښې (د الهي قدرت ډېره لويه) نښه وه (هغه دا چې): دوه (ستر-ستر) باغونه (د دوی) د ښي اړخ او چپ اړخ څخه (غزېدلي) وه.

(دغې قبيلې ته د پيغمبرانو د پلوه وويلی شوه چې) تاسو د خپل رب ﷻ د (ورکړې شوې) روزۍ څخه خورئ او همده ﷻ ته (په انقياد سره) شکرګزاري وکړئ. (او دا ځکه چې):

(ستاسو ښار) ډېر پاکيزه ښار دی او (رب ﷻ مو) ډېر ښونکی رب دی.

[۱۶] نو هغوی (د پيغمبرانو د دعوت څخه) اعراض وکړ، نو مونږ ورباندې د بند (ډېم) سېلاب ورولېږه (ورخلاص کړ).

او د هغوی (ذکر شوي) باغونه مو په داسې دوه وو باغونو تبديل کړه چې د بې مزو (تروو او ترخو) مېوو او د غزونو د ونو او بېرو د ونو څخه د لږ شي خاوندان (درلودونکي) وه.

[۱۷] دغه (ذکر شوی مصيبت) مونږ هغوی ته د هغوی د کفر په سبب جزا ورکړه، او ايا مونږ (دغسې سخته) جزا ورکوو (نه يې ورکوو) مګر ناشکرانو ته.

[۱۸] او (د سبا قبيلې ته مونږ نور نعمتونه هم ورکړي وه، د مثال په توګه) مونږ د هغوی او د هغو کلو (ښارونو) ترمنځ څرګند کلي (او ښارونه) ګرځولي وه، په کومو کښې چې مونږ برکتونه اېښي دي (چې د شام د ښارونو څخه عبارت دي)، او مونږ په دغو (څرګندو کلو او ښارونو) کښې تلل په اندازه کړي وه (چې د هغوی په مسافرانو باندې په بيابان کښې شپه ورنه شي).

(هغوی ته د خپلو پيغمبرانو د پلوه ويل شوي وه چې) تاسو په دغو څرګندو ښارونو کښې په شپو

او ورخو د امنیت درلودونکو په حال کښې ځئ راځئ (ګرځئ راګرځئ).
[١٩] نو د سبأ قبیلې (په جواب کښې) وویلې چې ای زمونږ ربه! زمونږ د سفرونو (سفري منزلونو) ترمنځ لرېوالی واقع کړې (دغه نعمت راڅخه واخلې)، او په خپلو ځانونو باندې یې ظلم وکړ.
نو مونږ هغوی (د خلکو په منځکښې) قیصې وګرځول (چې د ضرب المثل په توګه یې یادوي)، او هغوی مو تار په تار (تیت پرک) کړه، نهایت تار په تار کول.
یقینًا په دغه (بیان) کښې د هر صبر کوونکي (او هر) شکرګزار دپاره زښت ډېر (د قدرت) دلایل نغښتي دي.
[٢٠] او یقینًا د سبأ په قبیله باندې ابلیس خپل ګومان (خپل اټکل) رښتیا کړ، نو تولو یې پیروي وکړه، مګر په یوه فرقه (ډله) باندې (یې خپل ګومان رښتیا نه کړی شو) چې د مؤمنانو د ډلې څخه عبارت ده.
[٢١] او (حال دا چې) ابلیس لره په هغوی باندې هیڅ سلطه (او قوت) نه وه (فقط دعوت یې ورکړ او هغوی قبول کړ).
(مونږ د بل هیڅ شي د کبله ذکر شوي امتحان ته صورت ورنه کړ) مګر د دې دپاره چې مونږ (په شهودي علم سره) په هغه چا باندې علم ولرو، کوم چې په آخرت باندې ایمان راوړي (او) د هغه چا څخه (یې جدا کړو) کوم چې د آخرت څخه په شک (او انکار) کښې واقع وي.
او (ای پیغمبره!) ستا رب ﷻ په هر شي باندې ساتونکی دی (خو په امتحان کښې زښت ډېر حکمتونه مرموز دي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د شاکرانو انجام ته اشاره شوې ده چې سلیمان ﷺ د خپل مرګ څخه وروسته هم تر یوه کاله پورې د خپل مملکت اداره وکړه او انحلال ته یې پرېنښود. او په دې ایتونو کښې د ناشکرانو انجام ته اشاره کېږي چې الله ﷻ ترې خپل نعمتونه بېرته واخستل او مملکت یې ورته درې ورې کړ. نو حاصل یې داسې راځېږي:
ای پیغمبره! د شاکرانو د بیان څخه وروسته اوس په خپل اُمت باندې د ناشکرانو د حالاتو بیان قرائت کړه ترڅو ترې عبرت واخلي، هغه دا چې:
١ـ د سبأ د قبیلې دپاره ـ په نورو دلایلو باندې علاوه ـ د دوی په خپل استوګنځای او خپل وطن کښې هم د الله ﷻ د وحدانیت ډېر لوی دلیل موجودیت درلود، که دوی بل هیڅ دلیل ته توجه نه وی کړې هم یوازې همدغه یوه دلیل کفایت کاوه چې په ایمان باندې مشرف شوي وی او د شکرګذارانو څخه ګرځېدلي وی. د دوی وطنی او کورنی دلیل په لاندې ټکو کښې توضیح کېږي:
الف. د سبأ قبیلې د خپل وطن د دوه وو غرونو ترمنځ ډېر لوی ډنډ درلود چې د باران اوبه به پکښې راغونډېدلې او دوی به ترې د کال دولس میاشتې استفاده کوله، چې هیڅکله به د اوبو د

کښېوه موږ په هغه کې برکت اچولی دی.

ب. په دغه باندې سربېره د هغوی وطن ډېر تروتازه وه حتی چې د پایتخت ښي خوا او چپې خوا ته یې د هر ډول میوجاتو په زړونو او لکونو جریبه ځمکه باندې باغونه درلوده.

د هغوی باغونه دومره ګڼ او ډېر وه چې یو د بل سره نښتي وه، تا به ویل چې یو باغ د پایتخت ښي طرف ته واقع دی او بل باغ یې چپ طرف ته.

ج. هغوی ته د وخت د پیغمبرانو د پلوه ویل شوي وه چې: تاسو د خپل رب ﷻ د نعمتونو او د هغې روزۍ څخه استفاده وکړئ کومه چې تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه درکوله شوې ده او په پراخه پیمانه یې ستاسو په واک کښې درکړې ده.

د هغه دې سره سره تاسو خپل رب ﷻ په اطاعت سره یاد کړئ او د نعمتونو شکریه یې وکړئ، ستاسو رب ﷻ لکه څنګه چې د نعمتونو په درکولو باندې قدرت درلود، همدارنګه په بېرته اخستلو باندې هم د کامل قدرت څښتن دی.

د خپل رب ﷻ څخه وېره شئ او د جنایتونو د ارتکاب څخه لاس واخلئ.

د ستاسو ښار (وطن) ډېر سپېڅلی ښار او ډېر پاکیزه وطن دی، نو تاسو هم خپل ځانونه په الهي عبادت سره سپېڅلي او پاکیزه جوړ کړئ. دا فرصت د لاسه مه ورکوئ، بیا به ارمان کوئ خو څه به لاس ته نه درځي. تاسو د جنایتونو څخه توبه تائب شئ او د خپل رب ﷻ د غفوریت څخه ګټه اوچته کړئ، که نه نو ستاسو رب ﷻ لکه چې غفور دی همدارنګه قهار هم دی.

۲ـ ای پیغمبره! ذکر شوې مالداري قبیلې د خپلو ناصحانو خبره ونه منله او خپلو جنایتونو ته یې ادامه ورکړه چې په نتیجه کښې ورسره موږ داسې چال چلند وکړ چې:

الف. کوم بند (ډېم) چې موږ د ذکر شوې قبیلې د خوشالی او د وطن د تازګۍ سبب ګرځولی وه، همغه مو ورته د تباهۍ او خفګان سبب جوړ کړ. نو همغه ډېم مو ورته یو عظیم الشان سېلاب وګرځاوه چې اباډۍ یې ورته په کنډوالو بدلې کړې او ښارونه یې ورته په بېدیا واړول.

ب. د هغوی باغونه مو ټول وچ کړه، د باغونو کومه اوږده سلسله چې د پایتخت په دواړو خواوو کښې غځېدلې وه همغه مو ورته په داسې باغونو باندې عوض کړه چې:

اول د داسې بې خونده میوجاتو درلودونکې وه کوم چې د بنیادمانو د خوراک وړ نه وه.

دوهم هلته مو څه بوټي د ځنګلي غزونو څخه هم را وټوکول.

درېیم بالاخره په عین ځای کښې د ځنګلي بېرو څخه څه لرې ونې راوزرغونې شوې.

۳ـ موږ ذکر شوې تبدیل ته د هغوی د ناشکرۍ او کفر په سبب صورت ورکړ، او خپل نعمتونه مو ترې بېرته واخستل.

ایا موږ په دنیا کښې دغسې درنه جزا د ناشکرانو څخه پرته بل چاته ورکوو؟ ایا موږ د هغو خلکو څخه خپل نعمتونه بېرته اخلو کوم چې خپلو ځانونو ته د ناشکرۍ په لور تغیر نه وي ورکړی؟

۴ـ ای پیغمبره! موږ د سبا قبیلې ته د ذکرو شوو نعمتونو څخه علاوه نور ډېر نعمتونه هم

ورکړي وه، لاندې مثالونه یې ولولی:
الف: مونږ د دغې قبیلې او د برکتناکې خمکې (شام) ترمنځ بیابانونه او بېدیاوې د منځه وړې وې بلکې منزل په منزل او مېنه په مېنه سره ورته ښارونه اباد کړي وه چې مسافرو به د یوه ښار څخه بل ښار ته شپه رسولی شوه او په بېدیا کښې به ورباندې شپه نه ورتله، د مسافرو څخه به چې کله یو ښار پنا شو نو سمدستي به ورته بل ښار په نظر ورغی. او دا خکه چې مونږ د لارې په اوږدو کښې سفري مسافې اندازه کړې وې.
ب: د ذکر شوي سفر په اوږدو کښې مونږ د سبأ قبیلې مسافرینو ته امنیت ورکړی وه، چې د غلو او دارمارانو خطر هلته نه د ورځې او نه د شپې موجودیت درلود. که بالفرض د هغوی څخه کوم یوه مسافر د شپې د پلوه سفر کړی وی هم، د هیڅ خطر سره به نه وی مخامخ شوی.
هغوی داسې مطمئن وه لکه چې (دوی ته د پیغمبرانو علیهم السلام په وساطت) داد ورکړی شوی وي چې: ای د سبأ قبیلې! تاسو په دغې اوږده مسافه او په دغو ځرګندو ښارونو کښې په شپو او ورځو کښې تلل راتلل وکړئ او د هیچا او هیڅ شي څخه مه دارېږئ.
۵ـ د سبأ قبیلې لکه څنګه چې د خپل وطن د ښېرازۍ شکریه ونه کړه همدارنګه یې د ذکر شوي امنیت حق هم اداء نه کړی شو، او په خپلو ځانونو باندې یې ظلم وکړ.
نو د همدې کبله یې د خپل رب ﷻ څخه د حال (یا د قال) په ژبه وغوښتل چې: ای زمونږ ربه! زمونږ سفري منزلونه او مېنې لرې-لرې وګرځوه او د لارې په اوږدو کښې مو د خطراتو سره مخامخ کړه (خپل امنیت راڅخه بېرته واخله).
۶ـ ای پیغمبره! نو مونږ د ذکر شوو ناشکریو د امله د هغوی اجتماعي موجودیت د منځه یووړ او په دنیا کښې مو خواره واره وګرځول، چې د هر ډول خطرونو او احتیاجاتو سره لاس او ګرېوان جوړ شوه.
بې شکه د ذکرې شوې قبیلې په حالاتو کښې د هر صبر کوونکي او هر شکرګزار بنده دپاره د الله ﷻ د قدرت ډېرې لویې عظیم الشاني نښې نغښتې دي، نو ستا اُمت ته په کار دي چې عبرت ترې واخلي او د نعمتونو شکریه وکړي او هم د منهیاتو څخه خپل ځانونه بچ وساتي او یا ترې لاس واخلي، ترڅو د هغوی د سرنوشت او برخلیک سره مخامخ نه شي.
۷ـ ابلیس (غټ شیطان) د سبأ په قبیله باندې خپل ګومان رښتیا کړ، چې تول یې بې لارې کړه، فقط یوه ډله ترې بچه پاتې شوه چې هغه د مؤمنانو ډله وه. په ذکره شوې قبیله باندې شیطان څه سلطه نه درلوده چې په زور سره یې بې لارې کړې وی او په ناشکرۍ باندې یې اخته کړې وی.
هغوی د شیطان په سبب فقط د امتحان لاندې واقع شوه چې په نتیجه کښې د ناکامی سره مخامخ شوه او په امتحان کښې پاتې راغله. او دا خکه چې:
مونږ په هیچا باندې شیطان نه دی مسلط کړی بلکې د ده په سبب خلک فقط د امتحان لاندې واقع کوو، ترڅو مونږ ته یو خل بیا هغه څوک کوم چې په آخرت عقیده لري د هغه چا څخه جدا او

معلوم شي کوم چې د آخرت په هکله په شک او شبه کښې پروت وي.

۸ـ ای پیغمبره! ستا رب ﷻ په ښېل کامل علم کښې او هم په لوح محفوظ کښې د هر شي ساتونکی دی نو امتحان ته د تازه معلوماتو د تحصیل دپاره ضرورت نه ورکوي، بلکې د عمل په میدان کښې د خپل ازلي علم د پیاده کولو دپاره ضرورت ورکوي. ترڅو د قیامت په ورځ عاصیان بنده ګان اعتذار وړاندې نه کړی شي چې مونږ خو جنایات نه دي کړي، باید مونږ د عمل په میدان کښې امتحان کړی شو، که په امتحان کښې ناکام وګرځېدلو نو بیا به د جزا لیاقت ولرو.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: په ﴿ لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ ءَايَةٌ ﴾ کښې د سبأ کلمه د څه شي څخه عبارت ده؟ ایا دا د کومې ښځې نوم ده او که د کومې ځمکې دپاره وضعه شوې ده؟

مونږ وایو چې: همدغې پوښتنې ته نبي کریم ﷺ په خپل یوه اوږده حدیث کښې جواب فرمایلی دی چې: «لَيْسَ بِأَرْضٍ وَلَا امْرَأَةٍ وَلَكِنَّهُ رَجُلٌ وَلَدَ عَشَرَةً مِنَ الْعَرَبِ فَتَيَامَنَ مِنْهُمْ سِتَّةٌ وَتَشَاءَمَ مِنْهُمْ أَرْبَعَةٌ»[۱]

یعنې سبأ نه ځمکه وه او نه ښځه، بلکې د عربو څخه یو سړی وه چې لس اولادونه یې زېږولي وه (او د هر یوه څخه یو قوم جوړ شوی وه)، نو د دوی شپږو قومونو د یمن په اړونده سیمو کښې استوګنه غوره کړه او څلورو قومونو یې د شام په مربوطاتو کښې سکونت اختیار کړ.

یا په بل عبارت: کله چې د ذکرو شوو لسو قومونو په وطن باندې ډېم (بند) ورخوشې شو نو ډېر خلک یې هلاک شوه او ابادي یې ړنګې شوې، خو کومو کسانو چې نجات وموند هغوی د شام او یمن په مربوطاتو کښې خواره واره شوه[۲].

د مدینې منورې ـ چې اصلي نوم یې یثرب وه ـ اصلي ابادونکي د اوس او خزرج دوه قبیلې دي، دوی هم د سبأ د اولادې څخه دي، او دغه منطقه د یمن د نواحیوو څخه شمېرله کېږي؛ د همدغو دوارو قبیلو په اجازه پکښې د یهودانو درې قبیلې وروسته مېشتې شوې دي، چې د بني قینقاع، بني نضیر او بني قُریظه وو څخه عبارت دي[۳].

بیا هم د "سبأ" کلمه

۲ـ که څه هم د ذکر شوي حدیث شریف په بنیاد د سبأ کلمه اصلاً د یوه عرب سړي نوم وه. مګر په محاوراتو کښې په لاندې معناوو کښې هم استعمالېږي:

الف: هغه ښارونه او کلي په کوم کښې چې د نوموړي سړي اولاده اوسېدله، کوم چې د یمن د مربوطاتو څخه وه او پایتخت یې "مآرب" نومېده چې د صنعاء د ښار څخه درې فرسخه لرې پروت دی[۴].

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵۸؛ سنن ابي داود ج۲ ص۱۹۸

(۲) البحر المحیط ج۸ ص۵۳۹

(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۴۰

(۴) نظم الدرر ج۶ ص۱۶۷

په دغو ښارونو باندې د سليمان ﷺ په زمانه کښې د بلقيس حکومت وه چې بالآخره د بوت پرستۍ څخه توبه تائب شوه او په اسلام باندې مشرف شوه.

همدا معنی ترې په [النمل:٢٢] ايت کښې مراده ده چې څه شرحه يې همغلته تېره شوې ده، والحمد لله ﷻ.

ب: هغه قومونه کوم چې د نومورې عربي سړي د زوزات څخه تشکيل شوي وه، چې مونږ ترې په قبيله يا قبائلو سره تعبير کولی شو.

په دې مقام کښې همدغه دوهمه معنی مطلب ده[١].

د سبأ د کلمې نظائر په نورو ژبو کښې هم موندلی کېږي، د مثال په توګه د "مومند" کلمه د يوه پښتون سړي نوم وه چې په محاوراتو کښې يې د هغه زوزات په اوسېدنځای او پخپله د هغه په زوزات دواړو باندې اطلاق کېږي.

عجائب او غرائب

٣ـ په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو[٢] زښت ډېر عجائب او غرائب ليکلي دي که څوک يې د لوستلو شوق لري نو همغلته دې مراجعه وکړي، مونږ دلته د اوږدوالي د کبله رانقل نه کړه.

يو اعرابي تحليل

٤ـ د ﴿ جَنَّتَانِ ﴾ په اعراب کښې مفسرينو کرامو متعدد تحليلونه کړي دي[٣] خو کوم تحليل چې مونږ ته غوره برېښي هغه دا دی چې:

الف: ذکره شوې کلمه مبتدأ ده او د دوه باغونو څخه د باغونو دوه مجموعې مطلب دي، ته به وايې چې داسې نازل شوی دی: "مَجْمُوْعَتَانِ مِنَ الْجَنَّاتِ" نو په همدغه لحاظ نکره مخصصه ګرځي او د ابتدائيت صلاحيت مونده کوي.

ب: د ﴿ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ ﴾ کلمات د ذکرې شوې مبتدأ خبر دی، چې دغه جمله د وړاندېنی جملې تفسير واقع کېږي. يعنې د سبا قبيلې دپاره په خپل مسکن کښې د الله ﷻ کامل قدرت غټ دليل موجود وه که دوی ورته په دقت سره کتلي وی نو همدغه دليل کفايت کاوه چې هغوی په ايمان باندې مشرف شوي وی، هغه دا چې دواړو خواته يې د باغونو دوه وو غټو مجموعو موجوديت درلود.

٥ـ پاتې شوه دا خبره چې په ﴿ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ ﴾ کښې د چا يا د څه شی ښی او چپ مراد دی، نو د دې دپاره علماوو کرامو متعدد احتمالات ليکلي دي[٤]. هغه دا چې:

الف: د پايتخت (مآرب) دواړه خواوې د باغونو په ډېرو اوږدو ليکو باندې مشتملې وې.

---

(١) تفسير المراغي ج٢٢ ص٦٩

(٢) زاد المسير ج٦ ص٢٢٩؛ تفسير القرطبي ج١٤ ص٢٨٤؛ تفسير الطبري ج٢٢ ص٧٣

(٣) المحرر الوجيز ج١٣ ص١٢٦؛ تفسير المظهري ج٨ ص١٩

(٤) نظم الدرر ج٦ ص١٦٨؛ تفسير الخازن ج٥ ص١٥٤

ب: د هر کور دواړه خواوې د باغونو درلودونکې وې.

ج: د دغه مملکت ټولې لارې او سړکونه په باغونو کښې غځېدلي وه، نو طبعي وه چې په دغو لارو او سړکونو باندې د تلونکو کسانو دواړه خواوې به باغونو احاطه کړې وې چې ځينې به يې ښيو طرفونو ته او ځينو به يې چپو طرفونو ته موقعيت درلود.

که څه هم ذکرې شوې درېواړه معناوې سره څه منافات نه لري او عبارت هم د درېواړو تحمل کولی شي، څه لرې نه ده چې درېواړه مرادې وي. مګر موږ ته دريمه معنی په زړه پورې برېښي چې مبالغه پکښې زياته ده.

سوال جواب

٦ـ که څوک وايي چې: د سبأ قبيلې ته د چا د پلوه وويلی شوه چې: ﴿ كُلُواْ مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ ﴾ يعنې تاسو د خپل رب ﷻ د دربېرزو کړی شوي رزق او ميوجاتو څخه خورئ او شکريه يې کوئ؟

موږ وايو چې: د دغې پوښتنې په جواب کښې علماء کرام په لاندې دوه وو ګروپونو وېشلی شوي دي:

الف: ځينې وايي چې دا قيصه د عيسی ﷺ د ميلاد څخه وړاندې تېره شوې ده[1] او ذکرې شوې قبيلې ته ديارلس (١٣) پيغمبران وراستولی شوي وه خو هغوی د خپلو پيغمبرانو د ارشاداتو څه پروا ونه کړه.

ب: ځينې نور وايي چې دا قيصه د عيسی ﷺ د ميلاد څخه وروسته واقع شوې ده[2]، او موږ د [المائدة:١٩] ايت لاندې ليکلي دي چې په دغې زمانه کښې د کوم پيغمبر مبعوثيت په نصوصو باندې په اثبات نه دی رسېدلی. نو په همدې بنياد هغوی ته د حال په ژبه ذکر شوی نصيحت ابلاغ شوی وه. يا په بل عبارت: د هغوی حال غوښتنه کوله چې هغوی دې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه استفاده وکړي او هم دې ورباندې ايمان راوړي چې د نعمتونو کفران صورت ونه نيسي.

که څه هم ايت شريف د ذکرو شوو دواړو تفسيرونو تحمل کولی شي مګر موږ ته لومړی تفسير په زړه پورې برېښي چې په راتلونکي متصل ايت کښې د ﴿ فَأَعْرَضُواْ ﴾ د کلمې سره په ډېر صراحت سره تطابق لري. والله ﷻ أعلم بحقيقة الحال وإليه المرجع والمآب.

طَيِّبَةٌ څه معنی؟

٦ـ په ﴿ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ ﴾ کښې د ﴿ طَيِّبَة ﴾ کلمه د "خَبِيْثَةٌ" کلمې ضد ده چې په متعددو معناوو سره تفسير کېدلی شي، خو څرنګه چې په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه د ﴿ بَلْدَة ﴾ دپاره صفت واقع شوې ده، نو د پاکيزه او سپېڅلي ښار معنی ورکوي، چې امنيت پکښې قائم وي او د ډېرو ښېګڼو

---

(١) تفسير المحرر الوجيز ج١٣ ص١٢٦؛ تفسير زاد المسير ج٦ ص٢٢٩

(٢) تفسير المراغي ج٢٢ ص٦٩؛ تفهيم القرآن ج٤ ص٣١٥؛ تفسير ابي السعود ج٧ ص١٢٨

مرکز وي[١]، حتی ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې: په دغه ښار کښې منګور، لړم او نورو زهري حشراتو شتون نه درلود او هوا یې د روغ صحت دپاره ډېره زیاته مساعده وه[٢].

سَيْلَ الْعَرِمِ وپېژنئ

٧ـ په ﴿ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ ﴾ کښې د ﴿ سَيْلَ ﴾ کلمه د سیلاب معنی ورکوي[٣]، او د ﴿ الْعَرِمِ ﴾ کلمه متعددې معناوې لري[٤] خو کومې معناوې چې مونږ ته بهترې برېښي هغه د لاندې دوه وو معناوو څخه عبارت دي:

الف: چې د ﴿ الْعَرِمِ ﴾ کلمه د "الشَّدِيد" معنی ورکړي[٥] او اضافت یې د "مَسْجِدُ الْجَامِعِ" د قبیلې څخه وګڼل شي. یعنې په سبأیانو باندې مونږ ډېر سخت او قوي سیلاب ورخوشې کړ چې وطن یې ورته په بل مخ واړاوه.

ب: چې دغه کلمه د "السَّدّ" د کلمې سره مرادفه وي، او د ډنډ دپاره وضعه شوې وي[٦] او اضافت یې د "غُلَامُ زَيْدٍ" اضافت ته ورته شي. یعنې مونږ د سبأ په قبیله باندې د هغوی د ناشکرۍ د کبله د ډېم سیلاب ورخوشې کړ، او د هغه شي څخه مو ورته مصیبت جوړ کړ کوم یې چې د کفران سبب ګرځېدلی وه.

یو صرفي تحلیل

٨ـ په ﴿ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ ﴾ کښې د ﴿ ذَوَاتَيْ ﴾ کلمه د "ذو" کلمې د مربوطاتو څخه ده چې د خاوند معنی ورکوي، نو مونږ د ښه پوهېدلو دپاره د "ذو" د کلمې مربوطات د الله ﷻ په توفیق په لاندې ډول سره تشریح کوو:

الف: د "ذو" کلمه په اصل کښې "ذَوَوٌ" وه ـ لکه "شَرَفٌ" ـ، نو وروستنی "و" د تخفیف د کبله حذف شو نو "ذَوًا" ترې جوړ شو، لکه چې د "عَصَوٌ" څخه په عین تحلیل سره "عَصًا" جوړېږي.

ب: بیا د ښه زیات تخفیف دپاره اولنی "و" هم حذف شو چې "ذًا" ترې جوړ شو.

ج: څرنګه چې په ذکرې شوې کلمې کښې اضافت شرط دی نو د اضافت په حال کښې دغه لومړی حذف شوی "و" بېرته راګرځي نو "ذو" لوستلی کېږي، لکه: ذُو مَالٍ (د مال خاوند).

د: همدغه حذف شوی "و" د مثنی او جمعیت په حالونو کښې هم بېرته خپل مقام اشغالوي، نو "ذَوَان، ذَوَين" او "ذَوُون، ذَوِين" لوستل کېږي.

---

(١) لسان العرب ج١ ص٥٦٣
(٢) تفسير الطبري ج٢٢ ص٧٧
(٣) مفردات الراغب ص٢٥٩
(٤) زاد المسير ج٦ ص٢٣٠؛ لسان العرب ج١٢ ص٣٩٦
(٥) صحيح البخاري ج٢ ص٧٠٨
(٦) تفسير الكشاف ج٣ ص٥٧٦

ه د "ذو" مونثه کلمه "ذواة" راځي، خو د اضافت په حال کښې کرده "ة" مطوله او اوږده "ت" لیکله کېږي.

و په همدغې مفرده مونثه کښې، د تخفیف په غرض د "و" توری لوېدلی شي، نو د "ذوات" په عوض "ذات" لوستل کېږي، لکه "ذاتُ الصُدُور".

ز خو دغه لوېدلی "و" د مثنی په حال کښې ضرور بېرته راګرځي او "ذواتان، ذواتین" لوستلی کېږي کله چې ترې په اضافت سره "ن" هم ساقط شي نو "ذواتا، ذواتي" پاتې کېږي لکه ﴿ ذَوَاتَا أَفْنَانٍ ﴾ [الرحمن ۴۸] او ﴿ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ ﴾ [سبا ۱۶].

ح اما د جمعیت په حال کښې د ذکر شوي لوېدلي "و" راګرځول او نه راګرځول دواړه جواز لري، او د خپل مفرد پیروي کوي، نو

اول: "ذوات" بدون د تخفیفه په "ذویات" سره جمعه کېږي.

دوهم او "ذات" د تخفیف سره په "ذوات" سره جمعیت مومي.

سوال جواب

ط: که څوک وایي چې د ذکر شوي وضاحت په بنیاد د "ذوات" په کلمه کښې اشتباه واقع کېږي چې دا مفرده غیر مخففه صیغه ده، او که مخففه جمعه ده؛ نو ایا د دغې اشتباه پورته کولو څه چاره شته؟

مونږ وایو چې ذکرې شوې دواړه کلمې د مقام او موصوف په ذریعه یوه د بلې څخه پېژاندل کېږي او بېلیږي، نو په "امرءة ذوات مال" کښې د "ذوات" کلمه مفرده ده، یعنې یوه مالداره ښځه، او په "نسوة ذوات مال" کښې جمعه ده، یعنې ډېرې مالدارې ښځې.

د څو لغاتو معناوې

۹ـ په ﴿ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴾ کښې د لاندې لغاتو معناوې ولولی:

الف: د "أُكُل" کلمه د مېوې او ثمرې معنی ورکوي[۱].

ب: د "خَمْط" کلمه د تریخ یا تریو شي دپاره وضعه شوې ده[۲].

ج: د "أثل" کلمه د هغې ونې نوم دی کومه چې په پښتو کښې د غزه په نامه یادېږي، او یا بله کومه بې مېوې ونه ده چې د غزه ونې ته ورته ده[۳].

د: د "سِدْر" کلمه د هغې ونې نوم دی کومې ته چې مونږ بېره وایو، چې یوه نوعه یې پسته ده، او

---

(۱) تفسیر المظهري ج۸ ص۲۱. البحر المحیط ج۸ ص۵۳۶؛ صحیح البخاري ج۲ ص۷۰۸

(۲) روح المعاني ج۲۲ ص۱۲۷

(۳) لسان العرب ج۱۱ ص۱۰. تفسیر الخازن ج۵ ص۱۵۶

بله يې اغزي لرونکې ده چې استفاده ترې نه کېږي[١]. شايد چې دلته به همدغه نوعه مراده وي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه د ذکرو شوو ونو په مجموعې باندې محض د مشاکلت په توګه د باغونو اطلاق شوی دی که نه نو هغه خو په حقيقت کښې باغ نه دی بلکې يو ځنګل دی.

نو حاصل يې داسې راځېږي چې: مونږ د سبأ د ښاريانو ښښتياني باغونه (چې ډول-ډول خوندورې مېوې يې درلودې) په داسې ځنګل باندې تبديل کړه چې محض په نامه باغونه وه. او دا ځکه چې مېوجات يې تروه او ترخه وه چې د خوراک قابل نه وه، ډېرو لا هيڅ مېوه نه درلوده لکه د غزه ونې او نور، او په دغه سرچپه شوي باغ کښې د بېرو ونو څخه ډېر لږ شی وه چې د چا په درد نه دوا کېده.

يو مهم مضمون

١٠ـ د ﴿ وَهَلْ نُجَٰزِيٓ إِلَّا ٱلْكَفُورَ ﴾ مضمون دا دی چې الله ﷻ خپل نعمت ته تغير نه ورکوي او د زوال سره يې نه مخامخ کوي ترڅو چې د نعمت ناشکري ونه کړه شي او د نعمت درلودونکی خپل خان ته تغير ورنه کړي. دا يو ډېر مهم مضمون دی چې د [الأنفال:٥٣] ايت کښې هم نازل شوی دی او هملته ورباندې د الله ﷻ په توفيق ښه پوره رڼا اچولې شوې ده.

سوال جواب

١١ـ که څوک وايي چې: په ﴿ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ ﴾ الآية کښې څه نورو نعمتونو ته اشاره شوې ده، کوم چې د سبأ قبيلې ته ورکړی شوي وه؛ نو د څه حکمت په بنياد دا ايت د [١٥] ايت سره د نبي کريم ﷺ په اشاره متصل کېښنودل شو، په کوم کښې چې د نومورې قبيلې د نعمتونو څه ذکر شوی دی؟

مونږ وايو ـوالله ﷻ أعلمـ چې: په عدم اتصال کښې دې ته اشاره ده چې د سبأ د قبيلې د پوهنا کولو دپاره يوازې د ذکرو شوو نعمتونو ناشکري هم کفايت کاوه خو هغوی ورباندې د نورو نعمتونو ناشکري هم وراضافه کړه او په ناشکرۍ کښې د چتې څخه وواته.

نو که بالفرض دا ايت د هغه ايت سره متصل اېښودلی شوی وی ذکره شوې اشاره به پټه پاتې وی.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

١٢ـ که څوک وايي چې: ايا د سبأ قبيلې د خپلو خانونو دپاره د مشقت غوښتنه وکړه چې د ﴿ رَبَّنَا بَٰعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا ﴾ په کلماتو سره يې د سوال لاسونه پورته کړه، حال دا چې هرڅوک د خپل خان دپاره اساني غواړي؟

مونږ وايو چې: خينو علماوو کرامو داسې جواب کړی دی چې د هغوی ذکر شوی سوال د قال په ژبه نه وه چې اعتراض وارد شي، بلکې د حال په ژبه يې ورته اقدام کړی وه. يا په بل عبارت: د هغوی د حال غوښتنه دا وه چې د الله ﷻ څخه د نعمتونو د زوال مطالبه وکړي او دا ځکه چې د زوال وخت يې وررسېدلی وه.

---

(١) تفسير ابن کثير ج٣ ص٥٣٣

مگر مونږ نه بهتره برېښي چې هغوی به د قال په ژبه ذکر شوی سوال کړی وی، دا ځکه چې کله بنیادم عناد ونیسي او یا د جهل په خره سور شي نو همدغسې غوښتنې کوي چې یا عذاب غواړي او یا د نعمت د زوال غوښتنه کوي. لاندې نظایر یې ولولی:

الف: د مکې مشرکانو د عناد د کبله خپلو ځانونو ته د ډبرو باران وغوښت، الله ﷻ د همدوی څخه حکایت کړی دی چې: ﴿ وَإِذْ قَالُواْ ٱللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ﴾ [الأنفال: ۳۲] یعنې او هغه وخت یاد کړه چې مشرکانو وویلې چې: ای الله! که چېرته دغه قرآن کریم همدا ستا په نزد حق کتاب وي نو په مونږ باندې د اسمان د پلوه د ډبرو باران وکړه.

ب: همدارنګه بني اسرائیلو د بې تکلیفه او بې مشقته مَن او سلوی په عوض پیاز او نوره ترکاري وغوښتله چې د زحمت او مشقت څخه ډکه وه. یا په بل عبارت: د نعمت د زوال غوښتونکې وګرځېده.

همدا موضوع د [البقرة: ٦١] ایت لاندې ښه پوره شرحه شوې ده، والحمد لله ﷻ.

د "أَحَادِيث" معنی

۱۳ـ که څه هم په ﴿ فَجَعَلْنَٰهُمْ أَحَادِيثَ ﴾ کښې د ﴿ أَحَادِيثَ ﴾ کلمه د [یوسف: ٦] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق ښه پوره تحلیله شوې ده، خو په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي[۱]، چې ذکره شوې کلمه دلته د "حَدِيث" شاذه جمعه نه ده، لکه څنګه چې هلته ده، بلکې دلته د "أُحْدُوثَة" جمعه ده، "أُحْدُوثَة" د هغه خبر نوم دی[۲] کوم چې د خلکو ترمنځ ضرب المثل ګرځېدلی وي او په تعجب سره یې په مجالسو کښې یادوي.

نو حاصل یې داسې راځېږي چې: مونږ د سبأ قبیله د داسې خبرونو مجموعه وګرځوله چې خلک یې د ناشکرۍ او تفرق دپاره د مثال په توګه یادوي، مثلاً وایي چې: فلانکی قوم د سبأ د قبیلې غونډې په مختلفو لارو روان شو او د هغوی غونډې تیت پرک شو[۳]، او یا داسې نور.

ابلیس خپل ګومان رښتیا کړ

۱۴ـ په ﴿ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ ﴾ کښې د ابلیس هغه ګومان او اټکل ته اشاره ده کوم چې الله ﷻ مونږ ته د همدغه ملعون د خولې څخه حکایت کړی دی چې: ﴿ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَٰكِرِينَ ﴾ [الأعراف: ۱۷] یعنې نوموړي د خپل ملعونیت په وخت کښې وویلې چې: ای الله! ته به د بنیادمانو اکثریت شکرګزاران مونده نه کړې بلکې اکثریت به یې زه بې لارې کړم او د خپل ځان پېروان به یې وګرځوم.

نو نوموړي ملعون د سبأ په قبیله باندې خپل ګومان تصدیق ته ورساوه چې اکثریت یې ناشکري

(۱) روح المعاني ج۲۲ ص۱۳۱
(۲) القاموس المحیط ج۱ ص۶۰۰
(۳) تفسیر الکشاف ج۳ ص۵۷۸

غوره کړه او د هغه ملعون پیروي یې په غاړه واخستله، مګر اقلیت په مستقیمه لاره باندې ثابت پاتې شو او د هغه ملعون د دعوت د اثر لاندې واقع نه شوه.

﴿قُلِ ٱدۡعُواْ ٱلَّذِينَ زَعَمۡتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِۖ لَا يَمۡلِكُونَ مِثۡقَالَ ذَرَّةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا لَهُمۡ فِيهِمَا مِن شِرۡكٖ وَمَا لَهُۥ مِنۡهُم مِّن ظَهِيرٖ ﴿٢٢﴾ وَلَا تَنفَعُ ٱلشَّفَٰعَةُ عِندَهُۥٓ إِلَّا لِمَنۡ أَذِنَ لَهُۥۚ حَتَّىٰٓ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمۡ قَالُواْ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمۡۖ قَالُواْ ٱلۡحَقَّۖ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡكَبِيرُ ﴿٢٣﴾﴾

[٢٢] (ای پیغمبره! کفارو ته) ووایه چې تاسو هغه بوتان وبلئ (په کومو باندې) چې تاسو د الله ﷻ څخه په غیر (د معبودانو) ګومان کوئ (او بیا وګورئ چې ایا ستاسو د بللو اجابت کولی شي؟ هیڅکله به مو اجابت ونه کړي او دا ځکه چې):

هغوی نه په اسمانونو کښې د یوې ذرې په اندازه ملکیت لري او نه په ځمکو کښې. او نه هغوی لره په اسمانونو او ځمکو کښې څه اشتراک (برخه) شته او (بالآخره) نه الله ﷻ د هغوی څخه کومک کوونکي لري.

[٢٣] او (په دې باندې علاوه) د الله ﷻ په نزد (هیڅ) شفاعت ګټه نه شي رسولی مګر (داسې شفاعت) چې هغه چا پورې مختص وي چې الله ﷻ ورته (د شفاعت کولو) اجازه ورکړې وي.

(خو د اجازې د ورکړې په وخت کښې به په شفاعتګرو او شفاعت کړی شوو دواړو ډلو باندې ډېر زیات خوف او ډار مسلط شي چې ټول به د خود څخه ووځي) آن تردې چې کله د هغوی د زړونو څخه ډار (او هیبت) لرې کړی شي نو د شفاعت اُمیدواران به (شفاعتګرو ته) ووایي چې هغه څه حکم دی کوم چې (تاسو ته) ستاسو رب ﷻ وفرمایه؟

شفاعتګر به (په جواب کښې) ووایي چې: (زمونږ رب ﷻ) حق (حکم وفرمایه، مونږ ته یې د مستحقینو دپاره د شفاعت کولو اجازه راکړه)، او همدی ﷻ (په بلا کیفه توګه) اوچت (او) د کبریاء خاوند دی (که نه نو د ده ﷻ په حضور کښې څوک بې اجازې شفاعت کولی شي؟).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د سورت د اول سر څخه په دې کښې خبره راروانه ده چې الله ﷻ د کامل علم او کامل قدرت درلودونکی دی. او هم د نعمتونو ورکړه او بېرته اخستل د همده ﷻ په واک او اختیار کښې دي او بس. نو د عبادت استحقاق هم د همده ﷻ پورې اختصاص لري. په دې ایتونو کښې همدغه مضمون تائید شوی دی او مشرکان خپلې ګمراهۍ ته متوجه کړی شوي دي چې بدون د استحقاقه د بوتانو په عبادت مشغول دي. حال دا چې بوتان نه څه علم لري او نه د څه قدرت درلودونکي دي او نه د خپلو عابدانو د اړتیاوو په پوره کولو باندې څه توان لري. نو حاصل یې داسې راځېږي

ای پیغمبره! د الله ﷻ د عالي صفاتو د بیان څخه وروسته اوس مشرکان خپلو غلطیاوو ته متوجه کړه او په لاندې پوښتنې سره یې مخاطب وګرځوه چې:

۱ـ ای مشرکانو! تاسو خو د تجربې او امتحان دپاره خپل هغه معبودان دروبلئ په کومو باندې چې تاسو د الله ﷻ څخه په غیر د ربښتیانیو معبودانو ګومان کوئ. او بیا وګورئ چې د هغوی د لاسه څه پوره کیدلی شي؟ هغوی تاسو ته ستاسو غوښتنه درکولی شي؟

۲ـ حقیقت دا دی چې د هغوی په واک کښې هیڅ شی نشته او دا ځکه چې:

الف: د هغوی په ملکیت کښې د یوې ذرې په اندازه شی نه په اسمانونو کښې شته او نه په ځمکو کښې چې ملکیت یې په همدوی پورې اختصاص ولري.

ب: او نه هغوی په اسمانونو او ځمکو کښې د الله ﷻ سره څه اشتراک لري چې څه برخه پکښې ولري.

ج: همدارنګه الله ﷻ د هغوی څخه کوم یو د کومکي او مرستیال په صفت هم نیولی نه دی، چې په پیداکولو کښې یې ورسره لاس کړی وی او یا په روزمره کارونو کښې ورسره کومک کړی وی.

د: د مشرکانو باطل معبودان خپلو عابدینو ته شفاعت هم نه شي کولی او دا ځکه چې د الله ﷻ په نزد هیڅوا ته بدون د سابق اذن څخه شفاعت کول ګټه نه شي رسولی، او دغه باطل معبودان نه د شفاعت کولو جوګه دي او نه د اذن اخستلو لیاقت لري چې جمادات دي، او بالآخره نه الله ﷻ د کفارو دپاره چاته د شفاعت کولو اذن ورکوي.

هـ: په دې باندې علاوه، د شفاعتګرو اذن اخستل هم څه اسان کار نه دی، د مثال په توګه کله چې الله ﷻ د قیامت په ورځ د شفاعت کولو د اجازې فرمان صادر کړي نو په دغه وخت کښې به شفاعتګر او د شفاعت اُمیدواران ټول ولړزیږي او زړونه به یې په رعب او هیبت باندې ډک شي. آن تردې چې کله د هغوی په زړونو باندې څه ربړا ورشي او زړونه یې د هیبت او رعب څخه څه ارامي مونده کړي نو لومړی خبره به یې دا وي چې د شفاعتګرو څخه به پوښتنه وکړي چې: زمونږ او ستاسو رب ﷻ په دغه فرمان کښې څه حکم صادر کړ؟ ایا تاسو ته د شفاعت کولو اجازه درکړه شوه؟

شفاعتګر (پرښتې، پیغمبران او صالحان بندګان) به جواب ورکړي چې: هوا زمونږ رب ﷻ هغه څه وفرمایل او هغه حکم یې صادر کړ کوم چې حق دی او د حکمتونو څخه ډک دی، هغه دا چې خاص د مؤمنانو عاصیانو دپاره د شفاعت کولو دروازه ببرته شوه، او د کفارو په مخ دغه دروازه تر ابده ترلې ده.

و: ځکه د اجازې اخستل اسان کار نه دی او هیبت او ډار ورسره ملګری دی چې الله ﷻ په بلاکیفه توګه د هر شي څخه اُوچت او عالي دي او د کبریاء او عظمت خاوند دی، او ټول مخلوق د ده ﷻ په وړاندې ذلیل او کمزوری دی.

توضیحات

۱ـ په ذکرو شوو ایتونو کښې د باطلو معبودانو په نسبت هغه ټولې دروازې ترلې شوې دي د

کومو څخه چې د څه کتې د رسېدلو اُمید صورت نیولی شي. مثلاً:

الف: باطل معبودان په ځمکو او اسمانونو کښې د یوې ذرې په اندازه ملکیت هم نه لرې چې عابدینو ته په ګټه تمام شي.

د همدې مطلب څخه په بل ایت کښې داسې تعبیر کړی شوی دی چې: ﴿ وَٱلَّذِينَ تَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ مَا يَمۡلِكُونَ مِن قِطۡمِيرٍ ﴾ [فاطر:۱۳] یعنې ای مشرکانو! تاسو چې د الله ﷻ څخه په غیر د کومو بوتانو بلنه کوئ هغوی د خرما د زړي د یوې نری پردې مالکان هم نه دي!.

ب: هغوی د اسمانونو او ځمکو په روزمره کارونو کښې څه برخوال هم نه دي چې د خپلو عابدینو په ګټه کوم کار اجراء کړي.

ج: د هغوی څخه کوم یو الله ﷻ د کومکي او د معاون په حیث هم نه دی نیولی چې د دې لارې څخه یې د لاسه څه پوره شي.

د: بالآخره هغوی د الله ﷻ په وړاندې د شفاعت کولو جوګه هم نه دی چې خپلو عابدینو ته شفاعت وکړي.

نو په دې مقام کښې د مشرکانو هغه اُمید د خاورو سره برابر کړی شوی دی کوم چې الله ﷻ د دوی د خولو څخه حکایت کړی دی چې: ﴿ وَيَقُولُونَ هَٰٓؤُلَآءِ شُفَعَٰٓؤُنَا عِندَ ٱللَّهِ ﴾ [یونس:۱۸] یعنې او مشرکان وایي چې دغه معبودان د الله ﷻ په نزد زمونږ دپاره شفاعت کوونکي دي (مونږ ته به د عذاب څخه نجات راکړي که بالفرض قیامت رښتیا قائم شي).

دوه ډوله تفسیر

۲_ د ﴿ وَلَا تَنفَعُ ٱلشَّفَٰعَةُ عِندَهُۥٓ إِلَّا لِمَنۡ أَذِنَ لَهُۥ ﴾ کلمات په لاندې دوه ډوله تفسیر کېدلی شي[۱]:

الف: چې د ﴿ لِمَنۡ ﴾ د "ل" توری د اختصاص دپاره شي او د "من" کلمه د شفاعت کوونکي څخه تعبیر شي. یعنې د الله ﷻ په نزد د قیامت په ورځ هیڅ شفاعت ګټه نه شي رسولی، مګر د هغه چا شفاعت ګټه رسوونکی جوړېږي چې هغه ته الله ﷻ د شفاعت کولو اجازه کړې وي.

ب: چې د ﴿ لِمَنۡ ﴾ د "ل" توری د تعدیت معنی ورکړي او د "مَن" کلمه د شفاعت کړی شوي څخه عبارت شي، او همدارنګه چې د ﴿ لَهُۥ ﴾ سره د "شَفِیع" کلمه مقدره وګڼله شي، ته به وایې چې "لِشفِیعِهٖ" نازل شوی وي. یعنې په دغې ورځ کښې د الله ﷻ په نزد هیچا ته شفاعت ګټه نه شي رسولی مګر هغه چاته یې رسولی شي د کوم شفاعتګر ته چې الله ﷻ إذن کړی وي.

تبصره

۳_ که څه هم دغه دواړه تفسیرونه یو تربله تلازم لري او په اصلي مطلب باندې څه فرق نه اچوي

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۳ ص۵۸۰؛ تفسیر ابي السعود ج۷ ص۱۳۱

او همدارنګه په دوهم تفسير باندې په [طه:١٠٩] ايت کښې صراحت هم شوی دی، مګر د مقام سره اولنی تفسير ډېر ښه مناسب برېښي چې دلته د بوتانو موضوع مطرحه ده.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: په ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمۡ ﴾ کښې د ﴿ حَتَّىٰ ﴾ توری د کوم مضمون سره ارتباط لري؟

مونږ وايو چې: دغه توری د يوې مقدرې جملې پورې ارتباط[1] نيسي چې مونږ ترې په "يَفْزَعُ الَّذِينَ أَذِنَ اللهُ لَهُمْ لِلشَّفَاعَةِ" سره تعبير کوو. يعنې هغه کسان به په سخت ډار کښې واقع شي کوم ته چې الله ﷻ د شفاعت کولو اجازه ورکړې، هسې نه چې په شفاعت کولو کښې راځخه څه قصور پېښ شي، او د هغو کسانو ډار او هيبت خو به لا اضافه شي کوم چې شفاعت ته په تمه ناست وي، چې مونږ به د شفاعت کړی شوو په ډله کښې شموليت ولرو او که نه؟

د ذکر شوي مضمون د ښه وضاحت دپاره لاندې ټکي ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَتَرَىٰ كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً ﴾ [الجاثية:٢٨] يعنې ای کتونکيه! ته به د قيامت په ورځ د ډېره هيبته او ډاره هر اُمت په ګونډو باندې نسکور ګورې.

ب: نبي کريم ﷺ د شفاعت په اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «فَيَبْلُغُ النَّاسَ مِنَ الْغَمِّ وَالْكَرْبِ مَا لَا يُطِيقُونَ وَلَا يَتَحَمَّلُونَ»[2] يعنې د قيامت په ورځ به خلکو ته د غم او مشقت څخه دومره اندازه ورسېږي، کوم چې هغوی به يې طاقت نه لري او تحمل به يې نه شي کولی.

ج: په ذکر شوي عبارت کښې د ﴿ فُزِّعَ ﴾ کلمه په اصل کښې د "فَزَع" ـ لکه "شَرَف" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، چې د خوف او ډار معنی ورکوي، نو د تفعيل سره يکښې سلب او إزاله اضافه شوې ده، لکه چې وايي: "قَذَّيْتُ عَيْنَهُ" يعنې د فلاني د سترګې څخه مې قَذى (خلی) لرې کړ.

د: پوره واضحه ده چې کله د قيامت په ورځ په خوفناک مقام کښې اواز وشي چې دغه دی د الله ﷻ فرمان راورسېد، نو خوف او ډار به بالکل د چتې ووځي او د شافع او مشفوع دواړه ډلې به خود او هوښ د لاسه ورکړي.

خو کله چې الله ﷻ هغوی په خود کښې راولي سمدستي به پوښتنې شروع کړي چې د الله ﷻ فرمان د څه په باره کښې صادر شوی دی؟، نو په جواب کښې به ډاډ ورکړی شي چې فلانکی ډلې ته اجازه ورکړی شوه ترڅو فلانکی ډلې خلکو ته شفاعت وکړي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «إِذَا قَضَى اللهُ

---

(١) تفسير الطبري ج٢٢ ص٩٣

(٢) جامع الترمذي ج٢ ص٦٩

الْأَمْرَ فِي السَّمَاءِ ضَرَبَتِ الْمَلَائِكَةُ بِأَجْنِحَتِهَا خُضْعَانًا لِقَوْلِهِ كَأَنَّهُ سِلْسِلَةٌ عَلَى صَفْوَانٍ فَإِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ»[۱] يعني كله چې الله ﷻ د كوم كار د كولو فيصله وكړي (په همدې ارتباط حكم صادر كړي) نو پرښتې د عاجزۍ او ډار د كبله خپلې وزرې وبرقوي، لكه د اوسپنې زنځير چې په ښويه ډبره باندې وهل كېږي؛ خو كله چې الله ﷻ د هغوى د زړونو څخه ډار لرې كړي نو دوى به يو تربله پوښتنه كوي چې ستاسو رب ﷻ څه حكم صادر كړ.

بلكې په همدې مضمون باندې نور احاديث هم روايت شوي دي چې ځينو مفسرينو كرامو راغوند كړي دي[۲] الله ﷻ دې اجرونه وركړي، دغه ټول احاديث دلالت كوي چې د ايت شريف مضمون په دنيا پورې ارتباط لري. نو پوښتنه دا ده چې: د كومې وجې د كبله تاسو ايت شريف په اُخروي اُمورو پورې مربوط ګڼلى دى چې د قيامت په ورځ به يې مصداق تحقق ومومي؟

مونږ وايو چې: همدغه ايت شريف د شفاعت په بيان سره پيل شوى دى چې آخرت پورې مربوط دى، نو څرګنده شوه چې متباقي ايت هم د آخرت سره تړاو لري.

پاتې شوه د احاديثو خبره، نو د دې جواب دا دى[۳] چې: د الله ﷻ هر يو حكم -په دنيا كښې وي او كه په آخرت كښې- لړزوونكى دى[۴]، نو شايد چې نبي كريم ﷺ به يې يوه دنياوي مثال ته اشاره كړې وي، او ايت شريف به يې د تفسير په غرض نه بلكې د استشهاد په توګه قرائت كړې وي.

همدا مطلب د دې څخه معلومېږي چې د نبي كريم ﷺ څخه په ذكر شوي حديث كښې د ټول ايت تلاوت نه دى روايت شوى بلكې د ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمْ ﴾ الآية، تر آخره پورې ترې روايت شوى دى او بس.

﴿ قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۖ وَإِنَّآ أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ قُل لَّا تُسْـَٔلُونَ عَمَّآ أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِٱلْحَقِّ وَهُوَ ٱلْفَتَّاحُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ أَرُونِىَ ٱلَّذِينَ أَلْحَقْتُم بِهِۦ شُرَكَآءَ ۖ كَلَّا ۚ بَلْ هُوَ ٱللَّهُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ ﴾

[۲۴] (اى پيغمبره! كفارو ته) ووايه چې: څوک تاسو ته د اسمانونو او ځمكو څخه روزي دركوي؟ (څرنګه چې دغه پوښتنه بل جواب نه لري نو ته په جواب كښې) ووايه چې: الله ﷻ (تاسو ته روزي

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۷۰۸
(۲) تفسير ابن كثير ج۳ ص۵۳۷
(۳) روح المعاني ج۲۲ ص۱۳۸
(۴) تفسير القرطبي ج۱۴ ص۲۹۶

درکوي چې د اسمانه باران نازلوي او د ځمکې څخه وربانديې نباتات راټو کوي)، او یقیناً مونږ او یا تاسو په هدایت باندې یاستو او یا په ښکاره ګمراهی کښې (پرېوتلي) یاستو.

[۲۵] (بیا ورته) ووایه چې: ستاسو څخه به د هغه شي پوښتنه ونه کړی شي کوم چې مونږ د ګناه په حیث کړي دي (چې تاسو ته ګناه ښکاري)، او زمونږ څخه به هم د هغه شي پوښتنه ونه کړی شي کوم چې تاسو يې عمل کوئ.

[۲۶] (دا هم ورته) ووایه چې: یقیناً زمونږ رب ﷻ به زمونږ (دوارو ډلو) ترمنځ یو ځای والی وکړي (ټول به حشر کړي او) بیا به زمونږ په منځکښې په حقه فیصله وکړي، او همدا (زمونږ رب ﷻ) ښه فیصله کوونکی (او) پوه دی.

[۲۷] (بیا ورته) ووایه چې: (ای مشرکانو!) تاسو هغه (معبودان) ماته راوښایست کوم چې تاسو په الله ﷻ پورې د شریکانو په حیث نښلولي دي (تاسو يې د اثبات دپاره څه دلایل وړاندې کړئ).

دغسې نه ده (چې تاسو به څه دلایل اقامه کړی شئ) بلکې شان دا دی چې الله ﷻ د کلکې ارادې درلودونکی (او) د حکمت څښتن دی (نو تاسو ته په کار دي چې د عذابه يې وډار شئ).

[۲۸] او (ای پیغمبره!) مونږ ته نه يې استولی مګر خلکو ته په داسې حال کښې چې ټول په نظر کښې نیولی شوي دي، (او په داسې حال کښې چې ته ټولو ته) چې زیری ورکوونکی او ډاروونکی يې (او بس)، مګر اکثره خلک نه پوهېږي (او یا يې خپل ځانونه په ناپوهی اچولي دي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د الله ﷻ عالي شان (کامل قدرت او کامل ملکیت) ته او هم د بوتانو ناتوانی ته اشاره شوې وه، په دې ایتونو کښې همدغه مضمون تعقیب شوی دی چې حاصل يې داسې راوځي:

ای پیغمبره! ته مشرکان په لاندې مطالبو مخاطب وګرځوه:

۱ـ هغوی ته د رزق په هکله پوښتنه راجع کړه.

الف ورته ووایه چې د اسمانونو او ځمکو څخه تاسو ته څوک روزي درکوي چې د پاسه باران رانازلوي او د ښکته څخه نباتات را ټوکوي؟ ایا دا کارونه الله ﷻ اجراء کوي او که ستاسو بوتان؟

څرنګه چې د دغې پوښتنې جواب مشخص دی نو د هغوی د جواب څخه وړاندې ته په جواب کښې ووایه چې: دا کارونه ټول په الله ﷻ پورې اختصاص لري.

ب بیا ورته ووایه چې: یقیناً په مونږ او تاسو کښې یوه ډله یا په هدایت باندې ده او یا یوه ډله په څرګنده ګمراهی کښې واقع ده، دواړه ډلې نه هدایت موندونکي کېدلی شي او نه دواړه ډلې ګمراهانې کېدلی شي، که نه نو یا به دواړه نقیضان جمعه شي او یا به دواړه نقیضان پورته شي، حال دا چې دا هیڅ عاقل نه شي منلی.

ج: اوس نو تاسو په انصاف سره ووایاست چې: مونږ په سمه لاره روان یاستو او که تاسو؟ یا مونږ

په غلطه لاره باندې کلک یاستو او که تاسو؟

۲ـ مشرکانو ته دا هم ووایه چې: ستاسو په هدایت کښې زمونږ مطلب دا نه دی چې خپله ګناه په تاسو درواچوو او نه دا د الله ﷻ قانون دی چې یو د بل په ګناه ونیسي، بلکې مونږ او تاسو هره یوه ډله د خپلو کړو وړو پخپله مسئول یاستو، که ښه مو وکړه خپلو ځانونو ته به ګټه ورسوو او که بد مو وکړه د خپلې ګناه پېټی به دروند کړو.

۳ـ دا هم ورته ووایه چې: داسې ورځ راروانه ده چې هرڅوک به په هغې کښې د خپلو کړو وړو د مسئولیت سره مخامخ شي، په دغې ورځ کښې به الله ﷻ زمونږ او ستاسو ترمنځ هم حقه فیصله وکړي چې تاسو په سمه لاره روان یاست او که مونږ. همدی ﷻ په عدل سره ډېره ښه فیصله کوونکی دی او هرڅه ورته معلوم دي، د هیچا کړه وړه ترې پټ نه دي.

۴ـ دا هم ورته ووایه چې: که تاسو د ذکرو شوو دلایلو څخه وروسته هم په خپله خبره کلک یاست چې ستاسو بوتان د الله ﷻ سره د عبادت په استحقاق کښې شریکان دي، نو ماته وښایاست چې په کومه وجه ورته دغه استحقاق حاصل دی؟ حال دا چې د عبادت د استحقاق ټولې وجې په الله ﷻ پورې اختصاص لري.

نو کله چې تاسو د عبادت د استحقاق وجه نه شئ موندلی چې ماته یې را په ګوته کړئ، نو معلومه شوه چې خبره دغسې نه ده لکه چې تاسو خیال کوئ.

بلکې حقه خبره دا ده چې دغه استحقاق الله ﷻ پورې مختص دی، او شان دا دی چې الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی، کولی شي چې تاسو سمدستي پوپنا کړي، خو د دې سره‌سره د حکمت څښتن هم دی تاسو ته فرصت درکوي چې د خپلو کفریاتو څخه توبه تائب او په سمه لاره روان شئ.

۵ـ ای پیغمبره! ته د کفارو په کفر باندې د پاتې کېدلو په سبب ډېر مه غمژن کېږه. دا ځکه چې:

الف: ته د قیامت تر ورځې پورې ټولو خلکو ته مونږ د پیغمبر په حیث استولی یې، چې خپلو پیروانو ته بشارت ورکړې او عاصیان (غاړې غړونکی) د الهي عذاب څخه وډار کړې.

ب: د هغوی په کافر پاتې کېدلو باندې به ته په هغه وخت کښې ډېر غمژن کېدلی چې یا ورته د الله ﷻ د پلوه ته پیغمبر نه وی ورغلی او یا ستا په شرعي دلایلو او دعوت کښې څه قصور وی چې خپله دنده دې ښه نه وي ترسره کړې.

ستا په دعوت کښې قصور نشته مګر د خلکو اکثریت نه پوهېږي او په خپله ګټه او تاوان باندې یې خپل ځانونه ګول اچولي دي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ وَإِنَّآ أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِى ضَلَـٰلٍ مُّبِينٍ ﴾ کښې د [النحل: ۱۲۵] ایت توصیه عملي شوې ده چې: ای پیغمبره! د الله ﷻ لارې ته په حکمت او ښایسته طریقه باندې دعوت وچلوه او که جګړې او مباحثې ته اړتیا پېښه شوه نو په ډېرې ښې طریقې سره مجادله وکړه، چې ترڅو د

مقابل لوري احساسات را ونه پارېږي.

که ذکر شوی ملحوظ نه وی نو د تردد کلام به نه وی نازل شوی، خکه چې په وړاندې او بېرته ایتونو کښې پوره څرګنده شوې ده چې اسلامي شريعت حق دی او کفري لارې باطلې او ناحقې دي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: د څه حکمت په بنياد په ﴿ وَلَا نُسْئَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾ کښې د ﴿ تَعْمَلُونَ ﴾ په عوض "تُجْرِمُونَ" نازل نه کړی شو، ترڅو يې په ﴿ عَمَّآ أَجْرَمْنَا ﴾ کښې د "أَجْرَمْنَا" سره توافق موندلی وی؟

مونږ وايو ـوالله ﷻ أعلمـ چې: د دې هم يو سبب دا دی چې د مشرکانو احساسات راونه پارېږي، او په سړه سينه په دلايلو کښې غور او سوچ وکړي.

که بالفرض "تُجْرِمُونَ" نازل شوی وی نو د دې امکان وه چې هغوی په غُصه شوي وی، او دا خکه چې د "تُجْرِمُونَ" کلمه د "إِجْرَام" څخه اشتقاقه شوې ده، "إِجْرَام" په هغه عمل کښې استعمالېږي کوم چې مکروه او بد عمل وي[1].

نو حاصل به يې داسې راوخېژي چې: ای مشرکانو! تاسو زمونږ د عمل (زمونږ د ګناه) څخه نه پوښتلی کېږي او مونږ ته ستاسو د عمل پوښتنه نه راجع کېږي، ستاسو خپل کار دی او زمونږ خپل کار دی.

يو اعرابي تحليل

۳ـ که څه هم په ﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ ﴾ کښې د ﴿ كَآفَّةً ﴾ د کلمې په اعراب کښې مفسرينو کرامو متعددې وجې جائزې ګڼلې دي[2] مګر کومه وجه چې مونږ ته په زړه بربښېدلې ده هغه دا ده چې: دغه کلمه د ﴿ لِّلنَّاسِ ﴾ دپاره په حاليت سره منصوبه ده چې د اهتمام دپاره يې وړاندې تقدم موندلی دی[3].

دا د يو پلوه، او د بله پلوه ذکره شوې کلمه د لغت کتابونو په ډېرو معناوو سره معنی کړې ده چې يوه معنی يې "كُلُّهُمْ" ده[4]. په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده چې د نبي کريم ﷺ د رسالت عموم وړاندې دلالت کوي.

د نبي کريم ﷺ رسالت عام دی

۴ـ مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الأنعام: ۱۹] ايت لاندې څه تحقيق ليکلی دی چې د نبي کريم ﷺ

---

(۱) مفردات الراغب ص۸۹

(۲) تفسير الکشاف ج۳ ص۵۸۳؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۶۲

(۳) المحرر الوجيز ج۱۳ ص۱۳۸؛ روح المعاني ج۲۲ ص۱۴۲

(۴) القاموس المحيط ج۴ ص۶۶؛ لسان العرب ج۹ ص۳۰۵

رسالت وروستنی رسالت دی او عربو عجمو بلکې ټولو خلکو ته شامل دی، نو پخواني اديان ټول نسخه شوي دي او د نجات لاره نن ورځ فقط په محمدي شريعت کښې نغښتې ده او بس.

په دې مقام کښې وربانديې لاندې وضاحتونه وراضافه کوو:

الف: نبي کريم ﷺ په يوه اورېده حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ عَامَّةً»[1] يعنې او زما د خانګړتياوو څخه دا هم ده چې پخوا به يو پيغمبر خاص خپل قوم ته وراستول کېده، او زه عامو خلکو ته استولى شوى يم.

ب: نبي کريم ﷺ په بل اورېده حديث کښې فرمايلي دي چې: «كَانَ كُلُّ نَبِيٍّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إِلَى كُلِّ أَحْمَرَ وَأَسْوَدَ»[2] يعنې دا هم زما خاصه ده چې پخوا به هر پيغمبر خاص خپل قوم ته لېږل کېده او زه هر سُور او تُور (عرب، عجم) دواړو ته لېږلى شوى يم.

﴿ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٩﴾ قُل لَّكُم مِّيعَادُ يَوْمٍ لَّا
تَسْتَـْٔخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا
ٱلْقُرْءَانِ وَلَا بِٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِندَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ
بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ ٱلْقَوْلَ يَقُولُ ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ لَوْلَآ أَنتُمْ لَكُنَّا
مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوٓا۟ أَنَحْنُ صَدَدْنَٰكُمْ عَنِ ٱلْهُدَىٰ
بَعْدَ إِذْ جَآءَكُم ۖ بَلْ كُنتُم مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ بَلْ مَكْرُ
ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَآ أَن نَّكْفُرَ بِٱللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُۥٓ أَندَادًا ۚ وَأَسَرُّوا۟ ٱلنَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا۟
ٱلْعَذَابَ وَجَعَلْنَا ٱلْأَغْلَٰلَ فِىٓ أَعْنَاقِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾ ﴾

[۲۹] او کفار وايي چې: دا وعده (د قيامت قيام) به کله وي، که تاسو رښتيني ياست (نو وخت يې تعين کړئ)؟

[۳۰] (اې پيغمبره! ته ورته په جواب کښې) ووايه چې: ستاسو (د بيا راژوندي کولو) دپاره د داسې ورځې ميعاد (ټاکلى شوى) دى چې تاسو به ترې نه يوه ګړۍ وروسته شئ او نه به (ترې) وړاندې شئ.

[۳۱] او هغه کسان چې کفر يې غوره کړى دى وايي چې: مونږ به هيڅکله په دغه قرآن کريم

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۴۸
(۲) صحيح مسلم ج۱ ص۱۹۹

باندې ایمان رانه وړو او نه په هغه (کتاب باندې) کوم چې (د خلکو په ګومان) د ده په وړاندې (نازل شوی) دی (لکه تورات او انجیل).

(ای پیغمبره!) او که ته چېرته هغه وخت وګورې چې ظالمان (کفار) د خپل رب ﷻ په نزد درولی شوي وي (حال دا چې) ځینې کسان یې ځینو (نورو) ته خبره ورتاوه وي (نو ته به ډېر عجیب کیفیت وګورې هغه دا چې):

هغه کسان به ووایي کوم چې (په دنیا کښې) کمزوري ګرځولي شوي دي (او تابعان دي، البته) هغو کسانو ته کوم چې (په دنیا کښې) تکبر کوونکی دي، چې: که چېرته تاسو (زمونږ دپاره منعه کوونکي) نه وئ نو هرومرو ضرور به مونږ ایمان راوړونکي (ګرځېدلي) وو.

[۳۲] (بالمقابل) هغه کسان به ووایي کوم چې تکبر کوي (البته) هغو کسانو ته کوم چې کمزوري ګرځولی شوي دي چې: ایا د هدایت څخه تاسو مونږ واړولئ کله چې تاسو ته راغی (او ورته دعوت کړی شوئ)؟ دغسې نه ده) بلکې تاسو (پخپله) مجرمان وئ (تاسو په خپله خوښه جرمونو ته لاس اچولی وه).

[۳۳] او هغه کسان به ووایي کوم چې کمزوري ګرځولی شوي دي (البته) هغو کسانو ته کوم چې تکبر کوي چې: بلکې د شپې او ورځې (ستاسو) چل (او پټ تدبیر مونږ د لارې څخه واړولو)، هغه وخت چې تاسو به مونږ ته امر کاوه چې په الله ﷻ سره کافر جوړ شو (د وحدانیت څخه یې منکر شو) او همده ﷻ ته (په عبادت کښې) شریکان (او سیالان) وګرځوو.

او هرکله چې دوی (ټول) عذاب وګوري نو خپل ندامت به په پټ کړي (ټول به ساکت او هک پک وګرځي). او مونږ به د هغو کسانو په غاړو کښې غورابونه واچوو کومو چې (په دنیا کښې) کفر غوره کړی وه.

ایا دوی ته مونږ جزا ورکوو (بلکې جزا نه ورکوو) مګر د هغو (جنایتونو جزا) کوم چې دوی وه چې (په دنیا کښې) به یې کول.

ارتباطونه

۱_ د وړاندېنیو ایتونو په [سبأ: ۲۶] ایت کښې په اجمالي توګه د قیامت ورځې ته اشاره شوې وه، او په دې ایتونو کښې یې لږ څه تفصیل نازل شوی دی.

۲_ هغه ایتونه په دې ختم شوي وه چې د خلکو اکثریت (کفار) نه پوهېږي او په دې ایتونو کښې د هغوی په ناپوهۍ باندې دلایل اقامه کړی شوي دي، چې حاصل یې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس په خپل أمت باندې لاندې مطالب قرائت کړه:

۱_ د کفارو د ناپوهۍ یو دلیل دا دی چې د قیامت د قیام په وعدې باندې د دروغیني وعدې نوم ږدي او تاسو ته وایي چې: که دغه وعده رښتیانې وعده وي او ضرور راتلونکې وي نو تاسو یې

مونږ ته وخت وټاکئ چې کله به تحقق وموم‌ي او څومره وخت ورته پاتې دی، کله چې تاسو د هغې د تحقق وخت نه شئ په ګوته کولی نو معلومه شوه چې دا دروغينه وعده ده.

۲ـ ته دغو کفارو ته په جواب کښې ووایه چې: ستاسو د بېرته راژوندي کولو دپاره د الله ﷻ په نزد وخت ټاکلی شوی دی خو مونږ ته یې معلومات نه دي نازل کړي.

لنډه دا چې د قیامت قیام ضرور واقع کېدونکی دی او هیڅ دروغ پکښې نشته، او تاخیر یې د دې کبله نه دی چې دا وعده دروغینه ده بلکې د دې کبله دی چې ټاکلی شوی وخت یې نه دی رارسېدلی، کله یې چې ټاکلی وخت راورسېږي نو د سترګو په رپ کښې به واقع شي، تاسو به ترې نه ډېر کوچنی وخت وروسته شئ او نه به ترې وړاندې والی وکړئ.

خو دا ستاسو د ناپوهۍ نښه ده چې تیاري ورته نه نیسئ او ناحقه ورته د دروغینې وعدې لقب ورکوئ.

۳ـ د کفارو د ناپوهۍ بل دلیل دا دی چې دوی د پوهې په وسایلو باندې عقیده نه خپلوي، حتی دوی وایي چې مونږ به هیڅکله نه په دغه قرآن کریم باندې ایمان راوړو او نه په هغو کتابونو باندې کوم چې د ده څخه وړاندې د اسماني کتابونو په نامه باندې بلل شوي دي، لکه تورات، انجیل او یا زبور.

پوره واضحه ده چې د پوهې د وسائلو څخه انکار کول او په عنادي توګه یې د پښو لاندې کول د جهل غټه موجبه ده.

۴ـ کفار به هرومرو د قیامت په ورځ په خپلې ناپوهۍ باندې اعتراف وکړي او د پښېمانۍ سره به مخامخ شي خو هغه به داسې وخت وي چې پښېماني به ورته هیڅ ګټه ونه شي رسولی بلکې حسرت به یې لا اضافه کړي.

۵ـ ای پیغمبره! که چرته ته وګورې چې د قیامت په ورځ ظالمان (کفار) د خپل رب ﷻ په حضور کښې هک پک درولی شوي وي او په دوه وو ډلو (مشرانو او کشرانو) باندې وېشلي شوي وي، او هره یوه ډله په بل باندې پړه اچوي، نو ته به ډېر عجیبه حال وګورې، هغه دا چې:

الف: هغه کسان به دنیاوي مشرانو ته وایي کوم چې په دنیا کښې کمزوري ګرځولي شوي دي او د دخدمتګارانو کار ترې اخستل کېږي چې:

ای مشرانو! که چرته تاسو په دنیا کښې زمونږ مخنیوی نه وی کړی نو هرو مرو به مونږ هلته د مؤمنانو د ډلې څخه ګرځېدلي وی او نن ورځ به په دغه عذاب باندې نه وی اخته شوي چې درباندې اخته یاستو.

ب: هغه کسان چې په دنیا کښې سرکشان او متکبران دي هغوی به دنیاوي کمزورو او خدمتګارانو ته جواب ورکړي چې:

دغسې نه ده لکه چې تاسو خیال کوئ، ستاسو د هدایت مخه مونږ نه وه بنده کړې. ایا کله چې تاسو ته د الله ﷻ د پلوه هدایت درغی او پیغمبرانو دعوت درکړ نو مونږ تاسو د هدایت د قبول څخه

منعه کړئ؟ ایا مونږ ستاسو په عقیده قدرت درلود چې انحراف ورکړو؟ ایا تاسو عقلونه نه درلوده؟ بلکې تاسو پخپله مجرمان وئ او په خپله خوښه مو کفر اختیار کړی وه.

ج: بیا به کشران او دنیاوي کمزوران خپلو دنیاوي مشرانو او متکبرانو ته مخ وروااړوي چې: ای متکبرانو! که څه هم تاسو په مونږ باندې زور نه وه اچولی مګر دوامدار او بیا-بیا دعوت خو مو راکړی وه چې کفري عقیده خپله کړو. ایا ستاسو خپل هغه چلونه هېر دي چې په دوامداره توګه به مو ترې کار اخست او د شپې او ورځې به زمونږ په ګمراه کولو کښې چاپېر وئ، کله به مو تهدید راکاوه او کله به مو د تمې په جال کښې رانیولو.

تاسو خو خپل هغه حال درېه زړه کړئ چې مونږ ته به مو امر کاوه چې په الله ﷻ باندې کفري عقیده ولرو او په عبادت کښې ورسره سیالان او شریکان ودروو؟

د: کشران او مشران به په سوال جواب او نانډریو اخته وي چې د دوزخ عذاب به ورڅرګند شي، نو په دغه وخت کښې به ټول هک پک شي او ټول به د څرمې په داسې هیبت کښې واقع شي چې د ټولو به ژبون وتړلی شي او د خبرو توان به د لاسه ورکړي، حتی چې د پښېمانتیا کلمات به هم څرګند نه کړی شي او ټول به یې په زړونو کښې وساتي.

۶ـ نو په عین حال کښې به مونږ هغو ټولو کسانو ته غورابونه په غاړو کښې وروااچوو او لاسونه به یې ولچک کړو، کومو چې په دنیا کښې کفر غوره کړی وه.

ایا دوی ته جزا ورکوله کېږي؟ (نه ورکوله کېږي) مګر د هغو جنایتونو جزا کوم چې دوی پخپله په دنیا کښې عملي کړي وه، او په خپل اختیار سره یې مرتکب شوي وه.

توضیحات

۱ـ شاید چې په ﴿ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ﴾ کښې به د ﴿ مَوْقُوفُونَ ﴾ په کلمې سره هغه وقوف (درولو) ته اشاره وي په کوم باندې چې په بل ایت کښې امر حکایت شوی دی هغه دا چې کله کفار د دوزخ په لور روان کړی شي نو الله ﷻ به پرښتو ته امر وکړي چې: ﴿ وَقِفُوهُمْ ۖ إِنَّهُم مَّسْـُٔولُونَ ۝ مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴾ [الصآفات:۲۴، ۲۵] یعني تاسو دوزخیان ودروئ ترڅو ترې د تخجیل او تهدید دپاره پوښتنه وکړی شي چې: ای کفارو! تاسو لره څه دي چې نن ورځ یو د بل سره کومک او نصرت نه کوئ، او ټول (کشران او مشران) په ډله ئیزه توګه دوزخ ته روان یاست؟ ایا تاسو په دنیا کښې ډېر خواږه دوستان نه وئ؟

نحوي تحلیل

۲ـ د ﴿ بَلْ مَكْرُ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ ﴾ په اعراب کښې مفسرینو کرامو متعددې وجې لیکلې دي[1] خو مونږ ته بهتره برېښي چې ذکر شوی عبارت به مبتدأ وي او خبر به یې مقدر وي چې په "صَدَّنَا" سره

---

(۱) اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۶۹

تعبیر کولی شو، د همدغه مقدر خبر په تعین باندې په وړاندې ایت کښې د ﴿ أَنَحْنُ صَدَدْنَٰكُمْ ﴾ جمله دلالت کوي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ مَكْرُ ﴾ کلمه مفعول ته مضافه ده او فاعل یې مقدر دی چې په "کُمْ" سره ترې تعبیر کېدلی شي، نو ټول عبارت داسې جوړېږي چې: "بَلْ مَكْرُكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ صَدَّنَا" یعنې بلکې په شپه او ورځ کښې ستاسو چلونو او پټو تدبیرونو مونږ د سمې لارې او هدایت څخه اړولي یاستو، که تاسو دغه کار نه وی کړی نو مونږ به نه وی ګمراه شوي.

۳ـ کوم ندامت او ارمان ته چې په ﴿ وَأَسَرُّوا۟ ٱلنَّدَامَةَ ﴾ کښې اشاره شوې ده هغه الله ﷻ په بل ایت کښې واضحه کړی دی چې: ﴿ فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ [الشعراء: ۱۰۲] یعنې نو ای کاش او ارمان! چې مونږ لره بېرته دنیا ته بیا ورتلل وی چې مونږ د مؤمنانو څخه ګرځېدلي وی.

﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوا۟ نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَٰلًا وَأَوْلَٰدًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُم بِٱلَّتِى تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰٓ إِلَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَآءُ ٱلضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا۟ وَهُمْ فِى ٱلْغُرُفَٰتِ ءَامِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَهُۥ ۚ وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن شَىْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۥ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٣٩﴾ ﴾

[۳٤] او مونږ په هیڅ ښار (او قریه) کښې هیڅ ډاروونکی نه دی لېږلی مګر د ښار نعمت درلودونکو (بډایانو) به (ورته) ویل چې: یقیناً مونږ په هغه شي باندې کافر یاستو (ترې انکار کوو) په کوم باندې چې تاسو (په خپل خیال) را استولي شوي یاستئ؛

[۳۵] او (همدارنګه) ویل به یې چې: مونږ (ستاسو څخه) د مالونو او اولادونو د حیثه زیات یاستو او مونږ معذب کړی شوي نه یاستو (که بالفرض زمونږ عقیده د الله ﷻ په نزد مردوده وی نو مونږ ته به یې ذکر شوی حیثیت نه وی راکړی).

[۳۶] ته (ورته په جواب کښې) ووایه چې: یقیناً زما رب ﷻ هغه چاته روزي پراخوي کوم ته یې چې اراده یې وشي، او هم یې (ورته) تنګوي، مګر اکثره خلک نه پوهېږي (چې د روزۍ پراخي یا تنګي زما د رب ﷻ د رضامندۍ یا نارضامندۍ دلیل بولي).

[۳۷] او (ای بنیادمانو!) نه ستاسو مالونه او نه ستاسو اولادونه هغه (مجموعه) ده کومه چې

تاسو زموږ په نزد نږدې کوي، نږدې کول (او نږدیکت)، مګر (ستاسو د جملې څخه) هغه چا ته (د نږدیکت سبب ګرځي) کومو چې ایمان راوړی وي او صالح عملونه کوي.

نو دغه (کسان) خاص همدوی لره په سبب د هغو عملونو غبرګه جزا ده کوم چې دوی یې عملي کوي، او همدوی (د جنت) په ماڼیو کښې امن درلودونکي دي.

[۳۸] او هغه کسان کوم چې زموږ په ایتونو کښې په داسې حال کوښښ کوي چې (الله ﷻ لره په خپل خیال) ناتوانه ګرځوونکي دي (چې د ارادې مخه به یې بنده کړي)، نو همدغه کسان (د دوزخ) په عذاب کښې حاضر کړی شوي دي (چې هیڅکله به ترې غایب نه کړی شي).

[۳۹] (دا هم) ووایه چې: یقیناً زما رب ﷻ د خپلو بندګانو څخه هغه چاته روزي پراخوي کومو ته یې چې اراده وشي او تنګوي یې ورته (چې اراده یې ورته وشي).

او هغه شی چې تاسو یې (زما د رب ﷻ په لاره کښې) مصرفوئ هر شی چې وي (لږ وي او که ډېر وي) نو زما رب ﷻ د هغه عوض په مختلفو صورتونو کښې تاسو ته) درکوي. او زما رب ﷻ د ټولو روزي ورکوونکو بهتر (روزي ورکوونکی) دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې دا جمله هم شامله وه چې: ﴿ لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ وَلَا بِٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ ﴾ [سبأ: ۳۱] یعنې مشرکان (کفار) وایي چې موږ به هیڅکله نه په دغه قرآن باندې ایمان راوړو او نه په هغه کتاب باندې کوم چې (د خلکو په ګومان) د قرآن څخه وړاندې د الله ﷻ د پلوه نازل شوی دی.

څه لرې نه ده چې د مشرکانو د ذکرې شوې فیصلې په اورېدلو سره به نبي کریم ﷺ ډېر غمژن شوی وي او هغه تمه به یې د خاورو سره برابره شوې وي کومه یې چې د هغوی ایمان راوړلو ته درلوده، نو الله ﷻ په دې ایتونو کښې د یو پلوه نبي کریم ﷺ ته تسلي ورکړه او د بله پلوه یې هغه وجه رده کړه د کومې په اثر چې هغوی نوموړې فیصلې ته رسیدلي وه. نو حاصل یې داسې راځېږي ای پیغمبره! د لاندې ایتونو په قرائت سره خپل ځان متسلي کړه او د مشرکانو د تکبر وجه رده کړه:

۱ـ موږ ستا څخه وړاندې هیڅ ډاروونکی (پیغمبر) هیڅ ښار ته نه دی استولی مګر هغه ته د ښار ښتمنو او د نعمتونو خاوندانو هغه خبره کړې ده کومه چې ستا د زمانې مالداران یې تاته کوي، هغه دا چې:

الف: ای ډاروونکو! موږ په یقین سره په تاسو باندې ایمان نه راوړو او د کوم رسالت دعوه چې تاسو کوئ د هغه څخه موږ انکار کوونکي یاستو.

ب: هغوی به ورته دا هم ویلي چې موږ ستاسو په نسبت د مالونو او اولادونو په حیث زیات یاستو. که بالفرض زموږ عقیده د الله ﷻ په نزد کښې مقبوله نه وی نو نه به یې ډېر مالونه راکړي وی او نه ډېر اولادونه.

ج: مونږ عذاب کړی شوي نه یاستو لکه څنګه چې تاسو ګومان کوئ او په دروغو باندې مونږ
تړلې داروئ.

۲_ ای پیغمبره! ته د خپلې زمانې کفارو ته جواب ورکړه چې:

الف: د رزق پراخي د الله ﷻ د رضامندۍ نښه نه ده او نه د زرق تنګي د الله ﷻ د ناراضیتوب علامه ده. بلکې یقیناً زما رب ﷻ د حکمتونو په بنیاد د هغه چا روزي پراخوي کوم ته یې چې اراده وشي او د هغه چا روزي تنګوي کوم ته یې چې اراده وشي، برابره خبره ده چې عاصي وي او که مطیع.

خو اکثره خلک نه پوهېږي او د روزۍ پراخي د رضامندۍ نښه بولي. او د روزۍ تنګي د الهي غضب علامه ګڼي، حال دا چې دغه ډول ګومان بالکل غلط دی او د جاهلانو کار دی.

ب: د خپل رب ﷻ د پلوه ټولو خلکو ته عموماً او د وخت مشرکانو ته خصوصاً ووایه چې:

ستاسو د مالونو او اولادونو مجموعه داسې مجموعه نه ده چې تاسو ته زمونږ په نزد د نژدېکت او منزلت اسباب جوړه شي، او تاسو مونږ ته رانژدې کړي. که بالفرض دغسې کېدلی شوی نو مونږ به کفارو او مشرکانو ته نه مالونه ورکړي وی او نه اولادونه، چې زمونږ د رحمت څخه ډېر لرې واقع دي.

ج: مګر ستاسو د جملې څخه ذکره شوې مجموعه هغو کسانو ته د نژدېکت اسباب جوړېږي کومو چې زمونږ په شریعت باندې ایمان راوړی وي او هم یې صالح اعمال ورسره ملګري کړي وي.

نو په همدې بنیاد دغه کسان چې دي، زمونږ په نزد د همدوی دپاره غبرګه جزا او په چندونو چندو اجرونه ټاکلي شوي دي، او همدغه کسان د جنت په لوړو ماڼیو کښې په داسې حال اوسېدونکي دي چې د هر مشقت او هر آفت څخه به پکښې بې غمه او بې خطره دائمي ژوند کوي.

د: بالمقابل هغه کسان کوم چې زمونږ د ایتونو په ابطال کښې د مالونو او اولادونو څخه کار اخلي او غواړي چې زمونږ د ارادې مخه بنده کړي او په خپل خیال په مونږ باندې زورور شي، نو همدغه کسان به الهي عذاب کښې حاضر کړی شوي دي چې هیڅکله به ترې غایب نه شي.

نو په عوض د دې چې دغو کسانو ته مالونه او اولادونه ګټه ورسوي، په ضرر به یې تمام شي او د جنایتونو پېټي به یې ورباندې لا درانه وګرځي.

۳_ ای پیغمبره! زما مخلصو بندګانو (مؤمنانو) ته ډاډ ورکړه او ورته ووایه چې:

الف: یقیناً زما رب ﷻ ستاسو د جملې څخه هم هغه چاته روزي پراخوي کوم ته یې چې اراده وشي او په هغه چا باندې یې تنګوي کوم ته یې چې اراده وشي.

ب: ستاسو دپاره دواړه حالونه په ګټه دي او د منزلت او نژدېکت اسباب درته جوړېږي، او دا څکه: که زما رب ﷻ په تاسو باندې پراخي درولي نو شکر به وکړئ او منزلت به حاصل کړئ، او که تنګي درباندې درنازله کړي نو صبر به وکړئ او اجرونه به وګټئ.

ج: ای مؤمنانو! تاسو چې د الله ﷻ په لاره کښې هر شی نفقه او مصرف کړئ، برابره خبره ده چې لږ وي او که ډېر، نو زما رب ﷻ به تاسو ته په دنیا او آخرت کښې د هغه اجرونه او عوضونه درکړي.

او دا څکه چې

الله ﷻ د ټولو روزي ورکوونکو بهتر روزي ورکوونکی دی چې د هر جبره خور (روزي خور) روزي او جبره (روزي) يې په خپل اقدس ذات باندې تلطفًا منلې ده او کومه روزي چې بندګان ورکوي په واقع کښې د هغې ورکوونکی هم الله ﷻ دی او بس، چې د روزۍ په شمول د هر شي خالق دی.

توضيحات

۱ـ د ﴿ قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ ﴾ الآية- مضمون په [بني اسرائيل: ۳۰] ايت کښې ډېر ښه منعکس شوی دی، هيله ده چې هلته يو ځل مراجعه وکړی شي.

څو نکات

۲ـ په ﴿ وَمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُم ﴾ الآية کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: په ﴿ بِٱلَّتِي تُقَرِّبُكُمْ ﴾ کښې د "الَّتِي" کلمه د خپلې صلې سره د "الْمَجْمُوعَة" کلمې دپاره صفت واقع شوې ده، کومه چې په عبارت کښې مقدره ده.

ب. د ﴿ زُلْفَىٰٓ ﴾ کلمه د "قُرْبَة" معنی ورکوي[1]، او د ﴿ تُقَرِّبُكُمْ ﴾ کلمې دپاره مفعول مطلق واقع شوې ده چې اعراب يې تقديري دی[2].

ج: که څه هم د ﴿ تُقَرِّبُكُمْ ﴾ کلمه د مزيدو څخه ده او ﴿ زُلْفَىٰٓ ﴾ د مجردو مصدر دی، خو من غير الباب هم کله-کله مفعول مطلق منصوب ګرځېدلی شي. لکه چې په ﴿ وَأَنۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا ﴾ [آل عمران: ۳۷] کښې د "نَبَاتًا" کلمه د "أَنْبَتَهَا" دپاره من غير الباب مفعول مطلق واقع شوې ده[3].

د: د ﴿ إِلَّا مَنْ ءَامَنَ ﴾ دپاره په ﴿ تُقَرِّبُكُم ﴾ کښې د "كُمْ" ضمير مستثنی منه ګڼل کېږي[4].

هـ: د ذکرو شوو نکاتو په ملحوظ د کلام حاصل داسې راځبژي چې: ای بنيادمانو ستاسو د مالونو او اولادونو مجموعه هغه مجموعه نه ده کومه چې تاسو ته زمونږ په نزد نژدېکت درکوي، نژدېکت. مګر ذکره شوې مجموعه زمونږ په نزد هغه چا ته نژدېکت ورکوي کومو چې ايمان راوړی وي او صالح عملونه يې کړي وي.

و: مؤمنانو ته مالونه څکه ګټه رسوي چې دوی ورباندې تکبر او غرور نه خپلوي بلکې د الله ﷻ په لاره کښې يې مصرفوي، همدارنګه دوی ته اولادونه هم په ګټه تمامېږي چې په شرعي چوکاټ کښې تعليم او تربيه ورکوي، نو په ژوند کښې لا څه چې د مرګ څخه وروسته هم ورته فايده اړولی شي، چې صالح اولاد د باقياتو صالحاتو څخه شمېرل کېږي.

ز: په ﴿ وَهُمْ فِي ٱلْغُرُفَٰتِ ءَامِنُونَ ﴾ کښې د "غُرُفَات" کلمه د "غُرْفَة" جمعه ده، که څه هم په دنياوي

---

(۱) لسان العرب ج۹ ص۱۳۸

(۲) تفسير الکشاف ۵۵۶

(۳) تفسير المدارک في هذا المقام.

(۴) تفسير ابي السعود ج۷ ص۱۳۶

کوټو کښې هغې کوټې ته "غُرْفَة" وايي کومه چې د بلې کوټې دپاسه جوړه شوې وي[۱]، چې په فارسي ژبه کښې د "بالاخانه" په نامه نومولې کېږي، مګر د جنت ټولې کوټې د "غُرُفَات" په لقب ملقبې شوې دي.

مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الفرقان:۷۵] ايت لاندې د جنت کوټې په يوه حديث سره تفسيري کړې دي چې بيا تفسيرولو ته يې اړتيا نه ګورو. په دې مقام کښې ورباندې لاندې وضاحت وراضافه کوو:

نبي کريم ﷺ په خپل يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «لَبِنَةٌ مِنْ فِضَّةٍ وَلَبِنَةٌ مِنْ ذَهَبٍ وَمِلَاطُهَا الْمِسْكُ الْأَذْفَرُ وَحَصْبَاؤُهَا اللُّؤْلُؤُ وَالْيَاقُوتُ وَتُرْبَتُهَا الزَّعْفَرَانُ»[۲] يعني د جنت د مانيو يوه خښته د سپينو زرو ده او بله خښته يې د سرو زرو ده، او رازيګل يې خوشبويه مشک دي، او شګې يې ملغلرې او ياقوت دي، او خاوره يې زعفران ده.

ح: د دغه ايت مضمون په ډېرو ايتونو کښې منعکس شوی دی، لکه په [التوبة:۵۵] ايت کښې، او هم په [المؤمنون:۵۵] ايت کښې.

ط: د ايت شريف مضمون په ډېرو احاديثو کښې هم روايت شوی دی، د مثال په توګه: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ اللهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ»[۳] يعني يقيناً الله ﷻ (د مجازات په هکله) ستاسو صورتونو او ستاسو مالونو ته نه ګوري مګر ستاسو زړونو او ستاسو عملونو ته ګوري.

يادونې

۳_ په دې مقام کښې لاندې دوه ټکي په ياد ولرئ:

الف: د ﴿ فَأُوْلَٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَآءُ ٱلضِّعْفِ بِمَا عَمِلُواْ وَهُمْ فِي ٱلْغُرُفَٰتِ ءَامِنُونَ ﴾ کلماتو څه تفسير د راتلونکي درېم ايت لاندې -إن شاء الله ﷻ- راروان دی، چې د في سبيل الله انفاق چندونه پکښې واضحه شوې دي.

ب: په ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ فِي ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴾ کښې په صراحت د مشرکانو هغه ادعاء رده شوې ده کومه چې وړاندې په ﴿ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴾ جمله کښې د هغوی د خولو څخه حکايت شوې وه.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې: دغه ايت شريف ﴿ قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَهُۥ ﴾ د څو کلماتو په کمبود سره په همدغې مجموعه کښې لږ وړاندې نازل شوی وه په کومه کښې چې بحث روان دی؛ نو پوښتنه دا ده چې په تکراري نزول کښې يې څه حکمت دی؟

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۷۲

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۷۹

(۳) ... مسلم ج۲ ص۳۱۷؛ سنن ابن ماجه ص۳۰۶

مونږ وایو: مفسرینو کرامو ذکره شوې پوښتنه په ډېرو وجوهو سره جوابه کړې ده[۱]، کوم جوابونه چې مونږ ته بهتر برېښي او په ایت شریف کښې ورباندې دلیل هم موجودیت لري هغه دا دي:

الف: هلته د دوه وو اشخاصو د رزق پراخي او تنګي مطرحه وه، او دلته د یوه شخص د رزق پراخي او تنګي ته اشاره شوې ده چې په دوه زمانو او یا په دوه حالونو کښې ورباندې تېرېږي او راتېرېږي، د همدې کبله دلته د "لَهُ" کلمه نازله شوې ده او هلته یې نزول نه دی موندلی.

ب: هلته د کفارو د رزق پراخي او تنګي مطرحه وه او دلته د مؤمنانو د رزق پراخي او تنګي ته اشاره کېږي، د همدې کبله دلته د ﴿ مِنْ عِبَادِهِ ﴾ کلمات نازل شوي دي، او هلته نه دي نازل شوي.

اخلاف څه معنی؟

۵ـ په ﴿ فَهُوَ يُخْلِفُه ﴾ کښې د ﴿يُخْلِفُه﴾ کلمه د "اِخلاف" څخه اشتقاقه شوې ده، "اِخلاف" عوض ورکولو ته وايي[۲].

خو په یاد ولرئ چې الله ﷻ هغو کسانو ته په مختلفو شکلونو کښې عوضونه ورکوي کوم چې د همده ﷻ په لاره کښې د خپلو مالونو انفاق کوئ. د ښه وضاحت دپاره لاندې ټکي ولولئ:

الف: الله ﷻ ورته د نفقه کړی شوو مالونو په عوض کښې دنیاوي حلال مال زیاتوي لکه چې فرمايي: ﴿ يَمْحَقُ ٱللَّهُ ٱلرِّبَوٰاْ وَيُرْبِى ٱلصَّدَقَٰتِ ﴾ [البقرة:۲۷۶] یعنې الله ﷻ د سود ګټه وته هلاکوي او محوه کوي او د صدقاتو مالونو ته زیادت ورکوي.

ب: نبي کریم ﷺ په یوه قدسي حدیث کښې فرمايلي دي چې: «يَا ابْنَ آدَمَ أَنْفِقْ أُنْفِقْ عَلَيْكَ»[۳] یعنې ای بنیادمه! (ته زما په لاره کښې) انفاق وکړه نو زه به په تاباندې انفاق وکړم.

ج: نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَا مِنْ يَوْمٍ يُصْبِحُ الْعِبَادُ فِيهِ إِلَّا مَلَكَانِ يَنْزِلَانِ فَيَقُولُ أَحَدُهُمَا اللَّهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا وَيَقُولُ الْآخَرُ اللَّهُمَّ أَعْطِ مُمْسِكًا تَلَفًا»[۴] یعنې یوه ورځ هم نه ده چې بندګان پکښې سبا کوي مګر دوه پرښتې راښکته کېږي، نو یوه پرښته وايي چې ای الله! ته (في سبیل الله) انفاق کوونکي ته عوض ورکړه، او بله پرښته وايي چې ای الله! ته د مال بندوونکي ته تلف (هلاک) ورکړه چې ستا په لاره کښې یې نه نفقه کوي.

د. قناعت ورکول هم یو ډول عوض ورکول دي، نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ وَلَكِنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ»[۵] یعنې غنا د سامانونو (او مالونو) د ډېروالي څخه نه حاصلېږي، مګر کامله غنا د نفس (زړه) غنا ده.

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱۳ ص۱۴۵؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۷۶؛ روح المعاني ج۲۲ ص۱۵۰
(۲) تفسیر الکشاف ج۳ ص۵۸۶
(۳) صحیح مسلم ج۱ ص۳۲۲، صحیح البخاري ج۲ ص۶۷۷
(۴) صحیح البخاري ج۱ ص۱۹۴
(۵) سنن ابن ماجه ص۳۰۵

همدا مضمون یوه پښتنون شاعر[۱] داسي تمثل کړی دی چې:

په ښه خوی د بدخواهانو بې پروا یم :: په نرمۍ لکه اوبه د اور سزا یم

قناعت مي تر خرقې لاندې اطلس دی :: پټ د درست جهان پاچا ظاهر ګدا یم

که چا لار د عاشقۍ وي ورکه کړې :: زه رحمان د ګمراهانو رهنما یم

هـ: د في سبيل الله انفاق دپاره الله ﷻ په آخرت کښې د څو چنده عوضونو وعده کړې ده چې پوره شرحه يې د الله ﷻ په توفيق د [البقرة:۲۶۱] او [الأنعام:۱۶۰] ایتونو لاندې تېره شوې ده.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: په ﴿ وَهُوَ خَيۡرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴾ کښې د ﴿ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴾ د کلمې څخه څرګندېږي چې بندګان هم روزي ورکولی شي، بلکې الله ﷻ بندګانو ته په روزي ورکولو باندې امر هم کړی دی چې: ﴿ وَٱرۡزُقُوهُمۡ فِيهَا ﴾ [النساء:۵] يعنې تاسو سادګانو ته په هغو مالونو کښې روزي ورکړئ کوم چې ستاسو د حفاظت لاندې دي.

حال دا چې په بل ایت کښې الله ﷻ روزي ورکول په خپل اقدس ذات پورې خاص ګرځولي دي چې: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلرَّزَّاقُ ذُو ٱلۡقُوَّةِ ٱلۡمَتِينُ ﴾ [الذاريات:۵۸] يعنې يقيناً فقط الله ﷻ ټولو مخلوقاتو ته روزي ورکوونکی او د کلک قوت خاوند دی.

نو پوښتنه دا ده چې: ايا ذکر شوي دواړه ایتونه سره يو تربله منافات نه لري؟

مونږ وايو چې: د روزۍ د ورکړې نسبت په لاندې دوه دوه وو ډولونو سره صورت نیسي:

الف: يو د پیدا کولو او حقیقت په ملحوظ، چې په دې ملحوظ سره د روزۍ ورکول په الله ﷻ پورې اختصاص لري او د "الذاريات" په سورت کښې همدې ډول ته اشاره شوې ده.

ب: بل د اسبابو او کسب په لحاظ، چې دا ډول روزي ورکول د بندګانو خاصه ده او د "النساء" په ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

اما په دې مقام کښې ـچې بحث پکښې روان دیـ د ﴿ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴾ کلمه د عموم مجاز په اعتبار سره بندګانو ته هم شمولیت لري[۲] نو د دغې کلمې معنی ټول روزي ورکوونکي دي، برابره خبره ده چې په حقیقي توګه يې وي او که په مجازي توګه.

﴿ وَيَوۡمَ يَحۡشُرُهُمۡ جَمِيعٗا ثُمَّ يَقُولُ لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ أَهَٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمۡ كَانُواْ يَعۡبُدُونَ ۝٤٠ قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِمۖ بَلۡ كَانُواْ يَعۡبُدُونَ ٱلۡجِنَّۖ أَكۡثَرُهُم بِهِم مُّؤۡمِنُونَ ۝٤١ فَٱلۡيَوۡمَ لَا يَمۡلِكُ بَعۡضُكُمۡ لِبَعۡضٖ نَّفۡعٗا وَلَا ضَرّٗا وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُواْ ذُوقُواْ عَذَابَ

(۱) د عبد الرحمن مومند ديوان ص ۱۰۱

(۲) روح المعاني ج ۲۲ ص ۱۵۱؛ تفسير المظهري ج ۸ ص ۳۴

ٱلنَّارِ ٱلَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾

[۴۰] او (ای پیغمبره!) داسې ورځ (یاده کړه) چې الله ﷻ (پکښې) ټول (عابدین او معبودین) راټول کړي، بیا پرښتو ته ووایي چې: (ای پرښتو!) ایا دغه کفار (په دنیا کښې) وه چې تاسو ته یې عبادت کاوه؟

[۴۱] پرښتې به (په جواب کښې) ووایي چې: (ای الله!) تاته (د هر ډول نقص څخه) پاکي ده، ته د دغو کفارو څخه په غیر زمونږ دوست یې (مونږ د دوی د عبادت څخه بېزار یاستو، دغو زمونږ عبادت نه دی کړی) بلکې دوی د شیطانانو عبادت (اطاعت) کړی دی، د دوی اکثریت په همدوی (شیطانانو) باندې معتقدان (ایمان راوړونکي) وه.

[۴۲] نو (الله ﷻ به ووایي چې: ای عابدانو او معبودانو!) نن ورځ ستاسو ځینې کسان ځینو نورو ته نه د ګټې رسولو توان لري او نه ترې د ضرر (د مخنیوي توان او ملکیت لري).

او (په دغه ورځ کښې به) مونږ هغو کسانو ته ووایو کومو چې ظلم (کفر) کړی وه چې: د هغه اور (دوزخ) عذاب وڅکئ: د کوم په هکله چې تاسو وئ چې د دروغو نسبت به مو ورته کاوه.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې ﴿أُوْلَٰٓئِكَ فِي ٱلۡعَذَابِ مُحۡضَرُونَ﴾ جمله هم شامله وه، نو څه لرې نه ده چې ځینو مشرکانو بهانه نیولې وی چې که بالفرض د مرګ څخه وروسته بیا راژوندي کېدل حق وی نو زمونږ دپاره به هغه پرښتې شفاعت وکړي او د عذابه به نجات راکړي د کومو چې مونږ عبادت کوو. نو په دې ایتونو کښې همدغه بهانه جوابه شوې ده، چې حاصل یې داسې راخېژي

ای پیغمبره! هغه ورځ یو ځل بیا یاده کړه په کومه کښې به چې الله ﷻ ټول خلک د حساب کتاب دپاره راغونډ کړي او څه حالات یې قرائت کړه هغه دا چې:

۱ـ په دغې ورځ کښې به الله ﷻ د پرښتو سره داسې سوال جواب وکړي:

الف ای پرښتو! ایا دغو کسانو او دغې ډلې ستاسو عبادت کاوه؟ ایا دغو تمه درلوده چې تاسو به ورته شفاعت وکړئ؟

ب پرښتې به په جواب کښې عرض وکړي چې

اول ای الله! تاته د شرک په شمول د ټولو نواقصو څخه پاکي ده، مونږ پوهېږو او مونږ عقیده لرو چې ستا سره په عبادت کښې هیڅ شریک نشته

دوهم ستا سره به عبادت کښې د اشتراک دعوه کول ستا سره دښمني ده، حال دا چې یوازې همدا ته ﷻ زمونږ دوست او زمونږ کارساز یې (ستا د دښمنی څخه پنا غواړو)

دریم مونږ ستا ﷻ عابدان یاستو، مشرکان په مونږ باندې دروغ تړي چې مونږ یې معبودان وه، او هغوی مو عابدان وه

څلورم بلکې حقیقت دا دی چې دغو مشرکانو په دنیا کښې د پېریانو (شیطانانو) عبادت کاوه

(د همدوی په اطاعت مشغول وه) او اکثریت بلکې ټول یې په همدوی باندې عقیده کوونکي او ایمان راوړونکي وه.

۲_ کله چې پرښتې د هغوی د عبادت څخه انکار وکړي او خپله بېزاري ترې اعلانه کړي، نو الله ﷻ به ټول عابدین او معبودین د عابدینو د تخجیل په ملحوظ مخاطب وګرځوي چې:

نن ورځ تاسو ټول یو تربله نه د ګټې د رسولو توان لرئ او نه یو تربله د ضرر مخنیوی کولی شئ، ای کفارو! تاسو به هیڅکله د دوزخ د اوره نجات مونده نه کړئ.

۳_ نو د همدې کبله به مونږ هغه کسانو ته د توبیخ او تخجیل دپاره ووایو کومو چې په دنیا کښې په خپلو ځانونو باندې ظلم کړی وي او کفر یې اختیار کړی وي چې:

ای ظالمانو! تاسو د هغه دوزخ د عذاب مزه وڅکئ په کوم باندې چې تاسو په دنیا کښې عقیده نه درلوده او د دروغو نسبت به مو ورته کاوه.

توضیحات

۱_ د ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ فِي ٱلۡعَذَابِ مُحۡضَرُونَ ﴾ الآیة- مضمون په نورو ایتونو کښې هم نازل شوی دی، لاندې نظائر یې ولولئ:

الف: د قیامت په ورځ به الله ﷻ عیسی ؑ مخاطب کړي چې: ﴿ ءَأَنتَ قُلۡتَ لِلنَّاسِ ٱتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيۡنِ مِن دُونِ ٱللَّهِ ﴾ [المائدة: ۱۱۶] یعنې ایا تا خلکو ته ویلي وه چې د الله ﷻ څخه په غیر ما او زما مور په معبودیت سره ونیسئ؟

نو عیسی ؑ به هم تقریبًا همدغه جواب ووایي کوم چې په دې مقام کښې د پرښتو څخه حکایت شوي دي.

ب: کله چې الله ﷻ مشرکان او د دوی باطل معبودان راټول کړي نو د معبودانو څخه به د هغوی په حضور پوښتنه وکړي چې: ﴿ ءَأَنتُمۡ أَضۡلَلۡتُمۡ عِبَادِي هَٰٓؤُلَآءِ أَمۡ هُمۡ ضَلُّواْ ٱلسَّبِيلَ ﴾ [الفرقان: ۱۷] یعنې ایا تاسو زما دغه بندګان بې لارې کړي وه او یا دا چې دوی پخپله سمه لاره ورکه کړې وه؟

نو باطل معبودان به هم د عیسی ؑ غوندې نژدې همدغه جواب تکرار کړي کوم چې الله ﷻ د پرښتو د خولو څخه راحکایت کړی دی.

دلته شیطانان مطلب دي

۲_ په ﴿ بَلۡ كَانُواْ يَعۡبُدُونَ ٱلۡجِنَّ ﴾ کښې د ﴿ ٱلۡجِنَّ ﴾ د کلمې څخه ابلیس او د ده لښکر مراد دی، الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ كَانَ مِنَ ٱلۡجِنِّ ﴾ [الکهف: ۵۰] یعنې ابلیس د پېریانو څخه وه پاتې شوه دا خبره چې مشرکانو څنګه د شیطانانو عبادت کاوه، نو د دې دپاره مفسرینو کرامو متعدد صورتونه لیکلي دي[۱] چې د ټولو اراده کول هم څه منافات نه لري. د مثال په توګه

(۱) المحرر الوجیز ج۱۳ ص۱۴۶، نظم الدرر ج۶ ص۱۸۹

الف: مشرکانو د شیطانانو په دعوت د بوتانو عبادت کاوه، نو داسې وګڼل شو لکه چې دوی پخپله د همغوی عبادت کړی وي.

ب: مشرکانو ته شیطانانو څه مجسمې ښودلې وې چې دا د پرښتو مجسمې دي، تاسو يې په عبادت باندې مشغول اوسئ چې تاسو ته په ګټه تمامېږي.

په دغو دواړو صورتونو کښې په ﴿ بَلْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ٱلْجِنَّ ﴾ کښې د ﴿ يَعْبُدُون ﴾ کلمه د "يُطِيعُونَ" د کلمې معنی ورکوي.

په همدې ارتباط د [الأنعام: ۱۰۰] ايت لاندې ښه مشرح بحث تېر شوی دی ـ والحمد لله ﷻ، هيله ده چې هلته يو وار مراجعه وکړی شي.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: د ﴿ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ ﴾ د جملې څخه څرګندېږي چې د مشرکانو اکثريت په شيطانانو باندې معتقد وه او د هغوی اطاعت يې کاوه، حال دا چې د ﴿ بَلْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ٱلْجِنَّ ﴾ جمله دا کار د ټولو مشرکانو بولي، نو پوښتنه دا ده چې دغه جملې يو تر بله څه منافات نه لري؟

مونږ وايو چې: مفسرينو کرامو ذکر شوی اعتراض په متعددو لارو سره جواب کړی دی[1] لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: د ﴿ أَكْثَرُهُم ﴾ ضمير يوازې مشرکانو ته راجع نه دی چې اعتراض وارد شي بلکې دا ټولو انسانانو ته راجع دی، او پوره څرګنده ده چې د خلکو اکثريت د شيطانانو اطاعت کوي او اقليت يې ترې ځانونه ساتي خو دا جواب متبادر نه دی.

ب: بهتر جواب دا دی چې ذکر شوی ضمير د نورو ضمائرو غوندې مشرکانو ته راجع دی مګر په مشرکانو کښې داسې اقليت شته چې شرکي عقيده يې د شيطان د اطاعت د کبله نه وه خپله کړې بلکې د عناد او يا د پېغور د ډاره په دغې عقيده باندې کلک وه، د ابو طالب کفر او همدارنګه د فرعون کفر د همدې قبيلې څخه وه چې د دواړو څه ناڅه بحث د [القصص: ۵۶] ايت او [النحل: ۱۴] ايت لاندې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وايي چې: په ﴿ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ ﴾ کښې د "كُمْ" په ضمير سره څوک ـ څوک مخاطب ګرځولی شوي دي؟

مونږ وايو چې: د دغه ضمير په مخاطبينو کښې مفسرينو کرامو متعدد احتمالات ليکلي دي[2]،

---

(۱) روح المعاني ج۲۲ ص۱۵۱؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۷۹

(۲) البحر المحيط ج۸ ص۵۵۷؛ تفسير الطبري ج۲۲ ص۱۰۲

خو بهتر احتمال پکښې دا دی چې دلته عابدین او معبودین ـ برابره خبره ده چې پرښتې وي او که بل څوک ـ ټول مخاطب ګرځولی شوي دي. او اصلي مطلب پکښې د مشرکانو تهدید او ناامیده ګرځول دي. يعني ای مشرکانو! نن ورځ خو ستاسو د عبادت څخه پرښتو خپله بېزاري اعلانه کړه، خو بالفرض المحال که دوی ستاسو په عبادت باندې قائل هم شي ستاسو په هکله به يې هيڅ شی د وسې پوره نه شي.

د ضمير په همدغه تعميم باندې د ﴿ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ﴾ جمله دلالت کوي.

﴿ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَن يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُكُمْ وَقَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّآ إِفْكٌ مُّفْتَرًى ۚ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَآ ءَاتَيْنَٰهُم مِّن كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا ۖ وَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِن نَّذِيرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَغُوا۟ مِعْشَارَ مَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ فَكَذَّبُوا۟ رُسُلِى ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾ ﴾

[۴۳] او کله چې په کفارو (مشرکانو) باندې زمونږ واضحه (او ښکاره) ایتونه ولوستلی شي نو دوی وايي چې: دغه (محمد) نه دی مګر داسې سړی دی چې د هغو (بوتانو) څخه زمونږ د اړولو اراده لري د کومو. به چې زمونږ پلرونو عبادت کاوه (او غواړي چې په مونږ باندې خپل خان د مشر په حيث ومني).

او دوی دا هم وايي چې: دغه (کتاب) نه دی مګر (په الله ﷻ باندې) جوړ شوي دروغ دي (ترڅو ورته پېروان مونده کړي).

او (بالآخره) هغه کسان کومو چې کفر غوره کړی دی، هر کله چې ورته حق ورشي (هغه ته اشاره کوي او) وايي چې دغه نه دی مګر ښکاره جادو دی.

[۴۴] او مونږ کفارو (مشرکانو) ته (د قرآن څخه وړاندې) څه کتابونه نه دي ورکړي چې دوی يې (په تکراري توګه) لولوي، او نه مو ورته ستا څخه وړاندې کوم ډاروونکی (پيغمبر) ورلېږلی دی (چې دغه غلطه لاره يې ورته ښودلې وي).

[۴۵] او (د دغو کفارو څخه وړاندې) هغو کسانو (هم حق ته) د دروغو نسبت کړی وه کوم چې د دوی څخه وړاندې تېر شوي دي، حال دا چې دوی (د دې زمانې کفار) د هغو (مادياتو) لسمې برخې ته نه رسېږي کوم چې مونږ هغوی ته ورکړي وه، نو هغوی زما پيغمبران تکذيب کړه.

نو زما انکار څنګه وه؟ (په هغوی مو څنګه بنياد ويستونکی عذاب ورنازل کړ؟ په کار دي چې دوی ترې عبرت واخلي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

وړاندېنۍ ایتونه په دې تمام شوي وه چې کفارو ته د ظلم او تکذیب د کبله د دوزخ اور تاکلی شوی دی، په دې ایتونو کښې د هغوی د ظلم او تکذیب څو مثالونو ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د کفارو د ظلم او تکذیب په ارتباط ابلاغ کړه چې:

۱ـ کله چې په کفارو باندې زمونږ څرګند دلایل او ایتونه ولوستلی شي نو په ځای د دې چې دوی پکښې فکر وکړي او یوې ربښتیانې نتیجې ته پرې ورسېږي وایي چې:

الف: دغه سړی چې محمد نومېږي بل څه اراده نه لري بې د دې چې مونږ د هغو معبودانو څخه واړوي د کومو عبادت به چې زمونږ پلرونو کاوه، او خپل ریاست راباندې قبول کړي، خو مونږ هیڅکله د خپلې پلرنۍ لارې څخه بل خوا اووښتونکي نه یاستو.

ب: دغه کتاب چې نوموړي د خپله خانه سره راوړی دی او د الهي کتاب په نامه یې یادوي، دا نه دی مګر دروغ دي، او الله ﷻ ته یې د دې دپاره نسبتوي چې په خلکو باندې یې ومني.

یا په بل عبارت: دا کتاب دروغین کتاب دی او په الله ﷻ باندې یې په دروغو ورتپلی دی چې د ده ﷺ د پلوه نازل شوی دی. مونږ به هیڅکله په دروغین کتاب باندې د الهي کتاب عقیده ونه کړو او ایمان به ورباندې رانه وړو.

ج: او هغو کسانو کومو چې کفر غوره کړی دی، د کفر د امله عادت دا دی چې: په هره وخت او هر کله ورته حق ورشي او یا د نبوت کوم خوارق وګوري نو سمدستي ورته ګوته نیسي چې دا څرګند جادو دی.

که بالفرض دوی د جادو په لقب ورکولو کښې بیره نه کولی او د څه سوچ او فکر څخه یې کار اخستی وی نو احتمال وه چې سرونه یې ورباندې خلاص شوي وی او غاړې یې ورته ایښې وی.

۲ـ ای پیغمبره! د کفارو ادعاګانې یوه هم په دلیل باندې ولاړه نه ده. او دا ځکه چې:

الف: نه عقلي دلیل شته چې ته د مشرې غوښتونکی یې او یا دا قرآن کریم دروغژن کتاب او یا جادو دی.

ب: او نه پرې نقلي دلیل شته، چې د قرآن کریم څخه وړاندې مونږ هغوی ته کوم کتاب ورنازل کړی وي چې د بل کتاب راوړونکی جادوګر دی او کتاب یې دروغین کتاب دی.

ج: بالآخره هغوی ته مونږ ستا څخه وړاندې کوم ډاروونکی هم نه دی وراستولی چې هغه ورته ذکره شوې توصیه کړې وي.

۳ـ خبره دا ده چې ستا د زمانې کفار د پخوانیو کفارو غوندې بلا دلیله د حقائقو تکذیب کوي نو:

الف: لکه څنګه چې د هغوی څخه مالونو او اوږدو عمرونو د عذاب مخه وانه ړولی شوه همدارنګه د دوی څخه هم مالونه او ثروتونه د عذاب مخه نه شي اړولی.

حال دا چې دوی ته ورکړی شوي نعمتونه د هغو نعمتونو لسمې برخې ته هم نه شي رسېدلی کوم چې هغوی ته ورکړی شوي وه، چې د هغوی عمرونه ډېر اوږده او جسامتونه یې ډېر غټ-غټ وه.

ب: خو د دې سره- سره هغوی زما د پیغمبرانو تکذیب وکړه او وربانديې کافر پاتې شوه، نو ما یې تکذیب وغانده او عذاب مې وربانديې ورنازل کړه.

ج: نو وګورئ چې زما غندل څنګه وه او څه نتیجه یې ورکړه؟ ایا د هغوی بېخ او بنیاد مې ونه ویست؟ ایا تول مې پوپنا نه کړه؟

توضیحات

۱_ په ﴿وَمَآ ءَاتَيۡنَٰهُم مِّن كُتُبٖ يَدۡرُسُونَهَا﴾ کښې د "يَدْرُسُونَ" کلمه د "درس" څخه اشتقاقه شوې ده، چې مونږ د الله ﷻ په توفیق د [آل عمران: ۷۹] ایت لاندې ښه پوره شرحه کړې ده.

۲_ په دې باندې علاوه د همدغه ایت شریف مضمون په بل ایت کښې داسې نازل شوی چې: ﴿أَمۡ أَنزَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ سُلۡطَٰنٗا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُواْ بِهِۦ يُشۡرِكُونَ﴾ [الروم: ۳۵] یعنې ایا مونږ په مشرکانو باندې کوم دلیل نازل کړی دی نو هغه دلیل د هغو بوتانو په حقیت باندې ناطق دی کوم چې دوی پرې شرک کوي او پرې مشرکان ګرځېدلي دي؟ (دغسې نه ده).

مِعْشَار څه معنی؟

۳_ په ﴿وَمَا بَلَغُواْ مِعۡشَارَ مَآ ءَاتَيۡنَٰهُمۡ﴾ کښې د ﴿مِعۡشَار﴾ کلمه د "عُشْر" (لسمې برخې) معنی ورکوي[1].

دا د یو پلوه، او د بل پلوه د ذکرې جملې په ضمائرو کښې مفسرینو کرامو متعدد احتمالات لیکلي دي[2]، خو کوم احتمال چې جمهورو خوښ کړی دی هغه دا دی چې: د ﴿بَلَغُواْ﴾ ضمیر د "مکې مشرکانو یا د دې زمانې کفارو" ته راجع دی او ﴿ءَاتَيۡنَٰهُمۡ﴾ غائب ضمیر د پخوانیو کفارو څخه عبارت دی.

یعنې: د دې زمانې کفار د هغو مادي نعمتونو لسمې برخې ته هم نه شي رسېدلی کوم چې پخوانیو کفارو ته ورکړی شوي وه، چې عمرونه یې اوږده وه او شتمنۍ یې ډېرې وې. خو د الله ﷻ د عذاب په مقابل کښې ورته هیڅ شي څه ګټه ونه شوه رسولی نو ایا د دې زمانې کفارو ته به څه ګټه ورسولی شي؟

﴿قُلۡ إِنَّمَآ أَعِظُكُم بِوَٰحِدَةٍۖ أَن تَقُومُواْ لِلَّهِ مَثۡنَىٰ وَفُرَٰدَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُواْۚ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا نَذِيرٞ لَّكُم بَيۡنَ يَدَيۡ عَذَابٖ شَدِيدٖ ﴿٤٦﴾ قُلۡ مَا سَأَلۡتُكُم مِّنۡ أَجۡرٖ

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۴۷

(۲) روح المعاني ج۲۲ ص۱۵۴؛ زاد المسیر ج۶ ص۲۴۱؛ البحر المحیط ج۸ ص۵۵۹

فَهُوَ لَكُمْ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِٱلْحَقِّ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾ قُلْ جَآءَ ٱلْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ ٱلْبَٰطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ إِن ضَلَلْتُ فَإِنَّمَآ أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِي وَإِنِ ٱهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِيٓ إِلَيَّ رَبِّيٓ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾

[۴۶] (ای پیغمبره! کفارو ته) ووایه چې: زه تاسو ته په یوه خبره باندې پند درکوم (هغه دا) چې تاسو خاص د الله ﷻ (د رضا) په خاطر دوه دوه تنه او یا یو-یو تن پورته شئ، بیا (په دې کښې) فکر (پوره غور او تحقیق) وکړئ، چې ستاسو په انډیوال (محمد ﷺ) پورې څه لیونتوب نشته.
ستاسو انډیوال نه دی مگر ستاسو دپاره د سخت عذاب په وړاندې داروونکی دی (او بس).

[۴۷] (ورته) ووایه چې: (بالفرض المحال) کوم اجر چې زه ستاسو څخه غواړم نو هغه دې همدا ستاسو وي (هغه دې تاسو ته تبریک وي)، زما اجر نه دی مگر په الله ﷻ باندې دې (چې تفضلاً یې په خپل اقدس ذات باندې منلی دی)، او الله ﷻ په هر شي باندې شاهد دی (هیڅ شی ترې غیاب نه شي موندلی، نو زما په ذکره شوې خبره باندې هم شاهد دی).

[۴۸] (ورته) ووایه چې: یقینًا زما رب ﷻ په حق سره ویشتل کوي (ماته یې په وحې سره را استوي، او همدی ﷻ) په ټولو غیوبو باندې پوه دی (هغه څوک ډېر ښه پېژني چې د نبوت جوگه وي).

[۴۹] (ورته) ووایه چې: (دغه دی) حق راغی او باطل به نه (په وده) شروع وکړي او نه به بېرته راوگرځي (بلکې بالکل به محوه او نابود شي).

[۵۰] (ورته) ووایه چې: که (بالفرض المحال) زه گمراه شوم نو یقینًا زما گمراهي به زما په خپل خان وي (د هر چا څخه وړاندې به یې ضرر په ما وي)، او که زه لاره موندونکی کړم نو په هغه (څه به یې موندونکی کړم کوم) چې زما رب ﷻ ماته وحې کوي (نو په دې صورت کښې به یوازې همدا تاسو متضرر وگرځئ).
(همدغه دوهم صورت واقعیت او حقیقت دی ځکه چې) یقینًا زما رب ﷻ (د ټولو اقوالو اورېدونکی (او په علم او قدرت سره ماته ډېر) نژدې دی (که بالفرض زه دروغژن وی نو دومره فرصت به یې نه وی راکړی).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنیو ایتونو مضمون په تهدید باندې ختم شوی وه چې د پخوانیو کفارو د حالاتو څخه عبرت واخلئ او حق ته غاړې کېږدئ، په دې ایتونو کښې همدغه توصیه د خواخوږۍ په ښتو کلماتو کښې وړاندې شوې ده، چې حاصل یې داسې راځي:
ای پیغمبره! د دعوت د وړاندېني طرز څخه وروسته دا خل په بل طرز او طریقې سره د کفارو هکله دعوت وچلوه هغه دا چې:

۱_ مشرکان مخاطب کړه او ورته ووايه چې:

الف: زه تاسو يوې ډېرې مهمې خبرې ته متوجه کوم. چې تفصيل يې دا دی:

ب: تاسو خاص د الله ﷻ د رضا دپاره او د حق د پلټنې په غرض، دوه-دوه تنه او يو-يو تن پورته شئ او ښه په دقت سره فکر وکړئ چې:

ج: ستاسو په انديوال (محمد ﷺ) پورې هيڅ ليونتوب نشته، د ده ﷺ کلام او دعوت د ليونيانو د کلام او دعوت سره څه تشابه نه لري.

محمد ﷺ په تاسو کښې نااَشنا سړی نه دی بلکې په تاسو کښې ماشوم رالوی شوی دی او تاسو ته يې کړه وړه او صداقت او امانت ډېر ښه معلوم دی.

د: نو په همدې بنياد محمد ﷺ نه دی مګر تاسو ته د يوه سخت عذاب د راتلو څخه وړاندې ډاروونکی دی او بس، تاسو ته په کار دي چې د جادوګر او ليوني او داسې نور لقبونه ورباندې کښېنږدئ.

۲_ دا هم ورته ووايه چې: ای مشرکانو! که بالفرض زه ستاسو څخه د دعوت په قبول باندې څه مزدوري غواړم نو هغه دې د همدا ستاسو وي، زه ترې خپله بېزاري اعلانوم. او دا څکه چې:

الف: زما اجر او ثواب په بل هيچا نه دی مګر په الله ﷻ باندې دی چې د مهربانۍ د کبله يې په خپل اقدس ذات باندې د هغه التزام کړی دی.

ب: الله ﷻ په هر شي باندې شاهد دی او هيڅ شی ترې غياب نه شي موندلی، نو په همدې بنياد زما زړه هم ورته معلوم دی چې زه ستاسو څخه د څه شي تمه نه لرم، بلکې زه الله ﷻ شاهد ګرځوم چې زه په خپله خبره کښې رښتينی يم.

۳_ دا هم ورته وايه چې: يقيناً زما رب ﷻ په حق سره د باطل ماغزه وباسي او د منځه يې ورباندې وړي، د همدې کبله يې ماته د وحي سلسله پيل کړې ده او پيغمبر يې جوړ کړی يم.

يقيناً زما رب ﷻ په ټولو غيبو باندې ډېر ښه پوه دی، نو دا هم ورته معلومه ده چې څوک د پيغمبر ګرځولو دپاره مناسب دی او څوک مناسب نه دی.

۴_ دا هم ورته ووايه چې: دغه دی حق راغی او د باطل (کفر) ماغزه يې تيت پرک کړه چې په راتلونکي کښې به نه په ظهور باندې پيل وکړي او نه به بېرته راوګرځي، نو تاسو ته په کار دي چې د حق پيروي وکړئ او خپل ځانونه د حق په پيروۍ کښې امامان او مخکښان وګرځوئ، نه پرشاتلونکي

۵_ بالآخره مشرکانو ته ووايه چې:

الف: ای مشرکانو! که بالفرض المحال زه په خپله ادعاء کښې دروغژن او ګمراه يم، نو د ټولو څخه وړاندې به ما خپل ځان ته ضرر رسولی وي، او پوره څرګنده ده چې هيڅوک خپل ځان ته ضرر نه رسوي، او په مصيبت کښې يې نه غورځوي.

ب: او که زه په سمه لاره باندې روان يم نو دا کار بدون د الهي وحي څخه امکان نه لري، نو په دې صورت کښې به ماته ضرور خپل رب ﷻ وحي کړې وي، لهذا زه به واقعي او رښتيانی پيغمبر اوسم

واقعيت همدا دوهم صورت دی، چې زما رب ﷻ د ټولو اقوالو اورېدونکی دی، او ماته په علم او قدرت سره ډېر نژدې دی. کله چې د همده ﷻ د پلوه درکړه زما تائيد کېږي نو معلومه شوه چې په وړاندېنيو دواړو صورتونو کښې دوهم صورت حقيقت لري او دا ځکه چې زما رب ﷻ په دروغو باندې د نبوت مدعي خلکو ته رسوا کوي او تائيد یې نه کوي.

توضيحات

۱ـ په ﴿ أَن تَقُومُوا۟ لِلَّهِ ﴾ کښې د ﴿ تَقُومُوا۟ ﴾ کلمه د قيام څخه اشتقاقه شوې ده، لکه څنګه چې په ﴿ وَأَن تَقُومُوا۟ لِلْيَتَٰمَىٰ بِٱلْقِسْطِ ﴾ [النساء:١٢٧] کښې د ﴿ تَقُومُوا۟ ﴾ کلمې د همدغه قيام څخه اشتقاق موندلی دی، په دغو دواړو ايتونو کښې قيام د زيات تحقيق او زيات اهتمام څخه عبارت دی[1]؛ نو په دې مقام کښې به یې د معنی حاصل داسې راوخېژي چې:

زه تاسو ته د يوې خبرې په هکله نصيحت کوم، هغه دا چې تاسو په ډېر اهتمام سره په پوره اخلاص دوه-دوه تنه د افکارو تبادله وکړئ او بيا یې په انفرادي توګه هم پوره وڅېړئ چې ستاسو په انډيوال (محمد ﷺ) پورې کوم جنون او ليونتوب نشته.

يادونې

۲ـ په دې مقام کښې لاندې يادونې په نظر کښې ساتل په کار دي:

الف: په ﴿ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ ﴾ کښې د نبي کريم ﷺ څخه په "صَاحِبُ" سره تعبير وکړی شو، ترڅو مشرکان په غوږ ووهلی شي چې نبي کريم ﷺ خو په تاسو کښې ځلوېښت کاله عمر تېر کړی دی چې تاسو ته یې ټول کړه وړه او صداقت او هوښياري ښه معلومه ده، نو تاسو ته څه مناسب دي چې د ليوني او جادوګر لقب ورکوئ.

په همدې هکله د [الأعراب:١٨٤] ايت لاندې څه تحقيق تېر شوی دی والحمد لله ﷻ چې يو ځل لوستل یې بې ګټې نه دي.

ب: په ﴿ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم ﴾ کښې د ﴿ نَذِيرٌ ﴾ کلمې يوه عملي صحنه د يوه حديث شريف په رڼا کښې د [الشعراء:٢١٤] ايت لاندې د الله ﷻ په توفيق ذکره شوې ده، چې يو ځل کتل یې ګټور دي.

قَذَف څه معنی؟

۳ـ په ﴿ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَقْذِفُ بِٱلْحَقِّ ﴾ کښې د ﴿ يَقْذِفُ ﴾ کلمه د "قَذَف" څخه اشتقاقه شوې ده، "قَذَف" د لرې ځايه څخه په ويشتلو دلالت کوي[2]، خو په دې مقام کښې "قَذَف" د وحې څخه عبارت دی[3].

شايد چې په دغه تعبير کښې به دې ته اشاره وي چې بالفرض که الله ﷻ په خپل فضل سره وحي

---

[1] تفسير اللباب ج۱۶ ص۸۴
[2] مفردات الراغب ص۴۱۲
[3] المحرر الوجيز ج۱۳ ص۱۴۹

نه وي نازله کړې نو په يوه حرف باندې به يې هم څوک نه وي پوه شوي، يعنې وحې د خلکو څخه ډېره بعيده ده خو د الله ﷻ په فضل سره رانږدې شوې ده.

همدې مضمون ته په [الأنعام: ۱۲۴] او [النحل: ۲] ایتونو کښې هم اشاره شوې ده.

إِبْدَاء او إِعَادَة څه ته وايي؟

۴_ په ﴿ قُلْ جَآءَ ٱلْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ ٱلْبَـٰطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴾ کښې د ﴿ يُبْدِئُ ﴾ او ﴿ يُعِيدُ ﴾ دواړه فعلونه په ترتيب سره د "إِبْدَاء" او "إِعَادَة" څخه اشتقاق شوي دي، چې په دې مقام کښې دواړه لازم فعلونه دي (متعدي نه دي)[1] دواړه د محوه کولو څخه کنايه دي[2].

يعنې دغه دی حق دين راورسېد او باطل (کفري دين) محوه او نابود شو، چې نه به بيا په وده پيل وکړي او نه به د دوهم خل دپاره بېرته راتاو شي.

همدا مضمون په بل ايت کښې داسې نازل شوی دی چې: ﴿ وَقُلْ جَآءَ ٱلْحَقُّ وَزَهَقَ ٱلْبَـٰطِلُ ۚ إِنَّ ٱلْبَـٰطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴾ [بني إسرائيل: ۸۱] يعنې: او حق راغی او باطل محوه شو، يقيناً باطل محوه کېدونکی دی.

﴿ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ فَزِعُوا۟ فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُوا۟ مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾ وَقَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِهِۦ وَأَنَّىٰ لَهُمُ ٱلتَّنَاوُشُ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ وَقَدْ كَفَرُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۖ وَيَقْذِفُونَ بِٱلْغَيْبِ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِم مِّن قَبْلُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ فِى شَكٍّ مُّرِيبٍۭ ﴿٥٤﴾ ﴾

[۵۱] او کله چې ته په هغه وخت کښې کفار وګورې چې په هيبت (او ډار) کښې واقع شي (نو ته به ډېر عجيبه حال وګورې)، نو (دوی لره به په دغه وخت کښې) هيڅ ډول نجات نه وي، او د نږدې ځای څخه به (په ډېرې توندۍ سره) ونيولی شي.

[۵۲] او کفار به (په دغه وخت کښې) ووايي چې: مونږ په محمد ﷺ باندې ايمان راوړی دی، حال دا چې د لرې ځای (د محشر د ميدان) څخه به دوی ته د ايمان رانيول د کومه شي (چې ايمان يې قبول وګرځي).

[۵۳] په داسې حال کښې چې پخوا (په دنيا کښې) ورباندې کافر شوي وه، او د لرې ځای څخه به يې په غيبو (په پټو سترګو او بلا دليله په القابو) ويشتل کول (چې دا ساحر دی! شاعر دی! ليونی دی! او داسې نور).

---

(۱) لسان العرب ج۱ ص۲۸

(۲) تفسير القاسمي ج۱۴ ص۳۵

[۵۴] او (په دغه وخت کښې) به د کفارو په منځکښې او د هغه شي په منځکښې پرده واقع کړی شي کوم چې دوی به یې غواړي (چې ورته حاصل شي، لکه د ایمان قبول، یا بېرته دنیا ته ستنېدل او داسې نور)،

(د دې زمانې د کفارو سره به داسې عمل وکړی شي) لکه څنګه به چې د دوی د وړاندېنیو امثالو کفارو سره عمل (کار) ترسره کېږي.

یقیناً ټول کفار (په دنیا کښې) په سخت وارخطاکوونکي شک کښې واقع دي (چې د وتلو په ټولو دروازو باندې یې سترګې پټې کړي دي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې مشرکانو ته په ډېرو پستو کلماتو کښې پند ورکړی شوی وه چې د کفر څخه لاس واخلي او په اسلام باندې مشرف شي، خو هغوی قبول نه کړ او خپل کفر او شرک ته یې ادامه ورکړه. په دې ایتونو کښې د هغوی هغه حال ته اشاره شوې ده په کوم کښې به چې هغوی د ارمان سره مخامخ شي او ذکر شوی پند به قبول کړي خو څه ګټه به ورته ونه شي رسولی.

نو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! نن ورځ خو مشرکان او کفار ستا پند او نصیحت نه قبلوي او خپل خانونه وربانديې کاږه اچوي، خو داسې ورځ را روانه ده چې هغوی به پکښې ستا نصیحت قبول کړي مګر څه ګټه به ورته ونه رسوي او هغه دا چې:

۱ـ ته به په هغه وخت کښې ډېر عجیب حال وګورې چې کله د قیامت ورځ قائمه شي، نو:

الف: په دغه وخت کښې به کفار په سخت ډار کښې پرېوځي او د خلاصون او نجات دروازې به هم وربانديې وتړلی شي.

ب: په دغې ورځ کښې به هغوی ته په عذاب سره نیول ډېر نژدې وي چې په ډېره اسانۍ سره به نیولی کېږي او د تښتېدلو توان به ونه لري، په سات کړی کښې به دوزخ ته ورټېلوهلی شي.

۲ـ په دغه وخت کښې به کفار ووایي چې: مونږ په قرآن کریم باندې ایمان راوړی دی او ستا پند او نصیحت مو قبول کړی دی، خو د دغه وخت ایمان او اعتراف به ورته هیڅ ګټه ونه شي رسولی او دا څکه چې:

الف: د ایمان راوړلو ځای دنیا ده چې دار التکلیف دی، او آخرت خو دار التکلیف نه دی بلکې دار الجزاء دی.

ب: په هغه وخت کښې ایمان راوړل داسې مثال لري لکه څوک چې د آخرت څخه دنیا ته لاس راوغزوي او څه یې چې په ګټه تمامېږي هغه ترې رااوچت کړي.

لنډه دا چې آخرت د دنیا څخه ډېر لرې دی، د هغه ځای څخه دلته لاس نه راغزولی کېږي.

ج: حال دا چې کفارو په همدغه قرآن کریم باندې په دنیا کښې کفر غوره کړی وه او هیڅ نصیحت ته یې غوږ نه نیوه.

د: هغوی به په دنیا کښې پیغمبر ﷺ او قرآن کریم په ډول-ډول لقبونو یادوي، لکه جادوگر او جادو، یا شاعر او شعر او داسې نور.

هغوی د دغو لقبونو په اثبات باندې هیڅ دلیل نه درلود، بلکې د هغوی مثال داسې وه لکه چې څوک د ډېر لرې ځای څخه په پټو سترګو په یو هدف باندې فیرونه کوي.

هـ نو په دغه وخت کښې به د کفارو او د هغه شي ترمنځ حائل واقع شي کوم ته چې د هغوی اشتهاء راځي او زړونه يې غواړي. یا په بل عبارت: په دغې ورځ کښې به د کفارو غوښتنه رد کړی شي، نه به يې ایمان قبول کړی شي او نه توبه.

۳ـ ای پیغمبره! په دغې ورځ کښې لکه څنګه چې ستا د اُمت د کفارو ایمان او توبه نه قبلیږي همدارنګه چال چلند به د دوی د هغو امثالو سره هم وکړی شي کوم چې د دوی څخه وړاندې تېر شوي دي، بلکې دغه به د ټولو کفارو حال وي او هيڅوک به مطلب ته ونه رسیږي چې ایمان يې قبول شي. او دا ځکه چې:

هلته به د ټولو کفارو څخه وخت تېر وي چې په یقین سره دوی ټول نن ورځ په ډېر قوي شک کښې پراته دي او هیڅ نصیحت ورباندې څه اثر نه غورځوي.

توضیحات

۱ـ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د ﴿ إِذْ فَزِعُوا ﴾ د کلماتو څخه دنیاوي عذاب مراد کړی دی[1]، خو بهتره دا ده چې دلته اُخروي عذاب مراد کړی شي چې د راتلونکو ایتونو مضمون ورسره ډېر ښه تړاو لري[2].

نو په همدې بنیاد، که څه هم د "فَزِعُوا، أُخِذُوا، قَالُوا، حِيلَ، فُعِلَ" کلمې د ماضي صیغې دي خو باید د مضارع په صیغو سره معنی کړی شي[3].

او کله چې د یو شي واقع کېدل یقیني وي نو هلته ترې کله-کله په عربي ژبه کښې په ماضي سره تعبیر صورت نیسي چې متحقق الوقوع دی، نه به وایي چې لا وړاندې واقع شوی دی.

فَوت څه معنی؟

۲ـ په ﴿ فَلَا فَوْتَ ﴾ کښې د ﴿ فَوْتَ ﴾ کلمه د دې دپاره وضعه شوي ده چې یو شی د سړي څخه دومره لرې واقع شي چې راتیول يې مشکل او سخت وګرځي[4]. په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو ذکره شوي کلمه په نجات سره معنی کړې ده[5].

[1] تفسیر الطبري ج۲۲ ص۱۰۸

[2] تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۵۴۴

[3] تفسیر الکشاف ج۳ ص۵۹۲، البحر المحیط ج۸ ص۵۶۴

[4] مفردات الراغب ص۴۰۰

[5] تفسیر القرطبي ج۱۴ ص۳۱۴

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴾ کلمات د نیولو د سرعت څخه کنایه دي[١].

یعنې کله چې ته کفار وګورې چې د قیامت په ورځ یې د عذاب هیبت احاطه کړې نو د نجات ټولې دروازې به وربانديې وتړلی شي او په عین حال کښې به په ډېرې جلتی او توهین آمیزه توګه ونیولی شي، نو ته به هلته ډېر عجیب حال وګورې.

سوال جواب

٣_ که څوک وایي چې: په ﴿ وَقَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِهِۦ ﴾ کښې او همدارنګه د راتلونکي ایت په ﴿ وَقَدۡ كَفَرُواْ بِهِۦ مِن قَبۡلُ ﴾ کښې د "بِهِ، بِهِ" دواړه ضمیرونه څه شي ته راجع دي؟

مونږ وایو چې: د دغو دواړو ضمیرونو مرجع که په (الله ﷻ، محمد ﷺ، قرآن کریم، یوم البعث) کښې هره یوه مرجع وټاکل شي په اصل مطلب باندې څه اثر نه پرېوځي، مګر څرنګه چې د وړاندېنیو ایتونو څخه راپه ډېخوا د نبي کریم ﷺ د رسالت موضوع مطرحه ده نو بهتره دا ده چې ذکر شوي ضمیرونه نبي کریم ﷺ ته راجع وګڼل شي.

په دې باندې علاوه په ﴿ وَأَنَّىٰ لَهُمُ ٱلتَّنَاوُشُ مِن مَّكَانِۭ بَعِيدٍ ﴾ کښې د "تَنَاوُش" کلمه د نږدې ځایه څخه د یوه شي را اخستلو ته وضعه شوې ده[٢].

نو د معنی حاصل به یې داسې راوخېژي چې: د قیامت په ورځ به کفار ووایي چې: مونږ په محمد ﷺ باندې ایمان راوړی دی چې لیونی او جادوګر نه دی بلکې په حقه پیغمبر دی. خو د هغوی د دغه وخت ایمان به هیڅکله د قبول مقام ته ونه رسېږي او دا ځکه چې د ایمان د قبول ځای دنیا ده او هلته به د هغوی څخه دنیا ډېره لرې پاتې شوې وي، نو ایمان به یې داسې مثال ولري لکه څوک چې د لرې ځای څخه د یوه شي د رانیولو اراده وکړي حال دا چې هلته یې لاس نه وررسېږي او د لاس د وررسېدلو په وخت کښې یې ترې انکار کړی وي او خپل ځان یې وربانديې ګول اچولی وي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

٤_ که څوک وایي چې: الله ﷻ په ﴿ مِن مَّكَانِۭ بَعِيدٍ ﴾ کښې د محشر میدان ته د "بعید" لقب ورکړی دی چې د قیامت ورځ د دنیا څخه ډېره لرې واقع ده، حال دا چې په بل ایت کښې یې ورته د قُرب نسبت کړی دی چې: ﴿ ٱقۡتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمۡ ﴾ [الأنبياء: ١] یعنې خلکو ته د دوی محاسبه (د قیامت ورځ) نږدې ده؛ نو پوښتنه دا ده چې ایا دغه دوه ایتونو سره څه منافات نه لري؟

مونږ وایو چې: د دنیا د اختتام څخه وړاندې د قیامت ورځ نږدې ده چې راتلونکې ده او سات په سات رانږدې کېږي. اما د دنیا د اختتام څخه وروسته به ترې لرې وګرځي چې کړی په کړی به یې ترې فاصله اضافه کېږي.

---

(١) روح المعاني ج ٢٢ ص ١٥٧
(٢) لسان العرب ج ٦ ص ٣٦١

ننږه دا چې د قيامت د ورځې دوه لقبونه (قريب، بعيد) د دوه وو وختونو په نسبت صورت نيسي نو څه منافات سره نه لري.

بيا هم د قذف معنى

۵ـ په ﴿ وَيَقْذِفُونَ بِٱلْغَيْبِ مِن مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴾ كښې د "يَقْذِفُونَ" كلمه د "قَذْف" ـلكه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاقه شوې ده او مونږ لږ وړاندې د [سبا:۴۸] ايت لاندې د الله ﷻ په توفيق ليكلي دي چې "قذف" دېته وضعه شوى دى چې څوك د لرې ځاى څخه ګوزارونه كوي چې په هدف نه نښلي.

په دې مقام كښې همدغه معنى د ﴿ بِٱلْغَيْبِ مِن مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴾ په كلماتو سره تاكيده شوې هم ده چې د عدم ثبوت، او عدم دليل څخه كنايي دي. او دا ځكه چې مشركانو هيڅ دليل نه درلود چې نبي كريم ﷺ ته د شاعر يا ساحر او يا نور كفري لقبونه وركړي.

په دې باندې علاوه، كه څه هم د "يَقْذِفُونَ" كلمه مضارع ده، خو په ماضي باندې دلالت كوي، لكه چې معطوف عليها جمله ﴿ وَقَدْ كَفَرُواْ بِهِۦ مِن قَبْلُ ﴾ يې هم ماضي ده.

په همدې ارتباط مونږ د الله ﷻ په توفيق د [البقرة:۹۱] ايت لاندې ښه خوندور بحث ليكلى دى چې كله-كله د ماضي څخه د تقبيح دپاره په مضارع سره تعبير كولى شي.

نو د ذكرو شوو ملحوظاتو په بنياد د ايت شريف مضمون داسې راځېژي چې: په بعيد مكان (د محشر په ميدان) كښې به په نبي كريم ﷺ باندې څنګه د مشركانو ايمان د قبول مقام ته ورسېږي حال دا چې هغوى ورباندې په دنيا كښې كفر غوره كړى وه او په پټو سترګو او بلا دليله به يې ورباندې د كفري لقبونو ګوزارونه كول او خپله كفري عقيده به يې ورباندې سات په سات پياوړې كوله.

ځو نكات

۶ـ په ﴿ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ ﴾ الآية- كښې لاندې نكاتو ته توجه وكړئ:

الف: د "حِيلَ" كلمه مجهوله ماضي ده او د "حَوْل" ـلكه "قَوْل"ـ څخه اشتقاقه شوې ده، چې د "حَيْلُولَة" (پردې) معنى وركوي او مستتر ضمير يې همدغه مصدر ته راجع دى[1]، چې په عربي محاورو كښې مثالونه او نظائر لري[2].

ب: كه څه هم په ﴿ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ ﴾ كښې د "ما" كلمه ځينو مفسرينو كرامو په دنياوي مالونو او ثروتونو باندې هم تفسيره كړې ده[3]، مګر مونږ ته داسې برېښي چې د هغوى تفسير به د مثال په توګه صورت نيولى وى او حصر به يې مطلب نه وي، او ذكره شوې كلمه به مقبول ايمان او د بوتانو شفاعت ته هم شامله وي.

---

(۱) روح المعاني ج۲۲ ص۱۵۹

(۲) شرح ملا جامي في النحو ص۱۳۴

(۳) تفسير ابن كثير ج۳ ص۵۴۵، تفسير البغوي ج۳ ص۵۶۴، زاد المسير ج۶ ص۲۴۴

نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: د قیامت په ورځ به د کفارو ترمنځ او د هغو شیانو ترمنځ حائل او پرده واقع کړی شي، کوم چې د هغوی زړونه یې غوارې، لکه مقبول ایمان او مقبول شفاعت، یا لکه بېرته دنیا ته ستنېدل او د مالونو او ثروتونو څخه ګټه پورته کول او نور.

سوال جواب

۷ـ که څوک وایي چې د قیامت په ورځ خو د ټولو کفارو سره په یوه وخت کښې ذکر شوی چال چلند صورت نیسي، حال دا چې د ﴿ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِم مِّن قَبْلُ ﴾ څخه ظاهراً ځرګندېږي چې مخکې والی او وروسته والی به ولري؟

مونږ وایو چې: د ﴿ مِّن قَبْلُ ﴾ کلمات په ﴿ فُعِلَ ﴾ پورې تعلق نه نیسي چې ذکر شوی اعتراض وارد شي، بلکې د ﴿ بِأَشْيَاعِهِم ﴾ پورې مربوط دی. نو حاصل یې داسې لاس ته راځي چې:

ای پیغمبره! ستا د اُمت د کفارو سره به هغه چال چلند اجراء کړی شي کوم به چې د دوی د وړاندېنیو امثالو سره صورت نیسي، نو د ټولو غوښتنې او مشتهیات به د پښو لاندې کړی شي او هیڅوک به یې مطلب ته ونه رسېږي.

یادونه

۸ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [النساء:۵۷] ایت لاندې لیکلي دي چې کله کوم شي ته د خپل لفظ څخه صفت جوړ کړی شي نو د همغه شي په قوت باندې دلالت کوي. په ﴿ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُّرِيبٍ ﴾ کښې د ﴿ مُّرِيبٍ ﴾ کلمه د "رَيْب" څخه اشتقاقه شوې ده چې د "شك" سره مرادفه ده، نه به وایي چې د خپل لفظ څخه ورته صفت جوړ کړی شوی وي، نو دلته هم د شک په قوت باندې دلالت کوي.

یعني: کفارو ته به د قیامت په ورځ څکه ذکر شوي مشکلات وردمخه شي چې نن ورځ دوی په ډېر قوي شک کښې پراته دي چې د هیڅ دلیل د اغېز لاندې نه راځي.

د الله ﷻ په توفیق د سبأ سورت په پښتو ژبه ترجمه او تفسیر شو.

د الله ﷻ څخه د راتلونکو سورتونو د ترجمو او تفسیرونو د ختمولو توفیق هم غواړو.

۱۴۲۱/۱۲/۲۹ هـ ق - ۱۳۸۰/۱/۴ هـ ش.

فاطر (۳۵)

سریزه

۱_ دا سورت په دووه وو نومونو باندې نومول شوی دی چې دواړه د سورت د اولني ایت څخه اخستل شوي دي، یو نوم یې "فَاطِر" دی او بل یې "الْمَلَائِكَة" دی[1]. نو په همدغو دواړو نومونو باندې د قرآن کریم د نورو سورتونو څخه جدا ګرځولی شوی دی.

۲_ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي:

الف: د دې سورت د ایتونو شمېره پنځه څلوېښتو (۴۵) ته رسېږي[2].

ب: د کلمو شمېر یې اوه سوه اوه نوي (۷۹۷) دی[3].

ج: د حرفونو شمېر یې درې زره یو سلو دېرش (۳۱۳۰) دی[4].

۳_ دا سورت (فاطر) مکي سورت دی[5] چې د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی.

د دې سورت محتویات

۴_ په دې سورت (فَاطِر) کښې هم د نورو مکي سورتونو غوندې په عقیدوي احکامو باندې ډېر زور اچولی شوی دی، لکه د الله ﷻ توحید، د نبي کریم ﷺ نبوت، د قیامت قیام، بعث بعد الموت او داسې نور.

د دواړو سورتونو تناسب

۵_ دا سورت (فَاطِر) او وړاندېنی سورت (سبأ) سره یو تریله ډېر تناسبونه لري. د مثال په ډول:

الف: دواړه سورتونه مکي سورتونه دي او دواړه په ﴿ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ﴾ سره پیل شوی دی.

ب: په دواړو کښې د الله ﷻ د نعمتونو په ذکر باندې زور اچولی شوی دی، ترڅو د عقیدې د تصحیح دپاره ذریعه وګرځولی شي.

ج: په دواړو کښې نبي کریم ﷺ ته تسلي او ډاډ ورکړی شوی دی.

د: په دواړو کښې د الله ﷻ د کامل قدرت مثالونه ښودلی شوي دي، او داسې نور.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ جَاعِلِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا أُوْلِيٓ أَجْنِحَةٖ مَّثْنَىٰ وَثُلَٰثَ
وَرُبَٰعَۚ يَزِيدُ فِي ٱلْخَلْقِ مَا يَشَآءُۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٖ قَدِيرٞ ۝ مَّا يَفْتَحِ ٱللَّهُ لِلنَّاسِ مِن

(۱) الدر المنثور ج۷ ص۳، تفسیر القرطبي ج۱۴ ص۳۱۸
(۲) تفسیر البغوي ج۳ ص۵۶۴
(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۹۷
(۴) تفسیر الخازن ج۵ ص۱۷۳
(۵) تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۵۴۶

رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ۝٢

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] ټولې ستاینې (او ښکلې صفات) خاص الله ﷻ لره دي، چې د اسمانونو او ځمکو بدون د سابق مثال پیدا کوونکی دی، (او هم) د داسې پرښتو پیغام رسوونکی ګرځوونکی دی چې د دوه وو-دوه وو او درېوو-درېوو او څلورو-څلورو وزرونو خاوندانې دي.

(په دې باندې علاوه) الله ﷻ په پیدایښت کښې هغه څه زیاتوي کومو ته یې چې اراده وشي (او دا ځکه چې) یقیناً الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت درلودونکی دی.

[۲] الله ﷻ چې څه شی د خلکو دپاره پرانیزي هر یو رحمت (او نعمت) چې وي نو د هغه دپاره هیڅ بندونکی نشته، او هر هغه شی چې (الله ﷻ یې د بندګانو څخه) بند کړي (هر نعمت چې وي) نو د هغه دپاره د الله ﷻ د بندولو څخه وروسته هیڅ پرانستونکی نشته.

او (دا ځکه چې) الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند (او) د حکمت څښتن دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنې سورت د وروستنیو ایتونو په مضامینو کښې دا خبره هم شامله وه چې الله ﷻ به د قیامت په ورځ هرومرو د مؤمنانو دښمنانو (کفارو او مشرکانو) ته د خپلو کړو وړو په سبب ابدي عذاب او دائمي سزا ورکړي.

په دې ایتونو کښې مؤمنانو ته تلقین شوی دی چې په همدې نسبت تاسو د الله ﷻ حمد او ثنا وواياست، چې د یو پلوه به ستاسو دښمنان په سزا ورسوي او د بل پلوه یې په تاسو باندې د خپل رحمت دروازې پرانستې دي، نو د رحمت پرښتې د همدې کبله د غیبو څخه ځي راځي او پروازونه کوي. چې حاصل یې داسې راځي:

ای پیغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحیم" د ویلو څخه وروسته په خپل اُمت باندې لاندې مطالب قرائت کړه:

۱ ـ ټول حمد او ټولې ستاینې په الله ﷻ پورې اختصاص لري او دا ځکه چې:

الف: الله ﷻ بدون د سابق مثال څخه د اسمانونو او ځمکو پیداکوونکی دی، ایا د ده ﷻ سره څوک سیالي کولی شي؟

ب: همدی ﷻ د غیبو څخه د پرښتو رالېږونکی دی چې د وحې په شمول خپل رحمتونه د همدوی په سلسله په خپلو مخلوقاتو باندې رانښکته کوي.

ج: د اسمانونو او ځمکو غوندې یې پرښتې هم بدون د سابق مثال څخه پیدا کړي دي، او د دوه وو-دوه وو او درېوو-درېوو او هم د څلورو-څلورو او لا د دې څخه د اضافه وزرو درلودونکي یې جوړې کړې دي، چې په ډېر سرعت سره د همده ﷻ د اوامرو په سرته رسولو کښې پروازونه کوي

د: په دې باندې علاوه الله ﷻ په پیداکولو کښې (د کم او کیف په لحاظ) هغه څه اضافه پیدا کوي کوم ته یې چې اراده وشي. د مثال په توګه خینو پرښتو ته یې د ذکرو شوو عددونو څخه زیات وزرونه هم ورکړي دي، چې اندازه یې فقط همده ﷻ ته معلومه ده او بس، او د نورو کیفیاتو معلومات یې هم په همده ﷻ پورې اختصاص لري.

ه: لنډه دا چې الله ﷻ په هر شي باندې کامل قدرت لري. نو په همدې بنیاد:

۲ـ کله چې د خپلو بې اندازې رحمتونو څخه کوم یو رحمت په خپل مخلوق باندې ورپرانېزي نو د هغه مخه هیڅ شی نه شي بندولی.

۳ـ او هر یو رحمت چې د خپل مخلوق څخه بند کړي نو د ده ﷻ د بندولو څخه وروسته یې هیڅوک او هیڅ شی راخوشې کوونکی نه شي جوړېدلی.

د مثال په توګه: هیڅوک د الله ﷻ د ارادې په خلاف نه وحې جارې کولی شي او نه یې د وحې د جارې کولو مخه بندولی شي.

۴ـ نو الله ﷻ د کلکې ارادې درلودونکی دی او هر یو کار یې د حکمتونو په بنیاد صورت نیسي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾ کښې د ﴿فَاطِرِ﴾ کلمه د الله ﷻ په توفیق د [الأنعام: ۱۴] ایت لاندې ښه پوره شرحه شوې ده، چې الله ﷻ د ځمکو او اسمانونو رومبی پیداکوونکی دی چې نه یې د بل چا پیداکول ترمیم کړي دي او نه یې په پیدا کولو کښې په بل چا پسې اقتداء کړې ده.

د پرښتو په موجودیت عقیده

۲ـ د پرښتو په هکله لاندې معلومات یاد ساتل په کار دي:

الف: د پرښتو په موجودیت عقیده کول فرض دي، هرڅوک چې ترې انکار وکړي هغه کافر بالله دی او په ابدي توګه به په دوزخ کښې پروت وي.

ب: مونږ د پرښتو په هکله په هغه شي باندې عقیده لرو کوم چې په قرآن کریم او احادیثو کښې په اثبات رسېدلی وي.

نو په همدې بنیاد مونږ په اجمالي توګه معتقد یاستو چې پرښتې متعدد وزرونه لري اما د وزرونو تفصیلي علم یې الله ﷻ ته سپارو.

ج: خینو علماوو کرامو د پرښتو په ارتباط زښت ډېر نصوص (ایتونه او احادیث) راغونډ کړي دي[1] الله ﷻ دې ورته اجرونه ورکړي، هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي چې دلته رانقلول یې ډېر اوږدوالی پیدا کوي.

د: د ﴿يَزِيدُ فِى ٱلْخَلْقِ مَا يَشَآءُ﴾ څخه د مقام (وړاندې جملې) په ملحوظ د اشارې په توګه معلومېږي

---

(۱) شرح العقیدة الطحاویة لابن ابي العز الدمشقي ص۴۰۱

چې خينو پربښتو ته الله ﷻ د څلورو وزرو څخه اضافه وزرې هم ورکړي دي، چې په يوه حديث کښې يې په يوه مثال باندې صراحت هم شوی دی هغه دا چې عبد الله بن مسعود ﷺ فرمايي چې: «أَنَّهُ رَأَى جِبْرَئِيلَ لَهُ سِتُّ مِائَةِ جَنَاحٍ»[1] يعني يقيناً نبي کريم ﷺ جبرائيل امين ﷺ (په خپله اصلي څېره) ليدلی دی چې شپږ سوه وزرې يې درلودې.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ هَلْ مِنْ خَٰلِقٍ غَيْرُ ٱللَّهِ يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ ۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ إِنَّمَا يَدْعُوا۟ حِزْبَهُۥ لِيَكُونُوا۟ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴿٦﴾ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ أَفَمَن زُيِّنَ لَهُۥ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ فَرَءَاهُ حَسَنًا ۖ فَإِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ۖ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَٰتٍ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾ ﴾

[۳] ای خلکو! په تاسو باندې د الله ﷻ نعمتونه درپه ياد کړئ، (او ووایاست چې) ايا د الله ﷻ څخه په غير کوم پيداکوونکی شته چې تاسو ته (روزمره) د اسمان او ځمکې څخه روزي درکوي؟ (حقيقت دا دی چې په حقه) معبود نشته مګر الله ﷻ دی (او بس)، نو تاسو (د حقې لارې څخه) څنګه (او په څه وجه) تاوولی کېږئ؟

[۴] او (ای پيغمبره!) که کفار تاته د دروغو نسبت کوي نو (ته مه غمژن کېږه څکه چې) يقيناً ستا څخه مخکښې ډېرو پيغمبرانو ته د دروغو نسبت کړی شوی دی (په دې هکله ستا ملګري ډېر دي). او خاص الله ﷻ ته ټول کارونه ورګرځولی کېږي (د حساب کتاب ورځ راروانه ده).

[۵] ای خلکو! يقيناً د الله ﷻ وعده حقه ده (او د شيطان وعده دروغژنه ده) نو تاسو لره دې حقير (او نژدې) ژوند دوکه نه کړي، او نه دې تاسو لره په الله ﷻ سره ډېر دوکه کوونکی (شيطان) دوکه کړي.

[۶] يقيناً شيطان (ډېر دوکه باز) تاسو ته (پخوانی) دښمن دی نو تاسو يې د دښمن په حيث ونيسئ (او د دوستۍ لاس مه ورکوئ). بې شکه شيطان د دې دپاره خپل ټولګي (پېروانو) ته دعوت

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۴۵۸. او ج۲ ص۷۲۰

ورکوي ترڅو هغوی (د همده ملعون غونډې) د دوزخ ملګري جوړ شي.

[۷] هغو کسانو ته (په آخرت کښې) سخت عذاب دی کومو چې کفر غوره کړی دی. او هغه کسان کومو چې ایمان راوړی دی او نېک (صالح) عملونه يې کړي دي خاص همدوی ته (د الله ﷻ د پلوه عظیم الشان) مغفرت او لوی اجر دی.

[۸] ایا نو هغه څوک کوم ته چې خپل بد عمل ښایسته کړی شوی وي نو د ښایسته (نېک عمل) په حیث ورته ګوري (د هغه چا غونډې دی چې ورته نه وی ښایسته کړی شوی)؟

نو یقیناً الله ﷻ (د حکمت په مقتضی) هغه څوک ګمراه کوي کوم ته یې چې اراده وشي او هغه چا ته هدایت کوي کوم ته یې چې اراده وشي.

نو (ای پیغمبره!) ستا (مبارک) ځان دې په کفارو (د دوی په کفر) باندې د حسرتونو (او انسوسونو) د کبله (د منځه) لاړ نه شي (چې هلاک شي).

بې شکه الله ﷻ په هغو کارونو باندې ډېر ښه پوهېږي کوم چې هغوی یې په ډېر مهارت سره اجراء کوي (نو موافقه سزا به ورکړي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱_ د وړاندېنیو ایتونو په مضمون کښې دا خبره هم شامله وه چې د نعمتونو ورکړه یوازې د الله ﷻ په اختیار کښې ده او بس. په دې ایتونو کښې همدغه مطلب په لاندې ټکو سره تعقیب شوی دی:

الف: باید ټول خلک د الله ﷻ په نعمتونو باندې اعتراف وکړي او د شیطان په لمسون ونه غولېږي چې ناشکرۍ ته یې ملاوې وتړي او په کفر باندې کلک شي.

ب: د خلکو د ناشکرۍ په صورت کښې په کار دي چې نبي کریم ﷺ په صبر او زغم کښې په پخوانیو پیغمبرانو پسې اقتداء وکړي او خپله حوصله خرابه نه کړي.

نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې:

۲_ ای پیغمبره! کله چې ټول نعمتونه د الله ﷻ د پلوه دي، نو ټول خلک مخاطب کړه او ورته ووایه چې:

الف: ای خلکو! تاسو د الله ﷻ هغه نعمتونه په شکر (عقیدې او عمل) سره یاد کړئ کوم یې چې په تاسو باندې پېرزو کړي دي، نو د کفر څخه اجتناب وکړئ او د اسلام لاره غوره کړئ.

ب: ای خلکو! تاسو خو روزمره په هغې روزۍ باندې لګیا یاست کومه چې الله ﷻ تاسو ته د اسمانونو څخه په باران او د ځمکې څخه په نباتاتو سره درکوي.

نو په کار دي چې تاسو عبادت هم یوازې په الله ﷻ پورې مختص وګرځوئ. او دا ځکه چې

اول: ایا د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک د روزۍ پیداکوونکی شته؟

دوهم: نو تاسو د الله ﷻ د عبادت څخه کوم لور ته اړولی کېږئ؟

درېیم: ایا دا خبره مناسبه ده چې روزي د الله ﷻ د پلوه درکوله کېږئ او په عبادت سره باطلو معبودانو ته سرونه ښکته کوئ؟

۳_ ای پیغمبره! که خلکو ستا ذکره شوې توصیه قبوله نه کړه او ستا تکذیب ته یې بدې وهلې نو ته وربانديٍ ډېر مه غمژن کېږه، او دا څکه چې:
اول: ته د پیغمبرانو د جملې څخه یو پیغمبر یې، نو څه چې په هغوی باندې د خپلو-خپلو امتونو د پلوه ورغلي وه هغه به په تا باندې هم درځي، نو لکه څنګه چې د هغوی تکذیب شوی وه همدارنګه به ستا تکذیب هم کېږي.
دوهم: لکه چې هغوی د زغم څخه کار اخستی وه، ته هم باید د زغم څخه کار واخلې.
دریم: څکه چې د ټولو کارونو اخرنی مرجع الله ﷻ ته ده او بس، چې د هر کار سره به مناسبه سزا یا جزا ورکړي. یا په بل عبارت: ته خپله دعوتي دنده سرته ورسوه نور نو الله ﷻ پوهېږي او کار یې.
۴_ ای پیغمبره! یو ځل بیا ټول خلک (د مسلمانانو په شمول) مخاطب کړه او ورته ووایه چې:
الف: ای خلکو! یقیناً د الله ﷻ وعده حقه او رښتیا ده، د حساب کتاب ورځ در روانه ده چې ټول کارونه به پکښې د الله ﷻ حضور ته وړاندې کړی شي.
ب: تاسو د دغې ورځې دپاره تیاری ونیسئ او زما دعوت قبول کړئ چې د نجات خاوندان جوړ شئ.
ج: تاسو لره دې دا نژدې او حقیر ژوند ونه غولوي چې حقیقي او ابدي ژوند وربانديٍ هېر کړئ او هیڅ تیاری ورته ونه نیسئ.
د: همدارنګه تاسو دې په هیڅ وجه غولوونکی شیطان ونه غولوي خاصتاً په دې وجه چې الله ﷻ بښونکی او مهربان دی امید دی چې تاسو ته به کفر هم وبښي او په دوزخ کښې به مو پرې وانچوي.
ه: نو د شیطان په دغې غولوني باندې مه غولېږئ، الله ﷻ هیڅا ته کفر نه بښي، او د کفر څخه پرته د نورو ګناهونو بښل او نه بښل هم د الله ﷻ په اختیار کښې دي، څوک وربانديٍ په زور بښل نه شي کولی.
و: یقیناً شیطان ستاسو قدیمي دښمن دی، هیڅکله هغه تاسو ته د خیر خبره نه کوي بلکې غواړي چې تاسو وغولوي او د هلاک په کنده کښې مو ورواچوي. نو تاسو ته په کار دي چې د دوستی لاس ورنه کړئ او په دښمنی سره یې ونیسئ:
ز: یقیناً شیطان غواړي چې تاسو په خپل ټولګي کښې شامل کړي، البته د دې دپاره چې د خپل خان غوندې مو ابدي دوزخیان وګرځوي، هغه د همدې مطلب په غرض خپلو پیروانو ته دعوت چلوي.
۵_ کله چې قیامت قائم شي نو ټول خلک به د محاسبې په نتیجه کښې په لاندې دوه وو ګروپونو باندې ووېشلی شي:
الف: هغو کسانو ته د الله ﷻ په نزد ډېر سخت عذاب ټاکلی شوی دی کومو چې کفر غوره کړی دی او په همدغه کفري حال باندې مړه شوي دي.
ب: هغو کسانو ته خاص د همدوی دپاره د الله ﷻ د پلوه د ګناهونو مغفرت او ډېر لوی اجر دی کومو چې په دنیا کښې ایمان راوړی وي او نېک عملونه یې ورسره ضمیمه کړي وي.
۶_ ای پیغمبره! د ذکر شوي بیان څخه وروسته لاندې ټکو ته توجه وکړه:

الف: د قیامت په ورځ خدکه ټول خلک په نوموړو دوه وو ګروپونو باندې ویشلي کېږي چې د دوارو ګروپونو تګلارې په دنیا کښې جدا جدا دي او د دوارو ترمنځ ډېر لوی تفاوت موجود دی. د مثال په توګه: ایا هغه څوک چې د شیطان د پلوه ورته خپل بد عمل ښایسته ښکاره شوی وي او د نېک عمل په نظر ورته ګوري، د هغه جا غوندې دی کوم چې د شیطان په غولولو نه غولېږي او نېک عمل ورته نېک او بد عمل ورته بد ښکاري؟

ب: ای پیغمبره! کفارو ته چې خپل بده کړنلاره ښایسته برېښي د دې وجه دا نه ده چې ستا په دعوت کښې څه نقصان دی، بلکې وجه یې دا ده چې الله ﷻ د حکمت په مقتضی، هغه څوک ګمراه کوي کوم ته یې چې اراده وشي او هغه چاته هدایت کوي کوم ته یې چې اراده وشي.

نو ذکرو شوو کفارو ته یې (د هغوی د بد استعداد د کبله) د هدایت اراده نه ده شوې.

ج: نو ستا مبارک ځان دې په دغو کفارو باندې د حسرت او اندېښنې د کبله د منځه لاړ نه شي (نه وربانديې ځان له ډېره غمه د مرګ په خطره کښې مه اچوه).

د: یقینًا الله ﷻ په هغو کارونو باندې پوه دی کوم چې کفار یې په ډېر مهارت سره اجرا کوي، نو موافق او مناسب چال چلند به ورسره وکړي.

توضیحات

۱ـ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د ﴿ هَلْ مِنْ خَـٰلِقٍ غَيْرُ ٱللَّهِ ﴾ په اعراب کښې متعدد تحلیلونه کړي دي[۱]، خو کوم تحلیل چې په زړه پورې برېښي هغه په لاندې تګو ولاړ دی[۲]:

الف: په ﴿ مِنْ خَـٰلِقٍ ﴾ کښې د "مِنْ" توری د استغراق او تاکید دپاره زائد دی.

ب: د ﴿ خَـٰلِقٍ ﴾ کلمه مبتدأ موصوفه ده چې محلاً مرفوعه ده.

ج: په ﴿ غَيْرُ ٱللَّهِ ﴾ کښې د ﴿ غَيْرُ ﴾ کلمه د زیات نکارت د کبله په اضافت سره تعریف نه شي کسب کولی، نو د ﴿ خَـٰلِقٍ ﴾ دپاره صفت واقع شوې ده.

د: د ذکرې شوې موصوفې مبتدأ خبر مقدر دی چې موږ ترې په (موجود) سره تعبیر کوو.

نو حاصل یې داسې راځېږي چې: ای خلکو! ایا د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک خالق شته؟ چې تاسو ته د اسمانونو او ځمکو څخه روزي درکړي، چې د اسمان څخه باران رانازل کړي او یا د ځمکې څخه کوم بوټی (نبات) رازرغون کړي؟.

شیطان چلباز دی

۲ـ په ﴿ وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴾ کښې د "غَرُور" کلمه موږ د الله ﷻ په توفیق د [لقمان ۳۳] ایت لاندې ډېره ښه تحلیله کړې ده، چې اصلاً د غولونکې دپاره وضعه شوې ده خو دلته ترې شیطان

---

(۱) روح المعاني ج۲۲ ص۱۶۵؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۱۰۱

(۲) تفسیر ابي السعود ج۷ ص۱۴۲

مراد دی، بیا تحلیلولو ته یې اړتیا نه ګورو څو په دې مقام کښې وړاندې د شیطان د چلونو څو مثالونه وراضافه کوو، ترڅو ترې مؤمنان اجتناب وکړي. هغه دا چې:

الف: شیطان د جنایتونو په هکله خلک ترغیبوي چې الله ﷻ غفور او رحیم دی او هم د دهٔ ﷺ پیغمبر شفاعت کوونکی دی، د جنایتونو د ارتکاب څخه ډار په کار نه دی.

ب: اما د نېکۍ په هکله شیطان ډېر زیار وباسي چې د انسان مخه ونیسي.

ج: که په مخه نیولو باندې یې بریالی نه شي نو بیا انسان هڅوي چې د خپل وخت څخه یې تاخیر کړي او په اصلي وخت کښې یې اداء نه کړي.

د: که د نېکیو په ټالولو کښې یې هم خبره ونه منله شي نو بیا زیار باسي چې د اداء کولو په کیفیت کښې یې نیمګړتیاوې پېښې کړي، مثلاً په لمانځه کښې یې د ارکانو تعدیل او طمانیه د منځه یوسي او داسې نور.

هـ: کله چې انسان د شیطان د دغې وسوسې په مقابل کښې هم مقاومت وکړي نو بیا یې ریاکارۍ ته هڅوي.

و: بالآخره په دې غوښتنه کښې چې هم ناکام پاتې شي نو بیا یې عُجب او خان بینۍ ته متوجه کوي چې ستا غوندې صالح بل هیڅوک نشته.

دا څو شیطاني وسوسې مونږ د مثال په توګه ذکرې کړې که نه نو د ده ملعون چلونه او غولونې د انحصار لاندې نه راځي، په کار دي چې مؤمنان ورته ډېر زیات متوجه اوسي.

یو نحوي تحلیل

۳ـ په ﴿ أَفَمَن زُيِّنَ لَهُۥ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ فَرَءَاهُ حَسَنًا ﴾ کښې د "مَنْ" کلمه د خپلو ټولو متعلقاتو سره مبتدأ ده او خبر یې مقدر دی چې مونږ ترې په "كَمَنْ لَمْ يُزَيَّنْ لَهُ" سره تعبیر کوو، یعنې ایا هغه څوک چې د شیطان د پلوه ورته خپل بد عمل ښایسته کړی شوی وي نو په نېک او حسن نظر ورته ګوري د هغه چا غوندې دي چې خپل بد عمل ورته نه وي ښایسته کړی شوی او په نېک نظر ورته نه ګوري؟

همدا مضمون په نورو ایتونو کښې په صراحت سره نازل شوی دی لاندې یوه بېلګه یې ولولئ:

الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِۦ كَمَن زُيِّنَ لَهُۥ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ ﴾ [محمد:۱۴] یعنې ایا نو هغه څوک چې د خپل رب ﷻ د پلوه په څرګند حجت باندې روان وي د هغه چا غوندې دی کوم ته چې خپل بد عمل د شیطان د پلوه ښایسته کړی شوی وي (او په نېک نظر ورته ګوري)؟

﴿ وَٱللَّهُ ٱلَّذِيٓ أَرۡسَلَ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابٗا فَسُقۡنَٰهُ إِلَىٰ بَلَدٖ مَّيِّتٖ فَأَحۡيَيۡنَا بِهِ ٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَاۚ كَذَٰلِكَ ٱلنُّشُورُ ﴿٩﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلۡعِزَّةَ فَلِلَّهِ ٱلۡعِزَّةُ جَمِيعًاۚ إِلَيۡهِ يَصۡعَدُ ٱلۡكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ وَٱلۡعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرۡفَعُهُۥۚ وَٱلَّذِينَ يَمۡكُرُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞۖ وَمَكۡرُ

أُولَٰئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا ۚ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾

[۹] او الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې بادونه چلوي نو دا (بادونه) وریځې پورته کوي، نو موږ دغه وریځې مړ ښار (وچې کلکې ځمکې) ته راکاږو نو په دې (د دې په اوبو) سره (همدغه مړه) ځمکه د هغې د مرګ څخه وروسته راژوندۍ کوو (او نباتات ترې رازرغونوو او راوباسو).

(ای پیغمبره!) همدارنګه (د قبرونو څخه) راپورته کېدل هم دي (چې د مړو په راپورته کولو سره به ځمکه راژندۍ کړو).

[۱۰] هرڅوک چې عزت غواړي نو (هغه دې د الله ﷻ په اطاعت سره عزت وغواړي او دا ځکه چې) ټول عزت الله ﷻ پورې مختص دی.

خاص الله ﷻ ته پاکیزه کلمې پورته کېږي (او د قبول مقام ته رسېږي) او (همدارنګه) صالح عمل چې دی هغه هم الله ﷻ اوچتوي (او د قبول مقام ته یې رسوي).

او (بالمقابل) هغه کسان کوم چې بد تدبیرونه کوي (او د خبیثو کلمو ویوونکي دي) همدغو کسانو ته (د الله ﷻ په نزد) سخت عذاب دی. او د دغو کسانو چل (او پټ تدبیر) بالکل باطلېږي (او زړونه یې چې کومه نتیجه غواړي هغه به ورباندې مرتبه نه شي).

[۱۱] او الله ﷻ تاسو (د اصل په اعتبار) د خاورو څخه پیداکړي یاست بیا د نطفې څخه، بیا یې تاسو (د همدغه یو اصل څخه) جوړې (نر او ښځه) ګرځولي یاست (چې دنیاوي ژوند مو تامین کړي).

او هیڅ ښځینه (په خپل رحم کښې) څه شی نه پورته کوي او نه یې (د رحم څخه) وضعه کوي (زږدي) مګر د الله ﷻ په (کامل) علم سره (چې ټول کیفیات او ټول کمیات یې ورته معلوم دي).

او (همدارنګه) هیڅ عمر ورکړی شوي ته عمر (ژوند) نه ورزیاتولی کېږي او نه د هیڅ عمر ورکړي شوي څه عمر کمولی کېږي مګر (د محوې او اثبات) په کتاب کښې (لیکلی شوی) دی.

یقینًا دغه (ذکر شوي کارونه) په الله ﷻ باندې اسان دي (نو بیا راژوندي کول هم ورته څه ستونزمن کار نه دی).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د کفارو په هغو ټولو کارونو باندې پوه دی کوم چې الله ﷻ ورانده‌ني ایتونه په دې تمام شوي وه چې چې هغوی یې په ډېر مهارت سره اجراء کوي، نو هرو مرو به موافقه سزا ورکړي. په دې ایتونو کښې د هغې ورځې په راتللو باندې دلایل اقامه کړی شوي دي په کومه کښې به چې ذکره شوې سزا ورکول صورت ونیسي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! اوس د قیامت د ورځې په قیام باندې دوه دلایل اقامه کړه چې دا ورځ ضرور راتلونکې

ده، یو افاقي دلیل او بل انفسي دلیل:

۱ـ د افاقي دلیل خلاصه دا ده چې:

الف: الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې بادونه چلوي او هوا ته حرکت ورکوي.

ب: دغه بادونه په تک شنه اسمان کښې وریځې پورته کوي او تحقق ورکوي.

ج: نو بیا مونږ همدغه د باران څخه ډکه وریځ داسې یوه وطن ته سوق کوو کوم چې وچ کلک وي چې د مړي غوندې هیڅ حرکت پکښې موجودیت نه لري او ځمکه یې په نبات باندې نه راپورته کېږي.

د: نو کله چې په همدغه وطن او ښار باندې باران وورو نو مونږ د همدغه مړه ښار ځمکه د مرګ څخه وروسته په باران سره راژوندی کړو او د نباتاتو په راټوکېدلو باندې پيل وکړي، ته به وایې چې مړی بېرته راژوندی شو.

ه: ای پیغمبره! لکه څنګه چې د ځمکې څخه مونږ نباتات راوباسو همدارنګه به د قیامت په ورځ ټول خلک د ځمکې څخه ژوندي راوباسو. لکه څنګه چې مونږ په بادونو سره د وریځو ټوټې راجمعه کوو همدارنګه به په ارواګانو سره د بدنونو خورې ورې ټوټې راجمعه کړو.

نو کفارو ته په کار دي چې د ذکر شوو بياناتو څخه د عبرت درس واخلي او د قیامت د قیام څخه انکار ونه کړي، په دغې ورځ کښې به مؤمنان د عزت خاوندان وي او کفار به د ذلت سره مخامخ وي.

و: په همدې بنیاد هرڅوک چې د عزت او وقار غوښتونکی وي هغه دې د الله ﷻ احکامو ته غاړه کېږدي ترڅو د عزت خاوند وګرځي او دا ځکه چې ټول عزت ورکول او د هر حيثه وقار ورکول په الله ﷻ پورې اختصاص لري، د ده ﷻ څخه پرته نه څوک عزت لري او نه چاته عزت وربښلی شي.

ز: د الله ﷻ په نزد د عزت موندلو سبب دوه شیان دي، چې یوه د توحید کلمه ویل (ایمان راوړل) دي او بل صالح عمل دی.

نو د الله ﷻ په نزد پاکیزه کلمې د قبول مقام ته پورته کېږي او صالح عمل هم د ده ﷻ په نزد کښې د قبول درجې ته اوچتول کېږي. او بالعکس کفري کلمې او خبيث اعمال د ذلت اسباب دي.

ح: د همدې کبله هغو کسانو ته قیامت په ورځ د ذلت او اهانت سخت عذاب ټاکلی شوی دی کوم چې د بدیو او فتنو د راوېښولو دپاره پټو تدبيرونو ته صورت ورکوي، او غواړي چې د عزت اسبابو مخه بنده کړي او اسلام خورېدلو ته پرېنږدي.

یا په بل عبارت: څوک چې د طیبې کلمې په عوض د خبیثې کلمې (کفري کلمې) ویونکی وي او د صالح عمل په عوض د بدو عملونو خاوندان وي، نو دغه کسان به هیڅکله په خپل هدف کښې کامیاب نه شي او د بدیو پټ تدابير به یې د هلاکت او نابودۍ سره مخامخ شي.

۲ـ د قیامت په قیام باندې د انفسي دلیل خلاصه دا ده چې:

الف: ای خلکو! الله ﷻ تاسو د اصل (آدم علیه السلام) په لحاظ د خاورو څخه پیدا کړي یاست، او بیا یې په ذاتي لحاظ د نطفې څخه پیدا ابښت درکړی دی، بیا یې په همدغه فرعي پیدا ابښت کښې تاسو جوړې جوړې ګرځولي یاست، چې خینې مو نارینه او خینې نور مو ښځینه دي؛ نو پوښتنه دا ده چې:

ايا همدغه د كامل قدرت خاوند (الله ﷻ) په دې قدرت نه لري چې يو ځل بيا تاسو د قبرونو څخه راپورته كړي او پرته د تدريجه موجوديت دركړي؟

ب: هيڅ ښځينه په خپل رحم (ګېډه) كښې څه شی نه پورته كوي او نه يې ترې وضعه كوي او غورځوي، مګر دا هر يو كار د الله ﷻ په كامل علم سره صورت نيسي، چې ټول كيفيات او كميات يې ورته ښه پوره ځرګند دي؛ نو پوښتنه دا ده چې:

ايا همدغه د كامل علم خاوند (الله ﷻ) ته ستاسو د بدنونو خاورې شوې برزې هو بهو معلومې نه دي؟ چې په څه كيفيت او څه كميت په ځمكه كښې خورې ورې ګرځېدلې دي او چرته چرته پرتې دي؟

ج: په دې باندې علاوه هيڅ عمر وركړی شوي ته زيات عمر نه وركول كېږي او نه ترې كمېږي مګر هغه ټول په كتاب كښې ثبت او ليكلی شوي دي؛ نو پوښتنه دا ده چې:

ايا د همدغه كتاب خاوند (الله ﷻ) ته دا نه ده معلومه چې تاسو به په دنيا كښې څومره عمرونه تېروئ او بيا به څومره وخت په قبرونو كښې مړه پراته ياست او بالآخره بيا به څه وخت د قبرونو څخه راپورته كېږئ او نوی تازه ابدي ژوند او عمر به پيل كوئ؟.

د: لنډه دا چې ستاسو ټول كفيات (اړول او رااړول) د الله ﷻ د كامل قدرت او كامل علم په بنياد صورت نيسي نو تاسو ته په كار دي چې د قيامت د قيام څخه انكاري ونه ګرځئ.

توضيحات

۱ـ د ﴿ وَٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا ﴾ الآية- مضمون په يوه اوږده حديث كښې د يو صحابي ﷺ سره د نبي كريم ﷺ په لاندې سوال جواب كښې ډېر ښه شرحه شوی دی:

صحابي ﷺ: يا رسول الله! الله ﷻ مړي څنګه راژوندي كوي (په دنيا كښې يې مثال څنګه دی؟).

نبي كريم ﷺ: «أَمَا مَرَرْتَ بِأَرْضٍ مِنْ أَرْضِكَ مُجْدِبَةٍ ثُمَّ مَرَرْتَ بِهَا مُخْصَبَةً؟» يعنې ايا ته د خپلو ځمكو څخه په كومه ځمكه نه يې تېر شوی چې وچه كلكه او د نباتاتو څخه خالي وي، او بيا ورباندې تېر شوی يې چې په نباتاتو سره تكه شنه ګرځېدلې وي؟

صحابي ﷺ: هو، ورباندې تېر شوی يم.

نبي كريم ﷺ: «كَذَٰلِكَ النُّشُورُ»[1] همدغه ډول الله ﷻ د قبرونو څخه مړي هم راپورته كوي او ژوندي كوي يې.

همدې مضمون ته نبي كريم ﷺ په بل اوږده حديث كښې اشاره كړې ده چې: «ثُمَّ يُنْزِلُ اللهُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيَنْبُتُونَ كَمَا يَنْبُتُ الْبَقْلُ»[2] يعنې بيا به الله ﷻ د اسمان څخه باران رانښكته كړي نو مخلوقات به د ځمكې څخه داسې راځرګند شي او ترې راوبه وځي لكه څنګه چې ترې شنه وابنه رازرغونېږي او ترې راوځي.

[1] مسند احمد بن حنبل ج۵ ص ۴۷۰
[2] صحيح مسلم ج۲ ص۴۰۷

يو نحوي تقدير

۲_ په ﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعِزَّةَ فَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ جَمِيعًا ﴾ كښې د "مَنْ" كلمه د شرط معنى ته متضمنه ده او جزا يې مقدره ده چې د ﴿ فَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ جَمِيعًا ﴾ كلمات وربانديې دلالت كوي او مونږ ترې په "فَلْيَتَعَزَّزْ بِاللهِ ﷻ" سره تعبير كوو. يعنې هرڅوک چې د خپل ځان دپاره د دنياوي يا أخروي عزت او شرف د حاصلولو اراده لري، نو دغه مطلب دې فقط په الله ﷻ سره ترلاسه كړي او د همده ﷻ اطاعت دې وكړي، او دا ځكه چې هر ډول عزت او شرف په الله ﷻ پورې اختصاص لري او په اطاعت سره يې خپلو دوستانو ته وركوي لكه چې نبي كريم ﷺ او مؤمنان يې وربانديې معزز ګرځولي دي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه په دغه ايت شريف كښې د مشركانو كړنلاره رده شوې ده چې د بوتانو عبادت به يې د عزت او شرف د حاصلولو په نيت كاوه، الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَٱتَّخَذُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً لِّيَكُونُواْ لَهُمْ عِزًّا ﴾ [مريم: ۸۱] يعنې مشركان د الله ﷻ څخه په غير خپل بوتان د دې دپاره د معبودانو په حيث نيسي ترڅو ورته د عزت او شرف اسباب جوړ شي (او د ذلت څخه نجات وركړي، خو دغسې نه ده).

همدې مضمون ته نبي كريم ﷺ په يوه اوږده حديث شريف كښې اشاره كړې ده چې: «وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللهُ»[1] يعنې هيڅوک د الله ﷻ د رضامندۍ دپاره تواضع نه كوي مګر الله ﷻ به ورته (په دنيا او آخرت كښې) اوچتوالى وركړي. او په همدې مضمون باندې د ايت شريف متصله فقره هم دلالت كوي هغه دا ﴿ إِلَيْهِ يَصْعَدُ ٱلْكَلِمُ ﴾ الآية.

څو نكات

۳_ په ﴿ إِلَيْهِ يَصْعَدُ ٱلْكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ وَٱلْعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرْفَعُهُ ﴾ كښې لاندې نكاتو ته توجه وكړئ:

الف: د ﴿ يَصْعَدُ ﴾ كلمه د "صُعُود" _لكه "قُتُول"_ څخه اشتقاقه شوې ده، چې لازم فعل دى او د ختلو معنى وركوي[2].

ب: د ﴿ ٱلْكَلِمُ ﴾ كلمه د "كَلِمَة" جمعه ده چې مذكر او مونث دواړه ضميرونه ورته رجوع موندلى شي[3]، د همدې كبله دلته د ﴿ ٱلطَّيِّبُ ﴾ په كلمې سره موصوفه شوې ده چې مفرده مذكره ده.

ج: د ﴿ ٱلْكَلِمُ ﴾ كلمه په دې مقام كښې مفسرينو كرامو په متعددو معناوو سره تفسيره كړې ده[4]، خو رئيس المفسرين عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د توحيد په كلمو سره معنى كړې ده[5]، كه څه هم د توحيد كلمه (لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ) خو يوه كلمه ده خو شايد چې تعدد (جمعيت) به يې د تكلم كوونكو

---

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۳۲۱
(۲) مفردات الراغب ص۲۸۸
(۳) لسان العرب ج۱۲ ص۵۲۳
(۴) اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۱۱۰
(۵) روح المعاني ج۲۲ ص۱۷۴

په لحاظ صورت نيولی وي. يعنې الله ﷻ ته د توحيد کلمه -چې په اخلاص سره صورت ونيسي- ورپورته کېږي او د قبول مقام ته رسېږي د هر چا د پلوه چې وويلی شي.

د: د ﴿يَرْفَعُهُ﴾ کلمې د "رَفَعَ" -لکه "ضَرَبَ"- څخه اشتقاق موندلی دی چې دلته ترې په رتبه او شرف کښې اوچتول مطلب دي، دا د يو پلوه.

ه: او د بله پلوه د ذکرې شوې کلمې په ضمائرو کښې متعدد احتمالات صورت نيولی شي[1]. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

اول: چې مرفوع ضمير ﴿ٱلْكَلِمُ﴾ ته راجع شي او منصوب ضمير "الْعَمَلُ الصَّالِحُ" ته. يعنې د توحيد کلمې صالح اعمال د قبول مقام ته رسوي او دا ځکه چې بدون د همدغې عقيدې څخه صالح اعمال د الله ﷻ په نزد مقبول نه شي ګرځېدلی.

دوهم: چې مرفوع ضمير "الْعَمَلُ الصَّالِحُ" ته راجع شي او منصوب ضمير ﴿ٱلْكَلِمُ﴾ ته. يعنې صالح اعمال د توحيد کلمو ته پورته والی ورکوي. يا په بل عبارت: کله چې د توحيد د کلمې سره صالح عمل ملګری شي نو سړی ورباندې د ابدي دوزخ او موقت دوزخ (دواړو) څخه نجات مومي.

درېم: چې مرفوع ضمير الله ﷻ ته راجع شي او منصوب ضمير "الْعَمَلُ الصَّالِحُ" ته راجع وګڼلی شي، يعنې الله ﷻ خپل اقدس ذات ته صالح عمل پورته کوي او په لوړه درجه يې قبلوي، حتی چې اقلاً د يوه نېک عمل په عوض کښې لس أجرونه او عوضونه ورکوي.

تبصره

و: که څه هم ذکر شوی عبارت د وړاندېنيو درېواړو معناوو تحمل کولی شي مګر مونږ ته اولنۍ معنی بهتره برېښي او دا ځکه چې:

اول: ذکر شوی عبارت په حقيقت کښې د هغه سوال جواب دی کوم چې د وړاندېنۍ جملې څخه چاته ذهن ته ورته، هغه دا چې: عزت خو ټول الله ﷻ پورې اختصاص لري، نو پوښتنه دا ده چې بايد بندګان يې په کومه طريقه ترلاسه کړي؟

د جواب حاصل دا دی چې: هرڅوک د دوه وو شيانو په مجموعې سره په دنيا او آخرت کښې عزت ترلاسه کولی شي، چې يو د الله ﷻ په توحيد باندې په اخلاص سره عقيده خپلول دي، او بل صالح عمل دی.

ته به وايې چې په ذکر شوي عبارت کښې هغه مضمون ته اشاره شوې ده کوم چې په "آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ" کښې منعکس شوی دی.

دوهم: په همدغه مضمون باندې په [النور:۵۵] ايت شريف کښې صراحت شوی دی، نو شايد چې همغه مضمون به دلته مراد وي، والله ﷻ أعلم بأسرار كتابه ومكنونات خزائنه.

---

[1] تفسير القاسمي ج۱۴ ص۴۳؛ زاد المسير ج۶ ص۲۴۸؛ البحر المحيط ج۹ ص۱۹

څو مهم ټکي

۴ـ د ﴿ وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ ﴾ په عبارت کښې لاندې څو مهمو ټکو ته توجه په کار ده:

الف: د ﴿ يُعَمَّرُ ﴾ کلمه اصلاً د "عُمُرٌ" ـ لکه "قُفْلٌ" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د بقاء او ژوند معنی ورکوي[۱]، خو کله چې همدغه مصدر (عمر) د تفعیل باب ته واړولی شي لکه چې دلته اووښتی دی، نو دوه معنی ورکوي[۲]، چې یوه د بقاء او ژوند ورکول دي او بله د بقاء او ژوند زیاتول دي.

ب: زمونږ په فکر په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه د بقاء او ژوند په زیاتولو باندې دلالت کوي او دا ځکه چې:

اول: د ﴿ مُّعَمَّرٍ ﴾ کلمه د ژوند او بقاء په ورکړه باندې دلالت کوي، نو که بالفرض د ﴿ يُعَمَّرُ ﴾ څخه هم د ژوند او بقاء ورکړه مطلب شي نو د حاصل شوي شي تحصیل به لازم شي.

دوهم: د ﴿ وَلَا يُنقَصُ ﴾ د کلمې غوښتنه هم دا ده چې د ﴿ يُعَمَّرُ ﴾ د کلمې څخه دې دوهمه معنی اراده کړی شي چې تناسب یې ورسره زیات دی.

ج: په ﴿ مِن مُّعَمَّرٍ ﴾ کښې د "مِنْ" توری دتعمیم دپاره زیات شوی دی، ته به وایې چې داسې نازل شوی چې: "وَمَا يُعَمَّرُ أَحَدٌ مِنَ الْمُعَمَّرِيْنَ".

د: دا یو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ مُّعَمَّرٍ ﴾ د کلمې څخه په صراحت سره ځینې افراد او مصداقات مطلب دي او په ﴿ مِنْ عُمُرِهِۦٓ ﴾ کښې ورته د ځینو نورو افرادو او مصداقاتو په ملحوظ ضمیر راجع شوی دی[۳] لکه چې د همدې ډول ضمیر یو نظیر په [الأحزاب: ۷۲] ایت کښې پوره شرحه شوی دی والحمد لله ﷻ.

نو حاصل یې داسې راخېژي چې: د معمرینو (عمر ورکړی شوو) څخه د هیچا عمر نه زیاتېږي او نه د هیچا عمر کمېږي مګر هر یو (زیادت او کمښت) په کتاب کښې ثبت دی.

سوال جواب

هـ. که څوک وایي چې: ایا په ازلي کتاب کښې زیادت او کمبود صورت نیولی شي حال دا چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقٍ»[۴] یعني ای ابا هریره! یقیناً په هغه شي باندې قلم وچ شوی دی (تغیر نه قبلوي) د کوم سره چې ته پیوسته کېدونکی یې؟

مونږ وایو چې: د الله ﷻ په توفیق د [الرعد: ۳۹] ایت لاندې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما (رئیس المفسرین) د روایت په بنیاد لیکلی شوی دی چې تقدیر کتابونه دوه دي چې:

---

(۱) لسان العرب ج۴ ص۶۰۱
(۲) تفسیر القاسمي ج۱۴ ص۴۵
(۳) البحر المحیط ج۹ ص۲۰
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۷۶۰

اول: یوه ته لوح محفوظ وایي او د أم الکتاب لقب هم ورکولی شوی دی، په دې کتاب کښې تغیر او بدلون صورت نه شي نه نیولی.

دوهم: بل ته د کتاب المحو والاثبات لقب ورکولی شوی دی، چې تغیر پکښې صورت نیولی شي.

نو په ﴿إِلَّا فِي كِتَٰبٍ﴾ کښې د "کِتَاب" څخه دوهم کتاب مراد دی او په حدیث شریف کښې لومړني کتاب ته اشاره ده، والله ﷻ أعلم.

یادونه

و: خینو مفسرینو کرامو د ﴿وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ إِلَّا فِي كِتَٰبٍ﴾ معنی داسې اخستې ده[1] چې:
د ژوند ورکړی شوو څخه هیچاته څه عمر نه ورکولی کېږي مگر هغه په کتاب کښې ثبت دی، او د همدغه عمر څخه په تېرېدلو سره څه نه کمېږي، مگر هغه هم پکښې لیکلی شوی دی.

د مثال په توګه: که چاته څلوېښت کاله عمر ورکړی شوی وي او یو کال ترې تېر شي نو په کتاب کښې نهه دېرش کاله پاتې کېږي.

که څه هم دغه معنی په خپل ذات کښې صحیح معنی ده خو د وړاندېنۍ جملې سره ښه پوره تناسب نه لري، د همدې کبله مونږ خوښه نه کړه.

﴿وَمَا يَسْتَوِي ٱلْبَحْرَانِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهُۥ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ ۖ وَمِن كُلٍّ
تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۖ وَتَرَى ٱلْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا۟
مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِي ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِي ٱلَّيْلِ وَسَخَّرَ
ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ ۚ وَٱلَّذِينَ
تَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ إِن تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا۟ دُعَآءَكُمْ وَلَوْ
سَمِعُوا۟ مَا ٱسْتَجَابُوا۟ لَكُمْ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ۚ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾﴾

[۱۲] او دوه بحرونه یو برابر نه دي چې دغه ډېر خوږ دی (او) اوبه یې ډېرې ښې (په اسانۍ سره) د ستونې څخه تېرېدونکي دي، او دغه (بل) ډېر تریو (او مالګین) دی، (د دغو دواړو دریابونو ترمنځ الله ﷻ کلکه پرده درولې ده)، او (د دغو دواړو) د هر یوه څخه تاسو تازه غوښې (ماهیان) خورئ او داسې ګاڼې (زیورات) ترې راوباسئ چې تاسو یې اغوندئ (او خپل خانونه ورباندې ډولې ګرځوئ).

او (ای کتونکیه!) ته په هر یو دریاب کښې بېړۍ ګورې چې (په شدت سره د اوبو) څیروونکي دي ترڅو تاسو د الله ﷻ فضل (حلال مال) ولټوئ (خپلو ځانونو ته روزي ترلاسه کړئ) او شاید چې

(۱) تفسير ابي السعود ج۷ ص۱۴۶

تاسو (د الله ﷻ د نعمتونو) شكريه وكړئ (او عقيده او عمل سم كړئ).

[۱۳] (الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ستاسو دپاره) شپه په ورځ كښې ننباسي او ورځ په شپه كښې ننباسي او لمر او سپوږمۍ يې مسخر ګرځولي دي چې هر يو (ستاسو د ګټو دپاره) تر ټاكلې شوې نېټې (قيامت) پورې (په خپل-خپل مدار كښې) جريان لري (او حركت كوي).

(ای بنده ګانو!) دا (د دغو كارونو كوونكې) الله ﷻ ستاسو رب دی، چې خاص همده ﷻ ته (كامله) واكداري ده. او هغه شيان چې تاسو يې د الله ﷻ څخه په غير بلئ هغوی د كجورې د زړي د پردې په اندازه هم واكداري نه لري (او نه يې د لاسه څه پوره دي).

[۱۴] (ای بنده ګانو!) كه چرته تاسو بوتان وبلئ! (او څه ترې وغواړئ) نو هغوی به ستاسو بلنه وانه وري (چې جمادات دي، اوربدل نه شي كولی) او كه (بالفرض ستاسو بلنه) واوري نو تاسو ته به (قولي او فعلي) اجابت ونه كړئ (او نه يې دا كار په توان كښې شته). او (بالآخره) هغوی به د قيامت په ورځ ستاسو په شرك (عبادت) باندې انكاري شي (چې تاسو زمونږ عبادت نه دی كړی).

(ای پيغمبره!) د خبردار (الله ﷻ) غوندې به تاته (هيڅ خبر وركوونكی) خبر ورنه كړی شي (ځكه چې د ده ﷻ غوندې كامل علم او كامله خبرتيا هيڅوك نه لري).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو كښې په بعث بعد الموت باندې ځينې دلايل اقامه كړی شوي وه او په دې ايتونو كښې د الله ﷻ د توحيد ځينو دلايلو ته اشاره شوې ده چې حاصل يې داسې راځېږي:

ای پيغمبره! خلكو ته د توحيد څه دلايل ور واوروه. هغه دا:

۱ـ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د دوه وو دريابونو ترمنځ يې ډېره قوي پرده درولې ده چې د يوه اوبه د بل د اوبو سره نه شي ګډېدلی. يا په بل عبارت: دواړه دريابونه د اوبو څخه تشكيل شوي دي خو په كيفيت كښې يو د بل سره نه شي برابرېدلی او د دواړو ترمنځ ډېر تفاوت موجوديت لري هغه دا چې:

الف: د دغه يوه درياب اوبه ډېرې زياتې خوږې او ډېرې ښې تېرېدونكي دي.

ب: او د دغه بل اوبه ډېرې زياتې تروې او ترخې دي چې د ستونې څخه تېرېدل يې مشكل دی.

كه بالفرض الله ﷻ د خوږ درياب او تريو درياب ترمنځ قوي معنوي پرده نه وی قائمه كړې نو اوبه به يې سره ګډې وډې شوې وی او د خواږه درياب خوږوالی به د منځه تللی وی، او ترېو او يا خوږلوړی درياب به ترې جوړ شوی وی، چې په نتيجه كښې به دغه ترېووالي د ځمكو اوبو ته هم سرايت كړی وی او په ځاګانو كښې به هم خوږې اوبه نه وی موندلې شوی.

۲ـ په همدغو دواړو دريابونو كښې الله ﷻ تاسو ته د ماهيانو (كبانو) روزنه كوي، چې د هر يوه درياب څخه يې تاسو رانيسئ او تروتازه غوښې ترې خورئ.

كه بالفرض الله ﷻ د تروه او ترخه درياب ماهيان هم تروه او ترخه ګرځولي وی، نو تاسو به د ذكرو شوو خوږو غوښو د خوراک څخه بې برخې ګرځېدلي وی.

۳_ په دې باندې علاوه، الله ﷻ تاسو ته په دریابونو کښې کانې پیدا کړي دي او جواهر او مرجان یې پکښې ځای په ځای کړي دي، چې تاسو یې ترې راوباسئ او خپل ځانونه وربانديې ښایسته کوئ او د ډول سنګار کار ترې اخلئ.

۴_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د دریابونو ساختمان یې داسې پیدا کړی دی چې بېړۍ پکښې نه ډوبېږي، د همدې کبله ته بېړۍ ګورې چې دریاب څیروي او خپل ځان ته پکښې لاره جوړوي مګر پکښې ډوبېږي نه.

را د دې دپاره چې تاسو د یوې وچې څخه بلې وچې ته د همدغو بېړیو په ذریعه وربوربوځئ او د الله ﷻ فضل (حلال مال) ولټوئ او تجارتونه وکړئ. که بالفرض د دریابونو ساختمان یې د بېړیو د چلښت دپاره چمتو نه وی پیدا کړي نو تاسو به د بحري سفرونو څخه محروم ګرځېدلي وي.

۵_ ای بندګانو! تاسو د ذکرو شوو نعمتونو شکریه وکړئ او په عبادت کښې ورسره شریکان مه دروئ او هم صالح اعمال خپل کړئ، ترڅو مو د آخرت دپاره څه پانګه تیاره کړې وي.

۶_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ستاسو د استفادې دپاره شپه په ورځ کښې ننباسي او ورځ په شپه کښې. یا په بل عبارت: د ځمکې په مخ یې ورځې او شپې (دواړو) ته موجودیت ورکړی دی او په دواړو کښې یې ستاسو بېل‌بېل منافع نغښتي دي که نه نو ستاسو ژوند به د مشکلاتو سره مخ شوی وی.

۷_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ستاسو دپاره یې په اسمانونو کښې لمر او سپوږمۍ مسخر ګرځولي دي چې تاسو دواړو ته په خپل ژوند کښې اړتیا لرئ.

خو تاسو پوه شئ چې د لمر او سپوږمۍ جریان او ګردش دائمي نه دی بلکې تر یوه ټاکلي وخته پورې به صورت ونیسي، کله چې ټاکلی وخت ورسېږي نو دواړه به د حرکت څخه پاتې شي او هم به یې رڼا او پلوشې د منځه لاړې شي. یعنې دغه دواړه به د قیامت تر قیامه پورې په حرکت کښې وي او بس.

۸_ ای خلکو! دغه واحد او لا شریک الله ﷻ ستاسو رب دی چې ټوله واکداري په همده ﷻ پورې اختصاص لري، او ذکرو شوو قدرتي څو کارونو ته محض د مثال په توګه اشاره وشوه.

۹_ او ای خلکو! هغه بوتان چې تاسو یې د الله ﷻ څخه په غیر بلنه کوئ او په عبادت ورته قائل یاست، هغوی د هیڅ کار د کولو توان نه لري حتی چې د هغې پردې په اندازه قدرت هم ورسره نشته کومه چې د کجورې د زړي څخه راتاوه شوې وي، نو ایا د دغسې ناتوانه شیانو بلنه او عبادت معقول کار دی؟

۱۰_ په دې باندې علاوه ای بوت پرستانو! که تاسو خپل معبودان وبلئ او د بللو اواز ورته وکړئ نو دوی به ستاسو بلنه وانه وري، ځکه چې دوی غوږونه نه لري او جمادات دي.

که بالفرض ستاسو بلنه واوري نو بیا به ستاسو بلنې ته اجابت ونه کړی شي، ځکه چې توان او وسه پکښې نشته او څه یې د لاسه پوره نه دي.

په دې باندې علاوه، ای مشرکانو! همدغه باطل معبودان به د قیامت په ورځ ستاسو د شرک او عبادت څخه انکاري شي چې تاسو زمونږ عبادت نه دی کړی بلکې تاسو د خپلو خواهشاتو او شیطانانو پیروي کړې ده.

۱۱_ الله ﷻ په ټولو حقایقو او ټولو پټنو باندې باخبره دی او د قیامت د ورځې ټول حالات ورته هم څرګند دي، او په دغې ورځ کښې د عابدینو او بوتانو سوال جواب ترې هم پټ نه دی.

نو د همده ﷻ د خبرتیا غوندې خبرتیا به هیڅوک درنه کړی شي او نه بل چا ته دغسې غیوب او حقایق معلوم دي لکه څنګه چې همده ﷻ ته معلوم دي.

توضيحات

۱_ په ﴿ وَمَا يَسْتَوِى ٱلْبَحْرَانِ ﴾ الآية کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: لاندې معلومات د [الفرقان:۵۳] ایت لاندې لیکلي شوي دي، والحمد لله ﷻ

اول: د دوه وو بحرونو څخه کوم بحرونه مطلب دي؟

دوهم: د ﴿ عَذْبٌ فُرَاتٌ ﴾ تحلیل، چې د ډېرو خوږو اوبو معنی ورکوي.

دریم: ﴿ مِلْحٌ أُجَاجٌ ﴾ تحلیل، چې ډېرې ترږې او ترخې اوبه ترې مرادې دي.

ب: لاندې مطالب د [النحل:۱۴] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق تېر شوي دي:

اول: د ﴿ طَرِيًّا ﴾ کلمه د "طَرَاوة" څخه اشتقاقه شوې ده چې په (تازه) باندې معنی کېږي.

دوهم: د بحرې حیواناتو څخه یوازې د ماهي غوښه حلاله ده.

دریم: په څه دلیل په ﴿ تَلْبَسُونَهَا ﴾ کښې د ګاڼو اغوستل نارینه وو ته نسبت کړی شوي دي؟

ج: په ﴿ فِيهِ مَوَاخِرَ ﴾ کښې د ﴿ مَوَاخِرَ ﴾ کلمې د "مَخر، مُخُور" _لکه "قَتْل، قُتُول"_ څخه اشتقاق موندلی دی "مَخْر" یا "مُخُور" دې ته وایي چې بېړۍ په خپل وړاندې تګ سره اوبه څېرې کړي او د څپو اواز اوچت شي[1].

یعنې ای کتونکیه! ته په دریاب کښې بېړۍ ګورې چې اوبه څیروي او بیا په جړپ سره پکښې وړاندې او بېرته تلل کوي مګر مخ بڼکته تلل نه کوي چې ډوبه شي.

قطمیر څه معنی؟

۲_ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [النساء: ۴۹] ایت لاندې په ﴿ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ ﴾ کښې د ﴿ قِطْمِيرٍ ﴾ کلمه معنی کړې ده چې د هغې سپین رنګې نرۍ پردې دپاره وضعه شوې ده په کومه کښې چې د کجورې زړی نغښتی وي.

په عربي ژبه کښې ذکره شوې کلمه د مثال په توګه د تقلیل او تحقیر دپاره استعمالېږي. یعنې ای مشرکانو! ستاسو باطل معبودان ستاسو دپاره د ډېر وړوکی شي (لکه د کجورې د زړي پرده) د

(۱) لسان العرب ج۵ ص ۱۶۰

درکولو توان هم نه لري پاتې خو لا غټ شي لکه شفاعت او د دوزخ څخه نجات او داسې نور.

د إستجابة معنی

۳ـ په ﴿ مَا ٱسۡتَجَابُواْ لَكُمۡ ﴾ کښې د ﴿ ٱسۡتَجَابُواْ ﴾ کلمه د "اسْتِجَابَة" ـلکه "اسْتِقَامَة" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "اسْتِجَابَة" د قبول معنی ورکوي، برابره خبره ده چې قولي قبول وي لکه د سوال په جواب کښې د "هو" ویل، او یا فعلي قبول وي لکه د یوه غوښتلي شوي شي ورکول[۱].

یعنې ای مشرکانو! بالفرض که ستاسو بوتان ستاسو غږ واوري نو تاسو ته به نه قولي اجابت وکړي چې "هو" درته ووایي، او نه به یې فعلي اجابت د لاسه پوره شي چې ستاسو غوښتنه عملاً پوره کړي.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ أَنتُمُ ٱلۡفُقَرَآءُ إِلَى ٱللَّهِۖ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلۡغَنِيُّ ٱلۡحَمِيدُ ۝١٥ إِن يَشَأۡ يُذۡهِبۡكُمۡ وَيَأۡتِ بِخَلۡقٖ جَدِيدٖ ۝١٦ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٖ ۝١٧ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٞ وِزۡرَ أُخۡرَىٰۚ وَإِن تَدۡعُ مُثۡقَلَةٌ إِلَىٰ حِمۡلِهَا لَا يُحۡمَلۡ مِنۡهُ شَيۡءٞ وَلَوۡ كَانَ ذَا قُرۡبَىٰٓۗ إِنَّمَا تُنذِرُ ٱلَّذِينَ يَخۡشَوۡنَ رَبَّهُم بِٱلۡغَيۡبِ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَۚ وَمَن تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفۡسِهِۦۚ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلۡمَصِيرُ ۝١٨﴾

[۱۵] ای خلکو! تاسو الله ﷻ ته اړ یاست، او الله ﷻ چې دی همدی ﷻ بې پروا (او) ستایلی شوی دی (د سپېڅلو صفاتو درلودونکی دی).

[۱۶] که چرته د الله ﷻ اراده وشي (چې تاسو د منځه یوسي) نو سمدستي به مو د منځه یوسي او نوی مخلوق به (مو په عوض) راولي (چې هغوی به ستاسو غوندې نه وي).

[۱۷] او (ای پیغمبره!) دغه کار په الله ﷻ باندې درونډ (او ګران) نه دی.

[۱۸] او (داسې ورځ راروانه ده چې) هیڅ د پېټي پورته کوونکی نفس به (پکښې) د بل نفس پېټی پورته نه کړي (که څه هم دا د هغه خپلوان وي). او که چرته درونډ بار کړی شوي نفس خپل بار ته (بل څوک) وروبلي (چې د بار څه برخه ترې په خپلو اوږو واخلي) نو د ده (د بار) څخه به هیڅ شی پورته نه کړي (او بلل به یې ونه مني) که څه هم (دا د هغه) د قرابت (خپلوۍ) خاوند وي.

(ای پیغمبره!) یقیناً ته هغه کسان ډاروې (ګټه ورته رسولی شې) کوم چې د خپل رب ﷻ څخه په غیبو سره وېرېږي او (د همدې کبله د خپل رب ﷻ د رضامندۍ دپاره) لمونځونه دروي. او هرڅوک چې (ستا په ارشاداتو سره خپل ځان) پاک کړي نو یقیناً هغه د خپل ځان دپاره پاکوالی حاصل کړ (ګټه یې همده ته راجع ده). او (که څوک ذکره شوې تزکیه ونه کړي نو) خاص الله ﷻ ته ورتاوېدل دي (خپله سزا به هلته وګوري).

(۱) مفردات الراغب ص ۱۰۰.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو کښې دې مضمون ته هم اشاره شوې وه چې واکداري او اختيار يوازې په الله ﷻ پورې اختصاص لري او د ده ﷻ څخه په غير د مشرکانو باطل معبودان نه څه توان لري او نه پکښې د توان او قبول څه صلاحيت او استعداد شته. په دې ايتونو کښې د ذکر شوي مضمون په نظر کښې نيولو سره يوې تبصرې ته اشاره شوې ده، چې حاصل يې داسې راځېږي:

اى پيغمبره! څرنگه چې واک او اختيار يوازې الله ﷻ پورې اختصاص لري نو:

۱ـ ټول خلک او خپل ټول دعوتي امت مخاطب کړه او ورته ووايه چې:

الف: اى خلکو! تاسو ټول فقط الله ﷻ ته د هر حيثه محتاج او اړ ياست، او بل هيڅوک ستاسو اړتياوې نه پوره کولى شي او نه توان لري چې څه درکړي.

ب: خو د دې سره-سره الله ﷻ بې پروا دى، نه ستاسو عبادت ته محتاج دي او نه دې ته اړ دي چې تاسو خپل خان ته او يا د الله ﷻ بل مخلوق ته روزي ورکړې.

ج: همدارنگه الله ﷻ د ښو صفاتو او محامدو درلودونکى دى، ستاسو تحميد او عدم تحميد ورته يو برابر دي.

د: لکه څنگه چې الله ﷻ تاسو ته وجود درکړى دى او د عدم څخه يې موجود کړي ياست، همدارنگه ستاسو بقاء او ژوند هم يوازې د همده ﷻ په اختيار کښې دي او بس.

ه: نو که الله ﷻ اراده وکړي چې ستاسو بقاء ته خاتمه ورکړي نو سمدستي به تاسو د منځه يوسي او په عوض به مو د خپلې ارادې مطابق نوى او تازه پيدا کړى شوى مخلوق راولي.

و: دغه کار الله ﷻ ته ډېر اسان دى هيڅ گرانوالى ورته نه لري بلکې فقط د "کُنْ" په ويلو سره چې: "شه!"، ذکره شوې ټوله نقشه عملي کېږي.

ز: اى پيغمبره! خلکو ته دا هم ووايه چې: تاسو ته ډېره سخته ورځ در روانه ده، نو له همدې کبله ستاسو د دنياوي احتياج څخه ستاسو اُخروي احتياج ډېر سخت او ډېر دروند دى. د وضاحت دپاره لاندې دوه صورتونو ته پام وکړئ:

اول: په دغې ورځ کښې هيڅ پېټى اوچتوونکى کس د بل چا پېټى نه اوچتوي او نه به داسې څوک موندل کېږي چې په خپله خوښه او د خپل ترحم او زړه سوى د کبله د بل چا پېټى په اوږو واخلي، که څه هم بل څوک يې ډېر نژدې خپلوان وي.

دوهم: او که کوم کس چې (د گناه پېټى يې دروند وي) د خپل پېټي د پورته کولو دپاره چاته دعوت ورکړي چې: راشه او زما څخه څه گناه په خپله غاړه واخله (زما اوږې ترې سپکې کړه). نو دغه غوښتنه به يې هم پوره نه کړى شي، که څه هم بللى شوى کس د بلونکي نژدې خپلوان وي، دا ځکه چې په دغې ورځ (قيامت) کښې به هرڅوک په خپل غم اخته وي او هرڅوک به نَفسي نَفسي وايي.

ح: نو خلکو ته په کار دي چې يوازې د الله ﷻ اطاعت وکړي او يوازې د پيغمبر ﷺ دعوت قبول کړي ترڅو يې د دنيا او آخرت مشکلات حل کړي، د مشکلاتو د حل بله لاره نه شته.

۲ـ ای پیغمبره! اوس نو د خپل ځان په هکله دا ارشادات په نظر کښې کلک وساته:
الف: ته هرڅوک نه شې ډارولی، فقط هغه کسان ډارولی شې کوم چې په غيبو سره د خپل رب ﷻ څخه وېرېږي او په همدې منظور ورته په اخلاص سره لمونځونه دروي. یا په بل عبارت: ستا د دعوت او انذار څخه یوازې ذکر شوي کسان استفاده کولی شي او بس.
ب: هو! څوک چې ستا د دعوت څخه استفاده وکړي او خپل ځان د کفري خاصیتونو څخه پاک کړي نو یقیناً هغوی دغه کار فقط د خپل ځان دپاره وکړ، ګټه یې همدوی ته ورګرځي، په تاباندې یې هیڅ احسان نشته.
ج: بالمقابل څوک چې ذکر شوي صفات ونه لري او د قبول استعداد یې ختم شوی وي هغوی ستا د دعوت او انذار څخه ګټه نه شي پورته کولی نو تاته په کار دي چې د هغوی په کافر پاتې کېدلو باندې ډېر زیات غمژن ونه ګرځې، خاص الله ﷻ ته د هر چا ببرته ورتګ دی نو د هر چا سره به مناسب چال چلند وکړي.

توضیحات

۱ـ د ﴿ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴾ جمله لاندې دوه تفسیرونه درلودلی شي[۱]:
الف: که د الله ﷻ اراده وشي نو: ای خلکو! تاسو به ټول د منځه یوسي او په داسې مخلوق باندې به مو عوض کړي چې هغوی تاسو نه پېژني، هغه به نوی مخلوق وي.
ب: که د الله ﷻ اراده وشي نو: ای خلکو! تاسو به په داسې خلکو باندې عوض کړي چې هغوی به د ګناهونو په ارتکاب کښې ستاسو غوندې نه وي، الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت درلودونکی دی.
د ذکرې شوې جملې مضمون په [النساء:۱۳۳] ایت کښې تېر شوی دی، او په [محمد:۳۸] ایت کښې راروان دی.

څو نکات

۲ـ د ﴿ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ ﴾ الآية په تفسیر کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:
الف: د ﴿ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ﴾ په جمله کښې هغه کومک منفي ګرځولی شوی دی کوم چې د کومک کوونکي د پلوه د مهربانۍ او زړه سوي د کبله صورت نیسي لکه چې کفارو به مؤمنانو ته د دغه ډول کومک وعدې ورکولې، چې پوره بیان ته یې په [العنکبوت:۱۲] ایت کښې اشاره شوې ده.
ب: د ﴿ وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ ﴾ په جمله کښې هغه کومک نفي کړی شوی دی کوم چې د مطالبې او غوښتنې په اثر صورت نیسي، تقریباً همدې مضمون ته په [عبس:۳۴] او ورپسې ایتونو کښې اشاره شوې ده چې سړی به د خپلوانو څخه د مطالبې د ډاره تېښتي.
ج: کله چې ذکر شوي دواړه ډوله کومکونه منفي وګرځولی شوه نو اجباري کومک خو به بالکل

[۱] تفسیر ابي السعود ج۷ ص۱۴۸

واقع نه شي او نه به يې د واقع کېدلو امکان وي.

د: که څوک وايي چې په ﴿ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ﴾ کښې د "كَانَ" ضمير چاته راجع دی؟

مونږ وايو چې دغه ضمير هغه مَدعُو (بلل کړی شوي) ته راجع دی په کوم باندې چې وراندې په ﴿ وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ ﴾ کښې د ﴿ تَدْعُ ﴾ کلمه دلالت کوي.

هـ: دا د يو پلوه، او د بله پلوه زمونږ په فکر ـ والله ﷻ أعلم ـ د ﴿ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ﴾ مضمون د ﴿ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ﴾ د جملې سره هم مراد دی. يعنې هيڅ بار پورته کوونکی به په دغې ورځ کښې د بل چا بار پورته نه کړي که څه هم د بل چا د نژدې خپلوانو څخه وي.

﴿ وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ۝١٩ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ ۝٢٠ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ ۝٢١ وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ ۖ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ ۝٢٢ إِنْ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ۝٢٣ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ۝٢٤ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ۝٢٥ ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ۝٢٦ ﴾

[۱۹] او ړوند (کافر) او ليدونکی (مؤمن) نه برابرېږي (د هر توپير لري).

[۲۰] او نه تیارې (کفر) او نه رڼا (اسلام).

[۲۱] او نه يخ سوری (جنت) او نه گرم باد (دوزخ).

[۲۲] او نه ژوندي (مؤمنان) او نه مړي (کفار يو تريله) برابرېدلی شي.

يقينًا الله ﷻ اورول (هدايت) کوي هغه چاته کوم ته يې چې اراده وشي، او ته (ای پيغمبره!) هغه چاته اوروونکی (هدايت کوونکی) نه يې کوم چې په قبرونو کښې (مړه پراته) دي (نو د کفارو هدايت هم ستا په توان کښې نه دی).

[۲۳] ته نه يې مگر ډاروونکی يې (د کفارو د کفر مسئول نه يې).

[۲۴] يقينًا مونږ ته (تولو خلکو ته) په حقه سره د زيري ورکوونکي او ډاروونکي په حيث استولی يې. او (د دې څخه وراندې) هيڅ اُمت نه وه مگر ډاروونکی پکښې تېر شوی دی (چې يا به پيغمبر وه او يا به بل داعي وه).

[۲۵] او (ای پيغمبره!) که کفار تاته د دروغو نسبت کوي نو (ته ورباندې مه خپه کېږه څکه چې) يقيناً هغو کسانو هم (خپلو پيغمبرانو ته) د دروغو نسبت کړی وه کوم چې د دوی څخه وراندې تېر شوي دي، هغوی ته خپل پيغمبران په معجزاتو سره او په صحيفو سره او (بالآخره) په روښانه کتابونو سره ورغلي وه (خو هغوی ونه منل).

[۲۶] بیا ما هغه کسان (په عذاب سره) ونیول کومو چې کفر غوره کړی وه، نو (ته وګوره چې) زما ناآشنا عذاب څنګه وه (څه یې وربانديې وکړه، ایا تول یې پوپنا نه کړه)؟.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د [فاطر:۹] ایت څخه راپه دېخوا د قیامت په قیام او د الله ﷻ په توحید باندې زښت ډېر دلایل اقامه کړی شوي وه او بالآخره وړاندېنی متصل ایت په دوه وو مطالبو سره تمام شوی وه: یو نبي کریم ﷺ ته تسلي او ډاډ ورکول، او بل دا چې الله ﷻ ته بېرته ورتګ او د قیامت قیام ضروري دی.

په دې ایتونو کښې همدغه دوه مطلبونه د بحث مدار ګرځولي شوي دي، چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! ته په دې باندې ډېر مه غمژن کېږه چې د زښتو ډېرو دلایلو د اقامه کولو سره-سره کافران نه د الله ﷻ په وحدانیت عقیده خپلوي او نه د قیامت په قیام ایمان راوړي. او دا ځکه چې:

۱- ړوند او بینا (کافر او مومن) یو برابر نه دي او تیارې او رڼا (کفر او اسلام) یو برابر نه دي، او نه یخ سوری او نه ګرمه هوا یو برابر دي، او نه جنت او دوزخ سره برابر دي.

بلکې د بینا او مؤمن سره د اسلام او ایمان په خاطر د جنت یخ سوری مناسب دی او د ړانده او کافر سره د کفریاتو د کبله د دوزخ ګرم اور مناسب دی.

نو د قیامت قیام ضرور دی ترڅو ذکر شوي مناسبات عملاً صورت ونیسي، چې مؤمنان جنت ته داخل شي او کفار دوزخ ته ورتېل وهلی شي.

۲- ای پیغمبره! ته د کفارو په دوزخي جوړېدلو باندې ډېر مه غمژن کېږه، ستا په دعوت او هلو ځلو کښې هیڅ قصور نشته بلکې هغوی د قبول استعداد د لاسه ورکړی دی او د مړو غوندې ګرځېدلي دي (د مؤمنانو غوندې ژوندي نه دي)، او پوره واضحه ده چې د دعوت په قبول کښې نه مړي د ژوندیو سره برابرېږي او نه ژوندي د مړو سره.

۳- ستا په توان کښې نشته چې ته مړو ته خپل دعوت ور واوروې او وربانديې قبول یې کړې، نو د همدې کبله ته په کفارو باندې هم خپل دعوت نه شې قبلولی.

هو! الله ﷻ کولی شي چې هغه چا ته ستا دعوت ورواوروي او وربانديې قبول یې کړي کوم ته یې چې اراده وشي، خو د ده ﷻ اراده د حکمتونو په بنیاد صورت نیسي چې په عنادي کفارو کښې منفي ده.

۴- لنډه دا چې ته -ای پیغمبره!- په آینده کښې هم هغو کسانو ته خپل دعوت نه شې وراورولی او نه یې وربانديې قبلولی شې کوم چې په قبرونو او هدیرو کښې پراته دي، او نه ته په دغه کار باندې مکلف یې، ته فقط په إنذار (ډارولو) باندې مکلفیت لرې چې په ډېره أحسنه طریقه باندې دې سرته رسولی دی.

۵- ای پیغمبره! مونږ ته په حقه سره د بشیر او نذیر په حیث دنیا ته استولی یې لکه څنګه چې

مونږ ستا څخه وړاندې پیغمبران خپلو خپلو قومونو ته په همدغه حیث استولي وه. ستا څخه وړاندې زیښت ډېر پیغمبران تېر شوي دي او ته د ټولو وروستنی پیغمبر یې.

لنډه دا چې هیڅ أُمت نه دی تېر شوی مګر ډاروونکی به پکښې موجود وه چې یا به پخپله پیغمبر وه او یا به یې په إنذار او دعوت کښې نائب وه.

۶_ ای پیغمبره! که ستا د زمانې عنادي کفار تا نه قبلوي نو ته ډېر مه غمژن کېږه او حوصله مه خرابه، ځکه چې هغو کفارو هم د خپلو خپلو پیغمبرانو تکذیب کړی وه کوم چې د دوی څخه پخوا تېر شوي دي، دوی خو د هغوی په قدم روان دي.

هغوی ته خپل پیغمبران علیهم السلام په معجزو او صحیفو او هم په روښانه کتابونو (تورات، انجیل او زبور) سره ورغلي وه خو هغوی ورباندې ایمان رانه ووړ، چې بیا ما په عذاب سره ونیول او ټول مې پوپنا کړه.

نو ته وګوره چې هغوی لره زما عذاب څنګه بېخ ویستونکی وه او زما انکار په هغوی باندې څه اثر وغورځاوه؟ او څنګه ناآشنا عذاب مې ورباندې نازل کړ؟

ستا أُمت ته په کار دي چې د هغوی څخه عبرت واخلي او ستا په معجزو او روښانه کتاب (قرآن کریم) باندې عقیده خپله کړي، که نه نو دهغوی په مېنه به یې شپه شي.

توضیحات

په ذکرو شوو ایتونو کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

۱_ د ﴿ وَمَا يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ ﴾ په مضمون سره په قرآن کریم کښې ډېر ایتونه نازل شوي دي چې یو د [هود:۲۴] ایت دی.

۲_ په ﴿ وَلَا ٱلظُّلُمَـٰتُ وَلَا ٱلنُّورُ ﴾ کښې د "ظُلُمَات" او "نُور" دواړو کلمو شرحه د [البقرة:۲۵۷] ایت لاندې ولولئ.

۳_ په ﴿ وَلَا ٱلظِّلُّ وَلَا ٱلْحَرُورُ ﴾ کښې د "ظِل" کلمه د [النساء:۵۷] او [الرعد:۳۵] ایتونو لاندې ډېره ښه شرحه شوې ده، والحمد لله ﷻ.

او د "حَرُور" کلمه د ګرمې هوا (باد) معنی ورکوي، چې د "سَمُوم" د کلمې سره مرادفه ده[1]، خو په دې مقام کښې د "ظِل" څخه جنت مراد دی او د "حَرُور" څخه دوزخ[2]. یعنې جنت د دوزخ سره برابر نه دی او دوزخ د جنت سره نه شي برابرېدلی.

۴_ د ﴿ وَمَا يَسْتَوِى ٱلْأَحْيَآءُ وَلَا ٱلْأَمْوَٰتُ ﴾ مضمون په ډېرو ایتونو کښې منعکس شوی دی چې یو نظیر یې په [الأنعام:۱۲۲] ایت کښې تېر شوی دی.

۵_ په ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَآءُ ﴾ کښې د ﴿ يُسْمِعُ ﴾ کلمه د "يَهْدِي" معنی ورکوي، لکه چې الله ﷻ

(۱) لسان العرب ج۱۲ ص۳۰۴؛ مفردات الراغب ص ۱۱۰
(۲) تفسیر الطبري ج۲۲ ص۱۲۸

په بل ايت کښې فرمايي: ﴿ وَٱللَّهُ يَهْدِى مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾ [البقرة:۲۱۳] يعنې او الله ﷻ هغه چا لره سمې لارې ته هدايت کوي (مطلب ته يې رسوي) کوم ته يې چې اراده وشي.

۶_ په ﴿ وَمَآ أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِى ٱلْقُبُورِ ﴾ کښې د "مُسْمِع" کلمه د "هَادِي" په معنى سره ده، الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَمَآ أَنتَ بِهَٰدِ ٱلْعُمْىِ عَن ضَلَٰلَتِهِمْ ﴾ [الروم:۵۳] يعنې اى پيغمبره! ته د ړندو کفارو هدايت کوونکى نه يې، چې د ګمراهۍ څخه يې بچ کړې او مطلب ته يې ورسوي.

۷_ او د "سماع الموتى" موضوع مونږ د الله ﷻ په توفيق د [النمل:۸۰] ايت لاندې د ضرورت په اندازه څېړلې ده، او په اضافه څېړنو باندې يې دا کتاب نه اوږدوو.

سوال جواب

۸_ که څوک وايي: لکه څنګه چې نبي کريم ﷺ "نذير" دى همدارنګه "بشير" هم دى، نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت په بنياد په ﴿ إِنْ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴾ کښې د حصر په توګه يوازې د ﴿ نَذِيرٌ ﴾ کلمه نازله شوې ده؟

مونږ وايو چې: دلته د عنادي کفارو په هکله بحث روان دى، نو د همدې مقام په دلالت سره دغه حصر په نظر سره د "بشير" کلمې ته صورت نه دى نيولى، ترڅو اعتراض وارد شي، بلکې دا حصر په نظر سره د "مسئول" کلمې ته دى کومه چې د مقام څخه معلومېږي:

يعنې اى پيغمبره! ستا څخه د کفارو د کافر پاتې کېدلو په ارتباط پوښتنه نه کېږي بلکې ته فقط په دې خبره مسئول يې چې هغوى د الله ﷻ د عذابه وډار کړې.

۹_ د ﴿ وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴾ په متعلق د [القصص:۴۶] ايت لاندې څه سوال جواب تېر شوي دى والحمد لله ﷻ، چې په دې مقام باندې د بنه پوهېدلو دپاره يې کتل ضروري دي.

﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ثَمَرَٰتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا ۚ وَمِنَ ٱلْجِبَالِ جُدَدٌۢ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ وَٱلدَّوَآبِّ وَٱلْأَنْعَٰمِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ كَذَٰلِكَ ۗ إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾ ﴾

[۲۷] ايا ته نه ګورې چې: يقينًا الله ﷻ د اسمانه اوبه (باران) نازل کړى دى، نو مونږ په دغه (باران) سره (د ځمکې څخه) په داسې حال کښې ميوجات راوباسو چې رنګونه يې مختلف وي.

او د غرونو څخه (ځينې غرونه) سپين او سره خطونه دي (د سپينو او سرو خطونو درلودونکي دي) چې د دغو خطونو رنګونه (هم په خپل_خپل ذات کښې) مختلف دي، او (ځينې نور غرونه بالکل سوچه تک تور دي (او ځينې لا سوچه نور رنګونه لري).

[۲۸] او داسې (مخلوق) چې رنګونه يې د دغو (ميوجاتو) غوندې مختلف دي، د خلکو (بنيادمانو) او په ځمکه باندې د خوځېدونکو ساکښانو او د څارويو څخه عبارت دي.

يقينًا د الله ﷻ څخه (په ربښتياني علم سره) عالمان ډاريږي (او د ذکرو شوو اختلافاتو څخه عبرت اخلي). بې شکه الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند (او) ډېر ښښونکی دی.

ارتباطونه

۱ـ وړاندې په [فاطر:۱۸] ایت کښې الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ ته تسلي ورکړې ده چې ستا إنذار د خپل رب ﷻ څخه په غيبو سره ډاريدونکو ته ګټه رسولی شي، په دې ايتونو کښې همدغه ډاريدونکې ډله ښودلی شوې ده چې د علماوو د ډلې څخه عبارت ده.

۲ـ وړاندې نژدې ايتونه قيامت ته په ضرورت او نبي کريم ﷺ ته په تسلی باندې مشتمل وه، او دا ايتونه د توحيد په دلايلو او هم نبي کريم ﷺ ته په تسلی باندې اشتمال لري.

۳ـ هلته د معنوي کيفياتو عدم برابري بيانه شوې وه او دلته د محسوسو کيفياتو عدم برابری ته اشاره کېږي چې حاصل يې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د وړاندېنيو ايتونو په تعقيب لاندې مطالب په خپل اُمت باندې قرائت کړه:

۱ـ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د کامل قدرت درلودونکی دی او هيڅ شريک او سيال نه لري. او دا ځکه چې:

الف: ايا ته نه ګورې چې د اسمان د پلوه يې په ځمکه باندې اوبه نازلې کړې دي؟ ايا د ده ﷻ څخه په غير څوک يو څاڅکی اوبه راښکته کولی شي؟

ب: نو په همدغو اوبو سره مونږ د ځمکې څخه داسې ميوجات راوباسو چې مختلف ډولونه لري او په هر ډول کښې يې مختلف رنګونه او مختلف شکلونه شته.

که بالفرض المحال د ده ﷻ سره کوم شريک موجوديت درلودی نو: ايا دغو کارونو به په دوامداره توګه صورت نيولی وی؟ ايا په هر بوټي او هره ميوه او رنګ او شکل به جګړه نه وی واقع شوې؟ ايا د دنيا نظام به نه وی رنګ شوی؟

۲ـ د ميوجاتو څخه په غير، الله ﷻ غرونه هم په مختلفو ډولونو او بېلابېلو رنګونو سره پيدا کړي دي. لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: ځينې غرونه هغه دي چې په يوه رنګ کښې د سپينو ليکو او خطونو خاوندان دي، ته به وايې چې سپينه لاره ورباندې اووښتې ده.

ب: ځينې غرونه په يوه رنګ کښې د سرو يا تورو ليکو درلودونکي دي، ته به وايې چې ښامار ورباندې پروت دی.

ج: په ځينو نورو کښې په نورو رنګونو سره کرښې موجوديت لري.

د: ځينې غرونه فقط يو رنګ لري او د بل رنګ کرښه پکښې موجوده نه وي؛ د مثال په توګه تک تور وي، ته به وايې چې يوه غټ کارغه ورباندې وزرې غوړولې دي.

ه: بالآخره لکه څنګه چې غرونه د مختلفو رنګونو درلودونکي دي همدارنګه شکلونه یې هم بې اندازې اختلاف لري او د الله ﷻ په وحدانیت او کامل قدرت باندې دلالت کوي.

۳_ای پیغمبره! د میوجاتو او غرونو په شان لاندې شیان هم مختلف ډولونه او مختلفې څېرې لري:

الف: په یوه انساني رنګ او شکل کښې خلک ډېر مختلف رنګونه او شکلونه لري لکه تور او سپین، لوړ او ټیټ او داسې نور.

ب: حشرات او په ځمکه باندې خوځېدونکي ساکښان یو تربله په شکلونو او رنګونو کښې زښت ډېر تفاوتونه لري، او همدارنګه د هرې نوعې افراد هم بې تفاوته نه دي، خو دا بېله خبره ده چې په ځینو افرادو کښې یې انسانان په تفاوتونو پوهېږي او ځینو نه پوهېږي.

ج: همدارنګه څاروي (اوښان، غوایان، ګډې، اوزې) هم په رنګونو کښې زښت ډېر اختلاف لري، او د همدغه اختلاف د کبله هرڅوک خپل خپل څاروي پېژني.

۴_ ای پیغمبره! ذکرې شوې اختلافات په څرګنده توګه دلالت کوي چې الله ﷻ واحد او لا شریک او هم د کامل قدرت خاوند دی، خو ته په دې باندې ډېر مه متاثر کېږه چې کفار ترې د استدلال استفاده نه کوي. او دا ځکه چې:

الف: یقینًا د الله ﷻ څخه یوازې علماء (د پوخ علم خاوندان) دارېږي (ستا انذار وریاندې اثر غورځوي او بس). نو د ناپوهانو څخه څه ګیله ده چې سترګې یې وریاندې پټې کړې دي او غوږونه یې وریاندې کاڼه اچولي دي.

ب: د قیامت ورځ راروانه ده، په دې ورځ کښې به الله ﷻ جاهلانو (کفارو) ته سزا ورکړي او د پوهانو (مؤمنانو) د تقصیراتو څخه به ورتېر شي، او دا ځکه چې الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی هیڅوک یې د ارادې مخه نه شي بندولی او همدارنګه ډېر بښونکی دی.

توضیحات

۱_ په ﴿ فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ثَمَرَٰتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا ﴾ کښې د "أَلْوَان" د کلمې اصلي معنی رنګونه ده، خو د انواعو (ډولونو) په معنی باندې هم استعمالېږي[1].

که څه هم په دې مقام کښې جائزه ده چې د "مَا يُطْلَقُ عَلَيْهِ الأَلْوَان" (هر هغه شی چې د "ألوان" اطلاق پرې کېږي) په لحاظ دواړه معناوې اراده کړی شي چې په میوجاتو کښې د رنګونو په اختلاف باندې علاوه د ډولونو اختلاف هم زښت ډېر دی، مګر څرنګه چې په راتلونکو ﴿ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا ﴾ او ﴿ مُخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ ﴾ کښې د "أَلْوَان" کلمې د رنګونو معناوې ورکوي نو ظاهره دا ده چې د هغو د توافق دپاره به دلته هم ذکره شوې کلمه فقط د رنګونو معنی ورکړي. یعنې: مونږ په باراني اوبو سره د بوې ځمکې څخه په مختلفو رنګونو کښې میوجات راوباسو.

(۱) مفردات الراغب ص ۴۷۷

څو نکات

۲ـ په دغو دوارو ایتونو کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: په ﴿ وَمِنَ ٱلْجِبَالِ ﴾ کښې د "و" توری دوه احتماله درلودلی شي[۱]:

اول: چې د استیناف دپاره شي او مدخول یې د اعراب محل ونه لري.

دوهم: چې د عطف دپاره وګڼلی شي.

خو په دغو دوارو تقدیرونو باندې د ﴿ وَمِنَ ٱلْجِبَالِ ﴾ کلمات مقدم خبر دی او د ﴿ جُدَدٌۢ ﴾ کلمه د خپلو مربوطاتو سره مؤخره مبتدأ ده، چې اِسمیه جمله ترې جوړېږي، خو د عطف په صورت کښې په وراندېنۍ فعلیه جمله ﴿ فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ثَمَرَٰتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا ﴾ معطوفه ګڼله کېږي.

سوال جواب

ب: که څوک وایي چې: د عطف په صورت کښې خو لازمېږي چې اِسمیه جمله په فعلیه جمله باندې معطوفه وګرځي، حال دا چې دا ډول عطف د لغویانو په نزد غیر مناسب دی؟

مونږ وایو چې: رښتیا چې دا ډول عطف غیر مناسب کار دی خو په هغه وخت کښې چې کوم مهم مطلب په نظر کښې نه وی نیولی شوی، که نه نو غیر مناسب کار نه دی[۲].

او په دې مقام کښې مهم مطلب په نظر کښې نیولی شوی دی ـوالله ﷻ أعلمـ هغه دا چې: د میوجاتو د رنګونو اختلاف د تجدد په توګه صورت نیسي نو فعلیه جمله ورسره مناسبه ده چې په تجدد دلالت کوي، او د غرونو د رنګونو اختلاف استمراري دی نو په اسمیه جمله باندې اداء کړی شو چې په استمرار باندې دلالت کوي.

ج: د ﴿ جُدَدٌۢ ﴾ کلمه د "جُدَّة" ـلکه "حُجَّة"ـ جمعه ده او د لارې دپاره وضعه شوې ده[۳]، خو په دې مقام کښې ترې هغه خطونه مراد دي کوم چې په غرونو باندې اوږده پراته وي او د غرونو د رنګونو څخه اختلاف ولري[۴]، لکه په تور غره باندې سپین خطونه، یا په سپین غره باندې سرې یا تورې کرښې او داسې نور.

د: ځینې مفسرین کرام وایي چې: د ﴿ جُدَدٌۢ ﴾ د کلمې سره د "ذُو" کلمه مقدره ده او دا ځکه چې غرونه خو پخپله خطونه او کرښې نه دي بلکې د خطونو او کرښو خاوندان او درلودونکي دي[۵].

خو مونږ ته بهتره برېښي چې د "ذُو" کلمه مقدره ونه ګڼله شي او د "زَيْدٌ عَدْلٌ" غوندې په مبالغه باندې حمل کړی شي، لکه چې کرښې لرونکي غرونه ټول کرښې وي.

(۱) اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۱۳۲

(۲) مختصر المعاني في البلاغة ص۲۶۴

(۳) لسان العرب ج۳ ص۱۰۸

(۴) تفسیر القرطبي ج۱۴ ص۳۴۲

(۵) تفسیر القاسمي ج۱۴ ص۵۱

هـ: د ﴿ بِيضٌ ﴾ کلمه د "أَبْيَض" جمعه ده[۱]، او د ﴿ جُدَدٌ ﴾ د کلمې دپاره لومړی صفت دی.

و: د "حُمْرٌ" کلمه د "أَحْمَر" جمعه ده[۲] او د ﴿ جُدَدٌ ﴾ د کلکې دپاره دوهم صفت دی.

ز: د ﴿ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا ﴾ په اعراب کښې هم مفسرينو کرامو متعدد تحليلونه ليکلي دي[۳]، خو کوم تحليل چې مونږ ته بهتر بربښېدلی دی هغه دا دی چې دا ﴿ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا ﴾ د ﴿ جُدَدٌ ﴾ د کلمې دپاره دريم صفت دی.

ح: د "غَرَابِيب" کلمه د "غِرْبِيب" جمعه ده، چې د تک تور معنی ورکوي، ته به وايې چې اصلاً د غُراب (تور کارغه) څخه اخستله شوې ده. ذکره شوې کلمه په ﴿ جُدَدٌ ﴾ باندې عطفه ده.

سوال جواب

ط: که څوک وايي چې: د "غَرَابِيب" کلمه خو د "سُود" د کلمې صفت او تابع ده، چې د "أَسْوَد" جمعه ده، او قاعده دا ده چې صفت د موصوف څخه او توابع د متبوع څخه وروسته ذکر کېږي. نو د څه حکمت په بنياد په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه د خپل متبوع ﴿ سُودٌ ﴾ څخه وړاندې ذکره شوې ده؟

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې د "غَرَابِيبُ" کلمه د مذکورې ﴿ سُودٌ ﴾ کلمې دپاره صفت او تابع نه ده چې اعتراض وارد شي، بلکې موصوف او متبوع کلمه يې مقدره ده چې په مذکورې ﴿ سُودٌ ﴾ کلمې سره تفسيره شوې ده، ته به وايې چې داسې عبارت نازل شوی وي چې: "وَسُودٌ غَرَابِيبُ سُودٌ".

يا په بل عبارت: دلته ډېر زيات تور غرونه مطلب دي چې بالکل پکښې بل رنګ موجوديت ونه لري، نو په دې مقام کښې د تاکيد دپاره د "سُود" کلمه دوه کرته تکراره شوې ده، يو په تقدير سره، او بل په صراحت سره.

نو د ذکرو شوو نکاتو په نظر کښې نيولو سره يې حاصل داسې راځي: چې د غرونو څخه ځينې غرونه سپينې-سپينې کرښې درلودونکي دي، چې په همدغه سپين رنګ کښې سره ډېر اختلاف لري چې د ځينو کرښې يو ډول سپينې دي او د ځينو بل ډول سپينوالی لري. همدارنګه ځينې غرونه د سرو سرو کرښو درلودونکي دي چې په همدغه سوروالي کښې ډېر ډولونه لري، او بالآخره ځينې غرونه کرښې کرښې نه دي بلکې په يوه رنګ کښې جوړ دي، لکه بالکل سوچه تور او داسې نور.

يو بل نحوي تحليل

ي: د ﴿ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ ﴾ کلمه د خپل مقدر موصوف په لحاظ ـچې په "مَخْلُوق" سره ترې تعبير کولی شوـ مؤخره مبتدأ ده، او د ﴿ وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ ﴾ کلمات يې مقدم خبر دی او په ﴿ أَلْوَانُهُ ﴾ کښې همدغه مقدر موصوف ته ضمير راجع دی[۴].

---

(۱) لسان العرب ج۷ ص۱۲۲
(۲) القاموس المحيط ج۴ ص۲۱۰
(۳) البحر المحيط ج۹ ص۲۹
(۴) المحرر الوجيز ج۱۳ ص۱۷۲

یا: دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ كَذَٰلِكَ ﴾ کلمه محلاً منصوبه ده، او د ﴿ مُخْتَلِفٌ ﴾ دپاره د مقدر موصوف "إختلافًا" په اعتبار مفعول مطلق ده[1]. په "ذٰلِكَ" سره د میوجاتو اختلاف ته اشاره ده چې بعید ذکر دی.

نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې: د ذکرې شوې درېګونې مجموعې څخه یو مخلوق بنیادمان دي چې د میوجاتو غوندې مختلف رنګونه لري، او د همدې مجموعې څخه بل مخلوق په ځمکه باندې خوځېدونکي ساکښان دي چې د میوجاتو غوندې د مختلفو رنګونو درلودونکي دي، او بالآخره د همدغې مجموعې څخه بل مخلوق څاروي دي چې دوی هم د میوجاتو غوندې مختلف رنګونه لري.

علماء څوک‌څوک دي؟

۳ـ په ﴿ إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا ﴾ کښې د "عُلَمَاءُ" د کلمې څخه هغه علماء کرام مطلب دي کوم چې د الله ﷻ په وحدانیت باندې عقیده لري او شریعت ته غاړې ایښودونکي وي.

یا په بل عبارت: څومره چې په یوه مؤمن کښې د الله ﷻ د عظمت او کامل قدرت پېژاندنه اضافه کېږي په هماغې اندازه په هغه کښې الهي ډار او خوف وده کوي، بالمقابل څومره چې په چا کښې ذکر شوی علم کمزوری کېږي په همغې اندازه به پکښې په ګناهونو باندې جرئت زیاتېږي، برابره خبره ده چې نوموړی مؤمن لیک او لوست ولري او یا سوچه اُمي وي.

د ښه وضاحت دپاره لاندې أحادیث ولولئ:

الف: یوه ورځې نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ» یعنې په عابد باندې د عالم بهتري داسې ده لکه ستاسو په ادنی مؤمن باندې چې زما بهتري ده، «ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ»[2] بیا نبي کریم ﷺ ذکر شوی ایت شریف د استشهاد په توګه ولوست.

ب: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا»[3] یعنې که تاسو په هغه شي باندې پوهېدلی په کوم باندې چې زه پوهېږم نو لږ به مو خندلي وی او ډېر به مو ژړلي وی.

ج: نبي کریم ﷺ په یوه بل اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَاللهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ»[4] یعنې په الله ﷻ مې دې سوګند وي چې زه ستاسو د جملې څخه د الله ﷻ څخه ډېر ډارېدونکی یم، او همده ﷻ ته زیات متقي یم.

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً

(۱) روح المعاني ج۲۲ ص۱۹۱
(۲) سنن الدارمي ج۱ ص۷۵
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۵۷
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۷۵۷

يَرْجُونَ تِجَٰرَةً لَّن تَبُورَ ﴿٢٩﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ غَفُورٌ شَكُورٌ
﴿٣٠﴾ وَٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ هُوَ ٱلْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِعِبَادِهِۦ
لَخَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ أَوْرَثْنَا ٱلْكِتَٰبَ ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۖ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ
وَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِٱلْخَيْرَٰتِ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾

[۲۹] يقيناً هغه كسان كوم چې د الله ﷻ كتاب (قرآن كريم) لولي او لمونځ دروي او (بالآخره) په پټه او ښكاره توګه د هغو مالونو څخه انفاق كوي كوم چې مونږ ورته وركړي (وربخښلي) دي (ذكر شوي كسان) د داسې تجارت اُميد كوي (اُميد دې وكړي) چې هيڅكله نه هلاكيږي (بې ګټې نه پاتې كيږي)

[۳۰] (دا) د دې دپاره چې الله ﷻ ورته خپل اجرونه (ثوابونه) پوره وركړي او هم ورته د خپل فضل څخه لا زيات (اجرونه) وركړي. (او دا ځكه چې) يقيناً الله ﷻ ډېر بښونكى (او) ډېر منونكى (شكريه كوونكى) دى.

[۳۱] او (اى پيغمبره!) هغه شى كوم چې مونږ تاته وحې كړى دى چې د كتاب (قرآن كريم) څخه عبارت دى، همدا (كتاب) په داسې حال كښې حق دى چې د هغو كتابونو تصديق كوونكى دى كوم چې د ده څخه وړاندې (نازل شوى) دي.

يقيناً الله ﷻ د خپلو بندګانو (په حالاتو) سره (باندې) هرومرو خبردار (او) بينا دى

[۳۲] بيا (د وحې څخه وروسته) مونږ نوموړى كتاب (قرآن كريم) هغو كسانو ته (بدون د ستوماني) وركړ، كوم چې مونږ غوره كړي دي چې زمونږ د بندګانو څخه عبارت دي. نو د دوى (زمونږ د غوره كړى شوو بندګانو) څخه ځينې هغه څوك دي كوم چې د خپل خان دپاره په ظلم باندې اخته دي (ګناهونه يې اضافه دي)، او ځينې يې منځلاري دي (چې نېكى او بدى يې برابرې دي) او ځينې يې د الله ﷻ په إذن (او توفيق) سره خيراتونو (نېكيو) ته وړاندې كېدونكي دي (اول نمره ګان دي).

(اى پيغمبره!) دغه (ذكر شوى ايحاء او ايراث) همدا ډېر لوى فضل دى (نو بايد چې شكريه يې وكړى شي)

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنيو ايتونو مضمون په دې باندې هم مشتمل وه چې د الله ﷻ څخه يوازې علماء ډارېږي او جهال د الهي ډار څخه بې برخې دي، په دې ايتونو كښې ډارېدونكي علماء ښودلي شوي دي، چې حاصل يې داسې راځېږي:

اى پيغمبره! خپل اُمت ته د ډارېدونكو علماوو څه صفات بيان كړه، هغه دا چې

۱ـ کوم کسان چې د الله ﷻ څخه ډارېږي او ستا إنذارورباندې اثر غورزوي هغوی د لاندې کسانو څخه عبارت دي:

الف: هغه کسان ډارېدونکي علماء دي کوم چې په دوامداره توګه د الله ﷻ کتاب (قرآن کریم) لولي او په مطالبو کښې یې سوچ او فکر کوي.

ب: هغه کسان دي کوم چې د بدني عبادتونو (د لمانځه په قیام) باندې همېشوالی کوي، او د حقوقو په سراعات سره یې اداء کوي.

ج: هغه کسان دي کوم چې د مالي عبادتونو په اداء کولو کښې هم ناغېږي نه کوي او د هغو مالونو څخه پټ او ښکاره، شپه او ورځ في سبيل الله إنفاق جاري ساتي کوم چې مونږ ورته روزي کړې دي، او خاص زمونږ د جانبه ورته ورکړی شوی دی.

۲ـ ای پیغمبره! ذکر شوي ډارېدونکي علماء هغه کسان دي کوم چې په عالي تجارت باندې مشغول دي، البته داسې تجارت چې هیڅکله به بې نتیجې پاتې نه شي او نه به د بربادۍ او خُسران (تاوان) سره مخامخ شي. او دا ځکه چې ذکرو شوو کسانو د بل چا سره نه بلکې د الله ﷻ سره خپل تجارت ته ارتباط ورکړی دی او خپله متاع یې په همده ﷻ باندې خرڅه کړې ده.

نو ضرور به په نتیجه کښې الله ﷻ نوموړو کسانو ته د هغوی پوره أجرونه ورکړي او هیڅ نقصان به پکښې واقع نه کړي، او په دې باندې علاوه د خپل فضل څخه به ورته لا ډېر اضافه أجرونه او ثوابونه هم ورېبرزو کړي. او دا ځکه چې:

الله ﷻ د تقصیراتو ښنونکی دی او د عباداتو او طاعاتو منونکی دی چې بې شکره یې نه پرېږدي.

۳ـ ای پیغمبره! د هغه کتاب په ارتباط په خپل أُمت باندې څه نور مطالب هم قرائت کړه په کوم باندې چې عمل کول د ډارېدونکو علماوو دپاره معیار ټاکلی شوی دی، هغه دا چې:

الف: همدغه کتاب کوم چې مونږ تاته وحې کړی دی، همدا حق کتاب دی او په عملي شرائعو کښې د پخوانیو کتابونو ناسخ دی.

ب: د حقانیت یو دلیل یې دا دی چې همدا کتاب د پخوانیو اسماني کتابونو سره په عقیدوي احکامو او هم د عملي احکامو په أُصولو کښې مطابق دی او د هغو تصدیق کوي، که بالفرض المحال دا حقاني کتاب نه وی نو د هغو سره به یې مطابقت نه درلودی.

ج: یقیناً الله ﷻ د خپلو بندګانو په ټولو حالاتو باندې باخبره او بینا دی، د همدې کبله یې د دې زمانې د بندګانو دپاره همدغه کتاب (قرآن کریم) نازل کړ، چې په عملي احکامو کښې پخوانیو کتابونو د دې امت د حالاتو سره پوره توافق نه درلود.

د: دا کتاب وروستنی اسماني کتاب دی چې د قیامت تر ورځې پورې د مسلمانۍ معیار ګرځولی شوی دی، او مونږ په خپلو غوره بندګانو کښې باقي پرېښی دی، البته هغه غوره بندګان کوم چې د سمې عقیدې خاوندان دي او د کفریاتو او شرکیاتو څخه اجتناب کوي.

هـ: خو نظر همدغه کتاب ته، زمونږ موحدین بندګان د عمل په ساحه کښې په لاندې درېو

گروپونو باندې ویشل کېږي:

یو گروپ هغه بندگان دي چې په خپلو ځانونو باندې ظلم کوي او په همدغه کتاب باندې د عمل کولو په هکله پاتې راځي.

دوهم هغه گروپ بندگان دي کومو چې د عمل په لحاظ په دواړو طرفونو کښې برخه اخستې وي چې طاعتونه او عبادتونه یې هم کړي وي، او د جنایتونو په ارتکاب کښې هم واقع شوي وي.

دریم د ټولو څخه غوره او اول نمره گروپ دی چې د خیریه کارونو په سبب د ټولو څخه وړاندې وي او د الله ﷻ په توفیق سره یې په قرآن کریم باندې په رښتیانیو معناوو کښې عمل کړی وي.

و: دغه (د نوموړي کتاب وحې کول او بیا یې د قیامت تر ورځې پورې په غوره بندگانو کښې د لاربنود په صفت پرېښودل) ډېر لوی فضل دی او د الله ﷻ ډېره لویه مهرباني ده.

توضیحات

۱_ په دغو ایتونو کښې د درجاتو په تفاوت سره د الله ﷻ څخه د ډارېدونکو علماوو پېژاندنه شوې ده، لکه چې مونږ ورته د الله ﷻ په توفیق وړاندې د ارتباط په وجه کښې اشاره کړې ده.

بَوار څه معنی؟

۲_ په ﴿ تِجَٰرَةً لَّن تَبُورَ ﴾ کښې د ﴿ تَبُورَ ﴾ کلمه د "بَوَار" _لکه "قَرَار"_ څخه اشتقاقه شوې ده او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الفرقان:۱۸] ایت لاندې شرحه کړې ده، چې د هلاک معنی ورکوي.

خو څرنگه چې په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه د ﴿ تِجَٰرَةً ﴾ دپاره صفت واقع شوې ده نو مفسرینو کرامو په هغه تجارت باندې تفسیره کړې ده کوم چې د چلښت څخه ولاړ وي او گټه وټه ترې نه ترلاسه کېږي[۱]. یعنې د ډارېدونکو علماوو معامله هغه تجارت ته ورته نه ده کوم چې گټور نه وي، بلکې د دوی معامله سراسري گټور تجارت دی او د تاوان احتمال پکښې نشته چې د الله ﷻ سره یې صورت نیولی دی.

څو نکات

۳_ په ﴿ ثُمَّ أَوْرَثْنَا ٱلْكِتَٰبَ ﴾ الآیة، کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: د ﴿ ثُمَّ ﴾ توری دلته د زماني د وروسته والي دپاره نه دی بلکې د رتبې په وروسته والي باندې دلالت کوي[۲]، او دا خکه چې د إیحاء (د کتاب د وحې کولو) او د ایراث (په امت کښې یې د باقي پرېښودلو) زمانه یوه ده، مگر د "إِیْحَاء" څخه د "إِیْرَاث" رتبه وروسته ده چې په "إِیْحَاء" باندې د نبي کریم ﷺ مبعوثیت مرتب دی او په "إِیْرَاث" باندې یې د قیامت تر ورځې پورې د نبوت بقاء مرتبه ده. او پوره واضحه ده چې د نبوت بقاء د نبوت د ورکړې څخه په رتبه کښې وروسته ده.

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱۳ ص۱۷۳

(۲) روح المعاني ج۲۲ ص۱۹۴

ب: د ﴿ أَوْرَثْنَا ﴾ کلمه د "اِيْرَاث" _لکه "اِكْرَام"_ څخه اشتقاقه شوې ده، کوم شی چې چانه بدون د ستومانۍ او بدون د مشقت ګاللو ورکړې شي، هغه د "اِيْرَاث" په نامه يادېږي[۱].

ج: د ﴿ ٱصْطَفَيْنَا ﴾ کلمې د "اصْطِفاء" _لکه "اِكْتِساب"_ څخه اشتقاق موندلی دی نو د "ط" توری يې د "ت" د توري څخه دی، چې د غوره کولو (او موحد ګرځولو) معنی ورکوي[۲].

د: په ﴿ مِنْ عِبَادِنَا ﴾ کښې د ﴿ مِنْ ﴾ توری د بيان دپاره دی، چې ﴿ ٱلَّذِينَ ﴾ وربانديې تفسير شوی دی[۳]، او اضافت پکښې د تشريف په معنی دلالت کوي[۴].

نو د ذکرو شوو نکاتو په نظر کښې نيولو سره يې د معنی حاصل داسې راځېږي چې اې پيغمبره! مونږ د قرآن کريم په وحې کولو سره تاته نبوت درکړ او بيا مو هسدغه قرآن کريم په هغو کسانو کښې باقي پرېښود (منسوخ مو ونه ګرځاوه)، کوم چې مونږ غوره کړي دي، او په ايمان باندې مو مشرف ګرځولي دي.

هسدې مضمون ته په لاندې نصوصو کښې اشاره شوې ده:

اول: ﴿ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا ﴾ [البقرة:۱۴۳] يعنې او په همدغه ډول سره مونږ تاسو غوره أمت ګرځولي ياست.

دوهم: ﴿ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ ﴾ [آل عمران: ۱۱۰] يعنې: تاسو داسې بهتر أمت ياست چې د خلکو د ګټې دپاره راويستلی شوي (پيدا کړی شوي) دي.

درېيم: په هسدې هکله د نبي کريم ﷺ څخه زښت ډېر احاديث روايت شوي دي چې ځينو مفسرينو کرامو راغونډ کړي دي[۵]. لاندې يو مثال يې ولولئ:

نبي کريم ﷺ د ذکر شوي ايت شريف په تفسير کښې فرمايلي دي چې: «هَؤُلَاءِ كُلُّهُمْ بِمَنْزِلَةٍ وَاحِدَةٍ وَكُلُّهُمْ فِي الْجَنَّةِ»[۶] يعنې دغه درېواړه ډلې کومو ته چې په ايت شريف کښې اشاره شوې ده ټولې داسې دي لکه چې يوه ډله وي او ټولې په جنت کښې دي (ټول د مراتبو په تفاوت سره جنتيان دي).

څلورم: همدا مطلب د متصل ايت څخه هم د اشارې په توګه معلومېږي چې: ﴿ جَنَّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا ﴾ [فاطر:۳۳]. يعنې د اقامت باغونه چې دې دوی ټول (درېواړه ډلې) به ورداخل شي.

سوال جواب

هـ: که څوک وايي چې: ذکر شوي درېواړه ګروپونه په کومو کومو کسانو باندې تفسير شوي دي؟

مونږ وايو چې: که څه هم د دغو ګروپونو په تشخيص کښې علماوو کرامو ګڼ شمېر اقوال کړي

(۱) مفردات الراغب ص۵۵۵
(۲) لسان العرب ج۱۴ ص۴۶۲
(۳) اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۱۳۸
(۴) تفسير المظهري ج۸ ص۵۵
(۵) تفسير ابن كثير ج۳ ص۵۵۵- الدر المنثور ج۷ ص۴۲
(۶) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵۸- مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۱۵۷

دي چې تقريباً (۴۵) قولو ته رسېږي[1] خو كوم قول چې مونږ ته په زړه پوري برېښي هغه دا دی چې:

اول: ظالم ګروپ د هغو كسانو څخه عبارت دی د كومو چې ګناهونه په طاعتونو باندې اضافه وي، د همدغه ګروپ د جملې څخه هغه كسان هم دي كومو ته چې نبي كريم ﷺ په خپل بوه اوږده حديث كښې د مفلسانو لقب وركړی دی[2].

دوهم: مقتصده ډله هغه كسان دي كومو چې نېک او بد عملونه دواړه خلط ملط كړي وي او دواړه يې د مساوات په درجه كښې قرار ولري.

ته به وايې چې همدغې ډلې ته الله ﷻ اشاره كړې ده چې: ﴿ وَءَاخَرُونَ ٱعۡتَرَفُواْ بِذُنُوبِهِمۡ خَلَطُواْ عَمَلٗا صَٰلِحٗا وَءَاخَرَ سَيِّئًا ﴾ [التوبة: ۱۰۲] يعني او نور (داسې كسان دي) چې په خپلو ګناهونو باندې يې اعتراف كړی دی، نو د صالح عمل سره يې بل بد عمل ګډ كړی دی.

دريم: سابقين هغه كسان دي د كومو چې د الله ﷻ په توفيق سره په بديو باندې نېكۍ د پاسه او زياتې وي، او كوم چې د مقربينو بندګانو څخه عبارت دي.

همدغې ډلې ته الله ﷻ اشاره كړې ده چې: ﴿ وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ۝ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلۡمُقَرَّبُونَ ﴾ [الواقعة: ۱۰، ۱۱] يعني (نېكيو ته) وړاندې كېدونكي كسان (د الله ﷻ رضامندۍ ته) وړاندې كېدونكي دي، همدغه ډله الله ﷻ ته ډېر نژدې كړی شوي دي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

و: كه څوک وايي چې: د ذكر شوي بيان څخه څرګندېږي چې د نبي كريم ﷺ د اجابت أمت (چې ايمان يې ورباندې راوړی وي) ټول جنتيان دي؛ نو پوښتنه دا ده چې ايا دغسې مطلب اخستل صحت لري؟

مونږ وايو چې: ټول مؤمنان په دې معنی جنتيان نه دي چې عاصيان هم دوزخ ته نه شي داخلېدلی بلكې ټول په دې معنی جنتيان دي چې د ټولو انتهاء جنت ته ده. يا په بل عبارت: مؤمنان عاصيان كه دوزخ ته داخل كړی شي نو هلته به د كفارو غوندې دائم پاتې نه شي او د دوزخي دورې د تېرولو څخه وروسته به جنت ته داخل شي.

ز: په ﴿ ذَٰلِكَ ﴾ كښې د مذكور په اعتبار سره إيحاء او إيراث دواړو ته اشاره ده چې د ﴿ أَوۡحَيۡنَآ ﴾، ﴿ أَوۡرَثۡنَا ﴾ جملې ورباندې دلالت كوي، يعني: نبي كريم ﷺ ته قرآن كريم ﷺ ورنازلول او بيا يې په مؤمنانو كښې د قيامت تر ورځې پورې باقي پرېښودل ډېر لوی فضل دی، چې دنيا او آخرت دواړو ته شامل دی.

﴿ جَنَّٰتُ عَدۡنٖ يَدۡخُلُونَهَا يُحَلَّوۡنَ فِيهَا مِنۡ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٖ وَلُؤۡلُؤٗاۖ وَلِبَاسُهُمۡ فِيهَا حَرِيرٞ ۝٣٣

(۱) روح المعاني ج۲۲ ص۱۹۷؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۱۳۹
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۶۷

وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِىٓ أَذْهَبَ عَنَّا ٱلْحَزَنَ ۖ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ ٱلَّذِىٓ أَحَلَّنَا دَارَ
ٱلْمُقَامَةِ مِن فَضْلِهِۦ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَهُمْ
نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا۟ وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُم مِّنْ عَذَابِهَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى كُلَّ
كَفُورٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَٰلِحًا غَيْرَ ٱلَّذِى كُنَّا نَعْمَلُ ۚ
أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَآءَكُمُ ٱلنَّذِيرُ ۖ فَذُوقُوا۟ فَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِن
نَّصِيرٍ ﴿٣٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ عَٰلِمُ غَيْبِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٣٨﴾

[۳۳] د دائمي اوسېدانې باغونه چې دي دغو ته به د مؤمنانو ټولې ډلې (د مراتبو به په تفاوت سره) ورداخلېږي (او) دوی به پکښې د سرو زرو څخه په (جوړو شوو) باهوګانو (بنګړيو) سره او (هم) په ملغرو سره ګانه دار کولی (ګرخولی) شي، او لباس (اغوستن) به يې هلته ورېښم وي.

[۳۴] او (هلته) به جنتيان وايي چې: هغه الله ﷻ ته ستاينې (او ثناګانې) دي چې زمونږ څخه يې (هر ډول) خفګان بوته (لرې کړ)، يقيناً زمونږ رب ﷻ (د ګناهونو) بښونکی (او د طاعتونو) منونکی (قبلوونکی) دی.

[۳۵] هغه (الله ﷻ) ته (ټول محامد دي)؛ چې مونږ يې د همېشوالي په کور کښې د خپل فضل د کبله ښکته کړي (مېشت کړي) ياستو، چې په دې کښې مونږ ته نه ستوماني رسېږي او نه پکښې زمونږ (غوږونو) ته بې هوده (عبث خبرې) رسېږي.

[۳۶] او هغه کسان چې کفر يې غوره کړی دی دوی لره د دوزخ اور دی، په دوی باندې به دلته (د سرګ) فيصله ونه کړی شي چې ټول ومري (او د عذابه نجات مونده کړي)، او نه به ترې د دوزخ عذاب څه تخفيف کړی شي.

(ای پيغمبره!) مونږ هر ناشکره ته دغسې جزا (سزا) ورکوو.

[۳۷] او دوزخيان به په دوزخ کښې سورې (او چيغې) وهي (او وايي به) چې: ای زمونږ ربه! مونږ (د دې دوزخ څخه) وباسه (او بېرته مو دنيا ته بوځه) ترڅو مونږ (هلته) د هغه بد عمل څخه په غير کوم به چې مونږ (هلته) کاوه (بل) صالح عمل وکړو.

(د دغې غوښتنې په رد کښې به ورته وويلی شي چې:) ايا مونږ تاسو ته هومره عمر نه وه درکړی چې هغه چا پکښې پند اخستلی شو کوم چې پند اخست، او (برسېره په دې) تاسو ته ډاروونکی (هم) درغلی وه (خو تاسو نه پند واخست او نه وډار شوئ بلکې ظلم ته مو ادامه ورکړه)، نو (نن ورځ د دوزخ عذاب) وڅکئ چې ظالمانو ته مددګار نشته (چې نجات ورکړي).

[۳۸] يقيناً الله ﷻ د اسمانونو او ځمکو په غيبو باندې پوه دی، (حتی) يقيناً الله ﷻ په داسې

حالاتو باندې هم بنه پوه دی چې د سينو (زړونو) خاوندان وي (نو دا هم ورته معلومه ده چې د کفارو ذکره شوې وعده دروغينه وعده ده).

ارتباط او د مطلب خلاصه

وړاندېنۍ ايتونه په ﴿ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ﴾ باندې تمام شوي وه، او په دې ايتونو کښې د همدغه لوی فضل څه تفسير نازل شوی دی. دا د يو پلوه، او د پلوه د جنت د ښه پېژاندلو دپاره د دوزخ څه حالات هم بيان شوي دي چې هر شی د خپل ضد په پېژاندلو سره ډېر ښه پېژاندلی کېږي نو حاصل يې داسې راځېږي چې:

ای پيغمبره! د الله ﷻ د لوی فضل څه مثالونه په خپل اُمت باندې قرائت کړه هغه دا چې:

۱ـ د قرآن کريم نازلول او بيا يې د قيامت تر ورځې پورې د تعميل دپاره باقي پرېښودل د الله ﷻ د ډېر لوی فضل سبب دی. د دغه لوی فضل لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: کوم جنت ته چې د قرآن کريم په سبب مؤمنان ورداخلېږي هغه د اقامت ځای دی، چې همېشه به پکښې اوسېږي او هيڅکله به ترې نه بهر شي او نه به ترې چرته سفر وکړي.

ب: جنتيانو ته به په جنت کښې ډول-ډول ګاڼې وراغوستلی کېږي، هسې نه چې دوی به پخپله د اغوستلو مشقت ګالي بلکې بې زحمته به په ګانو باندې ښايسته ګرځولی کېږي. مثلاً: ـــ

اول: هغوی ته به د سرو زرو بنګړي وربه لاس کولی کېږي.

دوهم: همدارنګه به هغوی د ملغلرو په ګانو سره هم ډولي ګرځولی کېږي.

ج: د جنتيانو لباس به هلته رنګارنګ وربښم وي، چې زينت ډېر ډولونه او رنګونه به لري.

د: په جنتيانو باندې به په جنت کښې هيڅ ډول خفګان نه وي، او نه به د دې خبرې احتمال وي چې څه غم ورباندې ورپېښ شي. نو:

هـ: د همدې کبله به جنتيان وايي چې: هغه الله ﷻ ته ثناګانې او ستاينې دي چې زمونږ څخه يې دلته بالکل د غم مخنيوی کړی دی او په بنيادي توګه يې ترې خلاص کړي ياستو.

و: يقيناً زمونږ رب ﷻ ډېر ښنونکی دی چې زمونږ نيمګړتياوې يې رابښلي دي، او هم زينت ډېر شکريه کوونکی او قبلوونکی دی چې زمونږ لږ عبادت يې په ډېر عبادت سره منظور کړی دی او ډېر اجرونه يې ورباندې راکړي دي.

ز: هغه الله ﷻ ته تولې ستاينې او حمدونه دي چې مونږ يې بدون د استحقاقه صرف په خپل فضل سره د همېشوالي کور (جنت) ته ورداخل کړي ياستو او دلته يې په دائمي توګه اوسولي او مېشت کړي ياستو.

ح: جنت داسې کور دی چې نه پکښې مونږ ته څه مشقت او زحمت رسېږي او نه پکښې د څه ستومانۍ او ستړيا سره مخامخ کېږو.

بالآخره مونږ په دې کور کښې عبث او پوچې خبرې نه اورو، زمونږ خبرې تولې خوشالي او سلامونه دي. لنډه دا چې دا کور د دنياوي کور غوندې نه دی چې د زحمتونو او ستومانيو څخه

وړک وه او دروغینې خبرې او بهتانونه به پکښې اوربدل کېده.

۲_ ای پیغمبره! د جنتیانو یو لوی نعمت دا دی چې الله ﷻ ورته د هغه دوزخ څخه نجات ورکړی دی د کوم اوسیدونکي چې د لاندې حالاتو درلودونکي دي:

الف: د دوزخ اور په دائمي توګه د هغو کسانو دپاره دی کومو چې په دنیا کښې کفر غوره کړی دي، که څینې مؤمنان عاصیان ورداخل کړی شي هم همغلته به د تل دپاره پاتې نه کړی شي او په پای کښې به ترې نجات مونده کړي.

ب: کفار به په دوزخ کښې د مرګ غوښتنه کوي ترڅو د مرګ په ذریعه ترې خلاص شي، خو دا غوښتنه به یې هیڅکله ونه منله شي او د مرګ فیصله به وربانديې ونه کړی شي چې مړه شي او نجات ومومي.

ج: هغوی به د عذاب د تخفیف مطالبه هم په مکرره توګه وکړي خو دا مطالبه به یې هم مقبوله ونه ګرځي او عذاب به ترې هیڅکله تخفیف نه کړی شي.

د: ای پیغمبره! د ذکر شوي سخت عذاب څخه مونږ مؤمنانو ته نجات ورکوو او هر ناشکره بنده وربانديې اخته کوو کوم چې د الله ﷻ توحید نه مني او په کفري حالت بانديې ومري.

ه: همدغه ناشکران او همدغه کفار به په دوزخ کښې فریادونه کوي او په چیغو-چیغو به وایي چې: ای زمونږ ربه! مونږ د دغه دوزخ څخه وباسه او بېرته مو دنیا ته بوځه ترڅو مونږ هلته د سمې عقیدې په درلودلو سره صالح اعمال وکړو، البته د هغو اعمالو څخه په غیر کوم چې مونږ وو چې هلته به مو کول او د صالحو اعمالو نوم به مو وربانديې ایښوده.

و. په دغه وخت کښې به مونږ د کفارو ذکره شوې غوښتنه هم رده کړو او ورته به ووایو چې:

اول: ای کفارو! ایا مونږ تاسو ته په دنیا کښې هومره عمر نه وه درکړی، که ستاسو څخه پکښې چا پند اخستی نو پند به یې پکښې اخستی وی (د عقل په رڼا کښې به په سمه لاره روان شوي وی)؟

دوهم: په دې بانديې علاوه، تاسو ته هلته ډاروونکی (پیغمبر) هم درغلی وه چې ستاسو د عقل دپاره یې د تفکر ساحه صافوله او ښودانه یې درته کوله.

خو په تاسو بانديې افسوس دی چې نه مو هلته د عقل څخه کار واخست او نه مو د پیغمبر او ډاروونکي ارشاد او دعوت قبول کړ.

دریم: که بالفرض مونږ تاسو ته نه اوږد عمر درکړی وی او نه مو ډاروونکی دراستولی وی نو نن ورځ به تاسو ظالمان نه وی ګڼلی شوي.

څلورم: په همدې بنیاد تاسو ټاکلی شوی عذاب وڅکئ او مزه ترې واخلئ چې په دنیا کښې مو د همدغه د ګټلو دپاره هلې ځلې کړې دي، او په خپلو ځانونو بانديې مو پخپله ظلم کړی دی، او ظالمانو ته نن ورځ نه کومک کوونکی شته او نه ورته څوک نجات ورکولی شي.

۳_ ای پیغمبره! یقیناً الله ﷻ په هغو ټولو غیوبو بانديې پوهېدونکی دی کوم چې په اسمانونو او ځمکو کښې پټ دي، او همدارنګه په هغو ټولو حالاتو بانديې د کاملې پوهې خاوند دی کوم چې د

خلکو په زړونو کښې سمدستي تېرېږي او يا به پکښې خطور وکړي. نو الله ﷻ ته دا هم معلومه ده چې د کفارو ذکره شوې وعده به په دروغو صورت ونیسي، نو که بالفرض المحال هغوی بېرته دنیا ته بوتللی شي هم په خپله وعده به ونه دربږي او بیا به په کفریاتو اخته شي.

توضیحات

۱_ په ﴿ جَنَّٰتُ عَدۡنٖ يَدۡخُلُونَهَا يُحَلَّوۡنَ فِيهَا ﴾ الآیة کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: د ﴿ جَنَّٰتُ عَدۡنٖ ﴾ کلمات مبتدأ ده چې یو خبر یې ﴿ يَدۡخُلُونَهَا ﴾ دی او بل خبر یې ﴿ يُحَلَّوۡنَ فِيهَا ﴾ دی[1]. او د ﴿ عَدۡنٖ ﴾ کلمه د اقامه معنی ورکوي چې په مقابل کښې د "اِرۡتِحَال" کلمه یا سفر کول استعمالېږي[2] چې په دې مقام کښې ترې مونږ په همېشوالي سره تعبیر کوو.

ب. په دواړو خبرونو کښې مستتر ضمیرونه ﴿ ٱلَّذِينَ ٱصۡطَفَيۡنَا مِنۡ عِبَادِنَا ﴾ ته راجع دي چې ګناهګاران مؤمنان هم پکښې شامل دي[3]، چې څه بیان یې د [فاطر:۳۲] ایت لاندې تېر شوی دی والحمد لله ﷻ او په دې باندې علاوه نور څه بیان یې دا دی چې په دې مقام کښې د جنتیانو په مقابل کښې د ﴿ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَهُمۡ نَارُ جَهَنَّمَ ﴾ [فاطر:۳۶] ایت نازل شوی دی چې د سوچه کفارو څخه عبارت دی او مؤمنانو عاصیانو ته شمولیت نه لري.

نو د معنی حاصل یې داسې راځي چې: د همېشوالي باغونه چې دي همدي باغونو ته د مراتبو په تفاوت سره د مؤمنانو درېواړه ډلې ورداخلېږي، او په همدې باغونو کښې هغوی ته ګاڼې وراغوستلی کېږي.

ج: د الله ﷻ په توفیق په ﴿ مِنۡ أَسَاوِرَ ﴾ کښې د ﴿ أَسَاوِرَ ﴾ د کلمې صرفي تحلیل د [الکهف:۳۱] ایت لاندې تېر شوی چې بیا تحلیلولو ته اړتیا نه ګورو.

او د همدغه ایت لاندې په دنیا کښې د وربښمو د اغوستلو شرعي تحریم هم په احادیثو سره په اثبات رسول شوی دی، هیله ده چې علاقمندان هلته مراجعه وکړي.

د: همدارنګه د "لُؤۡلُؤٗا" کلمه د [الحج:۲۳] ایت لاندې د اعراب په لحاظ تحلیله شوې ده، او د احادیثو په رڼا کښې ورباندې څه بحث شوی دی، والحمد لله ﷻ.

دَار الۡمُقَامَة څه معنی؟

۲_ په ﴿ أَحَلَّنَا دَارَ ٱلۡمُقَامَةِ ﴾ کښې د ﴿ أَحَلَّنَا ﴾ کلمه د "اِحلال" _ لکه "اِکۡرَام" _ څخه اشتقاقه شوې ده چې د بښکته کولو او د سفر د ختمولو معنی ورکوي[4].

---

(۱) روح المعاني ج۲۲ ص۱۹۸
(۲) لسان العرب ج۱۱ ص۱۶۳
(۳) البحر المحیط ج۹ ص۳۳
(۴) مفردات الراغب ص۱۲۷

او د ﴿ ٱلْمُقَامَةِ ﴾ کلمه اسم مصدر دی چې د "إقامة" سره مرادف دی[١]، او مونږ ترې په مقيم ګرځولو سره تعبير کوو. يعني ټولې ستاينې او ثناګانې هغه الله ﷻ پورې اختصاص لري چې مونږ يې په داسې کور کښې ښکته کړي ياستو چې د همېشوالي کور دی، او په هيڅ صورت سره ترې سفر کول او يا ويستل صورت نه نيسي، نو مونږ به پکښې د همېشه دپاره مېشت ياستو.

د نصب او لغوب ترمنځ فرق

٣ـ په ﴿ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴾ کښې د ﴿ نَصَبٌ ﴾ کلمه د ستومانۍ څخه عبارت ده[٢] او د ﴿ لُغُوبٌ ﴾ کلمه دوه معناوې لري[٣] چې يوه معنی يې ستوماني ده او بله معنی يې عبث خبرې دي.

په دې مقام کښې يې مونږ ته دوهمه معنی په زړه پورې برېښي چې د يوه پلوه د تاکيد څخه تاسيس بهتر دی او په لومړنۍ معنی کښې تاکيد دی، او د بله پلوه په همدغې دوهمې معنی باندې په بل ايت کښې صراحت شوی دی چې: ﴿ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا ﴾ [الواقعة:٢٥] يعني جنتيان به په جنت کښې نه عبث خبرې اورې او نه داسې خبرې چې په دنيا کښې ورباندې خلک ګنهګاريږي لکه دروغ، بهتان او داسې نور.

د تذکر عمر څومره عمر دی؟

٤ـ په ﴿ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ ﴾ کښې دېته اشاره ده چې د قيامت په ورځ به د اعتذار وړاندې کولو مخه د تذکر عمر هم ونيسي. خو د دغه عمر په تعين کښې علماوو کرامو متعدد اقوال کړي دي[۴].

مونږ ته دا بهتره برېښي چې د تذکر عمر به د هغه عمر څخه عبارت وي چې په يوه حديث کښې ورته نبي کريم ﷺ اشاره کړې ده چې فرمايي: «أعذر الله إلى امرئ أخر أجله حتى بلغه ستين سنة»[۵] يعني الله ﷻ د داسې سړي اعتذار د منځه وړی دی د کوم د مرګ نېټه يې چې وروسته کړې وي چې آن تر شپېتو کالو پورې يې رسولې وي. يا په بل عبارت نوموړی سړی به د قيامت په ورځ د عمر د لنډون اعتذار نه شي وړاندې کولی چې که زما عمر اوږد وی نو زما عقل به پکښې سر ته راغلی وی او د کفرياتو څخه به مې لاس اخستی وی، افسوس چې دا کار ونه شو.

نذير يعني څوک؟

۵ـ په ﴿ وَجَاءَكُمُ ٱلنَّذِيرُ ﴾ کښې د "نذير" کلمې دپاره په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو متعدد

---

(١) القاموس المحيط ج۴ ص۷۱۹
(٢) مفردات الراغب ص۴۷۱
(٣) لسان العرب ج۱ ص۷۴۲، القاموس المحيط ج۴ ص۱۵۲
(۴) احکام القرآن للجصاص ج۳ ص۳۷۴
(۵) صحيح البخاري ج۲ ص۹۵

مصداقات ښودلي دي لکه سپين ويښته، د همزولو او اقاربو مرګ او داسې نور[1]، بهتره دا برېښي چې دلته به ديني داعي (بلونکی) مراد وي برابره خبره ده چې پيغمبر وي او يا بل اسلامي داعي.

يادونه

ع په ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ عَـٰلِمُ غَيْبِ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾ الآية- کښې هغه مضمون ته اشاره ده په کوم باندې چې په بل ايت کښې صراحت شوی دی چې: ﴿ وَلَوْ رُدُّوا۟ لَعَادُوا۟ لِمَا نُهُوا۟ عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَـٰذِبُونَ ﴾ [الأنعام:۲۸] يعني که بالفرض المحال د محشر د ميدان څخه کفار بېرته دنيا ته ستانه کړی شي نو هرومرو به دوی هغو کفرياتو ته بېرته وروګرځي د کومو څخه چې منعه کړی شوي وه، خو دوی ترې منعه نه شوه، يقيناً په دغه ورځ کښې هم کفار دروغژنان دي او په خپل قول کښې رښتيني نه دي.

﴿ هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَـٰٓئِفَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ فَمَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۥ ۖ وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَـٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۖ وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَـٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَرُونِى مَاذَا خَلَقُوا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ أَمْ ءَاتَيْنَـٰهُمْ كِتَـٰبًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِّنْهُ ۚ بَلْ إِن يَعِدُ ٱلظَّـٰلِمُونَ بَعْضُهُم بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يُمْسِكُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ أَن تَزُولَا ۚ وَلَئِن زَالَتَآ إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾ ﴾

[۳۹] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو يې په ځمکه کښې (د پخوانيو قومونو) خليفګان ګرځولي ياست (د هغوی په عوض يې تاسو اباد کړي ياست).

نو هرڅوک چې کفر غوره کړي نو خاص په همده باندې د خپل کفر (سزابار) ده، او کفارو ته د خپل رب ﷻ په نزد د دوی کفر نه زياتوي، مګر غضب (او قهر)، او کفارو ته د دوی کفر نه اضافه کوي مګر تاوان (او زيان).

[۴۰] (ورته) ووايه چې: (ای مشرکانو!) ماته د خپلو هغو شريکانو څخه خبر راکړئ کوم چې تاسو يې د الله ﷻ څخه په غير بلئ (او عبادت يې کوئ)، ماته راوليد کړئ (راوښايئ) هغه کوم شی دی چې دوی (د ځمکې د مخلوقاتو څخه) پيدا کړي دي؟ (تاسو ورته ګوته ونيسئ).

(او) ايا ستاسو معبودانو ته د اسمانونو (په مخلوقاتو) کښې څه اشتراک شته؟ (او بالآخره) ايا موږ ستاسو معبودانو ته کوم کتاب ورکړی (ورنازل کړی) دی چې دوی د همدغه کتاب څخه په څرګند دليل باندې (ولاړ) دی (او تاسو ورباندې قناعت کوونکې ياست)؟

[1] روح المعاني ج۲۲ ص۲۰۱؛ زاد المسير ج۶ ص۱۵۸

(د ذکرو شوو درېواړو پوښتنو جواب منفي دی یو هم ثبوت نه لري) بلکې ځینې ظالمان (کفار)
ځینو نورو ته وعده نه ورکوي مګر د غولوني دپاره.
[۴۱] یقیناً الله ﷻ اسمانونه او ځمکې د دې څخه ایساروي چې دواړه د زوال سره مخامخ شي،
او که دغه دواړه (د الله ﷻ په امر) د زوال سره مخامخ شي (لکه چې همدا کار به د قیامت په ورځ
صورت ونیسي) نو د ده ﷻ څخه وروسته (په غیر) به یې هیڅوک (د زوال څخه) را ایسار نه کړي (او
نه د چا توان شته).
یقیناً الله ﷻ حلیم (او هم) غفور دی (د کفارو په تعذیب بیړه نه کوي او که توبه تائب شي نو د
تعذیب څخه یې تېربږي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنیو ایتونو مضمون په دې باندې هم مشتمل وه چې د قیامت په ورځ به کفار بې وخته
اعتراف وکړي چې دوی به دنیا کښې په غلطه لاره روان وه، خو د دغه وخت اعتراف به ورته هیڅ
ګټه ونه شي رسولی. په دې ایتونو کښې ځینو دلایلو ته اشاره شوې ده ترڅو کفار په وخت سره په
خپله غلطیا اعتراف وکړي چې ګټه ورته ورسوي او د جهالت څخه وړاندې رابهر شي. نو حاصل
یې داسې راځېږي:
ای پیغمبره! په خپل دعوتي اُمت باندې د اسلام د حقانیت او د الله ﷻ د وحدانیت څه دلایل
قرائت کړه ترڅو ترې کفار په وخت سره پند واخلي او د کفري او شرکي عقیدې څخه اجتناب وکړي
نو ورته ووایه چې:
۱_ ای خلکو! الله ﷻ هغه واحد لا شریک اقدس ذات دی چې تاسو یې په ځمکه کښې د
پخوانیو خلکو خلیفه ګان ټاکلي یاست، او د هغوی د مرګ څخه وروسته یې په تاسو باندې دنیا
اباده کړې ده، نو داسې وخت هم راروان دی چې ستاسو د مرګ څخه وروسته به نورو خلکو باندې
دنیا اباده کړي. یا په بل عبارت: لکه چې عادیانو او ثمودیانو او نورو هلاکو شوو قومونو ته خپلو
باطلو معبودانو څه ګټه ونه شوه رسولی او د بنیادي هلاک څخه یې نجات ورنه کړ، نو همدغه ډول
به تاسو ته هم خپل کفریات او شرکیات نجات درنه کړي شي.
نو ای خلکو! تاسو د خلیفه توب د عظیم الشان نعمت شکریه وکړئ او د توحید عقیده خپله
کړئ که نه نو هرڅوک چې کفري عقیده خپله کړي هغه فقط خپل ځان ته ضرر ورساوه او د خپلو
اوږو پیټی یې دروند کړ او بس. بلکې:
الف: کفارو ته خپل کفر د دوی د رب ﷻ په نزد بل څه نه اضافه کوي مګر غضب او قهر، چې
څومره یې استخلاف زیات وي هومره به وړاندې الهي غضب زیات ورنازل شي.
ب: همدارنګه دوی ته خپل کفر د تاوان څخه په غیر بل کوم اثر او نتیجه نه لري، نو تاسو ته په
کار دي چې د کفر په غوره کولو سره نه د خپل رب ﷻ غضب او قهر خپلو خانونو ته اضافه کړئ او

... کانونه د ... زبات تاوان سره مخامخ کړئ.

۲ـ ای پیغمبره! مشرکان مخاطب کړه او د الله ﷻ د پلوه ورته ووایه چې ای مشرکانو! تاسو ته د ... معبودانو په ارتباط مونږ څه پوښتنې راجع کوو د کومو په عبادت باندې چې تاسو د الله ﷻ ... مشغول یاست. نو باید چې تاسو یې جواب راکړئ. پوښتنې دا دي.

الف: ایا ستاسو باطل معبودان د مخلوقاتو په پیداکولو کښې څه برخه لري؟ که بالفرض داسې ... تاسو ماته په ځمکه کښې هغه مخلوق راولید کړئ (راوښایاست) چې دوی پیدا کړي وي.

ب: ایا ستاسو معبودان په اسماني مخلوقاتو کښې څه ونډه لري؟ ایا د مثال په توګه د کوم ... په خپل مدار څرخول د دوی په واک کښې شته؟

ج: ایا مونږ ستاسو معبودانو ته کوم اسماني کتاب ورکړی دی چې د همغه کتاب په رڼا کښې ... نه لازېبوونه کوي او خپل عبادت ته مو وربولي؟

۳ـ پوره واضحه ده چې د ذکرو شوو درېواړو پوښتنو جوابونه منفي دي، نو معلومه شوه چې ... بتان په هېڅ وجه د عبادت لیاقت نه لري، او د مشرکانو سره یې په ثبوت باندې کوم دلیل نشته ... راکې اصلي خبره دا ده چې ځینې کفار او ظالمان ځینو نورو ته وعدې نه ورکوي مګر د غولونې وعدې چې هېڅ حقیقت نه شي موندلی

همدغه دروغجنې وعدې ورکول د انسي او جني شیطانانو کار دی چې په هر وخت کښې ترې د ... یې لارې کولو دپاره استفاده کوي

۴ـ د الله ﷻ د وحدانیت بل دلیل دا دی چې اسمانونه او ځمکې فقط همده ﷻ ایسار کړي دي چې د زوال سره مخامخ شي، او یوازې همده ﷻ ورته بقاء ورکړې ده.

او که بالفرض اسمانونه او ځمکې د زوال سره مخامخ شي او یا قیامت قائم شي او الله ﷻ یې د ... ړولو اراده وکړي، نو بیا هیڅوک نشته چې د الله ﷻ د نړولو څخه وروسته ورته بقاء ورکړي او یا ... یې د زوال مخنیوی وکړي.

۵ـ ای پیغمبره! کله چې مشرکان په خپلو شرکیاتو باندې هېڅ دلیل نه شي قایمولی او د توحید دلایلو ته غوږ نه ږدي نو دوی د دې خبرې مستحق دي چې سمدستي ورباندې الله ﷻ بنیاد ویستونکی عذاب ورنازل کړي، خو الله ﷻ حلیم دی دغه کار یې تر اوسه نه دی کړی.

یا په بل عبارت: الله ﷻ د خپل حلم د مخې هغوی ته فرصت ورکوي چې د شرکیاتو څخه توبه تائب شي او توحیدي عقیده خپله کړي، که هغوی داسې وکړي نو په پخوانیو کفریاتو باندې به یې ونه نیسي ځکه چې الله ﷻ ډېر بښونکی دی.

توضیحات

۱ـ په ﴿ قُلْ أَرَءَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَرُونِى مَاذَا خَلَقُوا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ ﴾ کښې لاندې ټکوته توجه په کار ده:

الف: د ﴿ أَرَءَيْتُمْ ﴾ کلمه د "أَخْبِرُونِي" معنی ورکوي[۱].

ب: د ﴿ أَرُونِي ﴾ کلمه د همدغې ذکرې شوې کلمې څخه بدل واقع شوې ده[۲] چې د هغې معنی پکښې منعکسه شوې ده.

نو ته به وایې چې داسې عبارت نازل شو دی چې: "أَخْبِرُونِي، أَرُونِي" یعنې ای کفارو! ماته د خپلو باطلو معبودانو (شرکاوو) په هکله خبر راکړئ ماته راولید کړئ چې هغه مخلوق کوم یو دی چې دوی په ځمکه کښې پیدا کړی دی؟

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې په: ﴿ أَمْ ءَاتَيْنَٰهُمْ كِتَٰبًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِّنْهُ ﴾ کښې د "هُمْ، هُمْ" دواړه ضمیرونه چاته راجع دي؟

مونږ وایو چې: ځینو علماوو کرامو دغه دواړه ضمیرونه د التفات په بنیاد مشرکانو ته راجع ګڼلي دي[۳] او حاصل یې داسې راویستلی دی چې: ای پیغمبره! ایا مونږ مشرکانو ته اسماني کتاب ورکړی دی چې د همدغه کتاب څخه د خپلو شرکیاتو دپاره د لاربنود او نقلي دلیل استفاده کوي؟

همدغه مضمون په [الروم: ۳۵] ایت کښې تقریبًا په صراحت سره نازل شوی دی.

مګر د دغه جواب په بنیاد په ضمائرو کښې انتشار او تفکیک رامنځته کیږي چې بې ضرورته دغسې کار ته اقدام کول د عربیت په لحاظ ښه کار نه دی.

نو بهتره دا ده چې ذکر شوي دواړه ضمیرونه به په ﴿ شُرَكَآءَكُمُ ﴾ کښې د "شُرَكَاء" کلمې ته راجع وي[۴] لکه چې په ﴿ خَلَقُوا ﴾، ﴿ لَهُمْ ﴾ کښې دواړه ضمیرونه همدوی ته راجع دي. نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: ای مشرکانو! ایا مونږ ستاسو بوتانو ته کتاب ورکړی دی چې د همغه کتاب په استدلال سره تاسو د هغوی په عبادت مشغول یاست او د شفاعت په تمه ورته ناست یاست؟

نو په دې تقدیر سره په اولنیو سوالونو کښې دې ته اشاره کیږي چې: ای مشرکانو! ستاسو معبودان د عبادت دپاره ذاتي استحقاق او لیاقت نه لري چې په اسمانونو او ځمکو کښې یې څه شی پیدا کړی نه دی. او په دریم سوال کښې دې ته اشاره برېښي چې: ای مشرکانو! ستاسو معبودانو ته د الله ﷻ د پلوه هم د عبادت لیاقت او استحقاق نه دی ورکړی شوی، چې په همدې هکله یې کوم کتاب ورنازل کړی وي.

نو تاسو په کوم عقلي یا نقلي دلیل سره په شرکي عقیده باندې کلک ولاړ یاست؟.

﴿ وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ لَئِن جَآءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى ٱلْأُمَمِ

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۷ ص۱۵۵
(۲) تفسیر الکشاف ج۳ ص۶۱۷
(۳) تفسیر المظهري ج۸ ص۶۳؛ زاد المسیر ج۶ ص۲۵۸
(۴) روح المعاني ج۲۲ ص۲۰۳؛ البحر المحیط ج۹ ص۳۸

فَلَمَّا جَآءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ ٱسْتِكْبَارًا فِى ٱلْأَرْضِ وَمَكْرَ ٱلسَّيِّئِ ۚ وَلَا يَحِيقُ
ٱلْمَكْرُ ٱلسَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِۦ ۚ فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ ٱلْأَوَّلِينَ ۚ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ
تَبْدِيلًا ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ
عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَكَانُوٓا۟ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعْجِزَهُۥ مِن شَىْءٍ فِى
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِمَا
كَسَبُوا۟ مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَآبَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَآءَ
أَجَلُهُمْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِۦ بَصِيرًۢا ﴿٤٥﴾

[۴۲] او کفارو (مشرکانو) به په الله ﷻ سره سوګند کاوه خپل ډېر کلک سوګند، چې که چرته دوی ته ضرور ډاروونکی (پیغمبر) ورشي نو دوی به هرومرو خامخا د ټولو امتونو د یوه (ممتاز امت) څخه هم ډېر ښه لاره موندونکي جوړ شي.

خو کله چې دوی ته ډاروونکی ورغی نو دوی ته یې (د هدایت په عوض د حق څخه) نفرت (تښتېدل) زیات کړه.

[۴۳] (د حق څخه د دوی نفرت) په ځمکه کښې د تکبر او بد تدبیر د کبله صورت ونیوه (چې حق یې د پښو لاندې کړه او د اسلام د مخنیوي پلانونه یې په کار واچول)، حال دا چې د بد تدبیر (بدا چل ضرر په هیچا) نه چاپېرېږي مګر په خپل آهل (خپل خاوند او چل جوړوونکي) باندې.

نو ایا کفار انتظار وباسي (منتظر نه دي) مګر د لومړیو (پخوانیو قومونو) قانون ته (چې ورسره اجراء شوی وه، او ټول هلاک شوي وه)؟.

نو ته به هیڅکله د الله ﷻ (د تعذیب) سنت (قانون) ته بدلون مونده نه کړې (چې جنایتکاران معذب نه کړي).

او ته به هیڅکله د الله ﷻ سنت (قانون) ته ګرځول (هم) مونده نه کړې (چې د تعذیب مخه غیر جنایتکارانو ته واړوي).

[۴۴] ایا کفارو په ځمکه کښې نه ګرځي (راګرځي) نو وګوري چې د هغو کسانو عاقبت څنګه وه کوم چې د دوی څخه وړاندې تېر شوی دي؟ (ایا مونږ د کفر د کبله د ځرمي هلاک نه کړه؟) حال دا چې هغوی د دوی څخه د قدرت د حیثه سخت (او کلک) وه.

او الله ﷻ داسې نه دی چې کوم شی یې په اسمانونو کښې عاجز وګرځوي، او نه (داسې دی چې په ځمکو کښې (یې کوم شی عاجز وګرځوي او د ارادې په وړاندې یې خنډ واقع شي).

یقیناً الله ﷻ (په هر شي باندې) پوه (او) د قدرت څښتن دی.

[۴۵] او که الله ﷻ خلک په هغو (جنایتونو سمدستي) نیولی کوم چې هغوی کسب کړي دي نو د ځمکې په شا (مخ) باندې به یې هیڅ حرکت کوونکی (ساکښ ژوندی) نه وی پرېښې (الله ﷻ په عجله سره نیول نه کوي) مګر د ټاکلې نېټې پورې یې وروسته کوي

نو کله چې د خلکو (د نیولو) نېټه راشي (راورسېږي) نو یقیناً الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې بینا دی (هر چاته به موافقه سزا یا جزا ورکړي).

ارتباطونه

۱ـ وړاندېنیو آیتونو په توحید پورې ارتباط درلود او دا ایتونه په نبوت پورې تړاو لري

۲ـ هلته دا مضمون هم شامل وه چې د دې زمانې کفار د پخوانیو کفارو خلیفه ګان دي، او په دې ایتونو کښې دېته اشاره شوې ده چې دوی به هم د هغوی په مېنه شپه شي. ځکه چې د الله ﷻ سنت نه بدلېدونکی سنت دی.

۳ـ بالآخره وړاندې ایتونه د ﴿ حَلِيمًا غَفُورًا ﴾ په کلمو باندې ختم شوي وه چې د اشارې په توګه یې کفارو ته په مهلت ورکولو باندې دلالت کاوه، او د دې ایتونو په اختتام کښې په همدغه مضمون باندې صراحت شوی دی، نو د مطلب خلاصه یې داسې راځي.

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د سورت په آخر کښې اوس په خپل دعوتي امت باندې لاندې مطالب قرائت کړه:

۱ـ لکه څنګه چې کفار د الله ﷻ د توحید څخه انکاري دي همدارنګه دوی د پیغمبر ﷺ په نبوت باندې هم عقیده نه خپلوي چې بیان یې دا دی:

الف: دوی به د نذیر او ډاروونکي د ورتګ څخه وړاندې په سوګند سره عهد کاوه چې که چرته دوی ته ډاروونکی ورشي او د الله ﷻ د پلوه ورمبعوث شي لکه څنګه چې په پخوانیو امتونو کښې پیغمبران مبعوث شوي وه، نو هرومرو او ضرور به ورباندې ایمان راوړي او تکذیب به یې ونه کړي حتی دوی به د پخوانیو امتونو د هر یو پخواني امت څخه ډېر ښه هدایت موندونکي جوړ شي او د هغوی څخه به ورباندې بهتره عقیده وکړي.

ب: خو کله چې ذکرو شوو عهد کوونکو ته د الله ﷻ د پلوه ډاروونکی او پیغمبر ورواستولی شو نو هغوی په خپل عهد باندې ونه درېده او ایمان یې ورباندې رانه ووړ، بلکې نفرت یې لا اضافه شو او د حق څخه یې تېښتبدل لا قوي او کلک شوه.

ج: په ځمکه کښې د دوی تکبر او سرکشي لا زیاته شوه او هم یې پکښې بدو تدابیرو او چلونو لا وده وکړه، د همدې کبله دوی لګیا دي د اسلام د ترقۍ مخنیوی کوي او خلک نه پرېږدي چې د توحید عقیده خپله کړي او د الله ﷻ په وراستولي شوي پیغمبر باندې ایمان راوړي.

د: خو دوی دې په یاد ولري چې د سرکشۍ او بدو تدابیرو ضرر به د دوی څخه پرته بل چا ته ونه رسېږي او کوم اور چې دوی بل کړی دی په هغه کښې به د همدوی څخه پرته بل څوک لولپه نه شي

ه: دا د الله ﷻ سنت (قانون) دی چې د چلونو او بدو تدابيرو اثرات بل چا ته نه بلکې پخپله چل کوونکو ته رسوي او بس.

و: نو د ذکر شوي بيان په بنياد ايا د دې زمانې کفار انتظار وباسي، بلکې انتظار نه وباسي مګر فقط هغه الهي سنت او قانون ته کوم چې په پخوانيو کفارو کښې جاري ساتلې شوی دی.

ز: نو د دغه الهي سنت او قانون په اساس لکه چې يهودان د خپلې سرکشۍ د کبله غضب کړې شوي وګرځېده او نصارا د ګمراهانو په ډله کښې وشمېرل شو، همدارنګه به د دې زمانې کفار او سرکشان غضب کړې شوي وګرځي او د ګمراهانو په قطار کښې به په دائمي توګه ودرولی شي.

ح: نو ای پيغمبره! ته به هيڅکله د الله ﷻ سنت (قانون) ته تبديل مونده نه کړې چې چل کوونکی د خپل چل په اور کښې لولپه نه کړي.

او نه به ورته تغير او تحويل مونده کړې چې د چل کوونکي څخه په غير يې بل چاته مخه واړوي او بل څوک يې په اور کښې لولپه کړي.

۲_ ايا کفار په ځمکه کښې نه ګرځي راګرځي او د عاديانو او ثموديانو په کنډوالو باندې يې نظر نه نښلي، ترڅو وګوري او پوه شي چې د هغو سرکشانو عاقبت څنګه شو کوم چې د دوی څخه وړاندې تېر شوي دي؟، ايا الله ﷻ د هغوی بنياد نه دی ويستلی؟

حال دا چې هغوی د دوی څخه د قوت د حيثه زيات وه او د مالونو د حيثه ترې ثروتمند وه، نو چې هغوی نجات ونه موند دوی به يې څنګه مونده کړي؟. برسېره په دې:

الف: الله ﷻ دغسې نه دی چې په اسمانونو کښې ورباندې کوم شی زوررور شي او د اجراءاتو مخه يې بنده کړي (عاجز او ناتوانه يې وګرځوي)، او نه دغسې شی په ځمکو او اسمانونو کښې شته چې د الله ﷻ د ارادې په وړاندې خنډ شي. او دا ځکه چې:

ب: الله ﷻ په دائمي توګه د کامل علم او کامل قدرت درلودونکی دی، دا دواړه د الله ﷻ د ذاتي صفاتو څخه دي چې هيڅکله ترې انفکاک نه شي موندلی.

۳_ ای پيغمبره! که بالفرض الله ﷻ په جلتۍ سره خلک د دوی د جنايتونو په سبب باندې نيولی او د توبې فرصت يې نه ورکولی، نو د ځمکې په مخ به يې هيڅ ساکښ ژوندی نه وی پرېښي او ټول به يې پوپنا کړي وی.

مګر الله ﷻ دغسې نيول نه کوي، بلکې خلکو ته د دوی د جنايتونو سره-سره فرصت ورکوي او د ټاکلي وخته پورې يې وروسته کوي، ترڅو د دوی عقل سرته ورشي او د خپلو جنايتونو څخه توبه تائب شي.

هو! کله چې د خلکو د هلاک ټاکلې نېټه ورسېږي نو ټول به هلاک کړي او هيڅوک به ژوندي پرېنږدي (قيامت به قائم کړي). بيا چې حساب کتاب شروع شي او قيامت قائم شي نو يقيناً الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې بينا دی چې څوک د جزا لايق دی او څوک د سزا لياقت لري؟، نو د هر چا سره به موافق چال چلند وکړي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ وَأَقْسَمُواْ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَـٰنِهِمْ ﴾ كښې د "أَقْسَمُوا" ضمير عربو كفارو او قريشو ته راجع دى[۱] او هغه مضمون ته پكښې اشاره شوې ده كوم چې ګڼ شمېر مفسرينو كرامو د الفاظو په تفاوت سره حكايت كړى دى[۲]، هغه دا چې:

د نبي كريم ﷺ د بعثت څخه وړاندې به عربو او خصوصًا قريشو په سوګند سره اظهار كاوه كه چرته مونږ ته د الله ﷻ د پلوه همدا زمونږ د قوم څخه پيغمبر راواستول شو نو مونږ به د ټولو امتونو څخه د خپل رب ﷻ دپاره ښه اطاعت كوونكى امت جوړ شو.

خو كله چې د همدوى د قوميت څخه ورته پيغمبر (محمد ﷺ) ورمبعوث شو، نو هغوى به خپلو پخوانيو اظهاراتو كښې دروغژن ثرګند شوه، او په خپل سوګند باندې ونه درېده.

هېر مو نه شي!

۲ـ هېر مو نه شي چې په ﴿ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى ٱلْأُمَمِ ﴾ كښې د ﴿ أَهْدَىٰ ﴾ كلمه د تفضيل صيغه ده او د "مِنْ" توری تفضيلي دى او بالآخره د ﴿ إِحْدَى ﴾ كلمه د "أَحَد" دپاره مؤنثه كلمه ده چې د "وَاحِدَة" معنى وركوي[۳]. نو په دې مقام كښې يې د معنى حاصل په لاندې دوه ډوله صورت نيولى شي[۴]:

الف: يو دا چې د ﴿ إِحْدَى ﴾ كلمه په خپله معنى (وَاحِدَة) سره باقي پرېښودله شي، يعنې: مشركانو به ويل چې: كه مونږ ته ډاروونكى راشي نو د امتونو د جملې څخه به مونږ په يوه امت باندې په هدايت كښې بهتر وګرځو.

ب: بله دا چې ذكره شوې كلمه د ممتاز معنى وركړي چې په فضائلو كښې ورسره بل امت سيالي نه شي كولى، څه لرې نه ده چې په اول نمره سره ترې تعبير وكړى شي. يعنې په دغه صورت كښې به مونږ په هغه امت باندې هم په هدايت كښې د پاسه جوړ شو كوم چې په امتونو كښې ممتاز او اول نمره وي.

شايد چې د مشركانو به په دواړو معناوو كښې اهل الكتاب (يهود او نصارا) مطلب وه، والله ﷻ أعلم.

ج: دا هم څه لرې نه ده چې د مشركانو به د ﴿ إِحْدَى ٱلْأُمَمِ ﴾ څخه د استغراق په توګه ټول امتونه مطلب وه[۵]، يعنې: په دې صورت كښې به مونږ د ټولو امتونو څخه بهتر لاره موندونكي جوړ شو.

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۳ ص۱۸۲

(۲) تفسير ابن كثير ج۳ ص۵۶۲؛ تفسير البغوي ج۳ ص۵۷۴؛ الدر المنثور ج۷ ص۳۵

(۳) لسان العرب ج۳ ص۴۴۷

(۴) اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۱۵۴؛ تفسير الكشاف ج۳ ص۶۱۸

(۵) تفسير ابن كثير ج۳ ص۵۶۲؛ المحرر الوجيز ج۱۳ ص۱۸۲

په یاد ولرئ!

۳ـ په یاد ولرئ چې په ﴿ وَمَكْرَ ٱلسَّيِّيِ ﴾ کښې د "مَكْر" کلمه خپل صفت ته مضافه شوې ده، لکه چې په متصله جمله ﴿ وَلَا يَحِيقُ ٱلْمَكْرُ ٱلسَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ﴾ کښې په خپل اصل سره موصوفه نازله شوې ده، او حاصل یې داسې راځېږي چې: چل او ناکاره تدبیر نه راتاوېږي مګر د خپل هغه خاوند څخه کوم چې چل یې پلان ګزاري کړې وي.

همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده چې: «مَلْعُونٌ مَنْ ضَارَّ مُؤْمِنًا أَوْ مَكَرَ بِهِ»[۱] یعنې هغه څوک ملعون دی (د الله ﷻ د رحمت څخه لرې دی) کوم چې مؤمن ته ضرر رسوي او یا ورسره پټ تدبیر (چل) کوي.

یوه پښتون شاعر ذکر شوی مضمون په خپلو اشعارو کښې داسې خای په خای کړی دی[۲] چې:

کر د ګلو کړه چې سیمه دې ګلزار شي :: اغزي مه کره په پښو کښې به دې خار شي

ته چې بل په غشو ولې هسې پوه شه :: چې همدا غشی به ستا په لور ګوزار شي

کوهی مه کنه د بل سرې په لار کښې :: چېرې ستا به د کوهي په غاړه لار شي

ته چې هر چا ته په خوارو سترګو ګورې :: لا رومبی به ستا صورت تر خاورو خوار شي

آدم زاد په معنی واړه یو صورت دی :: هر چې بل ازاروي هغه ازار شي

که ته نه کوې نظر د چا وعیب ته :: هر سړی به ستا د عیبو پرده دار شي

لږ یې مه ګڼه ګناه که هر څو لږ وي :: لږ-لږ چې سره جمع شي بسیار شي

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: په ﴿ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَحْوِيلًا ﴾ کښې الله ﷻ د خپل سنت (قانون) څخه تبدیل او تحویل دواړه منفي ګرځولي دي نو د دغو دواړو ترمنځ څه فرق دی؟

مونږ وایو چې[۳]: په دې مقام کښې تبدیل د دې څخه عبارت دی چې تعذیب په غیر تعذیب سره واړولی شي، او د تحویل معنی دا ده چې د مستحقینو څخه غیر مستحقینو ته د عذاب مخه ورتاوه کړی شي.

په دواړو صورتونو کښې د عدم وجدان معنی عدم وجود دی. یعنې د الله ﷻ په سنت کښې نه تبدیل شته او نه پکښې تحویل موجودیت لري.

یادونې

۵ـ په ﴿ وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ ﴾ الآیة کښې لاندې یادونې په ذهن کښې ساتل په کار دي:

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵

(۲) د عبد الرحمن مومند دیوان ص۲۲۹

(۳) تفسیر ابي السعود ج۷ ص۱۵۶

الف: همدې ایت ته ورته مضمون په [النحل: ۶۱] او [الأنفال: ۲۵] ایتونو کښې نازل شوی دی، چې مونږ پکښې د الله ﷻ په توفیق څه وضاحتونه لیکلي دي، هیله ده چې د هغو ایتونو توضیحاتو ته یو ځل مراجعه وکړی شي ترڅو ورباندې هغه مطلب پوره څرګند شي کوم ته چې په دې ایت کښې اشاره شوې ده.

ب: په ﴿ مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا ﴾ کښې د "ظَهْر" کلمه اصلاً په شا سره معنی کېږي خو د مجاز په توګه یې په هغه ځاروي باندې هم اطلاق کېږي د کوم څخه چې د سورلۍ کار اخستلی کېږي[1].

په همدې لحاظ سره په دې مقام کښې د ځمکې ضمیر ته مضافه شوې ده او اضافت پکښې بیاني دی، ته به وایې چې ځمکه د ټولو ساکښانو دپاره د سورلۍ ځاروی دی او ټول ورباندې سواره دي.

ج: کله-کله ځمکې ته په بیاني اضافت سره د "وَجْه" کلمه هم مضافېږي، که څه هم دغه کلمه (وَجْه) اصلاً د مخ دپاره وضعه شوې ده خو د کنایې په توګه یې د هر شي په لومړنۍ برخه باندې هم اطلاق کېږي[2]، او پوره واضحه ده چې د ځمکې سره د ساکښانو پیوستون د هر شي څخه مخکښې صورت نیسي. د همدې استعمال د ښه وضاحت دپاره لاندې احادیث ولولئ:

اول: یوه ورځې نبي کریم ﷺ طلحه ﷺ ته اشاره وکړه او ویې فرمایل چې: «شَهِيدٌ يَمْشِي عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ»[3] یعنې دغه صحابي داسې شهید دی چې (د شهادت سره-سره) د ځمکې په مخ تلل کوي او ګرځي راګرځي.

دوهم: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې هغه خبره هم راحکایت کړې ده په کومه باندې چې ابراهیم ﷺ خپله مېرمن (سارة رضي الله عنها) مخاطبه کړې وه چې: «يَا سَارَةُ! لَيْسَ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ مُؤْمِنٌ غَيْرِي وَغَيْرَكِ»[4] یعنې ای ساره! نن ورځ د ځمکې په مخ باندې زما او ستا څخه په غیر بل مؤمن نشته (چې ښځه او مېړه دواړه مؤمنان وي).

د فاطر د سورت ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللَّهُمَّ وَفِّقْنَا لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى.

۱۴۲۲/۳/۲۶ هـ ق = ۱۳۸۰/۳/۲۹ هـ ش.

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۲۸
(۲) لسان العرب ج۱۳ ص۵۵۵
(۳) سنن ابن ماجه ص۱۲
(۴) صحیح البخاري ج۱ ص۴۷۴

یس (۳۶)

سریزه

۱ـ د دې سورت لومړنی ایت ﴿یٰسٓ﴾ د همدې سورت دپاره نوم ګرځولی شوی دی، چې د قرآن کریم د نورو سورتونو څخه ورباندې جدا کېږي.

۲ـ دا سورت مکي سورت دی[۱]، او د هجرت څخه وړاندې په مکه معظمه کښې نازل شوی دی.

د دې سورت اعداد

۳ـ د دې سورت د ایتونو، کلماتو او حرفونو شمېر په لاندې ډول دی[۲]:

الف: د ایتونو تعداد يې درې اتیا (۸۳) ته رسېږي.

ب: د ټولو کلماتو تعداد يې اوه سوه نهه ویشت (۷۲۹) کلمې دي.

ج: بالآخره د حرفونو شمېره يې درې زرو (۳۰۰۰) حرفونو ته پورته شوې ده.

د دې سورت فضائل

۴ـ د "یس" سورت په فضائلو کښې زښت ډېر احادیث او اثار روایت شوي دي چې ځینو مفسرینو کرامو راغونډ کړي دي (الله ﷻ دې اجرونه ورکړي)[۳]، خو مونږ فقط د لاندې احادیثو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «اقْرَءُوا يس عَلَى مَوْتَاكُمْ»[۴] یعنې تاسو د "یس" سورت په خپلو هغوکسانو باندې قرائت کړئ کوم چې قریب الموت (مرګ ته نژدې) وي او ځنکدن يې وي (شاید چې الله ﷻ به ورباندې اساني وروليي).

ب: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَيس قَلْبُ الْقُرْآنِ لَا يَقْرَؤُهَا رَجُلٌ يُرِيدُ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَالدَّارَ الْآخِرَةَ إِلَّا غُفِرَ لَهُ وَاقْرَءُوهَا عَلَى مَوْتَاكُمْ»[۵] یعنې او د "یس" سورت د قرآن کریم زړه دی دا سورت هیڅ سړی نه لولي چې د الله ﷻ د رضا او وروستنی کور يې اراده وي مګر الله ﷻ به ورته مغفرت وکړي، او هم دغه سورت په خپلو مړو (قریب الموت کسانو) باندې قرائت کړئ.

ج: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ قَلْبًا وَقَلْبُ الْقُرْآنِ يس وَمَنْ قَرَأَ يس كَتَبَ اللهُ لَهُ بِقِرَاءَتِهَا قِرَاءَةَ الْقُرْآنِ عَشْرَ مَرَّاتٍ»[۶] یعنې هر شی زړه لري او د قرآن کریم زړه د "یس" سورت دی، او څوک چې "یس" قرائت کړي نو الله ﷻ به ورته د هغه په قرائت سره د قرآن کریم قرائت لس کرته ولیکي (دومره ثواب به ورکړي لکه چې قرآن کریم يې لس کرته قرائت کړی وي).

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۱
(۲) تفسیر الخازن ج۵ ص۱۹۴
(۳) الدر المنثور ج۷ ص۳۷
(۴) سنن ابي داود ج۲ ص۸۹؛ سنن ابن ماجه ص۱۰۴
(۵) مسند احمد بن حنبل ج۷ ص۲۸۶
(۶) جامع الترمذي ج۲ ص۱۱۶

د دې سورت محتويات

(يس) سورت اکثريت بحثونه د نورو مکي سورتونو غوندې عموماً او د وړاندېني ۵_ د دې سورت (فاطر) غوندې خصوصاً د عقيدوي موضوعاتو په محور باندې څرخېږي خو زيات زور پکښې په درېوو مسئلو باندې اچولی شوی دی، چې په ډول-ډول دلايلو سره په اثبات رسولی شوي دي هغه دا چې:

الف: الله ﷻ واحد او لا شريک دی.

ب: نبي کريم (محمد ﷺ) په حقه پيغمبر دی.

ج: بالآخره د مرګ څخه وروسته به ضرور ټول مړي بېرته راژوندي کړی شي او هرڅوک به د خپلو کړو وړو مطابق د سزا يا جزا سره مخامخ شي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ يسٓ ﴿١﴾ وَٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّكَ لَمِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿٣﴾ عَلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿٤﴾
تَنزِيلَ ٱلۡعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٥﴾ لِتُنذِرَ قَوۡمٗا مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمۡ فَهُمۡ غَٰفِلُونَ ﴿٦﴾ لَقَدۡ حَقَّ
ٱلۡقَوۡلُ عَلَىٰٓ أَكۡثَرِهِمۡ فَهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿٧﴾ إِنَّا جَعَلۡنَا فِيٓ أَعۡنَٰقِهِمۡ أَغۡلَٰلٗا فَهِيَ إِلَى
ٱلۡأَذۡقَانِ فَهُم مُّقۡمَحُونَ ﴿٨﴾ وَجَعَلۡنَا مِنۢ بَيۡنِ أَيۡدِيهِمۡ سَدّٗا وَمِنۡ خَلۡفِهِمۡ سَدّٗا فَأَغۡشَيۡنَٰهُمۡ
فَهُمۡ لَا يُبۡصِرُونَ ﴿٩﴾ وَسَوَآءٌ عَلَيۡهِمۡ ءَأَنذَرۡتَهُمۡ أَمۡ لَمۡ تُنذِرۡهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿١٠﴾ إِنَّمَا تُنذِرُ
مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلذِّكۡرَ وَخَشِيَ ٱلرَّحۡمَٰنَ بِٱلۡغَيۡبِۖ فَبَشِّرۡهُ بِمَغۡفِرَةٖ وَأَجۡرٖ كَرِيمٍ ﴿١١﴾ إِنَّا نَحۡنُ
نُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰ وَنَكۡتُبُ مَا قَدَّمُواْ وَءَاثَٰرَهُمۡۚ وَكُلَّ شَيۡءٍ أَحۡصَيۡنَٰهُ فِيٓ إِمَامٖ مُّبِينٖ ﴿١٢﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱]

[۲] په محکم (او د حکمتونو څخه په ډک) قرآن کريم باندې سوګند دی.

[۳] چې يقيناً ته (ای پيغمبره!) هرومرو د لېږلو شوو کسانو د جملې څخه يې.

[۴] (او هم) په سمه (او برابره) لاره باندې (روان) يې.

[۵] (دا قرآن کريم نازل کړی شوی دی) د کلکې ارادې (او) د ډېرې مهربانۍ درلودونکي الله ﷻ نازلول.

[۶] (دا) د دې دپاره چې ته (وربانديې) داسې قوم (د الله ﷻ د عذابه) ودار کړې چې (نژدې) پلرونه

يې نه دي ډارولی شوي، نو دوی (د توحيد د عقيدې څخه) غافلان دي (او په غفلت کښې پراته دي).
[۷] بې شکه (د تعذيب) خبره د کفارو په اکثريت باندې ثابته شوې ده، نو (د دوی) اکثريت ايمان نه راوړي.
[۸] يقيناً مونږ د کفارو د اکثريت په غاړو کښې ولچکونه (غورابونه) ګرځولي (اچولي) دي، نو دا ولچکونه يې تر زنو پورې رسېدلي دي، نو سرونه يې نبغ کړی شوي دي (چې ښکته نه شي کتلی او سترګې هم ورباندې پټې کړی شوي دي).
[۹] او مونږ د کفارو د اکثريت په وړاندې دېوال ګرځولی دی، او وروسته يې (هم) مونږ دېوال درولی دی (بلکې د څلورو خواوو څخه مو احاطه کړی دی).
نو مونږ د دوی (سترګې) پټې کړي دي نو دوی (هيڅ حقيقت) نه ګوري.
[۱۰] او (ای پيغمبره! په تاباندې نه بلکې) په دوی باندې يو برابر ده چې (د الله ﷻ د عذابه) بې ډاروې او که يې نه ډاروې (په دواړو صورتونو کښې) ايمان نه راوړي.
[۱۱] يقيناً ته هغه څوک ډاروې (ستا د ډارولو څخه ګټه اخلي) کوم چې د قرآن کريم پيروي کوي، او د غياب په حال کښې د ډېر مهربان الله ﷻ څخه ډارېږي (په ناليدلي دوزخ عقيده کوي).
نو ته ورته په لوی مغفرت او په باکرامته اجر باندې بشارت (زيری) ورکړه.
[۱۲] يقيناً مونږ همدا مونږ مړي ژوندي کوو، او هغه څه ليکو کوم چې خلکو وړاندې استولي دي، او وروسته پاتې نښې يې (هم ليکو).
او هر شی مونږ (شمېرلی دی) په څرګند امام (لوح محفوظ) کښې مو شمېرلی (او ثبت کړی) دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې د هغو مضامينو څه تفصيل نازل شوی دی کومو ته چې د وړاندېني سورت (فاطر) په څلورو وروستنيو ايتونو کښې اجمالاً اشاره شوې ده. هغه دا چې:
الف: د مکې مشرکانو نژدې پلرونو ته پيغمبر نه وه ورغلی.
ب: هغوی په سوګند سره کلک عهد کړی وه چې که پيغمبر ورته ورغی نو د هر چا څخه به ښه هدايت موندونکی وګرځي.
ج: خو چې کله پيغمبر ورغی هغوی په خپل عهد ونه درېده، او د دعوت د لارې خنډ جوړ شوه.
د: د الله ﷻ سنت (قانون) دی چې چليان خلک د خپل چل په لومه کښې پخپله نښلوي او د همدوی په ضرر يې تماموي.
ه: الله ﷻ په عجله سره د جنايتونو په سبب خلک نه نيسي، که نه نو د مکې مشرکان خو به يې سمدستي پوپنا کړي وی.
نو د پاسنيو ټکو په نظر کښې نيولو سره يې د مطلب خلاصه داسې راخېژي:
ای پيغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحيم" د ويلو څخه وروسته په خپل دعوتي اُمت باندې لاندې مطالب قرائت کړه:

۱ـ ته په حقه پیغمبر يې او کوم کتاب چې تاته درنازل کړی شوی دی هغه رښتیانی الهي کتاب دی او دا ځکه چې:

الف: دغه کتاب د هغو تورو څخه ترکیب شوی دی د کومو څخه چې په محاوراتو کښې روزمره د خلکو خبرې ترکیب مومي. لکه ی، س او داسې نور.

خو د دې سره-سره هیڅوک د نوموړي کتاب د مقابلې توان نه لري او د يوه ايت يا يوه سورت سره يې سیالي نه شي کولی.

که بالفرض المحال دا کتاب ستا خپل تصنیف وی لکه چې معاندین خیال کوي نو هرومرو او ضرور به تولو خلکو په اجتماعي توګه د يوه ايت يا يوه سورت د جوړولو توان درلودلی وی چې د همدې قرآن کریم غوندې د حکمتونو څخه ډک وي.

ب: نو په همدغه قرآن کریم باندې (چې د حکمتونو څخه ډک دی) سوګند دی چې: یقینًا ته هرومرو په حقه سره د پیغمبرانو د جملې څخه يو غوره پیغمبر يې، او په رښتیا سره د خلکو د هدایت دپاره استولی شوی يې.

ج: يا په بل عبارت په همدغه حکیم کتاب باندې سوګند دی چې ته په سمه لاره باندې روان يې، او هرڅوک چې په تاباندې د پیغمبر عقیده نه خپلوي هغه په باطله لاره باندې روان دی او سمه لاره يې بالکل غلطه کړې ده.

د: دا کتاب (چې د حکمتونو څخه ډک دی او خپل حقانیت پخپله په اثبات رسوي) د هغه الله ﷻ د پلوه تاته درنازل کړی شوی دی چې د کلکې ارادې خاوند دی او د ارادې په وړاندې يې هیڅوک خنډ نه شي واقع کېدلی.

خو د دې سره-سره ډېر مهربان هم دی چې جنایتکاران په عجله سره نه نیسي او د توبه تائب ګرځېدلو فرصت ورکوي.

ه: ته د دې دپاره استولی شوی يې او د دې دپاره درباندې حکیم او معجز کتاب درنازل شوی دی ترڅو د الله ﷻ د عذاب څخه داسې قوم وډار کړې د کومو پلرونه چې په نژدې وختونو کښې د يو پیغمبر د پلوه نه دي ډارولی شوي، او د نورو داعیانو دعوت ته يې پاملرنه نه ده کړې، نو دوی د غفلت په کلک خوب اوده دي او رابېدارولو ته ضرورت لري.

۲ـ ای پیغمبره! زمونږ په ازلي علم کښې د کفارو په اکثریت باندې د تعذیب خبره ثابته ده چې په تاباندې عقیده نه خپلوي او کفري او شرکي عقیدې ته ادامه ورکوي.

د مشرکانو حالت په لاندې تمثیل کښې ښه پوره واضحه جوړېږي چې:

الف: عنادي کفار او مشرکان داسې دي لکه چې يقینًا مونږ يې په غاړو کښې غوراښونه اچولي دي او لاسونه مو د دوی د زنو پورې ولچک کړي وي، چې سرونه يې ښغ نیولي وي او ښکته ځمکې ته نه شي کتلی چې لوړې ژورې يې وګوري او خپل خانونه ترې بچ کړي.

ب: په دې باندې علاوه لکه چې مونږ يې په وړاندې هم ښه لوړ (قوي) دېوال درولی وي او د ش

طرف ته هم. یا په بل عبارت: د عنادي کفارو حال هغو ولچک کړی شوو کسانو ته ورته دی چې برسبېره په ولچکونو د څټورو خواوو څخه د لوړو دېوالونو په محوطه کښې هم ایسار وي.

۳_ نو ای پیغمبره! ایا ذکرو شوو کسانو ته څوک لاره ښودلی شي؟

پوره واضحه ده چې هیڅوک ورته لاره نه شي ښودلی، نو ته هم نه شې کولی چې په عنادي کفارو باندې خپل دعوت قبول کړې او په سمه لاره یې روان کړې.

بلکې ستا ډارول او نه ډارول په هغوی باندې په دې کښې یو برابر دي چې ایمان دې باندې نه راوړي، که څه هم په دعوت کښې یې ثاته اجرونه او ثوابونه شته.

۴_ یقیناً ته هغه څوک ډارولی شې او دعوت دې ورباندې اغېزمن واقع کېږي کوم چې د پند او قرآن کریم پیروي کوي او د سمې لارې په موندلو پسې زیار وباسي. او هم د ډېر مهربان الله ﷻ څخه په غیبو وېرېږي (په نالیدلو حقائقو باندې عقیده خپلوي).

نو ته همدغو کسانو ته د الله ﷻ په مغفرت او هم د کرامت څخه په ډکو اجرونو سره زیری ورکړه، چې هرومرو به د قیامت په ورځ دواړه (مغفرت او اجرونه) تر لاسه کړي.

۵_ ای پیغمبره! یقیناً د قیامت ورځ راروانه ده چې بل څوک نه همدا مونږ به پکښې مړي راژوندي کړو، او هرڅوک به پکښې د خپلو کړو وړو د جزا یا سزا سره مخامخ کړو. او دا څکه چې

الف: مونږ د ټولو خلکو هغه اعمال په اعمالنامو کښې لیکو کوم چې هغوی د خپلو ځانونو څخه وړاندې لېږلي دي، او د هغوی د اعمالو هغه اثرات هم بې لیکلو نه پرېږدو کوم چې د هغوی په اعمالو باندې په دنیا کښې مرتبېږي، او یا ورپسې نور خلک اقتداء کوي.

ب: په دې باندې علاوه مونږ هر شی په ازلي کتاب (لوح محفوظ) کښې د شمار لاندې راوستلی دی او هلته مو پکښې ثبت کړی دی، نو د حساب کتاب په وخت کښې به نه د چا یوه ذره نیکي ضائع شي او نه به یې یوه ذره بدي بې حسابه پاتې شي.

توضیحات

۱_ ځینو علماوو کرامو په دې مقام کښې د ﴿ يسٓ ﴾ د تورو دپاره متعدد تاویلونه کړې دي لکه "یا مُحَمَّد!، یا إِنْسَان!" او داسې نور[۱]. خو مونږ ته بهتره برېښي چې ذکرو شوو تورو ته د نورو مقطعاتو تورو په نظر وکتل شي او د تاویل څخه یې صرف نظر وکړی شي لکه "طٰه، الم" او داسې نور.

یو نحوي تحلیل

۲_ ځینو علماوو کرامو د ﴿ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾ کلمات د اعراب په لحاظ په متعددو طریقو سره تحلیل کړی دی[۲]، خو مونږ ته بهتره برېښي چې ذکر شوي کلمات به په ﴿ إِنَّكَ ﴾ کښې د "إنّ"

---

(۱) الدر المنثور ج۷ ص۴۱، تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۴، زاد المسیر ج۶ ص۲۴۲

(۲) تفسیر المظهري ج۸ ص۷۱

دپاره دوهم خبر وي؛ یا په بل عبارت: دا به د سوګند دوهم جواب وي.
دا د یو پلوه، او د بله پلوه په کوم شي باندې چې الله ﷻ سوګند یاد کړی همغه شی په حقیقت کښې د سوګند جواب په اثبات رسوي.
نو په همدې بنیاد په دې مقام کښې د کفارو هغه اعتراض رد شوی دی کوم چې الله ﷻ د همدوی څخه حکایت کړی دی چې: ﴿ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَسۡتَ مُرۡسَلٗاۚ ﴾ [الرعد:۴۳].
نو د رد حاصل یې داسې راخیژي چې: ای پیغمبره! مشرکان تا ته وایي چې ته په حقه پیغمبر نه یې؛ دغسې نه ده لکه چې دوی اعتراض کوي، په همدغه حکمتناک کتاب باندې سوګند دی چې ته په حقه پیغمبر یې او په سمه لاره باندې روان یې (همدغه معجز کتاب ستا د نبوت څرګند دلیل دی).

یو تفسیري تحلیل

۳ـ خینو علماوو کرامو په ﴿ لِتُنذِرَ قَوۡمٗا مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمۡ ﴾ کښې د "مَا" توری موصولي اسم ګڼلی دی[1]. او حاصل یې داسې راخېژولی دی چې: ای پیغمبره! ته د دې دپاره پیغمبر ګرځولی شوی یې ترڅو یو قوم د یوه عذابه وډار کړې د کوم څخه چې د دوی پلرونه ډارولي شوي وه.
مګر مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوی د "ما" توری به حرف وي او د نفې معنی به ورکوي.
یعنې ته د دې دپاره استولی شوی یې ترڅو داسې قوم د الهي عذابه وډار کړې د کوم چې پلرونه هم د پیغمبرانو علیهم السلام د پلوه نه دي ډارولی شوي.
مونږ څکه دا تحلیل غوره کړ چې لاندې تائیدات لري:
الف: د ﴿ فَهُمۡ غَٰفِلُونَ ﴾ د جملې تعقیب همدغه تحلیل ته ترجیح ورکوي چې د غفلت ترتب په عدم انذار باندې ښه تناسب لري نه په انذار باندې چې لومړنی تحلیل یې غوښتونکی دی.
ب: د دغه تحلیل مضمون په نورو ایتونو کښې منعکس شوی دی. لکه:
اول: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَآ إِلَيۡهِمۡ قَبۡلَكَ مِن نَّذِيرٖ ﴾ [سبا:۴۴] یعنې ای پیغمبره! مونږ ستا څخه وړاندې د مکې مشرکانو ته هیڅ پیغمبر نه دی لېږلی.
دوهم: الله ﷻ فرمایي: ﴿ لِتُنذِرَ قَوۡمٗا مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٖ ﴾ [القصص:۴۶] یعنې ته د دې دپاره پیغمبر وګرځولی شوې ترڅو ته د الهي عذابه داسې یو قوم وډار کړې کوم ته چې هیڅ پیغمبر نه دی ورغلی (نو دوی پېړۍ په پېړۍ په غفلت کښې پراته دي).

څو پوښتنې او جوابونه

۴ـ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:
الف: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَإِن مِّنۡ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٞ ﴾ [فاطر:۲۴] یعنې هیڅ امت نه دی

---
[1] تفسير الكشاف ج۴ ص۴؛ المحرر الوجيز ج۱۲ ص۱۸۶

تېر شوی مګر ډاروونکی پکښې تېر شوی دی (د ډاروونکي څخه نه دی خالي شوی).

نو پوښتنه دا ده چې: ایا د غوره تحلیل په بنیاد هغه ایت د دغه ایت سره څه تضاد نه لري؟

مونږ وایو چې: دغه اعتراض د [القصص:۴٦] ایت لاندې جواب شوی دی، چې د مطلق داعي إلى الخیر څخه هېڅ امت نه دی خالي شوی او په خپله د پیغمبر په نسبت دغه کار کله-کله شوی دی.

ب: د مکې مشرکانو پلرونو ته خو پیغمبر (اسماعیل ﷺ) ورغلی وه، نو ایا صحت لري چې په ﴿مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمْ﴾ کښې د "مَا" توری د نفي دپاره واخستلی شي؟

مونږ وایو چې: دلته د ﴿ءَابَآؤُهُمْ﴾ څخه نژدې پلرونه مطلب دي[1] او اسماعیل ﷺ خو د مکیانو ډېرو پخوانیو پلرونو ته استولی شوی وه.

ج: د نبي کریم ﷺ إنذار خو ټول بشریت ته شامل دی، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿قُلْ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾ [الأعراف:۱۵۸] یعنې اې پیغمبره! ووایه چې: اې خلکو! یقینًا زه تاسو ټولو ته د الله ﷻ استولی شوی پیغمبر یم.

نو پوښتنه دا ده چې: د څه حکمت په ملحوظ په ایت شریف کښې یوازې د مکیانو إنذار ته تخصیص ورکړی شو؟

مونږ وایو چې: د مکیانو ذکر ته د تخصیص د کبله صورت نه دی ورکړی شوی بلکې د دې کبله یې صورت نیولی دی چې د ایتونو د نزول په وخت کښې د همدوی سره مخاطبه او محاوره روانه وه[2].

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: په ﴿لَقَدْ حَقَّ ٱلْقَوْلُ عَلَىٰٓ أَكْثَرِهِمْ﴾ کښې د ﴿ٱلْقَوْلُ﴾ کلمه د څه شي څخه عبارت ده، چې د کفارو په اکثریت باندې فیصله شوې ده؟

مونږ وایو چې: دغه کلمه په بل ایت کښې د دوزخ په ډکولو باندې تفسیره شوې ده چې: ﴿وَلَـٰكِنْ حَقَّ ٱلْقَوْلُ مِنِّى لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ [السجدة:۱۳] یعنې مګر زما د پلوه دا خبره تثبیت (فیصله) شوې ده چې هرومرو (او ضرور) به زه د پیریانو او بنیادمانو (د مجرمانو) څخه دوزخ ډکوم د ټولو څخه.

څو نکات

٦ـ په دې مقام کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأعراف:۱۵۷] ایت لاندې لیکلي دي چې د "أَغْلَال" کلمه د "غُلّ" جمعه ده، "غُلّ" هغه شي ته ویل کېږي په کوم باندې چې لاسونه د غاړې سره تړلي کېږي، کوم

(۱) تفسیر الکشاف ج۴ ص۴؛ روح المعاني ج۲۲ ص۲۱۳
(۲) تفسیر المراغي ج۲۲ ص۱۴٦

نه چې په پښتو کښې "غوراب" وايي.

ب: په ﴿ فَهِيَ إِلَى ٱلْأَذْقَانِ ﴾ کښې د "هِيَ" ضمير يا هغو لاسونو ته راجع دی کوم چې د "أغلال" په مفهوم کښې په ضمني توګه ذکر دی[١]، او يا پخپله همدغې د "أغلال" کلمې ته راجع دی[٢]. په دغو دواړو صورتونو کښې په اصلي مطلب باندې چندان اثر نه پريوځي.

ج: د ﴿ مُقْمَحُونَ ﴾ کلمه د "إقماح" ـ لکه "إکرام" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "إقماح" دېته وايي چې د چا سر نبغ کړی شي او سترګې يې پټې کړی شي[٣]، چې نه ښکته ځمکې ته سر ټيټولی شي او نه څه شي ته کتلی شي.

د: که څه هم په ايت شريف کښې فقط په وړاندې ببرته (دوه وو) ديوالونو باندې صراحت شوی دی، خو مطلب پکښې محض تمثيل دی او د څلورو خواوو څلور ديوالونه مراد دي[٤]، ان شاء الله ﷻ، لکه چې د ﴿ فَأَغْشَيْنَاهُمْ ﴾ څخه اشارة معلومېږي.

هـ: په ﴿ فَأَغْشَيْنَاهُمْ ﴾ کښې د "أغشينا" کلمه د "غِشَاوَة" ـ لکه "نِدَامَة" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "غِشَاوَة" هغه شي ته ويل کېږي په کوم باندې چې بل شی پټېږي[٥] لکه چې په سترګو باندې پردې ورخورې شي.

نو د ذکرو شوو نکاتو په نظر کښې نيولو سره د دواړو ايتونو مطلب داسې راځېژي چې: د کفارو په اکثريت باندې څکه د تعذيب خبره ثابته ده چې د ايمان راوړلو استعداد يې ختم شوی دی، د دوی مثال د هغو کسانو غوندې دی د کومو چې لاسونه د غاړو او زنو پورې ولچک او کلک غوراب وي، او د همدغو ولچکونو او غورابونو په سبب يې سترګې پټې او سرونه يې نبغ ګرځولی شوي وي چې ښکته نه شي کتلی ترڅو لوړې او ژورې وګورې او خپل ځان ترې په څنګ کړي.

په دې باندې علاوه د کفارو اکثريت هغو کسانو ته ورته دی په کومو باندې چې د څلورو خواوو څخه لوړو ديوالونو احاطه کړې وي، او هم يې په سترګو باندې پردې ورخورې شوې وي چې وړاندې ببرته هيڅ شی نه ګوري.

لنډه دا چې د کفارو اکثريت نه د أنفسي دلايلو څخه کار اخلي او نه آفاقي دلايلو ته پام کوي چې په سمه لاره برابر شي، نو د همدې کبله ورته انذار او عدم انذار يو برابر دی.

سوال جواب

٧ـ که څوک وايي چې: د ذکرو شوو ايتونو په هکله ځينو مفسرينو کرامو[٦] دېرې قيصې ليکلي

---

(١) تفسير الطبري ج٢٢ ص١٥٠
(٢) اللباب في علوم الكتاب ج١٦ ص١٧١
(٣) لسان العرب ج٢ ص٥٦٦
(٤) روح المعاني ج٢٢ ص٢١٥
(٥) مفردات الراغب ص٣٧٣
(٦) تفسير ابن كثير ج٣ ص٥٦٤، تفسير البغوي ج٤ ص٦، الدر المنثور ج٧ ص٤٢

دي چې يوه ورځې آبو جهل غوښتل چې په نبي کريم ﷺ باندې د ډبرې مرګاني حمله وکړي، خو د هغه لاسونه د غاړې سره ولچک وګرځولی شوه، او په سترګو باندې پرونه وګرځولی شو، چې د نبي کريم ﷺ د قرائت اواز يې اورېده خو په سترګو باندې يې نه شو ليدلی.

همدارنګه همدغسې يوه ناکاره اراده بل کافر هم کړې وه چې الله ﷻ يې دسيسه شنډه کړه او په سترګو باندې يې پرونه وګرځاوه.

نو پوښتنه دا ده چې: تاسو ولې ذکر شوي دواړه ايتونه داستعارې په توګه په تمثيلي معناوو باندې تفسير کړه او د شان نزول په حکايت شوو قيصو باندې مو تفسير نه کړه چې د ايتونو حقيقي معناوې پکښې منعکسې شوې دي؟

مونږ وايو چې: کوم ډول تفسير چې مونږ ته غوره برېښېدلی دی همغه د سياق او سباق (وړاندې او ېروسته ايتونو) غوښتنه ده. يا په بل عبارت: د ذکر شوو ايتونو ځخه وړاندې ايت ﴿ لَقَدْ حَقَّ ٱلْقَوْلُ ﴾ الآية- او د همدې دواړو ځخه وروسته راتلونکی ايت ﴿ وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ﴾ الآية- په هر يوه کښې تمثيلي معناوې منعکسې شوې دي، نو په کار دي چې په دغو دواړو کښې هم تمثيلي معناوې اراده کړی شي.

په دې باندې علاوه، همدغه تمثيلي معنی په [البقرة: ۶_ ۷] ايتونو کښې په صراحت سره نازله شوې ده، ته به وايې چې هغه ايتونه د دې ايتونه تفسير واقع شوي دي.

هو! د دواړو معناوو اراده کول هم څه منافات نه لري چې تمثيلي معنی په عبارة النص او حقيقي معنی په إشارة النص سره مراده کړی شي.

يادونه

۸_ د ﴿ وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ ايت ته ورته ايت وړاندې په [البقرة: ۶] ايت کښې تېر شوی دی، هيله ده چې د دې ايت په مطلب باندې د ښه پوهېدلو دپاره هلته مراجعه وکړی شي.

سوال جواب

۹_ که څوک وايي چې: تاسو د دې سورت (يس) په سريزه کښې ليکلي دي چې دا سورت مکي دی او ټول ايتونه يې د هجرت ځخه وړاندې نازل شوي دي، حال دا چې د ځينو روايتونو ځخه ځرګندېږي چې د ﴿ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ ٱلْمَوْتَىٰ ﴾ الآية. په مدينه منوره کښې نازل شوی دی هغه دا چې:

د بني سلمه وو قبيلې کورونه د مدينې منورې په يوه څنډه کښې واقع وه او د نبوي جومات ځخه لرې پراته وه، نو هغوی قصد وکړ چې خپل کورونه ورته رانژدې جوړ کړي، نو ذکر شوی ايت شريف نازل شو، نو بيا نبی کريم ﷺ هغوی مخاطب کړه چې «إنّ آثارَكُمْ تُكْتَبُ فَلا تَنْتَقِلُوا»(۱) يعني يقيناً

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵۸

ښاسو اثار او قدمونه لیکلی کېږي نو جومات ته نژدې خپل کورونه مه را انتقالوئ.
مونږ وایو چې: سلفو صالحینو په مصداقاتو باندې د شان نزول اطلاق کاوه(۱)، نو دلته د شان نزول څخه مصداق مطلب دی، او د "نزلت" څخه "قرات" مراد دی، یعنې: نبي کریم ﷺ ورته ذکر شوی ایت قرائت کړ.

یادونه

۱۰ـ په ﴿ فِيٓ إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴾ کښې د "اِمَامٍ مُّبِين" لقب ازلي کتاب ته ورکړی شوی دی کوم چې په لوح محفوظ سره شهرت لري او پوره بیان یې د الله ﷻ په توفیق د [الأنعام:۵۹] او [الرعد:۳۹] ایتونو لاندې تېر شوی دی، چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

﴿ وَٱضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَٰبَ ٱلْقَرْيَةِ إِذْ جَآءَهَا ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾ إِذْ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱثْنَيْنِ
فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوٓا۟ إِنَّآ إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُوا۟ مَآ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَآ
أَنزَلَ ٱلرَّحْمَٰنُ مِن شَىْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا۟ رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّآ إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ
﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَآ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٧﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِن لَّمْ تَنتَهُوا۟ لَنَرْجُمَنَّكُمْ
وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوا۟ طَٰٓئِرُكُم مَّعَكُمْ أَئِن ذُكِّرْتُم بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ
مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَآءَ مِنْ أَقْصَا ٱلْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَىٰ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱتَّبِعُوا۟ ٱلْمُرْسَلِينَ
﴿٢٠﴾ ٱتَّبِعُوا۟ مَن لَّا يَسْـَٔلُكُمْ أَجْرًا وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٢١﴾ ﴾

[۱۳] او (ای پیغمبره! د خپل اُمت کفارو ته) د یوه ښار ملګري (اوسېدونکي) مثال وګرځوه (او ورته بیان یې کړه چې عبرت ترې واخلي). هغه وخت (ورته یاد کړه چې) دوی ته لېږلی شوي (پیغمبران) ورغله.

[۱۴] کله چې مونږ دغو ښاریانو ته دوه پیغمبران ورواستول نو دوی تولو ورته د دروغو نسبت وکړ (چې تاسو رښتیاني پیغمبران نه یاست). نو مونږ (هغوی دواړه) په دریم (پیغمبر) سره تقویه کړه (چې د هغوی دواړو په تعقیب مو ورواستاوه).
نو دریواړو (ورته په یوه خوله) وویلې چې: یقینًا مونږ تاسو ته استولی شوي یاستو (د خپله خانه نه یاستو راغلي).

[۱۵] ښاریانو (بیا د هغوی دعوت رد کړه او) وبې ویلې چې: تاسو نه یاست مګر زمونږ غوندې

(۱) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسیر السنار ج۹ ص۶۴۲

بنیادمان یاست، او د هر مهربان الله ﷻ هیڅ شی (هیڅ شریعت) نه دی نازل کړی (که بالفرض نازل کړی یې وی نو ضرور به یې د مهربانی د مخې د پرښتو په لاس رالیږلی وی)

(نو په همدې بنیاد) تاسو نه یاست مګر دروغ وایاست (چې مونږ پیغمبران یاستو)

[۱۶] (بیا) پیغمبرانو وویلې چې: زمونږ رب ﷻ پوهیږي چې یقیناً مونږ خاص ستاسو دپاره رالیږلي شوي یاستو (که بالفرض مونږ په خپل رب ﷻ دروغ تړلی وی نو زمونږ تائید به یې نه وی کړی)

[۱۷] او (په همدې بنیاد) په مونږ باندې نشته مګر څرګنده رسونه (چې لله ﷻ الحمد مونږ په ښه صورت سره اداء کړه نور نو تاسو پوهیږئ او کار مو)

[۱۸] ښاریانو (د درېم خل دپاره) وویلې چې: یقیناً مونږ په تاسو باندې بد فال نیسو (چې ستاسو په راتګ سره راباندې باران بند شو)

بې شکه که تاسو (د خپل دعوت څخه) منعه نه شئ نو هرومرو ضرور به مونږ تاسو رجم کړو (د ډبرو لاندې به مو ووژنو) او خامخا ضرور به تاسو ته زمونږ د پلوه دردناک عذاب ورسیږي

[۱۹] پیغمبرانو وویلې چې: ستاسو بدفالي همدا ستاسو سره ده (چې کفري عقیده مو خپله کړې ده، په مونږ باندې بد فال مه نیسئ)

(عجیبه ده) ایا کله چې تاسو ته پند درکړی شي (نو تاسو ورباندې بد فال نیسئ او مېږه بې ګنئ)؟! دغسې نه ده لکه چې تاسو خیال کوئ) بلکې تاسو (په کفر کښې هم) د حد څخه تجاوز کوونکی قوم یاست (چې خپل ناصحان تهدیدوئ)

[۲۰] او (ای پیغمبره! په دغه وخت کښې) د ښار د لرې څنډې څخه یو سړی په ډاسې حال کښې راغی چې منډې یې وهلې (خفاستل یې او) وېې ویلې چې: ای زما قومه! د لیږلو شوو پیروي وکړئ (او نافرماني یې مه کوئ)

[۲۱] (ای زما قومه!) د هغو کسانو پیروي وکړئ چې ستاسو څخه (په دعوت باندې) أجرت (او مزدوري) نه غواړي. حال دا چې دوی (سمه) لاره موندونکي دي

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې د عنادي کفارو عناد ته اشاره شوي ده چې د څرګندو دلایلو څخه ډډه کوي او حق دین ته غاړه نه ږدي

په دې ایتونو کښې د یوه عنادي کافر قوم قیصه نازله شوي ده چې په عاقبت کښې ټول پوپنا شوه او بنیاد یې وخوت ترڅو تري د دې زماني عنادیان عبرت واخلي او د توحید عقیده خپله کړي

۲ـ د هغو ایتونو مضمون په دې تمام شوی ده چې د قیامت په ورځ به هرڅوک د خپلو کړو وړو د جزا سزا سره مخامخ شي

دلته دې ته اشاره شوي ده چې په آخرت باندې علاوه په دنیا کښې هم کله-کله عنادي کفر د سزا

سبب جوړېږي لکه چې یوه ښار ته د همدغه خپل کفر څخه مصیبت جوړ شوی وه او د ټولو بنیاد یې ویستلی وه. نو حاصل یې داسې راځېږي.

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د خپلې زمانې عنادي کفارو ته د پخوانیو هلاکو شوو ښارونو څخه د یوه ښار اوسېدونکي مثال وګرځوه، کوم چې د همدوی غوندې د الهي دعوت په وړاندې په کفري عقیده کلک شوه او په پای کښې د خرمې په بنیاد ویستونکي عذاب سره هلاک کړی شوه.

دا د دې دپاره چې عبرت ترې واخلي او په پای کښې یې د هغوی په مینه شپه نه شي، نو هغه وخت ورته یاد کړه کله چې هغوی ته پیغمبران ورغله او د کفري عقیدې څخه یې د توحید عقیدې ته وردعوت کړه. یا په بل عبارت: هغه وخت ورته یاد کړه چې لاندې کیفیت پکښې پېښ شو:

الف: مونږ د دغه ښار اوسېدونکو ته د توحیدي عقیدې ددعوت دپاره دوه تنه پیغمبران ورولېږل چې د ورتللو سره سم یې په دعوت پیل وکړ خو ذکر شوي ښاریان په خپله کفري عقیده کلک شوه او دواړو پیغمبرانو ته یې د دروغو نسبت وکړ چې تاسو دروغژنان یاست.

ب: بیا مونږ د ذکرو شوو دواړو پیغمبرانو په تعقیب یو بل پیغمبر ﷺ هم ورواستاوه ترڅو په دعوت کښې د هغوی دواړو ملاتړ وکړي او ټول په یوه خوله کفري عقیده رده کړي.

ج: نو د همدې کبله درېواړو ذکر شوي ښاریان مخاطب کړه چې: یقینًا مونږ درېواړه پیغمبران یاستو او ستاسو د دعوت دپاره را استولی شوي یاستو ترڅو تاسو په دنیا او آخرت کښې د الهي عذاب څخه بچ پاتې شئ:

د: خو دغو ښاریانو د پیغمبرانو دعوت رد کړ چې تاسو زمونږ غوندې بنیادمان یاست، مونږ هیڅکله په تاسو باندې د نبوت عقیده نه شو خپلولی.

ه: زمونږ عقیده دا ده چې ډېر مهربان الله ﷻ نه هیڅ پیغمبر رالېږلی دی او نه یې څه شریعت رانازل کړی دی، که بالفرض دا کار یې کړی وی نو د خپلې مهربانۍ د مخې به یې یوه پرښته یا څو پرښتې د شریعت سره رالېږلې وی، د الله سره خو پرښتې څه کمې نه دي.

و: لنډه دا چې تاسو درېواړه نه یاست مګر داسې خلک یاست چې دروغ وایاست او په دروغو سره مو خپل خانونه پیغمبران تراشلي دي.

ز: ذکرو شوو درېواړو پیغمبرانو په یوه اواز سره وویلې چې: زمونږ رب ﷻ پوهېږي او شاهدي وایي چې یقینًا مونږ بل چا ته نه بلکې خاص تاسو ته هرومرو د همده ﷻ د پلوه رالېږلي شوي کسان یاستو. که بالفرض مونږ په خپل رب ﷻ پورې دروغ تړلي وی نو ضرور به یې مونږ شرمولي وی، دروغین پیغمبر الله ﷻ بې شرمولو نه پرېږدي.

ح: تاسو ته په کار دي چې زمونږ دعوت قبول کړئ او په لوی لاس خپل خانونه د الهي غضب سره مخامخ نه کړئ.

که تاسو زموږ دعوت قبول نه کړئ نو ضرور یې همدا تاسو ته متوجه دی او په موږ باندې خو د
څرګند پیغام د رسولو څخه په غیر بل شی نشته، چې لله ﷺ الحمد والشکر موږ خپله فریضه
رښتیانیو معناوو کښې ترسره کړه.

ط. کله چې ښاریانو د استدلال په دوره کښې ماتې وخوړه او د هغوی د دعوت د رد دپاره یې څ
حجت وړاندې نه کړی شو، نو دوی تولو وویلې چې.

یقیناً موږ په تاسو باندې بد فال نیسو. دلته ستاسو راتګ موږ پورې سپېره شو چې بارانونه
راباندې بند شوه او په اختلاف او جګړو باندې اخته شوو.

ي. که تاسو د خپل دعوت څخه لاس وانخلئ او خپلې کړنلارې ته تغیر ورنه کړئ نو هرومرو
ضرور به مو سنګسار کړو او د ډېرو باران به درباندې جوړ کړو

او هرومرو ضرور به زموږ د پلوه تاسو ته دردناک عذاب ورسېږي. نو لږ په خپلو ځانونو باندې
رحم وکړئ او موږ د ذکر شوي عمل اجراء کولو ته مه مجبوروئ.

یا: پیغمبرانو د هغوی په تهدید باندې هیڅ پروا ونه کړه او په جواب کښې یې ورته وویلی چې
ای ښاریانو! په تاسو باندې د بدې ورځې د رتګ زموږ د کبله نه دی بلکې د دې سبب ستاسو د
خپله لاسه دی، تاسو د کفر څخه لاس واخلئ چې الله ﷺ درباندې بارانونه وورويي او جنګ او جګړې
مو ختمه کړي.

یب: عجیبه ده چې ایا تاسو ته کله پند درکړی شي او د کفریاتو څخه د اجتناب دپاره دعوت
کړی شي، نو تاسو په خپلو ناصحانو او خپلو داعیانو باندې بد فال نیسئ او د سپېرو لقب ورکوئ؟

یج. لنډه دا چې خبره دغسې نه ده لکه چې تاسو خیال کوئ بلکې تاسو د شریعت د چوکاټ
څخه تجاوز کوونکی قوم یاست، او همدغه مو د بدې ورځې سبب ګرځېدلی دی. خو تاسو وړاندې
خپل ځانونه ګول اچولي دي.

ید. په پای کښې ذکرو شوو کافرو ښاریانو په کلکه اراده وکړه چې خپله د سنګسارولو نقشه په
پیغمبرانو باندې عملي کړي.

۲ـ ای پیغمبره! د ښاریانو په سوء قصد باندې یو صالح سړی خبر شو نو د ښار د یوې لرې
څنډې څخه په ډېره خغاسته ورغی او په لاندې مطالبو باندې یې هغوی مخاطب وګرځول چې.

الف. ای زما قومه! تاسو د هغو کسانو د وژلو پلان مه ترتیبوئ بلکې پیروي یې وکړئ کوم چې
تاسو ته ستاسو د خیر دپاره درلېږلی شوی دی.

ب. یا په بل عبارت تاسو د هغو کسانو پیروي وکړئ کوم چې ستاسو څخه په دعوت باندې په
هیڅ ډول مزدوري نه غواړي او نه درنه څه تمه او امید لري.

ج. حال دا چې همدغه کسان لاره موندونکي دي او د الله ﷻ د پلوه یې روزمره تائید کېږي.
دا کسان څوک دي؟ دا کسان همدغه پیغمبران دي چې تاسو یې د وژلو نیت کړی دی او هغوی
مو خیر غواړي. او اراده لري چې تاسو ژوندي پاتې شئ.

توضيحات

۱ـ په ﴿ وَٱضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَـٰبَ ٱلْقَرْيَةِ ﴾ کښې د "اضْرِبْ" کلمه د "اجْعَلْ" معنی ته متضمنه چې دوه مفعوله غواړي، نو دلته يې دوهم مفعول ﴿ مَّثَلًا ﴾ دی، او لومړنی مفعول يې ﴿ أَصْحَـٰبَ ٱلْقَرْيَةِ ﴾ دی[1].

يعنې: ای پيغمبره! د خپلې زمانې کفارو ته د يوه ښار اندېوالان (اصلي اوسېدونکي) مثال ورکړه او هغه حالات يې ورباندې قرائت کړه کوم چې هغوی د خپلو پيغمبرانو په مقابل کښې خپل کړي وه، ترڅو ترې عبرت واخلي او په ايمان باندې مشرف شي.

پوښتنې او جوابونه

۲ـ په دې مقام کښې مفسرينو کرامو لاندې پوښتنې مطرح کړې دي:

الف: ذکره شوې قيصه په کوم ښار کښې واقع شوې وه؟

مونږ وايو چې: د دغه ښار نوم "اِنْطَاکيه" ښودلی شوی دی[2]، چې په شاماتو کښې پروت دی، خو ځينې مفسرين کرام دغه خبره نه مني[3]، دوی وايي چې ذکره شوې قيصه په بل کوم ښار کښې پېښه شوې ده.

مونږ ته بهتره برېښي چې دښار د نامه څخه ساکت شو لکه څنګه چې ترې قرآن کريم ساکت دی، د نامه په تعين کښې يې څه خاصه ګټه نشته، که بالفرض څه ګټه پکښې وی نو الله ﷻ به ورباندې صراحت کړی وی.

ب: ايا دغه درېواړه کسان الله ﷻ مستقيمًا استولي وه او که دوی د عيسی ؑ دپلوه مؤظف ګرځولي شوي وه، او د ده ؑ نائبان وه؟

مونږ وايو چې: ځينو مفسرينو کرامو دوهم قول ته ترجيح ورکړې ده، چې دوی درېواړه د عيسی ؑ د پلوه هلته استولي شوي وه، خو د ترجيح دپاره يې هيڅ دليل نه دی تېر کړی، او په همدې ارتباط يې ښه اوږده او مفصله قيصه ليکلې ده[4].

نو بهتره دا ده چې ذکر شوي درېواړه کسان د الله ﷻ په مستقيمه توګه پيغمبران وګڼلی شي، همدا قول د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روايت شوی دی[5]. او په دې باندې لاندې قرآني دلايل هم دلالت کوي:

اول: د همدې سورت (يس) په درېيم ايت کښې د ﴿ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴾ کلمه د هغو کسانو څخه عبارت ده

---

[1] روح المعاني ج۲۲ ص۲۲۰

[2] تفسير القاسمي ج۱۴ ص۶۷

[3] تفسير ابن کثير ج۳ ص۵۶۹

[4] تفسير الخازن ج۵ ص۱۹۸، تفسير البغوي ج۴ ص۷؛ تفسير الکشاف ج۴ ص۸

[5] زاد المسير ج۶ ص۲۶۶

کوم چې الله ﷻ مستقيماً استولي وه، نو ظاهره دا ده چې په دغو ايتونو کښې به هم د ﴿ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴾، ﴿ مُّرْسَلُونَ ﴾، ﴿ لَمُرْسَلُونَ ﴾، ﴿ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾ څلور واړه کلمې د همدوی څخه عبارت وي.

دوهم: که څه هم امکان لري چې الله ﷻ د عيسى عليه السلام استول په ﴿ أَرْسَلْنَآ ﴾ کښې خپل اقدس ځان ته نسبت کړي وي، خو متبادره دا ده چې دا کار به الله ﷻ پخپله مسقيماً انجام کړی وي.

دريم: د ښاريانو جواب چې: ﴿ مَآ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ﴾ هم په هغه صورت کښې ښه تناسب مومي چې ذکر شوي درېواړه کسان مستقيماً د الله ﷻ د پلوه وراستولي شوي وي، چې همدغه جواب په نورو ايتونو کښې د کفارو د پلوه همدغسې پيغمبرانو ته ويل شوی دی.

څلورم. په مثال کښې خو د درېواړو رسولانو د نبي کريم ﷺ سره تشبيه ورکول مطلب دي او پوره واضحه ده چې دا مطلب په هغه وخت کښې په ډېره ښه توګه ترلاسه کېږي چې هغوی هم د نبي کريم ﷺ غوندې مستقيماً : الله ﷻ د پلوه استولی شوی وي، نه د عيسى عليه السلام د پلوه.

ج: دغو درېواړو پيغمبرانو څه نومونه درلوده؟

مونږ وايو چې: که څه هم ځينو مفسرينو کرامو د دوی نومونو ته اشاره کړې ده لکه "صادق، صَدوق، يوحنا" او داسې نور[1]، مګر مونږ ته بهتره برېښي چې نومونه يې داسې پټ پرېږدو لکه چې قرآن کريم پټ پرېښي دي، چې په تعين کښې يې څه خاصه ګټه نشته.

دغو ښاريانو د نبوت څخه انکار کاوه

۳_ الله ﷻ د ښاريانو د خولو څخه د پيغمبرانو په تکذيب کښې د ﴿ وَمَآ أَنزَلَ ٱلرَّحْمَٰنُ مِن شَىْءٍ ﴾ کلمات راحکايت کړي دي، نو ظاهره دا ده چې دوی په الله ﷻ باندې معتقد وه، خو د نبوت څخه انکاري وه، چې پيغمبر بايد بنيادم نه وي بلکې پرښته وي.

يو نحوي تحليل

۴_ د ﴿ أَئِن ذُكِّرْتُم ﴾ جمله، شرطيه استفهاميه جمله ده، چې جواب يا جزا يې مقدره ده، او وړاندېنی کلام ﴿ إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ ﴾ ورباندې دلالت کوي[2]، ته به وايې چې داسې نازل شوی دی چې: "أَئِنْ ذُكِّرْتُمْ تَطَيَّرْتُمْ وَهَدَدتُمْ بالرَّجْمِ وَالتَّعْذِيبِ" يعنې ايا کله چې تاسو ته پند درکړی شي نو تاسو ورباندې بدفالي نيسئ او سپېره يې ګڼئ، او هم يې په رجم او تعذيب سره تهديد کوئ؟ حال دا چې پند ورکول سپېره نه دي بلکې ستاسو کفر او باطله عقيده سپېره ده چې په دنيا او آخرت کښې مو د هلاکت سبب جوړېږي.

درې تنه تاريخي سړي

۵_ د قرآن کريم په ډېرو ځايونو کښې د ډېرو سړيو ذکر نازل شوی دی چې درېواړو درې

---

(۱) تفسير القرطبي ج۱۵ ص۱۴

(۲) تفسير ابي السعود ج۷ ص۱۶۳

تاریخي کارونه کړي دي، او هر یو ته "رَجُل" یعني سړي په نامه یاد شوی دی. یا په بل عبارت: په هر بر ا کښې سړیتوب وه او د اسلامي ورورولۍ احساس یې ډېر پیاوړی وه، په کار دي چې د قیامت تر ورځې پورې ترې عبرت واخستل شي او کړنلاره یې خپله کړی شي، هغه دا دي:

الف: د یوه سړي ذکر په [القصص: ۲۰] ایت کښې تېر شوی دی، چې هملته یې څه لنډه سوانح هم لیکلې شوې ده، والحمد لله ﷻ. دغه سړي موسی ﷺ ته د وژلو څخه نجات ورکړ، البته کله چې د فرعون کابینې د ده ﷺ د وژلو فیصله وکړه، دغه کار د موسی ﷺ د نبوت څخه وړاندې صورت نیولی وه.

ب: بل سړی د اکثرو مفسرینو کرامو په قول[1] "حبیب" نومېده، او د نجارۍ کسب یې درلود. نوموړي ته په همدې ایتونو کښې اشاره شوې ده چې بحث پکښې روان دی. نوموړي د درېواړو پیغمبرانو کومک ته په هغه وخت کښې ورودانګل کله چې کافرو ښاریانو د هغوی د وژلو او سنګسارولو تصمیم ونیوه، ترڅو په نصیحت سره کفري تصمیم بدل کړي، او د ایمان راوړلو زمینه یې برابره کړي.

ج: د درېیم سړي ذکر په [غافر:۲۸] ایت کښې راروان دي، چې د ځینو مفسرینو کرامو په قول "حزبیل" نومېده[2]. نوموړي په هغه وخت کښې د موسی ﷺ د نجات دپاره فرعونیانو ته نصیحت شروع کړ کله چې فرعون د موسی ﷺ د وژلو درکه وکړه، البته دا په هغه وخت کښې کله چې موسی ﷺ د هغه په وړاندې د یو پیغمبر په حیث په دعوت پیل کړی وه او غوښتل یې چې د کفري عقیدې مخه یې ونیسي او توحیدي عقیده یې په بدله کړي.

د دوه ویشتمې سپارې پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق او کومک ختم شو.

د الله ﷻ څخه لا زیاته مرسته غواړو.

اَللّٰهُمَّ وَفِّقْنَا لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضٰى.

۱۴۲۲/۳/۱۳ هـ ق - ۱۳۸۰/۱۵ هـ ش.

[1] تفسیر ابن کثیر ج ۳ ص ۵۶۸

[2] تفسیر البغوي ج ۴ ص ۹۶

﴿ وَمَا لِيَ لَآ أَعۡبُدُ ٱلَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿٢٢﴾ ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً إِن يُرِدۡنِ
ٱلرَّحۡمَٰنُ بِضُرّٖ لَّا تُغۡنِ عَنِّي شَفَٰعَتُهُمۡ شَيۡـٔٗا وَلَا يُنقِذُونِ ﴿٢٣﴾ إِنِّيٓ إِذٗا لَّفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾
إِنِّيٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمۡ فَٱسۡمَعُونِ ﴿٢٥﴾ قِيلَ ٱدۡخُلِ ٱلۡجَنَّةَۖ قَالَ يَٰلَيۡتَ قَوۡمِي يَعۡلَمُونَ ﴿٢٦﴾
بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ ٱلۡمُكۡرَمِينَ ﴿٢٧﴾ ۞ وَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَىٰ قَوۡمِهِۦ مِنۢ بَعۡدِهِۦ مِن جُندٖ
مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا كُنَّا مُنزِلِينَ ﴿٢٨﴾ إِن كَانَتۡ إِلَّا صَيۡحَةٗ وَٰحِدَةٗ فَإِذَا هُمۡ خَٰمِدُونَ ﴿٢٩﴾
يَٰحَسۡرَةً عَلَى ٱلۡعِبَادِۚ مَا يَأۡتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ ﴿٣٠﴾ ﴾

[۲۲] او ماته څه وجه ده (بلکې نشته) چې زه د هغه اقدس ذات عبادت ونه کړم چې زه يې د نشت څخه پيدا کړی دی يم (او بيا به همده ﷻ ته رجوع کوم)، او (همدارنګه تاسو ته څه وجه ده بلکې هيڅ وجه نشته چې د هغه اقدس ذات عبادت نه کوئ چې تاسو يې د نشت څخه پيدا کړي ياست او بيا) به همده ﷻ ته (د قيامت په ورځ) ورو ګرځولی شئ.

[۲۳] (ای زما قومه!) ايا زه د الله ﷻ څخه په غير داسې معبودان ونيسم، که چرته د هر مهربان الله ﷻ ماته د ضرر رسولو اراده وکړي نو د دوی شفاعت به زما څخه د هيڅ شي مخنيوی ونه کړی شي، او نه به مې (ترې په زور) خلاص کړی شي؟

[۲۴] يقيناً زه به په دغه وخت کښې په ښکاره ګمراهۍ کښې (لويدلی) يم.

[۲۵] (ای زما قومه!) يقيناً ما (په خپل او) ستاسو په رب ﷻ ايمان راوړی دی (او رسولان مې منلي دي) نو تاسو زما څخه (دغه اعلان) واورئ.

[۲۶] (نوموړی د قوم د پلوه شهيد کړی شو او د شهادت څخه وروسته ورته د الله ﷻ د پلوه) وويلی شو چې جنت ته (روحاً) داخل شه (او د نعمتونو څخه يې استفاده کوه).

(نوموړي) شهيد عليه الرحمة وويلې چې: ای کاش! چې زما قوم په هغه شي پوه شي.

[۲۷] د کوم په سبب چې ما ته خپل رب ﷻ مغفرت وکړ او (د کوم په سبب يې چې) زه د عزت ورکړی شوي دلې څخه وګرځولم.

[۲۸] او مونږ د ده (نوموړي شهيد عليه الرحمة) په قوم باندې د ده عليه الرحمة (د شهادت) څخه وروسته (د هلاکولو دپاره) له اسمانه کوم لښکر نازل نه کړه (او نه ورته اړتيا وه)، او مونږ (د دغسې بنياد ويستلو دپاره د لښکرو) رالښکته کوونکي نه ياستو.

[۲۹] (د دغه قوم) هلاکت نه وه مګر (فقط د جبرائيل امين) يوه کړيکه وه نو دوی ټول ناڅاپه يخ يخ پراته وه (ټول هلاک شوه).

(۳۰) په هلاکو شوو بندګانو باندې ای لویه حسرته! چې دوی ته هیڅ پیغمبر نه دی ورغلی مګر دوی به ورچې مسخرې به یې ورباندې کولې (او په نتیجه کښې به هلاک کړی شوه)

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی او د ایماندار سړي د نصائحو پاتې برخې ته پکښې اشاره شوې ده، او هم د کفارو بناریانو په عاقبت او انجام باندې رڼا اچولې شوې ده چې حاصل یې داسې راځېژي:

ای پیغمبره! هغه سړي کوم چې د پیغمبرانو د نجات دپاره وروخغاستل، خپلو نصائحو ته ادامه ورکړه او خپل قوم یې مخاطب کړه چې:

۱ـ ای زما قومه! زه تاسو هغې عقیدې خپلولو ته رابولم کومه چې ما د خپل ځان دپاره غوره کړې ده، هغه دا چې:

الف. زه خاص د الله ﷻ عبادت کوم نو تاسو هم خاص د همده ﷻ عبادت وکړئ او د پیغمبرانو دعوت یې قبول کړئ. او دا ځکه چې:

ب: ما لره څه دي (زه څه دلیل لرم) چې خاص د هغه الله ﷻ عبادت ونه کړم کوم چې زه یې د نشت څخه پیدا کړی یم او د موجودیت نعمت یې راپېرزو کړی دی، او په دې باندې علاوه خاص همده ﷻ ته به د قیامت په ورځ (د مرګ څخه وروسته) رجوع کوم او په حضور کښې به یې دربېږم. نو په همدې بنیاد تاسو څه دلیل لرئ چې د همدغه اقدس ذات عبادت نه کوئ چې هم یې د موجودیت نعمت درکړی دی او هم به د قیامت په ورځ د ده ﷻ په حضور کښې دربېږئ.

ج: ای زما قومه! عجیبه ده، ایا زه د همدغه اقدس ذات څخه په غیر نور داسې معبودان ونیسم او په عبادت سره یې تعظیم وکړم. کوم چې: عبادت یې ماته هیڅ ګټه نه شي رسولی البته په هغه وخت کښې چې که دېر مهربان الله ﷻ ماته د څه مشقت د رسولو اراده وکړي.

یا په بل عبارت: ایا زه د هغو بوتانو عبادت وکړم چې نه د هغوی شفاعت په درد خوري او نه د الله ﷻ د ارادې څخه نجات او خلاصون رابښلی شي؟. نو تاسو ته هم په کار دي چې د دغسې بې وسې معبودانو د عبادت څخه لاس واخلئ او د توحید عقیده خپله کړئ.

د: نو په همدې بنیاد که بالفرض زه دغه غیر مشروع او غیر معقول عبادت وکړم نو په دغه وخت کښې به زه هرو مرو په ښکاره ګمراهۍ کښې واقع یم. نو که تاسو همدغه نامشروع او نامعقول عبادت ته ادامه ورکړئ نو تاسو به هم په ښکاره ګمراهۍ کښې پراته یاست.

هـ: څرنګه چې توحیدي عقیده په دلایلو او براهینو ولاړه ده او کفري او شرکي عقیده بې بنیاده ده، نو تاسو ټول خبر اوسئ چې ما په خپل رب ﷻ ایمان راوړی دی او د پیغمبرانو دعوت مې قبول کړی دی، دغه رب ﷻ لکه څنګه چې زما رب دی ستاسو رب هم دی.

زه به داګه اعلانوم، تاسو یې ښه په دقت سره واورئ چې زه باایمانه یم او د کفري او شرکي عقیدې څخه بېزار یم، تاسو ته په کار دي چې ما پسې اقتداء وکړئ او توحیدي عقیده خپله کړئ.

۲ـ ای پیغمبره! د ذکر شوي اعلان څخه وروسته کفارو ښار یانو په اتفاق سره نوموړی شهید کړ او خپله غُصه یې وباندې سره کړه. د همدغه شهادت د کبله نوموړي ته وویلی شوه چې: سمدستي جنت ته داخل شه، چې په امتحان کښې اوله نمره کامیاب شوې.

۳ـ د نوموړي شهید سره په جنت کښې هم د خپلو قاتلانو کفارو د هدایت غم وه نو د همدې کبله یې هلته وویلې چې:

ای کاش! چې زما قوم زما په هکله په دې پوه شوی وی:

الف: چې ماته خپل رب ﷻ ټول ګناهونه راوبښل او د ټولو څخه راتېر شو.

ب: چې زه خپل رب ﷻ د عزتمند او باکرامته ټولګي څخه وګرځولم.

ای کاش! چې دوی پوه شوي وی ګوندې په ایمان باندې مشرف شوي وی، او د ابدي دوزخ څخه یې نجات موندلی وی.

۴ـ مونږ د نوموړي شهید د شهادت څخه وروسته ذکر شوي کفار ښاریان د څرمې هلاک کړه او بنیاد مو ورووېست چې یو نفر یې هم ژوندی پاتې نه شو.

د هغوی هلاکولو د کوم لښکر په سلسله صورت ونه نیوه چې د اسمانه مو د پرښتو کوم غټ ټولګی وراستولی وی، او نه مونږ دا کار کوو (نه ورته اړتیا شته).

د هغوی هلاکول او پوپنا کول بل شی نه وه فقط یوه تېزه کړېکه وه چې د یوې پرښتې (جبرائیل امین ﷺ) د پلوه یې صورت ونیوه، نو د همدغې یوې کړیکې سره ټول ښاریان کفار یخ پخ په ځمکه باندې ورولوېده او مړه شوه.

۵ـ ای لویه حسرته او افسوسه! په عنادي هلاکو شوو کفارو باندې وربښکته شه، چې ته د دوی د حال سره ډېر ښه تناسب لرې او دا څکه چې:

دوی ته هیڅ پیغمبر او ناصح نه دی ورغلی مګر دوی به ورباندې مسخرې کولې او ملنډې به یې ورباندې وهلې، حتی لا په وژلو او سنګسارولو باندې به یې تهدیدونه ورکول، او یا به یې ورباندې عملي کول.

توضیحات

۱ـ زمونږ په فکر ـ والله ﷻ أعلم ـ د ﴿وَمَا لِيَ لَآ أَعْبُدُ ٱلَّذِى فَطَرَنِى﴾ سره د "وَإِلَيْهِ أَرْجِعُ" جمله مقدره ده لکه چې د ﴿وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ سره د "وَمَا لَكُمْ لَا تَعْبُدُونَ الَّذِي فَطَرَكُمْ" جمله په تقدیر کښې شته.

نو حاصل یې داسې راځېژي چې: زما سره څه وجه ده؟ (هیڅ وجه نه لرم) چې خاص د هغه اقدس ذات عبادت ونه کړم چې د نشت څخه یې پیدا کړی یم او بیا به د قیامت په ورځ همده ﷻ ته رجوع کوم.

همدارنګه تاسو ته څه وجه ده؟ (هیڅ وجه نه لرئ) چې خاص د هغه اقدس ذات عبادت نه کوئ چې د نشت څخه یې پیدا کړي یاست او د مرګ څخه وروسته به همده ﷻ ته بېرته ورستنېږئ.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: د ﴿ إِنِّيٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمۡ فَٱسۡمَعُونِ ﴾ په دوارو جملو کښې څوک مخاطب کړی شوی دی؟ یا په بل عبارت: حبيب النجار علیه الرحمة چاته د خپل ایمان راوړلو اعلان ورواوراوه؟
مونږ وايو چې: د ځينو علماوو کرامو نظر دا دی چې په دغو دوارو جملو کښې درېواړه پیغمبران مخاطب ګرځولي شوي دي[1] چې: ای پيغمبرانو! زما په ایمان باندې خبر شئ او زما د ایمان اعلان واورئ چې د قیامت په ورځ راباندې شهادت ورکړئ.
مګر مونږ ته بهتره برېښي چې په دغو جملو کښې به کفار ښاريان مخاطب ګرځولی شوي وي لکه چې مباحثه او خبرې اترې د همدوی سره راروانې دي.

څو نکات

۳ _ په دې مقام کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:
الف: د ﴿ قِيلَ ٱدۡخُلِ ٱلۡجَنَّةَ ﴾ څخه لاندې مطالب اشارةً معلومېږي:
اول: کله چې حبيب النجار علیه الرحمة خپل ایمان راوړل اعلان کړه نو ښاريان ډېر په غُصه شوه او وډار شوه چې نور خلک به يې په ایمان راوړلو کښې پیروي وکړي د همدې کبله يې د نوموړي علیه الرحمة د وژلو کلکه اراده وکړه.
دوهم: ځيني علماء کرام وايي چې نوموړي علیه الرحمة ته الله ﷻ د عیسی علیه السلام غوندې نجات ورکړ او ژوندی يې اسمان ته اوچت کړ او هلته ورته وويلی شوه چې جنت ته داخل شه[2] (چې د مرګ دوره به درباندې وروسته درځي). مګر اکثره علماء کرام وايي[3] چې نوموړی علیه الرحمة د ښاريانو د پلوه شهيد کړی شو او د شهادت څخه وروسته ورته سمدستي وويلی شوه چې جنت ته داخل شه.
یا په بل عبارت: نوموړی علیه الرحمة د نورو شهيدانو غوندې جنت ته داخل کړی شو چې ارواګانې يې جنت ته خي او راخي، چې شرحه يې ان شاء الله ﷻ لږ وروسته راروانه ده.
ب: پاتې شوه دا خبره چې د درېواړو پیغمبرانو حالات څنګه شوه، ایا هغوی هم ووژلی شوه؟ نو ځيني مفسرین کرام وايي چې هغوی هم شهيدان کړی شوه[4] خو د اکثرو علماوو کرامو قول دا دی چې هغوی نه دي وژلی شوي، که نه نو د حبيب النجار علیه الرحمة د شهادت په عوض به په ايت شريف کښې د هغوی شهادت ته اشاره شوې وی.
نو شايد چې هغوی به د لاندې وجوهو د کبله نه وي شهيدان کړی شوي:
اول: کفارو به خیال کړی وي چې هغوی به ډار شوي وي او د دعوت څخه به لاس واخلي او وژلو ته به يې ارتيا پاتې نه شي.

---

(۱) الدر المنثور ج۷ ص۵۲؛ زاد المسير ج۶ ص۲۶۷
(۲) روح المعاني ج۲۲ ص۲۲۸؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۱۹۶
(۳) المحرر الوجيز ج۱۳ ص۱۹۶
(۴) الدر المنثور ج۷ ص۵۳

دوهم: کفارو به د هغوی وژل هم په نظر کښې درلوده خو فرصت به یې نه وي موندلی او په توندۍ سره به ورباندې بنیاد ویستونکی عذاب ورنازل شوی وی، والله ﷻ أعلم.

ج: په ﴿ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي ﴾ کښې د "ما" توری دوه احتماله لري[1]:

اول: چې د مصدریت دپاره شي. یعنې کاش چې زما قوم زما په مغفرت او زما په لوړه باګرامته درجه باندې پوه شوي وی.

دوهم: چې د موصولیت دپاره شي. یعنې ای کاش! چې زما قوم په هغه شي باندې پوه شوی وی د کوم د کبله چې ماته خپل رب ﷻ مغفرت وکړ، او په جنت کښې یې اوچته درجه راپېرزو کړه.

په دوارو احتمالونو کښې په اصلي مطلب باندې چندان اثر نه پرېوځي. هغه دا چې: ای کاش! چې زما قوم زما په حالت پوه شي. ترڅو زما غوندې د توحید عقیده خپله کړي او د کفریاتو څخه لاس واخلي. ته به وایې چې شهید حبیب النجار رحمه الله خپل قوم ته د مرګ څخه وروسته هم د توحید دعوت ورکاوه، او د دوزخ څخه یې راکشول.

د: د نوموړي شهید رحمه الله آرزو د أحد د شهیدانو ﷺ آرزو ته ورته وه، چې په یوه اوږده حدیث کښې روایت شوې ده، او لنډ مضمون یې دا دی:

اول: د أحد د شهیدانو ارواګانې الله ﷻ د شهادت څخه وروسته د شنو قدرتي مرغانو په جوجورو کښې ځای په ځای کړې.

دوهم: چې د همدغو قدرتي الوتکو په ذریعه یې د جنت دورې پیل کړې او هلته یې د جنت څلورو ویالو څخه څښاک کاوه او د میوجاتو څخه یې خوراک کاوه، ځکه چې دوی د الله ﷻ په نزد ژوندي دي.

دریم: د دوی (د قیامت تر ورځې پورې) اصلي مسکن (قرارګاه) هغه قندیلونه دي کوم چې د عرش العظیم لاندې موقعیت لري.

څلورم: کله چې هغوی خپل پاکیزه خوراک او څښاک او پاکیزه مساکن ولیده نو ویې ویلې چې:

ای کاش! چې زمونږ ورونه په هغه څه باندې پوه شوي او خبر شوي وي کوم چې الله ﷻ مونږ ته عنایت کړي دي، ترڅو هغوی په جهاد کښې سستي ونه کړي او لټان جوړ نه شي.

پنځم: نو الله ﷻ هغوی ته اطلاع وکړه چې: «أَنَا أُبَلِّغُهُمْ عَنْكُمْ»[2] یعنې ستاسو دغه آرزو به زه پوره کړم او ستاسو په حالاتو به یې خبر کړم. نو الله ﷻ د [آل عمران: ۱۶۹_ ۱۷۱] ایتونه نازل کړه چې: ﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴾ الآیات. یعنې او ته په هغو کسانو باندې د مړو ګومان مه کوه کوم چې د الله ﷻ په لاره کښې وژلی شوي دي بلکې هغوی د خپل رب ﷻ په نزد ژوندي دي چې په ممتازه توګه ورته روزي ورکوله کېږي.

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۴ ص۱۱

(۲) [illegible] احمد بن حنبل ج۱ ص۵۷۰

سوال جواب

۴. که څوک وايي چې: د ﴿ وَمَا كُنَّا مُنزِلِينَ ﴾ د کلماتو څخه څرګندېږي چې الله ﷻ هيڅکله له اسمانه د پرښتو لښکرې نه دي رالېږلې کړي. نو پوښتنه دا ده چې ايا دا ايت چې بحث پکښې روان دی د هغو ايتونو سره څه منافات نه لري کوم چې د بدر د غزا په هکله نازل شوي دي؟

مونږ وايو: لکه چې د مقام څخه معلومېږي، دلته د پرښتو د هغو لښکرو رالېږلو کول منفي شوي دي کوم چې د يوه کافر قوم د هلاکولو دپاره صورت نيسي؛ د پرښتو لښکرې د بدر په غزا کښې د دغه مطلب دپاره نه وې ورښکته شوې بلکې هلته ورته نورې دندې سپارلې شوې وې لکه چې په [الأنفال: ۱۱] ايت کښې ورباندې صراحت شوی دی.

﴿ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾ ﴾

[۳۱] ايا کفار نه ګوري (نه پوهېږي) چې د دوی څخه وړاندې مونږ څومره ډېر قرنونه (پېړۍ) هلاکې کړې دي (او نه ګورې چې) يقيناً هغوی دوی ته (په دنيا کښې) بېرته رجوع نه کوي (بېرته نه راستنېږي)؟

[۳۲] او هيڅ يوه پېړۍ نه ده مګر زمونږ په نزد راغونډېدونکې (او) حاضره کړی شوې ده.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو کښې د يوې کفرې ډلې څه قيصه بيانه شوې وه، او په دې ايتونو کښې په هغې قيصې باندې يوې تبصرې ته اشاره شوې ده چې ذکره شوې قيصه د مثال په توګه نازله شوې ده که نه نو د هلاکو شوو کافرو قومونو تعداد زښت ډېر دی. نو حاصل يې داسې راخېژي چې:

ای پيغمبره! هسې نه چې مونږ يوازې ذکر شوي عنادي کفار په يوه کړيکه هلاک کړي دي، د هغوی ذکر ته محض د مثال په توګه اشاره شوې ده، نو په همدې بنياد:

۱ـ ايا ستا د زمانې کفار نه ګورې او علم نه لري چې څومره ډېر قومونه (پېړۍ) مونږ د کفر د کبله هلاک کړي دي چې کنډوالې ښارونه يې د مسافرو په لارو کښې پراته دي، لکه عاديان او ثموديان او داسې نور؟.

۲ـ ايا د وخت کفار نه ګوري چې هغوی بېرته دنيا ته نه راستنېږي چې په حقيقت باندې يې خبر کړي؟ په راتلونکو غائبو حقائقو باندې د پوهېدلو او خبرېدلو ذريعه فقط همدا يوه ده چې د الله ﷻ پيغمبر دی.

۳ـ ايا د وخت کفار دا خيال کوي چې هلاکې شوې پېړۍ او قومونه لکه چې دنيا ته بېرته نه شي راتلای، د قيامت په ورځ به هم د حساب کتاب دپاره حاضر نه کړی شي.

دغسې نه ده، بلکې هیڅ ټولګی او هیڅ فرد نه دی مګر په هغې ورځ به په اجتماعي توګه زمونږ پس(۳۶)
په نزد حاضر کړی شي او د خپلو کړو وړو سزا یا جزا به وګوري.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې: د ﴿ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴾ کلمات په اعراب کښې څه شی واقع شوي دي؟
مونږ وایو چې: د دغو کلماتو په محلي اعراب کښې مفسرین کرام په متعددو ډلو وېشلی شوي دي[۱] مثلاً:

الف: ځینې وایي چې دا کلمات د ﴿ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ الْقُرُونِ ﴾ څخه لفظي بدل نه، بلکې معنوي بدل دی[۲].

ب: ځینې نور وایي چې دا کلمات په مقدر عامل "قَضَيْنَا" سره منصوب ګرځېدلي دي[۳].
خو مونږ ته لومړنی تحلیل بعید برېښي او دوهم تحلیل راته غیر متبادر ځرګندېږي.
زمونږ په نزد دلته د عاطف "وَ" توری مقدر دی او دا کلمات په ﴿ كَمْ أَهْلَكْنَا ﴾ باندې عطف دي، چې د ﴿ أَلَمْ يَرَوْا ﴾ دپاره مفعول ګرځي. نو حاصل یې هاغسې راځېږي لکه چې په خلاصه مطلب کښې ورته اشاره شوې ده.

څو ټکي

۲_ په ﴿ وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ ﴾ الآية کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: د "إِنْ" توری د نفي دپاره دی.

ب: د ﴿ كُلٌّ ﴾ کلمه د احاطې دپاره ده چې د مضاف اليه ټولو افرادو ته شمولیت لري، چې تنوین یې د همدغه مضاف اليه څخه عوض دی، نو په دې مقام کښې تري په "قَرْن" سره تعبیر کولی شو، او ویلی شو چې: "إن كُلَّ قَرْنٍ مَاضٍ أَوْ آتٍ".

ج: د ﴿ لَّمَّا ﴾ کلمه دلته د "إلا" معنی ورکوي[۴]. په همدې معنی باندې په [الطارق: ۴] ایت کښې استعماله شوې ده.

د: بالآخره د ﴿ جَمِيعٌ ﴾ کلمه د اجتماع څخه نمایندګي کوي، او د ﴿ كُلٌّ ﴾ دپاره خبر ده.

و: د ﴿ مُحْضَرُونَ ﴾ کلمه د ﴿ جَمِيعٌ ﴾ دپاره صفت ده، او یا د ﴿ كُلٌّ ﴾ دپاره دوهم خبر ده[۵].
نو د پاسنیو ټکو په نظر کښې نیولو سره یې د معنی حاصل داسې راځېږي چې: هیڅ قرن (پېړی)

---

(۱) اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۲۰۴
(۲) روح المعاني ج۲۳ ص۵۰ تفسير ابي السعود ج۷ ص۱۶۶
(۳) البحر المحيط ج۹ ص۶۳
(۴) تفسير الطبري ج۲۳ ص۴؛ القاموس المحيط ج۴ ص۱۷۲
(۵) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۴ ص۱۲۹

نه ده مګر د قیامت په ورځ په انفرادي صورت نه، بلکې په اجتماعي صورت زمونږ په نزد حاضره کړی شوې ده، حال دا چې دنیا ته یې یو فرد هم نه شي ستنبدلی.

﴿وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلۡأَرۡضُ ٱلۡمَيۡتَةُ أَحۡيَيۡنَٰهَا وَأَخۡرَجۡنَا مِنۡهَا حَبّٗا فَمِنۡهُ يَأۡكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلۡنَا
فِيهَا جَنَّٰتٖ مِّن نَّخِيلٖ وَأَعۡنَٰبٖ وَفَجَّرۡنَا فِيهَا مِنَ ٱلۡعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأۡكُلُواْ مِن ثَمَرِهِۦ وَمَا
عَمِلَتۡهُ أَيۡدِيهِمۡۚ أَفَلَا يَشۡكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلۡأَزۡوَٰجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنۢبِتُ
ٱلۡأَرۡضُ وَمِنۡ أَنفُسِهِمۡ وَمِمَّا لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَءَايَةٞ لَّهُمُ ٱلَّيۡلُ نَسۡلَخُ مِنۡهُ ٱلنَّهَارَ فَإِذَا هُم
مُّظۡلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلشَّمۡسُ تَجۡرِي لِمُسۡتَقَرّٖ لَّهَاۚ ذَٰلِكَ تَقۡدِيرُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَٱلۡقَمَرَ
قَدَّرۡنَٰهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَٱلۡعُرۡجُونِ ٱلۡقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا ٱلشَّمۡسُ يَنۢبَغِي لَهَآ أَن تُدۡرِكَ ٱلۡقَمَرَ
وَلَا ٱلَّيۡلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِۚ وَكُلّٞ فِي فَلَكٖ يَسۡبَحُونَ ﴿٤٠﴾ وَءَايَةٞ لَّهُمۡ أَنَّا حَمَلۡنَا ذُرِّيَّتَهُمۡ فِي
ٱلۡفُلۡكِ ٱلۡمَشۡحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقۡنَا لَهُم مِّن مِّثۡلِهِۦ مَا يَرۡكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِن نَّشَأۡ نُغۡرِقۡهُمۡ فَلَا
صَرِيخَ لَهُمۡ وَلَا هُمۡ يُنقَذُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا رَحۡمَةٗ مِّنَّا وَمَتَٰعًا إِلَىٰ حِينٖ ﴿٤٤﴾﴾

[۳۳] او د خلکو دپاره (د توحید او کامل قدرت د اثبات په هکله) مړه (وچه کلکه) ځمکه لویه نښه (او دلیل) ده چې مونږ یې (په اوبو سره) ژوندۍ کړو او دانې ترې راوباسو، نو د دغو (دانو) څخه دوی خوراک کوي (او خپل ژوند ته وربانديې ادامه ورکوي).

[۳۴] او مونږ پکښې د کجورو او انګورو څخه باغونه ګرځوو (زرغونوو)، او مونږ پکښې د چینو څخه (سیندونه) بهوو.

[۳۵] (دا) د دې دپاره چې بنیادمان د مذکورو باغونو د میوجاتو څخه وخوري، او د هغو شیانو څخه هم (وخوري) کوم چې (د میوجاتو څخه) د دوی لاسونو جوړ کړي وي (لکه جوس او نور).

ابا نو دوی (د دغو نعمتونو) شکریه نه کوي (چې د کفریاتو څخه لاس واخلي)؟.

[۳٦] هغه اقدس ذات لره پاکي ده چې ټول انواع (او اصناف) یې پیدا کړي دي (برابره ده) چې (دا انواع) د هغو شیانو څخه وي کوم چې ځمکه یې زرغونوي او (یا) د بنیادمانو د خپلو ځانونو څخه وي (لکه نر او ښځه)، او (یا) د هغو شیانو څخه وي په کومو باندې چې هغوی علم نه لري (او تر اوسه پورې الله ﷻ نه دي خلق کړي).

[۳۷] او دوی لره شپه (بله) لویه نښه ده، چې مونږ ترې د ورځې پوستکی راوباسو نو سمدستي بنیادمان په تیاره (شپه) کښې داخلېدونکي دي.

[۳۸] او لمر هغې قرارګاه ته روان دی چې ورته (تاکلی شوې) ده. (او هيڅ خند پکښې نه واقع کيږي ځکه چې) دغه د عزيز (او) عليم اندازه ټاکل دي (چې د ارادې مخه يې څوک نه شي نيولی او په هرڅه پوه دی).

[۳۹] او مونږ سپوږمۍ (اندازه کړي) منازل (مبنې) مو ورته اندازه کړي دي (چې په دغو منازلو کښې په مختلفو کيفياتو سره مخامخه کيږي) حتی چې (په اول او آخر منزولونو کښې) د کجورو د ونې د زړې خانګې غوندې ګرځي (زيړه نرۍ او کږه ليدنه ترې جوړه شي).

[۴۰] لمر چې دی لايقه ورته نه ده چې په سپوږمۍ باندې احاطه وکړي (او په محاق کښې يې دوامداره وساتي) او نه شپه په ورځې باندې وړاندې کېدونکې ده (چې يې وخته تحقق ومومي)، او هر يو (لمر او سپوږمۍ او نور ستوري) په (خپل-خپل) مدار کښې لامبو وهي (او په منظمه توګه پکښې حرکت کوي).

[۴۱] او خلکو ته بل دليل دا دی چې مونږ (دوی لا څه چې) د دوی اولاده (په سامانونو باندې) په ډکه کړی شوې بېړۍ کښې پورته کوو (او تر قيامته پورې دا سلسله روانه ده).

[۴۲] او مونږ د خلکو دپاره د بېړۍ غوندې هغه (خاروي) پيدا کړي دي په کومو باندې چې دوی سوريږي (لکه اوښان او نور).

[۴۳] او که زمونږ اراده وشي (په درياب کښې) به يې غرق کړو، نو دوی لره به (په دې صورت کښې) هيڅ فريادرس نه وي. او نه به دوی ته (په هيڅ وجه د غرق څخه) خلاصون ورکړی شي.

[۴۴] مګر (مونږ) د خپله جانبه د لوی رحمت د کبله او (د مرګ) تر (ټاکلي) وخته پورې د نفعې ورکولو د کبله (د غرق څخه خلاصون ورکوو).

ارتباط او د مطلب خلاصه

مونږ د الله ﷻ په توفيق د دې سورت (يس) په سريزه کښې ليکلي دي چې په دې سورت کښې د عقيدوي موضوعاتو څخه په توحيد او نبوت او بعث بعد الموت باندې ډېر زور اچولی شوی دی. نو څرنګه چې په وړاندېنيو ايتونو کښې د نبوت په هکله د يوه کفري ښار د هلاکت قيصه د تهديد په توګه نازله شوې وه او بعث بعد الموت هم يې اشارې پاتې نه وه چې په وړاندېني متصل ايت کښې يې ذکر نازل شوی وه، نو دا دی په دې ايتونو کښې د توحيد دلايل بيانيږي چې د يو پلوه دلايل دي او د بله پلوه د الله ﷻ نعمتونه دي چې بايد شکريه يې وکړی شي. نو حاصل يې داسې راځيږي:

ای پيغمبره! په خپل اُمت باندې د توحيد څه دلايل قرائت کړه او الهي نعمتونه وربه زړه کړه ترڅو دوی د عقل او شکر څخه کار واخلي او د توحيد عقيده خپله کړي هغه دا چې:

۱ـ د خلکو دپاره د الله ﷻ په وحدانيت او کامل قدرت باندې مړه ځمکه هم پوره دليل جوړېدلی شي، چې وچه کلکه او سپېره پرته وي. خو

الف: مونږ همدغه مړه ځمکه په باران سره راژوندۍ کوو او حرکت پکښې پيدا کوو چې د نباتاتو په زرغونولو باندې پيل کوي

ب. نو د همدغې ځمکې څخه مونږ رنګ په رنګ دانې راوباسو چې ځینې دانې پخپله د بنیادمانو خوراک دی لکه غنم، وریژې او نور. او د ځینو نورو څخه د دوی څاروي استفاده کوي او ژوندي وربانديې پاتې کېږي لکه پوندانه، شاخل او داسې نور.

په دې باندې علاوه، د خلکو څاروي د کال په اوږدو کښې په وچو او لمدو وښو باندې ژوندي پاتې کېږي او وربانديې څربېږي.

ج. مونږ د باران په ذریعه په ځمکه کښې د کجورو او انګورو باغونه پیدا کوو او زرغونوو، چې د خلکو دپاره د بر ګټور میوجات دي.

د. مونږ په ځمکه کښې چینې هم بهوو، چې د یو پلوه وربانديې باغونه خړوبېږي او د بله پلوه ترې پخپله بنیادمان او د دوی څاروي د خړوبېدلو او څښکلو ګټه پورته کوي.

ه. دا ټول د دې دپاره چې د ذکرو شوو نباتاتو او باغونو د میوجاتو څخه خلک استفاده وکړي او په خوراک سره وربانديې خپل ژوند تامین کړي، او هم د هغو شیانو څخه ګټه واخلي کوم چې بنیادمان یې د میوجاتو څخه په خپلو لاسونو او کسب سره جوړوي لکه نبیذ او جوسونه او داسې نور.

و. نو ایا خلک د ذکرو شوو نعمتونو شکریه نه کوي؟ چې د کفریاتو څخه لاس واخلي او د توحید عقیده خپله کړي.

ز. ایا خلک د عقل څخه کار نه اخلي؟ چې د شرکیاتو بطلان وربانديې وبېژني او د توحید واقعیت یې په زړونو کښې ځای ونیسي او دا ځکه چې:

ح. که بالفرض المحال الله ﷻ شریک درلودی ـ لکه چې کفار پرې قول کوي ـ نو د ذکرو شوو کارونو څخه به یو، کار هم د دنیا د پیدایښت څخه راپه دېخوا په دوامداره توګه بدون د جګړې صورت نه وی نیولی. بلکې د هر یوه څاڅکي په وربښت او د هر نبات په زرغونېدلو کښې به اختلاف او جګړې رامنځته شوې وی، چې په نتیجه کښې به د دنیا نظام خراب شوی وی او ځمکه او اسمان به دواړه د فساد په لور روان شوی وی.

ط. د ذکر شوي تفصیل څخه د هوښیارانو دپاره لاندې مطالب په اثبات رسېږي:

اول هغه اقدس ذات د ټولو شرکیاتو څخه پاک او منزه دی چې د نباتاتو ټول ډولونه یې پرته د جګړې، د یوې ځمکې څخه پیدا کړي دي.

یا په بل عبارت د الله ﷻ سره د یوه نبات په زرغونولو کښې هم معارض نشته کوم چې په ځمکه کښې راټوکېږي، همدارنګه د بنیادمانو د ډولونو په پیداکولو کښې هم ورسره څه معارض نشته لکه نارینه او ښځینه، او نه ورسره د دوی په رنګونو او د هغو اندامونو په ورکولو کښې څه جګړه شته کوم چې د بنیادمانو په خانونو پورې ارتباط لري لکه لاسونه او پښې او نور.

دوهم نه د الله ﷻ سره د هغو مخلوقاتو په پیدا کولو کښې څه جګړمار شته او نه به موجود شي کوم چې الله ﷻ به یې په راتلونکي کښې د قیامت تر ورځې پورې پیدا کړي چې نن ورځ وربانديې بنیادمان علم نه لري چې هغه به څه څه شیان وي

ي: نو څرنګه چې الله ﷻ په پیدا کولو کښې شریک او سیال نه لري نو معلومه شوه چې په عبادت کښې هم ورسره هیڅوک او هیڅ شی سیال او شریک نه شي جوړېدلی.

۲_ ای پیغمبره! په خلکو باندې د توحیدي عقیدې د خپلولو دپاره څه اسماني دلایل هم قرائت کړه هغه دا چې:

الف: د توحیدي عقیدې د اثبات دپاره د شپې او ورځې بدلون رابدلون هم کفایت کوي البته چې څوک د عقل څخه کار واخلي او په دقت سره ورته وګوري، هغه دا چې:

اول: مونږ شپه تکه توره تیاره پیدا کړې ده چې بیا همدغه توره شپه په روښانه ورځې سره د منځه وړو، ته به وایې چې شپې ته مو د ورځې پوستکی وراغوستی دی، ترڅو پکښې خلک کاروبار وکړي.

دوهم: بیا د شپې څخه د ورځې رڼا راغونډوو او روښانه پرده ترې راټولوو، لکه څنګه چې خلک د یوه پسه څخه پوستکی راوباسي. نو کله چې ذکر شوی کار اجراء کړو نو سمدستي ټول وګړي په تیاره کښې واقع شي او د ارام نیولو دپاره ورته زمینه برابره شي.

ب: د اسماني دلایلو څخه بل دلیل د لمر ټیکلی دی چې په دوامداره توګه خپلې قرارګاه ته حرکت کوي او په منظم ډول خپله ټاکلې مسافه طي کوي، نه وروسته پاتې کېږي او نه وړاندې تېرېږي، بلکې د حرکت اندازه یې په دقیقه توګه ټاکلې شوې ده.

ج: ای پیغمبره! په دغه دقیق ډول سره د حرکت دپاره د اندازې ټاکنه د بل چا د پلوه نه ده چې زیادت یا کمبود پکښې صورت ونیسي، بلکې د الله ﷻ د پلوه ده چې د کلکې ارادې خاوند دی او تخلف ترې امکان نه لري، او هم په هر شي باندې پوه دی، چې د هر ډول حرکت نتائج ورته ډېر ښه معلوم دي.

د: لکه څنګه چې لمر د توحید د دلایلو څخه ښه قوي دلیل دی همدارنګه سپوږمۍ هم په همدغه مطلب باندې په ډېره څرګنده توګه دلالت کوي او دا څکه چې:

اول: مونږ د سپوږمۍ د حرکت دپاره په ټول مدار کښې منزلونه (مېنې) ټاکلي دي، په دوامداره توګه په دغو منزلونو (مېنو) کښې د یوه څخه بل ته په حرکت کښې ده، او په هر منزل (مېنه) کښې د جدا جدا کیفیت سره مخامخه کېږي.

دوهم: آن تردې چې په منزلونو کښې د لیدونکو په نظر داسې بربښي لکه د کجورې د ونې زړه کړه شوې څانګه.

کله چې سپوږمۍ خپل ټول منزلونه پای ته ورسوي نو بیا پرې د سره دوره شروع کوي، او بیا د مختلفو کیفیاتو سره مخامخه کېږي.

هـ: لنډه دا چې لمر ته دا مناسبه نه ده او نه د ده د حال او حرکت سره سمون خوري چې سپوږمۍ بالکل احاطه کړي او په هیڅ ډول ظهور او راڅرګندېدلو ته یې پرېنږدي.

یا په بل عبارت: د سپوږمۍ حرکات داسې تنظیم شوي دي چې نه په تمامه معنی سره د لمر د

...ګو لاندې واقع کېږي چې بالکل په دائمي توګه پټه شي او هیڅ بدلون ورباندې صورت ونه ...چې او نه داسې ده چې بالکل ترې بهر شي او د بدلون رابدلون څخه بې غمه شي.

و: د شپې او ورځې تګ راتګ هم په ډېره دقیقه توګه تنظیم شوی دی چې هره یوه ټاکلي وخت او ...ټاکلي معیار لري، چې نه ورځ د شپې څخه وړاندې کېدونکې ده او نه شپه د ورځې څخه، او ...اخر نه د دواړو په منځکښې فرجه (وت) رامنځته کېدلی شي.

ز: په دې باندې علاوه، هر یو ستوری په خپل‌خپل مدار کښې لامبو وهي او پکښې چورلېږي، چې نه د خپل مدار څخه وځي او نه د بل ستوري د مدار سره ټکر او مزاحمت کوي، نو په ...میلیاردونو ستورو کښې نه ټکر شته او نه ټېل ماټېل.

ح: نو که بالفرض المحال الله ﷻ څه شریک درلودی نو هیڅکله به اسماني نظام په ذکره شوې دقیقه توګه صورت نه وی نیولی او نه به یې دوام کړی وی.

۳ـ ای پیغمبره! په خلکو باندې د توحید د عقیدې د خپلولو دپاره څه نور دلایل هم قرائت کړه ...ځه دا چې:

الف: مونږ بنیادمان لا څه چې د دوی اولادونه هم په ډکو بېړیو کښې سواره کړي دي او لا د قیامت تر ورځې پورې دغه لړۍ روانه ده، چې ثقیلې (درنې) بېړۍ په نرمو اوبو کښې په قدرتي توګه ...وامداره حرکت کوي او پکښې نه ډوبېږي.

ب: په دې باندې علاوه په وچه خمکه کښې هم مونږ بنیادمان په هغو ځارویو باندې سواره کړي دي کوم چې په وچو ډاګونو او رغونو کښې ګرځي راګرځي او اړتیاوې یې پوره کوي.

یا په بل عبارت: بنیادمان په وچه کښې د اوښانو او خرو څخه داسې استفاده کوي لکه څنګه چې په دریابونو کښې د بېړیو څخه کار اخلي.

ج: دا یوازې زمونږ کامل او متفرد قدرت دی چې په دریابونو کښې د درنو بېړیو د غرق مخه نیسي او په وچه کښې ځاروي بغاوت ته نه پرېږدي.

نو که زمونږ اراده وشي په دریابونو کښې به په بنیادمانو باندې بېړۍ ډوبې کړو او په وچه کښې به ځاروي د دوی د کنټرول څخه وباسو. په دغه صورت کښې به ورته فریاد اورېدونکی مونده نه شي چې ورباندې وژاړي چې د غرق او ځارویو د بې اطاعتۍ څخه یې وژغوري.

د: مګر مونږ د خپل جانب څخه د لوی رحمت د کبله بنیادمان په دریابونو کښې د غرق څخه ساتو او همدارنګه مونږ ورته ځاروي د دې کبله ایل کړي دي، ترڅو دوی تر ټاکلي وخته پورې د دنیا څخه استفاده وکړي او ژوندي پاتې شي.

هـ: نو که بالفرض المحال الله ﷻ شریک یا شریکان درلودی، نه به بحري نظام او نه به بري نظام دغسې چلېدلی وی لکه چې روان دی چلېږي.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: په ﴿مِن ثَمَرِهِ﴾ کښې د "هـ" ضمیر څه شي ته راجع دی؟

مونږ وایو چې: د دغه ضمیر په مرجع کښې ځینو مفسرینو کرامو[۱] متعدد احتمالات لیکلې دي. خو بهتره دا ده چې په ﴿مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ﴾ کښې "نَخِيل" او "أَعْنَاب" د مذکور په لحاظ سره ملحوظ کړې شوي دي او دواړو ته د مفرد ضمیر راجع کړې شوی دی.

دا د یوه پلوه، او د بله پلوه په ﴿وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ﴾ کښې د "مَا" کلمه دلته علماوو کرامو په دوه ډوله تفسیره کړې ده[۲] هغه دا چې:

الف: ﴿مَا﴾ نافیه ده، او دا جمله د ﴿ثَمَرِهِ﴾ څخه حال واقع شوې ده. یعني الله ﷻ د کجورو او انګورو باغونه د دې دپاره پیدا کړي دي ترڅو یې د میوجاتو څخه په داسې حال کښې بنیادمان خوراک وکړي چې د دوی لاسونه پکښې د وجود ورکولو عمل نه دی کړی او نه یې پکښې کولی شي، بلکې یوازې الله ﷻ ورته موجودیت ورکړی دی.

نو په دې تفسیر سره ذکره شوې جمله د ﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّٰتٍ﴾ الآية د جملې دپاره تاکید واقع کېږي.

ب: ﴿مَا﴾ موصولیه ده، او د ﴿مِن ثَمَرِهِ﴾ په محل باندې عطفه ده. یعني الله ﷻ ذکر شوي باغونه د دې دپاره پیدا کړي دي چې بنیادمان یې د میوجاتو څخه وخوري او هم هغه شیان وخوري کوم چې د دوی لاسونو په عمل او کسب سره منځته راوړي دي، لکه د کجورو نبیذ، د انګورو زوبنا او جوسونه او داسې نور.

مونږ ته همدغه دوهم تفسیر په زړه پورې برېښي چې په دې کښې تاسیس دی او د تاکید څخه تاسیس بهتر دی.

یادونه

۲ـ د ﴿وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾ غوندې یوه جمله په [النحل:۸] ایت کښې تېره شوې ده چې: ﴿وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ یعنې او الله ﷻ به په راتلونکي کښې هغه شیان پیدا کړي په کومو باندې چې تاسو اوس نه پوهېږئ. هیله ده چې په دې مقام باندې د ښه د پوهېدلو دپاره هلته مراجعه وکړی شي.

سلخ څه معنی؟

۳ـ په ﴿نَسْلَخُ مِنْهُ ٱلنَّهَارَ﴾ کښې د ﴿نَسْلَخُ﴾ کلمه د "سَلْخ" ـ لکه "ضَرْب" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "سَلْخ" دې ته وایي چې د یوه پوستکي درلودونکي شي څخه پوستکی وویستلی شي[۳].

یعنې مونږ د شپې څخه د لمر په غروب سره د ورځې پوستکی راوباسو چې سمدستي بنیادمان په تیاره کښې واقع کېږي.

---

(۱) اللباب في علوم الكتاب ج۱٦ ص۲۱۳
(۲) تفسير القاسمي ج۱۴ ص۷۲
(۳) لسان العرب ج۳ ص۲۴

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې: ورځ او شپه خو یو تربله په تعقیب سره صورت نیسي، حال دا چې د ذکرې شوې تشبیه غوښتنه دا ده چې باید ورځ د شپې دپاره د غلاف (پوښ) حیثیت ولري لکه څنګه چې پوستکی د څاروي دپاره د غلاف حیثیت لري؟

مونږ وایو چې: څرنګه چې شپه اصلي مخلوقه ده او ورځ عارضه ده[1] نو د کومو مخلوقاتو څخه چې د لمر په غروب سره د ورځې رڼا راغونډه کړی شي هلته الله ﷻ سمدستي توره تیاره (شپه) پیدا کوي، نو دغه صورت حال داسې ګڼلی شوی دی لکه چې شپه د ورځې په غلاف کښې پټه وي، لکه څنګه چې د پسه غوښه د پوستکي په غلاف کښې پټه وي.

مُسْتَقَرَّ څه معنی؟

۵_ په ﴿ وَٱلشَّمۡسُ تَجۡرِي لِمُسۡتَقَرّٖ لَّهَاۚ ﴾ کښې د "مُسْتَقَرّ" کلمه علماوو کرامو په متعددو معناوو سره تفسیره کړې ده[2] چې مونږ یې د دوه وو مثالونو په ذکر باندې اکتفاء کوو او بس، چې په دواړو کښې د "ل" توری د "الی" معنی ورکوي، هغه دا چې:

الف: د "مُسْتَقَرّ" کلمه د ظرف زمان صیغه ده او د هغې زمانې څخه عبارت ده په کومه کښې چې لمر د حرکت څخه ولوېږي او د قیامت ورځ قائمه شي[3]. یعنې لمر تر هغه وخته پورې په حرکت کښې دی ترڅو چې د خپل سکون او قرار وخت ته ورسېږي او قیامت قائم شي.

همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ إِذَا ٱلشَّمۡسُ كُوِّرَتۡ ﴾ [التکویر: ۱] یعنې هغه وخت چې کله لمر بې نوره او راتاو کړی شي.

ب: ذکره شوې کلمه د ظرف مکان صیغه ده، نو "مستقر" د هغه مکان څخه عبارت دی په کوم باندې چې لمر په خپل مدار کښې خپله دوره تکمیلوي (د غروب ځای ته رسېږي)[4].

همدغه مضمون ته د ابو ذر رضی الله عنه سره د نبي کریم ﷺ په لاندې سوال جواب کښې اشاره شوې ده:

نبي کریم ﷺ: ای ابو ذره! ایا ته پوهېږې چې دغه لمر چرته ځي (البته کله چې غروب وکړي)؟

ابو ذر رضی الله عنه: الله ﷻ او د ده ﷺ پیغمبر ښه پوهېږي.

نبي کریم ﷺ: «فَإِنَّهَا تَذْهَبُ تَسْتَأْذِنُ فِي السُّجُودِ فَيُؤْذَنُ لَهَا وَكَأَنَّهَا قَدْ قِيلَ لَهَا اطْلُعِي مِنْ حَيْثُ جِئْتِ فَتَطْلُعُ مِنْ مَغْرِبِهَا» دغه لمر ځي (غروب کوي) نو د الله ﷻ څخه د سجدې په کولو کښې اجازه غواړي، نو اجازه ورته وکړی شي (او سجده وکړي نو امر ورته وکړی شي چې بله دوره شروع کړي او په عادي ډول سره بیا طلوع وکړي. خو داسې وخت هم راتلونکی دی چې) لکه چې ورته به وویلی

---

[1] روح المعاني ج۲۳ ص۱۱

[2] تفسیر المظهري ج۸ ص۸۳؛ البحر المحیط ج۹ ص۶۶

[3] تفسیر القاسمي ج۱۴ ص۷۳

[4] تفسیر الطبري ج۲۳ ص۵

شي چې د هغه ځای څخه طلوع وکړه د کومه چې راغلې یې، نو سمدستي به لمر د خپل مغرب څخه طلوع وکړي. بیا نبي کریم ﷺ ذکر شوی ایت شریف ـ د عبد الله بن مسعود ؓ په قرائت سره ـ ولوست چې: «ذٰلِكَ مُسْتَقَرٌّ لَهَا»[۱] یعنې دغه د لمر دپاره د استقرار ځای دی.

تبصره

٦ـ که څه هم ذکر شوي دواړه تفسیرونه د واقعیت سره مطابق دي او د بدلیت په اعتبار سره د دواړو اراده کول هم څه لرې خبره نه ده. مګر مونږ ته دوهم تفسیر غوره برېښي، ځکه چې دلته د توحید په دلایلو کښې بحث راروان دی، او دغه مطلب د همدغه دوهم تفسیر څخه په ډېره ښه توګه تر لاسه کېږي چې لمر په مستمر او منظم ډول سره او روزمره د خلکو د سترګو لاندې راخېژي او پرېوځي.

سوالونه او جوابونه

۷ ـ خو په همدغه غوره تفسیر باندې د سړي په زړه کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف: د لمر هر یو اُفق د ځینو خلکو او ځینو وطنونو په نسبت د طلوع اُفق دی، او د ځینو نورو په نسبت د غروب اُفق دی. نو پوښتنه دا ده چې: باید د کوم وطن اُفق ته د ذکر شوي حدیث په مطابق د "مُسْتَقَرٌّ" لقب ورکړی شی چې لمر هلته په مستمره توګه سجده کوي او د قیامت په ورځ به د همغه اُفق څخه بېرته راستون شي او د همغه غربي اُفق څخه به طلوع وکړي؟!

مونږ وایو چې: ځینو مفسرینو کرامو د ذکرې شوې پوښتنې جوابولو ته د مشکل لقب ورکړی دی او غیر متبادر جواب ته یې لاس اچولی دی[۲]، مګر بهتره دا ده ـ والله ﷻ أعلم ـ چې د "مُسْتَقَرٌّ" څخه به د مدینې منورې غربي اُفق مطلب وي د کوم په شان کښې چې ذکر شوي حدیث شریف صورت نیولی دی.

یا په بل عبارت: د مدینې منورې د غربي اُفق څخه به یو ځل لمر راوخېژي، او همدغه اُفق د لمر د سجدې کولو ځای دی، او په دې باندې علاوه همدغه اُفق د لمر د دورې د شروع او ختم اُفق هم دی.

ب: که څوک وایي چې: نبي کریم ﷺ د ذکر شوي ایت شریف په تفسیر کښې فرمایلي دي چې: «مُسْتَقَرُّهَا تَحْتَ الْعَرْشِ»[۳] یعنې د لمر د استقرار ځای د عرش العظیم څخه لاندې دی، حال دا چې تاسو د مدینې منورې غربي اُفق ته د مستقر لقب ورکړ؟

مونږ وایو چې: د ﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ﴾ [البقرة:۲۵۵] په مطابق د مدینې منورې د اُفق په شمول ټول اُفقونه د عرش العظیم څخه لاندې لا څه چې د کرسي څخه هم لاندې دي.

نو شاید ـ والله ﷻ أعلم ـ چې د «تَحْتَ الْعَرْشِ» تعبیر به ورته د دې دپاره خوښ کړی شوی دي ترڅو د الله ﷻ په کبریاء او عالي شان باندې دلالت وکړي او د سجدې کولو وجې ته اشاره وګرځي.

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۱۱۰۴؛ جامع الترمذي ج۲ ص۱۵۸
(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۲۳
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۷۰۹

ج: که څوک وایي چې: د "مُسْتَقَر" کلمه په استقرار او سکون باندې دلالت کوي حال دا چې د لمر سکون او قرار د مشاهدې څخه خلاف دی؟

مونږ وایو: په کوم اُفق باندې چې د لمر دوره ختمه شي همغه اُفق په دې معنی د لمر دپاره د قرار نیولو ځای دی چې د استقرار دپاره یې قابل دی، نه په دې معنی چې بالفعل پکښې قرار نیسي، لکه چې معترض گومان کړی دی.

یا په بل عبارت. که بالفرض د دورې د پای ته رسېدو څخه وروسته الله ﷻ د بلې دورې په پیل کولو باندې لمر نه وی مکلف کړی نو همدلته به یې قرار نیولی وی، او کله چې د لمر وروستنی دوره هم پای ته ورسېږي نو همدلته به قرار ونیسي.

د: که څوک وایي چې: وړاندې په پنځمه توضیح کښې لمر ته د غروب څخه وروسته سجده کول روایت شوی دی او پوره واضحه ده چې سجده خو پرته د قرار او سکون څخه صورت نه شي نیولی حال دا چې قرار او سکون د مشاهدې څخه خلاف دی؟

مونږ وایو چې: دا اعتراض به په هغه وخت کښې په ځای وی چې د لمر سجده د انسانانو د سجدې غوندې وی، خو خبره دغسې نه ده، الله ﷻ پوهېږي چې لمر په څه کیفیت سره سجده کوي، لکه چې فرمايي: ﴿ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُۥ وَتَسْبِيحَهُۥ ﴾ [النور: ۴۱] یعنې هر شی په خپل لمانځه (عبادت) او په خپلو تسبیحاتو باندې پوهېږي چې د الله ﷻ څنګه عبادت وکړي او څنګه ورته تسبیح ووایي.

څو نکات

۸ـ په ﴿ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ ﴾ الآیة کښې باید لاندې نکات په نظر کښې ونیولی شي:

الف: په ﴿ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ ﴾ کښې دغه نحوي تحلیلونه په کار دي:

اول: د "الْقَمَرَ" کلمه په محذوف "قَدَّرْنَا" سره منصوبه ده، چې په مذکور "قَدَّرْنَا" سره تفسیره شوې ده، د دې ډول منصوب یو نظیر د [الإسراء: ۱۲] ایت لاندې شرحه شوی دی، والحمد لله ﷻ.

دوهم: د ﴿ قَدَّرْنَاهُ ﴾ کلمه په اصل کښې "قَدَّرْنَا لَهُ" وه، چې د "ل" توری حذف شو، او د "ه" ضمیر د فعل سره وصل شو، چې نحویان ورباندې د "حذف او ایصال" نوم ږدي[1].

دریم: د ﴿ مَنَازِلَ ﴾ کلمه چې د ﴿ قَدَّرْنَاهُ ﴾ دپاره مفعول واقع شوې ده، د منزل جمعه ده، خو په دې مقام کښې ترې هغه مسافه مطلب ده کومه چې په یوه شپه او یوه ورځ کښې د سپوږمۍ د پلوه وهله کېږي[2].

ب: د سپوږمۍ ټوله دوره د راڅرګندېدو څخه تر پټېدو پورې په اته ویشتو (۲۸) منزلونو باندې وېشلې شوې ده، چې ځینو مفسرینو کرامو یې د ټولو منزلونو نومونه لیکلي دي[3].

---

[1] تفسیر القاسمي ج۱۴ ص۷۳
[2] روح المعاني ج۱۳ ص۱۶
[3] تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۲۹

ج: د "عُرْجُون" کلمه د "فُعْلُون" یا "فُعْلُول" په وزن ده، چې د "ن" توری پکښې زائد یا اصلي دی[۱]، په هر تقدیر دغه کلمه د خرما د ونې د هغې څانګې نوم دی په کومې پورې چې د کجورو وږی نښتي وي او کله چې ترې جدا شي نو ذکره شوې څانګه د ونې پورې زوړنده پاتې کېږي[۲].

خو د وخت په تېرېدلو او زوړوالي سره په نوموړې څانګه کښې درې صفات موجودېږي، چې باریکه او نرۍ ګرځي، رنګ یې زېړوالي ته اوړي او بالآخره قوسي (هِلالي) شکل غوره کوي.

سپوږمۍ هم د خپلو منازلو په لومړي منزل کښې او هم په وروستني (اته ویشتم) منزل کښې د "عُرْجُون" غوندې باریکه او زېړه او هم کږه په سترګو برېښي.

د: د اته ویشتم منزل څخه وروسته سپوږمۍ د خلکو د نظره پټېږي چې همدغه حال ته یې "مُحَاق" وایي[۳]. نو که یوه شپه پټه پاتې شوه نو میاشت یو کم دېرش (۲۹) ورځې ګرځي او که دوه شپې پټه شوه نو بیا پوره دېرش (۳۰) ورځې جوړېږي.

اِدْراك څه معنی؟

۹_ په ﴿أَن تُدْرِكَ ٱلْقَمَرَ﴾ کښې د ﴿تُدْرِك﴾ کلمه د "اِدْراك" _لکه "اِکْرَام"_ څخه اشتقاقه شوې ده، او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأنعام:۱۰۳] ایت لاندې لیکلي دي چې د "اِدْرَاك" کلمه د احاطه کولو دپاره وضعه شوې ده.

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې راخېژي چې: که څه هم د حکمتونو په بنیاد د لمر د شعاعو د کبله سپوږمۍ په خپلو منازلو کښې د مختلفو کیفیاتو سره مخامخه کېږي، مګر د الهي مقادیرو د کبله داسې نه شي کېدلی او نه ممکنه ده چې لمر بالکل سپوږمۍ پټه کړي چې هیڅکله څرګنده نه شي.

یادونې

۱۰_ په دې مقام کښې لاندې یادونې یاد ساتل په کار دي:

الف: ځینو مفسرینو کرامو د [الأنعام:۵] ایت لاندې د لمر او سپوږمۍ د حرکاتو او منازلو په هکله ډېر خوندور بحث کړی دی نو په کار دي چې علاقه مندان هلته مراجعه وکړي، خو په دې شرط چې په عربي ژبه پوهېږي.

ب: په دې باندې علاوه، د شمسي او قمري کلونو د پېژاندلو په ارتباط د [التوبة:۳٦] ایت لاندې ښه تحقیقي بحث تېر شوی دی _والحمد لله ﷻ_ چې دلته یې کتل په کټه تمامېږي.

ج: د ﴿وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ غوندې جمله وړاندې په [الأنبياء:۳۳] کښې تېره شوې ده، او مونږ پکښې هغه څه لیکلي دي چې الله ﷻ رانبودلي وه، نو بیا تکرارولو ته یې اړتیا نه ګورو.

---

(۱) اللباب في علوم الكتاب ج۱٦ ص۲۲۰

(۲) المحرر الوجيز ج۱۲ ص۲۰۱؛ النهاية في غريب الأحاديث ج۲ ص۲۰۳

(۳) لسان العرب ج۱۰ ص۳۳۹

سوال جواب

١١_ که څوک وايي چې: د څه حکمت په بنياد د ﴿ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ ﴾ په عوض "أَنَّا حَمَلْنَاهُمْ" نازل نه شو، يا په بل عبارت: دلته د "ذُرِّيَّة" کلمې په زياتولو کښې څه حکمت دی، حال دا چې مطلوبه معنی بدون د دغې کلمې څخه هم ترلاسه کېدله، لکه چې په ﴿ وَحَمَلْنَٰهُمْ فِي ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ﴾ [الإسراء: ٧٠] ايت کښې ورباندې صراحت شوی دی؟

مونږ وايو چې: ځينې مفسرين کرام[١] وايي چې د "ذُرِّيَّة" کلمه د أضدادو څخه ده چې په پلرونو او اولادونو دواړو باندې يې اطلاق کېږي او دلته ترې پلرونه مطلب دي. دوی وايي چې دلته د ﴿ ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴾ څخه د نوح ﷺ بېړۍ مراده ده.

نو د معنی حاصل يې داسې راوباسي چې: بنيادمانو ته يوه لويه قدرتي نښه دا ده چې مونږ د دوی پلرونه د نوح ﷺ په ډکه بېړۍ کښې پورته کړي وه، او په خارق العاده توګه مو نجات ورکړی وه، که نه نو دوی به د ځمکې په مخ نه وی موجود شوي.

مونږ ته دا جواب د متصلې جملې ﴿ وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِۦ مَا يَرْكَبُونَ ﴾ سره ښه مناسب نه برېښي، مونږ وايو _والله ﷻ أعلم_ چې: ذکره شوې کلمه به د دې دپاره په نزول کښې اضافه شوې وي ترڅو بنيادمان په غوږ ووهي چې دغه نعمت (د درياب تسخير) به د قيامت تر ورځې پورې باقي وي، او د دوی غونډې به ترې د دوی اولادونه هم استفاده وکړي، نو دوی ته په کار دي چې د دغه عام او تام نعمت شکريه وکړي او د کفرياتو او شرکياتو څخه لاس واخلي.

همدارنګه که بالفرض المحال الله ﷻ شريک درلودی نو دغه تسخير به دومره دوام نه وی کړی چې آن تر قيامته پورې اوږد شوی وی.

صَرِيخ څه معنی؟

١٢_ په ﴿ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ ﴾ کښې د ﴿ صَرِيخَ ﴾ کلمه د "صَرْخَة" _لکه "رَحْمَة"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "صَرْخَة" هغه سخت اواز يا سختې کريکې ته وايي کومه چې د ډارونکي يا مصيبت خپلي د خولې څخه د کومک غوښتلو په نيت وځي[٢].

خو د دې سره_سره ذکره شوې کلمه د أضدادو څخه ده چې د "صَارِخ" (چيغې وهونکی) او "مُصْرِخ" (چيغې غلې کوونکی) په دواړو معناوو سره استعمالېږي، مګر په دې مقام کښې دوهمه معنی مراده ده[٣] چې متصله جمله ﴿ وَلَا هُمْ يُنقَذُونَ ﴾ ورباندې دلالت کوي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه په ﴿ إِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا وَمَتَٰعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴾ کښې د "رَحْمَة _ مَتَاعًا" دواړه کلمې

---

(١) تفسير البغوي ج٤ ص١٣
(٢) لسان العرب ج٣ ص٣٣
(٣) البحر المحيط ج٩ ص٧١

د اعم العلل څخه مستثنی شوي دي[۱].

او په دې باندې علاوه د "مَتَاعًا" کلمه د "رَحْمَةً" دپاره د تفسیر حیثیت لري.

نو د معنی حاصل یې داسې راځېژي چې: که زمونږ اراده وشي نو په ډکې بېړۍ کښې سواره بنیادمان به ټول غرق کړو چې هیڅوک به یې فریادرس ونه ګرځي چې نجات ورکړي، او نه به ورته په بل سبب سره خلاصون ورکړی شي.

مګر د دې کبله به نجات ورکړی شي چې زمونږ د پلوه وربانديې مهرباني وکړی شي ترڅو د خپل ژوند څخه تر ټاکلې مودې پورې استفاده وکړي او بیا د مرګ د بل سبب سره مخامخ شي.

﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱتَّقُوا۟ مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ
ءَايَةٍ مِّنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ
قَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنُطْعِمُ مَن لَّوْ يَشَآءُ ٱللَّهُ أَطْعَمَهُۥٓ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِى
ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنظُرُونَ إِلَّا
صَيْحَةً وَٰحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَآ إِلَىٰٓ أَهْلِهِمْ
يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾ وَنُفِخَ فِى ٱلصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ ٱلْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا۟
يَٰوَيْلَنَا مَنۢ بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۜ هَٰذَا مَا وَعَدَ ٱلرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ إِن
كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَٱلْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ
شَيْـًٔا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾ ﴾

[۴۵] او کله چې کفارو ته وویلی شي چې: د هغو (واقعاتو) څخه وډار شئ کوم چې ستاسو په وړاندې دي (ستاسو څخه په وړاندې قومونو باندې د کفریاتو په سبب ورنازل شوي دي) او (د هغو عذابونو څخه هم وډار شئ) کوم چې تاسو پسې (د قیامت په ورځ در روان) دي شاید چې په تاسو باندې رحم وکړی شي (او د دغو عذابونو څخه نجات مونده کړئ).

[۴۶] او (دا خکه چې) کفارو ته د خپل رب ﷻ د ایتونو څخه هیڅ ایت (حکم او دلیل) نه دی ورغلی، مګر دوی ترې اعراض کوونکي دي.

[۴۷] او کله چې ورته وویلی شي چې د هغو مالونو څخه (په فقیرانو باندې) څه خرڅه وکړئ کوم چې تاسو ته الله ﷻ روزي کړي دي، نو هغه کسان چې کفر یې غوره کړی دی (په تعجب سره)

(۱) تفسیر ابي السعود ج۷ ص۱٦۹

مؤمنانو ته چې ایمان یې راوړی دی وایي چې: ایا مونږ هغه چا ته څه خوراک ورکړو کومو ته چې که د الله ﷻ اراده شوې وی نو خوراک به یې ورکړی وی (او په ګېډه به یې ماړه کړي وی؟ ای مؤمنانو!) تاسو نه یاست مګر په ښکاره ګمراهۍ کښې یاست (چې زمونږ څخه د الله ﷻ د ارادې په خلاف غوښتنه کوئ).

[۴۸] او کفار (مؤمنانو ته) وایي چې: دغه (د قیامت) وعده به کله وي که تاسو رښتیاویونکي یاست؟ (نو د قیام وخت یې وټاکئ).

[۴۹] (ای پیغمبره!) کفار انتظار نه وباسي (تال نه دي) مګر یو آواز ته چې په داسې حال کښې به دوی ونیسي چې دوی به (په ورکړه راکړه کښې) په جګړه بوخت وي.

[۵۰] نو دوی به (په دغه وخت کښې) د وصیت کولو وسه ونه لري (او فرصت به مونده نه کړي) او نه به خپلو کورونو ته بېرته ورستانه شي (بلکې خای په خای به هلاک شي).

[۵۱] او (بیا به) په شپېلۍ کښې (دوهم خل) پوکی وکړی شي نو ناڅاپه به دوی د قبرونو څخه خپل رب ﷻ ته وروغغلي (او د حشر میدان ته به ورټول شي).

[۵۲] کفار به (په دغه وخت کښې) وایي چې: ای زمونږ حسرته (او زمونږ هلاکه)، مونږ د خپلو ارامګاوو څخه چا راپورته (را اوچت) کړو؟

(په دغه وخت کښې به کفارو ته وویلی شي چې) دا هغه (دوهم ژوندون) دی چې ډېر مهربان الله ﷻ یې وعده کړې وه او پیغمبرانو (پکښې) رښتیا ویلي وه (چې ضرور واقع کېدونکی دی، خو تاسو نه مانه).

[۵۳] (ای پیغمبره!) دا (د شپېلۍ دوهم خل پوکول) به (هم) نه وي مګر یو اواز، نو ناڅاپه به زمونږ په نزد دوی ټول کړی شوي (او) حاضر کړی شوي وي.

[۵۴] نو په دغې ورځ کښې به په هیڅ نفس د هیڅ شي ظلم ونه کړی شي، او تاسو ته به جزا نه درکوله کېږي مګر د هغه شي (جزا) کوم چې تاسو یاست چې کوئ یې، (او په دنیا کښې ورباندې اخته یاست).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د توحید دلایل بیان شوي وه او په دې ایتونو کښې د یو پلوه د دغو دلایلو په وړاندې د کفارو غبرګون ته اشاره کېږي او د بل پلوه په معاد (بعث بعد الموت) باندې هم نبه پوره رڼا اچولې شوې ده، چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د توحید د دلایلو په مقابل کښې د کفارو او مشرکانو غبرګون دا دی چې:

۱_ کله چې مشرکانو ته وویلی شي چې:

الف: تاسو د دلایلو په مقتضی د توحید عقیده خپله کړئ او د کفریاتو څخه لاس واخلئ. یا په بل عبارت: د هغه عذاب څخه خپل ځانونه په وقایه کښې وساتئ کوم چې ستاسو په وړاندې دي او تاسو په تلوار سره ور روان یاست، چې د دوزخ عذاب دی، او هم د هغه عذاب څخه خپل ځانونه بچ

کړئ کوم چې په دنيا کښې ستاسو د اعمالو نتيجه ده او په نن سبا کښې به ورباندې اخته شئ، لکه څنګه چې پخواني قومونه د خپلو کفرياتو په نتائجو باندې مبتلاء شوي وه.

ب: اى کفارو! که دغه ذکره شوې کړنلاره غوره کړئ نو تاسو د دې خبرې اميد وکړئ چې د الله ﷻ د پلوه به په تاسو باندې مهرباني وکړى شي او د دنياوي او اُخروي دوارو عذابونو څخه به بچ پاتې شئ، او لا اضافه مرحمت به هم درسره وکړى شي.

ج: نو د ذکر شوي نصيحت په مقابل کښې د کفارو غبرګون د اعراض او مخ ګرځولو څخه پرته بل شى نه دى او دا څکه چې:

کفارو ته د خپل رب ﷻ د پلوه هيڅ تشريعي يا تکويني نښه او دليل نه دى ورغلى مګر په دوامداره توګه ترې دوى اعراض کوونکي دي او په هيڅ وجه ورته غاړې نه ږدي، نو د خپل همدغه عادت په غوښتنه د ذکر شوي وړانديز څخه هم اعراض کوي او غوږ ورته نه نيسي.

۲ _ اى پيغمبره! کفار او مشرکان لکه څنګه چې د الله ﷻ حقوق د پښو لاندې کوي، همدارنګه د بندګانو حقوق هم نه اداء کوي او په ملنډو او مسخرو سره جواب ورکوي. مثلاً:

الف: کله چې ورته وويلى شي چې: اى کفارو مالدارانو! د هغو مالونو څخه څه برخه په فقيرانو باندې مصرفه کړئ کوم چې تاسو ته الله ﷻ روزي کړي دي.

يا په بل عبارت: اى کفارو! تاسو د توحيد عقيده خپله کړئ او بيا د همدې عقيدې په مطابق په خپلوانو او فقيرانو باندې زړه سوى وکړئ او څه خوراک څښاک في سبيل الله ورکړئ، چې په دنيا او آخرت دوارو کښې درته په درد وخوري. او که دا عقيده نه خپلوئ نو په ذکرو شوو کسانو باندې د بشريت په لحاظ څه انفاق وکړئ چې په دنيا کښې خو عوضونه درکړى شي.

ب: نو د دغه نصيحت په رد کښې هم د کفري عقيدې خاوندان خپل ناصحان (مؤمنان) مخاطب ګرځوي او په تعجب سره ورته وايي چې:

اول: ايا مونږ هغه چاته يو لمړى خوراک ورکړو کومو ته چې که د الله ﷻ اراده شوې وى نو خوراک او څښاک به يې ورکړى وى او مونږ ته به يې نه وى اړباسلي. که بالفرض مونږ ستاسو نصيحت قبول کړو نو مونږ به د الله ﷻ د ارادې څخه په خلاف کار کړى وي.

دوهم: نو په همدې بنياد تاسو د څرګندې ګمراهى څخه په غير بل څه کښې نه ياست واقع شوي، چې زمونږ څخه د الله ﷻ د ارادې په خلاف کار کول غواړئ.

۳ _ کله چې د مؤمنانو د پلوه کفارو ته وويلى شي چې د قيامت ورځ راتلونکې ده تاسو ورته تياري ونيسئ او د توحيد عقيده خپله کړئ چې هلته د دوزخ د دائمي او شديد عذاب څخه نجات درکړى شي، نو د همدغه نصيحت په مقابل کښې هم د انکار لاره نيسي او مؤمنانو ته وايي چې:

اى مؤمنانو! که بالفرض د قيامت د ورځې راتلل رښتيا وى نو ضرور به يې تاسو ته وخت معلوم وى. نو که تاسو په خپله خبره کښې رښتيني ياست مونږ ته ووايا ست چې دغه وعده به کله متحققه شي او قيامت به کله قائم شي؟

۴_ ای پیغمبره! د مشرکانو د ذکرې شوې پوښتنې په هکله په خپل اُمت باندې لاندې مطالب ژ اېت کړه:

الف: د قیامت د قیام په ټاکلې نېټې باندې (د څینو حکمتونو په بنیاد) الله ﷻ هیڅ ته علم نه دی ورکړی چې په فلانکي تاریخ به صورت وموسي، او دومره یا هومره وخت ورته پاتې دی.

ب: هو! په قیام کښې یې هیڅ شک او شبهه نشته، نو څکه بل شي ته منتظر نه دی مګر فقط همدې ته چې په لومړني خل شپېلۍ پو کړی شي او په یو توند اواز ټول خلک په داسې حال راونیسي چې په خپلو معاملاتو اخته وي او د راکړې ورکړې په ارتباط په جګړو بوخت وي.

ج: په عین حال کښې به خای په خای د ټولو ارواګانې قبض کړی شي او ټول به مړه او یخ پخ به په ځمکه پرېوځي.

د: حتی چې دوی به په ذکر شوي حال کښې نه د وصیت کولو توان ولري او نه بېرته کور ته د ورستنېدلو، بلکې په دغه وخت کښې به نه کور پاتې وي او نه به څوک موجودیت ولري چې خپل وصیت ورواوروي.

ه: هو! چې بیا کله په دوهم خل شپېلۍ پو کړی شي نو ټول خلک به د خپلو-خپلو قبرونو څخه د خپل رب ﷻ د حساب کتاب دپاره په ځغاسته ورټول شي او هلته به د فیصلې په انتظار حاضر کړی شي.

و: نو په دغه وخت کښې به د کفارو د زړونو سترګې خلاصې شي او هغه حقائق به د سر په سترګو وګوري په کومو باندې چې نن ورخ باور نه کوي.

ز: نو د همدې کبله به په حسرت سره ووایي چې:

اول: ای زمونږ افسوسه! راشه چې همدا دې وخت دی.

دوهم: ای زمونږ حسرته! مونږ د ارامګاوو (قبرونو) څخه بلا اختیاره چا راپورته کړو، مونږ خو ناڅاپه د محشر په میدان کښې حاضر کړی شو.

ح: خو په عین وخت کښې به ورته وویلی شي ترڅو بنه خجالت کړی شي چې: دا هغه شی دی چې ډېر مهربانه الله ﷻ یې وعده کړې وه او پیغمبرانو تاسو ته په رښتیا سره ابلاغ کړې وه، خو تاسو ورباندې باور نه کاوه او په استهزاء سره به مو پوښتنه کوله چې دا وعده به کله رښتیا کېږي.

ط: دغه دوهم خل شپېلۍ هم د لومړنۍ شپېلۍ غوندې د یو توند اواز څخه په غیر بل شی نه دی، چې د همدغه یوه توند اواز په اثر به سمدستي ټول خلک زمونږ په وړاندې حاضر کړی شوي وي چې هیڅوک به د عدم حضور توان ونه لري.

ي: نو په دغې ورخ کښې به په هیڅچا باندې ظلم او تېری ونه کړی شي، په همدې بنیاد به تاسو ته هم په نوموړي وخت کښې جزا درنه کړی شي مګر په هغو کړو وړو باندې کوم چې تاسو به په کولو لګیا یاست.

توضیحات

۱_ که څوک وايي چې: د ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا ﴾ الآية- شرطيه جمله ده، نو پوښتنه دا ده چې د دغه شرط جزا کومه جمله جوړېږي؟

مونږ وايو چې: جزائيه جمله ورسره مقدره ده چې مونږ ترې په "أَعْرَضُوا" سره تعبير کوو[۱] په همدغې مقدرې جزا باندې متصل ايت ﴿ وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ ﴾ الآية- دلالت کوي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۲_ که څوک وايي چې: په ﴿ مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ ﴾ کښې د "مَا، مَا" دواړه کلمې د کومو شيانو څخه عبارت دي؟

مونږ وايو چې: د ذکر شوو دواړو کلمو په تفسير کښې دلته علماوو کرامو متعدد اقوال کړي دي[۲]. لاندې دوه تفسيره د مثال په توګه ولولئ:

الف: په ﴿ مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ ﴾ کښې د "مَا" توری د هغو وا قعو څخه عبارت دی کومې چې په دنيا کښې په پخوانيو قومونو باندې تېرې شوي دي لکه عاديان، ثموديان او نور. يعنې ای مشرکانوا تاسو د هغو وقائعو څخه خپل ځانونه وساتئ او د کفرياتو څخه لاس واخلئ کومې چې په پخوانيو قومونو باندې تېرې شوې دي چې په تاسو باندې بيا تکرارې نه شي.

او په ﴿ وَمَا خَلْفَكُمْ ﴾ کښې د "مَا" توری د هغو عذابونو څخه کنايه دی کوم چې په آخرت کښې ورسره کافران مخامخ کېدونکي دي. يعنې همدارنګه د هغو عذابونو څخه هم وډار شئ او د توحيد عقيده خپله کړئ کوم چې په آخرت کښې ستاسو د ژوند د ختم څخه وروسته تيار کړی شوی دی.

ب: لومړی "مَا" د قيامت د ورځې (أخروي) عذابونو څخه کنايي دی چې خلک ورروان دي، او دوهم "مَا" د دنياوي عذابونو څخه عبارت دی چې د خلکو د اعمالو په تعقيب صورت نيسي. يا په بل عبارت: دا تفسير د لومړي تفسير عکس دی.

تبصره

۳_ که څه هم ذکر شوي دواړه تفسيرونه په اصل مطلب باندې څه اثر نه غورزوي خو شيخ المفسرين عليه الرحمة لومړی تفسير غوره کړی دی[۳] چې دا تفسير په دغه ايت شريف سره هم د اشارې په توګه تائيد مومي چې: ﴿ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ ﴾ [المائدة: ۴۸] يعنې ای پيغمبره! مونږ تاته کتاب (قرآن کريم) په داسې حال کښې په حقه درنازل کړی دی چې د هغه شي تصديق کوونکی دی کوم چې د ده څخه وړاندې نازل کړی شوی وه چې د

---

(۱) تفسير الطبري ج۲۳ ص۱۲

(۲) روح المعاني ج۲۳ ص۲۹؛ زاد المسير ج۶ ص۲۷۳

(۳) تفسير الطبري ج۲۳ ص۱۲

کتابونو څخه عبارت دی.
خو د دې سره-سره دوهم تفسير هم د منلو قابليت لري، د همدې کبله مونږ د مطلب په خلاصه کښې ذکر کړی دی.

سوالونه او جوابونه

۴- په ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ ﴾ الآية کښې د سړي په زړه کښې لاندې پوښتنې کرخي راگرځي:

الف: که څوک وايي چې: په څه منظور په ﴿ أَنفِقُوا ﴾ سره د مشرکانو څخه د مالي انفاق غوښتنه وکړی شوه، حال دا چې د هر نېک عمل د قبول دپاره د عقيدې صحت ضرور دی چې کفار ترې محروم دي؟

مونږ وايو چې: که څه هم د کفارو اعمال په آخرت کښې د ثواب قابليت نه لري مگر په دنيا کښې خو ورباندې الله ﷻ دنياوي عوضونه ورکوي، لکه چې په [هود:١٥] ايت کښې ورته اشاره شوې ده.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه ذکره شوې غوښتنه دې ته اشاره ده چې د وخت کفار برسېره پر عقيدوي فساد په عملي او اخلاقي فساد باندې هم اخته وه، په اصطلاح حقوق الله او حقوق العباد بې تول د پښو لاندې کړي وي.

د وخت کفار په خپله تګلاره کښې پخوانيو کفارو ته ورته وه، الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴾ [الشعراء: ١٨١] يعنې شعيب ﷺ خپل قوم مخاطب کړ، چې د هر څه څخه وړاندې د توحيد عقيده خپله کړئ، او په دې باندې علاوه تاسو پيمانه هم پوره ورکړئ، او د نقصان کوونکو څخه مه جوړېږئ؛ همدارنګه وزن (تول) هم په برابره تله سره کوئ (ډنډۍ مه وهئ).

ب: که څوک وايي چې: د کفارو څخه په ﴿ أَنفِقُوا ﴾ سره انفاق غوښتلی شوی وه حال دا چې هغوی په ﴿ أَنُطْعِمُ ﴾ سره د إطعام څخه انکار وکړ، نو په دې کښې څه نکته پټه ده چې هغوی د سوال په مطابق جواب ورنه کړ ترڅو مونږ ته الله ﷻ راحکايت کړی وی؟

مونږ وايو چې: د "إنفاق" څخه "إطْعَام" خاص دی چې اکثره وخت په يو خوراک يا په يوه لمړۍ کښې استعمالېږي، نو د جواب حاصل يې داسې راځېږي چې: نور إنفاق خو لا څه چې يوه ګېډه خوراک يا يوه لمړۍ ډوډۍ به هم ورنه کړو.

ج: که څوک وايي چې: د جهالت په زمانه کښې خو سخاوت د محاسنو څخه شمېرل کېده، او د کفر سره-سره په سخيانو او مېلمه پالانو باندې به آفرين ويل کېده. نو پوښتنه دا ده چې د وخت په کفارو باندې څه باعث وه چې د انفاق څخه په مطلقه توګه انکاري شوه؟

مونږ وايو چې: د دغه سوال دپاره متعدد جوابونه صورت نيولی شي. لاندې مثالونه يې ولولئ:
اول: ذکر شوی جواب د ټولو کافرانو څخه نه دی حکايت شوی، بلکې دلته د هغوی يوه جاهله ډله مطلب ده. او دا څکه چې:

په هغوی کښې یوه ډله داسې هم وه چې خپل څاروي به یې په دوه برخو باندې وېشل، څاربه څاروي به یې هغه ځرځای ته ورجدا کول په کوم کښې به چې وابښه ډېر وه، او ډنګرو څارویو ته به یې بې کاره ځرځای خوښاوه، نو چې کله به په دغه غیر عادلانه تقسیم کښې ویوښتل شوه نو جواب به یې دا وه چې: زه هغو څارویو ته اکرام ورکوم کومو ته چې الله ﷻ اکرام او اعزاز ورکړې دی او څاربه یې پیدا کړې دي، او هغو څارویو ته د توهین په نظر ګورم کوم چې الله ﷻ سپک کړي دي او غوښه یې نه ده ورکړې او ډنګر دي[۱].

دوهم: په مکه معظمه کښې یوه ډله د هریان وه چې د الله ﷻ څخه بالکل انکاري وه نو ذکر شوي جواب ته هغوی د استهزاء او ملنډو په توګه لاس اچاوه، هسې نه چې دا د ټولو کفارو جواب وه[۲].

دریم: کله به چې ځینې فقیران خلک په ایمان باندې مشرف شوه نو خپلوانو به ورسره صله رحمي او خپلوي پرېښودله او غنیانو به تري کومک قطعه کړ، او په ذکر شوي جواب باندې به یې د مسلمانانو د تهدید دپاره خولې ښورولې[۳]. یا په بل عبارت هغوی د خاصو کسانو سره سخاوت کول بد ګڼل او بس.

د: که څوک وایي چې د جواب حاصل خو داسې راخېژي چې: مونږ بدون د الله ﷻ د ارادې څخه چاته یوه لمړۍ ډوډۍ هم نه شو ورکولی. نو پوښتنه دا ده چې: په دې مضمون کښې خو څه نقصان نشته نو په څه وجه ذکر شوی جواب د کفارو د قبائحو څخه وشمېرل شو، په کار وه چې آفرین ورباندې ویلی شوی وی؟.

مونږ وایو چې: په ذکر شوي جواب کښې څه نقصان نه وه، خو هغوی ورباندې باطله معنی اراده کوله هغه دا چې:

اول: فقیرانو ته یوه لمړۍ ډوډۍ ورکول ښه کار نه دی، که نه نو پخپله الله ﷻ به په ګېډه ماړه کړي وی.

پوره واضحه ده چې دغه معنی غلطه ده، بلکې د فقیرانو مړول ښه کار دی، خو الله ﷻ ځینې خلک فقیران او ځینې نور غنیان ګرځولي دي ترڅو یې یو په بل باندې وآزمایي.

د دې ډول جواب یوه نظیر ته وړاندې په [الأنعام:۱۴۸] ایت کښې اشاره شوې ده، هیله ده چې د دې مقام د ښه وضاحت دپاره هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

دوهم: هغوی د غنیانو ورکړه د الله ﷻ د ورکړې څخه بېله ګڼله، حال دا چې د غنیانو ورکړه د الله ﷻ د ورکړې د صورتونو څخه یو صورت دی او بس.

دریم: د مشرکانو کلام صحیح وه، خو عقیده یې د کلام د مضمون سره موافقه نه وه. یا په بل عبارت: ذکر شوی جواب د منافقانو کلام ته ورته وه، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُنَٰفِقُونَ قَالُواْ

[۱] المحرر الوجيز ج۱۳ ص۲۰۴
[۲] تفسير الكشاف ج۴ ص۱۹
[۳] البحر المحيط ج۹ ص۷۲

نَشۡهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُۥ وَٱللَّهُ يَشۡهَدُ إِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ لَكَٰذِبُونَ ﴾ [المنافقون: ۱]

يعني اې پیغمبره! کله چې تاته منافقان درشي نو وايي چې مونږ شهادت ورکوو چې ته ضرور د الله ﷻ پیغمبر یې؛ الله ﷻ پوهېږي چې ضرور ته د ده ﷻ پیغمبر یې، او الله ﷻ شهادت ورکوي چې یقیناً منافقان هرومرو دروغ ويونکي دي چې په ذکر شوي شهادت باندې عقیده نه لري.

ه: که څوک وايي چې: په ﴿ إِنۡ أَنتُمۡ إِلَّا فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ﴾ کښې په ﴿ أَنتُمۡ ﴾ سره څوک مخاطب ګرځولي شوي دي؟

مونږ وايو چې: په ذکر شوي ضمیر کښې لاندې احتمالات صورت نیولی شي[۱]:

اول: په ذکرې شوې جمله کښې د الله ﷻ د پلوه د کفارو د جواب رد نازل شوی دی، يعني اې کفارو! تاسو په دغه جواب کښې په ښکاره ګمراهۍ کښې یاست چې په فقیرانو او خپلوانو باندې انفاق کول ښه کار نه دی (وضاحت یې وړاندې تېر شو).

دوهم: په ذکرې شوې جملې سره د مؤمنانو د پلوه کفارو ته خطاب متوجه شوی دی چې: اې کفارو! تاسو د ذکر شوي جواب په هکله په غلطه لاره روان یاست.

درېيم: ذکره شوې جمله د کفارو د جواب وړپوره کوونکې ده چې: اې مؤمنانو! تاسو چې مونږ ته د انفاق نصیحت کوئ نو تاسو په ښکاره ګمراهۍ کښې یاست.

په ذکرو شوو دریوارو صورتونو کښې درېيم صورت متبادر برېښي، مونږ همدې صورت ته ترجیح ورکوو، والله ﷻ أعلم.

اختصام څه معنی؟

۵- په ﴿ وَهُمۡ يَخِصِّمُونَ ﴾ کښې د ﴿ يَخِصِّمُونَ ﴾ کلمه د "اِخۡتِصَام" څخه اشتقاقه شوې ده، چې په اصل کښې "يَخۡتَصِمُونَ" وه، "ت" په "ص" بدله شوه او په "ص" کښې مدغمه شوه، او بیا "خ" ته زبر ورکړې شو، نو "يَخِصِّمُونَ" ترې جوړه شوه.

"اِخۡتِصَام" جګړې او په راکړه ورکړه کښې سختۍ کولو ته وايي، چې په دومره باندې یې راکړه او په دومره باندې یې واخله او داسې نور.

همدا مضمون په یوه اوږده حدیث کښې ډېر ښه روایت شوی دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدْ نَشَرَ الرَّجُلَانِ ثَوْبَهُمَا بَيْنَهُمَا فَلَا يَتَبَايَعَانِهِ وَلَا يَطْوِيَانِهِ»[۲] يعني د قیامت ورځ به په ناڅاپي ډول قائمه شي چې خلک به په خپلو معاملاتو باندې اخته وي او د هیڅ په خیال کښې به نه ګرځي آن تر دې چې خامخا او ضرور به په داسې حال کښې قیامت قائم شي چې دوه سړیو به یوه جامه په خپل منځکښې د پلورلو او پېرودلو دپاره خوره کړې وي، نو دوی دواړو به بیعه نه وي فیصله کړې او جامه به یې نه وي راتاوه کړې چې قیامت به قائم شي او دواړه به سمدستي مړه شي.

---

[۱] تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۳۷
[۲] صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۵۵

د ذکر شوي حديث سره متشابه مضمون د احاديثو په نورو کتابونو کښې هم روايت شوی دی[۱].

أجْداث څه معنی؟

۶ـ په ﴿ فَإِذَا هُم مِّنَ ٱلْأَجْدَاثِ ﴾ کښې د "أجْدَاث" کلمه د "جَدَث" ـلکه "شَرَف"ـ جمعه ده، "جَدَث" د قبر معنی ورکوي[۲]، چې په دې مقام کښې ترې هغه ځايونه مطلب دي په کومو کښې چې د خلکو د بدنونو خاورې شندلې شوې وي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الأنبياء:۹۶] ايت لاندې ليکلي دي چې: د ﴿ يَنسِلُونَ ﴾ کلمه د "نَسْل" ـلکه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د ځغاستلو معنی ورکوي.

نو حاصل يې داسې راځېږي چې: په شپېلۍ کښې چې دوهم ځل پوکې وکړی شي، نو په ناڅاپي توګه به ټول خلک د خپلو قبرونو څخه خپل رب ﷻ ته د حشر ميدان ته ورځغلي.

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې په بل ايت کښې الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ ﴾ [الزمر:۶۸] يعنې بيا به په شپېلۍ کښې بل پوکې وکړی شي نو ناڅاپه به ټول خلک ولاړ وي او ګوري به چې څه کېږي. نو پوښتنه دا ده چې: د ځغاستلو او قيام کولو ترمنځ خو منافات دی، ولاړ سړی خو منډې وهونکی نه وي؟

مونږ وايو چې: ځينو مفسرينو کرامو[۳] ذکر شوی سوال داسې جواب کړی دی چې د ځغاستلو او درېدلو دواړه زمانې ډېرې نژدې دي نو دواړه يوه زمانه ګڼلې شوې ده. يعنې د دوهمې شپېلۍ سره سم به ځغاستل او د حشر په ميدان کښې درېدل دواړه صورت نيسي. مګر مونږ ته داسې ښکاري ـوالله ﷻ اعلمـ چې په ﴿ قِيَامٌ يَنظُرُونَ ﴾ کښې ځای په ځای درېدل مطلب نه دي، ترڅو اعتراض وارد شي، بلکې دلته د قبرونو څخه راپاڅېدل مراد دي.

يا په بل عبارت: په دوهمه شپېلۍ باندې دوه حالتونه صورت نيسي، يو د قبرونو څخه راپاڅېدل او بل د حشر ميدان ته ځغاستل، نو په يوه ايت کښې يوه ته اشاره شوې ده او په بل ايت کښې د بل حالت ذکر نازل شوی دی.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۸ـ که څوک وايي چې: په ﴿ مَنۢ بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ﴾ کښې د "مَرْقَد" کلمه د "رَقْد" ـلکه "ضَرْب"ـ يا د "رُقَاد" ـلکه "لُعَاب"ـ څخه اشتقاقه شوې ده، او "رَقْد، رُقَاد" د خوب معنی ورکوي[۴]، نو بايد چې

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۹۶۳؛ صحيح مسلم ج۲ ص۴۰۳؛ مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۵۶۸
(۲) لسان العرب ج۲ ص۱۲۸
(۳) روح المعاني ج۲۳ ص۳۲؛ البحر المحيط ج۹ ص۳۷
(۴) لسان العرب ج۳ ص۱۸۳

مضمون بې داسې راوخېژي چې: قبرونه د خوب او بې غمۍ ځایونه دي او برزخي عذاب موجودیت نه لري: حال دا چې دا ډول مضمون صحیح نه دی؟!
مونږ وایو چې: دغې پوښتنې ته علماوو کرامو ډېر جوابونه کړي[۱]. لاندې مثالونه یې ولولئ:
الف: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې: د لومړنۍ شپېلۍ څخه وروسته تر دوهمې شپېلۍ پورې به د اهل القبورو څخه عذاب القبر (برزخي عذاب) پورته شي نو د هر چا دپاره به خپل قبر ارامګاه وګرځي.
که دغه روایت علماوو کرامو ضعیف الاسناد نه وی ګڼلی نو بل هیڅ جواب ته به حاجت نه وی پاتې شوی، خو دوی یې ضعیف ګڼي[۲].
ب: دلته د "مَرْقَد" کلمه د تجرید په بنیاد فقط د اړخ په لګولو باندې دلالت کوي، او د ارامۍ مفهوم ورسره نشته چې اعتراض وارد شي.
ج: کفار به د قیامت د نورو عذابونو په نسبت په قبرونو باندې (د عذابونو سره- سره) د ارامګاوو اطلاق وکړي.
د: هغوی به خکه خپلو قبرونو ته ذکر شوی لقب ورکړي چې هغوی پکښې اختیاري کارونه نه شوه کولی، لکه راکړه ورکړه او نور، نه دا چې هلته عذاب نه وه.
ه: بالآخره څرنګه چې کفار په دنیا کښې عادت دي چې قبرونو ته د دائمي ارامتیا د ځایونو لقب ورکوي، نو د همدغه عادت په مطابق به د قیامت په ورځ هم خپل قبرونه په همدغه نامه وبولي.

تبصره

۹ـ زمونږ په خیال ـ والله ﷻ أعلم ـ ذکرو شوو جوابونو ته هیڅ اړتیا نشته خکه چې الله ﷻ په ایت شریف کښې د کفارو قول راحکایت کړی دی، او مونږ څه مجبوریت نه لرو چې د هغوی دروغژنو هرې خبرې ته د واقع په مطابق مفهوم مونده کړو، ترڅو د هغوی خبره رښتیانی مصداق پیدا کړي.
دا د یو پلوه، او د بله پلوه کفار خو هغه خلک دي چې د ډېرې د ډېرې وارخطايۍ د کبله به د دنیا په ټول عمر باندې د یوې ورځې یا نیمې ورځې نوم کېږدي. او همدارنګه د قیامت په ورځ به په خپل کفر او شرک باندې انکاري شي او په سوګند سره به ووایي چې هیڅکله مونږ کفر نه دی اختیار کړی.
نو که د ډېرې اوترې د کبله په خپلو قبرونو باندې د عذابونو سره-سره د ارامګاوو اطلاق وکړي څه باک یې دی او جواب ته یې څه اړتیا ده؟

یادونې

یادونې
۱۰ـ په دې مقام کښې باید لاندې یادونې په یاد کښې وساتلې شي:
الف: په دنیا کښې کفار وایي چې: ﴿ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ ﴾ [یس:۴۸] دا د بېرته راژوندي کېدلو

[۱] روح المعاني ج۲۳ ص۳۲؛ تفسیر البغوي ج۴ ص۱۵؛ تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۵۷۴
[۲] البحر المحیط ج۹ ص۷۴

وعده به کله رښتیا شي؟
د قیامت په ورځ به د تخجیل دپاره ورته وویلی شي چې: ﴿ هَٰذَا مَا وَعَدَ ٱلرَّحۡمَٰنُ ﴾ [یس:۵۲]
یعنې دغه هغه ورځ ده چې ډېر مهربان الله ﷻ یې وعده کړې وه، او پیغمبرانو درته په رښتیا دعوت چلولی وه، خو تاسو وربانديې باور او یقین نه کاوه.

ب: په دې ایتونو کښې د قیامت د ورځې د شپېلۍ وهل دوه خلې ذکر دي چې:
اول: په ﴿ مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيۡحَةً وَٰحِدَةً ﴾ الآية- کښې لومړي ځل وهلو ته اشاره ده چې ټول خلک به مړه شي.
دوهم: او په ﴿ وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ ﴾ الآية- کښې په دوهم ځل وهلو باندې صراحت شوی دی چې ټول به بېرته راژوندي شي.
پاتې شوه دا خبره چې شپېلۍ وهل به همدا دوه کرته صورت ونیسي او که متعدد صورتونه به ولري؟، نو په دې باره کښې به ان شاء الله ﷻ د [الزمر:۶۸] ایت لاندې څه تحقیق وکړو، الله ﷻ دې توفیق راکړي.

﴿ إِنَّ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ ٱلۡيَوۡمَ فِي شُغُلٖ فَٰكِهُونَ ۝٥٥ هُمۡ وَأَزۡوَٰجُهُمۡ فِي ظِلَٰلٍ عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ ۝٥٦ لَهُمۡ فِيهَا فَٰكِهَةٞ وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ ۝٥٧ سَلَٰمٞ قَوۡلٗا مِّن رَّبّٖ رَّحِيمٖ ۝٥٨ وَٱمۡتَٰزُواْ ٱلۡيَوۡمَ أَيُّهَا ٱلۡمُجۡرِمُونَ ۝٥٩ أَلَمۡ أَعۡهَدۡ إِلَيۡكُمۡ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعۡبُدُواْ ٱلشَّيۡطَٰنَۖ إِنَّهُۥ لَكُمۡ عَدُوّٞ مُّبِينٞ ۝٦٠ وَأَنِ ٱعۡبُدُونِيۚ هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ ۝٦١ وَلَقَدۡ أَضَلَّ مِنكُمۡ جِبِلّٗا كَثِيرًاۖ أَفَلَمۡ تَكُونُواْ تَعۡقِلُونَ ۝٦٢ هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ ۝٦٣ ٱصۡلَوۡهَا ٱلۡيَوۡمَ بِمَا كُنتُمۡ تَكۡفُرُونَ ۝٦٤ ٱلۡيَوۡمَ نَخۡتِمُ عَلَىٰٓ أَفۡوَٰهِهِمۡ وَتُكَلِّمُنَآ أَيۡدِيهِمۡ وَتَشۡهَدُ أَرۡجُلُهُم بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ۝٦٥ ﴾

[۵۵] یقیناً په دغې ورځ کښې به د جنت (دائمي) ملګري په عظیم الشان مشغولیت کښې ډېر خوشاله وي.

[۵۶] جنتیان او د دوی جوړې (مېرمنې) به په ګڼو سورو کښې وي (او) په تختونو باندې به تکیا وهونکي (ناست) وي.

[۵۷] دوی لره به په جنت کښې (هر ډول) میوجات وي. او هم به ورته هغه شیان وي کوم چې دوی یې غوښتنه کوي (او اشتهاء یې ورته وشي).

[۵۸] (جنتيانو ته به هلته) داسې سلام (وي) چې د ډېر مهربان رب ﷻ د پلوه (به ورته ويلى كېږي) ويل.
[۵۹] (به دغې ورځ كښې به وويلى شي چې) اى مجرمانو (كافرانو)! نن ورځ تاسو (د مؤمنانو څخه په دائمي توګه) جدا شئ. (او دا څکه چې):
[٦۰] ايا مونږ تاسو ته اى بنيادمانو! حكم (او توصيه) نه وه كړې چې: تاسو د شيطان عبادت (او اطاعت) مه كوئ، يقيناً شيطان ستاسو څرګند (او پخوانى پلارني) دښمن دى؟
[٦۱] او (دا مو درته نه وه توصيه كړې) چې خاص زما عبادت وكړئ، دغه برابره لاره ده (نه هغه لاره چې شيطان يې درته په ګوته كوي).
[٦۲] (نو تاسو زما خبره ونه منله) او يقيناً شيطان ستاسو د جملې څخه زښت ډېر تولګي بې لارې (او ګمراه) كړه.
نو ايا تاسو (په دنيا كښې) نه وئ چې عقل مو كارولى وى (او خپل دښمن مو پېژاندلى وى)؟.
[٦۳] دغه (ستاسو په وړاندې) هغه دوزخ دى چې ستاسو سره يې وعده كېدله (دا حقه وعده وه او د شيطان وعدې دروغې وې).
[٦۴] تاسو نن ورځ همدغه دوزخ ته په دې سبب ورداخل شئ چې تاسو (په دنيا كښې) وئ چې (د مرګ تر ورځې پورې) مو كفر غوره كړى وه.
[٦۵] (اى پيغمبره!) په دغې ورځ كښې به مونږ د كفارو په خولو باندې مهرونه ولګوو، او زمونږ سره به يې لاسونه خبرې وكړي (او اعتراف او اقرار به وكړي)، او د دوى پښې به په هغو جنايتونو شهادت وركړي كوم چې دوى وه چې (په دنيا كښې) به يې كسب كول.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنيو ايتونه مضمون په دې تمام شوي وه چې د قيامت په ورځ به هر چاته د خپلو كړو وړو بدله پوره وركړى شي. په دې ايتونو كښې همدغه مضمون تعقيب شوى دى چې د جنتيانو او دوزخيانو په حالاتو باندې څه رڼا اچولې شوې ده. نو حاصل يې داسې راځېږي:
اى پيغمبره! اوس په خپل أمت باندې د پوره بدلې څه مثالونه قرائت كړه چې:
۱ ـ يقيناً د جنت دائمي اندېوالان به په دغې ورځ كښې په يوه عظيم الشان شغل كښې مشغول وي چې په دنيا كښې ورباندې څوک احاطه نه شي كولى. د همدغې مشغولتيا څه مثالونه دا دي:
الف: جنتيان به هلته همېشه خوشاله وي او د هيڅ ډول غم او اندېښنې سره به نه مخامخ كېږي.
ب: د دوى او د دوى مېرمنې (جوړې) به په ګڼو سورو كښې سكونت لري، او په دې باندې علاوه هلته به په تختونو باندې ناست او تكيه وهونكي وي او خبرې اترې به كوي.
ج: همدوى لره به په جنت كښې رنګارنګ ميوجات وي او د هيڅ مېوې كمي به نه وي.
د لنده دا چې جنتيانو ته به هلته هغه ټول شيان تيار وي او د دوى په قابو كښې به وي كوم چې دوى يې د خپلو خانونو دپاره غوارې او يا يې په زړونو كښې وګرځي راوګرځي.

پس(۱)
هـ: برسېره په دغو مادي نعمتونو باندې به هلته جنتیانو ته روحي نعمتونه هم ورکړی شي. مثلاً هلته به ورته د خپل ډېر مهربان رب ﷻ د پلوه سلام استولی کېږي، چې په تاسو باندې دې سلام وي تاسو به په دائمي توګه دلته د هر ډول آفت او ضرر څخه په سلامتیا کښې یاست.

و: په دې باندې علاوه پرېښتې به هم ورباندې ورداخلېږي او سلامونه به ورباندې اچوي او په خپلو منځو کښې به هم یو تربله د سلام کلمات تبادله کوي، او چټي او اېلتې خبرې به نه اوري.

۲ـ بالمقابل د مجرمانو او کفارو حال به داسې وي چې:

الف: هغوی ته به امر وکړی شي چې: ای مجرمانو! نن ورځ تاسو د مؤمنانو څخه په دائمي توګه جدا شئ چې ستاسو حال د هغوی د حال څخه جدا دی. دا د آخرت ورځ ده، دا دنیا نه ده چې تاسو به هلته خلط ملط اوسېدلئ، تاسو د دې لایق نه یاست چې د هغوی تر څنګ دمه جوړه کړئ. دا ځکه چې:

ب: ای کفارو! ایا په دنیا کښې ما تاسو ته کلک حکم نه وه کړی او داسې خطاب مې درته نه وه رسولی چې:

اول: ای بنیادمانو! تاسو د خپل پلار (آدم ؑ) حال په نظر کښې ونیسئ او د شیطان عبادت او پیروي مه کوئ، چې یقیناً نوموړی ستاسو څرګند پلرنی دښمن دی، چې ستاسو په پلار باندې یې صرفه نه ده کړې نو په تاسو به څه صرفه وکړي.

دوهم: ای بنیادمانو! تاسو فقط زما عبادت وکړئ او بس، چې همدا مستقیمه لاره ده، په نورو لارو باندې لاړ نه شئ چې خپل ځانونه به هلاک کړئ.

ج: خو تاسو زما حکم ونه مانه او زما توصیه مو د پښو لاندې کړه چې خپل دښمن مو په دوستۍ سره ونیو.

د: نو د همدې کبله نوموړي په یقین سره ستاسو د جملې څخه زښت ډېر بې لارې کړه چې تاسو ټول هم د همدغې جملې څخه شمېرل کېږئ.

هـ: نن ورځ ستاسو عقل سر ته درغی او دوست او دښمن مو بې وخته وپېژاند، خو دا پېژاندنه تاسو ته هیڅ ګټه نه شي رسولی. یا په بل عبارت: ایا نو تاسو په دنیا کښې نه وئ چې د عقل څخه مو کار اخستی وی او د پاخه دښمن خبره مو نه وی منلې.

و: ای مجرمانو! دا چې نن ورځ ستاسو تر سترګو لاندې دی هغه دوزخ دی چې په دنیا کښې یې ستاسو سره د بغاوت په صورت کښې وعده کړی شوې وه، د الله ﷻ وعده رښتیا ده.

ز: نو نن ورځ تاسو د خپلو کفریاتو مزه وڅکئ او وعده کړی شوي دوزخ ته د هغو شرکیاتو او کفریاتو په سبب ورداخل شئ په کومو باندې چې تاسو په دنیا کښې د مرګ تر وخته پورې کلک ولاړ وئ او پیغمبران مو دروغژن ګڼل.

ح: ای پیغمبره! په دغې ورځ کښې به کفار د خپلو کفریاتو څخه انکاري شي او په سوګند سره به ووایي چې مونږ په دنیا کښې مشرکان او کافران نه وو.

خو مونږ به یې په خولو باندې مهر ولګوو چې اختیاري خبرې به نه شي کولی، او زمونږ سره به د

دوی لاسونه خبري وکړي او په کفریاتو باندې به یې اقرار وکړي، همدارنګه به په همدغه اقرار باندې د دوی پښې شهادت ورکړي چې "هو" دغو کافرانو په دنیا کښې د کفریاتو او شرکیاتو کسب کړی وه او انکار یې غلط دی.

توضیحات

۱ـ په ﴿إِنَّ أَصْحَٰبَ ٱلْجَنَّةِ ٱلْيَوْمَ فِى شُغُلٍ فَٰكِهُونَ﴾ کښې د ﴿شُغُلٍ﴾ د کلمې تنوین د تعظیم دپاره دی. یعنې جنتیان به په یوه عظیم الشان شُغل کښې وي چې په دنیا کښې یې څوک تصور نه شي کولی.

شاید چې همدغه شُغل ته به الله ﷻ په قدسي حدیث کښې اشاره کړې وي چې: «أَعْدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ»[1] یعنې ما د خپلو صالحو بندګانو دپاره هغه نعمتونه تیار کړي دي کوم چې نه سترګې لیدلي دي او نه غوږ اورېدلي دي او نه د کوم بنیادم په زړه باندې تېر شوي دي.

او شاید چې دغه مزه ناک شُغل به د دې دپاره د جنتیانو په صفاتو کښې ذکر شوی وي ترڅو د چا خیال ته ورنه شي چې هلته به جنتیان د بې کارۍ څخه په تنګ وي لکه چې په دنیا کښې بې کاري یو عذاب دی او سړي پکښې خپه کېږي.

او د ﴿فَٰكِهُونَ﴾ کلمه د "فُكَاهَةٌ" ـ لکه "خُرَافَةٌ" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "فُكَاهَةٌ" ټوکو ټکالو ته وایي[2]، چې خوشالي ورسره لازمه ده، د همدې کبله ذکر شوې کلمه په دې مقام کښې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په خوشالېدونکو سره تفسیره کړې ده[3].

یادونه

۲ـ په ﴿عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ﴾ کښې د "أَرَائِكُ" کلمه د "أَرِيكَةٌ" جمعه ده، چې د [الکهف: ۳۱] ایت لاندې تحلیله شوې ده؛ او د ﴿مُتَّكِـُٔونَ﴾ کلمه د "إِتِّكَاءٌ" څخه اخستلې شوې ده، چې د [یوسف: ۳۱] ایت لاندې تفسیره شوې ده ـ والحمد لله ﷻ ـ چې بیا تحلیلولو او تفسیرولو ته یې څه اړتیا نه ګورو.

صرفي تحلیل

۳ـ په ﴿وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ﴾ کښې د ﴿يَدَّعُونَ﴾ کلمه په اصل کښې "يَدْتَعِيُونَ" ـ لکه "يَكْتَسِبُونَ" ـ وه، نو "ت" په "د" بدله شوه او اصلي "د" پکښې ادغام شو، او همدارنګه "ي" حذفه شوه او پېښ یې "ع" ته د هغه د اسکان څخه وروسته انتقال شو، نو "يَدَّعُونَ" ترې جوړه شوه چې مصدر یې "إِدِّعَاءٌ" لوستل کېږي.

[1] صحیح البخاري ج۲ ص۷۰۴
[2] لسان العرب ج۱۳ ص۵۲۴
[3] تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۵۷۵

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: د "اِدّعَاء" معنی خو دا ده چې سړی په بل څا باندې د یوه شي غوښتونکی وګرځي، برابره خبره ده چې غوښتل یې په حقه وي او که په باطله[1]، نو په کار دي چې د ﴿ یَدَّعُونَ ﴾ د کلمې معنی داسې راوخېژي چې: جنتیانو ته به په جنت کښې هغه څه وي کوم چې دوی په بل څا باندې دعوه وکړي او ترې ویې غواړي. یا په بل عبارت، فیصله به د همدوی په ګټه صورت نیسي، حال دا چې دا مطلوبه معنی نه ده؟

مونږ وایو چې: دلته د "اِفْتِعَال" باب د مجردو (دَعی) په معنی سره دی چې فقط په غوښتلو او یو شي ته د اشتهاء کېدلو په معنی سره ترجمه کېدلی شي.

او د "اِفْتِعَال" باب خو دخپلو مجردو په معنی سره استعمالېږي د همدې کبله د "شوی الرَّجُلـ اِشْتَوَی" دواړو یوه معنی ده[2]، چې یو سړي غوښه کباب کړي وه.

نو د معنی حاصل به یې داسې راوخېژي چې: جنتیانو لره به هلته هغه څه وي کوم چې دوی یې د خپلو ځانونو دپاره غواړي او کومو ته چې د دوی اشتهاء راځي.

همدا مضمون په بل ایت کښې په صراحت سره نازل شوی دی چې: ﴿ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ ٱلْأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلْأَعْيُنُ ﴾ [الزخرف: ۷۱] یعنې او جنتیانو ته به هلته هغه شیان وي کومو ته چې د دوی د نفسونو اشتهاء راځي او په کومو باندې چې د دوی سترګې خوږېږي.

یو نحوي تحلیل

۵ـ په ﴿ سَلَٰمٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ ﴾ کښې علماوو کرامو د اعراب په لحاظ متعدد تحلیلونه کړي دي[3]، کوم تحلیل چې مونږ غوره کړی دی هغه په لاندې ټکو ولاړ دی:

الف: د ﴿ سَلَٰمٌ ﴾ کلمه موصوفه مبتدأ ده.

ب: د ﴿ قَوْلًا ﴾ کلمه د مقدر "یُقَالُ" دپاره مفعول مطلق ده، دغه مقدر فعل د خپلو ټولو متعلقاتو سره د ﴿ سَلَٰمٌ ﴾ دپاره صفت دی.

ج: د مبتدأ خبر مقدر دی چې په "لَهُمْ" سره ترې تعبیر کولی شو، نو حاصل یې داسې راخېژي چې: جنتیانو ته په جنت کښې داسې سلام هم ثابت دی چې د ډېر مهربان رب ﷻ د پلوه به ورته ویل کېږي. اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا سَلَامَكَ یَا سَلَام.

ذکر شوی مضمون په [الأحزاب: ۴۴] ایت کښې په صراحت سره نازل شوی دی.

---

(۱) لسان العرب ج۱۴ ص۲۶۱: القاموس المحیط ج۲ ص۸۸

(۲) تفسیر الکشاف ج۴ ص۲۲

(۳) روح المعاني ج۲۳ ص۳۷: البحر المحیط ج۹ ص۷۶

یادونې

د په دې مقام کښې لاندې یادونې په نظر کښې ساتل په کار دي:

الف. که څه هم علماوو کرامو د ﴿ وَٱمْتَٰزُوا۟ ٱلْيَوْمَ أَيُّهَا ٱلْمُجْرِمُونَ ﴾ تفسیر داسې کړی دی چې د قیامت په ورځ به کفار مخاطب کړی شي چې ګمراه ډلې دې یوه د بلې څخه جدا شي او همدارنګه هر یو کافر به د بل څخه بېل کړی شي چې نه به یې بل کافر ګوري او نه به یې بل کافر د نظر لاندې راځي او ابد الآباد به یوازې او تنها وي[1]، العیاذ بالله ﷻ.

مګر مونږ ته بهتره برېښي چې د ایت شریف معنی به دا وي چې ای مجرمانو! تاسو نن ورځ د مؤمنانو څخه جدا شئ چې بیا به ورسره هیڅکله خلط ملط نه کړی شئ. مونږ ته دغه معنی بهتره برېښي چې په [الروم:۴۳] ایت کښې وړاندې صراحت نازل شوی دی.

ب: په ﴿ وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا ﴾ کښې د "جبل" کلمه د الله ﷻ په توفیق د [الشعراء:۱۸۴] ایت لاندې شرحه شوې ده چې د ټولګي او جماعت معنی ورکوي، خو په دې مقام کښې وړاندې لاندې تکي وراضافه کوو:

اول: هلته وړبورې د "ة" توری پیوسته شوی وه، او دلته بدون د "ة" د توري نازله شوې ده، او د لغت کتابونه وایي چې: "جِبِلّة، جِبِل" دواړه د خلکو ټولګي ته وضعه شوې دي[2].

دوهم: څرنګه چې دلته د ﴿ جِبِلًّا ﴾ کلمه د ﴿ كَثِيرًا ﴾ په کلمې سره موصوفه شوې ده، نو باید چې په زښتو ډېرو ټولګیو دلالت وکړي، او د کفارو (ګمراهانو) مختلفو ډلو ته شامله وګڼله شي.

یعنې د قیامت په ورځ به کفار مخاطب کړی شي چې تاسو په دنیا کښې د الله ﷻ توصیه د پښو لاندې کړې وه چې د شیطان د ګمراه کولو څخه خپل ځانونه بچ وساتئ، نو د همدې کبله هغه ـعلیه اللعنة ـ ستاسو (بنیادمانو) د جملې څخه زښتې ډېرې ډلې په مختلفو نومونو باندې بې لارې کړې دي، نو نن ورځ د اعتذار کولو لیاقت نه لرئ.

څو نکات

۷ـ په ﴿ ٱلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰٓ أَفْوَٰهِهِمْ ﴾ الآیة کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: د ﴿ نَخْتِمُ ﴾ کلمه د "ختم" څخه اشتقاقه شوې ده، چې مهر لګولو معنی ورکوي، خو په دې مقام کښې لاندې معناوې درلودلی شي[3]:

اول: د قیامت په ورځ به د کفارو په خولو حقیقتاً مهر ولګولی شي.

دوهم: دلته "ختم" د عدم تکلم څخه کنایې دی چې د کفارو ژبې به هلته اختیاري خبرې ونه کړی شي او د هغو د واکه به ووځي.

(1) تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۴۶؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۲۵۰
(2) لسان العرب ج۱۱ ص۹۸
(3) روح المعاني ج۲۳ ص۴۱

که څه هم ذکرې شوې دواړه معناوې په اصل مطلب باندې څه اثر نه غورزوي، مګر د قرآن کريم د الفاظو سره اولنی معنی ډېره ښه مناسبه برېښي.

ب: که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې دلاسونو اخبار په "تَكَلِّمُنَا" سره تعبير شو او د پښو اخبار ته په "تَشْهَدُ" کښې د شهادت لقب ورکړی شو، حال دا چې لاسونه او پښې دواړه د ناظرانو حيثيت لري، نه د جنايتکارانو؟

مونږ وايو چې لاسونو ته د جنايت د ارتکاب نسبت ډېر کېږي. الله ﷻ فرمايي: ﴿وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٖ فَبِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِيكُمۡ﴾ [الشورى: ۳۰] يعنې هر شی چې تاسو ته رسېږي، هر مصيبت چې وي، نو هغه ستاسو د لاسونو د کسب په سبب سره صورت نيسي.

نو د لاسونو اخبار اقرار او اعتراف ته ورته دی، نه شهادت ته، اما پښو ته د جنايتونو نسبت نه کېږي مګر په ندرت سره، نو اخبار يې په شهادت سره تعبير شو، چې شاهد همېشه د جنايتکار څخه غير وي، او د ارتکاب په صحنه کښې حاضر وي.

ج: د اندامونو د شهادت په ارتباط د الله ﷻ په توفيق د [النور:۲۴] ايت لاندې څه تحقيقي مضمون تېر شوی دی چې د دې مقام سره ښه قوي تړاو لري خو دلته ورباندې لاندې احاديث وراضافه کوو:

اول: يوه ورځې نبي کريم ﷺ د زنانه وو يو ټولګی مخاطب کړ چې: «عَلَيْكُنَّ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّهْلِيلِ وَالتَّقْدِيسِ وَاعْقِدْنَ بِالْأَنَامِلِ فَإِنَّهُنَّ مَسْئُولَاتٌ مُسْتَنْطَقَاتٌ وَلَا تَغْفُلْنَ فَتَنْسَيْنَ الرَّحْمَةَ»[1] يعنې ای د زنانه وو ټولګيه! تاسو د الهي تسبيح او تهليل او هم د تقديس سره ملازمت وکړئ، او د ګوتو په څوکو (سرونو) باندې يې غوټه کړئ (وشمېرئ)، او دا خکه چې همدغه د ګوتو سرونه هم پوښتنه کړی شوي دي او د قيامت په ورځ د استنطاق لاندې نيولی شوي دي، او تاسو غفلت مه کوئ (چې الهي ذکر ونه کړئ) نو تاسو به د الله ﷻ د رحمت څخه هېرې کړی شئ (پرېښودلی شئ).

دوهم: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ أَوَّلَ عَظْمٍ مِنَ الْإِنْسَانِ يَتَكَلَّمُ يَوْمَ يُخْتَمُ عَلَى الْأَفْوَاهِ فَخِذُهُ مِنَ الرِّجْلِ الشِّمَالِ»[2] يعنې يقينًا د بنيادم څخه اولنی هډوکی چې په هغې ورځ خبرې کوي په کومه ورځ چې په خولو باندې مهر ولګولی شي، هغه يې د چپې پښې ورون دی.

دريم: همدارنګه نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَإِنَّ أَوَّلَ مَا يَتَكَلَّمُ مِنَ الْآدَمِيِّ فَخِذُهُ وَكَفُّهُ»[3] يعنې او لومړنی هغه شی چې د بنيادم څخه خبرې کوي هغه يې ورون او ورغوی دی.

﴿وَلَوۡ نَشَآءُ لَطَمَسۡنَا عَلَىٰٓ أَعۡيُنِهِمۡ فَٱسۡتَبَقُواْ ٱلصِّرَٰطَ فَأَنَّىٰ يُبۡصِرُونَ ۝٦٦ وَلَوۡ نَشَآءُ

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۹۹

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۱۳۴

(۳) مسند احمد بن حنبل ج۷ ص۲۳۶

لَمَسَخْنَٰهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا ٱسْتَطَٰعُوا۟ مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَن نُّعَمِّرْهُ
نُنَكِّسْهُ فِى ٱلْخَلْقِ ۖ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَّمْنَٰهُ ٱلشِّعْرَ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُۥٓ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ
وَقُرْءَانٌ مُّبِينٌ ﴿٦٩﴾ لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ ٱلْقَوْلُ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٧٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا
خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَآ أَنْعَٰمًا فَهُمْ لَهَا مَٰلِكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَٰهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ
وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَٰفِعُ وَمَشَارِبُ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

[۶۶] او که زمونږ اراده وشي نو د کفارو په سترګو باندې به زوال ورنازل کړو (او نظر به يې بالکل محوه کړو)، نو دوی به (بیا) لارې ته وراندې کېږي (چې ورباندې لاړ شي) نو دوی به (په دغه صورت کښې) څنګه لیدل وکړي؟

[۶۷] او که زمونږ اراده وشي نو مونږ به کفار په خپلو ځایونو باندې (ځای په ځای) مسخه کړو (مثلاً کاڼي به ترې جوړ کړو)، نو دوی به (بیا) د (وړاندې) تللو توان ونه لري او نه به دوی بېرته (خپلو کورونو ته) ورستانه شي.

[۶۸] او هر چا ته چې مونږ اوږد عمر ورکړو نو هغه په پیدایښت کښې سرچپه کوو (بېرته يې د أرذل العمر کمزوري حال ته ورتاوه وو)، ایا نو دوی د عقل څخه کار نه اخلي؟ (چې یقیناً مونږ په بیا ژوندي کولو باندې هم کامل قدرت لرو).

[۶۹] او مونږ پیغمبر ﷺ ته د شعر جوړول نه دي ښودلي او نه ورته دا کار مناسب دی، (نو په همدې بنیاد) دا (کتاب) نه دی مګر (سراسري) پند دی، او (د الله ﷻ د پلوه) څرګند لوستلی شوی (کتاب) دی.

[۷۰] (البته دا) د دې دپاره چې دا (قرآن یا پیغمبر) هغه څوک (د الله ﷻ د عذابه) وډار کړي کوم چې ژوندي وي (وینس زړه ولري)، او (هم د دې دپاره) چې په کفارو باندې (د عذاب) خبره په اثبات ورسېږي (چې د قیامت په ورځ اعتذار وړاندې نه کړی شي).

[۷۱] او ایا خلک دې ته نه ګوري چې یقیناً مونږ ورته د هغو (مخلوقاتو) څخه څاروي پیدا کړي دي کوم چې (فقط) زمونږ (بلا کیفه) لاسونو جوړ کړي دي، نو دوی همدغو څارویو ته مالکان دي (او هر ډول تصرف پکښې کوي).

[۷۲] او مونږ دا (څاروي) خلکو ته ذلیل (امر منونکي) ګرځولي دي: نو ځینې ورته سورلۍ دي (چې ورباندې سورېږي) او د ځینو څخه (غوښې) خوري (او په ځینو باندې دواړه کارونه اجراء کوي).

[۷۳] او خلکو ته په څارویو کښې د ګټو ډېر شیان دي او (هم ورته) د څښلو ډېر شیان دي (لکه شوده او ماسته او نور).
ایا نو دوی شکر نه کوي؟ (چې د توحید عقیده خپله کړي او د کفریاتو څخه لاس واخلي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دغو ایتونو کښې هغه اشتباه جوابه شوې ده کومه چې په وړاندېنیو ایتونو کښې د وروستني متصل ایت څخه عنادي کفارو پورته کولی شوه ترڅو ورباندې عوام وغولوي او خپل باطل خط السیر ته د تصحیح په غرض د ختیو پوزه کېږدي، هغه دا چې:

که بالفرض د قیامت قیام ربښتیا شي او خلک د قبرونو څخه را اوچت کړی شي نو شي به، خو دا هیڅکله نه شي کېدلی چې ژبه ودرېږي او په عوض یې لاسونه او پښې خبرې وکړي، دا ډول فکر محض شاعرانه تخیل دی او څه واقعیت نه شي موندلی، نو د همدې ډول فکر څخه څرګنده شوه چې قرآن شعري کلام دی او محمد ـ چې خپل خان ته د پیغمبر لقب ورکوي ـ د یوه پوه او ذکي شاعر څخه په غیر بل څوک نه دی.

نو د اشتباه د جوابولو خلاصه یې داسې راخېژي چې: ای پیغمبره! د دې دپاره چې د قیامت په ورځ د اندامونو خبرې کول او د ژبو درېدل د خلکو اذهانو ته ورنژدې شي او عنادي کفار ورباندې د شاعرانه تخیلاتو نوم کېښنږدي؛ په خپل امت باندې لاندې دلایل قرائت کړه:

۱ـ د اندامونو څخه چې په دنیا کښې کومې ګټې اخستلی کېږي هغه زمونږ په اراده صورت نیسي، هسې نه چې د هغو ذاتي صفات دي. د مثال په توګه:

الف: که زمونږ اراده وشي نو مونږ به په دنیا کښې د کفارو په سترګو زوال وربښکته کړو او د لیدلو قوت به ترې بالکل واخلو، نو په دغه وخت کښې به دوی لارې ته وروړاندې کېږي چې ورباندې تېر شي، نو لیدل به څنګه وکړي چې مونږ ترې د لیدلو قوت اخستی وي؟.

ب: همدارنګه د نورو اندامونو واک او اختیار هم زمونږ په اختیار کښې دی، نو که زمونږ اراده وشي مونږ به کفار مسخه کړو چې لاسونه به یې نیول ونه شي کړی او پښې به یې د حرکت څخه ولوېږي بلکې خای په خای به ولاړ وګرځي، چې نه به د وړاندې تېرېدلو توان ولري او نه د بېرته ستنېدلو.

نو د دغسې کامل قدرت سره که د قیامت په ورځ مونږ لاسونو او پښو ته د نطق کولو توان ورکړو او د ژبې څخه د څه وخت دپاره نطقي قوت واخلو نو په دې کښې څه لرېوالی دی؟ بلکې په دنیا کښې هم اندامونو ته د نطق توان ورکولی شو، چې د ژبې په عوض وګرېږي او خبرې وکړي.

ج: د ښه وضاحت دپاره د زړو بنیادمانو اندامونه د نظره تېر کړئ چې مونږ یې څنګه په تدریج سره د استفادې څخه غورزوو. یا په بل عبارت: هر چا ته چې مونږ اوږد عمر ورکړو نو مونږ د هغه پیدایښت سرچپه کوو، چې سترګې یې د لیدلو څخه پاتې کېږي او پښې یې د ماشومتوب غونډې مزل نه شي کولی او داسې نور.

ایا نو تاسو اوس هم د عقل څخه کار نه اخلئ ترڅو پوه شئ چې د اندامونو ګټې وټې د هغو ذاتي صفات نه دي بلکې د الله ﷻ د کامل قدرت په ولکه کښې قرار لري او بس.

۲ـ د ذکر شوي بیان په بنیاد د قیامت په ورځ د پښو او لاسونو او نورو اندامونو اخبار او شهادت واقعیات دي او شاعرانه تخیلات نه دي ځکه چې:

الف: مونږ خپل پیغمبر (محمد ﷺ) ته د شعر ویل نه دي ښودلي، د ده ﷺ سلیقه مو د شعر ویلو دپاره مساعده نه ده پیدا کړې، بلکې د ده ﷺ د شان سره هم د شعر جوړول مناسبت نه لري ځکه چې شعر په تخیلاتو ولاړ وي او د ده ﷺ کلام سراسري حقایق او واقعیات دي.

ب: د پیغمبر ﷺ کلام (وینا) د خلکو دپاره پند او عبرت دی او کوم څرګند کتاب چې ورته ورکړی شوی دی هغه ورباندې واقعاً د الله ﷻ د پلوه قرائت شوی دی. چې د اعجاز د کبله خپل واقعیت پخپله په اثبات رسوي.

ج: مونږ خپل پیغمبر ﷺ ته د دې دپاره قرآن کریم ورنازل کړی دی چې

اول: ترڅو هغه څوک د الله ﷻ د عذابه او د قیامت د ورځې څخه وډار کړې کوم چې ژوندي وي او د نېکیو استعداد یې د لاسه نه وي ورکړی، بلکې حقائقو پسې تاند وهي او عناد نه وي نیولی.

دوهم: بل د دې دپاره چې په کفارو باندې د عذاب خبره په اثبات ورسېږي او د قیامت په ورځ اعتذار وړاندې نه کړی شي، چې: ای ربه! تا خو به مونږ ته کتاب نازل کړی وی چې مونږ یې پیروي کړې وی او د ذلت سره نه وی مخامخ شوي.

۳_ ای پیغمبره! مونږ بنیادم په ځمکه کښې خلیفه ګرځولی دی چې په وچه او لمده کښې سور ګرځي، او په خپلو ډېرو مخلوقاتو باندې مو ورته کرامت ورکړی دی. مثلاً:

الف: بنیادم ته مو داسې اندامونه او عقل ورکړی دی کوم چې د خلافت سره مناسب دي، نو د دې سره-سره د هغه اندامونه د جاسوسانو مثال لري چې د قیامت په ورځ به یې په ټولو کړو وړو باندې شهادت ورکوي.

ب: ایا بنیادمان دې ته نه ګوري چې مونږ د دوی دپاره هغه څاروي پیدا کړي دي کوم چې یوازې زمونږ بلا کیفه لاسونو جوړ کړي دي او د دوی لاسونو پکښې نه هیڅ اشتراک کړی دی اونه یې پکښې کولی شي.

خو د دې سره-سره مونږ ذکر شوي څاروي (خپل مخلوق) د بنیادمانو دپاره ملکیت ګرځولی دی چې روزمره پکښې مالکانه تصرف کوي (پلورل او پېرودل یې د همدوی په اختیار کښې دي).

ج: لکه څنګه مو چې بنیادمانو ته د هغوی اندامونه تابع ګرځولي دي همدارنګه مو ورته څاروي هم فرمان منونکي جوړ کړي دي، چې ټول کړه وړه یې د هغوی په اراده باندې څرخېږي.

نو د همدې کبله په ځینو باندې سورېږي او خپل درانه سامانونه ورباندې د یوه ځای څخه بل ځای ته انتقالوي، ځینې ذبحه کوي او غوښې یې خوري، د ځینو نورو څخه لا دواړه ډوله استفادې کوي او بالآخره د ځینو ژوېو څخه لا نور کارونه اخلي.

د: په دې باندې علاوه بنیادمانو ته مو په څارویو کښې زښتې ډېر ګټې وټې نغښتې دي. د مثال په توګه:

اول: د پوستکو، هډوکو، وړیو او وچغنو څخه یې ګټې پورته کوي، او داسې نور.

دوهم: ځینې څاروي مو ورته داسې ګرځولي دي چې د شودو څخه یې خوري او ځینې حال دا چې

همدغه تک سپین خواړه شوده مو ورته د سرو وینو او بد بویه لیرشتو د منځه راویستلي دي.

ه ایا نو انسان اوس هم زمونږ د عجیبه نعمتونو شکریه نه کوي؟ دوی ته په کار دي چې خپل رب ﷻ په کامل قدرت سره وپیژني او د قرآن کریم په بیاناتو باندې د شاعرانه تخیلاتو نوم کېنږدي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ وَلَوْ نَشَآءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰٓ أَعْيُنِهِمْ ﴾ کښې د "طمسنا" کلمه د "طمس" ـ لکه "ضرب" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، مونږ د الله ﷻ په توفیق د [یونس ۸۸] ایت لاندې لیکلي دي چې "طمس" د یو شي محوه کولو او د هغه د اثارو د منځه وړلو ته ویل کېږي. خو په دې مقام کښې قتاده رحمه الله په "لَأَعْمَيْنَاهُمْ" سره تفسیر کړی دی[1].

مونږ ته همدا معنی په زړه پورې برېښي چې په راتلونکي ایت کښې د ﴿ لَمَسَخْنَٰهُمْ ﴾ سره به تناسب لري. یعنې که زمونږ اراده وشي چې د کفارو د سر سترګې ړندې کړو نو هرو مرو به د دوی په سترګو باندې ړوندوالی واقع کړو نو بیا به څه لیدل وکړی شي؟

مسخ څه معنی؟

۲ـ په ﴿ وَلَوْ نَشَآءُ لَمَسَخْنَٰهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ ﴾ کښې د "مسخنا" کلمې د "مسخ" ـ لکه "ضرب" ـ څخه اشتقاق موندلی دی. "مسخ" په دوه وو معناوو کښې استعمال مومي[2].

الف: یوه دا چې یو شی د خپلې څېرې څخه بلې قبیحې څېرې ته واړولی شي، لکه چې د یهودانو څخه بیزوګان جوړ شوي وه. او یا لکه چې انسان ته د ډېرې څېره ورکړی شي.

ب: بله دا چې د یوه انسان خوی د کوم ځناروي خوی ته واوړي. لکه چې خوګ د سپي خوی "شومتیا" خپله کړي، او یا د خنزیر غوندې بې غیرته شي. العیاذ بالله ﷻ.

په دې مقام کښې لومړی معنی په زړه پورې برېښي چې د الله ﷻ د کامل قدرت څخه ډېره ښه نمایندګي کوي او خبره په همدې کښې راروانه ده.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه که څه هم دلته ځینو علماوو کرامو د بلې څېرې څخه د خوګ (خنزیر) څېره اراده کړې ده[3] خو مونږ ته بهتره برېښي چې بله څېره به د کاڼي د څېرې څخه عبارت وي، چې همدا معنی د متصلې جملې ﴿ فَمَا ٱسْتَطَٰعُوا۟ مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴾ سره ډېر ښه تناسب لري.

نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: که زمونږ اراده وشي نو د عنادي کفارو څخه به په دنیا کښې انساني څېرې واخلو او کاڼي به ترې جوړ کړو. نو بیا به د نورو کاڼو غوندې خای په خای پراته وي چې نه به وړاندې حرکت کولی شي او نه به بېرته ستنېدلی شي.

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱۳ ص۲۱۲
(۲) مفردات الراغب ص۴۸۸؛ لسان العرب ج۳ ص۵۵
(۳) روح المعاني ج۲۳ ص۴۵

تنکیس څه معنی؟

۲_ په ﴿ نُنَكِّسْهُ فِي ٱلْخَلْقِ ﴾ کښې د ﴿ نُنَكِّسْهُ ﴾ کلمه د "تَنْكِيس" څخه اشتقاقه شوې ده، چې مجرد یې "نَكْس" _لکه "ضَرْب"_ دی، "نَكْس" او "تَنْكِيس" دې ته وايي چې يو شی سرچپه کړی شي چې سر یې ښکته او پښې یې پورته شي[1].

نو په خلق (پیدایښت) کښې سرچپه کول د دې څخه عبارت دي چې د چا د ځوانۍ قوت بېرته د ماشومتوب کمزورۍ ته ورواړولی شي، په دغه حال باندې په [الحج:۵] او [النحل:۷] ایتونو کښې د أرذَلُ العُمر اطلاق شوی دی چې څه شرحه یې هملته تېره شوې ده، والحمد لله ﷻ.

د شعر په هکله څو ټکي

۳_ په ﴿ وَمَا عَلَّمْنَٰهُ ٱلشِّعْرَ وَمَا يَنۢبَغِي لَهُۥٓ ﴾ کښې لاندې څو ټکو ته توجه په کار ده:

الف: د مطلق شعر په هکله د [الشعراء:۲۲۴] ایت لاندې څه بیان تېر شوی دی _والحمد لله ﷻ_ خو دلته د هغه خاص شعر په ارتباط څه مطالبو ته اشاره شوې ده، کوم چې د نبي کريم ﷺ په عالي شان پورې تړاو لري. هغه دا چې:

ب: د عبد المطلب (د نبي ﷺ نیکه) اولاده _نارینه وه او که زنانه_ ټولو شعر ویلی شو، او ټول شاعران وه، مګر یوازې نبي کريم ﷺ ته الله ﷻ شعر نه وه ښودلی[2] چې اشعار یې نه شوه جوړولی، لکه چې په ایت شریف کښې ورته اشاره شوې ده.

ج: که څوک وايي چې: ایا لاندې احادیثو ته شعر نه شو ویلی؟:

اول: نبي کريم ﷺ د حنین په غزا[3] کښې فرمایلي دي چې: «أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ»[4] یعني زه رښتیانی پیغمبر یم (زما په نبوت کښې دروغ نشته)، زه د عبد المطلب زوی (لمسی) یم.

دوهم: نبي کريم ﷺ خپله زخمي شوې ګوته مخاطبه کړه چې: «هَلْ أَنْتِ إِلَّا إِصْبَعٌ دَمِيتِ، وَفِي سَبِيلِ اللهِ مَا لَقِيتِ»[5] یعني ته نه یې مګر یوه ګوته یې، چې وینې (زخمي) شوې، او هغه څه د الله ﷻ په لاره کښې دي کوم چې ته ورسره پیوسته شوې.

مونږ وايو چې: که څه هم ځینو علماوو کرامو ذکر شوي دواړه احادیث د شعرونو په نامه منلي دي، او جواب یې داسې کړی دی چې د یوه یا دوه وو شعرونو په جوړولو باندې څوک شاعر نه بللی کېږي، لکه چې په یو درز یا دوه درزو په تېرولو باندې څوک د خیاط لقب نه شي ګټلی[6].

مګر مونږ ته دا جواب د قبول قابل نه برېښي او دا ځکه چې په ایت شریف کښې د نبي کريم ﷺ

---

[1] لسان العرب ج۶ ص۲۴۱، مفردات الراغب ص۵۲۷
[2] تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۵۷۸
[3] دې غزا ته په [التوبة ۲۵] ایت کښې اشاره شوې ده، او څه شرحه یې هم هلته تېره شوې ده، والحمد لله ﷻ
[4] صحیح البخاري ج۱ ص۴۰۱
[5] جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۲
[6] تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۵۳

څخه مطلق شعر نفي کړی شوی دی، برابره خبره ده چې لږ وي او که ډېر.
نو بهتر جواب، دا دی چې: ذکر شوي دواړه احادیث شعرونه نه شي بللی کېدلی او دا څکه چې شعر د هغه منظوم او مسجع کلام نوم دی په کوم کښې چې سجع او نظم (وزن) د هرڅه څخه وړاندې په قصدي توګه په نظر کښې نیولی شوي وي[1]، نو کوم منظوم کلام چې وزن او قافیه پکښې په اتفاقي (ناڅاپي) توګه صورت نیولی وي هغه د شعر په نامه نه شي یادولی.
د: که څوک وایي چې: د څه څخه معلومېږي چې په ذکرو شوو دواړو احادیثو کښې وزن او قافیې ته د نبي کریم ﷺ د پلوه اراده نه وه شوې؟
مونږ وایو چې: أم المؤمنین عائشه رضي الله عنها د یوه سوال په جواب کښې وایي چې: «قَدْ كَانَ أَبْغَضَ الْحَدِيثِ إِلَيْهِ»[2] یعنې نبي کریم ﷺ ته په خبرو کښې ډېره مبغوضه خبره شعري خبره وه او ډېره یې بده ایسېده. او پوره واضحه ده چې هیڅوک خپل مبغوض شي ته قصد نه کوي، نو څرګنده شوه چې ذکر شوي احادیث او د هغو امثال اشعار نه دي بلکې د اشعارو سره یې بلا اراده توافق موندلی دی.
ه: که څوک وایي چې: په څه وجه د نبي کریم ﷺ سره د شعر جوړولو مناسبت نه درلود؟
مونږ وایو چې: وجه یې دا وه چې ترڅو کفار د ایمان نه راوړلو دپاره بهانه جوړه نه کړي چې نبي کریم ﷺ د شعري قوت په درلودلو سره تخیلي او غیر واقعي مفاهیم راغونډ کړي دي او د قرآن نوم یې ورباندې ایښی دی.
و: که څوک وایي چې: د قرآن کریم حقانیت خو په اعجاز سره په اثبات رسېدلی دی، نو که بالفرض نبي کریم ﷺ ته شعر ښودلی شوی وی هم، د هغوی بهانه نیول به ظاهر البُطلان وی؟ په دې باندې علاوه د شعر عدم تعلیم خو د کفارو د اعتراض کولو مخنیوی ونه کړی شو، او نبي کریم ﷺ ته یې د شاعر اتهام ورکړ؟
مونږ وایو چې: که بالفرض نبي کریم ﷺ ته شعر ښودلی شوی وی او شعري قوه ورکړه شوې وی نو د کفارو اعتراض به څه وجه درلودلې وی او د عوام فریبۍ دپاره به یې ترې څه کار اخستی وی، خو د شعر د عدم تعلیم په صورت کښې هوښیار عوام هم پوهېده چې دا اتهام غلط دی.
د ذکر شوي بیان یو نظیر خط (لیک) دی چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَمَا كُنتَ تَتْلُواْ مِن قَبْلِهِۦ مِن كِتَٰبٍ وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَ إِذًا لَّٱرْتَابَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴾ [العنکبوت:۴۸] یعنې ای پیغمبره! د قرآن کریم څخه وړاندې ته نه وې چې کوم کتاب دې لوستلی وي او نه دې په خپل ښي لاس سره لیک کړی وي، په دغه وخت کښې (که تا لیک او لوست کړی وی) نو د باطلو خاوندانو (کفارو) به د قرآن کریم په حقانیت کښې شک کړی وی (او شک کولو به یې څه وجه هم درلودلې وی).
نو د شعر په عدم تعلیم کښې که څه هم د کفارو د اعتراض مخه ونه نیوله شوه خو دا ټولو عوامو

(۱) حواشي صحیح البخاري ج۱ ص۳۹۸
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۵۵۹

نا څرګنده شوه چې اعتراض يې بې ځايه دی.

په دې باندې علاوه د شعر په عدم تعليم کښې د نبي کريم ﷺ د احاديثو څخه هم اتهام پورته کړی شوی دی چې د عنادي کفارو څخه په غير بل څوک وربانديې قول نه شي کولی، که نه نو دوی به اعتراض کړی وی چې د نبي کريم ﷺ احاديث هم د اشعارو غوندې په تخيلاتو باندې ولاړ دي او کوم واقعيت نه لري.

ز. که څوک وايي چې: ايا نبي کريم ﷺ د شاعرانو جوړ کړي اشعار اورېدلي يا لوستي دي؟

مونږ وايو چې: هو، نبي کريم ﷺ شعرونه اورېدلي دي او لوستي يې هم دي. د ښه وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:

اول: د [الشعراء:۲۲۴] ايت لاندې د الله ﷻ په توفيق تېر شوي دي چې نبي کريم ﷺ د أُميه بن أبي الصلت (کافر) څه اشعار اورېدلي دي او غوږ يې ورته اېښي وه، آن تر دې چې په پای کښې يې وفرمايل چې: أُميه بن أبي الصلت نږدې وه چې مسلمان شوی وه.

دوهم: د خندق په غزا کښې نبي کريم ﷺ د عبد الله بن رواحه رضي الله عنه څو اشعار د صحابه کرامو رضي الله عنهم په ملګرتيا په يوه اواز سره لوستي دي، چې تفصيل يې د [الأحزاب:۹] ايت لاندې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

درېم: يوه ورځې نبي کريم ﷺ دا شعر ولوست[1] چې:

إِنْ تَغْفِرْ اللَّهُمَّ تَغْفِرْ جَمًّا :: وَأَيُّ عَبْدٍ لَكَ لَا أَلَمًّا

يعنې ای الله! ته چې ښښنه کوې ډېرې او غټې ګناهونه وبښه، او هغه ستا کوم بنده دی چې وړې ګناهونه يې نه وي کړې؟.

ذکر شوی بيت اصلاً د أُميه بن أبي الصلت په نوم يوه کافر شاعر جوړ کړی دی خو نبي کريم ﷺ ورباندې تلفظ وکړ[2].

هو! د نبي کريم ﷺ د خولې څخه وروستنی نيم بيت په «لَا أَلَمًّا» کښې د "لا" په توري تمام شوی روايت شوی دی، او د ذکر شوي شاعر څخه د "مَا" په توري "مَا أَلَمَّا" تمام شوی حکايت شوی دی[3].

د "مَا، لا" اختلاف د بيت په مضمون باندې څه اثر نه غورزوي چې دواړه توري د نفي دپاره دي، او د "أَلَمَّا" کلمه په دواړو کښې د "إِلْمَام" څخه معلومه ماضي ده او "الف" پکښې اشباعي دی.

څلورم: نبي کريم ﷺ د لبيد نيم بيت هم ستايلی وه چې بهتر شعر دی، هغه دا چې[4]: "أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللهَ بَاطِلُ" يعنې اګاه اوسئ چې د الله ﷻ څخه په غير هر شی بې بنياده دی.

د دې شعر پاتې نيم بيت دا دی چې: "وَكُلُّ نَعِيمٍ لَا مَحَالَةَ زَائِلُ" يعنې: او هر نعمت ضرور د زوال

---

[1] جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۴

[2] تحفة الأحوذي بشرح جامع الترمذي ج۹ ص۱۲۲

[3] تفسير ابن كثير ج۴ ص۲۵۶

[4] صحيح مسلم ج۲ ص۲۳۹

سره مخامخ کېدونکی دی.

پنځم: د عبد الله بن رواحه ﷺ یو شعر دی چې:

سَتُبْدِي لَكَ الأَيَّامُ مَا كُنْتَ جَاهِلاً :: وَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدِ

یعني ژر دی چې تاته ورځې هغه شی درڅرګند کړي په کوم چې ته نن ورځ ناخبره (ناپوه) یې، او هغه څوک به درته خبرونه درورې چې تا ورته توښه نه وي ورکړې (چې لاړ شه ماته خبرونه راوړه).

یوه ورځې نبي کریم ﷺ د ذکر شوي بیت اولنی نیم بیت ولوست[1].

ح: که څوک وايي چې: ایا د نبي کریم ﷺ څخه پرته نورو پیغمبرانو کوم یوه ته شعر ورښودلی شوی وه؟

مونږ وایو چې: په دې موضوع کښې علماء کرام په دوه وو ګروپونو وېشلی شوي دي[2]: ځینې وايي چې د شعر عدم تعلیم د نبي کریم ﷺ خاصه ده، د نورو پیغمبرانو علیهم السلام په هکله د تعلیم څه ممنوعیت نه وه، د همدې کبله دوی څه اشعار نقل کړي دي چې دا د آدم ﷺ څخه راپاتې دي.

ځینې نور وايي چې د هیڅ پیغمبر سره د شعر جوړول مناسب کار نه دی.

خو مونږ په دې موضوع کښې توقف غوره کوو او وایو چې: الله ﷻ أعلم بحقیقة الحال وإلیه المرجع والمآل.

ژوند یعني څه؟

۴ـ په ﴿ لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيًّا ﴾ کښې د ﴿ حَيًّا ﴾ کلمه د "حَيوة" څخه اشتقاقه شوې ده، چې د ژوند معنی ورکوي، خو په دې مقام کښې علماوو کرامو په لاندې دوه وو معناوو باندې معنی کړې ده:

الف: دلته هغه ژوند مطلب دی چې په هغه باندې حس او حرکت صورت نیسي. یعني د دې دپاره مونږ خپل پیغمبر ﷺ ته څرګند قرآن کریم ورنازل کړی دی ترڅو د قیامت تر ورځې پورې هغه څوک د الله ﷻ څخه وډار کړي کوم چې په خمکه ګرځي راګرځي.

الله ﷻ همدا مضمون په بل ایت کښې داسې نازل کړي دي چې: ﴿ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَٰذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُم بِهِۦ وَمَنۢ بَلَغَ ﴾ [الأنعام:۱۹] یعني ای پیغمبره! خلکو ته ووایه چې ماته دغه قرآن کریم د دې دپاره وحې شوی دی چې تاسو وربانديې وډار کړم او هغه څوک هم چې د قیامت تر ورځې پورې ورته رسېږي.

ب: د ژوند څخه دلته معنوي ژوند مطلب دی چې سړی وربانديې په جنت کښې د تل دپاره ژوندي پاتې کېږي. که څه هم په قرآن کریم باندې هرڅوک دارولی کېږي خو په ذکر شوي ژوند سره ژوندي کسان ترې ګټه پورته کوي.

همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ﴾ [الأنفال:۲۴] یعني ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! تاسو الله ﷻ ته او هم

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۴۶۶
(۲) روح المعاني ج۲۳ ص۴۷

پیغمبر ﷺ ته اجابت وکړئ کله چې تاسو هغه شي ته وروبلي کوم چې تاسو ته ابدي ژوند دربښي.

څو لغات

۵. په دې مقام کښې د لاندې لغاتو معناوې ولولئ:

الف: په ﴿ فَمِنۡهَا رَكُوبُهُمۡ ﴾ کښې د "رَكُوب" کلمه د "مَرۡكُوب" معنی ورکوي[1] (هغه څاروي په کوم باندې چې سوربدل صورت نیسي). د څارویو همدغه ډول ته په [النحل:۸] ایت کښې اشاره شوې ده.

ب: په ﴿ وَلَهُمۡ فِيهَا مَنَٰفِعُ وَمَشَارِبُ ﴾ کښې و "مَنَافِع" کلمه د "مَنۡفَعَة" جمعه ده، چې یا مصدر دی او یا اسم دی[2]، په هر تقدیر دغه کلمه د هغو ګټو څخه عبارت ده، په کومو باندې چې په [النحل: ۸۰] ایت کښې صراحت شوی دی، لکه وړۍ او نور.

ج: او په همدغه عبارت کښې د "مَشَارِب" کلمه د "مَشۡرَب" جمعه ده، چې "مَشۡرَب" میمي مصدر دی، خو د "مفعول به" معنی ورکوي[3]، چې د څښکل شوو (شودو) په معنی سره ده، که څه هم شوده په خپل ذات کښې یو ډول دي خو د شودو لرونکو څارویو په اعتبار متعدد انواع لري، لکه د ګډو شوده، د اوښانو شوده او داسې نور. او همدارنګه د شودو څخه د څښکلو متعدد شیان جوړېږي لکه ماسته، شړومبې او داسې نور، نو څکه ذکره شوې کلمه په جمعیت سره نازله شوې ده.

په دې باندې علاوه. په ذکره شوې کلمه کښې د حلالو څارویو متیازې هم شاملې دي البته د هغه چا دپاره چې دا ورته دارو درمل وي[4].

﴿ وَٱتَّخَذُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةٗ لَّعَلَّهُمۡ يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسۡتَطِيعُونَ نَصۡرَهُمۡ وَهُمۡ
لَهُمۡ جُندٞ مُّحۡضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحۡزُنكَ قَوۡلُهُمۡۘ إِنَّا نَعۡلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعۡلِنُونَ ﴿٧٦﴾
أَوَلَمۡ يَرَ ٱلۡإِنسَٰنُ أَنَّا خَلَقۡنَٰهُ مِن نُّطۡفَةٖ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٞ مُّبِينٞ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلٗا
وَنَسِيَ خَلۡقَهُۥۖ قَالَ مَن يُحۡيِ ٱلۡعِظَٰمَ وَهِيَ رَمِيمٞ ﴿٧٨﴾ قُلۡ يُحۡيِيهَا ٱلَّذِيٓ أَنشَأَهَآ أَوَّلَ
مَرَّةٖۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلۡقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلشَّجَرِ ٱلۡأَخۡضَرِ نَارٗا فَإِذَآ أَنتُم
مِّنۡهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾ أَوَلَيۡسَ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يَخۡلُقَ مِثۡلَهُمۚ
بَلَىٰ وَهُوَ ٱلۡخَلَّٰقُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَآ أَمۡرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيۡـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾

(۱) البحر المحيط ج۹ ص۵۳
(۲) لسان العرب ج۸ ص۳۵۹؛ القاموس المحيط ج۴ ص۴۱۷
(۳) روح المعاني ج۲۳ ص۵۱
(۴) تفسير ابن كثير ج۳ ص۵۸۰

﴿فَسُبْحَـٰنَ ٱلَّذِى بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾﴾

[۷۴] او مشرکانو د الله ﷻ څخه په غیر (نور) معبودان نیولي دي، شاید چې (د دوی په خیال به) ورسره نصرت وکړي (او عذاب به ترې ایسار کړي).

[۷۵] (دغسې نه ده بلکې) د دوی باطل معبودان وسه نه لري چې د دوی (مشرکانو سره نصرت) وکړي حال دا چې (خبره سرچپه ده) مشرکان خپلو معبودانو ته (په دنیا کښې) حاضر کړی شوي لښکر دی (چې دفاع ترې کوي).

[۷۶] نو (ای پیغمبره!) تا دې د مشرکانو خبرې غمژن نه کړي (چې کفري لقبونه درکوي. او دا څکه چې): یقیناً مونږ په هغه څه باندې پوهېږو چې مشرکان یې (په زړونو کښې) پټوي او په هغه څه باندې هم کوم چې دوی یې ښکاره کوي (نو د دواړو ډولو جنایتونو سزا به ورکړو).

[۷۷] او ایا (کافر) انسان نه ګوري (علم نه لري) چې یقیناً مونږ نوموړی د نطفې څخه پیدا کړی دی (او دومره قوت مو وربښلی دی چې) نو ناڅاپه هغه (زمونږ په مقابل کښې) ښکاره جګړمار دی.

[۷۸] او مونږ ته مثال وهي (بیانوي) حال دا چې خپل پیدا ئښت یې هېر کړی دی (چې د نطفې څخه مو پیدا کړی دی. نو نوموړی منکر انسان) وايي چې: څوک به هډوکو ته ژوند ورکړي حال دا چې وراسته شوي (او خمکې خوړلي) وي؟

[۷۹] (ای پیغمبره! ته ورته په جواب کښې) ووایه چې: هغه اقدس ذات ﷻ به ورستو هډوکو ته (دوهم وار) ژوند ورکړي چې اول ځل یې (د نطفې څخه) پیدا کړي دي، او همدغه اقدس ذات ﷻ په هر مخلوق باندې پوه دی (د خاورې شوي بدنونو ذرات ورته معلوم دي).

[۸۰] هغه اقدس ذات ﷻ چې ستاسو دپاره یې د شنې ونې څخه اور ګرځولی (پیدا کړی) دی، نو ناڅاپه تاسو د همدغه اور څخه (ډېر اورونه) بلوئ (او خپلې اړتیاوې ورباندې پوره کوئ).

[۸۱] (ای پیغمبره! د نوموړي جګړمار او د ملګرو په هکله یې دا هم ووایه چې:) ایا هغه اقدس ذات ﷻ چې اسمانونه او خمکې یې پیدا کړي دي قادر نه دی چې د دوی امثال (بیا) پیدا کړي؟ دغسې نه ده (لکه چې دوی خیال کوي)، او همدا (د دنیا پیدا کوونکی) ﷻ ډېر ښه پیداکوونکی (او ډېر) ښه علم درلودونکی دی.

[۸۲] الله ﷻ چې کله د یوه شي (د پیدا کولو) اراده وکړي، نو یقیناً امر یې (فقط) همدا دی چې ورته ووايي: شه!، نو (سمدستي هغه هماغسې) شي (څنګه یې چې ورته امر کړی وي).

[۸۳] نو هغه اقدس ذات ﷻ ته پاکي ده چې د ده ﷻ په (بلا کیفه) لاس باندې د هر شي ټینګه واکداري ده، او خاص همده ﷻ ته به (تاسو ټول په آخرت کښې) بېرته ورتاو کړی شئ.

ارتباطونه

۱ـ د [یس: ۳۲] ایت څخه راپدېخوا ترڅو ایتونو پورې د الله ﷻ د توحید دلایل د اثبات په حیث نازل شوي وه، او په دې ایتونو کښې د مشرکانو هغه عکس العمل رد شوی دی د کوم څخه به چې

هغوی د دلایلو په مقابل کښې د بهانو په حیث کار اخست. یا په بل عبارت: دلته د هغوی د اعتراضونو مخه نیولی شوې ده.

۲ـ ذکر شوي نژدې ایتونه ـچې د معاد دلایل او د نعمتونو ذکر پکښې نازل شوي وه ـ په دې جمله تمام شوي وه چې ﴿أَفَلَا يَشْكُرُونَ﴾ ایا نو دوی شکرګزاري نه کوي چې د توحید عقیده خپله کړي. دلته د مشرکانو هغې ناشکرۍ ته اشاره کېږي کومه به چې هغوی د نعمتونو په مقابل کښې غوله. نو حاصل یې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د ذکرو شوو عقیدوي دلایلو په مقابل کښې او هم د الله ﷻ د بې شمېره نعمتونو په وړاندې د کفارو عکس العمل دا دی چې:

۱ـ کفار او مشرکان په دلایلو او نعمتونو باندې خپل ځانونه کاڼه اچوي او د الله ﷻ څخه په غیر نور معبودان نیسي او په عبادت باندې یې د دې دپاره مشغولېږي چې شاید د هغوی د پلوه دوی ته ئه نصرت او مدد وکړی شي.

۲ـ خو خبره دغسې نه ده لکه چې دوی ګومان کوي، هغوی د خپلو عابدانو دپاره د هیڅ نصرت او کومک وسه نه لري، چې نه یې په دنیا کښې د الهي عذابه خلاصولی شي او نه د قیامت په ورځ د دوزخ څخه نجات ورکولی شي.

بلکې په دنیا کښې خو خپله عابدین د معبودانو دپاره حاضر کړی شوې لښکرې دي چې مچان ترې شړي او د میده-میده کوونکو مخه ترې نیسي، چې د ابراهیم ؑ غوندې یې څوک په تبر باندې ټوټه-ټوټه نه کړي.

۳ـ نو ای پیغمبره! د کفارو سپکې او سپورې خبرې دې تا په خفګان کښې وانچوي، چې تاته د شاعر او ساحر لقب درکوي. او دا خکه چې:

الف: یقیناً مونږ په هغو وینااو باندې ښه پوهېږو چې کفار یې په زړونو کښې پټې ساتي او هغه وینااوې یې راته هم معلومې دي کومې چې په خولو باندې ځرګندوي، نو د قیامت په ورځ به د تولو بدو اعمالو مطابقه سزا ورکړو.

ب: کافر انسان ډېر مغرور او متکبر دی چې د خپل خالق ﷻ په مقابل کښې سپین سترګي کوي او په عبادت کښې ورسره شریک او شریکان دروي.

۴ـ ایا دغه کافر انسان دې ته نه ګوري چې مونږ د بل شي څخه نه بلکې د نرمې سپکې نطفې څخه پیدا کړ او د ښایسته څېرې دپاسه مو عقل هم وربېرزو کړ چې د ځارویو څخه ورباندې جدا شو. خو د دغه ستر نعمت سره-سره نوموړی ناشکره انسان د خپل خالق ﷻ یووالی نه مني او د قیامت د ورځې څخه انکار کوي، نو د همدې کبله:

۵ـ مونږ ته د انکار په غرض په داسې حال کښې مثال بیانوي او خپلو کفریاتو ته بهانه تراشي

چې خپل پیدایښت یې هېر کړی وي. که بالفرض نوموړي خپل پیدایښت نه وی هېر کړی نو د انکار دپاره به یې بهانې نه وی تراشلي او په بعث بعد الموت باندې به یې ضرور عقیده خپله کړې وی.
۶_ نوموړی د خپل پیدایښت هېروونکی انسان ورستو هډوکو ته اشاره کوي او په تعجب سره وایي چې: دا به څوک بیا راژوندي کړي؟ او څوک به ترې هوښیار بنیادم جوړ کړي؟.
۷_ ای پیغمبره! ته ذکر شوي ناشکره کافر انسان ته جواب ورکړه چې:
الف: هغه اقدس ذات ﷻ به دغه وراسته هډوکي بیا راژوندي کړي او دوهم خل به ترې بنیادم جوړ کړي، چا چې په لومړي خل د نطفې څخه پیدا کړی دی.
ب: همدغه اقدس ذات ﷻ ته خپل هر یو مخلوق ډېر ښه معلوم دی او ډېر ښه ورباندې پوهېږي. چې د خاورې شوي بدن ذرې ذرې بڅرکي یې چېرته چېرته پراته دي، په ذکر شوي بدن کښې یې په کومو کومو خایونو کښې قرار درلود او بالآخره هلته د څنګه څنګه کیفیاتو درلودونکي وه.
ج: همدغه اقدس ذات ﷻ ستاسو(انسانانو) دپاره د شنې ونې څخه اور پیدا کوي چې ناڅاپه تاسو د همدغه اور څخه نور اورونه بلوئ او خپل ضروریات ورباندې پوره کوئ.
یا په بل عبارت: ایا همدغه د شنې ونې څخه اور پیداکوونکی الله ﷻ په دې باندې قدرت نه لري چې د ورستو هډوکو څخه بیا انسان جوړ کړي؟
د: په دې باندې علاوه، ایا هغه اقدس ذات ﷻ چې اسمانونه او ځمکې یې پیدا کړي دي، په دې قادر نه دی چې یو خل بیا د ورستو هډوکو څخه د انکار کوونکو انسانانو غوندې انسانان پیدا کړي هسې نه چې د اسمانونو او یا د ځمکو غوندې غټ-غټ وي؟
۸_ ای پیغمبره! ذکره شوې پوښتنه د "ولې نه دی قادر" څخه په غیر بل جواب نه لري، نو د همدې کبله به کفار په جواب کښې چپ پاتې شي. نو کله چې دوی چپ پاتې شوه، ته پخپله ذکره شوې پوښتنه جوابه کړه چې:
الف: هو، ولې نه دی قادر. هغه اقدس ذات چې اسمانونه او ځمکې یې پیدا کړي دي قادر دی چې د بنیادمانو غوندې کمزوري او ضعیف مخلوقات بیا راژوندي کړي.
ب: همدی ﷻ خلاق دی، چې زښت ډېر مخلوقات یې پیدا کړي دي او لا د پیدا کولو سلسله روانه ده (خلق همده ﷻ پورې اختصاص لري).
ج: همدی ﷻ په هر شي باندې پوه دی، چې هر شی په مناسب شکل او مناسب کیفیت سره پیدا کوي.
د: دا هم ورته ووایه چې: الله ﷻ ته د هر شي پیدا کول اسان دي چې فقط د امر پورې یې توقف لري او بس، او دا ځکه چې یقیناً کله چې الله ﷻ د یوه شي د پیدا کولو اراده وکړي نو همغه شي ته فقط همدومره ووایي چې: موجود شه، نو سمدستي هغه موجود بېږي.
ه: د ذکرې شوې شرحې په بنیاد د هر شي موجودول او هر چاته ګټه رسول او یا د مشکلاتو څخه نجات ورکول یوازې د الله ﷻ په واک اختیار کښې دي او د ده ﷻ څخه په غیر د باطلو معبودانو په

وهالي د هیڅا په توان کښې ګته رسول او د ضرر څخه بچ کول نشته.
شمول د هغه اقدس ذات ﷻ ته د ټولو نواقصو څخه پاکي ده چې په بلاکیفه لاس کښې یې په هر شي باندې واکداري د اختصاص په توګه قرار لري.
۹_ ای پیغمبره! په پای کښې د الله ﷻ د پلوه ټول مخلوقات مخاطب کړه چې: د قیامت په ورځ په خاص همده ﷻ ته تاسو ټول راجع کړی شئ او هر چاته به د خپلو کړو وړو په مطابق سزا یا جزا ورکړي، او هیڅوک به ونه توانیږي چې د بیرته راجع کېدلو څخه بچ پاتې شي.

توضیحات

۱_ په ﴿ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴾ کښې علماوو کرامو د ضمائرو په اعتبار سره متعدد تفسیرونه کړي دي[1]، کوم تفسیر چې مونږ ته بهتر برېښېدلی دی هغه په لاندې ټکو باندې ولاړ دی:
الف: په ﴿ لَا يَسْتَطِيعُونَ ﴾ کښې مستتر ضمیر او په ﴿ لَهُمْ ﴾ کښې بارز ضمیر (دواړه) باطلو معبودانو (بوتانو) ته راجع دي.
ب: د ﴿ نَصْرَهُمْ ﴾ او د "هُمْ" دواړه ضمیرونه د مشرکانو عابدانو څخه عبارت دي، نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې: د باطلو معبودانو څخه د مشرکانو نصرت غوښتنه په تناقض باندې مشتمله ده او دا ځکه چې پوره واضحه ده چې بوتان د خپلو عابدینو دپاره نه په دنیا کښې د نصرت توان لري او نه په آخرت کښې، اما عابدینو په دنیا کښې د خپلو باطلو معبودانو نصرت او خدمت نه په دوامداره توګه په اصطلاح لومړي درجه احضارات نیولي دي، چې د ماتولو څخه یې ساتي، مچان ترې شړي او هم یې د دښمنانو سره دښمني کوي او داسې نور.
مونږ ځکه ذکر شوی تفسیر غوره کړ چې . په دې تفسیر باندې په بل ایت کښې صراحت شوی دی چې: ﴿ قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ﴾ [الأنبياء: ۶۸] یعنې کله چې مشرکان د ابراهیم ﷺ سره د استدلال په میدان کښې د ماتې سره مخامخ شوه نو یو تربله یې سره وویلې چې ابراهیم ﷺ وسوزوئ او د خپلو معبودانو نصرت وکړئ، که چېرته تاسو د دغه کار کوونکي یاست نو عجله وکړئ.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: د ذکر شوي غوره تفسیر په بنیاد خو په ضمائرو کښې تفکیک او انتشار صورت نیسي، حال دا چې دا کار په عربیت کښې مقبول کار نه دی؟
مونږ وایو چې: هو، دا کار د نحویانو خوښ نه دی، خو په هغه ځای کښې چې په اصل مطلب باندې اثر اچوي او د التباس موجب وي، خو دلته مطلب واضحه دی او څه التباس نه لازمیږي[2].

---

[1] تفسیر ابي السعود ج۷ ص۱۷۹؛ البحر المحیط ج۹ ص۸۲
[2] روح المعاني ج۲۳ ص۵۲

ښکاره جګړمار څوک وه؟

۳_ په ﴿ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴾ کښې الله ﷻ جګړمار په وصف سره ذکر کړی دی او په نامه سره يې نه دی ښودلی، چې د نامه په تعين کښې يې څه خاصه ګټه نه وه.

خو علماوو کرامو د نوموړي جګړمار په نامه کښې متعدد اقوال کړي دي چې تقريباً پنځو ته رسېږي[1]، چې ځينو أبو جهل ښودلی دی او ځينو أبي بن خلف او داسې نور.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: په څه وجه په ﴿ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴾ کښې د ﴿ رَمِيمٌ ﴾ کلمه "رَمِيمَةٌ" (مونثه) نازله نه کړی شوه، ترڅو د خپلې مبتدأ (هِيَ) سره په تانيث کښې مطابقه شوې وی؟

مونږ وايو چې:

الف: مطابقت هلته ضرور دی چې خبر صفتي اسم وي او ضمير پکښې موجود وي، حال دا چې د ﴿ رَمِيمٌ ﴾ کلمه جامد اسم دی او د ضمير څخه خالي ده چې د زړو هډوکو دپاره وضعه شوې ده[2].

ب: دغه کلمه ﴿ رَمِيمٌ ﴾ د "رَمِمَةٌ" څخه معدوله ده او کومه کلمه چې د خپل اصل څخه عدول وکړي هغه د همېش دپاره مذکره لوستله کېږي، د همدې کبله په ﴿ وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا ﴾ [مريم:۲۸] کښې د ﴿ بَغِيًّا ﴾ کلمه مذکره نازله شوې ده چې د "بَاغِيَةٌ" څخه معدوله ده[3].

ج: دا کلمه صفت دی او اشتقاق يې د "رَمّ" _لکه "مَدّ"_ څخه نه دی موندلی چې د يوه زاړه شي د نواقصو د اصلاح معنی ورکوي، او د "مَرَمَّةٌ" سره ترادف لري[4]. بلکې د "رِمَّةٌ" _لکه "نِعْمَةٌ"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د خوړلو دپاره وضعه شوې ده، خلک وايي چې: "رَمَّتِ الْإِبِلُ الْحَشِيشَ"[5] يعنې اوښانو واښه خوړلي وه.

نو "رَمِيمٌ" د "مرموم" په معنی سره دی چې وراسته هډوکي د ځمکې د پلوه خوړلی شوي وي، او په دغه ډول فعيل کښې (چې د متعدي فعل څخه يې اشتقاق موندلی وي) د نحويانو په اجماع سره مذکر او مونث يو برابر وي[6] لکه چې جريح او قتيل په معنی د مجروح او مقتول سره دی.

اور او شنې لبنتې

۵_ په ﴿ الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا ﴾ الآية- کښې هغو دوه ونو ته اشاره ده چې په

---

(۱) زاد المسير ج۶ ص۲۸۳؛ اسباب النزول للواحدي ص۲۴۶
(۲) تفسير الکشاف ج۴ ص۳۱
(۳) تفسير البغوي ج۴ ص۲۰
(۴) لسان العرب ج۱۲ ص۲۵۱
(۵) تفسير القاسمي ج۱۴ ص۸۸
(۶) روح المعاني ج۲۳ ص۵۴

پيدا کېږي ترې اعراب اور بلوي، چې يوه "اَلْمَرْخ" نومېږي او بلې ته "اَلْعَفَار" وايي[۱].

که څوک د دغو دوارو ونو څخه د مسواک غونډې يوه يوه لښته راپرې کړي او بيا يوه په بله باندې وموږي نو الله ﷻ سمدستي د دوارو لښتو ترمنځ اور پيدا کوي، حال دا چې د دوارو لښتو څخه په اصطلاح اوبه څاڅي.

دغه ډول اور پيدا کېدل حقيقت لري او څه خيالي اټکل نه دی، که بالفرض حقيقت يې نه درلودی نو سمدستي به مشرکانو په قرآن کريم باندې نيوکه کړې وی، هغوی خو نيوکې ته شنه ناست وه.

په دې باندې علاوه د ذکر شوي اور څه نظاير په هر وطن کښې لېدل کېږي لکه.

الف: که څوک يوه بکرينه ډبره په بله بکرينه ډبره باندې په زغرده ووهي نو سمدستي به ترې سپرغی بادې شي.

ب: د يوې اوسپنې د بلې اوسپنې په ټکر سره هم د اور بڅرکي ليدل کېږي.

ج: شايد چې د جهاد په مرحله کښې به مجاهدينو ليدلي وي چې د آسونو او قچرو د پښو څخه به د اور سپرغی شنډلې کېدې، او دا خکه چې د سومانو نعلونو به يې د ډبرو سره ټکر کاوه.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ فَإِذَآ أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ ﴾ د جملې په تعقيب سره دېته اشاره ده چې ذکرې شوي د اور سپرغی. د "حُبَاحِب" د سپرغيو غونډې نه دي چې د شپې د مخې په هوا کښې فقط د ليدونکو سترګو ته څرګندېږي خو د چا درد ورباندې نه دوا کېږي او اور ترې نه بلول کېږي.

"حُبَاحِب" د يوه الوتونکي حيوان نوم دی چې په شکل کښې مچ ته ورته دی، او کله چې هوا ته پورته شي نو رڼا او سپرغی ترې بادېږي ته به وايې چې د اور بڅرکی دی[۲]، دغه حيوان ته په پښتو کښې "اور بلبلکی" وايي.

نو د ايت شريف حاصل به داسې راوخېژي چې: ای مشرکانو! تاسو ولې د بعث بعد الموت څخه انکار کوئ، او د عوام غولونې په غرض د ورستو هډوکو مثال وړاندې کوئ؟

ايا هغه څوک ﷻ چې د يوه ضد څخه بل ضد پيدا کوي او د شنې ونې څخه د اور سپرغی راوباسي په دې قادر نه دی چې يو خل بيا د ورستو شوو پرزه جاتو څخه بنيادم جوړ کړي؟ حال دا چې خپل پرزه جات ورسره ضديت نه لري.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: په ﴿ عَلَىٰٓ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُم ﴾ کښې د ﴿ مِثْلَهُم ﴾ ضمير چاته راجع دی. يا په بل عبارت: د بنيادمانو امثال څوک دي؟

مونږ وايو چې: که څه هم ځينو مفسرينو کرامو په جواب کښې ويلي دي چې[۳]: د قيامت په ورځ

---

[۱] تفسير القرطبي ج۱۵ ص۶۰
[۲] لسان العرب ج۱ ص۲۹۷؛ مفردات الراغب ص۲۰۸
[۳] تفسير الكشاف ج۴ ص۳۱

بیا ژوندون د اصلي أجزاوو په إعادې سره صورت نیسي، کوم چې د یوه انسان سره د اول پیدا ښت څخه ترمرګه پورې موجودیت ولري، نو په همدې ملحوظ سره پوره واضحه ده چې هغه دنیاوي ابدانو امثال وي.

مګر مونږ ته دا جواب په زړه پورې نه برېښي څکه چې: دې جواب به په هغه وخت کښې درلودی چې ذکر شوی ضمیر د بنیادمانو ابدانو ته راجع وی، حال دا چې دغه ضمیر پخپله همدوی اعیانو ته راجع دی چې په دنیا او آخرت کښې اختلاف نه لري، ترڅو پکښې مثلیت ونیولی شي.

نو مونږ ته لاندې دوه جوابونه په زړه پورې برېښي:

الف: د انسانانو امثال پخپله انسانان دي لکه چې خلک د کنایې په توګه وایي چې: "مِثْلُكَ لَا يَبْخَلُ"[1] ستا غوندې سړی بخل نه کوي. یعنې ته بخل او شومتیا نه کوې.

ب: ذکر شوی ضمیر د بعث بعد الموت منکرینو ته راجع دی، چې وړاسته هڅوکي یې د خپل انکار د استدلال دپاره وړاندې کړي وه[2].

که څه هم په ایت شریف نوموړی کس د مفردو کلمو (ضَرَبَ، نَسِيَ) سره ذکر شوی دی، خو ضمیر ورته د خپلو همعقیده ملګرو په لحاظ راجع شوی دی.

نو حاصل به یې داسې راوځېږي چې: الله ﷻ هرو مرو په دې قدرت لري چې د منکرینو امثال او هم پخپله همدوی بیا پیدا کړي، چې د اسمانونو او ځمکه په نسبت د یوې ذرې حیثیت لري.

همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ لَخَلْقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ [المؤمن:۵۷] یعنې ضرور د اسمانونو او ځمکو پیدا کول د خلکو د پیدا کولو څخه ډېر لوی دي مګر اکثره خلک نه پوهېږي، چې د بعث بعد الموت څخه انکار کوي.

ماثور تفسیر

۷ـ د دې ایت شریف ﴿ إِنَّمَآ أَمْرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيْـًٔا ﴾ الآیة- مضمون په یوه قدسي اوږد حدیث کښې داسې روایت شوی دی:

نبي کریم ﷺ وایي چې الله ﷻ فرمایي: «عَطَائِي كَلَامٌ وَعَذَابِي كَلَامٌ إِنَّمَا أَمْرِي لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْتُ أَنْ أَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ»[3] یعنې ای زما بندګانو! ماته هرڅه اسان دي، زه هر هغه څه کوم چې زما ورته اراده وشي، زما ورکړه فقط کلام (امر کول) دی او زما عذاب هم فقط کلام (امر کول) دی، یقیناً یوه شي ته زما امر فقط همدا دی چې زه ورته ووایم چې: وشه! (موجود شه!) نو سمدستي هغه وشي (موجود شي).

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۵۶
(۲) تفسیر الطبري ج۲۳ ص۳۲
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۷۶، مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۸۵. ۱۲۸

يادونه

۸ـ په ﴿ فَسُبۡحَـٰنَ ٱلَّذِی بِیَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَیۡءٍ ﴾ کښې د ﴿ مَلَكُوتُ ﴾ کلمه مونږ د الله ﷻ په توفيق د [آل عمران: ۲۶] ايت لاندې شرحه کړې ده، خو په دې مقام کښې ورباندې وراضافه کوو چې:

الف: د جمهورو علماوو په نزد د "ملك" او "مَلَكُوت" معنی يوه ده چې د واکدارۍ څخه عبارت ده، لکه چې د "رَحْمَة" او "رَحَمُوت"، او د "رَهْبَة" او "رَهَبُوت"، او هم د "جَبْر" او "جَبَرُوت" معناوې سره يو دي[۱].

ب: ځينې علماء کرام وايي چې په "ت" کښې مبالغه ده چې په ډېرې قوې واکدارۍ سره ترې تعبير کوو، دوی وايي چې د "مَلَكُوت" د کلمې استعمال په الله ﷻ پورې اختصاص لري[۲].

د الله ﷻ په توفيق د "يس" سورت پښتو ترجمه او تفسير ختم شو، او د الله ﷻ څخه د زيات توفيق اميد کوو چې د ټول قرآن کريم ترجمه او تفسير په خپل لاس پای ته ورسوو، او په خپل لاس يې چاپ کړو او په مسلمانانو باندې يې توزيع کړو.

اَللّٰهُمَّ احْشُرْنَا مَعَ النَّبِيِّيْنَ وَالصِّدِّيقِيْنَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِيْنَ وَحَسُنَ اُولٰئِكَ رَفِيقًا.

نېټه: ۱۴۲۲/۵/۶ هـ ق = ۱۳۸۰/۵/۴ هـ ش.

---

(۱) تفسير ابن كثير ج۳ ص۵۸۳

(۲) مفردات الراغب ص۴۹۳

الصافات (۳۷)

سریزه

۱_ د دې سورت نوم "الصّٰفّٰت" دی چې د همدې سورت د لومړي ایت څخه اخستلی شوی دی، یا په بل عبارت: د دې دپاره چې دا سورت د قرآن کریم د نورو سورتونو څخه جدا شي نو په خپلې اولنۍ کلمې (الصّٰفّٰت) باندې ونومولی شو.

۲_ دا سورت د ټولو علماوو کرامو په اتفاق مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].

۳_ د دې سورت د ایتونو شمېره یو سلو دوه اتیاوو (۱۸۲) ته رسېږي[۲].

۴_ د دې سورت د کلماتو او حروفو شمېره په لاندې ډول ده[۳]:

الف: کلمات یې اته سوه او شپېته (۸۶۰) دي.

ب: او د حروفو شمېره یې درې زرو اته سوه او شپږ ویشتو (۳۸۲۶) ته پورته شوې ده.

د دې سورت محتویات

۵_ د دې سورت محتویات څه محدودیت نه قبلوي خو په عمده توګه ویلی شو چې محتویات یې د نورو مکي سورتونو غوندې د عقیدې په محور څرخېږي. د مثال په توګه:

الف: په دې سورت کښې د توحید دلایلو ته اشاره شوې ده او په انفسي او افاقي څېرو کښې ښودلي شوي دي.

ب: په دې کښې د مشرکانو هغه انکار رد شوی دی کوم چې په معاد پورې ارتباط لري.

ج: د جنت او دوزخ څه حالات پکښې بیان شوي دي او د جنتیانو او دوزخیانو مکالمې او خبرو اترو ته هم پکښې اشاره شوې ده.

د: د لسو (۱۰) پیغمبرانو څه حالات پکښې نازل شوي دي.

هـ: په دې کښې کفار تهدید شوي دي او مؤمنانو ته پکښې د نصرت وعده ورکړه شوې ده.

و: بالآخره په دې سورت کښې د الله ﷻ تنزیهي صفات نازل شوي دي او د مشرکانو هغه عقیده په کلکه رده شوې ده کومه چې هغوی د پرېښتو په هکله درلوده چې دوی بنات الله دي، العیاذ بالله.

د دواړو سورتونو تناسب

۶_ څرنګه چې وړاندېنی سورت (یٰس) او دا سورت (الصّٰفّٰت) دواړه مکي سورتونه دي نو په موضوعاتو کښې یو تربله ډېر زیات تناسب او توافق لري. لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: هلته هم عقیدوي احکام نازل شوي وه او دلته هم همدغه احکام په ښېل او ممتاز طرز سره بیان شوي دي.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۶۱

(۲) تفسیر الطبري ج۲۳ ص۳۳

(۳) تفسیر الخازن ج۵ ص۲۲۴

ب: هلته په [۳۱] ایت کښې پخوانیو هلاکو شوو قومونو ته د اجمال په توګه اشاره شوې وه او دلته یې څه مثالونه ښودلی شوي دي، لکه د نوح ﷺ قوم او داسې نور.

ج: هلته د جنتیانو او دوزخیانو څه حالات نازل شوي وه چې دلته ورباندې ښه پوره رڼا اچولې شوې ده، او داسې نور.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفّٗا ۝١ فَٱلزَّٰجِرَٰتِ زَجۡرٗا ۝٢ فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكۡرًا ۝٣ إِنَّ إِلَٰهَكُمۡ لَوَٰحِدٞ ۝٤
رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا وَرَبُّ ٱلۡمَشَٰرِقِ ۝٥ إِنَّا زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنۡيَا بِزِينَةٍ
ٱلۡكَوَاكِبِ ۝٦ وَحِفۡظٗا مِّن كُلِّ شَيۡطَٰنٖ مَّارِدٖ ۝٧ لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى ٱلۡمَلَإِ ٱلۡأَعۡلَىٰ وَيُقۡذَفُونَ
مِن كُلِّ جَانِبٖ ۝٨ دُحُورٗاۖ وَلَهُمۡ عَذَابٞ وَاصِبٌ ۝٩ إِلَّا مَنۡ خَطِفَ ٱلۡخَطۡفَةَ فَأَتۡبَعَهُۥ شِهَابٞ
ثَاقِبٞ ۝١٠ فَٱسۡتَفۡتِهِمۡ أَهُمۡ أَشَدُّ خَلۡقًا أَم مَّنۡ خَلَقۡنَآۚ إِنَّا خَلَقۡنَٰهُم مِّن طِينٖ لَّازِبِۭ ۝١١﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] د پرښتو په صف تړونکو ډلو باندې سوګند دی، صف تړل.

[۲] بیا د پرښتو د اوامرو اجراء کوونکو (ټکان ورکوونکو) ډلو باندې (سوګند دی)، د اوامرو اجراء کول (او ټکان ورکول).

[۳] بیا د پرښتو د ذکر (او پند) په تلاوت کوونکو ډلو باندې (سوګند دی)، چې:

[۴] یقیناً ستاسو (حقیقي) معبود یو (او لا شریک) دی.

[۵] (همدا واحد لا شریک) د اسمانونو او ځمکو او هغو شیانو رب دی کوم چې د دغو دواړو ترمنځ موجود دي، او هم د مشرقونو (او مغربونو) رب دی.

[۶] یقیناً مونږ نژدې اسمان (د لیدونکي په نظر کښې) د ستورو په ښایست سره ښایسته کړی دی.

[۷] او (هم مو) د هر سرکشه شیطان څخه (ساتلی دی) ساتل.

[۸] شیطانان (د مشقت د ګاللو سره-سره) د پرښتو عالي ټولګي ته غوږ نه نیسي (خو یوه استثناء لري چې وروسته راروانه ده)، او غوږ نیوونکی شیطانان له هر لوري (په ستورو سره) ویشتل کېږي.

[۹] (البته د شیطانانو ویشتل) د شړلو (او رټلو) دپاره (صورت نیسي)، او دوی لره (په دغو ویشتلو کښې) دائمي عذاب دی (چې ډېر لږ شیطانان ترې بچ کېږي).

[۱۰] مګر (د شیطانانو څخه) هغه څوک (د پرښتو عالي ډلې ته غوږ نیسي) کوم چې تښتول کړي یو کرت تښتول، خو سوری کوونکې شغله یې (په عین حال کښې) تعقیبوي.

[۱۱] نو (ای پیغمبره!) ته د مشرکانو څخه کلکه پوښتنه وکړه چې ایا دوی د پیدا کولو د حیثه

پخت دي یا هغه څوک (او هغه شیان) چې موږ پیدا کړي دي؟ (چې څه مثالونه یې وړاندې تېر شوه).
یقیناً موږ (د ټولو بنیادمانو په شمول د پلار په لحاظ) مشرکان د سرېښناکې خټې څخه پیدا کړي دي، (نو ایا له مرګه وروسته یې بېرته نه شو راژوندي کولی؟).

ارتباطونه

د وړاندېني سورت (یس) د وروستنیو ایتونو او د دې سورت (الصّٰفّٰت) د لومړنیو ایتونو د تړاو لاندې مثالونه ولولئ:

۱ـ د هغه سورت د [۸۱] ایت مضمون دا وه چې د اسمانونو او ځمکو خالق ﷻ قادر دی چې د نیامت څخه د منکرینو غوندې بلکې د ټولو انسانانو غوندې کمزوري مخلوقات بیا راژوندي کړي. همدې مضمون ته د دې سورت په [الصّآفات:۱۱] ایت کښې اشاره شوې ده چې مشرکان دې نکر وکړي چې: ایا د هغو مخلوقاتو پیدا کول درونډ کار دی چې د دوی څخه په غیر موږ پیدا کړي دي او یا د دوی پیدا کول؟

۲ـ هغه سورت په دې تمام شوی وه چې الله ﷻ د کاملې واکدارۍ خاوند دی او ټول بندګان به د ده ﷻ حضور ته یو ځل بېرته ورګرځولی کېږي، او هیڅوک به ترې خپل ځان بچ نه کړی شي.

د دې سورت په ذکرو شوو ایتونو کښې په همدغه مضمون باندې دلایل اقامه کړی شوي دي چې الله ﷻ په ولې د کاملې ارادې څښتن نه وي چې د هر حیثه واحد او لا شریک دی او هیڅوک او هر هیڅ شی یې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي جوړېدلی. نو حاصل یې داسې راخېژي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحیم" د ویلو څخه وروسته خلکو ته د توحید څه نور دلایل هم ور واوروه ترڅو مشرکانو ته یو ځل بیا په ډاګه شي چې د الله ﷻ سره په عبادت او واکدارۍ کښې په هیڅ ډول اشتراک نشته. دلایل دا دي:

۱ـ الله ﷻ د پرښتو په لاندې ټولګیو او ډلو باندې د سوګند په یادولو سره وایي چې: یقیناً الله ﷻ په حقیقي معبودیت او حقیقي مالکیت کښې هیڅ شریک او سیال نه لري. د پرښتو ټولګي او ډلې دا دي:

الف: الله ﷻ په هغو پرښتو سوګند یادوي کومې چې صفونه‌صفونه یوازې د همده ﷻ په عبادت باندې مشغولې دي.

ب: په هغو پرښتو باندې هم چې شړونکې او ټکان ورکوونکې دي. یا په بل عبارت هغې پرښتې کومې چې د اوامرو اجراء کوونکې او پلي کوونکې دي.

ج: بالآخره د پرښتو په هغو ټولګیو باندې هم سوګند یادوي کومې چې د پیغمبرانو په شمول په بندګانو باندې د وحې او الهي الهاماتو تلاوت کوونکې دي.

که بالفرض الله ﷻ شریک درلودی (لکه چې مشرکان خیال کوي) نو د پرښتو ذکرو شوو ډلو به هم

په الله ﷻ پورې اختصاص نه وي موندلی بلکې د بل چا په عبادت او د احکامو په اجراء کولو به بوختې وي او پرته د الله ﷻ د اجازې څخه به يې چا ته وحې ورورلی او الهام به يې ورته کولی شوی.
۲_ يوازې الله ﷻ د اسمانونو او ځمکو رب دی او هم د هغو مخلوقاتو رب دی کوم چې د ځمکو او اسمانونو ترمنځ موقعيت لري، بالآخره د لمر او نورو ستورو د راخېژولو ربوبيت هم په همده ﷻ پورې خاص دی، او همدارنګه د ټولو غروب هم د همده ﷻ په اختيار کښې قرار لري او بس.
که بالفرض الله ﷻ څه شريک درلودی نو په ذکرو شوو افعالو کښې خو به يې کوم يو کار د وسې پوره وی، او يا خو به يې ضرور د الله ﷻ سره په کوم يوه کار کښې منازعه او جګړه کولی شوی.
۳_ ای پيغمبره! دغه نژدې اسمان په ستورو باندې يوازې مونږ ښايسته کړی دی، ايا زمونږ څخه په غير بل څوک په ستورو کښې څه تصرف کولی شي؟
همدغه ښايسته اسمان يوازې مونږ د هر سرکشه شيطان څخه ساتلی دی چې هلته وروخېژي او د تلاوت کوونکو پرښتو څخه څه د وحې او الهام (د غيبي اُمورو) خبرې واوري او له وخته مخکښې يې خپلو دوستانو ته وروړسوي ترڅو ورباندې خلک دوکه کړي او ورباندې يې تېر باسي. د همدې تفصيل دا دی چې:
الف: سرکشه شيطانان د پرښتو عالي شانه ټولګيو ته غوږ نه شي نيولی. او دا څکه چې:
ب: د هره طرفه د ستورو په شغلو باندې ويشتلی کېږي او شړلی کېږي.
ج: بلکې همدغه په شغلو باندې ويشتل کېدل د هغوی دپاره دائمي عذاب دی چې د هر وخت په ختلو کښې ورسره مخامخ کېږي.
د: هو! د همدغو سرکشو شيطانانو څخه ورته هغه شيطان غوږ نيسي کوم چې يوه خبره وتښتوي په يو کرت تښتولو سره، چې سمدستي يې سوزوونکې او رڼاکوونکې شغله تعقيب کړي او بېرته راستنېدلو ته يې اړ کړي.
لنډه دا چې هيڅ سرکشه شيطان (چې پرښتو ته د غوږ نيولو هڅه کوي) په ارامۍ سره غوږ نه شي نيولی اوَ د ستورو په شغلو باندې ويشتلي کېږي.
دا بېله خبره ده چې د اخوډب په حال کښې يو وار څه غيبي خبره وتښتوي او خپلو کاهنانو ته يې ورسوي ترڅو ورسره هغوی چندونه-چندونه دروغ ګډ کړي او خلک ورباندې وغلوي.
۴_ نو ای پيغمبره! د ذکرو شوو دلايلو د اورولو څخه وروسته مشرکان مخاطب کړه او د توبيخ او تخجيل دپاره ترې کلکه پوښتنه وکړه چې: ايا دوی د پيدا کولو د حيثه کلک او سخت دی، او که هغه څوک کلک دی کوم چې مونږ د دوی څخه په غير په اسمانونو او ځمکو کښې پيدا کړي دي؟
پوره څرګنده ده چې مونږ ته د هيڅ شي پيدا کول څه سختي نه لري، ايا همدوی نه ګوري چې مونږ همدوی د پلار (آدم ﷺ) په ملحوظ د سرېښناکې ختې څخه پيدا کړي دي؟، نو په همدې بنياد مونږ کامل قدرت لرو چې د مرګ څخه وروسته يې يو ځل بيا د قبرونو څخه راپورته کړو او ژوند ورعنايت کړو.

که بالفرض المحال الله ﷻ شریک درلودی نو نه به د مشرقونو او مغربونو نظام دوام موندلی وی او نه به د شیطانانو د غوږ نیونې مخنیوی شوی وی او داسې نور.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: که څوک وایي چې: تاسو د [النحل:۵۷] ایت لاندې لیکلي دي چې پرښتې نه مذکرې دي او نه مؤنثې دي، او مذکر ضمائر ورته فقط په دې اعتبار راجع کېږي چې تذکیر د تانیث په نسبت اصل دی: نو پوښتنه دا ده چې: دلته د "الصَّافَّات، الزَّاجِرَات، التَّالِيَات" کلمې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما او عبد الله بن مسعود رضي الله عنه په شمول اکثرو علماوو کرامو په پرښتو سره تفسیرې کړې دي[۱]، حال دا چې ذکر شوې کلمې په ترتیب سره د "صَافَّة، زَاجِرَة، تَالِيَة" د کلماتو جمعې دي چې دغه درېواړه مؤنثې مفردې کلمې دي؟!

مونږ وایو چې: د ذکرو شوو کلماتو موصوفات د پرښتو جماعتونه او ډلې دي، که بالفرض موصوفات یې د پرښتو اشخاص وی نو اعتراض به وارد شوی وی، نو مونږ ترې داسې تعبیر کوو چې: "جَمَاعَة صَافَّة، جَمَاعَة زَاجِرَة، جَمَاعَة تَالِيَة".

بیا په دوهم ځل سره په "صَافَّات، زَاجِرَات، تَالِيَات" سره جمعه شوي دي نو که څوک ورته د جمع الجمع لقبونه ورکړي هم باک یې نشته[۲].

ب: داسې معلومېږي چې د پرښتو عبادت هم د صفونو په ډول سره صورت نیسي لکه چې الله ﷻ د پرښتو د خولو څخه حکایت کوي چې: ﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ﴾ [الصآفت:۱۶۵] یعنې پرښتې وایي چې: مونږ د الله ﷻ اولادونه نه یاستو، بلکې د ده ﷻ بندګان یاستو چې په صفونو سره ورته په دوامداره توګه عبادت کوو.

په مونږ باندې په عبادت (لمانځه) کښې د پرښتو غوندې صفونه درول هم سنت ګرځولي شوي دي، چې نبي کریم ﷺ په یوه حدیث شریف کښې فرمایلي دي چې: «جُعِلَتْ صُفُوفُنَا كَصُفُوفِ الْمَلَائِكَةِ»[۳] یعنې کومې بهترۍ چې مونږ ته الله ﷻ راپېرزو کړې دي، د هغو څخه یوه دا ده چې زمونږ صفونه یې د پرښتو د صفونو غوندې ګرځولي دي.

ج: د "زَاجِرَات" کلمه اصلاً د "زَجْرَة" څخه اشتقاقه شوې ده، د "زَجْرَة" کلمه د چیغې او شړلو (ټکان ورکولو) مجموعې ته وضعه شوې ده خو کله-کله یې په یوازې چیغې او یوازې شړلو باندې هم اطلاق کېږي[۴].

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۲؛ الدر المنثور ج۷ ص۷۸؛ أضواء البیان ج۶ ص۶۷۱
(۲) تفسیر القاسمي ج۱۴ ص۹۳
(۳) صحیح مسلم ج۱ ص۱۹۹
(۴) مفردات الراغب ص۲۱۶

په دې مقام کښې د پرښتو هغو ډلو ته د "زَاجِرَات" لقب ورکړی شوی دی کومې چې د اوامرو په سرته رسولو بوختې دي، لکه د وريځې خورول او د باران ورول، د يوه کافر قوم هلاکول او داسې نور؛ نو شايد چې د شيطانانو شړل او په شغلو باندې ويشتل به هم د همدغو ګروپونو دنده وي چې په راتلونکو ايتونو کښې ورته اشاره شوې ده.

د همدغو پرښتو څخه الله ﷻ په بل ايت کښې داسې تعبير کړی دی چې: ﴿ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴾ [النحل: ۵۰] يعنې او پرښتې د الله ﷻ داسې مخلوق دی چې هغه کار کوي په کوم باندې چې د الله ﷻ د پلوه مامور کړی شي.

د: د پرښتو کومو ډلو ته چې په ﴿ فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكْرًا ﴾ سره اشاره شوې ده، دا د هغو ډلو څخه عبارت دي کوم چې پيغمبرانو ته په وحې استولو او صالحو بندګانو ته په الهام وراچولو باندې مکلفيت لري، چې په بل ايت کښې ترې داسې تعبير نازل شوی دی چې: ﴿ فَٱلْمُلْقِيَٰتِ ذِكْرًا ﴾ [المرسلات:۵] يعنې نو بيا د پرښتو په هغو ډلو باندې سوګند دی کومې چې مناسبو اشخاصو ته د ذکر (پند او وحې) وراچوونکي (ور رسوونکې) دي.

هـ: کله چې الله ﷻ په خپل کوم مخلوق باندې سوګند ياد کړي نو په حقيقت کښې همعه مخلوق د سوګند جواب اثباتوي.

نو په دې مقام کښې د پرښتو ذکرو شوو ډلو ته خکه تخصيص ورکړی شوی دی ترڅو مشرکانو ته ورڅرګنده کړی شي چې د الله ﷻ سره د پرښتو اړيکه صرف بندګي او مخلوقيت دی، که بالفرض المحال اړيکه يې ورسره ولديت وی ــ لکه چې کفار پرې قول کوي ــ نو هغوی به ورته د نورو بندګانو غوندې په عبادت کښې قطارونه-قطارونه نه دريدلې، او د نورو اطاعت کوونکو غوندې اطاعت به يې نه کولی.

همدغه مضمون ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ ...لَيَقُولُونَ ۝ وَلَدَ ٱللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴾ [الصآفات: ۱۵۱، ۱۵۲] يعنې اګاه اوسئ چې د مشرکانو د دروغو څخه دا خبره هم ده چې دوی وايي چې الله ﷻ ضرور ولد لري (پرښتې بنات الله دي) حال دا چې کفار هرو مرو دروغژنان دي.

و: که څوک وايي چې: ايا د شرعي احکامو د اثبات دپاره سوګند يادول کفايت کوي حال دا چې مشرکان او کفار د قطعي دلايلو څخه انکاري دي؟

مونږ وايو چې: د همدې پوښتنې جواب د [يونس:۵۳] ايت لاندې ښه مشرح ليکلی شوی دی ــ والحمد لله ﷻ چې بيا ليکلو ته يې اړتيا نه ګورو. خو دومره وربانډې وراضافه کوو چې ذکر شوی اعتراض خو به په هغه وخت کښې په ځای وی چې سوګندونه په دلايلو سره نه وی تعقيب شوي، حال دا چې د دلايلو لړی ورسره متصله پيل شوې ده چې: ﴿ رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾ الآيات.

لږ څه معلومات

۲ـ په ﴿ وَرَبُّ ٱلْمَشَٰرِقِ ﴾ کښې لاندې معلومات په ذهن کښې ساتل په کار دي:

الف: د "مَشَارِق" کلمه د "مَشرِق" جمعه ده چې د طلوع او راختلو په ځاى (ختيځ) باندې دلالت کوي.

ب: په دې باندې علاوه په دې مقام کښې د "وَرَبُّ الْمَغَارِبِ" کلمات هم مراد دي چې هر شی په خپل ضد باندې د اشارې په توګه لاربښوونه کوي، بلکې په بل ايت کښې وربانديې صراحت شوی دی چې: ﴿ فَلَآ أُقْسِمُ بِرَبِّ ٱلْمَشَٰرِقِ وَٱلْمَغَٰرِبِ ﴾ [المعارج: ۴۰] يعنې نو (دغسې) نه ده (لکه چې کفار خيال کوي) د مشرقونو او مغربونو په رب ﷻ باندې سوګند دی چې مونږ کامل قدرت لرو.

ج: که څوک وايي چې: لمر خو يو مشرق او يو مغرب لري نو څه وجه ده چې دلته د ﴿ ٱلْمَشَٰرِقِ ﴾ کلمه جمعه نازله شوې ده؟

مونږ وايو چې:

اول: دلته د ټولو ستورو مشرقونه او مغربونه مطلب دي چې لمر او سپوږمۍ هم پکښې شامل دي[1]، لکه چې وړسې پيوسته د ستورو ذکر نازل شوی دی.

دوهم: دلته يوازې د لمر د راختلو ځايونه مراد دي چې په توحيد باندې په ډېر څرګند ډول سره دلالت کوي، د همدې کبله ابراهيم ﷺ د نمرود کافر په وړاندې د لمر په راخېژولو باندې استدلال ونيوه، چې بشپړ بيان يې د [البقرة:۲۵۸] ايت لاندې تېر شوی دی والحمد لله ﷻ.

پاتې شوه دا خبره چې د "مَشَارِق" د جمعيت وجه څه ده؟ نو د دې جواب دا دی چې:

د [التوبة:۳۶] ايت لاندې ليکلی شوي دي چې شمسي کال د درې سوو پنځه شپېتو (۳۶۵) ورځو او شپږو ساتونو د مجموعې (۳۶۵,۲۵) څخه عبارت دی. نو که د محاسبې د اسانۍ دپاره د کسر (شپږو ساتو) او د پنځو (۵) ورځو څخه نظر واړوو لکه چې ځينو مفسرينو کرامو ترې اړولی دی[2]، نو وبه وايو چې لمريز (شمسي) کال د درې سوه او شپېتو (۳۶۰) ورځو مجموعه ده.

د حمل څخه نيولې آن د سنبلې تر آخره پورې (شپږ مياشتې) لمر په بېل-بېل مشرق کښې راخېژي، چې ټول تعداد يې يو سلو اتيا (۱۸۰) مشرقونو ته رسېږي، دغو مشرقونو ته د اوړي د مشرقونو لقب ورکول کېږي.

بيا د ميزان د اول څخه د حوت تر آخره پورې لمر بېرته ستنېږي او د ذکرو شوو مشرقونو څخه تر يو سلو اتيا (۱۸۰) ورځو پورې په معکوسه توګه خپله دوره پيل کوي ترڅو چې په شپږو مياشتو کښې ذکر شوی مشرقونه پوره کړي. دغو مشرقونو ته په ذکر شوي لحاظ سره د منې يا ژمي د مشرقونو لقب ورکول کېږي.

نو د "مَشَارِق" د کلمې د جمعيت وجه دا ده چې: په ايت شريف کښې يوازې د اوړي د مشرقونو مجموعه (۱۸۰)، او يا يوازې د ژمي د مشرقونو مجموعه (۱۸۰)[3]، او بالآخره يا د ټولو مشرقونو

[1] روح المعاني ج۳ ص۶۷
[2] البحر المحيط ج۹ ص۹۰
[3] المحرر الوجيز ج۱۳ ص۲۲۰

مجموعه درې سوه شپېته (۳۶۰) په نظر کښې نيولې شوې ده.

او که د اوړي او ژمي مشرقونو ته د دوه وو مجموعو په لحاظ وکتلی شي نو د دوه مشرقونو اطلاق ورباندې کېږي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ رَبُّ ٱلْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ ٱلْمَغْرِبَيْنِ ﴾ [الرحمن:۱۷].

هو! د مشرقونو جهت او طرف ته په مفردې کلمې سره اشاره کېږي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ قَالَ رَبُّ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَآ ﴾ [الشعراء:۲۸] يعنې موسى عليه السلام فرعون مخاطب کړ او رب العالمين يې وروپيژاند، ورته يې وويلې چې: رب العالمين د شرقي طرف او غربي طرف او د هغه شي رب دی کوم چې د دغو دواړو طرفونو ترمنځ موقعيت لري.

يادونه

۳_ په ﴿ إِنَّا زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا ﴾ الآيات- کښې د ستورو او شيطانانو څه حالاتو ته اشاره شوې ده خو همدا موضوع مونږ د [الحجر:۱۶] ايت لاندې ښه پوره څېړلې ده والحمد لله ﷻ چې بيا يې نه شو څېړلی چې کتاب اوږد نه شي.

خو د دې مقام په لحاظ سره دلته لاندې معلومات د الله ﷻ په توفيق ليکو:

الف: په ﴿ وَحِفْظًا مِّن كُلِّ شَيْطَٰنٍ مَّارِدٍ ﴾ کښې د "حِفْظًا" کلمه په مقدر "حَفِظْنَاهَا" سره منصوبه ده، او مجموعه جمله په ﴿ زَيَّنَّا ﴾ باندې عطفه ده.

په دې باندې علاوه د ﴿ مَّارِدٍ ﴾ کلمه د "مرداء" څخه اشتقاقه شوې ده، چې مونږ د الله ﷻ په توفيق د [النساء:۱۱۷] ايت لاندې ښه پوره شرحه کړې ده چې د هغو شګو نوم دی کومې چې د نباتاتو څخه خالي او لوڅې وي، شيطان ته ځکه دغه (مَارِد) لقب ورکول کېږي چې د هر خير څخه او د الله ﷻ د اطاعت څخه لوڅ پوڅ دی، نو که مونږ ترې په سرکشه باندې تعبير وکړو هم څه باک يې نشته.

ب: په ﴿ لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى ٱلْمَلَإِ ٱلْأَعْلَىٰ ﴾ کښې د ﴿ لَّا يَسَّمَّعُونَ ﴾ کلمه په اصل کښې "لَا يَتَسَمَّعُوْنَ" _لکه "لَا يَتَكَرَّمُوْنَ"_ وه، بيا "ت" په "س" بدله شوه او په اصلي "س" کښې مدغمه شوه نو "لَا يَسَّمَّعُوْنَ" ترې جوړه شوه، خو د "تَفَعُّل" باب دلته په تکلف او مشقت باندې دلالت کوي، چې شيطانانو ته د غوږ نيول اسان کار نه دی.

دا د يو پلوه، او د بل پلوه د ﴿ ٱلْمَلَإِ ٱلْأَعْلَىٰ ﴾ ټولګی د پرښتو د ټولګي څخه عبارت دی چې عالي شان لري او د عصيان څخه معصومې دي[1]، شايد چې دلته به هغو ټولګيو ته اشاره وي د کومو څخه چې وړاندې په ﴿ فَٱلزَّٰجِرَٰتِ زَجْرًا ﴾ سره تعبير شوی دی، ځکه چې همدغه د اوامرو اجراء کوونکی ټولګی به د اجراء څخه وړاندې په خپلو منځو کښې خپل ماموريتونه څرګندوي، چې مونږ بايد نن دا کار وکړو، او سبا ته هغه، او داسې نور.

(۱) الدر المنثور ج۷ ص۷۹

ج: په ﴿ دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ﴾ کښې د ﴿ دُحُورًا ﴾ کلمه د "يُقْذَفُونَ" دپاره مَفعُول لَهُ ده[۱] او د شړلو (لرې کولو) معنی ورکړي[۲].

یعنې شیطانان د پرښتو عالي ټولګیو ته په داسې حال کښې په زحمت سره غوږ نیوی کوي چې د شړلو او لرې کولو دپاره د هره جانبه ویشتلی کېږي.

همدارنګه په ذکر شوي عبارت کښې د ﴿ وَاصِبٌ ﴾ کلمه د "دَائِمٌ" سره مرادفه ده[۳]، که څه هم ځینو مفسرینو کرامو دوامداره عذاب د اُخروي عذاب څخه کنایي اخستی دی[۴]، مګر مونږ ته بهتره بریښي چې دا عذاب به د دنیاوي عذاب څخه کنایي وي. یعنې غوږ نیوونکو شیطانانو ته په ستورو باندې ویشتل کېدل دائمي عذاب ګرځولی شوی دی چې ډېر کم شیطان ترې بچ کېږي؛ په همدغه مطلب باندې متصله استثناء دلالت کوي.

د : په ﴿ إِلَّا مَنْ خَطِفَ ٱلْخَطْفَةَ ﴾ الآية- کښې د لاندې ټکو شرحه ولولئ:

اول: مفسرینو کرامو په ﴿ إِلَّا مَنْ ﴾ کښې د ارتباط په لحاظ متعدد احتمالات لیکلي دي[۵]، خو بهتره دا ده چې دا کلمات د ﴿ لَّا يَسَّمَّعُونَ ﴾ د جملې څخه استثناء واقع شوي دي[۶].

دوهم: د ﴿ ٱلْخَطْفَةَ ﴾ کلمه په سرعت سره د یوه شي تښتولو ته وضعه شوې ده[۷] او د "ة" توری پکښې د یو کرت په تښتولو باندې دلالت کوي چې د تقلیل معنی ترې راځېژي.

دریم: د ﴿ شِهَابٌ ﴾ کلمه مونږ د الله ﷻ په توفیق د [النحل:۷] ایت لاندې شرحه کړې ده، چې د بَل کړی شوي اور د شغلې معنی ورکوي.

څلورم: د ﴿ ثَاقِبٌ ﴾ کلمه د "ثَقْب" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقه شوې ده، چې د سوري کولو او څېرولو معنی ورکوي[۸].

شاید چې په دې مقام کښې د ستوري شغلې ته ځکه د "ثَاقِب" لقب ورکړی شوی وي چې په توره شپه کښې روښانه لاره جوړوي، ته به وایې چې تیاره یې څیرې او سوری کړه.

نو د پاسنیو ټکو په ملحوظ سره د ایت شریف د معنی حاصل داسې راځېژي چې: د پرښتو ټولګیو ته د هر طرفه د ویشتلو د کبله شیطانان په مشقت سره هم غوږ نه شي نیولی، مګر هغه شیطان ورته څه ګوډومات غوږ نیسي کوم چې په تښتولو سره څه ډېر لږ خبر وتښتوي، خو دغه هم سمدستي په تېزه شغله باندې تعقیبېږي او ویشتلی کېږي.

(۱) روح المعاني ج۲۳ ص۷۰
(۲) مفردات الراغب ص۱۶۷
(۳) لسان العرب ج۱ ص۷۹۷
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۵ ص۳
(۵) المحرر الوجیز ج۳ ص۲۲۲؛ تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۶۶
(۶) البحر المحیط ج۹ ص۹۳
(۷) لسان العرب ج۹ ص۷۵
(۸) القاموس المحیط ج۱ ص۴۱۱

لزب یا لزوب څه معنی؟

۴ـ په ﴿ مِّن طِينٍ لَّازِبٍ ﴾ کښې د ﴿ لَّازِبٍ ﴾ کلمه د "لَزْب" ـلکه "ضَرْب"ـ او یا د "لُزُوب" ـلکه "نُزُول"ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "لَزْب" یا "لُزُوب" دې ته وایي چې د یوه شي اجزاء څینې په څینو نورو کښې ننوځي[۱] لکه خټه چې په اړولو او را اړولو سره پخه شي، او اوړه په اغګلو سره ګډوډ شي.

څرنګه چې د خټې د پخولو سره سرېښنت لازم دی نو ځکه عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د ﴿ طِينٍ لَّازِبٍ ﴾ کلمات په سرېښناکه خټې سره تفسیر کړي دي[۲].

یعنې ای بنیادمانو! مونږ تاسو د آدم عليه السلام په اعتبار سره د سرېښناکې او اغګل شوې خټې څخه پیدا کړي یاست، نو کله چې تاسو خاورې شئ ایا مونږ قدرت نه لرو چې دوهم ځل مو همدغه خاورې خټه وګرځوو او ستاسو کالبوتونه ترې جوړ کړو او په ارواګانو سره مو بېرته راژوندي کړو؟

﴿ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَأَنتُمْ دَاخِرُونَ ﴿١٨﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنظُرُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هَٰذَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿٢٠﴾ هَٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾ ﴾

[۱۲] بلکې ته (ای پیغمبره! د مشرکانو د انکار څخه) تعجب کوې او مشرکان (په انکار باندې علاوه) ملنډې هم وهي.

[۱۳] او کله چې ورته پند (نصیحت) ورکړی شي نو دوی تذکر نه کوي (پند نه اخلي).

[۱۴] او کله چې دوی (په خپلو سترګو ستا د نبوت) نښه وګوري نو دوی لا زیاتې مسخرې کوي (او لا زیاتې ملنډې وهي).

[۱۵] او (د ملنډو په ترڅ کښې) وایي چې دغه (خارق العاده چې مونږ ولید) نه دی مګر څرګند جادو (کوډې) دي. (او دا ځکه چې):

[۱۶] ایا کله چې مونږ مړه شو او مونږ خاورې او هډوکي شو، ایا مونږ یقیناً ضرور (د قبرونو څخه بېرته) راپورته کړی شوي یاستو؟

[۱۷] ایا مونږ او زمونږ اولني (مړه شوي) پلرونه هم (ضرور د قبرونو څخه راپورته کړی شوي دي؟).

[۱۸] (ته ورته په جواب کښې) ووایه چې: هو، په داسې حال کښې (راپورته کړی شوي یاست) چې تاسو به د ذلت (او خجالت) درلودونکي یاست.

[۱۹] ځکه چې یقیناً بېرته راژوندي کېدل (په شپېلۍ کښې فقط) یوه چیغه (او یو اواز) دی،

---

(۱) لسان العرب ج۱ ص۷۳۸

(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۳

نو ناڅاپه (او سمدستي) به ټول خلک (د قبرونو څخه راپورته کړی شوي وی او) ګوري (بد چې څه به ورسره وکړی شي).

[۲۰] او کفار به (په دغه وخت کښې) ووايي: ای زمونږ افسوسه! دغه د جزا ورځ ده (چې مونږ نري په دنيا کښې انکار کاوه).

[۲۱] (او د پرښتو د پلوه به ورته وويلی شي چې: هو!) دغه د فيصلې هغه ورځ ده کومه چې تاسو (په دنيا کښې) وې چې د دروغو نسبت به مو ورته کاوه (او باور به مو ورباندې نه کاوه).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو کښې د توحيد دلايل نازل شوي وه او په ايتونو کښې د کفارو او مشرکانو عکس العمل ته اشاره شوې ده، چې خلاصه يې داسې راځېږي:

۱ـ ای پيغمبره! د توحيد د قوي دلايلو د بيان څخه وروسته اوس په خپل أمت باندې د کفارو عکس العمل قرائت کړه چې د زيات جهالت او عناد څخه نمايندګي کوي. هغه دا چې:

الف: کفار په خپله کفري عقيده باندې د عناد د کبله کلک دي خو د دې سره-سره نه د توحيد ذکر شوي دلايل ردولی شي او نه د خپلو کفرياتو دپاره کوم دليل اقامه کولی شي.

بلکې نور خلک لا څه چې ته پخپله د کفارو د بلا دليله انکار څخه تعجب کوې او ورته حيران يې چې په څومره لوی جهالت کښې پراته دي.

ب: د زيات تعجب حال يې لا دا دی چې په انکار باندې علاوه په توحيدي عقيدې باندې ملنډې هم وهي.

ج: کله چې ورته د دوی د ښېګڼې دپاره پند ورکړی شي چې انکار او ملنډې پرېږدئ او د توحيد عقيده خپله کړئ، نو دوی پند نه قبلوي او خپل غوږونه ورباندې کاڼه اچوي.

د: او کله چې خارق العاده کار وګوري چې د توحيد د عقيدې په حقانيت باندې دلالت کوي، لکه د سپوږمۍ ټوټه کېدل، نو په ملنډو او مسخرو کښې لا زيادت وکړي. آن تر دې چې دوی په ملنډو سره وايي چې:

هـ: يقيناً دغه خارق العاده کار څرګند جادو او کوډې دي.

و: په مسخرو سره دا پوښتنه هم مطرحه کوي چې: ايا کله چې مونږ مړه شو او بدنونه مو خاورې شي او په خمکه کښې تيت پرک شي، ايا مونږ به هرومرو بيا راپورته کړی شوي او ژوندي کړی شوي ياستو؟ او ايا زمونږ پخواني پلرونه به هم بېرته راژوندي کړی شي، حال دا چې دوی ټول په خاورو کښې خاورې شوي او ورک شوي دي؟

۲ـ ای پيغمبره! ذکرو شوو معاندينو (د بعث بعد الموت منکرينو) ته ووايه چې:

الف: هو! تاسو او ستاسو پخواني پلرونه به هرو مرو او ضرور د دوهم ځل دپاره راژوندي کړی شئ او په داسې حال کښې به د الله ﷻ په حضور کښې ودرولی شئ چې د ډېر ذلت او حقارت سره به مخامخ ياست، ډېر به خجله او ډېر به شرمنده ياست. او دا خکه چې:

ب: دغه بیا ژوندي راپورته کول څه مشکل کار نه دی او نه اوږد وخت ته اړتیا لري بلکې په دوهم ځل شپېلۍ کښې فقط یوه کړیکه ده، چې د همدغې یوې کړیکې سره سم به ټول مړي د خپلو قبرونو څخه را اوچت شي او د محشر په میدان کښې به د حساب کتاب دپاره ودرولی شي، او دې ته به منتظر وي چې اوس به څه پېښېږي.

ج: په دغې ورځ کښې به د بعث بعد الموت منکران په حسرت سره ووايي چې: ای زمونږ افسوس او حسرته! راشه چې همدا دې وخت دی. دا د جزا هغه ورځ ده چې په دنیا کښې ورباندې مونږ باور نه درلود او په شدت سره ترې انکاري وو، بلکې ملنډې او مسخرې به مو ورپورې کولې.

د: بیا به همدغو کفارو ته د دوی د زیات تخجیل او تذلیل دپاره وویلی شي چې دا د فیصلې هغه ورځ ده کومې ته چې تاسو په دنیا کښې د دروغو نسبت کاوه او عقیده مو ورباندې نه کوله.

توضیحات

۱ـ که څوک وايي چې: په دې ایتونو کښې د "يَسْخَرُونَ" او د "يَسْتَسْخِرُونَ" دوه کلمې نازلې شوې دي چې لومړۍ کلمه د مجردو څخه ده او دوهمه د مزیدو څخه اشتقاقه شوې ده، نو پوښتنه دا ده چې د دغو دواړو کلمو په معنی کښې څه فرق شته؟

مونږ وايو چې: مفسرین کرام[1] د دې پوښتنې په جواب کښې وايي چې:

الف: دلته مجرد او مزید په یوه معنی سره دي چې ملنډې وهل دي، او تفاوت يې تفنن في العبارة دی.

ب: په ﴿ يَسْتَسْخِرُونَ ﴾ کښې د طلب معنی زیاته ده. یعنې کله چې مشرکان خارق العاده کار وګوري لکه شق القمر او نور، نو دوی د لېدونکو څخه دا غوښتنه کوي چې ملنډې ورباندې ووهي او د جادو لقب ورکړي.

تبصره

۲ـ مونږ ته دوهم شق غوره برېښي چې د تورو زیادت د معنی په زیادت باندې دلالت کوي، خو د معنی زیادت دلته د نورو څخه د ملنډو مطالبه نه ده بلکې په ملنډو کښې مبالغه ده، چې د سحر په لقب ورکولو څرګنده شوې ده، لکه چې متصل ایت شریف ورباندې دلالت کوي.

نحوي تحلیل

۳ـ په ﴿ أَوَءَابَآؤُنَا ٱلۡأَوَّلُونَ ﴾ کښې د "آبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ" کلمات مبتدأ ده، او خبر يې مقدر دی چې مونږ ترې په "لَمَبْعُوثُونَ" باندې تعبیر کولی شو[2]، چې مذکور ﴿ لَمَبۡعُوثُونَ ﴾ ورباندې دلالت کوي. یعنې او ایا زمونږ پخواني مړه شوي پلرونه به هم بېرته د قبرونو څخه راپورته کړی شي؟!

(۱) المحرر الوجيز ج۱۳ ص۲۲۴
(۲) روح المعاني ج۲۳ ص۷۷

یادونه

۴_ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الصافات: ۲] ایت لاندي لیکلي دي چې د "زَجْرَة" د کلمې کله-کله په بوازي چیغه او کړیکه باندي هم اطلاق کېږي. په دې مقام کښې تري همدغه معنی مراده ده؛ لکه چې په [یس: ۵۳] ایت کښې ورباندي صراحت نازل شوی دی.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه ﴿ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ ﴾ کښې د "هِيَ" ضمیر د "بَعْثَة" کلمې ته راجع دی، په کومې باندي چې مقام دلالت کوي.

یعنې: نو د قبرونو څخه د مړو ژوندي راپورته کول بل شی نه دی (کوم اشکال نه لري) فقط په شېبلې کښې د دوهم ځل دپاره یوه چیغه او یو اواز دی چې د اسرافیل ؑ د پلوه به صورت ونیسي.

﴿ ٱحْشُرُوا۟ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ وَأَزْوَٰجَهُمْ وَمَا كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَٱهْدُوهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوهُمْ ۖ إِنَّهُم مَّسْـُٔولُونَ ﴿٢٤﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمُ ٱلْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَآءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّكُمْ كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ ٱلْيَمِينِ ﴿٢٨﴾ قَالُوا۟ بَل لَّمْ تَكُونُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَٰنٍ ۖ بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَٰغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَآ ۖ إِنَّا لَذَآئِقُونَ ﴿٣١﴾ فَأَغْوَيْنَٰكُمْ إِنَّا كُنَّا غَٰوِينَ ﴿٣٢﴾ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِى ٱلْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوٓا۟ إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوٓا۟ ءَالِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَآءَ بِٱلْحَقِّ وَصَدَّقَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾ إِنَّكُمْ لَذَآئِقُوا۟ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ ﴾

[۲۲] (ای پرښتو!) تاسو هغه کسان راغونډ کړئ کومو چې (په دنیا کښې) ظلم کړی وه (کفر یې غوره کړی وه) او د دوی امثال (همعقیده خلک هم) او هغه (بوتان) هم چې دوی به یې (هلته) عبادت کاوه.

[۲۳] (البته) د الله ﷻ څخه په غیر، نو (مختلف ګروپونه تري جوړ کړئ او بیا) د سوزونکي اور (دوزخ) لاره وروښایست (په همدغې لاره باندي یې سوق کړئ).

[۲۴] او (په دغې لاره کښې) یې لږ ودروئ (ځکه چې) یقینًا (د تهدید او توبیخ دپاره) دوی پوښتلي شوي دي (پوښتنه تري کېږي چې):

[۲۵] تاسو لره څه دي چې (په دغې وروستنۍ مرحله کښې هم) يو تربله کومک نه کوئ؟
[۲۶] (دوی يو تربله کومک نه شي کولی) بلکې دوی به په دغې ورځ کښې (هرڅوک د خپل خپل ځان دپاره) سلامتي غوښتونکي وي (او بس).
[۲۷] او د کفارو ځینې به (د قیامت په ورځ) په ځینو نورو مخ ورواړوي (او پړه به پرې واچوي البته) په داسې حال کښې چې يو تربله به پوښتنې کوي (او داسې سوال جواب به سره وکړي چې):
[۲۸] دوی (کشران او پيروان) به (مشرانو ته) ووايي چې: يقيناً تاسو په دنيا کښې وئ چې مونږ ته به مو د ښي طرفه (بلکې د هره طرفه په دې غرض) راتګ کاوه (چې مونږ کفري عقيده خپله کړو).
[۲۹] دوی (مشران) به (ورته په جواب کښې) ووايي چې: (دغسې نه ده) بلکې تاسو (په دنيا کښې وئ چې) ايمان راوړونکي نه وئ.
[۳۰] او مونږ لره په تاسو باندې (هلته) هيڅ سلطه نه وه (چې ستاسو په زړونو باندې مو حاکميت درلودلی وی) بلکې تاسو سرکشه قوم ياست (هلته مو سرکشي کوله).
[۳۱] نو په مونږ (کشرانو او مشرانو ټولو) باندې زمونږ د رب ﷻ (د تعذيب) خبره ثابته شوې ده، (نو) يقيناً مونږ (ټول) هرومرو (د عذاب) څکونکي ياستو.
[۳۲] نو (لنډه دا چې) مونږ تاسو (د وسائلو په لحاظ) بې لارې کړئ (خو تاسو بې لارې په اختيار سره قبوله کړه) يقيناً مونږ (پخپله په اختيار سره) ګمراه شوي وه (نو زمونږ او ستاسو هيڅ فرق نشته په اصل کفر کښې يو برابر ياستو).
[۳۳] نو (ای پیغمبره!) ټول کفار به په دغې ورځ په (اصل) عذاب کښې شريکان (يو برابر) وي (خو په څرنګوالي کښې به سره توپير ولري).
[۳۴] يقيناً مونږ د مجرمانو سره دغسې (چال چلند) کوو.
[۳۵] يقيناً دوی (نن ورځ) دي چې (د تلقين دپاره) ورته ووېلی شي چې لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ (تاسو هم دغه کلمه ووایاست)، نو تکبر کوي (او د ويلو څخه يې ډډه کوي).
[۳۶] او (په تعجب سره) وايي چې: ايا مونږ خامخا د يوه ليوني شاعر دپاره د خپلو معبودانو پرېښودونکي ياستو؟
[۳۷] (دا پیغمبر ليونی او شاعر نه دی) بلکې په حقه سره (ورته) ورغلي دي او د (پخوانيو ټولو) پيغمبرانو تصديق کوونکي دي.
[۳۸] (ای کفارو!) يقيناً تاسو د دردناک عذاب څکونکي ياست.
[۳۹] او تاسو ته جزا نه درکوله کېږي مګر د هغو اعمالو چې تاسو ياست چې کوئ يې.
[۴۰] مګر د الله ﷻ مخلصان بندګان (ترې بچ دي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنيو ايتونو په وروستنيو دوه وو ايتونو کښې د قيامت ورځ د يوم الدين او يوم الفصل په لقبونو سره ياده شوې وه. د دې ايتونو څخه آن تر [۷۴] ايت پورې په همدغو دواړو لقبونو باندې

رہالي (۲۲) په پوره ربنا نازله شوې ده، چې د ذکرې شوې مجموعې ایتونو د مطلب خلاصه داسې راخېژي:
ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د قیامت د ورځې څه نور حالات هم قرائت کړه چې:
۱ـ الله ﷻ به د حشر په میدان کښې پرښتو ته امر وکړي چې:
الف: د هرې خوا څخه کفار راټول کړئ او د مؤمنانو څخه یې را جدا کړئ.
ب: بیا ترې د عقیدې په ملحوظ مختلف ګروپونه جوړ کړئ او د کفریاتو سیالان سره غونډ کړئ.
ج: په دې باندې علاوه د هرې ډلې او هر ګروپ سره هغه معبودان هم ضمیمه کړئ د کومو به یې چې په دنیا کښې عبادت کاوه او د الله ﷻ څخه په غیر به ورته په الوهیت معتقد وه.
د: د ګروپ بندۍ څخه وروسته هر یو ګروپ ته د دوزخ لاره وښایست چې ستاسو لاره دغه ده، په دنیا کښې تاسو د خپلو خانونو دپاره همدغه لاره غوره کړې وه او د جنت لارې ته مو شاوې اړولې وې.
۲ـ پرښتو ته به د ګروپ بندۍ څخه وروسته دا هم وویلی شي چې:
الف: تاسو دغه کفري ګروپونه ټول د یوې پوښتنې دپاره ودروئ چې د تخجیل او توبیخ دپاره ترې صورت ونیسي. هغه دا چې:
ب: ای کفارو! تاسو ټول د دوزخ په لاره باندې روان یاست او دغه دی په سات ګړۍ کښې به عابدین او معبودین او هم کشران او مشران په دوزخ کښې وراچولی شئ: نو پوښتنه دا ده چې تاسو له څه دي چې یو تربله کومک نه کوئ؟ ستاسو یو تربله دنیاوي لاپې شاپې څه شوې؟ ایا د دې څخه به هم په تاسو باندې کوم سخت حال درځي؟
۳ـ نو په دغه حال کښې به یو د بل سره په هیڅ ډول سره کومک نه شي کولی بلکې ټول به د خپلو- خپلو خانونو دپاره د سلامتیا غوښتونکي وي، او هرڅوک به په خپل غم اخته وي، چې کاش نجات مونده کړي، خو دا ارمان به د هیچا پوره نه کړی شي.
۴ـ ای پیغمبره! د قیامت د ورځې د حالاتو څخه یو حال دا دی چې:
الف: ځینې کفار به ځینو نورو ته پوښتنې راجع کړي او یوه ډله به په بلې باندې د کفر پړه ور واچوي، داسې چې:
ب: کشران او پیروان به خپلو مشرانو او رئیسانو ته ووایي چې مونږ ستاسو د لاسه د دغې بدې ورځې سره مخامخ شوو، او دا څکه چې:
اول: همدغه کفري لاره تاسو زمونږ دپاره خوښه کړې وه، او تاسو ورباندې د نجات د لارې او د خیر د لارې لقب ایښی وه.
دوهم: په همدغې لارې باندې د تللو په ارتباط تاسو د زور څخه هم کار اخست، چې مونږ پرې د مجبوریت د کبله تګ کاوه.
دریم: تاسو د همدغې لارې په بهترۍ باندې سوګندونه هم کول.
څلورم: تاسو د پیسو په زور ذکره شوې لاره په مونږ باندې قبوله کړې وه، په دنیا کښې مونږ فقیران وو او تاسو شتمن وئ.

لنډه دا چې تاسو د هرې ممکنې لارې څخه کار اخست ترڅو مونږ ستاسو دعوت قبول کړ او سمه لاره مو غلطه کړه.

ج: بالمقابل مشران به د خپلو پیروانو پړه ببرته په همغوی باندې ورواچوي او په لاندې ډول به يې رده کړي چې:

اول: دغسې نه ده لکه چې تاسو ګومان کوئ بلکې په دنیا کښې تاسو پخپله ایمان راوړونکي نه وئ. او دا څکه چې:

دوهم: که څه هم مونږ په تاسو باندې برلاسي وو مګر ستاسو په زړونو باندې خو زمونږ قدرت نه وه، مونږ خو نه شو کولی چې ستاسو په زړونو کښې په زور سره کفري عقیده ټینګه کړو.

دریم: تاسو پخپله سرکشه او د حد څخه تجاوز کوونکی قوم وئ او په خپله خوښه مو کفري عقیدې ته په زړونو کښې ځای ورکړی وه.

څلورم: نن ورځ په مونږ باندې پړه اچول تاسو ته هیڅ ګټه نه شي رسولی، په مونږ او تاسو ټولو باندې د خپل رب ﷻ د عذاب خبره ثبوت ته رسېدلې ده نو هرومرو او ضرور مونږ او تاسو د عذاب څکونکي یاستو.

پنځم: هوا مونږ تاسو په دې معنی باندې نه یاست ګمراه کړي چې کفري عقیده مو ستاسو په زړونو باندې تحمیله کړې وي، بلکې مونږ تاسو داسې بې لارې کړي یاست لکه څنګه چې مونږ پخپله بې لارې وو. یا په بل عبارت: لکه څنګه چې مونږ په اختیار سره کفري عقیده ټینګه کړې وه همدارنګه تاسو هم په خپل اختیار سره کافر شوي وئ ستاسو په زړونو باندې خو مونږ حاکمیت نه درلود.

۵ـ ای پیغمبره! څرنګه به چې د قیامت په ورځ ټول کفار (مشران او کشران) د کفري عقیدې په خپلولو باندې پړه وي او سوال جواب به ورته هیڅ ګټه ونه شي رسولی، نو ټول به په عذاب کښې اشتراک ولري او ټول به د جنایتونو په تفاوت سره دوزخ ته په ابدي توګه ورواچولی شي. دا څکه چې:

۶ـ ټول کفار (مشران او کشران) په دنیا کښې داسې دي چې:

الف: کله چې ورته وویلی شي: د توحید کلمه (لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ) ووایاست، او د الله ﷻ څخه په غیر د بل شي عبادت مه کوئ، نو دوی سمدستي تکبر کوي چې د توحید کلمه نه په خوله باندې لولوي او نه ورباندې عقیده کوي.

ب: په دې باندې علاوه ټول په تعجب سره وایي چې: ایا مونږ په یقین سره د خپلو معبودانو پرېښودونکي جوړ شو؟ دا هم د بل چا په خوله نه بلکې د یوه شاعر او لیوني په خوله؛ ایا دا کار د منلو وړ دی؟

۷ـ دغسې نه ده لکه چې کفار ورباندې قول کوي، نو دوی ته ورغلی پیغمبر شاعر او لیونی نه دی، بلکې دوی ته یې حق وروړی دی او واقعیتونه ورته بیانوي، او په دې باندې علاوه د پخوانیو ټولو پیغمبرانو تصدیق کوونکی دی.

ایا لیونی او شاعر واقعیات بیانولی شي؟ ایا د پخوانیو پیغمبرانو تصدیق کولی شي؟

۸_ ای پیغمبره! د الله ﷻ د پلوه کفار مخاطب کړه چې:

الف: یقیناً تاسو په غلطه لاره روان یاست، او هرومرو د دردناک عذاب څکونکي یاست (هیڅکله به ترې نجات مونده نه کړئ).

ب: دغه دردناک عذاب (دوزخ) تاسو د خپلو خانونو دپاره په خپله خوبنه گټلی دی او تاسو ته جزا نه درکولی کېږي مگر د هغو کړو وړو د کبله کوم چې تاسو یاست چې روزمره یې په عمل باندې اخته یاست.

ج: مگر د الله ﷻ مخلصان بندگان د دردناک عذاب څخه نجات موندونکي دي چې د توحید کلمه یې قولاً او عقیدتاً خپله کړې ده.

توضیحات

۱_ په ﴿ ٱحْشُرُوا۟ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ وَأَزْوَٰجَهُمْ ﴾ کښې د "أَزْوَاج" کلمه اکثرو علماوو کرامو ـ د عمر ﷺ (امیر المؤمنین) او عبدالله بن عباس رضی الله عنهما (رئیس المفسرین) په شمول ـ د یوې عقیدې او د یو مسلک په خلکو باندې تفسیره کړې ده[1]. یعنې الله ﷻ به پرښتو ته امر وکړي چې د میدان د مختلفو څنډو څخه هغه کسان د خپلو سیالانو سره راغونډ کړئ کومو چې ظلم او کفر غوره کړی دی، او د هرې ډلې سره خپل دنیاوي باطل معبود هم یوځای کړئ او بیا یې د دوزخ په لاره روان کړئ، ترڅو دوی پوه شي چې باطل معبودان او خپل خاص ملگري ورته هیڅ گټه نه شي رسولی.

همدا مضمون په لاندې نصوصو کښې ډېر ښه واضحه شوی دی چې:

الف: الله ﷻ د کفارو څخه مونږ ته خبر راکوي چې: ﴿ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ ﴾ [القمر:۴۴] یعنې ایا کفار وایي چې: مونږ غښتلې متفقه ټولنه یاستو (یو تربله کومک کوونکي) او انتقام اخستونکي یاستو؟.

نو هلته به تهدیداً ذکره شوې خبره ورپه زړه کړی شي چې: ولې نن ورځ یو د بل سره کومک نه کوئ؟

ب: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې وایي چې: «فَيَقُولُ أَلَا يَتْبَعُ كُلُّ إِنْسَانٍ مَا كَانُوا يَعْبُدُونَ»[2] یعنې د قیامت په ورځ به رب العالمین ﷻ وفرمایي چې اگاه اوسئ چې هرېنیادم دې هغه شي پسې لاړ شي (او د هغه پیروي دې وکړي) د کوم به یې چې په دنیا کښې عبادت کاوه.

نو په همدې بنیاد به بوت پرستان د بوتانو په تعدد سره ډلې ډلې شي او همدارنگه به په صلیبیانو او نورو کفري خلکو کښې بېلې بېلې ډلې جوړې شي.

استسلام څه معنی؟

۲_ په ﴿ بَلْ هُمُ ٱلْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴾ کښې د ﴿ مُسْتَسْلِمُونَ ﴾ کلمه د "اِسْتِسْلَام" څخه اشتقاقه

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴؛ الدر المنثور ج۷ ص۸۳؛ تفسیر الطبري ج۲۳ ص۴۷

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۸۲

شوې ده، چې په دې مقام کښې لاندې دوه معناوې درلودلی شي[۱]:

الف: چې "اِسْتِسْلام" د سلامتی د غوښتنې معنی ورکړي. يعنې په دغې ورځ کښې به کفار د خپلو-خپلو خانونو دپاره د سلامتيا غوښتونکي وي، اما د بل چا سره کومک کول خو به د هيچا په خيال کښې هم نه تېرېږي.

ب: چې "اِسْتِسْلام" د انقياد په معنی سره شي. يعنې بلکې په دغې ورځ کښې به کفار الله ﷻ ته غاړې اېښودونکي وي، که بالفرض المحال د چا په توان کښې نصرت وي هم خپل ځان به يې ورباندې غلی کړی وي چې نصرت کول د انقياد سره منافي کار دی.

د يَمين معنی

۳ـ په ﴿ تَأْتُونَنَا عَنِ ٱلْيَمِينِ ﴾ کښې د "يَمِين" کلمه په دې مقام کښې متعددې معناوې درلودلی شي[۲] لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: د "يَمِين" کلمه د "يُمْن" ـلکه "قُفْل"ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د خير او برکت معنی ورکوي، يعنې تاسو مونږ ته کفري عقيده د خير او برکت لاره معرفي کړې وه چې خير او برکت په همدې کښې دی.

ب: دغه کلمه د قوت او قدرت څخه کنايي ده، يعنې: تاسو په مونږ باندې په دنيا کښې کفري عقيده د زور او قوت د لارې تحميله کړې وه.

ج: دا کلمه د سوګند معنی ورکوي، يعنې تاسو خو په دنيا کښې سوګندونه يادول چې کفري لاره حقه لاره ده او د مرګ څخه وروسته بيا ژوندون نشته.

د همدغه سوګند د لارې څخه ابليس ـعليه اللعنةـ آدم ﷺ او حواء رضي الله عنها ته دوکه ورکړه او دواړه يې خطاء کړه، الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَقَاسَمَهُمَآ إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ ٱلنَّٰصِحِينَ ﴾ [الأعراف:۲۱] يعنې او آدم ﷺ او حواء رضي الله عنها ته ابليس سوګند ياد کړ، چې يقينًا زه ستاسو دواړو دپاره خير غوښتونکی يم او تاسو دواړو ته د ناصحينو د ډلې څخه يم.

تبصره

۴ـ مونږ ته داسې برېښي ـوالله ﷻ أعلمـ چې دلته د "يَمِين" په کلمه باندې د مثال په توګه صراحت شوی دی او مطلب څلور واړه طرفونه دي، او څلور واړه طرفونه (وړاندې، وروسته، ښی، چپ) د مختلفو وسائلو څخه کنايي دي. نو حاصل به يې داسې راوخېژي چې:

ای مشرانو! مونږ په دنيا کښې څکه کفري عقيده خپله کړې وه، چې تاسو به مونږ ته په همدې هکله د هره طرفه راتګ کاوه او هره يوه وسيله به چې په ګمراه کولو کښې اغېزمنه واقع کېدله تاسو به د همغې وسيلې څخه کار اخست. د مثال په توګه:

---

(۱) لسان العرب ج۱۲ ص۲۸۹؛ تفسير القرطبي ج۱۵ ص۷۴

(۲) تفسير الطبري ج۲۳ ص۴۹؛ زاد المسير ج۶ ص۲۹۲؛ تفسير القرطبي ج۱۵ ص۷۵؛ لسان العرب ج۱۳ ص۴۶۱

الف: تاسو زمونږ په ګمراه کولو کښې د وهلو او ډبولو څخه کار اخست.
ب: تاسو مونږ ته په همدې ملحوظ پیسې او دنیاوي سامانونه راکول.
ج: د شهوترانۍ وسائل راته تاسو برابر کړي وه.
د: د ناروا نشریاتو څخه هم تاسو په همدې موخه کار اخست.
ه: د زنانه وو لوڅ پوڅ تصویرونه تاسو خورول.
و: په غزلیاتو او سرودونو باندې تاسو صرفه نه کوله.
ز: د چوکۍ تمه به تاسو راکوله، او د مخالفت په صورت کښې به تاسو د چوکۍ څخه په عزل باندې تهدیدولو، او داسې نور.

لنډه دا چې تاسو زمونږ په بې لارې کولو کښې په هیڅ شي باندې صرفه نه ده کړې، نو که بالفرض تاسو ذکر شوي وسائل په کار نه وی اچولي نو مونږ به نه وی ګمراه شوي او اوس به د دوزخ په لور نه وی سوق کړی شوي.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: ﴿ فَأَغْوَيْنَـٰكُمْ ﴾ کښې د کفري مشرانو د خولو څخه اعتراف حکایت شوی دی چې "هو، مونږ تاسو ګمراه کړي یاست" حال دا چې د همدوی د خولو څه په ﴿ بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَـٰغِينَ ﴾ کښې انکار حکایت شوی دی. نو پوښتنه دا ده چې ایا د دغو دواړو حکایتونو ترمنځ منافات نشته؟

مونږ وایو چې: د ذکر شوي سوال جواب ته په ﴿ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَـٰنٍ ﴾ کښې اشاره شوې ده هغه دا چې:

ربښتیا چې مونږ ستاسو په ګمراه کولو کښې د هرې وسیلې څخه کار اخستی وه، او په همدې ملحوظ مونږ ستاسو ګمراه کوونکي یاستو، اما ستاسو په زړونو باندې مونږ څه حاکمیت نه درلود چې ستاسو اراده مو سلبه کړې وی، بلکې تاسو په خپله خوښه او په خپله اراده کفري لاره غوره کړې وه.

همدغه مضمون په بل ایت کښې داسې نازل شوی دی چې: ﴿ أَغْوَيْنَـٰهُمْ كَمَا غَوَيْنَا ﴾ [القصص: ۶۳] یعنې مشران به د الله ﷻ په حضور کښې د کشرانو اتهام داسې رد کړي چې: ای زمونږ ربه! مونږ دوی داسې ګمراه کړي وه لکه څنګه چې مونږ پخپله ګمرهان شوي وه.

یا په بل عبارت، کشرانو زمونږ غوندې بالاختیار کفري عقیده خوښه کړې وه، مونږ خو د دوی په زړونو باندې حاکمیت نه درلود، نو مونږ د دوی د کفریاتو څخه برائت اعلانوو.

﴿ أُو۟لَـٰٓئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَٰكِهُ ۖ وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِى جَنَّـٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَـٰبِلِينَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍۭ ﴿٤٥﴾ بَيْضَآءَ لَذَّةٍ لِّلشَّـٰرِبِينَ ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِندَهُمْ قَـٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿٤٩﴾ ﴾

[۴۱] (ای پیغمبره!) دغه (مخلصین بندګان) چې دي، دوی ته معلومه روزي ده (یوازې الله ﷻ ته معلومه ده او بس).

[۴۲] (دا روزي) د میوجاتو (څخه عبارت ده چې د خوند او مزې دپاره به خوړل کېږي)، حال دا چې (هغوی ته به) عزت (او اکرام) ورکړی شوی وي.

[۴۳] (البته) د نعمتونو په جنت کښې (به معزز ګرځولی کیږي).

[۴۴] (هغوی به هلته) په تختونو باندې په داسې حال (ناست وي) چې یو بل ته به مخ وراړونکي وي (هلته به کینه او عداوت نه وي).

[۴۵] په هغوی باندې به (هلته د خدمتګارانو د پلوه) د بهېدونکي شرابو څخه ډکې پیالې تاوولی کېږي.

[۴۶] (داسې بهېدونکي شراب چې) تک سپین رنګه (به وي، او) څښونکو ته به خوند (مزه) ورکوونکي وي.

[۴۷] په دې شرابو کښې به په هیڅ ډول فساد نه وي او نه به د هغو د کبله جنتیان بې سده (بې عقله) ګرځولی شي.

[۴۸] او د جنتیانو په نزد به (هلته په خپلو خاوندانو باندې) د نظر لنډوونکې غټې سترګې لرونکې (ښځې) وي.

[۴۹] (دا ښځې به د ډېرو صفا او سپېځلو رنګونو لرونکې وي) لکه چې دوی (د ګردونو څخه په پرده کښې ساتلې شوې هګۍ) وي.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د مخلصو بندګانو څه أخروي حالاتو ته اشاره شوې ده د کومو په ذکر باندې چې وړاندېنۍ مجموعه ختمه شوې وه. نو حاصل یې داسې راځېږي چې:

ای پیغمبره! د مخلصو بندګانو د أخروي حالاتو څخه په خپل أمت باندې لاندې حالات قرائت کړه:

۱ـ همدغو مخلصو بندګانو ته په جنت کښې داسې پاکیزه روزي ده چې یوازې الله ﷻ ته یې کم او کیف معلوم دی، او بس.

دغه روزي د ډول‌-ډول میوجاتو څخه عبارت ده، چې صرف د تلذذ او خوند دپاره به خوړل کېږي، نه ﻻ غذایت دپاره چې د لوږې مخه ورباندې ونیولی شي.

۲ـ جنتیان به په جنت کښې برسېره په مادي نعمتونو باندې د روحي او معنوي نعمتونو خاوندان هم وي، هغه دا چې:

الف: دوی به هلته عزت او وقار درلودونکي وي او د نعمتونو په باغونو کښې به د خوشالۍ په حال کښې ګرځي راګرځي.

ب: هلته به جنتیان په تختونو باندې ناست وي، او یو به بل ته مخامخ ګوري او شا به نه وراړوي

او دا څکه چې هلته کينه او عداوت نشته چې د يوه رنګ په بل باندې بنه ونه لګي.
۲ـ په دوی باندې به هلته د شرابو څخه ډکې پيالې (جامونه) تاوولی او ګرځولی کېږي، دې ته به اړ نه وي چې پخپله د هغو په لټه کښې شي. د هغو شرابو صفات دا دي:
الف: هغه شراب به د ميوجاتو او غذايي شيانو څخه زېښنلی شوي نه وي، بلکې هغه به د چينو شراب وي چې بهېږي به.
ب: هغه به تک سپين رنګ ولري، او د دنيا د شرابو غوندې به خيرن ږيرن نه وي.
ج: هغه به د څښونکو (جنتيانو) دپاره ډېر مزه ناک او خوندور وي، بدخوندي به پکښې نه وي.
د: په دغو شرابو کښې په هيڅ ډول عيب او ضرر نشته، لکه چې د دنيا شراب د ډېرو عيبونو څخه ډک دي.
هـ: بالآخره جنتيان به د دغو شرابو څخه بې عقله (نېشه) نه ګرځولی کېږي چې د ليوني غوندې په اپلتو باندې سر شي.
۴ـ هلته به جنتيان مېرمنې او ښځې لري چې د دوی په وړاندې به په دائمي توګه موجودې وي، د هغوی ځينې امتيازي صفات دا دي:
الف: ذکرې شوې ښځې به د خپلو خاوندانو څخه په غير بل چاته نه ګوري بلکې نظر به يې په همدوی پورې اختصاص لري چې محبت يې په همدوی پورې خاص دی.
ب: دا جنتي ښځې به، حورې وي او که نورې، تکې تورې غټې سترګې لري.
ج: دا جنتي ښځې به په صافوالي کښې دومره صافې او پاکې وي لکه چې دوی د پوټکي لاندې هګۍ وي چې نه ورباندې ګرد لوېدلی وي او نه ورباندې د چا لاس لګېدلی وي.

توضيحات

۱ـ په ﴿ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ۝ فَوَاكِهُ ﴾ کښې د ﴿ مَّعْلُومٌ ﴾ کلمه لاندې دوه تفسيرونه درلودلی شي:
الف: کوم نعمتونه چې جنتيانو ته په جنت کښې ورکولی کېږي د هغو پوره کم او کيف يوازې الله ﷻ ته معلوم دی، چې په دنيا کښې د هغو ځرنګوالی نه غوږونو اورېدلی دی او نه سترګو لېدلی دی او بالآخره نه د چا په زړه کښې تېر شوی دی.
همدې مضمون ته په [السجدة: ۱۶] ايت کښې اشاره شوې ده، او همدلته د يوه قدسي حديث په روايت سره تفسير شوی دی والحمد لله ﷻ.
ب: که څه هم په جنت کښې نعمتونه زښت ډېر او په مختلفو ډولونو او خوندونو سره شتون لري، مګر تول به جنتيانو ته معلوم وي چې د فلانکي نعمت خوند او مزه داسې ده او د فلانکي هغسې ده[1]، نو چې هر ډول خوند او مزې ته يې اراده وشي همغه به د استفادې دپاره انتخابوي. که بالفرض هغوی ته يې کيفيات معلوم نه وي نو ډېر نعمتونه به ترې بې استفادې پاتې شوي وی.

[1] المحرر الوجيز ج۱۳ ص۲۳۱؛ تفسير ابي السعود ج۷ ص۱۹۰

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ﴿فَوَٰكِهُ﴾ کلمه په دې مقام کښې د ﴿رِزْقٌ مَّعْلُومٌ﴾ دپاره بیان واقع شوې ده. د "فَوَاكِه" کلمه د میوجاتو معنی ورکوي، او پوره واضحه ده چې میوجات د خوند او تلذذ په حیث خوړل کېږي، نه د غذا په حیث چې د لوږې مخه ورباندې ونیوله شي.

نو د مرغانو د غوښو په شمول هلته د هر ډول خوراک او څښاک څخه د تلذذ په حیث استفاده کېږي، نه په دې حیث چې د لوږې یا تندې مخه ورباندې ونیوله شي. همدې مضمون ته په [طه: ١٨٨، ١١٩] ایتونو کښې اشاره شوې ده.

د سرور معنی

٢_ په ﴿عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَـٰبِلِينَ﴾ کښې د ﴿سُرُرٍ﴾ کلمه د "سَرِيْر" جمعه ده، چې د پاچایي تخت معنی ورکوي[1]، شاید چې د جنت چوکۍ به د "سُرُر" په نامه ځکه نوموړې شوې وي چې دا کلمه د "سُرُور_لکه "غُرُور"_ څخه اشتقاقه شوې ده، چې د خوشالۍ دپاره وضعه شوې ده، او پوره واضحه ده چې پاچایي تخت د خوشالیو څخه نمایندګي کوي.

جنتي شراب

٣_ په دې مقام کښې الله ﷻ د جنتي شرابو څو إمتیازات نازل کړي دي، چې ځینو وضاحتونه یې دا دي:

الف: دلته په ﴿يُطَافُ عَلَيْهِم﴾ کښې د ﴿يُطَافُ﴾ صیغه مجهوله نازله شوې ده، چې طواف کوونکي معلوم نه دي، خو په بل ایت کښې معلوم شوي دي چې: ﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَّهُمْ﴾ [الطور: ٢٤] یعنې او په جنتیانو باندې به هلته د دوی غلامان (خدمتګاران) تاوېږي راتاوېږي.

عین مضمون ته په [الواقعة: ١٧_ ١٩] ایتونو کښې هم اشاره شوې ده، او په دې باندې علاوه په همدې ارتباط ډېر احادیث هم روایت شوي دي لاندې یو مثال یې ولولئ:

نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «إِنَّ أَدْنَى أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً الَّذِي لَهُ ثَمَانُونَ أَلْفَ خَادِمٍ»[2] یعنې یقیناً د رتبې او درجې د حیثه أدنی جنتي هغه څوک دی کوم لره به چې اتیا زره خدمتګاران وي.

د کأس معنی

ب: په ﴿بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ﴾ کښې د "کَأْس" د کلمې اطلاق په لاندې معناوو باندې کېږي[3]:

اول: هغه لوښی کوم چې د شرابو څخه ډک وي، برابره خبره ده چې ښیښوي وي او که نه.

---

(١) مفردات الراغب ص٢٣٤، لسان العرب ج٤ ص٣٦١

(٢) جامع الترمذي ج٢ ص٨٣، مسند احمد بن حنبل ج٤ ص١٥٢

(٣) مفردات الراغب ص٤٣٦، لسان العرب ج٦ ص١٨٩

دوهم: هغه لوښی په کوم کښې چې شراب څښکل کېږي، برابره خبره ده چې شراب پکښې موجودیت ولري او یا نه.
دریم: پخپله شراب د لوښي، د لحاظ څخه پرته.
په دې مقام کښې مونږ ته داسې برېښي ـ والله ﷻ أعلم ـ چې دلته به دریمه معنی مراده وي او دا ځکه چې دلته د "کَاس" کلمه په هغو صفاتو باندې موصوفه ګرځولې شوې ده، کوم چې شرابو پورې اختصاص لري او لوښي ته پکښې مداخله نشته لکه ﴿ بَيۡضَآءَ لَذَّةٍ ﴾ او نور.

یو صرفي تحلیل

ج: په ذکر شوی عبارت کښې د ﴿ مَّعِينٍ ﴾ کلمه په صرفي لحاظ سره په دوه ډوله[۱] تحلیلبدلی شي، لکه چې د [المؤمنون: ۵۰] ایت لاندې ورته د الله ﷻ په توفیق اشاره شوې ده، هغه دا چې:
اول: دا کلمه په اصل کښې "مَعْيُون" وه ـ لکه "مَفْعُول" ـ چې د "م" توری پکښې د مفعولیت دپاره زیادت موندلی دی، بیا د "مبيع" په اعلال سره "مَعِين" ګرځېدلې ده.
دوهم: دا کلمه د "فَعِيْل" په وزن ده، او إعلال پکښې صورت نه دی نیولی، او د "م" توری پکښې اصلي توری دی.
په دواړو تقدیرونو سره په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه د جاري اوبو څخه عبارت ده. یعنې جنتي شراب د میوجاتو یا د حبوباتو څخهٔ نه زېږېدلی کېږي، بلکې د أوبو غوندې بهېږي.
همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «وَبَحْرَ الْخَمْرِ ثُمَّ تُشَقَّقُ الْأَنْهَارُ بَعْدُ»[۲] یعنې په جنت کښې د شرابو دریاب دی، چې بیا د همدغه دریاب څخه د هر جنتي کور ته ویالې وربېلې شوې دي.

د بیضاء تفسیر

د: په ﴿ بَيۡضَآءَ لَذَّةٍ لِّلشَّٰرِبِينَ ﴾ کښې د ﴿ بَيۡضَآءَ ﴾ کلمه حسن علیه الرحمة داسې تفسیره کړې ده چې: "خمرُ الجَنَّةِ أشَدُّ بَيَاضًا مِنَ اللَّبَنِ"[۳] یعنې د جنت شراب د سپینوالي د حیثه د شودو څخه زیات سپین دي. د دنیا د شرابو په څېر په مختلفو رنګونو کښې نه دي لکه خړ، زیړ، تور او داسې نور.
هـ: د جنت د شرابو خوند او مزه ډېره زیاته ده، ته به وایې چې ټول خوند او مزه ده لکه چې د ﴿ لَذَّةٍ ﴾ کلمه ورباندې دلالت کوي، همدارنګه ډېره زیاته خوشبويي هم لري او د دنیاوي شرابو غوندې بدبویه نه دي[۴].

---

(۱) روح المعاني ج۲۳ ص۸۷؛ مفردات الراغب ص۳۶۸؛ لسان العرب ج۱۳ ص۴۱۰
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۸۴
(۳) تفسیر البغوي ج۴ ص۲۷
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۶

غَول څه معنی؟

و: په ﴿لَا فِيهَا غَوْلٌ﴾ کښې د ﴿غَوْلٌ﴾ کلمه مفسرینو کرامو په متعددو معناوو باندې تفسیره کړې ده[1]، لاندې مثالونه يې ولولئ:

اول: دا کلمه د سردرد معنی ورکوي.

دوهم: دا د ګېډې درد او د پېچش په معنی سره ده.

دریم: د دې معنی د ګېډې پړسېدل، او د متیازو بهېدل دي.

څلورم: د بې عقله کېدلو او د هوښیارۍ زوال معنی لري، او داسې نور.

تبصره

ز: د دنیاوي شرابو مفاسد د شمېر لاندې نه شي راتلای، د همدې کبله ورته الله ﷻ په [المائدة: ٩٠] ایت کښې د "رِجْس" لقب ورکړی دی چې پلیت دی، او نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې د "أم الخبائث" په نامه بللی دی چې: «اجْتَنِبُوا الْخَمْرَ فَإِنَّهَا أُمُّ الْخَبَائِثِ»[2] یعني تاسو د شرابو څښکلو څخه خپل ځانونه وساتئ چې یقیناً دا د ټولو خبیثو او ناپاکه کارونو بېخ او بنیاد دی.

نو زمونږ په فکر د ﴿غَوْلٌ﴾ کلمه د شرابو ټولو مفاسدو ته شامله ده، خو یوازې څلورمې مفسدې ته ـچې د عقل زوال دیـ په دې مقام کښې شامله نه ده او دا ځکه چې په همدغې مفسدې باندې وروسته صراحت شوی دی چې په لاندې کرښو کښې یې لولئ:

نَزف معنی

ح: په ﴿وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ﴾ کښې د ﴿يُنزَفُونَ﴾ کلمه د "نَزْف" ـلکه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "نزف" دې ته وايي چې په تدریج سره یو شی د منځه یووړلی شي[3] لکه چې د یوه کوهي (څا) ټولې اوبه په کراره-کراره وویستلی شي، او یا یې ټولې اوبه په ورو-ورو وچې کړی شي چې په نتیجه کښې پکښې هیڅ اوبه پاتې نه شي. خو په دې مقام کښې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما او نورو ډېر علماوو کرامو ذکره شوې کلمه د عقل په زوال (بې سده ګرځولو) باندې تفسیره کړې ده[4].

یعني جنتیان به په جنت کښې د شرابو څښلو د امله بې سده نه شي ګرځولی چې عقل ترې لاړ شي او په اپلتو او بې هوده خبرو باندې سرشي.

جنتي ښځې یا حورې

۴ـ د جنت حورې او یا جنتي ښځې ډېر صفات او امتیازات لري چې په قرآن کریم او احادیثو

---

(١) زاد المسير ج٦ ص٢٩۴؛ تفسير الطبري ج٢٣ ص۵۴؛ نظم الدرر ج٦ ص٣١١

(٢) سنن النسائي ج٢ ص٣٣٠

(٣) مفردات الراغب ص٣٦٨

(۴) المحرر الوجيز ج٣ ص٢٣٣؛ تفسير القرطبي ج١۵ ص٧٨؛ البحر المحيط ج٩ ص١٠١؛ تفسير ابي السعود ج٧ ص١٩١

خای په خای بیان شوي، خو کومو صفاتو او امتیازاتو ته یې چې په دې مقام کښې اشاره شوې ده د هغو څه وضاحتونه دا دي:

الف: په ﴿ وَعِندَهُمْ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ عِينٌ ﴾ کښې د ﴿ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ ﴾ د کلماتو معنی دا ده[۱] چې د دغو ښځو د سترګو "طَرف" یعنې کتل به فقط په خپلو خاوندانو پورې قصر او خاص وي، بل یا نه د کتلو اراده به ورسره نه پیدا کېږي بلکې په همدوی باندې به عاشقانې وي.

ب: په همدغه عبارت کښې د ﴿ عِينٌ ﴾ کلمه د "عیناء" جمعه ده، "عیناء" هغې ښځې ته وایي د کومې چې سترګې غټې وي او هم یې د سترګو کاسې پراخه وي[۲].

د بیض او مکنون معناوې

ج: په ﴿ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴾ کښې د ﴿ بَيْضٌ ﴾ کلمه اسم جنس ده چې په مفرد، مثنی او جمعه درېواړو باندې یې اطلاق کېږي، د همدې کبله په دې مقام کښې د ﴿ مَّكْنُون ﴾ په کلمه باندې موصوفه شوې ده چې مفرده ده.

دا کلمه د هګۍ معنی ورکوي او مفرد یې (بَيْضَة) ترې په "ة" سره جدا شوی دی، او په "بیوض" سره جمعه کېږي، لکه څنګه چې د "تمر" کلمه اسم جنس ده او مفرد یې (تَمْرَة) ترې د "ة" په پیوستون سره جدا کېږي[۳] او په "تُمُور" سره جمعه کېږي.

د: په همدې عبارت کښې د ﴿ مَّكْنُون ﴾ کلمه د "كِنّ" ـ لکه "سِرّ" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، چې د هغې پردې او صندوق دپاره وضعه شوې ده په کوم کښې چې یو شی ساتلی کېږي[۴].

په ایت شریف کښې جنتي ښځې په صفاوالي کښې د هغو هګیو سره تشبیه کړی شوي دي کومې چې د ګردونو څخه په پرده کښې کښې پټې وي.

پاتې شوه دا خبره چې دلته کومه پرده مراده ده؟، نو د دې جواب دا دی چې:

اول: دلته د پیل مرغ هګۍ مرادې دي چې زېړوالي ته مائل سپین رنګ لري، البته په داسې حال کښې چې په خاله کښې د وزرونو د پردې لاندې د دوړو او ګردونو څخه پټې ساتلې شوې وي[۵].

دوهم: دلته هغه پرده مراده ده په کومه کښې چې د پوټکي لاندې هګۍ راتاوه کړی شوې وي[۶]، چې نه وریاندې د مرغه پښې او ښکې لګېدلې وي او نه ورسره د چا لاس تماس نیولی وي.

مونږ ته همدغه دوهم قول بهتر برېښي، چې مبالغه پکښې زیاته ده او د مقام سره زیاته مبالغه ښه تناسب لري.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۲۳ ص۵۶
(۲) لسان العرب ج۱۳ ص۳۰۲
(۳) روح المعاني ج۲۳ ص۸۹؛ لسان العرب ج۷ ص۱۲۴؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۵ ص۳۰۵
(۴) القاموس المحیط ج۴ ص۹۰؛ مفردات الراغب ص۴۵۹
(۵) اللباب في علوم الکتاب ج۱۵ ص۸۰
(۶) تفسیر الطبري ج۲۳ ص۵۷

ه: ذکر شوی مضمون په ډېرو نصوصو کښې شته، لاندې مثالونه يې ولولئ:

اول: الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ كَأَنَّهُنَّ ٱلْيَاقُوتُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴾ [الرحمن:٥٨] يعنې جنتي ښځې د ياقوتو او مرجانو غوندې صافې او سپېځلې دي، که څوک ترې امېل جوړ کړي نو تار پکښې د ورايه ښکارېږي.

دوهم: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «إِنَّ الْمَرْأَةَ مِنْ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ لَيُرَى بَيَاضُ سَاقِهَا مِنْ وَرَاءِ سَبْعِينَ حُلَّةً حَتَّى يُرَى مُخُّهَا»[١] يعنې يقيناً د جنتيانو د ښځو څخه هره يوه ښځه دومره صافه او سپېځلې ده چې ضرور د پنډيو سپينوالی يې د اويا جامو څخه هغې خوا ته څرګندېږي، آن تردې چې د پړکي ماغزه يې هم پکښې ليدل کېږي.

يا په بل عبارت: که هغوی اويا جنتي جامې واغوندي هم صفايي يې پکښې نه پټېږي، نه به وايي چې د لمر سترګه يې په جامو کښې راتاوه کړې ده.

سوال جواب

و: که څوک وايي چې: په جنت کښې خو مجرد نارينه نشته، ټول نارينه به د مراتبو په تفاوت سره دنياوي ښځې او حورې ولري، خو پوښتنه دا ده چې ايا هلته مجرده ښځه شته چې خاوند ونه لري؟

مونږ وايو چې: د دغه سوال د جواب دپاره لاندې مقدمات په نظر کښې لرل په کار دي:

الف: نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَمَا فِي الْجَنَّةِ أَعْزَبُ»[٢] يعنې په جنت کښې اعزب نشته.

ب: علماء کرام وايي چې: په دغه حديث کښې د «أَعْزَبُ» په عوض د "عَزَب" ـ لکه "شَرَف" ـ کلمه صحت لري[٣].

ج: عرب وايي چې: "امْرَأَةٌ عَزَبَةٌ، عَزَبٌ"[٤] يعنې هغه ښځه کومه چې مېړه نه لري، او هم وايي چې: "اَلْعَزَبُ مَنْ لَا أَهْلَ لَهُ"[٥] يعنې "عَزَب" د هغه چا دپاره وضعه شوی دی کوم چې أهل (مېرمن) ونه لري.

نو د پاسنيو مقدماتو په نظر کښې نيولو سره د حديث شريف مضمون داسې راخېژي چې: په جنت کښې بې خاونده ښځه نشته، نو کومه ښځه چې بې واده مړه شوې وي او يا يې مېړه ابدي دوزخي وي، هغه به الله ﷻ هلته د خپلې ارادې مطابق کوم جنتي نارينه ته ورکړي.

ځينو مفسرينو کرامو څو متعدد احاديث راغونډ کړي دي[٦]، چې مضمون يې دا دی: الله ﷻ به په جنت کښې لاندې زنانه د نبي کريم ﷺ په اهل کښې شاملې کړي:

---

(١) جامع الترمذي ج٢ ص٨٠
(٢) صحيح مسلم ج٣ ص٣٧٩؛ مسند احمد بن حنبل ج٣ ص٩
(٣) شرح النووي في ذلک الحديث
(٤) لسان العرب ج١ ص٥٩٥
(٥) القاموس المحيط ج٣ ص٢١٣؛ النهاية في غريب الحديث والاثر ج٣ ص٢٢٨
(٦) تفسير ابن کثير ج٤ ص٣٩٠

اول: آسیه رضي‌الله‌عنها د فرعون ښځه، چې مېړه یې ابدي دوزخي دی.
دوهم: مریم رضي‌الله‌عنها د عیسی علیه‌السلام مور، چې مېړه یې نه دی کړی او مجرده مړه شوې وه.

﴿فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾ يَقُولُ
أَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ
أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ﴿٥٦﴾
وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا
نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾﴾

[۵۰] نو ځینې جنتیان به ځینو نورو ته په داسې حال کښې مخ ورتاو کړي چې یو تربله به سره پوښتنې (او ګویکښې) کوي.

[۵۱] (په همدې ترڅ کښې به) د جنتیانو ځخه یو ویاند (نورو ته) ووایي چې: یقیناً ما لره (په دنیا کښې) یو (داسې) اندیوال وه (چې):

[۵۲] (ماته) به یې (په تعجب سره) ویلې چې: ایا یقیناً ته (په بعث بعد الموت باندې) د باورکوونکو (د ډلې) ځخه یې؟!

[۵۳] (دا غیر ممکنه خبره ده خکه چې:) ایا کله چې مونږ مړه شو او مونږ خاورې او هډوکي شو، ایا یقیناً مونږ به (بېرته راژوندي کړی شوي او) ضرور جزا ورکړی شوي یاستو؟!

[۵۴] (ذکر شوی) ویاند به (بیا نورو جنتیانو ته) ووایي چې: ایا تاسو اطلاع حاصلوونکي یاست؟ (ایا تاسو غواړئ چې زما د دنیاوي اندیوال په حال باندې خان پوه کړئ؟).

[۵۵] نو (تول به د اطلاع د ترلاسه کولو فیصله وکړي، نو همغه) ویاند به (د نورو په شمول) اطلاع (خبرتیا) حاصله کړي، نو (ذکر شوی دنیاوي) اندیوال به د سوزوونکي دوزخ په منځکښې وګوري.

[۵۶] (ذکر شوی) ویاند به (ورته) ووایي چې: په الله ﷻ باندې دې زما سوګند وي چې ته (په دنیا کښې) نژدې وې چې زه دې هلاک کړی وی (د خپل خان په شان دې په ابدي دوزخ کښې اچولی وی).

[۵۷] او که زما د رب ﷻ نعمت (په ما باندې) نه وی، نو زه به (هم نن ورځ په دوزخ کښې) د حاضر کړی شوو د ډلې ځخه ګرځېدلی وی.

[۵۸] (مونږ په دائمي جنت کښې یاستو) ایا نو مونږ مړه کېدونکي یاستو؟!

[۵۹] (البته) زمونږ د پخواني مرګ ځخه په غیر (په بل مرګ سره؟، او ایا مونږ عذاب کړی شوي یاستو؟ دغسې نه ده. مونږ نه بیا مړه کېږو)، او نه مونږ عذاب کړی شوي یاستو.

[۶۰] یقیناً دغه (مذکور صورت حال) هرو مرو لویه کامیابي ده.

[۶۱] (ای پیغمبره!) د دغې کامیابۍ په مثل کامیابۍ ته دې نو عمل کوونکی عمل وکړي (نه د فاني دنیا کامیابۍ ته).

ارتباط او د مطلب خلاصه

وړاندېني ایتونه په دې مضمون باندې هم شامل وه چې جنتیان به په تختونو باندې ناست وي، او د خوشالیو په حال کښې به خبرې اترې کوي. په دې ایتونو کښې د هغوی د خبرو اترو یوه مثال ته اشاره شوې ده چې خلاصه یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د هغو موضوعاتو یو مثال قرائت کړه کومې به چې جنتیان هلته په خپلو منځو کښې تر بحث لاندې نیسي، هغه دا چې:

۱ـ هلته به جنتیان د خوشالۍ په حال کښې ځینې کسان ځینو نورو ته مخ ور اړوي چې: ای فلانکیه! په دنیا کښې فلانۍ موضوع څنګه وه؟ او هلته مو څه خبرې کولې او څه عمل مو ترسره کاوه؟ او داسې نور.

۲ـ په همدې ترڅ کښې به د هغوی یو ویناکوونکی یوې دنیاوي قیصې ته اشاره وکړي او وبه وایي چې:

الف: ای د مجلس حاضرینو! زه تاسو ته د یوې دنیاوي قیصې څه مهم ټکي دراوروم هغه دا چې: په دنیا کښې یو سړی وه چې زما سره یې ناسته ولاړه درلوده او وخت په وخت به یې راسره خبرې کولې.

ب: یوه ورځې یې راته په ډېر تعجب سره وویلې چې:

اول: ایا رښتیا ته د هغو کسانو د جملې څخه یې کوم چې د قیامت په ورځ تصدیق کوونکي دي او د مرګ څخه وروسته ورته بیا راژوندي کېدل حق او واقعیت څرګندېږي؟

دوهم: که ته په ذکره شوې خبره باندې عقیده لرې نو لرې به یې، مګر زه خو هیڅکله دغه عقیده نه شم خپلولی، او دا ځکه چې:

دریم: ایا کله چې مونږ مړه شو او په ځمکه کښې خاورې شو او هم مو هډوکي وراسته شي او ټول بندونه او پیوندونه مو سره بېل-بېل شي، نو ایا په رښتیا سره به مونږ بېرته راژوندي کړی شو او په خپلو کړو وړو باندې به مجازات کړی شو؟، دا هیڅ واقعیت نه لري او د خیالاتو څخه په غیر بل شی نه دی.

ج: ای د مجلس اندیوالانو! ایا تاسو د ذکر شوي سړي په حال باندې خانونه نه خبروئ چې په دوزخ کښې د څه کیفیت سره مخامخ دی؟

د مجلس حاضرین به د نوموړي کافر په حال باندې خبرېدل خوښ کړي، نو په همدې بنیاد به قیصه کوونکی جنتي سړی د خپلو ملګرو په شمول دوزخ ته یوه کتنه وکړي او د هغه د لیدلو هڅه به وکړي.

د کتنې په ترڅ کښې به دوی ټول نوموړی کافر د سوزوونکي دوزخ په منځکښې وګوري او جنتي ملګری به ورته په داسې حال کښې ووایي چې نورو ملګرو جنتیانو به ورته غوږ اېښی وي چې

د: په الله ﷻ باندې سوګند دی چې ته په دنیا کښې نژدې وې چې زه دې بې لارې کړی او د هلاکت په کنده کښې اچولی وی، ایا تا ماته دعوت نه راکاوه چې ستا غوندې کفري عقیده خپله کړم؟ ایا تا ماته دعوت نه راکاوه چې بیا ژوندون واقعیت نه لري بلکې محض خیالات او اوهام دي؟

ه: په ماباندې د خپل رب ﷻ مرحمت او لطف وه چې په توحیدي عقیده یې کلک پاتې کړم او په پښه مې ونه ښویېده.

که بالفرض هلته زما پښه ښویېدلې وی نو نن ورځ به زه هم ستاسو غوندې د دوزخ په دائمي عذاب کښې حاضر کړی شوی وی او د نجات ټولې دروازې به راباندې تړلې شوې وی.

و: ای دوزخي دنیاوي ملګریه! دا هم واوره چې ماته خپل رب ﷻ د ابدي دوزخ څخه نجات راکړی دی او د بې زواله نعمتونو خاوند یې ګرځولی یم، په همدې بنیاد د دغو پوښتنو جوابونه منفي دي:

اول: ایا مونږ د اولنې مرګ څخه په غیر په بل مرګ سره مړه کېدونکي یاستو؟

دوهم: ایا مونږ جنت ته د داخلېدلو وروسته معذب کړی شوي یاستو؟

نو په مونږ باندې نه بیا مرګ راځي او نه تعذیب، اما په تاسو باندې مرګ نه درځي خو تعذیب مو دائمي دی، هیڅ انقطاع نه لري.

ز: نو دغه کامیابي (چې بیا راباندې مرګ نه راځي او نعمتونه مو انقطاع نه لري) یقیناً همدا ډېره لویه کامیابي ده چې الله ﷻ مونږ ته راپېرزو کړې ده، او ته ترې محروم کړی شوی یې.

۳ـ ای پیغمبره! ربښتیا چې دا ډېره لویه کامیابي ده، نو په کار دي چې په دنیا کښې د همدغې کامیابۍ غوندې کامیابۍ ته کارکوونکي کار وکړي، او په همدې هکله خپلو هلو خلو ته قوت ورکړي او بس.

او دا ځکه: لکه څنګه چې دنیا فاني ده همدارنګه د دنیا کامیابي هم فاني ده، چې په مرګ سره ختمېږي، خو د دې سره-سره په فاني دنیا باندې باقي دنیا ګټله کېږي.

توضیحات

۱ـ ځینې مفسرینو کرامو لیکلي دي چې: کومو دوه کسانو ته چې په دې ایتونو کښې اشاره شوې ده دا هغه دوه کسان دي د کومو ترمنځ محاوره چې الله ﷻ مونږ ته په [الکهف:۳۲] ایت او نورو ایتونو کښې راحکایت کړې ده[1]، والله ﷻ أعلم بحقیقة الحال.

دین څه معنی؟

۲ـ په ﴿ أَءِنَّا لَمَدِينُونَ ﴾ کښې د "مَدِينُونَ" کلمه د "دین" ـ لکه "عِيْر" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، د "دین" کلمه د لغت په اعتبار سره د جزا او مکافاة معنی ورکوي. یعنې کافر اندیوال وویلې: کله چې مونږ خاورې او په ځمکه کښې تیت پرک شو نو ایا مونږ به بیا راژوندي کړی شوي او جزا (مکافاة) راکړی شوي یاستو؟ دا کار هیڅکله کېدونکی نه دی او زه وړباندې عقیده نه لرم.

[1] تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۸۴

يادوني

۳_ د دې مقام په تفسيرولو کښې بايد لاندې يادونې په لحاظ کښې وساتلى شي:

الف: که څه هم جنتيان او دوزخيان په ډېرو لرو مسافو کښې استوګنه لري خو د دې سره سره د دوارو ډلو ترمنځ د ليدلو او خبرو اترو کولو دپاره کوم مانع نشته، الله ﷻ په هر شي باندې کامل قدرت لري.

په دې باندې علاوه په دنيا کښې يې څه نظاير شته چې د [الأعراف: ۵۰] ايت لاندې ورته اشاره شوې ده، والحمد لله ﷻ.

ب: په دې مقام کښې الله ﷻ مونږ ته د دوزخي خبره راحکايت نه کړه نو امکان لري چې نوموړي به د ډېر خجالت د کبله سکوت اختيار کړي. او دا هم څه لرې نه ده چې جواب به يې ورکړي خو الله ﷻ به مونږ ته د دې کبله نه وي راحکايت کړي چې د افسوس او حسرت څخه په غير به پکښې بل شى نه وه، والله ﷻ أعلم.

ج: د کلام په ترتيب کښې مونږ ته بهتره ښکاره شوه چې د ﴿ تَٱللَّهِ إِن كِدتَّ ﴾ څخه نيولې آن تر ﴿ لَهُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴾ پورې ټول مضامين د جنتي سړي د خولې څخه الله ﷻ حکايت کړه، او په ﴿ لِمِثْلِ هَـٰذَا ﴾ الآية- کښې الله ﷻ د همدغه جنتي په وينا باندې يوې تبصرې ته اشاره کړې ده چې بايد خلک ترې عبرت واخلي.

ځينو مفسرينو کرامو د کلام په ترتيب کښې نور احتمالات ليکلي دي[1] که څوک يې لوستل غواړي نو هملته دې مراجعه وکړي.

﴿ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ ٱلزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَـٰهَا فِتْنَةً لِّلظَّـٰلِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِىٓ أَصْلِ ٱلْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُۥ رُءُوسُ ٱلشَّيَـٰطِينِ ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَـَٔاكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى ٱلْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾ إِنَّهُمْ أَلْفَوْا۟ ءَابَآءَهُمْ ضَآلِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَىٰٓ ءَاثَـٰرِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِم مُّنذِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾ ﴾

[۶۲] (اى پيغمبره!) ايا دغه (د جنتيانو نعمتونه) د مېلمستيا د حيثه بهتر دي يا د زقوم ونه (د همدې حيثه بهتره ده)؟

(۱) تفسير القرطبي ج۱۵ ص۸۴؛ المحرر الوجيز ج۱۳، ص۲۳۷؛ روح المعاني ج۲۳ ص۹۴

[۶۳] یقیناً د زقوم ونه مونږ د ظالمانو (کافرانو) دپاره عذاب (او امتحان) گرځولې ده.

[۶۴] یقیناً د زقوم ونه یوه داسې ونه ده چې د سوزوونکي دوزخ په بیخ کښې راوخې (راتوکېدلې ده).

[۶۵] د دې ونې (د میوې) وږی (په قباحت او بدرنگۍ کښې) د شیطانانو د سرونو غوندې دي.

[۶۶] نو بې شکه د همدې ونې (د میوې) څخه په دوامداره توگه دوزخیان خوړونکي دي، نو د همدې ونې (د میوې) څخه د خپلو گېډو ډکوونکي دي.

[۶۷] بیا یقیناً دوزخیانو (کافرانو) ته د زقوم په ونې باندې د پاسه ضرور د ایشېدلو (گرمو) اوبو څخه گډول (ځښل) دي (چې کُلمې به یې ټوټه-ټوټه کړي).

[۶۸] بیا (د ایشېدلو اوبو څخه وروسته) سوزوونکي اور ته د هغوی بېرته ورتاوېدل دي.

[۶۹] (ځکه چې): یقیناً کفارو (ظالمانو) خپل پلرونه گمراهان موندلي دي.

[۷۰] نو د خپلو گمراهانو پلرونو په قدمونو باندې په داسې حال کښې (روان) دي چې منډې وهي (روند تقلید یې کوي او بلا فکره ورپسې خغلي).

[۷۱] او یقیناً د (موجوده) کفارو څخه وړاندې ډېرو روميښيو (اُمتونو هم) گمراهي غوره کړې وه.

[۷۲] او بې شکه مونږ په روميښيو اُمتونو کښې ډاروونکي (پیغمبران) استولي وه.

[۷۳] نو وگوره چې د ډارول شوو کسانو عاقبت څنگه شو؟ (ایا ټول پوپنا نه شوه؟).

[۷۴] مگر د الله ﷻ مخلصان بندگان (په دنیا او آخرت کښې د عذابه په امن کښې پاتې شوه).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د جنتیانو د حالاتو په تعقیب د دوزخیانو ځینو حالاتو ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! اوس په خپل اُمت باندې د کفارو (دوزخیانو) ځینې حالات قرائت کړه ترڅو ترې د مقایسې په توگه عبرت واخلي. هغه دا چې:

۱ـ خپل امت مخاطب کړه او پوښتنه ترې وکړه چې: ایا د جنتیانو د رنگارنگ میوجاتو روزي، د شرابو څخه ډکې پیالې او د دوی حورې او غلمان او نور نعمتونه د میلمستیا په حیث بهتر دي او که د دوزخیانو د عذابونو او په تېره بیا د زقوم د ونې میلمستیا بهتره ده؟!

د زقوم د ونې څه خانگړتیاوې دا دي چې:

الف: دغه ونه مونږ په دوزخ کښې د کفارو (دوزخیانو) دپاره ډېر سخت عذاب گرځولې ده، او په دنیا کښې مو ورته د هغې د حالاتو اخبار امتحان جوړ کړی دی.

خو دوی یې په موجودیت باندې ځکه باور نه کوي چې:

ب. یقیناً دغه یوه ونه ده چې د گرم دوزخ د بیخ څخه راپورته شوې ده او همهٔنه په سرو لمبو کښې ولاړه ده.

ج: د دغې ونې وږي او غوټۍ داسې بدرنگ او بدڅېره دي ته به وایې چې د شیطانانو سرونه دي.

د: نو یقیناً د همدغې ونې د میوې څخه دوزخیان (کفار) خوړونکي دي، او هیڅ نجات به ونه مومي چې خوراک تري ونه کړي، بلکې هرومرو به د همدغې بدڅېره او بې خونده مېوې څخه دوی په دوامداره توګه د خېټو ګېډو ډکوونکي وي.

هـ: په همدغه ناکاره او بدرنګ خوراک باندې به د پاسه دوزخیان د دوزخ د ګرمو اوبو څخه څښي. یا په بل عبارت: په دوزخ کښې د دوزخیانو خوراک د زقوم د ونې میوه ده او څښاک یې هغه جوش کړې شوې ګرمې اوبه دي.

و: د ذکر شوي خوراک او څښاک څخه وروسته بیا هم د هغوی دپاره د نجات لاره نشته، بلکې بیا به هغوی د همدغه ګرم دوزخ نورو عذابونو ته رجوع کوي او بیا به ورباندې اخته کېږي.

لنډه دا چې د دوزخیانو تعذیبونه د شمېر لاندې نه شي راتلای بلکې په دوامداره توګه به د یوه تعذیب سر وي او د بل به آخر.

٢ـ ای پیغمبره! د کفارو دائمي تعذیب د دې کبله دی چې:

الف: هغوی ته الهي دعوت ورسېد خو هغوی ورته هیڅ التفات ونه کړ او د پښو لاندې یې کړ، او په جلتۍ سره د خپلو ګمراه پلرونو په قدم روان پاتې شوه.

یا په بل عبارت: هغوی د لیونیانو غوندې هغه لاره خپله کړه په کومه باندې یې چې خپل پلرونه موندلي وه، او په همدغې کفري لارې باندې د مرګ تر ورځې پورې کلک پاتې شوه.

ب: هو! د هغوی د پخوانیو پلرونو اکثریت ګمراهان وه او د حقې لارې څخه په انحراف کښې واقع وه، او اقلیت یې په سمه لاره باندې روان وه، نو هغوی د اقلیت لاره پرېښودله او په عوض یې د اکثریت لاره خپله کړه او ځانونه یې د ابدي دوزخ مستحق وګرځول.

ج: هسې نه چې ذکر شوي دوزخیان مونږ بې دعوته پرېښي وه بلکې هغوی ته مو وخت په وخت پیغمبران ورلېږلي وه چې حقه لاره او باطله لاره یې ورته دواړه واضحه کړې وې، چې دا د دوزخ لاره ده او دا د جنت، تاسو د جنت په لاره لاړ شئ او د دوزخ د لارې څخه خپل ځانونه بچ وساتئ.

٣ـ نو ای پیغمبره! ته وګوره چې د ډار کړې شوو عاقبت، او د دعوت د نه قبلوونکو عاقبت څنګه شو؟!.

مګر د مخلصانو بندګانو عاقبت دغسې نه دی (لکه چې پوره شرحه یې وړاندې تېره شوه)، په جنت کښې به دوی د همېشه دپاره په نعمتونو کښې ژوندي وي.

توضیحات

١ـ په ﴿أَمْ شَجَرَةُ ٱلزَّقُّومِ﴾ کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: د "زَقُّوم" کلمه ـلکه "تَنُّور"ـ د "زَقْم" ـلکه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "زَقْم" د یوه شي بنویه تېرولو او یوه لمړی کولو ته وایي، خو دغه کلمه د لاندې معناوو دپاره هم وضعه شوې ده[1]:

(١) القاموس المحیط ج٢ ص٤٦٤؛ لسان العرب ج١٢ ص٢٦٨

اول: کوچ او کجوري چې کږوږ کړی شي نو د زقوم په نامه يادېږي.

دوهم: د تِهامَة په بېديا ګانو کښې د يوې ونې نوم زقوم دی چې ورې ورې پاڼې لري او ډېر بد بوی کوي، او داسې شوده لري چې ډېر ترخه دي که د چا بدن ته ورسېږي نو سمدستي پړسېږي.

درېيم: زقوم د هغې ترخې ونې د مېوې نوم دی کومه چې د دوزخ په تل کښې په قدرتي توګه شنه شوې ده او ښاخونه يې په ټول دوزخ کښې خواره واره دي.

نو په همدې بنياد "زَقُوم" ته د ﴿ شَجَرَةُ ﴾ اضافت داسې دی لکه چې په "شَجَرَةُ الرُّمَان" کښې "الرُّمَان" ته د "شَجَرَة" اضافت شوی دی، يعنې د انار ونه.

ب: په دې مقام کښې همدغه درېمه معنی مراده ده، نبي کريم ﷺ په همدې هکله فرمايلي دي چې: «وَلَوْ أَنَّ قَطْرَةً مِنَ الزَّقُّومِ قُطِرَتْ لَأَمَرَّتْ عَلَى أَهْلِ الْأَرْضِ عَيْشَهُمْ فَكَيْفَ مَنْ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا الزَّقُّومُ»[1] يعنې او که بالفرض د زقوم د ونې څخه يو څاڅکی (اوبه يا شوده په دنيا کښې) راوڅاځي نو د ځمکې په اوسېدونکو باندې به ژوند تريخ کړي (هيڅ شی به خوږ پاتې نه شي)، نو د هغه چا به څه حال وي چې هغوی ته پرته د زقوم څخه بل خوراک نه وي؟!

ج: په ﴿ فِتْنَةً لِّلظَّٰلِمِينَ ﴾ کښې د "زَقُّوم" ونې ته د "فِتْنَة" لقب ورکړی شوی دی چې لاندې دوه تفسيرونه درلودلی شي:

اول: چې د ﴿ فِتْنَةً ﴾ کلمه د عذاب معنی ورکړي، الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ ذُوقُواْ فِتْنَتَكُمْ ﴾ [الذاريات: ۱۴] يعنې الله ﷻ به د قيامت په ورځ کفارو ته ووايي چې خپل عذاب وڅکئ[2] (چې په دنيا کښې مو د همدې دپاره زيار ويستلی وه).

دوهم: چې د ﴿ فِتْنَةً ﴾ کلمه د امتحان معنی ورکړي، نو کله چې الله ﷻ په قرآن کريم کښې د "زَقُّوم" د ونې ذکر نازل کړ نو کفار د سخت امتحان سره مخامخ شوه، چې شنه ونه به په دوزخ کښې څنګه زرغونه شي، نو په امتحان کښې ناکام شوه او کفر يې لا پياوړی شو. همدې مضمون ته په [الإسراء: ٦٠] ايت کښې اشاره شوې ده.

د: په ﴿ طَلْعُهَا كَأَنَّهُۥ رُءُوسُ ٱلشَّيَٰطِينِ ﴾ کښې د "طَلْع" کلمه مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الأنعام: ۹۹] ايت لاندې ښه تحليله کړې ده، خو په دې مقام کښې د ذکرې شوې کلمې څخه د "زَقُّوم" د ونې مېوه مطلب ده چې د دوزخيانو خوراک ده[3].

سوال جواب

ﻫ: که څوک وايي چې: په ﴿ كَأَنَّهُۥ رُءُوسُ ٱلشَّيَٰطِينِ ﴾ کښې الله ﷻ د "زَقُّوم" د ونې مېوه په بدرنګۍ او قباحت کښې د شيطانانو د سرونو سره تشبيه کړې ده، حال دا چې نه چا شيطانان ليدلی دي او

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۶۴۴، ۷۲۴؛ جامع الترمذي ج۲ ص۸۶؛ سنن ابن ماجه ص۳۲۱
(۲) تفسير البغوي ج۴ ص۲۲۹
(۳) تفسير القاسمي ج۳ ص۱۰۸؛ زاد المسير ج۶ ص۲۹۸

نه د هغوی سرونه، ترڅو د تشبیه په ذریعه د زقوم ونې په بدرنګی باندې پوه شي؟

مونږ وایو چې: ځینو مفسرینو کرامو د ذکر شوي سوال د جوابولو دپاره متعدد صورتونه لیکلي دي[1]، خو کوم جواب چې مونږ ته بهتر برېښېدلی دی هغه دا دی چې:

الله ﷻ په قرآن کریم کښې د بنیادمانو د محاورو خاصیتونه د اعتباره نه دي غورزولي، که نه نو مشرکانو ته به ډېر ښه بهانه په لاس ورغلې وی او ویلی به یې چې مونږ د قرآن کریم د مقابلې څخه ځکه عاجزان یاستو چې دلته زمونږ د محاورې خاصیتونه نه دي مراعات شوي، که زمونږ د محاورې خاصیتونه مراعات شوي وی نو ضرور به مونږ د دې قرآن د یوه ایت یا یوه سورت غوندې لا څه بلکې ډېر ایتونه او ډېر سورتونه جوړ کړي وی.

نو د بنیادمانو په محاورو کښې مشهوره ده چې ښایسته شیان د پرښتو سره تشبیه کوي او بدڅېره او بدرنګو شیانو ته د شیطانانو او غولانو سره مشابهت ورکوي، حال دا چې په خپله څېره کښې خلکو نه پرښتې لیدلي دي او نه یې په شیطانانو او غولانو باندې نظر پرېوتلی دی.

د ذکر شوي مضمون د اثبات دپاره لاندې وضاحتونه ولولئ:

اول: الله ﷻ د مصریانو ښځو د خولو څخه حکایت کړی دی چې: ﴿ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴾ [یوسف: ۳۱] یعنې نومورو ښځو چې کله یوسف ؈ ولید نو ویې ویلې چې: دا بشر نه دی بلکې د کرامت څخه ډکه پرښته ده.

دوهم: په نبي کریم ﷺ باندې یهودانو کوډې کړې وې او هغه یې د "ذَروَان" په نوم کوهي کښې ښخې کړې وې، نو نبي کریم ﷺ د څو صحابه وو کرامو ﷺ سره هلته ورغی او کله چې بېرته کورته راستون شو نو عائشه رضي الله عنها یې مخاطبه کړه چې: «نَخْلُهَا كَأَنَّهَا رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ»[2] د ذکر شوي کوهي د کجورو ونې داسې بدشکله وې لکه د شیطانانو سرونه.

دریم: یو عربي شاعر د هغه چا په جواب کښې چې دی یې په وژلو سره ګواښلی وه وایي چې[3]:

أَيَقْتُلُنِي وَالْمَشْرَفِيُّ مُضَاجِعِي :: وَمَسْنُونَةٌ زُرْقٌ كَأَنْيَابِ أَغْوَالِ

یعنې: ایا فلانکی سړی ما په وژلو سره تهدیدوي، حال دا چې مشرفی (یمنی) توره مې ترڅنګ ده، او داسې پړقېدونکي غشي مې هم ترڅنګ دي لکه د غولانو داړې؟!.

نو په ایت شریف کښې د بنیادمانو د محاورو مراعات شوی دی او د زَقُوم د ونې د بار (مېوې) وړی یې د شیطانانو د سرونو سره تشبیه کړی شوی دی.

شَوب څه معنی؟

۲ـ په ﴿ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا ﴾ کښې د "شَوب" کلمه د خلط (ګډولو) دپاره وضعه شوې ده[4]،

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱۳ ص۲۳۸؛ تفسیر الطبري ج۲۳ ص۶۴

(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۴۶۳

(۳) مختصر المعاني في البلاغة ص۳۱۹

(۴) مفردات الراغب ص۲۷۷

نو په دې مقام کښې عبد الله عباس رضي الله عنهما په هغه شي سره تفسير کړې ده کوم چې د خوراک څخه وروسته څښل کېږي[1]. يعنې په دوزخيانو باندې به د زقوم د خوراک څخه وروسته ګرم او جوش کړې شوې اوبه وڅښولی شي، ته به وايې چې په ګېډه کښې د خوراک سره ګډېږي.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: د ﴿ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى ٱلْجَحِيمِ ﴾ څخه څرګندېږي چې کفار (دوزخيان) به کله-کله د دوزخ څخه ويستل کېږي، حال دا چې الله ﷻ په بل ايت کښې فرمايلي دي چې: ﴿ وَمَا هُم بِخَٰرِجِينَ مِنْهَا ﴾ [المائدة:۳۷] يعنې او کفار چې دي دوی د دوزخ څخه وتونکي نه دي بلکې دوی ته هلته دائمي عذاب دی؟

مونږ وايو چې: دلته دوزخ ته ورستنېدل مطلب نه دي چې اعتراض وارد شي، بلکې د اور تعذيب ته ورستنېدل مراد دي. يعنې کفار به د ګرمو اوبو د تعذيب څخه وروسته د اور تعذيب ته راجع شي.

همدې مضمون ته په بل ايت کښې اشاره شوې ده چې: ﴿ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ ءَانٍ ﴾ [الرحمن: ۴۴] يعنې کفار به د دوزخ (اور) او د ډېرو ګرمو اوبو په منځکښې تاوېږي راتاوېږي. کله به په دوزخ کښې په يوه عذاب تعذيبېږي او کله په بل. أعاذنا الله ﷻ من جميع التعاذيب.

د "اهراع" معنی

۴ـ مونږ د الله ﷻ په توفيق د [هود:۷۸] ايت لاندې په ﴿ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴾ کښې د ﴿ يُهْرَعُونَ ﴾ کلمه ډېره ښه تحليله کړې ده چې د "إِهْرَاع" ـ لکه "إِكْرَام" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، او "إِهْرَاع" هغو منډو او ځغلېدلو ته ويل کېږي د کوم سره چې د اندامونو لړزه هم ملګرې وي چې د زيات حرص او اضطراب څخه نمايندګي کوي.

نو په دې مقام کښې يې حاصل داسې راځېږي چې: کفارو ته څکه ذکر شوی تعذيب تاکلی شوی دی چې دوی د خپلو کفارو پلرونو روند تقليد کاوه او د ډېر اضطراب په حال کښې د هغوی په کفري لاره ځغلېدل.

﴿وَلَقَدْ نَادَىٰنَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ ٱلْمُجِيبُونَ ۝٧٥ وَنَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥ مِنَ ٱلْكَرْبِ ٱلْعَظِيمِ ۝٧٦ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ ۝٧٧ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْءَاخِرِينَ ۝٧٨ سَلَٰمٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِى ٱلْعَٰلَمِينَ ۝٧٩ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ۝٨٠ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ۝٨١ ثُمَّ أَغْرَقْنَا ٱلْءَاخَرِينَ ۝٨٢﴾

[۷۵] او مونږ ته نوح عليه السلام (د خپل قوم په هکله) اواز (سوال) وکړ، نو مونږ ډېر ښه اجابت کوونکي ياستو (سوال مو ورته قبول کړ).

[1] الدر المنثور ج۷ ص۹۶

[۷٦] او مونږ نوح عليه السلام او د ده عليه السلام أهل (مؤمن اُمت) ته د لوی غم څخه نجات ورکړ.
[۷۷] او د نوح عليه السلام اولاده همدوی مو (په دنیا کښې د قیامت تر ورځې پورې) باقي وګرځول.
[۷۸] او مونږ په نوح عليه السلام باندې په وروستنیو خلکو کښې (دا جمله) پرېښودله چې:
[۷۹] په نوح عليه السلام باندې دې سلام وي (البته دا جمله مو) په ټولو عالمونو کښې (جاري پرېښودله).
[۸۰] یقینًا مونږ (ای پیغمبره!) نېکوکارانو ته دغسې (نېکه) جزا ورکوو.
[۸۱] یقینًا نوح عليه السلام زمونږ د (کلک) باور کوونکو مؤمنانو بندګانو څخه وه (نو ځکه مو ورسره ذکر شوی چال چلند وکړ).
[۸۲] بیا مو (د نوح عليه السلام او نورو مؤمنانو د سترګو لاندې) نور خلک (کفار) غرق کړه (او د دوی زړونه موورباندې ساړه کړه).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنیو ایتونو په پای کښې د مخلصانو بندګانو او غیر مخلصانو ذکر نازل شوی وه، په دې ایتونو کښې آن تر [الصافات:۱۴۸] ایت پورې په درې آویا (۷۳) ایتونو کښې د لسو (۱۰) مخلصو بندګانو (پیغمبرانو) په نومونو باندې د مثال په توګه صراحت نازل شوی دی، او هم پکښې د غیر مخلصو بندګانو انجام ته اشارې شوې دي چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د نوح عليه السلام د قیصې څو نکات قرائت کړه ترڅو دوی ته څرګنده شي چې مونږ خپلو مخلصو بندګانو ته په څه ډول نجات ورکوو او غیر مخلص بندګان (کفار)په څنګه پوښنا کوونکي عذاب باندې اخته کوو. هغه دا چې:

۱ـ نوح عليه السلام په خپل قوم کښې نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله دعوت وچلاوه ترڅو هغوی په اخلاص سره د توحید عقیده خپله کړي او د کفري او شرکي عقیدې څخه راوګرځي.

مګر هغوی کفري او شرکي عقیدې ته ادامه ورکړه چې په نتیجه کښې نوح عليه السلام د همغوی په هکله مونږ ته د سوال لاسونه پورته کړه او بنیاد ویستونکی عذاب یې ورته وغوښت.

نو ته وګوره چې مونږ څنګه سوال قبلوونکي یاستو چې د نوح عليه السلام سوال مو قبول کړه او ذکر شوي مخلص بندګان (کفار) مو د څرمې په دریاب کښې هلاک کړه. یا په بل عبارت: په مشرکانو باندې مو ټوله ځمکه دریاب جوړه کړه چې:

۲ـ یوازې نوح عليه السلام او د ده عليه السلام پیروان (ایمانداره) کورنۍ مو د غرق څخه وژغورله او د کفارو د ضرورنو څخه مو خلاص کړه، او په دې باندې علاوه:

الف: فقط د نوح عليه السلام اولاده مو په ځمکه کښې باقي پرېښودله، چې د قیامت تر ورځې پورې به باقي وي.

ب: په دغه مخلص بنده (نوح عليه السلام) باندې مو د وروستنیو پېړیو په ژبو دا جمله جاري پرېښودله چې: ﴿ سَلَٰمٌ عَلَىٰ نُوحٍ ﴾ په نوح عليه السلام باندې دې سلام وي او د هر غم او درد څخه دې بچ وي.

ج: ذکره شوې جمله مو یوازې په انساني پېړیو کښې جاري پرېښنبودله بلکې په ټولو عالمونو

کښې مو ذکرې شوې جملې ته چلښت ورکړه، حتی چې پرښتې او پېریان هم تر قیامته پورې ذکره شوې جمله په خپلو ژبو باندې ژوندۍ ساتي.

۳_ ای پیغمبره! مونږ محسنانو بندګانو ته په دغه خارق العاده ډول نجات ورکوو، زمونږ دغه کړنلاره د خپلو ټولو ایمان لرونکو بندګانو سره جاري ده؛ نوح ﷺ هم د همدغو محسنانو ایماندارانو بندګانو د ډلې څخه یو عالي شان مؤمن مخلص بنده وه.

۴_ لنډه دا چې مونږ د نوح ﷺ او د ده د أهل (پیروانو) د نظر لاندې، پاتې خلک (کفار) په دریاب کښې غرق او هلاک کړه، او د هغوی غرق مو دوی ته ور ولیده کړ ترڅو یې ورباندې زړونه یخ شي او د الله ﷻ په لوی فضل باندې پوره خوشاله شي او خوند ترې واخلي.

توضیحات

۱_ په ﴿ وَلَقَدْ نَادَىٰنَا نُوحٌ ﴾ کښې د ﴿ نَادَىٰنَا ﴾ کلمه په نورو ایتونو کښې تفسیره شوې ده. د ښه وضاحت دپاره یې لاندې مثالونه ولولئ:

الف: ﴿ فَدَعَا رَبَّهُۥٓ أَنِّي مَغۡلُوبٞ فَٱنتَصِرۡ ﴾ [القمر: ۱۰] یعنې نو نوح ﷺ خپل رب ﷻ ته سوال وکړ چې (ای زما ربه!) یقیناً زه (د خپل قوم په دعوت کښې) کمزوری کړی شوی یم (دوی زما دعوت نه قبلوي) نو زما انتقام ترې واخلې (او ټول د څرمې تباه کړې).

ب: ﴿ وَقَالَ نُوحٞ رَّبِّ لَا تَذَرۡ عَلَى ٱلۡأَرۡضِ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ دَيَّارًا ﴾ [نوح:۲٦] یعنې او نوح ﷺ (د اوږده دعوت څخه وروسته) وویلې چې ای زما ربه! په ځمکه باندې د کفارو څخه هیڅ اوسېدونکی پرښږدې او ټول هلاک کړې.

اما د نوح ﷺ د سوال د إجابت صورتحال په [هود:۳٦] ایت او ورپسې ایتونو کښې ښه پوره تفصیلوار نازل شوې دی، او هملته یې د الله ﷻ په توفیق تفسیر هم تېر شوی دی، نو هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

آهل څه معنی؟

۲_ په ﴿ وَنَجَّيۡنَٰهُ وَأَهۡلَهُۥ ﴾ کښې د "أَهۡل" کلمه په دې مقام کښې نوح ﷺ ته مضافه شوې ده، او د پیغمبر أهل د هغو کسانو څخه عبارت وي کومو چې ورباندې ایمان راوړی وي[1]. یعنې مونږ نوح ﷺ او د ده هغه أمت ته نجات ورکړ کومو چې ورباندې ایمان راوړی وه او په بېړۍ کښې ورسره اوچت شوي وه.

دا حقیقي قصر دی که اضافي؟

۳_ په ﴿ وَجَعَلۡنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلۡبَاقِينَ ﴾ کښې د "هُمۡ" ضمیر د فصل ضمیر دی[2] چې بالاتفاق قصر

(۱) لسان العرب ج۱۱ ص۲۹؛ القاموس المحیط ج۱ ص۱۹۳
(۲) البحر المحیط ج۹ ص۱۰۸؛ مختصر المعاني في البلاغة ص۱۸۳

إفاده کوي، خو علماء کرام پکښې اختلاف لري چې دلته حقیقي قصر مطلب دی او که اضافي، چې
ښه وضاحت یې لاندې لوستلی شي:

الف: اکثره علماء کرام وایي چې دلته حقیقي قصر مراد دی[1]، چې د نجات څخه وروسته د
نوح ﷺ د اولادې څخه د نورو هغو مؤمنانو نسل باقي پاتې نه شو کومو چې په بېړۍ کښې نجات
موندلی وه. دوی په ذکر شوي تفسیر باندې د لاندې وجوهو د کبله کلک دي چې:

اول: نبي کریم ﷺ په ذکر شوي عبارت کښې د ﴿ ذُرِّيَّتَهُۥ ﴾ کلمه د نوح ﷺ په درېوو زامنو باندې
تفسیره کړې ده چې: سَام، حَام، یَافث دي[2]، سَام د عربو پلار دی، حَام د حبشو پلار دی او یَافث د
رومیانو او زوزو مازوزو (یاجوج او ماجوج) پلار دی.

دوهم: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ویلي دي چې: «لَمْ يَبْقَ إِلَّا ذُرِّيَّةُ نُوحٍ»[3] یعني د طوفان د ختم
څخه وروسته هیڅوک (د نسل په اعتبار سره) باقي پاتې نه شوه مګر د نوح ﷺ اولاده پاتې شوه،
چې د قیامت تر ورځې پورې په همدوی باندې دنیا ودانه ده.

ب: ځینې علماء کرام وایي چې ذکر شوی قصر (کوم چې د ضمیر فصل څخه معلومېږي) حقیقي
نه دی بلکې اضافي دی[4]. یا په بل عبارت: دغه قصر په اضافت سره غرقو شوو کفارو ته دی،
یعني مونږ یوازې د نوح ﷺ زوزات باقي پرېښود او د کفارو زوزات مو پوپنا کړه او بنیاد مو
وروبست، چې ټول د ځرمې هلاک شوه.

په دې تقدیر په ایت شریف کښې د نورو مؤمنانو زوزات په سکوت کښې پاتې کېږي چې هغوی
پاتې شوه او که نه.

خو په بل ایت کښې یې بقاء ته اشاره شوې ده، چې: ﴿ ٱهۡبِطۡ بِسَلَٰمٖ مِّنَّا وَبَرَكَٰتٍ عَلَيۡكَ وَعَلَىٰٓ أُمَمٖ
مِّمَّن مَّعَكَۚ ﴾ [هود:۴۸] یعني الله ﷻ د طوفان د ختم څخه وروسته نوح ﷺ ته توصیه وکړه چې: د
بېړۍ څخه او بیا د جودي غره څخه هوارې ځمکې ته په داسې حال ورښکته شه چې زمونږ د پلوه په
تاباندې سلامتیا او برکتونه دي (چې نسل به دې ډېر شي) او په هغو اُمتونو (او ډلو) باندې هم
زمونږ سلامتیا او برکتونه دي کوم چې ستا سره په بېړۍ کښې دي (د دوی نسل به هم برکتناک
وګرځولی شي).

تبصره

۴ـ که څه هم ایت شریف د ذکرو شوو دواړو تفسیرونو تحمل کولی شي او د دواړو جانبو دلایل
هم د قناعت وړ دي بلکې هر یو جانب د بل جانب دلایل په خپله مدعي باندې ځرځولی هم شي، خو
د دې سره-سره مونږ ته د اکثریت نظر بهتر برېښي، والله ﷻ أعلم بحقیقة الحال.

---

(۱) روح المعاني ج۲۳ ص۹۸

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵۸

(۳) الدر المنثور ج۷ ص۹۹؛ تفسیر البغوي ج۴ ص۳۰

(۴) تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۸۹؛ المحرر الوجیز ج۱۳ ص۲۴

را د يوه پلوه، او د بله پلوه مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الأعراف:۶۴] ايت لاندې د ذکرې شوي موضوع په اړوند څه مطالب ليکلي دي چې هلته يو ځل مراجعه کول بې ګټې نه دي.

يو نحوي تحليل

۵ـ د ﴿ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ۝ سَلَامٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ ﴾ کښې علماوو کرامو د اعراب په لحاظ متعدد تحليلونه کړي دي[1] لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف. د ﴿ وَتَرَكْنَا ﴾ دپاره مفعول مقدر دی چې مونږ ترې په "ثناءً حَسَنًا" سره تعبير کوو، او د ﴿ سَلَامٌ عَلَىٰ نُوحٍ ﴾ جمله د الله ﷻ د پلوه په نوح ﷺ باندې عنايت شوې ده[2]، لکه څنګه چې همدې جملې نه ورته جمله د الله ﷻ د پلوه په [مريم:۱۵] ايت کښې په يحيى ﷺ باندې عنايت شوې وه.

يعنې مونږ په نوح ﷺ باندې په وروستنيو خلکو کښې ښايسته ستاينه جاري پرېښې ده، او زمونږ دپلوه په نوح ﷺ باندې د پرېښتو په شمول په ټولو عالمونو کښې سلام او سلامتيا ده، چې ټول مو ورباندې خبر کړي دي.

ب: د ﴿ سَلَامٌ عَلَىٰ نُوحٍ ﴾ جمله د "تَرَكْنَا" دپاره مفعول واقع شوې ده[3]. يعنې: مونږ په نوح ﷺ باندې ذکره شوې جمله په وروستنيو خلکو کښې لا څه بلکې د پرېښتو په شمول په ټولو عالمونو کښې جاري پرېښې ده، چې ټول يې په نېک نامه يادوي او سلامونه ورباندې وراستوي.

د دغه نېک يادښت غوښتنه ابراهيم ﷺ هم کړې وه چې خپل رب ته يې سوال وکړ چې: ﴿ وَاجْعَل لِّي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ﴾ [الشعراء: ۸۴] يعنې اى زما ربه! ماته په وروستنيو خلکو کښې رښتينی ياد وګرځوې (راکړې چې اقتداء راپسې وکړي او آجرونه مې لا زيات شي).

هېر مو نه شي!

۶ـ هېر مو نه شي چې ذکر شوی نحوي تحليل بايد د دې سورت (الصافات) په [۱۰۸، ۱۰۹]، [۱۱۹، ۱۲۰] او [۱۲۹، ۱۳۰] ايتونو کښې هم په پام کښې ونيول شي چې بيا يې نه شو ليکلی.

﴿ وَإِنَّ مِن شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ ۝٨٣ إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ۝٨٤ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ۝٨٥ أَئِفْكًا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ ۝٨٦ فَمَا ظَنُّكُم بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝٨٧ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ۝٨٨ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ۝٨٩ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ۝٩٠ فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ۝٩١ مَا لَكُمْ لَا تَنطِقُونَ ۝٩٢ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ۝٩٣ فَأَقْبَلُوا

---

(1) تفسير القاسمي ج۱۳ ص۱۱۲

(2) البحر المحيط ج۹ ص۱۰۸

(3) تفسير ابی السعود ج۷ ص۱۹۶؛ تفسير الكشاف ج۴ ص۴۸

إِلَيْهِ يَزِفُّونَ (٩٤) قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ (٩٥) وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (٩٦) قَالُوا ٱبْنُوا
لَهُۥ بُنْيَٰنًا فَأَلْقُوهُ فِى ٱلْجَحِيمِ (٩٧) فَأَرَادُوا بِهِۦ كَيْدًا فَجَعَلْنَٰهُمُ ٱلْأَسْفَلِينَ (٩٨) ﴾

[۸۳] او یقیناً د نوح ﷺ په تګلارې باندې د تلونکو څخه هرو مرو ابراهیم ﷺ (هم) دی.

[۸۴] هغه وخت (یاد کړه) چې کله ابراهیم ﷺ خپل رب ﷻ ته (د باطلو عقایدو څخه) په روغ زړه سره ورغی (او پوره اخلاص یې خپل کړ).

[۸۵] هغه وخت چې کله یې خپل پلار او خپل قوم ته وویلې چې: دا (هغه بوتان) څه شی دی (د کومو) چې تاسو عبادت کوئ (ایا دا د عبادت لیاقیت لري)؟

[۸۶] ایا د دروغ تړلو د کبله تاسو د الله ﷻ څخه پرته معبودانو ته اراده لرئ؟

[۸۷] نو ستاسو په رب العالمین باندې څه ګومان دی (ایا مخلوق ورسره برابرېدلی شي)؟

[۸۸] نو ابراهیم ﷺ په ستورو کښې نظر واچاوه یو نظر (ښه دقیق فکر یې وکړ).

[۸۹] نو (د فکر څخه وروسته یې جواب ورکړه او) ویې ویلې چې: یقیناً زه ناروغ یم (مېلې ته نه شم تلای).

[۹۰] نو مشرکانو ترې (د دعوت څخه) په داسې حال مخ واړاوه چې بېرته ستنېدونکي وه (او د میلې په لور روان شوه).

[۹۱] نو ابراهیم ﷺ د مشرکانو معبودانو ته په پټه ورغی نو (د ملنډو په توګه یې ورته) وویلې چې: ایا تاسو (دغه خوراکي شیان) نه خورئ؟ (کوم چې ستاسو په وړاندې پراته دي).

[۹۲] (ای بوتانو!) تاسو لره څه دي چې خبرې نه کوئ؟ (ماته ولې جواب نه راکوئ).

[۹۳] نو ابراهیم ﷺ په بوتانو باندې په داسې حال پټ اقدام وکړ چې ښه په قوت (ښي لاس) سره (یې په تبر) وهونکی وه (نو میده-میده یې کړه، خو فقط یو غټ بوت یې پرېښود).

[۹۴] نو (مشرکان د میلې څخه راغله او) ابراهیم ﷺ ته یې په داسې حال مخه کړه چې ورخغلېده (ترڅو د استنطاق ننداره وکړي).

[۹۵] (د استنطاق په وخت کښې) ابراهیم ﷺ (مشرکانو ته) وویلې چې: ایا تاسو د هغو بوتانو عبادت کوئ کوم چې تاسو (په خپلو لاسونو باندې) تراشلي دي؟

[۹۶] حال دا چې الله ﷻ تاسو هم پیدا کړي یاست او ستاسو عملونه یې هم پیدا کړي دي (بلکې ستاسو د بوتانو هم خالق دی).

[۹۷] مشرکانو وویلې چې د ابراهیم ﷺ دپاره (د اوره ډک) تعمیر (خندق) جوړ کړئ، نو نوموړی په همدې (مصنوعي) دوزخ کښې وروچوئ.

[۹۸] نو مشرکانو ابراهیم ﷺ ته د (دغه) چل اراده وکړه، نو مونږ لاندینې کسان وګرځول (چې په خپل چل کښې مطلب ته ونه رسیده او ناکام شوه).

د مطلب خلاصه

یعني ای پیغمبره! د مخلصو بندګانو د جملې څخه ابراهیم هم دی نو په خپل اُمت باندې یې څه حالات او خاصیتونه قرائت کړه چې په زیات اخلاص باندې یې دلالت کوي، هغه دا چې:

۱ـ یقیناً د نوح ﷺ د نسل او کومکیانو څخه ابراهیم ﷺ هم وه، چې د همغه په قدم باندې روان وه او د همغه غوندې یې د توحید په ترویج کښې زیات مشکلات ګاللي دي، خو الله ﷻ هغه ﷺ ته د غرق څخه نجات ورکړ او ده ﷺ ته یې د اور څخه نجات په نصیب کړ. نو:

الف: هغه وخت خلکو ته ورپه یاد کړه په کوم کښې چې ابراهیم ﷺ د ټولو باطلو معبودانو سره قلبي اړیکه پرې کړې وساتله او یوازې واحد لا شریک خپل رب ﷻ ته یې خالصه او د ټولو باطلو او مزخرفاتو څخه پاکه عقیده وړاندې کړه.

ب: په دې باندې علاوه د همدغې سوچه او پاکې عقیدې دپاره یې دعوت هم چلاوه ترڅو مشرکان شرکي عقیده پرېږدي او توحیدي عقیده خپله کړي.

۲ـ ای پیغمبره! د ابراهیم ﷺ د دعوت څو مهم ټکي خپل اُمت ته ورپه زړه کړه چې عبرت ترې واخلي هغه دا چې:

الف: ابراهیم ﷺ خپل پلار او خپل قوم ته د دعوت په ارتباط داسې پوښتنې راجع کړې ترڅو هغوی حقایقو ته متوجه شي، چې:

اول: ای زما خپلوانو! هغه بوتان چې تاسو یې عبادت کوئ څه شی دي؟ ایا مخلوق د عبادت لیاقت درلودلی شي؟

دوهم: نو په همدې بنیاد ایا تاسو د دروغو د تړلو د کبله اراده لرئ چې د الله ﷻ څخه په غیر ـچې حقیقي او واقعي معبود دی ـ نور باطل معبودان په الوهیت سره ونیسئ؟

دریم: نو ستاسو په رب العالمین ﷻ باندې څه ګومان دی چې تاسو به په شرکي عقیدې باندې مجازات نه کړي؟

۳ـ د دعوت په جریان کښې یوه عجیبه قیصه هم پېښه شوه چې څه لنډ مطالب یې دا دي:

الف: یوه ورځې مشرکان مېلې ته روان شوه او ابراهیم ﷺ یې هم همدغې مېلې ته وروباله ترڅو ورسره لاړ شي او چکر ورسره ووهي.

ب: خو ابراهیم ﷺ غوښتل چې د همدې فرصت څخه استفاده وکړي، او سوګند یې یاده کړه چې د مشرکانو بوتان به میده- میده کړي ترڅو هغوی ته د استدلال په میدان کښې ماتې ورکړي.

ج: نو د همدې کبله ابراهیم ﷺ د هغوی د اغفال دپاره یو ځل په ستورو کښې نظر وکړ، او د همدې کتلو په تعقیب یې د هغوی بلنې ته منفي جواب ورکړ چې زه ناروغ یم او مېلې ته نه شم تللی. یا په بل عبارت: ابراهیم ﷺ د بنه پوره دقیق فکر څخه وروسته هغوی ته خپل ځان ناروغ معرفي کړه

د: مشرکانو د ابراهیم ﷺ منفي جواب قبول کړ او د هغه ﷺ د بلنې څخه یې مخونه واړول او په

بېږه سره د میلې په لور روان شوه، چې خپل بوتان یې شاته (بې حمایته) پرېښودل.

ه: په عین وخت کښې ـ چې بوتان بې حمایته پاتې شوه ـ ابراهیم ﷺ ورباندې په پټه ورننووت او د استهزاء او ملنډو په توګه یې په لاندې پوښتنو سره مخاطب وګرځول چې:

اول: ای باطلو معبودانو! تاسو ولې خوراک او څښاک نه کوئ؟ ستاسو په وړاندې خوراکونه اېښې دي نو تاسو ترې ولې استفاده نه کوئ؟ ایا تاسو د خوراک او څښاک څخه عاجزان یاست؟

دوهم: تاسو لره څه دي چې نه ګړېږئ، او ټول پټه خونه یاست؟ ایا تاسو خبرې نه شئ کولی او که تاسو ګونګیان یاست؟

و: د ذکر شوي خطاب څخه وروسته ابراهیم ﷺ په پټه ورباندې شروع وکړه او په قوت سره یې په تبره باندې میده-میده کړ. یا په بل عبارت: ابراهیم ﷺ په کمزوري (کیڼ لاس) باندې نه بلکې په قوي (ښي لاس) باندې ووهل او ښه یې وټکول.

مګر یوازې یو غټ بوت یې روغ پرېښود ترڅو ترې په آینده کښې د استدلال دپاره کار واخلي.

۴ـ کله چې مشرکان د مېلې څخه راستانه شوه او خپل بوتان یې میده-میده او ټکولی شوي ولیده نو ډېر زیات خپه او په هغه چا باندې ډېر زیات په غُصه شوه څوک چې د دغه کار مرتکب شوي وي، نو د همدې کبله:

الف: هغوی په دې لټه کښې شوه چې د دغه کارکوونکي مونده کړي چې د پلټنې په ترځ کښې یې په ابراهیم ﷺ باندې یقین راغی چې دا کار همده کړی دی، نو د استنطاق دپاره یې ورروغوښت.

ب: بیا د ننداري دپاره ټولو د هغه ﷺ په لور مخه کړه او په منډه-منډه ترې راکړه شوه چې هله ژر کوه جواب راکړه چې دا کار دې ولې ترسره کړی دی؟

ج: ابراهیم ﷺ هغوی متوجه کړه او ورته یې وویلې چې ذکره شوې پوښتنه دغه غټ بوت ته راجع کړئ ترڅو تاسو ته جواب درکړي او خپل دښمن درته په ګوته کړي.

دا هم احتمال لري چې غټ بوت په وړو بوتانو باندې په غُصه شوی وی او په میده کولو سره یې ورباندې خپله غُصه سره کړې وي؟

د: د دې خبرې په اورېدلو سره مشرکان هک پک حیران شوه او ابراهیم ﷺ ته یې وویلې چې: نه خو ښه پوهېږې چې زمونږ بوتان خبرې نه شي کولی او د خوراک او څښاک توان هم نه لري، نو مونږ به ترې څنګه وغواړو چې هلئ ژر شئ خپل دښمن راپه ګوته کړئ ترڅو مونږ ترې انتقام واخلو؟.

ه: په دغه وخت کښې ابراهیم ﷺ ته د استدلال موقع په لاس ورغله او مشرکان یې مخاطب کړه چې:

اول: ایا تاسو د هغو جماداتو عبادت کوئ کوم چې تاسو په خپلو لاسونو باندې تراشلي او جوړ کړي دي چې نه خبرې کولی شي، نه د خوراک څښاک توان لري او بالآخره نه د خپلو ځانونو څخه دفاع کولی شي او نه خپل دښمن په ګوته کولی شي؟

دوهم: په داسې حال کښې چې الله ﷻ تاسو ته موجودیت درکړی دی او روزمره روزي درکوي او

هم ستاسو ورځني اعمال پيدا کوي، بلکې ستاسو بوتان هم د الله ﷻ د مخلوقاتو څخه دي چې همده ﷻ وجود ورکړی دی.

ایا دا عجيبه نه ده چې مطلق قادر ذات ﷻ مو پرېښي دي او د خپلو مصنوعاتو کومک ته په نمه یاست چې د خپلو خانونو څخه هم دفاع نه شي کولی!؟.

۵ـ ای پيغمبره! کله چې مشرکانو د استدلال په ميدان کښې ماتې وخوړه او د سخت خجالت سره مخامخ شوه نو ټولو په اتفاق سره د ابراهيم ﷺ د وژنې نقشه داسې ترتيبه کړه چې:

الف: ټولو يوه بل ته وويلې چې: د عبرت دپاره ابراهيم ﷺ په اور باندې وسوزئ لکه څنګه يې چې زمونږ زړونه د بوتانو په ايذاء سره سوزولي دي.

ب: نو د يوې پراخې ځمکې څخه ديوال تاو کړئ او لوی خندق جوړ کړئ، په دغه خندق کښې بنه غټ اور بل کړئ؛ يا په بل عبارت: د نومورې د تعذيب په غرض دوزخ تيار کړئ.

ج: بيا په همدغه ګرم اور (دوزخ) کښې ابراهيم ورواچوئ چې پکښې وترقېږي او عوام وګوري چې مونږ څومره د خپلو بوتانو په نصرت او کومک کښې کلک ياستو، ترڅو هيڅوک د هغه پيروی ته زړه ښه نه کړي.

۶ـ مشرکانو په ابراهيم ﷺ باندې خپله ذکره شوې نقشه عملي کړه او ډېره غټه دسيسه او حيله يې په کار واچوله، خو مونږ د هغوی دسيسه ناکامه کړه او په ابراهيم ﷺ باندې مو ذکر شوی اور ګل ګلزار وګرځاوه.

نو د کوم شي څخه چې هغوی تبنتېدل په همغه کښې واقع شوه او د ذلت سره مخامخ شوه.

ابراهيم ﷺ لکه چې د استدلال په ميدان کامياب وه همدارنګه د دسيسې په عملي ميدان کښې هم کامياب او بريالی وګرځېد.

توضيحات

۱ـ په ﴿ وَإِنَّ مِن شِيعَتِهِ ﴾ کښې د "شِيعَة" کلمه په دې مقام کښې هغه کلمه نه ده کومې چې په دې زمانه کښې په يوه خاص ټولګي پورې اختصاص موندلی دی، کوم چې د علي ﷺ په محبت کښې افراط کوي او په مقابل کښې يې اهل السنت والجماعت ټولګي تشکيل نيولی دی.

بلکې دلته د ذکرې شوې کلمې لغوي معنی مراده ده چې په لاندې تکو کښې د الله ﷻ په توفيق شرحه کېږي:

الف: د "شِيعَة" کلمه د "شِيَاع" ـ لکه "ضِيَاع" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "شِيَاع" د هغو کوچنيو خاشاکو نوم دی په کومو سره چې اور بلولی کېږي او د غټ اور دپاره پرې زمينه برابرېږي[۱].

همدارنګه د قوت او انتشار په معناوو باندې يې هم استعمال موندلی دی[۲].

---

(۱) تفسير القرطبي ج۱۵ ص۹۱

(۲) مفردات الراغب ص۲۷۹

ب: ذکره شوي کلمه د هغه قوم نوم دی کوم چې په یوه کار باندې راغونډ شوي وي او هر یو فرد یې د بل د فکر پیروي کوي[1].

ج: په دې کلمه کښې مفرد، مثنی، جمعه، مونث او مذکر ټول یو برابر دي[2].

پوره واضحه ده چې کوم قوم چې ذکر شوي صفات ولري هغوی به یو تربله تعاون کوي او په ګډه سره به په ځمکه خپل نفوذ ته وده ورکوي او پکښې خوروي به یې.

د: په دې مقام کښې ابراهیم ﷺ د نوح ﷺ د شیعه وو ځکه خکه وشمېرلی شو چې د ټولو پیغمبرانو هدف یو وه او ټولو غوښتل چې په ځمکه کښې د الله ﷻ شریعت او توحیدي عقیده پلې کړي. یا په بل عبارت: ټولو پیغمبرانو په عقیدوي احکامو کښې او د فرعي احکامو په کلیاتو کښې هیڅ تفاوت نه درلود، یوازې د عملي او فرعي احکامو په اشکالو کښې سره څه ناڅه جدا جدا وه، نو د همدې کبله هر یوه ته د بل د شیعه لقب ورکولی کېږي.

لکه چې بیان یې د الله ﷻ په توفیق د [المائدة: ۴۹] ایت او نورو ایتونو لاندې تېر شوی دی.

یوه مقدمه

۲_ د دې دپاره چې د ﴿فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي ٱلنُّجُومِ﴾ تفسیر ښه واضحه شي نو په کار دي چې لاندې مطالب په ذهن کښې وساتلی شي:

الف: د بدیع د علم په مطابق "تَوریة" هم د هغو صفاتو څخه ده په کومو باندې چې یو بلیغ کلام ډول او سنګار مونده کوي[3].

ب: "تَوْریه" د "وَرَاء" څخه اخستلې شوې ده، د یوه شي د شا طرف په "وَرَاء" سره تعبیرېږي.

نو "تَوْرِیه" په لغت کښې شاته د غورزولو څخه عبارت ده، اما په اصطلاح کښې په دوه ډوله ده، چې یوه قولي توریه ده او بله عملي.

ج: قولي توریه دې ته وایي چې یو متکلم په خپلو خبرو کښې داسې کلمه استعماله کړي چې دوه معناوې ولري، یوه معنی یې ذهن ته نژدې وي او بله ترې لرې وي چې په زغرده ذهن ته نه ورځي، نو متکلم لرې معنی اراده کړي او مخاطب ترې نژدې معنی واخلي. یا په بل عبارت: لفظي (قولي) توریه دې ته وایي چې سړی اصلي مطلب پټ کړي او غیر اصلي مطلب څرګند کړي[4].

د: دغه ډول توریه د ابو بکر الصدیق ﷺ په کلام کښې استعماله شوې ده، لکه د هجرت په سفر کښې به چې ترې چا د نبي کریم ﷺ په هکله وپوښتل چې دغه سړی څوک دی؟ نو هغه به جواب ورکړ چې: «هَذَا الرَّجُلُ يَهْدِينِي إِلَى السَّبِيلِ»[5] یعنې دغه سړی ماته لاره راښایي.

---

(۱) لسان العرب ج۸ ص۱۸۸

(۲) القاموس المحیط ج۲ ص۷۸۶

(۳) مختصر المعاني ص۴۵۶

(۴) مفردات الراغب ص۵۵۷

(۵) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۴۲۱؛ صحیح البخاري ج۱ ص۵۵۶

نو د "السَّبِيل" د كلمې څخه به د آبو بكر ﷺ شرعي او معنوي لاره مراد وه خو پوښتونكي به خيال كاوه چې د ده به دنياوي لاره مطلب وي ځكه چې په دښتو او بيابانونو كښې لارښود ته ارتيا پېښېږي، كله د دوى دوارو سره په دغه سفر كښې يو ماهر لارښوود په أجرت سره ملګرى وه[1].

د همدې نبي كريم ﷺ به غزاګانو كښې "توريه" په كار اچوله، د همدې كبله كعب بن مالك ﷺ وايي چې: نبي كريم ﷺ هيڅ غزا ته اراده نه وه كړې مګر توريه به يې پكښې كوله، پرته د تبوک د غزا څخه چې توريه يې پكښې ونه كړه او د صراحت څخه يې كار واخست[2] ترڅو غازيان ورته تياري ونيسي.

هـ: عملي توريه دې ته وايي چې څوک يو داسې كار وكړي چې حاضرين ترې يو مفهوم واخلي حال دا چې واقعيت بل څه وي (كار كوونكى ترې بل غرض اراده كوي).

و: همدا ډول "توريه" الله ﷻ د يوسف ﷺ څخه راحكايت كړې ده چې: ﴿ فَبَدَأَ بِأَوۡعِيَتِهِمۡ قَبۡلَ وِعَآءِ أَخِيهِ ﴾ [يوسف:۷۶] يعنې نو يوسف ﷺ د پيمانې د لټولو دپاره د خپلو ناسكه ورونو په څټو باندې پيل وكړ (البته) مخكښې د دې څخه چې د خپل سكه ورور څټه ولټي.

نو د ذكر شوي طرز العمل څخه كاروانيانو فهم كړه چې دوى ته د پيمانې معلومات نشته، حال دا چې يوسف ﷺ ته معلومه وه، نو كه بالفرض يوسف ﷺ د خپل سكه ورور په څټه لټولو باندې شروع كړې وى نو سمدستي به هغوى ګومان كړى وى چې پيمانه همدا تا پخپله همدلته غلې ايښې ده، په دې كار كښې د څټې خاوند ملامته نه دى.

ز: په محاوراتو كښې د يوه كلام څخه په دوه وو ډولونو سره معنى اراده كولى شي چې يوې ته افرادي معنى وايي او بله د تركيبي معنى په نامه يادېږي.

ح: افرادي معنى دېته وايي: چې د يوه كلام څخه د مفرداتو په نظر كښې نيولو سره مفهوم واخستلى شي، لكه ﴿ وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ ﴾ [البقرة:۴۳] يعنې او اى مؤمنانو! تاسو لمونځ ودروئ او زكات وركړئ او داسې نور.

ط: تركيبي معنى د دې څخه عبارت ده چې د يوه كلام مفردات د نظره وغورزولى شي او هغه معنى ترې اراده كړى شي په كومه باندې چې په كنايي توګه دلالت كوي، لكه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَلَمَّا سُقِطَ فِيٓ أَيۡدِيهِمۡ ﴾ [الأعراف:۱۴۹] يعنې كله چې بني اسرائيل د خوسكي په عبادت باندې پښېمان شوه.

د دغه ايت پوره تحقيق په خپل ځاى كښې تېر شوى دى ـ والحمد لله ﷻ ـ چې د مفرداتو معناوې پكښې د نظره غورزولې شوې دي او هغه معنى ترې اراده كړى شوې ده په كومې سره چې په محاوراتو كښې استعمالېږي.

ي: د تركيبي معنى اراده كول په عربي ژبې پورې ځانګړتيا نه لري، بلكې دغه طريقه په ټولو ژبو

---

[1] صحيح البخاري ج۱ ص۳۰۱

[2] صحيح البخاري ج۲ ص۶۳۴

کښې د کنایې په توګه په کار اچوله کېږي، چې په پښتو ژبه کښې یې د الله ﷻ په توفیق د [الأعراف ۵۴] ایت لاندې یوه مثال ته اشاره شوې ده. او بل مثال یې دا دی چې په پښتو کښې خلک د خپل مهارت په هکله وایي چې: ما فلاني ته د ورځې ستوري ورولیده کړه. یعنې د دومره دقیق فکر سره مې مخامخ کړ ته به وایې چې د ورځې یې ستوري لیدلي وي.

اصلي مطلب

۳ـ د ذکرو شوو مقدماتي مطالبو څخه وروسته مونږ په اصلي مطلب باندې د الله ﷻ په توفیق پیل کوو هغه دا چې:

د ﴿فَنَظَرَ نَظۡرَةٗ فِي ٱلنُّجُومِ﴾ په تفسیر کښې علماء کرام په لاندې دوه وو ګروپونو سره ویشلي شوي دي:

الف: ځینې علماء کرام وایي چې دلته افرادي معناوې مرادې دي[۱]، چې وضاحت یې په لاندې دوه وو ټکو کښې وړاندې کېږي:

اول: مشرکانو ابراهیم ﷺ ته وړاندیز وکړ چې زمونږ سره میلې ته لاړ شه، خو ابراهیم ﷺ سمدستي ستورو ته وکتل او بیا یې جواب ورکړ چې: ﴿إِنِّي سَقِيمٞ﴾ زه مریض یم مېلې ته د تللو جوګه نه یم.

دوهم: که څوک وایي چې: ایا ابراهیم ﷺ ته جائزه وه چې ستورو ته د یوه نجومي په حیث وګوري او بیا د ناروغۍ دعوه وکړي؟

مونږ وایو چې: ابراهیم ﷺ ستورو ته د یوه نجومي په حیث نه وه کتلي چې اعتراض وارد شي، بلکې په دغو کتلو کښې یې عملي توریه مطلب وه چې د الله ﷻ په مخلوقاتو کښې د عبرت دپاره نظر واچوي، خو هغوی ورباندې د نجومي د نظر ګومان وکړ.

که بالفرض ابراهیم ﷺ ذکره شوې عملي توریه په کار نه وی اچولې نو هغوی به یې په ﴿إِنِّي سَقِيمٞ﴾ ویلو باور نه وی کړی او په نه تللو کښې به یې معذور نه وی ګڼلی.

ب: ځینې علماء کرام وایي چې د ذکر شوي عبارت څخه د قولې توریې په توګه ترکیبي معنی مطلب ده او د کلماتو افرادي معناوې پکښې د نظره غورزولې شوې دي[۲]. هغه دا چې:

اول: کله چې څوک په یوه موضوع کښې دقیق فکر وکړي، چې څه ډول چال چلند پکښې غوره کړي، نو د همغه په هکله د قولې توریې په توګه خلک وایي چې: "نَظَرَ فِي النُّجُوم"[۳] یعنې فلانکي سړي په موضوع کښې دقیق فکر وکړ.

دوهم: په دغه عبارت کښې د "نَظَرَ" کلمه د هغه نَظَر څخه نه ده اشتقاقه شوې کوم چې د کتلو معنی ورکوي بلکې د هغه نَظَر څخه یې اشتقاق موندلی دی کوم چې د تفکر او سوچ معنی ورکوي.

(۱) زاد المسیر ج۶ ص۳۰۰؛ تفسیر القاسمي ج۱۲ ص۱۱۴؛ المحرر الوجیز ج۱۳ ص۲۴۲
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۱۳
(۳) لسان العرب ج۱۲ ص۵۷۱

په دې تفسير سره يې حاصل داسې راځېږي چې: ابراهيم ﷺ د هر دقيق فکر وکړ ترڅو مشرکانو ته داسې بهانه جوړه کړي چې د هغوی قناعت وربانديې حاصل شي.

تبصره

۴_ مونږ ته همدغه دوهم تفسير د لاندې وجوهو د کبله غوره برېښي، والله ﷻ أعلم:

الف: په لومړي تفسير سره سوال جواب ته اړتيا پېښېږي او په دوهم تفسير سره نه سوال شته او نه جواب.

ب: په ﴿ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي ٱلنُّجُومِ ﴾ کښې د "فِي" توری دوهم تفسير تائيدوي، که بالفرض لومړی تفسير بهتر وی نو د ﴿ فِي ٱلنُّجُومِ ﴾ په عوض به "إِلَى النُّجُوم" نازل شوی وی.

څو پوښتنې او هغو جوابونه

۵_ په ﴿ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴾ کښې د سرې په زړه کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف: ايا ابراهيم ﷺ د ﴿ إِنِّي سَقِيمٌ ﴾ د ويلو په وخت کښې ربښتيا مريض وه او که په دروغو سره يې خپل ځان مريض معرفي کړ؟

مونږ وايو چې: د دغه سوال د جوابولو دپاره علماوو کرامو زښت ډېر جوابونه کړي دي چې شمېر يې تقريباً اُوو جوابونو ته رسېږي[1]، خو کوم جواب چې مونږ ته په زړه پوری برېښي هغه دا دی چې: د ﴿ إِنِّي سَقِيمٌ ﴾ په ويلو کښې د ابراهيم ﷺ د قولي توريې په توګه په آينده کښې مريضتيا مطلب وه، خو مشرکانو د ده ﷺ خبره په سمدستي مريضتيا باندې حمل کړه[2]، او پوره واضحه ده چې په آينده کښې هيڅوک د مريضتيا څخه بچ نه شي پاتې کېدلی، که بالفرض بل هيڅ مرض ورته ونه رسېږي مرګ خو ورته ضرور رسېدونکی دی، چې دا هم د مرضونو څخه يو غټ مرض دی.

د ذکر شوي جواب يوه نظير ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴾ [الزمر: ۳۰] يعنې ای پيغمبره! يقيناً ته هم مړ يې او مشرکان هم مړه دي (ستاسو دواړه ډلې مړه کېدونکي ياست بيا به د قيامت په ورځ جګړې کوئ).

ب: که څوک وايي چې: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: کله د قيامت په ورځ د محشر په ميدان کښې خلک ابراهيم ﷺ ته ورغونډ شي ترڅو د الله ﷻ په حضور کښې شفاعت وکړي چې حساب کتاب پيل شي، نو ابراهيم ﷺ به اعتذار ورانديې کړي او وبه وايي چې: «وَإِنِّي قَدْ كُنْتُ كَذَبْتُ ثَلَاثَ كَذِبَاتٍ»[3] زه د دغه لوی شفاعت جوګه نه يم، ما په دنيا کښې درې دروغه ويلي وه.

د دغو درېوو دروغو څخه يو دروغ همدغه د ﴿ إِنِّي سَقِيمٌ ﴾ کلام دی، نو پوښتنه دا ده چې: دا

(۱) اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۳۲۳
(۲) تفسير الطبري ج۲۳ ص۷۲
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۶۸۵

څنګه کېدلی شي چې ابراهیم ﷺ به په خپله خوله ووایي چې ما دروغ ویلي وه او تاسو وایاست چې نوموړی ﷺ په ذکره شوې خبره کښې رښتینی وه؟

مونږ وایو چې: د دغې پوښتنې دپاره د الله ﷻ په توفیق د [الأنبیاء:۶۳] ایت لاندې ښه تفصیلوار جواب لیکلی شوی دی، چې ابراهیم ﷺ به د قیامت په ورځ خپل ذکر شوي قول ته تواضعًا او هضمًا للنفس د دروغو لقب ورکړي، هسې نه چې نوموړی ﷺ واقعًا د دروغو مرتکب شوی وه؛ نو هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

یادونې

۶ـ په دې مقام کښې په کار ده چې لاندې یادونې هېرې نه کړی شي:

الف: د علم النجوم په هکله ځینو مفسرینو کرامو ډېر اوږد بحث کړی دی[۱]، که د چا اوږده بیان ته زړه نه په تنګېږي نو هملته دې مراجعه وکړي.

ب: الله ﷻ د ابراهیم ﷺ هغه قیصه کومه چې د بوتانو په ماتولو پورې ارتباط لري په [الأنبیاء: ۵۱] ایت او وروسته ایتونو کښې مشرحه نازله کړې ده، که په دې مقام کښې د چا ذهن ته څه پوښتنه ورلوېږي نو هغه مقام دې یو ځل وګوري هیله ده چې پوښتنه به یې په قناعت سره جوابه شي.

رَوغ او رَوغان څه معنی؟

۷ـ د ﴿ فَرَاغَ ﴾، ﴿ فَرَاغَ ﴾ دواړه کلمې د "رَوْغ" یا "رَوَغَان" ـلکه "ضَرْب، حَيَوَان"ـ څخه اشتقاقي شوې دي. "رَوْغ" یا "رَوَغَان" دې ته وایي چې سړی یوه ځای ته په پټه او حیله سره ورشي او هلته میلان وکړي[۲]، نو حاصل یې داسې راخېژي چې:

الف: ﴿ فَرَاغَ إِلَىٰٓ ءَالِهَتِهِمْ ﴾ یعنې ابراهیم ﷺ په پټه د مشرکانو باطلو معبودانو ته ورغی او د استهزاء او ملنډو په توګه یې د استنطاق لاندې ونیوه، چې تاسو خوراک او څښاک ولې نه کوئ؟ او ولې ګونګیان یاست؟ حال دا چې ستاسو عابدان خوراک او څښاک هم کوي او ګړېږي هم.

ب: په ﴿ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا ﴾ کښې د ﴿ ضَرْبًا ﴾ کلمه د اعراب په لحاظ متعدد صورتونه درلودلی شي[۳]، یو صورت یې دا دی چې ﴿ ضَرْبًا ﴾ د "ضَارِبًا" په تاویل سره د ابراهیم ﷺ څخه حال واقع شوی دی. یعنې نو ابراهیم ﷺ په بوتانو باندې په داسې حال کښې په پټه اقدام وکړ چې په قوت سره یې په تبر میده-میده کوونکی وه.

سوال جواب

۸ـ که څوک وایي چې: په ﴿ إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴾ کښې د ﴿ يَزِفُّونَ ﴾ کلمه د "زَفّ" یا "زَفِيف" ـلکه "مَدّ،

(۱) روح المعاني ج۲۳ ص۱۰۲
(۲) مفردات الراغب ص۲۱۳؛ لسان العرب ج۸ ص۴۳۱؛ القاموس المحیط ج۲ ص۴۱۴
(۳) البحر المحیط ج۹ ص۱۱۱

زَفِيْرٌ_ څخه اشتقاقه شوې د ... رفّ" یا "زَفِيْفٌ" د چالاکۍ او سرعت معنی ورکوي. يعنې مشرکان ابراهيم ﷺ ته په منډه منډه ورغله چې د استنطاق لاندې يې ونيسي.

پوښتنه دا ده چې د بل ايت [الأنبياء: ۶۱] مضمون دا دی چې مشرکانو ابراهيم ﷺ وروغوښت چې هلته ژر شئ استنطاق ته يې حاضر کړئ، هسې نه چې دوی په بيره ورغله؟

مونږ وايو چې: د ذکرو شوو دوارو ايتونو ترمنځ څه منافات نشته، او دا څکه چې د مشرکانو مشرانو ابراهيم ﷺ وروغوښت او د استنطاق ننداري ته يې د هرې خوا څخه عوام او څينې غائبين مشران وروخغلېده.

نو په هغه ايت کښې لومړي حال ته اشاره شوې ده او په دې ايت کښې دوهم حال ته.

ايا دلته د "مَا" کلمه مصدريه ده؟

۹_ په ﴿ وَٱللَّهُ خَلَقَكُمۡ وَمَا تَعۡمَلُونَ ﴾ کښې د "مَا" کلمه په متعددو ډولونو سره تفسيره شوې ده[۱] د مثال په توګه:

الف: اهل السنة والجماعة وايي چې دغه کلمه دلته د مصدريت دپاره ده[۲]. يعنې ای مشرکانو! ايا تاسو د هغو بوتانو عبادت کوئ چې په خپلو لاسونو باندې مو تراشلي دي؟ حال دا چې الله ﷻ د هر شي خالق دی، تاسو يې هم پيدا کړي ياست او ستاسو عملونو ته هم همدی ﷻ وجود ورکوي.

ب: معتزله وايي چې دغه کلمه د موصوليت دپاره ده[۳]. يعنې حال دا چې الله ﷻ تاسو هم پيدا کړي ياست او هغه بوتان يې هم په مادې لحاظ پيدا کړي دي کومو ته چې تاسو شکل او څېره ورکړې ده، نو الله ﷻ يې د مادې پيدا کوونکی دی او تاسو يې د شکل پيدا کوونکي ياست، العياذ بالله.

همدا موضوع د عقائدو په کتابونو کښې ښه پوره شرحه شوې ده[۴].

﴿ وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهۡدِينِ ۝٩٩ رَبِّ هَبۡ لِي مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ۝١٠٠ فَبَشَّرۡنَٰهُ بِغُلَٰمٍ
حَلِيمٖ ۝١٠١ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ ٱلسَّعۡيَ قَالَ يَٰبُنَيَّ إِنِّيٓ أَرَىٰ فِي ٱلۡمَنَامِ أَنِّيٓ أَذۡبَحُكَ فَٱنظُرۡ مَاذَا
تَرَىٰۚ قَالَ يَٰٓأَبَتِ ٱفۡعَلۡ مَا تُؤۡمَرُۖ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ۝١٠٢ فَلَمَّآ أَسۡلَمَا
وَتَلَّهُۥ لِلۡجَبِينِ ۝١٠٣ وَنَٰدَيۡنَٰهُ أَن يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ ۝١٠٤ قَدۡ صَدَّقۡتَ ٱلرُّءۡيَآۚ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِي
ٱلۡمُحۡسِنِينَ ۝١٠٥ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلۡبَلَٰٓؤُاْ ٱلۡمُبِينُ ۝١٠٦ وَفَدَيۡنَٰهُ بِذِبۡحٍ عَظِيمٖ ۝١٠٧ وَتَرَكۡنَا

---

(۱) تفسير القرطبي ج۱۵ ص۹۶؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۳۲۶

(۲) المحرر الوجيز ج۱۳ ص۲۴۵؛ تفسير القرطبي ج۱۵ ص۹۶

(۳) تفسير الكشاف ج۴ ص۵۱

(۴) شرح المقاصد في العقيدة ج۲ ص۱۲۵

عَلَيْهِ فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ إِنَّهُۥ مِنْ
عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنَٰهُ بِإِسْحَٰقَ نَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَٰرَكْنَا عَلَيْهِ
وَعَلَىٰٓ إِسْحَٰقَ ۚ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾ ﴾

[۹۹] او ابراهیم ﷺ وویلې چې: یقینًا زه خپل رب ﷻ ته تلونکی یم، چې ژر به راته (د هغه ځای) لاربنودانه وکړي (کوم ته چې د ده ﷻ اراده وي).

[۱۰۰] ای زما ربه! ماته د صالحانو (اولادونو) څخه راوبښې.

[۱۰۱] نو مونږ ورته په حوصله ناک هلک (اسماعیل ﷺ) سره زېرى ورکړ (چې درته به یې وبښو).

[۱۰۲] نو کله چې دا هلک د ابراهیم ﷺ سره (د) کوښښ (عمر) ته ورسېد (او لږ څه غټکی شو) نو ابراهیم ﷺ (ورته) وویلې چې: ای زویګوتیه! یقینًا زه په خوب کښې ګورم چې یقینًا زه تا لره ذبحه کوم (او زما خوب وحې ده)، نو ته وګوره (فکر وکړه) چې هغه کوم کار دی چې ته یې (مصلحت) وینې (ایا ته دغه کار ته چمتو یې)؟

نو زوی یې (اسماعیل ﷺ) وویلې چې: ای پلاره! هغه کار (په ماباندې) وکړه (او عملي یې وروبښه) په کوم باندې چې تاته (په خوب کښې) امر درکولی کېږي، ژر دی چې ـکه د الله ﷻ اراده وي ـ ما به د صبر کوونکو څخه مونده کړې (زه به ذبحې ته په ثبات او استقامت سره غاړه کېږدم).

[۱۰۳] نو کله چې دواړو (د الله ﷻ امر ته) غاړې کېښوې او ابراهیم خپل زوی په څنګ (اړخ) باندې څملاوه (نو هغه څه پېښ شوه کوم چې یوازې الله ﷻ ته معلوم دي او بس).

[۱۰۴] او مونږ ابراهیم ﷺ ته غږ وکړه چې: ای ابراهیمه!

[۱۰۵] یقینًا تا خپل خوب رښتیا کړ (په امتحان کښې کامیاب شوې)، یقینًا مونږ (نورو) نیکوکارانو ته (هم) دغه ډول جزا ورکوو (او توفیق یې په برخه کوو).

[۱۰۶] بې شکه دغه (په خپل لاس د خپل زوی ذبحه) هرومرو څرګند امتحان وه (چې په ثقل یې برخوک پوهېږي).

[۱۰۷] او مونږ د ابراهیم ﷺ د زوی فدیه (عوض) په لویې مذبوحې (ګډورې) سره اداء کړه.

[۱۰۸] او مونږ په وروستنیو (خلکو) کښې په ابراهیم ﷺ باندې (دا کلمه) باقي پرېښودله چې:

[۱۰۹] په ابراهیم ﷺ باندې دې سلام وي.

[۱۱۰] (ای پیغمبره!) مونږ نیکو کارانو ته دغسې (نېکه) جزا ورکوو (چې آن تر قیامته پرې سلامونه استولی کېږي).

[۱۱۱] یقینًا ابراهیم ﷺ زمونږ د مؤمنو (او مخلصو) بندګانو څخه وه.

[۱۱۲] او (په ذکر شوي ذبیح زوی باندې علاوه) مونږ ابراهیم ﷺ ته په اسحق ﷺ باندې په داسې حال زېرى ورکړ چې پیغمبر به وي (او) د صالحانو څخه به وي.

[١١٣] او مونږ په هغه (ذبیح هلک) او په اسحق (دواړو) باندې برکتونه ورنازل کړه (چې د دواړو په نسلونو کښې زښت ډېر پیغمبران پیدا شوه).
او د دوی دواړو د نسلونو (اولادونو) څخه نېک او د خپل ځان دپاره ښکاره ظلم کوونکی (دواړه ډوله خلک) شته.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د ابراهیم ﷺ هغو خینو حالاتو ته اشاره شوې ده کومو چې د اور د نجات څخه وروسته صورت نیولی وه، نو حاصل یې داسې راځېږي چې:
ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د ابراهیم ﷺ څه نور حالات هم قرائت کړه ترڅو همغه لاره تعقیب کړي. هغه دا:
١ـ کله چې ابراهیم ﷺ د استدلال په میدان کښې مشرکانو ته ماتې ورکړه او د هغوی د اُور څخه هم روغ رمټ راووت، نو بیا یې ووېلې چې:
الف: زه د نن څخه وروسته په دې ښار کښې نه اوسېږم او هغه ښار ته د مهاجر په حیث ورځم کوم چې راته خپل رب ﷻ په خپل ازلي علم کښې ټاکلی دی، نو د خپل رب ﷻ څخه اُمید کوم چې ډېر ژر به راته هدایت وکړي او هملته به مې ور ورسوي.
ب: کله چې ابراهیم ﷺ د الله ﷻ په فضل خپل هجرتځای ته ورسېد، نو هلته یې د سوال لاسونه پورته کړه چې: ای زما ربه! ما خو خپلوان او قومیان صرف ستا د رضامندۍ دپاره پرېښودل او د پردېسۍ اوسېدانې ته مې ترجیح ورکړه، نو ماته په خپل فضل او مهربانۍ سره داسې اولادونه او نسل راکړي چې د صالحانو د ډلې څخه وي او زما د مرګ څخه وروسته د توحید په دعوت کښې زما خلافت وکړی شي.
٢ـ مونږ د ابراهیم ﷺ سوال قبول کړ چې مونږ ډېر ښه اجابت کوونکي یاستو، نو هغه ﷺ ته مو په داسې یوه هلک سره زېرې ورکړ چې د ښه حلم او صبر درلودونکی به وي.
٣ـ بیا ذکر شوي زېري عملي صورت ونیوه او ابراهیم ﷺ د حلیم او صابر زوی پلار جوړ شو.
کله چې ذکر شوی هلک داسې وخت ته ورسېد چې د خپل پلار سره یې د کارونو په اجراء کولو کښې مرسته کولی شوه، او منډه ترړه یې ورسره وهلی شوه، نو مونږ په ابراهیم ﷺ باندې په خوب کښې امر وکړ او هملته مو ورولید کړ چې ذکر شوی زوی (چې د کاروبار جوګه هم دی) په خپل لاس ذبحه کړي.
٤ـ ابراهیم ﷺ خپل زوی ته زمونږ د امر یادونه وکړه ترڅو خپل ځان ته معلومه کړي چې دغه کار به په رضامندۍ سره صورت ونیسي او که زور ته به پکښې اړتیا پېښه شي.
نو خپل زوی ته یې په صراحت سره ووېلې چې:
الف: ای زویګوټیه! ته په ما باندې ډېر ګران یې او ډېره مهرباني هم درسره لرم، او نظر ستا عمر او زما بوډاتوب ته ستا غوندې زوی ته ښه پوره اړتیا هم لرم.

ب: څو د دغو ټولو کیفیاتو سره-سره زه ستا په هکله په خوب کښې ګورم چې تا د پسه غوندې ذبحه کوم، نو زه ستا په ذبحه کولو باندې د خپل رب ﷻ د پلوه مامور شوی یم

ج: نو ته وګوره او ماته ووایه چې هغه کار څه دی کوم چې تاته ښکاري؟ ایا ته د دې کار عملي صورت ته خپل چمتوالی څرګندوې؟

۵_ ابراهیم ﷺ ته خپل زوی د ذکرې شوې پوښتنې په جواب کښې په خوشالۍ سره وویلې چې:

الف: ای زما پلاره! هغه کار ته عملي شکل ورکړه په کوم باندې چې تاته امر کېږي، زه پوهېږم چې دا کار د دښمنۍ د کبله صورت نه نیسي بلکې د الله ﷻ د امر د قبول په غرض ورته ته عملي بڼه ورکوې.

ب: ای پلاره! ته هیڅ تشویش مه کوه، زه دغه کار ته په ډېر اخلاص سره چمتو یم، دې ته اړتیا نشته چې زما لاسونه او پښې وتړې او یا د زور څخه کار واخلې.

ج: که د الله ﷻ رضا او اراده وي نو ته به ډېر ژر ما د صبر کوونکو بندګانو د ډلې څخه شمېرل شوی مونده کړې، زه به بالکل بې صبري ونه کړم.

۶_ کله چې ابراهیم ﷺ د ذابح په حیث او اسماعیل ﷺ د مذبوح په حیث الله ﷻ ته خپل ځانونه تسلیم کړه او مهربان پلار خپل ګران زوی د ذبحې په غرض په اړخ باندې څملاوه او دواړو خپلې بشرې وسې تمامې کړې، نو:

الف: هغو درجاتو او فضائلو تحقق وموند کوم چې دوی دواړو ته په ازل کښې لیکلی شوي وه او یوازې الله ﷻ ورباندې پوه وه.

ب: په همدغه وخت کښې مو ورته وحې وکړه چې ای ابراهیمه! تا خپل خوب رښتیا کړ او زما امر دې تعمیل کړ، نو ته کامیاب شوې.

۷_ ای پیغمبره! مونږ نېکوکارانو او مخلصانو بندګانو ته دغسې لویه کامیابي وربه برخه کوو او په دغسې درنو اوامرو باندې یې امتحانوو او په تعمیل کښې یې توفیق ورکوو.

یقیناً ابراهیم ﷺ د ډېر څرګند او لوی امتحان سره مخ شو چې په نتیجه کښې بریالي شو او د دنیا او آخرت امتیازات یې په برخه شوه. د مثال په توګه:

الف: مونږ د ذبیح هلک فدیه اداء کړه او ابراهیم ﷺ ته مو ښه څرب او مقبول ګډوری ورکړ چې د خپل زوی په عوض یې ذبحه کړي.

ب: په ابراهیم ﷺ باندې مو په وروستنیو خلکو کښې د قیامت تر ورځې پورې دا جمله باقي پرېښوده چې: ﴿سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِبۡرَٰهِيمَ﴾ یعنې په ابراهیم ﷺ باندې دې سلامونه او سلامتي وي.

۸_ مونږ نېکوکارانو ته دغسې ښایسته جزا ورکوو چې د قیامت تر ورځې پورې یې اثرات باقي پاتې کېږي.

۹_ مونږ څکه د ابراهیم ﷺ سره ذکر شوي احسانات وکړه چې: یقیناً نوموړی ﷺ زمونږ د مخلصو مؤمنانو بندګانو څخه وه، او مونږ هیڅکله د مخلصو بندګانو عملونه نه ضائع کوو.

۱۰_ په اسماعیل ﷺ باندې علاوه، مونږ ابراهیم ﷺ ته په یوه بل زوی (اسحق ﷺ) سره هم د پیغمبر په صفت زېری ورکړ، چې د صالحانو او پیغمبرانو څخه به وي او د حق دعوت به چلوي.
په دې باندې علاوه د یوه لمسي په بشارت باندې مو هم سرلوړی کړ چې یعقوب به نومېږي او د اسحق ﷺ زوی به وي، دا به هم د صالحانو د جملې څخه وي او ته به ترهغه ژوندی یې چې په هغه باندې دې سترګې یخې شي.
۱۱_ ای پیغمبره! مونږ په اسماعیل ﷺ او اسحق ﷺ باندې برکتونه وورول چې د دوی دواړو څخه وروسته مو ټول پیغمبران د همدوی دواړو په اولاده کښې مبعوث کړه.
خو د دې سره‌سره د دغو دواړو (اسماعیل ﷺ او اسحق ﷺ) اولادونه د پیغمبرانو څخه پرته په دوه وو ډلو باندې وېشلي شوي دي:
الف: یو ډله هغه دي چې د خپلو پلرونو په لاره سم روان وي او مخلصان بندګان وي.
ب: بله ډله هغه دي چې د څرګند ظلم لاره یې خپله کړې وي او د اخلاص لاره یې پرېښې وي.

توضیحات

۱_ د ﴿وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾ مضمون وړاندې تېر شوی دی، چې: ﴿وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي﴾ [العنکبوت: ۲۶] یعني او ابراهیم ﷺ د اور د نجات څخه وروسته وویلې چې: یقیناً زه خپل رب ﷻ ته هجرت کوونکی یم (هغه ځای ته تلونکی یم چرته یې چې راته د تللو امر کړی دی).

یادونه

۲_ د ابراهیم ﷺ د هجرت د قیصې مهم ټکي او هم یې په مکه معظمه کښې د ځینو اولادونو د دېره کولو څه اجمالي معلومات د [إبراهیم: ۳۷] ایت او [الأنبیاء: ۷۱] ایت لاندې لیکلی شوي دي والحمد لله ﷻ چې بیا لیکل یې کتاب اوږدوي.

ذبیح څوک وه؟

۳_ په لاندې مطالبو کښې ټول علماء کرام اتفاق لري:
الف: ابراهیم ﷺ خپل یو زوی د الله ﷻ د رضا دپاره په خپله خوښه په خپل لاس ذبحه کړ، خو دا بېله خبره ده چې الله ﷻ یې ذبحه تمامه نه کړه او په عوض کښې یې په یوه پسه باندې د ذبحې عملیه اجراء کړه، چې تر نن ورځې پورې همدغه د قربانۍ عملیه د یادښت په توګه ترسره کېږي.
ب: په ﴿فَبَشَّرْنَٰهُ بِغُلَٰمٍ حَلِيمٍ﴾ کښې د "حلیم" لقب همدغه هلک ته ورکړی شوی دی، چې د "ذبیح" په نامه هم یادېږي.
ج: په ﴿يَٰبُنَيَّ﴾ کښې د ابرهیم ﷺ د پلوه همدغه هلک مخاطب ګرځولی شوی دی.
د الله ﷻ د همدغه هلک د خولې څخه حکایت کړی دی چې ﴿سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰبِرِينَ﴾ یعنې ای پلاره! ډېر ژر به ته ما مونده کړې چې د ذبحې په وخت کښې به شورماشور (جزع فزع) ونه

کړم او د صبر کوونکو د ډلې څخه به وګرځم (زما درسره وعده ده، زه به په خپله وعده وفا وکړم).
ه: بالآخره، بالاتفاق په ﴿ فَلَمَّآ أَسْلَمَا ﴾ کښې د ﴿ أَسْلَمَا ﴾ مستتر ضمیر ابراهیم ﷺ او همدغه هلک ته راجع دی د کوم په ذبحه کولو باندې چې امر کړی شوی وه.
خو په دې کښې علماء کرام په دوه وو ګروپونو باندې وېشلي شوي دي چې ذکر شوی هلک د ابراهیم ﷺ کوم یو زوی وه؟، اسماعیل ﷺ که اسحق ﷺ ؟.

اکثریت څه وایي؟

۴ـ د علماوو کرامو اکثریت وایي چې ذبیح اسماعیل ﷺ دی[۱]، په دغه اکثریت کښې ډېر صحابه کرام ﷺ شامل دي چې د هغوی د جملې څخه أبو سعید الخُدري ﷺ، او په یو روایت سره عبد الله بن عباس رضي الله عنهما هم دي[۲]، په دې باندې علاوه ډېرو تابعینو هم همدغه خبره غوره کړې ده[۳]، او بالآخره ډېرو مفسرینو کرامو هم همدغې خبرې ته ترجیح ورکړې ده چې په لومړي سر کښې یې العلامه ابن کثیر علیه الرحمة واقع دی[۴].
که څه هم د اکثریت دلایل زښت ډېر دي خو مونږ د څو هغو دلایلو په ذکر باندې اکتفاء کوو کوم چې د قرآن کریم د ایتونو او کلماتو څخه سړي ته ذهن ته ورځي هغه دا چې:
الف: الله ﷻ د ایتونو په ذکره شوې مجموعه کښې په بشارت کښې دوه ایتونه نازل کړي دي چې:
اول: ﴿ فَبَشَّرْنَٰهُ بِغُلَٰمٍ حَلِيمٍ ﴾ [الصافات: ۱۰۱].
دوهم: ﴿ وَبَشَّرْنَٰهُ بِإِسْحَٰقَ نَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾ [الصافات: ۱۱۲].
پوره واضحه ده چې په لومړني ایت کښې هغه هلک ته اشاره شوې ده کوم چې ذبیح دی، چې د ذبحې عملیه په همده باندې ترسره شوې ده.
نو که همدغه هلک د اسحق ﷺ څخه عبارت شي نو دوهم ایت به د لومړي ایت دپاره تاکید واقع شي چې په دې تقدیر به په دواړو کښې همدی ﷺ اراده کېږي او بس، او که ذکر شوی ذبیح د اسماعیل ﷺ څخه عبارت وګڼو نو دوهم ایت به تاسیس شي، او څرګنده خبره ده چې د تاکید څخه تاسیس بهتر دی.
په دې باندې علاوه په ﴿ وَبَشَّرْنَٰهُ ﴾ کښې د "و" توری د عطف دپاره دی او عطف د مغایرت غوښتونکی دی، خو مغایرت په هغه وخت کښې تحقق مومي چې ذبیح اسماعیل ﷺ وګڼلی شي.
ب: په ذکر شوي دوهم ایت کښې الله ﷻ د اسحق ﷺ د بشارت سره جوخت د نبوت زېری هم ورکړی دی چې: ای ابراهیمه! دا زوی به دې تر هغه ژوندی وي ترڅو په نبوت کښې ستا قائم مقام

---

(۱) زاد المسیر ج۶ ص۳۰۲
(۲) الدر المنثور ج۷ ص۱۰۷
(۳) الدر المنثور ج۷ ص۱۰۵
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۱۸؛ اضواء البیان ج۶ ص۶۹۱

او خای ناستی جوړ شي، یا په بل عبارت: دغه هلک به بنه د ډېر عمر ولري.
نو که بالفرض د همدغه هلک (اسحق) په ذبحه کولو باندې ابراهیم مامور وګنو نو په بشارت کښې به خلف او تغیر صورت ونیسي.
ج: همدارنګه الله د اسحق د بشارت سره په بل ایت کښې د لمسي بشارت هم پیوسته کړی دی چې: ﴿ فَبَشَّرْنَٰهَا بِإِسْحَٰقَ وَمِن وَرَآءِ إِسْحَٰقَ يَعْقُوبَ ﴾ [هود:۷۱] یعنې مونږ د ابراهیم مېرمنې (ساري) ته په اسحق سره زېری ورکړ، او د اسحق څخه هغه خوا (وروسته) مو په یعقوب (لمسي) سره هم زېری ورکړ.
او پوره څرګنده ده چې د لمسي زېری د ذبحې د امر سره منافي برېښي، ته به وایې چې الله به د نیم بشارت د ورکولو اراده کړې وي، العیاذ بالله.
د: لکه چې وړاندې په درېمه توضیح کښې واضحه شوې ده، ابراهیم ته هغه هلک چې د ذبحې عملیه ورباندې اجراء شوې ده دا وعده ورکړې وه چې زه به د صبر کوونکو څخه جوړ شم، حال دا چې دغه دواړه حالات په نورو ایتونو کښې د اسماعیل په هکله حکایت شوي دي چې:
اول: ﴿ وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ إِسْمَٰعِيلَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ صَادِقَ ٱلْوَعْدِ ﴾ [مریم:۵۴] یعنې په قرآن کریم کښې د اسماعیل ذکر وکړه چې یقیناً نوموړی په وعده کښې رښتینی وه، چې د ذبحې په وخت کښې یې هیڅ جزه پزه ونه کړه او په خپله وعده کلک ولاړ پاتې شو.
دوهم: ﴿ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا ٱلْكِفْلِ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴾ [الأنبياء:۸۵] یعنې او اسماعیل او ادریس او ذا الکفل هم یاد کړه چې دوی هر یو د صبر کوونکو څخه وه.
ه: همدارنګه په درېمه توضیح کښې تېر شوه چې د ﴿ أَسْلَمَا ﴾ مستتر ضمیر ابراهیم او د ده هغه زوی ته راجع دی کوم چې ذبیح وه او په غاړه ایښودولو کښې ورسره شریک وه. خو په بل ایت کښې د اسماعیل په نامه باندې صراحت شوی دی چې: ﴿ رَبَّنَا وَٱجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ ﴾ [البقرة: ۱۲۸] یعنې ابراهیم او اسماعیل دواړو خپل رب ته سوال وکړ چې: ای زمونږ ربه! مونږ دواړه تاته غاړه ایښودونکي وګرځوه.
نو الله یې سوال قبول کړ او د ذبحې په وخت کښې یې دواړه غاړه ایښودونکي وګرځول او مونږ ته یې په ﴿ فَلَمَّآ أَسْلَمَا ﴾ سره راحکایت کړه.
و: الله د اسحق د بشارت سره د "عَلیم" لقب ضمیمه کړی دی چې:
اول: ﴿ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴾ [الحجر:۵۳] یعنې ای ابراهیمه! ته ډاربږه مه، یقیناً مونږ تاته په یو پوه هلک سره زېری درکوو.
دوهم: ﴿ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴾ [الداریات:۲۸] یعنې او پرښتو ابراهیم ته په یوه پوه ماشوم سره زېری ورکړ.
که بالفرض ذبیح اسحق وی نو په دواړو ایتونو کښې به د "عَلیم" په عوض د "حَلیم" لقب

ورکړې شوې وې چې د ذبحې د حال سره ښه مناسب وه، او دا ځکه چې څوک حلم او ثبات ونه لري په دغسې حال کښې استقامت نه شي ساتلی.

د همدې کبله ابراهيم ﷺ د يوه ذابح په حيث په [التوبة:۱۱۴] او [هود:۷۵] ايتونو کښې د "حَلِيم" په صفت ياد شوی دی.

دغه ډله وايي چې: د اسماعيل ﷺ عمر د ذبحې په وخت کښې ديارلسو (۱۳) کالو ته رسېده[۱]، چې د خپل پلار په خدمت کښې يې منډه تلره وهلی شوه.

ز: په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو[۲] په "حديث الذبيحين" باندې استدلال نيولی دی، که څوک يې د لوستلو شوق لري نو همغه دې مراجعه وکړي، مونږ پرې ځکه استدلال ونه نيوه چې دغه حديث مو د آحاديثو په کتابونو کښې مونده نه کړ.

آقليت څه وايي؟

۵ـ ځينې علماء کرام وايي چې ذبيح اسحق ﷺ دی، په دغې ډلې کښې هم ډېر صحابه کرام ﷺ شته لکه عبد الله بن مسعود ﷺ، او په يو روايت کښې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما هم همدغسې قول کړی دی، او تابعين هم پکښې شموليت لري، بالآخره په مفسرينو کرامو کښې هم ځينو همدغه قول غوره کړی دی چې په سر کښې يې شيخ المفسرين الطبري عليه الرحمة واقع دی.

د دغې ډلې دلايل مونږ ته د قرآن کريم په ايتونو کښې په نظر رانغله، خو دوی هغو دلايلو ته تاويل ورکوي کوم چې د اسماعيل ﷺ په ذبيحيت باندې دلالت کوي[۳]، او بيا ترې د اسحق ﷺ ذبيحيت فهموي؛ که څوک يې د لوستولو شوق لري نو ځينو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي.

تبصره

۶ـ څرنګه چې د علماوو کرامو ذکرې شوې دواړه ډلې په صحابه وو کرامو ﷺ او تابعينو عليهم الرحمة باندې مشتملې دي[۴]، او مفسرين کرام هم په دواړو ډلو باندې وېشلي شوي دي، نو مونږ په دغې موضوع کښې خپل نظر په لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو:

الف: په دې موضوع کښې ډېر شدت او سختي په کار نه ده، او دا ځکه چې اسماعيل ﷺ او اسحق ﷺ دواړه پيغمبران وه، او دواړه د ابراهيم ﷺ زامن وه، که هر يو ذبيح وګڼلی شي د قربانی په ابراهيمي سنت باندې کوم اثر نه غورزوي.

نو د همدې کبله مونږ د ځينو مفسرينو کرامو غوندې[۵]، د اسحق ﷺ ذبيحت په شدت سره نه ردوو او د اسرائيلياتو څخه يې نه ګڼو.

(۱) تفسير القرطبي ج۱۵ ص۹۹؛ تفسير ابي السعود ج۷ ص۲۰۰
(۲) تفسير الکشاف ج۴ ص۵۶
(۳) تفسير الطبري ج۲۳ ص۸۵؛ روح المعاني ج۲۳ ص۱۳۶
(۴) تفسير البغوي ج۴ ص۳۲؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۳۳۰
(۵) تفسير ابن کثير ج۴ ص۱۸

ب: څه محاله نه ده چې ابراهیم ﷷ د هر یو زوی په ذبحه کولو باندې مامور شوی وي او په هر یو مامور یت کښې کامیاب ختلی وي[۱].

نو په دې تقدیر به فقط دومره فرق ولري چې د اسماعیل ﷷ ذبیحیت به په قرآن اثبات شوی وي او د اسحق ﷷ ذبیحیت به په روایتونو سره په اثبات رسېدلی وي، والله ﷻ أعلم بحقیقة الحال.

دوه پوښتنې او د هغو ځوابونه

۷ـ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف: د څه حکمت په بنیاد ابراهیم ﷷ ته په ویښه وحې ونه کړی شوه چې زوی دې ذبحه کړه؟

مونږ وایو ـ والله ﷻ أعلم ـ: دا د دې دپاره چې د پلار او زوی کامل انقیاد څرګند شي، چې دوی دواړو دغه قرباني د ویښې د وحې پورې تالولی شوه او بهانه یې نیولی شوه خو دا کار یې ونه کړ.

په دې باندې علاوه څرګنده ده چې ذکر شوی حکم ډېر دروند حکم وه، نو الله ﷻ ورباندې خپل خلیل په پوره صراحت سره مخاطب ونه ګرځاوه، بلکې په خوب کښې یې ورته ارشاد وکړ.

د ذکر شوي حکم نظر هغه عتاب آمېزه حکم دی کوم ته چې په ﴿ عَبَسَ وَتَوَلَّىٰٓ ۝ أَن جَآءَهُ ٱلۡأَعۡمَىٰ ﴾ [عبس: ۱، ۲] کښې اشاره شوې ده، چې الله ﷻ خپل حبیب (محمد ﷺ) مخاطب ونه ګرځاوه چې: تا خپل اوچولی تریو کړ او بېرته تاو شوې چې کله ړوند صحابي (عبد الله بن أم مکتوم ﷜) درته درغی. بلکې ویې فرمایل چې: نبي کریم ﷺ اوچولی تریو کړ او بېرته تاو شو البته کله چې ورته ړوند صحابي ورغی.

ب: په دې کښې څه حکمت وه چې ابراهیم ﷷ د ذبحې موضوع خپل زوی ته د مشورې په توګه وړاندې کړه؟ که بالفرض دا حکم یې نه وی قبول کړی نو ایا ابراهیم ﷷ به یې د اجراء کولو څخه صرف نظر شوی وی؟

مونږ وایو چې: په ذکره شوې مشوره کښې د الله ﷻ زښت ډېر حکمتونه پټ دي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

اول: دا د دې دپاره چې ابراهیم ﷷ خپل خان ته معلومه کړي چې ایا دغه کار به تړلو ته ضرورت ولري ترڅو د زور څخه کار واخلي؟

دوهم: که بالفرض د قربانۍ عمل په اسماعیل ﷷ باندې بدون د مشورې په خوب یا غفلت کښې اجراء شوی وی نو د انقیاد اجر به یې هم نه وی موندلی. بیا به مونږ ته الله ﷻ د دواړو (پلار او زوی) کامل انقیاد نه وی راحکایت کړی، او د قیامت تر ورځې پورې به د ټولو پلرونو او ټولو زامنو دپاره د عبرت درس نه وی ګرځېدلی.

څو نکات

۸ـ په ﴿ فَلَمَّآ أَسۡلَمَا وَتَلَّهُۥ لِلۡجَبِينِ ﴾ کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

[۱] روح المعاني ج۲۳ ص۱۳۶

الف: د ﴿ فَلَمَّآ أَسۡلَمَا ﴾ جمله شرطیه جمله ده، چې په جزائیه جمله کښې یې علماوو کرامو متعدد غیر متبادر اقوال کړي دي[۱]. د مثال په توګه:

اول: ځینې وایي چې: د ﴿ وَتَلَّهُۥ ﴾ جمله یې جزائیه جمله ده، او د "و" توری پکښې زائد دی څه معنی نه لري.

دوهم: ځینې نور وایي چې: د ﴿ وَفَدَيۡنَٰهُ ﴾ جمله یې جزائیه جمله ده، او د "و" توری پکښې زائد دی څه معنی نه لري.

خو مونږ ته بهتره برېښي چې دلته به جزائیه جمله مقدره وي چې په "وَقَعَ ما وَقَعَ" سره ترې تعبیر کولی شو[۲]، شاید چې تقدیر به یې د تعمیم دپاره صورت نیولی وي.

ب: په ﴿ وَتَلَّهُۥ ﴾ کښې د "تَلّ" کلمه د "تَلّ" ـ لکه "مَدّ" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، چې د ځملولو او غورزولو معنی ورکوي[۳].

ج: په ﴿ لِلۡجَبِينِ ﴾ کښې د "جَبِین" کلمه د هغه ځای دپاره وضعه شوې ده، کوم چې د غوږ او تندي ترمنځ واقع دی[۴]، چې په پښتو کښې ورته څنه وایي. یا په بل عبارت: د وریځو څخه اوچت او د سر د وېښتانو څخه رانښکته ځای د اوچولي (تندي) په نامه یادېږي چې په عربي ژبه کښې ورته د "جَبۡهَة" کلمه وضعه شوې ده، او د تندي دواړه طرفونه د دوه وو جبینیو په نامه یادېږي.

نو د ذکرو شوو نکاتو په نظر کښې نیولو سره یې د معنی حاصل داسې راځیږي چې:

نو کله چې ابراهیم ﷺ د ذابح په حیث او اسماعیل ﷺ د ذَبیح په حیث د الله ﷻ د امر تعمیل ته غاړې کېښودې او ابراهیم ﷺ خپل ګران زوی د الله ﷻ د رضا دپاره په اړخ او جَبین (څنې) باندې ځملاوه، نو هغه څه واقع شوه کوم چې الله ﷻ ورته په خپله ازلي اراده کښې ټاکلي وه.

د: پاتې شوه دا خبره چې هغه څه شی وه چې لا ورته پخوا په ازلي علم کښې ټاکلی شوی وه؟، نو څه لرې نه ده چې همغه شی "د الله ﷻ په نزد مقبولیت او د خلکو په نزد د نېکې یادونې" څخه عبارت وي لکه چې د وروسته ایتونو څخه د اشارې په توګه فهمېږي، والله ﷻ أعلم.

څو ټکي

۹ـ په ﴿ وَفَدَيۡنَٰهُ بِذِبۡحٍ عَظِيمٖ ﴾ کښې لاندې ټکو ته توجه ضروري ده:

الف: د "فَدَيۡنَا" کلمه د "فِدۡيَة" یا "فِدَاء" څخه اشتقاقه شوې ده، "فِدۡيَة" یا "فِدَاء" دې ته وایي چې چا ته څوک په مالي مرسته د عذاب یا بندیتوب څخه نجات او خلاصون ورکړي[۵].

(۱) اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۳۳۴؛ تفسير الطبري ج۲۳ ص۸۰
(۲) تفسير ابي السعود ج۷ ص۲۰۱
(۳) لسان العرب ج۱۱ ص۷۷
(۴) روح المعاني ج۱۲ ص۱۳۰
(۵) مفردات الراغب ص۳۸۸

ب: په ﴿ وَفَدَيْنَٰهُ ﴾ کښې منصوب ضمير اسماعيل ﷺ ته راجع دی[١].

ج: که څوک وايي چې په دې تقدير د کلام حاصل داسې راځېږي چې: او مونږ د اسماعيل ﷺ فديه په عظيم ذبح سره اداء کړه او د مرۍ د پرېکولو څخه مو وژغوره. حال دا چې الله ﷻ خو فديه اداء کوونکی نه وه بلکې فديه قبلوونکی وه، فديه اداء کوونکی خو ابراهيم ﷺ وه؟

مونږ وايو چې: الله ﷻ د ابراهيم ﷺ فديه اداء کول داسې تعبير کړي دي لکه چې پخپله اقدس ذات ﷻ اداء کړې وي.

دغه ډول تعبير ته د بلاغت په علم کښې عقلي مجاز وايي[٢].

د: که څوک وايي چې الله ﷻ خو وړاندې ابراهيم مخاطب ګرځولی وه چې: ﴿ قَدْ صَدَّقْتَ ٱلرُّءْيَآ ﴾ يعنې تا خپل خوب رښتيا کړ. نو کله چې ابراهيم ﷺ خپل خوب رښتيا کړ او خپله فريضه يې سرته ورسوله، طبعي ده چې اسماعيل ﷺ د ذبحې څخه خلاص شو، نو د فديې اداء کول څه معنی لري؟ يا په بل عبارت: اسماعيل ﷺ خو د فديې اداء کولو څخه لا وړاندې د ذبحې څخه خلاص شوی وه؟

مونږ وايو چې: د ﴿ وَفَدَيْنَٰهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴾ جمله د وړاندې کلام دپاره بيان او تفسير واقع شوې ده، او اعتراض به په هغه وخت کښې صحت درلودی چې دا بېله جمله وی او په بېل مضمون باندې يې دلالت کولی.

ه: د "ذِبْح" کلمه ـلکه "عِلْم"ـ د هغه شي دپاره وضعه شوې ده د کوم چې مرۍ او د ستونې شارګونه پرې کړی شي[٣]. مګر په دې مقام کښې ترې هغه لګی لرونکی ګډوری مطلب دی کوم چې ښکرونه درلودونکی وی، خو ذکره شوې کلمه "ذَبْح" ـلکه "ضَرْب"ـ د مرۍ او ستونې د رګونو پرېکولو دپاره وضعه شوې ده[٤].

و: الله ﷻ ذکر شوی ګډوری د ﴿ عَظِيمٍ ﴾ په کلمې سره موصوف کړی دی چې علماوو کرامو په متعددو معناوو سره تفسيره کړې ده[٥] لکه:

اول: "عَظِيم" يعنې څرب او چاغ.

دوهم: "عَظِيم" يعنې د الله ﷻ په نزد مقبول.

مونږ ته داسې ښه برېښي چې د ﴿ عَظِيمٍ ﴾ کلمه دلته عامه معنی ولري، چې څرب، مقبول او نورې دېرې معناوې پکښې شاملې شي.

ز: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د دغه ګډوري په هکله وايي چې: «فَالْتَفَتَ إِبْرَاهِيمُ فَإِذَا هُوَ بِكَبْشٍ

---

[١] المحرر الوجيز ج٢٣ ص٢٥٠
[٢] مختصر المعاني ج٥٣
[٣] القاموس المحيط ج٢ ص٢٤٨
[٤] لسان العرب ج٢ ص٤٣٦؛ الفقه الإسلامي وادلته ج٣ ص٦٤٨
[٥] تفسير الطبري ج٢٣ ص٨٧؛ تفسير القرطبي ج١٥ ص١٠٧

أَبْيَضَ أَقْرَنَ أَعْيَنَ»[۱] يعني کله چې ابراهيم ﷺ ته اواز وکړی شو چې ای ابراهيمه! تا خپل خوب رښتيا کړ، نو سمدستي ابراهيم ﷺ وکتل نو ناڅاپه يې په سپين رنګي ښکرور غټ سترګي ګډوری باندې سترګې ولګېدې، چې دغه د الله ﷻ په حضور کښې د اسماعيل ﷺ په عوض قرباني کړه، نو ابراهيم ﷺ همدغه ګډوری قرباني کړ، او د قيامت تر ورځې پورې يې يو سنت پرېښود.

ح: د دغه ګډوري ښکرونه بيا د کعبې شريفې په داخل کښې د يادګار په توګه خوړند وه، آن تردې چې نبي کريم ﷺ هم وليده، البته کله چې د مکې د فتحې په ورځ هلته ورداخل شو.

خو کله چې د کعبې شريفې څخه رابهر شو، نو شيبه ﷺ يې مخاطب کړ چې: «إِنِّي رَأَيْتُ فِي الْبَيْتِ قَرْنًا فَغَيِّبْهُ»[۲] يعني ما په کعبه شريفه کښې ښکر وليد، نو (ته لاړ شه او) هغه د کعبې شريفې څخه غائب کړه (ترې ويې باسه، او دا ځکه چې په کعبه شريفه کښې د هغه شي موجوديت مناسب نه دی کوم چې لمونځ کوونکی مشغولوي).

ط: ځيني مفسرين کرام وايي چې: د ذکر شوي ګډوري ښکرونه د کعبې په داخل کښې تر هغه وخته پورې خوړند وه، ترڅو چې د حجاج بن يوسف په جنګ کښې کعبې شريفې اور واخست او پکښې وسوزېدل او د منځه لاړل[۳]، والله ﷻ أعلم.

سوال جواب

۱۰ـ که څوک وايي چې: په ﴿ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا ﴾ کښې د "هِمَا" ضمير چاته راجع دی؟

مونږ وايو: که څه هم دغه ضمير ځينو مفسرينو کرامو ابراهيم ﷺ او اسحق ﷺ ته راجع ګڼلی دی[۴]، خو دغه ارجاع بهتره نه برېښي دا ځکه چې د اسحق ﷺ زوزات خو د ابراهيم ﷺ د زوزات څخه وتلي نه دي، نو که بالفرض دغه ارجاع مراده وی نو د ﴿ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا ﴾ په عوض به "وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ" نازل شوی وی؛ نو بهتره دا ده چې دغه ضمير اسماعيل ﷺ او اسحق ﷺ ته راجع وګڼل شي.

﴿ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَآتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾ ﴾

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۶۳۸
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۶۸
(۳) روح المعاني ج۲۳ ص۱۳۴
(۴) تفسير البغوي ج۴ ص۳۵

[۱۱۴] او یقیناً مونږ په موسی ﷺ او هارون ﷺ باندې (په نبوت او نورو منافعو سره) احسان کړی وه.

[۱۱۵] او مونږ دوی دواړو او د دوی دواړو قوم ته د لوی غم څخه نجات ورکړی وه (چې فرعون به ورته نارینه اولادونه ذبحه کول).

[۱۱۶] او مونږ د دوی (ټولو) سره (په هره ساحه کښې) نصرت کړی وه، نو همدوی (ټول د استدلال او عمل دواړو په میدانونو کښې) غلبه درلودونکي وه.

[۱۱۷] او مونږ موسی ﷺ او هارون ﷺ (دواړو) ته د ډېر ښه بیانوونکی کتاب (تورات) ورکړی وه.

[۱۱۸] او دوی دواړو ته مو (په همدې کتاب سره د دنیا او آخرت) سمه (سیده) لاره ښودلې وه.

[۱۱۹] او مونږ په دوی دواړو باندې په وروستنیو (خلکو) کښې (دا کلام) باقي پرېښي دی چې:

[۱۲۰] په موسی ﷺ او په هارون ﷺ باندې دې سلامونه (او سلامتی) وي.

[۱۲۱] (ای پیغمبره!) یقیناً مونږ نیکوکارانو (مخلصانو بندګانو) ته دغسې (نېکه) جزا ورکوو.

[۱۲۲] یقیناً دوی دواړه زمونږ د مؤمنانو بندګانو د جملې څخه وه.

توضیحات

۱ـ که څه هم امتنان او نجات ورکول او نصرت او غلبه څلور واړه متلازم نعمتونه دي، خو الله ﷻ په ذکرو شوو ایتونو کښې د زیات اهتمام دپاره په څلور واړو باندې صراحت وکړ.

إِسْتِبَانَة څه معنی؟

۲ـ په ﴿ٱلْكِتَٰبَ ٱلْمُسْتَبِينَ﴾ کښې د ﴿ٱلْمُسْتَبِينَ﴾ کلمه د "إِسْتِبَانَة" ـ لکه "إِسْتِقَامَة" ـ څخه اشتقاق شوې ده، چې مجرد یې "بَیَان" دی، نو څرنګه چې د تورو زیادت د معنی په زیادت او قوت باندې دلالت کوي[۱]؛ نو په دې مقام کښې یې معنی داسې کېږي چې مونږ موسی ﷺ او هارون ﷺ ته د احکامو ډېر ښه بیانوونکی کتاب (تورات) ورکړی وه او احسان مو ورسره کړی وه.

﴿وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ ٱلْخَٰلِقِينَ ﴿١٢٥﴾ ٱللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِلْ يَاسِينَ ﴿١٣٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾﴾

[۱۲۳] او یقیناً إلیاس ﷺ (هم) د پیغمبرانو د جملې څخه دی.

[۱۲۴] (ای پیغمبره!) هغه وخت یاد کړه چې کله إلیاس ﷺ (د دعوت په جریان کښې) خپل قوم

(۱) لسان العرب ج۱۳ ص۶۸

ته وويلې چې: ايا تاسو (د الله ﷻ څخه) نه ډارېږئ (چې شرکي عقيده مو خپله کړې ده)؟.
[۱۲۵] ايا تاسو په داسې حال کښې د بَعل (بوت) بلنه (او عبادت) کوئ چې د ټولو جوړونکو بهتر (جوړونکی الله ﷻ) مو پرېښی دی؟!.
[۱۲۶] (د) الله ﷻ (عبادت مو پرېښی دی) چې ستاسو رب (هم) دی او ستاسو د پخوانيو پلرونو رب (هم) دی.
[۱۲۷] نو هغوی د اِلياس ؑ تکذيب وکړ، نو يقيناً هغوی هرو مرو (په عذاب کښې) حاضر کړی شوي دي (چې هيڅکله به ترې غياب ونه مومي).
[۱۲۸] مګر د الله ﷻ مخلصو بندګانو (يې تکذيب ونه کړ بلکې د پيغمبر په حيث يې وپېژاند).
[۱۲۹] او مونږ په اِلياس ؑ باندې په وروستنيو (خلکو) کښې (دا کلام) باقي پرېښود چې:
[۱۳۰] په الياس ؑ باندې دې سلام (او سلامتياوې) وي.
[۱۳۱] (ای پيغمبره!) يقيناً مونږ احسان کوونکو (نيکوکارانو) ته دغسې (نېکه) جزا ورکوو
[۱۳۲] يقيناً اِلياس ؑ زمونږ د (مخلِصو) مؤمنانو بندګانو څخه وه.

د مطلب خلاصه او توضيحات

۱ـ په ﴿ وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾ کښې فقط دومره اشاره شوې ده چې اِلياس ؑ د پيغمبرانو د جملې څخه يو پيغمبر وه، خو نور حالات يې پټ دي چې د چا د اولادې څخه وه او په کومه زمانه کښې تېر شوی دی؟ او داسې نور.

او په احاديثو کښې هم د الياس ؑ نور حالات په صحيحه توګه نه دي شرحه شوي.

مګر مفسرينو کرامو د ده ؑ په هکله ډېر څه ليکلي دي، او ښې اوږدې قيصې يې پکښې نقلې کړې دي[۱]، که څوک يې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي، مونږ په دې باره کښې فقط د لاندې ټکو په ليکلو باندې اکتفاء کوو:

الف: الياس ؑ د بني اسرائيلو د پيغمبرانو څخه يو پيغمبر وه او د هارون ؑ د نسل څخه وه.

ب: نوموړی د سليمان ؑ څخه وروسته په هغه وخت کښې مبعوث شوی وه چې کله بني اسرائيلو بوت پرستۍ ته مخه کړه او د توحيد عقيده يې پرېښودله.

ج: ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې: الياس ؑ هم د خضر ؑ په شان په ځمکه کښې ژوندی ګرځي او تر لومړۍ شپېلۍ پورې به ژوندی وي[۲]، خو دا خبره يې په کوم قوي سند باندې ولاړه نه ده، د همدې کبله ترې ډېرو انکار کړی دی.

بَعل څه معنی؟

۲ـ په ﴿ أَتَدْعُونَ بَعْلًا ﴾ کښې د "بَعل" کلمه په ګڼ شمېر معناوو سره استعماله شوې ده،

(۱) تفسير البغوي ج۴ ص۳۶؛ تفسير الطبري ج۲۳ ص۹۲؛ تفسير الخازن ج۵ ص۲۵۱؛ تفسير القرطبي ج۱۵ ص۱۱۵
(۲) الدر المنثور ج۷ ص۱۱۸

...دی خو مشالونه یې ولولئ:

الف: د "بَعْل" کلمه د مالک او خاوند دپاره وضعه شوې ده[1].

... همدې معنی په تائید کښې څېنو مفسرینو کرامو یوه قیصه لیکلې ده[2]، چې په لاندې پنځو ... کښې خلاصه کېږي:

... یو سړی غږ وکړ چې: "مَنْ وَجَدَ نَاقَةً أَنَا بَعْلُهَا" هغه اوښه چا لېدلې ده چې زه یې بَعل یم؟

... د دغه اواز په اورېدلو سره نوموړې سړي ته ماشومان وروخغلېده چې: "يَا زَوْجَ النَّاقَةِ!" ای ... اوښې مېړه!

... نو عبد الله بن عباس رضي الله عنهما دغه سړی وروغوښت او پوښتنه یې ترې وکړه چې ستا د "أَنَا ... بَعْلُهَا" کلام څه مطلب دی؟

څلورم: هغه جواب ورکړ چې زما مطلب دا دی چې: "أَنَا رَبُّهَا" زه د اوښې خاوند یم.

پنځم: نو ابن عباس رضي الله عنهما ذکر شوی ایت شریف ولوست، ته به وایې چې د همدغه سړي د ... خوړلی خبره یې د "بَعْل" د کلمې معنی زده کړه، او پخوا ورباندې نه پوهېده.

او دا خکه چې مشرکانو ته خپل بوت (معبود) رب او خاوند برېښي، چې هر خیر او شر د همده په واک کښې ګڼي.

ب: د "بَعْل" کلمه د "زَوْج" معنی ورکوي. لکه چې الله ﷻ د ساري رضي الله عنها څخه حکایت کړی دی چې ﴿وَهَٰذَا بَعْلِي شَيْخًا﴾ [هود: ۷۲] یعنې کله چې الله ﷻ ابراهیم علیه السلام ته په اسحق علیه السلام سره بشارت ورکړ، نو بي بي ساره رضي الله عنها (د ابراهیم علیه السلام ماندینې) په تعجب سره وویلې چې: ایا زه به ماشوم وزېږوم حال دا چې زه زړه بوډۍ یم او دغه مې بوډا مېړه دی؟!

ج: دا د یوه خاص بوت نوم وه چې همدغه قوم به یې عبادت کاوه. دا بوت د سرو زرو څخه جوړ وه چې شل ګزه اوږد وه او څلور سوه منجاوران یې درلوده، او څلور مخونه یې ورته جوړ کړي وه[3].

د: په عربي ژبه کښې هغه بوت ته بعل ویل کېږي کوم چې معبود ګرځولی شوی وي او خلک ورته په عبادت سره خپل ځان ورنږدې کوي[4]، هر یو بوت په همدغه نامه باندې یادولی شي.

تبصره

۳- په دې مقام کښې د "بَعْل" د کلمې د ذکرو شوو څلورو معناوو څخه د دوهمې معنی څخه په غیر نورې درې واړه معناوې صحت لري چې اراده کړی شي.

نو د الیاس علیه السلام د دعوتي کلام خلاصه داسې راځېژي چې:

---

[1] لسان العرب ج۱۱ ص۵۹
[2] زاد المسير ج۶ ص۳۰۷
[3] روح المعاني ج۲۳ ص۱۴۰؛ تفسير القرطبي ج۱۵ ص۱۱۷
[4] مفردات الراغب ص۵۲

الف: ای زما قومه! ایا تاسو د الله ﷻ څخه نه ډارېږئ چې په عبادت کښې ورسره شریکان دروئ؟
ب: ایا تاسو د بَعل بوت یا د مطلق بوت عبادت کوئ، حال دا چې تاسو د أحسنُ الخالقین الله ﷻ مخلصانه عبادت پرېښی دی؟
ج: یوازې همدغه الله ﷻ ستاسو او ستاسو د پخوانیو پلرونو رب دی، همدی ﷻ ستاسو اړتیاوې پوره کوي، لکه چې په دنیا کښې یې موجودیت درکړی دلته ستاسو بقاء هم د همده ﷻ په اختیار کښې ده او ستاسو بېرته راژوندي کول هم د همده ﷻ حتمي کار دی، چې ضرور به صورت ورکوي.

یادونه

۴ـ په ﴿ وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ ٱلْخَٰلِقِينَ ﴾ کښې د ﴿ أَحْسَنَ ٱلْخَٰلِقِينَ ﴾ غوندې عبارت وړاندې په [المؤمنون:۱۴] ایت کښې هم نازل شوی دی، چې مونږ هلته د الله ﷻ په توفیق څه سوال جواب لیکلی دی چې: د ﴿ ٱلْخَٰلِقِينَ ﴾ څخه جوړونکی مراد دی، نه پیداکوونکی؛ نو هیله ده چې د بنه وضاحت دپاره هغه مقام ته یو ځل مراجعه وکړی شي.

یو نحوي تحلیل

۵ـ که څوک وایي چې: په ﴿ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴾ کښې د "إِلَّا" په توري سره د څه شي څخه استثناء صورت نیولی دی؟

مونږ وایو چې: په دغې استثناء کښې لاندې دوه صورتونه تحقق موندلی شي:
الف: دغه استثناء په ﴿ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴾ کښې د ﴿ فَكَذَّبُوهُ ﴾ د مستتر ضمیر سره تعلق نیسي او استثناء هم متصله ده منقطعه نه ده[1]. یعنې د الیاس ﷺ دعوتي کلام ټول قوم تکذیب کړ، مګر د الله ﷻ مخلصو بندګانو یې تصدیق وکړ او تکذیب یې نه کړ.
ب: دغه استثناء په ذکر شوي عبارت کښې د ﴿ لَمُحْضَرُونَ ﴾ د مستتر ضمیر سره ارتباط لري[2]، او استثناء هم متصله نه ده بلکې منقطعه ده. یعنې ټول مکذبین او ټول مشرکان د الله ﷻ په تعذیب کښې حاضر کړی شوي دي، او ضرور به پکښې واقع کېږي، مګر د الله ﷻ اخلاصمند بندګان به د عذابونو څخه بچ وي او جنت ته په داخلېدلو سره به سرلوړي وګرځي.

هېر مو نه شي

۶ـ هېر مو نه شي چې په ﴿ سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِلْ يَاسِينَ ﴾ کښې د ﴿ إِلْ يَاسِينَ ﴾ کلمه عبراني (اعجمي) ده او کله چې أعجمي کلمه په عربي کلام کښې استعماله شي، نو د ډېرو تغیراتو سره مخامخه کېږي، لاندې مثالونه یې ولولئ:
الف: په "جِبْرَائِيل" او "مِيكَائِيل" کښې "جِبْرِيل" او "مِيكَال".

(۱) اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۳۴۱؛ البحر المحيط ج۹ ص۱۲۲
(۲) تفسير ابي السعود ج۷ ص۲۰۴

ب: په "إِدْرِيس" کښې "إِدْرِيسِين" او "إِدْرَاسِين".
ج: په "إِبْرَهِيم" کښې "إِبْرَاهَام".
د: په "سَيْنَاء" کښې "سِينِين"، او داسې نور.
په همدې بنياد په "إِلْيَاس" کښې "ي، ن" دوه توري دلته زيات نازل شوي دي چې: ﴿ إِلْ يَاسِينَ ﴾ يې لولو.
نو د ايت شريف معنی داسې صورت نيسي چې: مونږ په وروستنيو خلکو کښې د قيامت تر ورځې پورې په الياس ﷺ باندې دا کلام جاري او باقي پرېښود چې په الياس باندې دې سلامونه او سلامتی وي.
هو! څرنګه چې د قرآن کريم د ايتونو ليکنه د عربي ليکدود تابع نه ده، او نقل پورې متوقفه ده، نو مونږ په "إِلْيَاس" کښې د "إِلْ" توری متصل ليکو او په "إِلْ يَاسِين" کښې يې منفصل ليکو، چې په ايتونو کښې همدا ډول ليکنه د عثمان ﷺ د زمانې څخه راپاتې ده.

﴿وَإِنَّ لُوطًا لَّمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ إِذْ نَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِى ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا ٱلْءَاخَرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِٱلَّيْلِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾﴾

[۱۳۳] او يقيناً لوط ﷺ (هم) د پيغمبرانو د جملې څخه وه.
[۱۳۴] (ای پيغمبره!) هغه وخت ياد کړه چې مونږ لوط ﷺ او د ده ﷺ ټولې کورنۍ ته (د عذاب څخه) نجات ورکړ.
[۱۳۵] مګر يوې زړې (بوډۍ) ته (مو نجات ورنه کړ، چې دا) په بېرته پاتې کېدونکو (کفارو) کښې وه (او کافره وه).
[۱۳۶] بيا (د هغوی د نجات څخه وروسته) مونږ نور (ټول) هلاک کړه.
[۱۳۷] او (ای مکيانو!) يقيناً تاسو د هلاک کړی شوي قوم (په کنډوالو) باندې په داسې حال تېرېږئ چې په سبا کښې داخلېدونکي ياست.
[۱۳۸] او په شپه کښې هم (ورباندې تېرېږئ)، ايا نو تاسو د عقل څخه کار نه اخلئ (چې د کفارو عناديانو انجام څنګه کېږي)؟.

د مطلب خلاصه او توضيحات

۱ـ د لوط ﷺ د قوم د هلاکت قيصه وړاندې په ډېرو سورتونو کښې ښه تفصيلواره نازله شوې ده، او مونږ پکښې هغه تحليلونه ځای په ځای کړي دي کوم چې الله ﷻ رابښودلي وه چې بيا ليکلو ته يې اړتيا نه ګورو؛ نو هيله ده چې يو ځل "الْحِجْر، الشُّعَرَاء" او نورو سورتونو ته مراجعه وکړی شي.

يو اعرابي تحليل

۲_ په ﴿ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ﴾ کښې لاندې تحليلونه په نظر کښې ولرئ:

الف: د ﴿ مُّصْبِحِينَ ﴾ کلمه د "تَمُرُّونَ" د هغه مستتر ضمير څخه حال واقع شوی ده په کوم باندې چې مکيان (د مکې مشرکان) مخاطب ګرځولی شوي وه.

ب: د "بِاللَّيْلِ" کلمه د خپل متعلق "مُتَلَبِّسِينَ" په ملحوظ په ﴿ مُّصْبِحِينَ ﴾ باندې عطفه ده.

نو حاصل يې په دغو دوو لونو سره راختلی شي:

اول: ای مشرکانو! د لوط ﷺ د هلاک شوي قوم رنګې شوې او ورانې شوې ودانۍ خو ستاسو د سترګو لاندې دي، کله چې تاسو شام ته په سفر روان ياست نو تاسو په دغو ښارونو (سدوم) باندې په داسې وخت کښې تېرېږئ چې سبا راختلی وي (رڼا خوره شوې وي) او ټولې کنډوالې درته څرګندېږي. همدارنګه تاسو ورباندې په پخه شپه کښې هم مرور او عبور کوئ چې په ټولو اطرافو کښې يې چپه چپتيا وي، نه هلته څه اواز اورئ او نه څه د اور يا څراغ رڼا ګورئ چې په کوم ژوندي ساکنين باندې دلالت وکړي.

دوهم: که د "مُصْبِحِينَ، بِاللَّيْلِ" دواړه کلمې د ټولو وختونو څخه کنايې واخستلی شي نو حاصل يې داسې راځېږي چې: ای مشرکانو! تاسو هلته شپه او ورځ بلکې په ټولو وختونو کښې ګرځئ راګرځئ او د (سدوم) د ښارونو کيفيات درته ښه پوره څرګند او واضحه دي. نو ايا تاسو د عقل څخه کار نه اخلئ چې هغوی په څه سبب پوپنا کړی شوي دي؟ ايا د هغوی دپاره کفري او شرکي عقيده بلا او آفت نه وه جوړ شوی، البته هغه عقيده کومه چې تاسو خپله کړې ده؟.

که څه هم ذکرې شوې دواړه معناوې سره څه منافات نه لري او ممکنه ده چې د بدليت په لحاظ دواړه اراده کړی شي، مګر مونږ ته اولنۍ معنی په زړه پورې برېښي چې په [مريم: ۹۸] ايت کښې ورته اشاره شوې ده.

﴿ وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّن يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَآمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١٤٨﴾ ﴾

[۱۳۹] او يقيناً يونس ﷺ ضرور د پيغمبرانو د جملې څخه وه.

[۱۴۰] (ای پيغمبره!) هغه وخت ياد کړه چې يونس ﷺ (د خپل قوم څخه) ډکې بېړۍ ته وروتښتېد (لکه چې د خپل مولی څخه غلام وتښتي).

[۱۴۱] نو (په بېړۍ کښې) يې (د سورليو سره) اسک (قُرعه) واچوله، نو د مغلوبانو څخه شو (هغه دی د غرق مستحق شو).

[۱۴۲] نو (څرنګه چې درياب ته ور ولوېد سمدستي) يوه ماهي په داسې حال کښې بنويه تېر کړ چې (د خپل ځان) ملامته کوونکی وه (په خپله ملامته پوه شو).

[۱۴۳] نو که دا خبره نه وی چې يونس ﷺ (د ماهي په ګېډه کښې) د تسبيح ويونکو څخه وه.

[۱۴۴] نو هرومرو به يې د ماهي په ګېډه کښې تر هغې ورځې پورې تال کړی وی چې خلک بېرته راژوندي کړی شي (د ژوندي کېدلو وخت نژدې شي او اولنۍ شپېلۍ ووهلی شي).

[۱۴۵] نو مونږ يونس ﷺ (ته د تسبيحاتو په سبب نجات ورکړ او هغه مو) په خالي خمکه باندې په داسې حال کښې واچاوه چې مريض (او کمزوری) وه.

[۱۴۶] او هم مو ورباندې (هلته) يوه ونه زرغونه کړه چې د کدو د ونې څخه عبارت وه.

[۱۴۷] او مونږ يونس ﷺ سل زره (خلکو) ته بلکې (د دې څخه) ډېرو خلکو ته (د پيغمبر په حيث) لېږلی وه.

[۱۴۸] نو د يونس ﷺ قوم ايمان راووړ نو (مونږ د عذاب څخه بچ کړ او) تر څه وخته پورې مو ورته د استفادې موقع ورکړه.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنې [۷۵] ايت څخه را په دېخوا د هغو نهو پيغمبرانو ذکر نازل شوی دی، د کومو قومونه چې په کفري او شرکي عقيده باندې کلک پاتې شوه او په نتيجه کښې الله ﷻ خپلو مخلصو بندګانو ته نجات ورکړ او کفار يې د خړمې هلاک کړه.

په دې ايتونو کښې د هغه پيغمبر ذکر نازل شوی دی د کوم قوم چې په نتيجه کښې د کفري عقيدې څخه لاس واخست او په ايمان مشرف شوه، نو الله ﷻ ورته نجات ورکړ او د هغوی پيغمبر يې د عتاب لاندې واقع کړ، چې حاصل يې داسې راځي:

ای پيغمبره! په خپل اُمت باندې د يونس ﷺ او د ده د قوم څه حالات قرائت کړه چې عبرت ترې واخلي. هغه دا چې:

۱ـ يقيناً يونس ﷺ د پيغمبرانو د جملې څخه يو پيغمبر وه، او خپل قوم ته يې د توحيد دعوت چلاوه، د ده ﷺ په حالاتو کښې د عبرت ډېر درسونه شته دي د مثال په توګه:

الف: يونس ﷺ خپل قوم ته زښت ډېر دعوت وچلاوه خو هغوی ورباندې ايمان رانه ووړ، چې په پای کښې يونس ﷺ هغوی په عذاب سره تهديد کړه.

ب: د تهديد څخه وروسته يونس ﷺ د ښار څخه په داسې حال بهر شو چې الله ﷻ ورته توصيه نه وه کړې لکه څنګه يې چې لوط ﷺ ته د ښاره د وتلو توصيه کړې وه.

نو د يونس ﷺ ذکر شوی کړنلاره د هغه غلام د کړنلارې سره شباهت درلود کوم چې د خپل مولی څخه اجازه وانخلي او کومې خوا ته په خپله خوښه لاړ شي.

ج: یونس ﷺ په خپل دغه بې اجازې سفر کښې په یوه ډکه بېړۍ باندې وربرابر شو، نو په دغې ډکې بېړۍ کښې سور شو او په دریاب کښې یې خپل سفر ته ادامه ورکړه.

د: ځرنګه چې په بېړۍ کښې سورلۍ ډېرې شوې او نژدې وه چې د ډېر ډکوالي د کبله غرقه شي، نو د بېړۍ چلوونکي دوی ته خبر ورکړ چې یو کس دریاب ته وغورزوئ ترڅو پاتې کسان د غرق څخه بچ پاتې شي، که نه نو ټول به د ځرمې د غرق سره مخامخ شو.

ه: د بېړۍ سورلیو د یو کس د تعین په هکله قُرعه کشي وکړه (اسک یې واچاوه) چې د هر چا په نوم اسک راوخوت نو هغه به خپل ځان دریاب ته ورغورزوي.

و: په قرعه کشۍ کښې یونس ﷺ مغلوب شو او د همده په نامه اسک راوخوت چې باید خپل ځان دریاب ته ورواچوي.

ز: یونس ﷺ په همدې نسبت خپل ځان دریاب ته ورګوزار کړ، خو د ګذارولو سره سم یوه ماهي بنویه تېر کړ.

ح: په همدغه حال کښې یونس ﷺ په خپل تقصیر باندې پوه شو او خپل ځان یې ملامته وباله، چې زه د الله ﷻ د توصیې څخه په غیر د ښار څخه راوتلی یم او همدا وجه ده چې الله ﷻ د ماهي په خوله کښې ورواچولم.

۲ـ نو یونس ﷺ د ماهي په ګېډه کښې د الله ﷻ تسبیحاتو ته ادامه ورکړه او خپل ځان یې د ظالمانو څخه شمېر کړ.

همدا وجه وه چې مونږ ورته نجات ورکړ او د بندیخانې څخه مو راېهر کړ، که بالفرض یونس ﷺ د سوال کوونکو او تسبیحات ویونکو څخه نه وی ګرځېدلی او د سوال لاسونه یې نه وی پورته کړي، نو هرومرو او ضرور به نوموړی آن د قیامت تر ورځې پورې د ماهي په ګېډه کښې تم شوی وی.

۳ـ نو مونږ د یونس ﷺ د سوال اجابت وکړ او د ماهي د ګېډې څخه مو په یوه خالي ځمکه باندې وغورزاوه چې نه پکښې کوم بوټی وه چې د سوري لاندې یې تم شوی وی، او نه یې توان درلود چې د خپله خانه یې مچان شړلي وی. یا په بل عبارت: په دغه وخت کښې د کمزورۍ د مرض سره مخامخ وه.

۴ـ نو د همدې کبله مو ورباندې د کدو وُنه سمدستي زرغونه کړه چې سوری یې ورباندې وکړ او د حشراتو مخه یې ترې واړوله.

۵ـ ای پیغمبره! مونږ یونس ﷺ یو لک خلکو ته بلکې د دې څخه اضافه خلکو ته د پیغمبر په حیث لېږلی وه چې ذکره شوې قیصه واقع شوه.

۶ـ نو ځرنګه چې دغو خلکو د یونس ﷺ په غیاب کښې ایمان راوړی وه او بیا یې خپل ایمان ته ادامه ورکړه، نو مونږ ترې د عذاب مخه واړوله او فرصت مو ورکړ چې تر ټاکلي وخته پورې د ژوند څخه استفاده وکړي.

همدارنګه هرڅوک چې په اخلاص سره ایمان راوړي نو مونږ یې په عذاب او غضب سره نه هلاکوو او فرصت ورکوو، په همدې بنیاد د دې زمانې کفارو ته په کار دي چې د یونس ﷺ د قوم څخه عبرت واخلي.

توضیحات

۱_ مونږ د الله ﷻ په توفیق د یونس ﷺ د قیصې څه اجمال د [یونس:۹۸] ایت لاندې لیکلی دی چې په عراق کښې د موصل په مربوطاتو کښې د "نینوی" ښارګوټي ته د پیغمبر په حیث ورلیږلی شوی وه، چې په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو دغه قیصه ښه مفصله لیکلې ده[1]. خو مونږ دلته د هغو مطالبو په ذکر باندې اکتفاء کوو کوم چې د ایتونو سره ډېر نژدې تړاو لري. هغه دا چې:

اِباق څه معنی؟

۲_ په ﴿ إِذۡ أَبَقَ إِلَى ٱلۡفُلۡكِ ٱلۡمَشۡحُونِ ﴾ کښې د ﴿ أَبَقَ ﴾ کلمه د "اِبَاق" _لکه "کِتَاب"_ څخه اشتقاق شوې ده، "اِبَاق" د تښتېدلو معنی ورکوي[2].

د دغه ایت په تفسیر کښې د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما د کلام لنډ مضمون په دې ډول دی[3]:

الف: یونس ﷺ د یوه ښار اوسېدونکو ته د پیغمبر په حیث وراستولی شوی وه، خو هغوی یې دعوت قبول نه کړ، او خپل کفر ته یې ادامه ورکړه.

ب: الله ﷻ یونس ﷺ ته وحې وکړه چې په فلانکۍ ورځ به په دغه ظالم قوم باندې عذاب نازل کړی شي.

ج: یونس ﷺ د ذکرې شوې وحې د اورېدلو څخه وروسته د ښار څخه بهر ووت او دومره انتظار یې ونه کړ چې الله ﷻ ورته د وتلو امر وکړي لکه څنګه یې چې لوط ﷺ ته د وتلو ارشاد کړی وه.

همدغه بې اجازې وتل په دې مقام کښې په "اِبَاق" تښتېدلو سره تعبیر شوه، ته به وایې چې یو غلام د خپل مولی څخه تښتېدلی دی.

د "اِدْحَاض" معنی

۳_ په ﴿ فَكَانَ مِنَ ٱلۡمُدۡحَضِينَ ﴾ کښې د "مُدْحَضِينَ" کلمه د "اِدْحَاض" _لکه "اِکْرَام"_ څخه اشتقاق شوې ده، او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الکهف:۵۶] ایت لاندې لیکلي دي چې: "اِدْحَاض" د زائل ګرځولو او د منځه د وړلو دپاره وضعه شوی دی.

مګر په دې مقام کښې علماوو کرامو ذکره شوې کلمه د "مَغْلُوبِيْنَ"[4] په معنی سره اخستې ده یعنې د اسک اچولو (قرعه کشۍ) په میدان کښې یونس ﷺ د هغو کسانو څخه وګرځېد کوم چې

---

(۱) نظم الدرر ج۶ ص۳۴۳
(۲) مفردات الراغب ص۳
(۳) الدر المنثور ج۷ ص۱۲۱
(۴) تفسیر القاسمي ج۱۴ ص۱۳۰

مغلوب ګرځېدلي وي او په دغه میدان کښې یې ماتې خوړلې وي.

سوال جواب

۴ _که څوک وایي چې: د بېړۍ په سورلیو باندې څه باعث وه چې د اسک اچولو په ذریعه یې وغوښتل چې یو نفر دریاب ته ورواچوي؟

مونږ وایو چې: که څه هم مفسرینو کرامو[۱] د دغه کار وجه دا ښودلې ده چې بېړۍ د اوبو په منځکښې خای په خای ودرېدله، او هلته مشهوره وه چې کله په یوه بېړۍ کښې تښتېدلی غلام سور وي نو بېړۍ ودرېږي او حرکت نه کوي، نو دوی څکه د اسک څخه کار واخست ترڅو معلومه کړي چې دغه تښتېدلی غلام څوک دی؟ ترڅو یې دریاب ته ورګوزار کړي چې ټول غرق نه شي.

خو د ﴿ ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴾ د کلماتو څخه څرګندېږي چې د ذکر شوي عمل د اجراء کولو وجه به د بېړۍ دروندوالی وه چې ډېره ډکه وه او هغوی په دغه عمل سره وغوښتل چې لږ څه سپکه شي ترڅو ټول د غرق سره مخامخ نه شي.

داسې معلومېږي _والله ﷻ أعلم_ چې بېړۍ به ډېره غټه نه وه، که نه نو د یوکس په کمولو سره به نه وی سپکه شوې.

مونږ څکه دغې وجې ته ترجیح ورکوو چې په هغې وجه کښې دوه ټکي د سړي زړه ته نه لوېږي:

الف: ایا بېړۍ یوازې د "إبَاق" د ګناه سره خپل حرکت پرېښود او په نورو ګناهونو باندې یې هیڅ تغیر نه خوړ؟

ب: ایا بېړۍ په "إبَاق" سره ګنهګار غلام پېژانده؟

ج: که بالفرض په هغه وخت کښې د ټولو بېړیو همدا عادت وه نو په کار وه چې په سوګند سره دغه ډول ګنهګار تعین شوی وی چې په اقرار یا د سوګند په نه کولو سره به یې صورت نیولی وی، نه په قرعه کشۍ (اسک اچولو) سره چې سوچه روند تقلید دی.

یو صرفي تحلیل

۵_ په ﴿ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴾ کښې د ﴿ مُلِيمٌ ﴾ کلمه اصلاً د "لوم" څخه اشتقاقه شوې ده، خو کله چې دلته د "إفْعَال" د باب لاندې واقع شوې ده، نو ځینو مفسرینو کرامو پکښې متعدد تحلیلونه کړي دي[۲] خو بهتره دا ده چې همزه پکښې د تعدیت دپاره شي او مفعول یې مقدر شي. یعنې یونس ﷺ په داسې حال کښې د ماهي په خوله کښې ولوېد چې خپل ځان ته د ملامتۍ ګوته نیوونکی وه.

یا په بل عبارت: تر دې وخته د یونس ﷺ ګومان وه چې الله ﷻ به راباندې د خلاف الأولی په ارتکاب سره تنګي رانه ولي، خو کله چې د ماهي په ګېډه کښې بندي شو نو یقین یې راغی چې دا

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۴ ص۶۱
(۲) روح المعاني ج۲۳ ص۱۴۳

د همدغه خلاف الأولی د ارتکاب اثر دی چې بدون د اجازې د ښاره راوتلی یم.
لنډه دا چې د "حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِيْنَ" په بنیاد یونس ﷺ په دغه کار باندې ونیولی شو، کۀ بالفرض دا کار بل چا کړی وی نو نیونې به هیڅ صورت نه وی درلودلی.

څو نکات

۶_ په دې مقام کښې باید لاندې نکات په نظر کښې ونیولي شي:

الف: د ﴿ فَلَوْلَآ أَنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُسَبِّحِينَ ﴾ جمله شرطیه جمله ده، خو په هغو تسبیحاتو کښې علماء کرام په لاندې دوو اختلاف لري کوم چې د یونس ﷺ دپاره د نجات سبب ګرځېدلي وه[1].

اول: خینې وایي چې: هغه تسبیحات یې د نجات سبب جوړ شوه کوم به چې یونس ﷺ د ماهي د بندیخانې څخه وړاندې د عافیت په حال کښې انجامول (په زیات اخلاص سره به یې د الله ﷻ ذکر او عبادت کاوه).

دوهم: خینې نور علماء کرام وایي چې: د نجات سبب یې هغه تسبیحات ګرځېدلي دي کوم چې یونس ﷺ د ماهي په ګېډه کښې انجام کړه، کوم چې مونږ ته الله ﷻ راحکایت کړي دي چې: ﴿ فَنَادَىٰ فِي ٱلظُّلُمَٰتِ أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبْحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾ [الأنبياء:۸۷]
یعنې یونس ﷺ ګومان کاوه چې د خلاف الأولی په ارتکاب باندې به مونږ ورباندې تنګي ورنازله نه کړو، نو کله چې پوه شو چې په همدغه ارتکاب باندې مو نیولی دی نو په ګنو تیارو کښې یې مونږ ته اواز (سوال) وکړ چې: ای ربه! د عبادت لایق نشته مګر یوازې همدا ته یې، تاته د هر نقص څخه پاکي ده، یقیناً زه (د خلاف الأولی په ارتکاب سره) د ظالمانو د جملې څخه یم (نو ماته عفوه وکړې او نجات راکړې).

مونږ ته همدغه دوهم نظر بهتر برېښي، خو که د بدلیت په لحاظ سره دواړه اراده کړی شي هم څه پاک یې نشته.

ب: د ﴿ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِۦٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾ جمله د ذکر شوې شرطیه جملې دپاره جزائیه جمله ده چې په لاندې دوو شرحه کېږي:

اول: که څوک وایي چې: یونس ﷺ د ماهي (کب) په ګېډه کښې څومره وخت تم شوی وه؟

مونږ وایو چې: د دغې مودې په ښودلو کښې علماوو کرامو ګڼ شمېر اقوال کړي دي[2]، چې تقریباً شپږو قولونو ته رسېږي، لکه څلوېښت ورځې، شل ورځې، اوه ورځې او داسې نور.

مونږ ته بهتره برېښي چې د دغې مودې په تعین کښې سکوت وکړو لکه څنګه چې پکښې قرآن کریم ساکت دی، مونږ باید همدومره ووایو چې هرڅومره موده چې هلته تم شوی وه هغه به الله ﷻ ته معلوم وي خو د ﴿ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴾ د جملې څخه ښکاره ګندېږي چې هلته پکښې ډېر کمزوري شوي وه.

---

(۱) روح المعاني ج۲۳ ص۱۴۴
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۲۱؛ زاد المسیر ج۶ ص۳۰۰

دوهم: که څوک وايي چې: د ﴿ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾ څخه څرګندېږي چې د عدم تسبیح په صورت کښې به یونس ﷺ د ماهي په ګېډه کښې د یوم البعث (دوهمې شپېلۍ) پورې ژوندي پاتې شوی وی، حال دا چې د مخلوقاتو ژوند خو د لومړۍ شپېلۍ په پوکولو سره اختتام مومي؟

مونږ وايو چې: د ذکر شوي سوال دپاره لاندې دوه جوابونه ورکړی شوي دي:

یو دا دی چې د ماهي په ګېډه کښې د یونس ﷺ ژوندي پاتې کېدل مطلب نه دي ترڅو اعتراض وارد شي، بلکې مطلب دا دی چې د عدم تسبیح په صورت کښې به د یونس ﷺ دپاره د ماهي ګېډه قبر ګرځېدلی وی او همدلته به پکښې منحل شوی وی، نو د قیامت په ورځ به د ماهي د راژوندي کېدلو سره یونس ﷺ هم راژوندی شوی وی[1].

بل دا چې د ﴿ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾ څخه د مقدماتو په شمول د قیامت ورځ مراده ده، چې د لومړۍ شپېلۍ څخه پیل کېږي[2].

مونږ ته همدغه دوهم جواب په زړه پورې برېښي، والله ﷻ أعلم.

نو د ذکرو شوو نکاتو په ملحوظ د دې مقام مضمون داسې راڅرګېږي چې: که بالفرض یونس ﷺ د ماهي په ګېډه کښې د تسبیحات ویونکو او سوال کوونکو څخه نه وی ګرځېدلی نو د اولنۍ شپېلۍ پورې به ورته د ماهي ګېډه بندیخانه جوړه شوې وی او ترهمدغه وخته پورې به یونس ﷺ او ماهي دواړه ژوندي وی.

عَرَاء څه معنی؟

۷ـ په ﴿ فَنَبَذْنَٰهُ بِٱلْعَرَآءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴾ کښې د "عَرَاء" کلمه د هغه خالي ځای دپاره وضعه شوې ده، کوم چې د ونو او بوټو څخه خالي او لوڅ وي[3].

یعني مونږ یونس ﷺ ته نجات ورکړ، او د ماهي د ګېډې څخه مو په داسې خالي ځای کښې واچاوه چې ونې او بوټي پکښې نه وه ترڅو یې د هغو د سورو څخه استفاده کړې وی، حال دا چې یونس ﷺ په دغه وخت کښې ډېر کمزوری وه او د لمر د وړانګو د تماس توان یې نه درلود، او نه یې د خپله خانه مچان او مېږتانه شړلی شوه چې اذیت ورته ونه رسوي.

سوالونه او جوابونه

۸ـ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې سوالونه او پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف: په ﴿ وَأَنۢبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّن يَقْطِينٍ ﴾ کښې د ﴿ شَجَرَةً ﴾ کلمه د هغه نبات دپاره وضعه شوې ده کوم چې ډډ لري او په خمکه باندې هوا ته اوچت ولاړ وي[4]، حال دا چې د ﴿ يَقْطِينٍ ﴾ کلمه

(۱) تفسیر الکشاف ج۴ ص۶۲، تفسیر ابي السعود ج۷ ص۲۰۵
(۲) روح المعاني ج۲۳ ص۱۴۵
(۳) مفردات الراغب ص۳۴۴
(۴) القاموس المحیط ج۲ ص۶۷۴

اکثرو مفسرينو کرامو د کدو په بوټي سره تفسيره کړي ده[۱]، کوم چې د هندواني او مرغوني غونډې په څمکه باندې خور وور پروت وي او ډډ (ساق) نه لري؟

مونږ وايو چې: ذکر شوی د کدو بوټي د نورو کدوانو غونډې په څمکه باندې خور وور نه وه پروت بلکې په خارق العاده توګه په ډډ (ساق) باندې د نورو ونو غونډې ولاړ وه. يا په بل عبارت د ذکر شوي د کدو بوټي څخه شړی لاندې کېناستلی او څملاستلی شو چې سوری يې درلود.

شايد چې ذکر شوي خارق العاده کيفيت ته د اشارې دپاره به ورسره په دې مقام کښې د ﴿ شَجَرَةً ﴾ کلمه ضميمه نازله شوې وي. ترڅو اشاره وکړي چې دا کدو ډډ درلودونکی وه.

ب: که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت وه چې د نورو بوټو څخه د يونس ﷺ دپاره د کدو بوټي ته تخصيص ورکړی شو؟

مونږ وايو ـ والله ﷻ أعلم ـ چې: د دغه تخصيص وجه به دا وه چې همدغه بوټي د يونس ﷺ د حال سره ښه مناسب وه، چې دغه بوټي ته مچان نه ورنژدې کېږي او پاڼې يې پلنې او پستې دي چې سوری يې يخ دی او زهروالی نه لري[۲].

ج: که څوک وايي چې: په دغه وخت کښې چې يونس ﷺ د کدو د سورې لاندې پروت وه، خوراک يې څه شی وه؟

مونږ وايو چې: د يونس ﷺ د دغه وخت په غذا او خوراک کښې علماء کرام دوه نظره لري:

اول: ځينې علماء کرام وايي چې: په دغه وخت کښې ورته الله ﷻ يوه سارانې هوسۍ مقرره کړې وه چې سبا او بېګا به ورتله، او شوده به يې ورکول[۳].

دوهم: ځينې علماء کرام وايي چې: په ذکر شوي کدو بوټي کښې ورته الله ﷻ هر ډول غذا (خوراک) پيدا کاوه، چې کوم ډول خوراک ته به يې شوق پيدا شو هغه به ورته هلته موجود وه[۴].

د: که څوک وايي چې: په ﴿ وَأَرْسَلْنَٰهُ ﴾ کښې د يونس ﷺ کوم ارسال (لېږل) مطلب دی؟ هغه لېږل چې په اول کښې ورلېږلی شوی وه او که د ماهي د مصيبت څخه وروسته لېږلو ته اشاره ده؟

مونږ وايو چې: د ذکرې شوي جملې په تفسير کښې هم علماء کرام دوه ډلې دي:

اول: ځينې علماء کرام ذکره شوې جمله د ﴿ وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾ سره مربوطه ګڼي او وايي چې دا د هغه تفسير او بيان ده، او په منځکښې د ماهي قيصه د معترضې جملې حيثيت لري[۵].

نو په دې تفسير سره د يونس ﷺ هغه حال په سکوت کښې پاتې کېږي چې د ماهي د نجات څخه وروسته ورپېښ شوی وه، خو غالبه دا ده ـ والله ﷻ أعلم ـ چې بېرته به خپل قوم ته ورستون شوی وي.

(۱) المحرر الوجيز ج۱۳ ص۲۵۸
(۲) زاد المسير ج۶ ص۳۱۱، تفسير ابن کثير ج۴ ص۲۲
(۳) تفسير البغوي ج۴ ص۴۳، تفسير القرطبي ج۱۴ ص۱۲۸
(۴) تفسير الطبري ج۲۳ ص۱۰۳، المحرر الوجيز ج۱۳ ص۲۵۷
(۵) روح المعاني ج۲۳ ص۱۴۷

دوهم: ځینې علماء کرام وايي چې په ذکر شوي جمله کښې د یونس ﷺ د نجات څخه وروسته حال ته اشاره ده[۱]. یعنې مونږ یونس ﷺ د نجات څخه وروسته بیا خپل قوم ته ورولیږه.

زمونږ په نزد ذکر شوي دواړه تفسیرونه یو په بل ترجیح نه لري، والله ﷻ أعلم.

ه: که څوک وايي چې: راتلونکی ایت ﴿ فَـَٔامَنُواْ فَمَتَّعۡنَٰهُمۡ إِلَىٰ حِينٖ ﴾ د ذکرو شوو دواړو تفسیرونو سره منافات لري او دا څکه چې:

د اولني تفسیر سره په ﴿ فَـَٔامَنُواْ ﴾ کښې د "ف" توری منافي بربښي چې په متصل وروسته والي باندې دلالت کوي، نو که بالفرض دغسې مراد وی د "ف" په عوض به "ثُم" نازل شوی وی، چې په اتصال باندې دلالت نه کوي، او دا څکه چې دغه قوم خو د ارسال سره متصل ایمان نه وه راوړی.

او که دوهم تفسیر اراده کړی شي نو د معنی حاصل به یې داسې راوځیږي چې: د یونس ﷺ قوم د هغه ﷺ د ورستنېدلو څخه وروسته ایمان راوړ، حال دا چې هغوی خو د یونس ﷺ په غیاب کښې ایمان راوړی وه لکه چې په [یونس:۹۸] کښې ورباندې صراحت شوی دی؟

مونږ وایو چې: که اولنی تفسیر اراده کړی شي نو د "ف" توری د عرفي اتصال دپاره ګڼلی کیږي چې څه وخت جدایي ورسره منافات نه لري. لکه چې وايي: "زَيْدٌ نَكَحَ فَوَلَدَ" یعنې زید نکاح وکړه نو ولد یې وزیږاوه (نهه میاشتې وروسته).

او که دوهم تفسیر مراد شي نو "آمَنُوا" د "أَدَامُوا" په معنی ګرځي. یعنې کله چې یونس ﷺ خپل قوم ته ورستون شو نو هغوی خپل ایمان ته ادامه ورکړه.

د دې ډول معنی یو نظیر وړاندې تیر شوی دی چې: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ءَامِنُواْ ﴾ [النساء:۱۳۶] یعنې ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی خپل ایمان ته ادامه ورکړئ.

و: که څوک وايي چې: په ﴿ إِلَىٰ مِاْئَةِ أَلۡفٍ أَوۡ يَزِيدُونَ ﴾ کښې د "أَوْ" توری په شک او تردد باندې دلالت کوي چې د الله ﷻ د شان سره مناسب نه دی، هغه ﷻ ته خو د یونس قوم هو بهو معلوم وه؟

مونږ وایو چې: ځینو مفسرینو کرامو ـ د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما په شمول ـ ذکر شوی "أَوْ" د "بَلْ" په معنی اخستې دی[۲] چې په همدې معنی باندې استعمال شوی هم دی[۳].

په دې باندې علاوه، ځینې مفسرین کرام وايي چې: شک د نظر کوونکو په اعتبار سره دی[۴] یعنې که چا ورته کتلي وی نو هغه ته به یو لک یا څه د پاسه څرګند شوي وی.

﴿ فَٱسۡتَفۡتِهِمۡ أَلِرَبِّكَ ٱلۡبَنَاتُ وَلَهُمُ ٱلۡبَنُونَ ۝١٤٩ أَمۡ خَلَقۡنَا ٱلۡمَلَٰٓئِكَةَ إِنَٰثٗا وَهُمۡ

(۱) زاد المسیر ج۶ ص۳۱۱
(۲) تفسیر القاسمي ج۱۴ ص۱۳۱
(۳) القاموس المحیط ج۱ ص۱۹۴
(۴) تفسیر الکشاف ج۴ ص۶۲

شَٰهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ أَلَآ إِنَّهُم مِّنۡ إِفۡكِهِمۡ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ ٱللَّهُ وَإِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ أَصۡطَفَى
ٱلۡبَنَاتِ عَلَى ٱلۡبَنِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا لَكُمۡ كَيۡفَ تَحۡكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ أَمۡ لَكُمۡ سُلۡطَٰنٌ
مُّبِينٌ ﴿١٥٦﴾ فَأۡتُواْ بِكِتَٰبِكُمۡ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُواْ بَيۡنَهُۥ وَبَيۡنَ ٱلۡجِنَّةِ نَسَبًاۚ وَلَقَدۡ
عَلِمَتِ ٱلۡجِنَّةُ إِنَّهُمۡ لَمُحۡضَرُونَ ﴿١٥٨﴾ سُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلۡمُخۡلَصِينَ
﴿١٦٠﴾ فَإِنَّكُمۡ وَمَا تَعۡبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَآ أَنتُمۡ عَلَيۡهِ بِفَٰتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنۡ هُوَ صَالِ ٱلۡجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾

[۱۴۹] (ای پیغمبره!) د مشرکانو څخه کلکه پوښتنه وکړه چې: ایا ستا د رب ﷻ دپاره (د دوی په خیال) لورګانې دي او دوی (مشرکانو) ته زامن دي؟

[۱۵۰] (دا پوښتنه ترې هم وکړه چې) ایا مونږ پرښتې په داسې حال کښې ښځینه پیدا کړې چې مشرکان (هلته) حاضر وه (او د هغوی ښځینتوب یې په سترګو لیدلی دی)؟

[۱۵۱] اګاه اوسه چې یقینًا مشرکان د خپل دروغ جوړولو د کبله ضرور وایي چې:

[۱۵۲] الله ﷻ ولد زېږولی دی، حال دا چې دوی هرومرو دروغژنان دي.

[۱۵۳] ایا الله ﷻ لورګانو ته په زامنو باندې غوره والی ورکړی دی؟

[۱۵۴] (ای مشرکانو!) تاسو لره څه دي (چې د عقل څخه کار نه اخلئ)؟، تاسو څنګه حکم کوئ (تاسو فکر وکړئ، ایا دا حکم د الله ﷻ سره مناسب دی)؟!

[۱۵۵] ایا نو تاسو تذکر نه کوئ (او لږ پند نه اخلئ)؟

[۱۵۶] ایا تاسو لره (په ذکره شوې عقیده باندې) څه څرګند دلیل شته (چې په وحې سره په اثبات رسېدلی وي)؟

[۱۵۷] (که وي) نو خپل کتاب راوړئ که تاسو رښتیا ویونکي یاست.

[۱۵۸] (ای پیغمبره!) او مشرکان د الله ﷻ ترمنځ او د پېریانو ترمنځ د نسب اړیکه ګرځوي (چې الله ﷻ د ابلیس ورور دی). او یقینًا (د ابلیس په شمول ټول) پېریان پوهېږي چې یقینًا دوی هرو مرو (په عذاب کښې) حاضر کړی شوي دي (که د مشرکانو خبرې صحت درلودی نو دوی ته به عذاب نه وی).

[۱۵۹] الله ﷻ ته د هغو څیزونو څخه پاکي ده کوم چې مشرکان یې بیانوي (او الله ﷻ پورې یې تړي).

[۱۶۰] مګر د الله ﷻ مخلصان بندګان (په عذاب کښې د حاضرولو څخه بچ پاتې دي).

[۱۶۱] نو یقینًا (ای مشرکانو!) تاسو او هغه شیان د کومو چې تاسو عبادت کوئ.

[۱۶۲] تاسو (ټول) په الله ﷻ باندې (د چا) په فتنه کښې اچوونکي نه یاست (چې د توحید د عقیدې څخه یې واړوئ).

[۱۶۳] مګر د هغه چا کوم چې هغه د الله ﷻ په ازلي علم کښې دوزخ ته داخلېدونکی دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د دې سورت په اول سر کښې د پرښتو په متعددو عبادت کوونکو ډلو باندې سوګند یاد شوی وه چې الله ﷻ واحد او لا شریک دی. بیا په همدې مطلب باندې زښت ډېر دلایل اقامه کړی شوه او د څو پیغمبرانو د څه حالاتو بیان ته اشارې نازلې شوې چې همدوی ته د دعوت په جریان کښې وربېښ شوي وه.

په دې ایتونو کښې د مشرکانو د هغې شرکي عقیدې رد نازل شوی دی کومه چې هغوی د پرښتو په هکله درلوده چې دوی بنات الله دي -العیاذ بالله-. نو حاصل يې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د توحید په ارتباط څه نور مطالب هم په خپل اُمت باندې قرائت کړه هغه دا چې:

۱- د پرښتو په هکله مشرکان دوه باطل فکرونه او عقیدې لري، یوه دا چې پرښتې ښځینه مخلوق دی او بله دا چې دوی بنات الله دي، چې د رد وجوه يې دا دي:

الف: نو ته مشرکانو ته د دوهمې باطلې عقیدې په رد کښې توبیخًا یوه کلکه پوښتنه راجع کړه چې: ایا ستا د رب ﷻ دپاره بنات (لورګانې) دي او د مشرکانو دپاره زامن دي؟ یا په بل عبارت: ایا مشرکان ستا د رب ﷻ دپاره لورګانې خوښوي او د خپلو ځانونو دپاه زامن؟ او لورګانې يې بدې ایسي؟ دغه دی ناکاره وېش، دغه ده بې انصافي او غټه سپین سترګي.

ب: او د اولنۍ باطلې عقیدې په رد کښې ورته زمونږ د پلوه ووایه چې: ایا په کوم وخت کښې چې مونږ پرښتې پیدا کولې هلته مشرکان حاضر وه او دوی په خپلو سترګو ولیدې چې مونږ په ښځینه صفت باندې پیدا کړې؟

۲- ای پیغمبره! اګاه اوسه چې د مشرکانو ذکر شوې خبرې دواړه دروغینې خبرې دي چې الله ﷻ ولد زېږولی دی او په ولد کښې يې لا بیا لورګانې زېږولې دي، او دا څکه چې یقینًا مشرکان دروغژنان دي او په دروغو ویلو باندې روږدي دي او دايې عادت ګرځېدلی دی.

۳- ای پیغمبره! مشرکانو ته د هغوی دروغینو خبرو په رد کښې یو ځل بیا ووایه چې:

الف: ایا الله ﷻ د خپل ځان دپاره په ځامنو باندې لورګانې غوره کړې دي او تاسو ته يې په زامنو سره فضیلت درکړی دی؟

ب: په تاسو باندې څه شوي دي او څه تېکه درباندې درلوېدلې ده چې دغې دروغینې خبرې ته مو ملاتړلې ده؟

ج: تاسو خو خپلې دروغینې خبرې ته خیر شئ، دا څنګه حکم دی چې تاسو درباندې قائل یاست؟! ایا عقل دغه حکم ممکن ګڼلی شي؟

د: د دغه حکم بطلان خو په ډېر لږ تذکر او لږې توجه سره څرګندېږي، ایا تاسو لږه توجه هم نه کوئ چې په ډېره کمه درجه عقل په کار واچوئ؟.

۳- ای مشرکانو! ایا تاسو د همدغه حکم په هکله کوم څرګند منقولي دلیل په لاس کښې لرئ، چې په وحې باندې متکي وي؟.
که دغسې دلیل مو په لاس کښې وي نو هلئ ژر شئ هغه رامیدان ته کړئ، که تاسو رښتیا ویونکي یاست نو دغه کار وکړئ، او که نه نو ستاسو حکم بالکل باطل دی چې نه په عقل اتکاء لري او نه په نقل.
۴- ای پیغمبره! د مشرکانو د دروغینو خبرو څخه بله دا ده چې: دوی د الله ﷻ او د پیریانو (شیطانانو) ترمنځ د نسب په اړیکه قائل او معتقد دي، چې د الله ﷻ او د ابلیس ترمنځ خپلولي او ورورولي ده، د خیر کارونه او د شر کارونه یې سره وېشلي دي.
حال دا چې پخپله ابلیس او نور شیطانان پوهېږي چې دا عقیده باطله (او دروغینه) ده، او د ابلیس په شمول ټول پېریان په دې پوهېږي چې دوی هرو مرو په عذاب کښې حاضر کړی شوي دي.
یا په بل عبارت: شیطانان ښه پوهېږي چې په دوی باندې د خالقیت ګومان غلط دی، که بالفرض ذکر شوي ګومان څه صحت درلودی نو په اور کښې به په دائمي توګه نه وی معذب شوي.
۵- ای پیغمبره! د مشرکانو دروغین کلمات ډېر زیات دي، خو لنډه دا ده چې الله ﷻ ته د هغو ټولو دروغو او باطلو صفاتو څخه پاکي ده په کومو باندې چې هغوی الله ﷻ توصیفوي.
نو د همدې کبله تاته د الله ﷻ د پلوه وحې کېږي چې هغوی (شیطانان او مشرکان) ټول په اور کښې په دائمي توګه حاضر کړی شوي دي مګر یوازې د الله ﷻ مخلصان بندګان د عذابه بچ دي او په جنتونو کښې همېشه دي.
۶- نو د ذکرو شوو ردونو څخه وروسته کفار او مشرکان مخاطب کړه چې:
ای کفارو! تاسو خو نوموړي اباطیل د دې دپاره خوروئ چې په الله ﷻ باندې د ده ﷻ مخلصان بندګان په فتنه کښې واچوئ او د توحیدي عقیدې څخه یې واړوئ مګر تاسو په یاد ولرئ چې: هیڅکله به دغه مطلب ته ونه رسېږئ او مخلصو بندګانو ته به دوکه ورنه کړی شئ، مګر هغه چاته کوم چې د الله ﷻ په ازلي علم کښې اور او دوزخ ته داخلېدونکي دي.

توضیحات

۱- د پرښتو په هکله مشرکان د لاندې درېو جنایتونو مرتکب شوي وه:
الف: مشرکانو به پرښتو ته د بنات الله ﷻ لقب ورکاوه، چې په ﴿ فَٱسْتَفْتِهِمْ ﴾ الآیة- کښې یې رد ته اشاره شوې ده.
ب: هغوی به پرښتې د ښځینه مخلوق په نامه بللې، چې رد یې په ﴿ أَمْ خَلَقْنَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ إِنَٰثًا ﴾ الآیة- کښې نازل شوی دی.
ج: مشرکانو به په خپل ګومان د پرښتو عبادت کاوه، چې رد یې وراندې په [فاطر: ۴۰] ایت کښې تېر شوی دی.

څو نظائر

۲ـ په دې مقام کښې د ايتونو لاندې نظائر ولولئ چې په نورو سورتونو کښې نازل شوي دي:

الف: د ﴿ فَٱسْتَفْتِهِمْ ﴾ الآية- مضمون په بل ايت کښې داسې نازل شوی دی چې: ﴿ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ ٱلْبَنَٰتِ سُبْحَٰنَهُۥ ۙ وَلَهُم مَّا يَشْتَهُونَ ﴾ [النحل:۵۷] يعنې او مشرکان الله ﷻ ته لورګانې ګرځوي چې الله ﷻ ته ترې پاکي ده، حال دا چې همدغو مشرکانو ته په خپل خيال هغه څه دي کوم چې د دوی زړونه يې غواړي، چې د زامنو څخه عبارت دي.

ب: د ﴿ أَمْ خَلَقْنَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ إِنَٰثًا ﴾ الآية- نظير دا دی چې: ﴿ أَشَهِدُوا۟ خَلْقَهُمْ ﴾ [الزخرف:۱۹] يعنې ايا مشرکان حاضر وه چې الله ﷻ پرښتې ښځينه پيدا کړې؟

ج: د ﴿ أَمْ لَكُمْ سُلْطَٰنٌ ﴾ الآية- مضمون الله ﷻ په بل ايت کښې داسې نازل کړی دی: ﴿ أَمْ أَنزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا۟ بِهِۦ يُشْرِكُونَ ﴾ [الروم:۳۵] يعنې ايا مونږ په مشرکانو باندې کوم قوي دليل (کتاب) نازل کړی دی، نو هغه دليل يا کتاب د هغو مفترياتو په واقعيت باندې نطق (او دلالت) کوي کوم چې مشرکان يې د الله ﷻ سره په اشتراک باندې قائل دي؟

متعدد تفسيرونه

۳ـ د ﴿ وَجَعَلُوا۟ بَيْنَهُۥ وَبَيْنَ ٱلْجِنَّةِ نَسَبًا ﴾ الآية- په تفسير کښې علماوو کرامو متعدد اقوال کړي دي، لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: ځينې علماء کرام وايي چې: دلته د ﴿ ٱلْجِنَّةِ ﴾ څخه پرښتې مطلب دي[۱]، دا ځکه چې دوی هم د سترګو څخه غائبې دي لکه څنګه چې پېريان د سترګو څخه غائب دي. يعنې مشرکان د الله ﷻ او پرښتو ترمنځ د نسب اړيکه ګرځوي او جوړوي، او پرښتو ته د بنات الله لقب ورکوي.

څو څرنګه چې همدغه مضمون په وړاندېنيو ايتونو کښې نازل شوی دی، نو که دلته بيا اراده کړی شي، نو تاکيد به راشي حال دا دی چې د تاکيد څخه تاسيس بهتر دی.

ب: ځينې نور وايي چې: د ﴿ ٱلْجِنَّةِ ﴾ څخه پېريان مراد دي او د ﴿ نَسَبًا ﴾ څخه زوموالی مطلب دی[۲]. يعنې مشرکان د الله ﷻ او د پېريانو ترمنځ په زومتوب قول کوي.

وايي چې يوه ورځ قريشو وويل چې پرښتې بنات الله دي، نو أبو بکر الصديق رضي الله عنه ورته توبيخاً پوښتنه راجع کړه چې: نو ستاسو په ګومان (په دې تقدير) يې مورګانې څوک دي، هغوی جواب ورکړ چې: "بَنَاتُ سَرَوَاتِ الْجِنِّ"[۳] يعنې مورګانې يې د پېريانو سردارانې انجونې (بناپېرې) دي.

خو مونږ ته دا قول په زړه پوری نه برېښي، ځکه چې د "نسب" د کلمې څخه د زومتوب معنی

---

(۱) تفسير ابي السعود ج۷ ص۲۰۸

(۲) روح المعاني ج۲۳ ص۱۵۱؛ تفسير القرطبي ج۱۵ ص۱۳۴

(۳) الدر المنثور ج۷ ص۱۳۳

محتمل متبادر نه دي، که بالفرض همدا تفسیر مطلب وی نو د ﴿ نَسَبًا ﴾ په عوض به "صِهْرًا" نازل شوی وی، چې د زومتوب معنی ورکوي.

ځ: موږ ته بهتره برېښي چې دلته د ﴿ ٱلْجِنَّةِ ﴾ کلمه د پېریانو معنی ورکوي، او په دې ایت کښې د یوې ډلې مشرکانو د عقیدې رد ته اشاره ده، کومو به چې ویل: "إنّ الله وإبليس أخوان"[1] یعنې_العیاذ بالله_ یقینًا الله ﷻ او ابلیس (پېریان) ورونه دي، الله ﷻ د خیر کارونه کوي او ابلیس او د ده لښکر د بدو کارونو پیدا کوونکي دي.

د همدې مضمون رد ته په [الأنعام: ۱۰۰] ایت کښې هم اشاره شوې ده، چې موږ د الله ﷻ په توفیق همله ورباندې څه رڼا اچولې ده.

څو تحلیلونه

۴_ په دې مقام کښې باید لاندې تحلیلونه په نظر کښې وساتل شي:

الف: ځینو مفسرینو کرامو د ﴿ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴾ دواړه ضمیرونه مشرکانو ته راجع ګڼلي دي[2]، خو موږ ته بهتر دا برېښي چې دغه دواړه ضمیرونه به د ﴿ ٱلْجِنَّةِ ﴾ کلمې ته راجع وي کومه چې ورسره متصله (نژدې) ذکره ده، او د پېریانو څخه عبارت ده.

ب: د ﴿ سُبْحَـٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾ جمله د مستثنی او مستثنی منه ترمنځ د معترضې جملې حیثیت لري.

ج: د ﴿ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴾ کښې په "إلّا" سره د ﴿ لَمُحْضَرُونَ ﴾ د ضمیر څخه استثناء واقع شوې ده، چې لاندې دوه صورتونه درلودلی شي:

اول: که مخلص بندګان د پېریانو څخه اراده کړی شي چې د ﴿ ٱلْجِنَّةِ ﴾ په کلمې کښې شمولیت لري کومې ته چې ذکر شوی ضمیر راجع دی، نو دا به متصله استثناء شي. یعنې پېریان بنه پوهېږي چې د دوی پیروان لا څه چې دوی پخپله په دوزخ کښې حاضر کړی شوي دي، مګر د الله ﷻ مخلصان بندګان کومو چې د پېریانو د ډلې څخه د توحید عقیده خپله کړې ده.

دوهم: که ذکر شوي مخلصان بنیادمان وګڼلی شي، نو ذکره شوې استثناء به منقطعه وګرځي چې دوی په مستثنی منهٗ کښې شامل نه دي. یعنې پېریان پوهېږي چې دوی او پېروان یې په دوزخ کښې حاضر کړی شوی دي، مګر د الله ﷻ مخلص بندګان او بنیادمان په جنت کښې دي.

د: د ﴿ فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ۝ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ بِفَـٰتِنِينَ ﴾ جمله د وړاندې استثناء دپاره علت واقع شوې ده، او د ﴿ عَلَيْهِ ﴾ ضمیر الله ﷻ ته راجع دی[3].

---

[1] اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۳۵۲؛ تفسير ابن كثير ج۴ ص۲۳

[2] تفسير الخازن ج۵ ص۲۵۶

[3] روح المعاني ج۲۳ ص۱۵۲؛ تفسير الكشاف ج۴ ص۶۵

يعنې نو اى مشركانو! تاسو او ستاسو معبودان (كه څه هم لاسونه سره يو كړئ) په الله ﷻ باندې هيڅوک په فتنه کښې نه شئ اچولى چې د توحيد د عقيدې څخه يې واړوئ مگر هغه څوک کوم چې د الله ﷻ په ازلي علم کښې دوزخ ته داخلېدونکى دى.

همدا مضمون په بل ايت كښې داسې نازل شوى دى چې: ﴿ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنٌ إِلَّا مَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْغَاوِينَ ﴾ [الحجر: ۴۲] يعنې اى ابليسه! يقيناً زما بندگان چې دي تا لره ورباندې غلبه او قدرت نشته چې بې لارې يې کړې، مگر هغه څوک چې ستا پيروي کوي چې د گمراهانو څخه عبارت دي.

﴿ وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلصَّآفُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾ ﴾

[۱۶۴] او زمونږ څخه هيڅوک نه دى مگر (د الله ﷻ په نزد) ورته مقام معلوم کړى شوى دى (چې په همدغه مقام باندې کلک ولاړ دى).

[۱۶۵] او يقيناً مونږ هرومرو همدا مونږ (د الله ﷻ په اطاعت او عبادت کښې) صف تړونکي ياستو.

[۱۶۶] او يقيناً مونږ هرومرو همدا مونږ (الله ﷻ ته) تسبيحات ويونکي ياستو (چې د ولد نيولو په شمول ورته د هر عيب او نقص څخه د پاکۍ نسبت کوو).

ارتباط او توضيحات

۱ـ په وړاندېنيو ايتونو كښې په استدلال سره اثبات كړى شوه چې الله ﷻ د ولديت څخه پاک او منزه دى او هم پرښتې د الله ﷻ بندگان او عبادت كوونكي دي او د بنات الله لقب وركول جهل او حماقت بلكې سپين ستر‌گي ده. په دې ايتونو كښې الله ﷻ په استدلال باندې علاوه د پرښتو اقرار او اعتراف راحكايت كړى دى ترڅو مشركان د انحرافي عقيدې څخه لاس واخلي.

۲ـ همدارنگه دا ايتونه د دې سورت (الصَّافَّات) د لومړنيو ايتونو سره هم كلک تړاو لري، چې الله ﷻ هلته په كومو لقبونو باندې پرښتې يادې كړې وې تقريباً په همغو لقبونو سره دلته د هغوى خپل اقرار راحكايت كړى شو.

سوال جواب

۳ـ كه څوک وايي چې: په ﴿ وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴾ كښې ﴿ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴾ د څه شي څخه عبارت دى؟

مونږ وايو چې: دلته "معلوم مقام" علماوو كرامو[1] په متعددو معناوو سره تفسير كړى دى، مثلاً:

الف: معلوم مقام د عبادت د نوعې څخه كنايي دى، چې څوک ورته په ركوع دي او څوک په سجده پراته دي او داسې نور.

---

(۱) تفسير الخازن ج۵ ص۲۵۷؛ تفسير ابي السعود ج۷ ص۲۱۰

ب هر چا ته په اسمانونو کښې ځایونه ټاکلي شوي دي، چې هیڅوک د خپل ټاکلي ځای څخه تجاوز نه کوي

ج د هر چا دپاره د قُرب إلی الله ﷻ درجات معلوم دي.

د هرڅوک په خوف او رجاء سره عبادت کوي، او په هیڅ ډول ناغېړي پکښې نه کوي.

ه هرڅوک د الله ﷻ په اطاعت کښې کلک دی او هر څه کار چې ورته وسپارلی شي په ډېره ښه توګه یې سرته رسوي.

زمونږ په فکر ذکر شوي تفسیرونه سره څه منافات نه لري بلکې یو د بل تائید او تاکید دی، ښاید چې علماوو کرامو به یې محض مثالونه ښودلي وي. لکه چې الله ﷻ د پرښتو حالت په بل ایت کښې داسې نازل کړی دی چې: ﴿ لَا يَسْبِقُونَهُۥ بِٱلْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِۦ يَعْمَلُونَ ﴾ [الأنبياء:۲۷] یعنې پرښتې د الله ﷻ داسې بندګان دي چې په خبره کښې ترې نه وړاندې کېږي، او دوی چې دي د الله ﷻ په امر باندې په مستمره توګه عمل کوي.

﴿ وَإِن كَانُواْ لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِندَنَا ذِكْرًا مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُواْ بِهِۦ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾ ﴾

[۱۶۷] او (ای پیغمبره! ستا د بعثت څخه پخوا) یقینًا مشرکان وه چې په تاکید سره به یې ویلې چې:

[۱۶۸] که چرته زمونږ په نزد د ړومبنیو (پخوانیو خلکو) څخه څه ذکر (او خبر) وی (او په مونږ کښې پیغمبر مبعوث شوی وی).

[۱۶۹] نو هرومرو به مونږ د الله ﷻ د مخلصانو بندګانو څخه ګرځېدلي وی (په خپل پیغمبر به مو ایمان راوړی وی، خو افسوس چې مونږ پیغمبر نه لرو).

[۱۷۰] نو (دغه دی پیغمبر مو د همدوی د قبیلې څخه ورولېږه خو) دوی وریاندې کافر شوه (او په خپل عهد او لوظ ونه درېده)، نو ژر دی چې (په خپل عاقبت به) پوه شي.

ارتباط او توضیحات

۱ـ د سورت د اول سر څخه تر دې ځایه پورې الله ﷻ د توحید د عقیدې د اثبات دپاره د تهدید او هم د ترهیب په خاطر زښت ډېر دلایل نازل کړه.

او په دې ایتونو کښې د یو پلوه د کفارو او مشرکانو عکس العمل ته اشاره شوې ده چې په ټولو دلایلو باندې یې غوږونه کاڼه کړه، او د بله پلوه د هغوی د بدعهدۍ او په عهد باندې نه درېدلو ته اشاره کېږي، چې مضمون یې د ترجمې څخه ښه پوره واضحه برېښي.

۲ـ همدا مضمون په نورو ایتونو کښې هم نازل شوی دی، لکه [الأنعام:۱۵۶، ۱۵۷] او [فاطر: ۴۲، ۴۳] ایتونه.

﴿ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ ٱلْمَنصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ جُندَنَا
لَهُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ أَفَبِعَذَابِنَا
يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَآءَ صَبَاحُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ
حِينٍ ﴿١٧٨﴾ وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾ سُبْحَٰنَ رَبِّكَ رَبِّ ٱلْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾
وَسَلَٰمٌ عَلَى ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٨٢﴾ ﴾

[۱۷۱] او يقيناً زمونږ خبره زمونږ د بندګانو پيغمبرانو دپاره لا پخوا تېره شوې (فيصله شوې) ده، چې:

[۱۷۲] يقيناً زمونږ پيغمبران چې دي هرو مرو همدوی نصرت کړی شوي (کاميابان) دي.

[۱۷۳] او يقيناً زمونږ لښکر (د پيغمبرانو پيروان) هرومرو همدوی (په کفارو باندې) غلبه موندونکي (بريالي) دي.

[۱۷۴] نو (ای پيغمبره!) د کفارو څخه ترڅه وخته پورې مخ وګرځوه (او په جهاد پيل مه کوه).

[۱۷۵] او (د) کفارو (مغلوبيت) ته وګوره، نو ډېر ژر به دوی (هم ستا نصرت) وګوري.

[۱۷۶] ايا نو کفار (د بل چا په عذاب باندې نه بلکې) زمونږ په عذاب باندې تلوار کوي؟!

[۱۷۷] نو کله چې زمونږ عذاب د دوی پر ساحه (سيمه) ورښکته شي نو ډېر بد دی د ډارولی شوو خلکو سبا (چې د همدغې ورځې څخه عبارت دی).

[۱۷۸] او (ای پيغمبره!) د کفارو څخه ترڅه وخته پورې مخ تاو کړه (جهاد مه پيل کوه).

[۱۷۹] او ته (د کفارو مغلوبيت ته) وګوره، نو ډېر ژر به دوی (هم ستا نصرت او غلبه) وګوري.

[۱۸۰] (ای پيغمبره!) ستا رب ﷻ ته، چې د عزت (کلکې ارادې) خاوند دی، د هغو ټولو نواقصو څخه پاکي ده چې کفار يې ورباندې توصيفوي.

[۱۸۱] او (همدارنګه ستا د رب ﷻ د پلوه) په ټولو پيغمبرانو باندې سلام (او سلامتيا) ده.

[۱۸۲] او ټولې ستاينې خاص الله ﷻ لره دي، چې د ټولو عالمونو رب (او پالونکی) دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

وړاندېنې ايتونه په دې تمام شوي وه چې کفار به ډېر ژر په نتيجه باندې پوه شي چې نصرت د چا په برخه کېږي، په دې ايتونو کښې د نتيجې په بيان باندې صراحت شوی دی چې نصرت د مؤمنانو په برخه دی، نو حاصل يې داسې راځي:

ای پيغمبره! د نتيجې په ارتباط په خپل اُمت باندې دغه مطالب قرائت کړه:

۱ـ د پيغمبرانو او مؤمنانو په هکله زمونږ خبره پخوا لا فيصله کړی شوې او تېره شوې ده، چې

پایلې (۲۲)
د تبدیل قابله نه ده، هغه دا چې:
الف: یقینا زمونږ بندګان پیغمبران همدوی کومک کړی شوي دي، او نصرت ورسره حتمي او ضروري دي.
ب: دغه نصرت او کومک یوازې په پیغمبرانو پورې اختصاص نه لري بلکې زمونږ لښکر په یقیني توګه همدوی د غلبې خاوندان دي، البته چې زمونږ لښکر د مخلصو مؤمنانو څخه عبارت دی.
۲ـ نو په همدې بنیاد ـ ای پیغمبره! ـ د مشرکانو او کفارو څخه سمدستي مخ واړوه، او ترڅه وخته پورې ورته منتظر اوسه، او هغوی ته هم وخت ورکړه، چې ډېر ژر به دوی خپل هزیمت او د مؤمنانو بري او نصرت په خپلو سترګو وګوري.
۳ـ که څه هم کفار زمونږ په عذاب باندې عجله کوي او په بېړه یې غواړي، البته دا د دې کبله چې زمونږ عذاب ورته دروغ برېښي او په خیال کښې یې نه ورځي چې په مصیبت به اخته شي؛ خو کله چې ورباندې عذاب ورنازل شي نو د ډېرې بدې ورځې سره به مخامخ شي. او دا څکه چې:
کله چې زمونږ عذاب د ډارولی شوو کفارو ټوله ساحه او منطقه را ایساره او محاصره کړي، نو هرو مرو به په خپله عجله باندې پښېمانه شي چې ای کاش! چې ایمان مو راوړی وی او د دغې بدې ورځې سره نه وی مخامخ شوي، خو بې وخته پښېماني به ورته څه ګټه ونه رسوي.
۴ـ ای پیغمبره! یو ځل بیا تاته توصیه کېږي چې تر څه وخته پورې د کفارو څخه مخ واړوه، تر اوسه لا د وسلوال جهاد وخت نه دی رارسېدلی. نو یو ځل بیا تاته ارشاد دی چې وګوره چې مونږ څه کوو، نو ډېر ژر دی چې کفار او مشرکان به هم وګوري چې د الله ﷻ عذاب ترې په څه ډول سره راچاپېرېږي. او دا څکه چې:
الف: ستا رب ﷻ ته د هغو شرکیاتو او کفریاتو څخه پاکي ده کوم چې کفار یې ورته نسبتوي، او د هغو ټولو نواقصو څخه پاک او منزه دي کوم چې هغوی یې بیانوي او ورباندې اخته دي.
ب: ستا رب ﷻ ته څکه د هر ډول کفریاتو او نواقصو څخه پاکي ده، چې همدی ﷻ د عزت او کلکې ارادې خاوند دی، چې هیڅوک یې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي واقع کېدلی او نه څوک مقاومت کولی شي.
ج: ستا د رب ﷻ د پلوه په ټولو پیغمبرانو باندې سلامونه او سلامتیا ده، چې هیڅکله به دوی د ذلت او ناکامۍ سره مخامخ نه شي.
د: لکه څنګه چې ستا رب ﷻ ته د هر عیب څخه پاکي ده، همدارنګه همده (الله ﷻ) ته ټولې ستاینې مختصې دي، او یوازې همدی ﷻ یې مستحق دی او بس، چې د ټولو عالمونو پالونکی او کارسازوونکی دی.

توضیحات

۱ـ د ﴿ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا ﴾ الآیات- ډېر نظایر په نورو ځایونو کښې نازل شوي دي، لاندې یو مثال یې ولولئ:

﴿ كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴾ [المجادلة ۲۱] یعني الله ﷻ په لوح محفوظ کښې لیکلي دي چې هرو مرو او خامخا زه او زما پیغمبران او مؤمنان غلبه دلونکي یاستو او دا ځکه چې الله ﷻ د قوت والا د کلکې ارادې خاوند دی.

سوال جواب

که څوک وایي چې: د تاریخ په اوږدو کښې په ځینې غزاګانو کښې مؤمنانو مجاهدینو ماتې خوړلې ده او نصرت یې نه دی په نصیب شوی لکه د أحد په غزا کښې. نو پوښتنه دا ده چې آیا دغسې پېښې د ایت شریف د وعدې سره منافات نه لري؟

مونږ وایو چې: د دغه سوال په هکله د [آل عمران ۱۳۹] ایت لاندې څه وضاحت تېر شوی دی والحمد لله ﷻ. خو په دې مقام کښې وربانديې د الله ﷻ په توفیق وراضافه کوو چې:

په ذکرو شوو ایتونو کښې د ﴿ لعبادنا ﴾، ﴿ جندنا ﴾ د کلمو څخه څرګندېږي چې د نصرت وعده د مخلصو مجاهدینو دپاره ورکړه شوې ده، څوک چې په جهادي تګلاره او د الله ﷻ د لارې په جهادي شروطو باندې برابر وي، د الله ﷻ په وعده کښې هیڅکله خلف او بې وفایي نه واقع کېږي (که څه هم الله ﷻ هغو مجاهدینو ته هم کله-کله نصرت وربه برخه کوي کوم چې په شروطو برابر نه وي خو دا نصرت د وعدې په اثر نه دی بلکې صرف د الله ﷻ په فضل او مهربانۍ سره صورت نیسي) د همدغه جواب د ښه وضاحت دپاره لاندې ایتونه ولولئ:

الف: ﴿ قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِندِ أَنفُسِكُمْ ﴾ [آل عمران ۱۶۵] یعني (ای مؤمنانو) کله چې تاسو ته په داسې حال کښې مصیبت ورسېږي چې تاسو خپل دښمن ته (په بله غزا کښې) دوه چنده مصیبت رسولی وي، نو تاسو وایاست چې دا مصیبت مونږ ته څنګه ورسېد؟ (مونږ خو مؤمنان یاستو مونږ ته خو الله ﷻ د نصرت وعده راکړې وه او داسې نور). نو ای پیغمبره! ته د ذکرې شوې خبرې قائلینو ته په جواب کښې ووایه چې دا مصیبت ستاسو د خپلو ځانونو د پلوه صورت نیولی دی (ستاسو خپله کړنلاره ورته سبب ګرځېدلې ده).

هو! کله چې اور بل شي نو بیا پکښې لمدې ځانګې هم سوزي. مثلاً:

د أحد په غزا کښې د هغو مجاهدینو عصیان د ماتې او مصیبت سبب وګرځېد کوم چې نبي کریم ﷺ د مراقبت او څارنې دپاره په کندو کښې کېنولې وه، چې مفصله قیصه یې د الله ﷻ په توفیق د [آل عمران ۱۴۴] ایت لاندې تېره شوې ده. خو په همدغه مصیبت کښې اویا (۷۰) کسه مجاهدین شهیدان شوه او د دغه اور څه تاو پخپله نبي کریم ﷺ ته هم ورسېد چې مبارک غاښ یې پکښې شهید شو. خو د دې سره-سره د الله ﷻ په فضل سره یې نصرت په برخه شو او بنیاد یې ونه ویستلی شو.

ب: ﴿ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُم ﴾ [آل عمران ۱۵۲] یعني او یقیناً الله ﷻ ستاسو سره خپله د نصرت وعده هغه وخت رښتیا

کړه چې کله تاسو د الله ﷻ په إذن (توفیق) کفار بې حسه کول (وژل)، آن تردې چې کله تاسو بې زړه شوئ (د بې زړه توب په لار روان شوئ) او په خپلو منځو کښې مو په جهادي چارو کښې جګړه پیل کړه او عصیان او نافرماني ته مو لاس واچاوه (نو الله ﷻ درڅخه خپل نصرت بېرته واخست او د شکست سره مخامخ شوئ).

ح: ﴿وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَنَـٰزَعُوا۟ فَتَفْشَلُوا۟ وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ۖ وَٱصْبِرُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّـٰبِرِينَ﴾

[الأنفال: ۴۶] یعنې او ای مؤمنانو! تاسو د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ اطاعت وکړئ او په خپل منځکښې جګړه مه کوئ چې تاسو به بې زړه شئ او باد (قوت) به مو د منځه لاړ شي، او تاسو صبر (او استقامت) کوئ (او دا څکه چې) یقیناً الله ﷻ د صبر کوونکو سره مل دی (او نصرت ورکوي).

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲_ که څوک وایي چې: د ﴿وَأَبْصِرْهُمْ﴾ د کلمې معنی خو داسې راځېږي چې ای پیغمبره! مشرکانو ته وګوره چې په څومره غټ مصیبت باندې اخته دي. نو پوښتنه دا ده چې لیدل خو په موجوداتو کښې صورت نیسي حال دا چې د ایت شریف د نزول په وخت کښې (د هجرت څخه وړاندې) خو په مشرکانو باندې مصیبت او شکست نه وه ورنازل شوی ترڅو لیدلی شوی وی؟

مونږ وایو چې: څرنګه چې په هغوی باندې د مصیبت نزول یقیني وه نو داسې وګڼلی شوه لکه چې سمدستي واقع وي او د لیدلو قابل وي.

ساحة څه معنی؟

۳_ په ﴿فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ﴾ کښې د "ساحَة" کلمه د هغې پراخې فضاء څخه عبارت ده کومه چې د یوه کلي یا یوه ښار په شاوخوا کښې موجودیت لري[۱]، خو په دې مقام کښې ترې د کنایې په توګه پخپله مشرکان مراد دي[۲].

دا د یو پلوه، او د بل پلوه په ﴿فَسَآءَ صَبَاحُ ٱلْمُنذَرِينَ﴾ کښې د "صَبَاح" کلمه د "مَسَاء" د کلمې نقیضه ده، چې دواړه په ترتیب سره د سبا او بېګا معناوې ورکوي. اما بد سبا او بده ورځ د بدحالي څخه عبارت ده[۳].

نو حاصل یې داسې راځیږي چې: نن ورځ مشرکان د عذاب په نزول باندې عجله کوي خو په کوم وخت کښې چې د دوی په منطقه باندې احاطه کوونکی (موعود) عذاب ورنازل شي نو د ډېر بد حال سره به مخامخ شي، حتی هلته به ارمان کوي چې ای کاش! چې مونږ د ډاروونکو خبرو ته غوږ ایښی وی او په ایمان مشرف شوي وی چې د دغه عذاب څخه مو نجات موندلی وی.

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۵۳
(۲) تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۱۴۰
(۳) لسان العرب ج۲ ص۵۰۲؛ البحر المحیط ج۹ ص۱۳۱

همدغه مضمون ته نبي كريم ﷺ په يوه حديث كښې اشاره كړې ده، كله چې خيبر ته د جهاد دپاره وروړسېده نو د الله ﷻ د شان عظمت ته يې اشاره وكړه او ويې فرمايل چې: «اللهُ أَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ»(۱) يعني خيبر خراب شو (او دا خكه چې د جنګ سره مخامخ شو) او كله چې موږ د كوم قوم ساحې او سيمې ته د جهاد دپاره ورښكته شو نو (د هغو خلكو خبر نشته او) د ډارولي شوو خلكو ورځ ډېره بده ده، چې د ډېر بد حال سره به مخامخ شي.

سوال جواب

۴_ كه څوک وايي چې په دې كښې څه حكمت دی چې په دې مقام كښې الله ﷻ دوه ايتونه [۱۷۸، ۱۷۹] په لږ تغيير سره بيا نازل كړه؟

موږ وايو چې: دغه تكراري نزول ځينو علماوو كرامو(۲) په تاكيد باندې حمل كړی دی چې د نبي كريم ﷺ حوصله به قوي شي، او ځينو نورو علماوو كرامو اولني دواړه ايتونه [۱۷۴_ ۱۷۵] په دنياوي عذابه پورې مربوط ګڼلي دي او وروستنيو دواړو ايتونو ته يې په اُخروي عذابه پورې ارتباط وركړی دی(۳)، والله ﷻ أعلم بمراده.

يادونه

۵_ ځينو مفسرينو كرامو د دې سورت د وروستنيو درېوو ايتونو په فضائلو كښې زښت ډېر احاديث راغونډ كړي دي(۴)، هيله ده چې علاقمندان هلته يو ځل مراجعه وكړي.

د الله ﷻ په توفيق د "الصافات" سورت د پښتو ترجمې او تفسير له حيثه ختم شو.

د الله ﷻ څخه لا زيات توفيق غواړو.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

۱۴۲۲/۷/۱۹ هـ ق = ۱۳۸۰/۷/۱۴ هـ ش.

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۴۱۴

(۲) تفسير ابي السعود ج۷ ص۲۱۱

(۳) البحر المحيط ج۹ ص۱۳۱

(۴) تفسير ابن كثير ج۴ ص۲۵، الدر المنثور ج۷ ص۱۴۱

ص (۳۸)

سریزه

۱_ دا سورت د "ص" په توري باندې پیل شوی دی او همدغه توری ورته نوم گرځولی شوی دی، چې تلفظ وربانديې داسې کېږي. "صاد". او لیک یې داسې (ص) دی.

۲_ د دې سورت ټول ایتونه بالاتفاق مکي دي، او د هجرت څخه وړاندې نازل شوي دي[۱].

۳_ د دې سورت د ایتونو شمېره (۸۸) اته اتیاوو ته رسېږي[۲].

۴_ د دې سورت د کلماتو شمېره اوه سوه او دوه دېرشو (۷۳۲) کلمو ته رسېږي او د حروفو شمېر یې درې زره اوه شپېتو (۳۰۶۷) ته پورته شوی دی[۳].

د دواړو سورتونو تناسب

۵_ دغه دواړه سورتونه (الصافات، ص) سره یو تربله کلک تناسب لري او دا څکه چې دواړه مکي سورتونه دي او دواړه په عقیدوي احکامو پورې ارتباط لري، نو د دواړو محتویات تقریباً متحد دي. لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: دواړه سورتونه د توحید په دلایلو باندې مشتمل دي.

ب: په دواړو کښې د مشرکانو اعتراضونه جواب شوي دي.

ج: په دواړو کښې د جنتیانو او دوزخیانو څه حالات بیان شوي دي.

د: په دواړو کښې د څو پیغمبرانو څه ذکر نازل شوی دی.

هـ: په دواړو کښې د بعث بعد الموت اثبات نازل شوی دی.

و: بالآخره په دواړو کښې د نبوت موضوع مطرحه شوې ده او داسې نور.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ صٓ وَٱلْقُرْءَانِ ذِى ٱلذِّكْرِ ۝١ بَلِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ۝٢ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن
قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ فَنَادَوا۟ وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ ۝٣ وَعَجِبُوٓا۟ أَن جَآءَهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ ۖ وَقَالَ
ٱلْكَٰفِرُونَ هَٰذَا سَٰحِرٌ كَذَّابٌ ۝٤ أَجَعَلَ ٱلْءَالِهَةَ إِلَٰهًا وَٰحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ عُجَابٌ
۝٥ وَٱنطَلَقَ ٱلْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ ٱمْشُوا۟ وَٱصْبِرُوا۟ عَلَىٰٓ ءَالِهَتِكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ يُرَادُ ۝٦ مَا
سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِى ٱلْمِلَّةِ ٱلْءَاخِرَةِ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا ٱخْتِلَٰقٌ ۝٧ أَءُنزِلَ عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ مِنۢ بَيْنِنَا ۚ بَلْ هُمْ

---

(۱) زاد المسیر ج۶ ص۳۱۶

(۲) تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۱۴۲، تفسیر القاسمي ج۱۴ ص۱۴۳

(۳) تفسیر الخازن ج۵ ص۱۶۰، اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۳۶۲

فِي شَكٍّ مِّن ذِكْرِي بَل لَّمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ ﴿٨﴾ أَمْ عِندَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ
الْوَهَّابِ ﴿٩﴾ أَمْ لَهُم مُّلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ ﴿١٠﴾
جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ ﴿١١﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱]

په داسې قرآن کریم سره چې د پند (او بیان او هم د شرف) څښتن دی، سوګند کوم (چې یقینًا الله ﷻ شریک نه لري او ته په حقه پیغمبر یې).

[۲] بلکې هغه کسان کومو چې کفر غوره کړی دی (د توحید او رسالت څخه) په تکبر او (عنادي) مخالفت کښې واقع دي.

[۳] (کفار نه ګوري چې) مونږ د دوی څخه وړاندې څومره ډېرې پېړۍ هلاکې کړې دي چې (د هلاکت په وخت کښې) به یې چیغې (او کوکارې) وهلې (که نجات ومومي) او دا (وخت) به د تښتېدلو (او نجات) وخت نه وه.

[۴] او مشرکان د دې څخه تعجب کوي چې دوی ته د همدوی څخه ډاروونکی ورغی، او کافران (د انکار په توګه) وايي چې: دغه (سړی) جادوګر (او) دروغژن دی (او دا څکه چې:)

[۵] ایا دا (نوموړی سړی) ډېر معبودان یو معبود ګرځوي؟ (د الله ﷻ څخه په غیر په نورو ټولو معبودانو باندې د بطلان خط کشوي)؟ یقینًا دغه (توحید) ډېر عجب شی دی.

[۶] او (کله چې د توحید کلمه مشرکانو واورېدله نو) د دوی څخه ځینې مشران (د مجلسه پورته شوه او) روان شوه (او یو تربله یې سره وویلې) چې: لاړ شئ او په خپلو معبودانو باندې ښه کلک شئ (او صبر پرې وکړئ)، یقینًا دغه (توحید) ته (د نوموړي سړي د پلوه) کلکه اراده کړه شوې ده (چې مصالحه ورسره د امکانه وتلې ده).

[۷] مونږ دغه (توحید د أهل الکتابو څخه) په وروستني ملت (دین) کښې هم نه دی اورېدلی (عیسویان هم په تثلیث باندې قائل دي)، دغه (توحید) نه دی مګر دروغ دي (د خانه جوړ کړی شوي دي).

[۸] ایا زمونږ د جملې څخه (یوازې) په همدغه سړي (محمد) باندې ذکر (وحې) نازله کړی شوه (ایا په مونږ کښې مشران او بډایان نه وه)؟

(ای پیغمبره! دغه محض بهانې دي او نور څه نه دي) بلکې دوی زما د ذکر څخه په شک کښې واقع دي. بلکې (لا تراوسه پورې) دوی زما عذاب نه دی څکلی.

[۹] ایا ستا د کلک اراده (او) د هر شي هبه کوونکي رب ﷻ د رحمت خزانې د مشرکانو (کفارو) په نزد دي (ایا د نبوت ورکړه د همدوی په لاس ده)؟

ص(۲۸)
[۱۰] ایا د اسمانونو او ځمکو او (هم) د هغو شیانو واکداري مشرکانو پورې مختصه ده کوم چې د دغو دواړو ترمنځ موجود دي؟ (که داسې وی) نو مشرکان دې په وسائلو کښې (اسمان نه) وخيژي (او هلته دې زمونږ وحې قطعه کړي).

[۱۱] (د دغو مشرکانو) د ډلو څخه یوه وړوکې ډلګی ده چې (همدغې ډلګی نه) په همدغې (مکه معظمه) کښې شکست ورکړی شوی دی (همدلته به ماتې وخوري).

ارتباط او شان نزول

د وړاندې سورت (الصافات) په [۱۶۸] ایت کښې الله ﷻ د کفارو د خولو څخه دا خبره راحکایت کړې وه چې: که مونږ د پخوانیو خلکو غوندې څه ذکر درلودی چې د هغوی غوندې په مونږ کښې پیغمبر مبعوث شوی وی، نو هرومرو به مونږ د الله ﷻ د مخلصانو بندګانو څخه ګرځيدلي وی او خپل پیغمبر به مو د هغوی څخه ډیر ښه استقبال کړی وه، خو افسوس چې دا کار نه دی شوی

په دې ایتونو کښې د همغه ذکر نزول ته اشاره شوې ده د کوم چې کفارو ارمان کاوه، خو هغوی په خپله وعده باندې ونه دریده او تکذیب ته یې ملاوې وتړلې (خپل پخواني جهالت ته یې ادامه ورکړه).

د دغو ایتونو په شان نزول کښې اوږد حدیث روایت شوی دی[۱] چې مونږ یې په لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو:

۱ـ د نبي کریم ﷺ تره (ابو طالب) د مرګ په مرض سره مریض شو، نو د قریشو مشران ورغوند شوه او مخاطب یې کړ چې خپل وراره (نبي کریم ﷺ) دې اصلاح کړه چې زمونږ معبودان کنځي او وایي چې دا باطل دي (حقیقت نه لري)، هیله ده چې نصیحت ورته وکړې ترڅو د دغې کړنلارې څخه لاس واخلي چې په راتلونکي کښې زمونږ او د ده ترمنځ څه شخړه پېښه نه شي.

۲ـ آبو طالب نبي کریم ﷺ همدغه مجلس ته وروغوښت او په ذکر شوي شکایت باندې یې خبر کړ چې: ای وراره! ته د خپل قوم او د دغو مشرانو څخه څه غواړې؟ یا په بل عبارت: هغه څه شی دی چې ستا او د دغو ترمنځ ورباندې اصلاح راتلای شي؟

۳ـ نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې زه د دغو حاضرینو څخه هغه څه غواړم په کوم کښې چې د دوی شرف او عزت نغښتی دی، زه ترې فقط یوه خبره غواړم چې که دوی هغه قبوله کړي نو عرب به یې اطاعت وکړي او عجم به ورته جزیه ورکړي، هغه دا چې: "لا إلا إلا الله" یعنې په حقه معبود نه دی مګر الله ﷻ دی او بس.

۵ـ د دغه جواب په اوریدلو سره سمدستي د قریشو مشران د مجلس څخه اوچت شوه او هغه مړې پې وکړې کومو ته چې په ذکرو شوو ایتونو کښې اشاره شوې ده، چې حاصل یې داسې راخیژي:

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵۸، مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۴۹۰، اسباب النزول للواحدي ص۲۴۶

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحیم" د ویلو څخه وروسته په خپل أمت باندې لاندې مطالب قرائت کړه:

۱ـ ته په حقه پیغمبر یې، او ستا خبره (چې الله ﷻ واحد او لا شریک دی) سل په سلو کښې رښتیاده. او دا ځکه چې:

الف: کوم کتاب چې تا راوړی دی همغه کتاب ستا په رسالت او صداقت باندې دلالت کوي، چې ټول مخلوقات یې د مقابلې څخه ناتوانه دي او په یوه ایت یا یوه سورت کښې ورسره هم سیالي نه شي کولی، حال دا چې هغه ټول توري د هغوی په واک کښې دي د کومو څخه چې دغه کتاب ترکیب شوی دی لکه "ص" او دا سې نور.

که بالفرض المحال دا کتاب ستا خپل تصنیف وی لکه څنګه چې مشرکان خیال کوي، نو هرومرو به نورو خلکو ستا سره د کتاب په څه برخه کښې سیالي کړې وی. نو هر کله چې ټول مخلوق ستا د کتاب د سیالۍ څخه عاجزان دي نو معلومه شوه چې دا د مخلوق کتاب نه بلکې د خالق ﷻ کتاب دی.

ب: دا قرآن کریم پند درلودونکی کتاب دی او خپلو معتقدینو ته عزت او شرف وربښي. یا په بل عبارت، دا همغه کتاب دی چې مشرکانو به یې ستا د رسالت څخه وړاندې ارمان کاوه چې: ای کاش! چې مونږ د یوه اسماني کتاب درلودونکي وی.

مونږ په همدغې کتاب باندې سوګند یادوو چې ته په حقه پیغمبر یې او د دې خبرې په شمول (چې په حقه معبود نه دی مګر یو الله ﷻ دی) ستا ټولې خبرې رښتیا دي او هیڅ شک شبه پکښې ځای نه لري.

۲ـ ستا ټولې خبرې رښتیا دي خو مشرکان ترې انکار کوي بلکې هغو کسانو کومو چې کفر اختیار کړی دی، تکبر او مخالفت ته پښې لوڅې کړې دي او بلا دلیله په عنادي توګه په کفري او شرکي عقیدې پورې نښتي دي.

۳ـ ای پیغمبره! مشرکان په تکبر او مخالفت سره نور څه نه کوي فقط په خپلو لاسونو سره خپل ځانونه د هلاکت په کنده کښې وراچوي.

ایا ته نه ګورې چې د دې زمانې د مشرکانو څخه وړاندې مونږ څومره ډېر کفري قومونه او پېړۍ هلاکې کړې دي، لکه عادیان او ثمودیان او نور، دغو هلاکو شوو قومونو به په خپلو‌خپلو پیغمبرانو باندې تکبر کاوه خو د هلاکت په وخت کښې به یې چیغې او کوکارې وهلې او نجات به یې غوښت، خو دغه وخت به د خلاصون وخت نه وه او نه به ورته چیغو څه ګټه رسولې شوه.

۴ـ مشرکان یوازې د الله ﷻ د وحدانیت څخه انکاري نه دي بلکې د پیغمبر څخه هم انکار کوونکي دي، د همدې کبله:

الف: کله چې دوی ته ډاروونکی (پیغمبر) د همدوی د قومیت څخه ورشي نو دوی ترې په تعجب

سره انکار کوي، او د خپلې کفري عقيدې په بنياد ورته اشاره کوي او وايي چې دغه سړى د الله ﷻ د پلوه نه دى را استولى شوى بلکې غټ جادوګر او غټ دروغژن دى چې په الله ﷻ باندې دروغ تړي چې د نبوت تاج يې ورپه سر کړى دى. او دا خکه چې

ب: ايا نوموړي غواړي چې متعدد معبودان يو معبود وګرځوي؟ ايا نوموړى په ټولو بوتانو باندې د بطلان خط راکاږي او يوازې الله ﷻ د عبادت مستحق ګڼي؟

ج: يقيناً چې دغه کار ډېر زيات عجيبه کار او عجيبه شى دى چې بالکل د منلو وړ نه دى.

۵ـ کله چې پيغمبر ﷺ په توحيد باندې کلکوالى وکړي نو د همدغو مشرکانو غټان او مشران سمدستي د مجلس څخه پورته کېږي او ځينې يې ځينو نورو ته وايي چې:

الف: دغه مجلس پرېږدئ او ترې اوچت شئ، دا مجلس د دې وړ نه دى چې مونږ پکښې کېنو او د جادوګر او دروغژن خبرې واورو.

ب: تاسو د خپلو معبودانو (بوتانو) په عبادت باندې کلک شئ او پام کوئ چې ونه غولېږئ او د خپلو پلرونو دين پرېنږدئ.

ج: تاسو د دې تمه هم مه کوئ چې دغه جادوګر به زمونږ سره څه روغې جوړې ته ورسېږي او د خپل دريځ څخه به رابنکته شي، بلکې نوموړى په خپلې تګلارې باندې ډېر کلک دى او اراده يې کړې ده چې په همدې باندې باقي پاتې شي، نو د مصالحې او جوړجاړي تمه ترې مه کوئ.

د: مونږ د نوموړي جادوګر خبره څکه نه منو چې دا خبره (توحيد) مونږ په وروستني دين کښې نه ده اورېدلې. يا په بل عبارت: کوم دين چې مونږ ته د خپلو پلرونو څخه راپاتې دى په هغه کښې بوتان هم د عبادت لياقت لري او يوازې الله ﷻ پورې اختصاص نه شي درلودى.

همدارنګه د توحيد خبره د اهل الکتابو په وروستني دين (نصرانيت) کښې هم نشته دوى (عيسويان) هم په تثليث قائل دي.

نو دغه د توحيد دين د نوي جوړ شوي او نوي اختراع شوي دين څخه پرته بل څه نه دى، مونږ يې هيڅکله نه شو منلى.

ه: زمونږ د انکار بله غټه وجه دا ده چې: راوړونکى يې يو وړوکى سړى دى چې د قوم په مشرانو کښې شامل نه دى، که بالفرض دا د توحيد دين حق دين وى نو د مکې معظمې يا د طائف د مشرانو څخه به په يوه قومي مشر باندې نازل شوى وى او هغه ته به د نبوت تاج ورپه سر شوى وى.

۶ـ اى پيغمبره! هسې نه چې مشرکان د کفري او شرکي عقيدې د خپلولو دپاره د عناد څخه په غير کومه صحيحه وجه په لاس کښې لري، بلکې دوى زما د ذکر او وحې څخه په شک او تردد کښې پرېوتلي دي.

همدارنګه هسې نه ده چې مشرکانو ته د شک څخه د خلاصون څه دلايل نه دي اورولى شوي، بلکې دوى دلايلو ته غوږ نه ږدي او تراوسه پورې يې زمونږ عذاب نه دى څکلى چې دلايلو ته غوږ کېږدي. کله چې ورباندې زمونږ عذاب ورنازل شي نو دوى به ورته په هغه وخت کښې غوږ کېږدي

او د "آمنّا" چيغي به ووهي خو هيڅ ګټه به ورته ونه رسېږي، او د عذاب څکل دوی ته ډېر نژدې دی، ډېر وخت به تېر نه شي چې ورباندې به اخته شي.

۷ـ ای پیغمبره! کفار او مشرکان چې ستا په نبوت باندې عقیده نه ځپلوي چې ولې د نبوت سره دنده یوه دنیاوي بډایي ته ورنه کړی شوه، نو ته ورته دا پوښتنې راجع کړه چې:

الف: ایا ستا د رب ﷻ د خزانو اختیار د مشرکانو په لاس کښې دی چې په فلانې باندې دې وحې نازله شي او په فلاني دې نه نازلېږي؟

حال دا چې ستا رب ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی، هیڅوک یې د قدرت او توان په وړاندې خنډ نه شي واقع کېدلی، په دې باندې علاوه ډېر بښونکی هم دی، نبوت او رحمت هغه چاته ورکوي کوم ته یې چې د ورکولو اراده وشي.

ب: ایا د اسمانونو، ځمکو او د هغو شیانو واکداري د مشرکانو په اختیار کښې ده کوم چې د دغو دواړو ترمنځ موجودیت لري؟

که بالفرض المحال داسې وي نو مشرکان دې په خپلو وسائلو سره اسمان ته پورته شي او هلته دې د وحې هغه دروازه وتړي د کومې ځخه چې په تاباندې وحې نازلېږي.

۷ـ حقیقت دا دی چې مشرکان د هغو ټولګیو څخه یو وړوکی ټولګی دی کوم چې د الله ﷻ د دین د محوه کولو دپاره راغونډېږي. دغه مشرکان به په همدغې مکه معظمه کښې ضرور د شکست سره مخامخ شي. یا په بل عبارت د دوی شکست او هزیمت یقیني دی او ضرور واقع کېدونکی دی، لکه چې همدا اوس واقع شوی وي.

توضیحات

۱ـ که څه هم په دې مقام کښې د "ص" توری علماوو کرامو په متعددو معناوو سره تفسیر کړی دی چې تقریباً اته معناوو ته رسېږي[1]، مګر کومه معنی چې مونږ ته بهتره برېښېدلې ده هغه دا ده چې ذکر شوی توری د هغو نورو تورو د جملې څخه یو توری دی کوم چې د نورو څینو سورتونو په سرونو کښې نازل شوي دي، لکه "الم، ق" او داسې نور.

یا په بل عبارت: زمونږ په نزد دغه توری د مقطعاتو او متشابهاتو څخه دی، چې په اصلي معنی باندې یې یوازې الله ﷻ پوهېږي او بس.

او کوم شی چې مونږ د نوموړي توري په شرحه کښې لیکلي دي هغه یې اصلي معنی نه ده، بلکې د اشاري معنی نوم ورباندې اېښودلی شو.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: د ﴿ وَٱلْقُرْءَانِ ذِى ٱلذِّكْرِ ﴾ جمله خو قَسَميه جمله ده، نو پوښتنه دا ده چې

[1] زاد المسير ج۶ ص۳۱۶؛ البحر المحيط ج۹ ص۱۳۵

د دغه قسم یا سوګند جواب کومه جمله واقع کېدلی شي؟

مونږ وایو چې: د ذکرې شوې قسمیه جملې په جوابیه جمله کښې مفسرینو کرامو متعدد احتمالات لیکلي دي[1]، کوم احتمال چې مونږ ته په زړه پورې برېښي هغه په لاندې ټکو کښې د الله ﷻ په توفیق ـ شرحه کېږي:

الف: په ﴿ يسٓ ۝ وَٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡحَكِيمِ ۝ إِنَّكَ لَمِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴾ [یس: ۱ ـ ۳] کښې د ﴿ إِنَّكَ لَمِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴾ جمله د قسمیه جملې جواب دی.

ب: په ﴿ وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفّٗا ۝ فَٱلزَّٰجِرَٰتِ زَجۡرٗا ۝ فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكۡرًا ۝ إِنَّ إِلَٰهَكُمۡ لَوَٰحِدٞ ﴾ [الصافات: ۱ـ۴] ایتونو کښې د ﴿ إِنَّ إِلَٰهَكُمۡ لَوَٰحِدٞ ﴾ جمله د قسم جواب دی.

ج: څرنګه چې د ذکرو شوو ایتونو په مجموعه کښې توحید او رسالت دواړه مطرح دي نو څرګنده شوه چې ذکر شوي دواړه جوابونه به دلته مقدر وي چې مونږ ترې داسې عبارت ترکیبولی شو: "وَالقُرآنِ ذِي الذِّكرِ إِنَّ إِلهَكَ لَوَاحِدٌ وَإِنَّكَ لَمِنَ المُرْسَلِينَ".

د: په همدې تقدیر باندې په ﴿ بَلِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فِي عِزَّةٖ وَشِقَاقٖ ﴾ کښې د "بَلْ" کلمه دلالت کوي.

هـ: د ﴿ عِزَّةٖ ﴾ کلمه په قرآن کریم کښې په دوه وو معناوو استعماله شوې ده[2]:

اول: دائمي او حقیقي عزت چې زوال نه لري، لکه چې الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ وَلِلَّهِ ٱلۡعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِۦ وَلِلۡمُؤۡمِنِينَ وَلَٰكِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ لَا يَعۡلَمُونَ ﴾ [المنافقون:۸] یعني او خاص الله ﷻ ته عزت دی او د ده ﷺ پیغمبر ته او مؤمنانو ته، مګر منافقان نه پوهېږي.

دوهم: ظاهري او موقت عزت چې په حقیقت او نتیجه کښې ذلت دی، چې مفسرینو کرامو په تکبر سره معنی کړی دی[3]، په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده.

نو حاصل به یې داسې راوځېږي چې: په داسې قرآن کریم باندې سوګند دی چې د پند او شرف څښتن دی، چې یقینًا (ای پیغمبره!) ستا رب ﷻ واحد او لا شریک دی او یقینًا ته د پیغمبرانو د جملې څخه یې، او کفارو ته د کفري عقیدې د خپلولو دپاره هیڅ دلیل نشته بلکې دوی په تکبر او بلا دلیله مخالفت کښې اخته دي.

یو تحلیل

۲ـ په ﴿ وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٖ ﴾ کښې د "وَّلَاتَ" په کلمه کښې علماوو کرامو زښت ډېر تحلیلونه کړي دي[4]، خو کوم تحلیل چې مونږ ته واضحه او لنډ ښکاره شوی دی هغه په لاندې ټکو کښې وړاندې کېږي:

---

(۱) اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۳۶۴؛ روح المعاني ج۲۳ ص۱۶۲
(۲) مفردات الراغب ص۳۴۵
(۳) تفسير القاسمي ج۱۴ ص۱۴۴
(۴) البحر المحيط ج۹ ص۱۳۸؛ زاد المسير ج۶ ص۳۱۸

الف: په دغې کلمه کښې د "لا" توري هغه "لا" دی کوم چې د "لَیْسَ" سره په معنی او عمل کښې مشابهت لري، او د "ت" توری ورسره د معنی (نفې) د تاکید او قوت دپاره اضافه شوی دی لکه چې کله-کله د "ثُمَّ" سره "ت" اضافه کیږي او "ثمتَ" لوستل کیږي.

ب: د "لاتَ" کلمه د "لَیْسَ" غوندې اسم او خبر غواړي چې دلته یې اسم مقدر دی، چې مونږ ترې په "الحین" سره تعبیر کوو، او د ﴿ حِینَ مَنَاصٍ ﴾ کلمات یې خبر واقع شوی دی.

ج: دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ مَنَاصٍ ﴾ کلمه د "نَاصَ، یَنُوْصُ" _لکه "قَالَ، یَقُوْلُ" _ څخه میمي مصدر دی، چې د "نَوْص" _لکه "ضَرْب" _ سره مرادف دی، او د فرار (تېښتې‌دلو) معنی ورکوي[۱].

نو د معنې حاصل یې داسې راځیږي چې مونږ په پخوانیو زمانو کښې څومره ډېر کافر قومونه او پیړۍ هلاکې کړې دي چې د هلاکت په وخت کښې به یې چیغې او کوکارې وهلې چې وتښتي او نجات ومومي، خو دغه وخت به د تېښتېدلو وخت نه وه او هیڅا به نجات نه شو موندلی.

نو په کار دي چې د دې زمانې کفار وډار شي چې د هغوی غوندې وخت وربانديې ورنه شي چې د خلاصون دروازې ورباندې وتړلی شي.

"هذا" توحید ته اشاره ده

۳_ په دې مقام کښې الله ﷻ د کفار (مشرکانو) د خولو څخه متعددې جملې راحکایت کړې دي چې په اکثرو کښې د "هٰذَا" کلمه نازله شوې ده چې هغه توحید ته اشاره ده په کوم باندې چې وراندېنۍ جمله ﴿ أَجَعَلَ ٱلْآلِهَةَ إِلَـٰهًا وَاحِدًا ﴾ دلالت کوي. جملې دا دي:

الف: په ﴿ إِنَّ هَـٰذَا لَشَىْءٌ عُجَابٌ ﴾ کښې د ﴿ عُجَاب ﴾ کلمه د "عَجِیب" دپاره مبالغه ده لکه چې د "کَبِیر" دپاره د "کُبَار" کلمه مبالغه ده[۲]، یعنې مشرکان وایي چې: یقیناً دغه توحید "چې الله ﷻ هیڅ شریک نه لري" ډېر زیات عجیبه خبره او نادر شی دی.

ب: په ﴿ إِنَّ هَـٰذَا لَشَىْءٌ یُرَادُ ﴾ کښې د "شَيْءٌ یُرَادُ" کلمات علماوو کرامو په متعددو تفسیرونو سره معنی کړی دی[۳]، خو کومه معنی چې بهتره بریښي او د شان نزول سره ښه مطابق لري هغه دا ده چې: یقیناً دغه توحید هرومرو داسې یو شی دی چې د محمد ﷺ د پلوه ورته اراده کړی شوې ده، او کلک نیت یې کړی دی چې دعوت ورته وچلوي، نو د مصالحې تمه کول ورته عبث دي، نوموړی ﷺ د خپلې ارادې بدلوونکی نه دی.

ج: په ﴿ مَا سَمِعْنَا بِهَـٰذَا فِى ٱلْمِلَّةِ ٱلْـَٔاخِرَةِ ﴾ کښې د ﴿ ٱلْمِلَّةِ ٱلْـَٔاخِرَةِ ﴾ کلمات مفسرینو کرامو په لاندې دوه وو معناوو سره تفسیر کړي دي:

---

(۱) لسان العرب ج۷ ص۲ · ۱

(۲) القاموس المحیط ج۳ ص۱۵۷

(۳) روح المعاني ج۲۳ ص۱۶۸ · تفسیر الکشاف ج۴ ص۷۳

اول: د ﴿ٱلْمِلَّةِ ٱلْآخِرَةِ﴾ څخه د نصرانیت دین مطلب دی، چې په اهل الکتابو کښې وروستنی دین دی[۱]. یعني دغه د توحید عقیده مونږ د اهل الکتابو په وروستنی دین کښې هم نه ده اورېدلې، د دغه دین (نصرانیت) اهل هم په تثلیث قائل دي.

دوهم: د دغو کلمو څخه د قریشو خپل دین ته اشاره ده[۲]. یعني دغه د توحید عقیده مونږ د خپلو نژدې پلرونو په دین کښې نه ده اورېدلې، نو باور وربانديې نه شو کولی.

د: په ﴿إِنْ هَٰذَآ إِلَّا ٱخْتِلَٰقٌ﴾ کښې د ﴿ٱخْتِلَٰقٌ﴾ کلمه دلته د کذب او دروغو معنی ورکوي[۳]. یعني دغه د توحید خبره نه ده، مګر دروغه ده چې نه د اهل الکتابو په وروستني دین کښې شته او نه زمونږ د نژدې پلرونو په دین کښې.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ﴿أَءُنزِلَ عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ مِنۢ بَيْنِنَا﴾ مضمون په بل ایت کښې داسې نازل شوی دی چې: ﴿وَقَالُواْ لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ﴾ [الزخرف:۳۱] یعني او مشرکان وایي چې دغه قرآن د دغو دوارو ښارونو (مکه، طائف) څخه په یوه لوی (بډای) سړي باندې ولې نازل نه کړی شو؟

یو نحوي تحلیل

۴ـ د ﴿جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ ٱلْأَحْزَابِ﴾ په نحوي تحلیل کښې مفسرینو کرامو متعدد صورتونه لیکلي دي[۴]، خو کوم صورت چې مونږ ته بهتر برېښېدلی دی هغه په لاندې ټکو کښې خلاصه کېږي.

الف: د ﴿جُندٌ﴾ کلمه د مقدرې مبتدا (هُمْ) دپاره خبره ده، دغه ضمیر (هُمْ) د توحید او رسالت څخه انکار کوونکو کفارو ته راجع دی.

ب: د "مَا" توری ورسره د تحقیر او تقلیل دپاره اضافه شوی دی.

ج: د ﴿هُنَالِكَ﴾ کلمه ظرف مکان دی، چې راتلونکي ﴿مَهْزُومٌ﴾ پورې ارتباط نیسي او مکې معظمې ته پکښې اشاره ده.

د: د ﴿مَهْزُومٌ﴾ کلمه د ذکرې شوې مقدرې مبتدا (هُمْ) دپاره دوهم خبر دی.

هـ: د ﴿مِّنَ ٱلْأَحْزَابِ﴾ کلمه د ﴿جُندٌ﴾ پورې ارتباط لري.

نو د ذکرو شوو ټکو په ملحوظ یې د معنی حاصل داسې راځېږي چې: دا ډلګې چې د توحید او رسالت څخه انکاري ده د ډلو د جملې څخه یوه وړوکې او حقیره ډلګې ده او همدا ډلګې په همدغې مکه معظمه کښې ماتې ورکړې شوې ده، او په خپلو کړو وړو پښېمانه کړې شوې ډلګې ده.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۲۸؛ الدر المنثور ج۷ ص۱۴۶؛ المحرر الوجیز ج۱۴ ص۱۱
(۲) تفسیر ابي السعود ج۷ ص۲۱۵
(۳) تفسیر الطبري ج۲۳ ص۱۲۸
(۴) تفسیر القاسمي ج۱۴ ص۱۴۹؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۳۸۰

څو کاله وروسته د ایت شریف مضمون مصداق وموند چې مشرکان د مکې معظمې د فتحې په ورځ په خپل کور کښې د هزیمت او ذلت سره مخامخ شوه، والحمد لله ﷻ.

﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ ﴿١٢﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ أُولَٰئِكَ الْأَحْزَابُ ﴿١٣﴾ إِن كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾ وَمَا يَنظُرُ هَٰؤُلَاءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَّا لَهَا مِن فَوَاقٍ ﴿١٥﴾﴾

[۱۲] د دوی (د دې زمانې د عنادې کفارو) څخه وړاندې د نوح ﷺ قوم (خپل پیغمبر ته) د دروغو نسبت کړی وه، او عادیانو (ورته هم)، او د موړیو (میخونو) خاوند فرعون (ورته هم دغه نسبت کړی وه).

[۱۳] او ثمودیانو او د لوط ﷺ قوم او د ځنګله ملګرو (هم دا کارکړی وه)، دغه (ذکر شوي قومونه داسې) حزبونه (ډلې) دي (چې الله ﷻ هلاک کړي دي).

[۱۴] (دغه ټولګی) یو هم نه وه مګر پیغمبرانو ته یې د دروغو نسبت کړی وه نو زما عذاب ورباندې متحقق (او واقع) شو.

[۱۵] او دغه کفار انتظار نه کوي مګر داسې یوې کریکې ته چې هغې ته هیڅ ډیل نشته.

ارتباط او توضیحات

۱ـ وړاندېنې ایتونه د ﴿مِّنَ الْأَحْزَابِ﴾ په کلماتو سره ختم شوي وه او هلاکو شوو کافرو قومونو ته په اجمالي توګه اشاره شوې وه، په دې ایتونو کښې د همدغو هلاکو شوو کافرو قومونو څو مثالونو ته اشاره کېږي چې توضیحات یې په لاندې ډول وړاندې کېږي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: په ﴿وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ﴾ کښې د "أَوْتَاد" کلمه د "وَتَد" ـلکه "شَرَف"ـ جمعه ده چې د موړې معنی ورکوي[۱]، نو په څه مناسبت فرعون ته د ذُو الأوتاد (د موړیو خاوند) لقب ورکړی شوی دی؟

مونږ وایو چې: په دې مناسبت کښې مفسرینو کرامو ډېرې وجې لیکلي دي[۲]. لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: دا لقب د زیات قوت څخه کنایه دی، چې په موړیو سره خیمې درېږي او وحشي شیان وربانديې اداره کېږي.

ب: دا لقب د ډېر زیات ظلم څخه نمایندګي کوي. او دا ځکه چې فرعون به د تعذیب په وخت

---

[۱] لسان العرب ج۳ ص۴۴۴

[۲] زاد المسیر ج۶ ص۳۲؛ روح المعاني ج۲۳ ص۱۷۱

ص(۳۸)
کښې د یو مظلوم پښې او لاسونه په څلورو موړیو پوري موړي کول او میخ کول، او بیا به بې ورباندې منګوران او لړمان ورخوشې کول او یا به يې ورته په سینه باندې ډېره غټه ډبره ایښوده، ترڅو به چې په همدغه حال کښې مړ شو.

يادونه

۳_ د الله ﷻ په توفیق د [الشعراء ۱۷۶] ایت لاندې د ﴿وَأَصْحَٰبُ لْـَٔيْكَةِ﴾ کلمه ښه پوره شرحه شوې ده چې د شعیب ﷺ د قوم څخه عبارت ده، نو په دې مقام کښې داسې مضمون لاس ته راځي چې:
اې پیغمبره! د دې زمانې د کفارو څخه وړاندې د نوح ﷺ قوم، عادیانو، لوی ظالم او لوی پاچا (فرعون)، ثمودیانو، د لوط ﷺ قوم او د ځنګله ملګرو هر یوه خپل-خپل پیغمبر ته د دروغو نسبت کړی وه؛ نو ته مه خپه کېږه چې تاته خپل قوم د دروغژن نسبت کوي.
دغه دې د کفري هلاکو شوو ډلو مثالونه، د دغو د هلاکولو وجه بله نه وه مګر فقط همدا وجه وه چې دوی پیغمبران دروغژن وګڼل، نو زمونږ د عذاب خبره ورباندې په اثبات ورسېده او ورباندې تطبیق شوه، نو ستا قوم ته په کار دي چې د هغوی څخه د عبرت درس واخلي.

فُواق څه معنی؟

۴_ په ﴿إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً مَّا لَهَا مِن فَوَاقٍ﴾ کښې د "فُوَاق" کلمه د هغه لږ وخت دپاره وضعه شوې ده په کوم کښې چې د شوده درلودونکي څاروي تی راوزېښلی شي او د خوشې کولو څخه وروسته بیا د دوهم ځل دپاره راوزېښلی شي[۱]. یا په بل عبارت: د دوه وو زېښلو ترمنځ وقفه (خوشې کول) د "فُوَاق" په نامه یادېږي.
همدې لږ وخت وقفې ته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده چې: «مَنْ قَاتَلَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فُوَاقَ نَاقَةٍ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ»[۲] یعنې هرڅوک چې د الله ﷻ په لاره کښې د لنګې اوښې د فواق په اندازه وخت جنګ (جهاد) وکړي نو جنت ورته واجب شو.
نو د ایت شریف حاصل داسې راځېږي چې: د دې زمانې عنادي کفار (چې په کفري عقیده کلک دي) انتظار نه باسي مګر یوې داسې کړیکې ته چې د پیل په حال کښې د "فَوَاق" په اندازه هم وقفه نه لري.
پاتې شوه دا خبره چې دغه کړیکه د کومې کړیکې څخه عبارت ده؟، نو دا لاندې درې احتماله لري[۳]:
الف: دا کړیکه د دنیاوي عذاب څخه کنايي ده، لکه چې په پخوانیو هلاکو شوو قومونو باندې ورنازله شوې وه.

---
(۱) مفردات الراغب ص۴۰۲
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۲۴۳
(۳) المحرر الوجيز ج۱۴ ص۱۴؛ روح المعاني ج۲۳ ص۱۷۲

ب: دا کړیکه د لومړۍ شپېلۍ اواز ته اشاره ده د کوم سره چې ټول ساکنبان مړه کېږي.
ج: په دې کښې د دوهمې شپېلۍ اواز مراد دی، چې خلک بهرته راژوندي شي او حساب کتاب
پیل شي.

تبصره

۵ـ که څه هم ذکر شوي درې واړه تفسیرونه سره څه منافات نه لري، د بدلیت په لحاظ ټول اراده
کېدلی شي: مګر د راتلونکي ایت شریف سره دریم تفسیر ډېر ښه تړاو لري لکه چې وروسته به ـ ان
شاء الله ﷻ ـ واضحه شي.

﴿وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾ اصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا
دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾ إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴿١٨﴾
وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً ۖ كُلٌّ لَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾﴾

[۱۶] او مشرکان (د مسخرو په توګه) وايي چې: ای زمونږ ربه! مونږ ته د حساب د ورځې (قیامت) څخه وړاندې (د تعذیب) خپله برخه (په دنیا کښې) په‌هرډول سره راکړه.

[۱۷] (ای پیغمبره!) ته د هغو خبرو (په اورېدلو) باندې صبر وکړه کومې چې مشرکان يې وايي او (د خپلې حوصلې او استقامت د خپلولو دپاره) زمونږ مخلص بنده داود ﷺ یاد کړه چې (په عبادت کښې) د ښه قوت خاوند وه، یقیناً داود ﷺ (خپل رب ﷻ ته) ډېر رجوع کوونکی وه.

[۱۸] (د صبر د کېله) یقیناً مونږ د داود ﷺ سره غرونه مسخر کړي وه په داسې حال چې د ورځې په آخره برخه او (هم) په اوله برخه کښې به یې ورسره تسبیحات زمزمه کول.

[۱۹] او مرغان (مو هم ورته) په داسې حال کښې (مسخر کړي وه) چې ورغونډ کړی شوي به وه (او په خواو شا کښې به ورټول شوي وه).
(غرونه او مرغان) هر یو (په دوامداره توګه) داود ﷺ ته (په تسبیحاتو ویلو کښې) رجوع کوونکې وه (او د همده ﷺ پیروي کوونکی وه).

[۲۰] او مونږ د داود ﷺ پاچايي ښه قوي کړې وه، او نبوت او (هم) د شخړو د فیصله کولو بصیرت مو ورکړی وه.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د یو پلوه هغه غبرګون ته اشاره شوې ده کوم چې مشرکانو د وړاندېني متصل ایت په مقابل کښې د استهزاء او ملندو په توګه خپل کړی وه، او د بله پلوه پکښې نبي کریم ﷺ ته د هغوی د غبرګون په وړاندې د صبر او استقامت توصیه شوې ده، چې حوصله د لاسه ورنه کړي نو حاصل يې داسې راځي:

ای پیغمبره! د خپلې حوصلې د قوي کولو دپاره دغه ارشادات په نظر کښې ونیسه:

۱ـ کفار خو د ملنډو او مسخرو په توګه ستا د بې حوصلې کولو په غرض ستا د غوږه وایې او تاته یې دراوروي چې: ای زمونږ ربه! مونږ ته د عذاب هغه برخه په توندۍ سره راکړه او د حساب کتاب څخه وړاندې مو وربانديې مبتلاء کړه، د کومې چې ته مونږ ته د حساب کتاب څخه وروسته د قیامت په روځ راکوونکی یې.

۲ـ خو ای پیغمبره! ته د کفارو په دغو استهزاء آمیزه خبرو باندې مه بې حوصلې کېږه او د زغم څخه کار واخله ترڅو ستا درجات او مراتب نور هم د الله ﷻ په وړاندې لوړ او اوچت شي.

۳ـ نو د همدغه مطلب ترلاسه کولو دپاره زمونږ د یوه مخلص بنده (داوُد ﷺ) حالات درپه زړه کړه چې د زغم او صبر د کبله ورته مونږ څومره عالي شان ورکړی وه. هغه دا چې:

الف: داوُد ﷺ په عبادت کښې د ډېر قوت خاوند وه او خپل رب ﷻ ته ډېر رجوع کوونکی وه.

ب: په دې باندې علاوه چې مونږ ورته په جالوت ظالم پاچا باندې نصرت ورکړی وه، غرونه مو هم ورته تابع ګرځولي وه، چې سبا او بېګاه به یې ورسره په تسبیحاتو کښې اشتراک کاوه او په خپلو اوازونو سره به یې د هغه اواز بدرګه کاوه.

ج: همدارنګه به مرغان هم ورټولېده او د تسبیحاتو په مجلس کښې به یې ورسره ګډون کاوه.

لنډه دا چې د غرونو او مرغانو څخه هر یو داوُد ﷺ ته رجوع کوونکی وه او د همده ﷺ د تسبیحاتو په مجلس کښې ورسره اشتراک کوونکی وه.

د: مونږ داوُد ﷺ ته ډېر قوي او محکم حکومت او پاچاهي ورکړې وه.

هـ: همدارنګه مو ورته ـ برسېره پر پاچاهۍ ـ حکمت او نبوت هم ورکړی وه او د خبرو او منازعاتو د فیصله کولو توان مو هم وربښلی وه.

دا ځکه چې داوُد ﷺ د ډېر زغم او صبر خاوند وه (صبر که څه هم تریخ دی خو مېوه او نتائج یې ډېر خواږه دي).

توضیحات

۱ـ په ﴿ رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا ﴾ کښې د "قِطّ" کلمه په لغت کښې په متعددو معناوو سره معنی شوې ده، چې یوه معنی یې نصیب (برخه) ده[۱]. په دې مقام کښې همدغه معنی په زړه پورې برېښي.

پاتې شوه دا خبره چې دلته د څه شي برخه مطلب ده، یا په بل عبارت: مشرکانو د څه شي برخه په عجله سره غوښتله؟ نو د دې جواب دا دی چې:

خینو مفسرینو کرامو دلته د "قِطّ" کلمه په مطلقې برخې سره تفسیره کړې ده[۲]. یعنې مشرکانو به د استهزاء په توګه ویلې چې: ای ربه! مونږ ته خپله برخه عذاب او یا مونږ ته خپله برخه ثواب د ،

(۱) لسان العرب ج۷ ص۳۸۲
(۲) تفسیر الطبري ج۲۳ ص۳۵

آخرت څخه وړاندې په دنيا کښې راکړه.

مګر مونږ ته بهتره برېښي چې دلته به د هغوی د عذاب برخه مطلب وه، او دا څکه چې په وړاندې ايتونو کښې په عذاب سره د تهديد خبره راروانه ده.

او همدې مطلب ته په بل ايت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ مَا عِندِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦٓ ﴾ [الأنعام:۵۷] يعني اې پيغمبره! کفار مخاطب کړه چې هغه عذاب زما په نزد نشته په کوم باندې چې تاسو عجله او تونديي کوئ، هرڅه د الله ﷻ په اختيار کښې دي او بس.

أيد څه معنی؟

۲_ په ﴿ ذَا ٱلْأَيْدِ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴾ کښې د "أيد" کلمه د "آدَ يَئِيْدُ" _لکه "بَاعَ يَبِيْعُ"_ څخه مصدر ده، چې د ډېر قوت معنی ورکوي[1]، خو دلته په عبادت کښې قوت مطلب دی چې د ﴿ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴾ جمله ورباندې دلالت کوي. يعني داوُد ﷺ په عبادت کښې د ډېر قوت خاوند وه، او دا څکه چې يقيناً هغه ﷺ الله ﷻ ته ډېر رجوع کوونکی وه.

همدې مضمون ته د اشارې په توګه نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «أَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللهِ صَلَاةُ دَاوُدَ وَأَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللهِ صِيَامُ دَاوُدَ وَكَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ وَيَنَامُ سُدُسَهُ وَيَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا»[2] يعني الله ﷻ ته په لمونځونو کښې د داوُد ﷺ لمونځ ډېر محبوب دی او الله ﷻ ته د روژو څخه د داوُد ﷺ روژه ډېره محبوبه ده (هغه دا چې:) داوُد ﷺ به نيمه شپه ويده کېده، او د شپې په درېمه برخه کښې به درېده (عبادت به يې کاوه)، بيا به د شپې شپږمه برخه ويده کېده (د شپې په څلورو برخو کښې به يې خوب کاوه او دوه برخې به يې په عبادت سره رڼې کولې)، همدارنګه د داوُد ﷺ عادت دا وه چې يوه ورځ به يې روژه نيوله او يوه ورځ به يې نه نيوله (يوه ورځ به روژه وه او يوه ورځ به بوزه، نو په هره مياشت کښې به يې پنځلس روژې نيولې).

يادونه

۳_ د ﴿ إِنَّا سَخَّرْنَا ٱلْجِبَالَ مَعَهُۥ ﴾ جملې مضمون مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الأنبياء:۷۹] ايت لاندې ليکلي دي چې بيا ليکلو ته يې اړتيا نه ګورو.

څو نکات

۴_ په دې مقام کښې بايد لاندې نکات په ذهن کښې وساتلی شي:

الف: د ﴿ يُسَبِّحْنَ ﴾ کلمه د "تَسْبِيح" څخه اشتقاقه شوې ده، دلته تسبيح عامه ده، چې په ذکر سره وي او که په لمانځه سره.

---

[1] لسان العرب ج۳ ص۷۶

[2] صحيح البخاري ج۱ ص۱۵۲

ب: په ﴿ بِٱلۡعَشِيِّ ﴾ کښې د "عشي" کلمه هغه وخت ته وضعه شوې ده کوم چې د لمر د زوال څخه پيل کېږي او په سهار باندې ختمېږي[1].

ج: که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د ﴿ وَٱلۡإِشۡرَاقِ ﴾ په عوض "وَالشَّرْقِ" يا "وَالشُّرُوقِ" نازل نه شو، حال دا چې د "إِشْرَاق" معنی د دغو دواړو سره مرادفه ده چې د لمر ختلو څخه عبارت ده؟

مونږ وايو چې: "شَرْق" يا "شُرُوق" هره يوه کلمه د أُفُق څخه د لمر راپورته کېدلو (طلوع) دپاره وضعه شوې ده[2]، په کوم کښې چې د يوه اوږده حديث په مقتضی لمونځ کول ممنوع دي[3].

اما د "إِشْرَاق" کلمه د لمر د پوره روښانه کېدلو معنی ورکوي چې د طلوع څخه وروسته وربانديې څه وخت تېر شي[4]، په کوم کښې چې د نفلي لمونځ کول مستحب دي، کوم ته چې په شريعت کښې درې لقبونه ورکړی شوي دي. هغه دا چې:

د إشراق د لمانځه درې لقبونه

اول: "صَلاةُ الإِشْرَاق"، لکه چې په ايت شريف کښې وربانديې صراحت شوی دی.

دوهم: "صَلاةُ الأَوَّبِيْن"، چې دا د داوُد ﷺ لمونځ دی او داوُد ﷺ د "أَوَّاب" لقب درلود لکه چې په ﴿ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴾ کښې په څرګنده توګه نازل شوی دی.

دريم: "صَلاةُ الضُّحی"، چې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي: «صَلاةُ الْإِشْرَاقِ صَلاةُ الضُّحى»[5] يعنې د إشراق لمونځ د څاښت لمونځ دی. أبو هريره ﷺ او أنس ﷺ وايي چې: «صَلاةُ الْأَوَّابِيْنَ صَلاةُ الْأَضْحى»[6] يعنې د اوابينو لمونځ د څاښت لمونځ دی.

د: که څوک وايي چې إشراق د کوم وخت څخه پيل کېږي؟

مونږ وايو چې: د دغه وخت تعين ته په لاندې احاديثو کښې اشاره شوې ده:

اول: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ إِذَا رَمِضَتْ الْفِصَالُ مِنَ الضُّحَى»[7] يعنې د اوابينو د لمانځه وخت هغه وخت شروع کېږي چې کله د څاښت د وخت څخه د ورو جونګيانو پښې په ځمکه باندې د ګرمی د کبله) وسوزي. يا په بل عبارت، چې لمر څه پورته شوی وي او ځمکه يې توده کړې وي.

(۱) مفردات الراغب ص۳۴۷
(۲) القاموس المحيط ج۲ ص۷۰۲
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۷ ص۳۹
(۴) لسان العرب ج۱۰ ص۱۷۴
(۵) تفسير القرطبي ج۱۵ ص۱۶۰
(۶) الدر المنثور ج۷ ص۱۵۲
(۷) مسند احمد بن حنبل ج۷ ص۷۴

دوهم: نبي كريم ﷺ په يوه حديث كښې فرمايلي دي چې: «...فَإِذَا طَلَعَتْ قَارَنَهَا فَإِذَا ارْتَفَعَتْ فَارَقَهَا...»[۱] يعنې كله چې لمر راوخېژي نو شيطان ورسره خپل ځان ضميمه كړي ترڅو د لمر پرستانو په عبادت كښې معبود وګرځي او سجده ورته وكړى شي، نو تاسو په دغه وخت كښې نفلي لمونځونه مه كوئ چې د هغوى سره مو مشابهت صورت ونه نيسي. نو كله چې لمر د خپل أفق څخه پورته شي نو شيطان ترې جدا شي (نو تاسو په دغه وخت كښې نفلي لمونځونه كوئ چې د هغوى سره پكښې مشابهت صورت نه نيسي).

ه: خو څرنګه چې ذكر شوى اولنى حديث يوازې په ګرمو سيمو كښې او يوازې په اوړي كښې د اشراق د پېژاندلو نښه ګرځېدلى شي، او په دوهم حديث كښې د «ارْتَفَعَتْ» كلمه مجمله ده چې د ارتفاع اندازه پكښې نه ده ټاكلې شوې، نو فقهاوو كرامو په ټولو مناطقو او په ټولو موسمونو كښې د إشراق د پېژاندلو دپاره او هم د ذكر شوي دوهم حديث د اجمال د اوچتولو دپاره ذكر شوى وخت اندازه كړى دى او ويلي يې دي چې: "هٰذَا الْوَقْتُ قَدْرُ رُمْحٍ بَعْدَ طُلُوعِهَا بِمِقْدَارِ ثُلُثِ سَاعَةٍ"[۲] يعنې دغه د إشراق وخت هغه وخت دى په كوم كښې چې لمر د يوې نېزې په اندازه د أفق څخه پورته شي، چې د يوه ساعت د دريمې برخې اندازه ده. يا په بل عبارت: د لمر د طلوع څخه شل دقيقې وروسته د اشراق وخت داخلېږي.

و: كه څوك وايي چې د إشراق لمونځ څو ركعته دى؟

مونږ وايو چې: په لاندې دوه وو احاديثو كښې د ذكر شوي لمانځه د ركعتونو أقل عدد او أكثر عدد (دواړو) ته اشاره شوې ده:

اول: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ حَافَظَ عَلَى شُفْعَةِ الضُّحَى غُفِرَ لَهُ ذُنُوبُهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ»[۳] يعنې هرڅوك چې د څاښتي لمانځه په يوه جوړه (دوه ركعته) باندې همېشوالى وكړي، نو ګناهونه به يې ورته (د الله ﷻ د پلوه) وبښلى شي اګر كه د درياب د ځګ په اندازه ډېرې وي.

دوهم: أم هانئ رضي الله عنها وايي چې: «أَتَى بَعْدَ مَا ارْتَفَعَ النَّهَارُ يَوْمَ الْفَتْحِ فَأُتِيَ بِثَوْبٍ فَسُتِرَ عَلَيْهِ فَاغْتَسَلَ ثُمَّ قَامَ فَرَكَعَ ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ»[۴] يعنې د مكې معظمې د فتحې په ورځ نبي كريم ﷺ زما كور ته په داسې وخت كښې راغى چې ورځ پورته شوې وه (د څاښت وخت وه) نو غسل يې وكړ او بيا يې اته ركعته لمونځ اداء كړه.

سوال جواب

۵ـ كه څوك وايي چې: په ﴿كُلٌّ لَّهُ أَوَّابٌ﴾ كښې د ﴿لَّهُ﴾ ضمير چاته راجع دى؟

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۷ ص۳۸؛ سنن ابن ماجه ص۸۸
(۲) الفقه الإسلامي وادلته ج۱ ص۵۲۰
(۳) جامع الترمذي ج۱ ص۱۰۸
(۴) صحيح مسلم ج۱ ص۲۴۹

ص(۲۸)

مونږ وایو چې: د دغه ضمیر په مرجع کښې مفسرین کرام لاندې دوه ډلې شوي دي[۱]:

الف. جمهور علماء کرام وايي چې دغه ضمير داوُد ﷺ ته راجع دی، خو آوابیت د اطاعت په معنی سره آخلي. يعنې هر يو د غرونو او مرغانو څخه په تسبيحاتو کښې داوُد ﷺ ته اطاعت کوونکی وه.

ب. خيني نور وايي چې ذکر شوی ضمير الله ﷻ ته راجع دی. يعنې هر يو (داوُد ﷺ، غرونه، مرغان) الله ﷻ ته رجوع کوونکي وه.

ذکر شوي دواړه تفسیرونه د بدلیت په لحاظ اراده کېدلی شي خو مونږ ته د مقام په لحاظ اولنی تفسیر غوره برېښي چې خبره د داوُد ﷺ په حالاتو کښې راروانه ده.

يادونه

۶ـ په [البقرة: ۲۵۱] ايت کښې هم داوُد ﷺ ته د حکمت د ورکړې ذکر نازل شوی دی او هلته مونږ د الله ﷻ په توفيق ليکلي دي چې د حکمت څخه نبوت مراد دی، نو په ﴿وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْحِكْمَةَ﴾ کښې هم بايد د ﴿ٱلْحِكْمَةَ﴾ کلمه په نبوت سره تفسيره شي.

فَصل الخطاب څه معنی؟

۷ـ په دې مقام کښې علماوو کرامو د ﴿وَفَصْلَ ٱلْخِطَابِ﴾ کلمات په متعددو معناوو سره تفسير کړی دی[۲]، کوم تفسير چې مونږ ته په زړه پوری برېښېدلی دی او د راتلونکو ايتونو سره ډېر ښه سلښت نيسي هغه دا دی چې دلته د "فَصْلَ الْخِطَابِ" څخه د قضاء او فيصلې بصيرت مراد کړی شي. يعنې مونږ داوُد ﷺ ته برسېره په نبوت د جګړمارانو ترمنځ د فيصلو بصيرت هم ورکړی وه، چې د ضرورت په وخت کښې به يې ترې کار اخست.

لنډه دا چې پيغمبري علم (وحې) ورته يو نعمت وه او د قضاء بصيرت (اجتهادي علم) يې بل نعمت وه. د ښه وضاحت دپاره لاندې آثر ولولئ:

أمير المؤمنين عمر ؓ ويلي دي چې: «عَلِيٌّ أَقْضَانَا وَأُبَيٌّ أَقْرَؤُنَا»[۳] يعنې علي ؓ په مونږ کښې ښه قاضي دی (او د قضاء د ښه بصيرت خاوند دی)، او أُبي بن کعب ؓ په مونږ کښې ښه قاري (ښه علم درلودونکی) دی.

ترهيب او ترغيب

۸ـ الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته د کفارو د زورونې او ايذاء په مقابل کښې په دوه ډوله توصيه کړې وه، يوه په ترهيب (ډارولو) سره او بله په ترغيب (هڅولو) سره، چې لږ څه شرحه يې دا ده:

الف: د ترهيب لاندې مثالونه ولولئ:

(۱) زاد المسير ج۶ ص۳۲۴؛ روح المعاني ج۲۳ ص۱۷۶
(۲) تفسير القرطبي ج۱۵ ص۲۶۲؛ زاد المسير ج۶ ص۳۲۵
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۵

اول ﴿ لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴾ [الشعراء ۳] یعني ای پیغمبره! شاید چې ته د دې غمه د خپل ځان هلاکوونکی وګرځې چې کفار مومنان جوړ نه شوه (او دلایلو ته یې غوږ کېښنود)

دوهم ﴿ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُن كَصَاحِبِ الْحُوتِ ﴾ [القلم ۴۸] یعني ای پیغمبره! ته د خپل رب ﷻ حکم او فیصلې ته صبر وکړه (او ورته منتظر اوسه) او د ماهي د ملګري (یونس ﷺ) غوندې مه کېږه (چې بې صبري یې وکړه او د خپل رب ﷻ د عتاب لاندې واقع شو)

ب. د ترغیب توصیه په همدې ایتونو کښې منعکسه شوې ده چې حاصل یې داسې رااخېژي: داؤد ﷺ د جالوت (غټ کافر) او نورو کفارو په مقابل کښې صبر او استقامت خپل کړی وه چې الله ﷻ ورته عالي مراتب او لوړ فضائل وربښلي وه.

نو ای پیغمبره! ته هم د خپلې زمانې د کفارو د ایذاء په مقابل کښې د داؤد ﷺ غوندې استقامت او صبر ته ادامه ورکړه چې ترڅو ته هم په یو بل شکل کښې د همغه ﷺ غوندې د فضائلو خاوند وګرځې. د مثال په توګه:

اول. موږ به تاته د کفارو همغه زړونه نرم وګرځوو کوم چې د غرونو څخه سخت او د اوسپنو څخه کلک دي. نو داسې وخت در روان دی چې ستا په دین کښې به په ډلېنږه توګه داخلېږي.

دوهم. موږ به همغه کفار تاته ایل کړو کوم چې د سارانیو مرغانو غوندې ستا څخه نفرت کوونکي دي، دوی به ستا په شاوخوا راتاو کړو او په لمونځونو او تسبیحاتو کښې به درسره اشتراک کوونکي جوړ شي، لکه څنګه چې موږ داود ﷺ ته سارانې مرغان ایل کړې وه.

دریم. موږ به تاته د داؤد ﷺ په شان دوامداره او قوي حکومت درکړو چې په څمکه کښې به هرې خوا ته نیلي وزغلوې.

څلورم. موږ به تاته ترهغې ورځې پورې جلي وحې جاري وساتو ترڅو چې قرآن کریم تکمیل شي.

پنځم. بالآخره تاته او ستا اُمت ته به د قضاء او فیصلې بصیرت درپېرزو کړو، چې د قیامت تر ورځې به ترې په غیر منصوصي قضایاوو کښې کار اخلې؛

لنډه دا چې ستا په زړونه او خپه کېدلو ستا مراتب لوړېږي او اجرونه دې زیاتېږي.

﴿ وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَىٰ دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ ۖ قَالُوا لَا تَخَفْ ۖ خَصْمَانِ بَغَىٰ بَعْضُنَا عَلَىٰ بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَىٰ سَوَاءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَٰذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ ۖ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ ۗ وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّـٰهُ فَٱسْتَغْفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ۩ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا
لَهُۥ ذَٰلِكَ ۖ وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَـَٔابٍ ﴿٢٥﴾ يَـٰدَاوُۥدُ إِنَّا جَعَلْنَـٰكَ خَلِيفَةً فِى
ٱلْأَرْضِ فَٱحْكُم بَيْنَ ٱلنَّاسِ بِٱلْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ ٱلْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ
يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌۢ بِمَا نَسُوا۟ يَوْمَ ٱلْحِسَابِ ﴿٢٦﴾ ﴾

[۲۱] او (ای پیغمبره!) ایا تاته د جگړه کوونکو خبر درغلی دی چې کله دوی په دېوال باندې په پورته کېدلو سره (د داود ﷺ) عبادتخانې ته ورو ختل

[۲۲] کله چې جگړه کوونکي په داوُد ﷺ باندې (عبادتخانې ته) ورننوتل، نو داوُد ﷺ ترې وډار شو (چې ناآشنا خلک وه او په ناآشنا طریقه ورغله).

نو دوی (داوُد ﷺ ته) وویلې چې: ډارېږه مه! (مونږ غله نه یاستو. مونږ) دوه جگړه کوونکي ډلې یاستو چې خینو مو په خینو نورو باندې بغاوت (او تېری) کړی دی، (مونږ غواړو چې ته د بغاوت مخه ونیسې) نو زمونږ ترمنځ په حقه حکم (او فیصله) وکړه او (شرعي حکم) لرې مه غورزوه، او (هم) سمې لارې ته زمونږ لارښوونه وکړه (متجاوز ته نصیحت وکړه).

[۲۳] (زمونږ لانجه دا ده): دغه (چې ستا په وړاندې موجود دی) زما داسې ورور دی چې ده ته نهه نوي (۹۹) ګډې دي او ماته (فقط) یوه ګډه ده، نو (په دغه حال کښې ماته) وایي چې: د دغې یوې ګډې هم ما ضامن وګرخوه (زما په ملکیت کښې یې شامله کړه).

او (دا هم واوره چې) زما دغه ورور په ماباندې په خطابه (خبرو کولو) کښې غلبه درلودونکی دی (او په قوت کښې راباندې زورور دی).

[۲۴] داوُد ﷺ وویلې چې: یقینًا په تاباندې خپل ورور ستا د یوې ګډې په غوښتلو سره ظلم کړی دی چې د خپلو ګډو سره یې (یوځای) کړي. او د مالي او حقوقي شریکانو څخه ډېر کسان هرو مرو خینې په خینو نورو باندې بغاوت (او تېری) کوي، مګر هغه کسان کومو چې ایمان راوړی وی او نېک عملونه کوي، او دا (ډله) ډېر لږ (کسان) دي (نو اکثریت ظلم کوونکي دي).

او (په دغه وخت کښې) داوُد ﷺ ګومان وکړ (او بیا متیقن شو) چې یقینًا هغه مونږ په امتحان کښې واچاوه (او ذکره شوې قضیه امتحاني قضیه وه)، نو د خپل رب ﷻ څخه یې مغفرت وغوښت او په داسې حال په سجده پرېووت چې لمونځ کوونکی (او عاجزي کوونکی) وه، او (خپل رب ﷻ ته) یې رجوع وکړه.

[۲۵] نو مونږ ورته دغه (خلاف الأولى کار) وباښه (او د نیونې څخه ورتېر شوو). او (دا خکه چې) یقینًا زمونږ په نزد د داوُد ﷺ دپاره ډېره نژدې مرتبه او د بېرته ورتلو ښایسته (او ښه) ځای دی.

[۲۶] (مونږ داوُد ﷺ مخاطب کړ چې) ای داوُده! یقینًا مونږ ته په ځمکه کښې (د شریعت د نفاذ

دپاره، خلیفه گرځولی یې؛ نو ته د خلکو ترمنځ په حقه سره حکم (او فیصله) کوه (او د ډېر دقت ځخه کار اخله)، او (هم) د خواهشاتو پېروي مه کوه (عدم پیروی ته یې ادامه ورکړه، که نه) نو د الله ﷻ د لارې ځخه به دې بې لارې کړي.

یقینًا هغه کسان چې د الله ﷻ د لارې ځخه بې لارې شي، دوی لره په دې سبب سخت عذاب دی چې د حساب ورځ یې هېره کړې ده.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې نبي کریم ﷺ ته توصیه شوې وه، چې د کفارو په ایذاء باندې صبر وکړه او د جالوت په مقابل کښې د داوُد ؑ صبر درپه زړه کړه. په دې ایتونو کښې ورته اشارتًا توصیه کېږي چې امتحان ته خپل ځان چمتو کړه چې مراتب دې لا لوړ شي، او د داوُد ؑ امتحان درپه یاد کړه.

۲ـ د وړاندېنیو ایتونو د وروستني ایت په مضمون کښې دا هم شامله وه، چې مونږ داوُد ؑ ته قوي حکومت او د فیصلو بصیرت ورکړی وه. په دې ایتونو کښې په همدغه مطلب باندې د استدلال په توګه یوې قیصې ته اشاره شوې ده، چې کله د هغه ؑ ځخه د لږ وخت دپاره زمونږ إمداد پرې کړی شو نو نه یې د حکومت قوت بقاء وکړه او نه ورته د قضاء (فیصلو) بصیرت پاتې شو. نو حاصل یې داسې راځېژي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د خپل ژوند په اوږدو کښې به ته زمونږ د پلوه د مراتبو د لوړولو دپاره د امتحاناتو سره هم مخامخ شې، نو تاته په کار دي چې خپل ځان ورته چمتو کړې او خپله حوصله ورته کمزوري نه کړې، دا زمونږ سنت او قانون دی، زمونږ په قانون او سنت کښې بدلون نشته.

نو ته د خپل استقامت او خپل مورال د پیاوړي ساتلو دپاره د داوُد ؑ د امتحان یوه قیصه درپه زړه کړه، هغه دا چې: ایا تاته د هغو جګړمارانو ځه قیصه او ځه مهم خبر رسېدلی دی په کومو باندې چې داوُد ؑ د امتحان لاندې واقع شوی وه؟

۱ـ امتحان په هغه وخت کښې پیل شو چې داوُد ؑ په خپل عبادتځای کښې په عبادت بوخت وه، او په ناڅاپي توګه جګړماران (بې لارې) په دېوال وروختل او عبادتځای ته ورننوتل.

۲ـ په ناڅاپي توګه د ناآشنا کسانو ورننوتلو داوُد ؑ په ډار کښې واچاوه او د حیرت سره مخامخ شو چې دا څوک دي؟ د ځه دپاره دلته راغلهٔ؟

۳ـ ناپېژاندو کسانو داوُد ؑ ته ډاډ ورکړ او د ناڅاپه ورننوتلو وجه یې هم ورته ځرګنده کړه چې:

الف: ای داوُده! ته ډارېږه مه، مونږ ستا د قتل دپاره نه یاستو راغلي، مونږ ځه ارتیا او احتیاج لرو چې احتیاج مو پوره کړې هغه دا چې: مونږ تاته یوه شخړه او یوه لانجه راوړې ده، چې په دې لانجه کښې به ضرور زمونږ یو لوری په حقه وی او بل لوری به په ناحقه ورباندې ظلم او بغاوت کوي. نو:

ب: لطفاً زمونږ ترمنځ په حقه فیصله وکړه او په یوه جانب هم ظلم او تېری مه کوه، بلکې مونږ ټولو ته سمه لاره راوښایه، ترڅو زمونږ خپلمنځي اختلاف د منځه لاړ شي او دواړه جانبه د ورورۍ په فضا کښې ژوند وکړو.

ج: په دغو جګړمارانو کښې یوه جانب د اختلاف او جګړې موضوع داسې بیانه کړه او د جګړې صورت حال یې داسې مطرح کړ چې دغه (بل جانب) زما ورور دی، خو د ورورۍ په لاره نه ځي او دا خکه چې:

د: مونږ دواړه جانبه سل (۱۰۰) ګډې لرو چې صرف یوه ګډه پکښې زما ده، او نورې ټولې (۹۹) ګډې زما د دغه ورور دي، زما خبرې پخپله اوري. خو:

هـ: زما همدغه ورور په همدغه حال کښې غواړي چې زما یوه ګډه هم خپله کړي ترڅو د هغه سل ګډې پوره شي او زه بې ګډو پاتې شم، همدغه ورور په مابانډې امر کوي چې هله ژر شه خپله یوه ګډه دې ماته راوسپاره.

و: ای د الله ﷺ پیغمبره! کوم صورت حال چې ما تاته وړاندې کړ دا ټکي په ټکي رښتیا دي، هیڅ دروغ پکښې نشته، که بالفرض څه کوز او پاس پکښې وي نو زما ورور دغه دی ناست دی، غلې دې نه پاتې کېږي او غلط ټکي ته دې ګوته ونیسي.

ز: ای د الله پیغمبره! دا خبره هم واوره چې زما دغه ورور ډېر فصیح (ډېر خولور) سړی دی او په مابانډې په خطابه کښې زورور دی، بهانې یې ډېرې زده دي، نو څه لرې نه ده چې په سوال جواب کښې ما سکوت ته مجبور کړي، په دغه وخت کښې به زما سکوت زما په پړکېدلو دلالت ونه کړي.

۴ـ داوُد ﷺ د همدغه یوه جانب په بیان باندې حکم وکړ، او د خلاف الاَولی مرتکب شو، ده ﷺ ته په کار وه چې د بل جانب څخه یې هم پوښتنه کړې وی، که څه هم موضوع ډېره واضحه وه خو د فیصلې قواعد دا نه دي چې د یوه جانب په قول فیصله وکړی شي.

د داوُد ﷺ حکم دا وه چې همغه جانب یې مخاطب کړ کوم چې د دعوې صورت وړاندې کړی وه، چې یقیناً په تاباندې خپل ورور ظلم کړی دی چې دا یوه ګډه درڅخه غواړي، ترڅو ورباندې د خپلو ګډو شمېر سلو ته ورسوي او تا خالي لاس پرېږدي، نو هغه ته په کار دي چې په تا ظلم ونه کړي.

۵ـ داوُد ﷺ په ذکر شوي ظلم باندې ډېر تاسف وکړ. نو:

الف: مظلوم ته یې داډ ورکړ چې ته خپه کېږه مه، ته په دغه ظلم کښې یوازې نه یې بلکې د شریکانو اکثریت یو تربله بغاوت کوي او په خپل حق باندې نه درېږي، چې ستا شریک هم د همدې قبیلې څخه دی.

ب: هو! یوازې هغه شریکان ظلم نه کوي کومو چې په درستو معناوو کښې ایمان راوړی وي او نېک عمل یې ورسره هم ضمیمه کړی وي.

ج: ظالم جانب ته یې د اشارې په توګه توصیه وکړه، چې خپل خان اصلاح کړي او د ایمان په مقتضی صالح عمل ته ملا وتړي، ترڅو د ظلم کولو څخه بچ پاتې شي.

د بالاخره دا خبره یې هم وکړه چې د ډېرو خلک ډېر لږ دي چې د خپل ایمان په غوښتنه عمل کوي او د ظلم څخه خپل ځانونه ساتي (نو ای ظالمه! تاته په کار دي چې خپل ځان د همدغو لږو خلکو د ډلې څخه وګرځوې او په خپل ورور باندې ظلم ونه کړې).

۶ ـ ای پیغمبره! د ذکر شوي صورت حال څخه وروسته داود علیه السلام په اول کښې ګومان وکړ او بیا سمدستي پوه شو چې:

الف: یقیناً زمونږ د جانب نوموړی علیه السلام په امتحان کښې واچولی شو، او باور یې راغی چې دا قضیه یوه امتحاني قضیه وه، چې دی پکښې د خلاف الأولی مرتکب شو.

ب: نو سمدستي یې د خپل رب ﷻ څخه مغفرت وغوښت او په سجده ورته پرېووت او هم یې په تمامه معنی همده ﷻ ته رجوع وکړه او خپل ځان یې قاصر وباله.

ج: مونږ ورته مغفرت وکړ او د خلاف الأولی د ارتکاب څخه ورتېر شوو.

که څه هم داود علیه السلام زمونږ په نزد ډېره نژدې رتبه درلوده، او زمونږ په نزد هغه ته د بېرته ورګرځېدلو ډېر ښه مکان تیار کړی شوی وه، خو په ذکرې شوې ازموینه کښې یې مراتب لا لوړ شوه او نژدیکت یې لا زیات شو. نو:

۷ ـ بیا مونږ داود علیه السلام مخاطب کړ چې:

الف: ای داوده! مونږ ته په ځمکه کښې د شریعت د انفاذ دپاره د خپل خلیفه په حیث ټاکلی یې، نو ته د خلکو په منځکښې په حقه او عدل سره حکم او فیصله کوه، او د عدل او حکم د ټولو حقوقو مراعات کوه، او د خپلې نفسي غوښتنې پیروي مه کوه، که نه نو همدغه نفسي غوښتنې به دې د الله ﷻ د لارې څخه بې لارې کړي. یا په بل عبارت: لکه څنګه چې په ذکره شوې قضیه کښې د خلاف الأولی مرتکب شوې، همدارنګه خطر شته چې د نفسي پیروۍ په صورت کښې د ګناه مرتکب وګرځې او حقه لاره بالکل خطاء کړې.

ب: ای داوده! یقیناً هغه کسان کوم چې د الله ﷻ د لارې څخه بې لارې شي او د حساب کتاب ورځ هېره کړي، نو همدغو کسانو ته په دې سبب شدید عذاب دی چې د حساب کتاب ورځ یې هېره کړې ده او په غلطه لاره روان دي.

توضیحات

۱ ـ په ﴿ وَهَلْ أَتَىٰكَ نَبَؤُاْ ٱلْخَصْمِ ﴾ الآیة ـ کښې د لاندې لغاتو معناوې ولولئ:

الف: د "خَصْم" کلمه اصلاً د مصدر صیغه ده، چې دلته د فاعل (مخاصم) معنی ورکوي، خو نظر مصدریت ته پکښې مفرد او مثنی او هم جمعه درېواړه یو برابر دي[۱]؛ د همدې کبله ورته په ﴿ تَسَوَّرُواْ ﴾، ﴿ دَخَلُواْ ﴾ کښې د جمعي ضمیرونه واقع شوي دي.

ب: د ﴿ تَسَوَّرُواْ ﴾ کلمه د مجردو په لحاظ د "سُوْر" ـ لکه "قَوْل" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، چې یوه

[۱] روح المعاني ج۲۳ ص۱۷۸

لوړ ځای ته د تيرېدو وخلو دپاره وضعه شوې ده[1]

خو د "محراب" کلمه په يوه الګو کښې د اوچت ځای لپاره دی[2]. مګر په دې مقام کښې مفسرينو کرامو د عبادت د حجرې څخه عبارت ګڼلې ده[3]

نو حاصل يې دا شو چې اټکل دا دی چې يا خو د جګړه ماړو قيصه اوريدلې ده، چې د الګو په احاطه باندې يې ورتيرب کړه او په داود عليه السلام د عبادت حجرې ته په غير عادي توګه ورداخل شوو او بيرته ورو ځانته. نو ځکه داؤد عليه السلام دوېره وارخطا شو چې ورته ... ته يې ډار څرګند شو

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې د ﴿فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ﴾ څخه څرګندېږي چې داؤد عليه السلام ناڅاپه ته د ورداخلېدو کسانو څخه وډار شو، نو پوښتنه دا ده چې د دغه ډار وجه څه وه؟

موږ وايو چې ځينو مفسرينو کرامو د داؤد عليه السلام د ډار وجه دا ښودلې ده چې ورداخل شوي کسان بدون د اجازې او بدون د لارې، د شلو ښوړلو په ديوال ورختلي وه[4] او د يوه قول په بنياد دغه کار د شپې د پلوه صورت نيولى وه چې عادتاً د ډار وجه ده.

خو موږ ورباندې اضافه کوو چې ډار د دې کبله هم زيات شو چې هغوئ ناآشنا کسان وه، او طبعي ده چې د نابلدو خلکو ملاقات په ناڅاپه توګه د ډار سبب ګرځي.

د داؤد عليه السلام ډار د ابراهيم عليه السلام ډار ته ورته وه چې الله جل جلاله موږ ته را حکايت کړى دى. ﴿قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ﴾ [هود: ۷۰] يعنې ابراهيم عليه السلام ته د ورغلو پرښتو څخه ډار پيدا شو، نو هغوئ ورته وويلې چې ډار يږه مه. يقيناً موږ د لوط عليه السلام د قوم د هلاکولو دپاره را استولي شوي ياستو. تاته زموږ د پلوه څه خطر متوجه نه دى.

نو دلته يې حاصل دا شي را وښوي چې اې داؤده! ته ډار يږه مه. زموږ د پلوه تاته څه خطر نشته، موږ د جګړه کوونکو دوه ډلې ياستو چې يوې ډلې په بلې ظلم کړى دى.

د شطط معنى

۳_ په ﴿وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا﴾ کښې د "تُشْطِطْ" کلمه اصلاً د "شطط" _لکه "شرف"_ څخه اشتقاقه شوې ده. موږ د الله جل جلاله په توفيق د [الكهف: ۱۳] ايت لاندې ليکلي دي چې "شطط" افراطي لرېوالي ته ويل کيږي، خو په دې مقام کښې د شرعي حکم څخه تجاوز ته د "شطط" لقب ورکړی شوی دی. يعنې زموږ ترمنځ حقه فيصله وکړه او د شريعت څخه تجاوز مه کوه.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۲۵۳
(۲) لسان العرب ج ۱ ص ۳۰۵
(۳) المحرر الوجيز ج ۱۳ ص ۱۹
(۴) تفسير القرطبي ج ۱۵ ص ۱۶۹، البحر المحيط ج ۹ ص ۱۴۷

سوالونه او جوابونه

۴ـ په دې مقام کښې د سري په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف: که څوک وايي: د ﴿ إِنَّ هَـٰذَآ أَخِي ﴾ څخه څرګندېږي چې د جګړه کوونکو تعداد دوه کسان وه چې يوه خبرې وکړې او بل ته يې په ﴿ هَـٰذَآ ﴾ سره اشاره وکړه، حال دا چې وړاندې د ﴿ تَسَوَّرُوا ﴾، ﴿ دَخَلُوا ﴾ دوه جملې يې په جمعيت باندې دلالت کوي؛ نو اصلي تعداد به يې څو کسان وه؟

مونږ وايو ـوالله ﷻ أعلمـ: داسې معلومېږي چې هغوی به په هر جانب کښې اقلاً درې درې کسان وه، چې مجموعه يې شپږ تنه کېږي او په ذکرو شوو دواړو جملو کښې ورته د جمعيت ضميرونه راجع شوي دي، چې يو تن پکښې اصلي جګړمار او نور به يې ملګري وه.

او په ﴿ خَصْمَانِ ﴾ کښې به دوه وو درې کسېزو ډلو ته اشاره وي، او بالآخره په ﴿ إِنَّ هَـٰذَآ أَخِي ﴾ کښې به دوه اصلي مدعيان مراد وي چې يو خبرې کوونکی وه او بل ته يې په ﴿ هَـٰذَآ ﴾ سره اشاره وکړه.

ب: که څوک وايي چې: په ﴿ لَهُۥ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِىَ نَعْجَةٌ وَٰحِدَةٌ ﴾ کښې د ﴿ نَعْجَةً ﴾، ﴿ نَعْجَةٌ ﴾ هره يوه کلمه د ګډې معنی ورکوي[1]. نو پوښتنه دا ده چې دغه کسان څوک وه چې د ګډو لانجه يې داوُد ﷺ ته وړاندې کړه؟

مونږ وايو چې: دغه کسان پرښتې وې چې د امتحان په توګه يې خپله دعوه د ګډو په صورت کښې عرض کړه[2].

ج: که څوک وايي چې: پرښتې خو دروغ نه وايي او نه ګډې لري، نو ايا دا خبره صحت موندلی شي چې دغه کسان (د سړيو په څېره) پرښتې وې؟

مونږ وايو چې: د پرښتو مطلب يو تمثيل وه، چې بالفرض دا زما ورور دی او نهه نوي ګډې لري او زه فقط يوه ګډه لرم... تر آخره پورې.

د: که څوک وايي: ايا داسې واقعه چرته پېښه شوې ده، چې پرښتو خپل ځانونه د سړيو په څېره اړولي وي او مخاطب ته يې په ذهن کښې وراچولي وي چې مونږ بنيادمان ياستو؛ يا په بل عبارت: ايا د دغـې واقعې دپاره کوم نظير روايت شوی دی؟

مونږ وايو: د دغې واقعې يو نظير په يوه اوږده حديث کښې په تفصيل سره روايت شوی دی[3] چې يوه پرښته درېوو هغه کسانو ته ورغلې وه کوم چې يو يې پخوا پيس وه، بل يې ګنجی وه او دريم يې ړوند وه،

دغه پرښته پخواني پيس ته د پېس په څېره کښې او پخواني ګنجي ته د ګنجي په څېره کښې او بالآخره ړانده ته د ړانده په څېره کښې ورغلې وه، او درېواړه يې د امتحان لاندې نيولي وه، چې

---

(۱) مفردات الراغب ص ۵۲۰

(۲) المحرر الوجيز ج ۱۴ ص ۱۹

(۳) صحيح مسلم ج ۲ ص ۴۰۸

اولني دواړه ناکام او دريم کامياب ګرځېدلی وه

ه: که څوک وايي چې: د ﴿ أَكْفِلْنِيهَا ﴾ کلمه څنګه تحليلېږي؟

مونږ وايو چې: ذکره شوې کلمه د "إِكْفَال" لکه "إِكْرَام" څخه اشتقاقه شوې ده، "إكفال" دې ته وايي چې څوک يو سړی د څه مال دپاره ضامن او کافل وګرځوي[۱] چې ټول مسئوليت يې په همغه پورې تعلق ولري. يعنې نوموړی ماته وايي چې هله ژر شه! چې ما د دغې يوې ګډې مسئول او ضامن وګرځوه، چې زما په ملکيت کښې داخله شي او خوراک او څښاک يې خاص زما په غاړه پرېوځي.

و که څوک وايي چې. مدعيانو خو د داوُد ﷺ څخه يوازې فيصله غوښتې وه نو د دې جملې ﴿ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَآءِ ﴾ الآية " په وراورولو کښې څه مطلب دی؟

مونږ وايو چې: دواړو د فيصلې څخه علاوه د نصيحت غوښتنه هم کړې وه چې: ﴿ وَٱهْدِنَآ إِلَىٰ سَوَآءِ ٱلصِّرَٰطِ ﴾ او مونږ ته سمه لاره وښايه. نو دغه جمله د همدغې دوهمې غوښتنې جواب دی.

ز: که څوک وايي: په ﴿ وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ ﴾ کښې دېته اشاره ده چې داوُد ﷺ پوه شو چې ذکره شوې قضيه يوه امتحاني قضيه وه، نو پوښتنه دا ده چې په څه وجه هغه ﷺ ته ذکر شوی علم حاصل شو؟

مونږ وايو چې: مفسرينو کرامو ليکلي دي چې د فيصلې څخه وروسته دواړو مدعيانو تبسم وکړ[۲]، او يا دواړه خای په خای د سترګو څخه غائب شوه[۳] او يا د ده ﷺ د نظر لاندې اسمان ته والوته[۴] نو ورته څرګنده شوه چې دا پرښتې وې، بنيادمان نه وه، او د امتحان دپاره راغلي وې.

ح: که څوک وايي چې: داوُد ﷺ ته قضيه وړاندې شوه او شرعي فيصله يې ورکړه، نو پوښتنه دا ده چې په څه وجه يې د خپل رب ﷻ څخه په ﴿ فَٱسْتَغْفَرَ رَبَّهُۥ ﴾ کښې د مغفرت غوښتنه وکړه، او هم په ﴿ فَغَفَرْنَا لَهُۥ ذَٰلِكَ ﴾ کښې د الله ﷻ مغفرت څه معنی لري؟

مونږ وايو چې: داوُد ﷺ په ذکره شوې فيصله کښې د لاندې خلاف الأولى کارونو مرتکب شوی وه:

اول: داوُد ﷺ د مقابل جانب څخه پوښتنه ونه کړه چې ته په دغې موضوع کښې څه وايې، بلکې په عجلې سره يې فيصله صادره کړه او د هغه سکوت يې په اقرار باندې حمل کړ.

دوهم: په خپلې فيصلې سره يې نطاق مخاطب وګرځاوه چې ته مظلوم يې، په کار وه چې مقابل جانب يې مخاطب ګرځولی وی چې ته ظالم يې.

دريم: نطاق په ضمني توګه په مقابل جانب باندې د نهه څلويښتو (۴۹) ګډو دعوه وکړه خو داوُد ﷺ د دغې ضمني دعوې څخه بالکل ساکت پاتې شو.

(۱) لسان العرب ج۱۱ ص۵۹۰؛ القاموس المحيط ج۴ ص۶۸
(۲) روح المعاني ج۲۳ ص۱۸۱
(۳) تفسير البغوي ج۴ ص۵۴
(۴) تفسير القرطبي ج۱۵ ص۱۸۰

که بالفرض د نوموړې د ۴۹۰ ګډو د دعوه کولو مطلب نه وی، نو د ګډو د مجموعه تعداد ذکر به یې نه وی کړی بلکې په دې صورت کښې به یې په لنډو ټکو کښې ویلي وی چې دغه مقابل جانب زما په یوه ګډه دعوه کړې ده، موږ ته په همدې هکله حقه فیصله راکړه.

د ایتونو د تفسیر نور ډولونه

ط: که څوک وایي. په دې مقام کښې مفسرینو کرامو متعدد تفسیرونه کړي دي چې په ځینو کتابونو[۱] کښې راغونډ کړی شوي دي، نو تاسو په څه بنیاد په دغو تفسیرونو باندې ډېره کېښودله؟

موږ وایو چې: د دغې قیصې په ارتباط په صحیحو احادیثو کښې څه تفسیر نه دی روایت شوی[۲]، چې په سر او سترګو یې ومنو، نو په کار دي چې موږ هغه تفسیر ته ترجیح ورکړو کوم چې پخپله د قرآن کریم څخه څرګندېږي او د شریعت د چوکاټ سره ښه پوره تړاو لري.

نو کوم تفسیر چې موږ وړاندې شرحه کړی دی، هغه د یو پلوه د پیغمبر (داوُد ﷺ) د عالي شان سره مناسب دی، او د بله پلوه د ایتونو سره ډېر نژدې تړاو لري لکه چې بیان یې تېر شوی دی. والحمد لله ﷻ.

اما نور تفسیرونه د پیغمبر (داوُد ﷺ) د عالي شان سره مناسبت نه لري، او یا د ایتونو د تړاو سره منافي برېښي. لاندې مثالونه یې ولولئ:

ي: ځینې مفسرینو کرامو د ذکرې شوې قیصې په ارتباط لیکلي دي چې:

داوُد ﷺ د یوه مجاهد په مېرمن باندې عاشق شوی وه، نو دغه مجاهد یې جهاد ته واستاوه او د جبهې قومندان ته یې توصیه ورولېږله چې د خطر په موقع کښې یې وګوماره ترڅو شهید شي[۳].

د همدغې نقشې د عملي کېدو په نتیجه کښې نوموړی مجاهد شهید شو، نو داوُد ﷺ یې کونډه په نکاح کړه، حال دا چې مجاهد همدا یوه مېرمن درلوده او داوُد ﷺ نهه نوي (۹۹) مېرمنې درلودې، نو الله ﷻ ورته د مېږو (ګډو) په صورت کښې غلطي ورڅرګنده کړه.

دا تفسیر د لاندې وجوهو د کبله صحت نه لري:

اول: داوُد ﷺ خپله فیصله په ﴿ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ ﴾ الآية- سره تعقیبه کړې ده، چې "خُلَطَاء" د "خلیط" جمعه ده، "خَلیط" د هغه چا لقب دی کوم چې د بل چا سره د خپل ملکیت په حقوقو کښې اشتراک لري، لکه چې لاره یې ورسره یوه وي او یا یې د اوبو ویاله متحده وي او داسې نور[۴]، یا هغه څوک دی چې د بل چا سره یې خپل مال ګډ کړی وي[۵].

نو که بالفرض المحال ذکره شوې قیصه رښتیا وی نو ضرور به داوُد ﷺ د ذکر شوي تعقیب په

---

(۱) اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۳۹۸؛ تفسیر القاسمي ج۱۴ ص۱۵۶؛ تفسیر الطبري ج۲۳ ص۱۴۳
(۲) اضواء البیان ج۶ ص۲۴
(۳) الدر المنثور ج۷ ص۱۵۸
(۴) لسان العرب ج۷ ص۲۹۱؛ القاموس المحیط ج۲ ص۹۲
(۵) تفسیر الکشاف ج۴ ص۸۷

عوض خپله فیصله په "وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ" سره تعقیبه کړې دی، چې په مالونو پورې اختصاص نه لري او ناموسونو ته هم شاملیږي.

یا په بل عبارت په دې تفسیر سره مثال د ممثل سره تطبیق نه خوري، او دا ځکه چې خلطیت په مالونو کښې تحقق موندلی شي او په ناموسونو (منکوحو ښځو) کښې یې تصور هم نه شي کېدلی.

دوهم: الله ﷻ د دغې ښځه وروسته داوُد ﷺ د ﴿ وَإِنَّ لَهُ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ ﴾ په کلمانو سره ستایلی دی، یعني یقیناً داوُد ﷺ ته زموږ د پلوه ډېر نږدېوالی او د بېرته ورستنېدلو بهتر ځای ورکړی شوی دی.

که بالفرض المحال داوُد ﷺ د مجاهد د قتل په دسیسه کښې لاس درلودی نو ذکره شوې رتبه به نه وی ورکړی شوې. یا په بل عبارت، دغسې بد نیت د یوه عادي مسلمان سره مناسبت نه لري پاتې لا د یوه پیغمبر سره، نو معلومه شوه چې ذکره شوې قیصه بالکل دروغ ده او د اسرائیلیاتو څخه ده[۱].

یا: که څوک وایي چې: که ذکرې شوې قیصې واقعیت نه درلودی او د اسرائیلیاتو څخه وی نو الله ﷻ به د ﴿ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ ﴾ په جمله باندې مخاطب نه وی ګرځولی. یعنې ای داوُده! ته موږ په ځمکه کښې د شرعي احکامو د نفاذ دپاره خلیفه ګرځولی یې، نو ته د خپلو خواهشاتو پیروي مه کوه (لکه چې په عشق کښې دې مجاهد شهید کړ)، که نه نو د حقې لارې څخه به دې دغه پیروي واړوي؟

موږ وایو چې: په دې مقام کښې د منعه کولو معنی دا نه ده چې ته په دغه کار اخته یې او لاس ترې واخله، بلکې مطلب یې دا دی چې د عدم متابعت حال ته ادامه ورکړه.

همدې مضمون ته په ورته مضمون باندې یو ایت نبي کریم ﷺ ته هم نازل شوی دی چې: ﴿ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ﴾ [الأنعام ۱۵۰] یعنې ای پیغمبره! د هغو کسانو د خواهشاتو پیروي مه کوه کوم چې زموږ ایتونو ته د دروغو نسبت کوي (عدم پیروی ته یې ادامه ورکړه).

یب: خینې نورو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې:

داوُد ﷺ ډېر عبادت کوونکی بنده وه، او د عبادت د پاره یې مهال وېش ټاکلی وه چې په هغه کښې به یې د عبادت څخه په غیر بل څه نه کول چې یا جګړې فیصله کړي او یا نور څه ترسره کړي.

نو یوه ورځې خپل عبادت په تعجب کښې واچاوه[۲] چې زه څومره په زیات فراغت سره عبادت کوم، نو الله ﷻ په ایت شریف کښې لانجه (د عبادت په مهال) ورمخې ته کړه او د عبادت څخه ورباندې مشغول وګرځېد.

یج: ذکره شوې قیصه که څه هم د پیغمبر (داوُد ﷺ) د شان سره څه منافات نه لري مګر د ایت شریف څخه لرې ده. او دا ځکه چې:

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۳۱
(۲) المحرر الوجیز ج۱۴ ص۱۹

د ﴿ وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ ﴾ الآية- غوښتنه دا ده چې داوُد ﷺ دې په يو كار باندې مكلف گرځولى شوى وي او د همغه كار په انجامولو كښې دې پاتې راغلى وي او په فتنه (امتحان) كښې دې لوېدلى وي.

د ذكرې شوې قيصې په صورت كښې د داوُد ﷺ څخه فقط فراغت فوتېږي، حال دا چې نه داوُد ﷺ په فراغت باندې مكلف وه او نه ورباندې د فتنې (امتحان) اطلاق كولى شو. فراغت خو يل شى نه وه بلكې د الله ﷻ يو فضل وه چې د لږ وخت دپاره د داوُد ﷺ څخه واخستلى شو چې د گډو د لانجې په فيصله باندې مشغول شو.

لنډه دا چې په شرعي فيصله باندې داوُد ﷺ مكلف وه چې خپل مكلفيت يې انجام كړ، او عبادت نه په فراغت باندې مكلف نه وه په كوم كښې چې پاتې راغى، نو كه بالفرض دلته ذكره شوې قيصه مراده وى نو مناسب دا وه چې الله ﷻ ذكر شوى ايت شريف نه وى نازل كړى، والله ﷻ اعلم.

يد: كه څوك وايي په ﴿ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ﴾ كښې د "خرّ" كلمه د "خرور" لكه "عبور" څخه اشتقاقه شوې ده، چې په ځمكه باندې په شدت سره د پرېوتلو معنى وركوي[۱]، او دلته ترې سجده كول مطلب دي. دا د يو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ رَاكِعًا ﴾ كلمه د "خرّ" د كلمې د ضمير څخه حال واقع شوې ده نو پوښتنه دا ده چې ايا په يوه وخت كښې سرې سجده كوونكى او ركوع كوونكى گرځېدلى شي؟

مونږ وايو د ذكر شوي سوال جوابونه ډېر دي[۲]، لاندې مثالونه يې ولولئ:

اول دلته د ﴿ رَاكِعًا ﴾ معنى د "خاشعًا، مُتواضعًا" سره مرادفه ده[۳] يعنې داوُد ﷺ په داسې حال كښې په سجده پرېووت چې عاجزي كوونكى او ذلت درلودونكى وه.

دوهم دلته ﴿ رَاكِعًا ﴾ څخه "مُصَلِّيًا" مطلب دى[۴]، يعنې داوُد ﷺ په داسې حال كښې خپل سر په ځمكه كېښود چې لمونځ كوونكى وه.

درېيم دغه كلمه د "سَاجِدًا" معنى وركوي[۵]، يعنې په داسې حال يې خپل سر په ځمكه ولگاوه چې سجده كوونكى وه.

د تلاوت لسمه سجده

۵_ ددې سورت په [۲۴] ايت كښې د قرآن كريم د تلاوت لسمه سجده ده، لكه چې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې نبي كريم ﷺ د "ص" په سورت كښې د تلاوت سجده وكړه او بيا يې وفرمايل چې «سَجَدَهَا دَاوُدُ تَوْبَةً وَنَسْجُدُهَا شُكْرًا»[۶] يعنې داوُد ﷺ د توبې د قبول دپاره سجده كړې

(۱) القاموس المحيط ج۲ ص۳۵
(۲) البحر المحيط ج۹ ص ۱۵۰، زاد المسير ج۶ ص۳۳۱
(۳) لسان العرب ج۸ ص۱۳۳
(۴) تفسير الكشاف ج۴ ص۸۸
(۵) روح المعاني ج۲۳ ص۱۸۳، تفسير ابي السعود ج۷ ص۲۲۲
(۶) سنن النسائي ج۱ ص۱۵۲

وه او مونږ یې د الله ﷻ (د نعمتونو) د شکرگزارۍ دپاره کوو.

د تلاوت د سجدې ځینې ضروري احکام د [الأعراف ۲۰۶] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق لیکل شوي دي چې بیا تکرارولو ته یې اړتیا نه گورو.

﴿ وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَآءَ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَٰطِلًا ۚ ذَٰلِكَ ظَنُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنَ ٱلنَّارِ ﴿٢٧﴾ أَمْ نَجْعَلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ كَٱلْمُفْسِدِينَ فِى ٱلْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ ٱلْمُتَّقِينَ كَٱلْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾ كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓا۟ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢٩﴾ ﴾

[۲۷] او مونږ اسمان او ځمکه او (هم) هغه شیان کوم چې د دواړو ترمنځ (موجود) دي، باطل (عبث) نه دي پیدا کړي (چې په پای کښې تصفیه ونه لري).

دغه د هغو کسانو گومان دی کومو چې کفر غوره کړی دی، نو هغو کسانو ته ویَل (افسوس) دی کومو چې کفر غوره کړی دی (دغه ویَل) د اُور څخه عبارت دی.

[۲۸] ایا مونږ هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او صالح عملونه یې کړي دي، په ځمکه کښې د مفسدانو غوندې وگرځوو؟ یا مونږ به متقیان کسان د سختو فاجرانو غوندې وگرځوو؟ (که بالفرض د قیامت ورځ قائمه نه شي نو په دواړو صورتونو کښې به مساوات راشي).

[۲۹] (ای پیغمبره! دا قرآن کریم یو) داسې کتاب دی چې تاته (بل چا نه بلکې) مونږ درنازل کړی دی (دا په دنیا او آخرت کښې ډېر) برکتناک (کتاب) دی، (البته دا) د دې دپاره چې خلک یې په ایتونو کښې تدبر (او تفکر) وکړي (او خپل مشکلات وریاندې حل کړي) او (هم) د دې دپاره چې د عقلونو خاوندان ترې پند واخلي (او په سمه سیده لاره باندې روان شي).

ارتباط او توضیحات

۱ـ وړاندېني ایتونه د ﴿ يَوْمَ ٱلْحِسَابِ ﴾ په ذکر باندې ختم شوي وه، او په دې ایتونو کښې د همدغې ورځې په واقعیت او ضرورت باندې رڼا اچولې شوې ده چې په لاندې ډول د الله ﷻ په توفیق توضیح کېږي:

۲ـ په ﴿ وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَآءَ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَٰطِلًا ﴾ کښې د "باطِل" کلمه د "حَق" د کلمې نقیضه ده. او د ضیاع (عبث) معنی ورکوي[۱]. یعنې مونږ دنیا بې حکمته نه ده پیدا کړې چې عبثه وي او په نتیجه کښې حساب کتاب ونه لري.

په همدې مضمون باندې بل ایت هم دلالت کوي چې: ﴿ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَٰكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ

(۱) لسان العرب ج۱۱ ص۵۶؛ القاموس المحیط ج۱ ص۲۸۸

إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴾ [المؤمنون: ۱۱۵] يعني ايا تاسو گومان كوئ چې يقيناً مونږ تاسو عبث (بې حكمته) پيدا كړي ياست او يقيناً تاسو به مونږ ته راجع نه كړى شئ؟ (دا گومان مه كوئ).

۳_ د ﴿ أَمْ نَجْعَلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا ﴾ الآية- په مضمون باندې نور ايتونه هم نازل شوي دي چې د قيامت د قيام په ضرورت باندې دلالت كوي لكه [الجاثية: ۲۱] ايت.

۴_ مونږ په ﴿ كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ ﴾ كښې د ﴿ مُبَٰرَكٌ ﴾ كلمه د [الأنعام: ۹۲] ايت لاندې ښه پوره شرحه كړې ده _والحمد لله ﷻ_ چې بيا شرحه كولو ته يې اړتيا نه گورو، هيله ده چې د قرآن كريم د بركاتو د پېژاندلو دپاره هلته مراجعه وكړى شي.

﴿ وَوَهَبْنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيْمَٰنَ ۚ نِعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِٱلْعَشِيِّ
ٱلصَّٰفِنَٰتُ ٱلْجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّىٓ أَحْبَبْتُ حُبَّ ٱلْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّى حَتَّىٰ تَوَارَتْ بِٱلْحِجَابِ
﴿٣٢﴾ رُدُّوهَا عَلَىَّ ۖ فَطَفِقَ مَسْحًۢا بِٱلسُّوقِ وَٱلْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَٰنَ وَأَلْقَيْنَا عَلَىٰ
كُرْسِيِّهِۦ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ ٱغْفِرْ لِى وَهَبْ لِى مُلْكًا لَّا يَنۢبَغِى لِأَحَدٍ مِّنۢ
بَعْدِىٓ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾ فَسَخَّرْنَا لَهُ ٱلرِّيحَ تَجْرِى بِأَمْرِهِۦ رُخَآءً حَيْثُ أَصَابَ
﴿٣٦﴾ وَٱلشَّيَٰطِينَ كُلَّ بَنَّآءٍ وَغَوَّاصٍ ﴿٣٧﴾ وَءَاخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِى ٱلْأَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هَٰذَا عَطَآؤُنَا
فَٱمْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَـَٔابٍ ﴿٤٠﴾ ﴾

[۳۰] او مونږ داوُد ﷺ ته سليمان ﷺ (زوى) وربښلى وه، چې (زمونږ) ډېر ښه بنده وه، يقيناً سليمان ﷺ (خپل رب ﷻ ته) ډېر رجوع كوونكى وه.

[۳۱] (ته هغه) وخت (ياد كړه) چې په سليمان ﷺ باندې په بېگاه مهال كښې كره (او) گرندي آسونه وړاندې كړى شو (ترڅو يې معاينه كړي).

[۳۲] نو سليمان ﷺ وويلې چې: يقيناً زه د خير (آسونو) محبت د خپل رب ﷻ د ذكر (او جهاد) د كبله خوښوم.

(د آسونو وړاندې كولو ترهغه وخته ادامه وكړه) ترڅو چې د لمر ټيكلى په حجاب (أفق) كښې شو (او غروب يې وكړ).

[۳۳] (سليمان ﷺ خپل عساكر مخاطب كړه چې) تېر شوي آسونه په ماباندې بېرته راناو كړئ.

(كله چې ورباندې بېرته راستانه كړى شو) شروع يې وكړه چې د آسونو پښې او غاړې يې (په خپلو لاسونو سره مسه او خرخره كړې) مسه كول (خرخره كول).

ص(٣٨)

[٣٤] او یقیناً مونږ سلیمان ؑ په امتحان (ازموینه) کښې واقع کړ او د ده ؑ په تخت باندې مو یو جسد (د غوښې یوټی) ورواچاوه (چې ســدستي سلیمان ؑ پوه شو او) بیا یې (خپل رب ﷻ ته) رجوع وکړه.

[٣٥] (او) ویې ویلې چې اې زما ربه! ماته (د خلاف الأولٰی د ارتکاب) مغفرت وکړې او ماته داسې پاچاهي راوبښې (راکړې) چې زما څخه په غیر بل هیچا ته مناسبه نه وي، بې شکه ته همدا ته ډېر بښونکی یې.

[٣٦] نو مونږ سلیمان ؑ ته باد (هوا) مسخره کړه چې د ده ؑ په امر به هغه ځای ته نرمه چلېده کوم ته به چې هغه ؑ اراده کړې وه (چې لاړ شي).

[٣٧] او (مونږ سلیمان ؑ ته) شیطانان هر تعمیر جوړوونکي او په دریاب کښې هر غوپه وهونکي (هم مسخر کړي وه).

[٣٨] او (مونږ سلیمان ؑ ته) نور سرکشه شیطانان (هم) په داسې حال کښې (مسخر ګرځولي وه) چې په زنځیرونو (او ولچکونو) کښې پیوسته کړې شوي (تړلي شوي) وه (ترڅو تادیب شي او خلک یې د ضررونو څخه بچ شي).

[٣٩] (اې سلیمانه!) دغه زمونږ بدون د حسابه ورکړه (عطیه) ده، نو ته (یکښې) احسان کوه، یا یې سپموه (په تا باندې هیڅ نیونه نشته).

[٤٠] او یقیناً زمونږ په نزد د سلیمان ؑ دپاره نژدې رتبه او د بېرته ورتګ ښایسته ځای دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندې څخه په دې کښې خبره را روانه ده چې نبي کریم ﷺ ته د داوُد ؑ د حالاتو په ذکر باندې تسلي او ډاډ ورکړې شي ترڅو د کفارو په مقابل کښې صبر او استقامت ته ادامه ورکړي. څو د څه مناسباتو د کبله په وړاندېنیو نژدې ایتونو کښې د قیامت د ورځې د راتللو په ضرورت باندې هم رڼا واچولی شوه.

په دې ایتونو کښې یو ځل بیا د کلام مخ د نبي کریم ﷺ د ډاډ او تسلي لور ته اړولی شوی دی، او دا ځل د همدغه مطلب دپاره د سلیمان ؑ د حالاتو ذکر صورت نیولی دی، چې حاصل یې داسې راځي:

اې پیغمبره! د خپل ځان د ډاډینې دپاره او صبر ته د ادامې ورکولو دپاره لاندې مطالب په ذهن کښې ونیسه.

١ـ کوم فضائل چې مونږ داوُد ؑ ته ورکړي وه د هغو څخه یو فضیلت دا وه چې مونږ ورته د سلیمان ؑ غوندې زوی ورښلی وه، چې لاندې صفات یې درلوده.

الف: سلیمان ؑ زمونږ ډېر ښه بنده وه او په بندګۍ کښې ډېر مخلص وه.

ب: سلیمان ؑ د خپل پلار (داوُد ؑ) غوندې مونږ ته ډېر رجوع کوونکی وه، او د خلاف الأولٰی په ارتکاب باندې ډېر زر پښېمانه کېدونکی وه.

ج: سلیمان ﷺ لوی مجاهد وه او جهادي وسائل یې ډېر خوښېده. د مثال په توګه:

د: نه هغه وخت یاد کړه چې د جهادي آسونو معاینه او کتنه یې سبا ته تال نه کړه او خپلو نوکرانو ته یې امر وکړ چې د ببګا د پلوه یې ورباندې وړاندې کړي چې لیدنه یې وکړي او مزه تري واخلي.

هـ: نه هغه وخت یاد کړه کله چې په سلیمان ﷺ باندې کره (صافن) اسونه وروړاندې کړی شوه، چې په تللو کښې ډېر ګړندي (ییرغه) وه او د درېدلو په وخت کښې به په درېوو پښو درېده او د څلورمې پښې فقط د سوم نوک به یې په ځمکه لګاوه.

و: نو سلیمان ﷺ وویلې چې: زه د جهادي اسونو مینه او محبت د خپل رب ﷻ د ذکر د کبله خوښوم چې دا د جهاد وسائل دي او د الله ﷻ د توحید کلمه ورباندې لوړېږي.

ز: ذکر شوي اسونه د سلیمان ﷺ د کتنې څخه تېرېدل، آن تردې چې د لمر ټیکلي غروب وکړ او د اُفق څخه ښکته شو.

ح: په دغه وخت کښې یې نوکرانو ته امر وکړ چې ذکر شوي جهادي اسونه یو ځل بیا په ماباندې راتاو کړئ چې د لیدلو څخه یې یو ځل بیا خوند او لذت واخلم او یو ځل یې بیا وګورم.

ط: کله چې نوکرانو ورباندې اسونه بېرته وروګرځول نو دا ځل یې یوازې په لیدنه او کتنه باندې اکتفاء ونه کړه بلکې په پښو او غاړو سره یې خرخره کړه او په خپلو مبارکو لاسونو باندې یې یالونه دربرابر کړه او د جهاد محبت یې ټولو ته ډېر ښه ورڅرګند کړ.

۲ـ ای پیغمبره! سلیمان ﷺ د عالي شان سره-سره مونږ د امتحان لاندې ونیوه او د امتحان په نتیجه کښې مو د هغه په تخت باندې یو بنیادم ورواچاوه چې خلقت یې ناقص وه، نو سمدستي سلیمان ﷺ په خپله ناکامۍ باندې پوه شو او خپل رب ﷻ ته یې رجوع وکړه او سوال یې وکړ چې:

الف: ای زما ربه! ماته مغفرت وکړې او د عتاب څخه راتېر شي چې په امتحان کښې پاتې راغلم.

ب: ای زما ربه! ماته برسېره په مغفرت داسې پاچاهي راوبښې چې زما څخه وروسته بل چاته مناسبه نه وي.

ترڅو ترې په جهاد کښې کار واخلم او ستا د توحید کلمه په ډېر قوت سره خوره کړم او د دنیا هرې څنډې ته یې ورسوم.

ج: ای ربه! بې شکه یوازې همدا ته ډېر ښونکی او مهربان یې چې هرڅه دې د وسې پوره دي او هر څه کولی شې.

۳ـ ای پیغمبره! مونږ د سلیمان ﷺ سوال قبول کړ او برسېره په مغفرت مو ورته داسې مثالي پاچاهي ورکړه چې ممیزات یې دا دي:

الف: مونږ سلیمان ﷺ ته باد مسخر کړ چې د ده ﷺ په امر سره به ډېر پوست او نرم چلیده او هر خای ته به چې سلیمان ﷺ نیت او اراده وکړه هملته به په ډېرې اسانۍ سره ورالوت.

ب: مونږ سلیمان ﷺ ته پیریان (دېوان) او قوي شیطانان هم تابع ګرځولي وه او د همدوی د جملې څخه د تعمیراتو هر یو جوړونکی ورته منقاد وه، او په دریاب کښې هر یو غوټه وهونکی

ورته غاړه اېښودونکی وه چې ملغلرې او نور جواهر ورته راوباسي.

ج: په دې باندې علاوه څينې نور شرير پېريان مو هم ورته مسخر کړخولي وه چې د سليمان ﷺ په امر باندې به په زولنو او غورابونو کښې تړلي شوي او بنديان کړی شوي وه.

د: مونږ سليمان ﷺ مخاطب کړی وه چې ذکره شوې قوي پاچاهي يوازې زمونږ ورکړه ده چې تاته مو په امتيازي توګه دربښلي ده، نور نو ستا اختيار دی چې په چا باندې احسان کوې او که ترې نيسې يې، او هم ستا خوښه چې د بنديانو څخه څوک خوشې کوې او که په بند کښې يې ساتې، په تاباندې زمونږ د پلوه هيڅ محاسبه نشته، او د قيامت په ورځ به يې درڅخه پوښتنه ونه کړه شي چې دا دې ولې کړي دي او هغه دې ولې نه دی کړی؟.

۴_ ای پيغمبره! يقيناً زمونږ په نزد د سليمان ﷺ دپاره ډېره نژدې رتبه ده او هم ورته زمونږ په نزد د بېرته ورګرځېدلو ډېر ښه او ښايسته ځای دی.

توضيحات

۱_ په دې مقام کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده.

الف: په ﴿ إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِٱلْعَشِيِّ ﴾ کښې د "عَشِي" کلمه _لکه چې مونږ د الله ﷻ په توفيق د [ص:۱۸] ايت لاندې ليکلي دي_ د هغه وخت دپاره وضعه شوې ده کوم چې د لمر د زوال څخه پيل کېږي او په سهار باندې ختمېږي، خو ذکره شوې کلمه کله-کله يوازې د ورځې په آخر (مازيګر) باندې هم دلالت کوي او بس[۱].

مونږ ته په دې مقام کښې همدغه معنی په زړه پورې برېښي چې د ﴿ تَوَارَتْ بِٱلْحِجَابِ ﴾ د جملې سره ډېر ښه تړاو لري چې تحقيق يې راروان دی، ان شاء الله ﷻ.

ب: په ﴿ ٱلصَّـٰفِنَـٰتُ ٱلْجِيَادُ ﴾ کښې د "صَافِنَات" کلمه د "صافن" جمعه ده چې د هغه آس او يا اسپې دپاره وضعه شوې ده کوم چې د درېدلو په وخت کښې خپلې درې پښې په ځمکه باندې کلکې کېږدي او د څلورمې پښې د سوم څوکه د ځمکې سره وصل کوي[۲].

ج: او د ﴿ ٱلْجِيَادُ ﴾ کلمه پکښې د "جَوَاد" _لکه "سَرَاب"_ جمعه ده، "جَوَاد" د هغه آس يا اسپې دپاره وضعه شوی دی کوم چې په خپل ټول قوت سره ځغلي او لتي او سستي نه کوي[۳].

د: څرنګه چې د آسونو صفات (مذکر او مؤنث) دواړه په سالمه مؤنثه جمعه باندې جمعه کېدی شي[۴]، نو د ﴿ ٱلصَّـٰفِنَـٰتُ ﴾ کلمه دلالت نه کوي چې په ذکرو شوو آسونو کښې نر آس موجوديت نه درلود او ټولې به ښځې اسپې وې.

---

(۱) القاموس المحيط ج۴ ص۳۶۵
(۲) لسان العرب ج۱۳ ص۲۴۸
(۳) مفردات الراغب ص۱۰۱
(۴) روح المعاني ج۱۳ ص۱۹۰

ه: د دغو آسونو په تعداد کښې علماوو کرامو متعدد اقوال کړي دي[۱] لکه: شل زره، یو زر، دیارلس زره او فقط شل، خو مونږ ته بهتره برېښي چې د دغو آسونو تعداد به هغې اندازې ته رسېده د کومو چې د مازیګر په لنډ وخت کښې معاینه کول ممکن وه، نو پوره واضحه ده چې شمېر به یې زرو یا زرونو ته نه رسېده، بلکې د شلو څخه نیولې تر شپېتو شاوخوا به وه، والله ﷻ اعلم.

و: د ذکرو شوو آسونو په معاینه باندې څکه سلیمان ﷺ ناوخته (مازیګر) پیل کړې وه ـ والله ﷻ أعلم ـ چې هغه ډېر عجیبه وه چې[۲]:

اول: د یو پلوه د درياب څخه په خارق العاده توګه ورويستلي شوي وه.

دوهم: او د بله پلوه یې دوه دوه وزرې درلودې، د دغه ډول آسونو ورکړې د الله ﷻ د پلوه په سلیمان ﷺ پورې اختصاص درلود.

ز: همدې مضمون ته عائشه رضی الله عنها په یوه اورېده حدیث کښې اشاره کوي او وايي چې: زه کوچنۍ ماشومه وم په نانزکو (ګوډیو) مې ساتیرې کوله په دغو نانزکو کښې داسې یو آس هم شامل وه چې د کپړې دوه وزرې یې درلودې، نو نبي کریم ﷺ زما څخه پوښتنه وکړه چې ایا آس هم وزرې لري؟ نو ما جواب ورکړ چې: «أَمَا سَمِعْتَ أَنَّ لِسُلَيْمَانَ خَيْلًا لَهَا أَجْنِحَةٌ» ایا تا نه دي اورېدلي چې یقیناً د سلیمان ﷺ په ملکیت کښې داسې آسونه هم شامل وه چې وزرې یې درلودې؟، «فَضَحِكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَتَّى رَأَيْتُ نَوَاجِذَهُ»[۳] یعنې نو نبي کریم ﷺ (زما د حاضر جوابۍ د امله) وخندل آن تردې چې ما یې دواړه انیاب غاښونه ولېدل (کوم چې د نورو غاښونو څخه لږ څه لوړ دي).

ح: په ﴿إِنِّىٓ أَحْبَبْتُ حُبَّ ٱلْخَيْرِ﴾ کښې د "خَيْر" د کلمې څخه په دې مقام کښې آسونه مطلب دي[۴]، چې خیر ورسره تړلی دی. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ الْأَجْرُ وَالْغَنِيمَةُ»[۵] یعنې آسونه چې دي په اوچولو کښې یې خیر غوټه کړی شوی دی چې تر قیامته به دوام وکړي، خیر د اجرونو او غنیمتونو څخه عبارت دی.

ط: په ﴿عَن ذِكْرِ رَبِّى﴾ کښې د "عَنْ" توری په ﴿أَحْبَبْتُ﴾ پورې تعلق نیسي، دا د یو پلوه، او د بله پلوه دغه توری تقریباً د لسو معناوو دپاره استعمالېږي[۶]، چې یوه معنی یې تعلیل ده، او په دې مقام کښې همدغه معنی بهتره برېښي. یعنې زه د جهادي آسونو محبت د خپل رب ﷻ د ذکر د کبله خوښوم ترڅو ورباندې جهاد وکړو.

ي: په ﴿حَتَّىٰ تَوَارَتْ بِٱلْحِجَابِ﴾ کښې د ﴿حَتَّىٰ﴾ توری د ﴿إِذْ عُرِضَ﴾ سره ارتباط لري.

---

(۱) زاد المسير ج۶ ص۳۳۴، تفسير ابن كثير ج۴ ص۳۳
(۲) الدر المنثور ج۷ ص۱۷۷
(۳) سنن ابي داود ج۲ ص۳۱۹
(۴) تفسير الكشاف ج۴ ص۹۲
(۵) سنن النسائي ج۲ ص۱۳۳
(۶) القاموس المحيط ج۳ ص۳۳۳

یا ځینو مفسرینو کرامو د ﴿ تَوَارَتْ ﴾ ضمیر ﴿ ٱلصَّـٰفِنَـٰتُ ٱلْجِيَادُ ﴾ ته راجع ګڼلی دی[۱]، یعني آن تردې چې آسونه د سلیمان ﷺ د نظره په حجاب او پرده کښې پرېوتل.

خو مونږ ته بهتره برېښي چې ذکر شوی ضمیر به د "الشَّمْس" کلمې ته راجع وي، په کومې باندې چې د ﴿ بِٱلْعَشِيِّ ﴾ کلمه د اشارې په توګه دلالت کوي؛ یو ځل وړاندې د "الف" نکتې ته مراجعه وکړئ.

مونږ ځکه ذکره شوې مرجع غوره کړه چې د لمر د ټیکلي څنډې ته "حَاجِب" وايي[۲] چې د ﴿ بِٱلْحِجَابِ ﴾ سره ډېر ښه تناسب لري. د ښه وضاحت دپاره لاندې حدیث ولولئ:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې «إِذَا بَدَا حَاجِبُ الشَّمْسِ فَأَخِّرُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تَبْرُزَ وَإِذَا غَابَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَأَخِّرُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تَغِيبَ»[۳] یعني کله چې د لمر د ټیکلي څنډه د اُفق څخه څرګنده شي نو تاسو لمونځ وروسته کړئ آن تردې چې ښه څرګنده شي (او د اُفق څخه را اوچته شي)، او کله چې د لمر د ټیکلي څنډه په اُفق کښې غائبه شي نو (دلته هم) لمونځ تر هغه وخته پورې وروسته کړئ ترڅو چې ټول ټیکلی غائب شي او د اُفق څخه ښکته شي.

نو حاصل یې داسې راځېږي چې د آسونو معاینې تر هغه وخته دوام وکړ ترڅو چې د لمر ټیکلی د اُفق څخه ښکته شو او ماښام شو. یا په بل عبارت: سلیمان ﷺ د آسونو معاینه په رڼا کښې په سترګو وکړه او په تیاره کښې یې په مبارکو لاسونو معاینه کړه چې خرخره یې کړه.

یب: که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د ﴿ رُدُّوهَا عَلَيَّ ﴾ په ضمیرونو کښې څه غیر متبادر احتمال لیکلي دي[۴]، خو کوم احتمال چې متبادر دی هغه دا دی چې:

د ﴿ إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ ﴾ څخه څرګندېږي چې په ﴿ رُدُّوهَا عَلَيَّ ﴾ کښې به په مرفوع ضمیر سره خدمتګاران (د آسونو وړاندې کوونکي) مخاطب ګرځولی شوي وي او منصوب ضمیر به پکښې آسونو ته راجع وي، چې بحث پکښې روان دی.

یج: ځینو مفسرینو کرامو په ﴿ مَسْحًۢا بِٱلسُّوقِ وَٱلْأَعْنَاقِ ﴾ کښې د ﴿ مَسْحًا ﴾ کلمه د "ضَرْبًا" په معنی سره اخستې ده او د مجبوریت د کبله یې د "بِالسَّيْف" کلمه دلته مقدره ګڼلې ده[۵]. یعني سلیمان ﷺ شروع وکړه او د جهادي آسونو پښې او غاړې یې په توري سره ووهلې.

خو مونږ ته بهتره برېښي چې د ﴿ مَسْحًا ﴾ کلمه په خپله متبادره معنی سره پاتې شي لکه چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت شوې ده[۶]، چې د مقام په لحاظ سره ترې په خرخره کولو سره تعبیر کولی شو.

(۱) المحرر الوجيز ج۱۴ ص۳۱
(۲) لسان العرب ج۱ ص۲۹۹
(۳) صحيح مسلم ج۱ ص۲۷۵، مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۲۲۶
(۴) تفسير القرطبي ج۱۵ ص۱۹۶
(۵) تفسير الكشاف ج۴ ص۹۳
(۶) تفسير الطبري ج۲۳ ص۱۵۶، الدر المنثور ج۶ ص۱۷۸

یعني کله چې آسونه د دوهم خل دپاره د سلیمان عليه السلام په وړاندې راتاو کړې شوه نو سلیمان عليه السلام په خپلو مبارکو لاسونو سره د تواضع په توګه او د جهاد په خاطر د هغو پښې او غاړې خرخره کړې، او مبارک لاسونه یې وریورې وموښل.

همدې مضمون ته په لاندې احادیثو کښې اشاره شوې ده:

اول: «نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ نَتْفِ أَذْنَابِ الْخَيْلِ وَأَعْرَافِهَا وَنَوَاصِيهَا»[1] یعني نبي کریم ﷺ د آسونو د لکیو د ویښتانو او د آسونو د یالونو او هم د تندیو د ویښتانو د ویستلو څخه منعه کړې ده.

دوهم: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَارْتَبِطُوا الْخَيْلَ وَامْسَحُوا بِنَوَاصِيهَا وَأَعْجَازِهَا»[2] یعني او تاسو د جهاد دپاره آسونه وتړئ (وساتئ) او تندي او کوناتي یې مسه کړئ (خرخره کړئ).

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي: چې په ﴿ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَٰنَ ﴾ کښې د ﴿ فَتَنَّا ﴾ د کلمې په بنیاد سلیمان عليه السلام د الله ﷻ د پلوه د څه امتحان سره مخامخ شوی وه؛ نو دغه امتحان په څه ډول صورت نیولی وه؟

مونږ وایو چې: د دغه امتحان په هکله ځینو مفسرینو کرامو زښتې ډېرې قیصې لیکلې دي چې ځینې تکي بالکل د نبوت د منصب سره منافي دي[3]. غالبه دا ده چې دغه قیصې به د اسرائیلیاتو څخه وي[4]. که څوک یې د لوستلو شوق لري همهلته دې مراجعه وکړي.

خو کوم شی چې مونږ ته غوره برېښي او د ایت شریف سره نژدې ارتباط درلودلی شي هغه ته په یوه حدیث شریف کښې اشاره شوې ده:

ابو هریره رضي الله عنه وایي چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ سُلَيْمَانَ بْنَ دَاوُدَ عليه السلام قَالَ لَأَطُوفَنَّ اللَّيْلَةَ عَلَى سَبْعِينَ امْرَأَةً تَلِدُ كُلُّ امْرَأَةٍ غُلَامًا فَطَافَ عَلَيْهِنَّ فَلَمْ تَلِدْ امْرَأَةٌ مِنْهُنَّ إِلَّا امْرَأَةٌ نِصْفَ غُلَامٍ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَوْ قَالَ إِنْ شَاءَ اللهُ لَكَانَ كَمَا قَالَ»[5].

دغه حدیث شریف په لږ تفاوت سره نورو محدثینو کرامو هم روایت کړی دی[6] چې مونږ یې ـ د الله ﷻ په توفیق ـ په لاندې ټکو کښې په لږ څه شرحې سره خلاصه کوو:

الف: یوه ورځې سلیمان عليه السلام په سوګند سره وویلې چې: زه به بېګاه شپې ته په خپلو اویا (۷۰) مېرمنو باندې د جنسي ارتباط په ملحوظ دوره ووهم، او په همدغې دوره کښې به تولې اُمیدوارې شي او هره یوه به یو-یو هلک وزېږوي (چې د الله ﷻ په لاره کښې به جهاد وکړي).

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج ۶ ص ۲۰۰

(۲) مسند احمد بن حنبل ج ۷ ص ۲۹

(۳) المحرر الوجیز ج ۱۲ ص ۳۳؛ تفسیر البغوي ج ۴ ص ۶۱؛ زاد المسیر ج ۶ ص ۳۲۸؛ تفسیر القرطبي ج ۱۵ ص ۲۰۲؛ الدر المنثور ج ۷ ص ۱۷۸

(۴) تفسیر ابن کثیر ج ۴ ص ۳۵

(۵) جامع الترمذي ج ۱ ص ۲۸۰

(۶) صحیح البخاري ج ۱ ص ۴۸۷؛ صحیح مسلم ج ۲ ص ۴۹

ب: سليمان ﷺ د خپلې ذكرې شوې وينا سره د "ان شاء الله" كلمات ضميمه نه كړه، نو ځکه د خلاف الآولی مرتکب شو.

ج: په نتیجه کښې فقط یوه مېرمن اُمیدواره شوه او بس، او همدغې یوې مېرمنې هم داسې ماشوم ونه زېږاوه چې د جهاد قابل وي، بلکې يو ناقص الخلقت ماشوم يې وزېږاوه.

د: د همدغه ناقص الخلقت هلک ځخه الله ﷻ په ﴿ جَسَدًا ﴾ سره تعبير کړی دی[1] او همدغه هلک ته د بوټي غوښې لقب ورکړی شوی دی چې په جهاد کښې ترې کار نه اخستلی کېږي.

ه: د ذكر شوي نیمګله هلک د ورېښلو ځخه الله ﷻ په ﴿ وَأَلْقَيْنَا عَلَىٰ كُرْسِيِّهِۦ جَسَدًا ﴾ کښې په "إلقاء" (وراچولو) سره تعبير کړی دی، چې د عتاب ورمه ترې پورته کېږي.

دا هم ځه لرې نه ده چې د کومې خدمتګارې (وينځې) په لاس ذکر شوی ماشوم سليمان ﷺ ته په داسې حال وړاندې کړی شوی وي چې سليمان ﷺ په سلطنتي تخت باندې قرار درلود.

و: کله چې سليمان ﷺ خپل ناقص الخلقت ماشوم وليد نو پوه شو چې په امتحان کښې اچولی شوی دی چې د خپل پخواني سوګند سره يې د "إن شاء الله ﷻ" کلمات نه دي ضميمه کړي او په همدې سبب د خلاف الاولی مرتکب شوی دی، چې د ده ﷺ د عالي شان سره مناسب نه وه.

ز: همدغه مطلب ته نبي کريم ﷺ اشاره کړې ده چې که سليمان ﷺ د خپل سوګند سره ذکر شوي کلمات ضميمه کړي وی نو همغسې به شوي وی لکه ځنګه چې د سليمان ﷺ نيت وه، يا په بل عبارت: الله ﷻ به ورته په همدغې يوې شپې کښې اويا (۷۰) تنه مجاهدين زامن ورېښلي وی.

ح: کله چې د سليمان ﷺ ذکر شوې فرضيه ناکامه شوه، نو برسېره په مغفرت غوښتلو باندې يې د خپل رب ﷻ ځخه دا هم وغوښتل چې: ای زما ربه! ماته بې مثله قوي پاچاهي راوبښې چې ستا په لاره کښې جهاد وکړم او په هر ګوټ کښې د توحيد کلمه خوره کړم.

ځو مطالب

۳ـ په دې مقام کښې بايد لاندې ځو مطالب په ذهن کښې وساتلی شي:

الف: که ځوک وايي چې الله ﷻ د سليمان ﷺ د خولې ځخه د سوالونو په لړۍ کښې د ﴿ وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَنبَغِي لِأَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِيٓ ﴾ کلمات راحکايت کړي دي چې لږ ځه د بخل ورمه ترې پورته کېږي، دا ځکه چې د ﴿ مِّنۢ بَعْدِيٓ ﴾ کلمات مفسرينو کرامو په "مِنْ غَيْرِي" سره تفسير کړی دی[2] يعني ای ربه! ماته داسې پاچاهي راوبښې چې زما ځخه په غير بل چاته مناسبه نه وي.

مونږ وايو چې: د بخل ورمه به ترې په هغه وخت کښې پورته شوې وی چې د ﴿ لَا يَنبَغِي لِأَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِيٓ ﴾ په عوض "لَا تُعْطِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي" کلمات راحکايت شوي وی، يعني ای ربه! ماته داسې پاچاهي راکړې چې زما ځخه په غير يې بل هيچا ته نه ورکوې (نه داسې پاچاهي چې زما ځخه

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۱۹۸

(۲) روح المعاني ج۲۳ ص۲۰۰

په غیر بل چا ته مناسبه نه وي).
ب: د کومې پاچاهۍ سوال چې سلیمان عليه السلام کړی وه، هغه ورته الله ﷻ قبول کړ، او مناسبه پاچاهي یې ورکړه چې څه امتیازاتو ته یې په ﴿ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ ﴾ الآیات- کښې اشاره شوې ده، چې تفصیل یې په [الأنبیاء: ۸۲] او [سبا: ۱۲، ۱۳] ایتونو کښې تېر شوی دی والحمد لله ﷻ.
ج: دا ډول پاچاهي ځکه د سلیمان عليه السلام سره مناسبه وه چې په هغې زمانه کښې په پاچاهیو کښې منافسه او مفاخره روانه وه، نو د وخت پیغمبر ته داسې پاچاهي مناسبه وه چې هېڅوک ورسره پکښې سیالي ونه کړی شي او د نبوت دپاره یې معجزه وګرځي.
د: الله ﷻ هر پیغمبر ته د هغه وخت او د هغه د حال سره مناسب او مطابق معجزات ورکړي دي.
د ښه وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:
اول: د موسی عليه السلام په زمانه کښې جادو ډېر پرمختګ کړی وه نو الله ﷻ هغه عليه السلام ته د اژدها معجزه ورکړه چې د جادو بنیاد یې ورباندې وویست.
دوهم: عیسی عليه السلام ته الله ﷻ د احیاء الأموات (د مړو د ژوندي کولو) معجزه ورکړه چې د وخت پرمختللي ډله (طبیبیان) ورته هک پک پاتې شوه.
دریم: څرنګه چې د محمد ﷺ د نبوت زمانه د قیامت تر ورځې پورې غزېدلې ده، چې وخت په وخت پکښې مختلف شیان اوج ته رسېږي او ترقي کوي، نو الله ﷻ خپل آخر الزمان پیغمبر ﷺ ته د قرآن کریم دائمي لویه معجزه ورکړه چې په هره زمانه کښې مترقي ډله په تحیر کښې اچوي او د معجزې په شکل ورڅرګندېږي.
یا په بل عبارت: لکه څنګه چې قرآن کریم د نزول په ابتداء کښې فصیحان او بلیغان حیران کړي وه همدارنګه په هره زمانه کښې مترقي ډله حیرانوي او د معجزې په شکل خپل ځان ورڅرګندوي.
هـ: د ذکر شوي مناسبت د ښه وضاحت دپاره لاندې حدیث شریف ولولئ:
یوه ورځې نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «إِنَّ عِفْرِيتًا مِنَ الْجِنِّ تَفَلَّتَ الْبَارِحَةَ لِيَقْطَعَ عَلَيَّ صَلَاتِي فَأَمْكَنَنِي اللهُ مِنْهُ فَأَخَذْتُهُ فَأَرَدْتُ أَنْ أَرْبُطَهُ عَلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ حَتَّى تَنْظُرُوا إِلَيْهِ كُلُّكُمْ فَذَكَرْتُ دَعْوَةَ أَخِي سُلَيْمَانَ ﴿رَبِّ هَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي﴾ فَرَدَدْتُهُ خَاسِئًا»[1] یعني یقیناً د پېریانو څخه یو لوي پیری په ماباندې تېره شپه ناڅاپه راخوشې شو، ترڅو راباندې لمونځ پرې کړي، خو الله ﷻ ماتهورباندې توان راکړ، نو کلک مې ونیوه، نو اراده مې وکړه چې د جوماتَ د ستنو څخه یې په یوې ستنې پورې وتړم چې تاسو ټول یې وګورئ. خو په دغه وخت کښې د خپل ورور سلیمان عليه السلام غوښتنه رایاد شوه چې: ای زما ربه! ماته مغفرت وکړې او داسې پاچاهي راوبښې چې زما څخه پرته بل هیچا ته مناسبه نه وي، نو د همدې کبله مې نوموړی د ذلت درلودلو په حال کښې بېرته وشاړه.
و: د ﴿ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴾ غوندې کلمات د [إبراهیم: ۴۹] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق ښه

[1] صحیح البخاري ج۱ ص۴۸۷

پوره تحلیل شوي دي چې تکراري تحلیلولو ته اړتیا نه ګورو.

ز: بالآخره سلیمان ﷺ خلوېښت کاله پاچاهي کړې وه، چې شل کاله عادي پاچاهي او وروستني شل کاله معجزانه پاچاهي وه[1]. د بلقیسې قیصه په وروستنیو شلو کالو کښې پېښه شوې وه لکه چې د الله ﷻ په توفیق د [النمل ۴۴] ایت لاندې ورته اشاره شوې ده.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: په ﴿ هَـٰذَا عَطَآؤُنَا ﴾ کښې په "هذا" سره څه شي ته اشاره ده؟

مونږ وایو چې: د دغې اشارې په ارتباط مفسرینو کرامو متعدد احتمالات لیکلي دي[2]، د بهتره دا ده چې په "هذا" سره د مذکور په تاویل سره وړاندې ټولو مضامینو ته اشاره وکړه شي یعنې: ای سلیمانه! مونږ تا ته بې مثله پاچاهي درکړې ده او زښت ډېر امکانیات مو درته په لاس کښې اچولي دي، خو د دې سره-سره په تاباندې هیڅ ډول مواخذه او نیونه نشته، ته په تصرف کښې ازاد یې، چې چا ته څه ورکوې او که ترې یې ایساروې، همدارنګه پیریان هم ستا په اختیار کښې دي چې بندیان یې ساتې او که احسان ورسره کوې او د بندیتوب څخه یې خوشې کوې.

﴿ وَٱذْكُرْ عَبْدَنَآ أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّى مَسَّنِىَ ٱلشَّيْطَـٰنُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ ﴿٤١﴾ ٱرْكُضْ بِرِجْلِكَ ۖ هَـٰذَا مُغْتَسَلٌۢ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ أَهْلَهُۥ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُو۟لِى ٱلْأَلْبَـٰبِ ﴿٤٣﴾ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَٱضْرِب بِّهِۦ وَلَا تَحْنَثْ ۗ إِنَّا وَجَدْنَـٰهُ صَابِرًا ۚ نِّعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾ ﴾

[۴۱] او (ای پیغمبره!) زمونږ بنده ایوب ﷺ (هم د داوېنې دپاره) یاد کړه، کله یې چې خپل رب ﷻ ته اواز (سوال) وکړ، چې: (ای زما ربه!) یقیناً زه په سختۍ او عذاب سره شیطان مسه کړی یم (نو ماته ترې نجات راکړې).

[۴۲] (مونږ یې سوال قبول کړ او ورته مو وویل چې:) په خپلې پښې سره (ځمکه) ووهه (نو یې وركړه چې د لغتې سره سم چینه روانه شوه، نو مونږ ورته توصیه وکړه چې) دغه (چینه ستا) د غسل کولو یخ ځای دی او د څښلو اوبه دي (هم ورباندې غسل وکړه او هم پرې خپل ځان خړوب کړه).

[۴۳] او مونږ د خپله جانبه د لوی رحمت د کبله او د سوچه عقلونو خاوندانو ته د پند او عبرت) د کبله ایوب ﷺ ته (هلاکه شوې) کورنۍ او د دوی سره د دوی مثل (هم ورزیاته (دوه چنده) عوضونه مو ورکړه).

[۴۴] او (ارشاد مو ورته وکړه چې:) په خپل لاس سره د خاشاکو یوه موټی واخله، او خپله

(۱) تفسیر ابي السعود ج۷ ص۲۲۸
(۲) تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۲۰۶

سرمن) ورباندې ووهه (چې د سوګند څخه خلاص شي) او (خپل خان) مه حانث کوه (چې خپل سوګند ترسره نه کړې).
یقیناً موږ أیوب ﷺ (په مصائبو کښې) صبر کوونکی موندلی کړ، (ایوب ﷺ زموږ) ډېر ښه بنده وه، یقیناً ایوب ﷺ (موږ ته) ډېر رجوع کوونکی وه.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې هم د وړاندېنیو ایتونو غوندې د نبي کریم ﷺ ډاډینه او تسلي په نظر کښې نیولې شوې ده او د ایوب ﷺ څه حالات پکښې نازل شوي دي چې حاصل یې داسې راځېږي.

اې پیغمبره! د خپل ډاډ او تسلي دپاره زموږ د مخلص بنده ایوب ﷺ څه حالات درپه زړه کړه چې څومره صبر کوونکی وه او موږ ته څومره ښه راجع کېدونکی وه، هغه دا چې:

۱ـ ایوب ﷺ د خپل رب ﷻ د پلوه د امتحان او د درجاتو اوچتولو دپاره په څه مرض باندې اخته شو، چې څه وخت وروسته یې د سوال لاسونه پورته کړه او خپل رب ﷻ ته یې په اوچت اواز سره داسې سوال وکړ چې:

۲ـ اې زما ربه! یقیناً ماته شیطان مشقت او زحمت را رسولی دی او په عذاب باندې یې اخته کړی یم، یا په بل عبارت، که بالفرض زه د شیطان د وسوسې د امله د څه خلاف الاولی مرتکب شوی نه وی، نو په دغو مشکلاتو باندې به نه وی اخته شوی په کومو باندې چې اوس اخته یم.

نو اې زما ربه! ماته د دغو مشکلاتو څخه نجات راکړې.

۳ـ موږ د ایوب ﷺ سوال قبول کړ او ارشاد مو ورته وکړ چې:

الف اې ایوبه! دغه یخ او سړه چینه ده، چې ستا د غسل ځای دی او هم پکښې سپېځلې اوبه بهېږي چې ستا د څښلو دپاره ډېرې مناسبې دي.

نو نه په دغې چینې کښې غسل وکړه چې ظاهري بدن دې روغ رمټ شي او هم د همدغې چینې د اوبو څخه څه نوش جان کړه چې د باطني مرض څخه خلاص شې.

ب ایوب ﷺ ذکر شوی ارشاد عملي کړه نو د ظاهري (جلدي) ناروغیو او هم د باطني (داخلي) ناروغیو څخه سمدستي خلاص شو او ظاهراً او باطناً روغ رمټ وګرځېد.

۴ـ ایوب ﷺ د بدني مصیبت څخه علاوه په نورو مصیبتونو باندې هم مبتلا شوی وه چې په خپل کور کښې یې یوازې مېرمن ژوندۍ پاتې وه او نور ټول اهل یې بوینا شوی وه او مالونه یې هم د هلاک سره مخامخ شوي وه.

نو کله چې د امتحان دوره پوره شوه د هلاکې شوي کورنۍ په تعداد مو ټول غړي وروبښل بلکې زموږ د رحمت د کبله مو د کورنۍ تعداد دوه چنده وروبانبه، او همدارنګه د هلاکو شوو مالونو تعداد مو هم په چندونو سره ورکړ.

۵ـ اې پیغمبره! په ایوب ﷺ باندې ذکر شوي انعام د دې دپاره صورت ونیوه ترڅو د قیامت تر ورځې پورې د عقلونو د خاوندانو دپاره د عبرت درس شي چې موقع په موقع ترې پند واخلي. او پوه

شي چې صبر تريخ دی خو ډېره خوږه او پرېمانه مېوه لري.

۶ـ برسېره په دې مونږ په ايوب ﷺ باندې يو بل رحمت هم ورعنايت کړه چې شرحه يې دا ده:

الف: ايوب ﷺ د خپل مرض په دوره کښې خپله مېرمن مخاطبه کړخولې وه چې که زه روغ شوم او د وهلو توان مې وموند، نو په الله ﷻ سوګند دی چې هرو مرو به دې سل لرګي ووهم.

ب: نو کله چې مونږ ايوب ﷺ روغ رمټ وګرځاوه نو په سوګند کښې مو د عدم حنث طريقه هم وروښودله چې:

ج: ای ايوبه! ته په خپل لاس سره د وښو يوه داسې موټۍ واخله چې د ډکو شمېر يې سلو ته رسېږي، او بيا ورباندې خپله مېرمن په يو خل ووهه، ترڅو ته د حنث څخه بچ شې او مېرمنې ته دې هم څه اذيت او ضرر ونه رسېږي، همدا عمليه زمونږ په نزد مقبوله ده.

د: ايوب ﷺ سمدستي ذکره شوې عمليه ترسره کړه او د حنث څخه ورباندې بچ شو.

هـ: مونږ ځکه ايوب ﷺ ته دغه عمليه وروښودله او د ټولو بدني او مالي مصيبتونو عوضونه مو ورکړه چې نوموړی مونږ په مصائبو کښې صبر کوونکی مونده کړ، چې ثبات او استقامت يې هيڅ خراب نه شو.

و: ايوب ﷺ زمونږ ډېر ښه مخلص بنده وه او يقيناً مونږ ته ډېر رجوع کوونکی وه.

توضيحات

۱ـ د ايوب ﷺ قيصه په ضروري تفصيل سرة د [الأنبياء:۸۳، ۸۴] ايتونو څخه لاندې د الله ﷻ په توفيق تېره شوې ده چې بيا تفصيلولو ته يې اړتيا نه ګورو، خو د مقام په ارتباط ورباندې څو مطالب وراضافه کوو. هغه دا چې:

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: په ﴿ أَنِّي مَسَّنِيَ ٱلشَّيۡطَٰنُ بِنُصۡبٖ وَعَذَابٍ ﴾ کښې الله ﷻ مونږ ته حکايت وکړ، چې ايوب ﷺ خپله سختي او درد او رنځ شيطان ته نسبت کړ، حال دا چې د هر شي خالق يوازې الله ﷻ دی؟

مونږ وايو چې: مفسرينو کرامو ذکر شوی سوال په متعددو لارو سره جواب کړی دی[1]، خو کوم شی چې په جواب کښې بهتر برېښي هغه دا دی چې:

الف: ايوب ﷺ ته څه وخت په ذهن کښې تېره شوې وه چې نن ورځ زه د الله ﷻ په نعمتونو باندې شاکر يم خوکه بالفرض الله ﷻ زما څخه نعمتونه واخلي نو زه به په هغه وخت کښې پوره صابر جوړ شم[2] (شايد چې "إن شاء الله" به ترې هم هېره شوې وي).

کله چې ترې الله ﷻ خپل نعمتونه واخستل نو ايوب ﷺ ته خپله پخواني فکريه وريه زره شوه او

---

(۱) حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۴ ص۱۸۴؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۴۲۸

(۲) روح المعاني ج۲۳ ص۲۰۶

سمدستي يې د سوال لاسونه پورته کړه چې: اى زما ربه! ذکره شوې فکريه يوه شيطاني وسوسه وه او د همدغې وسوسې په سبب زه په مصائبو مبتلا شوم او د خلاف الاولى مرتکب شوم (چې "إن شاء الله" ويل مې هم هېر کړه)، ماته عفوه وکړه او د خلاف الاولى د ارتکاب څخه راتېر شه.

د دغه جواب يوه نظير ته په [الکهف:۶۳] ايت کښې اشاره شوې ده او هملته ورياندې د الله ﷻ په توفيق ښه رڼا اچولې شوې ده.

ب: د هر شي خالق (بې شکه) الله ﷻ دى او بس، خو د حسن ادب دپاره بايد ورته مصائب او شرور نسبت نه کړى شي، چې د بې ادبۍ بوى ترې پورته کېږي. يا په بل عبارت: الله ﷻ د هر شي خالق دى چې بېزوګان او خنزيران او پليت شيان هم پکښې ټول شامل دي. خو هيچا ته جواز نه لري چې روايې: "يا خالق القردة والخنازير والقاذورات"، اى د بيزوګانو او خنزيرانو او د پليتو شيانو خالقه![1] د همدې مطلب لاندې وضاحتونه ولولئ:

اول: ابراهيم ﷺ خپله مريضتيا الله ﷻ ته نسب نه کړه، بلکې خپله روغتيا يې ورته منسوبه کړه. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ﴾ [الشعراء:۸۰] يعنې او ابراهيم ﷺ کفارو ته د خپل رب ﷻ په وربېژندنه کښې وويل، چې کله زه مريض شم نو ما رب العالمين روغوي (شفا راکوي).

دوهم: نبي کريم ﷺ په خپله يوه اوږده دعاء کښې فرمايلي دي چې: «وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ»[2] يعنې اى الله! ټول خير ستا په بلا کيفه لاسونو کښې دى، او ټول شرونه تاته (أدبًا) نه نسبت کېږي. دغه حديث شريف څينو شارحينو عليهم الرحمة ډېر ښه شرحه کړى دى[3].

دريم: که څوک د حسن ادب مراعات ونه کړي او يو دنياوي پاچا مخاطب کړي، چې اى د غلو او سودخورو پاچا! نو څومره بد به ښکاره شي، حال دا چې د هرې زمانې خصوصاً د دې زمانې رعيت او وګړي په غلو او سود خورو باندې اشتمال لري او د واقع سره برابره خبره ده، څه دروغ پکښې نشته.

يادونه

۳_ په ﴿ارْكُضْ بِرِجْلِكَ﴾ کښې د ﴿ارْكُضْ﴾ کلمه د "رَكْض" _لکه "ضَرْب" _ څخه اشتقاقه شوې ده، او مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الأنبياء:۱۲] ايت لاندې ليکلي دي چې "اركُض" د لغتې دپاره وضعه شوې دى. يعنې اى ايوبه! ته په خپلې پښې سره ځمکه په لغته ووهه چې چينه ترې جاري شي، نو په همدغې چينې کښې غسل وکړه، او ترې د څښکلو کار واخله چې ظاهراً او باطنًا روغ رمټ شي.

څو مطالب

۴_ په ﴿وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا﴾ الآية، کښې لاندې مطالب په ذهن کښې ساتل په کار دي:

الف: د ﴿ضِغْثًا﴾ کلمه مونږ د الله ﷻ په توفيق د [يوسف:۴۴] ايت لاندې شرحه کړې ده، چې د

---

(۱) شرح المقاصد في العقائد ج۲ ص۱۴۵

(۲) صحيح مسلم ج۱ ص۲۶۳؛ سنن النسائي ج۱ ص۱۴۲

(۳) شرح النووي على صحيح مسلم ج۱ ص۲۶۳

هغې موټې یا ورې ګېډۍ ځخه عبارت ده کومې چې د مختلفو (ورو او غټو) ډکو ځخه تشکیل ص(۳۸)
موندلې وي، که بالفرض مونږ ترې په دې مقام کښې په "جارو" سره تعبیر وکړو نو هم بده به نه وي.

ب د ﴿فَٱضْرِب بِّهِۦ﴾ دپاره مفعول ذکر نه دی، خو عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ـ د نورو علماوو په شمول ـ وايي چې دلته ورسره د "امْرأتك" کلمه مقدره ده[۱]. یعنې بیا ورباندې خپله مېرمنه ووهه.

ج: د ﴿وَلَا تَحْنَثْ﴾ د کلمې ځخه ځرګندېږي چې ایوب عليه السلام خپلې مېرمنې ته سوګند یاد کړی وه چې د روغتیا په صورت کښې به یې یو سل لرګي ووهي[۲].

د: پاتې شوه دا خبره چې ایوب عليه السلام په خپله مېرمنه باندې په ځه وجه په غُصه شوې وه چې ذکر شوی سوګند یې ورته یاد کړی وه؟ نو د دغې وجې په تعین کښې مفسرینو کرامو زښت ډېر وچ او لامده لیکلي دي[۳]، حتی خینې وجهې خو بالکل د ایوب عليه السلام د نبوت د عالي شان سره منافي دي، که ځوک یې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي مونږ دومره لیکو چې:

ذکر شوي سوګند په هغه کار باندې صورت نیولی دی کوم چې د مېړه او مېرمن ترمنځ واقع شوی وه، او د یوه راز حیثیت یې درلود، که بالفرض په ذکر کښې یې ځه ګټه نغښتې وي نو ضرور به په ایت شریف کښې ورباندې صراحت شوی وی او یا به ورته اشاره شوې وی.

نو زمونږ په فکر دلته سکوت بهتر دی او که ځه وایو نو باید فقط همدومره وایو چې: ایوب عليه السلام مریض وه او مریض ډېر ژر په غُصه کېږي، نو ځه لرې نه ده چې د خدمت په اجراء کښې به یې خپله بي بي قاصره ګڼلې وي او سوګند به یې ورته یاد کړی وي، والله ﷻ اعلم.

هـ: که ځوک وايي چې: په دې کښې ځه حکمت وه چې ایوب عليه السلام ته الله ﷻ د عدم حنث توصیه وکړه او د کَفارې په ارشاد باندې یې مخاطب نه کړ؟

مونږ وایو چې: که ځه هم خینو د مفسرینو کرامو لیکلي دي[۴] چې د ایوب عليه السلام په شریعت کښې کَفاره مشروعه نه وه، خو دا یو عقلي احتمال بریښي، شاید چې د کَفارې توصیه به یې ورته ځکه نه وې کړې چې پخپله د "کَفارة" د کلمې ځخه د عصیان وړمه پورته کېږي، اګر که د خلاف الاولی په ارتکاب سره وي. نو الله ﷻ خپل مخلص بنده د دغې وړمې ځخه هم بچ وساته، او هم یې د ده عليه السلام په خدمتګارې مېرمنې باندې رحمت عنایت کړ چې د وهلو ځخه یې بچه کړه.

و: که ځوک وايي چې ایا ذکر شوی حکم زمونږ په شریعت کښې معمول ګرځېدلی شي او هغه سړی د حنث ځخه بچ پاتې کېدلی شي کوم چې د ایوب عليه السلام غوندې سوګند خپلې مېرمنې نه یاد کړي او بیا د همده عليه السلام غوندې عملیه اجراء کړي؟

مونږ وایو چې: که ځه هم ځه اختلاف پکښې شته مګر د حنفي مذهب په بنیاد ذکر شوی حکم د

(۱) الدر المنثور ج۷ ص۱۹۶
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۰
(۳) زاد المسیر ج۶ ص۳۴۱، تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۲۱۲، حاشیة الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۴ ص۱۸۵
(۴) تفسیر القاسمي ج۱۴ ص۱۷۷

آخر الزمان پیغمبر ﷺ په شریعت کښې هم شرعي حکم دی[۱].

ز: که څوک وايي چې: ایا ذکر شوی حکم په حدودو کښې هم د اجراء قابل دی. یا په بل عبارت: ایا په هغې جارو باندې وهل د سلو دُرو ځای نیولی شي کومه چې سل ډکي ولري او غیر محصن زناکار ورباندې ووهلی شي؟

مونږ وایو چې: د حدودو په ارتباط په همدې هکله لاندې دوه احادیث روایت شوي دي

اول: د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې یو داسې غیر محصن مریض د زنا مرتکب شوی وه چې ډېر کمزوری وه او په هډوکو باندې یې فقط پوستکی خور وه او غوښه یې نه درلوده.

کله چې د نوموړي مریض د حد د اجراء موضوع نبي کریم ﷺ ته وړاندې شوه نو امر یې وکړ چې: «أَنْ يَأْخُذُوا لَهُ مِائَةَ شِمْرَاخٍ فَيَضْرِبُوهُ بِهَا ضَرْبَةً وَاحِدَةً»[۲] یعني حد اجراء کوونکی دې ورته سل ډکي واخلي (او جارو دې ورته جوړه کړي) نو په همدغو سلو ډکو باندې دې په یو ځل وهلو سره ووهي (او خوشې دې کړي).

دوهم: علي ؓ وايي چې: زه نبي کریم ﷺ ولېږلم، چې په یوې زناکارې وینځې باندې د زنا حد اجراء کړم. نو څرنګه چې دغه وینځه په نفاس کښې وه او تازه یې بچی زېږولی وه، ما ورباندې حد اجراء نه کړ چې ونه وژله شي.

نو نبي کریم ﷺ راته وفرمایل چې: «أَحْسَنْتَ»[۳] یعني ډېر ښه کار دې وکړ، پرېږده چې روغه شي او نفاس یې تېر شي بیا ورباندې حد اجراء کړه.

تبصره

ح: ځینو مفسرینو کرامو د ذکرو شوو دواړو احادیثو په هکله داسې تبصره کړې ده[۴] چې:

که د حد مستحق بنیادم داسې مریض وه چې د روغېدلو اُمید ورته نه وه لکه زوړ بوډا یا زړه بوډۍ، نو په کار دي چې په اولني حدیث باندې عمل وکړی شي، او که روغېدلو ته یې اُمید وه نو په کار دي چې حد یې وځنډول شي او دوهم حدیث معمول وګرځولی شي.

﴿وَٱذْكُرْ عِبَـٰدَنَآ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَـٰقَ وَيَعْقُوبَ أُو۟لِى ٱلْأَيْدِى وَٱلْأَبْصَـٰرِ ﴿٤٥﴾ إِنَّآ أَخْلَصْنَـٰهُم بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى ٱلدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّهُمْ عِندَنَا لَمِنَ ٱلْمُصْطَفَيْنَ ٱلْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَٱذْكُرْ إِسْمَـٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَذَا ٱلْكِفْلِ ۖ وَكُلٌّ مِّنَ ٱلْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾﴾

[۴۵] او (ای پیغمبره!) ته زمونږ (مخلصان) بندګان ابراهیم ؑ او اسحق ؑ او (هم) یعقوب ؑ

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۳ ص۳۸۲
(۲) سنن ابي داود ج۲ ص۲۵۸، سنن ابن ماجه ص۱۸۵، مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۲۱۷
(۳) صحیح مسلم ج۲ ص۷۱
(۴) تفسیر القاسمي ج۱۴ ص۱۷۶

(د خپلې ډاډينې دپاره) ياد کړه چې (په طاعت او عبادت کښې) د لويو لاسونو (قوتونو) او (د الله ﷻ په پېژاندنه کښې) د لويو بصيرتونو خاوندان وه.

[۴۶] يقينًا مونږ دا (پيغمبران) په سوچه (خوی) سره سوچه ګرځولي وه، (د دوی خوی) د كور (آخرت) د يادولو ښه عبارت وه (چې همېشه به يې په نظر كښې ساته او همېشه به يې ورته دعوت چلاوه).

[۴۷] او يقينًا دوی (پيغمبران) زمونږ په نزد د غوره كړی شوو (او) بهترو (بندګانو) څخه وه.

[۴۸] او (ای پيغمبره! د خپل خان د تسلی دپاره) اسماعيل ﷺ او اليسع ﷺ او (هم) ذو الكفل ﷺ ياد كړه. او (دا خكه چې د دوی) هر يو د بهترو (بندګانو) څخه وه (چې په دعوت كښې يې زيات مشكلات ګاللي دي).

ارتباط او د توضيحات

۱ـ په دې ايتونو كښې هم د وړاندېنيو ايتونو غوندې د نبي كريم ﷺ د تسلی او ډاډينې دپاره د شپږو پيغمبرانو نومونه نازل شوي دي چې د كفارو د ضررونو په مقابل كښې بې حوصلې شوي نه وه، او هم د ازمېښتونو څخه كامياب وتلي وه. د مثال په توګه:

الف: ابراهيم ﷺ د نمرود په مقابل كښې مقاومت وكړ او په اور كښې د غورزول كېدو دوره يې تېره كړه.

ب: يعقوب ﷺ د يوسف ﷺ تريتم كېدلو سره د سخت امتحان څخه كامياب راووت.

ج: اسماعيل ﷺ په ډېرې خوښی سره خپل خان ذبحې ته تسليم كړ.

د: څه لرې نه ده چې الله ﷻ به د اسحاق ﷺ او اليسع ﷺ او هم د ذا الكفل ﷺ د امتحانونو صورتونه هم نبي كريم ﷺ ته په خفي وحې سره ښودلي وي.

د "أيدي" او "أبصار" معناوې

۲ـ په ﴿ أُوْلِي ٱلۡأَيۡدِي وَٱلۡأَبۡصَٰرِ ﴾ كښې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په شمول د خينو علماوو كرامو تفسير دا دی[۱] چې:

الف: د "أيدي" كلمه د "يَدٌ" جمعه ده چې د لاس معنی وركوي، خو دلته ترې په عبادت او اطاعت كښې قوت مطلب دی.

ب: د "أبصار" كلمه د "بَصَر" ـلكه "نَظَر"ـ جمعه ده چې د سر په سترګو د ليدلو معنی وركوي، خو دلته د كنايې په توګه هغه ليدل مطلب دي كوم چې د زړه په سترګو صورت نيسي چې په بصيرت ترې تعبير كېږي.

نو د معنی حاصل به داسې راځېږي چې ذكر شوي پيغمبران هر يو په اطاعت او عملي عبادت كښې د لوی قوت درلودونكی وه، او هم د الله ﷻ په پېژاندنه كښې د قوي بصيرت خاوندان وه، يا

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۴ ص۴۱، تفسير ابن كثير ج۴ ص۴۰، تفسير الطبري ج۲۳ ص۱۷۰

په بل عبارت: عملاً او عقيدةً د الله ﷻ مخلص بندګان وه، چې حوصلې يې لوړې او مورالونه يې
ډېر قوي وه.

يو نحوي تحليل

۳- په ﴿ إِنَّآ أَخۡلَصۡنَٰهُم بِخَالِصَةٖ ذِكۡرَى ٱلدَّارِ ﴾ کښې علماوو کرامو متعدد تحليلونه کړي دي[1]،
خو کوم شی چې مونږ ته بهتر او ډېر برېښېدلی دی هغه په لاندې ډول شرحه کېږي

الف: د "خَالِصَة" کلمه د اسم فاعل صيغه ده، او موصوف يې مقدر دی چې په "خَصْلَة" سره تړي
تعبير کولی شو

ب: د ﴿ ذِكۡرَى ﴾ کلمه تقديراً مرفوعه ده چې د مقدري مبتدا دپاره خبر واقع شوې ده، چې په
"هيَ" سره تړي تعبير کوو.

ج: د ﴿ ٱلدَّارِ ﴾ څخه د آخرت دار مطلب دی.

نو د ذکرو شوو ټکو په مراعات سره يې مضمون داسې راځېږي چې: يقيناً دغه پيغمبران مونږ په
يوه عالي خصلت او خوی سره سوچه ګرځولي وه، چې دا عالي خوی د آخرت د يادښت څخه عبارت
دی چې په دوامداره توګه به يې په نظر کښې وه او په دوامداره توګه به يې ورته دعوت چلاوه، او په
حوصله او استقامتونو کښې به يې هيڅ سستي نه واقع کېدله او صبر او ثبات به يې نه خرابېده.

يادونه

۴- په ﴿ وَٱلۡيَسَعَ وَذَا ٱلۡكِفۡلِ ﴾ کښې د "ٱلۡيَسَعَ" پيغمبر په هکله ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي
چې دا د الياس ؑ د خادم نوم دی، چې په بني اسرائيلو باندې يې د خپل ځان د پلوه خليفه
ګرځولی وه او په پای کښې الله ﷻ د نبوت تاج ورپه سر کړ[2] او د ذو الکفل ؑ څه سوانح د
[الأنبياء ۸۵] لاندې ليکلی شوي دي ـ والحمد لله ﷻ، چې بيا ليکلو ته يې څه اړتيا نه ګورو

﴿ هَٰذَا ذِكۡرٞۚ وَإِنَّ لِلۡمُتَّقِينَ لَحُسۡنَ مَـَٔابٖ ۝ جَنَّٰتِ عَدۡنٖ مُّفَتَّحَةٗ لَّهُمُ ٱلۡأَبۡوَٰبُ ۝
مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا يَدۡعُونَ فِيهَا بِفَٰكِهَةٖ كَثِيرَةٖ وَشَرَابٖ ۝ ۞وَعِندَهُمۡ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرۡفِ
أَتۡرَابٌ ۝ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوۡمِ ٱلۡحِسَابِ ۝ إِنَّ هَٰذَا لَرِزۡقُنَا مَا لَهُۥ مِن نَّفَادٍ ۝
هَٰذَاۚ وَإِنَّ لِلطَّٰغِينَ لَشَرَّ مَـَٔابٖ ۝ جَهَنَّمَ يَصۡلَوۡنَهَا فَبِئۡسَ ٱلۡمِهَادُ ۝ هَٰذَا فَلۡيَذُوقُوهُ
حَمِيمٞ وَغَسَّاقٞ ۝ وَءَاخَرُ مِن شَكۡلِهِۦٓ أَزۡوَٰجٌ ۝ هَٰذَا فَوۡجٞ مُّقۡتَحِمٞ مَّعَكُمۡ لَا مَرۡحَبَۢا

---

(۱) روح المعاني ج ۲۳ ص ۲۱، اللباب في علوم الکتاب ج ۱۶ ص ۴۴۳، تفسير البغوي ج ۴ ص ۶۶
(۲) تفسير القاسمي ج ۱۴ ص ۱۸، تفسير البيضاوي في هذا المقام

بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُوا ٱلنَّارِ ﴿٥٩﴾ قَالُوا بَلْ أَنتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَبِئْسَ
ٱلْقَرَارُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا رَبَّنَا مَن قَدَّمَ لَنَا هَٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي ٱلنَّارِ ﴿٦١﴾ وَقَالُوا مَا لَنَا لَا
نَرَىٰ رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ ٱلْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾ أَتَّخَذْنَٰهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ ٱلْأَبْصَٰرُ
﴿٦٣﴾ إِنَّ ذَٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ ٱلنَّارِ ﴿٦٤﴾ ﴾

[۴۹] دغه (ذکر شوی بیان) پند (او عبرت) دی، او (په دې باندې علاوه) یقینًا پرهېزګارانو ته ضرور د بېرته ورګرځېدلو ښایسته ځای دی (چې په آخرت کښې به ورداخل شي).

[۵۰] (دا ښایسته ځای) د اقامت د جنتونو څخه په داسې حال کښې عبارت دی چې دروازې به یې متقیانو ته (د ورلیږدلو څخه وړاندې) بېرته کړې شوې وي.

[۵۱] په جنتونو کښې به (متقیان) تکیه وهونکي (ارام ناست) وي (او) دوی به هلته ډېر مېوجات او (ډېر) د څښکلو څیزونه (جوسونه) ورغواړي.

[۵۲] او متقیانو ته به د نظر بندونکې همزولې مېرمنې وي (چې د خپل خاوند څخه په غیر به بل چاته نه ګوري).

[۵۳] (ای متقیانو!) دغه (چې وړاندې بیان شوه) هغه شی دی چې تاسو ته یې د حساب د ورځې (د آخرت) دپاره وعده درکوله کېږي.

[۵۴] (هلته به درته وویلی شي چې) یقینًا دغه (نعمتونه) هرو مرو زمونږ (درکړه شوې) روزي ده چې هیڅ فنا (او ختم) نه لري.

[۵۵] دغه (د متقیانو نعمتونه په ذهن کښې ونیسی) او (په دې باندې علاوه) یقینًا خاص سرکشانو ته ضرور د بېرته ورګرځېدلو ډېر بد ځای دی.

[۵۶] چې د جهنم څخه عبارت دی (او) سرکشان به دغه ته ورداخلېږي، نو (دغه جهنم) ډېره بده ارامګاه ده.

[۵۷] (سرکشانو ته به وویلی شي چې) دغه خوټېدونکې اوبه او زوې دي نو مزه یې وڅکئ.

[۵۸] او (دغه) بل داسې عذاب دی چې په څېر یې (د عذاب نور) ډېر ډولونه دي (نو خوند یې واخلئ).

[۵۹] (مشران کفار به یو تر بله وایي او د کشرانو ډلې ته به اشاره کوي) چې دغه ډله ستاسو سره (دوزخ ته) داخلېدونکې (ډله) ده، دغې ډلې ته دې خوشالي (او هر کلی) نه وي، (او نه ورته شته چې) یقینًا دوی (هم ستاسو غوندې) اور ته داخلېدونکي دي.

[۶۰] کشران به (ورته په جواب کښې) ووایي چې: بلکې تاسو چې یاست تاسو ته دې خوشالي (او هر کلی) نه وي، (او دا خکه چې) یقینًا همدا تاسو دا (عذاب) مونږ ته راوړاندې کړی دی، نو (دا

دوزخ) ډېر بد قرارځای دی (چې دواړه جانبه به یکښې دوامداره اوسېږو)

[۶۱] (بیا به) کښران کافران ووایي چې ای زموږ ربه! هر چا چې موږ ته دغه (عذاب) رامخې ته کړی دی (او پرې اخته کړي يې یاستو) نو هغوی ته په اور کښې غبرګ عذاب ورزیات کړه

[۶۲] او (ټول) دوزخیان به ووایي چې: موږ لره څه دي چې موږ داسې سړي (دلته په دوزخ کښې) نه ګورو چې موږ به هغوی د اشرارو (بدانو) څخه شمېرل (د اشرارو لقب به مو ورکاوه)؟

[۶۳] ایا موږ هغوی (په دنیا کښې) په ملنډو سره نیولي وه (خطا شوي وو) او که (هغوی دلته په دوزخ کښې شته خو) زموږ سترګې ترې کږې شوې دي (او په نظر مو نه راځي)؟

[۶۴] (ای پیغمبره!) یقیناً دغه د اهل النار (ټولو دوزخیانو) جګړه ضرور حق ده (هرومرو پیښېدونکې ده).

ارتباطونه

۱ـ په [ص:۲۸] ایت کښې الله ﷻ اشاره کړې وه چې متقیان او فاجران سره یو برابر نه دي، په دې ایتونو کښې په عدم برابری باندې لږ رڼا اچولې شوې ده چې د قیامت په ورځ به صورت ونیسي.

۲ـ د دې سورت "ص" په لومړنیو ایتونو کښې توحیدي عقیدې ته مشرکان د دلایلو په رڼا کښې هڅولی شوي وه، او بیا په هغو سپکو او سپورو خبرو باندې د صبر خپلولو دپاره نبي کریم ﷺ ته د نهو پیغمبرانو ذکر نازل شو چې هغوی پسې اقتداء وکړي او بې صبره او بې حوصلې نه شي.

په دې ایتونو کښې په دلایلو باندې علاوه، د ترغیب او ترهیب په توګه مشرکان هڅولی شوي دي چې د شرکي عقیدې څخه لاس واخلي او د توحید عقیده خپله کړي، نو حاصل یې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! دغه د پیغمبرانو یادونه خو ستا دپاره یو ذکر او پند وه چې ته هم د هغوی په شان خپل استقامت او ثبات ته ادامه ورکړې او حوصله خرابه نه کړې، خو یو خل بیا مشرکان د توحیدي عقیدې د خپلولو دپاره په ترغیب (هڅولو) او ترهیب (ډارولو) سره دعوت کړه او د متقیانو او مشرکانو أخروي حال ورته بیان کړه چې:

۱ـ یقیناً د متقیانو او موحدینو دپاره په آخرت کښې ډېر عالي شان دی، لاندې څه مثالونه یې ولولئ:

الف: دوی ته هلته د بېرته ورګرځېدلو ډېر ښایسته ځای تیار کړی شوی دی چې ښایست یې د لیدلو پورې اړه لري.

ب: متقیانو ته داسې جنت د الله ﷻ د پلوه ورکولی کېږي چې د همېشه دپاره د اقامت ځای دی او دوی به ترې هیڅکله بهر نه کړی شي.

ج: ذکر شوی جنت به د متقیانو ورتګ ته منتظر وي حتی چې دروازې به یې ورته پرانستلې وي، ته به وایې چې د خپلو خاوندانو په انتظار کښې دي.

د: جنتیان به همله بالکل ارام وي او تکیا وهونکي به ناست وي، هسې نه چې خوراک او څښاک پسې تالاش وکړي.
ه: جنتیان به هلته د خپل خوراک او څښاک دپاره فقط بلل کوي چې دا راوړه او هغه راوڅښوه، نو د خپلو غوښتنو په مطابق به ورته ډېر میوجات د خوراک دپاره او ډېر جوسونه د څښلو دپاره وروړاندې کېږي.
و: د جنتیانو په نزد به هلته داسې مېرمنې موجودې وي چې د یو پلوه به یې نظر خپلو خاوندانو ته خانګړي وي، نه به پیري مسه کړې وي او نه بل بنیادم، او نه به د هغوی څخه په غیر بل چا ته ګوري؛ او د بله پلوه به د خپلو خاوندانو سره همزولې وي او هم به ورباندې عاشقانې وي.
ز: هلته به جنتیانو ته وویلی شي چې دغه نعمتونه هغه نعمتونه دي د کومو چې ستاسو سره د حساب کتاب د ورځې دپاره په دنیا کښې وعده کړی شوې وه، چې تاسو ته به درکولی کېږي.
یا دا چې: ای متقیانو! دا چې وړاندې ذکر شوه هغه نعمتونه دي د کومو چې نن ورځ تاسو ته د الله ﷻ د پلوه وعده درکوله کېږي چې د قیامت په ورځ به صورت ونیسي.
ح: ای متقیانو! دغه نعمتونه د بل چا د پلوه نه بلکې زمونږ د پلوه تاسو ته درکړی شوي دي چې په آینده کښې به هیڅ ډول زوال ونه لري، او همېشه به وي.
۲_ ای پیغمبره! دغه _چې وړاندې یې څه بیان نازل شو_ هغه نېکه جزا ده کومه چې متقیانو ته ټاکلې شوې ده، اوس د فاجرانو او سرکشانو څه اُخروي حال هم بیان کړه چې:
الف: سرکشانو او کفارو ته په آخرت کښې د ببرته ورګرځېدلو ډېر ناکاره او بدخای ټاکلی شوی دی چې د جهنم (دوزخ) څخه عبارت دی، هغوی به هلته ضرور ورداخلېږي او د نجات لاره به ترې مونده نه کړي، بلکې همدغه دوزخ به یې په دائمي توګه د ارام نیولو ځای وي چې د ارام نیولو دپاره ډېر شر ځای دی!.
ب: هلته به دوزخیانو ته زښت ډېر عذابونه وي چې کله به یوه او کله بل ته اشاره کېږي چې:
اول: دغه خوټېدلې اوبه دي، دوزخیان دې د دې څخه وڅکي.
دوهم: دغه د دوزخیانو زوي او نوونه دي، نو دا دي د عذاب په توګه وڅکي.
درېم: دغه بل عذاب دی _لکه مار او لړم او نور_ په دې باندې دې هم اخته کړی شي.
بلکې دوزخیانو ته به هلته د ذکرو شوو عذابونو په مثل او شکل ډېر ډولونه وي چې وار په وار به ورباندې مبتلا ګرځولی کېږي.
۳_ ای پیغمبره! د دوزخیانو دنیاوي مشران به د پیروانو څخه وړاندې دوزخ ته بوتللی شي، بیا نو چې کله د پیروانو ډله د ورداخلولو دپاره هلته وروستلی شي او د مشرانو ورباندې سترګې ولږي، نو دوی به یو تربله سره ووایي چې:
دغه دی بل ټولګی راوستلی شو چې دوی هم ستاسو سره دوزخ ته داخلېدونکی دی، دغو لره دې خوشالي نه وي او دغه دې د ستوماني څخه خلاص نه شي، که بالفرض په دنیا کښې دغې ډلې

زمونږ پیروي نه وی کړې نو زمونږ بغاوت به هم د حده تجاوز نه وی کړی.

۴_ کله چې پیروان د خپلو مشرانو خبرې واوري نو داسې جواب به ورکړي چې:

الف مونږ ته ښېرا مه کوئ بلکې تاسو د ښېراوو مستحق یاست، تاسو خوشالي ومه ګورئ، او تاسو د ستوماني څخه خلاص نه شئ او دا ځکه چې

ب ای دنیاوي مشرانو! دغه عذاب خو تاسو مونږ ته هلته راوړاندې کړی وه. او همدا تاسو وړباندې مونږ اخته کړي یاستو.

ج نو دغه دوزخ د قرار نیولو ډېر بد ځای دی چې نه ترې ستاسو خلاصی شته او نه ترې زمونږ.

د کشران او پیروان به د خپلو دنیاوي مشرانو په هکله الله ﷻ ته هم سوال وکړي چې ای زمونږ ربه! دغه عذاب او دغه د کفر کلمه چې هر چا مونږ ته راوړاندې کړې وي همغوی ته په دوزخ کښې غبرګ عذاب ورکړه. او زمونږ عذاب هم وړباندې ورزیات کړه چې زمونږ د کافر پاتې کېدلو اصلي باعثین همدوی دي.

۵_ کفارو ته به د هغوی یو تربله ناندرې او سوال جواب هیڅ ګټه ونه شي رسولی نو د همدې کبله به د بحث څخه مخ واړوي او خپله تولنه توجه به د مسلمانانو حال ته ورواړوي او تول به په یوه خوله د پښېمانتیا او خجالت د کبله ووایي چې:

الف به مونږ څه شوي دي چې مونږ هغه کسان په دوزخ کښې نه ګورو کوم به چې مونږ په دنیا کښې د اشرارو په نامه یادول او د همدې ولې څخه به مو شمېرل؟

ب ایا مونږ په دنیا کښې خطا شوي وو، چې ذکر شوی لقب مو د ملنډو په توګه ورکړی وه او په حقیقت کښې هغوی اشرار نه وه. ایا هغوی جنت ته بیولې شوي دي؟ ایا مونږ اشرار وو چې په دنیا کښې د شیطان په لاره روان وو او اوس د ابد دپاره په دوزخ کښې واچولی شوو؟

ج یا هغوی ربښتیاني اشرار وه او هغوی هم زمونږ سره دلته په دوزخ کښې برانه دي خو زمونږ سترګې بل لور کړې شوې دي او یلې خوا ترې اووښتې دي چې نظر مو ورباندې نه نښلي؟

۶_ ای پیغمبره! ذکر شوی بیان حق او ضرور پېښېدونکی دی. هیڅ دروغ پکښې نشته، چې دغه بیان د دوزخیانو یو تربله جګړې دي او هم د هغوی د مؤمنانو په هکله یو تربله پوښتنه او ګویګنه ده.

توضیحات

۱_ په «مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ ٱلۡأَبۡوَٰبُ» کښې د جنت د دروازو په هکله د الله ﷻ په توفیق د [الحجر ۴۴] ایت لاندې د احادیثو په رڼا کښې نه مفصل بحث تېر شوی دی چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو خو د مقام په لحاظ وړباندې لاندې یو حدیث شریف وراضافه کوو.

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې «آتي باب الجنة يوم القيامة فأستفتح فيقول الخازن من أنت فأقول محمد فيقول بك أمرت لا أفتح لأحد قبلك»[۱] یعنې زه به د قیامت په ورځ د جنت دروازې ته ورشم نو

[۱] صحیح مسلم ج۱ ص۱۱۲

د پراستلو غوښتنه به يې وکړم. نو د جنت خازن به پوښتنه وکړي چې: ته څوک يې؟ زه به ورته په ځواب کښې ووايم چې: زه محمد يم. نو د جنت خازن به راته ووايي چې: زه (فقط) په همدا تا سره مامور شوی وم چې دروازه درته خلاصه کړم او چې ستا څخه وړاندې يې بل هيچا ته پرته نه کړم.

أتراب څه معنی؟

۲ـ په ﴿ قَـٰصِرَٰتُ ٱلطَّرۡفِ أَتۡرَابٌ ﴾ کښې د ﴿ قَـٰصِرَٰتُ ٱلطَّرۡفِ أَتۡرَابٌ ﴾ کلمه د الله ﷻ په توفيق د [الصافات ۴۸] آيت لاندې تحليله شوې ده. او د ﴿ أَتۡرَابٌ ﴾ کلمه پکښې د "تِرْب" ـلکه "وِطَن"ـ جمعه ده. "تِرْب" هغه چا ته ويل کېږي کوم چې د بل چا سره همزولی وي.

لکه چې دواړه د خپلو خپلو مورګانو څخه په يوه وخت کښې زېږېدلي وي او د "تُراب" خاورو سره يې تماس نيولی وي[1].

د جنت مېرمنو ته دغه لقب تشبيهاً ورکولی شوی دی. يعني جنتي ښځي به د يو پلوه په خپلو منځو کښې همزولي او په حسن کښې برابري وي او د بله پلوه به د خپلو خاوندانو سره هم د عمرونو په لحاظ مساوات لري، که بالفرض دوی په دنيا کښې موجوديت درلودی نو د همزولو لقب به ورکړی شوی وی.

نحوي تحليلونه

۳ـ په دې مقام کښې بايد لاندې نحوي تحليلونه په ذهن کښې وساتل شي:

الف: په ﴿ هَـٰذَا فَلۡيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ﴾ کښې مفسرينو کرامو د اعراب په لحاظ متعدد تحليلونه کړي دي[2]، خو کوم تحليل چې موږ غوره کړي دي هغه په لاندې ټکو کښې شرحه کېږي:

اول: د ﴿ هَـٰذَا ﴾ کلمه مبتدا ده او د عطف په لحاظ سره د ﴿ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ﴾ کلمې يې خبرونه دي.

دوهم: د ﴿ فَلۡيَذُوقُوهُ ﴾ جمله معترضه جمله ده، چې د مبتدا او خبرونو ترمنځ واقع شوې ده.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ حَمِيمٌ ﴾ د کلمې څخه شرحه د الله ﷻ په توفيق د [إبراهيم ۱٦] آيت لاندې تېره شوې ده، چې خوټېدونکو اوبو ته ويل کېږي.

او د "غَسَّاق" کلمه په يوه حديث کښې تفسير شوې ده چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «لَوْ أَنَّ دَلْوًا مِنْ غَسَّاقٍ يُهَرَاقُ فِي الدُّنْيَا لَأَنْتَنَ أَهْلَ الدُّنْيَا»[3] يعني که بالفرض د غساق د مردارو اوبو او زوو څخه يوه بوقه په دنيا کښې تويه کړی شي نو په ټولو دنياوالو باندې به معيشت بدبويه کړي (دا به دوزخيانو ته د څښکلو دپاره ورکولی کېږي).

غالبه دا ده چې په [إبراهيم ۱٦] آيت کښې به ﴿ مَّآءٍ صَدِيدٍ ﴾ کلمه د همدغه "غَسَّاق" څخه عبارت وي، والله ﷻ اعلم

---

(۱) لسان العرب ج۱ ص۲۳۱، مفردات الراغب ص ۷۰
(۲) روح المعاني ج۲۳ ص۲۱۵، اللباب في علوم الکتاب ج۱٦ ص ۴۴
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۸٦، مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۵۸

نو د یاسټیو ټکو په ملحوظ يې د معنی حاصل داسې راځېږي چې په دوزخ کښې به کله حوېډوټکو اوبو ته اشاره کېږي او کله غساق ته، چې دغه دې هغوی وڅکي او د دغه مزه دې واخلي. چې د همدغو دپاره يې په دنيا کښې زيار وېستلی وه.

ب. همدارنګه په ﴿ وَءَاخَرُ مِن شَكۡلِهِۦٓ أَزۡوَٰجٌ ﴾ کښې هم مفسرينو کرامو زښت ډېر تحليلونه ليکلي دي[1]، خو موږ خپل غوره کړی شوی تحليل په لاندې نکاتو کښې ليکو:

اول: د ﴿ ءَاخَرُ ﴾ کلمه موصوفه ده.

دوهم: د ﴿ مِن شَكۡلِهِۦٓ ﴾ ضمير همدغه "آخَرُ" ته راجع دی، چې د متعلق په لحاظ مقدم خبر دی.

دریم: د ﴿ أَزۡوَٰجٌ ﴾ کلمه د ﴿ مِن شَكۡلِهِۦٓ ﴾ دپاره موخره مبتدأ ده، چې د خپل خبر په ملحوظ د "آخَرُ" دپاره صفتيه جمله ده.

څلورم: د ﴿ ءَاخَرُ ﴾ کلمه د خپل صفت په لحاظ د مقدرې مبتدأ دپاره ـ چې په هذا سره ترې تعبير کوو ـ خبر واقع کېږي.

نو حاصل يې داسې راځېږي چې: او یوه بل عذاب ته به هم اشاره وکړی شي چې کفار دې دغه عذاب هم وڅکي، چې د دغه عذاب په مثل ورته نور ډېر ډولونه عذابونه هم ټاکلي شوي دي چې مزه به يې واخلي.

ج. په ﴿ لَا مَرۡحَبَۢا بِهِمۡ ﴾ کښې دغه تحليل په نظر کښې نيول په کار دي[2]:

اول: د ﴿ مَرۡحَبًا ﴾ کلمه اسم ظرف ده چې د "رَحُبَ" ـ لکه "ضَرُبَ" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "رَحُبَ" د پراخۍ معنی ورکوي[3].

دوهم: دغه کلمه په مقدر "آتوا" سره دلته منصوبه ده، چې نحويان يې تقدير واجب ګڼي.

دریم: په ﴿ بِهِمۡ ﴾ کښې د "ب" توری د بيان دپاره دی چې د مقدر "آتوا" ضمير يې څرګند کړی دی.

څلورم: ذکره شوې دعائيه جمله د اثبات په حال کښې د هر کلي په ځای استعمالېږي چې د خوشالۍ څخه نمايندګي کوي، خو چې کله ورباندې د نفي توری داخل شي ـ لکه چې دلته ورسره د "لا" توری نازل شوی دی ـ نو خوشالي او هرکلی منفي ګرځوي.

يعني مشران کفار چې کله د کشرانو کافرانو ډله وګوري چې د همدوی په لور دوزخ ته ورروانه ده نو خپنې به خپنې نور مخاطب کړي چې دغې ډلې ته دې خوشالي او هرکلی نه وي، دوی هم ستاسو سره دوزخ ته ورداخلېدونکي دي.

د. په ﴿ لَا مَرۡحَبَۢا بِكُمۡ ﴾ کښې ذکر شوی تحليل کټ مټ تطبيقېږي چې حاصل يې داسې راځېږي: کشران کفار به ذکره شوې دعائيه جمله بېرته ورغبرګه کړي چې هرکلی او خوشالي دې تاسو لره

(۱) المحرر الوجيز ج۱۴ ص۴۴، البحر المحيط ج۹ ص۱۶۸
(۲) روح المعاني ج۲۳ ص۲۱۷
(۳) لسان العرب ج۱ ص۴۱۴، القاموس المحيط ج۲ ص۲۱۴

نه وي چې په دغه مصيبت باندې مو مونږ او خپل ځانونه (دوزخ) اخته کړي دي.

اشرار يعني څوک؟

۴_ که څه هم ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي(۱) چې دلته په ﴿ رِجَالاً كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ ٱلْأَشْرَارِ ﴾ کښې د ﴿ رِجَالا ﴾ کلمه د صهيب ﷺ، بلال ﷺ، خباب ﷺ او سلمان ﷺ څخه عبارت ده، چې د مکې مشرکانو به ورته د "اشرار" لقب ورکاوه. مګر ځرنګه چې په نصوصو کښې د مفهوم عموم ته اعتبار دی نو الله ﷻ ته اُميد دی چې افغان مجاهدين به هم په ايت شريف کښې شموليت ولري، او دا ځکه چې د جهاد په اوږدو کښې به روسانو او کمونستانو مونږ ته د "اشرار" لقب راکاوه.

﴿ قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ مُنذِرٌ ۖ وَمَا مِنْ إِلَـٰهٍ إِلَّا ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ٱلْعَزِيزُ ٱلْغَفَّـٰرُ ﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبَؤٌا۟ عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾ مَا كَانَ لِىَ مِنْ عِلْمٍۭ بِٱلْمَلَإِ ٱلْأَعْلَىٰٓ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِن يُوحَىٰٓ إِلَىَّ إِلَّآ أَنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٠﴾ ﴾

[۶۵] (ای پيغمبره!) ووايه چې: يقيناً زه ډاروونکی (پيغمبر) يم، او (په حقه) هيڅ معبود نشته مګر يو قهرکوونکی الله ﷻ دی (په هر څه خپله اراده تحميلوونکی شي).

[۶۶] چې (همدا الله ﷻ) د اسمانونو او ځمکو او د هغو شيانو چې د دغو دواړو ترمنځ دي د کلکې ارادې خاوند (او) بښونکی رب دی.

[۶۷] (ای پيغمبره!) ووايه چې: دا (قرآن کريم) ډېر لوی خبر دی (چې ما تاسو ته راوړی دی).

[۶۸] (خو) تاسو ترې اعراض کوونکي ياست (چې ايمان ورباندې نه راوړئ).

[۶۹] ماته په لوړ ټولګي (پرښتو) باندې هيڅ علم نشته کله چې هغوی (په څه موضوع کښې) بحث کوي (مګر ماته په وحې سره معلومات راکولی کېږي).

[۷۰] ماته (د بل هيڅ وجې د کبله) وحې نه کېږي مګر (د دې کبله) چې يقيناً زه ځرګند ډاروونکی (پيغمبر) يم، (نو ځکه ماته د نبوت د راکړې څخه وړاندې هيڅ وحې صورت نه نيوه).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې هغه پوښتنه جوابه شوې ده کومه به چې مشرکانو د وړاندېنيو ايتونو په اورېدلو سره راپورته کوله چې: هغه ورځ به کومه کښې به چې مونږ (ستاسو په ګومان) د رنګارنګ عذابونو سره مخامخ شو، کله قيام کوي؟. نو حاصل يې داسې راځي:

ای پيغمبره! مشرکان خو ستا څخه د قيامت د ورځې د قيام ټاکلی وخت غواړي.

۱_ ته ورته په جواب کښې ووايه چې:

---

(۱) تفسير الطبري ج۲۳ ص۱۸۰

الف: یقیناً زه فقط ډاروونکی یم، ماته د قیامت د قیام علم نه دی راکړی شوی، زه تاسو ته فقط هغه څه در رسوم د کومو په رسولو او ابلاغ باندې چې زه مکلفیت لرم او بس.

ب: د الله ﷻ څخه په غیر هیڅ په حقه معبود هیڅ نشته، همدی ﷻ د هر حیثه واحد او لا شریک دی، همدی ﷻ د غلبې خاوند دی او هر چاته چې د ذلت اراده وکړي هغه ته ذلت ورکوونکی دی

کله چې الله ﷻ د قیامت د قیام اراده وکړي، نو هیڅوک یې مخنیوی نه شي کولی او هم په دغه وخت کښې هیڅ کافر د ذلت او خوارۍ څخه خپل ځان نه شي بچ کولی. او دا ځکه چې

ج: یوازې الله ﷻ د اسمانونو، ځمکو او هغو شیانو رب دی کوم چې د دغو دواړو ترمنځ موقعیت لري، بل هیچا ته پکښې واک او اختیار نشته، چې د همده ﷻ د ارادې په وړاندې خنډ وګرځي.

د: همدی ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی نو هر وخت یې چې اراده وشي قیامت به قائم کړي، او همدی ﷻ بښونکی هم دی، که څوک په دنیا کښې خپله کفري عقیده په توحیدي عقیدې باندې بدله کړي نو په پخوانیو کفریاتو به یې ونه نیسي.

٢ـ دا هم ورته ووایه چې:

الف: ای مشرکانو! ما خو تاسو ته د قیامت د قیام په هکله عظیم الشان خبر راوړی دی چې قرآن کریم راباندې نازل شوی دی، دا قرآن کریم بالکل حق دی او هیڅ کوزوږاس پکښې نشته، تاسو همدغه خبر په خپلو غوږونو کښې کلک ونیسئ او فرعي پوښتنې مه کوئ چې حساب کتاب به څه وخت پیل شي او قیامت به کله قائم شي او څو کاله ورته پاتې دي او داسې نور.

ب: په تاسو افسوس دی چې په فرعي پوښتنو مصروف شوئ او په اصلي مهم خبر باندې مو خپل غوږونه کاڼه کړه او لا ترې اعتراض کوونکی جوړ شوئ.

ج: بدون د وحې څخه ماته هیڅ علم او پوهه نشته چې د پرښتو لوړ ټولګی په څه شي کښې بحث کوي او څه موضوع یې د بحث دپاره مطرحه کړې ده، نو د قیامت د قیام علم به ماته د کومه شي حال دا چې لوړ ټولګی هم پکښې بحث نه کوي او نه وړباندې علم لري، بلکې دغه علم په هر اړخیزه توګه د الله ﷻ پورې مختص دی او بس.

د: لنډه دا چې ما ته د غیبي أمورو په هکله د بل هیڅ شي د کبله وحې نه کېږي مګر د دې کبله چې زه ښکاره ډاروونکی او رښتیانی پیغمبر یم، که بالفرض زه رښتیانی پیغمبر نه وی نو تاسو ته به مې نه د جنت نعمتونه بیان کړي وی او نه به مې د دوزخ په عذابونو باندې خبر درکړی وی، لکه چې د نبوت څخه وړاندې مې په خپل څلوېښت کلنې عمر کښې دا کار نه شو کولی.

توضیحات

١ـ که څوک وایي چې: په ﴿ قُلْ هُوَ نَبَؤٌا۟ عَظِيمٌ ﴾ کښې ﴿ هُوَ ﴾ څه شي ته راجع دی؟

مونږ وایو چې: د دغه ضمیر د مرجع په تعین کښې مفسرینو کرامو متعدد اقوال کړي دي[1] او

[1] تفسیر ابي السعود ج٧ ص٢٢٤؛ اللباب في علوم الکتاب ج١٦ ص٤٥٢

مختلف مراجع یې ورته ټاکلي دي چې ټولې د وړاندېني کلام څخه فهمېږي، لکه قرآن، بعث بعد الموت، د محمد ﷺ پیغمبر ګرځېدل او داسې نور. خو مونږ ته د مجاهد علیه الرحمة قول بهتر برېښي چې دغه ضمیر قرآن ته راجع دی، چې په نورو ټولو مراجعو باندې مشتمل دی.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲ـ که څوک وایي: په ﴿ بِٱلۡمَلَإِ ٱلۡأَعۡلَىٰٓ إِذۡ يَخۡتَصِمُونَ ﴾ کښې د لوړ ټولګي څخه څوک مراد دي او د دوی بحث په کومه موضوع کښې صورت نیسي؟

مونږ وایو چې: د جمهورو مفسرینو کرامو په نزد لوړ ټولګی د پرښتو د ټولګي څخه عبارت دی[۱]، اما د دوی د بحث په هکله لاندې دوه وضاحتونه ولولئ:

الف: ځینې مفسرین کرام وایي[۲] چې په ﴿ يَخۡتَصِمُونَ ﴾ کښې هغه بحث ته اشاره ده کوم چې د پرښتو او الله ﷻ ترمنځ د آدم علیه السلام په پیداکولو او په ځمکه کښې د خلیفه ګرځولو په ارتباط صورت نیولی وه، چې په [البقرة: ۳۰] ایت کښې پرې صراحت شوی دی او په راتلونکو ایتونو کښې ورته اشاره شوې ده.

ب: ځینې نور مفسرین کرام وایي چې دلته هغه بحث مراد دی کوم چې په یوه اوږده قدسي حدیث شریف کښې روایت شوي دي[۳]، چې د څه برخې مضمون یې دا دی:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: ماته مې خپل رب ﷻ وویل چې د پرښتو لوړ ټولګی په څه شي کښې بحث کوي؟ نو زه نه پوهیدم، خو کله چې ورباندې الله ﷻ ماته علم راکړ نو پوه شوم او د الله ﷻ په حضور کښې مې عرض وکړ چې: «فِي الدَّرَجَاتِ وَالْكَفَّارَاتِ وَفِي نَقْلِ الْأَقْدَامِ إِلَى الْجَمَاعَاتِ وَإِسْبَاغِ الْوُضُوءِ فِي الْمَكْرُوهَاتِ وَانْتِظَارِ الصَّلَاةِ»[۴] یعنې پرښتې په لاندې کارونو کښې بحث کوي:

اول: په کومو عباداتونو باندې درجات لوړېږي.

دوهم: په کومو کارونو باندې ګناهونه محوه کېږي.

درېیم: د جمې لمونځونو ته پیاده تلل څومره ډېر اجرونه لري.

څلورم: د مشقاتو ګاللو سره-سره د اوداسه په تکمیل کښې هم ډېر اجرونه دي.

پنځم: د یوه لمانځه څخه وروسته بل لمانځه ته انتظار کول هم د لوی اجر سبب دی.

تبصره

۳ـ زمونږ په نزد مفسرینو کرامو به د پرښتو د بحث محض یو-یو مثال ذکر کړی وی او حصر به یې مطلب نه وي، نو حاصل به یې داسې راوځېږي چې: زه بدون د وحې څخه د پرښتو په یوه بحث

---

(۱) الدر المنثور ج۷ ص۲۰۲

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵۹؛ المحرر الوجیز ج۱۴ ص۴۹

(۳) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۲؛ تفسیر البغوي ج۴ ص۶۹

(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵۹

باندې هم پوهه نه لرم، چې په څه موضوع کښې يې بحث کړی دی او يا به يې په راتلونکې کښې وکړي، دا د وحې برکت دی چې زه تاسو ته د پرښتو د بحث موضوع هم بیانولی شم

﴿ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّى خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن طِينٍ ﴿٧١﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن
رُّوحِى فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّآ إِبْلِيسَ
ٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ يَٰٓإِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَىَّ
أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ ٱلْعَالِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ أَنَا۠ خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِى مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُۥ مِن طِينٍ
﴿٧٦﴾ قَالَ فَٱخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِىٓ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ
فَأَنظِرْنِىٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ ٱلْمُنظَرِينَ ﴿٨٠﴾ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ
﴿٨١﴾ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٨٣﴾ قَالَ
فَٱلْحَقُّ وَٱلْحَقَّ أَقُولُ ﴿٨٤﴾ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾ ﴾

[۷۱] (ای پیغمبره!) هغه وخت یاد کړه چې ستا رب ﷻ د پرښتو ټولګي ته وویلې (په دوی کښې ابلیس هم شامل وه) چې یقینًا زه د خټو څخه د یوه مخلوق پیدا کوونکی یم (چې ټول بدن به یې په وینښتانو پټ نه وي).

[۷۲] نو کله چې ما نوموړی بشر (د اندامونو د حیثه) برابر کړ او خپل روح مې پکښې پو کړ نو تاسو ورته (په ځمکه باندې) سجده کوونکي پرېوځئ.

[۷۳] نو ټولو پرښتو په اجتماعي توګه (نوموړي بشر آدم ﷺ ته) سجده وکړه.

[۷۴] مګر (یوازې) ابلیس (د سجدې څخه منعه وکړه او) خپل ځان یې لوی وګانه او نوموړی (د الله ﷻ په ازلي علم کښې) د کفارو د ډلې څخه وه.

[۷۵] ستا رب ﷻ وویلې چې: ای ابلیسه! ته څه شي منعه کړې چې هغه بشر ته سجده وکړې کوم چې ما په خپلو (بلا کیفه) لاسونو سره پیدا کړی دی؟ ایا تا لویي (تکبر) وکړ، یا ته (رښتیا) د لوړو (لویانو) څخه یې.

[۷۶] ابلیس وویلې چې: زه د ده څخه بهتر یم، چې زه دې د اور څخه پیدا کړی یم او هغه دې د خټې څخه پیدا کړی دی (نو زما سجده هغه ته مناسب کار نه دی).

[۷۷] ستا رب (ورته) وویلې چې: (ای ابلیسه!) د پرښتو د ټولګي څخه ووځه، ځکه چې یقینًا ته رټلی شوی یې (او زما د طرفه مبغوض شوې).

[۷۸] او یقینًا زما لعنت د جزا تر ورځې پورې په تا باندې (مخ په زیادت) دی، (او د عذاب سره به هلته مخامخ شي).

[۷۹] ابلیس وویلې چې: ای زما ربه! ماته تر هغې ورځې پورې مهلت راکړه په کومه کښې چې مړي (د قبرونو څخه) راپورته کړی شي.

[۸۰] ستا رب ﷻ وویلې چې: نو یقینًا ته د مهلت ورکړی شوو څخه یې. (خو):

[۸۱] د معلوم وخت تر ورځې پورې (چې د اولنۍ شپېلۍ د وخت څخه عبارت دی).

[۸۲] ابلیس وویلې چې: (ای ربه!) ستا په عزت مې دې سوګند وي چې زه به هرومرو او ضرور د (نوموړي) بشر ټول اولادونه بې لارې کړم (چې زما د ملعونیت سبب جوړ شوه).

[۸۳] مګر د دوی څخه ستاسو سوچه کړی شوي بندګان (به بې لارې نه کړی شم).

[۸۴] ستا رب ﷻ وویلې چې: نو (دا خبره) حقه ده (چې ته زما مخلص بندګان نه شې ګمراه کولی)، او (زه) حق (وایم)، زه وایم چې:

[۸۵] هرومرو او ضرور به زه ستا څخه او د هغه چا څخه کوم چې د بنیادمانو څخه ستا پیروي وکړي (ستاسو) ټولو څخه دوزخ ډک کړم.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې د توحیدي عقیدې دلایل نازل شوي وه، او په دې ایتونو کښې د کفارو غبرګون ته اشاره شوې ده چې عنادًا په کفري عقیده کلک شوه او د ابلیس لاره یې خپله کړه.

۲ـ په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو د ﴿إِذْ يَخْتَصِمُونَ﴾ د جملې دپاره یو مثال نازل شوی دی. چې حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس په خپل اُمت باندې د پرښتو د بحث یو مثال قرائت کړه چې د یو پلوه ستا د نبوت دپاره غټ دلیل دی او د بله پلوه پکښې کفارو ته ارشاد نغښتی دی چې د عناد د کبله د ابلیس لاره خپله نه کړي او د کفري عقیدې څخه لاس واخلي. هغه دا چې:

۱ـ هغه وخت یاد کړه چې ستا رب ﷻ ټولې پرښتې په داسې حال کښې مخاطبې کړې، چې ابلیس هم پکښې شامل وه، او ورته یې وویلې چې:

الف: یقینًا زه د ختو او خاورو څخه د داسې یو مخلوق پیدا کوونکی یم کوم به چې لوڅه څېره ولري او ټول به په ویښتو کښې پټ نه وي. همدغه مخلوق به آدم ﷺ نومېږي او زه به یې په ځمکه کښې د خلیفه په حیث ودروم، او ځمکه به د همده په اولاده ابادده کړم.

ب: پرښتو د خپلو خانونو د پوه کولو دپاره ستا د رب ﷻ سره بحث پیل کړه، او پوښتنه یې وکړه چې: ای زمونږ ربه! ایا ته په ځمکه هغه څوک خلیفه ګرځوې چې هغه به پکښې فسادونه کوي او ناحقه وینې به پکښې تویه وي، حال دا چې مونږ ستا پاکي بیانوو او د تنزیه نسبت درته کوو؟

ج: ستا رب ﷻ جواب ورکړ چې: زه پوهېږم او تاسو نه پوهېږئ، او بیا یې په علمي توګه قناعت ورکړ.

۲_ ستا رب ﷻ د پرښتو ذکر شوي ټولګي ته دا هم وویلې او ارشاد یې ورته وکړ چې کله ما خاورین مخلوق د اندامونو د حیثه برابر کړ او هم مې پکښې د خپل باعزته روح څخه پو کړ او وربانديې ژوندی مې کړ، نو تاسو ټول ورته په سجده شئ او په څمکه کښې خلافت یې قبول کړئ.

۳_ ای پیغمبره! کله چې ستا رب ﷻ ذکر شوی تازه پیدا کړی شوی مخلوق (آدم ﷺ) په مشرف روح سره ژوندی کړ، نو ټولو پرښتو ورته په یو خل د عبادت نه، بلکې د انقیاد او تعظیم سجدې کېښودلې او خپل مکلفیت یې اداء کړ.

مګر یوازې ابلیس د خپل مکلفیت اداء کولو ته حاضر نه شو او خاورین مخلوق (آدم ﷺ) ته یې سجده ونه کړه، بلکې تکبر یې وکړ او په څرګنده توګه د کفارو په ډلې کښې داخل شو که څه هم ستا د رب ﷻ په علم کښې لا د پخوا څخه په همدغې کفري ډله کښې شامل وه، نو د همدې کبله ستا رب ﷻ ورسره داسې سوال جواب وکړ:

الف: ستا رب ﷻ ورته وویلې چې: ای ابلیسه! ته څه شي منعه کړې چې هغه مخلوق ته سجده وکړې کوم چې ما په خپلو بلاکیفه دوه وو لاسونو بانديې پیدا کړی دی؟، چې د آدم ﷺ څخه عبارت دي. ایا تا تکبر وکړ او بدون د استحقاقه دې خپل ځان وربانديې عالي وګانه، او یا دا چې ته د لوړو کسانو د ډلې څخه وې او د لویې مستحق وې؟

ب: ابلیس _علیه اللعنة_ په دوهم شق سره جواب ورکړ چې: ای ربه! زه د لویانو او عالیانو څخه یم، زه د آدم ﷺ څخه بهتر یم، په کار دا دي چې هغه ماته سجده وکړي. او دا څکه چې زه دې د اوره پیدا کړی یم او هغه دې د ختې څخه پیدا کړی دی، څرنګه چې زما اصل (اور) د هغه د اصل (خاورې) څخه بهتر دی چې زما اصل رڼا لري او د هغه اصل رڼا نه لري، نو زه د هغه څخه بهتر یم. یا په بل عبارت: ای ربه! تا غیر مناسب کار وکړ چې زه دې د هغه په سجده کولو مکلف کړم.

۴_ د همدغه اعتراض د کبله د ابلیس کفري خبره برینده شوه، نو ستا رب ﷻ مخاطب وګرځاوه چې:

الف: ای ابلیسه! سمدستي د پرښتو د عالي الشان ټولګي څخه بهر شه. او دا څکه چې یقیناً ته د همدغه اعتراض په سبب رټلی شوی او د عالي رتبې څخه غورزولی شوی یې.

ب: او برسېره په دې په تابانديې زما لعنت دی چې د قیامت تر ورځې پورې به ورځ په ورځ زما د رحمت څخه تېل وهلی کېږې، او ورځ په ورځ به ستا د لعنت په پېتې کښې زیادت صورت نیسي چې د ټولو ملعونانو په لعنت کښې به برخه درلودونکی وګرځې.

ه: ای پیغمبره! ابلیس په خپل اعتراض بانديې پښېمانه نه شو، او توبه تائب ونه ګرځېد. بلکې ستا د رب ﷻ لعنت یې قبول کړ، نو فقط دا سوال یې وړاندې کړ چې:

الف: ای ربه! ماته ترهغه وخته پورې مهلت راکړه او د مرګ څخه مې بچ کړه چې مخلوقات د

مرګ څخه وروسته بېرته راژوندي کړی شي او د قبرونو څخه را اوچت کړی شي.

ب: ستا رب ﷻ جواب ورکړ چې: ته د مهلت ورکړی شوو څخه یې تاته مهلت دی، خو د هغه وخت پورې نه کوم چې ته یې غواړې، بلکې تر ټاکلي او معلوم وخت پورې کوم چې ستا د مرګ دپاره ټاکلی شوی دی چې هغه د اولنۍ شپېلۍ د وخت څخه عبارت دی.

۶_ بیا ابلیس وویلې چې: ای ربه! نو زما دې ستا په عزت باندې سوګند وي، چې زه به د همدغه تازه مخلوق (اولاده) ټول بې لارې کړم، او د خپل ځان پېرو به یې جوړ کړم، مګر د دوی د جملې څخه به یوازې ستا مخلص بندګان بچ پاتې شي چې زما د ګمراه کولو د اثر لاندې به واقع نه شي.

۷_ خو ستا رب ﷻ ابلیس مخاطب کړ او ورته یې وویلې چې: همدا خبره حقه ده چې ته زما مخلص بندګان نه شې بې لارې کولی، او دا خبره هم په غوږ کښې ونیسه چې زه وایم حق، زه وایم چې هرو مرو او ضرور به په تا سره او ستا په اولادې سره او هم د بنیادمانو څخه په هغو کسانو سره دوزخ ډک کړم کوم چې ستا پیروي وکړي، او تاسو ټول به په اور کښې ورواچوم.

توضیحات

۱_ د آدم ﷺ د پیدا کولو او مسجود ګرځولو دواړه قیصې په متعدد ایتونو کښې نازلې شوې دي، لکه په [البقرة: ۳۰_ ۳۸]، [الأعراف: ۱۱_ ۲۷]، [الأسراء: ۶۱]، [الکهف: ۵۰]، [طه: ۱۱۶_ ۱۲۳] ایتونو کښې؛ چې مونږ ورباندې په هر ځای کښې مناسب توضیحات لیکلي دي ـ والحمد لله ﷻ، نو که په دې مقام کښې د چا ذهن ته څه اشتباه ورپورته شي هیله ده چې همغه مراجعه وکړي، اُمید دی چې اشتباه به یې جوابه شي، خو دلتهورباندې د ایتونو د اړوند د کبله د الله ﷻ په توفیق څه توضیحات وراضافه کوو. هغه دا چې:

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: په ذکرو شوو پنځو واړو سورتونو کښې قیصه یوه ده، خو د کلماتو اختلاف پکښې د نظر لاندې راځي، لکه چې په دې سورت کښې د ابلیس سوګند داسې حکایت شوی دی چې: ﴿ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ ﴾، او په بل سورت کښې داسې لیدل کېږي چې: ﴿ قَالَ رَبِّ بِمَآ أَغْوَيْتَنِي ﴾ [الحجر: ۳۹] او داسې نور. نو پوښتنه دا ده چې د دغه اختلاف څه وجه ده؟

مونږ وایو چې: که څه هم ځینو مفسرینو کرامو په دې مقام کښې ذکر شوی سوال ډېر ښه جواب کړی دی[۱]، خو مونږ ته هغه جواب بهتر برېښي کوم چې د موسی ﷺ او د فرعون په قیصه کښې د [الشعراء: ۲۳] ایت لاندې تېر شوي دي چې د کلماتو اختلاف د تکلماتو په تعدد باندې صورت نیولی دی، چې په یوه سورت کښې د یوه تکلم کلمات حکایت شوي دي او په بل سورت کښې د بل تکلم کلماتو ته اشاره شوې ده، والله ﷻ أعلم.

---

(۱) روح المعاني ج۲۳ ص۲۳۰

د بَشَر د کلمې توضیح

۳ـ په ﴿ إِنِّي خَٰلِقُۢ بَشَرٗا مِّن طِينٖ ﴾ کښې د "بشر" کلمه په لاندې ډول توضیح کېږي:

الف: دغه کلمه اصلاً د انسان ظاهر پوستکي ته ویل کېږي، چې ټول پوستکی یې په ښکو او وړېو او نورو ویښتانو باندې پټ نه دی، زیاته برخه یې لوڅه ده[۱].

ب: الله ﷻ په دې مقام کښې د "آدم ﷺ" څخه په "بشر" سره تعبیر وکړ، خو د ده ﷺ ټوله اولاده هم په همدغه لقب باندې یادېږي، او د همدې کبله آدم ﷺ د "ابو البشر" لقب لري[۲].

ج: که څه هم د "بشر" کلمه په ځینو ځایونو کښې مثنی هم ګرځي خو په دې کلمه کښې مفرد او مثنی او جمعه او هم مذکر او مؤنث ټول یو برابر دي[۳].

پوښتنې او جوابونه

۴ـ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف: که څوک وایي چې: د ﴿ ٱسۡتَكۡبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴾ څخه معلومېږي چې ابلیس په عدم سجدې سره کافر شو، لکه چې الله ﷻ ته په أزل کښې معلوم وه. نو پوښتنه دا ده چې ایا په عدم عمل سره سړی کافر کېږي لکه چې څوک فرضي لمونځ قصداً فوت کړي؟

مونږ وایو چې: د ﴿ أَنَا۠ خَيۡرٞ مِّنۡهُ ﴾ څخه څرګندېږي چې ذکر شوی عدم عمل د اعتراض څخه نمایندګي کوله، چې دغه امر غیر مناسب دی، او په الله ﷻ باندې اعتراض کول خو کفر دی.

ب: که څوک وایي چې: د څه غرض دپاره ابلیس د الله ﷻ څخه په ﴿ فَأَنظِرۡنِيٓ إِلَىٰ يَوۡمِ يُبۡعَثُونَ ﴾ کښې د بیا راژوندي کولو پورې مهلت وغوښت حال دا چې د نوموړي د عملیاتو ساحه خو په لومړۍ شپېلۍ باندې ختمېږي؟

مونږ وایو چې: د ابلیس غرض دا وه چې په دغه سوال سره خپل ځان د مرګ څخه بچ کړي او دا ځکه چې د بیا راژوندي کولو څخه وروسته مرګ نشته.

یو نحوي تحلیل

۵ـ په ﴿ فَٱلۡحَقُّ وَٱلۡحَقَّ أَقُولُ ۝ لَأَمۡلَأَنَّ جَهَنَّمَ ﴾ کښې مفسرینو کرامو د اعراب په لحاظ متعدد تحلیلونه کړي دي[۴]، کوم تحلیل چې مونږ ته غوره برېښېدلی دی نو هغه په لاندې څلورو ټکو کښې واضحه کېږي:

الف: د ﴿ فَٱلۡحَقُّ ﴾ کلمه د مقدرې مبتدأ (هُوَ) دپاره خبر ده.

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۵

(۲) القاموس المحیط ج۱ ص۲۷۸

(۳) لسان العرب ج۴ ص۶۰

(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۴۶۱؛ تفسیر الطبري ج۲۳ ص۱۸۷

ب: دغه ضمیر (هُوَ) د وړاندېنۍ جملې مضمون ته راجع دی، چې ابلیس د الله ﷻ مخلصان بندګان نه شي بې لارې کولی.

ج: د ﴿وَٱلْحَقَّ﴾ کلمه په مقدر "اقولُ" سره منصوبه ده چې مذکور ﴿أَقُولُ﴾ یې تفسیر واقع شوی دی. د همدې ډول اعراب یو نظیر د [الإسراء: ۱۲] ایت لاندې ښه پوره شرحه شوی دی، والحمد لله ﷻ

د: د ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ﴾ جمله د ﴿وَٱلْحَقَّ﴾ دپاره تفسیر واقع شوی دی.

یعنې ای ابلیسه! نو دا خبره حقه ده چې ته زما مخلصان بندګان نه شې اغواء کولی، او زه حق وایم چې هرومرو به زه ستا او ستا د پیروانو، ستاسو د ټولو څخه دوزخ ډک کړم.

﴿قُلْ مَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُتَكَلِّفِينَ ۝ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ۝ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُۥ بَعْدَ حِينٍۭ ۝﴾

[۸۶] (ای پیغمبره! کفارو ته) ووایه چې: زه ستاسو څخه په دې قرآن کریم باندې هیڅ أجرت (او مزدوري) نه غواړم، او نه زه (په همدې ارتباط) د خپله خانه د جوړوونکو د ډلې څخه یم (چې په الله ﷻ مې دروغ تړلي وي).

[۸۷] دا (قرآن کریم) نه دی مګر د ټولو عالمونو (پیریانو او بنیادمانو) دپاره پند (او عبرت) دی.

[۸۸] او هرومرو او ضرور به تاسو څه وخت وروسته د قرآن کریم (د حقانیت) په خبر پوه شئ.

ارتباط او توضیحات

۱ـ په دې ایتونو کښې په هغه مضمون باندې یو ځل بیا صراحت شوی دی د کوم د اثبات په هکله چې د [ص: ۷۵] ایت څخه را په دېخوا خبره را روانه وه. هغه دا چې:

زه (محمد ﷺ) په حقه یم، که نه نو ما به تاسو ته د غیبي أمورو یوه کوچنۍ خبره هم نه وی حکایت کړې او نه به مې درته د آدم ﷺ او ابلیس د قیصې کومه کړۍ دراورولی وی.

۲ـ په ﴿قُلْ مَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ﴾ کښې د نبي کریم ﷺ د نبوت یوه بل دلیل ته اشاره ده چې: که بالفرض زه د الله ﷻ د پلوه په حقه نه وی رالیږلی شوی، نو ما به ضرور ستاسو څخه په خپل دعوت باندې څه رتبه او څه أجرت غوښتی وی، لکه چې دا د دنیا پرستانو عادت دی، حال دا چې زه وربانډې ستاسو څخه هیڅ شی نه غواړم.

تکلف څه معنی؟

۳ـ په ﴿وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُتَكَلِّفِينَ﴾ کښې د "مُتَكَلِّفِينَ" کلمه د "تَكَلُّف" څخه اشتقاقه شوې ده، "تَكَلُّف" دېته ویل کیږي چې څوک خپل خان خلکو ته په داسې صفت باندې ور وپېژني چې په واقع کښې د هغه درلودونکی نه وي[۱]. یعنې ای پیغمبره! خلکو ته دا هم ووایه چې زه د متکلفینو څخه نه یم چې

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۴ ص۵۵

خپل خان درته په دروغو پیغمبر وتراشم، او هغه څه تاسو ته ابلاغ کړم د کومو په ابلاغ باندې چې زه نه یم مکلف شوی. د دې معنی د ښه وضاحت دپاره لاندې اثار ولولئ:

الف: أمیر المؤمنین عمر ﷺ وایي چې: «نُهِينَا عَنِ التَّكَلُّفِ»[1] یعنې مونږ د نبي کریم ﷺ د پلوه د تکلف څخه منعه کړی شوي یاستو چې خلکو ته خپل خانونه د حقیقت په خلاف وروپېژنو.

ب: عبد الله بن مسعود ﷺ په یوه حدیث کښې ویلي دي چې: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ عَلِمَ شَيْئًا فَلْيَقُلْ بِهِ وَمَنْ لَمْ يَعْلَمْ فَلْيَقُلْ اللهُ أَعْلَمُ فَإِنَّ مِنَ الْعِلْمِ أَنْ يَقُولَ لِمَا لَا يَعْلَمُ اللهُ أَعْلَمُ»[2] یعنې ای خلکو! څوک چې په څه شي باندې پوهېږي نو خبره دې ورباندې وکړي (د سوال په صورت کښې دې بیان کړي)، او څوک چې نه پوهېږي نو ودې وایي چې الله ﷻ ډېر ښه پوهېږي، ځکه دا هم پوه ده چې د هغه شي په هکله په کوم باندې چې نه پوهېږي ووایي چې: الله ﷻ ډېر ښه پوهېږي، زه نه پوهېږم.

سوال جواب

۴_ په ﴿ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴾ کښې د ﴿ حِينٍ ﴾ کلمه د کوم وخت څخه عبارت ده؟

مونږ وایو چې: دغه کلمه په مبهم وخت باندې دلالت کوي[3] خو په دې مقام کښې مفسرینو کرامو په لاندې معناوو سره تفسیره کړې ده[4]:

الف: دلته د ﴿ بَعْدَ حِينٍ ﴾ څخه هغه وخت مراد دی کله چې اسلام ظهور وکړي او کمزوري یې ختمه شي.

یعنې هغه وخت ډېر ژر راتلونکی دی چې اسلامي حکومت قائم شي او د کفر جرړې وباسي، هلته به تاسو د قرآن کریم په حقانیت پوه شئ چې خلک به پکښې په ډلنیزه توګه داخلېږي.

ب: دلته ترې د مرګ څخه وروسته وخت او یا د قیامت ورځ مطلب ده، چې په دغه وخت کښې به کفارو ته د قرآن کریم حقانیت څرګند شي خو د ایمان راوړلو فرصت به یې د لاسه وتلی وي.

مونږ ته داسې برېښي چې ذکرې شوې معناوې سره څه منافات نه لري، ځکه چې کفارو ته په دنیا کښې هم د اسلام حقانیت څرګند شو چې په معجزانه توګه خور شو، او د قیامت په ورځ بلکې د مرګ څخه وروسته به هم د قرآن کریم په حقانیت پوه شي خو څه ګټه به ورته ونه شي رسولی.

د الله ﷻ په توفیق د "ص" سورت په پښتو ژبه ترجمه او تفسیر ختم شو.

د الله ﷻ څخه نور زیات توفیق هم غواړو.

وصَلَّى اللهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ. اللّٰهُمَّ أَجِرْنَا مِنَ النَّارِ وَمِنْ شَرِّ الْكُفَّارِ وَمِنْ غَضَبِ الْجَبَّارِ.

۱۱/رمضان/۱۴۲۲ هـ ق = ۱۳۸۰/۹/۵ هـ ش.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۸۳

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص ۷۱

(۳) مفردات الراغب ص۲۹۱، تفسیر الطبري ج۲۳ ص۱۸۹

(۴) الدر المنثور ج۷ ص۲۰۹، تفسیر القاسمي ج۱۴ ص۱۹۳؛ تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۴

الزمر (۳۹)

سریزه

۱_ د دې سورت نوم (الزمر) په [۷۱، ۷۳] ایتونو کښې نازل شوی دی او دا سورت په همدغه نامه باندې د قاریانو د اسانۍ دپاره ونومول شو، ترڅو د نورو سورتونو څخه جدا شي

۲_ که څه هم د دې سورت په ځینو ایتونو کښې اختلاف شته مګر ټول ایتونه یې په عمومي توګه مکي دي او د هجرت څخه وړاندې نازل شوي دي[۱]

۳_ د دې سورت (الزمر) اعداد په لاندې ډول دي[۲]

الف د ایتونو تعداد یې پنځه اویا (۷۵) دی

ب د کلماتو شمېر یې یو زر یو سلو دوه اویا وو (۱۱۷۲) ته رسېږي

ج بالآخره د تورو شمېر یې څلور زرو نهو سوو او اتو (۴۹۰۸) تورو ته پوره شوی دی

د دې سورت محتویات

۴_ د دې سورت محتویات هم د نورو سورتونو غوندې د احاطې لاندې نه راځي خو اکثره بحثونه یې د عقیدوي احکامو په محور باندې څرخېږي، لکه مبدأ، معاد، د قیامت د ورځې څه حالات او داسې نور، خو ډېر زور پکښې د توحید په اثبات اچولی شوی دی

د دواړو سورتونو تناسب

۵_ د "ص" او د "الزمر" دواړو سورتونو ترمنځ په اکثرو مضامینو کښې ورته والی موجود دی، چې دواړه په عقیدوي احکامو پورې زیات تړاو لري، او په دې باندې علاوه

الف په دواړو کښې د قرآن کریم حقانیت ته اشاره شوې ده

ب په "ص" کښې د آدم ﷺ د پیدا کولو قیصه نازله شوې ده او په "الزمر" کښې د ده ﷺ د مېرمنې (حواء رضي الله عنها) او د اولادونو په پیدا کولو رڼا اچولې شوې ده، او داسې نور

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ۝ إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ
اللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّينَ ۝ أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ ۚ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ
مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۗ إِنَّ

(۱) التفسیر المنیر ج۱۴ ص۵۷
(۲) تفسیر الخازن ج۵ ص۱۲۷

اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَٰذِبٌ كَفَّارٌ ۝ لَّوْ أَرَادَ اللَّهُ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا لَّاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ سُبْحَانَهُ ۖ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ۝ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه

[۱] د دې کتاب (قرآن) نازلول د ګلکي ارادې (او) د حکمت د څښتن الله ﷻ د پلوه (متحقق شوي) دي

[۲] (اې پيغمبره!) يقيناً مونږ همدا ناته (ذکر شوی) کتاب په حقه درنازل کړی دی، نو ته د الله ﷻ عبادت ته په داسې حال کښې ادامه ورکړه چې خپل دين (انقياد) ورته سوچه ګرځوونکی يې (چې نه پکښې عقيدوي شرک موجوديت ولري او نه عملي شرک).

[۳] (خلکو ته ووايه چې) اګاه اوسئ چې خاص الله ﷻ ته (مقبول دين د) سوچه دين (څخه عبارت) دی. او هغه کسان چې د الله ﷻ څخه په غير يې نور دوستان (معبودان) نيولي دي (وايي چې) مونږ د خپلو معبودانو عبادت د بل هيڅ وجې د کبله نه کوو مګر د دې کبله چې دوی مونږ الله ﷻ ته ورنږدې کړي نږدېکت (او د دوزخ څخه نجات راکړي).

(د مشرکانو ګومان خکه غلط دی چې) يقيناً يوازې الله ﷻ به (د قيامت په ورځ) د دوی (اهل الاديانو) ترمنځ په هغه شي کښې حقه فيصله وکړي په کوم کښې چې دوی (په دنيا کښې لګيا دي) اختلاف کوي (د هغوی معبودان په فيصله کښې هيڅ مداخله نه شي کولی).

الله ﷻ هغه چاته هدايت نه کوي (چې مطلب ته ورسېږي) کوم چې ډېر دروغژن ډېر ناشکره دی.

[۴] که (بالفرض المحال) الله ﷻ اراده کړې وی چې (د خپل خان دپاره) ولد ونيسي (لکه چې مشرکان ګومان کوي) نو هرومرو به يې د هغه مخلوقه چې همدی يې پيدا کوي هغه خوک (په همدې حيث) نيولی وي چې اراده يې ورته شوې وي (حال دا چې نظر الله ﷻ ته ولديت د مخلوقيت سره متناقض او منافي دی).

الله ﷻ ته (د ولديت او نورو نواقصو څخه) پاکي ده، همدی ﷻ ډېر قهر کوونکی يو الله دی (شريک نه لري او خپله اراده په هر شي باندې تحميلولی شي، هيچا ته اړ او محتاج نه دی).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د هغه سورت (ص) د وروستنيو ايتونو مضمون دا وه چې قرآن کريم د ټولو عالمونو دپاره پند او نصيحت دی چې څه وخت وروسته به يې هر چاته حالات څرګند شي. په دې ايتونو کښې د همدغه مضمون دليل ته اشاره کېږي چې حاصل يې داسې راخېژي:

اې پيغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحيم" د ويلو څخه وروسته خپل اُمت ته دا مطالب بيان کړه:

۱ ـ دا قرآن کريم خکه د ټولو عالمونو دپاره پند او نصيحت دی چې دا د هغه الله ﷻ د پلوه نازل کړی شوی دی چې د لاندې صفاتو درلودونکی دی:

الف. الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی، چې هيڅوک او هيڅ شی يې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي واقع کېدلی چې د اجراء مخه يې بنده کړي.
ب. الله ﷻ د حکمت څښتن دی، چې مناسب احکام يې په مناسب وخت کښې نازل کړي دي چې ټول عالمونه ورته اړ او احتياج دي.

۲ـ دا قرآن کريم ـچې د عزت او حکمت ننبې نښانې پکښې د ورايه برېښي ـ مونږ په تاباندې په حقه نازل کړی دی، چې ته د همدې کتاب دپاره مناسب پيغمبر يې او تا پکښې هيڅ تغير نه واقع کړی دی او نه پکښې تغير واقع کولی شي.

۳ـ نو په همدې بنياد د هر چا څخه وړاندې پخپله ته ـای پيغمبره!ـ الله ﷻ ته د غاړې اېښودل سوچه کړه (د خپل دين سوچه توب او خلوص ته ادامه ورکړه).

۴ـ په دې باندې علاوه د الله ﷻ د پلوه په ډاګه اعلان وکړه او خلک خبر کړه چې: ای خلکو! اګاه اوسئ چې خاص الله ﷻ ته مقبول دين او مقبول انقياد سوچه دين او سوچه انقياد دی، چې د شرک څخه بالکل پاک وي، نه پکښې عقيدوي شرک وي او نه عملي.

۵ـ ای پيغمبره! يقيناً کومو کسانو چې د الله ﷻ څخه پرته نور دوستان او معبودان نيولي دي د هغوی بهانه دا ده چې دغه دوستان به مو الله ﷻ ته ورنژدې کړي (او د عذاب څخه به نجات راکړي).
خو ته خلکو ته اعلان کړه چې: يقيناً الله ﷻ به د دغو مشرکينو او د موحدينو مخلصينو ترمنځ د قيامت په ورځ په هغه دين کښې په حقه فيصله وکړي په کوم کښې چې دغه دواړه ډلې نن ورځ اختلاف لري، نو مخلصين به جنت ته داخل کړي او مشرکين به په دوزخ کښې ور واچوي او معبودان (بوتان) به ورته هيڅ ګټه ونه شي رسولی.

۶ـ بې شکه الله ﷻ هغه چا ته هدايت نه کوي او مطلب ته يې نه رسوي کوم چې ډېر دروغژن او هم ډېر ناشکره وي، چې دروغ او ناشکري يې عادت ګرځېدلي وي او يا ورباندې عناد کلک کړي وي.

۷ـ ای پيغمبره! دا هم خلکو ته اعلان کړه چې: الله ﷻ به د قيامت په ورځ د موحدينو او د هغو مشرکينو ترمنځ هم ذکره شوې فيصله عملي کړي کوم چې الله ﷻ ته په ولديت قائل او معتقد دي، حال دا چې ولديت د الوهيت سره سل په سلو کښې مناقض دی.

۸ـ الله ﷻ نه ولد نيسي او نه ورته اراده کوي، که بالفرض المحال الله ﷻ ورته اراده وکړي نو ضرور به د خپل مخلوق څخه کوم يو په ولديت سره ونيسي، چې ټول حادث دي او ازلي نه دي (د ده ﷻ څخه په غير خو نور ټول موجودات حادث دي يو هم ازلي نه دی).
حال دا چې په ذکر شوي فرضي صورت کښې بايد په ولديت سره نيولی شوی مخلوق ازلي وي چې د ازلي جزء به وي، دا نه دی مګر تناقض دی.

۹ـ نو په همدې بنياد الله ﷻ د ولديت او نورو ټولو نواقصو څخه پاک او منزه دی چې:
الف. الله ﷻ د هر حيثه واحد دی او ولديت د تجزيه کولو څخه نمايندګي کوي.

ب: الله ﷻ قهار دی، خپله اراده په زور تحمیلولی شي او هر شي ته موجودیت ورکولی شي، نو د ولدیت څخه بې پروا او بې نیاز دی.

توضیحات

۱ـ په ﴿ تَنزِيلُ ٱلْكِتَٰبِ مِنَ ٱللَّهِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَكِيمِ ﴾ کښې د ﴿ تَنزِيلُ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کلمات مبتدأ ده او د متعلق په اعتبار د ﴿ مِنَ ٱللَّهِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَكِيمِ ﴾ کلمات یې خبر دی، یعنې هغه کتاب (قرآن کریم) چې د ټولو عالمونو دپاره د قیامت تر ورځې پورې پند دی د الله ﷻ د پلوه نازل کړی شوی دی چې هم عزیز او هم حکیم دی، نو د همدې کبله په دې کتاب کښې د عزت او حکمت اثار ځرګند دي چې نه یې څوک مخنیوی کولی شي، او نه پکښې څوک څه نواقص موندلی شي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: ذکر شوی مضمون خو په ﴿ إِنَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ ﴾ بیا تکرار شوی دی، نو په دغه تکرار کښې څه حکمت دی؟

مونږ وایو چې: د دواړو ایتونو په مضامینو کښې تکرار نشته ترڅو جواب ته اړتیا پېښه شي، او دا ځکه چې په اول ایت کښې د قرآن کریم عالي شان نازل شوی دی او په دوهم ایت کښې د نبي کریم ﷺ عالي شان ته اشاره شوې ده، چې همدغه کتاب په تاباندې مونږ نازل کړی دی تا د خپله خانه نه جوړ کړی دی او نه یې د جوړولو توان لرې.

یو نحوي تحلیل

۳ـ د ﴿ وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ ﴾ په نحوي تحلیل کښې مفسرینو کرامو ډېرې وجې لیکلي دي[۱]، کوم تحلیل چې مونږ ته بهتر بریښېدلی دی هغه په لاندې پنځو ټکو کښې توضیح کېږي:

الف: د ﴿ وَٱلَّذِينَ ﴾ موصول د خپلې صلې سره مبتدأ ده.

ب: په ﴿ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ إِلَى ٱللَّهِ زُلْفَىٰٓ ﴾ کښې د ﴿ زُلْفَىٰٓ ﴾ کلمه اسم دی خو د مصدر (قُرْبَة) په څای باندې ولاړ دی[۲]، او د ﴿ لِيُقَرِّبُونَآ ﴾ دپاره من غیر اللفظ مطلق مفعول دی.

ج: دغه جمله د "یَقُولُونَ" په تقدیر سره د ذکرې شوې مبتدأ خبر ده.

د: په ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِى مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴾ جمله کښې د مشرکانو د ذکرې شوې وینا او خبر رد ته اشاره شوې ده.

هـ: په ﴿ بَيْنَهُمْ ﴾، ﴿ هُمْ ﴾، ﴿ يَخْتَلِفُونَ ﴾ کښې درېواړه د جمعي ضمیرونه اهل الادیان ته راجع دي په کوم باندې چې وړاندېنی کلام دلالت کوي، چې سوچه دینه او غیر سوچه دینه کسان دي.

---

(۱) روح المعاني ج۲۳ ص۲۳۵؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۴۶۹

(۲) تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۲۳۳؛ زاد المسیر ج۷ ص۴

نو د پاسنيو ټکو په نظر کښې نيولو سره يې د معنی حاصل داسې راځيږي چې: هغه کسان کومو چې د الله ﷻ څخه په غير نور دوستان او معبودان نيولي دي، د بهانې په توګه وايي چې: مونږ د دغو معبودانو او دوستانو عبادت د بل هيڅ غرض دپاره نه کوو مګر فقط د همدې دپاره چې مونږ الله ﷻ ته په رتبه کښې نژدې کړي نژدېکت، چې د دوزخه نجات راکړي.

خو د دغو مشرکانو بهانه واقعيت نه شي موندلی او دا څکه چې د قيامت په ورځ به يوازې الله ﷻ د ټولو اهل الاديانو ترمنځ په هغه شي کښې په حقه فيصله وکړي په کوم کښې چې دوی نن ورځ اختلاف کوي. هملته به مشرکانو ته ورڅرګنده شي چې ذکره شوې بهانه او وينا بالکل بې اثره ده، نو باطل معبودان نه خپل عابدين الله ﷻ ته ورنژدې کولی شي او نه ترې د دوزخ د عذاب څخه نجات ورکولی شي.

﴿ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ۖ يُكَوِّرُ ٱلَّيْلَ عَلَى ٱلنَّهَارِ وَيُكَوِّرُ ٱلنَّهَارَ عَلَى ٱلَّيْلِ ۖ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ أَلَا هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْغَفَّٰرُ ﴿٥﴾ خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْأَنْعَٰمِ ثَمَٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ ۚ يَخْلُقُكُمْ فِى بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ خَلْقًا مِّنۢ بَعْدِ خَلْقٍ فِى ظُلُمَٰتٍ ثَلَٰثٍ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾ إِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ عَنكُمْ ۖ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلْكُفْرَ ۖ وَإِن تَشْكُرُوا۟ يَرْضَهُ لَكُمْ ۗ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۗ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٧﴾ ﴾

[۵] الله ﷻ اسمانونه او ځمکې په حقه پيدا کړي دي (عبث نه دي، او هم) شپه په ورځې باندې ورڅرخوي او ورځ په شپې باندې ورڅرخوي (يوه په بلې کښې ننباسي)، او هم يې لمر او سپوږمۍ (د خلکو دپاره) مسخر کړي دي، چې هر يو تر ټاکلي نېټې پورې روان دي (خپله دوره په مستمره توګه پوره کوي).

(ای خلکو!) اګاه اوسئ چې الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند (او) ډېر بښونکی دی.

[۶] الله ﷻ تاسو د يوه نفس (آدم ﷺ) څخه پيدا کړي ياست، بيا يې د همدغه يوه نفس څخه د ده جوړه (حواء رضي الله عنها) هم ګرځولې (پيدا کړې) ده.

او تاسو ته يې د څارويو څخه (لکه اوښان، غوايان، ګډې او اوزې) اته جوړې (نر او ښځه) نازل کړي (پيدا کړي) دي.

الله ﷻ تاسو د خپلو مورګانو په ګېډو کښې د يو ډول پيدا ښت څخه وروسته په بل ډول پيدا ښت

سره په دربوو تیارو کښې پیدا کوي (چې د ګېډې، رحم او د پیروانو د تیارو څخه عبارت دي)
(ای خلکو!) دغه الله ﷻ ستاسو پالونکی دی (او) همده ﷻ ته واکداري (مختصه) ده، (په حقه) معبود نه دی مګر همدی ﷻ دی، نو تاسو کومې خواته اړولی کېږئ (چې د غیر الله ﷻ عبادت کوئ).
[۷] (ای خلکو!) که تاسو ناشکري (کفر) غوره کړئ نو (دا تاسو ته ضرر دی څکه چې) یقینًا الله ﷻ ستاسو (د عبادت) څخه بې پروا (او بې نیاز) دی، او د خپلو بندګانو دپاره کفر نه خوښوي (که څه هم اراده یې پکښې شته).
او که تاسو شکرګزاري وکړئ (او د کفر څخه څانونه بچ وساتئ) نو الله ﷻ دا (شکرګزاري د خپل ځان دپاره نه بلکې) ستاسو دپاره خوښوي.
او هیڅ بار اوچتوونکی نفس د بل نفس بار نه اوچتوي (د هر چا ګناه په خپله غاړه ده).
ای خلکو!) بیا (د مرګ څخه وروسته) ستاسو ورتاوېدل (فقط) خپل رب ﷻ ته دي نو په هغو اعمالو باندې به مو خبر کړي کوم چې تاسو یاست چې کوئ یې (نتائج به یې درڅرګند کړي).
یقینًا ستاسو رب ﷻ په داسې حالاتو هم پوه دی چې د سینو خاوندان دي (او ستاسو په زړونو کښې پټ دي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې په توحیدي عقیدې باندې توصیه شوې وه او شرکي عقیده رده شوې وه، په دې ایتونو کښې په همدغو مطالبو باندې څه دلایل نازل شوي دي چې حاصل یې داسې راځېږي:
ای پیغمبره! د الله ﷻ د وحدانیت په ارتباط په خپل اُمت باندې څه دلایل قرائت کړه ترڅو توحیدي عقیده خپله کړي او د کفري او شرکي عقیدې څخه لاس واخلي:
۱ـ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې اسمانونه او ځمکې یې په حقه سره پیدا کړي دي چې هیچا ورسره پکښې اشتراک نه دی کړی او نه یې پکښې کولی شو.
۲ـ په پیدا کولو باندې علاوه د اسمانونو او ځمکو په روزمره کیفیاتو کښې یې هم هیچا ته برخه نه ده ورکړې او فقط د همده ﷻ په اراده باندې څرخېږي او بس. مثلاً:
الف: شپه په ورځې باندې ورتاوه وي، چې رڼا تري پورته کوي او توره تیاره ورباندې ورخوروي.
ب: بالعکس ورځ په شپه باندې ورتاوه وي، چې د تیارې په عوض رڼا ته وده ورکوي.
ج: الله ﷻ لمر او سپوږمۍ د مخلوقاتو دپاره مسخر کړي دي چې د همدوی په ګټه په مستمره توګه راځېږي او پرېوځي.
د: دغو دواړو ته یې په دورو کښې نبتې ټاکلي دي چې د ټاکلو شوو نبتو څخه بالکل تخلف نه کوي، او همدارنګه الله ﷻ د دواړو دپاره نهایي وخت هم ټاکلی دی چې د هغه په رسېدلو سره به دواړه د حرکته لوېږي.

ای خلکو! اګاه اوسئ چې الله ﷻ د ټولګي ازادي خاوند دی، د ده ﷻ په روزمره اجرااتو کښې هیڅوک ګوتې نه شي وهلی.

خو د دې سره-سره، بښونکی هم دی که مشرکان د خپلو کفرياتو او شرکياتو څخه توبه تائب شي نو په تېرو شوو جنايتونو باندې به سزا ورنه کړي.

۳ـ ای خلکو! الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې یو نفس (آدم ﷺ) یې د خاورو څخه پیدا کړی دی او بیا یې د همدغه یوه نفس څخه تاسو ټول پیدا کړي یاست. او څمکه یې دریاندې آباده کړې ده او هرې څنډې ته یې ورخواره کړي یاست.

البته چې ستاسو پیدا کول د هغه وخت څخه وروسته صورت ونیوه چې د همغه یوه نفس څخه یې هغه ته جوړه هم پیدا کړه چې ستاسو د مور (حواء ﷤) څخه عبارت ده.

۴ـ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ستاسو د ګټو او استفادو دپاره یې نور ساکښان خلق کړي دي او خاصتاً اته ډوله څاروي یې درته پیدا کړي دي چې هغه د اوښانو، غوایانو، ګډو او اوزو څخه عبارت دي، چې هر یوه جوړه د نر او ښځې څخه جوړښت مومي چې اته نوعې ترې جوړېږي.

۵ـ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو په مستمره توګه د مورګانو په ګېډو کښې په مراحلو سره پیدا کوي او د یوې مرحلې څخه مو بلې مرحلې ته ورانتقالوي.

دغه مرحلوي پیدایښت په درېوو تیارو (خایونو) کښې صورت نیسي، چې د میندو ګېډې، رحمونه او پیرواتونه دي.

۶ـ ای بنیادمانو! تاسو خپل رب ﷻ وپېژنئ، دغه الله ﷻ (چې ذکر شوي کارونه کوي او هیڅوک ورسره پکښې اشتراک نه شي درلودلی) ستاسو رب ﷻ دی چې ټول واک او اختیار همده ﷻ پورې اختصاص لري.

همدغه الله ﷻ د عبادت مستحق دی، بلکې په حقه معبود نه دی مګر همدی ﷻ دی او بس، نو تاسو کوم طرف ته اړولی کېږئ چې ذکرو شوو اعجازي کارونو ته نه ګورئ او بوتان مو په الوهیت سره نیولي دي، حال دا چې د هر حیثه ناتوانه دي.

۷ـ ای بنیادمانو! الله ﷻ ستاسو عبادت ته څه اړتیا نه لري.

الف: نو که تاسو ټول کفر غوره کړئ فقط خپلو ځانونو ته به ضرر ورسوئ، الله ﷻ ستاسو څخه بې پروا او بې نیاز دی، خو د دې سره-سره د خپلو بندګانو دپاره کفر نه خوښوي چې عاقبت یې ابدي دوزخ دی.

ب: او که تاسو شکرګزاري وکړئ او خپل رب ﷻ وپېژنئ چې هیڅوک او هیڅ شی ورسره په عبادت کښې برخوال نه دئ، نو دا شکرګزاري ستاسو دپاره ستاسو رب ﷻ خوښوي او رضامندي یې وریاندې حاصلېږي چې عاقبت یې ابدي جنت دی.

۸ـ ای بنیادمانو! تاسو لاندې ارشادات هم په اذهانو کښې وساتئ:

الف: د الله ﷻ په نزد هیڅ بار اوچتوونکی نفس د خپل بېتې څخه پرته د بل چا بېتې نه اوچتوي،

د هر چا ګناه په خپله غاړه ده، نو که تاسو ته څوک د ګناهونو د اوچتولو وعده درکړي، هغه دروغ وايي، چې وربانديې ونه غولېږئ.
ب: د دغه دنياوي ژوند څخه وروسته ستاسو رجوع خپل رب ﷻ ته حتمي ده چې په دغه وخت کښې به مو هرومرو په هغو ټولو کړو وړو باندې خبر کړي کوم چې تاسو په دنيا کښې لګيا باست چې کوئ يې او بيا يې هېروئ.
ج: په دې باندې علاوه الله ﷻ په هغو حالاتو باندې هم پوه دی کوم چې ستاسو زړونو او سينو سره ارتباط لري، نو د قيامت په ورځ به مو په دغو قلبي حالاتو باندې هم خبر کړي چې ستا دا عقيده وه او تا په دنيا کښې دا عقيده خپله کړې وه.

توضيحات

۱_ په ﴿ يُكَوِّرُ ٱلَّيۡلَ عَلَى ٱلنَّهَارِ وَيُكَوِّرُ ٱلنَّهَارَ عَلَى ٱلَّيۡلِ ﴾ کښې د "يُكَوِّرُ، يُكَوِّرُ" دواړه کلمې د "تَكۡوِير" څخه اشتقاقي شوې دي، "تَكۡوِير" د تاوولو معنى ورکوي لکه د پګړۍ ولونه چې يو په بل تاوو کېږي[1]، خو په دې مقام کښې لاندې معناوې درلودلی شي:
الف: الله ﷻ په مستمره توګه شپه او ورځ يو د بل په تعقيب داسې چورلوي چې نه دواړه سره اجتماع موندلی شي او نه د دواړو ترمنځ فاصله صورت نيسي.
همدې معنى ته الله ﷻ په بل ايت کښې اشاره کړې ده چې: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِي جَعَلَ ٱلَّيۡلَ وَٱلنَّهَارَ خِلۡفَةً ﴾ [الفرقان: ۶۲] يعني الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې شپه او ورځ يې يوه د بلې خليفه او نائبه ګرځولې ده چې يوه د بلې ځای نيسي او يوه د بلې په تعقيب چورلېږي.
ب: الله ﷻ شپه په ورځ باندې ورتاووي، چې د ورځې ځينې برخې په شپه کښې ننباسي او بالعکس د شپې ځينې برخې د ورځې برخې ګرځوي او په ورځ کښې يې رانغاړي.
همدا مضمون د يو تفسير په بنياد په دې ايت کښې په نظر کښې نيولی شوی دی چې: ﴿ تُولِجُ ٱلَّيۡلَ فِي ٱلنَّهَارِ وَتُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِي ٱلَّيۡلِ ﴾ [آل عمران: ۲۷] يعني اى الله! ته شپه په ورځ کښې ننباسې او ورځ په شپه کښې ننباسې (يوه د بلې په برخو باندې اوږدوې).

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: د ﴿ ثُمَّ جَعَلَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا ﴾ جمله د ﴿ خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٍ وَٰحِدَةٍ ﴾ په جمله باندې عطفه ده، خو د ﴿ ثُمَّ ﴾ د توري څخه څرګندېږي چې د بنيادمانو پيدايښت د خپلې مور (حواء رضي الله عنها) څخه وړاندې صورت نيولی دی، حال دا چې دا معنى د واقع مخالفه ده، لکه چې پوره بيان يې د [البقرة: ۳۵] ايت لاندې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

---
(۱) مفردات الراغب، ص ۴۴۲

مونږ وايو چې: د دغه سوال دپاره مفسرينو کرامو متعدد جوابونه ليکلي دي[۱]، لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: د ﴿ خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٍ وَٰحِدَةٍ ﴾ څخه د عالم الذر پيدا کول مطلب دي چې د حواء رضي الله عنها د پيداينښت څخه وړاندې يې صورت نيولی وه[۲]، د عالم الذر د پيداکولو مفصل بيان د [الأعراف: ۱۷۲] ايت لاندې تېر شوي دي، والحمد لله ﷻ.

ب: د ﴿ ثُمَّ ﴾ توری دلته د زماني تاخير دپاره نه دی[۳] ترڅو اعتراض وارد شي بلکې د ذکري تاخير دپاره دی، لکه چې يو نظير يې په [البقرة: ۲۹] ايت کښې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ. يعني الله ﷻ تاسو د يوه نفس څخه پيدا کړي ياست بيا لا دا خبره هم په ياد کښې وساتئ چې الله ﷻ د همدغه يوه نفس جوړه د همده څخه پيدا کړې ده.

يادوني

۳ـ په دې مقام کښې بايد لاندې مطالب په ياد وساتل شي:

الف: په ﴿ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلۡأَنۡعَٰمِ ثَمَٰنِيَةَ أَزۡوَٰجٍ ﴾ کښې د ﴿ ثَمَٰنِيَةَ أَزۡوَٰجٍ ﴾ کلمه په [الأنعام: ۱۴۳] ايت کښې واضحه شوې ده ـ والحمد لله ﷻ ـ، چې دلته ليکلو ته يې اړتيا نه ګورو.

ب: په ﴿ خَلۡقًا مِّنۢ بَعۡدِ خَلۡقٍ ﴾ کښې د بنيادم د پيداينښت مراحلو ته اشاره ده چې د الله ﷻ په توفيق د [الحج: ۵] ايت لاندې يې شرحه تېره شوې ده، او د المؤمنون د سورت تقريباً په اولنيو ايتونو کښې هم ورته اشاره شوې ده، هيله ده چې د زيات تفصيل دپاره همغلته مراجعه وکړی شي.

ج: دا د يو پلوه، او د بله پلوه عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په ﴿ فِي ظُلُمَٰتٖ ثَلَٰثٖ ﴾ کښې د ﴿ ظُلُمَٰتٖ ثَلَٰثٖ ﴾ کلمات داسې تفسير کړي دي چې: درې تيارې د مور د ګېډې او د مور د رحم او هم د پېروان څخه عبارت دي[۴]، چې جنين پکښې رانغښتی وي او د الله ﷻ څخه په غير پکښې هيڅوک تصرف نه شي کولی.

د اهل السنت والجماعت عقيده

۴ـ په ﴿ وَلَا يَرۡضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلۡكُفۡرَ ﴾ کښې د اهل السنت والجماعت عقيده منعکسه شوې ده[۵]، هغه دا چې:

الف: لکه څنګه چې نيک کارونه د الله ﷻ په اراده موجودېږي همدارنګه د بدو کارونو ـ لکه ظلم او کفر ـ موجوديت هم د همده ﷻ په اراده صورت نيسي.

---

(۱) اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۴۷۴؛ روح المعاني ج۲۳ ص۲۴۰

(۲) تفسير الطبري ج۲۳ ص۱۹۴

(۳) تفسير الكشاف ج۴ ص۱۱۴

(۴) تفسير ابن كثير ج۴ ص۴۶؛ الدر المنثور ج۷ ص۲۱۲

(۵) شرح العقائد ج۲ ص۱۴۵؛ تفسير البغوي ج۴ ص۷۲؛ تفسير المظهري ج۷ ص۱۹۸

همدې مطلب ته یې پل ایت کښې داسې اشاره شوې ده چې ﴿ وَمَن يُرِدْ أَن يُضِلَّهُۥ يَجْعَلْ صَدْرَهُۥ ضَيِّقًا حَرَجًا ﴾ [الأنعام ۱۲۵] یعنې او هر چاته چې الله ﷻ د ګمراه کولو اراده وکړي نو د هغه سینه تنګه وګرځوي (ډېره تنګه (مسلماني ورته سخته ښي)

ب. الله ﷻ بدو کارونو ته په خپلې ارادې سره موجودیت ورکوي خو ورباندې خوش نه دی، د همدې کبله ترې منعه کوي. او ناخوښې يې د دې کبله نه ده چې د ه ﷻ ته څه نقصان دی بلکې د دې کبله ده چې بد کارونه د ده ﷻ بندګانو ته په ضرور تماميږي.

ج. اما نېک کارونه يې خوښيږي هم، د همدې کبله ورباندې امر کوي، خو د خپل اقدس ذات دپاره نه، بلکې د خپلو بندګانو دپاره چې همدوی ترې ګټه پورته کوي

د. نو په همدې بنیاد رضامندي د ارادې څخه مغايره ده او ورسره مرادفه نه ده، لکه څنګه چې أهل الاعتزال خيال کوي

لنډه دا چې په اراده باندې د يو ه کار کول توقف لري چې بايد ترې وړاندې وي، او رضامندي د کار د کولو په تعقيب صورت نيسي[1]

ه. په همدې موضوع کښې د [الأنعام ۱۴۸] ايت لاندې څه نور تفصيل هم تېر شوی دی ـ والحمد لله ﷻ والمنة والشكر ـ نو هيله ده چې هلته بو خل مراجعه وکړی شي

﴿ وَإِذَا مَسَّ ٱلْإِنسَٰنَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُۥ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُۥ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِىَ مَا كَانَ يَدْعُوٓا۟ إِلَيْهِ مِن قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِۦ ۚ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا ۖ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلنَّارِ ۝ أَمَّنْ هُوَ قَٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ ٱلْءَاخِرَةَ وَيَرْجُوا۟ رَحْمَةَ رَبِّهِۦ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ۝ ﴾

[۸] او کله چې (کافر) انسان ته څه ډول ضرر ورسيږي نو خپل (حقيقي) رب ﷻ په داسې حال کښې بلي چې ورته رجوع کوونکی (او زاری کوونکی) وي.

بيا چې کله ورته خپل رب ﷻ د خپله جانبه نعمت ورکړي نو (سمدستي) خپل هغه حال هېر کړي کوم ته به يې چې وړاندې (د خپل رب ﷻ په حضور کښې) بلنه کوله (او سوالونه به يې کول)، او (په دې باندې علاوه) الله ﷻ ته د دې دپاره سيالان (او شريکان) ګرځوي چې (نور خلک هم د خپل خان په شان) يې لارې کړي

(ای پيغمبره! ته ورته) ووايه چې په خپل کفر سره لږ وخت (په دنيا کښې) ګټه واخله (او په آخرت کښې) يقيناً ته د اور (دوزخ) د (دائمي) ملګرو څخه يې

---

[1] السحر الوجيز ج۴ ص۴۴

[۹] (ايا دغه ذکر شوی کافر بهتر دی او) که هغه څوک (بهتر دی) کوم چې د شپې په برخو کښې په داسې حال اطاعت کوونکی وي چې سجده کوونکی او دریدونکی (لمونځ کوونکی هم) وي، (او په همدغه حال کښې) د وروستنۍ ورځې (د عذاب) څخه ډارېږي او (په هر حال) د خپل رب ﷻ د رحمت اُميد کوي (ورته په تمه وي).

(ای پیغمبره! خلکو ته) ووايه چې: ايا هغه کسان کوم چې پوهېږي او هغه کسان کوم چې نه پوهېږي سره يو برابر دي؟ (هيڅکله نه).

يقيناً د سوچه عقلونو خاوندان (د الله ﷻ د ارشاداتو څخه) پند اخلي (او بس).

ارتباط او توضيحات

۱ـ په وړاندېنيو ايتونو کښې د الله ﷻ د وحدانيت دلايل او د همده ﷻ د کامل قدرت څه مثالونه نازل شوي وه، په دې ايتونو کښې د دلايلو په وړاندې د انسان عکس العمل بيان شوی دی او هم يې د عکس العمل نتيجې ته اشاره کېږي. هغه دا چې:

الف: کله چې يوه کافر ناشکره انسان ته څه مصيبت او مشقت ورسېږي نو سمدستي خپل باطل معبودان هېروي او يوازې خپل حقيقي رب ﷻ ته په داسې حال کښې سوالونه کوي چې په ډېر اخلاص سره ورته رجوع کوونکی وي، ته به وايې چې هيڅکله يې د بوتانو عبادت نه دی کړی.

ب: بيا چې کله ورته خپل رب ﷻ په خپل فضل سره نعمت ورکړي او د مصيبت په عوض ورته عافيت په نصيب کړي نو سمدستي خپل پخوانی حال هيروي چې خپل حقيقي رب ﷻ ته به يې سوالونه کول او عافيت به يې ترې غوښت. په دغه وخت کښې خپل ځان داسې بې پروا نيسي لکه چې هيڅکله يې خپل رب ﷻ ته سوال نه وي کړی او په هيڅ شي کښې ورته نه وي اړ شوی.

ج: په دغه وخت کښې يوازې په هېرولو اکتفاء نه کوي بلکې د خپل رب ﷻ سره په عبادت کښې شريکان او سيالان هم دروي، ترڅو وړاندې د خپل ځان په څېر نور جهال هم بې لارې کړي.

د: ای پيغمبره! ذکر شوی کافر انسان مخاطب کړه او ورته ووايه چې:

ای ناشکره! د څه لنډ او لږ وخت دپاره په خپل کفر او کفرياتو باندې مزې او چړچې وکړه کوم چې ستا د ژوند دپاره ټاکلې شوې دي، خو په دې پوه شه چې ته به د دغه لږ وخت د پوره کولو څخه وروسته د اور او دوزخ د اندېوالانو څخه وګرځې چې هيڅکله به دې ورسره اندېوالي قطعه نه شي.

يو نحوي تحليل

۲ـ په ﴿ أَمَّنْ هُوَ قَـٰنِتٌ ﴾ الآية کښې لاندې تحليلونه په نظر کښې ساتل په کار دي:

الف: دلته يوه متعادله جمله مقدره ده[۱]، چې مونږ ترې په "أَهَٰذَا الْكَافِرُ خَيْرٌ" سره تعبير کوو.

ب: د دغې جملې په تقدير باندې لاندې دوه دليلونه دلالت کوي:

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۴ ص۶۸؛ الدر المنثور ج۷ ص۷۳

اول: وراندېنی کلام ﴿ وَإِذَا مَسَّ ٱلْإِنسَـٰنَ ضُرٌّ ﴾ الآية.

دوهم: وروستنی کلام ﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ ﴾ الآية.

ج: د ﴿ أَمَّنْ ﴾ کلمه په اصل کښې "اَمْ مَنْ" وه چې د استفهامي "اَمْ" د "م" توری د موصولي "مَنْ" د "م" په توري کښې ادغام شوی دی.

د: موصولي "مَنْ" د خپلې صلې په ملحوظ مبتدا ده او د "خَيْرٌ" مقدره کلمه يې خبر دی.

نو د ذکر شوو تحليلونو په نظر کښې نيولو سره يې د معنی حاصل داسې راځېږي چې: ای پيغمبره! ايا دغه کافر -چې وړاندې يې حال ذکر شو- بهتر دی او که هغه څوک چې لاندې صفات ولري؟:

اول: چې د شپې په برخو کښې خپل رب ﷻ ته په عبادت مشغول وي او د قيام او سجدې په حالونو کښې ورته اطاعت کوي (او شپه په لمونځونو سبا کوي).

دوهم: چې عقيده يې د دنياوي نعمتونو په موجوديت او زوال پورې موقوفه نه وي بلکې د مشقت او خوشالۍ په دواړو حالونو کښې د وروستنۍ ورځې د محاسبې څخه داريږي.

دريم: همدارنګه په هر حال د خپل رب ﷻ د رحمت اُميد کوي او ورته په تمه وي.

څوک قانت جوړېدلی شي؟

۳_ په ياد ولرئ چې نبي کريم ﷺ د ذکر شوي ايت په ارتباط د ﴿ قَـٰنِتٌ ﴾ د کلمې دپاره په يوه حديث کښې هغه څوک هم مصداق ګرځولی دی چې په يوه شپه کښې د قرآن کريم سل ايتونه په لمانځه کښې قرائت کړي. هغه دا چې:

«مَنْ قَرَأَ بِمِائَةِ آيَةٍ فِي لَيْلَةٍ كُتِبَ لَهُ قُنُوتُ لَيْلَةٍ»[1] يعني هغه څو چې په يوه شپه کښې سل ايتونه قرائت کړي نو هغه ته به د يوې شپې قنوت وليکل شي (او د همدغې شپې دپاره به ورباندې قانت صادق شي).

﴿ قُلْ يَـٰعِبَادِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمْ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ فِى هَـٰذِهِ ٱلدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۗ وَأَرْضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةٌ ۗ إِنَّمَا يُوَفَّى ٱلصَّـٰبِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٠﴾ قُلْ إِنِّىٓ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ ٱلدِّينَ ﴿١١﴾ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿١٢﴾ قُلْ إِنِّىٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّى عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣﴾ قُلِ ٱللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَّهُۥ دِينِى ﴿١٤﴾ فَٱعْبُدُوا۟ مَا شِئْتُم مِّن دُونِهِۦ ۗ قُلْ إِنَّ ٱلْخَـٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ ۗ أَلَا ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْخُسْرَانُ

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۳۷

ٱلْمُبِينُ ﴿١٥﴾ لَهُم مِّن فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ ٱلنَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ۚ ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ ٱللَّهُ بِهِۦ عِبَادَهُۥ ۚ
يَٰعِبَادِ فَٱتَّقُونِ ﴿١٦﴾ وَٱلَّذِينَ ٱجْتَنَبُوا۟ ٱلطَّٰغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ ۚ
فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ ٱلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُۥٓ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَىٰهُمُ ٱللَّهُ ۖ
وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمْ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٨﴾ ﴾

[۱۰] (ای پیغمبره! زما د پلوه) ووایه چې: ای زما هغو بندګانو کومو چې ایمان راوړی دی تاسو د خپل رب ﷻ (د عذاب) څخه وډار شئ (او نعمتونو ته یې په تمه شئ او دا خکه چې):

خاص هغو کسانو ته چې په دغې نژدې حقیرې دنیا کښې یې نېکۍ کړې دي (په دنیا او آخرت کښې) نېکۍ دي.

او د الله ﷻ ځمکه پراخه ده (که په یوه ځای کښې تقوی نه شئ کولی بل ځای ته هجرت وکړئ).

یقیناً (په هجرت او نورو مشقتونو باندې) صبر کوونکو ته (د الله ﷻ دپلوه) بې حسابه اجرونه ورکولی کېږي.

[۱۱] (دا هم ورته) ووایه چې: یقیناً ماته امر کړی شوی دی چې په داسې حال کښې یوازې د الله ﷻ عبادت وکړم چې د خپل انقیاد (بندګۍ) ورته سوچه جوړونکی یم.

[۱۲] او ماته امر کړی شوی دی چې: زه د (ټولو) غاړې ایښودونکو لومړی غاړه ایښودونکی شم.

[۱۳] (ورته) ووایه چې: یقیناً که زه (بالفرض المحال) د خپل رب ﷻ څخه عصیان وکړم، نو د لویې ورځې (قیامت) د عذابه ډارېږم.

[۱۴] (ورته) ووایه چې: زه خاص الله ﷻ ته په داسې حال عبادت کوم چې د خپل دین (انقیاد) لره ورته سوچه جوړوونکی یم.

[۱۵] نو (چې تاسو زما دعوت نه قبلوئ) د الله ﷻ څخه په غیر د هغه شي عبادت وکړئ کوم چې ستاسو خوښ وي (نتیجه به یې وګورئ).

(ورته) ووایه چې: یقیناً (کامل) زیانکاران هغه کسان دي چې خپل ځانونه او خپل اهل (پیروان) یې د قیامت په ورځ په تاوان کښې اچولي وي. اګاه اوسئ! چې: دغه (ذکر شوی زیان) همدا ښکاره زیان (او تاوان) دی (چې هیڅ جبیره نه لري، او دا ځکه چې):

[۱۶] دوی لره (په دوزخ کښې) د دوی د پاسه هم د اور څخه سوري دي او د لاندې څخه یې هم (د اور) سوري دي (د هرې خوا ورباندې اور احاطه کړې ده).

(ای پیغمبره!) دغه عذاب چې دی په دې سره الله ﷻ خپل بندګان ډاروي، (نو) ای زما بندګانو! زما څخه وډار شئ (او د جنایتونو څخه اجتناب وکړئ).

[۱۷] او هغه کسان کوم چې د طاغوتانو (بوتانو) څخه ځان په څنګ کوي چې عبادت یې وکړي

او الله ﷻ ته رجوع کوي د همدوی دپاره (په جنتونو سره) زیری دی.

نو (ای پیغمبره!) زما بندګانو ته زیری ورکړه.

[۱۸] (البته) هغو بندګانو ته کوم چې خبره (قرآن کریم) اوري، نو د ډېرې ښې خبرې يې پيروي کوي (چې تولې ښې خبرې دي)

دغه (چې وړاندې ذکر شوه) هغه کسان دي کومو ته چې الله ﷻ هدایت کړی دی (مطلب ته يې رسولي دي) او دغه کسان چې دي همدوی د سوچه عقلونو خاوندان دي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنيو ایتونو مضمون په دې تمام شوی وه چې پوه کسان هوښياران دي، چې د خپلو عقلونو په ذریعه د دلایلو څخه پند اخلي، خو ناپوه کسان دا کار نه کوي چې د همدې کبله د جهالت په خوب ويده پراته دي.

په دې ایتونو کښې د ترغيب او ترهيب په شمول ځو نصائحو ته اشاره کېږي ترڅو غافلان د غفلت د خوبه راويښ شي او د خپلو عقلونو څخه د خپلو خانونو په ګټه استفاده وکړي، نو حاصل يې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د نصائحو په لړ کښې دا مطالب قرائت کړه:

۱ـ زما د پلوه زما بندګانو ته ووايه چې:

الف: ای زما هغو بندګانو کومو چې ايمان راوړی دی! تاسو د خپل رب ﷻ څخه وډار شئ، او په ډېر اخلاص خپله توحيدي عقيده کلکه وساتئ، او خپلو نيکو اعمالو ته ادامه ورکړئ. او دا خکه چې:

ب: ستاسو د رب ﷻ په نزد د هغو کسانو دپاره کوم چې په دې دنيا کښې عقيدةً او عملاً نيکی کوي، په دنيا او آخرت کښې ښه ښايسته او لوړه رتبه او عوضونه دي، تاسو زيار وباسئ چې دغه دنياوي او أُخروي عوضونه درڅخه فوت نه شي.

ج: ای زما بندګانو! که تاسو د معاندينو جاهلانو د فشار لاندې واقع شوئ چې خپله عملي تقوی مو نه شوه پياده کولی او عقيدوي تقوی مو نه شوه څرګندولی، نو د خپل استوګنځای څخه بل وطن ته هجرت وکړئ، او د هغوی د فشار څخه خانونه خلاص کړئ، د الله ﷻ ځمکه خو پراخه ده، او د ده ﷻ بندګي د ځمکې په يوه ګوټ پورې خانګړې نه ده، تاسو چې هر خای ته لاړ شئ هغه الله ﷻ په واکدارۍ کښې شامل دی.

د: څه لرې نه ده چې تاسو ته په هجرت کښې مشقتونه او زحمتونه ورسېږي، خو تاسو ورباندې صبر وکړئ. خکه چې يقيناً د الله ﷻ د پلوه صبر کوونکو ته د دوی أجرونه په دنيا او آخرت کښې بې حسابه ورکولی کېږي چې د بندګانو علم ورباندې احاطه نه شي کولی.

نو تاسو هيله وکړئ چې په دنيا کښې د نعمتونو هغه پراخي درکړي د کومې به چې تاسو ګومان

هم نه کوئ او په کومې باندې به چې ستاسو دښمنان د سخت خفګان سره مخامخ شي.

۲_ ای پیغمبره! د دې دپاره چې ستا اُمت په تا پسې اقتداء وکړي، یو ځل بیا ورته خپله تګلاره بیان کړه:

الف: ورته ووایه چې: زه د الله ﷻ د پلوه مامور کړی شوی یم چې په اخلاص سره ورته عبادت وکړم او خپل انقیاد ورته د عقیدوي او عملي شرکونو څخه بچ وساتم.

ب: زه په دې مامور یم چې په ټولو غاړې ایښودونکو کښې اول نمره جوړ شم، یا په بل عبارت: که بالفرض هیڅوک الله ﷻ ته غاړه کښېنږدي هم زه به ورته غاړه ایښودونکی یم.

ج: ای زما اُمته! یقینًا زه هم د لويې ورځې (قیامت) د عذابه ډارېږم که بالفرض زه د خپل رب ﷻ عصیان وکړم، نو تاسو هم ترې وډار شئ چې شرکي عقیده هیچا ته نه عفوه کېږي.

د: نو په همدې بنیاد ورته ووایه چې: ای زما امته! زما دریغ خو دا دی چې زه خاص د الله ﷻ عبادت په داسې حال کوم چې خپل دین او عقیده مې ورته سوچه ګرځولې ده او په هیڅ ډول سره شرک پکښې نشته.

هـ: دا زما دریغ دی نو تاسو ته دعوت درکوم چې په ما پسې اقتداء وکړئ او د شرکیاتو څخه خانونه بچ وساتئ او یا ترې لاس واخلئ: که تاسو ما پسې اقتداء نه کوئ نو ستاسو خوښه چې د الله ﷻ څخه په غیر د هر شي عبادت کوئ ويې کړئ، خو د ډېر تاوان سره به مخامخ شئ.

و: ای پیغمبره! بالآخره دا هم ورته ووایه چې: یقینًا کوم کسان چې په تاوان کښې کامل دي او پوره تاوانیان دي هغوی هغه کسان دي کومو چې خپل خانونه او خپل کور کهول (خپل پیروان) ټول د قیامت په ورځ د زیان سره مخامخ کړي دي، نو په هغې ورځ کښې به يې په سر کښې روان وي. او دوزخ ته به يې ورداخل کړي.

۳_ ای پیغمبره! دغه زیان –چې انتهاء يې ابدي دوزخ دی– ځرګند زیان دی، ځکه چې په دوزخیانو باندې به د پاسه هم د اور لمبو احاطه کړې وي، او لکه غرونه غرونه به ورباندې راتاوې شوې وي او د لاندې خوا څخه به يې هم د اور لمبې وي (توشک او برستن دواړه به يې د اور څخه جوړ وي).

۴_ ای پیغمبره! دغه عذاب –چې وړاندې ورته څه اشاره وشوه– هغه سخت عذاب دی په کوم سره چې الله ﷻ خپل بندګان ډاروي چې پکښې واقع نه شي. نو یو ځل بیا ورته زما د پلوه اُبلاغ کړه چې: ای زما بندګانو! زما څخه وډار شي او د کفریاتو څخه خانونه بچ وساتئ او یا يې ترې بچ کړئ، چې د دوزخ څخه نجات مونده کړئ.

۵_ ای پیغمبره! بالمقابل هغو کسانو ته په جنت سره زیری دی کوم چې لاندې صفات لري:

الف: هغه کسان کوم چې د بوتانو او سرکشانو څخه اجتناب کوي او خپل خانونه د دې څخه په څنګ ساتي چې عبادت يې وکړي.

ب: هغه كسان كوم چې په هر شي كښې الله ﷻ ته رجوع كوي، په خوشالۍ كښې يې شكرګزاري كوي او په زحمتونو او مشقتونو كښې صبر كوي او بوازې د همده ﷻ څخه عافيت غواړي.

۶ـ اى پيغمبره! زما هغو بندګانو ته زما په رضامندۍ او په جنتونو سره زيرى وركړه كوم چې زما خبرې (قرآن كريم) د زړه په غوږونو اوري، نو سمدستي يې پيروي كوي څكه چې زما خبرې ټولې ډېرې ښايسته او ډېرې ګټورې دي.

۷ـ اى پيغمبره! په پاى كښې ابلاغ كړه چې: دغه د قرآن كريم پيروان هغه كسان دي كومو ته چې الله ﷻ هدايت كړى دى او مطلب ته يې رسولي دي، او هغه كسان دي كوم چې د سوچه عقلونو خاوندان دي او د خپلې پوهې او خپل عقل څخه ګټه پورته كوي.

توضيحات

۱ـ د ﴿ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴾ په مطابق نبي كريم ﷺ مامور وه چې د خپل اُمت په ټولو مسلمانانو كښې په لاندې لحاظونو اول لمبر شي[1]:

الف: چې د هر چا څخه وړاندې په خپل نبوت باندې عقيده خپله كړي او په همدې هكله د خپل رب ﷻ امر ته غاړه كېږدي، دغه مضمون ته په [الأعراف:۱۵۸] ايت كښې اشاره شوې ده.

ب: چې په اخلاص او د ايمان په سوچه والي كښې د هر چا څخه مخكښې وي، پوره واضحه ده چې د پيغمبر ﷺ اخلاص ته د هيچا اخلاص نه شي رسېدلى.

ظل څه معنى؟

۲ـ په ﴿ لَهُم مِّن فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ ٱلنَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ﴾ كښې د ﴿ ظُلَلٌ ﴾، ﴿ ظُلَلٌ ﴾ دواړه كلمې مونږ د الله ﷻ په توفيق د [لقمان:۳۲] ايت لاندې شرحه كړې دي، چې هره يوه د "ظُلّة" جمعه ده او "ظُلّة" هغه شي ته ويل كېږي كوم چې د چا په سر باندې سورى جوړوي لكه وريخ او نور.

خو په دې مقام كښې ذكرې شوې دواړه كلمې د احاطې څخه كنايه دي[2] د همدې كبله په ﴿ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ﴾ كښې هم د ﴿ ظُلَلٌ ﴾ كلمه نازله شوې ده، حال دا چې سورى د سر د پاسه صورت نيسي نه د پښو د لاندې.

نو حاصل يې داسې راځېږي چې: د دوزخيانو دپاره به د هره طرفه د اور احاطې وي او يوه خوا به يې هم خالي نه وي.

همدغه مضمون ته په [الأعراف:۴۱] او [العنكبوت:۵۵] ايتونو كښې په نورو كلماتو سره اشاره شوې ده.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۱۴ ص۲۰۱، تفسير ابن كثير ج۴ ص۴۸

(۲) روح المعاني ج۲۳ ص۲۵۱

متعدد تفسیرونه

۳_ علماوو کرامو د ﴿ ٱلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ ﴾ کلمات په متعددو ډولونو سره تفسیر کړي دي[1]. لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: د ﴿ ٱلْقَوْلَ ﴾ کلمه ټولو اقوالو ته شامله ده، برابره خبره ده چې وحې وي او که نه. او د ﴿ أَحْسَنَهُ ﴾ څخه أحسن الأقوال مطلب دي، چې قرآن کریم دی، یا مطلقې وحې ده او یا نورې د خیر خبرې دي. یعنې هغوی هر ډول خبرې اوري خو یوازې د شرعي احکامو پیروي کوي او د خیر د خبرو پسې تاند وهي.

ب: د ﴿ ٱلْقَوْلَ ﴾ څخه قرآن کریم مراد دی، نو "أَحْسَنَ الْقَوْلِ" د هغو ایتونو څخه عبارت دی کوم چې محکمات وي، یعنې هغوی د قرآن کریم ټولو ایتونو ته غوږ ږدي خو پیروی دپاره محکمات غوره کوي او د متشابهاتو څخه ځانونه ساتي.

تبصره

۴_ زمونږ په نظر دلته لاندې ټکي په ذهن کښې ساتل په کار دي:

الف: په ذکرو شوو دواړو تفسیرونو سره باید د "أَحْسَنَ" کلمه د تفضیلي معنی په لحاظ وانخستله شي. او دا ځکه چې:

ب: ترڅو د لومړي تفسیر په بنیاد ذکر شوی بشارت هغه چاته هم شامل شي کوم چې هر ډول خبرې اورې خو د شرونو څخه یې ځان ساتي او د حَسَن او احسن (ښه او ډېر ښه) دواړو پیروي کوي هسې نه چې یوازې د "احسن" په پیروی اکتفاء کوي.

ج: ترڅو د دوهم تفسیر په بنیاد اعتراض وارد نه شي، ځکه چې د قرآن کریم ټول ایتونه د متشابهاتو په شمول أحسن (ډېر ښایسته) دی، لکه چې په راتلونکي [الزمر:۲۳] ایت کښې ورباندې صراحت شوی دی چې ﴿ ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ ٱلْحَدِيثِ كِتَٰبًا ﴾ الآية- هسې نه چې خینې د احسن (ډېر ښه) د درجې څخه ټیټ دي.

د: د "أَحْسَنَ" د کلمې (په ذکر شوي لحاظ سره) یو نظیر د "خَيْرٌ" کلمه ده، چې بیان یې د [البقرة: ۲۷۱] ایت لاندې تېر شوي او بل نظیر یې په "اللهُ أَكْبَرُ" کښې د "أَكْبَرُ" کلمه ده چې پوره بیان یې د [الأعراف:۱۴۵] ایت لاندې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

﴿ أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ ٱلْعَذَابِ أَفَأَنتَ تُنقِذُ مَن فِي ٱلنَّارِ ﴿١٩﴾ لَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِّن فَوْقِهَا غُرَفٌ مَّبْنِيَّةٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ وَعْدَ ٱللَّهِ لَا يُخْلِفُ ٱللَّهُ ٱلْمِيعَادَ

10/32

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۲۴۴؛ تفسیر البغوي ج۴ ص۷۵؛ المحرر الوجیز ج۱۴ ص۷۳

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾ أَفَمَن شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ ۚ فَوَيْلٌ لِّلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُم مِّن ذِكْرِ اللَّهِ ۚ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٢﴾﴾

[۱۹] (ای پیغمبره!) نو ایا هغه څوک چې د الله ﷻ د عذاب خبره ورباندې ثابته شوې وي (چې ضرور به معذبیږي. نه هغه ته هدایت کولی شي)؟ ایا نو ته هغه څوک خلاصولی شې کوم چې (د الله ﷻ د ازلي علم مطابق) په اور کښې وي؟

[۲۰] مګر هغه کسان کوم چې د خپل رب ﷻ څخه ډاریږي، خاص همدوی ته داسې ماڼۍ دي چې د پاسه یې نورې ماڼۍ دي (دا نولې ماڼۍ لا پخوا) جوړې کړی شوې دي، چې لاندې ترې (څخه) ویالې بهیږي. (الله ﷻ وعده کړې ده) د الله ﷻ وعده کول، الله ﷻ په وعده کښې خلاف (یې لوظې) نه کوي.

[۲۱] ایا ته نه ګورې چې یقیناً الله ﷻ د اسمان څخه اوبه راښکته کوي، نو په ځمکه کښې موجودو چینو کښې یې ننباسي، بیا په دې اوبو سره (د ځمکې څخه) په داسې حال کښې کښتونه راوباسي چې رنګونه (او ډولونه) یې مختلف وي، بیا دغه (کښتونه) وچ کلک شي چې ته یې (د شین رنګ څخه وروسته) په زیړ رنګ کښې ګورې، بیا الله ﷻ همدا (کښتونه د ډېر وچوالي د کبله میده‌میده (مات‌مات) ګرځوي (چې بادونه یې یوه خوا او بله خوا الوزوي).

یقیناً په دغې (ذکره شوې عملیه) کښې د سوچه عقلونو خاوندانو دپاره لوی پند (او عبرت) دی.

[۲۲] نو ایا هغه څوک چې سینه یې الله ﷻ د اسلام دپاره پرانستې وي (د هغه چا په شان دی چې زړه یې ډېر کلک وي)؟ نو دا (چې سینه پرانستې وي) د خپل رب ﷻ د پلوه (د هدایت) په رڼا باندې دی (په روښانه لاره روان دی).

نو د هغو کسانو دپاره هلاک (او افسوس) دی کومو چې د الله ﷻ د ذکر څخه زړونه سخت دي (ترې غافل وي)، دغه (کسان) په ښکاره ګمراهۍ کښې (واقع) دي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

وړاندېنۍ ایتونه د ﴿أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ په کلماتو باندې ختم شوي وه، په دې ایتونو کښې د یوه پلوه په همدغو کلماتو باندې یوه تبصره نازله شوې ده او د بله پلوه پکښې نبي کریم ﷺ ته د جهالو په کړنلاره تسلي ورکړه شوې ده چې حاصل یې داسې راځي:

ای پیغمبره! په خپل أمت باندې د عاقلانو او بې عقلانو په حالاتو باندې لاندې تبصره قرائت کړه:

۱ـ بې عقلان او جهال (کفار) د هوښيارانو د حالاتو سره متناقض حالات لري هغه دا چې:
الف: کفار (چې خپل عقلونه په کار نه اچوي) د هوښيارانو غوندې نه دي بلکې دوی خبرې اوري خو د خير څنډه يې نه خوښوي بلکې شر پسې تاند وهي.
ب: د همدې کبله هغوی په لوی لاس خپل ځانونه په اور کښې اچوي او د الله ﷻ د تعذيب خبره ورباندې په اثبات رسوي.
ج: ای پيغمبره! ته د جهالو په ايمان نه راوړلو باندې ډېر مه غمژن کېږه، او دا خکه چې: ايا ته هغه چا ته د اور څخه نجات ورکولی شي کوم چې په خپل کفر باندې کلک وي او د الله ﷻ د تعذيب خبره ورباندې ثابته شوې وي؟
۲ـ ای پيغمبره! که څه هم ستا دعوت او ارشادات جهالو او عنادي کفارو ته څه ګټه نه رسوي مګر هغو کسانو ته ګټه رسوي کوم چې د خپل رب ﷻ څخه ډارېږي او خپل عقلونه په کار اچوي. نو:
الف: همدغو هوښيارانو ته د خپل رب ﷻ په نزد په جنت کښې داسې ماڼۍ تيارې شوې دي چې د هغو د پاسه به نورې ماڼۍ وي، او چت په چت به اوچتې شوې وي.
ب: دغه ماڼۍ به د هغوی د ورتګ څخه لا وړاندې جوړې کړی شوې وي او د سرو زرو او سپينو زرو خښتې به پکښې کارولی شوې وي.
ج: ذکر شوې ماڼۍ به د دنيا د ماڼيو په شان نه وي چې يوازې په لاندېني چت کښې يې اوبه بهېږي، بلکې د هغو ماڼيو په هر يو چت کښې به څلور ډوله ويالې روانې وي، چې د شودو، شاتو، اوبو او شرابو د ويالو څخه عبارت دي.
د: دغه وعده د بل چا وعده نه ده بلکې د الله ﷻ وعده ده، او يقيناً الله ﷻ هيڅکله به خپله وعده کښې خلاف نه کوي چې وعده کړی شوی شی ورنه کړي، نو د الله ﷻ څخه زيات هيڅوک په خپل لوظ باندې کلک نه دی.
۳ـ ای پيغمبره! هوښياران خکه په حقيرې دنيا باندې زړه نه تړي چې دلته هر شی د زوال سره مخامخ کېدونکی دی، ايا ته نه ګورې چې:
الف: يقيناً الله ﷻ د اسمانه اوبه (باران) را اوروي، نو دغه باراني اوبه په هغو چينو کښې ننباسي کومې چې د ځمکې په داخل کښې خورې ورې دي، او ځای په ځای د سيندونو او کاريزونو او هم په نورو شکلونو کښې د ځمکې څخه راوځي او رابهېږي.
ب: په همدغه اوبو سره الله ﷻ د ځمکې څخه مختلف کښتونه او رنګارنګ نباتات راوباسي، او خکه ورباندې سنګاروي.
ج: څه وخت وروسته همدغه کښتونه او نباتات مراوي کېږي او وچېږي چې تاته ـ بلکې هر چا ته ـ زېړ رنګې په نظر درځي چې تازګي يې د منځه تللې وي.
د: بيا الله ﷻ همدغه زېړ رنګی او وچ شوي نباتات ميده-ميده ګرځوي چې د خپله ځايه يې

بادونه یو پلو او بل پلو ته الوزوي او د څمکې مخ ترې خالي کوي، ته به وایې چې دلته به هیڅ نبات موجودیت نه وی درلودلی.

هـ: یقینًا د نباتاتو په ابتداء او انتهاء کښې د هوښیارانو دپاره ډېر لوی پند او د عبرت درس نغښتی دی، د همدې کبله دوی په دنیا زړونه نه تړي او په هر شي کښې اصلي هدف آخرت ګرځوي چې دائمي دی او زوال نه لري.

۴ـ ای پیغمبره! د ذکر شوي بیان په ملحوظ ایا هوښیاران او غیر هوښیاران (جهال) یو برابر دي؟. پوره څرګنده ده چې جواب منفي دی نو:

الف: الله ﷻ چې د چا سینه د اسلام د قبول دپاره پراخه کړې وي هغه د خپل رب ﷻ د پلوه په لویه رڼا باندې دی او په پوره بصیرت سره په روښانه لاره باندې روان دی.

ب: او څوک چې الله ﷻ یې سینه تنګه کړې وي او د توبې توفیق یې نه وي ورکړی، د هغوی زړونه د حق د قبول څخه د ډېرې په شان کلک دی چې د توحید کلمه یې په زړونو کښې ځای نه نیسي، نو د همدې کبله هغوی ته افسوس او د دوزخ کنده ده، او همدغه کسان په څرګنده ګمراهۍ کښې دي چې د څارویو غوندې د خوراک او څښاک څخه په غیر په بل شي نه پوهېږي او بل شی نه پېژني.

توضیحات

۱ـ د ﴿أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ ٱلْعَذَابِ﴾ کښې د اعراب په لحاظ مفسرینو کرامو دوه وجې لیکلي دي[1] چې په دواړو وجو سره په مضمون باندې چندان اثر نه پرېوځي خو کومه وجه چې مونږ ته بهتره بریښېدلې ده هغه په لاندې ټکو کښې شرحه کېږي:

الف: د "ف" توری په وړاندېني کلام باندې د تفریع دپاره دی خو څرنګه چې د استفهام همزه (ء) د صدارت غوښتونکې ده، نو صرف په تکلم کښې په "ف" باندې وړاندې ده، او په معنی کښې ترې وروسته ده[2].

ب: د "من" کلمه موصوله ده چې د خپلې صلې سره مبتدا ده، او خبر یې مقدر دی چې په "تهدي" سره ترې تعبیر کولی شو.

ج: د ﴿أَفَأَنتَ تُنقِذُ مَن فِى ٱلنَّارِ﴾ جمله د وړاندېنۍ جملې تاکید دی.

یعنې: نو د وړاندېني بیان په بنیاد تاته دا پوښتنه راجع کېږي چې: ایا ته هغه چا ته هدایت کولی شي او مطلب ته یې رسولی شي په کومو باندې چې د الله ﷻ په نزد د عذاب خبره ثابته شوې وي چې ضرور به معذبېږي؟ یا په بل عبارت: ای پیغمبره! ایا ته هغه چا ته نجات ورکولی شي کوم چې د الله ﷻ په ازلي علم کښې د اهل النار (دوزخیانو) څخه وي؟

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۴ ص۱۲۱؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۴۹۴؛ المحرر الوجیز ج۱۴ ص۷۳
(۲) البحر المحیط ج۹ ص۱۹۳

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: په ﴿ لَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ رَبَّهُمۡ ﴾ کښې د "لَكِنْ" توری د استدراک دپاره دی او په هغه ځای کښې استعمالیږي په کوم کښې چې د وړاندېني کلام څخه څه توهم صورت ونیسي، نو پوښتنه دا ده چې دغه توهم په دې مقام کښې څه شی دی؟

مونږ وایو چې: د وړاندېني کلام مضمون دا وه چې نبي کریم ﷺ دوزخیانو ته نجات نه شي ورکولی، نو د دې دپاره چې د نبي کریم ﷺ په ارشاداتو باندې څوک مطلقًا ګومان ونه کړي چې ګټه به نه شي رسولی، نو د متقیانو د حال سره ذکر شوی توری نازل کړی شو، او د ذکر شوي توهم مخه ونیوله شوه، والله ﷻ أعلم.

څو نکات

۳_ په ﴿ لَهُمۡ غُرَفٞ مِّن فَوۡقِهَا غُرَفٞ مَّبۡنِيَّةٞ تَجۡرِي ﴾ الآية- کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: د ﴿ غُرَف، غُرَف ﴾ دواړه کلمې د "غُرْفَة" _لکه "قُدْرَة"_ جمعې دي، که څه هم "غُرْفَة" د هغې بنګلې نوم دی کومه چې د بلې بنګلې یا کوټې دپاسه جوړه شوې وي، مګر د جنت ټولې کوټې او بنګلې په همدغه نامه يادېږي[1].

ب: مونږ د الله ﷻ په توفیق د جنتي بنګلو د تفسیر په هکله د [الفرقان:۷۵] ایت لاندې یو حدیث لیکلی دی خو په دې مقام کښې ورباندې لاندې یو بل حدیث هم وراضافه کوو:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَغُرَفًا يُرَى ظُهُورُهَا مِنْ بُطُونِهَا وَبُطُونُهَا مِنْ ظُهُورِهَا»[2] یعني یقینًا په جنت کښې هرومرو داسې بنګلې دي چې ظاهر یې د باطن څخه او باطن یې د ظاهر څخه د ډېرې صفایی د کبله لیده کېدلی شي.

ج: د ﴿ مَّبۡنِيَّةٞ ﴾ د کلمې څخه څرګندېږي چې جنتي ماڼۍ او بنګلې لا د پخوا څخه جوړې کړی شوې دي، هسې نه چې وروسته به جوړېږي، خو جوړښت یې نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې داسې تشریح کړی دی چې: «لَبِنَةٌ مِنْ فِضَّةٍ وَلَبِنَةٌ مِنْ ذَهَبٍ وَمِلَاطُهَا الْمِسْكُ الْأَذْفَرُ وَحَصْبَاؤُهَا اللُّؤْلُؤُ وَالْيَاقُوتُ وَتُرْبَتُهَا الزَّعْفَرَانُ»[3] یعني د جنت د ساختمان یوه خښته د سپینو زرو ده او بله خښته یې د سرو زرو ده، او کوم شی چې د خښتو په منځکښې کارولی کېږي هغه خوشبویه مشک دي، او همدارنګه د جنت شګې ملغلرې او یاقوت دي او خاوره یې زعفران ده.

د څو لغاتو معناوې

۴_ په ﴿ أَلَمۡ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ ﴾ الآية- کښې د لاندې لغاتو معناوې ولولئ:

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۷۲

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۷۹

(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۷۹

الف: په ﴿ فَسَلَكَهُۥ يَنَٰبِيعَ فِي ٱلۡأَرۡضِ ﴾ کښې د ﴿ يَنَٰبِيعَ ﴾ کلمه د "يَنۡبُوع" جمعه ده، او مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الإسراء: ۹۰] ايت لاندې ليکلي دي چې "يَنۡبُوع" د اوبو د چينې معنی ورکوي. يعنې الله ﷻ ذکر شوي باراني اوبه په هغو چينو کښې ورننباسي او ورباندې اضافه کوي يې کومې چې د ځمکې په داخل کښې خورې ورې دي او ځای په ځای پکښې راځرګندېږي.

ب: په ﴿ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَىٰهُ ﴾ کښې د ﴿ يَهِيجُ ﴾ کلمه د "هِيَاج" ـ لکه "قِتَال" ـ څخه اشتقاقه شوې ده. "هِيَاج" د تازه بوټی د زياتو وچېدلو معنی ورکوي[۱]. يعنې کوم نباتات چې په اسماني اوبو سره د ځمکې څخه ښه تازه راټوکېږي هغه د وخت په تېرېدلو سره د ډېر زيات وچ شي، لکه چې هيڅکله يې تازګي نه وي ليدلې.

ج: په ﴿ ثُمَّ يَجۡعَلُهُۥ حُطَٰمًا ﴾ کښې د "حُطَام" کلمه د هغه شي دپاره وضعه شوې ده کوم چې د ډېر وچوالي د کبله میده میده وګرځي[۲]. يعنې بيا الله ﷻ ذکر شوي نباتات د ډېر وچوالي د کبله میده میده کړي او بالکل يې د منځه يوسي، همدغه د ټولې دنيا حال دی.

يو نحوي تحليل

۵ـ په ﴿ أَفَمَن شَرَحَ ٱللَّهُ صَدۡرَهُۥ لِلۡإِسۡلَٰمِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِۦ ﴾ کښې بايد د اولنی توضيح نحوي تحليل تطبيق شي چې ښه وضاحت يې لاندې لوستلی شي:

الف: په ﴿ أَفَمَن ﴾ کښې د "ف" توری په استفهاميه همزه "أ" باندې معناً مخکښې دی.

ب: د "مَن" کلمه پکښې د خپلې صلې سره مبتدا ده او خبر يې مقدر دی چې په "كَمَنْ قَسِيَ قَلْبُهُ" سره ترې تعبير کولی شو، چې ﴿ فَوَيۡلٞ لِّلۡقَٰسِيَةِ قُلُوبُهُم ﴾ جمله ورباندې دلالت کوي.

ج: د ﴿ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِۦ ﴾ جمله د ذکرې شوې جملې مضمون تاکيدوي.

يعنې ای پيغمبره! د وړاندې بيان په بنياد تاته يوه پوښتنه راجع کېږي هغه دا چې: ايا هغه څوک د کوم سينه چې الله ﷻ د اسلام دپاره پراخه کړې وي نو د خپل رب ﷻ د پلوه په روښنانه رڼا باندې وي، د هغه چا غوندې دي چې زړه يې کلک وي او په توره تياره کښې تيندکونه خوري؟

﴿ ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحۡسَنَ ٱلۡحَدِيثِ كِتَٰبٗا مُّتَشَٰبِهٗا مَّثَانِيَ تَقۡشَعِرُّ مِنۡهُ جُلُودُ ٱلَّذِينَ يَخۡشَوۡنَ رَبَّهُمۡ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمۡ وَقُلُوبُهُمۡ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِۚ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهۡدِي بِهِۦ مَن يَشَآءُۚ وَمَن يُضۡلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنۡ هَادٍ ﴿٢٣﴾ أَفَمَن يَتَّقِي بِوَجۡهِهِۦ سُوٓءَ ٱلۡعَذَابِ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ وَقِيلَ لِلظَّٰلِمِينَ ذُوقُواْ مَا كُنتُمۡ تَكۡسِبُونَ ﴿٢٤﴾ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ فَأَتَىٰهُمُ ٱلۡعَذَابُ مِنۡ حَيۡثُ لَا يَشۡعُرُونَ

(۱) لسان العرب ج۲ ص۳۹۵

(۲) مفردات الراغب ص۱۲۲، اللباب في علوم الكتاب ج۱۶ ص۴۹۸

﴿فَأَذَاقَهُمُ ٱللَّهُ ٱلْخِزْيَ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ ٱلْأٓخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾﴾

[٢٣] الله ﷻ ډېر ښايسته (او خوږ) کلام کتاب (قرآن کريم) نازل کړی دی (البته) په داسې حال کښې چې (مضامين يې په اعجاز او نورو صفاتو کښې) متشابه دي (او) بيا-بيا نازل کړی شوي دي.

د دې کتاب (د هيبت) څخه د هغو کسانو پوستکي څگه کېږي (او زړونه يې رېږي) کوم چې د خپل رب ﷻ څخه ډارېږي، بيا يې پوستکي او زړونه د الله ﷻ ذکر ته ارامېږي (او اطمنان مونده کوي).

دغه کتاب (چې څه صفات يې ذکر شوه) د الله ﷻ هدايت دی چې هغه چا ته ورباندې لارښوونه کوي کوم ته يې چې (د هدايت) اراده وشي، او الله ﷻ چې هر چا لره گمراه کړي (هدايت ورته ونه کړي) نو هغه ته هيڅ لارښودونکی نشته (او نه به ورته مونده شي).

[٢۴] نو ايا هغه څوک چې د قيامت په ورځ د بد (او سخت) عذاب څخه د خپل مخ په ذريعه (د خپل ځان) ساتنه (او دفاع) کوي؟!

(يا په بل عبارت: ايا هغه څوک چې د قيامت په ورځ د عذاب دپاره هيڅ دفاع نه لري د هغه چا غوندې دی کوم چې په دغې ورځ کښې بالکل د عذابه په آمن کښې وي؟).

او ظالمانو ته به (په دغې ورځ کښې توبيخًا) وويلی شي چې: د هغو کړو وړو (سزا) وڅکئ کوم چې تاسو په دنيا کښې وئ چې کسب کول به مو.

[٢۵] (ای پيغمبره!) هغو کسانو هم (خپلو پيغمبرانو ته) د دروغو نسبت کړی وه کوم چې د دوی څخه پخوا تېر شوي دي، نو د داسې طرفه ورته عذاب ورغی چې شعور (لږ علم) يې (هم) ورباندې نه درلود.

[٢۶] نو هغوی ته الله ﷻ په حقير ژوند کښې رسوايي وروڅکله او هرومرو د وروستنۍ ورځې عذاب خو ډېر لوی دی (چې د بچ کېدلو او خلاصون توان ترې نشته)، که دوی (د دې زمانې کفار) پوهېدلی (نو د هغوی څخه به يې د عبرت درس اخستی وی).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنې متصل ايت کښې الله ﷻ د کفارو سختو زړونو ته اشاره کړې وه چې د ډېرو غوندې سخت دي او شرعي دعوت پکښې نفوذ نه کوي. په دې ايتونو کښې بالمقابل د مؤمنانو د زړونو ذکر نازل شوی دی چې د پيغمبر ﷺ د دعوت په هکله په نرمی کښې د مومو مثال لري. نو حاصل يې داسې راځېږي:

ای پيغمبره! په خپل اُمت باندې د قرآن کريم د اثر په ارتباط څه نور مطالب هم قرائت کړه چې:

١ــ الله ﷻ تاسو ته احسن او ډېر ښايسته کلام درنازل کړی دی چې د هر يوه ايت د مقابلې څخه

يې ټول مخلوقات عاجز دي او د ټولو دپاره رحمت دی. او دا صفات لري:

الف: قرآن کريم داسې کتاب دی چې ايتونه يې سره يو ترېله په صدق او اعجاز او نورو صفاتو کښې متشابه دي او مضامين يې يو بل ته ورته دي.

ب: نو که څه هم يو مضمون پکښې مکرر نازل شوی وي خو په هر مقام کښې بېل بېل امتيازات لري، چې د همدغو امتيازاتو د کبله اتحاد او عينيت باقي نه پاتې کېږي يوازې تشابه باقي پاتې کېږي، د همدې کبله يې په هر خل نزول کښې جدا-جدا اثر دی.

ج: د قرآن کريم په اورېدلو او لوستلو سره د هغو کسانو په پوستکو کښې څيګوالي پيدا کېږي کوم چې د خپل رب ﷻ څخه ډارېږي.

يا په بل عبارت: د قرآن کريم د کلماتو څخه د الله ﷻ عالي شان د ورايه برېښي چې په اورېدونکو باندې د ډار اثر غورزوي.

د: په عين حال کښې د قرآن کريم په کلماتو کښې د الله ﷻ مهرباني او زيات رحمت هم په ډاګه څرګندېږي. نو د همدې کبله د ډارېدونکو بندګانو پوستکي بېرته نرموالي او پوستوالي ته ورګرځي او زړونه يې هغه اطمنان ترلاسه کوي کوم چې د الله ﷻ د ذکر پورې تړاو لري.

لنډه دا چې د قرآن کريم ﷺ په اورېدلو سره په مؤمنانو باندې د خوف او رجاء (ډار، اُميد) دواړه حالونه ورعارضېږي، چې په بشري کلام کښې دغه دواړه حالتونه صورت نه شي نيولی.

هـ: ای پيغمبره! دا قرآن کريم د الله ﷻ هدايت دی چې هغه چاته ورباندې هدايت کوي او مطلب ته يې رسوي کوم ته يې چې اراده وشي. بالمقابل هر چاته چې الله ﷻ هدايت ونه کړي (توفيق ورنه کړي) او د ګمراهۍ په خوا يې روان کړي، نو هغه ته بيا د سمې لار هيڅ لارښود نشته.

۲ـ ای پيغمبره! نو ايا هغه څوک چې د قيامت په ورځ د سخت او بد عذاب څخه فقط د خپل مخ په ذريعه خان بچ کوي، يا په بل عبارت: چې سخت عذاب يې مستقيماً په مخ پورې تماس نيسي او د نجات ټولې لارې ورباندې بندې وي؛ د هغه چا غوندې کېدلی شي چې هلته د هر ډول عذاب څخه مامون وي او د جنت د بې شماره نعمتونو څخه ګټه پورته کوونکي وي؟

۳ـ په دغې ورځ کښې به د زيات تخجيل په غرض ذکرو شوو ظالمانو او ګمراهانو ته وويلی شي چې د خپلو هغو کړو وړو سزا وڅکئ کوم چې تاسو په دنيا کښې کسب کول.

۴ـ ای پيغمبره! د خپل اُمت د کفارو په تکذيب باندې ډېر مه متاثر کېږه. او دا څکه چې:

الف: د دوی څخه پخوا هم ډېرو کفارو خپلو-خپلو پيغمبرانو ته د دروغژنانو نسبت کړی دی، خو په ناڅاپي توګه ورباندې عذاب ورنازل شوی دی، نو په دغه کفارو باندې به هم په ناکلي وخت کښې عذاب ورنازل شي.

ب: الله ﷻ هغوی ته د رسوايۍ او شرمندګۍ عذاب په دغه حقير او نژدې ژوند کښې وروڅاکه او هرومرو د آخرت عذاب خو لا ورته په مخکښې دی چې هغه ډېر لوی عذاب او ډېر

دروند عذاب دی، دا عذاب د دنیاوي عذاب غوندې پای نه لري.

ج: که بالفرض ذکر شوي ظالمان نن ورځ د نوموړي عذاب په سختوالي او اوږدوالي باندې پوهېدی نو کفري او شرکي عقیدې ته به یې ادامه نه وی ورکړې.

توضیحات

۱ـ په ﴿ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحۡسَنَ ٱلۡحَدِيثِ﴾ الآیة- کښې لاندې ټکي په ذهن کښې ساتل په کار دي:

الف: په ﴿كِتَٰبٗا مُّتَشَٰبِهٗا﴾ کښې ټول قرآن کریم ته د "مُتَشَابِه" لقب ورکړی شوی دی، او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [آل عمران:۷] ایت لاندې لیکلي دي چې ټول قران کریم ته هم د "متشابه" لقب ورکولی کېږي، خو په دې معنی نه چې په مقابل کښې یې د "محکم، محکمات" کلمات استعمال وموسي، بلکې په دې معنی چې د قران کریم ټول ایتونه په اعجاز او نورو قرآني صفاتو کښې سره تشابه لري. په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده.

ب: د ﴿مَّثَانِيَ﴾ کلمه د [الحجر:۸۷] ایت لاندې ډېره ښه تحلیله شوې ده ـ والحمد لله ﷻ ـ، خو په دې مقام کښې دغه لقب ټول قرآن کریم ته د دې کبله ورکړی شوی دی چې: که څه هم په قرآن کریم کښې یو مضمون په تکراري ډول نازل شوی وي خو په هر ځل کښې بېل-بېل امتیازات لري چې لوستونکی او اورېدونکی یې حس کولی شي.

د مثال په توګه، د توحید دلایل په قرآن کریم کښې په مکرره توګه نازل شوی دی خو په هر ځل نزول کښې د جدا اثر درلودونکي دي. دا هم د قرآن کریم د حقانیت یو دلیل دی ځکه چې بشري کلام په تکراري لوستلو یا اورېدلو سره نوی او تازه اثر نه غورزوي.

ج: د ﴿تَقۡشَعِرُّ مِنۡهُ جُلُودُ ٱلَّذِينَ﴾ په ارتباط مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأنفال:۲] ایت لاندې څه شرحه لیکلې ده او د [النساء:۴۱] ایت لاندې مو د تفسیر په حیث یو حدیث رانقل کړی دی، نو هلته یو ځل مراجعه کول به ـ إن شاء الله ـ په ګټه تمام شي.

یو نحوي تحلیل

۲ـ په ﴿أَفَمَن يَتَّقِي بِوَجۡهِهِۦ سُوٓءَ ٱلۡعَذَابِ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ﴾ کښې د "مَن" کلمه د خپلې صلې سره مبتدا ده، او خبر یې مقدر دی چې مونږ ترې په "كَمَنْ هُوَ آمِنٌ مِنَ الْعَذَابِ" سره تعبیر کولی شو[1]، یعنې نو ایا هغه څوک چې د قیامت په ورځ د خپل مخ په ذریعه خپل ځان د عذابه ساتي (دفاع نه لري)، د هغه چا غوندې دی کوم چې هلته د عذابه په امن کښې وي او د نعمتونو درلودونکی وي؟

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: ایا دوزخیان به د مخونو څخه د وقایو کار اخلي، حال دا چې دا کار خو

---

(۱) تفسیر البغوي ج۴ ص۷۷

په دنیا کښې د لاسونو څخه اخـتـل کېږي؟

مونږ وایو چې[۱]:

الف: څرنګه چې د ورغورزولو په وخت کښې د کفارو لاسونه ولچک وي نو د مجبورۍ د کبله به دوی هلته د لاسونو په عوض خپل مخونه د وقایو په توګه استعمال کړي، خو څه ګټه به ورته ونه رسوي.

ب: د ﴿ بِوَجْهِهِ ﴾ کلمات د دې څخه کنایي دي چې کفار به د عذاب په مقابل کښې هیڅ وقایه ونه لري چې خپل خانونه وربانديې بچ کړي، که بالفرض وقایه ولري نو هغه به د دوی مخونه وي.

ج: په مخونو سره وقایه په دې مقام کښې په مخونو بانديې په دوزخ کښې د ورغورزولو څخه کنایه ده، الله ﷻ په بل ایت کښې همدې مضمون ته اشاره کړې ده چې: ﴿ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ ﴾ [النحل: ۹۰] یعنې د بدوکارانو (کفارو) مخونه به په اور کښې وغورزولی شي (سر په څړې به پکښې ورواچولی شي).

﴿ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِندَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿٣١﴾ ﴾

[۲۷] او یقیناً مونږ د خلکو (د ګټې) دپاره په دغه قران کریم کښې د هر ډول مثال څخه (مثالونه) وهلي (بیان) کړي دي، شاید چې دوی ترې پند واخلي (او فائده ترې پوره ته کړي).

[۲۸] په داسې حال کښې چې (دغه قرآن کریم) په عربي (فصیحه) ژبه لوستلی کېږي (او په داسې حال کښې) چې د کوږوالي سره د مغایرت خاوند دی، بنایي چې خلک پرهېزګاري وکړي (او زمونږ څخه ووار شي).

[۲۹] الله ﷻ یو داسې (مملوک) سړی مثال ګرځوي چې داسې (مالکان) پکښې شریکان (برخوال) وي چې یو تربله تضاد لري (او یو د بل سره د اسانۍ او نرمۍ نیت نه لري)، او (بالمقابل د موحد کس دپاره یو) داسې (مملوک) سړی (مثال ګرځوي) چې د یوه سړي (مالک) دپاره سوچه وي (او هیڅوک ورسره پکښې اشتراک ونه لري).

ایا دغه دواړه (مملوکان) د مثال (او صفت) د حیثه یو برابر دي؟ خاص الله ﷻ ته حمد او ثناء ده (چې دغسې واضحه مثال یې نازل کړه).

(۱) تفسیر الکشاف ج۴ ص۱۲۵، اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۵۰۵

(هغه دواړه برابر نه دي) بلکې د خلکو اکثریت نه پوهېږي (چې دواړه ورته برابر برېښي یا ورته لومړنی مملوک بهتر ځرګندېږي).

[۳۰] (ای پیغمبره!) یقینًا ته مړکېدونکی یې، او یقینًا دوی (ستا دعوتي اُمت "کفار" هم) مړه کېدونکي دي.

[۳۱] بیا به یقینًا تاسو ټول (دواړه جانبه) د قیامت په ورځ د خپل رب ﷻ په حضور کښې جګړې کوئ (یو به په بل پړه وراچوئ)، نو هلته به ستاسو ترمنځ حقې فیصلې وکړی شي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنیو ایتونو مضمون په دې ختم شوی وه، چې که کفار پوهېدلی نو په کفري عقیده به کلک نه وی پاتې شوي چې په دنیا او آخرت کښې ورته په ضرر تمامېږي. په دې ایتونو کښې د قرآن کریم څه امتیازاتو ته اشاره شوې ده چې د پوهېدلو دپاره او د غفلت څخه د رابېدارېدلو دپاره په ډېره ګټه تمامېږي، نو حاصل یې داسې راځېژي:

ای پیغمبره! مونږ د خلکو په پوه کولو کښې قصور نه دی کړی او د پوهې کافي وسائل مو ورنازل کړي دي. مثلاً:

۱ ـ مونږ قرآن کریم ورنازل کړی دی چې د لاندې صفاتو درلودونکی دی:

الف مونږ د خلکو د فهم او علم دپاره په قرآن کریم کښې په مختلفو موضوعاتو او په تېره بیا د توحید په عقیده کښې هر ډول مثالونه بیان کړي دي. ترڅو دوی پند او عبرت واخلي او د شرکي عقیدې په عوض توحیدي عقیده ونیسي.

ب: دا قرآن کریم په خلکو باندې لوستل کېږي چې سمدستي لیکلی شوی نه دی. یا په بل عبارت لیکلی شوی مو نه دی نازل کړی چې د عربو اکثریت یې ونه شي لوستلی.

ج: بلکې دا قرآن کریم په عربي فصیحه ژبه نازل شوی دی چې لومړني مخاطبین (عربان) وریاندې ډېر ښه پوهېږي او په فقط په اورېدلو سره ترې مطلب اخستی شي.

د: په دې قرآن کریم کښې هیڅ کوږوالی او تناقض نشته او نه به پکښې مونده شي، که بالفرض په مضامینو کښې یې څه تضاد او اختلاف موجودیت درلودی نو د پوهېدلو په وړاندې به خنډ واقع شوی وی.

دا ټول د دې دپاره چې خلک پوه شي او د شرکیاتو او کفریاتو څخه پرهېزګاري وکړي او د الله ﷻ د عذابه خانونه بچ کړي.

۲ ـ ای پیغمبره! د قرآن کریم د مثالونو څخه یو مثال په خپل اُمت باندې قرائت کړه ترڅو ورسره د توحیدي عقیدې په خپلولو کښې کومک وکړي. هغه دا چې:

الف. الله ﷻ د هغه یو سړي حال او صفت بیانوي چې غلام (مملوک) وي. خو مالکان یې متعدد وي او ټول بدخویه او بد اخلاقه وي چې په دوامداره توګه په اختلاف او جګړو اخته وي او هر یو

وربانديې د خپل خدمت دپاره زور اچوي.

نو ذکر شوی مملوک حيران وي چې د خپلو بدخويه مالکانو څخه کوم يو خوشاله کړي او د کوم يوه ډېر مراعات وکړي.

ب: د يو بل سړي حال هم د مثال په توګه بيانوي چې دا هم غلام او مملوک وي خو مالک يې فقط يو سړی وي او خاص همدغه يوه سړي ته تسليم وي، چې د همدغه يوه خاوند د رضامند ګرځولو انديښنه په نظر کښې لري.

ج: نو پوښتنه دا ده چې ايا ذکر شوي دواړه غلامان سره يو برابر دي؟ ايا د دواړو حال او صفت يو شان دی؟

د: پوره واضحه ده چې جواب منفي دی، نو ايا هغه څوک چې د متعددو باطلو معبودانو عبادت کوي او غواړي چې په خپل عبادت سره ټول راضي کړي او ټول ترې خوشاله وګرځي، د هغه چا د حال سره يو برابر دی چې فقط د الله ﷻ عبادت کوي او صرف د همده ﷻ په رضامندۍ حاصلولو کښې تاند وهي؟

هـ: الله ﷻ ته حمد او ثناء ده چې په خومره څرګند مثال کښې يې د کفر او شرک ابطال او د توحيد احقاق او اثبات واضحه کړ چې هيڅ خفاء پکښې نشته، بايد چې هرڅوک پوه شي خو د خلکو اکثريت وربانديې خپل خانونه ناپوه اچولي دي. بلکې نه پوهېږي او يا عناد نيولي دي.

۳ـ ای پيغمبره! د قيامت ورځ راروانه ده، او ته او هم ستا دښمنان (کفار) تاسو ټول مړه کېدونکي ياست بلکې داسې وګڼه لکه چې همدا اوس مړه ياست.

نو په همدغه ورځ کښې به د خپل رب ﷻ په حضور کښې يو ترېله جګړې او بحثونه وکړئ، نو لکه چې نن ورځ ستا دښمنان د استدلال په ميدان کښې مغلوبان دي همدارنګه به هلته هم د مغلوبيت سره مخامخ شي.

توضيحات

۱ـ د ﴿ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ ﴾ کلمات د ﴿ هَـٰذَا ٱلْقُرْءَانِ ﴾ څخه درې حالونه دي، دا د يو پلوه، او د بله پلوه دلته د ﴿ قُرْءَانًا ﴾ کلمه د "مَقْرُوءًا" په معنی سره ده، او د ﴿ عِوَجٍ ﴾ کلمه د کوږوالي څخه عبارت ده، چې دلته د اختلاف او تناقض معنی ورکوي.

يعنې: مونږ دغه قرآن کريم په داسې حال کښې نازل کړی دی چې د يو پلوه د مکتوب په شکل نه بلکې د تلاوت په شکل نازل شوی دی، او د بله پلوه به د قيامت تر ورځې پورې د مسلمانانو ترمنځ تلاوت کېږي. همدارنګه دا قرآن کريم په عربي فصيحه ژبه نازل شوی دی چې اولين مخاطبين يې وربانديې ډېر ښه پوهېږي، او بالآخره په داسې حال کښې مو نازل کړی دی چې هيڅ اختلاف او تناقض پکښې نشته. که بالفرض المحال دا قرآن کريم بشري کلام وی نو په دې کښې به ډېر اختلافات او تناقضونه موندلی شوي وی.

یو اعرابي تحلیل

۲_ په ﴿ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلاً رَّجُلاً فِيهِ شُرَكَآءُ مُتَشَٰكِسُونَ وَرَجُلاً سَلَمًا لِّرَجُلٍ ﴾ کښې لاندې نحوي تحلیل ولولئ[۱]:

الف: د ﴿ ضَرَبَ ﴾ کلمه د "بَیَّنَ" په معنی سره ده، او د "جَعَلَ" معنی ته متضمنه ده.

ب: د ﴿ مَثَلا ﴾ کلمه د ﴿ ضَرَبَ ﴾ دپاره دوهم مفعول ده، چې "جَعَلَ" ته متضمنه ده.

ج: د ﴿ رَّجُلا ﴾ کلمه د ﴿ ضَرَبَ ﴾ لومړی مفعول ده، او په متصلې جملې سره موصوفه ده. کومه چې لاندې تحلیلېږي:

د: د ﴿ فِيهِ ﴾ کلمه د متعلق په لحاظ مقدم خبر دی.

ه: د ﴿ شُرَكَآءُ مُتَشَٰكِسُونَ ﴾ کلمات (موصوف او صفت) موخره مبتدا ده.

دا جمله (مبتدا او خبر) د ﴿ رَجُلا ﴾ دپاره صفت دی.

و: د "و" توری په وړاندېنی ﴿ رَجُلا ﴾ باندې د عطف دپاره دی چې د عطف په غوښتنه یې عبارت داسې جوړېدلی شي چې: "ضَرَبَ مَثَلًا رَجُلًا".

ز: نو دغه ﴿ رَجُلا ﴾ موصوف دی او ﴿ سَلَمًا لِّرَجُلٍ ﴾ یې صفت دی، چې موصوف د خپل صفت سره د مقدر "ضَرَبَ" دپاره لومړی مفعول دی، او مقدر "مَثَلًا" یې دوهم مفعول دی.

دا د یو پلوه او د بله پلوه د ځینو لغاتو معناوې یې دا دي چې:

ح: د ﴿ مُتَشَٰكِسُونَ ﴾ کلمه د "تَشَاكَس" _لکه "تَضَارَب"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "تَشَاكَس" د تضاد او یو تربله په تنګولو باندې دلالت کوي[۲].

ط: په ﴿ سَلَمًا لِّرَجُلٍ ﴾ کښې د ﴿ سَلَمًا ﴾ کلمه مصدر ده[۳]، خو په دې مقام کښې علماوو کرامو په "خَالِصًا" سره معنی کړې ده[۴].

نو د ذکرو شوو ټکو په پام کښې نیولو سره یې د معنی حاصل داسې راځېږي چې:

د دې دپاره چې الله ﷻ خلکو ته د موحد او مشرک حال ښه څرګند کړي، د دوه وو مملوکانو (غلامانو) سریو مثالونه په لاندې ډول بیانوي:

د مشرک دپاره هغه مملوک مثال ګرځوي کوم چې د متعددو مالکانو ترمنځ شریک وي، په داسې حال چې ټول مالکان یې یو تربله تضاد لري او یوه د بل سره د رقابت لاره خپله کړې وي ترڅو په مقابل جانب باندې تنکسه راولي. په دې باندې علاوه هر یو د مملوک څخه یوازې د خپل

(۱) البحر المحيط ج۹ ص۱۹۷؛ روح المعاني ج۲۳ ص۲۶۱
(۲) لسان العرب ج۶ ص۱۱۲
(۳) مفردات الراغب ص۲۴۶
(۴) روح المعاني ج۲۳ ص۲۶۲؛ تفسير ابي السعود ج۷ ص۲۵۳

خان اطاعت غواړي خو د مملوک د احتیاج څخه اوږې خالي کوي چې د بل شریک څخه یې غوښتنه وکړي.

او د موحد دپاره الله ﷻ هغه مملوک سړی مثال جوړوي کوم چې فقط یو مالک ولري، یوازې د همدغه مالک اطاعت کوي او یوازې د همده ﷻ څخه د خپلو اړتیاوو د پوره کولو غوښتنه کوي او بس.

نو پوښتنه دا ده چې ایا ذکر شوي دواړه مملوکان سره په فراغت او اطمنان کښې یو برابر دي؟ پوره واضحه ده چې جواب منفي دی. نو همدارنګه موحد او مشرک هم سره نه شي برابرېدلی.

سوالونه او جوابونه

۳_ د ﴿ فِيهِ شُرَكَآءُ مُتَشَٰكِسُونَ ﴾ په ارتباط د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي:

الف: که څوک وايي: مشرکانو خو خاص خاص بوتان درلوده او هر چا د بېل‌بېل بوت عبادت کاوه. نو په هغوی باندې د ذکر شوي مملوک مثال تطبیق نه شي موندلی چې د بوتانو په تعدد باندې دلالت کوي؟

مونږ وايو چې: ټولو مشرکانو په خپل‌خپل بوت باندې علاوه د الله ﷻ عبادت هم کاوه، نو دلته د ﴿ شُرَكَآءُ ﴾ د جمعې څخه ما فوق الواحد (د یو څخه وروسته عدد) مطلب دی. نو په ذکر شوي مثال باندې تطبیق کېدلی شي چې یو معبود یې الله ﷻ او بل معبود یې خپل بوت وه.

ب: که څوک وايي: بوتان خو جمادات وه نو په مثال کښې د ﴿ مُتَشَٰكِسُونَ ﴾ کلمهورباندې نه شي تطبیق کېدی، چې تضاد او تخالف نه شي کولی او یو په بل باندې د تنګسي وروستلو توان نه لري؟

مونږ وايو چې: بوتان جمادات دي خو د ﴿ مُتَشَٰكِسُونَ ﴾ کلمه ورباندې نظر د مشرکانو فاسدې عقیدې ته تطبیق موندلی شي، ځکه چې هغوی ورته د الوهیت عقیده درلوده او د الوهیت غوښتنه دا ده چې د خپلو عابدینو څخه په عبادت کښې د یوازېتوب غوښتنه وکړي او د نورو معبودانو سره مزاحم واقع شي.

څو نکات

۴_ په ﴿ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ عِندَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴾ کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: په وړاندېنې ایت کښې یوازې نبي کریم ﷺ مخاطب ګرځولی شوی وه چې ﴿ إِنَّكَ ﴾، او کفارو ته د غائب ضمیر راجع کړی شوی وه چې ﴿ وَإِنَّهُم ﴾. خو په دې ایت کښې د تغلیب په توګه نبي کریم ﷺ او د ده ﷺ کفار امت ټول مخاطب ګرځولی شوي دي چې ﴿ ثُمَّ إِنَّكُمْ ﴾ الآية- یعني ای پیغمبره! ته او ستا کافران دعوتي امتیان به د قیامت په ورځ د خپل رب ﷻ په حضور کښې جګړې وکړئ چې هغوی به ستا د دعوت څخه انکار وکړي او ته به ورباندې د اندامونو شاهدان تېر کړې.

ب: څرنګه چې په خصوصي کسې د خصومو خصومت اختلاف دی، نو په حدیث شریف کې هم څه تولې جګړې ته اطلاق کړی، نو چې د قیامت په ورځ به خصومت وپوښتل شي او دا څرګنده چې

ج: کله چې دا کریمه آیت شریف نازل شو، نو الزبیر رضي الله عنه د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! ایا کومې جګړې چې زموږ ترمنځ په دنیا کې شوې دي، هغه به د قیامت په ورځ په موږ باندې تکرار (بیرته) راګرځول کیږي؟ نو نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «نعم»[1] هو! بیا زبیر رضي الله عنه ووېل چې: یقیناً په دغه وخت کې ډېره سخته ده.

د نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «أول ما يقضى بين الناس في الدماء»[2] یعنې د قیامت په ورځ به د هر څه څخه وړاندې د خلکو ترمنځ په وینو کې فیصلې وکړل شي چې یو د بل وینه تویه کړې وي.

د نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لتؤدن الحقوق إلى أهلها يوم القيامة حتى يقاد للشاة الجلحاء من الشاة القرناء تنطحها»[3] یعنې د قیامت په ورځ به ټول حقوق خپل اهل ته ورکړل شي، آن تر دې د ګلې (بې ښکرې) پسه به د ښکرورې پسه څخه بدله واخستله شي چې په دنیا کې یې په ښکرو باندې وهلې وه (هغه به یې بالمقابل په ښکرو باندې ووهي).

اللهم حاسبنا حسابا يسيرا

د دویشتمې سیپارې په پښتو ژباړه او تفسیر سره د الله ﷻ په توفیق ختمه شوه

د الله ﷻ څخه د نور توفیق غوښتنه کوو

٢٥/٩/١٤٢٢ هـ ق = ١٩/٩/١٣٨٠ هـ ش

(١) جامع الترمذي ج ٢ ص ١٥٩
(٢) صحيح البخاري ج ٢ ص ١٠١٤
(٣) مسند احمد بن حنبل ج ٣ ص ٨١

﴿ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَبَ عَلَى ٱللَّهِ وَكَذَّبَ بِٱلصِّدْقِ إِذْ جَآءَهُۥٓ ۚ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ
مَثْوًى لِّلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَٱلَّذِى جَآءَ بِٱلصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِۦٓ ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾
لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ
ٱلَّذِى عَمِلُوا۟ وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾ ﴾

[۳۲] نو د هغه چا څخه سخت ظالم بل څوک دی چې په الله ﷻ باندې دروغ تړي او یا رښتیاوو ته د دروغو نسبت کوي (البته) کله چې ورته ورشي (سمدستي ورباندې بې فکره حکم کوي).
ایا په جهنم کښې د کافرانو دپاره دائمي استوګنځای نشته؟ (بلکې ورته شته).

[۳۳] او هغه څوک چې په رښتیا خبرې (قرآن کریم) سره راغلی او هم یې په همدې (رښتیا خبرې) باندې تصدیق وکړ (او پیروانو یې هم خپلې اتباع ته ادامه ورکړه) دغه ډله (پیغمبر او پیروان یې) همدوی متقیان (پرهېزکاران) دي.

[۳۴] دوی لره د خپل رب ﷻ په نزد هغه نعمتونه دي کوم چې دوی یې غواړي (او ورته شوقمند دي. (ای پیغمبره!) دغه د محسنانو (نېکو کارانو) جزا ده.

[۳۵] (البته) دا د دې دپاره چې الله ﷻ ترې هغه سخت بد (او بد) ګناهونه (تول) ورژوي (او په خپل فضل سره یې پټ کړي) کوم چې دوی (په دنیا کښې) کړي وي، او چې الله ﷻ ورته خپل اجرونه د هغو ډېرو ښو (او ښو) کارونو په سبب ورکړي کوم چې دوی (په دنیا کښې) وه چې کول به یې.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنیو ایتونو مضمون په دې تمام شوی وه چې د قیامت په ورخ به د فیصلو دپاره خصومتونه صورت ونیسي، او په دې ایتونو کښې د یو پلوه د فیصلو معیار او بنیاد ښودلی شوی دی چې د صدق څخه عبارت دی، او د بله پلوه د فیصلو نتائجو ته اشاره شوې ده، چې حاصل به یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د قیامت په ورځ به منازعات او جګړې د حق او باطل او هم د صدق او کذب په معیار او بنیاد فیصله کېږي د مثال په توګه:

۱_ هغه چا چې په الله ﷻ باندې دروغ تړلي وي لکه چې څوک خپل ځان په دروغو پیغمبر وتراشي، او یا یې رښتیاوو ته د دروغو نسبت کړی وي لکه مشرکان او کفار. نو دغو دواړو ډلو ته په دوامداره توګه دوزخ استوګنځای ګرځولی شوی دی. او دا ځکه چې

د هغه چا څخه بل غټ ظالم بل څوک دی چې په الله ﷻ باندې دروغ وتړي او په دروغو د نبوت دعوه وکړي؟ همدارنګه د هغه چا څخه غټ ظالم بل څوک دی چې رښتیاوو ته د دروغو نسبت وکړي او د حقاني پیغمبر څخه انکاري وګرځي؟

نو په همدې بنیاد ایا په دوزخ کښې د کفارو دپاره په دائمي توګه استوګنځای نه دی ګرځولی شوی؟ بلکې ورته ګرځولی شوی دی.

۲_ بالمقابل هغه څوک چې ربښتیانی پیغام راوړی وي او په حقه پیغمبر وي او یا هغه څوک چې په همدغه ربښتیانی پیغام باندې بې ایمان راوړی وي او باور یې وربانديي کړی وي، نو همدغه دواړه ولې د مراتبو په تفاوت سره همدوی متقیان دي او د الله ﷻ د عذابونو څخه په وقایه کښې دي چې:

الف. همدغو متقیانو ته د خپل رب ﷻ په نزد په جنتونو کښې هغه نعمتونو ورکړې شوې دي کوم چې د دوی خوښېږي او کوم یې چې زړونه غواړي، کوم چې په دنیا کښې نه سترګو لیدلي دي، نه غوږونو اوریدلي دي او نه د بنیادمانو په زړونو کښې تېر شوي دي.

ب. ای پیغمبره! ذکر شوي نعمتونه د دغو متقیانو (نیکو کارانو) ته د دې کبله د دنیاوي کړو وړو جزا او عوض ټاکلي شوی دی ترڅو الله ﷻ د دوی څخه بد عملونه لا څه چې د دوی ډېر بد عملونه هم محوه کړي کوم چې په دنیا کښې تېرې بالفرض یا په حقیقت سره صادر شوي وي.

او ترڅو الله ﷻ دوی ته خپل اجرونه د هغو کړو وړو موافق ورکړي کوم به چې دوی په دنیا کښې ډېر ښه او ښایسته عملونه کول. یا په بل عبارت: ترڅو د دوی ټول نېک اعمال په ډېره ښه درجه کښې وټاکلی شي او په چندونو اجرونه ورکړی شي.

توضیحات

۱_ په ﴿ وَٱلَّذِي جَآءَ بِٱلصِّدۡقِ وَصَدَّقَ بِهِۦٓ ﴾ کښې د "الَّذِي" کلمه مفسرینو کرامو په متعددو مصداقاتو سره تفسیره کړې ده. لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف. دغه موصول (الَّذِي) د مقدر (فَوْج) دپاره صفت دی[۱]، نو په دې تقدیر نبي کریم ﷺ او ټول مؤمنان په دغه موصول کښې مستقیماً شاملېږي. یعنې هغه ډله کومې چې د قیامت په ورځ باندې ربښتیا ایمان راوړی وي او په ربښتیاوو باندې یې تصدیق کړی وي نو همدوی متقیان او د راتلونکو اجرونو درلودونکی دی.

ب. ذکر شوی موصول (الَّذِي) د نبي کریم ﷺ څخه عبارت دی، او نور مؤمنان پیروان ورسره یکښې په طفیلي توګه شمولیت لري[۲]، نو د همدغو پیروانو په ملحوظ ورته په راتلونکو جملو کښې د جمعیت په نظر کتلی شوي دي. یعنې نبي کریم ﷺ او د ده ﷺ پیروان چې دي همدوی متقیان او د نعمتونو خاوندان دي.

سوالونه او جوابونه

۲_ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف. په ﴿ لِيُكَفِّرَ ٱللَّهُ عَنۡهُمۡ ﴾ کښې د ﴿ عَنۡهُمۡ ﴾ ضمیر هغه "الَّذِي" ته راجع دی په کوم کښې چې

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱۴ ص۸۵

(۲) روح المعاني ج۲۴ ص۲

نبي کریم ﷺ شامل دی او یا پخپله د نبي کریم ﷺ څخه عبارت دی، نو پوښتنه دا ده چې ایا ذکره شوې جمله د پیغمبرانو د عصمت سره منافي نه برېښي؟

مونږ وایو چې په اولنۍ صورت کښې ذکر شوی ضمیر ورته د نبي کریم ﷺ څخه په غیر فقط د نورو مؤمنانو په لحاظ راجع ګرځولی کېږي او بس. او په دوهم صورت کښې ورته دغه ضمیر د اتباعو او پیروانو په ملحوظ راجع کېږي.

ب. که څوک وايي چې په دغه ایت کښې د ﴿أَسْوَأَ الَّذِي﴾ او ﴿بِأَحْسَنِ الَّذِي﴾ د دواړو کلمو څخه ظاهراً داسې برېښي چې نېکوکارانو نه صرف د ډېرو بدو ګناهونو د محوه کولو او په ډېرو ښو عملونو باندې د اجرونو ورکولو وعدې ورکړی شوې دي او بس، او دا ځکه چې د "أسوأ، أحسن" دواړه کلمې د تفضیل صیغې دي، نو ایا دا معنی صحت لري؟

مونږ وایو چې په دې مقام کښې دغه دواړه کلمې د تفضیل په حیث نه دي استعمالې شوي ترڅو اعتراض وارد شي، د همدې جواب د تائید په غرض لاندې وضاحتونه ولولئ:

اول. په بل ایت کښې د "أحسن" په مقابل کښې د "أسوأ" کلمه نه ده نازله شوې، بلکې د "سیئات" کلمې نزول موندلی دی چې ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَن سَيِّئَاتِهِمْ﴾ [الأحقاف:١٦] یعني دغه توبه کوونکي ډله هغه کسان دي د کومو څخه چې مونږ ډېر ښه هغه عملونه قبلوو کوم چې دوی کړي دي او د بدیو (ګناهونو) څخه ورتېرېږو.

دوهم: عرب وايي چې "يوسف أحسن إخوته" یعني یوسف ﷺ په خپلو ورونو کښې ډېر ښایسته وه، هسې نه چې ورونو یې هم ښایست درلود.

دریم: د همدې موضوع په ارتباط د [الزمر:١٨] ایت لاندې څه نور وضاحتونه هم تېر شوي دي، والحمد لله ﷻ.

﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ ۖ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِن دُونِهِ ۚ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ
مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَن يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن مُّضِلٍّ ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انتِقَامٍ ﴿٣٧﴾ وَلَئِن
سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ قُلْ أَفَرَأَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ
اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ
رَحْمَتِهِ ۚ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ ۖ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ
مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ
عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٤٠﴾ إِنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ ۖ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ ۖ

وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَا أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿٤١﴾

[۳۶] ایا الله ﷻ خپل بنده ته کافي (بس کېدونکی) نه دی؟ حال دا چې مشرکان تا په هغو بوتانو سره ډاروي کوم چې (دوی یې) د الله ﷻ څخه په غیر (عبادت کوي)، او هر چا لره چې الله ﷻ ګمراه کړي نو هغه ته هیڅ لاربښودونکی نشته.

[۳۷] او هر چاته چې الله ﷻ هدایت وکړي نو هغه ته هیڅ ګمراه کوونکی نشته. ایا الله ﷻ د کلکې ارادې درلودونکی (او) د انتقام اخستلو خاوند نه دی؟

[۳۸] او که چرته ته د مشرکانو څخه پوښتنه وکړې چې اسمانونه او ځمکې چا پیدا کړي دي، نو هرومرو او ضرور به دوی (په جواب کښې) ووايي چې (دا ټول) الله ﷻ (پیدا کړي دي).

(ته ورته) ووایه چې: نو ما ته د هغو بوتانو (په هکله) خبر راکړئ کوم چې تاسو یې د الله ﷻ څخه په غیر بلئ (داسې خبر چې) که چرته الله ﷻ ماته په ضرر (سختۍ) رسولو سره اراده وکړي نو ایا دا (بوتان) د الله ﷻ د ضرر لرې کوونکی دی؟ (چې ما ترې خلاص کړي)، او که الله ﷻ ما ته په رحمت سره اراده وکړي نو دوی (بوتان) یې د رحمت بندوونکی دی؟ (چې مخه یې ونیسي).

(ای پیغمبره! ورته) ووایه چې: الله ﷻ ماته بس کېدونکی دی (چې هر څه یې په اختیار کښې دي ما وربانديې توکل کړی دی) او خاص په همده ﷻ باندې باید توکل کوونکی توکل وکړي (او بس).

[۳۹] (دا هم ورته) ووایه چې: ای زما قومه! (د دعوت د عدم قبول په صورت کښې) تاسو په خپل (شرکي) حالت باندې عمل وکړئ، زه هم (په خپل توحیدي حالت باندې) عمل کوونکی یم، نو زر به (په آینده کښې) پوه شئ چې:

[۴۰] هغه څوک دی کوم چې داسې عذاب ورځي (ور روان دی) چې وبه یې شرموي، او (هغه څوک دی) چې دائمي عذاب به ورباندې ورښکته شي. (معلوم به شي چې په دنیا او آخرت کښې څوک د عذاب سره مخامخ کېږي).

[۴۱] (ای پیغمبره!) یقیناً مونږ په تاباندې د خلکو (د هدایت) دپاره کتاب (قرآن کریم) په حقه درنازل کړی دی. نو څوک چې (پرې) لاره مونده کړي نو د خپل ځان دپاره یې (ګټه) ده او هرڅوک چې بې لارې شي (هدایت وربانديې قبول نه کړي) نو یقیناً هغه په خپل ځان باندې (د ګمراهۍ ضرر) ورواچاوه، او ته خو په خلکو باندې وکیل (ساتونکی او مراقب) نه یې.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندې څخه د شرک په ابطال او د توحید په اثبات کښې د دلایلو لړۍ راروانه ده خو د څه مناسباتو د امله د هغو فیصلو په بنیاد باندې هم څه رڼا واچوله شوه کومې چې د قیامت په ورځ صورت نیسي. په دې ایتونو کښې یو ځل بیا د کلام مخ ذکرو شوو دلایلو ته اړولی شوی دی او هغه ترهیب جوابېږي کوم به چې د دلایلو په نتیجه کښې د مشرکانو د پلوه نبي کریم ﷺ ته ورکول کېده. نو حاصل یې داسې راځي:

ای پیغمبره! د مشرکانو د ترهیب جواب ورکړه او ورته ووایه چې:

١_ ایا الله ﷻ د خپل بنده (محمد ﷺ) دپاره بس نه دي او ورته کفایت نه کوي چې د هر ډول آفتونو او مصیبتونو څخه یې وساتي؟ یقینًا الله ﷻ ورته د هر حیثه کفایت کوي خو مشرکان یا نه پوهېږي او یا یې خپل خانونه ناپوهان اچولي دي چې تا په هغو باطلو (ناتوانه معبودانو) سره ډاروي کوم چې دوی یې د الله ﷻ څخه په غیر په عبادت مشغول دي.

نو د همدې کبله تاته وایي چې زمونږ د معبودانو د ابطال څخه لاس واخله که نه نو څه ضرر به در ورسوي او په څه مصیبت به دې اخته کړي.

٢_ ای پیغمبره! مشرکان څکه غواړي چې تا په بوتانو سره وډار کړي چې الله ﷻ دوی د حق لارې څخه بې لارې کړي دي او هر څوک چې الله ﷻ یې بې لارې کړي نو هغه ته هیڅ لاره ښودونکی نه شي موندل کېدلی. یا په بل عبارت: حقه لاره همدغه یوه لاره ده په کومې باندې چې ته روان یې، د همدغې لارې څخه په غیر هیڅوک مطلب ته نه شي رسېدلی.

بالمقابل هر چاته چې الله ﷻ هدایت وکړي نو هغه هیڅوک نه شي گمراه کولی او هیڅوک دوکه نه شي ورکولی.

٣_ نو د مشرکانو په مذبوحانه هلو ځلو او سپکو سپورو خبرو مه غمژن کېږه، او دا څکه چې: ایا الله ﷻ د کلکې ارادې درلودونکی نه دی او هم د انتقام خاوند نه دی؟ نو ضرور به مشرکان د مصیبت سره مخامخ شي او د الله ﷻ د ارادې په وړاندې به خنډ جوړ نه شي.

٤_ ای پیغمبره! مشرکان د خپلو معبودانو په ناتوانۍ باندې پخپله اعتراف کوي او دا څکه چې: که ته ترې پوښتنه وکړې چې اسمانونه او ځمکې چا پیدا کړې دي ایا ستاسو معبودان پکښې څه اشتراک او برخه لري؟ نو هرومرو او ضرور به هغوی جواب درکړي چې اسمانونه او ځمکې یوازې الله ﷻ پیدا کړي دي او زمونږ معبودان پکښې هیڅ اشتراک نه لري او نه پکښې برخوال دي.

٥_ خو د ذکر شوي اعتراف سره‌سره بیا مشرکان تاته اخطار درکوي چې د بوتانو څخه وډار شه چې په کوم مشکل کښې دې واقع نه کړي. نو د هغوی د تخجیل په غرض ورته ووایه چې:

ای مشرکانو! تاسو ماته خبر راکړئ او دغو پوښتنو ته جواب ورکړئ:

الف: که بالفرض الله ﷻ اراده وکړي چې ما په څه سختۍ باندې مبتلا کړي او څه مصیبت راورسوي، نو ایا ستاسو معبودان کولی شي چې ما د سختۍ او مصیبت څخه خلاص کړي؟

ب: او که الله ﷻ اراده وکړي چې په ما باندې خپل لا زیات رحمتونه او مهربانۍ راووروي، نو ایا ستاسو باطل معبودان یې د ارادې په وړاندې څه خنډ واقع کېدلی شي چې د رحمتونو مخه یې بنده کړي؟

پوره واضحه ده چې په دواړو پوښتنو کښې جواب منفي دی، نو ورته ووایه چې: ای مشرکانو! تاسو خومره غټه سپین سترگي کوئ چې ما په خپلو باطلو معبودانو سره ترهیبوئ او ډاروئ.

دا هم ورته ووایه او خبر ورکړه چې: زما دپاره یوازې الله ﷻ بس دی چې د هر آفت څخه نجات

راکړي او د رحمتونو باران راباندې وکړي، په همده ﷻ باندې زما اعتماد او توکل دی بلکې باید ټول توکل کوونکي په بل چا نه بلکې یوازې په الله ﷻ باندې توکل وکړي، چې په هرڅه باندې کامل قدرت لري او هر کار یې پخپله قبضه او واک کښې ساتلی دی.

۶_ ای پیغمبره! د ذکر شوي بیان په نتیجه کښې مشرکان په ښه خوږه لهجه مخاطب کړه چې:

ای زما قومه! کله چې تاسو زما د ارشاداتو څخه انکاري یاست او د خپل انکار دپاره کوم دلیل هم په لاس کښې نه لرئ چې اعتماد ورباندې وکړئ، نو تاسو په خپل کفري حال عمل ته ادامه ورکړئ او خپله تګلاره تعقیب کړئ او زه په خپلې تګلارې باندې تلونکی یم، نو څه موده وروسته به ضرور پوه شئ، چې:

الف: په مونږ او تاسو کښې هغه څوک دی چې په دنیاوي رسوا کوونکی عذاب باندې اخته کېږي، او ورباندې شرمنده جوړېږي.

ب: د آخرت دائمي عذاب په چا باندې ورښکته کېږي، په ما او زما په ملګرو او یا په تاسو باندې؟ خو د ذکرو شوو وختونو پوهه او ندامت به تاسو ته په ګټه تمام نه شي.

۷_ ای پیغمبره! د مشرکانو او کفارو په کافر پاتې کېدلو باندې ډېر مه غمژن کېږه او دا خکه چې یقینًا مونږ د خلکو د هدایت دپاره په تابانده قرآن په حقه نازل کړی دی چې خپل حقانیت پخپله په اثبات رسوي، نو:

الف: هرڅوک چې په دغه قرآن کریم سره هدایت مونده کړي او په ارشاداتو باندې یې عقیده او عمل وکړي نو ګټه یې فقط د خپل ځان دپاره ده، چې د ابدي دوزخ څخه یې خپل ځان بچ کړ.

ب: او هرڅوک چې ورباندې لاره ونه مومي او ارشادات یې د پښو لاندې کړي نو د ګمراهۍ ضرر یوازې د همدغه ګمراه په اوږو بار دی، بل هیچا ته یې ضرر نه رسېږي.

ج: په دې باندې علاوه د قیامت په ورځ د خلکو د ګمراهۍ پوښتنه تاته نه راجع کېږي چې ولې دې په سمه لاره باندې نه دي روان کړي، ځکه چې ستا په غاړه خو فقط ابلاغ او دعوت دی او بس، ته خو په خلکو باندې د وکیل او مراقب په صفت نه یې استولی شوی چې پوښتنه یې درڅخه وشي.

توضیحات

۱_ الله ﷻ په ﴿ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِن دُونِهِ ﴾ کښې اشاره کړې ده چې مشرکانو به نبي کریم ﷺ د خپلو بوتانو څخه ـ د دوی په ګومان ـ داراوه چې د عبادت په ضد یې دعوت مه چلوه که نه نو څه ضرر به درته ورسوي.

همدغه ډول درکې نورو پیغمبرانو ته هم د خپلو ـ خپلو قومونو د پلوه شوې دي لکه چې الله ﷻ د هود ﷺ د قوم د خولو څخه حکایت کوي چې: ﴿ إِن نَّقُولُ إِلَّا ٱعْتَرَىٰكَ بَعْضُ ءَالِهَتِنَا بِسُوٓءٍ ﴾ [هود: ۵۴] یعني مشرکانو هود ﷺ مخاطب کړ چې ستا په هکله مونږ بله هیڅ خبره نه کوو مګر همدا یوه چې ته زمونږ معبودانو په بدۍ سره لوځ کړی یې او لیوني یې درڅخه جوړ کړی دی چې اوتې بوتې وایې.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: وراندې په ﴿ وَيُخَوِّفُونَكَ بِٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ﴾ کښې الله ﷻ د بوتانو څخه د "الّذي" په کلمې سره تعبير کړی دی چې د مذکر دپاره وضعه شوې ده، نو د څه حکمت په بنياد الله ﷻ په ﴿ هَلْ هُنَّ كَـٰشِفَـٰتُ ضُرِّهِۦٓ ﴾ کښې او په ﴿ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَـٰتُ رَحْمَتِهِۦ ﴾ کښې د همدغو بوتانو څخه په موئنثو کلمو سره تعبير وکړ، او هم يې ورته موئنث ضمائر راجع کړه؟

مونږ وايو: دا د دې دپاره ـوالله ﷻ أعلمـ چې د مشرکانو په زيات حماقت باندې دلالت وکړي چې د يو پلوه ورته په نفعې او ضرر قول کوي او د بله پلوه يې په موئنثو نومونو سره يادوي لکه لات، منات، عزی او داسې نور.

په کار دا وه چې د خپلو خيالونو مطابق يې ورباندې د نارينه وو نومونه ايښې وی چې د نفعې او ضرر توان پکښې ظاهراً د ښځينه وو په نسبت زيات وی، او همدارنګه مشرکانو ته نارينه د ښځينه وو په پرتله ډېر قدر او عزت لري، د همدې کبله لورګانې ژوندۍ ښخوي او زامن ژوندي پرېږدي.

مَکَانَة څه معنی؟

۳ـ په ﴿ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ ﴾ کښې د "مَکَانَة" کلمه د منزلة او رتبې دپاره وضعه شوې ده[1]، خو په دې مقام کښې مفسرينو کرامو په حالت سره تفسيره کړې ده[2]. يعنې ای مشرکانو! څرنګه چې تاسو زما دعوت ته غاړې نه ږدئ نو تاسو خپل شرکي حالت تعقيب کړئ او زه د خپل توحيدي حالت تعقيبوونکی يم، نو په راتلونکي کښې به ګورو چې د چا حالت واره دار دی.

﴿ ٱللَّهُ يَتَوَفَّى ٱلْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَٱلَّتِى لَمْ تَمُتْ فِى مَنَامِهَا ۖ فَيُمْسِكُ ٱلَّتِى قَضَىٰ عَلَيْهَا ٱلْمَوْتَ وَيُرْسِلُ ٱلْأُخْرَىٰٓ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَـٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ أَمِ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ شُفَعَآءَ ۚ قُلْ أَوَلَوْ كَانُوا۟ لَا يَمْلِكُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٣﴾ قُل لِّلَّهِ ٱلشَّفَـٰعَةُ جَمِيعًا ۖ لَّهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٤٤﴾ ﴾

[۴۲] الله ﷻ روحونه (ارواګانې) د دوی د مرګ په وخت کښې اخلي، او هغه روحونه د دوی د خوب په وخت کښې (اخلي) کوم چې مړه شوي نه وي (د بدنونو څخه بالکل نه وي جدا شوي)، نو (بيا) الله ﷻ هغه روحونه ايساروي په کومو باندې يې چې د مرګ فيصله کړې وي، او نور روحونه (چې د خوب په وخت کښې يې قبض کړي وي) تر ټاکلې نېټې پورې راخوشې کوي (د مرګ تر وخته پورې همدغه عمليه ادامه لري).

---

(۱) لسان العرب ج۱۳ ص۳۶۵؛ القاموس المحيط ج۴ ص۱۰۳

(۲) روح المعاني ج۲۴ ص۶

یقیناً په دغه (ذکر شوي بیان او ذکرو شوو عملیاتو) کښې د داسې قوم دپاره (د کامل قدرت) زښت ډېر دلایل (نغښتي) دي کوم چې (په دلایلو کښې) سوچ کوي.

[۴۳] ایا مشرکان د الله ﷻ څخه په غیر (خپل بوتان) د شفاعت کوونکو په حیث نیسي؟

(ای پیغمبره! ورته) ووایه چې: ایا تاسو دغه کار کوئ اګر که ستاسو بوتان د هیڅ شي ملکیت (او وسه) نه لري، او نه (عقل لري چې) د خپلو هوښیاریو څخه کار واخلي؟

[۴۴] (همدارنګه د هغوی د خبرې په رد کښې) ووایه چې: ټول (او هر ډول) شفاعت په الله ﷻ پورې خاص دی (د همده ﷻ په اختیار کښې دي، او دا ځکه چې) خاص همده ﷻ ته د اسمانونو او ځمکو واکداري ده (او) بیا به خاص همده ﷻ ته تاسو ورتاو کړی شئ (چې د تښتېدلو دپاره به هیڅ لاره مونده نه کړئ).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنیو ایتونو مضمون په دې مطلب باندې هم مشتمل وه چې الله ﷻ په هر شي باندې د کامل قدرت څښتن دی او بوتان (باطل معبودان) په هیڅ شي باندې وسه او توان نه لري، په دې ایتونو کښې همدغه مطلب په مثالونو کښې واضحه شوی دی، نو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د وړاندېني بیان په تعقیب خپل امت ته د الله ﷻ کامل قدرت او د بوتانو (باطلو معبودانو) ناتواني په مثالونو کښې شرحه کړه چې:

۱ـ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د ساکښانو ارواګانې په دوه ډوله اخلي:

الف: د ساکښانو څخه د هغوی ارواګانې (روحونه) د مرګ په وخت کښې اخلي، چې ساکښان د حس او حرکت او هم د پوهې شعور څخه لوېږي او بدنونه یې د انحلال سره مخامخ کېږي.

ب: هغه ارواګانې (روحونه) هم اخلي کوم چې د مرګ وخت ته نه وي رسېدلي بلکې د خوب حالونه ورباندې ورشي او ویده شي.

۲ـ په لومړي ډول اخستلو کښې الله ﷻ اخستلې شوې او قبض کړی شوې ارواګانې په خپلو غیبي خزانو کښې ساتي ترڅو چې د قیامت ورځ قائمه شي او دوهمه شپېلۍ ووهلی شي، نو په دغه وخت کښې به قبض کړی شوي ارواګانې د دوهم ځل دپاره د خپلو ابدانو سره وصل کړي او د دوهم ځل دپاره به یې ورباندې ژوندي وګرځوي.

اما په دوهم صورت کښې یې تر څه وخته د ایسارولو څخه وروسته بېرته خپلو بدنونو ته ورخوشې کوي چې ترڅو ورباندې راویښ شي او په تازه توګه کاروبار ته جوړ شي. البته چې ذکر شوي ایسارول او بیا ورخوشې کول تر ټاکلې نېټې (مرګه) پورې په مسلسله توګه ادامه لري او فقط په مرګ سره پای ته رسېږي.

۳ـ ای پیغمبره! یقیناً د ارواګانو په هکله په دغې ذکرې شوې عملیه کښې هرومرو د الله ﷻ د کامل قدرت زښت ډېر دلایل نغښتي دي خو د داسې قوم دپاره کوم چې فکر کوي او د سوچ او تدبر څخه کار اخلي.

۴ـ لکه څنګه چې باطل معبودان نه څوک مړ کولی شي، نه یې ویده کولی شي او نه یې راویښولی شي، همدارنګه هغوی د شفاعت کولو توان هم نه لري. ایا د دغې ناتوانۍ سره سره مشرکان ورته په تمه دي او شفاعت کولو ته یې سترګې په لار دي؟

۵ـ ای پیغمبره! ته مشرکان مخاطب کړه او ورته ووایه چې:

الف: ایا تاسو خپلو باطلو معبودانو ته د شفاعت په تمه یاست؟ اګر که هغوی نه د کوم شي ملکیت لري او نه د عقلونو درلودونکي دي چې ستاسو اړتیاوې وڅېړي او سنجش یې وکړي.

ب: دا هم ورته ووایه چې: ټول شفاعت او هر ډول شفاعت د الله ﷻ په اختیار کښې دي چې د اسمانونو او ځمکو واکداري وریورې اختصاص لري. یا په بل عبارت: د شفاعت کولو اجازه او هم د شفاعت قبول په الله ﷻ پورې اختصاص لري او ستاسو په هکله نه چا ته د شفاعت اجازه کوي او نه شفاعت قبلوي.

ج: ای مشرکانو! ستاسو ټولو رجوع خاص الله ﷻ ته ده او بس، تاسو د هیڅ تښتېدلو لاره نه لرئ چې د رجوع څخه خانونه بچ کړئ.

توضیحات

۱ـ په ﴿ ٱللَّهُ يَتَوَفَّى ٱلْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا ﴾ الآیة- کښې لاندې ټکو ته غور پکار دی:

الف: د ﴿ يَتَوَفَّى ﴾ کلمه د "تَوَفِّي" څخه اشتقاقه شوې ده چې مونږ د الله ﷻ په توفیق د [آل عمران: ۵۵] ایت لاندې ښه شرحه کړې ده چې متعددې معناوې لري، خو په دې مقام کښې ترې د روح د قبض کولو معنی مراده ده[۱].

ب: په ایت شریف کښې د روح د قبض کولو لاندې دوه وو ډولونو ته اشاره شوې ده[۲]:

اول: یو کامل قبض دی چې د مرګ څخه عبارت دی او هر ساکښ مخلوق ورسره یو خل مخامخ کېدونکی دی چې د قیامت تر ورځې پورې دوام کوي، او هلته به یو ځل بیا هر یو روح د خپل خپل بدن سره پیوسته شي او وربانديې ژوندی به شي. د دغه قبض سره د بدن انحلال منافي نه دی بلکې د همدغه قبض په نتیجه کښې بدن د خاورو سره خاورې کېږي خو د خپل روح سره یې علاقه بالکل د منځه نه ځي، که څه هم په ځمکه کښې تیت پرک شي.

دوهم: بل ناقص قبض دی چې د خوب په وخت کښې تحقق مومي، او د بېدارۍ تر وخته پورې ادامه پیدا کوي.

ج: په ایت شریف کښې د روحونو د قبضولو پورتنیو دواړو ډولونو ته اشاره شوې ده چې دواړه په الله ﷻ پورې خانګړي دي او د ده ﷻ څخه پرته پکښې هیڅوک او هیڅ شی مداخله نه شي کولی.

د: همدارنګه ناقص قبض په کامل قبض باندې غټ دلیل دی چې بیا-بیا د هر انسان په خپل بدن

---

(۱) لسان العرب ج۱۵ ص۴۰۰؛ القاموس المحیط ج۴ ص۶۳۸؛ البحر المحیط ج۹ ص۲۰۷

(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۵۵

کښې صورت نیسي او بیا ژوندي کېدل وربه یادوي خو د تفکر خاوندان ترې ګټه پورته کوي او بس.

هـ: لنډه دا لکه څنګه چې د [الإسراء: ۸۵] ایت مطابق د روح حقیقت پېژاندل یوازې په الله ﷻ پورې اختصاص لري همدارنګه د قبض کولو په ډولونو او کیفیتونو باندې یې هم د همده ﷻ څخه په غیر نه څوک په بشپړه توګه پوهېدلی شي او نه وربانديې قدرت لري.

و: د ایت شریف څخه د سړي ذهن ته په تبادر سره ورځي او اکثرو علماوو کرامو هم څرګنده ګڼلې ده چې هر ساکښ یو-یو روح لري او بس، خو د هر یوه تعلقات د خپل بدن (جسد) سره په متعددو صورتونو کښې تحقق مومي[۱]، نه دا چې د ژوند یو روح دی او د بیداري بل روح[۲].

ز: د دې مقام د ښه وضاحت دپاره لاندې احادیث ولولئ:

اول: کله به چې نبي کریم ﷺ د ویده کېدلو دپاره ارخ ولګاوه نو ویلې به یې چې: «بِاسْمِكَ نَمُوتُ وَنَحْيَا». ای الله! ستا په نامه سره مونږ مړه کېږو (اودېږو) او ستا په نامه سره مونږ ژوندي کېږو. نو کله به چې د خوب څخه راببدار (ویښ) شو، نو ویل به یې چې: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ»[۳] هغه الله ﷻ ته حمد او ثنا ده چې مونږ یې زمونږ د مرګ څخه وروسته راژوندي (راویښ) کړو او خاص همده ﷻ ته ورخوربدل (ورتولېدل) دي.

دوهم: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «إِنَّ اللهَ قَبَضَ أَرْوَاحَكُمْ حِينَ شَاءَ وَرَدَّهَا عَلَيْكُمْ حِينَ شَاءَ»[۴] یعنې یقیناً الله ﷻ ستاسو ارواګانې (روحونه) هغه وخت قبض کوي چې اراده یې وشي او بېرته یې په تاسو باندې درتاووي چې په کوم وخت کښې یې اراده وشي.

دریم: نبي کریم ﷺ مونږ ته یوه بله دعاء هم راښودلې ده چې باید د ویده کېدلو په وخت کښې یې ووایو هغه دا: «بِاسْمِكَ رَبِّ وَضَعْتُ جَنْبِي وَبِكَ أَرْفَعُهُ إِنْ أَمْسَكْتَ نَفْسِي فَاغْفِرْ لَهَا وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا فَاحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ»[۵] یعنې ای زما ربه! ستا په نامه مې خپل ارخ کېښود (ولګاوه) او ستا په کومک یې پورته کوم، که چرته زما روح د خپل اقدس ذات سره ټینګ کړې (او راخوشې یې نه کړې چې وربانديې راویښ شم) نو ته ورته مغفرت وکړې او که چرته یې راخوشې کړې نو ته یې (د جنایتونو څخه) په هغه شي سره وساتې په کوم سره چې ته خپل صالح بندګان ساتې.

یو نحوي تحلیل

۲_ په ﴿ أَوَلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ ﴾ کښې مفسرینو کرامو متعدد تحلیلونه کړي دي[۶]، خو کوم تحلیل چې مونږ ته لنډ او بهتر برېښېدلی دی هغه دا دی چې د "أ" توری د

---

(۱) البحر المحيط ج۹ ص۲۰۷؛ تفسير القرطبي ج۱۵ ص۲۶۱
(۲) اللباب في علوم الكتاب ج۱٦ ص۵۲۰
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۱۱۰۰
(۴) صحيح البخاري ج۱ ص۸۳
(۵) صحيح البخاري ج۲ ص۱۱۰۰؛ صحيح مسلم ج۲ ص۳۴۹؛ جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۷
(۶) تفسير ابي السعود ج۷ ص۲۵۷؛ تفسير البغوي ج۴ ص۸۱؛ تفسير الكشاف ج۴ ص۱۳۱؛ المحرر الوجيز ج۱۴ ص۸۹

انکاري استفهام دپاره دی چې مدخول يې مقدر دی او وړاندېنۍ جمله ورباندې دلالت کوي خو مونږ ترې په "أَتَتَّخِذُونَ الْأَوْثَانَ مِنْ دُونِ اللهِ شُفَعَاءَ" سره تعبير کوو.

نو حاصل يې داسې راځي چې: ای مشرکانو! ايا تاسو خپل بوتان د الله ﷻ څخه په غير د شفاعت کوونکو په حيث نيسئ؛ اگر که هغوی نه د څه شي واکداري لري او نه د عقل درلودونکي دي چې کار ترې واخلئ؟!

﴿ وَإِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَحْدَهُ ٱشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْآخِرَةِ ۖ وَإِذَا ذُكِرَ ٱلَّذِينَ مِن
دُونِهِۦٓ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾ قُلِ ٱللَّهُمَّ فَاطِرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ عَٰلِمَ ٱلْغَيْبِ
وَٱلشَّهَٰدَةِ أَنتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ
ظَلَمُوا۟ مَا فِي ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ لَٱفْتَدَوْا۟ بِهِۦ مِن سُوٓءِ ٱلْعَذَابِ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ
وَبَدَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا۟ يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُوا۟ وَحَاقَ
بِهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٤٨﴾ ﴾

[۴۵] او په هغه وخت کښې چې الله ﷻ (بې د بوتانو څخه) يوازې ياد کړی شي نو د هغو کسانو زړونه نفرت (او کرکه) کوي کوم چې په وروستنۍ ورځې سره ايمان نه راوړي. او کله چې هغه بوتان ياد کړی شي چې (دوی يې) د الله ﷻ څخه په غير (عبادت کوي) نو ناڅاپه دوی خوښېږي (چې خوښي او خوشالي يې د ورايه په څېرو کښې ښکارېږي).

[۴۶] (ای پيغمبره!) ووايه چې: ای الله! د اسمانو او ځمکو پيداکوونکيه!، ای د پټو او ښکاره وو عالمه! (بل څوک نه، بلکې يوازې همدا) ته د خپلو بندگانو په منځو کښې د هغو (مسائلو) په هکله حکم (او فيصله) کوې په کومو کښې چې دوی دي چې په مستمره توگه پکښې اختلاف کوي (نو زما او د مشرکانو فيصله ستا په اختيار کښې ده).

[۴۷] او که چرته (بالفرض د قيامت په ورځ) هغو کسانو ته چې ظلم (او کفر) يې اختيار کړی دی هغه ټول شيان (ملکيت) شي کوم چې په ځمکه کښې موجود دي او د هغو مثل هم ورسره (د دوی په ملکيت کښې يو ځای) شي، نو دا (ټول) به د قيامت په ورځ د بد عذاب څخه فديه کړي (ترڅو ترې نجات ومومي).

او (په دې باندې علاوه) همدغو (ظالمانو) ته به د الله ﷻ د پلوه هغه څه ورڅرگند شي کوم چې دوی (په دنيا کښې) نه وه چې گومان يې کاوه.

[۴۸] او هم به کفارو ته د خپلو هغو کړو وړو بدی، ورڅرگندې شي کوم چې دوی کسب کړي دي، او هم به ترې هغه شی (د عذاب په حيث) راچاپېر شي کوم چې دوی (په دنيا کښې) وه چې په

مستمره توګه به يې ورباندې خندنې کولې (او ملنډې به يې ورباندې وهلې).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو کښې د مشرکانو يوه جهالت ته اشاره شوې وه چې د بې عقله جماداتو (بوتانو) څخه د شفاعت کولو تمه لري، او په دې ايتونو کښې د يو پلوه د هغوی يو بل جهالت ته اشاره کېږي چې د الله ﷻ د نامه څخه نفرت کوي او د بله پلوه نبي کريم ﷺ ته پکښې په ذکرو شوو جهالتونو باندې تسلی او ډاډينې توصيه شوې ده چې حاصل يې داسې راځېږي:

ای پيغمبره! په خپل اُمت باندې د مشرکانو د يو بل جهالت بيان هم قرائت کړه هغه دا چې:

۱ـ کله چې يوازې الله ﷻ ياد کړی شي چې هر څه د همده ﷻ په اختيار کښې دي او هيڅوک يې په کارونو کښې مداخله نه شي کولی، نو د هغو کسانو زړونه په نفرت کښې واقع کېږي او کرکه ترې کوي کوم چې په وروستنۍ ورځ (قيامت) باندې عقيده نه خپلوي او ورباندې کافر پاتې دي.

او که د الله ﷻ څخه په غير د هغو بوتانو نومونه ياد کړی شي کوم چې مشرکان يې عبادت کوي نو ناڅاپه ورباندې خوشالېږي، حتّٰی خوشالي يې په څېرو کښې د ورايه ښکاري.

۲ـ نو ای پيغمبره! د دغو جهالتونو په لېدلو او اورېدلو سره خپله حوصله مه خرابوه او د ډاډينې (اطمنان) حاصلولو دپاره الله ﷻ ته رجوع کوه او وايه چې:

الف: ای الله! چې ته د اسمانونو او ځمکو د نشت څخه پيدا کوونکی يې، او هر څه ستا په واک او اختيار کښې دي.

ب: ای الله! چې ته د پټو او ښکاره وو په حال باندې پوه يې، ستا علم ته پټ او ښکاره يو نسبت لري، زما زړه هم درته معلوم دی چې څومره غمژن يم او د مشرکانو جهالتونه هم درته څرګند دي چې څومره ورباندې کلک دي.

ج: ای الله! چې ته د ذکرو شوو عالي صفاتو درلودونکی يې، نو ته د خپلو بندګانو ترمنځ په هغه شي کښې فيصله وکړه په کوم کښې چې دوی اختلاف کوي.

يا په بل عبارت: زما او د مشرکانو اختلاف ته پخپله فيصله کړه او حق د حق په صفت او باطل د باطل په صفت څرګند کړه چې هر چا ته معلوم شي.

۳ـ ای پيغمبره! ته خپله حوصله لوړه وساته، د فيصلې ورځ در روانه ده چې همغه فيصله به پکښې صورت ونيسي چې ته يې غوښتونکی يې، په دغې ورځ کښې به د مشرکانو حال داسې دی چې:

الف: که بالفرض د قيامت په ورځ دوی ته (چې په خپلو ځانونو باندې يې د کفر او شرک په غوره کولو سره ظلم کړی دی) هغه شيان ټول د ملکيت په حيث وی کوم چې په ځمکه کښې موجوديت لري، او د دغو شيانو مثل هم ورسره ضميمه وی، چې ټول يې په اختيار کښې وی، او بالفرض بيا د ذکرو شوو ظالمانو څخه وغوښتل شي چې د دغې ورځې د سخت عذاب څخه د نجات دپاره خپل ټول ملکيت فديه کړئ. نو مشرکان به هرومرو دغه کار وکړي، خو افسوس چې هلته به هغوی نه ملکيت ولري، نه به ترې د فديې ورکولو غوښتنه وکړی شي او بالآخره نه به هلته فديه قبلېږي.

ب: په دغې ورځ کښې به مشرکانو (کفارو) ته د الله ﷻ د پاره هغه څه ورڅرګند شي په کوم چې دوی دنیا کښې ګومان نه کاوه. یا په بل عبارت: نن ورځ د هغوی ګومان نه دی چې بوتان او باطل معبودان به یې د شفاعت کولو څخه عاجز او ناتوانه وي خو هلته به ورڅرګند شي او په خپلو سترګو به یې وګوري چې هیڅ شی یې د لاسه پوره نه دی.

ج: په دغې ورځ کښې به هغوی ته د خپلو کړو وړو بدي ورڅرګندې شي او پوه به شي چې بالکل په غلطه لاره باندې روان وه.

د: بالآخره هلته به وربانديې هغه عذابونه احاطه وکړي او ترې راچاپېر به شي کوم چې هغوی وربانديې نن ورځ ملنډې وهې او ورته دروغ برېښي.

توضیحات

۱_ په ﴿ وَإِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَحۡدَهُ ٱشۡمَأَزَّتۡ ﴾ کښې د ﴿ ٱشۡمَأَزَّتۡ ﴾ کلمه د "اشْمِئْزَاز" _لکه "اقْشِعْرَار"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "اشْمِئْزَاز" د نفرت او تکبر معنی ورکوي[1]. یعنې کله چې الله ﷻ په وحدانیت سره یاد شي، چې هیڅ شریک نه لري او هرڅه یې په اختیار کښې دي، نو مشرکان د همدغې خبرې څخه نفرت او کرکه کوي، او د قبول څخه یې په تکبر کښې واقع کېږي. خو بالمقابل کله چې بوتان په دروغینو صفاتو سره وستایل شي چې شفاعت کوونکی دی نو هغوی وربانديې خوشالېږي او د همدغې دروغیني خبرې قائل ته آفرین وايي.

همدې مضمون ته په بل ایت کښې اشاره شوې ده چې: ﴿ وَإِذَا ذَكَرۡتَ رَبَّكَ فِي ٱلۡقُرۡءَانِ وَحۡدَهُۥ وَلَّوۡاْ عَلَىٰٓ أَدۡبَٰرِهِمۡ نُفُورٗا ﴾ [الإسراء: ۴۶] یعنې ای پیغمبره! کله چې ته خپل رب ﷻ په قرآن کریم کښې په وحدانیت سره یاد کړې، نو مشرکان د نفرت (کرکې) د کبله په خپلو پوندو باندې بېرته تاوېږي.

یادونه

۲_ د ﴿ وَلَوۡ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُواْ مَا فِي ٱلۡأَرۡضِ ﴾ الآیة- په مضمون باندې یو بل ایت هم وړاندې په [المائدة: ۳۶] ایت کښې تېر شوی دی او مونږ د الله ﷻ په توفیق په یوه حدیث شریف سره تفسیر کړی دی، هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

﴿ فَإِذَا مَسَّ ٱلۡإِنسَٰنَ ضُرّٞ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلۡنَٰهُ نِعۡمَةٗ مِّنَّا قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلۡمِۭۚ بَلۡ هِيَ فِتۡنَةٞ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ۝٤٩ قَدۡ قَالَهَا ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ فَمَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ۝٥٠ فَأَصَابَهُمۡ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُواْۚ وَٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنۡ هَٰٓؤُلَآءِ سَيُصِيبُهُمۡ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُواْ وَمَا هُم بِمُعۡجِزِينَ ۝٥١ أَوَلَمۡ يَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَبۡسُطُ ٱلرِّزۡقَ

(۱) لسان العرب ج۵ ص۳۶۲

لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأَيَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

[۴۹] نو کله چې انسان ته څه ډول ضرر ورسېږي (د خپل طبيعت په مقتضی فقط) مونږ بلي (چې د ضرر مخ ترې واړوو)، بيا چې کله ورته مونږ د خپله جانبه (وريا) څه نعمت ورکړو نو وايي چې: يقيناً دا (نعمت) ماته د پوهې (او لياقت) په بنياد راکړی شوی دی (يا دا چې الله ﷻ ته زما فضيلت معلوم دی).

(دغسې نه ده لکه چې نوموړی خيال کوي) بلکې (د) نعمت (ورکړه يو) امتحان (او ازمېښت) دی مګر اکثره خلک نه پوهېږي (چې د اعزاز ګومان وربانديې کوي).

[۵۰] يقيناً همدا خبره هغو کسانو هم ويلې (کړې) ده، کوم چې د دوی څخه وړاندې تېر شوي دي (او د عذاب سره مخامخ شوي دي) نو هغه شي ترې (د عذاب) مخه وانه ړوله کوم چې دوی وه چې په مهارت سره به يې کسب کول (او راغونډول).

[۵۱] نو دوی ته د هغو بديو (سزا) ورسېده کومې چې دوی کسب کړې وې (او مرتکب شوي يې وه)، او د دغو (د دې زمانې د کفارو) څخه هغه کسان چې دي کومو چې ظلم (کفر) غوره کړي دي، دوی ته به هم د هغو بديو (سزا) ورسېږي کومې چې دوی کسب کړي دي، او دوی (هم د هغوی غونډې د الله ﷻ) عاجز ګرځوونکي نه دي (چې وربانديې زورور شي او د ارادې مخه يې بنده کړي).

[۵۲] او ايا (ذکر شوي) انسانان نه پوهېږي چې: يقيناً الله ﷻ هغه چا ته روزي پراخوي (ډېر نعمتونه ورکوي) کوم ته يې چې اراده وشي او (هغه چا ته يې) تنګوي (کوم ته يې چې اراده وشي پراخول او تنګول د اعزاز او توهين نښه نه ده).

(ای پيغمبره! يقيناً په دې (ذکر شوي بيان او يا د روزۍ په ورکړه) کښې د داسې قوم دپاره (د الله ﷻ د کامل قدرت) ښښت ډېر دلايل نغښتي دي کوم چې په الله ﷻ باندې ايمان راوړي (او په کامل علم او کامل قدرت يې عقيده لري).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د مشرکانو د هغه جهالت په تعقيب کوم ته چې په وړاندېنيو ايتونو کښې اشاره شوې وه، په دې ايتونو کښې د هغوی يوه بل جهالت ته اشاره کېږي چې حاصل يې داسې راځي:

ای پيغمبره! خپل اُمت ته د کفارو يو بل خوی او خصلت ذکر کړه هغه دا چې:

۱_ کله چې کافر انسان ته څه ضرر او سختي ورسېږي نو سمدستي يوازې مونږ بلي او خپل باطل معبودان هېروي، د همدغه حال سره په بېړيو کښې سواره کفار ډېر خله مخ کېږي.

دغه کافر انسان يا کفار انسانان خو نور څوک نه دي بلکې همغه خلک دي چې کله ورته زمونږ نوم (الله ﷻ) ياد کړی شي نو نفرت ترې کوي، او چې د باطلو معبودانو ذکر وشي نو ورته خوشالېږي.

۲_ بيا چې کله مونږ د ذکر شوي کافر بنيادم څخه د ضرر مخه ونيسو او د خپله جانبه ورته نعمت ورکړو (خوشالي وربانديې ورولو) نو سمدستي مونږ هېروي او د نعمت ورکړه علم ته نسبتوي،

چې زه د دغه نعمت لیاقت لرم او زه د مهارت او پوهې د کبله مستحق گرځېدلی یم.

۳_ دغه نه ده لکه چې ذکر شوی کافر انسان گومان کړی ښکی د نعمت ورکره پر استحقاق او د نعمت زوال پر استحقاق دی. مگر اکثره خلک نه پوهېږي چې د نعمت ورکره ورته د الله ﷻ له اعزاز دښمني او زوال یې ورته توهین گرځېږي.

۴_ ای پیغمبره! ذکره شوی خبره پخوانیو کفارو هم کړې وه چې موږ ته د نعمتونو ورکره زموږ په لیاقت او د الله ﷻ په علم صورت نیولی دی او زموږ د کړه وړه څخه الله ﷻ راضي دی خکه یې رالېږلي د نعمتونو باران راورېدلی دی.

خو د دغې خبرې سره سره الله ﷻ ورباندې عذاب ورنازل کړ نو هغو مالونو ترې د عذاب مخه ونه نیوله کوم چې دوی راټول کړي او کسب کړي وه.

یا په بل عبارت که د نعمتونو ورکره د الهي اعزاز نښه وي، لکه چې دوی خیال کاوه نو دوی به د عذاب سره نه وي مخامخ شوي.

۵_ لنډه دا چې پخوانیو کفارو ته د خپلو هغو گناهونو سزا ورسېده کومې چې هغوی کسب کړي وه او په شرمونکي عذاب باندې اخته کړی شوه.

۶_ نو ای پیغمبره! د دغو کفارو څخه به هم _ چې نه ورته د پیغمبر په حیث استولی شوی یې _ هغو گناهونو ته د خپلو جنایتونو او گناهونو سزا هرومرو ورسېږي کومو چې په خپلو ځانونو باندې ظلم کړی دی او په کفر باندې علاوه د ذکري شوي ناشکره خبرې قائلین هم دي. او دا خکه چې لکه څنگه چې پخواني کفار په الله ﷻ باندې نه دي برلاسي شوي او د عذابه یې ځانونه بچ نه کړی شو همدارنگه د دې زماني کفار هم توان نه لري چې الله ﷻ عاجز کړي او د قدرت مخه یې ونیسي او د عذابه یې ځانونه بچ کړي، نو دوی زر به د خپلې کفري وینا مزه وڅکي.

۷_ ای پیغمبره! آیا کفار نه پوهېږي چې د نعمتونو ورکره د الله ﷻ په وړاندې د اعزاز نښه نه ده او د نعمتونو زوال په توهین باندې دلالت نه کوي؟

بلکې الله ﷻ په خپله خوښه د ارزاقو وېش کوي. نو د خپلې ارادې په مطابق یې په چا پراخوي او په چا یې تنگوي. او په دواړو صورتونو کښې یې امتحان او ازمېښت د نظر لاندې دی.

۸_ ای پیغمبره! په ذکر شوي بیان کښې د داسې قوم دپاره د عبرت ډېر لوی درسونه دي کوم چې د الله ﷻ په کامل قدرت عقیده لري او ایمان یې ورباندې راوړی دی.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې: په ﴿إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ﴾ کښې د "ه" ضمیر مذکر دی او د «نِعْمَةً» کلمې ته راجع دی چې مؤنثه ده. نو د څه حکمت په بنیاد "ها" نازل نه کړی شو؟

موږ وایو چې دغې ارجاع د معنی په لحاظ صورت نیولی دی[1] چې موږ ترې په "شَيْئًا مِنَ النِّعَمِ"

---

[1] تفسیر الکشاف ج۴ ص۱۳۴

سره تعبیر کوو. یعنې: کله چې مونږ ناشکره انسان ته د خپلو نعمتونو څخه لږ څه ورکړو هم خپل ځان ته یې نسبتوي او مونږ هېروي.

دوه ډوله تفسیر

۲ـ د ﴿ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلۡمٍ ﴾ جملې ته ورته جمله الله ﷻ په [القصص:۷۸] ایت کښې د قارون د خولې څخه راحکایته کړې ده، چې مونږ هلته ـ د الله ﷻ په توفیق ـ په دوه ډوله تفسیره کړې ده، نو په کار دي چې همغه دواړه تفسیرونه دلته هم په نظر کښې ونیولی شي هغه دا چې:

الف: د ﴿ عِلۡمٍ ﴾ څخه د الله ﷻ علم مراد دی، یعنې کوم مال چې ماته راکړی شوی دی هغه د الله ﷻ په علم سره راکړی شوی دی چې زه یې لیاقت لرم او زه ورته معزز یم.

ب: د ﴿ عِلۡمٍ ﴾ څخه د مالدارۍ علم مطلب دی، یعنې زما مال او ثروت د هغې پوهې او مهارت په بنیاد صورت نیولی دی د کوم چې زه درلودونکی یم چې په راغونډولو باندې یې ډېر ښه پوهېږم.

نو هیله ده چې د تفصیل دپاره هلته مراجعه وکړی شي چې بیا تفصیلولو ته یې اړتیا نه ګورو، یوازې همدومره لیکو چې:

په ذکرو شوو دواړو تفسیرونو کښې مونږ ته دوهم تفسیر په زړه پورې او بهتر برېښي ځکه چې په بل ایت کښې ورباندې صراحت شوی دی چې: ﴿ فَلَمَّا جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَرِحُواْ بِمَا عِندَهُم مِّنَ ٱلۡعِلۡمِ ﴾ [المؤمن:۸۳] یعنې نو کله چې پخوانیو کفارو ته د هغوی پیغمبران په معجزاتو (او دلایلو) سره ورغله نو هغوی په هغه شي باندې خوشاله شوه کوم چې د هغوی په نزد موجود وه چې د مادي علومو څخه عبارت وه (او د پیغمبرانو علومو ته یې شا کړه بلکې ملنډې یې ورباندې خپلې کړې).

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: په ﴿ قَدۡ قَالَهَا ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ ﴾ کښې د "ها" ضمیر څه شي ته راجع دی؟

مونږ وایو چې: دغه ضمیر د "جُمۡلَة" یا "كَلِمَة" په تاویل سره د ﴿ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلۡمٍ ﴾ کلام ته راجع دی[۱]. دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ ﴾ د کلماتو څخه څرګندېږي چې ذکره شوې جمله یوازې قارون نه وه ویلې بلکې ډېرو کفارو ورباندې خولې بنورولې وې، خو په قرآن کریم کښې یوازې د "قارون" په نامه صراحت شوی دی او نورو ته دلته په ﴿ ٱلَّذِينَ ﴾ کلمې سره اشاره شوې ده.

﴿ قُلۡ يَٰعِبَادِيَ ٱلَّذِينَ أَسۡرَفُواْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمۡ لَا تَقۡنَطُواْ مِن رَّحۡمَةِ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغۡفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًاۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ۝ وَأَنِيبُوٓاْ إِلَىٰ رَبِّكُمۡ وَأَسۡلِمُواْ لَهُۥ مِن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَكُمُ ٱلۡعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ۝ وَٱتَّبِعُوٓاْ أَحۡسَنَ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُم مِّن قَبۡلِ أَن

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۲۶۶؛ تفسیر ابي السعود ج۷ ص۲۵۹

يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾ أَن تَقُولَ نَفْسٌ يَٰحَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُ
فِى جَنۢبِ ٱللَّهِ وَإِن كُنتُ لَمِنَ ٱلسَّٰخِرِينَ ﴿٥٦﴾ أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ ٱللَّهَ هَدَىٰنِى لَكُنتُ مِنَ
ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٥٧﴾ أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى ٱلْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِى كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ
﴿٥٨﴾ بَلَىٰ قَدْ جَآءَتْكَ ءَايَٰتِى فَكَذَّبْتَ بِهَا وَٱسْتَكْبَرْتَ وَكُنتَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٥٩﴾ ﴾

[۵۳] (ای پیغمبره! زما د پلوه) ووایه چې: ای زما هغو بندګانو کومو چې په خپلو ځانونو باندې (په ګناهونو کښې) د اندازې څخه تېرې کړې دي! تاسو د الله ﷻ د لوی رحمت څخه مه نااُمېده کېږئ (او دا ځکه چې) یقیناً الله ﷻ ټول ګناهونه بښي (چې د کفر په حال کښې یې صورت نیولی وی او بیا په ایمان سره مشرف شي)، بې شکه الله ﷻ همدی ډېر بښونکی (او) ډېر مهربان دی (نو باید چې تاسو د نااُمېدۍ د کبله په کفر کښې پاتې نه شئ).

[۵۴] او تاسو خپل رب ﷻ ته (په توبې سره) رجوع وکړئ او د هغه څخه وړاندې ورته غاړې کېږدئ چې تاسو ته عذاب درشي (چې) بیا به درسره کومک ونه کړی شي.

[۵۵] تاسو د هغو ډېرو ښایسته وو احکامو پیروي وکړئ کوم چې تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه درنازل کړی شوي دي، (البته) د هغه څخه وړاندې چې تاسو ته ناڅاپه په داسې حال کښې عذاب درشي چې تاسو وریاندې شعور نه لرئ (او بالکل مو ورته فکر هم نه وي).

[۵۶] (د هغه څخه وړاندې د ما أنزل الله پیروي وکړئ) چې ځینې نفسونه (کافران) ووايي چې: ای زما حسرته! (البته) په هغه تقصیر باندې چې ما د الله ﷻ په طرف (حق) کښې کړی دی، او (دا ځکه چې) یقیناً زه (په دنیا کښې د ما أنزل الله په هکله) د ملنډو وهونکو د ډلې څخه وم.

[۵۷] یا ځینې نفسونه ووايي چې: که چرته یقیناً ماته الله ﷻ هدایت کړی وی (ما أنزل الله يې را استولي وی) نو هرو مرو به زه د متقیانو د ډلې څخه ګرځېدلی وی.

[۵۸] یا ځینې نفسونه په هغه وخت کښې ووايي کله چې عذاب وګوري چې: کاش چې ماته یقیناً بېرته (دنیا ته) ګرځېدل وی، نو زه به د نېکو کارانو څخه جوړ شوی وی.

[۵۹] دغسې نه ده (لکه چې ته خیال کوې) یقیناً تاته زما ایتونه درغلي وه خو تا ورته د دروغو نسبت وکړ او (د قبول څخه) دې تکبر وکړ او ته (وریاندې) د کافرانو د ډلې څخه ګرځېدلی وې.

ارتباط او شان نزول

په دې ایتونو کښې هغه پوښتنه جوابه شوې ده کومه چې د وړاندېنیو ایتونو څخه د مشرکانو اذهانو ته وریورته شوې وه هغه دا چې کله د جنایتونو په ارتکاب باندې سزا ورکول حتمي کار دی نو مونږ ته به ایمان راوړل څه ګټه ورسوي؟ ایا مونږ ته به د عذاب څخه نجات راکړي؟ مونږ خو د ډول-ډول جنایتونو مرتکب شوي یاستو.

اما د دې ایتونو د شان نزول په هکله متعدد صورتونه روایت شوي دي[١]، چې ان شاء الله ﷻ په توضیحاتو کښې به وروباندې رڼا واچوله شي، خو مونږ دلته د لاندې يوه روايت په خلاصه باندې اکتفاء کوو:

عبد الله بن عباس رضي الله عنهما (رئيس المفسرين) وايي چې: يوه ورځې نبي کريم ﷺ ته د مشرکانو يوه ډله ورغله او ورته يې وويلې چې: ته چې څه وايې هغه ډېر ښه دي او کوم دين ته چې ته دعوت چلوې هغه ډېر ښه دين دی، خو ای کاش چې مونږ ته خبر راکړئ چې: «أَنَّ لِمَا عَمِلْنَا كَفَّارَةً»[٢]؛ يقيناً د هغو جنايتونو دپاره کفاره شته کوم چې مونږ کړي دي او مونږ يې مرتکب شوي ياستو؟ نو الله ﷻ د [الفرقان: ٧٠] ايت او هم دغه ايت چې بحث پکښې روان دی نازل کړه، نو حاصل يې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! زما د پلوه زما بندګانو ته ابلاغ کړه او ورته ووایه چې:

١ـ ای زما هغو بندګانو! کومو چې په خپلو ځانونو باندې د حده تجاوز کړی دی او کفر يې غوره کړی دی، تاسو د الله ﷻ د رحمت څخه نااُميدي مه کوئ چې که ایمان راوړئ نو پخوانی ګناوې به درته ونه بښلی شي او وروباندې به معذب کړی شئ. او دا خکه چې:

الف: یقیناً الله ﷻ ستاسو د ایمان راوړلو په صورت کښې د پخواني کفر په شمول پخواني ټول ګناهونه بښي، لکه چې د موره تازه تولد شوي ياست.

ب: یقیناً الله ﷻ همدی ﷻ ډېر ښونکی او ډېر مهربان دی چې د ګناهونو په مغفرت باندې علاوه د نېکيو توفيق ورکوونکی هم دی.

٢ـ ای زما مسرفانو بندګانو! تاسو خپل رب ﷻ ته رجوع وکړئ او د غير الله د عبادت څخه راوګرځئ او خاص همده ﷻ ته په اخلاص سره د هغې ورځې څخه پخوا غاړه ایښودونکي جوړ شئ چې تاسو ته دنیاوي عذاب درشي او بیا د هيڅ طرف څخه ستاسو سره کومک او نصرت صورت ونه شي نیولی او نه به څوک نجات درکړی شي.

٣ـ ای زما مسرفانو بندګانو! تاسو د کفرياتو د پيروي څخه لاس واخلئ او د هغه ډېر ښایسته قرآني احکامو پیروي وکړئ کوم چې تاسو ته د بل چا د پلوه نه بلکې د خپل رب ﷻ د پلوه درنازل کړی شوي دي او ستاسو د دنیا او آخرت ښېګنې پکښې نغښتې دي.

البته د هغې ورځې څخه وړاندې ذکره شوي پیروي خپله کړئ چې تاسو ته اُخروي عذاب درشي او د قیامت د قیام شپېلی په ناڅاپي توګه پوکړی شي حال دا چې تاسو وروباندې شعور ونه لرئ او وروباندې خبر نه اوسئ.

٤ـ ای زما بندګانو! تاسو زما ذکر شوي ارشادات وړاندې د هغه په عمل کښې پیاده کړئ چې:

(١) تفسير البغوي ج٤ ص٨٣؛ اسباب النزول للواحدي ص٢٤٨؛ تفسير المراغي ج٢٤ ص٢٢

(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٧١١؛ صحيح مسلم ج١ ص٧٦

الف: خپلو نفسونو ته به ډېر حسرت او ندامت نه اواز وکړي چې والله همدا دی وخت دی چې ما د الله ﷻ په طرف کښې قصور کړی دی چې د ده ﷻ احکام مې په عمل کښې نه دي پوره کړي او په بې پرواهۍ سره مې د پښو لاندې کړي دي. او همدا رنګه یقیناً زه د الله ﷻ په احکامو باندې د مسخرو کوونکو د ډلې څخه وم. ماته د مرګ څخه وروسته بیا ژوندي کېدل دروغ او ټوکې ښکارېدلې.

ب: یا به خپلو کسانو ته په افسوس سره ووايي چې که ماته الله ﷻ هدایت کړی وی او د خپل پیغمبر په لاس مې شریعت راښودلی وی نو ضرور به نن ورځ زه د متقیانو د ډلې څخه ګرځېدلی وی زه ځکه کافر پاتې شوم چې ماته هدایت نه وه رارسېدلی.

ج: یا به خپلو کسانو او خپلو نفسونو ته په هغه وخت کښې ووايي کله چې د دوزخ عذاب وګوري ای کاشکې چې نن ورځ زه بېرته دنیا ته د دوهم ځل دپاره ورستون شوی وی. که دغه کار صورت نیولی وی نو زه به ضرور د نیکو کارانو د ډلې څخه ګرځېدلی وی او د خپلو پخوانیو کفریاتو څخه به مې خپل ځان بچ ساتلی وی.

د: ای پیغمبره! دغو کسانو ته به د قیامت په ورځ په جواب کښې ویلی شي چې دغسې نه ده لکه چې تاسو خیال کوئ. بلکې تاسو ته زما آیتونه دراغلي وه خو تاسو ورته د دروغو نسبت وکړ او ملنډې مو ورباندې پیلې کړې او هم ورسره د کافرانو او منکرانو د ډلې څخه وګرځېدلئ.

نو نن ورځ ستاسو حسرت بې وخته دی او د هدایت انکار درته څه ګټه نه شي رسولی او بالآخره بېرته دنیا ته هم نه شئ تلای. که بالفرض تاسو بېرته ورتلو کړی شئ نو بیا به خپل پخواني تکذیب ته د دوهم ځل دپاره وروا وړئ.

توضیحات

۱ـ په ﴿ قُلْ يَٰعِبَادِيَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا ﴾ الآیة کښې ځینو مفسرینو کرامو د "عِبَاد" کلمه په مؤمنانو سره معنی کړې ده[۱] یعنې ای زما هغو مؤمنو بندګانو کومو چې د ګناهونو په ارتکاب سره په خپلو ځانونو باندې د شرعي حد څخه تجاوز کړی دی! تاسو د الله ﷻ د رحمت څخه مه نا اُمیده کېږئ.

دغه تفسیر په لاندې پوښتنو او ځوابونو کښې واضحه کېږي:

الف: که څوک وايي چې په ﴿ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ﴾ کښې د "ذُنُوب" کلمه خو کفر ته هم شامله ده نو ایا مؤمنانو ته کفر او شرک هم بښلی کېږي؟ دا د یو پلوه. او د بل پلوه بله پوښتنه دا ده چې ایا په ذکر شوي تفسیر سره د آیت شریف څخه نه څرګندېږي چې هلته زړه شي ګناهونه وکړي؟

مونږ وايو چې: دغه دواړه پوښتنې الله ﷻ په بل ایت کښې په ډېر صراحت سره ځواب کړې دي چې: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ﴾ [النساء ۴۸] یعنې یقیناً الله ﷻ

(۱) تفسیر المراغي ج۲۴ ص۲۲؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۵۲۸؛ روح المعاني ج۲۴ ص۱۲؛ تفسیر ابي السعود ج۷ ص۲۵۹

دا نه ښيي چې شرک او کفر وربوري وتپلی شي او د کفر او شرک څخه په غير نور گناهونه د هغه چا دپاره ښيي کوم ته يې چې اراده وشي.

نو په ايت شريف کښې مطلب دا دی چې نااُميده کېږئ مه، نه دا چې هرومرو به درته گناهونه ښيلي کېږي هلئ ژر شئ گناهونه وکړئ.

ب: که څوک وايي چې: ايا د هغه عاصي مؤمن په هکله د گناه مغفرت په الله ﷻ باندې واجب نه دی کوم چې د گناهونو څخه توبه تائب جوړ شي؟

مونږ وايو چې: په الله ﷻ باندې د هيڅ طرفه څه شی واجب او ضرور نه شي گرځېدلی[١]، هو! دا بېله خبره ده چې په خپل اقدس ذات باندې يې پخپله ضرور کړي.

لنډه دا چې توبه د الله ﷻ خوښه ده او قبول يې د ده ﷻ د ارادې څخه وتلی نه دی، په همدې ارتباط ځينو مفسرينو کرامو ډېر احاديث راغونډ کړي دي چې د توبې په قبول باندې دلالت کوي[٢].

٢ـ خو اکثره مفسرين کرام د "عِبَادِ" کلمه په دې مقام کښې په عامه معنی سره تفسيروي چې کافر او مؤمن دواړو ته د قيامت تر ورځې پورې شموليت لري[٣].

تبصره

٣ـ الله ﷻ ډېر ښه پوهېږي، زمونږ په نظر که څه هم په اشارة النص سره د "عِبَادِيَ" کلمه مؤمنانو ته شامله برېښي مگر په عبارة النص سره ـ په دې مقام کښې ـ په کفارو او مشرکانو پورې اختصاص لري. د ښه وضاحت دپاره لاندې نکات ولولئ:

الف: سباق او سياق (وړاندې او ېبرته) ايتونه د کفارو په هکله نازل شوي دي نو ظاهره دا ده چې په ذکرو شوو ايتونو کښې به هم همدوی ته اشاره وي او په منځکښې به مؤمنان نه وي مطرح شوي.

ب: په ﴿ وَأَنِيبُوٓاْ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُواْ لَهُۥ ﴾ کښې د "أَنِيبُوا" او "أَسْلِمُوا لَهُ" دواړه جملې د کفارو سره ښه تناسب لري چې نه يې خپل رب ﷻ ته رجوع کړې ده او نه ورته منقاد گرځېدلي دي.

ج: د ﴿ وَإِن كُنتُ لَمِنَ ٱلسَّٰخِرِينَ ﴾ جمله هم په کفارو پورې اختصاص لري چې په پيغمبر ﷺ پورې همدوی ملنډې وهي او په غير مناسب لقبونو باندې يې يادوي.

د: د ﴿ لَوْ أَنَّ ٱللَّهَ هَدَىٰنِى لَكُنتُ مِنَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴾ جمله هم د کفر څخه نمايندگي کوي چې د قيامت په ورځ به د هدايت د ورتگ څخه انکار وکړي او د تقوی ارماني به وگرځي.

او دا څکه چې د قيامت په ورځ خو يوازې کفار د هدايت د ورتگ څخه انکار کوي، لکه چې نبي کريم ﷺ د نوح ؈ د قوم په ارتباط په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې کله د هغوی څخه پوښتنه وکړی شي چې ايا تاسو ته نوح ؈ د الله ﷻ هدايات ابلاغ کړي وه؟ نو دوی به ترې

---

(١) شرح المقاصد ج٢ ص٢٤٣

(٢) الدر المنثور ج٧ ص٢٣٨؛ تفسير البغوي ج٤ ص٨٤

(٣) البحر المحيط ج٩ ص٢١١؛ تفسير ابن کثير ج٤ ص٥٨؛ تفسير الطبري ج٢٤ ص١٦

سمدستي انکاري وکړخي چې: "لَا مَا جَاءَنَا مِنْ نَبِيٍّ"[1] یعنې نه! مونږ ته هیڅ پیغمبر نه دی راغلی (نو ځکه په جهالت کښې پاتې شوو).

ه: د ﴿ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً ﴾ په جمله کښې خو کفري حال د ورایه بربښي چې د قیامت په ورځ به یوازې کفار دنیا ته د ورستنېدلو په ارمان وي چې خپل ځان د متقیانو څخه جوړ کړي.

و: په ﴿ بَلَىٰ قَدْ جَاءَتْكَ ﴾ الآیة- کښې د ﴿ فَكَذَّبْتَ ﴾، ﴿ وَٱسْتَكْبَرْتَ ﴾، ﴿ وَكُنتَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴾ درېواړه جملې بالکل په ډاګه دلالت کوي چې په دې مقام کښې د "عِبَادِيَ" د کلمې څخه کفار مطلب دي، چې تکذیب او استکبار همدوی کوي او همدوی د همدغې مردودې ډلې څخه شمېرل کېږي.

ز: که څوک وایي د "عِبَادِيَ" د اضافت څخه معلومېږي چې دلته به د "عِبَاد" کلمه د کفارو څخه نه بلکې د مؤمنانو څخه عبارت وي، او دا ځکه چې اضافت په تشریف باندې دلالت کوي[2] چې د مؤمنانو سره ښه تناسب لري، لکه چې په [العنکبوت: ٥٦] ایت کښې ذکره شوې کلمه د تشریف دپاره الله ﷻ خپل اقدس ذات ته مضافه نازله کړې ده؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې اضافت د تشریف دپاره نه بلکې د ترغیب دپاره دی ترڅو د کفارو هغه نااُمیدي د منځه یوسي کومه چې د هغوی په اذهانو کښې ګرځېده.

دغه نااُمیدي د شان نزول په روایت کښې په ډېر وضاحت سره څرګندېږي، لکه چې لږ وړاندې تېر شو، والحمد لله ﷻ.

ح: که څوک وایي چې: د ځینو روایتونو څخه څرګندېږي چې ذکره شوې د "عِبَادِيَ" کلمه کفارو ته شامله نه ده بلکې په مؤمنانو پورې اختصاص لري، هغه دا چې:

یوه ورځې نبي کریم ﷺ ذکر شوی ایت شریف قرائت کړ او ډېره خوښي یې ورباندې څرګنده کړه، خو یوه سړي ترې پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! ایا څوک چې د الله ﷻ سره په عبادت کښې شریک دروي هغه هم په ایت شریف کښې شامل دی؟ نو نبي کریم ﷺ د لږ سکوت څخه وروسته جواب ورکړ چې: «إِلَّا مَنْ أَشْرَكَ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ»[3] یعنې هغه څوک پکښې شامل نه دی کوم چې د شرکي عقیدې درلودونکی وي، دغه خبره یې درې خله تکراره کړه؟

مونږ وایو چې: په ایت شریف کښې د هغو مشرکانو او کفارو په هکله بحث راروان دی کوم چې ژوندي وي او د ﴿ وَأَنِيبُوٓاْ ﴾ او ﴿ وَأَسْلِمُواْ لَهُۥ ﴾ دواړو جملو ارشادات په عمل کښې پیاده کړي. نو کوم کفار چې د شرکي او کفري عقیدې په درلودلو سره مړه شوي وي، او یا ژوندي وي خو ذکر شوي دواړه ارشادات یې په خپلو ځانونو باندې نه وي تطبیق کړي، هغوی ته مغفرت نشته.

لنډه دا چې د کافر د مغفرت دپاره توبه تائب ګرځېدل ضرور دي اما د مؤمن مغفرت په توبه تائب

---

(١) صحیح البخاري ج١ ص ٤٧٠

(٢) تفسیر ابي السعود ج٧ ص١٥٩

(٣) مسند احمد بن حنبل ج٨ ص ٣٢٠

گرځېدلو پورې توقف نه لري(۱)، بلکې توبه حسنه او نېک عمل دی چې مؤمن ورباندې موفق شي. اما د ګناهو د محوه کېدلو په هکله نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «كَفَّارَةُ الذَّنْبِ النَّدَامَةُ»(۲) يعنې د ګناه کفاره او د منځه تلل پښېماني ده.

نو شايد چې په ذکر شوي حديث شريف کښې به هغه مشرک ته اشاره وي کوم چې د شرک په حال کښې مړ شوی وي، او يا ژوندی وي خو ذکر شوو دواړو ارشاداتو ته تن نه ورکوي. نو د ايت او حديث ترمنځ منافات موجوديت نه شي درلودلی.

ط: په ذکر شوي جواب باندې لاندې احاديث هم دلالت کوي:

اول: په يوه اوږده حديث کښې يوه ورځې نبي کريم ﷺ عمرو بن العاص د بيعت کولو په وخت کښې مخاطب کړ چې: «يَا عَمْرُو! بَايِعْ فَإِنَّ الْإِسْلَامَ يَجُبُّ مَا كَانَ قَبْلَهُ»(۳) او په بل روايت کښې د «يَهْدِمُ» کلمه روايت شوې ده(۴) چې د «يَجُبُّ» سره مرادفه ده. يعنې ای عمره! په ډاډه زړه بيعت وکړه (ايمان راوړه) ځکه چې اسلام هغه ټول ګناهونه محوه کوي (ساقطوي) کومو چې د اسلام څخه وړاندې صورت نيولی وی، او بيعت کوونکی يې مرتکب شوی وی.

دوهم: يوه ورځې نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: الله ﷻ د خپل بنده توبه قبلوي (او مغفرت ورته کوي) خو ترڅو يې چې د قبول ترمنځ حجاب نه وي واقع شوی، چا ترې پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! حجاب يې څه شی دی؟ نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «أَنْ تَمُوتَ النَّفْسُ وَهِيَ مُشْرِكَةٌ»(۵) يعنې د توبې د عدم قبول حجاب دا دی چې يو نفس په داسې حال کښې ومري چې د شرکي عقيدې درلودونکی وي.

دريم: يوه ورځې د نبي کريم ﷺ سره يوه بوډا سړي (چې لکړه يې درلوده) داسې سوال جواب وکړ:

بوډا: ای د الله رسوله! زه ډېر غدرونه او ډېر ګناهونه لرم، ايا ماته به مغفرت وکړی شي؟

نبي کريم ﷺ: ايا ته د توحيد شهادت ورکوې (ايا ته مؤمن يې)؟

بوډا: هو، زه مؤمن يم.

نبي کريم ﷺ: «قَدْ غُفِرَ لَكَ غَدَرَاتُكَ وَفَجَرَاتُكَ»(۶) يعنې يقيناً الله ﷻ تاته ستا غدرونه او فجورونه (ګناهونه) وبښل.

څلورم: يوه ورځې نبي کريم ﷺ ذکر شوی ايت شريف قرائت کړ او بيا يې وفرمايل چې: «وَلَا يُبَالِي»(۷) يعنې الله ﷻ ټول ګناهونه بښي، او هيڅ پروا نه لري.

---

(۱) تفسير القرطبي ج۱۵ ص۲۶۸
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۶۲۰
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۲۳۲
(۴) صحيح مسلم ج۱ ص۷۶
(۵) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۱۲۲
(۶) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۱۱۱
(۷) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵۹

یادونه

۴_ په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو د عدم قنوط په هکله ګڼ شمېر احادیث راغونډ کړي دي(١) الله ﷻ دې نېکه بدله ورکړي، هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

څو نکات

۵_ په ﴿ أَن تَقُولَ نَفۡسٌ ﴾ الآیة- کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: د ﴿ أَن تَقُولَ ﴾ جملې په محلي اعراب کښې مفسرینو کرامو ګڼ شمېر احتمالات لیکلي دي(٢)، خو مونږ ته بهتره برېښي چې یا د ﴿ أَن يَأۡتِيَكُمُ ٱلۡعَذَابُ ﴾ څخه بدل واقع شي او یا ورته د عطف بیان په توګه ومنلی شي.

ب: د ﴿ نَفۡس ﴾ کلمې څخه ځینې نفسونه مراد دي(٣) په همدې مطلب باندې یې نکارة دلالت کوي.

ج: په ﴿ يَٰحَسۡرَتَىٰ ﴾ کښې د "الف" توری د متکلم د "ي" څخه بدل دی(۴)، او د "ي" په صورت لیکلی شوی دی، که نه نو خپل صورت یې داسې دی چې: "يَاحَسۡرَتَا".

د: په ﴿ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُ ﴾ کښې د "عَلیٰ" توری د تعلیل دپاره دی، او د "مَا" توری پکښې مصدري دی(۵).

هـ: په ﴿ فِي جَنۢبِ ٱللَّهِ ﴾ کښې د "جَنۢب" د کلمې معنی خو معلومه ده چې څنګ او جانب ته ویله کېږي، خو په دې مقام کښې د "حَق" څخه کنایي ده(۶).

نو پورتنیو نکاتو ته په پام سره یې د معنی حاصل داسې راځېږي چې: ای کفارو! تاسو د هغې ورځې څخه وراندې د ما انزل الله پیروي وکړئ په کومه کښې به چې ځینې نفسونه چې کفر او شرک یې غوره کړی وي ووایي چې: ای زما حسرته! راشه چې همدا دې وخت دی، زه په خپل هغه تفریط او قصور باندې حسرت کوم د کوم چې زه د الله ﷻ په حق کښې مرتکب شوی وم، د ده ﷻ ارشادات مې د پښو لاندې کړي وه او بالآخره ملنډې او خندنې مې ورپورې کړې وې.

ای کفارو! که تاسو نن ورځ خپل رب ﷻ ته رجوع ونه کړئ نو تاسو به هم د قیامت په ورځ په ذکره شوې حسرت کوونکې ډله کښې شمولیت ولرئ.

﴿ وَيَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ تَرَى ٱلَّذِينَ كَذَبُواْ عَلَى ٱللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسۡوَدَّةٌۚ أَلَيۡسَ فِي جَهَنَّمَ مَثۡوٗى لِّلۡمُتَكَبِّرِينَ ۝٦٠ وَيُنَجِّي ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ بِمَفَازَتِهِمۡ لَا يَمَسُّهُمُ ٱلسُّوٓءُ وَلَا هُمۡ

---

(١) تفسیر الخازن ج۵ ص۳۲۵
(٢) اللباب في علوم الکتاب ج١۶ ص۵٣١؛ المحرر الوجیز ج١۴ ص٩۶
(٣) تفسیر الکشاف ج۴ ص١٢۶
(۴) تفسیر المظهري ج٧ ص٢٢٨
(۵) روح المعاني ج٢۴ ص١٧
(۶) تفسیر ابي السعود ج٧ ص٢۶٠؛ تفسیر البغوي ج۴ ص٨۵

تحزنون ﴿٦١﴾ اَللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾ لَّهُۥ مَقَالِيدُ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٦٣﴾

[۶۰] او (ای پیغمبره!) د قیامت په ورځ به ته هغه کسان وګورې کومو چې (په دنیا کښې) په الله ﷻ باندې دروغ تړلي وي، چې مخونه به يې تک تور وي
ايا په دوزخ کښې د تکبر کوونکو بندګانو دپاره دائمي استوګنځای نه دی (تيار کړی شوی)؟!
[۶۱] او الله ﷻ به (په همدغې ورځ) هغو کسانو ته د دوی د کاميابۍ د کبله نجات ورکړي کومو چې (د کفر څخه خپل) خانونه په ژغايه کښې ساتلي وي، (او د الله ﷻ څخه په دنيا کښې ډارېدلی وي. نو) نه به څه بدي (او زحمت) دوی مسه کړي (چې ورته ورسېږي) او نه به دوی غمژن شي (چې جنت ته داخل نه شي).
[۶۲] الله ﷻ د هر شي خالق (پيدا کوونکی) دی، او همدی ﷻ په هر شي باندې وکيل دی (چې څارنه يې کوي او کارونه يې ورجوړوي).
[۶۳] خاص الله ﷻ ته د اسمانونو او ځمکو کونجيګانې (يا خزانې) دي (ټول اختيار د همده ﷻ سره دی).
او هغه کسان کومو چې د الله ﷻ په ايتونو (او دلايلو) سره کفر غوره کړی دی، همدغه کسان چې دي همدوی زيانکاران (او تاوانيان) دي (چې تاوان او زيان يې نه جبيره کېږي).

د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې د وړاندېنيو ايتونو مضمون تعقيب شوی دی او د قيامت د ورځې په ځينو حالاتو باندې څه رڼا اچولې شوې ده چې حاصل يې داسې راځېږي:
ای پيغمبره! په خپل أمت باندې د قيامت د ورځې څه نور حالات هم قرائت کړه چې:
۱ـ په دغې ورځ کښې به ته هغه کسان وګورې کومو چې په الله ﷻ باندې دروغ تړلي وي چې په عبادت کښې شريک لري او نور، چې مخونه به يې د ډېر حسرت او افسوس د کبله تک تور اوښتي وي او په همدغه حال کښې به دوزخ ته ورټېل وهلی شي، چې په دائمي توګه به پکښې پراته وي.
ايا په دوزخ کښې د متکبرينو او سرکشانو دپاره دائمي استوګنځای نه دی تيار کړی شوی؟
۲ـ بالمقابل به الله ﷻ هغو کسانو ته د دوزخ څخه نجات ورکړي او ترې بچ به يې پرېږدي، کوم چې متقيان دي او د خپل رب ﷻ څخه ډارېږي او په توحيد باندې کلک دي
الله ﷻ به همدغه کسان په دائمي جنت باندې فائز او کامياب کړي، چې نه به ورته پکښې څه بدي او خفګان ورسېږي او نه به دوی هلته غمژن کېږي، بلکې د تل دپاره به پکښې خوشاله اوسېږي. او دا ځکه چې
۳ـ الله ﷻ د جنت په شمول د هر شي خالق او پيداکوونکی دی، او د جنتيانو په شمول په هر شي

باندې وکیل دی چې، هر چاته مناسب کاروبار ورجوړوي او چاره سازي یې کوي.

۴ـ په دې باندې علاوه خاص الله ﷻ ته د اسمانونو او ځمکو خزانې دي او د همده ﷻ په اختیار کښې د ټولو خزانو کونجیګانې دي، چې د ده ﷻ څخه په غیر پکښې هیڅوک تصرف نه شي کولی.

۵ـ ای پیغمبره! هغه کسان د جنت څخه بې برخې دي او دائمي استوګنځای یې دوزخ دی کوم چې د الله ﷻ ایتونو ته د دروغو نسبت کوي، نو په حقیقت کښې همدغه کسان همدوی ښه پاخه زیانکاران دي چې زیان او خساره یې بالکل نه شي جبیره کېدلی.

توضیحات

۱ـ په ﴿ أَلَيۡسَ فِي جَهَنَّمَ مَثۡوٗى لِّلۡمُتَكَبِّرِينَ ﴾ کښې د تکبر کوونکو په اړه نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «يُحْشَرُ الْمُتَكَبِّرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْثَالَ الذَّرِّ فِي صُوَرِ النَّاسِ يَعْلُوهُمْ كُلُّ شَيْءٍ مِنَ الصَّغَارِ حَتَّى يَدْخُلُوا سِجْنًا فِي جَهَنَّمَ يُقَالُ لَهُ بُولَسُ فَتَعْلُوَهُمْ نَارُ الْأَنْيَارِ يُسْقَوْنَ مِنْ طِينَةِ الْخَبَالِ عُصَارَةِ أَهْلِ النَّارِ»[1] یعنې د قیامت په ورځ به متکبران د سرو کوچنیو مېږتنو په مثلونو د انسانانو په څېرو کښې حشر کړی شي چې د ذلت د کبله به وربانديې هرشی دپاسه وي (چې د ټولو خلکو د پښو لاندې به وي او د ذلت سره به مخامخ کړی شي)، حتی چې په دوزخ کښې به یوې بندیخانې ته ورداخل کړی شي چې "بُولَسُ" ورته ویل کېږي، نو په دوی باندې به د اورونو اور د پاسه وي چې د زوو د ختو څخه اوبه به ورڅښولی کېږي چې د أهل النار د زېښبلو څېرو څخه عبارت دي.

۲ـ په ﴿ بِمَفَازَتِهِمۡ ﴾ کښې د "ب" توری د سببیت دپاره دی، چې په "يُنَجِّي" پورې تعلق نیسي[2]، او د "مَفَازَة" کلمه مصدر ده چې د فلاح او کامیابۍ معنی ورکوي، خو په دې مقام کښې په متصلې جملې ﴿ لَا يَمَسُّهُمُ ٱلسُّوٓءُ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ﴾ سره تفسیره شوې ده[3].

یعنې متقیانو ته به الله ﷻ د کامیابۍ په سبب د دوزخ او د ذلت څخه نجات ورکړي، کامیابي یې د دې څخه عبارت ده چې نه به ورته څه بدي (سختي) ورسېږي او نه به غمژن شي (په دائمي توګه به په جنت کښې خوشاله اوسېږي).

مقالید څه معنی؟

۳ـ په ﴿ لَّهُۥ مَقَالِيدُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ﴾ کښې د ﴿ مَقَالِيد ﴾ کلمه جمعه ده، خو مفرد نه لري[4]، اما ځینې مفسرین کرام وایي چې مفرد یې "مِقْلَاد" دی، لکه "مِفْتَاح" او "مَفَاتِيح"، او یا یې مفرد "مَقْلِيد" دی لکه "مَنْدِيل" او "مَنَادِيل".

په هر صورت دغه کلمه په دوه وو معناوو سره استعمالېږي، چې یوه د کونجیګانو معنی ده، او

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۵۹۶
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۶۱
(۳) البحر المحیط ج۹ ص۲۱۶
(۴) لسان العرب ج۲ ص۳۶۶

بله د خزانو معنی ده"(۱) نو څه اړتیا نه ده چې په دې مقام کښې د بداهیت په لحاظ سره دواړه معناوې مرادې کړی شي، څو دواړه معناوې یې دلته د کاملې واکدارۍ او کامل ملکیت څخه کنایه دي یعني خاص الله ﷻ ته د ځمکو او اسمانونو خزانې یا کونجیکانې دي، چې یوازې د همده ﷻ واکداري او اختیار پکښې چلېږي او بس.

﴿ قُلْ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ تَأْمُرُوٓنِّىٓ أَعْبُدُ أَيُّهَا ٱلْجَٰهِلُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ أُوحِىَ إِلَيْكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ٱللَّهَ فَٱعْبُدْ وَكُن مِّنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٦٦﴾ وَمَا قَدَرُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦ وَٱلْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ مَطْوِيَّٰتٌۢ بِيَمِينِهِۦ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾ ﴾

[۶۴] (ای پیغمبره! مشرکانو ته) ووایه چې: ایا نو زه د الله ﷻ څخه په غیر د بل شي (بوتانو) عبادت وکړم؟ تاسو ماته (په همدې کار) امر کوئ ای ناپوهانو!

[۶۵] او یقیناً تاته او هغو (پیغمبرانو) ته کوم چې ستا څخه وړاندې تېر شوي دي (ستاسو هر یوه ته داسې) وحې کړه شوې وه چې که (بالفرض المحال) ته په شرک باندې معتقد شې نو هرو مرو او ضرور به دې (نېک) عمل ضائع شي او هرومرو ضرور به ته د زیانکارانو څخه وګرځې.

[۶۶] بلکې نو ته یوازې د الله ﷻ عبادت کوه، او (په همدې باندې) د شکرګزارانو د ډلې څخه جوړ شه (چې په توحید یې مشرف کړی یې).

[۶۷] او مشرکانو د الله ﷻ د تعظیم د حق په اندازه تعظیم نه دی کړی، حال دا چې ټوله ځمکه به د قیامت په ورځ د الله ﷻ په بلا کیفه موټي کښې وي او ټول اسمانونه به د ده ﷻ په بلا کیفه ښي لاس سره راتاو کړی شوي وي.

(نو) الله ﷻ ته (د هر نقص څخه) پاکي ده، او همدی ﷻ د هغو (شریکانو) څخه اوچت دی کوم چې کفار یې ورسره شریکان ګڼي.

ارتباط او شان نزول

وړاندې په [الزمر ۳۶] ایت کښې الله ﷻ د مشرکانو یوه جهالت ته اشاره کړې وه، او په [الزمر ۴۵] ایت کښې یې د هغوی د بل جهالت بیان نازل کړی وه، څو د ایتونو په منځو کښې یې د ځینو ارتباطاتو د کبله څه نور مطالب هم عنایت فرمایلي وه.

په دې ایتونو کښې د هغوی د جهالتونو لړۍ درېیم جهالت په ذکر سره اوږده شوې ده چې د وړاندېنیو دوارو جهالتونو څخه لوی جهالت دی، چې په شان نزول کښې د هر څه واضحه کېږي

(۱) مفردات الراغب ص۴۲۷

د مکې مشرکانو د نبي کريم ﷺ څخه وغوښتل چې خپل توحيدي دين پرېږده او زمونږ شرکي دين ته راواوړه او د بوتانو په عبادت مشغول شه[١]، نو الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه او نبي کريم ﷺ ته يې د هغوی د دعوت رد وروښود چې دغسې جواب ورکړه. نو حاصل يې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پيغمبره! مشرکان خو د ډېر عناد د کبله ستا دعوت نه قبلوي بلکې بالمقابل بل چاته نه بلکې تاته دعوت درکوي چې د دوی غوندې په بوت پرستۍ باندې اخته شې. نو ته ورته په جواب کښې ووايه چې: ای مشرکانو! ستاسو دين عقلاً او نقلاً په لاندې تفصيل سره باطل دی:

١ـ د الله ﷻ څخه پرته د غير الله (بوتانو) عبادت هغه کسان کوي کوم چې د خپلو عقلونو څخه کار نه اخلي او نه ګوري چې پيدا کوونکی او روزي ورکوونکی يې څوک دی؟ که ذکر شوي کسان لږ غور وکړي نو يوه به شي چې د الله ﷻ څخه په غير هيڅ شی د عبادت وړ نه شي جوړېدلی.

نو ای ناپوهو مشرکانو! ايا تاسو بل چاته نه بلکې ماته امر کوئ چې د غير الله (بوتانو) عبادت وکړم، حال دا چې ما خپل عقل په کار اچولی دی او زه پوهېږم چې د عبادت مستحق يوازې الله ﷻ دی او بس.

٢ـ د توحيد د حقانيت او د غير الله د معبوديت د بطلان د نقلي دليل تفصيل دا دی چې:

الف: ای پيغمبره! يقيناً ستا په شمول د الله ﷻ د پلوه هغو ټولو پيغمبرانو ته کوم چې ستا څخه پخوا تېر شوي دي، وحې کړه شوې ده او هر يو په خپل خپل وخت کښې مخاطب ګرځولی شوی دی چې: که بالفرض المحال ته د الله ﷻ سره په عبادت کښې شريک ودروې نو هرو مرو به ستا نېک عملونه ضائع شي او ضرور به ته د تاوانيانو د ډلې څخه وګرځولی شې.

يا په بل عبارت: په ايمان راوړلو سره پخواني ټول ګناهونه ساقطېږي او تازه مؤمن ورباندې نه نيولی کېږي، بالمقابل په مرتد ګرځېدلو سره پخواني ټول حسنات د منځه ځي او تازه مرتد (کافر) ته څه ګټه نه شي رسولې.

ب: بلکې د الله ﷻ د پلوه هر يوه پيغمبر ته په خپل-خپل وخت کښې ويلی شوي وه، او امر ورته کړی شوی وه چې: ته يوازې د الله ﷻ عبادت کوه او د همدغه عبادت دپاره دعوت چلوه چې نور خلک هم ستا تګلاره تعقيبه کړي.

ج: هر يو په دې مخاطب ګرځولی شوی وه چې د توحيد عقيده خپلول فقط همدا تاته په ګټه تمامېږي، الله ﷻ ستا د عبادت څخه بې نيازه او بې پروا دی.

د: په دې باندې علاوه دا هم ورته ويل شوي وه چې ته د شکرګزارانو څخه جوړ شه چې الله ﷻ د توحيدي عقيدې درلودونکی وګرځولې، او ستا مسلمان اُمت دې هم د الله ﷻ شکر اداء کړي.

٣ـ ای پيغمبره! که څه هم مشرکان په خپلو ګومانونو سره د الله ﷻ تعظيم کوي خو کوم تعظيم

---

(١) تفسير ابن کثير ج ۴ ص ۶۱

چې د الله ﷻ د شان سره مناسب دی او د بنیادمانو د توانه پوره دي په هغې اندازې سره يې ورته تعظيم نه دی کړی بلکې په عبادت کښې ورته په شريک يا شريکانو باندې قائل شوي دي، حال دا چې د الله ﷻ عالي شان د شرک څخه ډېر لوړ دی، د مثال په توګه:

الف: د قيامت په ورځ به ټولې ځمکې د الله ﷻ په بلا کيفه يوه موټې کښې وي او د دنيا پاچايان او تصرف کوونکی به هلته د ظاهري تصرف دعوه هم ونه کړی شي.

ب: همدارنګه به هلته ټول اسمانونه د الله ﷻ په بلا کيفه ښي لاس کښې قرار ولري او د همده ﷻ په کامل قدرت سره به تاو کړی شوی جوړ شي.

ج: نو الله ﷻ ته د هر نقص څخه پاکي ده او همدی ﷻ د هغو ټولو باطلو خيالاتو څخه اوچت دی د کومو چې مشرکان مرتکب کېږي او په اشتراک ورته قول کوي.

توضيحات

١ـ د ﴿ قُلْ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ تَأْمُرُوٓنِّىٓ أَعْبُدُ ﴾ کلمات مفسرينو کرامو د نحويت په لحاظ په متعددو وجوهو سره تحليل کړي دي[١]، کوم تحليل چې مونږ ته غوره برېښي هغه په لاندې ټکو کښې واضحه کوو:

الف: د همزې "أ" توری په حقيقت کښې په يوه مقدره جمله باندې داخل دی چې د عاطفه "ف" توری ورباندې دلالت کوي.

ب: د "ف" توری د عطف دپاره دی او د ﴿ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ ﴾ کلمه په ﴿ أَعْبُدُ ﴾ سره منصوبه ده.

ج: د ﴿ تَأْمُرُوٓنِّى ﴾ جمله د معترضې جملې په حيث د ناصب او منصوب ترمنځ واقع ده چې مونږ ترې داسې تعبير کولی شو چې: "ءَأَكْفُرُ فَغَيْرَ اللهِ أَعْبُدُ تَأْمُرُونِي بِذٰلِكَ".

يعني ای مشرکانو جاهلانو! ايا زه د توحيد دلايل د پښو لاندې کړم او ورباندې کافر شم نو د غير الله (بوتانو) عبادت وکړم؟! تاسو په دغې جاهلانه خبره زور اچوئ او ماته ورباندې امر کوئ او بالآخره تاسو غواړئ چې ما هم د خپلو ځانونو غوندې په جهل اخته کړئ.

هېر مو نه شي!

٢ـ هېر مو نه شي چې په ﴿ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكَ ﴾ کښې د "و" توری د عطف دپاره دی، چې مفسرينو کرامو پکښې ډېر څه ليکلي دي[٢]، خو کوم شی چې زمونږ په ذهن کښې ناست دی هغه دا دی چې دلته عطف په لاندې دوه ډوله صورت نيولی شي:

الف: عطف د مفرد په مفرد، چې د تغليب په لحاظ ټول پيغمبران د "كُلُّ وَاحِدٍ" په ملحوظ سره مخاطب وګرځولی شي، او د ﴿ لَئِنْ أَشْرَكْتَ ﴾ کلمات آن تر ﴿ وَكُن مِّنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴾ پورې د "هٰذَا الْكَلَامُ" په تاويل سره د ﴿ وَلَقَدْ أُوحِىَ ﴾ دپاره د فاعل نائب وګڼل شي، نو حاصل به يې هغسې

---

(١) اللباب في علوم الكتاب ج١٦ ص٥٣٩؛ المحرر الوجيز ج١٤ ص١٠٠؛ تفسير المظهري ج٧ ص٢٣١

(٢) روح المعاني ج٢٤ ص٢٣؛ المحرر الوجيز ج١٤ ص١٠١؛ نظم الدرر ج٦ ص٤٦٨؛ تفسير الطبري ج٢٤ ص٢٤

راوخېژي کوم ته چې په خلاصه مطلب کښې اشاره شوې ده.

ب: عطف د جملې په جملې باندې، چې د ﴿وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكَ﴾ دپاره بل "وَلَقَدْ أُوحِيَ" مقدر وګڼو او نائب فاعل یې هم ذکر شوي کلمات د "هَذَا الْكَلَام" په تاویل سره مقدر فرض کړو چې مذکور نائب فاعل ورباندې دلالت کوي.

نو څه لرې نه ده چې داسې تعبیر ترې وکړو: "وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتُمْ" آن تر "وَكُونُوا مِنَ الشَّاكِرِينَ". نو دغه جمله به په ﴿وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ﴾ په جمله باندې عطفه شي، او حاصل به یې داسې راوخېژي چې: یقینًا تولو پیغمبرانو ته په خپلو-خپلو وختونو کښې د الله ﷻ د پلوه وحې کړه شوې وه چې که بالفرض المحال تاسو په شرکي عقیده معتقد شئ نو ضرور به ستاسو اعمال ضایع شي او ضرور به د زیانکارانو څخه وګرځئ. په وحې کښې دا خبره هم شامله وه چې بلکې تاسو یوازې د الله ﷻ عبادت وکړئ، او د همدې توحیدي عقیدې په خپلولو سره د شکرګزارانو څخه وګرځئ چې الله ﷻ د همدغې عقیدې د خپلولو دپاره توفیق درکړ.

څرنګه چې ذکر شوي دواړه ډوله عطفونه په اصلي مطلب کښې څه تفاوت نه لري او په دوهم ډول کښې ډېرو تقدیراتو ته اړتیا پېښېږي، نو مونږ ته لومړی ډول بهتر برېښي. والله ﷻ أعلم.

څو نکات

۳ـ په ﴿وَمَا قَدَرُوا ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦ﴾ الآية- کښې لاندې نکات په ذهن کښې ساتل په کار دي:

الف: دې جملې ته ورته جمله په [الأنعام: ۹۱] ایت کښې هم نازله شوې ده، خو دواړه سره دومره توپیر لري چې هغه د اهل الکتابو په هکله نازله شوې وه او دلته د مشرکانو حال ته اشاره شوې ده.

ب: د "قَدَر" کلمه د مقدار معنی ورکوي[۱]، چې مونږ ترې په اندازې سره تعبیر کوو، خو دلته د تعظیم اندازه مطلب ده، یعني: نه أهل الکتابو او نه مشرکانو د الله ﷻ په هغې اندازې سره تعظیم کړی دی څومره چې د ده ﷻ د تعظیم حق دی[۲].

ج: حق تعظیم هغه تعظیم دی په کوم باندې چې بنیادم مکلف ګرځولی شوی دی چې شرکي او کفري عقیده ونه لري او شرعي ارشادات قبول کړي، او انکار ترې ونه کړي. یا په بل عبارت: حق تعظیم د ایت شریف په آخر کښې تفسیر شوی دی چې: ﴿سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ یعني: الله ﷻ ته پاکي ده او د هغو څیزونو څخه اوچت دی چې مشرکان یې ورسره شریکان ګڼي.

که بالفرض د حق تعظیم څخه هغه تعظیم مراد شي کوم چې د الله ﷻ د عالي شان سره په نهایي توګه مناسب دی نو دا ډول تعظیم خو نه د چا د توانه پوره دی او نه پرې څوک مکلف شوی دی.

د: په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو[۳] په ایت شریف پورې تړلي ډېر احادیث راغونډ کړي

(۱) لسان العرب ج۵ ص۷۶
(۲) تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۲۷۷؛ القاموس المحیط ج۳ ص۵۷۰
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۶۳؛ الدر المنثور ج۷ ص۲۴۶

دي الله ﷻ دې نښکه بدله ورکړي، خو مونږ فقط د لاندې يوه حديث په ذکر باندې اکتفاء کوو

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې «يَقْبِضُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى الْأَرْضَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَطْوِي السَّمَاءَ بِيَمِينِهِ ثُمَّ يَقُولُ أَنَا الْمَلِكُ أَيْنَ مُلُوكُ الْأَرْضِ»[١] يعني د قيامت په روځ به الله ﷻ ټولې ځمکې په خپل بلا کيفه موټي کښې واخلي (ونيسي) او اسمانونه به هم د ده ﷻ په بلا کيفه ښي لاس سره راتاو کړی شوي وي بيا به ووايي چې زه (د هر شي) واکدار يم، د ځمکې واکداران او پاچايان نن ورځ چرته دي (چې د واکدارۍ دعوې به يې کولې)؟

خو په ياد ولرئ چې په ذکر شوي حديث شريف کښې د «بِيَمِينِهِ» څخه د بندګانو غوندې ښی لاس مطلب نه دی، الله ﷻ فرمايلي دي چې ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ [الشورى: ١١] يعني د الله ﷻ غوندې هيڅ شی نشته: بلکې دلته ترې هغه ښی لاس مراد دی کوم چې د الله ﷻ د شان سره مناسب وي يا په بل عبارت دلته د "يمين" کلمه د الله ﷻ د صفاتو څخه ده چې مونږ ترې په بلا کيفه "يمين" سره تعبير کولی شو او بس.

نو د همدې کبله چې په حديث شريف کښې د "يمين" د کلمې څخه د بندګانو غوندې يمين مطلب نه دی، نبي کريم ﷺ په يوه حديث شريف کښې فرمايلي دي چې «وَكِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ»[٢] يعني د الله ﷻ دواړه بلا کيفه لاسونه ښي دي، حال دا چې د بندګانو دواړه لاسونه ښي نه شي ګرځيدلی.

﴿وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ ﴿٦٨﴾ وَأَشْرَقَتِ ٱلْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ ٱلْكِتَٰبُ وَجِاْيٓءَ بِٱلنَّبِيِّـۧنَ وَٱلشُّهَدَآءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِٱلْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾﴾

[٦٨] او په شپیلۍ کښې به پوکی وکړی شي، نو هغه کسان به بې خوده او مړه شي کوم چې په اسمانونو کښې دي او کوم چې په ځمکو کښې دي (هيڅوک به ژوندي پاتې نه شي) مګر هغه کسان کومو ته چې الله ﷻ (تر څه وخته پورې د ژوندي پاتې کيدلو) اراده کړې وي.

بيا به په شپیلۍ کښې بل ځل پوکی وکړی شي، نو ناڅاپه به (ټول) مړه شوي کسان (د قبرونو څخه) راودريدونکي (راپورته کيدونکي) وي (او) انتظار به کوي (چې اوس به څه کيږي).

[٦٩] او ځمکه به د خپل رب ﷻ په (قدرتي) نور سره روښانه کړی شوې وي. او د عملونو جنس کتاب به کېښودل شي، او هم به پيغمبران او شهادت ورکوونکي (د فيصلې مقام ته) راوستلی شي،

---

(١) صحيح مسلم ج٢ ص٣٧٠

(٢) صحيح مسلم ج٢ ص١٢١

او (بالآخره) د خلکو په منځکښې به په حقه (عدل) سره په داسې حال فیصله وکړی شي چې په دوی به (هیڅ ډول) تیری ونه کړی شي.

[۷۰] او هر نفس (هرچا) ته به د هغو کړو وړو پوره (جزا یا سزا) ورکړی شي کوم چې هغه (په دنیا کښې) کړي وه. او (په شاهدانو باندې علاوه) الله ﷻ په هغو کارونو باندې ډېر ښه پوه دی کوم چې خلک لګیا دي کوي یې.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنې متصل ایت مضمون تعقیب شوی دی چې د قیامت د ورځې په څه نورو حالاتو باندې رڼا اچولې شوې ده، نو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د محشر د ورځې څه حالات هم قرائت کړه:

۱ـ د قیامت د ورځې د قیام په وخت کښې به په قدرتي شپېلۍ کښې پوکې وکړی شي چې اواز به یې ټولو ساکښانو ته ورسېږي. نو د دغه اواز په اورېدلو سره به ټول هغه کسان کوم چې په اسمانونو کښې دي او هغه کسان یا هغه شیان کوم چې په ځمکو کښې دي بې هوښه وګرځي او د بې هوښۍ په تعقیب به مړه شي چې هیڅوک او هیڅ شی به ژوندی پاتې نه شي، مګر فقط هغه څوک به تر څه وخته پورې ژوندي پاتې شي د کومو ژوند ته چې د الله ﷻ اراده وي.

په دغه وخت کښې چې د څا اراواګانې نه وي قبض کړی شوې نو څه وخت وروسته به د هغوی روحونه هم قبض کړی شي، کله چې دوی هم مړه شي نو یوازې الله ﷻ به پاتې وي چې أزلي او أبدي دی، او د هر ډول نواقصو او عیوبو څخه پاک او منزه دی.

۲ـ بیا به په شپېلۍ کښې بل ځل پوکې وکړی شي، نو په دغه ځل سره به د لومړي ځل په خلاف ټول مړه شوي کسان او شیان بېرته راژوندي کړی شي او په ناڅاپي توګه به په یوه لحظه کښې راپورته شي او اخوا دا خوا به ګوري چې اوس به څه کېږي.

۳ـ ای پیغمبره! په دغه وخت کښې به لاندې کیفیات رامنځته شي:

الف: ټوله ځمکه به په غیبي رڼا سره رڼا شي، هغه رڼا چې د لمر او سپوږمۍ څخه به یې منشا نه وي نیولې بلکې د ځمکې رب ﷻ به په قدرتي توګه ځمکه رڼا کړي ترڅو حساب کتاب صورت ونیسي.

ب: په دغه وخت کښې به د عملونو کتابونه د فیصلو دپاره کېښودل شي البته هغه کتابونه چې د هر چا دنیاوي کړه وړه به پکښې په دقیقه توګه ثبت وي.

ج: ټول پیغمبران به همدغه مقام ته راوستلی شي ترڅو هر یو پیغمبر په خپل اُمت باندې شاهدي ورکړي چې ښه یې کړي دي او یا یې بد کړي دي.

د: بالآخره نور شهادت ورکوونکي به هم د شهادت ورکولو دپاره حاضر کړی شي.

هـ: نو د خلکو ترمنځ به په حقه او په کامل عدل سره فیصلې صورت ونیسي چې په هیچا به تیری او تجاوز ونه کړی شي.

و او هر چا ته او هر نفس ته به د خپلو هغو کړو وړو پوره جزا یا سزا ورکړی شي کوم چې هغه په دنیا کښې کړي وي.

۴ـ د قیامت په ورځ د محاکمو ذکر شوی صورتحال به د خلکو د قناعت دپاره تحقق ومومي که نه نو الله ﷻ خو په هغو ټولو کارونو باندې ښه پوره عالم دی کوم چې په دنیا کښې خلک لګیا دي کوي یې، بلکې الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی او هیڅ شی ترې پټ نه دی

توضیحات

۱ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د ﴿وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ﴾ الآیة- په ارتباط لاندې مضامین وړاندې لیکلي دي چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو:

الف: د "صُور" د کلمې صرفي تحلیل او د احادیثو په رڼا کښې یې څه وضاحت، او دا چې د شپېلۍ وهونکې پرښته د مشهور قول په بنیاد اسرافیل ﷺ دی [الأنعام ۷۳] ایت.

ب: په ﴿إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ﴾ سره څوک څوک مستثنی شوي دي خو دا او هغه دومره فرق لري چې هلته د ﴿فَفَزِعَ مَن﴾ الآیة- څخه استثناء صورت نیولی وه، او دلته د ﴿فَصَعِقَ مَن﴾ الآیة- څخه صورت نیسي [النمل:۸۷] ایت.

د نفخاتو شمېر

۲ـ د نفخاتو (شپېلۍ وهلو) په تعداد کښې علماء کرام په لاندې درېوو ډلو ویشلي شوي دي:

الفّ: جمهور علماء کرام وایي چې د قیامت د قیام دپاره به دوه کرته شپېلۍ ووهلی شي، چې په لومړي ځل به ټول ژوندي ساکنان مړه شي او په دوهم ځل به ټول بېرته راژوندي کړی شي[۱].

ب: ځینې علماء کرام وایي چې د شپېلۍ نفخات درې دي، دوه هغه چې وړاندې ذکر شوه او درېمه نفخه د نفخة الفزع (د ډار د نفخې) څخه عبارت ده چې د ذکرو شوو دواړو نفخو څخه وړاندې به په دنیا کښې صورت ونیسي[۲].

یو شمېر علماء کرام لا وایي چې د ډار شپېلۍ به د ذکرو شوو دواړو شپېلیو څخه وروسته د محشر په میدان کښې پو کړی شي[۳].

ج: ځینې نور وایي چې: د شپېلۍ نفخات څلور دي[۴]، دوه هغه دي په کومو باندې چې جمهور علماء کرام قائل دي، درېمه نفخه د بې خودۍ ده او څلورمه به د بې خودۍ څخه وروسته په خود کېدلو دپاره صورت ونیسي چې دغه دواړه به د قیامت په ورځ د خلکو د بیا راژوندي کېدلو څخه وروسته متحققې شي.

---

(۱) روح المعاني ج۲۴ ص۳۱؛ تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۲۴۰؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۵۰۲

(۲) المحرر الوجیز ج۱۲ ص۱۳۵

(۳) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۴ ص۲۱۵

(۴) نظم الدرر ج۶ ص۴۷۰

د لومړي قول تفصيل:

۳_ د جمهورو علماوو کرامو د قول تفصيل په لاندې ډول وړاندې کېږي:

الف: په اول ځل شپېلۍ وهلو باندې ډېر نصوص دلالت کوي لاندې یو مثال يې ولولئ:

الله ﷻ فرمايي: ﴿ مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ۝ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَآ إِلَىٰٓ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴾ [يس:۴۹، ۵۰] يعنې کفار انتظار نه کوي مګر يوه داسې اواز ته چې دوی په داسې حال کښې ونيسي چې يو تربله به سره جګړې کوي (په معاملاتو به اخته وي) نو دوی به د وصيت کولو توان ونه لري او نه به خپل أهل ته بېرته ورستانه شي.

او د دوهم ځل شپېلۍ وهلو په ارتباط الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَنُفِخَ فِى ٱلصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ ٱلْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ﴾ [يس:۵۱] يعنې او په شپېلۍ کښې به (بل ځل) پوکی وکړی شي نو ناڅاپه به ټول مړه شوي د خپلو قبرونو څخه خپل رب ﷻ ته وروځغلي (او د حشر ميدان ته به ورغونډ شي).

او بالآخره همدغه ايت [الزمر:۶۸] په دوارو شپېليو باندې دلالت کوي.

ب: دوی وايي چې: په ايت شريف کښې د "صَعِقَ" کلمه د "صَعْق" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې دوه معناوې لري[1]، يوه مړه کېدل او بله بې هوښه (بې خوده) کېدل دي.

خو په دې مقام کښې د "ما يطلق عليه الصعق" (هر هغه شی چې د صعق اطلاق پرې کېږي) په اعتبار سره دواړه معناوې مرادې دي[2]، چې په همدغې لومړۍ شپېلۍ سره به د ﴿ مَن شَآءَ ٱللَّهُ ﴾ څخه په غير ټول ژوندي مړه شي او هم به ورباندې د ټولو مړو ارواګانې بې هوښه (بې خوده) شي، خو په دوهمې شپېلۍ سره به ټول مړي راژوندي شي او ټول بې هوښه (بې خوده) مړي به را په هوښ کړی شي. لکه چې په لاندې احاديثو کښې ورته اشاره شوې ده:

د: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې يوه ورځې دغه ايت شريف ﴿ وَنُفِخَ فِى ٱلصُّورِ فَصَعِقَ ﴾ الآية- قرائت کړ، او بيا يې وفرمايل چې: «فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ رَفَعَ رَأْسَهُ فَإِذَا مُوسَى آخِذٌ بِقَائِمَةٍ مِنْ قَوَائِمِ الْعَرْشِ فَلَا أَدْرِي أَرَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلِي أَمْ كَانَ مِمَّنْ اسْتَثْنَى اللهُ»[3] يعنې نو زه به هغه لومړی کس يم چې خپل سر به راپورته کړي (او را په خود به شي) خو زه به په دغه وخت کښې ناڅاپه وګورم چې موسى ﷺ به د عرش العظيم د ستنو څخه د يوې ستنې نيوونکی وي (او زما څخه وړاندې به راپه خود شوی وي)، نو زه به پوه نه شم چې موسى ﷺ به زما څخه وړاندې خپل سر راپورته کړی وي (را په خود شوی به وي) او که هغه به په ﴿ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ﴾ کښې شامل وي او د بې هوښۍ (بې خودۍ) څخه به الله ﷻ مستثنی کړی وي.

---

(۱) لسان العرب ج۱۰ ص۱۹۸

(۲) روح المعاني ج۲۴ ص۲۹؛ تفسير القرطبي ج۱۵ ص۲۸۱

(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۰

هـ: نبي كريم ﷺ همدغه مضمون ته په يوه بل اورېده حديث كښې هم اشاره كړې ده چې: «فَأَكُونُ فِيْ أَوَّلِ مَنْ يُفِيقُ فَإِذَا مُوسَى بَاطِشٌ بِجَانِبِ الْعَرْشِ فَلَا أَدْرِي أَكَانَ فِيمَنْ صَعِقَ فَأَفَاقَ قَبْلِي أَوْكَانَ مِمَّنْ اسْتَثْنَى اللهُ»[1] يعنې د قيامت په ورځ به ټول خلک بې هوښه (بې خوده) شي نو زه به د هغې ډلې په اول سر كښې يم كوم چې را په خود شي نو ناڅاپه (به وګورم) چې موسى عليه السلام د عرش العظيم د يوې څنډې نيوونكى وي، نو زه به پوه نه شم چې ايا موسى عليه السلام په هغو خلكو كښې شامل وه چې بې خوده شوى وه خو زما څخه وړاندې راپه خود شوى دى، او يا موسى عليه السلام د هغو كسانو څخه وه كوم چې الله ﷻ د بې خودۍ څخه استثناء كړې دې.

و: دوى (جمهور علماء كرام) وايي چې: په ﴿ وَيَوْمَ يُنفَخُ فِي ٱلصُّورِ فَفَزِعَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ﴾ [النمل:٨٧] ايت كښې د "فَزِعَ" كلمه د "فَزَعٌ" ـلكه "ضَرْبٌ" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د ډار معنى وركوي، خو دلته هغه ډار مطلب دى د كوم سره چې مرګ ملګرى وي[2]، او يا د بې خودۍ سره انډيوال وي.

نو د دې ايت مضمون چې بحث پكښې روان دى د هغه ايت د مضمون سره كوم چې وړاندې په "النمل" سورت كښې تېر شوى دى په مصداق كښې متحد دى، كه بالفرض دا د هغه څخه غير وي نو د شپېلۍ وهلو خلونه به د دوه وو خلونو څخه درېوو خلونو ته وررپورته شوي وي.

ز: د لاندې دوه وو احاديثو څخه هم د جمهورو علماوو كرامو د قول تائيد معلومېږي:

اول: نبي كريم ﷺ په ډېر اورېده حديث كښې فرمايلي دي چې: «ثُمَّ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ ... وَيَصْعَقُ النَّاسُ ثُمَّ يُنْزِلُ اللهُ مَطَرًا... ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ»[3] يعنې كله چې لومړۍ شپېلۍ ووهلى شي نو ټول خلک به صعق (مړه) شي، بيا به الله ﷻ په ځمكه باندې باران ووروي، بيا به په شپېلۍ كښې بل ځل پوكى وكړى شي نو ناڅاپه به ټول مړه شوي د قبرونو څخه راولاړ (را اوچت) شي، او انتظار به كوي چې څه به ورپېښېږي.

دوهم: أبو هريره رضي الله عنه په يوه حديث كښې د نبي كريم ﷺ څخه روايت كړى دى چې: «مَا بَيْنَ النَّفْخَتَيْنِ أَرْبَعُونَ»[4] يعنې د دواړو شپېليو ترمنځ به څلوېښت وي.

نوموړي صحابي رضي الله عنه په خپل روايت كښې د «أَرْبَعُونَ» كلمه شرحه نه كړه چې څلوېښت ورځې يا څلوېښت مياشتې او بالآخره يا څلوېښت كاله به وي، والله أعلم بحقيقة الحال.

د دوهم قول تفصيل:

۴ ـ دوهم قول په لاندې ټكو كښې راخلاصه كېږي:

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٩٦٥
(٢) تفسير البغوي ج٣ ص٤٣١
(٣) صحيح مسلم ج٢ ص٤٠٣
(٤) صحيح البخاري ج٢ ص٧١١؛ صحيح مسلم ج٢ ص٤٠۶

الف. لومړی شپېلۍ په [یس ۴۹، ۵۰] ایتونو سره په اثبات رسېږي او په دوهمه شپېلۍ باندې [یس ۵۱] ایت دلالت کوي، لکه چې وړاندې تېر شو. او همدارنګه دغه ایت [الزمر ۶۸] چې بحث پکښې روان دی، په ذکرو شوو دواړو شپېلیو باندې صراحت کوي.

ب. په [الزمر ۶۸] ایت کښې د "صَعِقَ" کلمه د هغه "صَعِقَ" -لکه "ضَرَبَ"- څخه اشتقاقه شوې ده، کوم چې د هلاک معنی ورکوي او د بې خودی (بې هوښی) معنی پکښې شمولیت نه لري.

بالمقابل همدغه د "صَعِقَ" کلمه د درېمې توضیح په "د" حدیث کښې د بې هوښه (بې خوده) کېدلو په معنی سره ده.

ج. او په [النمل ۸۷] ایت کښې چې کومې شپېلۍ ته اشاره شوې ده، چې د ﴿مَن شَآءَ ٱللَّهُ﴾ څخه په غیر به ټول خلک وړاندې د ډار سره مخامخ شي، نو دا درېمه شپېلۍ ده چې د قیامت په ورځ به د ټولو خلکو د ژوندي کېدلو څخه وروسته د حشر په میدان کښې صورت ونیسي او ذکر شوی ډار به تر څه وخت پورې ادامه ولري او بیا به بدون د بلې شپېلۍ وهلو څخه د منځه لاړ شي.

ځینې علماء کرام لا دغه درېمه شپېلۍ په موجودیت کښې د ټولو څخه وړاندې ګڼي چې په دنیا کښې به صورت ونیسي، لکه چې وړاندې په اجمال کښې ورته اشاره شوې ده.

د درېم قول تفصیل:

۵ـ د درېم قول څه تفصیل لاندې لوستلی شئ:

الف. لومړۍ شپېلۍ ته په [یس ۴۹، ۵۰] ایتونو اشاره شوې ده، او په دوهمه شپېلۍ باندې په [یس ۵۱] ایت کښې صراحت شوی دی. په دغو دواړو شپېلیو باندې به ټول ژوندي مړه شي او هم په وړاندې بیا ټول مړي راژوندي شي او د حشر په میدان کښې به د حساب کتاب دپاره ودرېږي.

ب. درېمې او څلورمې دواړو شپېلیو ته په همدغه ایت [الزمر ۶۸] کښې اشاره شوې ده چې بحث پکښې روان دی.

ج. دلته د "صَعِقَ" معنی هلاک نه دی، بلکې بې خودي او بې هوښي ده.

د. کوم ډار ته چې په [النمل ۸۷] ایت کښې اشاره شوې ده، هغه به هم د محشر په میدان کښې صورت ونیسي او درېمې شپېلۍ سره به ملګرې وي چې د ډېر شدت څخه به یې خلک د بې خودۍ سره مخامخ شي.

هـ. خو په څلورمې شپېلۍ سره به ډار او بې خودي دواړه د منځه لاړ شي لکه چې هغه احادیث وړاندې دلالت کوي کوم چې د جمهورو د قول په شرحه کښې لږ وړاندې راحکایت شوه.

تبصره

۶ـ که څه هم ځینو علماوو کرامو د نصوصو د ښه انتظام دپاره دوهم قول ته ترجیح ورکړې ده[۱]

---

(۱) شرح صحیح مسلم للامام النووي ج۲ ص۲۶۸

مګر څرنګه چې د نفخاتو په تعدد پورې زمونږ کوم عمل څه توقف نه لري، ترڅو پکښې ضرور یوه قول ته د عمل دپاره ترجيح ورکړو، نو بهتره دا ده چې د "وربه شي خبر به شي" په بنياد پکښې توقف خپل کړو او الله ﷻ ته يې وسپارو، والله ﷻ أعلم بحقيقة الحال وبحقيقة المآل.

څو نکات

۷ـ په ﴿ وَأَشْرَقَتِ ٱلْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا ﴾ الآية- کښې بايد لاندې نکاتو ته توجه وکړو.

الف: په ﴿ بِنُورِ رَبِّهَا ﴾ کښې د "نُور" کلمه د "نَاقَةُ الله" غوندې د تشريف دپاره مضافه شوې ده.

په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو ذکره شوې کلمه د عدل څخه کنايې اخستې ده[1]، مګر مونږ ته بهتره برېښي چې پخپله معنى باندې پرېښودله شي. يعنې په دغه وخت کښې به ټوله ځمکه په غيبي او قدرتي نور (رڼا) سره روښانه وګرځي چې د لمر يا سپوږمۍ او يا بل کوم روښانه جسم څخه به يې روښانتيا نه وي استفاده کړې شوې.

ب: په ﴿ وَوُضِعَ ٱلْكِتَٰبُ ﴾ کښې د "كِتَاب" څخه د اعمالو جنس کتاب مطلب دی، يعنې: په دغې ورځ کښې به د هر چا د اعمالو کتاب د محاسبې دپاره په ميدان کښې حاضر کړی شي.

همدې مضمون ته په بل ايت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ وَوُضِعَ ٱلْكِتَٰبُ فَتَرَى ٱلْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ ﴾ [الكهف:۴۹] يعنې د اعمالو کتاب به د فيصلې دپاره کېښودلی شي نو ته به مجرمان ګورې چې د هغو جنايتونو څخه به ډارېدونکي وي کوم چې په کتاب کښې ثبت وي.

ج: په ﴿ وَجِاْيٓءَ بِٱلنَّبِيِّـۧنَ وَٱلشُّهَدَآءِ ﴾ کښې دې ته اشاره ده چې د محاسبې په وخت کښې به پيغمبران هم وپوښتلی شي، الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾ [الأعراف:۶] يعنې او هرومرو ضرور به مونږ د پيغمبرانو څخه هم (په کفارو باندې د حجت د اتمام دپاره) پوښتنې وکړو چې: ايا تاسو زمونږ ارشادات خپلو- خپلو اُمتونو ته رسولي دي؟

دا د يو پلوه، او د بله پلوه د "الشُّهَدَاء" کلمه د "شَاهِد" جمعه ده چې ځينو مفسرينو کرامو دلته د [البقرة:۱۴۳] ايت په مطابق په آخر الزمان اُمت سره تفسيره کړې ده، چې دوی به د پيغمبرانو په ابلاغ باندې شهادت ورکړي[2].

خو مونږ ته بهتره برېښي چې ذکره شوې کلمه په عموم سره پرېښودله شي ترڅو هغو ټولو شاهدانو ته شموليت ولري کوم چې د محشر په ورځ شهادت اداء کوي، لکه دغه اُمت، د هر چا اندامونه، د اعمالنانو ليکونکي پرښتې کومو ته چې په [ق:۲۱] ايت کښې اشاره شوې ده او داسې نور.

﴿ وَسِيقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَٰبُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَآ

(۱) تفسير الكشاف ج۴ ص۱۴۵
(۲) المحرر الوجيز ج۱۴ ص۱۰۵

أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا۟
بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ ٱلْعَذَابِ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٧١﴾ قِيلَ ٱدْخُلُوٓا۟ أَبْوَٰبَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ
فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى ٱلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾ وَسِيقَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ رَبَّهُمْ إِلَى ٱلْجَنَّةِ زُمَرًا ۖ
حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَٰبُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَٱدْخُلُوهَا
خَٰلِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى صَدَقَنَا وَعْدَهُۥ وَأَوْرَثَنَا ٱلْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ
ٱلْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُ ۖ فَنِعْمَ أَجْرُ ٱلْعَٰمِلِينَ ﴿٧٤﴾ وَتَرَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ حَآفِّينَ مِنْ حَوْلِ
ٱلْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ۖ وَقُضِىَ بَيْنَهُم بِٱلْحَقِّ وَقِيلَ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٥﴾

[۷۱] او هغه کسان به دوزخ ته ډلې ډلې ورشړلی کېږي کومو چې کفر غوره کړی دی (او ورتېل وهلی کېږي به) آن تردې چې دوی دوزخ ته ورشي (ور ورسېږي) نو دروازې به یې (ورته) پرانستلې شي او د دوزخ خازنان به ورته (د تخجیل دپاره) ووايي چې:

(ای دوزخیانو!) ایا تاسو ته همدا ستاسو (د جنس) څخه داسې پیغمبران نه وه درغلي چې په تاسو باندې یې ستاسو د رب ﷻ ایتونه لوستل او ستاسو د دغې (سختې) ورځې د ملاقات (پیوستون) څخه یې ډارولی؟

هغوی به (په جواب کښې) ووايي چې ولې نه، (مونږ ته راغلي وه) مګر (د الله ﷻ د پلوه) د عذاب خبره (زمونږ په شمول) په ټولو کفارو باندې ثبوت ته رسېدلې ده (د خپلې بدبختۍ د کبله مونږ د هغوی دعوت قبول نه کړ).

[۷۲] (بیا به کفارو ته) وویلی شي چې: دوزخ ته په داسې حال ورننوځئ چې پکښې به همېشه یاست، نو د تکبر کوونکو استوګنځای ډېر بد ځای دی (چې همدغه د دوزخ څخه عبارت دی).

[۷۳] او هغه کسان به جنت ته ډلې ډلې ور روان کړی شي (وروبللی شي) کوم چې د خپل رب ﷻ څخه (په دنیا کښې) ډارېدلي وي (او د کفر څخه بچ پاتې وي).

آن تردې چې کله دوی جنت ته په داسې حال ورشي (وررسېږي) چې (د یو پلوه ورته) د جنت دروازې پرانستلې شوې وي او (د بله پلوه) ورته د جنت خازنان ووايي چې: په تاسو باندې دې سلام وي تاسو ډېر پاکېزه یاست د همدې کبله تاسو جنت ته په داسې صفت ورننوځئ چې تاسو به (دلته) همېشه یاست (نو جنتیان به په دومره اندازه خوشاله شي چې په دنیا کښې یې څوک اټکل نه شي کولی).

[۷۴] او وبه وايي چې: هغه الله ﷻ ته حمد (او ثناء) ده چې مونږ ته یې خپله وعده رښتیا کړه او

د جنت ځمکه (استوګنځای) یې وړیا راکړه چې مونږ د (خپل خپل) جنت څخه په هغو ځایونو کښې اوسېدلی شو کوم چې زمونږ خوښ شي.

نو (د نېک) عمل کوونکو اجر ډېر ښه دی (چې د جنت څخه عبارت دی).

[۷۵] او (ای پیغمبره!) ته به پرښتې په داسې حال کښې وګورې چې د عرش عظیم څخه به کړی کېدونکي (طواف کوونکې) وي (او) د خپل رب ﷻ د حمد سره به تسبیحات وايي.

(نو) د خلکو په منځکښې به په حقه فیصلې وکړی شي او (د هره طرفه) به ویلی کېږي چې جنس حمد (او ثناء) خاص الله ﷻ لره ده چې د ټولو عالمونو رب دی (نو په همدې حمد باندې به د دنیا پروژه اختتام ومومي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د حقو فیصلو نتائجو ته په اجمال سره اشاره شوې وه چې هر چانه به د خپلو کړو وړو پوره سزا یا جزا ورکړی شي، او په دې ایتونو کښې د همدغو نتائجو څه تفصیل نازل شوی دی چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د قیامت د ورځې د فیصلو نتائج په تفصیل سره قرائت کړه چې:

۱ـ د هغو کسانو د محاسبې د نتیجې تفصیل دا دی کومو چې کفر غوره کړی دی:

الف: د هرڅه څخه وړاندې به کفار د خپلو کفریاتو د قوت او ضعف په لحاظ ګروپ بندي کړی شي او مختلفې ډلې به ترې جوړې کړی شي.

ب: بیا به هره یوه ډله په خپل خپل وار سره دوزخ ته ورټېلوهلی شي نو د ټولو څخه وړاندې به هغه کفار په دوزخ کښې ورواچولی شي کوم چې د ټولو څخه په کفر کښې سخت وه، او وروستنۍ به هغه ډله پکښې ورټېلوهلی شي کوم چې د ټولو څخه په کفریاتو کښې کمزورې وه.

ج: کفار به د دوزخ په لور ترهغه ټېلوهلی کېږي ترڅو چې دوزخ ته وررسولی شي چې تردې وخته پورې به یې دروازې ترلې او بندې وي.

د: خو کله چې کفار هلته ورشي نو د دوزخ ترلې دروازې به ورته پرانستلې شي، او سر په څړی به پکښې ورواچولی شي، العیاذ بالله ﷻ.

هـ: خو په دغه وخت کښې به د دوزخ خازنان د دوزخیانو سره داسې سوال جواب وکړي:

خازنان: ای دوزخیانو! ایا تاسو ته همدا ستاسو د جنس څخه پیغمبران نه وه درغلي چې په تاسو باندې یې ستاسو د رب ﷻ ایتونه تلاوت کول؟، ایا تاسو د همدغو پیغمبرانو څخه د خپل رب ﷻ ارشادات زده نه کړه؟ که بالفرض تاسو دغه کار کړی وی نو نن ورځ به د دغه کړاو سره مخامخ نه وی.

ایا تاسو خپلو پیغمبرانو د دغې سختې ورځې څخه نه وی دار کړي چې تیاری مو ورته نیولی وی او د بېح کېدلو لارې مو تعقیب کړې وي؟

دوزخیان: ولې نه، مونږ ته خپلو پیغمبرانو د خپل رب ﷻ ارشادات راوړي وه او مونږ بې د همدغې سختې ورځې څخه ډارولې وو، خو مونږ وربانديې عقیده ونه کړه او د تکذیب لاره مو غوره کړه، مونږ په خپل قصور اعتراف کوو.

مونږ ته سمه لاره ښه پوره واضحه کړی شوې وه مګر په مونږ بدبختو باندې زمونږ د کفر د امله د عذاب خبره ثابته شوې وه، چې دا دی وربانديې اخته شوو او هیڅ د نجات وجه نه لرو او نه اعتذار وړاندې کولی شو.

و: د ذکر شوي سوال جواب څخه وروسته به کفار مخاطب کړی شي او ورته به وویلی شي چې: ای کفارو! د دوزخ په دروازو کښې په داسې حال ورادخل شئ چې تاسو به دلته همېشه یاست او هیڅکله به ترې بهرته رابهر نه شئ، تاسو د خپل رب ﷻ په ایتونو باندې تکبر کړی دی نو د متکبرانو د اوسېدانې ځای ډېر بد او ناکاره ځای دی چې د همدغه دوزخ څخه عبارت دی.

۲_ بالمقابل د مؤمنانو او متقیانو د محاسبې نتائج به په لاندې ډول صورت ونیسي:

الف: په دغې ورځ به هغه کسان هم د تقوی په معیار په مختلفو مراتبو سره ګروپ بندي کړی شي کومو چې په دنیا کښې تقوی غوره کړې وه.

ب: بیا به همدغه کسان په ډېر اعزاز سره جنت ته روان کړی شي کوم چې په دنیا کښې د خپل رب ﷻ څخه ډارېدلي وي او د کفریاتو څخه یې ځانونه بچ کړي وي. یا په بل عبارت: ټولې ډلې به د مراتبو په تفاوت سره لمبر په لمبر د جنت په لور وخوځولی شي.

ج: آن تردې چې کله متقیان جنت ته په داسې حال وروررسېږي چې د جنت دروازې به د دوی د وررسېدلو څخه وړاندې د همدوی د احترام دپاره پرانستې وي، نو دوی به هلته د هغې خوشالی سره مخامخ شي کوم چې لیدلو پورې اړه لري او اندازه یې په دنیا کښې د خلکو د اذهانو څخه اوچته ده.

د: په دغه وخت کښې به د جنت خازنان جنتیانو ته وایي چې:

ای جنتیانو! په تاسو باندې سلامتیا ده او زمونږ د پلوه سلام قبول کړئ، تاسو په جنت کښې خوشاله اوسئ: نو بسم الله کړئ او جنت ته په داسې حال ورداخل شئ چې تاسو به دلته همېشه یاست او هیڅکله به ترې رابهر نه کړی شئ.

ه: په دغه وخت کښې به جنتیان (متقیان) د الله ﷻ شکر اداء کړی او وبه وایي چې:

اول: هغه الله ﷻ ته حمد او ثناء ده چې زمونږ سره یې خپله هغه وعده رښتیا کړه کومه یې چې مونږ ته د پیغمبرانو په ذریعه په دنیا کښې راکړې وه.

دوهم: همدغه اقدس ذات ﷻ ته حمد او ثناء ده چې مونږ ته یې د جنت ځمکه وریا (په خپل فضل او رحمت سره) راکړه او مونږ ته یې اختیار راکړ چې مونږ د جنت څخه په هر ځای کښې اوسېدانه کولی شو کوم ځای چې زمونږ خوښ شي او زمونږ زړه یې وغواړي.

دریم: نو دغه جنت د عمل کوونکو دپاره ډېر ښه او ډېر لوی اجر دی چې مونږ ته د خپل رب ﷻ د پلوه عنایت شوی دی.

۳_ ای پیغمبره! ته به پرښتې ګورې چې د عرش العظیم څخه به راګرځ شوې وي. چې د خپل رب ﷻ د تحمیداتو سره به یې تسبیحات ضمیمه کړي وي او "سبحان الله والحمد لله والله أکبر" به وایي.

یا په بل عبارت: لکه څنګه چې جنتیان د الله ﷻ په حمد او ثناء باندې مشغول وي همدارنګه به پرښتې هم د خپل رب ﷻ تسبیحات او تحمیدات وایي.

۴_ لنډه دا چې د مخلوقاتو ترمنځ به په حقه فیصلې وکړې شي او هر حقدار ته به حق ورسولی شي، او په پای کښې به د "الحمد لله رب العالمین" کلمات ولوستلی شي، او په دې سره به دغه حشر او د فیصلو محفل ختم شي چې: الله ﷻ ته چې د ټولو عالمونو رب دی حمدونه دي.

توضیحات

۱_ په ﴿ إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ﴾ کښې د ﴿ زُمَرًا ﴾ کلمه د "زُمْرَة" _لکه "غُرْفَة"_ جمعه ده، "زُمْرَة" د خلکو ټولګي ته وضعه شوې ده. یعنې کفار به دوزخ ته د ټولګیو او ډلو په صورت کښې ورټېل وهلی شي.

او دا څکه چې:

د یو پلوه کفر په ډېرو ډولونو باندې وېشلی شوی دی نو هر یو کافر به په هغې ډله کښې شامل کړی شي کومه چې ورسره په کفر کښې سیاله وي لکه دهریت او نور، او د بله پلوه ځینې کفار په کفر باندې علاوه د نورو جنایتونو هم مرتکب شوي دي، لکه چې د موسی ﷺ د زمانې فرعون به د بني اسرائیلو زامن ذبحه کول او داسې نور.

د دې زمانې فرعون څوک دی؟

۲_ زمونږ د زمانې فرعون د امریکا جمهور رئیس (بوش) دی چې په کفر باندې دپاسه یې زښتو ډېرو جنایتونو ته لاس اچولی دی. د مثال په توګه:

دغه فرعون او د ده متحدینو تقریباً درې میاشتې کېږي[1] چې په افغانستان باندې بې رحمه بمبار او د توغندیو توغول پیل کړي دي.

د ایران رادیو د نشریاتو په مطابق[2] نوموړي فرعون تراوسه پورې دوه لکه او څلور څلویښت زره (۲۴۴۰۰۰) بمونه او مزایل (توغندي) په افغانستان باندې ورولي دي، حتی چې ځینو بمونو یې د افغانستان په وزني مقدار دیارلس خرواره وزن درلود، چې تقریباً د اوه نیم زره (۷۵۰۰) کیلو ګرامه سره سمون خوري.

په دې باندې علاوه، نوموړي فرعون د زهرجنو بمونو په استعمال باندې هم صرفه نه ده کړې بلکې داسې بمونه یې هم استعمال کړي دي چې په ټوله نړۍ کښې یې دا لومړی ځل استعمال وه، او د دغو بمونو څخه وروسته فقط اتوم بم دی چې پخوا امریکایانو په جاپان باندې استعمال کړی وه.

(۱) ۱۴۲۲/۷/۱۹ هـ ق = ۱۳۸۰/۷/۱۴ هـ ش

(۲) ۱۴۲۲/۱۰/۸ هـ ق = ۱۳۸۰/۱۰/۱ هـ ش.

د ذکرې شوې راډيو د وينا په مطابق تر اوسه پورې په بمبارد سره څلوېښت زره (۴۰۰۰۰) بې ګناه مسلمانان شهيدان شوي دي، او همدارنګه اوه زره (۷۰۰۰) مسلمانان د نوموړي فرعون او د ده د متحدينو د لښکريانو دپلوه اسيران شوي دي چې ځينې يې د افغانستان په داخل کښې بنديان دي او ځينې يې بهرنيو زندانونو ته لېږدولي دي.
د دې زمانې د فرعون بمبار او اسيرول اوس هم جاري دي[1] الله ﷻ دې هر ښه پوهېږي چې ترڅه وخته پورې به ادامه وکړي. دغه فرعون ذکره شوې ټوله کاروايي د ځينو بې عقله او بې مروته افغانانو په همکارۍ ترسره کړه او لا ترسره کوي يې.
اللَّهُمَّ النَّجَاةَ اللَّهُمَّ النَّجَاةَ. اللَّهُمَّ اهْزِمِ الْأَحْزَابَ وَزَلْزِلْهُمْ، وَأَرْسِلْ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ، فَجَعَلْهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ، اللَّهُمَّ قَطِّعْهُمْ تَقْطِيعًا كَمَا قَطَّعْتَ الرُّؤسَ الْمُتَجَاوِزَةَ، آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ.

شرط او جزا

۳ــ په ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا فُتِحَتۡ أَبۡوَٰبُهَا ﴾ کښې د ﴿ إِذَا ﴾ کلمه شرط ده او د ﴿ فُتِحَتۡ ﴾ کلمه ورته جزا واقع شوې ده، د همدې کبله ورسره د "و" توری نه دی نازل شوی چې د جزاتوب سره منافي دی. يعنې د دوزخ دروازې به ترهغه بندې وي ترڅو چې هلته دوزخيان ورورسېدلي شي، نو بيا به دوزخيانو ته ببرته کړی شي او د دوی د ورننويستلو څخه وروسته به سمدستي دوهم وار بندې کړی شي.
دا د يو پلوه، او د بل پلوه د الله ﷻ په توفيق د "أَبْوَاب" کلمه د [الحجر:۴۴] ايت لاندې ډېره ښه تحليله شوې ده چې د "بَاب" جمعه ده او دوه معناوې درلودلی شي. همدارنګه هلته د جنت د اتو دروازو او د دوزخ د اوو دروازو په باب د احاديثو په رڼا کښې څه بيان ليکلی شوی دی ـوالحمد لله ﷻـ چې بيا ليکلو ته يې څه اړتيا نه ګورو.
په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو په همدې موضوع کښې زښت ډېر احاديث راغونډ کړي دي[2]؛ چې يو ځل لوستل يې په ګټه تماميږي، مونږ دلته د اوږدوالي د غمه را انتقال نه کړه.

دا اعتراف دی اعتذار نه دی

۴ـ د دوزخ د خازنانو په جواب کښې د کفارو دا جمله چې: ﴿ بَلَىٰ وَلَٰكِنۡ حَقَّتۡ كَلِمَةُ ٱلۡعَذَابِ عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴾ اعتذار نه دی، که نه نو همدا اعتذار به يې د فيصلې او استنطاق په وخت کښې وړاندې کړی وی، بلکې په خپلو کفرياتو باندې اعتراف دی چې: په کفارو (مونږ) باندې د الله ﷻ د عذاب خبره په اثبات رسېدلې ده چې دوزخ راباندې ډک کړي، مونږ د همدغه عذاب لياقت لرو.
په همدې مضمون باندې په بل ايت کښې د کفارو دوزخيانو د خولو څخه په صراحت سره حکايت شوی دی چې: ﴿ قَالُواْ بَلَىٰ قَدۡ جَآءَنَا نَذِيرٞ فَكَذَّبۡنَا وَقُلۡنَا مَا نَزَّلَ ٱللَّهُ مِن شَيۡءٍ ﴾ [الملك:۹]

(۱) ۱۴۲۲/۱۰/۲۰ هق - ۱۳۸۰/۱۰/۲۰ هش
(۲) تفسير ابن کثير ج۴ ص۶۵

یعنې کفار (دوزخیان) به د دوزخ د خازنانو په جواب کښې ووایې چې ولې نه. یقینا مونږ ته داروونکی (پیغمبر) راغلی وه، خو مونږ یې تکذیب وکړ او ومو ویلې چې الله ﷻ هیڅ شی نه دی نازل کړی (ستا د نبوت دعوه دروغ ده).

سوال جواب

۵_ که څوک وایې چې: په ﴿ وَسِيقَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْاْ رَبَّهُمْ ﴾ کښې د "سیقَ" کلمه د "سَوْق" _لکه "قَوْل" _ څخه اشتقاقه شوې ده، "سَوْق" د دې دپاره وضعه شوی دی چې یو شی په سپکاوي او شدت سره هغه ځای ته ورتېلوهلی شي کوم ته یې چې خوښه نه وي[1] او رضایت وربانديې نه لري.

نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت په بنیاد دلته د "سیقَ" کلمه نازله شوه، حال دا چې جنتیان خو په جنت ته د ورداخلېدلو رغبت لري، نه دا چې رضایت به وربانديې نه لري؟

مونږ وایو چې: دغې پوښتنې ته مفسرینو کرامو[2] په ګڼ شمېر کښې جوابونه کړي دي، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: وړاندې د دوزخیانو په هکله د "سیقَ" کلمه نازله شوې وه، نو ذکره شوې کلمه د جنتیانو په ارتباط د مشاکلت د امله نازله شوه[3].

ب: د "سَوْق" معنی فقط د تلونکي تېزول دي چې مطلب ته ژر ورسېږي، او سپکاوی یې په مفهوم کښې شامل نه دی[4]. یعنې جنتیان به په تېزۍ سره جنت ته ورسولی شي.

د جنتیانو ډلې

۶_ په ﴿ إِلَى ٱلْجَنَّةِ زُمَرًا ﴾ کښې د ﴿ زُمَرًا ﴾ کلمه _چې په اوله توضیح کښې د لغت د حیثه معنی شوې ده_ دې ته اشاره ده چې: جنتیان به هم د تقوی د مراتبو په اعتبار او د مختلفو عبادتونو په ملحوظ په متعددو ټولګیو باندې ووېشلی شي او د مراتبو په تفاوت سره به جنت ته داخل کړی شي، چې په همدې ارتباط ځینو مفسرینو کرامو[5] د نبي کریم ﷺ زښت ډېر احادیث راغونډ کړي دي، خو مونږ فقط د لاندې نبوي احادیثو په لیکلو سره اکتفاء کوو چې ځینې یې د اوږدو احادیثو څه برخې دي:

الف: «يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفًا بِغَيْرِ حِسَابٍ»[6] یعنې زما د اُمت څخه به اویا زره کسان بدون د محاسبې جنت ته داخل شي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۵۵؛ تفسیر المراغي ج۲۴ ص۳۵
(۲) التفسیر الکبیر ج۲۷ ص۲۲؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۶ ص۵۵۳؛ تفسیر الکشاف ج۴ ص۱۴۷
(۳) روح المعاني ج۲۴ ص۳۳
(۴) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۴ ص۲۱۷
(۵) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۶۶
(۶) صحیح البخاري ج۲ ص۹۵۸

ب: «أَوَّلُ زُمْرَةٍ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ وَالَّذِينَ عَلَى إِثْرِهِمْ كَأَشَدِّ كَوْكَبٍ إِضَاءَةً»[1] يعنې اولنۍ ټولګۍ چې جنت ته ورداخلېږي (صورتونه به يې) د څوارلسمې شپې د سپوږمۍ په صورت سره وي او هغه کسان کوم چې همدوی پسې وروسته وي (دوهم لمبر وي، نو د هغوی مخونه) به د رڼا د حيثه د قوي رڼه ستوري غوندې وي.

ج: «وَالزُّمْرَةُ الثَّانِيَةُ عَلَى لَوْنِ أَحْسَنَ مِنْ كَوْكَبٍ دُرِّيٍّ فِي السَّمَاءِ»[2] يعنې او دوهم ټولګۍ به په داسې رنګ سره وي چې په اسمان کښې به د روښانه ستوري څخه ډېر ښايسته وي.

د: «...ثُمَّ هُمْ بَعْدَ ذَلِكَ مَنَازِلُ»[3] يعنې بيا به د دغه وروسته جنتيان د مراتبو خاوندان وي (او هرڅوک به په ټاکلې رتبه جنته ته ورداخل شي).

هـ: «إِنِّي لَأَعْلَمُ آخِرَ أَهْلِ النَّارِ خُرُوجًا مِنْهَا وَآخِرَ أَهْلِ الْجَنَّةِ دُخُولًا الْجَنَّةَ رَجُلٌ يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ حَبْوًا»[4] يعنې زه د دوزخيانو په يو کس علم لرم چې د دوزخ څخه د وتلو د حيثه وروستنی کس دی او د جنتيانو په يو کس هم علم لرم چې جنت ته د ورداخلېدلو د حيثه وروستنی کس دی.

نو دغه کس (په دواړو صورتونو کښې) يو داسې سړی دی چې د دوزخي دورې د پوره کولو څخه وروسته به د دوزخ څخه په خاپوړو رابهر شي (او جنت ته به ورداخل شي).

و: او «...آخِرُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ رَجُلٌ فَهُوَ يَمْشِي مَرَّةً وَيَكْبُو مَرَّةً وَتَسْفَعُهُ النَّارُ مَرَّةً»[5] يعنې وروستنی هغه څوک چې (بدون د دوزخي دورې د تېرولو) جنت ته داخل شي داسې يو سړی دی چې نوموړی به يو ځل په پښو روان وي او بل ځل به په مخ پرېوتلی وي (په سينه به ښويېږي) او (بالآخره) يو ځل به يې مخ اور سوزوي.

څو نکات

۷ـ په دې مقام کښې بايد لاندې نکات په ذهن کښې وساتلی شي:

الف: په ﴿ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا ﴾ کښې د "إذا" کلمه د شرط دپاره ده، چې جزا او جواب غواړي، نو مفسرينو کرامو يې په تعين کښې متعدد صورتونه ښودلي دي[6] کوم صورت چې موږ ته بهتر او د مقام سره مناسب بريښي هغه په لاندې ټکو کښې واضحه کېږي:

اول: د ﴿ جَاءُوهَا ﴾ څخه نيولې آن تر ﴿ خَالِدِينَ ﴾ پورې ټول کلمات د ذکر شوي شرط ﴿ إِذَا ﴾ مربوطات دي.

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص ۴۶۰
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۳۵
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۵۸
(۴) صحيح مسلم ج۱ ص۱۰۵
(۵) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۸۱
(۶) زاد المسير ج۷ ص۲۹؛ تفسير القرطبي ج۱۵ ص۲۸۵

دوهم: د دغو مربوطاتو څخه وروسته د "إذا" دپاره جزا او جواب مقدر دي چې مونږ ترې په "سروا كثيرًا" سره تعبير كولى شو، يعنې ډېر به خوشحاله شي.

درېم: په همدغې مقدرې جزا او جواب باندې په ﴿ وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ﴾ كښې د "و" توری دلالت كوي چې د عطف دپاره دی او د همدغې مقدرې جملې څخه په غير ورته بله مذكوره جمله د عطف دپاره مناسبه نه برېښي.

څلورم: شايد چې د جزا او جواب په عدم ذكر كښې به حكمت دا وي ترڅو چې د جنتيانو په ډېر زيات سرور او خوشالى باندې دلالت وكړي.

يعني: كله چې جنتيان جنت په داسې حال ورشي چې د يو پلوه يې ورته دروازې پرانستې وي او د بله پلوه ورته د جنت خازنان تبريكات هم تقديم كړي نو دوى به دومره خوشاله شي چې په دنيا كښې يې څوک تصور نه شي كولى، نو د همدې كبله به د الله ﷻ په حمد او ثناء باندې شروع وكړي چې: ﴿ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى ﴾ الآية.

ب: كوم كيفيت چې وړاندې نازل شوى دى چې د جنت دروازې به ورته خلاصې پرتې وي، دا د نبي كريم ﷺ څخه په غير د نورو جنتيانو حال دى، اما نبي كريم ﷺ خپل حال داسې شرحه كړى دى چې: «أَنَا أَكْثَرُ الْأَنْبِيَاءِ تَبَعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ يَقْرَعُ بَابَ الْجَنَّةِ»[1] يعني زه به د قيامت په ورځ د پيروانو د حيثه د ټولو پيغمبرانو څخه زيات يم او هم به زه په دغې ورځ كښې هغه اولنى كس يم كوم چې د جنت دروازه وټكوي (چې پرانستلى شي).

يا په بل عبارت: كله چې د نبي كريم ﷺ دپاره د جنت دروازې خلاصې كړى شي نو د نورو جنتيانو دپاره به پرانستې پرتې وي.

همدغه مضمون په هغه حديث كښې هم روايت شوى دى كوم چې مونږ ان شاء الله ﷻ په توفيق د [ص: ٥٠] ايت لاندې رانقل كړى دى.

ج: په ﴿ وَأَوْرَثَنَا ٱلْأَرْضَ ﴾ كښې د ﴿ ٱلْأَرْضَ ﴾ د كلمې څخه دغه ځمكه مراده نه ده كومه چې د اسمان په مقابل كښې پرته ده بلكې دا كلمه د كنايې په توګه د هغه استوګنځاى څخه عبارت ده كوم به چې جنتيانو ته ټاكلې شوى وى.

د: همدارنګه په ﴿ نَتَبَوَّأُ مِنَ ٱلْجَنَّةِ ﴾ كښې د ﴿ ٱلْجَنَّةِ ﴾ د كلمې څخه د هر جنتي خپل خپل معهود جنت مراد دى، يعنې مونږ كولى شو چې د خپل خپل جنت څخه په هر ځاى كښې استوګنه غوره كړو، او ټول جنت مراد نه دى.

ه: نبي كريم ﷺ د سوګند د يادولو څخه وروسته په يوه حديث كښې فرمايلي دي چې: «لَأَحَدُهُمْ أَهْدَى بِمَنْزِلِهِ فِي الْجَنَّةِ مِنْهُ بِمَنْزِلِهِ كَانَ فِي الدُّنْيَا»[2] يعنې هرومرو به هر يو جنتي خپل جنتي كور ته د

---

(١) صحيح مسلم ج١ ص١١٢

(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٩٦٧

هغه څخه ډېر ښه لاره موندونکی وي چې نوموړی به په دنیا کښې خپل دنیاوي کور ته لاره موندونکی وه.

و: که څوک وايي چې: په ﴿ وَقُضِيَ بَيْنَهُم ﴾ کښې د "هُم" ضمیر د محشر خلکو ته راجع دی حال دا چې د ﴿ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ﴾ ضمائر پرښتو ته راجع دي. نو پوښتنه دا ده چې ایا دغه (د ضمائرو تفکیک او انتشار) د بلاغت سره منافي کار نه دی او د قرآن کریم د شان سره غیر مناسب نه دی؟

مونږ وایو چې: د ضمائرو تفکیک او انتشار په هغه وخت کښې د بلاغت سره منافي ګرځي چې کله ترې التباس او خلاف المقصود (د اصلي مطلب څخه بدله معنی) رامنځته کېږي[1]، او په دې مقام کښې التباس صورت نه نیسي او دا ځکه چې د پرښتو ترمنځ مظالم نشته ترڅو فیصلو ته ارتیا پیښه شي، بلکې فیصلې د محشر په خلکو پورې اختصاص لري.

ز: هېر مو نه شي چې په ﴿ وَقِيلَ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾ کښې دې ته اشاره ده چې دا دنیا به د الله ﷻ په حمد او ثناء سره پای ته ورسېږي، لکه څنګه چې د الله ﷻ په حمد او ثناء سره شروع شوې ده.

الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ ﴾ [الأنعام: ١] یعنې هغه الله ﷻ ته حمد او ثناء ده چې اسمانونه او ځمکې یې پیدا کړې دي.

اللَّهُمَّ نَسْأَلُكَ جَنَّةَ الْفِرْدَوسِ وَنَعُوذُبِكَ مِنْ عَذَابِ النَّارِ آمِينَ.

د "الزمر" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق بشپړ شو، والحمد لله ﷻ وله الشکر.

۱۴۲۲/۱۰/۳۰ هـ ق - ۱۳۸۰/۱۰/۲۳ هـ ش.

---

(۱) روح المعاني ج۲۴ ص۳۷

المؤمن (٤٠)

سریزه

۱_ دا سورت په لاندې درېوو نومونو سره نومولی شوی دی[۱]:

الف: د "المؤمن" سورت، چې دغه نوم یې د همدې سورت د [۲۸] ایت څخه اخستل شوی دی، او په همدې نامه سره زیات شهرت لري[۲].

ب: د "غافر" سورت یې دوهم نوم دی.

ج: د "الطول" سورت یې دریم نوم دی.

دغه وروستني دواړه نومونه یې د همدې سورت د دریم ایت څخه اخستلي شوي دي.

۲_ د دې سورت د ایتونو تعداد پنځه اتیاوو (۸۵) ته پورته شوی دی[۳] چې ټول ایتونه یې په اجماع سره مکي دي او د هجرت څه وړاندې نازل شوي دي[۴]، بلکې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په روایت دغه اوه سورتونه چې په ﴿ حمٓ ﴾ سره پیل شوي دي اوه واړه په مکه کښې نازل شوی دی[۵].

۳_ د دې سورت د کلماتو او حروفو تعداد په لاندې ډول دی[۶]:

الف: د کلماتو شمېر یې یو زر یو سلو نهه نوي (۱۱۹۹) دی.

ب: د حروفو شمېر یې څلور زره نهه سوو او شپېتو (۴۹۶۰) ته رسېږي.

۴_ که څه هم د دې سورت محتویات د نورو مکي سورتونو غوندې د اکثریت په لحاظ په عقیدې پورې تعلق نیسي، لکه د الله ﷻ توحید، د نبي کریم ﷺ نبوت، د قیامت د ورځې حالات، د جنت او دوزخ پورې مربوط کیفیات او داسې نور، مګر د ناحقه جګړه مارانو د اقناع دپاره په دې سورت کښې زښت ډېر دلایل نازل شوي دي، او په رنګارنګ اسالیبو سره د ناروا جګړو مخنیوی پکښې شوی دی. ترڅو هغوی په توحید او په بعث بعد الموت او په نورو عقیدوي اُمورو کښې جګړې پرېږدي او مقبوله شرعي عقیده خپله کړي.

۵_ څرنګه چې وړاندې سورت (الزمر) هم مکي سورت وه نو د دې سورت او د هغه سورت تناسب په وضاحت سره څرګندېږي، چې دواړه په عقیدوي احکامو پورې زیات تماس نیسي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ حمٓ ۝١ تَنزِيلُ ٱلْكِتَـٰبِ مِنَ ٱللَّهِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ۝٢ غَافِرِ ٱلذَّنۢبِ وَقَابِلِ ٱلتَّوْبِ شَدِيدِ ٱلْعِقَابِ ذِى ٱلطَّوْلِ ۖ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ إِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ۝٣ مَا يُجَـٰدِلُ فِىٓ ءَايَـٰتِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَلَا

(۱) تفسیر القاسمي ج۱۳ ص۲۲۲
(۲) زاد المسیر ج۷ ص۳۱
(۳) تفسیر الطبري ج۲۴ ص۳۹
(۴) البحر المحیط ج۹ ص۲۳۱؛ المحرر الوجیز ج۱۴ ص۱۱۱
(۵) الدر المنثور ج۷ ص۲۶۸
(۶) تفسیر الخازن ج۵ ص۳۳۶؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۷ ص۳

يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي ٱلْبِلَٰدِ ۝٤ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَٱلْأَحْزَابُ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۖ وَهَمَّتْ
كُلُّ أُمَّةٍۭ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ ۖ وَجَٰدَلُوا۟ بِٱلْبَٰطِلِ لِيُدْحِضُوا۟ بِهِ ٱلْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ
كَانَ عِقَابِ ۝٥ وَكَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَنَّهُمْ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۝٦ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه

[۱]

[۲] د قرآن کریم نازلول د الله ﷻ د پلوه دي چې د کلکې ارادې خاوند (او په هر شي باندې) پوه دی.

[۳] (همدا الله ﷻ) د ګناه مغفرت کوونکی او د توبې قبلوونکی دی (او هم کفارو ته) سخت عذابه دی (او مؤمنانو ته) د پراخه نعمت خاوند دی، (په حقه) د عبادت لایق نشته مګر همدې ﷻ دی، همده ﷻ ته بېرته ورګرځېدل (ورستنېدل) دي.

[۴] د الله ﷻ د ایتونو (قرآن کریم) په هکله هېڅوک جګړې نه کوي مګر هغه کسان کومو چې کفر غوره کړی دی، نو تا دې د کفارو په ښارونو کښې (په خوشالۍ سره) ګرځېدل راګرځېدل تېر نه باسي (چې فقط څو ورځې دوام کوي او په عاقبت کښې ورته دوزخ ټاکلی شوی دی).

[۵] (ستا د زمانې) د کفارو څخه وړاندې د نوح ﷺ قوم (خپل پیغمبر ته) د دروغو نسبت کړی وه، او د دغه قوم څخه وروسته ډېرو کفري ډلو هم، او (همدارنګه) هر کفري ټولګي خپل پیغمبر ته قصد کړی وه چې ویې نیسي (او د مرګ په شمول ډول-ډول ضرورونه ور ورسوي). او هرې کفري ډلې په باطله (ناجائزه طریقه) د دې دپاره جګړه کوله چې حق ورباندې د منځه یوسي. نو (ما په عذاب سره ونیول وګوره چې) زما عذاب څنګه وه (ایا د دوی بنیاد یې ونه ویست؟).

[۶] (ای پیغمبره!) همدغه ډول ستا د رب ﷻ خبره په هغو کسانو باندې ثابته شوې ده کومو چې (په دې زمانه کښې) کفر غوره کړی دی (او ورباندې کلک دی. ستا د رب ﷻ خبره دا ده) چې یقیناً دوی د اور ملګري دي (چې هېڅکله به یې ورسره اندیوالي پرې نه شي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې په هغه مضمون باندې دلایل اقامه کړی شوي دي په کوم باندې چې وړاندېنۍ سورت (الزمر) تمام شوی وه، چې د قیامت په ورځ به خلک په دوه وو ګروپونو ووېشلی شي، څوک به په دوزخ کښې اچولی کېږي او څوک به جنت ته ننوځي، نو حاصل یې داسې راځېږي: ای پیغمبره! په خپل أمت باندې د "بسم الله الرحمن الرحیم" د ویلو څخه وروسته دا مطالب قرائت کړه:

۱ـ د قیامت په ورځ به خکه ټول خلک د حقو فیصلو په بنیاد په جنت او دوزخ باندې توزیع کړی شي چې الله ﷻ د دغو صفاتو درلودونکی دی:

الف: الله ﷻ د هغه کتاب نازلوونکی دی کوم چې خپل حقانیت پخپله په اثبات رسوي.

او دا ځکه چې دا کتاب د هغو تورو څخه جوړ دی د کومو څخه چې د خلکو کلامونه جوړیږي او روزمره وربانديې محاورې او بحثونه کوي، لکه ح، م او داسې نور، خو د دې سره-سره تول وړاندېښې او بېرتني خلک د دې کتاب د یوه ایت سره سیالي نه شي کولی چې په شریکه د دې کتاب د یوه ایت غوندې یو ایت جوړ کړي، او نه یې توان لري. که بالفرض د دې کتاب توري د خلکو د کلامونو د تورو څخه مغایر وی نو بیا به خلکو په خپل عجز او ناتوانی باندې څه پرده اچولې وی چې مونږ ځکه د دې کتاب سره سیالي نه شوه کولی چې د هغه حروف زمونږ د حروفو څخه جدا دي.

نو دا کتاب په حقه د الله ﷻ د پلوه نازل شوی دی او ټولې وعدې او ټول وعیدات یې حق دي، چې هیڅکله به پکښې تخلف واقع نه شي.

ب. الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی چې هیڅ شی یې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي جوړېدلی.

ج. د کاملې پوهې درلودونکی دی او د مؤمنانو او کفارو دنیاوي کړه وړه ورته هوبهو معلوم دي.

د. د هغو ګناهونو بښونکی دی کوم چې د کفر څخه په غیر وي، البته د هغه چا دپاره کومو ته یې چې اراده وشي.

ه. بالمقابل د توبې قبلوونکی هم دی، نو کوم کفار چې په دنیا کښې د خپلو کفریاتو څخه توبه تائب شي هغوی په پخوانیو کفریاتو باندې نه نیسي.

و. خو د دې سره-سره د سخت عذاب درلودونکی هم دی، نو کوم کفار چې د مرګ د وخته پورې خپلو کفریاتو ته ادامه ورکړي هغوی به ضرور په دوزخ کښې د سخت عذاب سره مخامخ کړي.

ز. د کامل قدرت او د پراخه نعمتونو څښتن هم دی، د همدې کبله جنتیانو ته په جنت کښې د بې حسابه نعمتونو ورکوونکی دی.

ح. په دې باندې علاوه، د الله ﷻ څخه پرته په حقه بل معبود نشته. نو ځکه مؤمنانو ته په حق عبادت باندې جزا ورکوي او کفار په باطل عبادت باندې د سزا سره مخامخ کوي.

ط. الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې خاص همده ﷻ ته بېرته ورتلل دي چې نه به ترې څوک خپل ځان په ځنګ کړي او نه به د په ځنګ کېدلو توان ولري.

٢_ ای پیغمبره! خو کله چې د قرآن کریم اعجاز بالکل څرګند دی او هرڅوک پوهیږي چې دا د الله ﷻ د پلوه په حقه نازل شوی دی، نو د دې کتاب په حقانیت کښې یوازې هغه کسان مجادله او جګړه کوي کومو چې کفر غوره کړی دی او عناد نیولی دی.

نو د دغو عنادي کافرانو په ښارونو کښې ګرځېدل راګرځېدل او د دغو د نعمتونو پراخي دې تا تېر نه باسي چې د کفر سره-سره په خوشالیو کښې ژوند کوي، او دا ځکه چې دا فقط څو ورځې ژوند دی دا به ډېر ژر ختم شي او بیا به په دوزخ کښې د دردناک عذاب سره مخامخ شي.

٣_ همدارنګه ستا د زماني د کفارو غوندې الله ﷻ د کفارو ډېرو ډلو ته ښه پوره فرصت ورکړی وه چې په ښارونو کښې وګرځي راوګرځي خو بیا یې په ټاکلي وخت کښې په پوښنا کوونکي عذاب سره نیولي دي. د مثال په توګه:

الف: د نوح ﷺ قوم د خپل پیغمبر تکذیب کړی وه او همدارنګه د دوی څخه وروسته د کفارو ډېرو ډلو همدغه کړنلاره غوره کړې وه.

ب: بلکې هرې یوې ډلې خپل پیغمبر ته قصد کړی وه چې د اسیر په حیث یې ونیسي او د دعوت مخه یې بنده کړي، ترڅو په نتیجه کښې حق د پښو لاندې کړي او باطل ته وربانديې غلبه ورکړي، او حتی په ځینو پیغمبرانو باندې یې د وژلو صرفه هم نه ده کړې.

ج: خو په عین حال کښې ما دغه سرکشان او جګړماران کفار په خپل عذاب سره ونیول او خپلو پیغمبرانو ته او هغه ځانته مو نجات ورکړ کوم چې په ایمان باندې مشرف شوی وه.

د: نو ته وګوره چې زما عذاب ورته څنګه بنیاد ویستونکی وګرځېد او څنګه یې پرېنا کړه.

ه: همدارنګه ستا د رب ﷻ خبره په هغو کسانو باندې هم ثابته شوې ده کومو چې په دې زمانه کښې کفر غوره کړی دی او ستا تکذیب ته ادامه ورکوي هغه دا چې یقیناً دوی د همېشه دپاره د اور (دوزخ) اندېوالان دي چې هېڅکله به یې ورسره اندېوالي ونه شکېږي، برابره خبره ده چې په دنیاوي عذاب اخته شوي وي او که نه.

توضیحات

۱_ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د ﴿ حٰمٓ ﴾ کلمات په ډېرو معناوو سره تفسیر کړي دي[۱]، مګر موږ ته بهتره برېښي چې دا کلمات هم د هغو کلماتو او تورو غوندې مقطعات وګڼلی شي کوم چې د ځینو سورتونو په شروع کښې نازل شوي دي لکه ﴿ الٓمٓ ، صٓ ﴾ او نور.

په جهاد کښې د شپې نوم

۲_ نبي کریم ﷺ په یوه غزا کښې مجاهدین مخاطب کړه او ورته یې وویلې چې «إِنْ بُيِّتُّمُ الْعَدُوَّ فَقُولُوا حم لَا يُنْصَرُونَ»[۲] یعنې که د شپې په تیاره کښې په تاسو باندې دښمن (کفارو) حمله وکړه نو د «حم لا يُنْصَرُونَ» کلمات ووایاست، ترڅو د یو پلوه تاسو ته د خپلو ملګرو د پېژندلو دپاره د شپې نوم وګرځي او د بل پلوه د همدغو کلماتو په برکت هغوی د شکست سره مخامخ شي.

د "توب" او "طول" معناوې

۳_ د ﴿ وَقَابِلِ التَّوْبِ ﴾ کښې د "توب" کلمه د "تَابَ يَتُوبُ" مصدر دی چې د رجوع معنی ورکوي او یا د مصدر "تَوْبَة" _لکه "رَحْمَة" _ جمعه ده[۳] یعنې الله ﷻ د جنس توبې او یا د توبو قبلوونکی دی.

او په ﴿ ذِي الطَّوْلِ ﴾ کښې د "طَوْل" کلمه په خپلو ډېرو معناوو کښې د پراخۍ او شتا (عدم احتیاج) په معناوو هم استعمالېږي[۴] چې په دې مقام کښې عبد الله بن عباس رضی الله عنه په همدغې

(۱) زاد المسير ج۷ ص۳۲ تفسير القرطبي ج۱۵ ص۲۸۹
(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۲۹۷
(۳) لسان العرب ج۱ ص۲۳۳ روح المعاني ج۲۴ ص۴۲
(۴) لسان العرب ج۱۱ ص۴۱۴

معنی سره تفسیره کړې ده[١]. یعنې الله ﷻ د پراخه نعمتونو خاوند دی او د کاملې غنا درلودونکی دی چې هیڅ ته څه اړتیا نه لري.

أخذ څه معنی؟

۴_ په ﴿كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ﴾ کښې د ﴿لِيَأْخُذُوهُ﴾ کلمه د "أخذ" _لکه "ضَرَبَ"_ څخه اشتقاقه شوې ده، چې د اخستلو او رانیولو معنی ورکوي[٢]، خو په دې مقام کښې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په قتل (وژلو) سره تفسیره کړې ده[٣].

اما مونږ ته داسې برېښي ـ والله ﷻ أعلم ـ چې دلته به د "أخذ" څخه عامه معنی مراده وي، ترڅو وژلو او هر ډول ضرر رسولو ته شامله شي. او دا ځکه چې کفارو د خپلو پیغمبرانو په هکله په هیڅ ډول ضرر باندې صرفه نه ده کړې. نو شاید چې په همدې بنیاد به د رئیس المفسرین ﷺ حصر مطلب نه وي او محض د نیولو یوه مثال ته به یې اشاره کړې وي.

د "إدحاض" معنی

۵_ په ﴿وَجَٰدَلُواْ بِٱلْبَٰطِلِ لِيُدْحِضُواْ بِهِ ٱلْحَقَّ﴾ کښې د ﴿لِيُدْحِضُواْ﴾ کلمه د "إِدْحَاض" _لکه "إِكْرَام"_ څخه اشتقاقه شوې ده، او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الكهف:۵۶] ایت لاندې لیکلي دي چې د یو شي زائل کولو او د له منځه وړلو ته "إدحاض" ویل کېږي.

او پوره واضحه ده چې د حق د له منځه وړلو دپاره جګړه او بحث کول د کفر څخه په غیر بل شی نه دی. همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده چې: «الْمِرَاءُ فِي الْقُرْآنِ كُفْرٌ»[۴] یعنې د قرآن کریم په هکله په دې غرض جګړه کول کفر دی چې خلکو ته پکښې شکونه ورواچوي.

﴿ٱلَّذِينَ يَحْمِلُونَ ٱلْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِۦ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَٱغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُواْ وَٱتَّبَعُواْ سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ ٱلْجَحِيمِ ۝٧ رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّٰتِ عَدْنٍ ٱلَّتِي وَعَدتَّهُمْ وَمَن صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ۝٨ وَقِهِمُ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ وَمَن تَقِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُۥ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ۝٩﴾

[٧] هغه پرښتې کومې چې عرش اوچتوي او هغه پرښتې کومې چې د عرش په شاوخوا کښې

---

(١) الدر المنثور ج٧ ص٢٧١

(٢) لسان العرب ج٣ ص۴٧٢

(٣) تفسير البغوي ج۴ ص٩١

(۴) سنن ابي داود ج٢ ص٢٧۶

موجودیت لري (دوی تولې) د خپل رب ﷻ د حمد (ثناء) سره تسبیحات وایي او په خپل رب ﷻ باندې ایمان راوړي (او په توحید ورته معتقدې دي) او هغو کسانو ته (د خپل رب ﷻ څخه) د مغفرت غوښتنه کوي کومو چې (په خپل رب ﷻ باندې) ایمان راوړی دی (او د توحید د عقیدې درلودونکي دي. نو پرښتې وایي چې): ای زمونږ ربه! تا هر شی د رحمت او علم د حیثه خای کړی دی (ستا رحمت او علم ورته رسېدلی دی)، نو ته هغو کسانو ته مغفرت وکړې کومو چې (تاته) رجوع کړې ده او ستا د لارې پیروي کوي، او هم یې د دوزخ (د اور) څخه وساتې.

[۸] ای زمونږ ربه! ته دوی (مؤمنان) د دائمي اقامت هغه جنت ته ورداخل کړې کوم چې تا ورسره وعده کړې ده، او هم د دوی د پلرونو او د دوی د مېرمنو او د دوی د اولادونو څخه، چې څا صلاح خپله کړې ده (او صالحان دي، هغه هم ورداخل کړې).

(ای ربه!) یقینًا ته د کلکې ارادې خاوند (او) د حکمت څښتن یې.

[۹] او (ای ربه!) دوی د ګناهونو (د سزا) څخه وساتې، او هرڅوک چې ته یې په دغې ورځ (قیامت) کښې د ګناهونو (د سزا) څخه وساتې نو یقینًا تا وریاندې رحم (او مهرباني) کړې ده.

او (ای پیغمبره!) دغه (چې څوک جنت ته داخل کړی شي پرښتې ورته مغفرت غواړي) همدا لویه کامیابي ده.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې دېته اشاره وه چې اوسنی کفري تولنې د پخوانیو کفري تولنو غوندې غواړي چې خپل پیغمبر (محمد ﷺ) او مؤمنانو ته په ضرر رسولو باندې هیڅ صرفه ونه کړي؛ په دې ایتونو کښې دوی ته تسلي ورکړه شوې ده چې تاسو د کفارو د ایذاء څخه هیڅ تشویش مه کوئ، چې د عرش عظیم د حاملینو پرښتو په شمول تولې پرښتې ستاسو دوستانې دي او د مغفرت غوښتنه درته کوي، نو تاسو داده اوسئ چې په دنیا او آخرت کښې کامیابي همدا ستاسو په برخه ده او بس.

۲ـ وړاندېني ایتونه په دې تمام شوي وه چې کفار د اور اندېوالان دي او په دې ایتونو کښې مونږ ته د اشارې په توګه د مغفرت د غوښتلو طریقه راښودله شوې ده، چې د الله ﷻ څخه د خپلو ګناهونو ښښنه وغواړئ ترڅو د اور د انډیوالانو څخه ونه ګرځئ او لویه کامیابي مو په برخه شي.

د مطلب خلاصه

یعني ای پیغمبره! د خپل ځان د تسلي او د مؤمنانو د اطمنان دپاره په خپل اُمت باندې لاندې مطالب قرائت کړه، ترڅو ترې تر قیامته پورې دوی ګټه پورته کړي:

۱ـ مؤمنان د توحیدي عقیدې په درلودلو کښې یوازې نه دي بلکې هغه پرښتې کومې چې عظیم الشان (الهي) عرش پورته کوي، او هم هغه پرښتې کومې چې د عرش العظیم په چارچاپیر کښې موجودیت لري چې په تعداد او اندازې باندې یې د الله ﷻ څخه پرته بل هیڅوک نه پوهېږي،

دغه ټولې د خپل رب ﷻ د حمد سره د همده ﷻ تسبيحات وايي او عقيده لري چې الله ﷻ د هر حيثه واحد او لا شريک دی. يا په بل عبارت، دوی ټولې د مؤمنانو سره همعقيده دي.

۲ـ دغه ټولې پرښتې خپلو همعقيده ملګرو (مؤمنانو) ته د الله ﷻ څخه د ګناهونو مغفرت غواړي چې:

الف: ای زمونږ ربه! ته د علم او رحمت د حيثه هر شي ته رسيدلی يې، ستا علم او رحمت هر شي ته شموليت لري، نه دې په علم کښې قصور شته او نه دې په رحمت کښې.

ب: ای زمونږ ربه! نو ته هغو کسانو ته مغفرت وکړې کوم چې د کفر څخه توبه تائب شي او ستا د لارې پيروي خپله کړي.

ج: ای زمونږ ربه! دغه کسان د دوزخ د ګرم اور څخه بچ کړې کوم چې تا د کفارو دپاره تيار کړی دی او د همدوی سره دې انډيوال ګرځولی دی.

د: ای زمونږ ربه! دغه ذکر شوی مؤمنان (چې زمونږ سره په عقيده کښې متحد دي) هغه جنت ته داخل کړې کوم چې د همېشه اوسېدانې ځای دی د کوم وعده چې تا ورکړې ده. نو په خپل فضل سره ورته وعده پوره کړه.

هـ: ای زمونږ ربه! د هغو کسانو درجات هم اوچت کړې کومو چې د ايمان سره صالح اعمال ملګري کړي دي او د خپلو ځانونو په اصلاح بوخت دي، البته چې دغه کسان د مؤمنانو د پلرونو او مېرمنو او هم د دوی د اولادونو څخه عبارت دی، ترڅو ورباندې دوی خوښ او خوشاله شي او بې غمي يې لا اضافه شي.

و: ای زمونږ ربه! يقيناً ته د کلکې ارادې درلودونکی يې او هر کار دې د حکمت څخه ډک دی نو د مؤمنانو ذکرو شوو خپلوانو ته د درجاتو اوچتول ستا د شان سره ډېر مناسب کار دی.

ح: ای زمونږ ربه! ته ذکر شوي مؤمنان او د دوی خپلوان د قيامت په ورځ د عذابونو څخه وساتې او په دغې ورځ کښې چې ته هرڅوک د عذابونو څخه بچ کړې نو په هغوی باندې تا په يقين سره لويه مهرباني او رحم کړی دی، نو ته دوی هم په رحم کړی شوو کښې شامل کړې.

۳ـ ای پيغمبره! او دغه ډېره لويه کاميابي ده چې د مؤمنانو په برخه شوې ده، چې ګڼ شمېر پرښتې ورته د الله ﷻ څخه مغفرت او بښنه غواړي، نو دوی ته په کار دي چې د پرښتو مغفرت غوښتنې ته د قبول ډېر أميد وکړي.

توضيحات

۱ـ د ﴿ٱلَّذِينَ يَحۡمِلُونَ ٱلۡعَرۡشَ وَمَنۡ حَوۡلَهُۥ﴾ د وضاحتونو په ارتباط ځينو مفسرينو کرامو زښت ډېر احاديث او آثار راغونډ کړي دي[1] الله ﷻ دې اجرونه ورکړي، مونږ د لاندې وضاحتونو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

---

(۱) تفسير البغوي ج۴ ص۹۲؛ الدر المنثور ج۷ ص۲۷۴

الف: د حملة العرش (د عرش عظیم د پورته کوونکو پرښتو) د عدد په هکله الله ﷻ فرمایلي دي چې د ﴿ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَٰنِيَةٌ ﴾ [الحاقة:١٧] یعنې او ای پیغمبره! ستا د رب ﷻ عرش به په دغې ورځ (قیامت) کښې اته تنه پرښتې د خپلو څانونو د پاسه اوچت کړي.

ب: نبي کریم ﷺ د همدې ډلې پرښتو په باره کښې فرمایلي دي چې: «أُذِنَ لِي أَنْ أُحَدِّثَ عَنْ مَلَكٍ مِنْ مَلَائِكَةِ اللهِ تَعَالَى مِنْ حَمَلَةِ الْعَرْشِ إِنَّ مَا بَيْنَ شَحْمَةِ أُذُنِهِ إِلَى عَاتِقِهِ مَسِيرَةُ سَبْعِ مِائَةِ عَامٍ»[١] یعنې ماته اجازه راکړه شوې ده چې د الله تعالی د پرښتو څخه چې د عرش العظیم پورته کوونکي دي، د یوې پرښتې په هکله بیان وکړم، هغه دا چې یقیناً د غوږ د نرمۍ او د اوږو ترمنځ په فاصله کښې یې اوه سوه کاله مزل دی! (او الله ﷻ پوهېږي د دغه مزل سرعت به په کومې اندازه وي).

ج: د ﴿ وَمَنْ حَوْلَهُۥ ﴾ په ارتباط مونږ فقط دا ایت شریف لیکو چې: ﴿ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ﴾ [المدثر:٣١] یعنې ای پیغمبره! ستا د رب ﷻ په لښکرو باندې هیڅوک نه پوهېږي چې څومره دي مګر همدی ﷻ او بس.

د: ځینې مفسرین کرام وایي چې: په ﴿ ٱلَّذِينَ يَحْمِلُونَ ٱلْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُۥ ﴾ کښې چې کومو پرښتو ته اشاره شوې ده، دوی د "کروبیون" په لقب هم یادېږي[٢].

هـ: د "کَرُوْبِیُّون" کلمه د "کَرُوب" ـ لکه "مَلُوع" ـ جمعه ده، چې د "کَرُب" ـ لکه "ضَرْب" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د قرب (نژدېکت) معنی ورکوي[٣]، بیا پکښې د مبالغې دپاره مشدده "ي" اضافه کړی شوې ده، او په روغه جمعه باندې یې جمعیت موندلی دی[٤].

څو نکات

٢ـ په دې مقام کښې په ذهن کښې د لاندې نکاتو ساتل په کار دي.

الف: که څه هم د الله ﷻ په وحدانیت باندې د پرښتو ایمان د بدیهیاتو څخه دی، صراحت ته څه ارتیا نه لري، مګر په دې مقام کښې وربانـدې الله ﷻ د ﴿ وَيُؤْمِنُونَ بِهِۦ ﴾ د جملې په نازلولو سره د دې دپاره صراحت وکړ ـ والله ﷻ أعلم ـ چې:

اول: ترڅو کفارو ته د ایمان او توحیدي عقیدې تعظیم او اهمیت بنه څرګند شي. او دا څکه چې مونږ د الله ﷻ په توفیق د [المائدة:٣٤] ایت لاندې لیکلي دي چې د صفت ذکر کله-کله د موصوف د تقیید یا وضاحت دپاره نه بلکې پخپله د صفت د اهمیت او تعظیم دپاره صورت نیسي. یعنې ایمان دومره عالي صفت دی چې مقربې پرښتې هم وربانـدې موصوفې دي.

همدې مطلب ته الله ﷻ په بل ځای کښې داسې اشاره کړې ده چې: ﴿ لَّن يَسْتَنكِفَ ٱلْمَسِيحُ أَن

(١) سنن ابي داؤد ج٢ ص٢٩٤
(٢) تفسير البغوي ج٣ ص٩٢
(٣) لسان العرب ج١ ص٧١٤
(٤) روح المعاني ج٢٤ ص٤٦

يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ﴾ [النساء ١٧٢] يعني هيڅکله المسيح (عيسى ﷺ) د دې څخه ډډه نه کوي چې خاص د الله ﷻ بنده دې وي، او نه ترې مقربې پرښتې ډډه کوي (چې د بندګی څخه يې خانونه په څنګ کړي).

دوهم ترڅو د مومنانو دپاره د پرښتو د طرفه د مغفرت د غوښتلو وجې ته اشاره وکړی شي يعني د الله ﷻ څخه ورته څکه پرښتې مغفرت غواړي چې دوی ورسره په توحيدي عقيده (ايمان) کښې همعقيده دي.

ب د ﴿ وَمَن صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ ﴾ غوندې جمله په [الرعد ٢٣] ايت کښې تېره شوې ده چې په خوندور بحث ترې لاندې ليکلی شوی دی والحمد لله ﷻ. هيله ده چې هلته يو خل مراجعه وکړی شي.

ج په ﴿ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَن تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ ﴾ الآية- کښې د ﴿ السَّيِّئَاتِ ﴾. ﴿ السَّيِّئَاتِ ﴾ دواړه کلمې په دې مقام کښې مفسرينو کرامو [١] په لاندې دوه وو دولو سره تفسيري کړې دي.

اول دغه دواړه کلمې دلته خپلې متبادري معناوې ورکوي چې ګناهونه دي. نو په دې تفسير سره د ﴿ يَوْمَئِذٍ ﴾ څخه دنيا مطلب ده. يعني اى ربه! په دنيا کښې مومنان د ګناهونو د ارتکاب څخه وساته. او هرڅوک چې ته په دنيا کښې د ګناهونو د ارتکاب څخه وساتې نو يقيناً تا په هغوی باندې رحم او مهرباني کړې ده.

دوهم د دغو دواړو کلمو څخه يا د مجاز په توګه د ګناهونو جزاوې مرادې دي او يا په دواړو خايونو کښې ورسره د "جزاء" کلمه مقدره ده. نو په دې تفسير سره به په ﴿ يَوْمَئِذٍ ﴾ کښې د قيامت ورځې ته اشاره وي. يعني اى زمونږ ربه! ټول مومنان د قيامت په ورځ د عذابونو يا د ګناهونو د جزاګانو څخه وساتې. او يقيناً هرڅوک چې ته يې په دغې (د قيامت په ورځ) کښې د عذابونو يا د ګناهونو د جزاګانو څخه وساتې نو په هغوی باندې تا خپل رحمت او مهرباني کړې ده. چې همدا ډېره لويه کاميابي ده.

د که څه هم په ذکرو شوو دواړو تفسيرونو کښې د اولني تفسير مضمون وړاندې په ﴿ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴾ کښې تېر شوی دی. مګر څرنګه چې دا مقام د سوال او زاريو مقام دی نو دلته تکرار او بيا بيا غوښتل به مناسب دي چې په ډېرې عاجزۍ او لا زياتې بندګۍ باندې دلالت کوي. او د قبول پلو ته ترجيح ورکوي.

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِن مَّقْتِكُمْ أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ۝ قَالُوا رَبَّنَا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا

---

(١) اللباب في علوم الكتاب ج١٧ ص١٧، روح المعاني ج٢٤ ص٤٨

فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ۝ ذَٰلِكُم بِأَنَّهُۥٓ إِذَا دُعِيَ ٱللَّهُ وَحْدَهُۥ كَفَرْتُمْ ۖ وَإِن يُشْرَكْ
بِهِۦ تُؤْمِنُوا۟ ۚ فَٱلْحُكْمُ لِلَّهِ ٱلْعَلِىِّ ٱلْكَبِيرِ ۝ ﴾

[۱۰] یقیناً هغو کسانو ته به (د دوزخ په داخل کښې) اواز وکړی شي کومو چې کفر غوره کړی دی، چې بې شکه ضرور (په تاسو باندې نن ورځ) د الله ﷻ غضب په خپلو خانونو باندې ستاسو د غضب څخه ډېر لوی (او سخت) دی. ځکه چې تاسو (په دنیا کښې) به مستمره توګه ایمان ته بلل کېدلئ خو تاسو په مستمره توګه کفر غوره کاوه.

[۱۱] کفار به ووایي چې: ای زمونږ ربه! تا خو مونږ دوه کرته مړه کړو او دوه کرته دې راژوندي کړو، نو مونږ په ګناهونو باندې اعتراف کوو، نو ایا (دنیا ته) د وتلو څه لاره شته؟ (هیله ده چې په مونږ باندې یو ځل مرګ او ژوند بیا تکرار کړې).

[۱۲] (په جواب کښې به ورته وویلی شي چې:) دغه (د لارې عدم موجودیت) د دې کبله صورت نیولی دی چې کله به (په دنیا کښې) الله ﷻ یوازې وبلل شو، نو تاسو به (ورباندې) کفر غوره کاوه، او که (په عبادت کښې) به یې په اشتراک قول وکړی شو، نو تاسو به ورباندې باور کاوه (دا ستاسو عادت وه)، نو که بالفرض تاسو ته د وتلو لاره درکړی شي نو تاسو به ضرور بیا خپل عادت ته ورتاو شئ).

دغه حکم (د لارې عدم موجودیت) خاص الله ﷻ لره دی چې (د هر شرک او هر نقص څخه) اوچت (او) لوی دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو په وروستنۍ جملې ﴿وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ﴾ باندې څه وضاحت وراضافه کړی شوی دی چې د کفارو حال ته پکښې اشاره شوې ده، خلک وایي چې: هر شی د خپل ضد په پېژاندلو سره ډېر ښه پېژاندل کېږي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

یعنې ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د کفارو د هغه وخت څه حال قرانت کړه کوم چې په هغوی باندې د دوزخ په داخل کښې ورتلونکی دی، ترڅو ښه واضحه شي چې په دنیا کښې ایمان راوړل او په نتیجه کښې جنت ته داخلېدل څومره لویه کامیابي ده. هغه دا چې:

۱ـ کله کفار دوزخ ته داخل کړی شي او مؤمنان جنت ته بوتللی شي او هم کله چې په کفارو باندې د خلود فیصله تطبیق کړی شي او د هرې خوا څخه ورته د ملامتۍ ګوته ونیوله شي چې دا ستاسو خپل قصور دی او بس، نو دوی به په خپلو ځانونو باندې زښت ډېر په غُصه او په غضب شي او لعنت به ورباندې وایي.

نو په عین حال کښې به ورته اواز وکړی شي چې: ای کفارو! نن ورځ چې تاسو په خپلو خانونو باندې په غضب یاست د دې غضب څخه په تاسو باندې د الله ﷻ د هغه وخت غضب ډېر لوی وه.

چې کله به تاسو ایمان ته دعوت کېدلی؛ او تاسو به کفر غوره کاوه او دعوت به مو نه قبلاوه.

یا په بل عبارت: ستاسو غضب ستاسو د کفر نتیجه ده نو که بالفرض تاسو په دنیا کښې د کفر په غوره کولو سره د الله ﷻ غضب نه وی ګټلی نو نن ورځ به نه دوزخ ته داخل کړی شوی وی او نه به په خپلو ځانونو باندې په غضب شوي وی.

یا دا چې نن ورځ تاسو خپلو ځانونو ته دومره په غضب نه یاست لکه څومره چې تاسو ته الله ﷻ په غضب دی، او دا ځکه چې تاسو په دنیا کښې د ایمان دعوت په مستمره توګه رد کړې وه او په عوض کښې مو کفر غوره کړی وَه.

۲_ نو کفار به د ذکر شوي اواز په اورېدلو سره یو ځل بیا د سوال لاسونه پورته کړي او په زاریو سره به ووایي چې:

الف: ای زمونږ ربه! مونږ ستا د کامل قدرت لاندې یاستو، چې دوه ځله دې مړه کړو او دوه ځله دې راژوندي کړو.

یا په بل عبارت: ای ربه! تا زمونږ بدنونه د بې روحه شیانو څخه جوړ کړه او بیا دې پکښې روحونه پو کړه او په دنیا کښې دې ورباندې ژوندي کړو، بیا دې زمونږ روحونه قبض کړه، چې په خاورو کښې خاورې شوو، نو بیا دې د قبرونو څخه راپورته کړو او زمونږ خاورې شوي بدنونه دې بېرته راژوندي کړه.

ب: ای زمونږ ربه! مونږ په خپلو ګناهونو باندې اعتراف کوو، مونږ ته ستا دعوت رارسېدلی وه خو مونږ نه وه قبول کړی، ټوله ملامته همدا مونږ ته راجع ده.

ج: ای زمونږ ربه! ایا د دوزخ څخه د وتلو کومه لاره شته؟ ایا زمونږ ارزو به ستا د پلوه پوره کړی شي چې مونږ یو ځل بیا دنیا ته بوتللی شو او د دریم ځل دپاره مړه او بېرته راژوندي کړی شو؟

۳_ د کفارو ذکره شوې غوښتنه به داسې جوابه کړی شي چې: ای کفارو! د کوم حالت سره چې نن ورځ تاسو مخامخ یاست دا ستاسو د خپلو کړو وړو نتیجه ده او ستاسو د مستمر عادت محصول دی. او دا ځکه چې:

الف: په دنیا کښې ستاسو عادت وه، چې کله به یوازې الله ﷻ وبللی شو نو تاسو به ترې انکار کاوه چې دا عقیده باطله ده. او چې کله به ورسره په عبادت کښې شریک یا شریکان ودرولی شوه نو تاسو به ورباندې عقیده خپلوله چې دا عقیده حقه او ریښتیا ده.

نو که بالفرض تاسو بېرته دنیا ته ورستانه کړی شئ نو ضرور به تاسو بېرته خپل پخواني عادت ته ورګرځئ او کفري (شرکي) عقیده به خپله کړئ.

ب: څرنګه چې بېرته دنیا ته ستاسو د ورګرځېدلو حکم په الله ﷻ پورې اختصاص لري چې د اوچتوالي او کبریاء (لويي) خاوند دی، نو دغه حکم هیڅکله د الغاء قابل نه دی. او تاسو به هیڅکله د دوزخ څخه بهر نه کړی شئ، دا ستاسو دائمي کور دی او تاسو یې دائمي اندیوالان یاست، همدا کور تاسو خپلو ځانونو ته پخپله ګټلی دی.

توضيحات

١ ـ په ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يُنَادَوْنَ ﴾ الآية- كښې بايد لاندې نكات په ذهن كښې وساتل شي:

الف: علماء كرام وايي چې: په ﴿ يُنَادَوْنَ ﴾ كښې هغه منادات (اوازكولو) ته اشاره ده كوم به چې د كفارو سره د پرښتو د پلوه د دوزخ په داخل كښې صورت ونيسي[1]. په همدې مطلب باندې لاندې ايتونه دلالت كوي:

اول: ﴿ فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ﴾ [المؤمن:١١] يعنې ايا نو د دوزخ څخه د وتلو دپاره كومه لاره شته؟

دوهم: ﴿ وَتَرَى ٱلظَّـٰلِمِينَ لَمَّا رَأَوُاْ ٱلْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّن سَبِيلٍ ﴾ [الشورى:٤٤] يعنې كله چې ظالمان (كفار بالفعل) عذاب وګوري نو وايي به چې ايا بېرته دنيا ته د ستنېدلو دپاره كومه لاره شته؟

ب: د ﴿ مَقْتِكُمْ ﴾ كلمه د سخت غضب دپاره وضعه شوې ده[2]، څه لرې نه ده چې مونږ ترې په لعنت سره تعبير وكړو.

ج: ځينو علماوو كرامو په دې مقام كښې د ﴿ أَنفُسَكُمْ ﴾ څخه حقيقي معنى مراده كړې ده[3]، او په ﴿ إِذْ تُدْعَوْنَ ﴾ كښې يې د "إذ" توري ته په ﴿ لَمَقْتُ ٱللَّهِ ﴾ پورې ارتباط وركړى دى[4].

يعنې اى كفارو! نن ورځ چې تاسو هر يو خپل خان ته په سخت غضب ياست او لعنت وربانديې واياست، ستاسو د غضب څخه په هغه وخت كښې د الله ﷻ غضب په تاسو باندې ډېر وه په كوم كښې به چې تاسو ايمان ته دعوت كېدلئ او تاسو به ترې انكار كاوه او نه به مو قبلاوه. تاسو ته په كار وه چې هلته په دنيا كښې په خپلو ځانونو باندې په غضب شوي وى او د دعوت قبول ته مو نه وى شا كړې ترڅو يې درته نن ورځ ګټه رسولې وى.

مګر مونږ ته بهتره برېښي چې د ﴿ أَنفُسَكُمْ ﴾ څخه به دلته د كنايې په توګه نور كفار مطلب وي[5] چې ټول كفار يو ملت دى.

دا ډول تعبير د قرآن كريم په نورو ايتونو كښې نظاير لري، مثلاً الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَلَا تَقْتُلُوٓاْ أَنفُسَكُمْ ﴾ [النساء:٢٩] يعنې اى مؤمنانو! تاسو خپل ځانونه (نور مؤمنان) مه وژنئ.

په ذكر شوي مضمون باندې په بل ايت كښې صراحت شوى دى چې: ﴿ ثُمَّ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا ﴾ [العنكبوت:٢٥] يعنې اى كفارو! نن ورځ خو تاسو په

(١) تفسير ابن كثير ج٤ ص٧٢؛ تفسير البغوي ج٤ ص٩٢؛ الدر المنثور ج٧ ص٢٧٧
(٢) لسان العرب ج٢ ص٩٠؛ مفردات الراغب ص٤٩٠
(٣) تفسير ابي السعود ج٧ ص٢٦٩
(٤) التفسير الكبير ج٢٧ ص٣٨
(٥) المحرر الوجيز ج١٤ ص١١٨

خپلو منځو کښې کفر د دوستۍ وسیله ګرځولې ده، مګر بیا به د قیامت په ورځ ستاسو ځیني کسان د ځینو نورو کسانو د دوستۍ څخه انکار کوي او هم به ځیني په ځینو نورو باندې لعنت وایي او خپله بېزاري به ترې اعلانوي

نو په دې تفسیر سره به یې د معنی حاصل داسې راوخېږي چې: ای کفارو! تاسو خو یو تر بله په سخت غضب یاست، او یو تربله لعنت استوئ، خو نن ورځ ستاسو د غضب څخه به تاسو باندې د الله ﷻ غضب ډېر لوی دی.

یا په بل عبارت: تاسو یو تربله دومره په غضب نه یاست لکه چې الله ﷻ په تاسو ټولو باندې په غضب دی او لعنت درباندې وروي (د خپل رحمت څخه مو لرې کوي). او دا ځکه چې: په دنیا کښې تاسو ته د استمرار په توګه د پیغمبرانو د پلوه ایمان راوړلو ته دعوت درکول کېده خو تاسو دعوت نه قبلاوه او په مستمره توګه به مو کفر ته ادامه ورکوله.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: په ﴿ قَالُواْ رَبَّنَآ أَمَتَّنَا ٱثۡنَتَيۡنِ ﴾ الآیة- کښې دوه کرته مړه کولو او دوه کرته ژوندي کولو ته اشاره شوې ده. څرنګه چې دوه کرته ژوندي کول څرګند دي، چې یو کرت دنیاوي ژوند دی او بل کرت أُخروي ژوند، نو پوښتنه دا ده چې دوه کرته مړه کول کوم کوم دي؟

مونږ وایو چې: د ﴿ أَمَتَّنَا ﴾ کلمه د "إماتة" _لکه "إضافة"_ څخه اشتقاقه شوې ده، چې لاندې دوه معناوې درلودلی شي[1]:

اول: د یوه بې روحه شي پیدا کول (لکه نطفه).

دوهم: د یوه ژوندي شي روح قبض کول.

په دې مقام کښې د ﴿ أَمَتَّنَا ﴾ کلمه د هغه "إماتة" څخه اشتقاقه ګڼله کېږي کوم چې د "ما یطلق علیه الإماتة" (هر هغه شی چې د إماتة اطلاق پرې کېږي) په اعتبار سره ذکرو شوو دواړو معناوو ته شمولیت لري. د دې ډول اطلاق یو نظیر دا دی چې څوک خیاط مخاطب کړي چې: "ضَيِّقْ لِيَ الثَّوْبَ" یعني جامه راته تنګه کړه او یا یې راته تنګه وګنډه.

یعني دوزخیان به ووایي چې ای ربه! تا خو مونږ دوه کرته مړه کړي یاستو، چې په لومړي ځل دې د بې روحه (مړې) نطفې په شکل پیدا کړو، بیا دې په لومړي ځل د ژوند راکولو څخه وروسته د دوهم ځل دپاره بې روحه او مړه وګرځولو، او دغه دی اوس دې د دوهم ځل دپاره د حساب کتاب دپاره راژوندي کړو. نو هیله ده چې دغه عملیه یو ځل بیا تکراره کړې او مونږ دنیا ته بېرته بوځې، ترڅو مړه کول او ژوندي کول هر یو درې درې ځله صورت ونیسي.

یا په بل عبارت: ای زمونږ ربه! مونږ یو ځل بیا دنیا ته ورتاو کړه او د څه عمر څخه وروسته مو

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۴ ص۱۵۴

مړه کړه او د حساب کتاب دپاره مو بيا راژوندي کړه.
ذکر شوی مضمون په بل ايت کښې داسې نازل شوی دی(۱) چې: ﴿ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَٰتًا فَأَحْيَٰكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ﴾ [البقرة:۲۸] يعنې ای کفارو! تاسو څنګه (په کوم دليل) په الله ﷻ سره کفر غوره کوئ. حال دا چې تاسو مړه وئ (الله ﷻ بې روحه پيدا کړي وئ) نو په روح سره يې ژوندي کړئ، بيا تاسو مړه کوي بيا به مو (د قيامت په ورځ) بېرته ژوندي کوي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وايي چې: الله ﷻ په ﴿ فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ﴾ کښې د کفارو د خولو څخه غوښتنه راحکايت کړې ده، نو په دې کښې څه حکمت دی چې د هغوی غوښتنې ته جواب ورنه کړی شو، لکه څنګه چې په نورو ايتونو کښې جواب ورکړی شوی دی. د مثال په توګه: ﴿ ٱخْسَـُٔوا۟ فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴾ [المؤمنون:۱۰۸] يعنې ای کفارو! په دوزخ کښې چيغې شئ او زما سره خبرې مه کوئ.
مونږ وايو چې: ځينو مفسرينو کرامو دغه جمله استفهاميه جمله نه ده ګڼلې چې جواب ته اړه شي، بلکې په دغې جمله کښې د هغوی فقط تمنی (ارزو) راحکايت شوې ده چې د ډېرې نااُميدۍ په حال کښې به يې د خولو څخه ووځي(۲).
مګر بهتره دا ده چې: ذکره شوې جمله استفهاميه جمله وګڼله شي نو جواب ته به يې په ﴿ ذَٰلِكُم بِأَنَّهُۥٓ إِذَا دُعِىَ ٱللَّهُ وَحْدَهُۥ كَفَرْتُمْ ﴾ الآية- کښې اشاره شوې وي.
يعنې ای کفارو! نن ورځ چې تاسو د کوم تعذيب سره مخامخ ياست د دې وجه دا ده چې په دنيا کښې د الله ﷻ سره په اشتراک باندې عقيده کول ستاسو عادت ګرځېدلی وه. که بالفرض تاسو بېرته دنيا ته ستانه کړی شئ نو ضرور به تاسو بېرته خپل پخواني عادت ته وروارېږئ. د ښه وضاحت دپاره لاندې نصوص ولولئ:
الف: الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ وَلَوْ رُدُّوا۟ لَعَادُوا۟ لِمَا نُهُوا۟ عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴾ [الأنعام:۲۸] يعنې او بالفرض که کفار بېرته دنيا ته ورتاو کړی شي نو ضرور به دوی (د خپل عادت په مطابق) هغو جنايتونو ته بېرته وروګرځي د کومو څخه چې دوی منعه کړی شوي وه، او يقيناً دوی دروغژنان دي (چې دوی به صالح خلک جوړ شي او توحيدي عقيده به خپله کړي).
ب: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِذَا سَمِعْتُمْ بِجَبَلٍ زَالَ عَنْ مَكَانِهِ فَصَدِّقُوا وَإِذَا سَمِعْتُمْ بِرَجُلٍ تَغَيَّرَ عَنْ خُلُقِهِ فَلَا تُصَدِّقُوا بِهِ وَإِنَّهُ يَصِيرُ إِلَى مَا جُبِلَ عَلَيْهِ»(۳) يعنې کله چې تاسو واورېدل چې يو غر د خپله ځايه لرې شوی (بنورېدلی) دی نو باور وربانډې وکړئ، او کله چې تاسو واورئ چې کوم سړی د

(۱) المحرر الوجيز ج۱۴ ص۱۱۹؛ تفسير ابن كثير ج۴ ص۷۳
(۲) روح المعاني ج۲۴ ص۵۴
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۱۰ ص۴۲۰

خپل خوی (عادت) څخه اووښتی دی (او تغییر یې خوړلی دی) نو تاسو یې تصدیق مه کوئ. او یقینًا دا سرې هغه خوی ته ورګرځي کوم چې ورباندې د غره غوندې تثبیت شوی دی (او ځای یې پکښې نیولی دی).

﴿ هُوَ ٱلَّذِى يُرِيكُمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُنَزِّلُ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ رِزْقًا ۚ وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾ فَٱدْعُوا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿١٤﴾ رَفِيعُ ٱلدَّرَجَٰتِ ذُو ٱلْعَرْشِ يُلْقِى ٱلرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ لِيُنذِرَ يَوْمَ ٱلتَّلَاقِ ﴿١٥﴾ يَوْمَ هُم بَٰرِزُونَ ۖ لَا يَخْفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِنْهُمْ شَىْءٌ ۚ لِّمَنِ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴿١٦﴾ ٱلْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ۚ لَا ظُلْمَ ٱلْيَوْمَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ ٱلْءَازِفَةِ إِذِ ٱلْقُلُوبُ لَدَى ٱلْحَنَاجِرِ كَٰظِمِينَ ۚ مَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ خَآئِنَةَ ٱلْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِى ٱلصُّدُورُ ﴿١٩﴾ وَٱللَّهُ يَقْضِى بِٱلْحَقِّ ۖ وَٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَقْضُونَ بِشَىْءٍ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ ﴿٢٠﴾ ﴾

[١٣] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې (په مسلسله توګه) تاسو ته خپل (د وحدانیت) دلایل درلیده کوي (درښيي). او هم ستاسو دپاره د اسمان څخه روزي (باران) راښکته کوي.

او (په دغو دلایلو سره) پند نه اخلي مګر هغه خوک کوم چې (الله ﷻ ته) رجوع کوي.

[١۴] نو (ای مؤمنانو!) تاسو الله ﷻ په داسې حال کښې وبلئ چې د خپل انقیاد ورته (د شرکیانو څخه) سوچه ګرځوونکي یاست. او (تاسو په همدغې توحیدي عقیدې باندې کلک شئ) که څه هم (دا عقیده) کفار نه خوښوي.

[١۵] (الله ﷻ خپلو مخلصو بندګانو ته) د مراتبو اوچتوونکی (او) د عرش العظیم خاوند دی (هر شی یې په واک او اختیار کښې دی).

الله ﷻ د خپل امر (فرمان) په بنیاد د خپلو بندګانو څخه په هغه چا باندې وحې وراچوي (ورنازلوي) کومو ته یې چې اراده وشي. (البته) د دې دپاره چې د پیوستون د ورځې څخه (خلک) وډار کړي.

[١۶] (د پیوستون ورځ) هغه ورځ (ده په کومه کښې به) چې خلک (د قبرونو څخه) راڅرګندېدونکي (را اوچتېدونکي) وي.

د خلکو څخه به (په دغې ورځ کښې) هیڅ شی په الله ﷻ باندې نه پټېږي (چې په څمکه کښې تري خپل ځان غلی کړي).

(الله ﷻ به په دغې ورځ کښې ووايي چې) نن ورځ پوره واکداري خاص چا لره ده؟
(الله ﷻ به پخپله په جواب کښې ووايي چې: نن ورځ ټوله واکداري ظاهرًا او باطنًا) خاص الله ﷻ لره ده چې واحد (او لا شريک) دی (او هم په خلکو باندې) د خپلې ارادې تحميلوونکی دی (هيڅوک ورته خنډ نه شي واقع کېدلی).

[۱۷] په دغې ورځ کښې به هر چاته په هغه کړو وړو سره جزا ورکړې شي کوم يې چې (په دنيا کښې) کسب کړي وي، په دغې ورځ کښې به په هيڅ ډول سره ظلم نه وي.
يقينًا الله ﷻ ژوند حسابي دی (په ژوندۍ سره حساب کوونکی دی).

[۱۸] او (ای پيغمبره!) د ډېرې نژدې راتلونکې ورځې څخه خلک وډار کړه، (البته) کله چې زړونه په داسې حال کښې ستونو (ځنغړکونو) ته ورسېږي چې ډېر به غمژن (او د غمونو زغمونکي) وي. ظالمانو (کفارو) ته به (په دغې ورځ کښې) هيڅ دوست نه وي او نه به (ورته) داسې شفاعتګر وي چې شفاعت يې قبول کړی شي (بلکې هيڅ شفاعتګر به ورته ونه موندلی شي).

[۱۹] الله ﷻ په خيانتګرو سترګو باندې پوهېږي او په هغو شيانو باندې هم چې سينې (زړونه) يې پټوي.

[۲۰] او الله ﷻ په حقه فيصلې کوي، او هغه (بوتان) چې مشرکان يې د الله ﷻ څخه په غير بلنه (او عبادت) کوي، په هيڅ شي کښې فيصله نه شي کولی (او نه يې توان لري).
يقينًا الله ﷻ (د ټولو اقوالو) اورېدونکی (او د ټولو کړو وړو) ليدونکی دی (خو بوتان نه څه اورېدلی شي او نه څه ليدلی شي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو کښې دې ته هم اشاره شوې وه چې د قيامت په ورځ به د دوزخ په داخل کښې يو خل بيا کفار خپله غوښتنه وړاندې کړي چې موږ دنيا ته ورستانه کړه. په دې ايتونو کښې هغوی په غوږ وهلی شوي دي چې د توحيد د دلايلو څخه ګټه پورته کړئ چې دنيا ته بېرته راګرځېدل نشته. نو حاصل يې داسې راځېژي:

ای پيغمبره! خپل دعوتي أمت مخاطب کړه او د توحيد څه نور دلايل هم ورباندې قرائت کړه، ترڅو د قيامت په ورځ ونه شي کړی چې د څه دليل په بنياد دنيا ته د بېرته ورګرځېدلو غوښتنه وړاندې کړی شي. هغه دا چې:

۱ ـ ای خلکو! الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو ته د خپل وحدانيت ډېر دلايل درښايي. د مثال په توګه:

الف: هر مخلوق په ډاګه دلالت کوي چې خالق يې يوازې الله ﷻ دی چې ازلي او ابدي دی او هيڅ شريک نه لري.

ب: الله ﷻ ستاسو دپاره د اسمانه روزي درنازلوي، چې باران درباندې د غيبو څخه ورو، چې

تاسو ترې د خوراک او څښاک استفاده کوئ.

ایا د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک یو څاڅکی باران وروللی شي؟ همدا یو دلیل هم کفایت کوي چې د الله ﷻ وحدانیت ورباندې وپېژاندلی شي، خو د دې څخه صرف هغه څوک عبرت اخلي او ګټه ترې پورته کوي کوم چې عناد نه وي نیولي او خپل رب ﷻ ته رجوع کوي.

ج: نو ای الله ﷻ ته رجوع کوونکو مؤمنانو! تاسو الله ﷻ په داسې حال کښې بلئ او عبادت یې کوئ چې د خپل انقیاد ورته سوچه ګرځوونکي یاست. که څه هم کفار دغه ډول سوچه انقیاد نه خوښوي، خو تاسو همدغه ډول انقیاد خپل کړه او اخلاص ښه پوره کامل کړئ. او دا ځکه چې:

د. الله ﷻ د عبادت او اخلاص په معیار د مراتبو او درجاتو پورته کوونکی دی او خپل اقدس خان ته یې نژدې کوونکی دی.

هـ. الله ﷻ د عرش العظیم خاوند دی چې ټول مخلوقات د همده ﷻ په ولکه کښې دي، او هیڅ شی یې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي جوړېدلی.

و. الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې فقط د خپل امر په بنیاد د خپلو بندګانو څخه په هغه چا باندې وحې ورنازلوي کوم ته یې چې د پیغمبر جوړولو اراده وشي، البته دا د دې دپاره چې:

ز: ترڅو د هغې ورځې څخه خلک وډار کړي په کومه کښې به چې دوی د حساب کتاب دپاره د خپل رب ﷻ سره ملاقي شي، په کومه کښې به چې دوی ټول د خپلو قبرونو څخه راپاڅېدونکي او په ځرګنده بهر راوتونکي وي.

ح: الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د مخلوقاتو هیڅ شی ورباندې پټ نه دی او هرڅه یې ورته پوره ځرګند دي، که څه هم دوی په خاوره کښې میده-میده او لیت پیت شي.

هـ: الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ازلي، ابدي او همېشه باقي دی، د ده ﷻ څخه په غیر نور ټول مخلوقات هرومرو د مرګ سره پیوسته کېدونکي دي، او هیڅوک به ترې نجات موندلی نه کړي، حتی داسې وخت هم راتلونکی دی چې فقط یوازې الله ﷻ به باقي وي او نور ټول به هلاک کړی شوي او مړه شوي وي.

ي: نو په دغه وخت کښې به الله ﷻ ووايي چې: نن ورځ پاچاهي او واکداري د چا ده؟ (نن ورځ د دنیا فراعنه څه شوه چې د واکدارۍ دعوې به یې کولې)؟

یا: بیا به الله ﷻ پخپله وفرمايي چې: بې شکه ټوله واکداري په الله ﷻ پورې اختصاص لري چې په هر چاباندې په زور او قوت سره د خپلې ارادې تحمیلوونکی دی. د همدې کبله د دنیا ټول متکبران نن ورځ د مرګ سره مخامخ دي او هیڅوک خپل سر نه شي راپورته کولی.

۲ـ ای پیغمبره! بیا به الله ﷻ ټول هلاک شوي مخلوقات بېرته راژوندي کړي او د حساب کتاب دپاره به یې په میدان کښې ودروي، نو په دغې ورځ کښې به هر چاته د خپلو کړو وړو په مطابق سزا یا جزا ورکړی شي او په هیچا باندې به په دغې ورځ کښې ظلم او تېری صورت ونه نیسي. او نه به په دغې ورځ کښې ټېل ماټېل وي چې ځینو ته د محاسبې فرصت لاس ته ورنه شي او دا ځکه چې

يقيناً الله ﷻ تېز حسابي دی هیڅوک تري نه شي بچ کېدلی.

۳_ ای پیغمبره! ته هم د هغو کسانو د جملې څخه يې کومو ته چې د خلکو د ډارولو دپاره وحې ورنازله شوې ده، نو د قیامت د ورځې څخه خلک وډار کړه کومه ورځ چې د لاندې صفاتو درلودونکې ده:

الف: دا ورځ ډېره نژدې در روانه ده چې ډېر ژر به درسره پيوسته شي.

ب: دا داسې سخته ورځ ده چې د ډېر خفګان او وارخطايۍ د کبله به پکښې زړونه ستونو ته ورپورته شي او هرڅوک به ګومان کوي چې زړه يې د بدن څخه بهر شو.

ج: په دغې ورځ کښې به ظالمانو (کافرانو) ته هيڅ ګرم (مخلص) دوست موجوديت ونه لري چې د دوستۍ څخه يې څه استفاده وکړي. او نه به هلته ورته کوم شفاعت کوونکی په لاس ورشي چې شفاعت يې د چا په هکله قبول وګرځي او خبره يې ومنله شي.

۴_ د الله ﷻ د توحيد د دلايلو څخه دا هم ده چې الله ﷻ د خاينو سترګو په اشارو باندې ډېر ښه پوهېږي د کومو څخه چې د اسلام د توهين په غرض مشرکان کار اخلي.

په دې باندې علاوه، الله ﷻ په هغو خبرو باندې هم پوه دی چې د مشرکانو په شمول د خلکو زړونه يې پټې ساتي او په خپلو سينو کښې ځای ورکوي. حال دا چې د مشرکانو باطل معبودان نه د سترګو په اشارو پوهېږي او نه په زړونو باندې څه پوهه درلودلی شي:

۵_ دا هم د توحيد د دلايلو څخه يو دليل دی چې الله ﷻ په حقه فيصلې کوي چې په دنيا او آخرت دواړو کښې صورت نيسي. حال دا چې کوم باطل معبودان چې مشرکان يې د الله ﷻ څخه په غير بلې او عبادت يې کوي، هغوی په هيڅ شي کښې فيصله نه شي کولی او نه د فيصلو توان لري.

او دا څکه چې: الله ﷻ همدی اورېدونکی او لېدونکی دی، او باطل معبودان نه اورېدل کولی شي او نه د ليدلو توان لري بلکې سوچه بې روحه جمادات دي.

توضيحات

۱_ په ﴿ وَيُنَزِّلُ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ رِزْقًا ﴾ کښې د "رزق" کلمه په دې مقام کښې د باران څخه کنايه ده، چې د "رزق" روزۍ سبب دی. په همدې مطلب باندې په بل ايت کښې ښه پوره وضاحت نازل شوی دی، چې: ﴿ وَمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مِن رِّزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ﴾ [الجاثية:۵] يعني د مؤمنانو دپاره په هغه شي کښې هم د قدرت لوی دلايل پراته دي کوم چې الله ﷻ يې د اسمان څخه رانښکته کوي چې د رزق (روزۍ) څخه عبارت دی، نو په همدغه رزق (باران) سره ځمکه راژوندی کوي (البته) د هغې د مرګ (وچوالي) څخه وروسته.

دوه تحليلونه

۲_ په ﴿ رَفِيعُ ٱلدَّرَجَٰتِ ﴾ کښې د ﴿ رَفِيعُ ﴾ کلمه په لاندې دوه وو ډولونو سره تحليله شوې ده[۱]:

---

(۱) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۴ ص۲۲۵؛ اللباب في علوم الكتاب ج۳ ص۲۳

الف: دا کلمه د "رَفَعَ يَرفَعُ" _لکه "مَنَعَ يَمنَعُ" _ څخه اشتقاقه شوې ده چې د هغه "رافع" مبالغه ده[1] کوم چې د الله ﷻ د نومونو څخه یو نوم دی او د (اوچتوونکي) معنی ورکوي.

نو په دې تحلیل سره به د "دَرَجَات" کلمه د مراتبو معنی ورکړي.

یعنې الله ﷻ د خپلو پیغمبرانو او خپلو اولیاوو مراتب په دنیا او آخرت کښې لوړوي او همدارنګه د هغو کسانو علمي، اخلاقي او همدارنګه ارتزاقي او نورې مرتبې هم اوچتوي کومو ته یې چې اراده وشي.

په همدې مضمون باندې نور نصوص هم دلالت کوي لاندې مثالونه یې ولولئ:

اول: ﴿ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ ٱللَّهُ ۖ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَٰتٍ ﴾ [البقرة:۲۵۳] یعنې الله ﷻ ځینو پیغمبرانو ته په ځینو نورو باندې فضیلت ورکړی دی چې د ځینو سره یې خبرې کړې دي او ځینو نورو ته یې مراتب اوچت کړي دي.

دوهم: ﴿ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ﴾ [یوسف:۷۶] یعنې مونږ هغو کسانو ته مراتب او رتبې اوچتوو کومو ته چې زمونږ اراده وشي.

دریم: نبي کريم ﷺ په یوه اوږده قدسي حدیث کښې د الله ﷻ څخه حکایت کوي چې: «وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِمِثْلِ أَدَاءِ الْفَرَائِضِ وَمَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ إِنْ سَأَلَنِي أَعْطَيْتُهُ وَإِنْ دَعَانِي أَجَبْتُهُ»[2] یعنې او ماته زما بنده د فرائضو د اداء کولو غوندې په بل عبادت سره نه شي نژدې کېدی، او یو بنده همېشه وي چې ماته په نوافلو سره نژدې کېږي آن تردې چې زه یې خپل محبوب وګرځوم، چې که څه راڅخه وغواړي هغه ورکوم او که سوال راڅخه وکړي هغه ورنه قبلوم.

ب: د ﴿ رَفِيعُ ﴾ کلمه صفت مشبه ده، او د "رَفُعَ، يَرْفُعُ" _لکه "شَرُفَ، يَشْرُفُ" _ څخه اشتقاقه شوې ده[3]، چې د (اوچتوالي درلودونکي) معنی ورکوي.

نو په دې تحلیل سره د "دَرَجَات" کلمه د عالي صفاتو معنی ورکوي، یعنې: الله ﷻ د لوړو صفاتو او عالي شان درلودونکی دی چې هیڅوک او هیڅ شی ورسره سیالي نه شي کولی.

همدې مضمون ته الله ﷻ په بل ایت کښې اشاره کړې ده چې: ﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ ﴾ [الشورى:۱۱] یعنې د الله ﷻ په مثل هیڅ شی نشته.

تبصره

۳_ څرنګه چې ذکر شوي دواړه تحلیلونه سره څه منافات نه لري او وړاندې بېرته اینونه د دواړو سره ډېر ښه پیوستون نیسي، نو که د بدلیت په لحاظ دواړه اراده کړی شي هیڅ باک یې نشته.

(۱) البحر المحيط ج۹ ص۲۴۳
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۱۰ ص۱۱۲
(۳) القاموس المحيط ج۲ ص۳۶۶

د دين تجديد

۴_ د ﴿ يُلْقِى ٱلرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ﴾ جملې ته ورته جمله په [النحل:٢] ايت کښې تېره شوې ده _والحمد لله ﷻ_ نو هيله ده چې د ښه وضاحت دپاره هملته مراجعه وکړى شي، خو په دې مقام کښې ورباندې لاندې وضاحتونه وراضافه کوو:

الف: څرنګه چې په روح سره مړي ژوندي کېږي او په وحې (قرآن کريم) سره مړه زړونه ژوندي کرځي، نو په دې مقام کښې وحې ته د "روح" لقب ورکړى شوى دى[١].

ب: په ذکر شوې عبارت کښې د ﴿ يُلْقِى ﴾ کلمه مضارع ده چې په راتلونکې زمانه کښې د استمرار په توګه د وحې په تجدد او تحدث باندې دلالت کوي.

خو د ذکرې شوې کلمې په مفهوم کښې د وحې روښانه کول هم شموليت لري، لکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ اللهَ يَبْعَثُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةِ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا»[٢] يعني يقيناً الله ﷻ د دغه (وروستنۍ) اُمت دپاره د هرو سلو کالو په لومړي سر کښې يو داسې څوک يا يو داسې ډله مبعوثوي (پيدا کوي) کوم به چې ذکر شوي اُمت ته دين تجديد او تازه کړي (کوم بدعتونه چې وړيوړې د تېرو سلو کالو په اوږدو کښې ننبلولې شوي وي هغه به ترې لرې کړي).

د مثال په توګه زمونږ په خيال د دغې پنځلسمې پېړۍ يو مجدد به اسامه بن لادن _حفظه الله_ وي چې د همدغې پېړۍ د سر څخه يې د کفارو او مبتدعانو سره په جهاد پيل کړى دى، نو د افغان مجاهدينو په همکارۍ سره يې روسيانو او کمونستانو ته ماتې ورکړه او اوس د افغانانو په شمول د ټولې دنيا د مجاهدينو په همکارۍ د صهيونستانو او امريکايانو (د دې زمانې د فراعنه وو) سره په جهاد بوخت دى. اللَّهُمَّ أَيِّدْهُمْ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَانْصُرْهُمْ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ.

د قيامت د ورځې دوه لقبونه

۵_ د قيامت ورځ د قرآن کريم په مختلفو ايتونو کښې په ډېرو لقبونو سره ياده شوې ده، خو په دې مقام کښې يې لاندې دوه وو لقبونو ته اشاره شوې ده:

الف: په ﴿ لِيُنذِرَ يَوْمَ ٱلتَّلَاقِ ﴾ کښې د "يَوْمَ التَّلَاق" په نامه ياده شوې ده. او دا څکه چې:

د ﴿ ٱلتَّلَاقِ ﴾ کلمه د تفاعل د باب څخه مصدر دى او مجرد يې د "لِقَاء" کلمه ده چې د پيوستون معنى ورکوي او په دې ورځ کښې زښت ډېر پيوستونونه صورت نيسي. لاندې مثالونه يې ولولئ[٣]:

اول: هرڅوک به د الله ﷻ د محاسبې سره پيوسته شي، لکه نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّكُمْ مُلَاقُو اللهِ حُفَاةً عُرَاةً مُشَاةً غُرْلًا»[۴] يعني يقيناً تاسو به د الله ﷻ سره په داسې حال کښې ملاقي شئ

---

(١) تفسير القرطبي ج١۵ ص٢٩٩

(٢) سنن ابي داود ج٢ ص٢٣٣

(٣) تفسير ابن كثير ج۴ ص٧۴

(۴) صحيح البخاري ج٢ ص٩۶۶؛ صحيح مسلم ج٢ ص٣٨۴

چې پښې ابله، مرینډ، پیاده او ناسته به یاست.

دوهم: ارواګانې به د خپلو بدنونو سره پیوستون ومومي، الله ﷻ فرمايي: ﴿وَإِذَا ٱلنُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾ [التکویر ۷] یعني او کله چې ارواګانې د خپلو بدنونو سره جوړه کړی شي.

دریم: وړاندیني خلک او وروستني خلک به سره اتصال مونده کړي، الله ﷻ فرمايي: ﴿قُلْ إِنَّ ٱلْأَوَّلِينَ وَٱلْآخِرِينَ ۝ لَمَجْمُوعُونَ﴾ [الواقعة ۴۹، ۵۰] یعني ای پیغمبره! ووایه چې یقیناً وړاندیني او وروستني خلک (د قیامت په ورځ) هرو مرو راغونډ کړی شوي دي.

څلورم: هرڅوک به د خپلو کړو وړو (د اعمالنامو) سره پیوسته شي او ورته به وویلی شي چې: ﴿ٱقْرَأْ كِتَٰبَكَ﴾ [الإسراء ۱۴] یعني خپل کتاب دې پخپله قرائت کړه، چې تا په دنیا کښې هر څه کړي وه هغه ټول پکښې ستا په وړاندې حاضر دي.

ب. د قیامت ورځ به ﴿وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ ٱلْآزِفَةِ﴾ کښې د "يَوْمَ الآزِفَة" په لقب یاده شوې ده. د "آزِفَة" کلمه د "أزِف" ـ لکه "شرف" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، چې د نژدېوالي معنی ورکوي، او دغه ورځ ډېره نژدې راروانه او راتلونکې ده چې د [الأحزاب ۶۳] ایت لاندې وړاندې ښه پوره رڼا اچولې شوې ده، والحمد لله ﷻ.

دوه ډوله تفسیر

۶ـ په دې خبره کښې ټول مفسرین کرام متفق دي چې د قیامت په ورځ به الله ﷻ وفرمايي چې ﴿لِّمَنِ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ﴾ یعني نن ورځ کامله واکداري په چا پورې اختصاص لري؟ ایا نن ورځ څوک د واکدارۍ او پاچاهۍ دعوه کولی شي؟

مګر دوی د ﴿لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ﴾ په تفسیر کښې په لاندې ډول اختلاف لري[1]:

الف: ځینې علماء کرام وايي چې: ذکره شوې پوښتنه به الله ﷻ په هغه وخت کښې مطرحه کړي چې د پرښتو په شمول د ټولو ساکښانو ارواګانې قبض کړی شوې وي، او د الله ﷻ څخه په غیر ـ چې ازلي او ابدي دی ـ هیڅوک ژوندي پاتې نه وي.

نو الله ﷻ به پخپله وفرمايي چې: ﴿لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ﴾ یعني نن ورځ هیڅوک د ظاهري واکدارۍ دعوه ګیر هم نشته، او ټوله واکداري په الله ﷻ پورې اختصاص لري چې د هر حیثه واحد دی او په هر چا باندې خپله اراده په زور تحمیلولی شي.

ب. ځینې علماء کرام وايي چې: الله ﷻ به ذکره شوې پوښتنه په هغه وخت کښې مطرحه کړي کله چې ټول مړه شوي ساکښان بېرته راژوندي کړی شي.

---

(۱) زاد المسیر ج۷ ص۲۳۷، اللباب في علوم الكتاب ج۱۷ ص۱۶؛ تفسیر الطبري ج۲۴ ص۵۱؛ تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۷۴، المحرر الوجیز ج۱۴ ص۱۲۳؛ تفسیر القرطبي ج۱۵ ص۳۰.

نو په دغه وخت کښې به د کفارو په شمول ټول مخلوقات په يوه خوله ووايي چې بې شکه ټوله واکداري په الله ﷻ پورې اختصاص لري او ظاهري دعوه کوونکي هم موجوديت نه لري.

تبصره

۷_ مونږ ته داسې برېښي _والله ﷻ أعلم_ چې ذکره شوې پوښتنه به دوه ګرته صورت ونيسي او د همدغې پوښتنې دپاره چې کوم جواب الله ﷻ ورکړی هغه جواب به په دوهم ځل کښې د ټولو مخلوقاتو د پلوه هم وويلی شي.

حَنَاجِر څه معنی؟

۸_ مونږ د الله ﷻ په توفيق په ﴿ إِذِ ٱلْقُلُوبُ لَدَى ٱلْحَنَاجِرِ ﴾ کښې د "حَنَاجِر" کلمه د [الأحزاب ۱۰] ايت لاندې ډېره ښه تحليله کړې ده او ليکلي مو دي چې ستونو ته د زړونو پورته کېدل د ډېر غم او ډېرې وارخطايي څخه عبارت دی.

خو په دې مقام کښې د حقيقي معنی اراده کول هم څه مانع نه لري چې د کفارو زړونه حقيقتاً د خپلو ځايونو څخه پورته شي او ستونو ته ورسېږي[۱]، خو د دې سره_سره هغوی به مړه کېږي نه، چې هلته مړه کېدل نشته.

هېر مو نه شي

۹_ هېر مو نه شي چې په ﴿ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴾ کښې د ﴿ يُطَاعُ ﴾ جمله د ﴿ شَفِيعٍ ﴾ دپاره صفت واقع شوې ده، خو نفي صفت او موصوف دواړو ته متوجه ده. يعنې د قيامت په ورځ به ظالمانو (کفارو) ته داسې شفاعتګر موجوديت ونه لري چې شفاعت يې منل کېږي بلکې هلته به ورته هيڅ شفاعتګر موجود نه وي.

د ذکرې شوې نفي يو نظير وړاندې تېر شوی دی چې: ﴿ سَنُلْقِى فِى قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلرُّعْبَ بِمَآ أَشْرَكُوا۟ بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا ﴾ [آل عمران: ۱۵۱] يعنې اى مؤمنانو! ډېر ژر به مونږ د هغو کسانو په زړونو کښې کومو چې کفر غوره کړی دی د دې کبله رعب واچوو چې هغوی د الله ﷻ سره په عبادت کښې هغه شيان شريکان ګڼي د کومو په ثبوت باندې چې الله ﷻ کوم دليل نه دی نازل کړی. يا په بل عبارت، هغه شريکان چې نه ثبوت لري او نه يې په ثبوت باندې کوم دليل شته چې الله ﷻ نازل کړی وي.

خائنة څه صيغه ده؟

۱۰_ په ﴿ يَعْلَمُ خَآئِنَةَ ٱلْأَعْيُنِ ﴾ کښې د ﴿ خَآئِنَةَ ﴾ کلمه مفسرينو کرامو په لاندې دوه دولونو سره تفسيره کړې ده[۲]، چې دواړه تفسيرونه تقريبا يوه مطلب ته راجع کېږي

---

(۱) روح المعاني ج۲۴ ص۵۸
(۲) البحر المحيط ج۹ ص۲۴۷

الف: د ﴿ خَآئِنَةَ ﴾ کلمه مصدر ده لکه څنګه چې "عَاقِبَة، عَافِيَة" مصدرونه دي. یعنې الله ﷻ د سترګو په خیانت باندې پوهېږي چې په غیر مشروعو کارونو کښې استعمال شي.

ب. دغه کلمه په حقیقت کښې د ﴿ ٱلْأَعْيُنِ ﴾ دپاره صفت ده او د اسم فاعل مونثه صیغه ده. یعنې الله ﷻ په خیانتګرو سترګو باندې پوهېږي، نو د سترګو خیانت (د سترګکونو اشارې) ترې نه شي پټېدلی.

﴿ أَوَلَمْ يَسِيرُواْ فِي ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُواْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ كَانُواْ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَانُواْ هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَءَاثَارًا فِي ٱلْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٢١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَت تَّأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَكَفَرُواْ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ ۚ إِنَّهُۥ قَوِيٌّ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢٢﴾ ﴾

[۲۱] ایا (کفار په خپل کفر باندې کلک دي) او په ځمکې کښې نه ګرځي راګرځي، ترڅو وګوري چې د هغو (کفارو) عاقبت څنګه شو کوم چې د دوی څخه وړاندې (په کفر باندې کلک) وه؟

حال دا چې هغوی د دوی څخه د قوت د حیثه سخت (کلک) وه، او په ځمکه کښې (ترې) د نښو نښانو د حیثه (هم پیاوړي وه)، نو الله ﷻ هغوی په خپلو ګناهونو (کفریاتو) سره ونیول او هغوی لره د الله ﷻ څخه هیڅ ساتونکی (بچ کوونکی) نه وه.

[۲۲] دغه (هلاکول) په دې سبب (پېښ شوه) چې یقیناً هغوی ته خپل پیغمبران په معجزاتو (او دلایلو) سره ورغلي وه، خو هغوی (ترې) انکار وکړ (او کفر ته یې ادامه ورکړه).

نو الله ﷻ (په بنیاد ویستونکي عذاب سره) ونیول، یقیناً الله ﷻ ډېر زورور سخت عذابی دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د اُخروي عذاب څخه د دې زمانې کفار ډارولی شوي وه او په دې ایتونو کښې هغوی د دنیاوي عذاب څخه ډارولی کېږي، چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! خپل دعوتي اُمت دې په لاندې ډول سره د دنیاوي عذاب څخه وډار کړه ترڅو د کفریاتو څخه لاس واخلي او په ایمان باندې مشرف شي:

۱ـ خپل دعوتي اُمت ته ووایه چې: تاسو لاړ شئ او په ځمکه کښې د عبرت دپاره وګرځئ راوګرځئ چې د کفارو انجام څه شي ته رسېږي؟

نو ایا دوی عبرتي سیر نه کوي ترڅو وګوري چې د هغو کسانو عاقبت څنګه شو کومو چې د دوی څخه پخوا کفر غوره کړی وه او وړباندې کلک ولاړ وه لکه عادیان. ثمودیان. فرعونیان. نمرودیان او داسې نور په داسې حال کښې چې هغوی د دې زمانې د کفارو څخه د قوت د حیثه ډېر

پیاوړي وه او ډېر اوږده عمرونه یې درلوده، او همدارنګه په ځمکه کښي هغوی ډېر اثار او نښاني هم پرېښي دي چي په زیات قوت باندي یې دلالت کوي حتی تر نن ورځي پوري یې ځیني اثار او نښاني باقي پاتي دي؟

٢ـ خو کله چي هغوی په خپلو کفریاتو باندي کلک شوه او خپلو جنایتونو ته یې ادامه ورکړه، نو الله ﷻ په ډول-ډول عذابونو سره ونیول، چي ځیني یې په یو ډول عذاب سره هلاک کړه او ځیني یې په بل ډول، نو ټول یې بربنا کړه، او د الله ﷻ د عذابه ورته هیڅ ساتونکی او بچکوونکی مونده نه شو

٣ـ د ذکرو شوو دنیاوي عذابونو د نزول وجه دا وه چي هغوی ته خپل خپل پیغمبران د معجزاتو سره ورغلي وه، خو هغوی قبول نه کړه او خپلو کفریاتو ته یې ادامه ورکړه

یا په بل عبارت: هغوی په هغه عادت باندي کلک پاتي شوه په کوم باندي چي د دې زماني کفار کلک ولاړ دي. نو باید چي دوی د هغوی د حالاتو ځخه عبرتي درس واخلي

٤ـ نو الله ﷻ په عذابونو سره ونیول او بنیادونه یې ور وویستل او دا ځکه چي الله ﷻ په یقیني توګه د قدرت خاوند دی او عذاب یې ډېر سخت دی چي هېڅوک یې مخه نه شي نیولی

توضیح

د ذکرو شوو ایتونو مضمون د قرآن کریم په نورو ډېرو ایتونو کښي هم نازل شوی دی. د مثال په توګه په [الروم ٩] ایت کښي وړاندي تېر شوی دی، او په [محمد ١٣] ایت کښي وروسته راروان دی.

د الله ﷻ په مرسته او توفیق په همدې ځای باندي لسم جلد پای ته ورسید

اللهم آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار

اللهم وفقنا لما تحب وترضى، آمين يا رب العالمين.

د لسم ټوک
محتويات

الأحزاب (۳۳)

فاطر (۳۵)

یس (۳۶)

الصافات (۳۷)

المؤمن (۴۰)

کفایت دینی کتب خانہ

رابطہ نمبر

کفایت اللہ ٹیلی گرام واٹس

ایپ نمبر

+923247442395

واٹس ایپ

+923052488551